

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ
ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
М.ӨТЕМІСОВ АТЫНДАҒЫ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН
МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЕБЕРЛІК ОРТАЛЫҒЫНЫҢ
ФИЛИАЛЫ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
им. М.УТЕМИСОВА
ФИЛИАЛ ЦЕНТРА ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
МАСТЕРСТВА

**«Қазақстандық мектепке мамандар даярлау: жаңа мазмұн
және тәжірибемен байланыс»**

атты республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясының

МАТЕРИАЛДАРЫ

5-6 наурыз 2019 жыл

МАТЕРИАЛЫ

республиканской научно-практической конференции
**«Подготовка специалистов для казахстанской школы:
обновление содержания и связь с практикой»**

5-6 марта 2019 года

Орал – Уральск

Ұйымдастыру комитетінің төрағасы / Председатель организационного комитета:

Серғалиев Н.Х. – б.ғ.к., қауымдастырылған профессор, М.Өтемісов атындағы БҚМУ ректоры / к.б.н., ассоциированный профессор, ректор ЗКГУ им. М.Утемисова

Ұйымдастыру комитетінің мүшелері / Члены организационного комитета:

Тасмағамбетов А.С. – т.ғ.д., доцент, оқу-әдістемелік жұмыс жөніндегі проректор, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті

Ахмеденов К.М. – г.ғ.к., доцент, ғылыми жұмыс және халықаралық байланыстар жөніндегі проректор

Кайсағалиева Г.С. – б.ғ.к., доцент, Академиялық қызмет департаментінің директоры

Габдрахманова Ш.Т. -п.ғ.к., доцент, педагогика факультетінің деканы, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті

Обыденкина Л.В.- п.ғ.к., доцент, Орал қ. Педагогикалық шеберлік Орталығы филиалының директоры.

Хабиева Д.Г. - аға оқытушы, магистр, мектепке дейінгі және бастауышта білім беру кафедрасының меңгерушісі

Нурманова А.К. – магистр, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті

Арыстанғалиева В.Т. - магистр, М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті

Қ 18 Қазақстандық мектепке мамандар даярлау: жаңа мазмұн және тәжірибемен байланыс = Подготовка специалистов для казахстанской школы: обновление содержания и связь с практикой: Респуб. ғыл.-тәжіриб. конф. мат.= Мат. респуб.науч.-практ. конф. – Орал: М.Өтемісов атындағы БҚМУ РБО, 2019. – 396 б. Қазақша, орысша.

ISBN 978-601-266-418-8

Бұл басылымда ЖОО және колледжде мұғалімдерді даярлау бағдарламаларының мазмұны, жаңартылған білім мазмұны контентіне сәйкестігі және өзектілігі, ЖОО және колледжде жаңартылған білім мазмұнына қатысты элективті курстар, оқытудың мазмұны және технологиялары зерттелген, студенттердің педагогикалық сараманы - маман даярлаудың, мамандыққа бейімделудің және кәсіби сәйкестікті қалыптастырудың құралы ретінде қарастырылған, болашақ маманды даярлауда мектеп ұжымының миссиясы талданып, Қазақстандық мектептің мамандарын жаңарту перспективалары, мектеп және ЖОО өзара әрекеттесуі қарастырылған.

Жинақ білім беру жүйесінің барлық бағыттарында жұмыс жасайтын ғылыми қызметкерлерге, педагогикалық ЖОО және колледждер оқытушыларына, мектеп педагогтары және жетекшілеріне, біліктілікті арттыру бағдарламаларының тренерлеріне, әдістемелік қызметкерлерге арналған.

В настоящем издании рассмотрены содержание программ подготовки учителей в ВУЗе и колледже, вопросы актуальности и соответствия контенту обновления содержания образования, изучены элективные курсы по вопросам обновления содержания образования в ВУЗе и колледже, содержание и технологии преподавания, педагогическая практика студентов, как средство подготовки специалиста, адаптации в профессии и формирования профессиональной идентичности, проанализированы перспективы кадрового обновления казахстанской школы, взаимодействие школы и ВУЗа, миссия школьного коллектива в подготовке будущего специалиста.

Сборник рекомендован для научных сотрудников, преподавателей педагогических ВУЗов и колледжей, педагогов и руководителей школ, тренеров программ повышения квалификации, методических работников.

**ӘОЖ 371
ББК 74.20**

ISBN ISBN 978-601-266-418-8

*Н. Х. Серғалиев,
М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан
мемлекеттік университетінің ректоры,
б.ғ.к., қауымдастырылған профессор.*

Құрметті конференция қонақтары, профессор-оқытушылар құрамы және студенттер мен магистранттар, «Қазақстандық мектепке мамандар даярлау білімнің салтанат құруы: жаңа мазмұн және тәжірибемен байланыс» атты республикалық ғылыми – тәжірибелік конференциясына қош келдіңіздер!

Ел дамуының маңызды бөлігі- білім беру мазмұнын жаңарту. «Қазақстанды үшінші жаңғырту жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауында ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев «Адами капиталдың сапасын арттыруды» елдің даму басымдықтарының бірі ретінде алға тартады. Сонымен қатар Елбасы:«...ең алдымен, білім беру жүйесінің рөлі өзгеру керек. Біздің міндетіміз – білім берудегі экономикалық өсудің жаңа моделінің орталық тізбегін құру», - деп өз мақаласында атап өтті.

Бүгінгі конференцияда жоғары оқу орны және колледждерде мұғалімдерді даярлау, жаңартылған білім мазмұнына қатысты элективті курстар ашу, оқытудың мазмұны мен технологияларын жаңарту мәселесі көтеріледі. М.Өтемісов атындағы БҚМУ Педагогикалық Инноватика Халықаралық Лабораториясы және «Назарбаев зияткерлік мектептері» Педагогикалық шеберлік орталығының бірлескен өнімі USM (University-School- Mastery) жобасының мақсаты студенттердің академиялық оқуы мен педагогикалық практиканы жүйелі кіріктіру арқылы жалпы білім беретін мектептерде жаңартылған білім бағдарламаларымен жұмыс жасайтын болашақ мұғалімдерді даярлаудың тиімді моделін құру. Бұл жоба жаңартылған білім мазмұнын іске асыратын кадрларды дайындауға мүмкіндік береді. ЖОО элективті курстар ашу, оқытудың мазмұны мен технологияларын жаңарту мәселесі көтеріледі. Студенттердің педагогикалық сараманы- маман даярлау, мамандыққа бейімдеу, кәсіби сәйкестікті қалыптастыру жолдары қарастырылады. М.Өтемісов атындағы БҚМУ Педагогикалық Инноватика Халықаралық Лабораториясы және ДББҰ НЗМ Педагогикалық шеберлік орталығының бірлескен өнімі USM (University-School- Mastery) жобасы. Жобаның негізгі мақсаты студенттердің академиялық оқуы мен педагогикалық тәжірибесін жүйелі кіріктіру арқылы жалпы білім беретін мектептерде жаңартылған білім бағдарламалары мен жұмыс жасайтын болашақ мұғалімдерді даярлаудың тиімді моделін құру болғандықтан жобадары оқытушының рөлі студенттердің теориялық білімдеріне кәсіби практикалық дайындауды максималды кіріктіруді қамтамасыз етуі тиіс.

Оқытушының жобадары жұмысы арқылы оқытатын пәндерінің оқу-әдістемелік кешендеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу. Бұл іс жаңартылған білім мазмұнын іске асыратын кадрларды дайындауға мүмкіндік береді. Бұл жоба арқылы теориялық дайындық бөлімін, аудиториядағы жұмыс және үздіксіз өндірістік сараманды кіріктіруге болады. Жоба барысында оқытушының мақсаты бекітілген кестеге сай студенттердің үздіксіз сараманын қадағалап және бақылау.Сараман барысында толтырылуы қажет құжаттарды қадағалап, белгіленген формада үздіксіз сараман есептерін қабылдай алады. Үздіксіз сараманның негізінде студенттер семинар сабақтарында,оқытушымен бірлескен өзіндік жұмыстары кезінде шағын тапсырмаларды орындайды.Мектептегі тәлімгер мұғалім студенттерді даярлауда өзінің сабағын тәжірибе алаңы ретінде ұсынады. Мұғалім өзінің құзыреттілігі аясында үздіксіз сараман процесінде студенттердің жұмысын формативті бағалауды іске асырады. Болашақ маманды даярлау- мектеп ұжымының миссиясы. Сондықтан Елбасы ғылыми әлеуетті әлемдік деңгейге көтеруді басты назарда ұстауда. Осыған орай ғалымдар мен ізденушілер тың серпіліс табуы тиіс. Жаңартылған білім бағдарламасымен жұмыс жасауды міндет етіп отырған болашақ мұғалімдерді даярлаудың, тиімді моделін құруды мақсат тұтатын педагогтарға, ғылыми- тәжірибелік конференцияға қош келдіңіздер дей келе, жұмыстарыңызға сәттілік тілеймін!

Габдрахманова Ш.Т.

*М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Орал қаласы*

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРАКТИКАСЫ МЕН АКАДЕМИЯЛЫҚ ОҚУЫН КІРІКТІРУ МОДЕЛІ

Қазақстан Республикасының әлемдегі бәсекеге қабілетті отыз елдің қатарына және әлемдік білім беру кеңістігіне енуі үшін бүгін елімізде ұлттық деңгейдегі жұмыстар жүргізілуде.

Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында жастардың құндылықтар жүйесінде білім бәрінен биік қойылу керектігін баса айтты.

Ұлттық стандарттар өзгеріп, оқулықтар мен оқыту әдістері арқылы білім беру саласының барлық деңгейлерінде өзекті құндылықтар мен мақсаттар мектепте берілетін жаңартылған білім мазмұны арқылы ұлттық сананы қалыптастырып, іске асыруды және ауқымды халықаралық тәжірибемен өзара әрекеттесу көзделді.

Білімнің салтанат құруын іске асыратын ресурс – мектеп мұғалімдері және университет оқытушылары.

Ссылаясь на Национальную образовательную базу данных, потребность в педагогах в Республике Казахстан на 2017 год составляет 4 480 человек. В школах особенно не хватает учителей начальных классов и учителей математики.

По данным Центра прикладных исследований «Талап», сейчас в 7,5 тысячах школах Казахстана обучается 2 миллиона 800 тысяч детей. По прогнозам, через пять лет число школьников возрастет до 3,5 миллионов. Между тем в школах насчитывается 325 000 учителей, за пять лет учителей стало больше лишь на 38 000 человек. Сегодня на одного педагога общеобразовательной школы в среднем приходится 8,6 ученика. В последующие пять лет нагрузка на учителей и школу вырастет на 30%. То есть необходимо дополнительно еще 60 000 педагогов.

Правительство инвестирует в будущих педагогов значительные финансовые ресурсы: выделяются гранты, выплачивается стипендия, есть программа «Серпін».

Сегодняшняя введенная система среднего образования никак не интегрирована в должной мере с вузовским образованием. Система профессионального образования обязана ставить критерии того, какими знаниями, умениями, навыками должны обладать школьники, чтобы успешно и эффективно обучаться в системе среднего и высшего образования, а также формировать задачи подготовки кадров, исходя из сегодняшних и завтрашних потребностей рынка труда.

Проект «USM (University – School – Mastery)» является совместной разработкой Международной Лаборатории Педагогической инноватики ЗКГУ и Центра педагогического мастерства АОО НИШ, с привлечением Назарбаев Интеллектуальной школы физико-математического направления в г. Уральске и осуществляется при поддержке Областного Управления образования и Акимата Западно-Казахстанской области.

Ключевые идеи Проекта:

Педагогическая практика студентов педагогических специальностей должна быть переформатирована, при которой практика становится частью изучения базовых и специальных дисциплин. При этом аудиторное обучение в рамках лекций и семинаров осуществляется преподавателями в прежнем режиме, а СРСР (самостоятельная работа студента с преподавателем) переносится на площадку школы, где к работе в качестве наставника (и для студента и для преподавателя) подключаются учителя школ. Таким образом педагогическая практика реализуется не в виде отдельной программы, которая автономна от основного процесса обучения по базовым дисциплинам, а **встраивается в процесс изучения этих дисциплин, которые также переориентированы на их применение в практике.**

Такой подход, при котором студент находится и обучается на площадке общеобразовательной школы не реже, чем 1 раз в 2 учебных недели на протяжении всего периода обучения, позволяет лучше адаптироваться будущему специалисту к реальной профессиональной деятельности, освоиться в среде школы, глубже и эффективнее понять сущность новой практики педагогов, работающих по обновлённым образовательным программам. Это, в свою очередь, должно положительно сказаться на будущем закреплении молодых специалистов в школах, формировании у них мотивов к продвижению карьеры на педагогическом поприще.

Бұл өте үлкен және елеулі жоба. Жобаның өзектілігі жоғары оқу орнында педагог кадрларды даярлау мазмұнында (теориялық аспектілерге қоса практикалық аспектілерінде) және жаңартылған білім мазмұнын іске асыратын жалпы білім беретін мектеп мұғаліміне қойылатын талаптар арасындағы сәйкессіздіктерді жеңуге бағытталуымен белгіленді.

Жобаның мақсаты педагогикалық практиканы жаңарту және оны жүйелі кіріктіру арқылы студенттерді жаңартылған білім мазмұны жағдайында жұмыс жасауға даярлау болып табылады.

Жоба міндеттері:

1. академиялық оқу және педагогикалық практиканы жүйелі кіріктіру;
2. педагогикалық практиканы жаңғырту арқылы жалпы білім беретін мектептерде жаңартылған білім бағдарламаларымен жұмыс жасауға педагогикалық мамандықтарда оқитын студенттерді кәсіби даярлау моделін жасау;
3. модельдің тиімділігін тәжірибелік-эксперимент жұмысында тексеру.

Жобаны жүзеге асыру қорытындысы бойынша жаңартылған білім беру жағдайында жұмыс жасау үшін педагогикалық мамандықтарда оқитын студенттерді кәсіби даярлау моделі дайындалатын болады.

Жобаны жүзеге асыру кезеңдері - 2018 – 2022 жж.

1 кезең. 2018 – 2019 жж. (қазан-қараша, ақпан-сәуір). Кезең мазмұны:

Жоба тұжырымдамасын және бағдарламасын даярланып, түзетулер енгізілді. Жобаны жүзеге асыру мәселелері бойынша алдын ала зерттеулер жүргізу (ОӘК мазмұны, студенттердің мектептердегі педагогикалық сараманды ұйымдастырудың қазіргі моделінің тиімділігі, білім берудің жаңартылған мазмұны мәселелері бойынша ПОҚ құзыреттілігі). Жоба тұжырымдамасы және бағдарламасын БҒМ-де бекіту. Ұйымдастырушылық, әдіснамалық және технологиялық шешімдерді өңдеу. Жобаны эксперимент тәртібінде педагогикалық мамандықтарда (1 және 2 курстар) сәйкес кафедраларды қоса отырып, бастапқы жүзеге асыру. ПШО және Орал қ. ФМБ НЗМ мамандарының жоғары оқу орнында және мектептерде жобаға қатысушыларды оқытуы сәуір айына жоспарланды. «Педагогикалық мамандыққа кіріспе» Элективті курс мазмұны жасақталды.

2 кезең. 2019 – 2021 жж. Кезең мазмұны: Ұйымдастырушылық және әдіснамалық шешімдердің тиімділігі жағынан жоба барысын аралық бағалау, Жобаны жүзеге асыру әдіснамасына түзетулер енгізу. 3 және 4 курстарды қатыстыру арқылы Жоба аясын кеңейту. Бастапқы эвалюация: Жобаның түйінді көрсеткіштерге ықпалын анықтау. Аралық жалпылау және зерттеу нәтижелерін ғылыми конференцияларда презентациялау.

3 кезең. 2021 – 2022 жж. Кезең мазмұны: Барлық педагогикалық мамандықтардың мамандарды даярлаудың жаңа моделін қолданып оқытуға ауысуы. 2020 жылда жаңа модель негізінде оқуын аяқтаған ЖОО түлектерін мамандыққа енуін талдауды қолдана отырып эвалюация жүргізу. Нәтижелерді қорытындылау және тарату, басқа ЖОО –да қолдану үшін нәтижелерді жариялау.

Университетте Жобаны іске асырушылар: Мектепке дейінгі және бастауышта білім беру кафедрасы, Педагогика және психология кафедрасы, Дене тәрбиесін оқытудың теориясы мен әдістемесі кафедрасы, Биология және экология кафедрасы, География кафедрасы, Химия кафедрасы, Шетел тілі кафедрасы, Қазақ филологиясы кафедрасы, Орыс филологиясы кафедрасы, Физика кафедрасы, Информатика кафедрасы, Математика кафедрасы, ҚР тарихы кафедрасы, Музыкалық білім және вокал кафедрасы, Бейнелеу өнері және дизайн кафедрасы.

Бөлімдер: Академиялық қызмет департаменті, Мансап орталығы

Жобаның ресурстары: М.Өтемісов атындағы БҚМУ ректоратының қолдау жүйесі, Қаржылық ресурстар (мектеп мұғалімдеріне).

В университете проект стартовал 8 октября 2018 года.

В проекте участвуют 20 образовательных программ/специальностей: 5B010200 Педагогика и методика начального обучения, 5B010300 Педагогика и психология, 5B010600 Музыкальное образование, 5B010700 Изобразительное искусство и черчение, 5B010800 Физическая культура и спорт, 5B010900 Математика, 5B011000 Физика, 5B011100 Информатика, 5B011200 Химия, 5B011300 Биология, 5B011400 История, 5B011500 Основы права и экономики, 5B011600 География, 5B011700 Казахский язык и литература, 5B011800 Русский язык и литература, 5B011900 Иностранный язык: два иностранных языка, 5B012100 Казахский язык и литература в школах неказахским языком обучения, 5B012200 Русский язык и литература в школах нерусским языком обучения, 5B012300 Социальная педагогика и самопознание, 5B012900 География-история.

Среди них образовательные программы 5B011000 Физика, 5B011100 Информатика, 5B011200 Химия, 5B011300 Биология на английском языке.

Дисциплины, в рамках которых запланированы самостоятельная работа студента с наставником-учителем на базе школы, следующие: Введение в педагогическую профессию, Педагогика, Введение в профессию педагога-психолога, Хор класс, Академическая живопись, История физической культуры и спорт, Элементарная математика, Механика, Менеджмент в образовании, Теоретические основы информатики, Неорганическая химия, Метеорология, Введение в литературоведение, Введение в языкознание, Педагогическая риторика и др.

Количество студентов 1 и 2 курсов – 1326; из них 1 курс – 737 студентов; 2 курс – 589 студентов; с англ. Яз.обучения – 90 студентов.

Количество вовлеченных преподавателей – 35.

Количество школ для прохождения практики – 24.

Жұмыстың нәтижелері және жобаның іске асырылу барысына талдау жүргізіліп, жұмыс туралы есеп Университеттің оқу-әдістемелік және Ғылыми кеңесінде тыңдалып, ұсыныстар мен шешімдер жыл сайын қарастырылуын маңызды деп білеміз.

Жобаны іске асыруға арналған ректордың бұйрығымен бекітілген жұмыс тобы болуы қажет деп есептеймін.

Бүгінгі таңда педагогика факультетінің ресурсы жеткіліксіз екендігі байқалады.

Требования, предъявляемые обществом к современному казахстанскому учителю, возрастают. Учитель новой формации – это духовно развитая, социально зрелая, творческая личность, компетентный специалист, профессионально владеющий всем арсеналом педагогических средств, стремящийся к постоянному самосовершенствованию.

Сегодня профессионализм становится важнейшим условием оптимального включения человека в трудовую деятельность. Своими делами и своим словом учитель преподает самую сложную науку – быть Человеком. Сегодняшний учитель должен вырабатывать профессиональные свойства и качества: это гибкость – гибкость мышления, каждый раз находить разные пути решения. Но в то же время быть последовательным в своих действиях. Учитель – это грамотный, знающий, профессионал своего дела. Также очень важно знать учителю психофизиологию ребенка, подростка, молодого человека. Только высокообразованный, талантливый, мудрый и патриотичный учитель может воспитать достойное поколение. Как говорил великий Абай, «самое лучшее в человеке – от Учителя». Соответственно, все, что связано с психологией и развитием человека, воспитание возможно только с человеком. Единственный человек, который это делает – это Учитель!

Сондықтан педагог кадрларды даярлауда педагогикалық пәндерге қоса адамның психофизиологиясын, психикалық және биологиялық дамуы туралы пәндердің мазмұнын, олардың сапасын, ол пәндерді оқытын оқытушылардың кәсіби біліктілік деңгейін мұқият талдау, үнемі назарға ұстау қажет деп есептеймін. Мысалы, психологтар үшін «Физиология центральной нервной системы», «Физиология сенсорных систем», «Математические методы в психологии» т.б. пәндерді енгізу аса маңызды деп білемін.

Оған қоса педагогикалық мамандықтарда «Педагогикалық мамандыққа кіріспе» пәнін 1 курста енгізу қажет, немесе «Педагогика» пәнін 1 курста оқыған жөн.

В рамках проекта разработана новая модель системы обучения студентов, интегрирована академическая и практическая подготовка студентов; обновлена программа обучения в соответствии с реальными потребностями профессии; разработана и полностью укомплектована программа и УМК педагогической практики будущего учителя нового формата, разработан, апробирован новый механизм сотрудничества вуза и потенциального работодателя, улучшены результаты по адаптации специалиста к профессии и стимулированию закрепления в ней.

УДК 372.4

Обыденкина Л.В.

директор филиала Центра педагогического мастерства АОО НИИШ в ЗКО

КУЛЬТУРА ШКОЛЫ КАК ПЛОЩАДКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ И САМОИДЕНТИФИКАЦИИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

В одном из недавних выступлений, на XVIII съезде партии «НұрОтан», Первый Президент Казахстана Нурсултан Назарбаев отметил: «В своей деятельности мы должны руководствоваться нашей национальной идеей... Я считаю, что ее базовыми принципами, компонентами являются: национальное единство независимого государства, конкурентоспособная экономика, интеллектуальное процветающее государство. Все это — есть основа успешного развития Казахстана»[1]. Каждый из компонентов предполагает особый комплекс усилий, но, пожалуй, если выделять ключевой, то им является интеллектуальное государство. Именно такое государство, продвигаемое и формируемое интеллектуальным обществом будет способно создать эффективную экономику, обеспечить стабильность и поступательное развитие всех общественных систем. И, безусловно, ключевую роль в решении этой задачи играет образование.

В широчайшем спектре работы по формированию интеллектуального кадрового потенциала страны подготовка педагогических кадров занимает особое место, поскольку является стратегическим вопросом, на перспективу определяющим качество будущего кадрового потенциала для всех сфер жизни общества. Наши дети, формируясь в школах, впоследствии успешно реализовывают свои личные устремления и таланты, продвигаясь в профессиональные группы с опорой на тот базовый потенциал,

который они получили в школах, от учителей. Именно поэтому так много и так бурно обсуждаются в обществе все стороны развития, качества, модернизации школьного образования, ключевой фигурой которого является учитель. А подготовка учителя в ВУЗе в современных условиях обновления системы образования со всеми сложнейшими задачами, ему сопутствующими, становится острейшим вопросом обсуждения на самом высоком уровне.

Круг вопросов для обсуждения очень широк: вопросы базовой подготовки будущего учителя и потребность в обновления перечней базовых дисциплин с учётом потребностей современной школы, как «работодателя», вопросы качества и разнообразия спектра элективных курсов, позволяющих формировать у будущих педагогов широкий круг кросс-функциональных навыков, вопросы самоидентификации студента педагогических специальностей и будущее «закрепление» их в профессии и многое другое.

В недавно проведённом исследовании группы молодых социологов Казахстана [2], обращается внимание на тот факт, что проблема оттока учителей из профессии, который мы с такой тревогой фиксируем в нашей стране, давно признан международной проблемой (ОЭСР, 2005)[3]. Так, исследования, проведенные в Великобритании, свидетельствуют о том, что 40% вновь прибывших в профессию учителей выходят из нее в ближайшие 5 лет (Кириаку и Кунк, 2007[4]; Перселл и другие, 2005[5]). В некоторых штатах США 40% молодых учителей покидают профессию в первые два года после трудоустройства (Вайс, 1999)[6]. Исследование фиксирует аналогичную проблему и в Казахстане: значительная часть молодых педагогов рассматривает свою профессию в качестве краткосрочной карьеры: в ближайшие 5 лет из профессии хотят уйти 55% студентов педагогических специальностей и 25% молодых учителей. Причины этого тревожного факта предсказуемы: социальный статус учительства, уровень заработной платы, не вполне сопоставимый со сложностью учительского труда. В то же время, исследование показывает, что, как это ни парадоксально, что в большинстве случаев интерес к преподаванию, социальная значимость роли учителя и среда, способствующая профессиональному развитию, перевешивают интерес к материальным благам при выборе кандидатами учительской профессии [2, стр. 6].

Именно фактор среды, способствующий профессиональному развитию, является тем, на который могут влиять инновационные программы ВУЗовской подготовки. И колоссальную роль в этом вопросе играют подходы к организации процесса введения будущего учителя в профессию через организацию качественной профессиональной практики непосредственно в школе.

Программы введения в профессию будущих учителей признаются в качестве важного и даже определяющего успех фактора подготовки будущего специалиста. Ингерсолл и Смит определяют его как «всеобъемлющий, последовательный и устойчивый процесс профессионального развития, организованный для обучения, поддержки и удержания начинающих учителей, способствующий обучению на протяжении всей жизни». И реализация его включает в себя два взаимосвязанных и одинаково важных элемента: организация качественного наставничества и менторинга и поддерживающая культура школы, в которой эти программы (наставничества и менторинга) реализовываются в рамках педагогической практики и будущей трудовой практики молодого специалиста

Программа введения в профессию определяется в международном сообществе как всеобъемлющий, последовательный и устойчивый процесс профессионального развития, организованный для обучения, поддержки и удержания начинающих учителей, способствующий обучению на протяжении всей жизни (Ингерсолл и Смит, 2004)[7]. Цель программы введения в профессию заключается в трансформации начинающего учителя в более компетентного и уверенного в себе педагога. Наставничество определяется как часть программы введения в профессию (Вонг, 2003)[8]. Ряд исследований свидетельствует о том, что хорошо продуманные программы наставничества позволяют улучшить отношения со своими коллегами, чувство самоэффективности и навыки обучения (Дарлинг-Хаммонд, 2003)[9].

Для будущих и начинающих учителей особое значение имеет то, как их поддерживает руководство школы (Стокард и Лехман, 2004)[10]. Более высокая удовлетворенность работой ассоциируется с более активной вовлеченностью учителей, более низкой долей происходящих конфликтов и стрессов на работе (Биллингсли и Кросс, 1992)[11]. Именно администрация школы формирует школьный климат, который может поспособствовать удержанию учителей в профессии (Браунелл и другие, 1997)[12]. Создание школьной среды, в которой будут происходить позитивные изменения в обучении, – это задача, которая стоит перед директорами школ и над которой стоит активно работать при создании условий для педагогической практики студентов. Хопкинс и другие (2001)[13] определяют школьный климат или окружающую среду, как наблюдаемые закономерности поведения, нормы педагогических сотрудников, преобладающие ценности, поддерживаемые школой, неписанные правила и процедуры, которым обучаются новые члены школы. Крайне важно, чтобы школы способствовали трансформации традиционного восприятия их профессии, созданию среды, в которой учителя рассматриваются как полностью уполномоченные партнеры в формировании образовательной политики, создании учебных программ, совершенствовании практик и улучшении образования для детей (Фуллан, 2001; Троэн и

Боулз, 1993)[14, 15]. И особо важно, чтобы это было отражено в культуре наставничества в рамках программ введения в профессию.

Проект модернизации педагогической практики, начатый на базе Западно-Казахстанского Государственного университета в 2018 году при поддержке Центра педагогического мастерства «Назарбаев Интеллектуальные школы», имеет два основных вектора направленности работы – первое – модернизация базовой академической и компетентностной подготовки студента в аудиториях ВУЗа и второе – создание условий для качественного и эффективного введения будущего специалиста в профессию при помощи непрерывной педагогической практики на базе школ, в которых реализовываются программы наставничества.

Оба направления требуют массивной и глубокой работы. И если первое из них предполагает активную академическую разработку, то второе – широкого сотрудничества с сообществами школ и профессиональными группами учителей и администраторов. Для реализации проекта важно выстроить стратегию, обеспечивающую развитие культуры базовой школы практики для превращения её в инструмент адаптации, самоидентификации будущего учителя и последующего закрепления его в профессии.

Для решения этой задачи в рамках проекта разрабатываются не только микрозадания для студентов, но и комплекс методических пособий, инструкций и руководств для деятельности школьных учителей-наставников, а также рекомендации по созданию обучающей школьной среды на основе действующей и развивающейся культуры школы.

Культура современной школы сложна и содержит массу аспектов, освоение которых позволит будущему педагогу не только адаптироваться в профессиональной среде, но и получить возможность для собственного развития и роста, откроет новые возможности и грани интереснейшей коммуникации внутри коллектива. Она включает множество аспектов, три из которых требуют особого внимания, поскольку могут рассматриваться как фундамент развития для будущего учителя.

Во-первых – спектр сегментов кросс-функциональной специализации современных учителей.

В школах Казахстана с внедрением обновлённого содержания образования сформирован комплекс специфических, надпредметных и кросс-функциональных ролей, часть которых официально закреплена или даже институциализирована, а часть реализуется в рамках свободного распределения ролей внутри коллективов. К ним относятся роли, приобретаемые учителями в процессе аттестации («учитель-мастер», «учитель-эксперт», «учитель-исследователь» и т.д.), роли, приобретаемые в результате специального курсового обучения (тренер школьных курсов обучения коллег, координатор критериального оценивания, разработчик заданий для критериального оценивания) и роли, присваиваемые учителями в результате их освоения в рамках широких программ курсового обучения (коуч, ментор, сетевой лидер). Во всём этом разнообразии профессиональной самореализации современных учителей студент-практикант может увидеть то, что сможет успешно реализовать он сам, что придаст дополнительный интерес и драйв его педагогической деятельности в будущем.

Во-вторых – возможности развития и роста лидерского потенциала каждого учителя школы, реализации его как лидера инициатив, разработчика учебных ресурсов, сетевого модератора или лидера, исследователя или участника исследовательских групп. Возможности этой грани культуры современной школы широки и разнообразны. И успешное включение в эти виды профессиональной самореализации является условием вхождения в профессиональное сообщество казахстанских учителей.

В-третьих – возможности новой психолого-ментальной среды современной школы, признаками которой является переход на «ребёноцентризм», понимание особенностей и права на особенности развития каждого ребёнка, реализация коучингового подхода в коммуникации, позитивный взгляд на будущее развитие и потенциал каждого ученика.

Проект USM (University – School–Mastery) находится на этапе развития и становления. Сложность работы в рамках проекта закономерна. Но реализация проекта позволит создать систему работы с будущими специалистами, которая сможет вывести работу над подготовкой специалистов на новый уровень качества, соответствующий современным задачам развития казахстанской школы.

Литература:

1. Выступление Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева на XVIII очередном съезде партии
НұрОтан http://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystupleni-e-prezidenta-respubliki-kazahstan-nursultana-nazarbaeva-na-xviii-ocherednom-sezde-partii-nur-otan
2. Аналитический отчет «Учителя Казахстана: почему молодые люди выбирают эту профессию и что их мотивирует оставаться в ней?»: Ирсалиев С.А., Камзолдаев М.Б., Ташибаева Д.Н., Копеева А.Т. – Астана: Общественное объединение «Центр анализа и стратегии «Белес», 2019. – 126 с.
3. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2005). *Teachers matter: Attracting, developing and retaining effective teachers*.
4. Kyriacou, C., & Kunc, R. (2007). Beginning teachers' expectations of teaching. *Teaching and teacher education*, 23(8), 1246–1257.

5. Purcell, K., Wilton, N., Davies, R., & Elias, P. (2005). Education as a graduate career: Entry and exit from teaching as a profession. Reformers in Education, OECD. Publishing, Paris.
6. Weiss, E. M. (1999). Perceived workplace conditions and first-year teachers' morale, career choice commitment, and planned retention: A secondary analysis. *Teaching and teacher education*, 15(8), 861–879.
7. Ingersoll, R. M., & Smith, T. M. (2004). Do teacher induction and mentoring matter? *NASSP bulletin*, 88(638), 28–40.
8. Wong, H. (2003). Induction programs that keep working. *Keeping good teachers*, 42–49.
9. Darling-Hammond, L. (2003). Keeping good teachers: Why it matters, what leaders can do. *Educational leadership*, 60(8), 6–13.
10. Stockard, J., & Lehman, M. B. (2004). Influences on the satisfaction and retention of 1st-year teachers: The importance of effective school management. *Educational Administration Quarterly*, 40(5), 742–771.
11. Billingsley, B. S., & Cross, L. H. (1992). Predictors of commitment, job satisfaction, and intent to stay in teaching: A comparison of general and special educators. *The journal of special education*, 25(4), 453–471.
12. Brownell, M. T., Smith, S. W., McNellis, J., & Miller, M. D. (1997). Attrition in special education: Why teachers leave the classroom and where they go. *Exceptionality*, 7, 143–155.
13. Hopkins, D., & Reynolds, D. (2001). The past, present and future of school improvement: Towards the third age. *British educational research journal*, 27(4), 459–475.
14. Fullan, M. 2001. The new meaning of educational change. New York: Teachers College Press
15. Troen, V., and K. Boles. 1993. Teacher leadership: How to make it more than a catch phrase. Education Week, November. <http://www.edweek.org/ew/ewstory.cfm>

ЭОЖ 37.012.3

Кекиева З.О.

Б.Б.Городовиков атындагы Калмак мемлекеттик университети, Ресей Федерациясы

ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ В КАЛМЫКИИ

В современном мире усиливается внимание к системе образования, которая становится сферой стратегических интересов, обеспечивающих национальную безопасность и устойчивое экономическое развитие (С.К. Бондырева, Э.Д. Днепров, А.П. Егоршин, Г.Б. Корнетов, А.П. Лиферов, И.И. Максименко, Н.Д. Никандров, А.М. Новиков и др.). На формирование человека влияют другие люди, личность, общество (С.В. Белова, А.Г. Бермус, Н.М. Борытко, И.А. Колесникова, Л.Л. Редько, В.В. Сериков, А.И. Субетто и др.).

При этом эффективность обозначенных явлений в наибольшей степени зависит от педагога как ключевой фигуры образовательного процесса, занимающего субъектную позицию по отношению не только к собственной профессионализации, но и профессиональному опыту и профессионально-личностной компетентности.

Следует отметить, что учитель – одна из древнейших профессий. Первые школы появились в странах Древнего Востока (Китай, Индия, Вавилон, Ассирия) в IV–V тысячелетии до н. э. В Древней Руси после принятия христианства в 988 году князь Владимир приказал отдавать «на книжное учение» детей «лучших людей». Ярослав Мудрый создал школу в Новгороде для детей старост и духовных лиц. Обучение в ней велось на родном языке, учили чтению, письму, основам христианского вероучения и счёту.

В Древней Греции педагогами называли рабов. А вот учителей арифметики древние греки именовали калькуляторами. Это слово в переводе с латинского означает «счётчик, счетовод» и происходит от слова *calculus* – «камешек» (камешки использовались для счёта). В послереволюционной России учителей стали называть «шкрабами». Шкраб – сокращение от «школьный работник».

В Калмыцком языке само слово учитель (Багш) относится к образу Будды, достигшего Просветления. Багш – личность просвещённая, несущая свет знания, учения, обладающая добродетелью.

Уникальность педагогических традиций в области подготовки педагогических кадров занимала всегда важное место в трудах виднейших ученых, среди них: учитель и автор первых российских учебников Л.Ф. Магницкий, историк В.Н. Татищев, просветитель-педагог И.И. Бецкой, великий ученый-медик Н.И. Пирогов, всемирно известный педагог и психолог К.Д. Ушинский, писатель Л.Н. Толстой, математик Н.И. Лобачевский, химик Д.И. Менделеев и др.

По мнению исследователей В.И. Данильчука, Н.К. Сергеева, В.В. Серикова, Г.Н. Волков, О.Д. Мукаева и др. педагогического образования перестает быть исключительно делом государства и сейчас становится полем многостороннего партнерского взаимодействия федеральных и региональных государственных органов с органами местного самоуправления, учащимися и их семьями,

профессиональным педагогическим сообществом, потенциальными работодателями, общественными объединениями.

Поиск путей повышения качества подготовки педагогических кадров в вузе – неотъемлемая часть духовного обновления и формирования гражданского общества, становления правового государства. Проблему качества подготовки педагогов надо решать гуманистическими средствами, с учетом традиций научно-педагогических школ, академических и региональных сообществ, способности к саморазвитию, готовности к созданию собственных концепций и философии образования в саморазвивающемся культурно-образовательном пространстве университета как среды профессионального становления педагога [2; 3].

Следует отметить, что приток педагогов можно обеспечить путем создания саморазвивающегося культурно-образовательного пространства университета как среды профессионального становления самих педагогов, способных обеспечить сопровождение развития потенциала креативности нации на всех ступенях непрерывного образования.

Проблема привлечения в образование молодых педагогов в настоящее время является актуальной и для Калмыкии и Казахстана. В Калмыкии наблюдается устойчивый миграционный отток квалифицированных работников образования из Калмыкии в другие регионы РФ, где зарплата педагогов высокая. В Республике Калмыкия сохранились малокомплектные школы, но 95 % учителей имеют педагогическое образование с одной предметной подготовкой.

Возникла необходимость увеличения спектра дополнительных специальностей и специализаций в подготовке педагогов для малокомплектных и малочисленных школ в полиэтнической среде. Увеличивается число детей-мигрантов из ближнего и дальнего зарубежья, актуализируется проблема их обучения в современной школе.

Наиболее актуальными проблемами в подготовке педагогических кадров в Калмыцком государственном университете являются:

- обеспечение рынка труда в регионе высококвалифицированными компетентными педагогами с учетом отечественной и международной практики в условиях конкурентной современной экономики;
- увеличение доли педагогических работников, закрепившихся в образовательных организациях в возрасте до 35 лет;
- увеличение количества среди педагогов, прошедших обучение по программам повышения квалификации и переподготовки по дополнительным программам профессионального образования в контексте ФГОС ВО, Профессионального стандарта педагога, формирования Национальной системы учительского роста как механизмов сохранения и развития кадрового педагогического потенциала;
- активизация участия молодых педагогов в конкурсах, конференциях и др. мероприятиях международного и всероссийского уровней;
- рост числа талантливых абитуриентов на 20 % выбирающие педагогическую профессию;
- организация стажировок учителей школ республики в КалмГУ с перспективой для поступления в целевую аспирантуру по востребованным направлениям подготовки (математика, физика, педагогика, информационные технологии, химия и др.);
- целевая подготовка педагогических кадров на основе трехстороннего договора о целевом обучении и контрактном трудоустройстве (студент – регион – вуз).

Следует подчеркнуть, что воздействие университета на окружающую среду проявляется в форме интеграции науки и производства, научных исследований и подготовки кадров (научно-педагогическая деятельность), сохранения традиций и развития инновационных процессов в производстве, нового мышления и деятельности человека во всех сферах бытия.

В этом плане педагогическая практика является и неотъемлемой частью образовательного процесса в вузе, которая обеспечивает единство теоретической подготовки будущих педагогов с их практической деятельностью.

Опыт преобразующей социальной активности будущий педагог может обрести через включение в широкий спектр социокультурных ситуаций жизни региона, решение его проблем; приобщение к этнокультурным традициям и познанию менталитета этноса (Б.Ш. Алиева, В.В. Арнаутов, Т.К. Ахаян, Е.В. Бондаревская, В.И. Данильчук, Б.Б. Дякиева, И.А. Колесникова, О.А. Леонова, О.Д. Мукаева, А.Б. Панькин, Ш.А. Мирзоев, М.Б. Рамазанов и др.).

Это позволяет применять полученные знания и умения на практике и служит одним из эффективных средств успешной подготовки студентов к будущей профессиональной деятельности. Педагогическая практика позволяет будущим педагогам окончательно убедиться в правильности выбора будущей профессии в педагогическом сообществе, формирование его профессиональной компетенции.

В Калмыцком государственном университете факультет педагогического образования и биологии реализует 20 образовательных программ подготовки бакалавров, специалистов, магистров, аспирантов очной и заочной форм обучения. На факультете обучаются 1540 студентов из 9 субъектов РФ и 10 стран ближнего и дальнего зарубежья

Конкурентными преимуществами факультета педагогического образования и биологии по основным направлениям деятельности являются:

– широкий спектр образовательных программ в области химии, биологии, фармации, психологии, педагогики и уникальные условия сочетания возможностей классического высшего образования и педагогического образования в университете.

Приоритетным показателем в повышении качества подготовки специалистов является эффективная организация с 1 курса педагогической практики будущих педагогов в образовательных организациях г. Элисты и районах республики. При организации педагогической практики наиболее важным являются создание целостного образа педагогической реальности, научно-педагогическое сопровождение и поддержка будущих педагогов-практикантов в профессиональном сообществе коллег, «погружение» их в среду будущей профессии и воспитания желания по окончании вуза связать свою судьбу с работой в школе.

В качестве педагогических механизмов для проектирования среды профессионального становления педагога выступают опережающая роль фундаментальных научных исследований по отношению к производственной, культурной и образовательной практике в регионе; процесс сочетания свободы предпринимательства, социального, культурного и образовательного творчества в регионе с разработкой и целенаправленным внедрением университетских стратегий и программ практик; интеграция научных, технологических инноваций с процессами подготовки кадров – носителей инновационного мышления и компетентностей; поддержка процессов развития образования и локализация центров научных исследований; создание новых технологий и образовательных инноваций в зонах повышенной субъектной активности и саморазвития в образовательной практике [1; 3].

Анализ организации педагогической практики будущих педагогов показал, что в среде профессионального становления происходит педагогически целесообразная трансформация, передача, овладение и присвоение педагогом социокультурного и педагогического опыта. К ним можно отнести опыт изучения этнокультуры и менталитета жителей региона; умение взаимодействовать с детьми разных национальностей в образовательной среде; участие в реализации инновационных образовательных проектов и др.

Внутренним содержанием этого процесса в период прохождения педагогической практики является перевод пассивных «представителей среды» в педагогических субъектов (индивидуальных и коллективных, институциональных и самообразующихся).

Участие региональных сообществ (работодатели, представители общественных организаций, педагоги-методисты) в организации и руководстве педагогической практикой способствует успешной адаптации и саморазвитию будущих педагогов в профессиональной деятельности в период обучения в вузе.

Следует отметить, что процесс формирования субъектно-авторской позиции будущих педагогов в период прохождения педагогической практики осуществлялся на основе включения их в научно-исследовательскую деятельность. Наиболее оптимальное вхождение студентов в производственную среду и формирование у них профессионально-личностных компетенций отмечались на основе матрицы образовательных вкладов: организация мастер-классов учителями-методистами общеобразовательных школ, открытых лекций ведущими преподавателями университета, встреч – дискуссий с выпускниками факультета, работодателями, стажировка в других вузах, работа педагогами-вожатыми в детских летних оздоровительных лагерях Республики Калмыкия и Краснодарского края, в студенческом педагогическом отряде, участие в сетевом взаимодействии в период педагогической практики.

Анализ итогов педагогической практики студентов 2 – 4 курсов педагогического образования показал, что будущие педагоги (47 %) стали комфортнее, увереннее чувствовать себя и позитивно оценивать свои возможности, возросла познавательная активность и творческая самостоятельность, ответственность, изменился характер их межличностных взаимоотношений с преподавателями и со школьниками, однокурсниками.

Индекс готовности педагога к профессиональной деятельности увеличился по сравнению с результатами студентов 1 – 2 курсов показал, что в три раза увеличился: от 0,14 до 0,47 % по итогам педагогической практики. Включение будущего педагога в активную педагогическую деятельность стимулирует творческие и профессиональные проявления, формирует готовность к самообразованию, саморазвитию.

Так, например, для наиболее оптимального вхождения будущих специалистов в производственную среду, формирования у них профессионально-личностных компетенций проводятся мастер-классы, открытые лекции ведущими преподавателями университета и зарубежья, встречи-дискуссии с выпускниками факультета, работодателями, стажировка в других вузах.

Следует отметить, что в период модернизации системы образования Калмыцкий госуниверситет как опорный региональный университет в Республике Калмыкия обеспечивает координацию и интеграцию региональной системы непрерывного образования, включая систему повышения квалификации и переподготовки кадров, ее многоуровневость, элитарные и инвариантные структуры образовательных учреждений в соответствии с федеральными и международными образовательными стандартами.

Активное социальное и образовательное партнерство университета с субъектами образования способствует развитию гибкой системы образовательного процесса. Одним из способов решения этой задачи является создание многоуровневой системы образования, которая отвечает различным

траекториям обучения и определяет возможность выбора студентом дальнейшего образовательного пути в университете или за его пределами.

Будущий педагог имеет возможность участвовать в процессе рождения производственной реальности, логика которого состоит в осознании социумом проблем практики, трансформации ее в цель и далее в содержание и метод профессионального образования. Внутренним содержанием этого процесса является превращение пассивных «представителей среды» в активных педагогических субъектов (индивидуальных и коллективных, институциональных и самообразующихся) [1; 2; 3].

Таким образом, что процесс подготовки будущих педагогов в сетевой структуре культурно-образовательного пространства университета состоит в создании возможности его участия в процессе происхождения производственной реальности, что создает в его сознании многоаспектную ориентировочную основу решения широкого спектра профессиональных задач. В рамках производственной практики студенты апробируют (в целом или фрагментарно) подготовленные в процессе обучения исследовательские проекты и представляют отчет о выполненной работе, содержащий описание и анализ результатов.

Проведение творческих и научных конференций, семинаров на базе научных центров университета позволяют активизировать мотивацию профессиональной деятельности и саморефлексию личности в профессиональной подготовке. Будущих педагогов в работе научных центров университета способствует формированию у них умения интегрировать и использовать личностный опыт в профессиональной подготовке, а также осуществлять самоорганизацию своей сферы жизнедеятельности. Инновационная деятельность является импульсом к самоорганизации инновационной деятельности студентов в вузе и повышению качества их профессиональной подготовки.

Необходимо отметить, что эти формы работы так же позволяют выделить приоритетные направления подготовки будущих педагогов в вузе с учетом современных образовательных трендов в мировой практике, активизировать сотрудничество научно-педагогических школ университета с работодателями с учетом международного опыта.

Литература:

1. Аржанцева, Т.В., Бондаренко, Л.А. Педагогическая практика как составляющая формирования профессиональной компетенции учителя-филолога / Т.В. Аржанцева, Л.А. Бондаренко // Диалог культур. Теория и практика преподавания языка. Материалы 2-ой Международной научно-практической конференции, посвященной 30-летию первого выпуска иностранных студентов филологического факультета 6-8 сентября 2007 г. – Симферополь: Изд-во «ДОЛЯ», 2008. – С. 57-66.
2. Глубокова, Е.Н., Кондракова, И.Э. Сетевое взаимодействие в сфере образования как развивающийся процесс в теории и практике / Педагогика в современном мире: Сборник статей Всероссийской научной конференции. г.Санкт-Петербург, 1 – 2 октября, 2011 г. – СПб.: Изд-во «ЛЕМА», 2011. – С.123 – 129.
3. Кекеева, З.О. Проблемы подготовки будущего учителя в инновационной инфраструктуре региональной системы образования // Известия Южного федерального университета. – 2012. – № 1. – С. 157 - 158.
4. Мукаева, О. Д. От этнического к мультикультурному воспитанию // Вестн. Калм. ун-та. 2006. № 2. С. 23 – 29. Гавриков А. А., Литвинова Н. П. Образование взрослых в XXI веке : Роль университетов в его реализации. М.: Исслед. центр проблем качества и подготовки специалистов, 2001. 174 с.

ЭОЖ 371.38

Кенжебекова Н.Ә.

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ.

ҚАЗІРГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕ БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ БЕЙІМДЕЛУІ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ САРАМАН ЖЕТЕКШІСІНІҢ ЖАҢА МІНДЕТТЕРІ

Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесі саясатының басты мақсаттарының бірі жан-жақты, жоғары білімді, шығармашылық қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру. Жақсы мұғалім — бұл қай кезде де ең алдымен кәсіби деңгейі жоғары, интеллектуалдық, шығармашылық әлеуеті мол тұлға. Ол оқытудың жаңа технологияларын өмірге ендіруге дайын, оқу-тәрбие ісіне шынайы жанашырлық танытатын қоғамның ең озық бөлігінің бірі деп септеледі.

Бүгінгі студент — ертеңгі маман. Оқыту үрдісін басқарудың педагогикалық-психологиялық мәселелерін анықтауда педагог пен оқушылардың арасындағы қарым-қатынастарды ұйымдастыру

мұғалімнің теориялық білімінің болуын қажет етеді. Болашақ маманның кәсіби педагогикалық функциялары: конструктивтік, ұйымдастырушылық, қарым-қатынастық, дамытушылық, ақпараттық, зерттеушілік. Жоғары оқу орнында дайындықтан өткен мамандардың білімі жоғары дәрежеде болуы керек. Өйткені, бұл талап әрбір мамандық бойынша білім беру мазмұнын салыстырмалы түрде біртұтас білім саласы ретінде анықтауы керек. Білім берудің күрделі мазмұнын меңгеруде, оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастырудың қазіргі кездегі ұстанымдарын жүзеге асыруда, педагогикалық үрдіс, яғни, оқытушылар мен студенттердің өзара байланысқан және өзара келісілген іс-әрекеті басты міндет атқарады. Сондықтан, қазіргі кездегі жоғары білім беру алдында студенттер мен оқытушылардың жұмыстарының түрлері мен әдістерін жүзеге асыру мәселесі тұр [1]. Бүгінгі таңда еліміздің білім беру саласында бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу үшін маңызды міндеттерді шешуге бағытталған күрделі бетбұрыс жасалуда. Мұғалімнің кәсіби мүмкіндігі оның бойындағы өзін-өзі дамытып отыру дайындығына тікелей байланысты. Бұл мәселеге әлеуметтік-педагогикалық тұрғыдан келу үшін мұғалімнің субъект ретіндегі алдына қойған міндеттерін орындауға деген әзірлік деңгейіне көз жеткізу қажет. Әрине, оның кәсіби өсуі жеке тұлға ретіндегі ерекшелігіне әбден қатысты. Сондықтан бұл жерде даралық-тұлғалық қалыптасу, іскерлік-әдістемелік жетілдіру, кәсіптік-пәндік білімін толықтыру компоненттерінен өз қажеттілігін тани алу мүмкіндігі туады. Бұл жердегі «өз қажеттіліктерін сезіну» - кәсіби қызметтің негізі. Өйткені, ол өзінің әлеуметтік бар мүмкіндігін дамытудың жолдарын білу деген. «Еліміздің саяси, экономикалық, мәдени, қоғамдық өміріндегі өзгерістерге сай жоғары оқу орындарының үлкен жауапкершілікті сезініп, білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге қабілетті, кең ауқымды, жан-жақты дамыған маман дайындауға ұмтылуы, өзінің әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарылуына байланысты өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандарды қажет етеді» [2]. Кәсіби білімді маманның күзіндіретіндігі сол маманның жеке тұлға ретіндегі қасиеттерінің және ішкі психикалық жағдайларының күрделі жүйесі, оның кәсіби қызметі мен қабілетін іске асыру.

Тұлғаның қалыптасуы мен кәсіпке бейімделу процесі үздіксіз болуы қажет. Сонымен қоса, кәсіпке бейімделу кезінде тұлғаның құндылықтар жүйесі, қызығушылықтары т.б. аялары бір-бірімен өте тығыз байланыста болады, сондықтан да оларды бөліп қарастыру мүмкін емес.

Кәсіпке бейімделу дегеніміз - бұл студенттің кәсіби өзін-өзі анықтау жүйесінің соңғы буыны. Кәсіпке бейімделу студенттің болашақ өміріне де өте үлкен әсерін тигізеді. Сондықтан кәсіпке бейімделу кезеңін зерттеудің теориялық та, практикалық та маңызы зор.

Кәсіби іс-әрекеттің бейімделу функцияларына тоқталып кететін болсақ, оларды төмендегіше қарастырамыз:

- 1) диагностикалық - бейімделу процесін басқаратын субъектілердің студенттің тұлғасын диагностикалық зерттеу;
- 2) болжаушы – студенттің кәсіби оқу орнына бейімделуіне алғашқы және кешенді болжау жасауды іске асыру, бейімделу кезеңіндегі проблемаларды саналай алу;
- 3) оқыту – болашақ кәсіби іс-әрекетіне және жоғары оқу орнындағы жағдайларға табысты көндіге алу және бұл процестің басқаратын оқытушы жұмысының әдіс-тәсілдерімен қамтамасыз етілуі;
- 4) дамытушы – бейімделу процесін жүйелі басқаруды жүзеге асыратын педагогикалық ортаның және бейімделуші субъектінің шығармашылық дамуы. Бұл жердегі негізгі критерий - студент пен оқытушының дамуы;
- 5) бағамдау – оқытушылардың жоғары оқу орнындағы іс-әрекеттің жалпы заңдылықтарын саналай алуы, студенттердің бейімделе алу мүмкіншіліктерін, әдіс-тәсілдерін, бейімделудің индивидуалды ерекшеліктерін саналауы;
- 6) түзетуші – алғашқы және кешенді болжауларға сәйкес студенттердің жеке жақтарын түзету. Бейімделуші субъектілер бұл жұмысқа өздері белсенді, саналы қатысулары тиіс;
- 7) теңгерушілік – студенттердің жоғары кәсіби оқу орнына табысты бейімделуін анықтайтын дамыған жеке қасиеттерін көрсету, бейімделу кезеңіндегі дағдарыстарды жеңілдететін әдіс-тәсілдерді пайдалану;
- 8) ғылыми-әдістемелік - ғылыми-әдістемелік құрылым құру, осы сипатқа ие іс-шаралар өткізу [3].

Болашақ мамандарды кәсіпке бейімдеу міндеті Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университетінде біршама дұрыс бағытта ұйымдастырылып келеді. Жоғары оқу орнында студенттерді кәсіпке бейімдеу бағытында Педагогика факультеті, педагогика, психология және бастауышта оқыту кафедрасында ең алдымен оқу жоспарын жүзеге асырудың тиімді жолдарын нақтылаудан басталады, ол - жыл сайын элективті пәндерді дұрыс ұсыну мен оларды студенттердің дұрыс таңдауына ерекше көңіл бөлу. Элективті пәндер студенттерді педагогикалық қызметке бағыттап, қызығушылығын тудыратындай мақсатты көздеу-кафедра ұжымының басты міндеттерінің бірі. Әр оқу жылы сайын элективті пәндер 30 пайызға жаңғыртылып отырылады.

Педагогикалық практика мұғалімді кәсіби даярлау жүйесінде басты элемент болып табылады. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасының педагог кадрларды даярлау, қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру саласында «педагог кадрларды даярлау бағдарламаларына оқытудың бүкіл жылдар бойы үздіксіз педагогикалық және психологиялық-педагогикалық практиканы енгізу» қажеттігі көрсетілген[4].

Кафедраның келесі міндеттерінің бірі –практика базасын кеңейтіп, кафедра филиалдарымен байланысты күшейту. Өткен оқу жылынан бастап кафедра филиалдарымен келісім шартқа отырып, олармен бірлескен әдістемелік жұмысты жандандырып келеміз. Кафедрамыздың екі қала мектебі -№56 ММ мен №10М және Жаңа қоныс елді мекеніндегі Новый орта мектебі-кафедра филиалдары. Бұл аталған мектептерге студенттеріміз практикаға барады, мектеп мұғалімдерімен әдістемелік семинарлар, дөңгелек үстел, мастер- класс, т.б. шаралар ұйымдастырып келеміз. Осы оқу жылының бірінші жарты жылдығында 3-курстың «Жаңартылған білім беру мазмұнында дүниетануды оқыту әдістемесі» пәнінің практикалық сабағын Жаңа қоныс елді мекеніндегі Новый орта мектебінде өткізсек, екінші жарты жылдықта «Критериалды бағалау технологиясы» пәнінің практикалық сабағы қаладағы №56 мектепте өткізілуде. Бұлайша ұйымдастыру студенттерге оқушылармен жұмыс жасауды үйретеді, сабақты кафедрамыздың профессор-оқытушылары мен мектеп мұғалімдері өткізеді.

Нәтижесі:

- теорияны практикамен ұштастыру;
- пән мазмұнын кәсіби бағытқа негіздеу;
- студенттердің білік, дағды, іскерліктерін ұалыптастыру;
- оқыту жүйесін педагогикалық-психологиялық тұрғыда ұйымдастыруға үйрету;
- нақтылы оқу міндеттерін белгілейтін әдіс-тәсілдерді жүзеге асыру;
- студенттердің зерттеушілік құзыреттілігін арттыру;
- студенттердің кәсіби қызығушылығын арттыру;
- олардың бойындағы үрей мен қорқынышты жою.

Қазіргі білім беру жүйесіндегі мақсаттардың бірі – жастарды сапалы біліммен, халықаралық рейтингілердегі білім көрсеткішінің жақсаруы мен қазақстандық білім беру жүйесінің тартымдылығын арттыру үшін, ең алдымен, педагог кадрлардың мәртебесін арттыру, олардың бүкіл қызметі бойына мансаптық өсуі, оқытылуы және кәсіби біліктілігін дамытуды қамтамасыз ету, педагогтердің еңбегін мемлекеттік қолдау мен ынталандыруды арттыру. Мұғалім жауапкершілігін арттырып, кәсіптік мәдениетін көтеруде әрбір ұстаз өз пәнінің аясында қалып қоймай қандай да бір дәрежеде шығармашылықпен еңбек ете білуге баулуда кадрлар біліктілігін арттыратын және қайта даярлайтын институт қызметкерлерінің атқаратын жұмысы аз болмайды. Олар:

- заман талабына лайықталған курстар ұйымдастыру;
- оқу семинарларын ұйымдастыру;
- байқаулар, олимпиадалар, конкурстар;
- педагогикалық оқулар, т.б. [5].

Осындай жұмыстарды кафедрамыз жыл сайын жүзеге асырып келеді. Өткен оқу жылында кафедрамыздың профессор-оқытушылар құрамы №56 орта мектепте «Тұлғаның психикалық ерекшелігі», «Мектепте инновациялық технологияны қолдану арқылы қызығушылықты арттыру», «Жаңартылған білім беру арқылы оқушылардың тілдік құзыреттілігін арттыру» тақырыбында әдістемелік семинар өткізсе, биылғы оқу жылында «Мектепте инклюзивті білім беруде ата-анамен байланыс жасау», «Жаңартылған білім беру мазмұнының ерекшеліктері» тақырыбында семинар өткізу арқылы мектеп мұғалімдеріне әдістемелік көмек ұйымдастырылды. Осылардың жұмыстар негізінде студенттер өздерін танытуға, еңбек процесінде өз орнын табуға қажетті біліммен сусындайды, пәнге деген қызығушылығы артады, таңдаған кәсібіне оң пікірі, дағдылары мен білігі, ақыл-ой қызметін тиімді ұйымдастыру қабілеті мен кәсіби іскерлік қасиеттерді дамытуы, өзін-өзі тәрбиелеуі және кәсіби өз бетімен білім алу жұмысының жүйесі қалыптасады. Сонымен қатар жоғары білікті мамандарды болашақ кәсіби қызметіне даярлауға жоғарыда аталған талаптарға неғұрлым сәйкес келуіне қол жеткізеді.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Алматы, 2010.- 6 б.
2. Қазақстан Республикасында 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2004. - 3-4 бб.
3. Ж.Әбдиев, С.Бабаев, А.Құдияров. Педагогика. -Алматы, 2004ж.
3. Е.Әбілдаев. Педагогикалық практиканың ролі. //Қазақстан мектебі, №11-12, 2005ж.
5. Л.Омарова. Педагогикалық практиканың маңызы.// Қазақстан мектебі. №11, 2008ж.

Кабакова М.У.
СОШ №16, г. Уральск

КОУЧИНГОВЫЙ ПОДХОД В ОРГАНИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ СТУДЕНТОВ

Сегодня мир вступает в эпоху Четвертой промышленной революции, эру глубоких и стремительных изменений, технологических, экономических, социальных (слайд 1).

Новый технологический уклад кардинально меняет то, как мы работаем, реализуем свои гражданские права, воспитываем детей.

Необходимость быть готовыми к глобальным изменениям и вызовам побудила нас, нашу школу, по-другому посмотреть на учителя новой формации и в том числе на становление молодого специалиста, практику студентов в школе.

Исходя из уроков истории развития педагогической идеи и системы образования мы знаем, что любая реформа должна происходить не из произвольных предпочтений, а основываться на глубоком научном исследовании перспектив и прогнозировании последствий настоящих изменений в системе образования. Подготовка же будущих учителей должна предшествовать серьезным реформам в образовании, так как только учитель служит и проводником, и исполнителем инноваций в учебном процессе. Остро стоит вопрос удержания выпускников в профессии учителя и повышении статуса педагога.

Кроме того, нет тех механизмов, которые бы привлекали способных выпускников вуза в школы.

Какую же систему работы нашей школы мы можем предложить по привлечению и закреплению молодых специалистов?

Помочь студентам перестать быть пассивными участниками образовательного процесса и перейти к активному, осознанному отношению к своей деятельности как к лично значимой, может коучинговый подход в организации педагогической практики студентов.

Профессор Гарвардского университета Тимоти Гэлвей определил коучинг как «технологии раскрытия потенциала человека с целью максимального повышения его эффективности».

В настоящее время коучинг переживает пик популярности за рубежом. Он нашел применение не только в спорте, но и в бизнесе, экономике, политике, образовании и других важных сферах человеческой деятельности. Коучинг представляет собой форму консультативной поддержки, которая помогает человеку достигать значимых для него целей в оптимальное время путем мобилизации внутреннего потенциала, развития необходимых способностей и формирования новых навыков.

По мнению Н.А. Зыряновой, цель коучинга в обучении - помогать учиться активно и сознательно, поддерживать намерение самостоятельно приобретать знания, способствовать тому, чтобы максимально использовать свой потенциал, развивать навыки, лучше выполнять свои обязанности и в результате - достигать желаемых результатов (слайд 2).

Поэтому, придя работать в нашу школу, молодой коллега обязательно посещает коучинги по заранее намеченному плану.

Для того, чтобы молодые специалисты легко адаптировались в своей профессиональной деятельности организуется система наставничества. Педагог, назначенный наставником у молодого учителя, составляет специальный план работы с подопечным. Наставник разрабатывает программу профессионального роста для молодого коллеги. Старший коллега является не только проводником в новый для молодого учителя мир, но и тем советчиком, который может и без планов подсказать важные вещи, ответить на вопросы, дать позитивную настройку. В педагогическом сообществе существует общее понимание значения периода вхождения в профессию, от которого зависит, останется ли молодой педагог верен избранной специальности или прекратит собственное совершенствование и покинет педагогическое поприще навсегда в связи с этим в школе ведется тесная работа с педагогом-психологом.

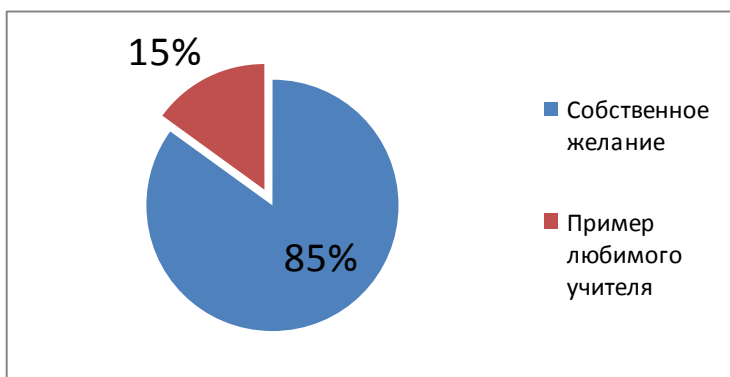
На повышении самооценки начинающего учителя положительно сказывается сложившаяся в учебном учреждении корпоративная культура. Стали традиционными конкурсы «Педагогический дебют», в котором молодые специалисты могут заявить о желаемых нововведениях, конкурс «TEDx» позволяет увидеть внутренний мир коллеги, услышать его мнение.

Прямой подбор студентов – практикантов школа решает через тесное сотрудничество с педагогическим колледжем и ЗКГУ им.М.Утемисова. С 2015-2019 уч. гг. в нашей школе прошли практику 189 студентов.

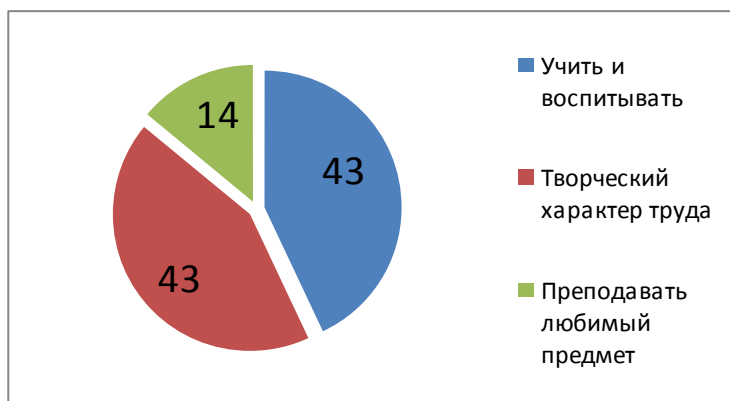
За последние два года я наблюдаю, что в моей школе происходит «старение коллектива», поэтому возникла необходимость подготовить хорошую замену будущим пенсионерам. Вот уже несколько лет педагогические вузы рассматривались как пристанище для абитуриентов, заваливших экзамены на факультеты экономики, юриспруденции, управления. Меня очень беспокоил вопрос, какая смена учителей «сидит» в педвузах. Однако, благодаря политике нашего Президента, намечился явный

перелом в лучшую сторону. Анализируя анкетные данные, увидели, что все респонденты выбрали профессию педагога, мотивированные хорошими внутренними побуждениями, студенты в будущем видят себя в этой профессии. Отсюда можно сделать вывод: Профессия педагога снова становится уважаемой и популярной.

1. Что в наибольшей степени повлияло на выбор вашей профессии? Учителя наши респонденты (35 человек) из предложенных 9 вариантов ответа выбрали следующее (слайд 3):

2. Что Вам нравится в педагогической деятельности

3. Какие чувства Вы испытываете в период практики?

Из предложенных вариантов ответов все респонденты выбрали вариант - Другое и были даны свои варианты: волнение, интерес; вовлеченность в работу; уверенность; чувства гармонии и ответственности; увеличивается интерес к работе с детьми; с легкостью иду на практику т.к. мне нужно набраться опыта.

4. Обращались ли Вы за помощью к учителям во время практики? Да - 100%.
5. Удовлетворены ли Вы своей практикой? Да – 100%
6. Как Вы считаете, что главное для Вас в вашем отношении к практике?

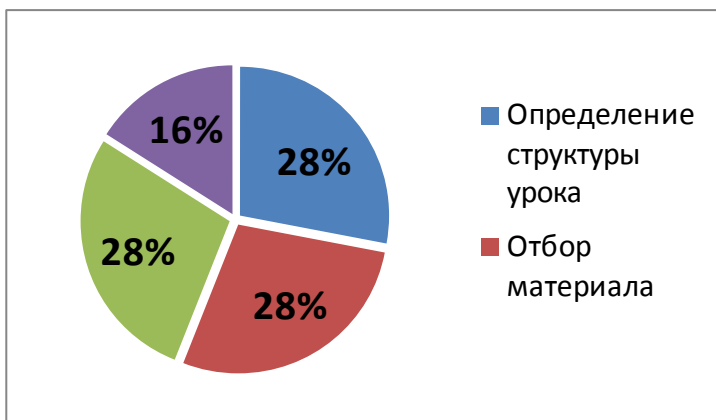
7. Что вы считаете наиболее важным в работе?

8. С каким настроением Вы обычно идете на практику? С хорошим настроением ответило 100%.

9. Какие трудности есть у Вас в подготовке и проведении урока?

10. Необходимы ли, на Ваш взгляд встречи с коллективом школы? Да -100%. (Получить опыт в своей сфере; формирования новых знаний в профессии педагога; обсуждение процесса, какого-либо урока дает полное понимание структуры и этапов урока).

К подбору работников я отношусь ответственно, не жалея времени и привлекая для этого опытных специалистов. В следующем году я предполагаю взять 3% молодых специалистов от общего контингента учителей. Поэтому, когда мне было предложено провести совместное исследование с координатором ЦПМ Катаевым Е.С. в рамках лессон стади, привлекая студентов-практикантов я охотно согласилась. Работа со студентами- практикантами вышла на новый уровень.

Образование нуждается в учителе, способном модернизировать свою деятельность посредством критического, творческого ее преобразования, использования новейших достижений науки и передового педагогического опыта. Пассивная практика студентов показала, что вузовские программы и программы учреждений среднего профессионального образования на сегодняшний день построены без учета реальных требований обновленного содержания образования, что приводит к противоречиям между ожиданиями школы и возможностями выпускаемых специалистов. Отсутствие единых требований к профессиональным знаниям и навыкам квалифицированных специалистов является основой проблем подготовки кадров.

Анализируя анкетные данные мы смогли сделать следующие выводы: придя в школу молодые специалисты могут столкнуться со следующими проблемами:

- Отбор содержания образования (минимум 10 лет), так новая программа содержит такое ключевое понятие, как наличие «сквозных тем» (надо обладать широкими знаниями в содержании различных предметов, следить за достижениями в разных науках). Помимо всего этого сейчас распространяется инклюзивное образование, требующее от учителя в предметной области умения организовывать учебно-образовательный процесс с детьми, имеющими особые образовательные потребности, в рамках посещения обычной школы.
- Вторая трудность - поиск форм и методов обучения (10 лет). Простыми педагогическими технологиями не достигается метапредметный результат. Третья трудность - учет возрастных особенностей ребенка (через 15 лет). Таким образом, если молодому специалисту не помогать, то только через 15 лет мы получим грамотного специалиста. Работу по новым технологиям надо начинать сразу, а приобретение профессионального опыта может быть ускорено (слайд 4).

Для того чтобы начинающий специалист, готов был к нововведениям которые есть в обновленной системе образования, наша школа предлагает студентам –практикантам участвовать в исследовании в действии (ИВД или LS). На сегодняшний день в этой работе задействованы 35 студентов этого учебного года. Работа со студентами была построена следующим образом: началась с посещения студентами уроков формата ИВД. Студенты были удивлены увиденным, они не понимали вообще, что происходит на уроках. Оставив их вопросы без ответа, мы специально дали время им для своих размышлений. После небольшого перерыва студенты снова были приглашены на LS. С целью понимания на практике процесса LS для студентов был проведен семинар –тренинг. Студенты - практиканты могли не только присутствовать на уроках, но и совместно с учителями разрабатывали уроки, проводили анализ урока и наблюдали на протяжении серии уроков, как решалась методическая проблема (слайды 5-6). На каждом занятии присутствовал куратор ЦПМ Катаев Е.С. в проекте LS «Диалоговое обучение» был проведен бинарный урок «Геометрия и география». Молодой и более опытный коллеги смогли показать работу двух учителей на уроке одновременно. Поэтому следующим этапом практики этих студентов будет работа ассистентами учителей, а также возможность преподавать в математических кружках. Можно будет пройти практику и в различных проектах воспитательного характера, например, «Шанырак» - будет показана новая форма работы классного руководителя. Студенты будут соответствовать современным требованиям, которые предъявляются к школьному учителю, - в частности, они научатся работать в соответствии с новыми образовательными стандартами.

Мир, задающий вопросы, требует людей, умеющих на них отвечать и умеющих ставить эти вопросы раньше, чем они появятся извне.

Поэтому в нашей школе внедрены коуч-технологии. В отличие от традиционной работы, они помогают студентам стать активными участниками образовательного процесса современной школы.

ӘОЖ 374.3

Кайсагалиева Г.С.,

б.ғ.к., Академиялық қызмет департамент директоры

Габдрахманова Ш.Т.,

п.ғ.к., Педагогикалық Инноватика Халықаралық лаборатория жетекшісі

Калаханова С.Б.,

педагогика және психология магистрі, курс координаторы

«БАЛАЛАР ӘЛЕМІ»: ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА ЖОО ОҚЫТУШЫЛАРЫНЫҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ

Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: «Мақсатқа жету үшін біздің санамыз ісімізден озып жүруі, яғни одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс. Бұл саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өзегіне айналады», – деп атап көрсетті. Сонымен қатар, елбасы 2018 жылғы 10 қаңтардағы Қазақстан халқына «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауында еліміздің университеттеріндегі педагогикалық кафедралар мен факультеттерді дамыту қажет екенін айқындаған. Осы міндеттерді жүзеге асыруда, біріншіден педагогтың кәсіби білімін арттыру, екіншіден, жоғары оқу орындары студенттеріне қойылатын талаптарды күшейту, оларды заман талабына сай даярлау басты назарда болуы тиіс.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінде 2018-2019 оқу жылы Педагогикалық Инноватика халықаралық лабораториясы даярлаған екі жоба жұмысын бастады. Бұл бір жағынан, профессор-оқытушылар құрамына арналған жаңартылған білім мазмұны аясында жалпы білім беретін орта мектептерде педагогикалық тәжірибеден өтуді қарастыратын біліктілікті арттыру курсы. Екінші жағынан, педагогикалық мамандықтарда білім алатын 1-2 курс студенттерінің оқу үдерісіне қосымша жыл бойына жаңартылған білім беру жағдайына көшкен сыныптардағы сабақты бақылау мен оқу мақсаттарын танып-талдауға бағытталған мектептегі үздіксіз сараманы.

Университетіміздің профессор-оқытушылар құрамына арналған «Балалар әлемі» деп аталатын курс мақсаты - оқу пәндері бойынша білім беру бағдарламасын жаңарту және критериялды бағалау жүйесін енгізу тұрғысынан оқытушылардың педагогикалық шеберлігін жетілдіру.

2018 – 2019 оқу жылында университеттің 93 оқытушысы Орал қаласында келесі мектептерде педагогикалық тәжірибеден өтті: С.Сейфуллин ат. № 11 облыстық мектеп-интернат кешені, № 8 ДБАОМ, № 1, 3, 5, 6, 9, 10, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 30, 37, 38, 43, 46, 48, 49 жалпы орта білім беретін мектептер, № 35 мектеп-лицей, №34, 42, 44 мектеп-гимназиялар.

Тәжірибе барысында оқытушылар 1 ай көлемінде мектепте бекітілген менторларымен бірігіп, өнімді жұмыс жасады, тиімді тәжірибе алмасты. Курс барысында жағартылған бағдарламалармен білім

алатын сыныптарда жүргізілетін пәндердің негізгі құжаттардағы өзгерістермен танысты, олардың ішінде: оқу бағдарламасы, оқу жоспары, критериалды бағалауға арналған басшылық. Сабақты жоспарлау кезінде осы құжаттарды қолдануы және қай құжаттан нені басшылыққа алатынын анықтай алуды тәжірибеде бақылай отырып, теория мен тәжірибені байланыстыра отырып жаттықты.

Курстан өткен оқытушылардың пікірінше, бір ай бойы мектептегі балалардың арасында болу кәсіби құндылықтарды қайта қарауға, кәсіби білімді жетілдіруге, кәсіби қызметті өзгертуге бірегей мүмкіндіктер берді. ХХІ ғасырдағы балалар әлемінде сыни ойлау, командада жұмыс жасау, креативтілік пен коммуникативтік дағдылары өзара оқыту мен өзара бағалаудан, критерий негізінде өзін-өзі бағалаудан, жоғары деңгейлі сұрақтар қоя білу әрекеттерінен көрініс тапқандығын оқытушылар баса айтады.

Курсты аяқтаған оқытушыларға ай сайын қорытынды конференциялар мен дөңгелек үстелдер ұйымдастырылып, онлайн тестілер жүргізіліп, сертификаттар табысталды.

2018 жылдың 27 желтоқсанында «Балалар әлемі»: жаңартылған білім мазмұны аясында ЖОО оқытушыларының ЖОББМ біліктілікті арттыру курсы тәжірибесі» тақырыбындағы қорытынды конференциясы оздырылды.

Конференцияда университеттің академиялық қызмет департамент директоры, б.ғ.к. Г.С.Кайсағалиева алғы сөз айтып, «Оқу пәндері бойынша білім беру бағдарламасын жаңарту және критериалды бағалау жүйесін енгізу» атты баяндамасында алдағы уақыттағы ЖОО жаңару бағытындағы өзгерістермен таныстырды. Конференция бағдарламасына сай баяндамашылар орыс филологиясы кафедрасының доценті, п.ғ.к. Утегенова Қ.Т. «Оқыту жоспарларының (ҰМЖ, ОМЖ, ҚМЖ) ұтымды және осал тұстары, жақсарту бойынша ұсыныстар»; география кафедрасының аға оқытушысы, магистр Ходжанова Б.Х. «Мұғалімдердің модератор, фасилитатор, эксперт, коуч, ментор, зерттеуші қызметіндегі міндеттері»; информатика кафедрасының аға оқытушысы Мухамбетова Г.Г. «Белсенді оқыту мен оқуды ұйымдастырудың артықшылықтары мен қиындықтары»; биология және экология кафедрасының оқытушысы Жанғазиева Б.Ж. «Критериалды бағалау жүйесін қолдану ерекшеліктері»; шет тілі: екі шет тілі кафедрасының оқытушысы Полянина О.Г. «Оқушының жеке қажеттіліктеріне сәйкес сараланған тапсырмаларды қолдану»; мектепке дейінгі және бастауышта білім беру кафедрасының оқытушысы Максотова Т.Т. «Қалыптастырушы бағалау тиімді болуы үшін жасалған қадамдар»

тақырыптарындағы баяндамаларында жаңартылған білім мазмұны аясындағы негізгі мәселелерді өз тәжірибесі көзқарасы тұрғысынан сипаттап, тәжірибесін таратты.

Конференцияның модераторы, Педагогикалық Инноватика Халықаралық лаборатория жетекшісі, п.ғ.к. Ш.Т.Габдрахманова «Рефлексия толқыны» жаттығуын өткізіп, курс қатысушыларына алған тәжірибесін қорытып, «Қандай мақсатпен тәжірибеге бардым?», «Қандай нәтижелерге қол жеткіздім?» және «Қандай кедергілер кездесті?» деген сұрақтар ұсынды. Жауап ретінде келесі түйіндер жасалып, пікірлер айтылды: «Өзгеруіміз керек», «Lesson Study үрдісіне қатысып, зерттеуші, эксперт рөлдерін меңгердім», «Балаларды жаңа қырынан танып, олардың дәстүрлі жүйеде білім алатын оқушылардан ерекшелігін байқадым» және т.б.

Конференция соңында курс координаторы, педагогика және психология магистрі С.Б.Калаханова оқытушылар легіне смарт құралдарын қолдану арқылы жаңартылған білім мазмұны аясында кәсіби педагогикалық-психологиялық білімін мен білігін теориялық тұрғыдан өзбетті сынауға мүмкіндік беретіні онлайн тестілеу өткізіп, кері байланыс орнады.

Құрстан өткен оқытушылар студенттерге арналған оқу бағдарламалары мен оқу-әдістемелік кешендерінде пәнді оқыту әдістемесіндегі өзгешеліктерді енгізе отырып, дәрістері мен семинар сабақтарында сыныпта оқытуда қолданылатын педагогикалық тәсілдер, белсенді оқу, тілдесу арқылы қарым-қатынас жасау дағдылары, мұғалім жетекшілігімен жүретін оқылым және жазылым, ойлау дағдыларын қалыптастыру, оқытудың маңыздылығы, оқушыларды уәждеу, зерттеуге негізделген оқу, белсенді оқудағы мұғалімнің рөлі, тиімді кері байланыс ұсыну, критериялды бағалау және жоспарлауға дейін негізгі мәселелерді қарастырды.

Бағдарламаның спиральді қағидатпен берілуін бақылап, оның заңдылықтарын студенттерге мейлінше терең жеткізеді. Оқытушылар оқу пәндері бойынша білім бағдарламаларына өзгерістер енгізе отырып, студенттерге білім беруде нәтижеге бағдарлану, оқытуды оқушының жеке тұлғасына бағыттау, ал оқыту әдістерін тұлғааралық қарым-қатынастарға бейімдеу қажет екенін түсіндіруде.

Осыған орай, біліктілікті арттыру курсы шеңберіндегі педагогикалық тәжірибе университеттегі теориялық оқыту мен мектептегі жаңартылған білім беру тәжірибесі арасындағы байланыстырушы буын болып табылып, өте құнды педагогикалық іс-әрекет дағдыларымен қаруландыруға бағытталған. Яғни, жаңартылған білім беру жағдайына студенттерді университет қабырғасынан даярлау жүзеге асырылады.

Мақсаты -студенттерге болашақ кәсіби іс-әрекетінде жаңартылған білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуге үйрету және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді меңгерту.

Жоғарыда аталған жобағаДББҰ НЗМ Педагогикалық Шеберлік Орталығының Орал қалалық филиалы, БҚО білім басқармасы, Орал қалалық білім басқармасы және жалпы орта білім беретін мектептер ұжымы қолдау көрсетіп, тығыз байланыста курс барысы мен нәтижелері бойынша пікір алмасады. Осылайша, курс барысында оқытушылар, мектеп әкімшілігі мен пән мұғалімдерінен келесідей ұсыныстар жасалды:мектептегі тәжірибеден бұрын арнайы теориялық семинарлар өткізу, оған «Өрлеу» БАҰО» АҚ және ДББҰ НЗМ ПШО тренерлерін қатыстыру;курс бағдарламасына мектептегі пән мұғалімдеріне оқытушылар тарапынан әдістемелік көмек көрсету, өзара тәжірибе алмасуды енгізу.

Барлық ұсыныстар ескеріліп шешімін табуда,ал басым озық жақтары әр тәжірибе легімен дәлелденуде және іске асуда.«Балалар әлемі» біліктілікті арттыру курсы және студенттердің мектептегі үздіксіз сараман жобасы ағымдағы оқу жылы бойы жалғасуда, жоспарға сәйкес 93 оқытушымамыр айына дейін мектептерге тәжірибеге барады.

Аталған жобалар Республикамызда ЖОО арасында жаңартылған білім беру аясында мектеппен тығыз байланыс орнату бағытында жасалған алғаш тәжірибе. Алдағы уақытта жобаны әрі қарай өңдеп жетілдіру, сапалы нәтижеге қол жеткізу және озық үлгілерін өзге университеттерге тарату жоспарлануда.

**ЖОО ЖӘНЕ КОЛЛЕДЖДЕ МҰҒАЛІМДЕРДІ ДАЯРЛАУ
БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫ. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ
КОНТЕНТІНЕ СӘЙКЕСТІГІ ЖӘНЕ ӨЗЕКТІЛІГІ**

ӨОЖ 37.025

Абишева Ж.Б.

Н.Дүйсенғалиев атындағы НЖББМ, Қазталов ауданы

**ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУ- ІЗДЕНУШІЛІК, БӘСЕКЕЛЕСТІК
ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ**

Елбасымыздың жолдауында «XXI ғасырдың табалдырығы алдында білім беру капиталға айналуға. Оның өзі мазмұны жөнінен стратегиялық ресурстармен бәсекелесе алады. Елдің даму деңгейі осы арқылы бағаланатын болады»- деп сапалы білім беруге ерекше назар аударылып отыр. Педагог К.Д. Ушинский былай дейді: «Біз жан-жақты жеке тұлға тәрбиелегіміз келсе, ол тұлғаны жан-жақты зерттеп білуіміз керек». Осы ой бүгінгі таңда мұғалім әрекетінің тұжырымдамасы іспеттес. Соған байланысты оқушының тұлғалық құрылымымен басты белгілері мен сапаларын анықтаудың мәні зор.

Халқымыздың ұлы перзенті, әлемге әйгілі ғалымы, көрнекті ағартушысы Шоқан Уалиханов халық кемеліне келіп дамуы үшін екі –ақ нәрсе керек деп ерекшелеп көрсеткен: оның біріншісі – азаттық, екіншісі – білім.

Бұл қол жетпес байлықтың екеуі де біздің қолымызда бар. Үкілі үміт, асыл арман біздің келешекке деген сенімімізді арттырып, өркениеттің биік аскарына ұмтылдырады.

Жеке тұлғалықтың мәні оның қажеттілігі мен қызығушылығын қанағаттандыруға, баланың өзіне ғана тән тұлғалық сапаларын, өзіндік даму траекциясын анықтау, педагог пен оқушы арасындағы және субъекті мен субъекті арасындағы өзіндік қарым – қатынасты қалыптастыру- бүгінгі күннің талабы болып отыр.

Баланың өмірлік тәжірибесі қоршаған ортасына, жанұясына және мұғалімдеріне байланысты. Қабілеттер тек іс-әрекетте анықталады.

Оқушыларға жеке пәннен тек білім беріп қана қою жеткіліксіз, оларды сабақ үстінде де, сыныптан тыс жұмыстарды да ғылымилыққа, өз беттерінше ізденуге, белгілі бір бағытқа, заман талабына сай бәсекелестікке қарсы тұра білуге баулу - біздің, яғни, ұстаздар алдында тұрған негізгі міндет деп ойлаймын.

Зерттеудің мақсаты: оқушымен қарым- қатынас орната отырып, шығармашылық қабілеттері негізінде зерттеу-ізденушілік, бәсекелестік қабілеттерін ашу.

Зерттеудің міндеттері:

- Оқушыларды мұғалімге тәуелділіктен арылып, шығармашылық жұмыстарға араластыру;
- Ұжымдық қарым-қатынас негізінде ортақ шешім табуға баулу;
- жеке тұлғаға бағытталған өсу парадигмасын құру;
- әрбір оқушыны шығармашылық белсенділікке баулу;
- тұлғаның дүниетанымын кеңейтіп, рухани дамуына жағдай жасау;
- дарынды тұлға ретінде «Мен» деген пікірін қалыптастыру.

Жұмыстың зерттеу әдістері:

Негізгі әдіс-тәсілдер-қажетті мәліметтерді жинақтау, пікірлерді саралау, салыстыру, әдебиеттерге теориялық талдау жасау.

«Мұғалім әрдайым ізденісте болса ғана шәкірт жанына нұр ұялата алады» деп Ахмет Байтұрсынұлы айтқандай мұғалімнің ізденісі, жан-жақтылығы, күзиреттілігі арқылы айқындалады. Күзиреттіліктің мазмұны –жеке кәсіптілік, интегралдық сипаттама ретінде анықталады.

Дүниенің тұтқасы, туған жердің түлетушісі- оның адамы. Қоғамды ілгері бастырататын, тарих дөңгелегін айналдырушы - дарынды адамдар.

Ұстаз жас жеткіншектің жан-жақты дамуына, оның бойында жасырын жатқан шығармашылық қабілетті ашу және белсенді әрекетке келтіру жолында тынымсыз ізденіс жолында болу керек.

Философиялық еңбектердегі талдауларға сүйенетін болсақ, «индивидуальность» тек жеке адамның даралығын, қайталанбастығын көрсететін белгі болып саналады және ол басқа адамдардан өзгешелігін көрсеткенімен, адамзат қауымдастығынан өзгешелігін көрсете алмайды.

- тұлға- адамның әлеуметтік маңызын сипаттаушы және индивидтің қасиеттері жиыны ретінде көрінетін, үнемі өзгеріс үстіндегі жүйелі сапа;
- өзін-өзі көрсету- индивидтің өзіне қарасты сапалары мен қабілеттерін дамыту нәтижесі мен шығару үрдісі;
- субъект - өзін орта шындығына сай өзгерту, танудағы еркіндігі мен саналы шығармашылық белсенділігі бар индивид немесе топ;
- Субъектілік- даралық немесе топтық субъект болу қасиеттерін көрсету қабілеттері бар және қызметті таңдау еркіндігі мен белсенділігін жеке адам немесе топтың меңгеру қабілетінің өлшемі арқылы көрсету сапасы;
- «Мен» тұжырымдамасы – адамның сезінетін, мазасызданатын осының егізінде өзінің өмір жолы, басқа адамдармен өзара байланысы, өзіне және ортаға қатынасы салынатын өзі туралы жүйе бейнесі;
- Педагогикалық қолдау- жеке проблемаларды шешудегі педагогтардың оқушыларға олардың дене бітімі және психикалық денсаулығына байланысты жедел көмек берудегі педагогикалық қызметі.

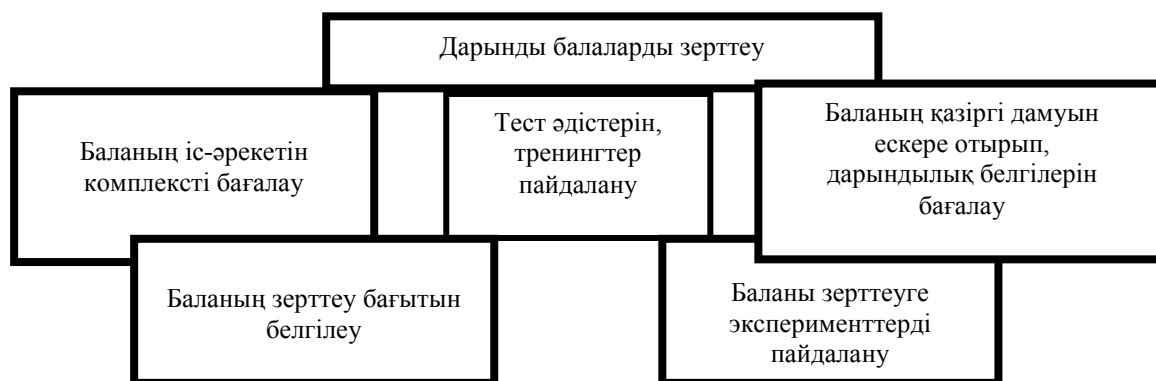
Жеке тұлғаға бағытталған амалдың екінші құрамдас бөлігіне төмендегі негізгі ұстанымдарды жатқызады:

- өзін-өзі өзіктендіру ұстанымы;
- даралық ұстанымы
- субъектілік ұстанымы
- таңдау ұстанымы
- шығармашылық және жетістік ұстанымы;
- сенім және қолдау принципі.

Сонымен, субъектілік қарым-қатынас дегеніміз- жеке тұлғаға бағытталған шығармашылық белсенділігі бар индивидтің іс-әрекеті.

Мектеп қабырғасында оқытылатын пәндер бойынша дарындылық танытқан оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту өз ісіне жауапкершілікпен қарайтын мұғалімнен педагогикалық-психологиялық көріністі талап етеді.

Д.Ж. Рензули бойынша дарындылық дегеніміз - үш байланыстың үйлесімділігі; жоғарғы интеллектілік, креативтілік және нәтижеге жетудегі дарындылық. Осы үш қасиеттің біреуі болмаса, адам дарынды ретінде қалыптаспайды. Интеллектіліктің жетіспеушілігінен адам жақсы нәтижеге жете алмайды. Нәтижеге жетем деген ынтасы болмаса нәтиже де алмайды. Ал қабілет нашар болса, ондай адам тек орындаушылық қасиетпен шектеледі. Бала өз қалауымен бастаған ісін жетілдіре дамыта ұйымбастырса, ол- шығармашылық, яғни. Дарынды баламен жұмыс істеуге алдымен нәтижеге жетуге ынтасын қалыптастыру, шығармашылықпен жұмыс істеуге жету өте маңызды.

Оқушылардың шығармашылық дербестігін қалыптастыруда сыныптан тыс жұмыстардың маңызы зор. Бұл мәселе педагогикалық әдебиеттерде қарастырылған. Олар сыныптан тыс жұмыс мектептегі бай рухани өмірді қалыптастыруға, оқу пәндері бойынша білімдерін тереңдетуге, оны іс жүзінде қолдануға, оқу пәндерінің тәрбиелік мүмкіндіктерін толық пайдалануға, дүниеге ғылыми көзқарасын оқу пәндеріне танымдық қызығуын қалыптастырып дамытуға байланысты қарастырады.

Сыныптан тыс жұмыстардың маңызды ерекшелігі - оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін жетілдіру. Мұндай ерекшелік мынадай жағдайда байқалады.

- оқушылардың іс-әрекетте нәтижеге жетуге сенімділігін қалыптастырады.
- Шығармашылық ой-өрісін кеңейтеді
- өзіндік жұмыс істеу дағдысын жетілдіру
- дүниетанымның интеллектуалдық, эмоционалдық, еріктік бөліктерін қалыптастырады.

Оқушылардың пәнге деген ықыласы артып, қызыға бастаса, онда пәнді меңгеруге деген құштарлық тереңдей түседі. Қазіргі кезеңде сабақтың мазмұны мен оны түсінудің негізгі әдістері оқушылардың өз беттерінше танымдық іс-әрекеттерін дамытатындай, әрбір нақты материалды жүйелі меңгеретіндей етіліп құрылған жөн. Осы мәселелердің бәрі оқушылардың жасы мен жеке басының ерекшеліктерін білуді қажет етеді.

Сыни тұрғыдан ойлау стратегиясының оқушыларды еркін сөйлеуге, сөз ұшқырлығын ұштауға, өз ойын қысылмай жеткізе білуге мол әсері бар.

Сабақтарымда көзімнің жеткені:

- шәкірттеріме еркін ойлауға мүмкіндік беріледі;
- ақыл-ойы дамиды; шығармашылық белсенділігі артады;
- топтық іс- әрекетке тәрбиелейді;
- тіл байлығы жетіледі; жан- жақты жетіледі;
- өз ойын жеткізеді.

Оқыту мен тәрбиелеу үрдісінде оқушы шығармашылығын дамытудың тағы бір қажеттілігі қоғам талабынан туындайды. Қазіргі кезеңде мамандық атаулының барлығы бейімділікті, ептілікті, шапшаңқылықты, ерекше ой қызметін, мол шығармашылық мүмкіндікті, өзін қоршаған түрлі жағдайларға тез икемделіп қана қоймай, оларды керекті бағытына шығармашылықпен бұра білу қабілеттілігін қажет етеді.

Оқушылардың шығармашылығын дамытудың негізгі жолы- оқушыны өздігінен іздендіру. Осындай мақсатта ұйымдастырылған тәрбие сағатымның тақырыбы «Бүгінгі күнгі жарнама және оны жасау» деп аталады.

Кез келген жарнама туралы сын тұрғысынан ойлануға және жарнаманы жасай білуге үйретуді мақсат тұтқан сабаққа А4 форматы, фломастерлер сияқты керекті жабдықтар қолданылады.

Сабақ кіріспе, негізгі және қорытынды бөлімдерден тұрады. Оқушыларға тақырыпты түсіндірген соң оларға мынадай сұрақтар қойылады.

- 1.Бұл өмірде жарнамамен көптеп кездесуге бола ма?
- 2.Сенің өміріңде жарнаманың ролі қандай?
- 3.Жарнамаланған затты көп аласың ба?
- 4.«Жарнама сауда жүрегі» деген сөз дұрыс айтылған ба?

Сабақтың негізгі бөлімінде оқушылар 3-4 топқа бөлінеді және олар әр топтағы оқушыларғы алдын ала дайындалып қойылған жарнама сараптама жасау тапсырылады.

Топтағы оқушылар алдындағы фломастер, форматтарды алып, бәрі біпге жарнама жасау жүктеледі,

Оқушылар жарнаманы ойластыру кезінде жадағай еліктеуден гөрі жаңашыл ізденіске ұмтылуына жол нұсқап, шығармашылық қабілеттерінің жақсырақ болуына көбірек ықпал еткен абзал.

Сабақ әр топтың өзі жасаған жарнамаларын жариялаумен және оны бірнеше белгілермен түсіндірумен аяқталады.

Осы сабақ өте қызықты өтті. Өйткені оқушылар өз қиялдарына ерік беріп, дүниетанымдарын кеңейтті. Бір- бірінің жарнамаларын көре отырып, пікірлерін ортаға салды.

Мектебімізде оқушылардың шығармашылық белсенділіктерін дамыту үшін көптеген мүмкіндіктер бар. Сондай жұмыстардың бірі- ғылыми жоба.

Ғылыми материалды жинақтау- күрделі үрдіс, себебі, акпараттық ағын көп және қозғалмалы. Осы кезеңде оқушылардың кітапханада жұмыс істеу дағдысы, библиография құру, көп акпараттан қажетті материалды табу біліктілігі қалыптасады. Бұдан басқа әдебиетті оқу барысында:

- әр түрлі көзқарас, болжау, пікірлер бар екенін білді;
- кітап арқылы қызықты жеке тұрғалармен танысты;
- Ауызша және жазбаша сөздік қорлары қалыптасты;
- Ғылыми ой пікірлер пайда болды.

Ғылыми жоба барысында өзімнің оқушыларыммен төмендегідей сұрақтарға жауап іздеп көрдік.

Ғылыми жобаға не үшін келдім?	Ғылыми жоба не берді?
<u>Айнұр:</u> -танымымды кеңейту; -көбірек тәжірибе жинақтау; -жоғары деңгейде білімімді көтеру үшін.	- көп жаңа білім жинақтап, өлкеміздің тарихын терең тануыма мүмкіндік берді. - Ойымды қысылмай айта алам
<u>Сәния</u> - Мен өз еркіммен келдім. Бірақ көп уақыт пен материалдар, зерттеулер қиындық туғызды.Бірақ алдыма қойған мақсаттың арқасында өз тақырыбымда аша білдім.	<u>Үйрендім:</u> -білімді іздеп табуды; -материалды іріктеуге, талдауға;

Өзім республикалық дәстүрлі Интернет Олимпиадасына КИО ға оқушыларымды қатыстырып оқушыларым «Бірінші дәрежелі дипломмен» өзім «Алғыс хат» пен «Құрмет грамотасымен» марапатталдым. Ондағы тарих пәнінен сұрақтарға мүдірмей жауап беріп жоғары ұпай жинады оқушыларым, осы олимпиаданы мектеп деңгейінде өткізген болатынмын.

Жеке тұлғаға бағдарланған оқытудың тұжырымдамасы баланы жан-жақты дамытумен бірге, жеке және жас ерекшеліктеріне қарай қоғамдағы өзгерістерге білім даму мүмкіндігін айқындауды қарастырады. Бала оқу үрдісінде субъектіге айнала отырып, қабілеті мен қажеттілігіне байланысты қарқынмен дамуға мүмкіндік алады. Біз оқыту мен тәрбиелеу ісін ұйымдастырушы ғана емеспіз, балаға серік, дос, сырлас, кеңесші қызметін де атқарамыз. Соның нәтижесінде, жеке тұлғаның өзіндік пікірі, қоршаған ортасына құрметпен қарау көзқарасы қалыптасып, таным қабілеті ашылатынына толықтай көзім жетті.

Бүгінгі күнге дейін жоғарыдағы айтылған мәселелер жөнінде мектеп кітапханасында «Оқушыны субъект етіп қалыптастырудың алғы шарттары» деген тақырыпта баяндама оқыдым.

Осы тақырып төңірегінде баяндамамен шектеліп қоймаймын, болашақта осы тақырыпты әрі қарай дамыту мақсатында кітапша таратамын деген жоспарым бар.

Сыныптан тыс жұмыстар оқушылардың пәндік білімін дамытып қана қоймайды, оларды жан-жақты тәрбиелеудің де міндеттерін шешеді. Әрбір оқушы өзінің еріктілігімен қатар өз бетінше жеке дара жұмыс істейтінін де, ұжым алдындағы жауапкершілігін де жақсы сезіну керек.

Әр түрлі формада жүргізілген жұмыстар арқылы ғана оқушылар өздерінің танымдық және шығармашылық сұраныстарын қанағаттандыра алады, мектеп олимпиадалары мен байқауларға, көркемөнер және техникалық көрмелерге белсене араласады, бұл мектеп ішіндегі оқушылардың арасынан дарында балалардың шығуына ықпал етеді.

Әдебиеттер:

1. Түменбаев Т.Қ, Тлеуенова Л.А, Сегізбаева С.Қ, Әділғазин Ф.З. Өскемен, 2006.- 23-29 б.
2. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы. Алматы, 2002.-186.
3. Жанузаков Т. Развития ребенка. Алма-Ата, 1982.-176 с.
4. Шығармашылық дербестікті қалыптастыру.Қазақстан мектебі №10,2007-31 б.
5. Кәсіби даму мектебі. Алматы: Верена, 2007.-93-96, 126 б.
6. Жеке тұлғалық білім парадигмасы. Директор школы, №1,2009- 20-23-б
7. Қоянбаев .Педагогика. Алматы: Мектеп, 2000.-110 б.
8. Қойшыбаев Е. Жеке тұлғаның руханилығын дамыту // Қазақстан мектебі, №8, 1963. 90б.

ӘОЖ 37.015.3

Адельбаева Н.А., Гайнуллина Р.Б.

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢАРТЫЛҒАН МАЗМҰНЫНДА ПЕДАГОГТЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРДІ ЕСКЕРУІ

Мақалада білім берудің жаңартылған мазмұны жағдайында оқу процесін ұйымдастыруда педагогтер ескеретін негізгі психологиялық-педагогикалық аспектілер қарастырылған.

Ұлттық деңгейдегі жалпы орта білім берудің жаңартылған мазмұнының басты мақсаты – Қазақстан Республикасының әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріне белсенді қатысуға дайын, интеллектуалды, рухани-адамгершілік және физикалық тұрғыда дамыған тұлғаның қалыптасуына ықпал ету болып табылады. Сондықтанда жаңа формациядағы педагог жаңартылған мазмұн бойынша жалпы орта білім беруді ұлттық тәрбиемен ұштастыруы тиіс. Бүгінде мұғалім рөлі өзгерді, ол бұрынғыдай балаға білім берудің бірден-бір көзі болып есептелмейді, оның негізгі міндеті оқушыға білімнің өзін емес, өз бетімен білім алудың жолдарын, алған білімін өз бетімен пайдалана білу әдістерін көрсетуші, өзіндік әрекеттерге бағыттаушы болып табылады.

Қазақстандағы жалпы орта білім берудің мазмұнын жаңарту жағдайымен сәйкес педагогтерге қатысты жүзеге асып жатқан реформалар – оны жүзеге асыратын мұғалімдердің әлеуетіне, олардың енгізілгелі отырған жаңалықтың мәні мен идеясын каншалықты түсінгендігіне, қабылдай алғандығына, практикада жүзеге асыруына байланысты. Педагогтердің жаңартылған мазмұнды сәтті жүзеге асыруға, *біріншіден*, мұғалімдердің бағдарлама мазмұнын сапалы меңгеруі, *екіншіден*, оқушылардың білімін бағалаудың жаңа жүйесінің барлық тектіктерін оңтайлы қолдану икемділіктерінің қалыптасуы,

үшіншіден, мектептердегі және қала, аудан деңгейіндегі педагогтерді қолдау бойынша әдістемелік қызметтің жүйелі болуы, *төртіншіден*, реформаны жүзеге асырудағы мұғалімдердің өз ізденістері мен талпыныстары ықпал етеді. Сондықтанда орта білім берудің жаңартылған мазмұны жағдайында педагогтер өздерінің кәсіби біліктіліктерін, функционалдық және технологиялық сауаттылықтарын, құзыреттіліктері мен жалпы мәдениеттерін арттыруға ынталы болуы тиіс.

Өйткені, жаңартылған білім беру бағдарламалары оқушының белсенді іс-әрекетін ұйымдастыруда өздігінен білімді игеруге жағдай жасауды негізгі талаптардың бірі ретінде қарастырады. Мұндай тәсіл оқушының пәндік білімді, әлеуметтік және коммуникативтік дағдыларды ғана емес, сонымен бірге өзінің жеке мүдделері мен болашағын сезінуге, сындарлы шешімдер қабылдауына мүмкіндік беретін тұлғалық қасиеттерді де меңгеруге ықпал етеді. Мұғаліммен бірлесіп шығармашылықпен айналысу және серіктес, кеңесші ретінде мұғалімнің қолдауы кезінде оқушының белсенді танымдық қабілеті тұрақты сипатқа ие болады. Тұлғалық-бағдарлық білім беруді осындай сипатта жақсарту білім беру процесіне барлық қатысушылардың өзара қарым-қатынасында өктемшілікке жол бермей, ынтымақтастығы үшін алғышарттарды құрайтын оқытудың алуан түрлі интерактивті әдістерін қолдануға мүмкіндік береді. [1]

Диалогтік және рефлексивті технологияларды қолдану оқушылардың жоба және зерттеу жұмыстарын ұйымдастыруымен сабақтасады. Білім беру процесін ұйымдастырудың барлық инновациялық тәсілдері оқытудың білім, идеялар және іс-әрекет тәсілдерімен белсенді түрде алмасуын көздейтін оқушының шынайы шығармашылық процесіндегі қарым-қатынас моделіне айналдырады.

Білім беру жүйесінің табиғи тұтастық дәрежесі, оның компоненттерінің бірлігі оқу жүйесінің негізгі белгісі болып табылады. Бұл оның барлық компоненттерін анықтап алған жағдайда ғана жүзеге асып, өз нәтижесін береді. Ал, үлкен нәтижеге қол жеткізу үшін қазіргі біздің жағдайымызда ағарту мәселесін шешудің барынша пайдалы жолын таңдай білуіміз қажет-ақ. [2]

Бүгінгі таңдағы оқудың ең негізгі мақсаты – жеке адамды қалыптастыруға ерекше көңіл аудару. Сондықтан бұл мақсатқа жетудің негізгі жолы – педагогика қызметкерлерінің жұмысының интенсивті формалары мен әдістерін игеру болып табылады. Оларға тоқталсақ: жаңа жолдар мен «ұмытылған ескі» жолдарды іздеу, дамыту, ұлттық тұрғыдан тәрбиелеу дәстүрлерін ескеру, тәрбие барысында ұжымдық формаға көңіл бөліп, сыныптарды бөліп, олармен шағын топтарда жұмыс жүргізу, білім беруді компьютерлендіру, білім дәрежесін әр кезеңде тексеруде тест әдісін енгізу, оқушыларды оқу еңбегінің тәсілдерімен қаруландыру. Сонымен қатар, білім берудің үздіксіздігі және оқушы мен қоғамның тілегін, мұқтаждығын анықтау өте қажет.

Қоғамдағы ғылыми-техникалық прогресс мынадай үш негізгі элементтен бастау алады:

- ❖ ең жаңа техника мен технологияны өндіріске енгізу,
- ❖ өндіріс пен еңбекті жаңаша ұйымдастыру;
- ❖ жоғары білімді мамандарды даярлау.

Осы аталған элементтердің бәрі де өзара байланысты болғанына қарамастан, біздің ойымызша соңғы элемент ең шешуші болып табылады. Өйткені, тек қана жақсы білім алған жоғары білімді мамандар еңбек пен өндірісті ұйымдастырудың жаңа әдістері мен формаларын жасап енгізе алады, әрі ғылым мен жаңа технологияларды дамытуға себепші болады. [3]

Аталған дағдыларды оқушыда қалыптастыру үшін алдымен педагогтің өзі құзыретті болуы керек. Жалпы ересек адамның бұрынғы біліміне сүйеніп әртүрлі ақпаратты білім, білік түрінде алып, білім беру әрекетінің нақты формаларында меңгеретін икемділігін Г.С.Сухобская ересек адамның білімділік феномені ретінде қарастырады. Бұл феномен педагогтің тұжырымдамалық, функционалдық (функционалдық сауаттылық) білімінде және олардың біртұтастығында, яғни кәсіби мәдениетінде көрініс табады. [4] Сондықтанда мұғалімдер оқушыларға орта білімнің жаңартылған мазмұны бойынша оқытуда орта білім берудің «білім» және «білік» атты педагогикалық категорияларын «ақпаратты өңдеу», «проблеманың шешімін табу» сияқты сыни негізде жүзеге асыруда. Бүгінде мектептегі сабақтар оқушылардың өзіндік дамуын қамтамасыз ететін зерттеу жұмыстары арқылы жүзеге асырылады. Мұғалімдер өз пәндерінің мазмұнын меңгертуде оқушылардың жеке өмірлік тәжірибелеріне сүйенеді. Яғни, жаңа білімді оқушыларда бар тәжірибемен кіріктіреді. Бұл жағдайда оқушылар өзінің оқу әрекетінде не қажет екенін ұғынып, өзіндік әрекетінің жаңа талаптарға сәйкес келу дәрежесін түсінеді. Бұл ретте мұғалімдер оқыту процесінде оқушылардың шаршамауын ескеруі қажет. Яғни, сыныпта жағымды психологиялық ахуал қалыптастырып, оқушылардың оқуға деген оң мотивациясын арттыруды назарда ұстауы керек.

Бағдарламаның басты идеяларын меңгерту – диалогтік оқытудағы топтық жұмыс негізінде жүргізіледі. Соның негізінде, оқушылардың сыни ойлауына жағдай жасалып, әрекеттерінің формативті бағалануы жүреді. Осы арқылы оқушылар нәтижелі жұмыс жасауға үйреніп; өз-өздерін көпшілік алдында көрсетуге мүмкіндік алады; жеке көзқарастарымен сыныпта бөлісуге әрі өзара, өзін-өзі объективті бағалап, өзара пікір алмасып, өзінің ойына қайшы келетін пікірлердің болатындығына және ол пікірлердің болуына толыққанды құқықтың бар екендігіне көздері жетеді. Диалогтік оқытуда қолданылатын әңгімелесу түрлері арқылы мұғалімдер оқушылардың пікір алмасып, әртүрлі проблемаларға қатысты талдау жасап, өзіндік тәжірибелерін пән мазмұнындағы теориямен байланыстыруға мүмкіндік алады. [5]

Сонымен, жоғарыда айтылған әрекеттерді жүзеге асыруда, мұғалімдер оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін назарда ұстайды. Осы бағытта Мерсердің, білімді бірлесіп алу немесе «пікір алмасу» барысында тең құқылы серіктестер болады деген сипаттамасынан, келесі ойлар туындайды: *біріншіден*, сабақта оқушылардың топтық жұмысын ұйымдастыру арқылы олардың өзара пікір алмасуына мүмкіндік болады. Өйткені диалогтік тәсілмен сұрақ қою арқылы, мұғалім қарастырып отырған тақырып бойынша оқушылардың шынайы қызығушылықтары мен сезімдерін біліп, бір-бірінің идеяларын құрметтеп өзара бағалауға жағдай туғызады. *Екіншіден*, оқушылардың кең коммуникациялық процестерге тиімді және ойдағыдай қатысуына мүмкіндік беретін сыни тұрғыдан ойлау мен зерттеу дағдыларын дамытуда (Вольф пен Александер, 2008) диалогты пайдалану оқушылардың сыни ойлауына ықпал етіп, маңызды мәселелерді бірлесіп талқылау және тәжірибені ой елегінен өткізу деңгейлері бойынша олардың қаншалықты материалды меңгергенін көруге мүмкіндік алады. *Үшіншіден*, сыни ойлауға төселген оқушы өзін-өзі және өзара бағалау әрекеттерін тиісті дәрежеде орындай алады. [6] Бұл өз кезегінде, білім берудің жаңа жағдайында, мектеп мұғалімдерінің оқу процесін ұйымдастыруда психологиялық-педагогикалық аспектілерге ерекше назар аударуға деген икемділіктерінің артқанын білдіреді.

Әдебиеттер:

1. Жаңартылған мазмұндағы орта білім берудің үлгілік оқу бағдарламалары. Астана: «НЗМ» ДББҰ, ПШО. 2017.
2. Ларионова М.А. Профессиональная самооценка учителя: структура, особенности формирования. Омск: ОмГПУ, 2001.
3. Щербакова Т.Н., Ганиева Р.Х. Педагог как носитель и транслятор субъектности. Ростов н/Д., 2006.
4. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя. М., 2004.
5. Кулюткин Ю.Н. Диалог как предмет педагогической рефлексии. СПб., 2001. - 75 с.
6. Сабиров Т. Оқушылардың оқу белсенділігін арттыру жолдары. А.: Мектеп, 1978. 8-24б.

ӘОЖ 37.018.1

Аканаева У.С.
№17 ЖОББМ, Орал қ.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ-ҚАЗІРГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ

Жаңартылған білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты – оқушыларды сындарлы оқытуға үйрету, әлемдік білім кеңістігіне қол жеткізу, инновациялық білім негіздерін терең меңгерту. «Білімді ұрпақ – болашақтың кепілі», -деп дана халқымыз айтқандай, бүгінгідей ел болашағы – жас буынды заманына сай лайықты жеке тұлға ретінде қалыптастыру ісі мемлекетіміз үшін маңызды болса, мұғалімдер қауымына артылар жүк ауыр екені баршаға мәлім. Қоғамның дамуындағы ең маңызды мәселе білім беру жүйесі. Қазіргі таңдағы негізгі мақсат – жан-жақты білімді, өмір сүруге бейім, ой-тұлғасы бар, адамгершілігі жоғары, қабілетті жеке тұлғаны яғни еліміздің патриотын қалыптастыру.

Жаңартылған білім беру мазмұнында кіріктірілген білім беру бағдарламаларында жүйелі-әрекеттік бағыт салынған. Оқушы білімді дайын күйінде мұғалім түсіндірмесінен алмай, өзінің өмірлік тәжірибесіне сүйене отырып оқу-танымдық қызмет үдерісінде танымдық «жаңалық» ашу, шығармашылық тапсырмаларды орындау негізінде түрлі өнімдер жасау арқылы алады. Нәтижесінде оқушының дүниетанымы кеңейіп, өзіндік пікірі мен көзқарасы қалыптасады.

Оқу бағдарламаларындағы пәнаралық байланыстың тығыздығы, тәжірибелік-бағыттылық, оқу пәндері мазмұнының өмірмен байланысы оқушыларда сапалы білім алудың алғы шарттары болып табылатын таным белсенділігі мен ізденіс дербестігін қалыптастырып қана қоймай, функционалдық сауаттылығын дамытады.

Жаңа білім беру парадигмасы балаға оқу қызметінің субъектісі ретінде қарап, шығармашылық қызығушылықтары негізінде білімге құндылық бағдарын қалыптастыра отырып, танымдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруды және жан-жақты дамыған, шығармашыл тұлға қалыптастыруды көздейді.

Мұғалім тек білім көзі ретінде ғана емес, оқушылардың өздерінің оқу-танымдық әрекеттерінің белсенді ұйымдастырушысы ретінде қызмет етуі тиіс. Оқушылардың сабақтағы іс-әрекеті мұғалімнің іс-әрекетінен басым болуын қамтамасыз ету өте маңызды. Оқу процесін жандандыру мақсатында инновациялық стратегиялар арқылы белсенділендіргіш тапсырмалар ұсынып, оқушылардың анағұрлым жақсы нәтижелерге қол жеткізуі үшін өз бетінше әрекет етуге бағыттау керек. Олай болса, бүгінгі күні білім беру саласындағы жаңа өзгерістер мұғалімдердің жеке басының үлгі өнегесіне, болмысы мен білім

өресінің биіктігіне, кәсіби сапаларына жаңаша талаптар қойып отыр. Білім беруді жаңа сатыға көтерген сайын, мұғалімдерге қойылатын кәсіби құзыреттілікте жоғары болуда.

Заман талабына сай жабдықталған әр ұстаздардың осы талапқа сай жұмыстануға бетбұрыстары айқын көрініс тауып жатыр. Бүгінгі мұғалімнің еңбегі, тынымсыз ізденуді, үздіксіз кәсіби дамуды талап етеді. Қоғамның сұранысына лайықты ақпараттық -коммуникативтік технологияларды меңгерген мұғалім болып, өз бетінше білім алып, шешім қабылдай алатын, болашаққа жан-жақты көзқарасы бар, ой-өрісі жоғары дамыған, зерделі, жан-жақты тұлғаны қалыптастыруда.

XXI ғасыр жедел өзгеріп жатқан заманға бейімделуге мүмкіндік беретін түбегейлі өзгерістер енгізуді, өз кәсіби шығармашылығымызды шыңдауды талап етеді. Ойы жүйрік, ақылы жетік, бәсекеге қабілетті, өзгерістерге бейім жеке тұлғаны тек қана жаңа тұрпатты педагог қалыптастырады. Негізінен жаңартылған білім жүйесі құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АҚТ – ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді (бірлескен оқу, модельдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары) курс барысында ұғындық. Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі спиральді қағидатпен берілуі. Оған оқу мақсаттары зерделей отыра тапсырмаларды ықшамсабақтарды құрастыру барысында көз жеткіздік.

Бағдарлама оқушының төрт тілдік дағдысын: тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым жетілдіруге бағытталған. Бұл төрт дағды оқу жоспарында «Шиыршық әдісімен» орналастырылған және бір –бірімен тығыз байланысты. Бүгінгі күні барлық елдер жоғары сапалы білім жүйесімен жұмыс істеуде. Өйткені қазіргі заманда елдің бәсекеге қабілеттілігі оның азаматтарының парасаттылығымен анықталады, сондықтан білім беру жүйесі болашақтың талабына сәйкес дамуы тиіс. Оқушыларды заманауи әдіс – тәсілдермен оқытып, ой –өрісі кең, саналы, еркін азамат етіп тәрбиелеу қажеттілігі де осы себептен туындап отыр. Зерттеулік білік пен дағдылар адамға тек ғылыми жұмыспен айналысқанда ғана емес, сонымен бірге оның басқа да қызмет аясында қажет. Шығармашыл - зерттеушілік ізденіс кез-келген кәсіптің ажырамас бөлігі болып табылуда. Баланы зерттеушілік іс-әрекетке дайындау, зерттеулік ізденістің біліктері мен дағдыларына үйрету қазіргі кезде білім берудің маңызды міндеті болып отыр.

Елбасымыз Н.А. Назарбаев «Дамыған, бәсекеге қабілетті мемлекет болу үшін, біз жоғары білімді ұлт болуымыз керек» дей келе, өскелең ұрпақтың функционалды сауаттылығына аса назар аударуды талап етіп отыр. К.Ушинский: «Мұғалім - өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, ал оқуды, ізденуді тоқтатқанда, оның мұғалімдігі де жойылады», - деген екен. Бүгінгі күн- білім беру мазмұнына, оқушы мен педагог тұлғасына және қызметіне деген көзқарастардың түбегейлі өзгеріске бет бұрып отырған кезең. Бұл жөнінде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев өз сөзінде: «Біз қазір «білім-ғылым-инновация» атты үштік үстемдік құратын жоғары индустриялық әлемге қарай бағыт алып барамыз», - деген еді. Қазақстанның әлемдік үрдістерге кіруі, дамыған елдердің стандарттарына деген ұмтылысы білім беру жүйесінің жаңа сапалық деңгейге өту қажеттілігін арттыруда. Біліктілікті арттыру жүйесінде мұғалімдердің функционалды сауаттылығы – қазіргі білім берудегі жаңа және нақты жағдайға икемделу дегенді білдіреді.

Осыған орай, қазіргі кезде білім беру жүйесінде жасалып жатқан реформалар барлық деңгейлердегі білім мазмұнын жаңартуға және өсуден тұрақты даму кезеңіне өтуге бағытталған. Білім беру әдісі өзгереді, білім беру мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болады. Жаңартылған Бағдарлама жаңашыл ой тудырды. Себебі әр жаңашылдық, біріншіден, стандартты іске асыруда мұғалімнен кәсібилік, екіншіден, одан әрі сапалы нәтиже алу мақсатында жігерлі іс-әрекеттерді талап етеді. Білім беру мазмұнын жаңартудағы мұғалімнің атқаратын маңызды рөлін ескере отырып, педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бойынша жұмыстар атқарылды.

Білім мазмұнын жаңғырту – сапалы білім, жарқын болашаққа негізделген. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауында: «Орта білім жүйесінде жалпы білім беретін мектептерді Назарбаев зияткерлік мектептеріндегі оқыту деңгейіне жеткізу керек.

Қазақстан 2050 стратегиялық бағдарламасы білім берудің ұлттық моделінің қалыптасуымен және Қазақстанның білім беру жүйесін әлемдік білім беру кеңестігіне кіріктірумен сипатталады. Қазіргі таңда қазақ тілі-мемлекеттік тіл, қарым-қатынас тілі – орыс тілі және ағылшын тілі – әлемдік кеңістікті тану тілін оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, жүйелі түрде қолдану-заман талабы болып отыр.

Білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты-білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериялды бағалау жүйесін енгізу және оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруда талап етеді.

Қорыта айтқанда, аталмыш бағдарламаның мәні, баланың функционалды сауаттылығын қалыптастыру. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі «Өмірмен байланыс» ұғымына құрылған. Ұстаздарға үлкен жауапкершілік міндеттелді. Оқушылардың бойына XXI ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болу үшін, қажетті дағдыларды дарыту үшін, мұғалімдер тынымсыз еңбектену

керек. Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады.

«Білімдіден не пайда, білгенін көпке айтпаса, үйреткеннен не пайда, қайырымы қайтпаса» деген екен А.Байтұрсынов. Сондықтан үнемі кәсіби біліктілігін артып, жаңашылдыққа ұмтылған педагог қана шығармашылықпен, зор қуатпен еңбектенеді. Себебі, әлем таныған елде рухани бай және интеллектуалды тұлғалар мекендеу қажет.

«Білімді болу деген сөздің мағынасы – белгісіз нәрсені ашуға қабілетті болу», - деген Әл-Фарабидің сөзіне жүгінетін болсақ, ел ертеңі білімді ұрпақпен ғана өлшенбек.

Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады.

Мемлекетіміздің білім беру үдерісіне енген жаңартылған білім беру бағдарламасы — заман талабына сай келешек ұрпақтың сұранысын қанағаттандыратын тың бағдарлама. Аталған білім беру бағдарламасы туралы түсінгенім мен ұғынғаным мол.

Қай елдің болсын өсіп-өркендеуі, ғаламдық дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. «Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды» дегендей, жас ұрпаққа сапалы, мән-мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру-бүгінгі күннің басты талабы. Үйренгеніміз де, үйренеріміз де көп. Жаңартылған білім – болашақтың кепілі. Құйрықты жұлдыздай жарқ еткен, ұлы ағартушы Шоқан Уәлиханов: «Халықтың кемеліне келіп өркендеп өсуі үшін ең алдымен азаттық пен білім қажет» деген. Азат, тәуелсіз мемлекетпіз, енді жүйелі білім беру міндеті ғана тұр. Бұл міндетті абыроймен атқару үшін күні-түні іздену, әлемдегі озық әдіс-тәсілдерді барынша мектеп өміріне ендіру – ұстаздар үшін парыз. Осы бағдарлама толық енгеннен кейін, оқушының білім деңгейінің көтерілуімен қатар, ұстаздар қауымының беделі бұрынғыдан да жоғарылай түсетініне нық сенім білдіремін!

Әдебиеттер:

1. Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы- 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ», 17.01.2014 ж.
2. «Білім технологиялары» № 3, 2016 ж.
3. «Жаңартылған білім беру мазмұны аясында критериялы бағалауды жоспарлау және ұйымдастыру» 2017ж
4. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы (екінші басылым) «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015 ж.

ӘОЖ 373.1

Аманғалиева А.У.
№21 ОЖББМ, Орал қ.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ – БОЛАШАҚҚА БАҒДАРЛАНУ НЕГІЗІ

Қазақстан Республикасында орта білім мазмұнын жаңартылған білім беру бағдарламасымен оқыту Қазақстанның білім беру жүйесін реформалауға айтарлықтай үлес қосуына жол ашады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауында: «Орта білім жүйесінде жалпы білім беретін мектептерді Назарбаев зияткерлік мектептеріндегі оқыту деңгейіне жеткізу керектігін атап көрсетеді.

Қазақстан – 2030 стратегиялық бағдарламасы білім берудің ұлттық моделінің қалыптасуымен және Қазақстанның білім беру жүйесін әлемдік білім беру кеңестігіне кіріктірумен сипатталады. Мықты мемлекеттің, дамыған экономиканың және жалпыға ортақ еңбектің негізінде берекелі қоғам құрып, әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарында болу үшін де қол жеткізетін басымдықтардың бірі ол – білім [1].

Білім беру мазмұны – жеке адамның біліктілігі мен жан-жақты дамуын қалыптастыру үшін негіз болып табылатын білім берудің әрбір деңгейі бойынша білімдер жүйесі.

Қазіргі уақытта тың жаңа идеялармен әр сабақты түрлендіріп, жан-жақты жаңаша оқытудың тиімді жолдарымен оқыту – заман талабы. Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – білім беру бағдарламаларын меңгеру үшін жағдайлар жасау керек [2].

Әлем бойынша білім беру жүйесінде келешек жастарға қандай білім беретіні туралы мәселе туындауда. Осы мәселенің негізінде «Балалар ХХІ ғасырда табысты болу үшін нені оқыту керек?» және «Оқытудың тиімді әдістері қандай?» деген сауалдардың туындайтыны рас. Бұл сауалдар білім беру бағдарламасымен және білім беру бағдарламасын жүзеге асыруда пайдаланылатын педагогикалық

әдістемелермен тығыз байланысты. Сондай-ақ, оқушылар оқу арқылы мәдени, эмоционалдық, зияткерлік, әлеуметтік және рухани жағынан даму мүмкіндігіне ие болады. Оқу оқушылардың жаңа білімді меңгеруіне де, алған білімін әрі қарай дамытуына мүмкіндік береді.

Неліктен енгізілген жүйе тіл мамандарынан бастау алды? Жаңартылған білім беру бағдарламасы тілдік қызмет дағдыларын дамытуға (тыңдау, айту, оқу, жазу) аса назар аударылып отыр. Оқу кезеңінен жазба тілге дейінгі оқытудың бірізділігін жүзеге асыруды көздейді. Жаңартылған білім беру бағдарламасындағы қарым- қатынас құрудың маңызын түсіну және сабаққа арналған тілдік мақсаттарды белгілеу көзделген. Тілдік мақсат үш тілде оқытудың коммуникативті дағдыларын дамытуды қолдау болып табылады.

Жаңартылған білім беру бағдарламасының іске асуы үшін: оқытудың жаңа әдіс- тәсілдерін енгізу арқылы білім беру саласындағы халықаралық үрдістерді, білім беру бағдарламасын құру теориясын, оқыту тәсілдерін енгізуге негіз болатын теориялық алғышарттарды қарастырады.

Жаңартылған білім беру бағдарламасының алға қойған мақсаты: оқу бағдарламасының құрылымын, ондағы материалдардың күрделілігінің өсу ретін, мазмұны және мақсаттарымен танысып, педагогикалық тәсілдерді түсініп және қолдана білу арқылы оқу мақсаттарына қол жеткізуде критериялы бағалау жүйесін тиімді пайдалану арқылы, оқушылардың тілдік дағдыларын қалыптастыру [3].

Өз білімі мен мәдени деңгейін үздіксіз арттырып отыратын, өзіне және қоғамға пайда келтіре алатын, табысты бола алатын жоғары адамгершілікті, шығармашыл, сыни ойлайтын тұлғаны тәрбиелеу, оқыту және дамыту – заман талабы. Егер оқытудың дәстүрлі моделінде 41 берілген тапсырмаларды мезгілінде орындаған білім алушы жақсы оқушы деп есептелсе, жаңарған білім мазмұнында алдыңғы орында жігерлілік тұрады, ол өмірде табыстылық, ұтқырлық, түрлі мәселелерді шешу даярлығына кепіл бола алады. Білім мазмұнын жаңарту оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруды, көпмәдениетті тәрбиені болжайды, үштілді білім беру саясатын, мұғалімдердің кәсіби қызметте ақпараттық технологияларды пайдалануын ескереді [4].

Елімізде білім жүйесінде жаһандық проблемаларға жауап бере алатындай деңгейдегі ұлттық мәндегі жұмыстар жүргізілуде. Білім беру бағдарламаларының, бағалаудың, оқулықтардың және педагогиканың ұлттық стандарттарымен байланысты өзекті білім берудегі құндылықтар мен мақсаттар мектеп оқушыларының жетістіктерін арттыруды, сонымен қатар, инновациялар мен озық тәжірибелерге қол жеткізуді, ұлттық сәйкестікті мектеп бағдарламасы арқылы растау мен іске асыру үшін және барынша ауқымды халықаралық тәжірибемен өзара әрекеттесуі үшін қажетті дағдыларды дамытуды қамтиды.

Ғалым Андерес Шлейхердің: «XXI ғасыр мектептері оқушыларды өмірде, жұмыста және азаматтық ұстанымында өзгелермен ынтымақтастықта өмір сүруге дайындай отырып, ұлттық және жаһандық пікір алуандылығының шынайылығын ұғынатын өзіндік дербестігі мен ерекшелігін дамытуға көмектесуі керек» деген пікіріне сүйенсек, Қазақстандағы жаңартылған білім беру бағдарламасының нәтижесі оң әсерін беретіні сөзсіз. Ғылым саласындағы мұндай елеулі өзгерістер әлемдік экономикаға және табысты болу үшін әрбір азаматқа қажетті білім мен дағдыға терең әсерін тигізеді», - деп оң бағасын берген [3].

Әсіресе, орыс тілінде оқытатын мектептерде оқушыларға қазақ тілін оқыту барысында оқылым, жазылым, айтылым, тыңдалым дағдыларын дамыту арқылы алған білімдері мен үйренген дағдыларын кез келген ортада бәсекеге қабілетті болуға, қарым- қатынас жасауды тиімді қолдануға мүмкіндік беретін білім алады.

Оқушылар қоғамда орын алатын әр алуан жағдайларда табысты ынтымақтастық пен өзара түсіністік тудырып, қарым- қатынасқа түсіп, сонымен қатар, тілдік дағдыларын жетілдіре алады.

Жаңартылған білім беру мазмұнындағы бағдарлама негізі тілдік бірліктерді және олардың тіркесімділігі мен қолданылу ерекшеліктері туралы білімді меңгеруде үлкен қолдау көрсетеді. Осының нәтижесінде мектеп оқушыларының сөздік қорлары толығып, тілдік дағдылары жетіледі, ұлттық құндылықтарды құрметтеуді, оны бағалауды үйренеді.

Жаңартылған білім беру мазмұнында тілді меңгерту – мемлекеттік тілді сонымен қатар туыстық, достық және бауырмалдыққа баулудың басты шарты болып табылады.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы қазақ тілін меңгертуде «қазақ тілі саласының кенею» фактілері ескерілді. Оқу бағдарламасы сындарлылық теориясына негізделі отырып, дамыта оқытудың және мұғалімдердің көмегімен неге қол жеткізе алатыны арасындағы айырмашылықты көрсететін жақын арадағы даму аймағы тұжырымдамасын ескереді. Бұл – оқыту мен оқуда үдете оқытуды көздеу. Қазіргі таңда қазақ тілімен қатар, орыс және ағылшын тілдерін қатар үйрету арқылы тілді тез және оңай меңгертуге болатынына болжамдар жасалып отыр. Тілдік дағдыларды қалыптастыра отырып, сын тұрғысынан ойлай алатын, ақпарат пен білімді енжар қабылдап қана қоймай, белсенді түрде үйрене алатын жағдай жасау арқылы оқушылар үшін тиімді оқу ортасын бірлесіп құруға жол ашатын тамаша іргетас. Орыс мектептерінде қазақ тілін оқытуда оқушылардың тілдік құзіреттіліктерін арттыруға көмектесу, тілдің рухани құндылығын, ол еліміздің азаматтарына жауапкершілікпен түсінушілікті жүктейтінін жеткізе білуіміз керек.

Орыс тілінде оқытатын мектептердегі қазақ тілі пәні бойынша білім беру мазмұнын жаңарту «Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында»: «қазақ тілі өмірдің барлық салаларында көшбасшы болады» дей келе, сонымен қатар жастар қазақ тілі сияқты жоғары деңгейде орыс тілі мен ағылшын тілін тең үйренуін мақсат етеді. Үш

тілді бірдей жоғары деңгейде үйрену үшін жаңартылған білім беру бағдарламасы аясында бірлесіп жұмыс істеуді көздейді.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты 2014 ж. 17 қаңтардағы Қазақстан халқына Жолдауы.
2. Қазақстан Республикасы 2007 жылғы 27 шілдедегі №319-III «Білім туралы» Заңы мен бұл заңға 2012 жылы 09 қаңтарда енгізілген толықтырулардағы және өзгерістердегі мемлекеттік саясаттың негізгі ұстанымдары.
3. Қазақстан Республикасында орта білім мазмұнын жаңарту шеңберінде орыс тілінде мектептердегі «Қазақ тілі» пәні бойынша педагогика кадрларының біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы, – «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ. Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016ж.
4. Білім мазмұнын жаңарту жағдайындағы тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2014ж.

ӨОЖ 373.3

Балгабаева Ж.Ж.

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті - ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім үшін қажетті жағдайларды жасау жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, даралықты дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту» деп атап көрсетілген.[1]. Осы міндеттерді жүзеге асыру үшін бүгінгі таңда оқытудың жаңа технологияларын енгізу және тиімді пайдалану сияқты мәселелерді анықтап алу, білім беру жүйесіндегі басты ұстаным болып отыр.

Осыған байланысты қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар мен сындарлы саясаттар, өзгерістер мен жаңалықтар әрбір педагог қауымының ойлауына, өткені мен бүгіні, келешегі мен болашағы жайлы толғануына, жаңа идеялармен, жаңа жүйелермен жұмыс жасауына негіз болары анық. Олай болса, білімнің сапалы да саналы түрде берілуі білім беру жүйесіндегі педагогтердің, зиялылар қауымының деңгейіне байланысты.

Қазіргі заманғы мұғалім, бұл шығармашылық қабілеттерді дамыту үшін жағдайлар жасап, оқушылардың бойында білімді шығармашылықпен қабылдауға ұмтылысты дамыта алатын, оларды дербес ойлауға, материалды зерделеу процесінде өзіне қоятын сұрақты дербес тұжырымдауға үйрететін, олардың қажеттіліктерін толығырақ іске асыратын, пәндерді зерделеуге түрткіні арттыратын, олардың жеке бейімдіктері мен дарын нышандарын ұштай алатын, ынталандыра алатын адам. Қазіргі заманғы мұғалім үнемі ізденіс үстінде. Ол балаларды оқытып қана қоймайды, сонымен бірге өз шәкірттерінен де оқып үйрене алады. Қазіргі заманғы мұғалім - бұл кәсіби маман. Педагогтың кәсібилігі оның кәсіби жарамдылығымен, кәсіби жол табуымен, дербес дамуымен, яғни өз бойында кәсіби қызметті орындау үшін қажетті қасиеттерді мақсатты түрде қалыптастыруымен анықталады. Қазіргі заманғы педагогтің айрықша белгілері ұдайы өзін-өзі жетілдіру, өзіне-өзі сын тұрғысынан қарау, білімдарлық және жоғары еңбек мәдениеті болып табылады. Мұғалімнің кәсіби өсуі өздігінен білім алу қажеттілігінсіз мүмкін емес. Қазіргі заманғы мұғалім жадырап күле алатын, және төңірегіндегінің бәріне қызыға қарайтын адам. Өйткені оқушы мұғалімге қызыға қарайды.

Қазіргі мұғалім:

Педагогикалық үрдісте жүйелі жұмыс жүргізе алатын;

Педагогикалық өзгерістерге тез төселетін;

Жаңаша ойлау жүйесін меңгере алатын;

Оқушылармен ортақ тіл табыса алатын;

Білімді, іскер, шебер болу керек;

Игерілген нәтижелерді бақылау барысында оқушының түрлі дара қабілеттері артады. Бұл өсіп келе жатқан жеке тұлғаны жан-жақты дамыту. Инновациялық білімді дамыту, өзгеріс енгізу, жаңа

педагогикалық идеялар мен жаңалықтарды өмірге әкелу. Бұрынғы оқушы тек тыңдаушы, орындаушы болса, қазіргі оқушы- өздігінен білім іздейтін жеке тұлға екендігіне ерекше мән беруіміз керек.

Қазіргі оқушы:

Дүниетаным қабілеті жоғары;

Дарынды, өнерпаз;

Іздемпаз, талапты: өз алдына мақсат қоя білу керек. [2].

Соңғы кездері білім беруді жетілдіру мақсатында құзыреттілік жайында көбірек айтылып жүр. Сондықтан білім берудің негізгі мақсаты- өзінің және қоғамның мүддесінде өзін-өзі белсенді етуге дайын, өзгермелі даму үстіндегі ортада өмір сүруге бейім , бәсекеге қабілетті және құзыретті, шығармашыл, білімді тұлғаны дамыту және қалыптастыру болып табылады.

Болашақ маман иесінің кәсіби құзырлылық деңгейі жайында айтпас бұрын алдымен құзыреттілік сөзінің мәніне тоқталайық.

Дамыған елдердің оқу жүйесінде кеңінен қолданыла бастаған «құзыреттілік», «құзырет»терминдері жаңа білім стандарты ұстанған басты бағыт ретінде біздің еліміздің білім беру жүйесіне ене бастады. Тәжірибеде кәсіби құзыреттілік бітірушінің идеалды моделі ретінде көрініс береді. Құзыреттіліктің негізгі анықтаушы факторлары үздіксіз білім алуға деген қажеттіліктердің қалыптасқандығы , кәсіби құзыреттілікті тереңдетуге дайындық болып табылады. Құзыреттілік тәсіл жеке тұлғаның сапалық кешенін дамытуды көздейді.

Мұндай аса жауапты білім деңгейіне жету үшін оқу үдерісін соған сай ұйымдастыра білетін, мектеп оқушыларына білімді өз бетінше еңбек етіп алатындай күйге жеткізе алатын , өзі де осы аталған құзыреттіліктерді меңгерген, кәсіби-дидактикалық құзыреттілігі қалыптасқан мұғалімдер даярлау міндеті тұр.

Бүгінгі педагогика ғылымындағы жаңа көзқарас бойынша тұлғаға бағдарлы үлгі негіздерін беруді емес, оқу және өмірлік жағдаяттарда алған білімдерін шығармашылықпен қолдануына, түйінді және пәндік құзыреттіліктерді қалыптастыру арқылы өзін-өзі дамытуына, қоршаған шынайылықты түйсінуге, өзінің даралығын сезінуге, негізгі оқу және айналасындағы адамдармен өзара әрекеттесу дағдыларын игеруге, өзінің оқу іс-әрекетін ой елегінен өткізуге жағдай жасауды мақсат етеді.

Сонымен қатар қазір негізгі мәселе «Баланы қалай оқыту керек?», «Ойлауға қалай үйрету керек?», «Қалай өз өмірінің менеджері болуға үйрету керек?» деген сұрақтарға жауап табатындай білім нәрін беруге бағытталып отыр.

Мектеп, мұғалім алдына негізгі 3 бағыт басшылыққа алынады: оқушының жеке қабілетін, әлеуеттік мүмкіндіктерін, ішкі қажеттіліктерді есепке ала отырып, жекедаралық бағытта оқыту.

Құзыреттілік- күнделікті өмірдің нақты жағдайларында пайда болатын мәселелер мен міндеттерді тиімді түрде шешуге мүмкіндік беретін қабілеттілік. «Құзыреттілік» терминіне алғаш анықтама беріп, лингвистикаға енгізген американдық ғалым Н.Хомский. Оның ойынша, құзыреттілік термині грамматика білімдеріне негізделеді. Құзырлылықтың категориялық мәнін лингвистикалық тұрғыда түсіну үшін аударма сөздіктердегі түсініктерге талдау жасаймыз. Қазақша-орысша сөздікте құзыр «компетенция» деп аударылып, бұл іс сіздің құзырыңызда деген түсіндірме беріледі.

С.И.Ожегов сөздігінде бұл ұғымдар төмендегідей екі түрлі мағынада беріледі:

1) кімнің болмаса да, жақсы хабардар болған сұрақтар төңірегі;

2) қандай- да біреулердің билігі, құқы, құзырлы:

1) Бір сұрақтар төңірегіне жинақтаушы;

2) Бір нәрселерді шешу құқы бар. [3].

Методикалық терминдер сөздігінде «Құзыреттілік» (латынның *competentis*- бейім сөзінен шыққан) қандай да бір оқу пәнін оқыту үрдісінде қалыптасқан білім, білік, дағдылар жиынтығы, сонымен қатар, қандай да бір қызметті орындай алу қабілеттілігі делінген.

Жалпы алғанда, құзыреттілік дегеніміз – жеке тұлғаның белгілі бір мәселені шешудегі өзара байланысты білім, білік ,дағдыларының жиынтығы жеке адамның жеке өзінің іс-әрекет, қызмет саласына сай құзыреттерді меңгеруі.

Шығармашылық жұмыстар жүргізу арқылы оқу пәніне деген мотивациясын дамыта отырып, оқушы әлемдегі өзгерістер мен жаңалықты қабылдай алатын, шығармашылық таныммен тікелей байланыс жасай алатын, өзінің жеке ойлау мүмкіншілігі бар дара тұлғаға айналады. Ал мұғалімнің негізгі мақсаты- осы қажеттіліктерді тұлғаның санасына жеткізе алуында.

Педагогика саласын зерттеуші Т.Г.Браже «Құзырлылық тек кәсіби білім ғана емес, ол тұлғаның мәдениетімен шығармашылық әлеуетін дамыту қабілеті» деп тұжырымдаған. Мұндай пікірлерден кейін қазіргі білім талабын қанағаттандыру үшін мұғалім жоғары мәдениетті, терең адамгершілікті, құндылық пен сенімділік жүйесінің қалыптастыратын, өз оқушыларының шығармашылық мүмкіндіктерін дамытатын, жаңалыққа іс-әрекетімен қабілеттілік танытатын , өзін-өзі үнемі жетілдіріп отыратын, кәсіби белсенді құзырлы мұғалім қалыптастыру қажет. [4].

Болашақ мұғалімнің кәсіби құзырлылық деңгейін көтеруде, Т.А.Горюнова және Н.Ш.Королева кәсіби құзырлылықтың 3 негізгі құрамдас бөлігін атап көрсетеді:

1. Адамның өз жұмысына қарым-қатынасы, оның еңбекке деген қызығушылығы, жігері.
2. Кәсіпке деген қабілеті (туа біткен қабілеті, бейімділігі).
3. Кәсіби қызметі үшін қажетті білімді меңгере білуі .

Зерттеуші ғалымдардың құзыреттілік жөнінде айтқан ойларын құзыреттілік ұғымын жан-жақты талдай келе, құзыреттілік –тәжірибелік іс-әрекетті орындаудағы алғырлық пен жүйелі ойлануды талап етеді, алға қойған мәселе мен тапсырманы шапшаң шеше алу керек екен деп тұжырым жасаймыз.

А.В.Хуторскойдің пікірі бойынша, құзыреттілік жеке тұлғаның өзара байланысты сапаларының үйлесімін құрайды десе, ал И.А.Зимняя құзыреттілік білім алу нәтижесінде тұрақталған, білім мен тәжірибеге негізделген жеке тұлғаның әрекет жасауға дайындығы және осыған орай жалпы қабілеттері ретінде анықталған деп атап өтеді.

Қазақстанда кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың теориялық және практикалық аспектілерін Ш.Х.Құрманалина (колледж жағдайында бастауыш сынып мұғалімдерін кәсіби даярлау), Б.Т.Кенжебеков (жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігі), Г.Ж.Меңлібекова (болашақ маманның әлеуметтік құзыреттілігі), Б.Қасқатаева (болашақ математика мұғалімінің әдістемелік құзырлылығы), М.В.Семенова (жоғары оқу орындарында болашақ педагогтердің кәсіптік құзыреттілігін қалыптастыру), С.И.Ферхо (мұғалімдердің оқу үдерісінде электронды оқу құралдарын пайдалана білу құзыреттілігі) және т.б. ғалымдар зерттеген.

Дегенмен, педагогикалық білім беру теориясына сүйене келе, мектеп тәжірибесінен және мұғалім іс-әрекетінен байқағанымыздай, бастауыш сыныптың мұғалімі әлі де болса күннен күнге жаңарып отырған білім беру міндеттерін шешуге дайын еместігін көрсетіп отыр.

Зерттеуші ғалымдардың құзыреттілік жөнінде айтқан ойларын, құзыреттілік ұғымын жан-жақты талдай келе, құзыреттілік – тәжірибелік іс –әрекетті орындаудағы алғырлық пен жүйелі ойлануды талап етеді, алға қойған мәселе мен тапсырманы шапшаң шешу керектігі жайында айтылады.

Ғалымдар кәсіби құзыреттіліктің келесідей түрлерін ажыратып көрсетеді:

-арнайы құзыреттілік - өзінің кәсіби қызметін жеткілікті дәрежеде меңгеру, өзінің кәсіби дамуын жобалай білу;

-әлеуметтік құзыреттілік –бірлесе қызмет атқару, ынтымақтасу мен кәсіпке қатысты қарым – қатынасты меңгеру, кәсіби еңбегінің нәтижелері үшін әлеуметтік жауапкершілік;

-білім беру құзыреттілігі- педагогикалық және әлеуметтік психологияның негіздерін қолдана білу қабілеті.

-ақпараттық технологиялық құзыреттілік- ақпараттық технологиялармен , техникалық объектілер көмегімен бағдарлай білу, өз бетінше іздей білу, талдай білу, өзгерте білу қабілеттілігі;

-жеке тұлға құзыреттілігі-өзін көрсете білу мен дамытудың амалдарын , құралдарын игеру және кәсіби еңбектегі даралық;

-дара құзыреттілік – өзінің қабілетін жүзеге асыру, кәсіп аясында өз даралығын дамыту қабілеттілігі, кәсіби тұрғыдан өсуге деген дайындық, өзінің даралығын сақтау қабілеті, еңбегін ұтымды ұйымдастыруға икемділігі, еңбекті қиындықсыз, шаршаусыз,тіпті сергіту арқылы нәтижеге жеткізу;

Қазіргі таңдағы білім алудың негізгі мақсаты- өзінің және қоғамның мүддесінде өзін-өзі белсенді етуге дайын, өзгермелі даму үстіндегі ортада өмір сүруге бейім, бәсекеге қабілетті және құзыретті ,шығармашыл, білімді тұлғаны дамыту және қалыптастыру болып табылады. Шығармашыл мұғалім үшін біреудің тәжірибесін қайталағаннан гөрі өз жаңалықтарын, білгендері мен түйгендерін басқаларға ұсына алуының, шығармашылық бағыттылықтың болуының мәні зор. Кәсібиліктің бірден келе салмайтындығы белгілі, оны әр мұғалім ерте ме, кеш пе меңгеруі тиіс.

Жоғарыда аталған құзыреттіліктің түрлері болашақ маманның іс-әрекетінде , кәсіби қарым – қатынас жасауда , кәсіби жеке тұлға ретінде қалыптасуында байқалады және оның даралығын кемелденуін белгілейді.

Әр күні жаңалыққа толы бүгінгі жауапты кезеңде заман көшінен қалып қоймай, уақыт талабына сай ертеңгі болашақ жас ұрпақты білімді етіп тәрбиелеу болашақ ұстаздарға үлкен жауапкершілікті артады, олардан үздіксіз ізденуді, өз білімін үнемі жетілдіріп отыруды талап етеді. Өйткені еліміздің ертеңі жас жас ұрпақтың қолында. Мұғалімнің шеберлігі мен жетістігі – сапалы білім және саналы тәрбие алған шәкіртінде.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы
2. Ожегов С. И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. — М. 1993.
- 3.Браже Т.Г. Из опыта развития общей культуры учителя /Т.Г. Браже // Педагогика. – 1993. – No2. – С. 70–73
4. Маркова А. К. Психология профессионализма. -М.,1996.-с.34–35.

Баймурзилова А. А.

А.Тихоненко атындағы ЖОББМ, Ақшат ауылы, Шыңғырлау ауданы

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ*«Білімді болу деген сөздің мағынасы-
белгісіз нәрсені ашуға қабілетті болу»***Әл Фараби**

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Сапалы орта білім беруге тең қол жеткізуді қамтамасыз ету, тез өзгеріп жатқан әлемнің жағдайында зияткер, дене бітімі және рухани жағынан дамыған, табысты азаматты қалыптастыру» деп атап көрсеткендей бүгінгі таңда білім беру парадигмасы «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді талап етеді. Білім беруді жаңаша ұйымдастыру - оның философиялық, психологиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді.

Елбасы Н.Ә Назарбаев жылдар бойы білім және ғылым саласына ұдайы көңіл бөліп келеді. Биылғы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауында да бұл мәселе назардан тыс қалған жоқ. «Ең алдымен, білім беру жүйесінің рөлі өзгеруге тиіс. Біздің міндетіміз - білім беруді экономикалық өсудің жаңа моделінің орталық буынына айналдыру. Оқыту бағдарламаларын оқушылардың сыни ойлау қабілетін және өз бетімен іздену дағдыларын дамытуға бағыттау қажет», - деген жолдар - соның дәлелі.

Бүгінгі таңда елімізде білім беру мазмұны жаңа бағытқа бет бұрды. Елбасы Н.Назарбаев өз сөзінде: «Біз қазір «білім-ғылым-инновация» атты үштік үстемдік құратын постиндустриялық әлемге қарай бағыт алып барамыз», - деген болатын. Ендеше, еліміздің әлемдік үрдістерге енуі білім беру жүйесінің жаңа сапалық деңгейге өту қажеттілігін арттыруда екені түсінікті.

Жаңартылған білім бағдарламасының ең бірінші ерекшелігі пән мазмұнының спиральді берілуі. Спиральділік қағидаты бойынша құрылған білім беру бағдарламасы Джером Брунердің «Білім беру үдерісі» (1960) атты еңбегінде қарастырылған танымдық теорияға негізделеді. Брунердің жұмысына негізделген спиральді білім беру бағдарламасының негізгі ерекшеліктері: оқушы мектепте оқыған кезде тақырыпты немесе пәнді бірнеше рет қайталап оқиды, мұнда тақырыптар әртүрлі деңгейде қайталанатын, кейде бір тоқсан аясында, кейде әр тоқсан сайын; әрбір қайталап оқыған сайын тақырыптың немесе пәннің күрделілігі арта түседі, мұнда тақырыптар әрбір келесі деңгейде алдыңғыға қарағанда анағұрлым күрделі әрі тереңдетіліп оқылуы тиіс; жаңа білім алдыңғы біліммен тығыз байланысты және бұған дейін алынған ақпарат тұрғысынан қарастырылады, мұнда деңгей жоғарылаған сайын, тақырыптың күрделілігі артып отыруы керек.

Екінші ерекшелігі Блум таксономиясының оқу мақсаттарының иерархиясы. Оқу үдерісінде білу, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау, бағалау сатыларында оқушылар іс-әрекет етеді.

Білу	Нақты іс-әрекетті іске асыру
Түсіну	Іс-әрекеттің мазмұнын сипаттау
Қолдану	Алған білімін күнделікті өмірде қолдана, іске асыра білу
Анализ	Әрекетті екінші әрекетпен салыстыру
Синтез	Салыстырған әрекеттің жақсы-жаман жақтарын салыстыру.
Бағалау	Сарапталған бүтін дүниеге баға беру. Өз көзқарасын, пікірін айта білу

Үшінші ерекшелігі ортақ тақырыптардың меңгерілуі. 2-3 сыныптарда қазақ тілі, орыс тілі, ағылшын тілі пәндері бойынша ортақ тақырыптардың болуы.

Ортақ тақырыптар

Қазақ тілі пәні Орыс тілі пәні Ағылшын тілі пәні

Төртінші ерекшелігі оқу мазмұнының ұзақ мерзімді, орта мерзімді, қысқа мерзімді жоспарларының құрылып, құрылған жоспарлардың жүйелі іске асуы.

Ұзақ мерзімді жоспарлау	- Оқу бағдарламасы - Пәннің мазмұны
Орта мерзімді жоспарлау	- Жұмыс сызбасы - Тізбектелген сабақтар
Қысқа мерзімді жоспарлау	Жеке, дербес сабақ

Бесінші ерекшелігі оқытудың тәрбиелік әлеуетін арттыру, оқушы бойында адамгершілік-рухани қасиеттерді қалыптастыру керек.

Оқушылардың бойында қалыптастыруды қажет ететін рухани құндылықтар мен дағдылар:

Рухани құндылықтар	Дағдылар
• шығармашылық және сын тұрғысынан ойлау;	• сын тұрғысынан ойлау;
• қарым-қатынас жасау қабілеті;	• білімді шығармашылық тұрғыда қолдана білу қабілеті;
• өзгелердің мәдениетіне және көзқарастарына құрметпен қарау;	• проблемаларды шешу қабілеті;
• жауапкершілік;	• ғылыми-зерттеу дағдылары;
• денсаулық, достық және айналадағыларға қамқорлық көрсету;	• қарым-қатынас дағдылары (тілдік дағдыларды қоса алғанда);
• өмір бойы оқуға дайын болу.	• жеке және топпен жұмыс істеу
	• Акт саласындағы дағдылар

Алтыншы ерекшелігі - Бүгінгі таңда Қазақстанда білім берудің деңгейі мен сапасына жаңа талаптар қойылып отыр. Қазақстан Республикасында соңғы жылдары білім беру саласындағы жүргізіліп жатқан реформалар еліміздегі білім беру сапасының әлемдік деңгейге сәйкес келуін қамтамасыз ету, сол арқылы әлемдік сұранысқа жауап бере алатын

мамандарды даярлау және бәсекеге қабілетті білім беру болып табылады. Еліміздің басшысы Н.Ә.Назарбаев қазақстандық мұғалімдердің кәсіби даму саласындағы жаңа көзқарасы олардың педагогикалық өміріндегі қосымша оң өзгерістер енгізуге мүмкіндік беруде. Сапалы білім беру – оқыту мен тәрбиелеудің үздіксіз үдерісі. Қазіргі кезде білім берудегі мақсат жан-жақты білімді, өмір сүруге бейім өзіндік ой-талғамы бар, адамгершілігі жоғары, қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру. Бұрын оқытуда оқушылар тек қана тыңдаушы, орындаушы болып келсе, ал қазіргі оқушы өздігінен білім іздейтін жеке тұлға екендігіне ерекше мән беруіміз керек. Бүгінгі білім беруде оқушыны білімділік, іскерлік, шығармашылық әдістерге баулудың жолдарын іздестіре отырып, мұғалім-шәкірт арасында рухани және сезім бірлестігін айқындайды. Қазіргі кезде оған жететін жаңа педагогикалық технологиялар да баршылық.

Соның бірі - критериалды бағалау жолдары.

Критериалды бағалау - бұл білім берудің мақсаты мен мазмұнына негізделген оқушының оқу-танымдық құзырлығын қалыптастыруда алдын-ала белгіленген жетістіктермен салыстыру үрдісі.

Критериалды бағалауды енгізудің мақсаты:

- Мектепте оқыту сапасын жоғарылату
- Мектеп бітірушілердің білімін халықаралық стандартқа сәйкестендіру.

Білім сапасын бағалау жүйесінде жанарту мәселесі:

- Бес балдық жүйенің қазіргі заманға сай білім жүйесін қанағаттандыра алмауы;
- Оқушы танымындағы өзгерістер мен білім саласындағы қалыптасқан қайшылықтар;
- Әлеуметтік сұраныстардың өзгеруі

Критериалды бағалаудың басты ерекшелігі:

- алдын-ала ұсынылған бағалау шәкілі;
- анық, айқындылығы;
- бағаның әділдігі;
- өзін бағалауға мүмкіндіктің берілуі

Критериалды бағалаудың функциялары:

- Ынталандыру;

- Белсенділік;
- Түзету;
- Дамытушы

Жетінші ерекшелігі оқытудағы жүйелі-әрекеттік ұсыным (оқушының білім алу үдерісіне белсенді қатысуы). Белсенді оқу — оқушының мұғалімді енжар тыңдап қана қоймай, белсенді жұмысқа тартылуын көздейтін оқыту және оқу әдістерінің бірі болып табылады. Бұл тәсілдер оқу үдерісі жаттығудың алдында емес, оны орындау барысында жүзеге асырылатын құбылыс екендігін түсіндіреді. Сыныпта қолданылатын бұндай тәсілдерге топтық жұмыс (Brodie, 2000), ойын «баламалары» (Bergen, 2002) және пән бойынша белгілі тақырыптағы ойындар кіреді (Peters, 1998). Бастауыш сыныптарда ойын шынайы өмірдің белгілі бір аспектілерін модельдеу және зерттеу үшін ұсынылған мүмкіндік болып табылады. Домино және карта сияқты дәстүрлі ойындар математика сабақтарындағы кездейсоқтық пен ықтималдық мәселесін қарастыруда оңтайлы болмақ. Шарада, тақтада сөздерді біріктіру немесе сөздерді жіктеу сияқты ойындар – тіл үйренуді қамтамасыз етудің және оны көрсетудің бірден-бір қызықты әрі тартымды тәсілдерінің бірі. Көптеген стратегиялық ойындарды (мысалы, «Алға» («Go»)) деп аталатын ежелгі қытай ойыны) тұрғындар мен қоғамның өсуін модельдеу үшін пайдалануға болады.

Қорыта келе, мен, баяндаманы ақын Міржақып Дулатовтың «Жалғыз сүйеніш, жалғыз үміт – оқуда. Теңдікке жетсек те, жұрттығымызды сақтасақ та, дүниедегі сыбағалы орнымызды алсақ та, бір ғана оқудың арқасында аламыз. Жақсылыққа бастайтын жарқын жұлдыз – оқу. Надан жұрттың күні – қараң, келешегі — тұман» деген сөздерімен аяқтағым келіп отыр. ХХІ ғасыр – ғылым ғасыры. Мақсатты білім беру – тұлға дамуын жүзеге асыратын мәселе. Ал осы жалпыеуропалық стандартқа сай жаңа білім беру - жеке тұлғаның жан-жақты дамуына әкелетін бірден-бір жол!

УДК 371

Габдрахманова Ш.Т., Мұқанбетова Ж.Т.

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ РЕФЛЕКСИВТІ ӘРЕКЕТІН ДАМУТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ

Жоғары оқу орнында педагогикалық мамандықтарда білім алатын студенттердің рефлексиясын дамыту бүгінгі білімді зерттеу саласындағы маңызды да өзекті проблемалардың бірі болып отыр.

Рефлексия ұғымы педагогика ғылымына психология ғылымынан еніп отыр. Осы құбылыстың мұғалім әрекетіндегі маңызы мен орны туралы қарастырмас бұрын оның тарихына шолу жасасақ.

Рефлексия энциклопедиялық сөздікте «1) ойлану, толық күдіктер, қарама-қайшылықтар; өзіндік қадағалау, өзін-өзі тану, өзінің жеке психикалық жай-күйіне талдау; 2) адамның өз іс-әрекеті мен оның заңдарын ұғынуға бағытталған теориялық қызмет формасы» деп анықталады [1]. Осы анықтаманың екінші бөлігі мұғалімдерді оқытуда маңызды әрекеттің мәнін ашады деп есептеймін. Соның ішінде педагогикалық рефлексияның сипаты белгілі бір ерекшеліктерге ие. Сөздікте «Педагогикалық рефлексия – педагогтің өзінің жай-күйін сезіну қабілеті мен қажеттілігі, өз міндеттерін, әрекетін және нақты педагогикалық жағдаятта қол жеткізген нәтижесін бақылау, бағалау, түзету және өзінің педагогикалық іс-әрекетін жетілдіру мақсатында салыстыруы» делінген [1]. «Педагогикалық рефлексия ортасында оқушының педагогтен **нені** қабылдай алатынын және түсінетін және олармен қатынаста оның педагог әрекетіне **қалай** ыңғайласа алатынын сезінуі тұр» дейді.

«Рефлексия» ұғымы (латын тілінен алғанда reflexio – «кейінге жүгіну») алғашқыда философия ғылымында пайда болған және ол *болып жатқан нәрселер туралы адамның өз санасында ойлану процесі* дегенді білдірді. Басқа сөзбен айтқанда, бұл адамның рухани өмірінің мазмұнын ашатын өзін-өзі тану әрекеті. Рефлексия ұғымын қолданысқа енгізген ежелгі грек философтары болды. Олар рефлексияны адамның өзін-өзі тануында маңызды деп көрсетті. Сократ адамның маңызды міндеті - өзінің рухани белсенділігін оның танымдық қызметі арқылы тануда деп көрсетсе, Платон ақылдылықты тәрбиелеуге байланысты өзін-өзі танудың маңызын белгіледі. Платонның анықтамасында ақылдылық дегеніміз өзін-өзі білу болып табылады. Аристотель рефлексияны тәңірлік ақылдың қасиетіне ие деп танып, оны білімнің пәні мен білімнің, яғни ойлау мүмкіндігі және ойлардың тұтастығын анықтай алатын қабілетке ие деп білді.

Уақыт өте келе рефлексия ұғымының мәні кеңейеді. Декарт рефлексияны индивидтің сыртқы, денелік нәрселерден алшақтап, өз ойларының мазмұнына ену қабілетімен байланыстырды. Локк рефлексияны ішкі тәжірибе ретінде қарастырды. Оның ойынша, рефлексия білімнің негізгі көзі болып табылады. Оның сыртқы тәжірибеден айырмашылығы – білім сезім мүшелері арқылы қоршаған ортаны қабылдауға негізделеді, сондықтан ол білімнің негізгі, басты көзі болып табылады. Айта кететін жайт,

рефлексияны ғылыми тұрғыдан зерттеу дәл осы Локктан басталады. Рефлексияны Гегель адамның рухын дамытудың қозғаушы күші деп қарастырды. Осы кезеңдегі философияға тән жалпы көзқарасқа сәйкес рефлексия бәрін қамти алатын білім жүйесін құрастыруға негіз болатын білімнің абсолютті, соңғы негіздерін іздеу шаралары дегенді берді.

19-20 ғасырларда Батыс Европада философиядағы рефлексивті тұрғы қарқынды дами бастайды. Бұл кезеңдегі рефлексивті тұрғы ғылымдар жүйесіндегі философия пәнінің ерекшелігін, оның пәндік-сезімдік әрекеттен оқшауланғандығын, білімнің өзіндік санаға шоғырлануын көрсетуге арналды [2].

Ақпараттық қоғам жағдайында білімді саралау және кіріктірудің күшеюімен байланысты рефлексияның әдіснамалық қызметі дамып отыр. Осы қызметінде рефлексия пәнаралық ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру, ірі жүйелерді басқару тиімділігін арттыру сияқты әдіснамалық мәселелерді шешуге тартылды.

Қазіргі ғылымдағы рефлексивті тұрғыны іске асырудағы тағы бір бағыт ғылымның өзіндік рефлексиясы болып табылады. Ғылымның өзіндік рефлексиясы сол ғылымның қоғамдағы рухани өмірде алатын өз орнын, зерттеудің және оның салдарларының мүмкін екендігін мойындап, оны айқындайтын моралдық принциптерді ұғыну ретінде, ғылыми ізденістерді сипаттайтын тілдік құралдарды талдау ретінде түсіндіріледі.

Рефлексия туралы білімнің дамуы оның әрі қарай саралануына жол ашады. Қазіргі ғылымда рефлексияның үш түрін ажыратады:

– қарапайым рефлексия, ол жалпы білімді қарастырады және талдайды, білімнің шегі мен мәні туралы ойларды береді;

– ғылыми рефлексия – бұл ғылыми зерттеудің осы саласына тән әдістер мен тәсілдер негізіндегі теориялық білімді талдау және сынға алу;

– философиялық рефлексия – бұл болмыс пен ойлаудың шекті негіздерін, жалпы адамзат мәдениетін сезіну және ұғыну.

Қазіргі ғылымда рефлексия ұғымының мәні мен шегі біршама кеңейтілді. Рефлексияның дәстүрлі, ретроспективті қызметінен, яғни ғылымда жинақталған білімді сыни талдаудан басқа, оның сындарлы, шығармашылық қызметі белсенді түрде қолданылып келеді. Бұл Қазақстан Республикасында жүріп жатқан жалпы білім беретін мектеп педагогтеріне арналған деігейлік біліктілікті арттыру курстарының ғылыми-теориялық негізін құрайтын басты тұрғы екендігі белгілі.

Рефлексия мәселесіне қатысты әдебиеттерді талдау нәтижесі көрсеткендей, 20 ғасырда оған көңіл аударған белгілі американдық ғалым, философ және психолог Джон Дьюи болды. Өзінің 1910 жылы баспадан шыққан «Біз қалай ойлаймыз» атты қазіргі таңда классикалық болып танылған еңбегінде Д.Дьюи рефлексиялық ойлауға мынадай анықтама береді: «Қандай да болмасын пікірді, немесе білімнің болжанған формасын олар орнатылған негіздемелер аясында белсенді түрде, табандылықпен және мұқият қарау және олар әрі қарай әкелетін қорытындыларды талдау» [3; 15 б.].

Д.Дьюидің рефлексиялық ойлау туралы кейбір талқылауларын атап көрсетпеу мүмкін емес. 100 жыл уақыт өтсе де, олар қазіргі заманға сай айтылады және педагог үшін де, өзінің интеллектісін дамытуға ұмтылатын кез келген адам үшін де олар практикалық құндылыққа ие болып отыр:

- рефлексияның пайда болуына әкелетін факторлар туралы: «Рефлексияның тұтас процесінде күмәндерді шешуге қажеттіліктің болуы тұрақты және басқарушы фактор болып табылады» [3; 20 б.];

- рефлексиялық ойлаудың механизмі туралы: «... ойлаудың басталуы қиыншылықта, қысылыс күйде немесе сезіктенуде болады. Ойлау өздігінен жанатын кездейсоқ нәрсе емес» [3; 21 б.];

- рефлексиялық ойлаудың мәні және оның ойлаудың басқа түрлерінен айырмашылығы туралы: «... рефлексия белгілі бір нәрсеге біздің сенетіндігімізді (немесе сенбейтіндігімізді) өзіне тәуелділікте ғана емес, сонымен бірге айғақ, айқындық, дәлел, кепіл, яғни сенімнің себебі болып табылатын басқа да нәрселерге байланысты жобалап тұспалдайды. ... Егер пайда болған ой бірден қабылданса, онда біздің алдымызда – сын көзімен қарамаушылықпен сипатталатын ойлау, рефлексия minimum. Зат туралы толғану, ойлану дегеніміз ойды дамытатын қосымша мәліметтер, жаңа фактілер іздеу, және, жоғарыда айтылып кеткендей, ойды растайды, немесе ойдың қисынсыздығын айқындайды ...» [3; 22 б.];

- рефлексиялық ойлаудың эмоционалдық жағы туралы: «рефлексиялық ойлау әрдайым көбірек немесе азырақ дамылсыз күйде болады, себебі ойды оның сыртқы келбетіне қарап қабылдауға бейім селсоқтықты бұзуды өзіне саяды; ол ақыл-ойдың әбігерленуі және абыржуы күйін басынан өткеруге келісімін береді. Қысқасы, рефлексиялық ойлау әрі қарай зерттеу жүргізу үшін пайымның кідіруін білдіреді; ал кідіру біршама азапты болуы мүмкін» [3; 22 б.];

- рефлексиялық ойлаудың даму шарттары туралы, оның ішіндегі ең бастысы «тұжырымды бөгеу қабілетін иелену және ойға бірден келген ойларды растау немесе жоққа шығаруға қажетті жаңа материалды түрлі әдістермен іздеуді игеруге қабілетті иеленуді...» белгілейді [3; 22 б.].

Рефлексивті процестер әрі қарай метакогнитивизмде белсенді зерттеле бастады. Метакогнитивизм ағымдағы интеллектуалдық әрекеттің барысын басқаратын ерекше психикалық механизмдерді зерттейтін ғылыми психологияның бағыты болып табылады (Flavell, 1979). Бұл процестерді метакогнитивті процестер деп атайды, олар аналитикалық (когнитивті) процестерді жинақтау және үйлестіру негізінде

қалыптасқан интеллектуалдық әрекетті ұйымдастыруды және реттеуді қамтамасыз етеді және өздері мақсат қою, жоспарлау, болжам құру, шешім қабылдау және т.б. қабілеттер түрінде көрініс табады.

Психологтардың есептеуінше, интеллектуалды даму тек ақпаратты өңдеудің когнитивті механизмдерін жетілдіру ғана емес, сонымен бірге интеллектуалдық өзін-өзі реттеудің метакогнитивті механизмдерін қалыптастыру болып табылады. Осы аталған процестердің ішінде интеллектуалды рефлексия маңызды орынға ие. Мұндағы интеллектуалды рефлексия – бұл өзіндік ойлаудың іргетасы туралы ойлау қабілеті [4].

Рефлексия когнитивті және ізгілікті психология ғылымдарында зерттеу пәні болып табылады. Онда рефлексия адамның интеллектуалдық және тұлғалық дамуының қуатты факторларының бірі ретінде танылды [5, 6].

Жоғары мектептегі оқу процесінде рефлексияға үйретудің мақсатты түрде оқыту тәжірибесі бар ма? Осы сұраққа байланысты психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау нәтижесінде рефлексиялық дағдыларға оқыту негізінен білім алушылардың *метакогнитивтік* қабілеттерін дамыту процесінде жүретіндігі анықталды.

Ақпаратты өңдеу процестерімен (когнитивті немесе аналитикалық процестер, қабылдау, еске сақтау, ойлау сияқты) қатар олардың ұйымдастырылуы мен реттелуін қамтамасыз ететін метакогнитивті процестер бар. Бұл мақсат қою, болжау, шешім қабылдау және т.б. түрдегі интегралды психикалық процестер. *Өзіндік ойлаудың негізделуін ұғыну қабілеті* ретінде түсіндірілетін интеллектуалдық рефлексия - интеллектуалдық өзін-өзі реттеудің метакогнитивтік механизмі ретінде қарастырылады [7].

Білім алушыларға рефлексиялық қабілеттерін дамытуда көмекке келетін әдістемелік тәсіл ойлануға негіз болатын бағыттау сұрақтары болып табылады:

– *Менің негізгі жетістіктерім қандай? Мен нені түсіндім? Мен нені үйрендім?*

– *Қандай тапсырмалар менде үлкен қызығушылық тудырды? Неліктен?*

– *Мен тапсырмаларды қалай орындадым? Қандай тәсілмен? Орындауда мен өзімді қалай сезіндім?*

– *Менің негізгі қиындықтарымды қандай болды? Мен оларды қалай жеңдім? және т.б.*

Білім алушылардың өз әрекеттерін ұғынуды ұйымдастырудың екі негізгі түрлері бар: *ағымдағы рефлексия*, ол оқу процесі барысында жүреді және *қорытынды рефлексия*, ол әрекеттің логикалық және тақырыптық жағынан аяқталған шектелген кезеңі.

Ағымдағы рефлексия осы уақытта іске асырылатын пәндік әрекетті (оның бағытын, мақсатын, негізгі кезеңдерін, проблемаларын, қарама-қайшылықтарын, әрекет ету тәсілдерін, нәтижелерін) ұғыну және сезіну процестерін белсендендіруге бағытталады.

Қорытынды рефлексияның ағымдықтан ерекшелігі: рефлексияланатын әрекеттің көп көлемі және нысандандырылған. Қорытынды рефлексияның әдістерін, формаларын және мазмұнын мұғалім оқу бағдарламасы негізінде анықтайды. Қорытынды рефлексияны арнайы сабақ түрінде оқу пәнінің үлкен тарауын оқуды аяқтағанда немесе, мысалы, семестрдің аяғында өткізеді. Білім алушыларға мынадай сұрақтарға жауап беру ұсынылады:

Осы жылда (семестрде) менің ең үлкен жетістігім қандай? Мен оған ненің көмегімен және қалай қол жеткіздім? Мен қай жағымнан өзгердім? Білім жағынан менің алға жылжуым қандай? Мен өзімнің білмейтін білімім туралы нені түсіндім? Менің қиындықтарым неде? Мен оларды қалай жеңемін? Бұрын менде не болып шықпайтын еді, енді болып шығады? Мен нені жақсы жасап үйрендім? Әрекеттің қандай жаңа түрлерін және тәсілдерін мен игердім? [8].

Осындай оқытудың тәжірибесінен көретініміз, жетістікке жетудің маңызды факторы оқытушының білім алушы рефлексиясын ұйымдастыруына психологиялық тұрғыдан сауатты келуі болып табылады.

Сыни тұрғыдан ойлауға дағдыланған білім алушыны тәрбиелеу үшін оқытушының өзі қоршаған ортаға ғана емес, өзіне, өз тұлғасы мен әрекетіне де сыни көзбен қарауды үйренуі шарт. Жоғары оқу орнында рефлексия тәсілдерін үнемі қолдану - осы міндетті шешудің бірден-бір қуатты құралы екендігін тәжірибе жүзінде қазір көруге болады.

Әдебиеттер:

1. Білім және ғылым. Энциклопедиялық сөздік / Бас редактор Ж.Қ.Түймебаев. Алматы, 2009. – 400 б.
2. Бизяева А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия. – Псков, 2004.
3. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления. Пер.с англ. Н.М.Никольской. – М., 1997.
4. Кулюткин Ю.Н. Рефлексивная регуляция мыслительных действий. – в кн.: Психологические исследования интеллектуальной деятельности. М., 1979.
5. Кулюткин Ю.Н., Сухобская Г.С. Личность: внутренний мир и самореализация. – СПб., 1196.
6. Мышление учителя: личностные механизмы и понятийный аппарат / По ред.Ю.Н.Кулюткина, Г.С.Сухобской. – М., 1990.
7. Холодная М.А. (2002). Психология интеллекта. Парадоксы исследования. – 2-ое изд., перераб. и доп. – СПб.: Питер.
8. Габдрахманова Ш.Т. Мұғалімнің өзіндік дамуы: педагогикалық рефлексия. – Орал, 2014.

9. Ардабаева Б.К., Утегенова Б.М. Рефлексия как инструмент совершенствования практики преподавания и обучения учителя. – Астана, 2017.

УДК 796.011.3

Демченко Л.В., Федорченко Л.И.

Западно-Казахстанский государственный университет им. М. Утемисова, г.Уральск

ОСНОВНЫЕ МЕТОДЫ И ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ВУЗЕ

На сегодняшний день характерной чертой современной концепции физического воспитания является смещение акцента в сторону повышения образовательной направленности как определяющего условия успешного формирования физической культуры личности. Наша педагогическая деятельность направлена на комплексный подход преподавания физической культуры, так как считаем её важнейшим и эффективным средством не только физического, но и интеллектуального, нравственного, эстетического развития. Решая задачи физического воспитания, мы ориентируем свою деятельность на такие важные компоненты, как воспитание ценностных ориентаций на физическое и духовное совершенствование личности, формирование потребностей и мотивов к систематическим занятиям физическими упражнениями, воспитание моральных и волевых качеств, формирование гуманистических отношений, приобретение опыта общения. Мы также обучаем студентов способам творческого применения полученных знаний, умений и навыков для поддержания высокого уровня физической и умственной работоспособности, состояния здоровья, самостоятельных занятий. Конечно, одни только традиционные технологии уже не могут в полной мере помочь максимально реализовать поставленные цели и задачи. Поэтому мы обратились к современным образовательным технологиям.

Использование широкого спектра педагогических технологий дает возможность продуктивно использовать как учебное, так и внеучебное время, и добиваться высоких результатов обученности студентов. Для решения задач физического воспитания применяются различные формы организации занятий. Эти формы только тогда могут способствовать решению поставленных задач, когда они будут находиться в сочетании, осуществляться на основе преемственности, будут иметь логические связи.

Формы занятий физическими упражнениями весьма разнообразны. К ним относятся урочные и неурочные формы занятий. Спортивные соревнования, утренняя гимнастика, уроки физического воспитания, туристские походы — все эти формы имеют некоторые общие закономерности. Знание их позволяет в каждом отдельном случае разумно, с наибольшей эффективностью осуществлять воздействие физических упражнений на организм занимающихся. В каждом отдельном случае форма должна соответствовать содержанию занятия, что является одним из основных педагогических требований качественного его проведения.

Урок физической культуры является основной формой проведения занятий. Основной формой урок считается потому, что он обязателен для всех обучающихся, в той или иной степени решает все основные задачи физического воспитания, обеспечивает всестороннюю базу для применения остальных форм. Содержание занятий определяется государственной учебной программой, где сказано, чему учить, указан порядок прохождения учебного материала, нормативные требования, которым должна отвечать данная дисциплина. Занятие физического воспитания отличается от других занятий своей чувственной, двигательной основами, которые вызывают положительные физиологические сдвиги в организме. Факт активного влияния формы занятия на результаты указывает на необходимость самого серьезного отношения к ней.

Занятие физического воспитания строится, в основном, с применением практических методов обучения (метода упражнения, соревновательного, спортивно-игрового), однако все основные положения дидактики находят свое применение в этом занятии.

На занятиях физической культуры применяются традиционные дидактические методы:

- словесные
- наглядные
- практического упражнения

1. В словесных методах часто используются

- объяснения, когда идет сообщение нового материала или дополнения к технике элементов;
- пояснения и комментарии при выполнении студентами отдельных элементов техники, для исправления ошибок и неточностей.

Главное требование: конкретность и точность пояснений.

При правильном выполнении упражнений комментарий играет роль поощрения интереса к занятию, повышения мотивации на учебу.

- Рассказ, беседа проводится при изучении инструкции по технике безопасности. Диалог помогает активизации студентов на освоение данного материала.

- Лекции проводятся при сообщении теоретических сведений.

Неимитационные методы активного обучения.

Беседа-диалог. Она предполагает подачу материала через серию вопросов, на которые студенты должны получить ответы в ходе беседы. Например, при изучении темы «Профилактические и реабилитационные мероприятия по ФК» студентам дается выбор средств восстановления после тренировок или травм, а они решают какие подходят лучше к конкретному случаю.

Для повышения активности деятельности студентов на занятиях применяются следующие словесные методы:

1) команды: для перестроений и построений, движений по залу.

2) указания (методические и организационные)

3) подсчет: для проведения упражнений разминки на месте и в ходьбе.

Чтобы повысить эмоциональность занятий дается музыкальное сопровождение при проведении разминки.

Метод проблемного обучения применяется как на теоретических занятиях, так и на практических. Например, на практическом занятии ставится задача: развитие двуглавой мышцы плеча (бицепс), а студенты должны сами выбрать средства её тренировки из предложенных на выбор упражнений.

2. Наглядные методы даются с использованием непосредственного и опосредованного показа. Кроме выполнения упражнений преподавателем на уроках физкультуры применяется показ наглядных пособий: карточек, кино-грамм, DVD и видео материалов.

Показ на занятиях физической культуры играет особую роль, так как студенты лучше запоминают не то, что слышат, а то, что видят. Поэтому необходимо соблюдать требования к непосредственному показу. Он должен быть правильным, точным и даваться с нужными пространственно-временными характеристиками. Показ преподавателя часто сопровождается словесными комментариями.

3. Очень большая и важная группа методов – это практическое выполнение упражнений. Сколько бы студент не знал и не видел упражнений, если он не будет его выполнять сам, то никогда его не освоит. Все движения нужно прочувствовать через своё тело и только при неоднократном повторении упражнений происходит их заучивание.

Методы практического выполнения упражнений проводятся:

- целостным методом: строго регламентированного упражнения, частично регламентированного упражнения

- расчленённым

- игровым

- соревновательным.

Все эти методы применяются нами на уроках физической культуры.

Отличительной чертой является индивидуальный подход к студентам. Это объясняется, прежде всего, различными уровнями здоровья студентов, их физическими и психическими способностями, разным уровнем развития физических качеств и техники движений.

Физические упражнения, которые включает урок, должны всесторонне воздействовать на все группы мышц, на организм в целом. Поэтому физическая нагрузка на уроке должна постепенно возрастать к середине урока и постепенно снижаться к его окончанию. Следует различать схему и структуру урока. Схема урока постоянна, независима от задач урока, его педагогической направленности и типа. Структура урока зависит от решаемых педагогических задач на уроке, от содержания и типа.

Каждый урок состоит из трех частей: вводной (подготовительной), основной и заключительной. В вводной части решаются организационные задачи урока и подготовка организма к выполнению основных задач урока. В основной части решаются главные задачи урока и учащиеся выполняют основную работу. Заключительная часть урока характеризуется постепенным снижением физиологической нагрузки, а в ее содержание входят: подведение итогов урока, оценка выполняемой деятельности учащихся, домашнее задание.

По своим типам уроки делятся на вводные, учебные, тренировочные, контрольные, итоговые и смешанные. Каждый тип урока имеет постоянную схему, но в зависимости от своего типа, который определяется логикой учебного процесса, имеет различную структуру. Учебный материал урока физического воспитания обеспечивает последовательную подготовку к сдаче основных контрольных норм. Помимо выполнения разнообразных упражнений, учебная программа по физическому воспитанию предусматривает изучение некоторых теоретических положений по физической культуре, гигиене, закаливанию организма, способствует приобщению учащихся к систематическим занятиям физической культурой и спортом.

Продолжением регулярных занятий физическими упражнениями является внеурочная работа, которая преследует различные цели. К ним относятся: повышение уровня физической подготовленности

занимающихся, приобщение учащихся к регулярным занятиям физической культурой, выбор секции спортивного совершенствования, подготовка к сдаче нормативов, профессионально-прикладная подготовка обучающихся средствами физического воспитания.

Внеурочная форма работы осуществляется коллективом кафедры физического воспитания вуза. Занятия проводятся в секциях спортивного совершенствования по видам спорта. Спортивные секции по видам спорта объединяют в своих рядах наиболее физически подготовленных обучающихся и направлены на достижение наиболее высоких результатов в избранном виде спортивной деятельности. Занятия в группе проводятся по несколько усложненной учебной программе.

Специфические особенности обучения профессии необходимо учитывать и при выборе вида спорта для занятий в секциях. Важно помочь обучающемуся выбрать тот вид спорта, который в большей степени будет способствовать его профессиональной подготовке.

Значительное место в процессе физического воспитания занимает развитие тех физических качеств, которые определяют физическую подготовленность будущего специалиста, подготовленность его к наиболее эффективному и производительному труду на любом участке работы.

Задача педагога-тренера состоит в том, чтобы наряду с воспитанием качеств личности воспитывать и развивать, формировать умения и навыки, которые будут необходимы в ходе овладения той или иной профессией в процессе самостоятельной работы.

С учетом прикладного и профессионального значения физических упражнений подбираются и строятся комплексы утренней гигиенической гимнастики, производственной гимнастики. Эти формы занятий, носящие в основном оздоровительные функции, являются действенным дополнением к разнообразным формам физического воспитания. Они также направлены на повышение работоспособности и решение организационно-педагогических задач.

Завершают определенные этапы учебно-воспитательной работы такие формы, как спортивные соревнования. В более усложненных условиях спортивной борьбы и ответственности перед коллективом за свои результаты проверяется подготовка и успехи обучающихся в освоении сложных двигательных умений и навыков. Подготовка к участию в соревнованиях служит одним из средств наиболее эффективного проведения спортивно-массовой, оздоровительной, воспитательной работы. Как показывает наш опыт работы, одним из массовых соревнований являются внутренние спартакиады, фестивали, кроссы. Хорошо и четко проведенные соревнования качественно завершают тот или иной этап работы и играют большую роль в целенаправленной педагогической деятельности по решению общих задач воспитания молодежи.

Литература:

- 1.Белорусова В. В., Решетень И, Н, Воспитание в процессе занятий физической культурой. М.т «Физкультура и спорт», 1964.
- 2.Лихачев Б. Т. Теория коммунистического воспитания. М., «Педагогика», 1974. Всесоюзный физкультурный комплекс «Готов к труду и обороне СССР». М-, «Физкультура и спорт», 1972.
- 3.Теория и методика физического воспитания. Под ред. А, Д. Новикова и Л. П. Матвеева, т. 1,2. М, «Физкультура и спорт», 1967.

ӘОЖ 372.416.2

Жаннатова А. К.
ЖОББМ №45, Орал қ.

ЖАҢАРТЫЛҒАН МАЗМҰНДАҒЫ СЫНЫПТА САБАҚ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: ЖАС МАМАН НЕНІ БІЛУІ ҚАЖЕТ

Жаңартылған мазмұнда сабақ берудің ерекшеліктері бұрынғы білім жүйесінен айтарлықтай өзгеше. Оқушылардың өз бетімен білім алуына негізделген жүйе мұғалім тарапынан көп ізденісті талап етеді. Орта білім беру жүйесіндегі жаңартылған білім мазмұны сындарлы оқыту теориясына негізделген тәсіл (Hattie, 2009) арқылы білім беруге негізделген. Заманауи сабақта мұғалім түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, оқушыларды сыни тұрғыдан ойлануға, бұрынғы алған білімдері мен сыныптағы түрлі дереккөздерден, мұғалімнен, оқулықтан және достарынан алған білімдерін жетілдіріп, дамуына жетекшілік етеді. Нәтижесінде сындарлылық теориясына негізделген оқытудың мақсаты – оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімдерін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз етуге жол ашады. {1}

Сабақтың үш бөлімі: басы, ортасы және соңы оқушылардың жаңа білімді өздері игеруге негізделген түрлі әдіс-тәсілдер жиынтығынан тұрады. Сабақта меңгерілуі қажет оқу мақсаттары мен сол мақсатқа жету деңгейін өлшейтін бағалау критерийі, бағалау критерийіне сай құрастырылған

тапсырмалар және оқушының тапсырманы орындау деңгейіне сай қалыптастырушы бағалаумен жүзеге асуы қажет.

Әр сабақтың басы оқушыларға сәттілік тілеуден басталып, пәнге деген қызығушылығын арттыруға негізделген ширату жаттығуымен басталуы тиіс.

Ширату жаттығуын қолдану оқушы зейінін шоғырландырумен қатар сабақ тақырыбын оқушылардың өздері анықтауына әкеледі.

Мысалы: 7 сынып химия сабағында ширату жаттығуы ретінде: Интерактивті тақтадағы атомның суреті және стол үстіндегі таразыны алуға болады.

Мұғалім тарапынан қойылатын сұрақтар:

Таразы не үшін қажет? Нені өлшейміз? Массаның қандай өлшемдері бар? Таразы мен атомның арасындағы байланыс қандай? Ал осы таразымен мен бір атомның массасын өлшей аламыз ба? Неліктен? Деген сұрақтар арқылы «Салыстырмалы атомдық масса» тақырыбындағы жаңа сабақты сәтті ашуға болады.

Мұғалім қалай оқытамын деген сұраққа ғана емес, оқушылар қалай оқу керектігін үйретуді де басты назарға алу қажет. Бұл үдерісте мұғалім оқушыға: оқу міндеті қоятын талаптарды түсінуге; жеке зияткерлік үдерістерін және олардың қалай ықпал ететінін білуге; тапсырмаларды орындау стратегияларын әзірлеуге және ойластыруға; нақты тапсырма үшін барынша оңтайлы болып табылатын стратегияларды таңдауға көмектеседі. Осы төрт тармақты іске асыру үшін оқушылардан оқуды үйрену талап етіледі {1}. Мұғалім сыныпта қолайлы оқыту ортасын құру керек, соның арқасында оқушылар ақпаратты енжар қабылдамай, оқу үдерісіне белсенді қатысатын болады. Оқушылардың белсенділігін арттыру үшін топқа біріктірудің түрлі әдістерін қолдануға болады. Тақырыпқа байланысты сурет қиындыларына сәйкес, сабақтағы термин сөздерге немесе түйін сөздерге байланысты, кездейсоқ, гендерлік топтар, оқушылардың қызығушылығына байланысты топтарға біріктіру маңызды. Химия сабақтарында түйін сөздер мысалы: атомдар, молекулалар немесе металдар және бейметалдар. Протон, нейтрон, электрон суреттеріне сай топтарға бөлуді тақырыпқа сай жиі қолданамын. Әр топта жұмыстанған оқушы сабақта түрлі қырынан көрінуі мүмкін және бір-бірін оқытуда жақсы нәтиже көрсетеді.

Жаңартылған бағдарлама сабақтарында сабақ барысында жаңа мәлімет ақпарат ретінде беріледі, білім мен түсінікті оқушы өзі қалыптастырады, ал мұғалім – бұл үдерісте көмек көрсететін тұлғаның рөлін атқарады. Яғни оқушы ақпаратты өзі қызығушылықпен игеретіндіктей әдісті таңдаған жөн. Химия сабақтарында жаңа сабақты игеру кезінде ЖИГСО, тергеу әдісі, рөлдік ойындар, БББ кестесі, маршруттық карта т.б әдістері тиімді қолданылып келеді. Әсіресе есептер шығару сабақтарында Жигсо әдісі өте тиімді. ЖАДА аймағы тақырыпты игеруде маңызды, өйткені оқушы өзінің қатар құрбысының түсіндірген тақырыбын жақсырақ меңгеретіндігі дәлелденген. Мұғалім тарапынан дұрыс бағытта жұмыстың жүргізілуін қадағалап, дер кезінде жолға салып отыру қажеттілігі туындайды. Оқушының пікірімен санасу, оқушы үнін есті білу де қазіргі сабақтың ерекшелігінің бірі.

Заманауи сабақта мұғалім жалғыз бағалаушы емес, сабақ кезінде оқушылар өздерінің сыныптастарын және өздерін бағалауға белсене қатысады, және бағалау белгіленген критерийлер арқылы жүзеге асады. Бағалау оқушыны ынталандыруға және өз білімін арттыру үшін қажет екенін үйренуі қажет. Күнделікті сабақта қалыптастырушы бағалау жүзеге асады. Қалыптастырушы бағалау сабақтың өн бойында жүріп отырады. Қалыптастырушы бағалау тәсілдері ретінде: *«Бұрыштар, Ойлан-жұптас-бөліс, Stop-кадр, Серпілген сауал, Допты лақтыру, Конверттегі сұрақ, Элективті тест, Пікір алмасу тәсілдерін қолдануда болады. Ал қалыптастырушы бағалау құралдары ретінде: бағдарламашам түстері, смайлик, сигналды карталар, түрлі түсті жалаушалар қолдануға болады.*

Бағалаумен кіріктіріле жүретін кері байланыс оқушының жеткен жетістігін көрсетумен қатар, оқушыларға өзінің оқуын жақсарту үшін қалай жұмыс жасау қажеттілігіне бағыт беруі керек. Кері байланыссыз үлестірілген бағдарламашам түстері, фишкалар, жұлдызшалар, бір-бірін тексергенде қойылатын «+» және «-» таңбалары оқушыны жетістікке жетелемейді, керісінше тығырыққа тіреуі мүмкін. Сондықтан бағалау кері байланыссыз құнсыз болмақ. Кері байланыс сапалы, оқушының намысына тимейтін, бағалы, ынталандыру, жетістікке жетуге жетелеу мақсатында беріледі. Мысалы: Жарайсың, сенің бүгінгі нәтижең алдыңғы сабаққа қарағанда көтерілді деп ойлайсың ба? Жақсы, сен көп мысалдар келтірдің, ресурстармен жұмыс жасап қорытынды шығардың, ал бірақ мына жауабыңда... Бұл жұмысты жақсарту үшін тағы не қосар едің? Егер бұл есепті қайтадан шығару тапсырылса, не нәрсеге басты назар салар едің? Неліктен бұлай болды, тағы қандай жолдары бар еді?

Осындай кері байланыстар оқушыны өз жасаған жұмысын талдауына мүмкіндік беріп, қалыптасқан шеңберден шығып, шығармашылық қабілетінің дамуына септігін тигізеді.

Жаңартылған бағдарлама сабақтарының мақсаты: оқушының алған білімін өмірге қолдана алуына негізделіп, дамыған елдің бәсекеге қабілетті азаматтары болуына септігін тигізу. Ұрпақ білімді болса, ел болашағы да жарқын болмақ.

Мектепке келген жас маман өз пәнінің білгірі ғана емес, оқушы жан-дүниесін ұға алатын, сабақтағы оқу үрдісін тиімді ұйымдастыра алатындай болса- еліміздегі білім сапасы да жоғары болмақ.

Әдебиетгер:

«Тәжірибедегі рефлексия» жалпы білім беретін мектептердегі педагогика кадрларының кәсіби даму бағдарламасы МҰҒАЛІМГЕ АРНАЛҒАН НҰСҚАУЛЫҚ © «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016.

УДК 552.1

Иксанова Л.М.

Узункольская СОШ, Теректинский район, ЗКО

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УЧИТЕЛЯ ПРИ ПЕРЕХОДЕ НА ОБНОВЛЕННОЕ СОДЕРЖАНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СЕЛЬСКОЙ МКШ

На календаре 2019-ый год. По всей стране уже 3-ий год (а в пилотных школах уже и 4-ый) идет внедрение обновленного содержания образования. Хотелось бы написать «...по всей стране шагает широкими уверенными шагами обновленная Программа образования», но... нет, тогда я покривлю душой. Да, обновленная Программа внедряется в систему образования и в ближайшем обозримом будущем полностью все школы будут работать в новой системе. На самом деле надо признать: внедрение «обновленки» в простой школе скорее всего идет гладко на бумаге, а не на деле.

Учителя, дети и их родители уже привыкли к системе критериального оценивания, а родители разбираются не хуже учителей в критериях и дескрипторах, слышаны (а некоторые из них испытали на себе во время тренингов для родителей) о новых методах и приемах обучения. Общественность в целом, приняла положительно первый опыт работы школы в обновленном режиме, что доказывает нам о ее результативности.

Однако есть и немалые трудности, которые ждут педагога на пути освоения преподавания в новом режиме. Можно заметить, что педагогу со стажем сложно изменить привычное, наработанное многолетним стажем, преподавание. Причем причина кроется не в том, что он плохо обучаем, а в том, что он, скорее всего, чисто психологически не может принять новые формы преподавания и обучения, как идущие вразрез с его взглядами. Поэтому более всего сложнее перейти на новые формы преподавания именно хорошим добросовестным педагогам с большим педагогическим стажем и с высокими показателями в работе.

Перед казахстанским образованием сегодня встают две задачи – учитель должен раскрыть возможности каждого человека, научить его конструктивно мыслить и конструктивно решать проблемы и при этом непрерывно совершенствоваться самому.

По обновленной системе образования изменились и подходы в преподавании и обучении. Если сравнить традиционный и конструктивистский подходы, то можно увидеть существенную разницу как в преподавании, так и в обучении. Например, если раньше учитель традиционно опирался на учебник и методическое пособие, то теперь учебник является одним из многочисленных ресурсов обучения, среди которых выделяются больше первоисточники, документы (по гуманитарным предметам), наблюдения и результаты опытов (по естественно- научным предметам). Учитель раньше, как правило, «преподносил новый учебный материал как истину в последней инстанции, а теперь он выступает, прежде всего, как организатор учебно-познавательной и исследовательской деятельности учащихся, не навязывая им свои знания и убеждения». [1]

Также мы можем видеть существенное различие в процедурах оценивания. Сейчас мы оцениваем не столько результаты знаний, а сколько их продвижение вперед - учитель ценит самостоятельные, пусть не всегда правильные, рассуждения учащихся, «умные» вопросы, сознательно исправленные ими ошибки.

В нашей сельской малокомплектной школе работают 40 педагогов. Большинство учителей уже на практике воплощают в жизнь обновленное содержание образования, работая в 1-3,5-8 классах по новым Программам. Из 40 учителей прошли соответствующие курсы повышения квалификации прошли - 20 учителей, или 50% от общего количества педагогов. Конечно, придет время и все наши педагоги пройдут через курсы по обновленному содержанию образования, однако на данном этапе работы школы нужно отметить роль школьных тренеров, которые обучают своих коллег активным методам преподавания через курсы «Рефлексия в практике». Именно данные курсы дают возможность учителям поделиться друг с другом своими проблемами в преподавании, научиться работать в коллаборативной среде, уметь организовать активные формы работы в классе на любом этапе урока.

С целью выявления проблем в работе учителей было проведено анкетирование, по результатам которого можно увидеть общие характерные черты работы учителей в классах с обновленным

содержанием образования. Так, выяснилось, что уроки не полностью отвечают требованиям работы в обновленке: есть недостатки в работе учителей по подготовке формативных заданий и проведению формативного оценивания на уроке. Половина респондентов анкеты ответили, что нечасто используют на уроках формативные практические задания, так как это отнимает много времени на уроке. А если и предают формативные задания, то забывают объявить ученикам критерии оценивания и представить дескрипторы для их выполнения. Учителям привычнее работать по принципу «вопрос - ответ» или решать задания из учебника индивидуально каждым учеником, а не в малых группах.

Также 50% респондентов ответили, что недопонимают роль среднесрочного планирования («Учебный план») при подготовке урока. Лишь половина анкетированных согласилась с тем, что ССП необходимо при подготовке краткосрочного плана, что ССП неразрывно логически связывает план урока с долгосрочным планом по предмету. Краткосрочные планы большинство наших учителей не составляют сами, а лишь адаптируют к условиям класса те образцы планов уроков, которые предлагаются учителям, работающим в обновленном режиме на сайтах поддержки учителей.

Многие учителя не удовлетворены своими уроками в классах по обновленке. По результатам анкетирования, лишь 10% учителей удовлетворены своей работой, 70 % частично удовлетворены, а 20 % не удовлетворены совсем. Эти данные говорят нам о том, что у учителей имеются проблемы при переходе не обновленное содержание учебных программ в психологическом плане. В беседах с учителями можно заметить, что среди трудностей перехода на новый формат - изменение роли учителя на уроке (когда он не главный источник информации, а фасилитатор). Многим опытным учителям проще объяснить новую тему по старому лекционному или объяснительно – иллюстративному методу нежели организовать самостоятельное добывание знаний учащимися. Также учителю психологически сложно сформировать подлинно коллаборативную учебную среду, если он до этого все время управлял классом авторитарным стилем. Хорошему, понимающему происходящие современные процессы педагогу, необходимо сломать себя, свое самолюбие, изменить свое отношение в управлении классом в сторону демократизации, когда во главу управления берется мнение обучаемых («Голос ученика»), их насущные потребности. Учитель должен стать старшим другом своему ученику, но не через «опуститься до уровня», а быть равным с ним, пусть это будет даже ученик начальной школы.

Психологически сложно учителю не исправлять самому ошибки обучаемого, а показывать ему тот путь, по которому ученик сможет сам найти и исправить свои ошибки. Это кропотливый труд учителя нового формата: незаметно для других подталкивать детей к успеху в освоении учебных программ.

При объяснении учебного материала большинство учителей создают проблемную ситуацию, а потом уже объясняют учебный материал, хотя были и такие, которые ответили, что сами объясняют детям новый учебный материал, без постановки проблемы и исследовательских действий (20% ответивших). Показательно, что среди ответов был и такой: «...создаю проблемную ситуацию, но не объясняю новый учебный материал», что говорит нам о том, что идет продвижение в сторону создания ситуации успеха для ребенка и повышение мотивации учащегося к учебе.

Ясно, что хороший урок нельзя провести без качественного раздаточного и наглядно - демонстрационного материала, без формативных заданий. Поэтому наши коллеги тратят на подготовку к одному уроку от 1 часа до 2-3 часов своего домашнего времени, что является одной из тех проблем, которые достались нам в наследство от старой системы образования.

Среди важных проблем перехода на новый режим работы является слабая обеспеченность учебными ресурсами для проведения урока, особенно это касается учителей сельских малокомплектных школ, где нет скоростного интернета, не хватает интерактивных досок, проекторов. Лишь 20% ответивших на вопросы анкеты полностью удовлетворены материально - технической обеспеченностью учебного процесса. Столько же педагогов ответили, что полностью этим неудовлетворены, а вот большинство педагогов школы считают, что обеспеченность учебными ресурсами удовлетворяет потребности детей частично. Слабо обеспечены именно кабинеты предметов естественно-математического цикла – химия, физика, биология.

Суммируя все вышеизложенное, можно сделать вывод, что нашим опытным педагогам психологически нелегко привыкать к преподаванию по – новому: порой некоторым из нас приходится даже «ломать» себя. Однако «машина инноваций в образовании завелась» и нам, учителям, необходимо изменить свои подходы, чтобы успеть сесть в эту, образно говоря, «машину» и мчаться вперед, навстречу своему успеху».

Литература:

1. Т. Кун, «Структура научных революций»

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ МУЗЫКАЛЬНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ

Основные понятия, которыми мы привычно пользуемся, говоря о музыке, возникли в Древней Греции: гармония и мелодия, ритм и метр, хор и оркестр, рапсодия и симфония. Даже само слово «музыка» греческого происхождения. Музыка по-гречески – «искусство муз».

Ученые относят появление первых музыкальных инструментов к XIII веку до нашей эры. Раньше всех, по-видимому, появились ударные инструменты – конечно, самые простые. Затем – духовые: дудки, свистки, а потом флейты без отверстий из тростника и кости. Позднее появились струнные, и позже всего – их разновидность – смычковые. [1, с.5] Каждый музыкальный инструмент имеет свой голос, особую окраску звучания. В самом деле, можно ли перепутать звучание скрипки и фортепиано, флейты и органа, валторны и кларнета? Существует множество других простейших инструментов, которые учитель, предварительно изучив способы игры на них и музыкальные возможности детей, может вводить и в урок. [2, с 9-19]

История эволюции музыкальных инструментов – это одновременно и история развития их систематик и классификаций. С развитием самого инструментария и дальнейшим разнообразием, расширением и дифференцированием функций в процессе эволюционного отделения из первично-синкретичного и ритуально приуроченного действия на каждом из очередных этапов его развития в каждой конкретной этнической традиции неминуемо возникала естественная необходимость группирования музыкальных инструментов, сведения их в единую систему, которая облегчала и улучшала способы и принципы выбора инструментов для соответствующей исполнительской цели, помогала бы лучше ориентироваться в непросто арсенале данной среды.

В современной науке все исторические и ныне существующие классификации музыкальных инструментов разделяют на:

а) *структурные* – те, что систематизируют музыкальные инструменты по принципу их устройства;

б) *функциональные* – что группируют инструменты соответственно к функции, исполняемой ими в музыкальном процессе.

В изучении и понимании природы музыкальных чувств, музыкальных способностей существуют различные подходы, но все они свидетельствуют о стремлении найти ключ к расшифровке данной проблемы.

Понятие музыкальности в зарубежной музыкально-педагогической и психологической литературе рассматривается довольно многопланово. Г. Ревеш, например, считал музыкальность целостным понятием, не поддающимся никакому анализу и не допускающим его. А музыкальность по К. Сишору дифференцированно насчитывала двадцать пять «музыкальных талантов» - собирательных названий отдельных и независимых музыкальных способностей [3, с.5]

Что касается области музыкального развития, то именно здесь встречаются примеры раннего проявления музыкальности, и задача педагога развить музыкальные способности ребенка, ознакомить ребенка с музыкой. Музыка обладает свойством вызывать активные действия ребенка. Он выделяет музыку из всех звуков и сосредотачивает на ней свое внимание. Следовательно, если музыка оказывает такое положительное влияние на ребенка уже в первые годы его жизни, то естественно необходимо использовать ее как средство педагогического воздействия. К тому же музыка предоставляет богатые возможности общения взрослого и ребенка, создает основу для эмоционального контакта между ними.

Продолжая мысль об основных музыкальных способностях, Б.М. Теплов выделяет ладовое чувство, «то есть способность эмоционально различать ладовые функции звуков мелодии». Оно может полноценно развиваться (что особенно важно - у музыкально слабо развитых учащихся) в процессе инструментального музицирования. Использование инструментов с целью развития ладового чувства обусловлено рядом причин. Среди учащихся младшего школьного возраста есть немало детей со слабо развитым музыкальным слухом, плохой координацией между слухом и голосом. Для них усвоение ладовых представлений только в певческой деятельности составляет определенную трудность. Игра на детских музыкальных инструментах с использованием разнообразных наглядных приемов и методов эмоционального стимулирования чрезвычайно активизируют музыкальное развитие детей.

Сущность ладового развития заключается в том, чтобы дети на собственной практике убедились и почувствовали, что любая мелодия состоит из совокупности ладовых интонаций. Формированию этих представлений способствует игра на детских музыкальных инструментах.

Содержанием музыкального воспитания является приобщение к разным видам музыкальной деятельности, формирование внимания и интереса к музыке. В этот период формируется, прежде всего, восприятие музыки. Оно занимает ведущее место в музыкальном воспитании детей в целом. Каковы же

приемы и методы, которыми располагает музыкант - педагог для того, чтобы воплотить в жизнь эту важнейшую задачу?

При рассмотрении музыкальных способностей можно остановиться на взглядах Н.А. Римского-Корсакова, представляющих определенный научный интерес. Все музыкальные способности он подразделял на две группы: первая - слуховые способности или музыкальный слух, вторая - технические способности к игре на данном инструменте или к пению. Богатство разнообразных тембровых красок позволит детям сделать выбор инструмента для аккомпанемента к песне. Более значительным по сложности компонентом музыкальности является гармонический слух. Это важный этап формирования музыкального слуха учащихся, требующий определенного развития музыкально-ритмической, звуковысотной, ладовой музыкальных способностей. «Многоголосие» инструментального ансамбля для неверно интонирующих учащихся постепенно становится фактором первоначального развития гармонического слуха. В начальной школе этому этапу музыкального развития учащихся уделяется относительно мало внимания. Введение одновременной игры на различных инструментах (например, на металлофонах и ксилофонах) и имитационных форм исполнения (как простейшей формы полифонии) может значительно способствовать формированию у детей полифонического слуха.

Проигрывание, а затем одновременное пропевание двух или трех мелодических линий позволяет учащимся услышать многоголосное звучание в своем исполнении, что способствует эффективности развития как гармонического, так и полифонического слуха детей. Есть еще не менее важный компонент музыкальности ребенка, который в большей мере влияет на общее музыкальное развитие и в наименьшей мере освещен в музыкально-педагогической литературе - формирование динамического слуха. Образно говоря, если точность звуковысотной, ритмической пульсации есть «сердце музыки», то динамическое богатство, нюансы - «душа музыки», что в целом является категорией высокой художественности. При совместном инструментальном музицировании особенно важно вырабатывать у детей чувство ощущения динамического ансамбля, динамической подвижности в мелодии, фразе, музыкальном произведении [4, с.5].

Развитие чувства темпа является актуальной задачей музыкального обучения. Чрезвычайно богатые возможности агогики как средства музыкальной выразительности, активизирующего музыкальное развитие младших школьников, еще не нашли должного воплощения в работе общеобразовательной школы. Тесная связь различных темпов с характером исполнения музыкального произведения особенно ярко может проявиться при игре на простейших музыкальных инструментах, в индивидуальных и совместных инструментальных импровизациях. Необходимо заметить, что формирование музыкальных способностей происходит всегда комплексно. Когда школьник играет, например, на металлофоне какую-либо мелодию, то он одновременно воспринимает: ритмическую структуру, высотные соотношения звуков, ладовую функцию, тембровую окраску, регистровую значимость, темповую характеристику. Таким образом, музыкальные способности в аспекте рассматриваемой проблемы - многоплановое явление, включающее в себя широкий спектр развивающихся музыкальных данных детей.

Как известно, в педагогике существуют различные подходы к характеристике и классификации методов обучения. Вот наиболее распространенные из них: наглядный, словесный и практические методы. В музыкальном воспитании детей выделяются следующие виды музыкальной деятельности: восприятие, исполнительство, творчество, музыкально-образовательная деятельность. Все они имеют свои разновидности.

Для формирования музыкально-слуховых представлений важны знания о том, что музыкальные звуки имеют различную высоту, что мелодия складывается из звуков, которые движутся вверх, вниз или повторяются на одной высоте. Развитие чувства ритма нуждается в знании того, что музыкальные звуки имеют различную протяженность – бывают долгими и короткими, что они движутся и их чередование может быть мерным или более активным, что ритм влияет на характер музыки, ее эмоциональную окраску, делает более узнаваемыми различные жанры.

Обучение учащихся с первоначально низким уровнем музыкальности игре на элементарных инструментах показало, что формирование музыкальной активности детей может явиться важным фактором развития их музыкальных потребностей. Играя на элементарных музыкальных инструментах, дети со слабыми музыкальными данными включаются в активную музыкальную деятельность, сначала поют «про себя» исполняемые на инструменте мелодии, а через некоторое время пропевают мелодию вслух, одновременно с игрой.

Как показал опыт, воспринятая и зафиксированная слухом инструментально-певческая модель затем исполняется учеником интонационно верно без поддержки игрой на инструменте. Инструментальная форма практической музыкальной деятельности устраняет психологический барьер у музыкально слабо развитых детей и вселяет веру в возможность активного музыкального развития, что является важной установочной предпосылкой в процессе музыкального обучения и воспитания. У каждого ребенка разнообразны сочетания природных данных, своеобразен путь их формирования, обусловленный внутренними причинами и внешними воздействиями.

В свете проблемы массового музыкального образования детей речь идет, конечно, не о доминировании такого вида музицирования, как игра на музыкальных инструментах, и не об умалении

огромного значения таких важных и существенных факторов, как слушание музыки и пение. Это лишь свидетельствует о необходимости внимательного и глубокого изучения возможности активного применения в школьных условиях инструментального музицирования, его органичного единства с другими видами музыкально-творческой деятельности учащихся.

Дифференцированный, индивидуальный подход к учащимся - необходимое звено в системе мер, направленных на совершенствование музыкального обучения детей игре на простейших музыкальных инструментах, путь, ведущий к повышению уровня музыкальности в классе. Опыт индивидуального подхода в обучении свидетельствует о его важности как фактора повышения эффективности формирования музыкальных способностей детей.[5]

Необходимо с раннего возраста создать условия для развития основ музыкальной культуры детей. Одни дети способны достичь высокого уровня музыкального развития, другие, возможно, более скромного. Важно, чтобы с раннего детства дети учились относиться к музыке не только как к средству увеселения, но и как к важному явлению духовной культуре. Пусть это понимание будет примитивным, но оно значимо для личности.[6]

Формирование мотивированной оценки музыкальных произведений помимо накопления слухового опыта предполагает определенные знания о музыке, ее видах, композиторах, музыкальных инструментах, средствах музыкальной выразительности, музыкальных жанрах, формах, овладение некоторыми музыкальными терминами (регистр, темп, фраза, часть и т.д.)

Специальные исследования и передовой опыт показывают, что дети младшего школьного возраста легко откликаются на различные творческие задания. Они могут импровизировать на заданный или придуманный ими самими словесный образ; могут создавать ритмические и мелодические импровизации на музыкальных инструментах. Для того, чтобы детское исполнительство и творчество могли проявляться успешно, ребенку нужно накопить музыкальные впечатления (через восприятие музыки).

Если дети различают смену характера музыки, могут соотносить музыкальные образы с жизненными явлениями, хорошо ориентируются в средствах музыкальной выразительности, они используют опыт восприятия музыки при исполнении музыкальных произведений и в творческих импровизациях. Без развитого восприятия исполнительская деятельность детей сводится к подражанию и не выполняет развивающей функции. Только развивая потребности, интересы, эмоции, чувства, вкусы детей (музыкально-эстетическое сознание), можно приобщить их к музыкальной культуре, заложить ее основы.

Литература:

1. Газарян С. В мире музыкальных инструментов, Москва, «Просвещение», 1989, 194.
2. Кононова Н.Г. Обучение дошкольников игре на детских музыкальных инструментах, Москва, Просвещение», 1990, 160.
3. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия, Москва, 1972.
4. Радынова О. Беседы о музыкальных инструментах. - Москва, 1997.
5. Шабашов Л. Оркестр детских музыкальных инструментов. Музыкальное воспитание в школе, 1970 - вып. 6.
6. Юдина Е. Азбука музыкально-творческого саморазвития. М., 1994.

ӘОЖ 372.851

Құрманалина Ш.Х., Ержанова А.Е.

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДИВЕРГЕНТТІ ОЙЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

*Дивергентті ойлау - инновацияға жол,
Өркениеттің маңызды міндеті - ойлауға үйрету.
Томас Эдисон*

Қазіргі білім беру жүйесінде Қазақстан Республикасында жүргізіліп жатқан білім беру реформаларының негізгі мақсаты – білім беру жүйесін жаңа әлеуметтік-экономикалық ортаға бейімдеу. Білім беру жүйесіне енгізілетін реформа, ең алдымен, оқушыларға сапалы білім беруді, болашақта олардың әлемдік бәсекеге қабілетті болуын қамтамасыз етуді көздейді. Мемлекет басшысының «100 нақты қадам» Ұлт жоспарының 76,79, 89-қадамдарын және Білім мен ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру мақсатында Білім және ғылым министрлігі жаңаша білім мазмұнына кезең-кезеңімен көшу жұмыстарын бастады. Қазақстандағы білім беру

үдерісіне енген жаңартылған білім беру бағдарламасы заманауи тенденцияларға негізделген. Өйткені білім берудің мазмұны жаңарып, жаңаша көзқарас пайда болып, оқытудың парадигмасы өзгерді. Қазіргі кезде қоғам дарынды, қабілетті адамдарды қажет етеді. ҚР «Білім туралы» заңында айтылған «Білім беру жүйесінің басым міндеттерінің бірі-жеке адамның шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту, жеке басының дамуы үшін жағдай жасау арқылы интеллектісін дамыту» деген сөздерін басшылыққа ала отырып, бүгінгі білім беру саласының алдында шығармашылық бағытта жұмыс жасай алатын, тың жаңалықтар ашатын, ойлау қабілеттерімен ерекшеленетін жеке тұлға қалыптастыру міндеті тұр. Жеке тұлға - қоғамда белгілі бір жағдайға ие және белгілі бір қоғамдық роль атқаратын, саналы индивид. Жаңа оқыту технологиясы, тұлғаның танымдық қабілеттерін және танымдық үрдістерді: яғни, жадының (ес) алуан түрлерін – есту, көру, ойлауды, ынтаны, қабылдау қабілетін арнайы жасалған оқу және танымдық жағдайлар арқылы дамытуға, сондай-ақ тұлғаның қауіпсіздігін, өзін-өзі өзектілендіру, өзін-өзі бекіту, қарым-қатынас, ойын, танымдық және шығармашылық қажеттіліктерін қанағаттандыруға, белсенді сөздік қорын ауызша және жазбаша тілінде дамытуға бағытталады.

Елбасы Н.Назарбаев 2011 жылы Қазақстан халқына «Болашақтың іргетасын бірге қалаймыз!» Жолдауында «Өмір бойы білім алу» әрбір қазақстандықтың жеке кредосына айналуы тиіс деп бекер айтпаған да болар. Мұндай жағдайда үйрене білу, үйренуге ұмтылу, бүгінде үйренуге үйрену керек. Мәселе «өмір бойы азық боларлықтай білім беру» идеясының енді «өмір бойы өздігімен үйрену» ұстанымына өзгеруінде болып отыр. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан – жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа формация мұғалімі- рефлексияға қабілетті, өзін-өзі жүзеге асыруға талпынған әдіснамалық, зерттеушілік, -коммуникативтілік, ақпараттық, проблеманы шешу құзыреттілігі жоғары деңгейімен сипатталатын рухани- адамгершілікті, азаматтық жауапты, белсенді, сауатты, шығармашыл тұлға. Білім беру саласының барлық жағына жаңаша көзқарас, жаңаша қарым-қатынас, жаңа базистік оқу жоспарына көшу, білім мазмұнын жетілдіру, оқу әдістемелік кешендерге көшу, жаңаша ойлау қалыптасуда. Еліміз дамудың демократикалық жолын таңдап алған қазіргі заманда оқушыларды өз бетінше шешім таба білуге үйрету заңды құбылыс. Бұл күнделікті сыныптағы жұмыстарға да қатысты: бала сабақ кезінде мейлінше белсенділік танытуы тиіс. Сондықтан оқыту әрекетінде мұғалім мен оқушының тығыз байланысы болуы, мұғалім бар күш – жігерін, педагогикалық шеберлігін оқушы бойындағы табиғи мүмкіндіктерді ашуға, үйлесімді дамытуға бағыттауы тиіс. Бұл міндетті оқытуда тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы әр пәнде іске асыруға болады. Соның ішінде математика пәні оқушылардың математикалық даму деңгейін қамтамасыз етіп қана қоймай, оқушылардың жалпы ақыл-ойының дамуына ықпал етеді. Математика пәнінде оқушылардың дивергентті ойлауын дамыту арқылы әртүрлі мәселелерге қатысты қалай әрекет етіп, проблемаларды шешу жолдарын түсінуге көмектесе отырып, логикалық ойлау дағдыларын дамыту, арифметикалық алгоритмдерді қолдану, геометриялық құрылымдарды орындау және математикалық зерттеу жүргізу қабілетін жетілдіру қажет екендігі сипаттауға мүмкіндік береді. Оқушыларды бастауыш сыныптан бастап сабақтарда сындарлы, дивергентті ойлануға дағдыландыра отырып, оқушылардың пәнді терең түсіну қабілетін дамытуға, алған білімдерін кез келген жағдайда тиімді қолдана білуді көздеймін. Ол үшін алдыма мынадай міндеттер қойдым:

- оқытуды тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану;
- оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру;
- оқушының жүйелі ойлап, қорытынды жасауына, өз ойын дәлелмен жеткізуіне мүмкіндік жасау.

Дивергентті ойлауды қалай дамыту керек? ХХІ ғасырда өмір сүріп жатқан біз айналамыздағы әлем өте жылдам дамып, келе жатқандығын түсінеміз. Адам үшін қажетті білім көлемі қарқынды дамып келеді, сондықтан мектеп балалардың теориялық және практикалық білімдерін анықтайтын, бағдарлама талаптарына сәйкес дағдыларды қалыптастырумен қатар, тың жаңалықтар ашатын, ойлау қабілеттерімен ерекшеленетін жеке тұлға болып қалыптасуына мүмкіндік туғызуы қажет. Осыған байланысты ұстаздар алдында оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жаңартып отыру және оны тиімді қолдана білу міндеті тұр. Адам әртүрлі ойлау стилін қолданған кезде, оның когнитивтік қабілеті әртүрлі бағыттар бойынша жүреді. Осы орайда отандық, шетелдік ғалымдардың зерттеуіне сүйеніп, соның ішінде ғалым Ш.Х. Құрманалинаның «Құзыреттілікке бағытталған сапалы білім беру» атты және «Әдістемелік және технология электрондық әдістемелік жүйе түрлері білім беру ақпараттық жағдайда» еңбектерінде көрсетілгендей «Жетістікке жету үшін тұлғаға қажетті құзыреттіліктердің бірден бірі: проблеманы шешу құзыреттілігі». Әртүрлі жағдайдағы проблемаларды анықтауға, жауапты шешім қабылдауға өз шешімінің нәтижесін бағалауға дайын болу; өзіндік бағалау мен қорытынды жасауға, өзінің әрекеті мен оның нәтижелерін бағалауды жүзеге асыруға; өзі үшін барабар жағдайлар, іс-әрекет пен мінез-құлық нормаларын таңдауға дайын болуы делінген. Сондықтан, оқушылардың дивергентті ойлау қабілетін арттырудың өзектілігі де сонда: оқушы бір мәселенің бірнеше шешімін іздейді, шығармашылықпен ойлауы дамиды, қажетті дағдыларды дамыту бастауыш сыныптан бастап, яғни кішкентай кезінен жүргізілсе ең оңтайлы тәсіл болмақ. Дивергентті ойлаудың көмегімен проблемаға жаңа шешім жасау үшін сананың компоненттерін пайдаланады деп қорытындыға келуге болады. Дивергентті ойлаудың белгілі бір ерекшеліктері бар: ол түсініксіздікті іздеуге, қолданыстағы стандарттардың шегінен асып кетуге, ерекше жолдарды іздейді, әдетте, белгілі бір проблемаға бірнеше шешімдерді табуға, белгілі және жаңа позициялардан құруға тырысады. Дивергентті ойлаудың бұл қасиеттері, конвергентті, білімге

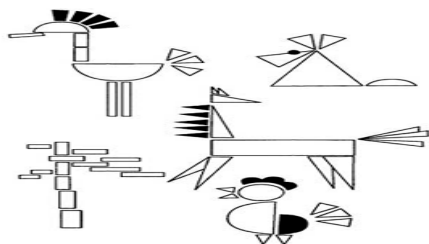

бағдарланған, логикаға, белгілі бір дәйектілікке қарағанда, дәл, логикалық санаттармен жұмыс істейді және оларда бар мәселені белгілі бір ережелерге, заңдарға, формулаларға сәйкес шешуге тырысады. Менің ойымша оқушының дивергентті ойландыру үшін сабақ барысында қолданылатын тапсырмалар оқушыны логикалық тұрғыда ойландыратын берілген тапсырманың бірнеше шешімі бар әртүрлі шешу жолдарын ұсына отырып, проблемадан шығу жолын қарастыруға бағытталуы керек. Сондай тапсырмаларды үнемі, жүйелі сабақ барысында қолдана отырып, оқушыны шығармашылық ойлауға жетелеймін. Бастауыш сыныпта сабақ жүргізуде қолданылатын педагогикалық тәсілдердің басым бөлігі зерттеуге негізделген оқу стратегияларынан тұрады. Оқушыларға бастауыш сыныптарда проблеманы шешуді ұсыну арқылы мұғалім «оқушылардың Пиаже сипаттаған танымдық даму сатыларының нақты бір операциялық кезеңінде»- екенін есте сақтау керек. Белгілі бір жастағы балаларға проблема ұсынғанда мұғалімдер абстрактілі, ойдан шығарылған нәрселермен жұмыс істегенше, қарапайым бірақ нақты мысалдарды пайдаланғаны абзал. Өз тәжірибемде сабақтарда, үзіліс кездерінде тренингтер өткізіп, ынтымақтастық атмосферасын қалыптастыруға баса назар аударамын. Себебі сапалы білім алу үшін ынтымақтастық атмосфера қалыптасуы қажет. Сыныптағы бірлескен жұмыс оқытылатын пәннің мазмұнын берумен шектеліп қана қоймайды, ол сонымен қатар мұғалімнің ынтымақтастық атмосферасында оқуды қамтамасыз етуіне байланысты деп ойлаймын. Сабақтарымда оқушылар топтарға бөлініп, ынтымақтастық оқу жағдайында оқушылар құрбы-құрдастарымен қарым-қатынас жасауға, идеяларды ұсынуға және қорғауға, әртүрлі ұстанымдармен алмасуға, басқа тұжырымдамаларға күмәнмен қарауға және белсенді қатысуға мүмкіндік алды. Құрдастар тобындағы өзара қарым-қатынас оқуда маңызды рөл атқаратынын үнемі назарға алып отырамын. Адам өміріндегі қиындықтармен тиімді күресу үшін ойлаудың кейбір маңызды сипаттамаларын дамытуға назар аудару қажет. Сондықтан 1-сынып оқушыларын ерте кезеңнен шығармашылық ойлауын дамыту, мен үшін маңызды болды. Түсінуді басты назарға ала отырып ынтымақтастықпен оқу немесе мәселені шешу үдерісі оқушылардың тиімді дәлелдерді жүйелеу қабілеттерін жоғарлатады дегім келеді. Оқушының дивергентті ойлауына сыныптағы диалогтің маңызы зор, диалог сабақта оқушылардың қызығушылығын арттырумен қатар, олардың білім деңгейінің өсуіне үлес қосатындығын ескеріп, тізбектелген сабақтарымда оқыту мен оқудағы жаңа әдіс-тәсілдер оқушылардың жас ерекшелігіне сай үнемі қолданамын. Сабақтарда флипчартпен, маршруттық картамен, интеллект картамен жұмыс, жұптық әңгіме арқылы оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытамын. Оқушыны дивергентті ойлату арқылы-өз ойымен өзгелердің ойын сыни қарап, естігенін, білгенін талдап, салыстырып, реттеп, жүйелеп, білмегенін өзі зерттеп, дәлелдеп тұжырым жасауға бағыттау, өз бетімен шығармашылық жұмыстануға үйретуді жоспарлаймын. Осы дағдыларды математика пәнінде логикалық тапсырмаларды орындату арқылы да дамытуға болады. Әр сабақта 1-тапсырма жұпта ойлану, сосын топта талқылауға беріледі.. Көбіне сабақтарымда тапсырмаларды жұптасып орындауды тапсырамын. Себебі, оқушылар жұптаса отырып, қарсы пікір айтуға, баламалы шешімдер қабылдауға, түрлендірілген тәсілдерді іс-әрекетімізге енгізуге дайын болуға үйренеді. Диалог барысында оқушыларға өз ойын айтуға мүмкіндіктер беріліп, басқа адамның көзқарасын өзінің тұжырымдамалық түсінігін тереңдетіп, өз ойын айтып, өз шешімін талдауға, саралауға мүмкіндік болады. /1-қ/. Математика пәнінде оқушыларды дивергентті ойлауын дамыту арқылы әртүрлі мәселелерге қатысты қалай әрекет етіп, проблемаларды шешу жолдарын түсінуге көмектесе отырып, логикалық ойлау дағдыларын дамыту, арифметикалық алгоритмдерді қолдану, геометриялық құрылымдарды орындау және математикалық зерттеу жүргізу қабілетін жетілдіру қажет екендігі сипатталады. Бұл пәнде оқушылар есептер шығара отырып, әр тапсырмаға сыни ойланып жауап береді десе де болады. Ол үшін оқушыларды қарсы пікір айтуға, баламалы шешімдерді қабылдауға, іс-әрекетімізге жаңа немесе түрлендірілген тәсілдерді енгізуге дайын болуға, баулу қажет. Сабақта балалардың күнделікті өмірде кездесетін тәжірибесіне сүйеніп, байланыстыра шешілетін есептерді орындауға беремін. Заңдылықты іздеу, байқау, жадында сақтау мүмкіндіктерін жаттықтыруға есептер беру. Сәйкес тексеру, талдау жұмыстарын жүргізуді. Күрделі есепке сызба берілген және “миға шабуыл” әдісі арқылы оның шешімін табуды; алдыңғы сабақта берілген есептерді шешудің түрлі жолдарын қарастыруды, ережеге сай есептеу жүргізуді тапсырамын. 1-сыныпта «Қосу амалындағы сандардың атаулары» тақырыбы тұсау кесер бөлімінде «Серпілген сауал» әдісін пайдалана отырып, оқушыларға әр түрлі сұрақтар қойдым. Сол сұрақтың бірі: Санға бірді қосақ қандай сан шығады?- деген сұраққа жауап аларда, оқушылардан әртүрлі жауаптар алдым. А деңгейлі «М» есімді оқушым «2»-десе; «А» есімді оқушым «3»- деді; В деңгейлі «Д» есімді оқушым «4»-деп жауап берді; С деңгейлі «М» есімді оқушым- «келесі сан шығады»- деп жауап айтты. Сабақтарымда «Визуалды айғақтар әдісі» бойынша топ оқушыларына геометриялық фигуралар беріп, геометриялық фигураларды топтастыруды тапсырамын. 1-топ оқушылары фигура түріне қарап топтаса, 2-топ фигураның түсіне қарай топтады. Сол геометриялық фигураларды пайдаланып, өрнек құрастыруды тапсырамын. Оқушылар жұпта бірлесіп, берілген тапсырмаларды талдап, өз ойларын тұжырымдап, қорытынды ой шығарып отыруға дағдыланады. Мазмұнды есептер шешу барысында да есептің шығару жолының тиімді тәсілін тандап шығаруға машықтанады. Бірнеше шешімдер қабылданады. Өз ойын дәлелмен жеткізуге дағдыландырамын. Мысалы: Сыныпта барлығы 30 бала бар. Үзілісте 10 бала шығып кетті де, 5 бала кірді. Сыныпта барлығы неше бала болды? Шешуі: I. жолы. $30-10+5=25$ (бала болды). II жолы. 1) $30-10=20$; 2) $20+5=25$ (болды) III. жолы $30-(10+5)=25$ (бала болды).

Дивергентті ойлау белгілі бір идеялардан тұруы мүмкін, бірақ олардың әрқайсысы немесе көпшілігі қарапайым болуы мүмкін./2- к/

Тапсырма:№1 Өзіңіздің досыңызбен телефонда сөйлесіп жатқаныңызды елестетіп және сіз досыңызға бір геометриялық фигураны сипаттайсыз, бірақ нақты қандай фигура екенін айтпайсыз. Мәселен сіз жасырған фигура «Шаршы» туралы айтып тұрсыз, кез-келген сөзді «шаршы» сөзінен басқа пайдалана аласыз. Оны әр түрлі жолдармен түсіндіріп көр. Бұл жерде оқушы жасырынған фигураны жан-жақты сипаттау арқылы сипаттайды.

Тапсырма:№2 Пластикалық, ағаштан жасалған (немесе өзіңізге картон жасаңыз) түрлі-түсті геометриялық пішіндерді алып, мүмкіндігінше әртүрлі стильдендірілген суреттер жасау (Сурет 1). Қарапайым геометриялық пішіндерден жиналуға болатын суреттер мысалдары. Қарапайым геометриялық пішіндерден жиналуға болатын суреттер.

Сурет 1.

Сурет 2.

Тапсырма:№3. Адамдар мен жануарлардың мүсіндерін қағаздан жасаңыз. Ол үшін әртүрлі фигуралар оқушыларға таратылып, оқушы өзі фигураларды қолдана отырып, түрлі мүсіндерді жасайды. Фигура бірдей болғанымен мүсін әртүрлі болады. /Сурет-2/

Оқушылардың жас ерекшеліктерімен, жеке -дара ерекшеліктерін ескеріп, төмендегі әдістерді сабақтарында жиі қолданамын. Оқытуда тиімді әдіс-тәсілдерді енгізу арқылы оқушылардың дивергентті ойлау қабілетін арттыру оқушылардың бойында өзгерістер оң нәтиже беруде. Оқушы бойында сыңаржақтылықтың болмауы, әртүрлі көзқарастарға көңіл бөлу, өзіндік сана сезім – өз эмоцияларын көзқарастарын білдіріп отырды. Бұл әдістер оқушылардың дивергентті ойлауын арттыруға ықпал етеді.

Сабақта көбіне «Он сұрақ» әдісін қолданамын. Мақсатым: образды ойлауды дамытуға болады. Бұл әдісте бір оқушының маңдайына өзіне көрсетпей мысалы «6» цифрын жасырамын. Оқушы өзінен жасырылып тұрған санды тек 10 сұрақ қою арқылы тауып алуы керек. Ол үшін оқушы сұрақты тиімді қоя білуі керек, сұрақтар логикалық тұрғыдан ойланып қойылмаса өзіне жасырынған сөзді таба алмайды. Мысалы: «6» цифрын жасырылған оны оқушы білмейді бірақ тиімді сұрақ қоя білуінің нәтижесінде жасырынған цифрды таба алады.

- Бір таңбалы сан ба? / Ия, немесе Жоқ деп жауап береді/ Демек ол 1,2,3 -9 сандары ...деп оқушы ойлай алса, әрі қарай дұрыс сұрақ қоя алады деуге болады. Ол сан жұп па? / «Ия» Демек 2,4,6,8 деп ойласа жасырынған цифрды таба алуы жеңіл болар еді. Бұл оқушының ізденімпаздығына, логикалық тұжырым жасай білуіне байланысты. Жасырынған бейнені іздеп жатқан бала ойлануы керек: бір таңбалы, жұп сан әрі қарай тағы 8 сұрақ қоюға мүмкіндігі бар. Бұл сан 4-ке бөліне ме? /«Жоқ» / Демек бұл сан 8 емес деген ой болуы керек жасырынған цифрды табуына әрі қарай 7 сұрақ қоя алады. Бұл сан 2-ге бөліне ме? / «Ия» / демек, бұл сан 9 емес деген тұжырым ойлаған оқушыға әрі қарай жасырынған цифрды табуға жол ашылды десем де болады. Яғни 2-ге бөлінсе, 2,4,6 болуы мүмкін деп тұжырым жасай алатын оқушы, жауабын бірден әрі қарай таба алуы мүмкін. Осы 2,4,6 сандарының ішінен жасырын санды табу үшін тағы сұрақты дұрыс қоя білуі керек. Жасырынған сан үшке бөліне ме? «Ия» Демек жасырылған сан 2,4 емес. Ендеше «6» деп таба білген оқушы кездесті. Кейбір кезде сұрақты тиімсіз қойып, ешқандай интерпретация жасай алмай, қойылған сұрақтар саны 10 -ға жетсе әрі қарай сұрақ қоюға мүмкіндік болмай жасырылған сөзді немесе цифрды таба алмай қалған оқушылар да кездесіп жатады. Ондай кезде ол оқушылар әрі қарай ондай қателік жібермеуге тырысып, әдісті келесі сабақта жетістікке ұмтылу үшін қызығушылығы артып, тиімді сұрақтар қою үшін ойланып, логикалық тұжырымдап жауап беру, сұрақ қою қажеттігін сезініп келесіде оқушы бойында сыңаржақтылықтың болмауы, әртүрлі көзқарастарға көңіл бөлу, өзіндік сана сезім – өз эмоцияларын көзқарастарын білдіріп отыруды сезінді.

Тапсырма:№4. "Атауға болмайтын сандар" Мақсаты: Шарт пен материал арасындағы зейіннің шоғырлануын, бөлінушілігін дамыту. Жағдаяттан шыға білуге, тез ойлауға үйрету.

Өткізу әдісі: Балаларға сұрақтар беріледі, ал балалар осы сұрақтарға тез-тез жауап беріп отыру керек және бұл тапсырманы орындағанда мына 2 шартты ұмытпау керек.

1. 2 және 4 санын айтуға болмайды.
2. бір рет айтылған санды қайталап айтуға болмайды.

Сұрақтар: 1. Бір қолда неше саусақ бар? 2. Итте неше аяқ бар? 3. Тауықта неше аяқ бар? 4. Сен неше жастасың? 5. Аспанда қанша жұлдыз бар? 6. Екіге екіні қосқанда неше болады? 7. Бегемотта неше көз бар? 8. Үшке екіні қосқанда қанша болады?

Жауаптары: 1. бес; 2. мысықта қанша болса, итте сонша аяқ; 3.жүп; 4. аз; 5.өте көп; 6. 3-ке бірді қосқандағы сан шығады; 7. менде қанша көз бегемоттада сонша көз; 8. үшке үшті қосып, бірді алғанда шығатын сан.

Тапсырма:№5 қанша тәсілімен 50 санын он екі бүтін санның қосындысы түріне келтіріп жазуға болады?

Тапсырма:№6 . а) 133; ә) 343; б) 13132 сандарының цифрларының орындарын алмастыру арқылы қанша әртүрлі сан алуға болады?

Балалардың ойлауын дамыту туралы М. Жұмабаевтың сөзімен алсақ: «Ойлау жанның өте бір қиын, терең ісі». 7-8 жасар балаға ойлау, тым ауыр, сондықтан басқыштап іс істеу керек. Оқу материалын балалардың ойлау қабілеті жетерліктей жас ерекшеліктерін ескере ұйымдастырса ғана, оның ойлау қабілетінің дамуына мүмкіндік туады. Баланың жеке тұлғасында танымдық белсенділігінің дамуы 8 жас аралығында қарқынды келеді. Бұл әсіресе баланы логикалық тапсырмаларды белсенді орындауы, жауап кілтін табуға ширақ келуі, білуге деген ұмтылысы арқылы айқын көрінеді. Оқушылардың ойлау қабілеттерін жаңа сатыға көтеріп, математика пәндері бойынша білім беру оқу бағдарламаларын жетік меңгерген оқушылардың үлесін арттыру мақсатында мұғалімдер өз оқушыларының қызығушылықтары туралы білімдері мен бүкіл білім беру бағдарламасын ескере отырып, орындалатын жаттығуларды өзі таңдауға ерікті. Оқушылардың оқу үлгерімін бақылап, оларға мақсаттарына жетуге қолдау көрсетеді. Оқытуда тиімді әдіс-тәсілдерді енгізу арқылы оқушылардың дивергентті ойлау қабілетін арттырудың ерекшелігі: оқушылардың бойында өз бетімен білім алу, өзін-өзі реттеу дағдылары дамиды. Оқушының шығармашылық ойлауы артады, көкірегіне сенім ұялайды. Сондықтан математика пәнінде оқушыларды дивергентті ойлауын дамыту арқылы әртүрлі мәселелерге қатысты қалай әрекет етіп, проблемаларды шешу жолдарын түсінуге көмектесе отырып, логикалық ойлау дағдыларын дамыту, арифметикалық алгоритмдерді қолдану, геометриялық құрылымдарды орындау және математикалық зерттеу жүргізу қабілетін жетілдіру қажет екендігі сипатталады. Сонда ғана мұғалім еңбегінің нәтижесіне жете алады. Осы сияқты әр түрлі тапсырмаларды орындауда оқытуда тиімді әдіс-тәсілдерді қолданып, оқушылардың дивергентті ойлау қабілетін арттыру, оқушылардың бойындағы өзгерістер оң нәтиже беруде!

Нәтижесінде оқушыларымның сабаққа белсенділігі артып, түрлі шараларда өз нәтижелерін көрсетуде. Атап айтсақ, Ерболат А қала көлемінде 2015ж, 2-сыныптар арасында ұйымдастырылған «Intel-logik» интеллектуалды турнирде ІІІ орын, 2016ж 3-сыныптар арасында қала көлемінде өткен «Intel-logik логикалық есептер, софизмдер шешу, интеллектуалды турнирінде» І орын Ерболат А, облыс көлемінде ҮІІ облыстық “Intel-Logik-2016” логикалық есептер, софизмдер шешу, интеллектуалды турнирінде «Алғыс хатқа» ие болды. 2017 жылы қала мектептерінің 3-сынып оқушылары арасында өткен математикалық олимпиада Ерболат А «Алғыс хатқа» ие болды. 2017 ж Халықара- лық «Эрудит» интеллектуалды байқауында Жаңабайқызы М. ІІІ орын иеленді. Жаһандану заманында, саналы, білімді, жан-жақты бәсекеге қабілетті, құзіретті жеке тұлғаны қалыптастыру білім берудің мақсат –міндеттеріне сәйкес оқытудың нәтижесінде жүзеге аспақ!

1-қ Жұптық жұмыс

2-қ Топтық шешім бір топтамға келу

3-қ «Мозайка»

4-қ «Кір жаятын жіп» әдісі

Әдебиеттер:

1. «Құзыреттілікке бағытталған сапалы білім беру» ІІІ.Х Құрманалина
2. «Математикадан дидактикалық ойындар және қызықты тапсырмалар» ІІІ.Х.Құрманалина, С.ІІІ. Сәрсенбаева, Р.Қ. Өміртаева «Атамұра» 1997ж
3. Шалғынбаева Қ. Шығармашылық есептердің маңызы. Бастауыш мектеп, 2006.№1,7-бет.
4. «Формирование дивергентного мышления» Разумникова, О. М. Новосибирск, 2003ж
5. М.Барбер. М.Муршед «Как добиться стабильно высокого качества обучения в школах»

Медешова А.Б., Абекенова Д.Б.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ҚАЗАҚТЫҢ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ОРНЫ

Тәуелсіз мемлекетімізде жаңа қоғам мүддесіне лайықты, жан-жақты жетілген, бойында ұлттық сана мен халықтың психологиясы қалыптасқан ұрпақ тәрбиелеу - мектеп пен барша халықтың міндеті. Бұл туралы Н.Назарбаев: «Білім беру ісіндегі рухани, дәстүрлерді сақтап, жаңаша жетілдіріп дамыта беру керек. Сіздер мен біздер тек болашақ буындарды ғана емес, жалпы адамзаттық қадір қасиеттердің мәні мен маңызын түсінетін, жаны да, тәні де таза білімді азаматтар тәрбиелеуге міндеттіміз,»- деп атап көрсетсе, стратегиялық жоспарлы жолдауда білім беру жүйесінің басты міндеті ретінде Қазақстан Республикасына шын берілген, адал патриот азамат даярлау, мемлекеттік белгілердің мәні мен маңызын терең түсініп, халықтық дәстүрлерді қастерлейтін, Қазақстанда тіршілік етуші қазақ халқы мен басқа да халықтардың тілін, тарихын, салт-дәстүрі мен әдет-ғұрыптарын қадір тұтып игеруге пейілді азамат тәрбиелеу екендігін айқындалған [1].

Бүгінгі ұрпақты ата-баба дәстүрімен тәрбиелеу, ұлттық педагогиканың нәрлі қайнарымен сусындату, оқыту мен тәрбиелеудің негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Бұл қазақстандық білім мазмұнын құруда басты назарда бола берері сөзсіз. “Білім мазмұны жаңа ақпарат ағымын саналы түсіну, оны бағалай білу, кез келген жағдайда шығармашылық шешім қабылдау, рухани адамгершілік қағидаларды игерту бағыттарын белгілейді,” - деген анықтама қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігінде берілген [2]. В.С.Ледневтің пікірінше білім мазмұны тұтас үш үрдістің бірігуі: біріншіден, алдыңғы ұрпақтар тәжірибесін меңгеру, екіншіден, жеке тұлғаның сапалық қасиеттерін тәрбиелеу, үшіншіден, адамның дене және ақыл-ойының дамуы ретінде қарастырылады[3].

Ғылыми еңбектерді саралай келе, қазіргі жаңартылған білім мазмұны оқушының жан-жақты дамуына, танымдық қызығуды қалыптастыруына, ұлттық және адамзаттық құндылықтарды бойына сіңіруіне қажетті ғылым негіздерін, жеке тұлғаның ақыл-ой әлеуеті мен дене, адамгершілік-эстетикалық қабілеттерін дамыту тәжірибелерін, шығармашылық икемділіктер мен дағдыларды құрайтыны анықталды[4].

Жаңартылған білім мазмұнында ұлттық салт-дәстүрді дәріптеудің маңыздылығы байқалады. Қазақстан тарихы, әдебиеттік оқу, көркем еңбек, информатика, музыка, т.с.с. пәндерінде бір тақырып бір мезгілде қаралады. Бұл мәселеге кешенді қарау, интеграциялаудың тиімділігін көрсетеді. Мысалы, 3 сыныпта мынадай ортақ тақырыптар қарастырылады: «Жақсыдан үйрен, жаманнан жирен», «Сәулет өнері», «Өнер», «Атақты тұлғалар» [5].

Білім мазмұнындағы ұлттық тәлім-тәрбиенің арқауы - халықтың салт-дәстүрлері. Халықтың салт-дәстүрлері — ұлттық тәрбиенің негізі. Мұндай тұғырлы тұжырымды ірі ғалым-лингвист, әдебиет зерттеуші, түркітанушы, дарынды ақын А.Байтұрсынов жан-жақты зерттеп, олардың тәрбиелік мәнін ашып берген [6].

Халқымыздың ағартушылық, тәлімгерлік мұрасы ұшан-теңіз болса да, оның ауқымы шексіз. Сондықтан оларды оқу-тәрбие ісіне ендіргенде ғылыми тұрғыдан жүйелеуді, бағыт-бағдар сілтеуді қажет етеді. Ұлттық педагогика элементтерін пайдаланып, физика және астрономия пәнін оқыту арқылы пәнге қызығушылығын арттыруға болады. Білім беруді жаһандандыру жағдайында ұлттық білім жүйесінің дамуы және интеграциялануының кезеңінде жастарға берілер физикалық білім мазмұнын ұлттық құндылықтармен, мәдениетаралық түсініктермен, ақпараттық жетістіктермен, тілдік байлықпен толықтыру «Мәңгілік ел» идеясын жүзеге асыруға мүмкіндік тудырады. Сонымен бірге, білім алушының ойын дамытып, өзіндік пікірін айтуға үйретеді. Білім алушыларды құрғақ жаттандылықтан аулақтатып дербес ойлап, әрекет етуге жетелейді [7,8].

Нақты ғылымдардың ұлттық негізде қалыптаса бастау дәуірі революция қарсаңында басталған. Қазақ халқының физика, астрономиялық және математикалық білімдерінің қолданыс жағы басымдау. Ол осынысымен құнды. Олар қазіргі тілмен алғанда санаудың әр түрлі жүйесін, мәселен үштік, ондық, тоғыздық, жүйелерін пайдаланған.

Қазақ халқының жұлдыз жайындағы ұғымдардың шығып, қалыптасқан ең алғашқы болып зерттеген Х.Әбішев болды. Оның 1959 жылы жарық көрген “Халық астрономиясы” және 1966 жылы шыққан “Аспан сыры” атты кітаптары көпшілікке таныс. Ол өзінің еңбектерінде қазақтың аспан шырақтары жөніндегі ертеден қалыптасқан ұғымдарына ғылыми талдау жасаған, қазақ тіліндегі көптеген физикалық және астраномиялық терминдерді қалыптастыруға ат салысқан [9]. Х.Досмұхамедов халық астрономиялық түсініктері мен ырымдарына да үлкен мән берген. Мысалы, ол халық әдебиетінде әпсаналар (легенды) үлкен орын алды. Жер мен көктің жаратылуы, жұлдыздардың (темірқазық, жеті қарақшы үркер, т.б.) пайда болуы, топан су қаптауы т.с.с. аңыз әңгімелер қазақ арасында өте көп тарағандығы жөнінде жазған.

Ертедегі қазақ халқында да "зат" туралы және олардың сипаттамасы: құрамы, құрылысы, қасиеті туралы білім мен біліктер қалыптасты. Мұндай тарихи құнды материалдарды физиканы оқытуда пайдаланған жөн. Жекелеген тақырыптарда ұлттық бұйым, ұлттық ұғымдарды пайдалануға болады. Мысалы, сырға, сақина – физикалық дене, күміс – зат; келі – келсап – физикалық дене, ағаш – зат; торсық – физикалық дене, былғары – зат. Құрамына келсек, олар заттың әр түрлі заттардан құралатынын білді.

Тақырып	Халық даналығы	Тұжырым
Физикалық дене	сырға, сақина – физикалық дене, күміс – зат; келі – келсап – физикалық дене, ағаш – зат; торсық – физикалық дене, былғары – зат	физикалық дене мен затты салыстыру
Зат құрылысы	-сүттің құрамына су және май кіретінін біліп, одан май алып, қалған заттарынан қатық, құрт, ірімшік алды -тұзды ұнтақтағанда майда бөлшектерге бөлінеді, сол тәрізді кез-келген затты майдалағанда өзін құрайтын майда заттарға бөлінетінін білді	әрбір зат өте майда ұсақ бөлшектерден тұрады
Заттың үш күйі	шошыған балаға қорғасыннан қорықтық құю	қорғасынның қатты, сұйық күйлері
Қатты дене Құрылыста, әр түрлі ғимараттар салатын және күнделікті тұрмыста пайдаланатын, зергерлік бұйымдар жасайтын заттардың барлығы – симметриялы кристаллдарға жатады	Киіз үй бұйымдары: абдыра, ағаш төсек, адалбақан, алаша, бөстек, дастарқан, жастық ағаш, жастық, жүкайяқ, кебеже, киіз, құстөсек, сандық, сандық қапқа салынатын ою-өрнек	әр түрлі тастар, мраморлар, графит, алмаз, тұдар, күміс, алтын, т.б. Жеке-дара кристаллдар бір-бірінің пішіндерін қайталап симметриялық фигуралар түзеді.
Заттардың физикалық қасиеттері	Балқыған металдан кез-келген бейне, ою-өрнек т.б. құю, жасау, соғу оңай болады. Себебі балқу кезінде заттың кеңістік торы бұзылады, біз оны кез-келген пішінді заттар жасауға пайдалануға болады	зергерлік бұйымдар жасау үшін металды балқытады

Металдың жылуды, электр тогын өткізу қасиетіне байланысты “Темірдің бір басы ыстық, бір басы суық” дегендей, оны созуға, июге келетініне байланысты “Ағаш кессең, ұзын кес – қысқартуға оңай, темір кессең, қысқа кес – ұзартуға оңай” – деген **мақалдары**, сол кездегі халықтың металдардың физикалық қасиеттерінен хабардар болғанын көрсетеді.

Зергерлік бұйымдар – асыл тастар мен металдарды әшекейлеп, өңдеп, түсті металдарды қорытып, олардың бетіне алтын күміс жалату арқылы және көп жағдайларды қымбат тастармен, т.б. безендірудің нәтижесінде алынатын бұйымдар. Оларға қажет механикалық қасиет дарытып, тиісті түр, түс алу үшін түсті металды пайдаланады. Бұл құбылыста да физиканың **диффузиялықүрдістері** қарастырылған.

Диффузия құбылысы және дене температурасы бойынша мына мақал-мәтелдерді де атып өткен абзал: “Бір құмалақ бір қарын майды шірітеді”, “Жұпарды жасырғанмен, иісі мұнкіді.” Бұл мақал-мәтелдерден ата-бабаларымыздың физика заңдылықтарын біле отырып қандай мағыналы терең нақыл сөзін қалдырған десеңізші. **Заттың үш күйіне** қатысты: “Ақымаққа үйрету суға жазу жазғанмен тең”, “Бос қап тік тұрмас”;

Зергерлік бұйымдар – бейнелеп құю, бедерлеу, қалыпқа салып қысу, бір затқа екінші бір затты оюластыру, кірістіру, қақтау, күмістеу, термелеу, өру, бұрау, тоқымалау, әбзелдеу әдістері арқылы жасалады. Зергерлік өнердің туындылары жайға айбар, жақынға мақтаныш, аруға ажар беретін болғандықтан, батырлардың ерліктеріне, ақындардың тапқырлығына, жүйріктің бәйгесіне берелеп, сыйлыққа тартылатын болған.

Біздің ата-бабамыз күмісті аса қадірлеген, олардың күмістің емдік қасиетін тұрмыс тіршілігіне, салт-дәстүріне пайдаланған. Мұны оқушыларға проблема тудыратын есеп түрінде берсе, қызыға ізденіп ойланып қалары шындық, ал қызықтыру - пәнді тереңірек түсінудің, меңгерудің бірден-бір жолы. Есептің шешуін әркім өз түсінігінше айтуы, дәлелдеуі мүмкін, бірақ мұны түсіндіріп кету керек. Күмістің

диффузиялық қасиетін пайдаланады екен, ауру адамға беретін судың ішіне белгілі-бір уақыт теңгені салады, сол кезде теңге суға күміс иондарын бөліп судағы микробтарды өлтіреді, таза суды ауру адамға береді екен, бұл ауру адамның тез жазылып кетуіне себеп екені рас. Ал адамның бір жері жарақаттанса, сол жерге күміс теңгені таңып байлайды екен, мұнда да осы қасиет пайдаланылады.

Жыл мезгілдері туралы: физикалық шама уақытты үйрету барысында көшпелі қазақтар уақытты кеңістікке барынша кіріптар болуы бір жылды төрт маусымға бөліп, әр маусымды үшке жіктеген. **Бес саусақты** әр түрлі есептеулерге пайдаланған. Мәселен, әр саусақты буын саны үштен, төрт саусақ жылдың мезгіліне сәйкес келеді. Саусақтың салыстырмалы ұзындығы жыл мезгіліндей күннің ұзақтығын көрсетіп тұрады. «Балаң үйрек» – наурыз, көкек, мамыр (көктем) «Ортан терек» – маусым, шілде, тамыз (жаз) «Шылдыр шүмек» – қыркүйек, қазан, қараша (күз) «Кішкене бөбек» – желтоқсан, қаңтар, ақпан (қыс).

Қазақтың әдеп – ғұрып, салт – санасында кездесетін кейбір элементтерді физика сабағында қолдануға болады. Біз осыдан жазу – сызуы болмаған халқымыздың табиғат құбылыстарын дұрыс түсіне білгендігін, көрегендігін, данышпандығын аңғарамыз. [10]

Физиканы оқытуда **жұмбақтар** мен жаңылтпаштардың да орны ерекше. Мысалы, «Жерден біз нені көтере алмаймыз?» (Көлеңке), «Күндіз ұйықтайды, түнде жанады» (Ай), т.б.

Физикалық білімді меңгеру үрдістің немесе құбылыстың физикалық маңызын түсінуді талап етеді. Сондықтан сапалық есептерді оқушының дұрыс шығаруы – өтілген материалды меңгергендігін көрсетеді. Ұлттық мазмұндағы сапалық есептерді шешу сабақтың сапасын жақсартудың, оқытудағы абстрактылықты болдырмаудың құралы ретінде қолданылады, мектеп оқушыларында физикалық ұғымдардың қалыптасуына көмектеседі, логикалық ойлауды, тапқырлықты, творчестволық фантазияны дамытады, теориялық білімдерді табиғаттағы, тұрмыстағы, техникадағы құбылыстарды түсіндіре білуде қолдануды үйретеді, оқушылардың техникалық ой-әлемін кеңітіп, практикалық іске даярлайды.

Жаңартылған білім бағдарламасы бойынша физиканы оқыту барысында халықтың салт-дәстүрін пайдалану әр сабақта «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» және «Ұлы даланың жеті қыры» атты стратегиялық маңызды Елбасы мақалаларын оқушы бойына дарытумен ұштасары анық.

Бүгінгі таңда жалпы адам тәрбиесінде де, сонымен қоса келешек ұрпағымыздың тәлімін де, халық педагогикасының тигізер әсерлерін тіпті ештеңемен салыстыруға келмейді.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә «Қазақстан–2030» –Алматы: «Білім», 1997 ж.-176 б.
2. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі. Педагогика және психология. Бас редакцияның төрағасы Құл-Мұхаммед М.А. жалпы редакциясын басқарған - А.Қ.Құсайынов. Алматы: Мектеп, 2002. -256 б.
3. Леднев В.С. Содержание образования: сущность, проблемы, перспективы. - М.: Высшая школа, 1991. - 223 с.
4. Медешова А.Б. Бастауыш сынып оқушыларының оқу икемділігін ақпараттық технология арқылы дамытудың педагогикалық шарттары. Монография. –Орал.: БҚМУ баспаханасы, 2014.-159б.
5. Көпеева Г.А., Ділманова Ү.М. Ақпараттық-коммуникациялық технология. 3 сынып. Оқулық. – Алматы, Арман – ПВ, 2018.
6. Өтешова Б.Қ. Жоғары сынып оқушыларының ұлттық дүниетанымын халық тағылымы материалдары арқылы дамытудың педагогикалық шарттары. п.ғ.к....автореф. Алматы, 2004. –28 б.
7. Жұмабаев М. Педагогика. — Алматы: Ана тілі, 1992 ж. — 160 б.
8. Сыдықов Ж.Н. Мектеп оқушыларының физикалық ұғымдарды меңгеруінің әдістемелік ерекшеліктері. П.ғ.д. ... автореф. Алматы, 2007.
9. Дүйсембаев Б.М., Байжасарова Г.З., Медетбекова А.А. Физика және астрономия: жалпы білім беретін мектептің 8 –сыныбына арналған оқулық. - Алматы. “Мектеп” баспасы, 2004. -256 б.
10. Елубаев С. “Қазақтың байырғы қара есептері”, –М: Алматы: “Қазақстан”, 1996 . – 324 б.

ӘОЖ 374.3

Мендигарина М.Б., Кенжеғалиева А.Р

Х.Доспанова атындағы № 30 ЖОББМ, Орал қ.

ЖАҢА МАЗМҰНДАҒЫ БІЛІМ ЖҮЙЕСІ

XXI ғасыр – жаңа технология мен ақпараттандыру ғасыры. Өскелең елдің айбынды болашағы үшін ең әуелі сапалы білім қажет. Елбасымыздың жолдауында айтқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін, заман талабына сай білім қажет». Қазақстанды дамыған 30 елдің

қатарына жеткізетін – білім. Жаңа білім берудің негізгі мақсаты – білім мазмұнының жаңаруымен қатар, оқытудың әдіс – тәсілдері мен әртүрлі құралдардың қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді. Білім берудің мазмұны жаңарып, жаңаша көзқарас пайда болды. Бүгінгі таңда мектеп мұғалімінің алдында тұрған жауапкершілігі мол міндеттердің бірі- оқушыға тиянақты білім беру. Осы мақсаттарды жүзеге асыруда мен ізденімпаздылықпен оқытудың тиімді әдіс – тәсілдерін тәжірибеде үздіксіз қолдана отырып жұмыс жүргізу керек. Жұмыстың нәтижелі болуы кез – келген мұғалімнің таңдап алған әдісті үздіксіз, үнемі, жүйелі қолдануына және оқушының жас ерекшелігі мен білім деңгейін ескеріп отыруына байланысты. Сонымен қатар оқушыны оқу жұмысына белсене қатыстырып, оған белгілі бағыт – бағдар беріп, қадағалап, жұмысын бағалап отыру – жақсы нәтиженің негізі.

«Білім нәрі – бастауыштан», - демекші бастауыш мектепке тарыдай болып кіретін кішкене бүлдіршінге білім беріп, өмірге жол сілтер ұстаздар еңбегі ұшан-ғайыр. Бастауыш мектеп мұғалімі - болашақ ұрпақтың бағбаны, келешектің кемелдендірушісі, баланың бойына білім мен бірге тәрбие сіңіруші, жанына жарық сәуле сеуіп, көкірегін ашатын әрі нұрландыратын адам болып табылады. Ең бастысы мұғалім адами қасиеті мол, басқаға көмегін тигізуден шаршамайтын, шалдықпайтын өмірінің әр шақтарын қиып, ұрпағының ертеңіне жол ашатын, шуағы мол шапағат иесі екені сөзсіз.

Мұғалім біліктілікті арттыру курсына алған оқыту дағдыларын кез келген жағдайда оқу қажеттілігіне байланысты пайдалана алуы қажет. Бұдан шығатыны, мұғалім ұзақ мерзімді жоспарды толық біліп, оқу мақсаттарына баса назар аударуы керек.

1-сурет. Ұзақ мерзімді, орта мерзімді, қысқа мерзімді жоспар.

Екінші жағдай – педагогтың ұйымдастырушылық қабілетінің жоғары болуы. Оқушымен жұмыс жасау барысында әр баланың психологиялық ерекшелігін зерттей отыра соған сәйкес жұмыс жасай білу. Өйткені сыныптағы психологиялық ахуал маңызды орын алады. Оқушылардың ынтымақтастықпен жұмыс жасауы бірігіп қандай да болсын бір мәселені шешудегі қабілеттілігін көрсетеді. Сабақтағы шағын топтармен жұмыс мәселенің бірнеше шешімін көрсетеді. Бұл келешекте оқушының кез келген жағдайда әр істің бірнеше шешімі болатындығына көз жеткізуге көмектеседі. Оқушылар бір-бірімен қатынас жасау арқылы өзіне қажет деп санаған дағдысын бойына сіңіреді. Алған білімін ары қарай жинақтауға дағдыланған оқушы ақпаратпен жұмыс жасай алады. Тағы бір мәселе бастауыш сынып мұғалімдері үшін жаратылыстану ғылымдарынан білімінің терең болуы шарт. Педагогтың жаратылыстану пәнін беруде практикалық даярлығы оқушыны түрлі іс-әрекетке жұмылдыра алады. Біз бір ғана саяхат немесе серуенмен баланың қоршаған ортадағы құбылыс туралы түсінігін толық қалыптастыра алмайтынымызды естен шығармаған орынды. Педагог тұрақты түрде оқушылардың таным процестерін дамыту үшін арнайы жағдайлар мен проблемалық жағдаяттар құруы қажет. Жаратылыстану пәні арқылы мұғалім оқушыны қоршаған әлемнің түрлі құбылыстары жайлы түсінік пен білім алуға көмектеседі. Оқушыға қарапайым практикалық зерттеу әрекеттерімен білімнің байланысын ұғындыра отырып дағды қалыптастырады. Мұғалімнің көмегімен, бағыт-бағдар беруімен оқушы жаңа белеске шығады.

Анығын айтқанда, зияткерлік, шығармашылық қабілеттерді, сын тұрғысынан ойлау қабілетін қарапайым зерттеулер, құбылыстарды талдау, жаратылыстану ғылымдық ақпаратты қабылдау және түсіндіру барысында дамыту;

- табиғат заңдарын тану және жаратылыстану ғылымдарының жетістіктерін өркениеттің дамуы мен өмір сапасын жақсарту үшін пайдалану мүмкіндігіне сенімділікті тәрбиелеу;

- күнделікті өмірде тіршілік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, заманауи технологияларды сауатты пайдалану, денсаулық пен қоршаған ортаны қорғау үшін жаратылыстану ғылымдары бойынша білімдерін қолдану [2]

Сабаққа орта мерзімді жоспар құрғанда нені үйретемін және қалай үйретемін? деген сауал төңірегінде тақырыпқа байланысты оқушы тез меңгереді-ау деген әдіс-тәсілді таңдап алынады. Көбінесе Кубизм стратегиясы, Блум таксономиясы, дамыта оқыту технологиясын қолдану қажет. Сыныптағы топтық, жұптық жұмыстарда бірін-бірі жақсы зерттеп, өзара адал қызмет етуге ұмтылады, бейімделеді, дискуссия барысында тілдері дамиды, нашар оқитын оқушылардың жолдастарының алдында жауапкершілігі арта бастайды, бірте-бірте бойындағы қабілетіне қарай тиісті деңгейге көтеріліп, қатарға қосылады. Ең бастысы, әр оқушының пәнге қызығушылығы артады. Олар өзіне деген сенімділікке ие болып, тапсырылған іске деген жауапкершілігі артады.

2-сурет.Блум таксономиясы

3-сурет.Кубизм әдісі

Жаңартылған білім бағдарламасында аудио, визуалдық, графикалық көрнекіліктер мен интерактивті әдістер арқылы оқыту болып отыр. Сондықтан мұғалімнің түрлі әдістерді меңгеруі кәсіби біліктілігін арттыруына көмектеседі. Үшінші мәселе мұғалімнің тілінің шебер, оралымды, шешен сөйлеуі. Тілі жатық, ұғынықты сөйлей алмайтын ұстаз сабақтың мақсаттарына байланысты жұмыс жасауы күрделі. Мұғалімнің сөйлеу тілі қалай дамыған болса, одан оқыған баланың сөйлеу тілі де солай дамиды. Өйткені оқушы көп жағдайда мұғалімді айнытпай қайталайды. Сондықтан баланың бойында бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастырып, оның бойында қажетті дағдыны қалыптастыру үшін мұғалім оқушыны еліктіретіндей, қызықтыратындай тартымды сөйлей алу қажеттігі тұр. Қазіргі ұстаздардың арасында сөздік қоры аз, кітап бетінен аса алмайтындар кездеседі. Бастауыш мектепте «Қазақ тілі мен әдебиеті» пәнін оқыту мақсаты – оқушылардың тілдік және әдеби құзыреттіліктерін дамыту, көркем сөздің құдіреті мен әсемдігін түсініп, тілдік құралдар арқылы қарым-қатынас жасау әрекеттерін меңгерту, жазбаша сауаттылығы және ауызша сөйлеу дағдыларын сабақтастыра қалыптастыру. Өйткені бастауыш сыныпта тілді жақсы меңгеру – барлық пәндер бойынша жетістікке жетудің алғышарты. [3].

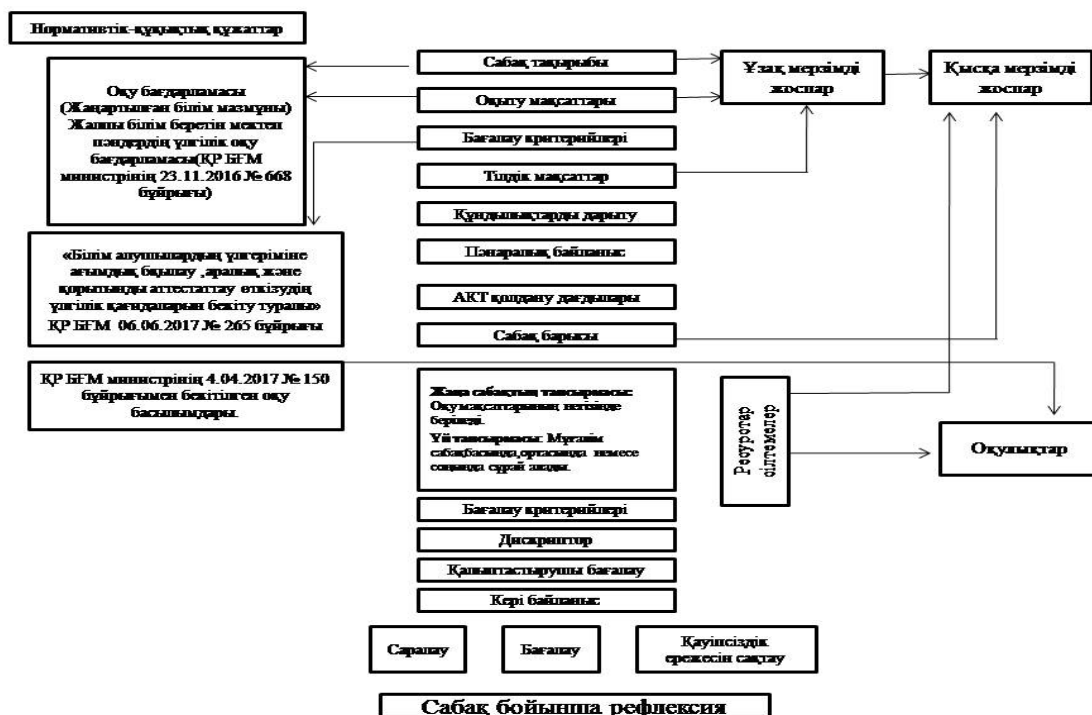
Сондай-ақ, оқушылар мұғалімнің бағыттауымен интерактивті сабақтар барысында өз мәдениеттері туралы ойлануға, өздеріне-өздері есеп беруге, өздерін-өздері реттеуге тырысады. Мұғалім әр сабағынан кейін рефлексия барысында, нені дұрыс, нені қате жасағанын, оқушылардың білімді қалай қабылдағанын сүзгіден өткізіп, есеп береді, қайта жоспарлайды, болған кедергілерді қайта болдырмау үшін жаңа әдіс-тәсілдер құрайды, ізденіп, зерттейді. Әрбір оқушының жүрегіне жол табу мақсатында әрбір оқушысын жете тануға әрекет жасайды. Ол үшін мұғалімге оқушының рефлексиясы негіз болады. Күнделікті сабақтың соңында оқушылар өзін-өзі бағалау жұмысын жасайды. Бұл – эссе жазу немесе инсерт, «екі жұлдыз, бір тілек» болуы мүмкін. Немесе жай ғана стикерге өзінің сабаққа кері байланысын жазып қалдыруына да болады. Оқушы рефлексияларынан мұғалімнің өз рефлексиясы туындайды. Өмірдің өзі өзгермелі құбылыс екенін оқушылар да түсінуге тиіс, олар өзгермелі әлем құбылыстарына әрдайым дайын болуға, дер кезінде шешім қабылдай алуға үйренуі маңызды.

Жаңартылған білім беру бағдарламасында мұғалімге арналған нұсқаулыққа сүйенетін болсақ: «Жаңартылған білім беру бағдарламасы оқыту мен оқуға сындарлы көзқарасты қолдайды, ол оқушыларды мұғаліммен және бір-бірімен диалог жүргізуге ынталандыруды көздейді. Диалог аясын кеңейту үшін мұғалім сабақты оқушылар оны тыңдап қана қоятындай емес, нақты пән немесе тақырып туралы ойлана алатындай белсенді етіп жүргізу керек. Мұғалім сұрақ қоюды ойластырған кезде ол сұрақтарға берген оқушының жауабы жаңа сұрақ тудыратындай болуы тиіс. Салмақты жауап беруді қажет ететін тиісті сұрақ қою үшін мұғалім алдымен қойылған сұраққа қандай жауап ала алатынын ойластыруы керек. Егер мұғалімнің сұрақтары бұлыңғыр болса, онда өзі де бұлыңғыр, екіұшты жауап алады. Сонымен қатар, сұрақтар оқушылардың жауаптарын шектемеу керек, керісінше, оқушыларға мәселені мейлінше зерделеп, жауапты өз бетінше қалыптастыруға еркіндік ұсыну керек. Оқушылар

өзінің жауабымен белгілі үлес қосатындығын сезінуі үшін мұғалім жауаптарды зейін қойып, айқын қызығушылықпен тыңдауы керек. Бастауыш сыныпта оқитын оқушылар анағұрлым жан-жақты және күрделі жауап бере алады.» [1].

Негізінен жаңартылған білім жүйесі - құзіреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама. Жаңартылған білім беру бағдарламасын тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдері: белсенді оқу, бірлескен оқу, модельдеу, саралау, т.б. Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі: білімнің спиральді қағидатпен берілуі. Пән аясында оқушылардың қол жеткізуі көзделетін оқу мақсаттары оқу бағдарламасында ұсынылған. Оқушылардың оқу мақсаттарына қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін мұғалімдерге оқу жоспарында ұсынылған тапсырмалар мен кәсіби дайындығын пайдалану арқылы қажетті педагогикалық әдіс-тәсілдерді қолдана білуіне әдістемелік қолдау көрсетіледі.

4-сурет.Қысқа мерзімді жоспар құрылымы.

Қоғамда жеке әлеуметтік өмірде болып жатқан елеулі өзгерістер жоғары оқу орындарының алдына көптеген жаңа міндеттер қойып отыр. Әсіресе, білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін жасалынып жатқан талпыныстар, түрліше кәсіптік бағдарларға негізделген жаңа оқу орындарының пайда болуы, болашақ мұғалімдер даярлайтын жоғары оқу орындарындағы мамандарды кәсіпке даярлау ісіне жаңаша талаптар қояды. Қазіргі кезде қалыптасқан қоғамдық практиканы қайта бағалау жалпы білім беру жүйесіне, мамандарға қойылатын талаптарды өзгертуде. Көптеген елдерде білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік - экономикалық дамуының жетекші ролін атқарады, сондай - ақ оны ары қарай айқындай түседі. Қазіргі мамандар алған білімдерін жадында сақтап қана қоймай, сонымен бірге шығармашылық қызметке де, кеңінен ойлауға да қабілетті болуы тиіс. Сондықтан жоғары оқу орындары мен мектеп арасында тығыз байланыс орнауы керек. «Мектеп- Жоғары оқу орындары » табысты ара-қатынасы үшін жағдай жасау мақсатында Х.Доспанова атындағы №30 жалпы орта білім беретін мектебінде Жаһанша Досмұхамедов атындағы педагогикалық колледж студенттерімен шебер сынып өтті. Шебер сыныпта мектеп және студенттердің көзқарасы тұрғысында келесі өзекті мәселелер қарастырылады:

- Нормативтік құқықтық құжаттар;
- Жаңартылған білім беру мазмұны;
- Қысқа мерзімді жоспар құрылымы;
- «Бастауыш сыныптарда оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер». (Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған әдістемелік құрал).

Сонымен қатар Жаһанша Досмұхамедов атындағы педагогикалық колледжде қалалық мұғалімдермен студенттер арасында өткізілген “Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша қазақ тілі пәнінен қысқа мерзімді жоспарын құрылымдау жолдары” тақырыбында конференция өтті. Оған Хиуаз Доспанова атындағы № 30 жалпы орта білім беретін мектеп ұстаздары жаңартылған білім беру мазмұн бойынша өз іс-тәжірибелерімен бөлісті.

Қорыта айтқанда, жаңа бағдарламаның мәні - баланың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде пайдалана білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі «Өмірмен байланыс» ұғымына құрылған. Ұстаздарға үлкен жауапкершілік міндеттелді. Оқушылардың бойына ХХІ ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болу үшін, қажетті дағдыларды дарыту үшін, мұғалімдер тынымсыз еңбектену керек. Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады. Үйренгеніміз де, үйренеріміз де көп. Жаңартылған білім – болашақтың кепілі. Мақсатты білім беру – тұлға дамуын жүзеге асыратын мәселе. Ал осы жалпыеуропалық стандартқа сай жаңа білім беру - жеке тұлғаның жан-жақты дамуына әкелетін бірден-бір жол!

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында орта білім мазмұнын жаңарту шеңберінде қазақ тілінде оқытатын мектептердегі бастауыш сынып пәндері бойынша педагогика кадрларының біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы (Мұғалімге арналған нұсқаулық Екінші басылым) 2015 жыл
2. Жаратылыстану Оқу бағдарламасы (орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында) Бастауыш білім беру (1-4 сыныптар)
3. Қазақ тілі мен әдебиеті Оқу бағдарламасы (орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында) Бастауыш білім беру (2-4 сыныптар) Сәуір 2016 ж.

ӘОЖ 373.3

Мұханбетжанова Ә. М., Мақсотова Г.М.

Х. Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, Атырау қ.

«ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА КРИТЕРИЙЛІК БАҒАЛАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер, республиканың әлемдік деңгейде білім беру жүйесіне жетуде жасаған қадамдары осы кезге дейін педагогика теориясы мен практикасында бекітілген дәстүрлі білім беру теорияларын, жүйелерін, әдістерін, формаларын қайта қарау талабын қояды. Еліміздің білім жүйесін жаңғырту мәселесі күн тәртібінен түспей келеді, орта білім жүйесінің жаңа білім стандарттары мен жаңа бағдарламалары, жаңа оқулықтар даярланып, олар барлық деңгейлерде тәжірибеге енгізілуде[1].

Бұл жаңа сападағы білім беру жүйесін қажет етеді, өйткені дәстүрлі жүйедегі оқыту сапасы көрсеткіштері мен жаңа білім сапасы көрсеткіштері екі түрлі. Оқу орындары мен мектептер негізінен жылдар бойына қалыптасқан дәстүрмен білім нәтижелеріне емес, білім беру үрдісіне басты назар аударумен, оқушының білім мазмұнын терең ұғынуын көздеу емес, қайталап айтып беруін бағалаумен, ойлау әрекеттерін дамыту емес, жаттанды білімге үйретумен айналысып келгені белгілі.

Оны зерттеушілер «оқу жоспарына бағытталған білім беру» деп атайды. Оның негізгі кемшіліктері төмендегідей болып табылады: білім нәтижелері білім алушыларға қажетті нәтижелерден емес, оқу жоспарындағы бөлімдерден туындайды; білім алушылардың оқу жетістіктері нәтижелері оқу жоспарларындағы тақырыптардан шығарылады; тесттер нәтижелері мен оқушыға қажетті білім нәтижелері теңестіре қарастырылады; оқу нәтижелері мен күтілетін нәтижелер айқындалмай беріледі;

Бүгінгі күні Қазақстанда жалпы білім берудің мазмұнын жаңарту және білім берудің жаңа стандарттары тұрғысынан оқушылардың білім беру нәтижелерін бағалаудың жаңа тәсілдерін енгізудің педагогикалық және психологиялық негіздерін талдаудың қажеттілігі туралы мәселе көкейкесті болып табылады.

Біз бұл мәселені педагогикада қалыптасқан дәстүрлі бағалау жүйесі мен жаңартылғын білім беру жүйесіне енгізіліп отырған критериалды бағалау жүйесін салыстырмалы талдау арқылы қарастырамыз[2].

Оқу жетістігін бағалау мәселесі - педагогика және психология ғылымдарындағы көкейкесті, өте маңызды мәселелердің бірі. Бағалау мәселесін психологтар мен педагогтар Б.Г.Ананьев, Ш.Амонашвили, Дж. Брунер, Б. Блум, У.Джеймс т.б. еңбектерінде теориялық тұрғыдан қарастырған.

Ғалымдардың зерттеулерінде бағалаудың онтогенезі, оның құрылымы, атқаратын қызметтері, қалыптасулардың мүмкіндіктері мен заңдылықтары қарастырылған. Бағалау адамның өз іс-әрекетінің реттелуіне тікелей қатысушы жеке адамдық құрылым, жеке адамның автономды мінездемесі, жеке адам белсенділігінің орталық компоненті ретінде алынады. Адамның өз дене күшін, ақыл-ой қабілетін, іс-

әрекет мотивтері мен мақсатын, айналасындағы адамдармен қарым-қатынасын сезінуі өзіндік бағалау арқылы жүзеге асырылады.

Б.Г.Ананьев өзара түсінісу процесінде адамда екі түрлі білім: басқалар және өзі жайлы қалыптасады деп көрсетеді[3].

Ш.Амонашвили өзінің эксперименттік оқыту жүйесінде мазмұндық бағалау жүйесін енгізді. Баланың оқу танымдық әрекетінің тиімділігі баланың өзін өзгертуге бағытталады, яғни оның бойындағы жанатүзілім ретіндегі жеке жетістігі, тұлғалық сапасы деп есептейді[4].

Дж. Брунер оқытудағы маңызды тәжірибені дамыту бойынша бірнеше өте маңызды кеңестер ұсынды. Брунер теориясының ажырамас бөлігі «Жаңалық ашу» және «Егер оқушыға бөліктерді бір жерге жинауға және өзін ашушы болуға рұқсат етілсе, алынатын нәтижелер шынайы» деген ұғымдар болды[5].

Оқытудың мұндай типінің артықшылығына төрт аспектінің арасында: біріншіден, зияткерлік мүмкіндіктердің өсуі арқылы; екіншіден, сыртқы марапаттаудан ішкі марапаттауға өту арқылы; үшіншіден, жаңалық ашу арқылы және соңғысы, жадыны дамыту үшін осындай оқытудың тиімділігі арқылы қол жеткізіледі.

Дәстүрлі дидактикада бағалау білімнің нақты нәтижелерін жоспарланған мақсаттармен байланыстырады, ал бұл процестің шартты түрде формальды көрсеткіші болып табылады. Бағалаудың негізгі қызметтері: ақпараттық, бақылау, реттеу болуы керек. Мектептегі бұған дейінгі қолданыста басымдықты сандық бағалау жүйесі орын алғандығына, бұл қызметтердің өз дәрежесінде орындамағандығына көзжеткізе аламыз.

Мұның негізгі себептерін бағалау нәтижелерін ресми түрде жеткізу жолдарынан ғана емес, сонымен қатар бағалаудың өзіндік тәсілдерінен де іздестірілуі керек. Оның орындалмау себебі ең алдымен, білім берудің жоспарланған нәтижелерінің шамадан тыс көптігінен, екіншіден білім беру үдерісінде педагогикалық диагностикалау әдісінің дұрыс жасалмауынан келіп шығады.

Өйткені дәстүрлі бағалау жүйесінде өлшемдер нақты емес, яғни, олар білім берудің кез-келген нәтижесіне жетуді көрсететін іс-әрекеттер мен әрекеттердің сипаттамаларын қамтымайды да, бағалау критерийлері осы жұмыста көрсетілетін білім нәтижелерін емес, оқушының ұсынатын жұмысын ғана сипаттайды. Бағалау критерийлері болмағандықтан мұғалім жалпыға бірдей қабылданған формальды бағалау рәсімінен гөрі, өзінің тәжірибесіне негізделген бағалауды қолданып келді.

Бағалау критерийлерін қалыптастыру және нақтылау әдетте білім алушылардың білім беру нәтижелерін жоспарлау және қалыптастыру бойынша өз жұмысында дұрыс критерийлерді қолданатын құзыретті мұғалімнің еңбегінің нәтижесі болуы керек. Бірақ, мұғалім бағалау процесінің басталуына дейін оқушылардың жетістіктерін бағалау критерийлерінен ала белгілей алмағандықтан, бағалау белгілі бір білім нәтижелеріне қол жеткізу үшін оқушылардың қызметін реттей алмайтындығы белгілі.

Оқушылар жетістігін бағалаудың дәстүрлі жүйесінде бұрынғы нәтижелерімен салыстырылмайды, тек орташа статистикалық норма бойынша алынады. Сондықтан оқушы өзінің субъективті жетістіктері туралы барабар ақпарат алу мүмкіндігі болмағандықтан оқу процесінде жететін нәтижелерді жоспарлау мүмкін емес.

Дәстүрлі бағалау жүйесіндегі кемшіліктер қабылданған бес баллдық (шын мәнінде, үш баллдық) бағаның жеткіліксіздігінен тереңдей түседі. Бір баллдың айырмашылығын пайдаланып, білім нәтижелерінің жетістіктер деңгейін егжей-тегжейлі сипаттау мүмкін емес. Сипатталған айырмашылық бағалау критерийлерінің ерекшелігін жоққа шығаратын сапалы әртүрлі қызметті игеруге мүмкіндік бере алмайтындығына көз жеткізу қиын емес.

Критерийлердің анықталмағандығы жағдайында оқушы өзін не үшін көтермелегендігін немесе жазалағандығын түсінбейтіндіктен және бағалау субъектісі болып табылмайтындықтан, баға оқушының өзін-өзі бағалау функциясына кері әсерін тигізеді. Бұл туралы Ш.А. Амонашвили өткен ғасырдың 80-ші жылдарының ортасында дәстүрлі бағалау жүйесінің кері әсері турала өз еңбектерінде дәлелдеген болатын.

Американдық психолог, педагогика профессоры Бенжамин Блум өз зерттеулерінде нашар оқушылар болмайтындығын, тек нашар дайындықтан өткен оқушылар бар екендігін негіздейді. Блум оқушылардың оқу іс-әрекеттеріне психологиялық дайындығының нақты көрсеткіштерін зерттегеннен кейін бұл көрсеткіштердің қоршаған орта факторларына байланысты, оқуға дайындықтың танымдық және эмоциялық сипаттамаларын қалыптастыруды анықтайтын кезеңдермен ерекшеленетінін анықтады[6].

«Таксономия» ұғымы жаратылыстану ғылымдарынан алынған. Бұл «табиғи байланысы негізінде алынған және күрделілігі артуымен бірқатар реттелген санаттарды сипаттау үшін пайдаланылатын объектілерді жіктеу және жүйелендіру» дегенді білдіреді.

Б.Блум білім беру мақсаттарының алты санатын анықтады: біліу, түсіну, қолдану, талдау, синтездеу, бағалау. *Bilü* – білімдік мақсаттардың бірінші санаты, себебі жаттау білім беру мақсаттарының жоғары санаттары салынатын корреляцияның, бағалаудың, қайта ұйымдастырудың күрделі процестерінің бір бөлігі ғана болып табылады.

Б.Блум бойынша оқу мақсаттарының таксономиясы санаты ретінде адам мінез-құлқының үш түрінесәйкес келеді: жеткізу (нақты сөздерді, басқа терминдерді, рәміздерді, басқа тілге аудару, өз

сөзіңізге аудару), түсіндіру(интерпретация) (адам санасында идеяларды қайта құру, мазмұнды идеяларды бөлу, олардың ішкі қатынастары, синтезі, түсіндірмесі, қорытындысы), білімді беру (үрдістерді, үрдістерді, ережелерді түсінуге негізделген бағалау және болжау).

Егер білімді меңгеру деңгейінде оқушылардың тақырып бойынша дерексіз ұғымдарды, қағидаларды пайдаланатындығын қамтамасыз ететін болса, білімдік материалдарды қолданбалы деңгейінде игеруді ол осы білімді алған жағдайдан басқа жағдайда дұрыс қолданатынын болжайды.Б.Блумның пікірі бойынша егер *түсіну*оқу материалын «қағып алу» және оған енуолатын болса, ал қолдану осы материалдың байланыстарын жалпылама және принциптермен байланыстыру, талдау материалдың жекелеген бөліктерін, ұғымның өзара қарым-қатынасын және қағидаларын анықтау, мәтіннің авторы ұйғарымдарын, тұжырымдарын, ұғымдарын айқындайды.

Синтез - элементтерді біріктіруге мүмкіндік береді, яғни жаңа материал алу үшін, әртүрлі көздерден материалды жинақтайды, нәтижесінде алынған модель немесе құрылым бастапқы материалға қарағанда анағұрлым түсінікті болады. Материалды түсіну, қолдану және материалдарды талдау синтез проблемасын шешудің қажетті шарты болып табылады, бірақ олар түпнұсқалықты, шешімнің бірегейлігін талап етпейді.

Таксономикалық көзқарастың басты ерекшелігі - оқытудың негізгі міндеті білімнің барлық санаттарының деңгейінде оны меңгеру арқылы бағалаудың негізін қалыптастыру болып табылады. Осылайша, білім беру мақсаттарының таксономиясының ең жоғарғы санаты және барлық басқа санаттарды пайдалану *бағалау*, мәселені шешу үдерісінің соңғы кезеңіне айналуы міндетті емес, бірақ жаңа білім алу, түсіну немесе қолдану, талдау немесе синтездеудің бастамасы болуы мүмкін.

Бағалау білім берудің мазмұнын меңгерген оқушылар деңгейін анықтауға ғана емес, олардың жеке білімінің тереңдігі мен дәрежесіне, оларды пайдалану дайындығына, арнайы және әмбебап қызмет әдістерін игеруге, оқушылардың жеке күш-жігерінің дәрежесін және табиғатын анықтауға бағытталады.Мектептің негізгі құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған бағыты тек білім беру стратегиясында және технологиясында ғана емес, сонымен қатар оқушылардың білім беру нәтижелерін бағалаудың тәсілдерімен өзгереді.

Қорыта келе, жаңартылған білім беру жағдайында оқушылардың білім беру нәтижелерін бағалауға осындай көзқарасты дамыту:

- бағалау қызметі мен дәстүрлі бағалау жүйесі арасындағы қарама-қайшылықтарды жоюға, оқушының білім нәтижелерін (білімдерін, дағдыларын, құзыреттіліктерін және т.б.) жеке дамуын байланыстырады және оқушының өз оқу процесін жоспарлау мен жүзеге асыруда тәжірибе жинақтау шарттарын қалыптастырады.Бұған жаңартылған білім беру жағдайында ғана оқу нәтижелерін критерийлік бағалау тәжірибесі арқылы мүмкін болатындығына көз жеткізе аламыз.

Критерийлік бағалау жүйесінің артықшылықтары:

- оқу пәнінің мақсаттарына сәйкес келеді және әділ бағалауды арттыруға мүмкіндік тудырады;
- жетістік деңгейлері нақты құрастырылады;
- бағалауды білім процесіне қатысушы білім алушылар, ата-аналар, педагогтар үшін бірдей түсінікті етеді;
- өзін-өзі бағалау дағдыларын дамытуға мүмкіндік жасайды;
- білім алушының өз еңбегінің нәтижесіне жауапкершілігін тәрбиелейді;
- білім алуға қызығушылығын арттырады;
- білім алушыларды сабақтың әр кезеңінде бағалау мүмкіндігін жасайды (білім алушылар қорытынды бағаның неден шығатынын көреді).

Әдебиеттер:

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі ұлттық іс – қимыл жоспары. Астана, 2012-<http://www.nao.kz>
2. Мұханбетжанова Ә.М., Мұханбетжанова А.У. Жаңартылған бастауыш білім мазмұнының педагогикалық-психологиялық ерекшеліктері. // БҚМУ Хабаршысы № 4 (64) – 2016. 12-29б.
3. Ананьев Б.Г. Развитие детей в процессе начального обучения и воспитания. // В кн.: Проблемы обучения и воспитания начальной школе. – М.: Учпедгиз, 1960. – 183 с.
4. Амонашвили Ш.А. Обучение. Оценка. Отметка. – М., 1980. – С.18 – 20.
5. Брунер Дж. Исследование развития познавательной деятельности. – М.: Педагогика, 1971.- 391с.
6. Bloom, B., Englehart, M. Furst, E., Hill, W., & Krathwohl, D. (1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals.

Нурпеисова Н.Е*Уральский музыкальный колледж им. Курмангазы, г.Уральск***ТВОРЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ВОСПИТАНИЯ**

*Чем больше воспитатель
учит своего воспитанника выражать
себя в труде, деятельности, тем
большим авторитетом он
является для воспитанника.*

В.Сухомлинский.

Основными задачами воспитания на современном этапе развития нашего общества являются формирование духовности и культуры, инициативности, самостоятельности, способности к успешной социализации в обществе.

Проектно-познавательное направление предполагает развитие интересов воспитанников, любознательности и познавательной мотивации; формирование познавательных действий, становление сознания; формирование первичных представлений о малой родине и Отечестве, представлений о социокультурных ценностях нашего народа, об отечественных традициях и праздниках. Духовно-нравственное направление направлено на повышение уровня духовно-нравственной культуры школьников. Развитие потребности жить по законам добра и милосердия, уважать общечеловеческие ценности. Социальное направление направлено на усвоение норм и ценностей, принятых в обществе, включая моральные и нравственные ценности; становление самостоятельности, целенаправленности и саморегуляции собственных действий; развитие социального и эмоционального интеллекта, эмоциональной отзывчивости, сопереживания, формирования готовности к совместной деятельности со сверстниками, формирование уважительного отношения и чувства принадлежности к своей семье и к сообществу детей и взрослых, формирование позитивных установок к различным видам труда и творчества. Творческое направление предполагает развитие предпосылок ценностно-смыслового восприятия и понимания произведений искусства, мира природы; становление эстетического отношения к окружающему миру; восприятие музыки, художественной литературы, фольклора; реализацию самостоятельной творческой деятельности

О творческом направлении я и хочу порассуждать в своей статье. Чтобы отыскать музыкально одаренного ребенка, далеко ходить не надо - достаточно взглянуть на любого малыша. Задолго до того, как он начинает понимать и произносить первые слова, у него возникают отчетливые реакции на музыку. Вот почему многие родители инстинктивно предпочитают общаться со своими детьми с помощью мелодий. Исследование, проведенное в 1999 г. в Йоркском университете в Торонто, показало, что матери напевали одну и ту же песенку в двух ситуациях - в присутствии и в отсутствие своего ребенка. Затем оба варианта записей проигрывали другим родителям, и те точно определяли, при каких обстоятельствах напевала мать (независимо от того, исполнялась ли песня на их родном или чужом языке).

Откуда же мы знаем, что младенцы понимают музыку, если они даже не умеют разговаривать? Мы определяем это с помощью объективной оценки их поведения. Например, ребенок сидит на коленях у матери. Слева и справа находятся две колонки, а рядом с ними - ящики из прозрачного пластика. Обычно ящики темные, но когда малыш поворачивает голову к одному из них, в нем загорается свет и начинает двигаться игрушечная собачка или обезьянка. Во время эксперимента исследователь, чтобы отвлечь внимание ребенка от ящиков, манипулирует перед ним различными предметами. Музыкальный стимул (тон и мелодия) появляется из одной колонки. Время от времени экспериментатор нажимает спрятанную кнопку, изменяющую характер стимула. Если малыш замечает разницу в звучании стимула и поворачивает голову к колонке, он получает вознаграждение - вид движущейся игрушки.

Опыты показывают, что младенцы выявляют различия между двумя близкими по звучанию тонами не хуже взрослых. Кроме того, малыши замечают изменения как темпа (скорость воспроизведения) музыки, так и ритма и тональности. Кроме того, недавно обнаружили, что 2-6-месячные дети предпочитают созвучия-консонансы диссонансам. Музыкальное образование ребенка начинается еще раньше - в материнском чреве. Исследователи изучают не только переработку мозгом "акустической" составляющей музыки, но и процессы, благодаря которым она эмоционально воздействует на людей. В одной из таких работ было показано, что физические реакции на музыку (в виде мурашек, слез, смеха и т.д.) возникают у 80% взрослых людей. Согласно данным опроса, проведенного в 1995 г. Яаком Пэнксеппом (Jaak Panksepp) из Университета в г. Боулинг-Грин, 70% из нескольких сотен опрошенных сказали, что они наслаждаются музыкой, "потому что она порождает эмоции и чувства". До недавнего времени механизмы таких реакций оставались для ученых загадкой.

Однако исследование больной, страдающей двусторонним повреждением височных долей, затронувшим и области слуховой коры, подсказало ответ на мучивший нас вопрос. У пациентки сохранился нормальный интеллект и общая память, не возникает никаких трудностей с языком и речью. Но музыку (будь то старые и прежде хорошо известные ей произведения или же новые, только что прослушанные) она не узнает. Девушка не способна различить и две мелодии, какими бы разными они ни были. И тем не менее у нее наблюдаются нормальные эмоциональные реакции на музыку разных жанров, а ее способность отождествлять эмоции с настроением музыкального произведения абсолютно адекватна. Мы предположили, что височные доли мозга необходимы для понимания мелодии, но не для возникновения соответствующей эмоциональной реакции, в развитии которой участвуют как подкорковые структуры, так и лобные доли коры.

В 2001 г. Анна Блад (Anne Blood) из Университета Макгилла попыталась выявить области мозга, участвующие в развитии эмоциональных реакций на музыку. В исследовании использовались слабые эмоциональные раздражители, связанные с реакциями людей на консонансы и диссонансы. К созвучиям-консонансам относятся такие музыкальные интервалы или аккорды, для которых характерно простое соотношение частот составляющих их звуков. В качестве примера можно привести до первой октавы (частотой примерно 260 Гц) и соль той же октавы (частотой около 390 Гц). Соотношение тонов составляет 2:3, что при одновременном их воспроизведении порождает приятное для слуха созвучие. Напротив, до первой октавы и соседний до-диез (частотой 277 Гц) дают сложное соотношение частот, составляющее 8:9, и при одновременном звучании воспринимаются как неприятный аккорд.

Как реагирует на благозвучные и неблагозвучные сочетания тонов головной мозг? Его изображения, полученные с помощью томографии во время прослушивания испытуемыми созвучий-консонансов и диссонансов, показали, что в развитии эмоциональных реакций участвуют различные области. Аккорды-консонансы активизировали орбитофронтальную область коры (часть мозговой системы вознаграждения) правого полушария, а также часть области, расположенной под мозолистым телом. Аккорды-диссонансы вызывали активизацию правой парагиппокампальной извилины. Таким образом, в развитии эмоциональных переживаний, связанных с восприятием музыки, принимают участие две различные системы мозговых структур. Ученые раскрыли еще одну тайну, связанную с восприятием музыки. Когда они сканировали головной мозг музыкантов, блаженствовавших во время прослушивания мелодий, они обнаружили, что звуки вызывали активизацию ряда тех же самых мозговых систем вознаграждения, которые активизируются и под влиянием вкусной еды, занятий сексом и приема наркотиков. Когда мы слушаем музыку, головной мозг реагирует на нее. На переработку музыкальной информации оказывает влияние зрительный, осязательный и эмоциональный опыт человека. Переработка головным мозгом музыки основана на иерархическом и пространственном принципах. Первичная слуховая кора участвует в начальных процессах восприятия музыки, например, анализе высоты звука (частоты тона). Под влиянием опыта первичная слуховая кора может перенастраиваться - в ней увеличивается число клеток, обладающих максимальной реактивностью к важным для человека звукам и музыкальным тонам, что влияет на дальнейшую переработку музыкальной информации во вторичных слуховых областях коры и слуховых ассоциативных зонах, где происходит переработка более сложных музыкальных характеристик (гармонии, мелодии и ритма). Когда музыкант играет на инструменте, активность моторной коры, мозжечка и других структур мозга, участвующих в планировании и осуществлении специфических, точно выверенных во времени движений, возрастает. Полученные данные указывают на то, что восприятие музыки имеет биологическую природу и опосредовано специфической функциональной организацией головного мозга. Ученым совершенно ясно, что различные аспекты переработки музыкальной информации связаны с деятельностью многочисленных мозговых структур, одни из которых обеспечивают восприятие музыки (например, понимание мелодии), а другие опосредуют развитие эмоциональных реакций.

Как-то я услышала фразу: Все люди рождаются музыкантами. Задача взрослых: учителей, родителей - уделить творческому, а именно музыкальному воспитанию ребенка большое внимание.

Литература:

1. «Организация внеурочной деятельности в школе». - Сборник программ. Методическое пособие. М.: Планета, 2014.
2. Гуткина Л. Д. «Планирование и организация воспитывающей деятельности в школе». - М.: Педагогический поиск, 2014.
3. Рудик Е. Л., Шинчуковская В. М. «Особенности организации внеурочной деятельности в школе». — М.: Учитель, 2015.

Нуршалиева Б.Д.
№12 ЖОББМ, Орал қ.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: «Мақсатқа жету үшін біздің санамыз ісімізден озып жүруі, яғни одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс. Бұл саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өзегіне айналады», – деп атап көрсетті [1].

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының білім беру саясаты әлемдік білім беру кеңістігіне енуді мақсат қылып, білім беруде нәтижеге бағдарлану, оқытуды оқушының жеке тұлғасына бағыттау, ал оқыту әдістерін тұлғааралық қарым-қатынастарға бейімдеуді көздеп отыр.

Осы тұрғыдан, білім беру жүйесінің басты міндеті – өзгермелі қоғамда өмір сүруге икемді, өздігінен білім алуға, алған білімін өмірлік жағдаяттарға сәйкес қолдана білуге, өзін-өзі толық жүзеге асыруға дайын, шығармашылыққа бейім, құзыретті және бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру мен дамыту болып табылады.

Осы орайда мұғалім түрлі инновацияларды тәжірибеге енгізуде негізгі тұлға болып табылады, және жаңартылған білім беру жағдайында оның алдына қойылған міндеттерді табысты жүзеге асыру үшін қажетті кәсіби құзыреттілікке ие болу қажет.

Қазіргі білім беру жүйесінде орын алып отырған өзгерістер мұғалімнің біліктілігін және кәсібилігін, яғни кәсіби құзыреттілігін көтерудің өзектілігін арттыруда. Еркін ойлайтын, өз қызметінің нәтижелерін болжайтын және білім беру үдерісін модельдейтін педагог қазіргі білім берудің мақсаттарына жетудің кепілі болып табылады.

Жаңа мазмұндағы білім беруде мұғалім мен оқушы үшін ортақ мақсат көзделеді:

- жеке және топтық жұмысты тиімді ұйымдастырудың негізі ретінде жас ерекшелігі мүмкіндіктеріне сай ақпаратты іздеу, сараптау және талдау дағдыларын дамыту;
- адам, табиғат және қоғам туралы алғашқы білімін қалыптастыру;
- рухани-адамгершілік құндылықты дамыту;
- оқудың функционалдық дағдыларын қалыптастыру: санау, оқу, жазу, өз ойын логикалық тұрғыда жеткізе білу, себеп-салдар байланысын орнату.

Жаңартылған білім беру бағдарламалары құзыреттілік әрекетке бағытталған. Яғни, оқушылардың табысты әлеуметтенуіне қажеттілік үшін салынған функционалдық сауаттылық негізінде құзыреттіліктерді қалыптастыру.

Жаңартылған білім беру мазмұны оқушыларға мағлұматтар мен идеяларды өз беттерімен, тәуелсіз меңгеріп, алған мәліметтері пайдалы болатындай ойлануына мүмкіндік туғызады. Сонымен қатар бастауыш сынып оқушылары жаңа идеяларды әр түрлі көзқараспен зерттеп, шынайылығы мен пайдасын талқылап, идеяның жалпы құндылығын анықтай алады. Мұғалім, ең алдымен, оқушыда өзін-өзі дамыту қабілетін қалыптастыруға ат салысуы керек. Өйткені, бұл тұлғаны ұлттық және әлемдік мәдениетке үйлестіруге апаратын сара жол. Бүгінде рухани құндылықтар жаңарып, адамның зияткерлік әлеуетін қалыптастырудағы білімнің маңыздылығы туралы қағидалар түбегейлі өзгерді. Әлемдегі құндылықтардың өзгеруі жаңа ғасырға жас ұрпақты дайындау міндетімен байланысты. Біздің қоғамға жаңа мағлұматтарды қабылдап қана қоймай, оны ойлана отырып, сыни талқылап, ой елегінен өткізе білетін оқушылар керек.

Жаңа білім беру парадигмасы балаға оқу қызметінің субъектісі ретінде қарап, шығармашылық қызығушылықтары негізінде білімге құндылық бағдарын қалыптастыра отырып, танымдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруды және жан-жақты дамыған, шығармашыл тұлға қалыптастыруды көздейді.

Мұғалім тек білім көзі ретінде ғана емес, оқушылардың өздерінің оқу-танымдық әрекеттерінің белсенді ұйымдастырушысы ретінде қызмет етуі тиіс. Оқушылардың сабақтағы іс-әрекеті мұғалімнің іс-әрекетінен басым болуын қамтамасыз ету өте маңызды. Оқу процесін жандандыру мақсатында инновациялық стратегиялар арқылы белсенділендіргіш тапсырмалар ұсынып, оқушылардың анағұрлым жақсы нәтижелерге қол жеткізуі үшін өз бетінше әрекет етуге бағыттау керек [2].

Олай болса, бүгінгі күні білім беру саласындағы жаңа өзгерістер мұғалімдердің жеке басының үлгі өнегесіне, болмысы мен білім өресінің биіктігіне, кәсіби сапаларына жаңаша талаптар қойып отыр. Білім беруді жаңа сатыға көтерген сайын, мұғалімдерге қойылатын кәсіби құзыреттілікте жоғары болуда.

Жаңартылған бастауыш білім беру мазмұнының мақсатын іске асыруда түйінді рөлді құзыретті мұғалім тұлғасы атқарады.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі – кәсіби педагогикалық қызметтің жоғары деңгейін қамтамасыз етуде тұлғаның теориялық және тәжірибелік әзірлігі мен қабілеттілігінің бірлігі. Қазіргі уақытта бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігі бес критерийге бөлінеді:

- 1) жалпымәдени критерийі;
- 2) жалпыкәсібилік критерийі;
- 3) коммуникативтік критерийі;
- 4) тұлғалық критерийі;
- 5) өзіндік даму және өзіндік білім алу критерийі

Жалпымәдени критерийі

Білім беру қызметі саласында маманға жақсы жалпы білім қажет, оның әртүрлі саладан кең және терең дүниетанымы болуы қажет. Жалпымәдени критерийі бойынша мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі үш көрсеткішке бөлінеді:

- жалпы білімділігі және дүниетанымының кеңдігі;
- мәдени жаңалықтар саласынан хабардарлығы;
- сөйлеу мәдениеті.

Жалпыкәсібилік критерийі

Мұғалімнің теориялық және тәжірибелік білімі, ұйыдастырушылық, басқарушылық қасиеті, кәсіби жинақылығы басым болуы керек.

Коммуникативтік критерийі

- балалармен тілдік қарым-қатынас мәдениеті;
- тілдік қарым-қатынаста кері байланысқа түсу;
- сындарлы тілдік қарым-қатынас.

Тұлғалық критерийі

Табысты қызмет ету үшін мұғалім көптеген тұлғалық қасиеттер мен қабілеттерге ие болуы керек. Тұлғалық критерий бойынша мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің үш көрсеткіші:

- тұлғаның кәсіби бағыттылығы: тұлғалық өсу және жауапкершілік, кәсібилік үлгі тұтушылық, таңдаған мамандыққа деген сүйіспеншілігі;
- арнайы кәсіби қасиеттерінің болуы: алға ұмтылушылық, талап қоюшылық, әділдік, икемділік, зияткерлік белсенділік, креативтілік;
- арнайы психофизиологиялық қасиеттердің болуы: жүйке жүйесінің шыдамдылығы, ішкі сезім, жігерді реттей алуы, жұмыс жасау қабілетінің жақсы болуы және психо-эмоциялық жүктемеге төзімділігі.

Өзіндік даму және өзіндік білім алу критерийі

Мұғалімнің кәсіби педагогикалық мүмкіндігі бір күнге және мәңгіге қалыптаспаған. Іс-тәжірибе қызметін жинақтау үдерісінде кәсіби жетілу мұғалімнің өзіне және өз жұмысына жауапкершілік пен сыни қатынастар негізінде іске асырылуы керек. Үнемі тұлғалық және кәсібилік өсу мұғалімнің кәсібиілігінің ажырамас бөлігі ретінде алға шығады.

Өзіндік даму және өзіндік білім алу критерийі бойынша мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің үш көрсеткіші:

- өзіндік сын, өзіне деген талап қоюшылық;
- педагогикалық қызметте теориялық және іс-тәжірибелік жаңаруға қажеттілік, инновациялық қызметке деген қызығушылық;
- қызметтің зерттеушілік түрі [3].

Білім берудегі жаңғырту мен инновациялық үрдістердің жалғасуына ықпал етудің маңызды факторының бірі мұғалімнің кәсіби шеберлігі.

Жаңартылған білім беру парадигмасының қалыптасуы, құзыреттілік қатынастарға негізделген жаңа білім стандарты жаңа формация мұғалімін талап етеді. Жаңа формация мұғалімі әдіснамалық, зерттеушілік, шығармашылық, сыни ойлай алатын, рефлексияға қабілетті маман болуы шарт.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру.- Астана: Ақорда.-12 сәуір 2017 ж.
2. Рогов Е.И. Личность учителя: теория и практика. Ростов н/Д., 1996.
3. Лукьянова Н.И. Психолого-педагогическая компетентность учителя. Диагностика развития. – М., 2004.

Султангереева С. С.
№22 ЖОББМ, Орал қ.

БІЛІМ МАЗМҰНЫНЫҢ ЖАҢАРУЫ ЖАҒДАЙЫНДА ТАРИХ ПӘНІНІҢ САБАҒЫН ЖОСПАРЛАУ ЕРЕКШЕЛІГІ

*«Мұғалім өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім,
оқуды ізденуді тоқтасымен оның мұғалімдігі де жойылады»*

К. Ушинский.

Қазіргі таңда жас ұрпаққа ХХІ ғасыр деңгейінде жан-жақты білім беру күн тәртібінде тұрған өзекті мәселе болып отыр. Ел Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында: «ХХІ ғасырда білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелері анық. Біз болашақтың жоғары технологиялық және ғылыми қамтымды өндірістері үшін кадрлар қорын жасақтауға тиіспіз. Осы заманғы білім беру жүйесінсіз әр алысты барлап, кең ауқымды жаңаша ойлай білетін осы заманғы басқарушыларсыз біз инновациялық экономика құра алмаймыз» делінген. Елбасының бұл сөзі, біздің ұстанатын қағидамыз болу керек. Яғни жас ұрпақты тәрбиелеу мен білім беруде мұғалімдер қауымына ерекше жауапкершілік пен міндет жүктеліп отыр. Соның бірі патриоттық тәрбие беру мен дүниетаным қалыптастыруда тарихшы мұғалімдердің орны ерекше.[1]Сын тұрғысынан ойлау— Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік. Бұл модуль оқушылардың да, мұғалімдердің де сын тұрғысынан ойлауды дамытуды саналы және оймен қабылдауын көздейді. Бұл модуль шеңберінде біз сонымен қатар 1-модульде келтірілген әлеуметтік-сындарлы тәсілдерді, оқытуды дамыту үшін тиімді бағалауды қарастырамыз.Сыни тұрғысынан ойлау арқылы басқада модульдерге қол жеткізе аламыз.Бұл жолдағы ең оңтайлы тәсіл-балаларды өз тәжірибесіндегі дәлелдерге мән беруге ынталандыру болып табылады.

Тарих- мектептегі оқу пәні ретінде жалпы негізгі білім беретін барлық гуманитарлық және қоғамтанушылық курстардың негізін құрайды.Тарихтың басқа пәндермен өзара байланысы талдау, жинақтау сияқты ортақ логикалық таным әдістерін қолдануға мүмкіндік береді. Мысалы, гуманитарлық циклдағы пәндермен байланысы картамен, мәтінмен жұмыс істеу, оқиғалар мен құбылыстардың ерекшеліктерін айқындау сияқты ортақ әдіс-тәсілдер негізінде іске асады. Тарихи білім берудің басты мақсаты мен міндеттері мынадай:

- оқушылардың адамзат қоғамының ежелгі заманынан бүгінгі күнге дейін даму тарихынан жүйелі білім негіздерін қалыптастыру;
- бүкіл адамзат жасаған құндылықтарды, мәдени тарихи тәжірибенің негізін оқытып меңгерту;
- оқушылардың дүниеге ғылыми көзқарасын қалыптастыру, оларға адамзат жинаған әлеуметтік рухани, адамгершілік тәжірибесін меңгерту;
- оқушыларды өз халқы мен басқа халықтардың мәдениеті мен тарихын, бүкіл адамзаттың мәдени мұрасын сақтауға тәрбиелеу;
- оқушылар бойында Қазақстандық патриотизм мен азаматтық сезімді қалыптастыру;
- эстетикалық, экономикалық тәрбие беру, діннің тарихтағы қызметін дұрыс түсіне білуге тәрбиелеу [3].

Осы міндеттер мен мақсаттарды орындау үшін қазіргі педагогиканың жаңалықтарын, оқу әдістемелік тәсілдердің тиімді жолдарын таңдау, үздіксіз ізденіс пен білім сапасын жақсарту қажет.

Осы жерде жаңартылған оқу бағдарламасының мазмұндық ерекшеліктерінайт кетсек:

- пән мазмұнын жобалаудың спиральдық ұстанымы
- таным заңдылығы мен пәндік амал-тәсілдердің неғұрлым маңызды түрлері бойынша ойлау дағдыларының деңгейлеріне негізделген Блум таксономиясы бойынша оқу материалдарының иерархиясы
- білім беру деңгейлері және тұтас оқыту курсы бойынша педагогикалық мақсаттардың пәнішілік байланыстарын барынша ескеруге мүмкіндік беруі
- бір білім саласы пәндері арасында, сондай-ақ пәнаралық байланысты жүзеге асыру барысында ортақ тақырыптардың болуы
- бөлімдер мен ұсынылған тақырыптар мазмұнының уақыт талабына сай болуы
- оқу үдерісін ұзақ мерзімді, орта мерзімді, қысқа мерзімді жоспар түрінде технологияландыру болып табылады.[2]

Тарихқа деген арттыру үшін сапалы білім берудің тиімді жолдарын таңдау, тарихи және мәдени мұралармен таныстыру, қосымша элементтерді пайдалану мен тарихи деректерді оқып үйренуге дағдыландыру, баяндама, рефераттар, хабарлама жасау,өз бетінше оқып білім алу шығармашылықпен айналысуына жағдай жасау сияқты жаңа педагогикалық технологиялар мен инновациялық бағыттарды, әдістен мен тәсілдерді енгізу т.б.

Бүгінгі таңда сабақ өткізудің түрлері көбеюде. Оқу мақсаттарына сай түрлі әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, сапалы білім, саналы тәрбие беруде сабақтың тиімді түрлерін қолданып келеміз. Осы мақсатта оқушылардың танымдық қызығушылын, белсенділігін арттыру үшін өз сабағымда пайдаланып жүрген әдіс-тәсілдерімді мысал келтіруді жөн көрдім. 5-7ойын сабақтары, 8 сыныптарда сыни тұрғысынан дамыту, ұжымдық оқыту, пікірталас, семинар, сынақ, жарыс, өзіндік жұмыс т.б. тәсілдерді қолданамын. Сурет-иллюстрациялар бойынша әңгіме құрастыру, тірек-сызбалар, кластерлер, хронологиялық таблицалар құрастыру, тірек-конспекттер, Венн диаграммасы арқылы жұмыс істеу әдістері де қолданылады. Тағы бір ерекшелік, күнделікті сабақпен салыстырғанда қайталау сабақтарында оқушылардың өз беттерінше ойланып жұмыс істеуіне едәуір мүмкіндік туады. Тарихи оқиғалар мен құбылыстарды өз бетінше талдайды, салыстырады, қорытынды жасайды, баға береді. Бұл тапсырмалар күтілетін нәтижемен тығыз байланысты, оқушылардың қабылдау деңгейлеріне байланысты беріледі.[2]

Мысалы:1)«**Конверттегі сұрақтар**» Топ оқушыларына конвертке 5 сұрақтан жазылады. Оқушылар жауап нұсқаларын стикерлерге жазып, тапсырманы келесі оқушыға береді. Кейін барлық жауап нұсқалары

2)«**Картамен жұмыс**»Қартаны пайдаланып, Тың игеру болған аймақтарды белгілейді. Кескін картаға салыңыз.Демография сөзіне анықтама береді

3)«**Венн диаграммасы**»Тың игерудің жағымды және жағымсыз жақтарын анықтайды. Ауыл шаруашылығы сөзіне анықтама береді.

Дескрипторлар:

1-топ. Берілген сұрақтарға сәйкес жауаптарын жазады, топта талдайды. Тың сөзіне анықтама береді.

2-топ. Тың игеру болған аймақтарды қалаларды атайды және картадан көрсетеді. Демография сөзіне анықтама береді

3-топ. Тың игерудің пайдасы мен зиянын көрсетеді. Ауыл шаруашылығы сөзіне анықтама береді.

4)ПОПС талдауы (жазылым, оқылым)

1.«Мен санаймын, Тың және тыңайған жерлерді игеру ...» (өз болжамын айтады)

2.«Өйткені ...» (өз ұстанымын негіздейді)

3.«Мен мұны мына мысал арқылы дәлелдей аламын» (Мысал келтіреді)

4.«Қорытындылай келе, ... » (пайымдау, қорытынды)

5)Ақиқат не жалған кесте толтырып жұптарымен тексеру

Сөйлем	Ақиқат	Жалған
Шығыс Қазақстанды мекендеген аргипейлер		
Берел қорымы Батыс Қазақстанда орналасқан		
Берел сақ тайпасына жатпайды		
Тайпа көсемі қайтыс болған кезде ру ақсақалдыры жедел кеңес шақырған		

Міне, осы тәрізді әдіс-тәсілдерді білім сапасын арттыру мақсатында түрлендіре отырып қолданамын. Бұл жұмыстар оқушылармен тығыз байланыста болуға, оқушы бойындағы табиғи мүмкіндіктерді ашуға, оқушының танымдық іс-әрекеттерін қалыптастыруға, оқушы тарапынан белсенділік танытып, дербестік көрсетуіне, өзіне деген сенімділігін қалыптастыруға көмектеседі.

Сондай-ақ күнделікті сабақта оқушылардың білімін бағалауға да тигізер көмегі көп.

Мұғалімнің ой-өрісі кең, жан-жақты білімді, ізденімпаз ғалым, тынымсыз еңбекқор, кез-келген ортаның ұйытқысы, оқушыларының алдында беделді, қжым мүшелері мен ата-аналар арасында сыйлы болуы керектігін ескере отырып, Отаны мен халқы алдындағы жауапкершілігін сезіне алатын жас ұрпақтың азаматтық ұстанымын қалыптастыруға өз үлесімізді қоса білейік.

Әдебиеттер:

1.Мұғалімге арналған нұсқаулық 2016ж «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ «Педагогикалық шеберлік орталығы»

2.Әлімов А. «Табысты сабақ жоспарын қалай құруға болады?» Алматы-2018

3. «2017-2018 оқу жылындағы Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы» Әдістемелік нұсқау хат Астана-2017

Урынгалиева У.А.
№12 ЖОББМ, Орал қ.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ – БОЛАШАҚТЫҢ КЕПІЛІ

Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Жалпы білім беретін мектептерде ҚР-ның зияткерлік, дене бітімі мен рухани дамыған азаматын қалыптастыру, оның тез өзгеретін әлемде табысқа жетуін қамтамасыз ететін білім алуудағы қажеттіліктерін қанағаттандыру, еліміздің экономикалық игіліктері үшін бәсекеге қабілетті адами капиталды дамыту» деп атап көрсеткендей бүгінгі таңда білім беру парадигмасы «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді талап етеді. Білім беру жаңаша ұйымдастыру - оның философиялық, психологиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді

Елбасы Н.Ә Назарбаев жылдар бойы білім және ғылым саласына ұдайы көңіл бөліп келеді. Биылғы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауында да бұл мәселе назардан тыс қалған жоқ. «Ең алдымен, білім беру жүйесінің рөлі өзгеруге тиіс. Біздің міндетіміз - білім беруді экономикалық өсудің жаңа моделінің орталық буынына айналдыру. Оқыту бағдарламаларын оқушылардың сыни ойлау қабілетін және өз бетімен іздену дағдыларын дамытуға бағыттау қажет», - деген жолдар - соның дәлелі.

2016-2017 оқу жылы 1-сынып мұғалімдері мен оқушылары үшін ерекше оқу жылы болып табылды. Елімізде мектеп табалдырығын аттаған барлық 1-сынып оқушылары ҚР МЖМБС-2015 сәйкес жаңартылған білім мазмұны оқу жоспарлары және оқу бағдарламаларымен оқып бастады.

Отандық орта білім мазмұнын жаңарту барысында қазіргі өмірде кең ауқымды дағдыларға көп көңіл бөлінді. Бұл дағдылар жалпыадамзаттық және этномәдени құндылықтарға негізделі отырып, оқушыларға оқудағы, сондай-ақ өмірдегі проблемаларды шешуіне мүмкіндік берді. «Кең ауқымды дағдылар» келесі іс-әрекет түрлерінен тұрады: білімді шығармашылықпен қолдану; сыни тұрғыдан ойлау; зерттеу жұмыстарын орындау; АКТ қолдану; тілдік дағдылармен бірге қарым-қатынастың коммуникативтік тәсілдерін қолдану; топта және жеке жұмыс жасау біліктілігі.

Жаңартылған білім мазмұны жағдайындағы мектептің ерекшелігі – оқудағы жетістіктер нәтижелі сипатқа ие, ал оқу процесі оқушылардың әрбір сабақта білімді «табудағы» белсенді қызметімен сипатталады. Бұл жағдайларда оқушы – таным субъектісі, ал мұғалім оқушылардың танымдық әрекетінің ұйымдастырушысы қызметін атқарады.

Әрбір оқушыны жасына да, мүмкіндігіне де қарамастан тұлға ретінде қабылдауға қол жеткізуге ұмтылу қажет. Оқыту мақсаты оқушы және мұғалім үшін ортақ болады, міне, білім мазмұнын жаңартудың педагогикалық аспектісінің мәні осында.

Бұған қол жеткізуде әрбір мұғалім өзінен бастайды, ол жаңарту процесінің әлеуметтік аспектілерін көрсетеді. Мұғалім педагогикалық ойлау немқұрайлығын жеңуі және оқушымен бірге өзі де оқуы тиіс.

Білім алушылардың қолайлы дамуы үшін достық қарым-қатынастағы ортаны құру өте маңызды болып табылады.

Білім мазмұнын жаңарту шеңберінде бастауыш мектепте:

энциклопедиялық сипаттағы фактологиялық материалды беруге бағытталған оқытудан, акцентті ақпарат алу тәсілдерін үйретуге ауыстыру;

ынтымақтастыққа және дербестікке қабілетті тұлғаны әлеуметтендіру;

ақпаратты өздігінен алу, талдау және тиімді қолдану дағдысын қалыптастыру;

оқу бағдарламаларында көрсетілген білім мазмұны анықталатын және білім салалары бойынша әрі қызмет аспектілерін көрсететін күтілетін нәтижелерге көңіл аударатын оқу процесін дәстүрлі ұйымдастырудан бас тарту көзделеді, яғни оқушылар «біледі», «түсінеді», «қолданады», «талдайды», «жинақтайды», «бағалайды».

Бастауыш білім беру деңгейінің ең күрделі және жауапты кезеңі – бірінші сыныпта оқу процесін ұйымдастыру.

1-сыныптан бастап қазақ тілі, орыс тілі, ағылшын тілін оқыту сөйлеу қызметінің төрт коммуникативтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

1 сынып сауат ашу сабағында оқушылардың оқыту мақсаты - 6-7 жастағы бүлдіршіндерде буынмен оқу, тұтас сөздерді оқу, мәнерлі мазмұндау, жатқа айту қабілеттерін қалыптастыру, сауатты жазу қабілеттеріне дағдыландыру, байланысты сөйлеуін дамыту және т.б. болып табылды. Сондықтан, бірінші сыныптықтарымның танымдық қызметінің оң мотивациясын қалыптастыру ерекше маңызды болып саналды және оқу процесі қарапайымнан күрделіге, жеңілден қиынға өту қағидасы бойынша құрылды.

Басты жаңалығымыз бастауыш сыныптарда «Жаратылыстану» пәнінің енгізілуі. Оқушылардың қарапайым ғылыми білім деңгейін қалыптастыруға бағытталған. Зерттеуді жоспарлау, теорияны іс-

тәжірибе арқылы оқып-үйреніп, оқушылардың функциялдық сауаттылығын дамытуға ықпал етеді. Жаратылыстану, дүниетану сабақтарында оқушылардың өз бетінше ізденіп, алған білімдерін күнделікті өмірде кездесетін табиғат құбылыстарын байланыстырып зерттей білуге үйретуге негізделген.

Жаңа бағдарламада оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесі де өзгерді. Критериалдық бағалау - бұл білімнің мақсаты мен мазмұнына сәйкес келетін, оқушылардың оқу-танымдық біліктілігін қалыптастыруға себепші болатын, айқын анықталған, ұжыммен шығарылған, білім процесінің барлық қатысушыларына алдын ала белгілі критериялармен оқушылардың оқу жетістіктерін салыстыруға негізделген процесс.

Осы бағдарлама аясында оқушыларымызға заманауи әдіс-тәсілдермен оқытып, ой-өрісі кең, саналы, еркін азамат етіп тәрбиелеу қажеттігі бүгінгі күн талабы. Жаңартылған бағдарлама баланы сыни тұрғыдан ойлантып, алған білімдерін өмірде қолдана білуге үйретеді дей келе, мен, Орал қаласының №12 жалпы орта білім беретін мектебінде жаңартылған оқу бағдарламасымен жаңа оқу жылын 24 оқушымен бастадым. Басшылыққа

әдістемелік материалдардың толық ресурсы: оқу бағдарламалары, оқулықтар, күнделікті сабақ жоспарлары, мұғалімдерге арналған әдістемелік нұсқаулықтар, бағалау жөніндегі ұсынымдардың бәрі де болды.

1-сынып оқушыларына арналған оқулықтарды «Назарбаев зияткерлік мектебі», «Алматы кітап», «Атамұра», «Мектеп», «Бөбек», «EXPRESS PUBLISHING» баспалары әзірлеген оқулықтары жеткілікті болды.

Қорыта айтқанда, аталмыш бағдарламаның мәні, баланың функционалды сауаттылығын қалыптастыру. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде қажетке асыра білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі «Өмірмен байланыс» ұғымына құрылған. Ұстаздарға үлкен жауапкершілік міндеттелді. Оқушылардың бойына ХХІ ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болу үшін, қажетті дағдыларды дарыту үшін, мұғалімдер тынымсыз еңбектену керек. Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады. Ата-бабамыз «Оқу – инемен құдық қазғандай» демекші, жан-жақты, шығармашыл, ізденімпаз ұстаз ғана табысты болып, нәтижеге жетеді.

«Білімді болу деген сөздің мағынасы – белгісіз нәрсені ашуға қабілетті болу», - деген Әл-Фарабидің сөзіне жүгінетін болсақ, ел ертеңі білімді ұрпақпен ғана өлшенбек.

Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауында айтқандай: «Байлығымыз да, бақытымыз да болған Мәңгілік Тәуелсіздігімізді көздің қарашығындай сақтай білу» үшін мектеп оқушыларының терең білім алып, саналы да саламатты болып шығуына педагог мамандардың шығармашылықпен атқарған жұмыстарының қосар үлесі мол.

Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады.

Әдебиеттер:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық Үшінші (негізгі) деңгей. 2012 ж.
2. ҚР орта білім мазмұнын жаңарту еңбегінде қазақ тілінде оқытатын мектептердегі бастауыш сынып пәндері бойынша педагогика кадрларының біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. 2016 ж.
3. «Тәжірибедегі рефлексия» жалпы білім беретін мектептердегі педагогика кадрларының кәсіби даму бағдарламасы Тренерге арналған нұсқаулық. 2016 ж.
4. Жанпейісова М.М. Технология модульного обучения, 2012 ж.

ӘОЖ 811.111

Фатихова А.К.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ҮШТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазақстан Республикасы жоғары педагогикалық білім беру тұжырымдамасында: жоғары оқу орындарын бітірушілердің дайындық деңгейіне қойылатын талаптар түрінде белгіленген қоғамымыздың жаңа әлеуметтік тапсырыстары, өз кезегінде оқыту бағдарламаларын өзгертуді сондай-ақ студенттердің алатын білім сапасын көтеріп, бүгінгі күнге сай кәсіптік дағдыларды игеруге бағытталған оқытудың жаңа технологияларын енгізуді көздейді, – деп көрсетілген [1]. Осыдан шығатын қорытынды, нәтижеге бағдарланған білім беруде көптілді білім беру технологияларын қолданып, болашақ мұғалімдердің

кәсіби білім алу сапасын арттыру мен түйінді құзыреттіліктерді дамыту болса, онда олардың іргетасын құрайтын кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру қажеттігін практика көрсетіп отыр. Болашақ мұғалімнің өзінің функционалдық міндеттерін сапалы орындау үшін кәсіби құзыреттілігінің мазмұнына жалпы әлемдік мәдени құндылықтарды енгізуді, соның ішінде шет тілін білу талап етіледі. Еліміздегі жалпы орта білім беретін мектептің болашақ мұғалімдерін дайындауды педагогикалық жоғары оқу орындары Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты арқылы жүргізеді. «Педагогика және психология» мамандығының міндетті білім беру стандартын қарастыратын болсақ, ондағы белгіленген кәсіби білім мазмұны болашақ психолог маманның қызметінің сұранысына жалпы алғанда сәйкес екендігін мектеп практикасы көрсетіп отыр. Солай бола тұра, «педагогика және психология» мамандығы студенттерінің кәсіби құзыреттілігін дамытуға, болашақ қызметіне дайындық көрсеткішінің сапасын, болашақ мамандардың педагогикалық және психологиялық қызметке дайындықтарының қазіргі жалпы орта білім беретін мектептің сұранысын толық деңгейде қанағаттандыра алмай тұрғанын теориялық ізденістер және мектеп практикасы байқатуда.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың көптілді білімді дамытуға баса назар аударып, «...еліміздің маңызды құндылықтарының бірі және басты артықшылығы – көпұлттылық пен көптілділік» дей отырып, Қазақстан халқына Жолдауындағы білім беру жүйесінде үш тілдің – мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілін, ұлтаралық қатынас тілі ретінде орыс тілін және әлемдік экономикаға үйлесімді кірігу тілі ретінде ағылшын тілін меңгерген, бәсекеге қабілетті маман даярлау міндетін атап көрсеткенін білеміз [2]. Бұл дегеніміз оқу орындарына жаңа міндеттер, жаңа талап, жаңа мақсаттар қойып отыр дегенді түсіндіреді. Негізгі мақсаты – өмірден өз орнын таңдай алатын өзара қарым – қатынаста өзін еркін ұстап, кез келген ортаға тез бейімделетін, белгілі бір ғылым саласында білімі мен білігін көрсете алатын, көптілді және көпмәдениетті құзыреттіліктерді игерген полимәдениетті жеке тұлға қалыптастыру. Тек қана жоғары оқу орындарында ғана емес, сонымен бірге, мектептерде де көптілді білім беру үшін тілді терең меңгерген мұғалімдер дайындау жұмысы да дұрыс шешілуі тиіс. Бір жағынан мемлекеттік тілдің қызмет аясын кеңейту бізде шешімін таппай жатқан мәселе. Ол ұлттық келісім мен қазақстандық патриотизмді нығайтудағы рөлін арттыру ең басты мәселелердің бірі. Орыс тілінің лингвистикалық белсенділігін сақтау және ағылшын тілін жаһандану экономикасындағы ғылыми – ақпарат алудағы желісін кеңейту негізгі тақырыбына айналды.

2015-2020 жылдарға арналған үш тілде білім беруді дамытудың жол картасын іске асыру оқу бағдарламалары мазмұнын білім берудің барлық деңгейлерінде жаңартылуын қамтамасыз етеді; үштілді білім сабақтастығын бірыңғай білім беру ортасы контекстінде қамтамасыз етуге; үштілді білімді тиімді енгізу үшін педагогикалық кадрларды даярлау және қайта даярлау жүйесін жетілдіруге; Қазақстанда үштілді білім саласында тиімді ғылыми зерттеулерді жүргізуді қамтамасыз етуге, «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасын жұртқа танытуға мүмкіндік береді [3].

Еліміздің басқа мемлекеттермен қарым-қатынасы артып отырған шақта ағылшын тілін еркін меңгерген, келешекте білімін түрлі саладағы қарым-қатынас жағдайында пайдалана алатын адамды мектеп қабырғасынан оқытып шығару – біздің қазіргі кездегі міндетіміз.

Ағылшын тілі – әлемдік бизнес тілі, оны меңгеру – жастарға әлем танудың кілті болмақ. Ағылшын тілін білу біздің жастарға шексіз мүмкіндіктер ашады. Ол – жаһанданудың кепілі. Ақпараттық технология дамыған қазіргі дәуірде күн сайын дерлік ағылшын тілі дүние жүзі халықтарының тілдеріне жаңа сөздер мен ұғымдар арқылы батыл ену үстінде. Бұл үдерістен біз де тыс қалмауымыз керек.

Сонымен қатар Елбасы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» деп аталған халыққа өз Жолдауында «Тілдің үш тұғырлығы» - мәдени жобасының жүзеге асырылу кезеңдерін айқындады. Ол ағылшын тіліне деген өзінің ой пікірін төмендегі сөзімен дәлелдеп берді: «Ағылшын тілі – ХХІ ғасырдың тілі. Бұл тіл қазақты дүниеге танытатын, әлемдік деңгейге шығаратын тіл».

«Үштұғырлы тіл» туралы идеяны мемлекет басшысы 2006 жылдың қазанында өткен Қазақстан халқы Ассамблеясының ХІІ құрылтайында жария етті. Ал 2007 жылғы “Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан” атты халыққа Жолдауында “Тілдердің үштұғырлылығы” атты мәдени жобаны кезең-кезеңмен іске асыруды ұсынды.

Қазіргі кездегі жаңа білім саласына қойылатын талап, жас маманның кәсіби білімділігін, біліктілігі мен дағдысын қойып отыр. Бүгінгі таңда білім саласының алдында дайын білімді, дағдыларды меңгеретін, шығармашылық бағытта жұмыс істейтін, жеке тұлға қалыптастыру міндеті тұр. Бұл, әрине, оқушылардың шығармашылық әрекетін дамытуда маңызды мәселе.

Құзыретті маман иелерінің бойында білімділік, біліктілік, саналылық, жауапкершілік қасиеттерін сіңіруде, яғни кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруда заманауи технологияны қолданудың рөлі зор. Сонымен қатар технологияны тиімді пайдалана білу педагогтың шеберлігі мен іскерлігін және кәсіби құзыреттілігін шыңдауға әсерін тигізеді.

Құзыреттілік – кәсіби әрекет тәсілдерді жан-жақты игеруінен көрінетін білім нәтижесі. Оқушының кәсіби мамандық игерде білім алуымен бірге өз білімін жетілдіру, үнемі ізденіспен шығармашылықпен айналыса отырып, кез – келген қиын жағдайларда шешім қабылдай білетін, қойылған мақсатқа жете білетін тұлға қалыптастыру құзыреттіліктің құрамы болып табылады.

Құзыреттілік жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайда аман қалуды қамтамасыз етеді және олар бәсекеге қабілетті маманмен қамтамасыздандырады. Көптеген елдерде құзыреттілікке жаңаша мән беру

білімді жоғары дәрежеге көтергені мәлім. Құзыреттілік еңбек нарығында тұрақты өсіп отырған талаптармен, шапшаң технологиялық өзгертулермен, соның ішінде академиялық және еңбектегі мобильдік өсуімен негізделген. Құзіреттіліктің жеке компоненттерін анықтай отырып, ол адамның алдына қойған мақсаттарын орындауға көмектесетін сипаты мен икемділігін атайды.

Теориялық және практикалық ізденістер педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігіне мынадай анықтама беруге мүмкіндік берді – бұл педагог-психологтың кәсіби тұлғалық сапаларына интегральды сипаттама, құндылықты көзқарастарға, еркін бағыт бағдарға, кәсіби позицияға, зерттеушілік тәсілдерге ие, сонымен бірге педагогикалық білім берудің теориясының және практикасының мәселелерін жүзеге асыруға қажетті ақпараттық-танымдық, конструктивтік, проекциялық шығармашылық білімдер мен іскерліктерді меңгерген педагог-психолог маманы.

Қазіргі кезде оқушыларға ағылшын тілін оқытудың әртүрлі деңгейлеріне сәйкес оқытудың жаңа технологияларын, ақпараттық және компьютерлік жүйелер арқылы ізденіс жұмыстарын жандандыра түсудің барлық мүмкіндіктері жасалған. Шетел тілін оқытуда лингфондық құрал-жабдықтар, аудио, видео кешені – оқушылардың ауызша және жазбаша аударудағы білім жетілдіру, сөздік қорын қосымша жаңа сөздермен байыту, толықтыру, ой-өрісін дамыту мақсатында қолданылады. Сондай-ақ оқыту процесінде мультимедия бағдарламасының көмегімен, ғаламтордан алынған әлемдік жағдайлар, педагогикалық технологиялардың түрлі әдіс-тәсілдері, коммуникативтік бағыттағы оқыту элементтері кең қолданылады. Тілге байланысты оқу процесінде жүйелі жетілдіру жұмыстары жүргізіліп отырады, атап айтсақ ашық сабақтар, пікір-сайыстар, семинар, конференциялар, практикалық сабақтар, дөңгелек үстелдер, кездесулер, өзара сабаққа қатынасып талдау, оқушылардың зерттеу жұмысымен айналысулары, сонымен қатар студенттердің жеке ізденіс жұмыстарына басшылық ету.

Қорыта айтатын болсақ, көптілді білім беру бағдарламасы аясында үштілді меңгеру тәжірибесін жинақтап, әлемдік деңгейде көтерілуіміз керек. Бұл оқушылардың халықаралық жобаларға қатысуын кеңейту, шетелдік әріптестермен ғылыми байланыстарын нығайтуға, шетел тілдеріндегі ақпарат көздеріне қол жеткізуіне мүмкіндік береді. Елдің ертеңі өресі биік, дүниетанымы кең, кемел ойлы азаматтарын өсіру үшін бүгінгі ұрпаққа ұлттық рухани қазынаны әлемдік озық ой-пікірімен ұштастырған сапалы білім мен тәрбие берілуі қажет.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының жоғары педагогикалық білім беру тұжырымдамасы. // Егемен Қазақстан. 18. 08. 2006.
2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Егемен Қазақстан. 30 қараша, 2015.
3. Үш тілде білім беруді дамытудың 2015-2020 жылдарға арналған жол картасы. Астана, 2015.
4. Қазақстан Республикасындағы «Тілдерді қолдану мен дамытудың 2015-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы». Астана, 2015.
5. Бакирбекова А.М., Жолбасарова А.Б. Қазақстандағы білім беру жүйесін жетілдіру/Астана, 2015/[Электрондық ресурс]:<http://martebe.kz/bilim-beru-zhuiesin-zhetildiru>.

ӘОЖ 37.037

Хабиева Д.Г.

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ

XXI ғасыр - қатаң бәсеке ғасыры. Әлемдік бәсекелестіктің жылдам дамуына ілесе алатындай білімді де тапқыр, дара тұлғаның тағдыры біздің қолымызға аманат ретінде тапсырылып отырғаны анық. Бүгінгі мектептің басты міндеті - өзіндік ой- көзқарасын ашық айта алатын, өмірге бейім тұлға қалыптастыру болса, оған мұғалімнің шәкіртіне деген сүйіспеншілігі, оны тұлға ретінде бағалауы баланың адамдық қасиеттерінің дамуына басты кепіл болуды көздейді. Ойын еркін айтатын, сын тұрғысынан ойлануға бейім, интеллект қабілеті дамыған, қоғамдық өмірде өз орнын табатын жеке тұлғаны қалыптастыру мектеп мұғалімдері үшін үлкен жауапты іс.

«Функционалдық сауаттылық» термині 1957 жылы ЮНЕСКО енгізген уақытынан бастап «сауаттылық» және «минималды сауаттылық» ұғымдарымен қатар қолданысқа түсіп келеді.

- 1) Сауаттылық дегеніміз – оқу, жазу, санау және құжаттармен жұмыс жасай алу дағдылары.
- 2) Минималды сауаттылық дегеніміз – қарапайым хабарламаларды оқу және жазу дағдылары.

3) Функционалдық сауаттылық дегеніміз – адам өзінің оқу және жазу дағдыларын әлеуметтік ортада қарым-қатынас жасауда қолдана білу қабілеті, яғни адамға өзін қоршаған әлеуметтік ортамен қарым-қатынасқа түсуге мүмкіндік беретін және сол ортаға барынша тез әрі жайлылықпен бейімделуіне жағдай туғыза алатын сауаттылық деңгейі. Бұл деңгейде адам мәтіндерден өзіне қажетті ақпаратты, мәлім іріктеп алуы үшін және сондай ақпаратты басқаларға жеткізе алуы үшін қажетті болатын қабілеттер қалыптасады.

Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісінің орталық тұлғасы білім алушы субъект, ал ол субъектінің алған білімінің түпкі нәтижесі құзыреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру мәселесін негізге алудың өзектілігін арттырып отыр.

Функционалдық сауаттылық мазмұны келесі құзыреттіліктерден көрінеді:

- оқу, жазу сауаттылығынан;
- жаратылыстану ғылымындағы сауаттылығынан;
- математикалық сауаттылығынан;
- компьютерлік сауаттылықтан;
- денсаулық мәселесіндегі сауаттылықтан;
- құқықтық сауаттылығынан.

– С.Г.Вершилинский мен М.Д.Матюшкина «функционалдық сауаттылық» ұғымын мектеп түлектерінің сауаттылық көрсеткіштері ретінде қарастырады: Жалпы сауаттылық (шығарма, реферат жазу; калькуляторсыз санау, анкета, бланк толтыра алуы), ақпараттық сауаттылық (желіден қажетті мәліметті таба алуы, электрондық поштамен хат алысу, мәтін теру мен шығару).

– Жоғарыдағы ойларды түйіндей келе бастауыш білім беру сатысы қарапайым функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға бағытталған. Бастауыш саты кіші мектеп жасындағы оқушының функционалдық сауаттылық пен әлеуметтік құзыреттіліктің қарапайым дағдылары мен қабілеттерін қалыптастырудың негізін салады. Осыған орай қарапайым сауаттылық оқу мен санаудың ауызша және жазбаша тілін, әлеуметтік әрекеттерді (адамдармен қарым-қатынасқа түсу дағдысы, біріккен әрекетті жүзеге асыру, қоғамның талаптарына сай өзін - өзі ұстау) дағдылары қалыптасады.

Бастауыш сынып оқушыларының қарапайым функционалдық сауаттылық дағдыларын білім саласы бойынша қалыптасуы:

– «Тіл мен әдебиет» білім саласы

Ғылыми еңбектерде сауаттылық ұғымының белгілі бір деңгейде ана тілінің грамматикалық нормаларына сай оқу, дұрыс жаза алу дағдыларын игеруі екені байқалады. Функционалдық сауаттылық –тілдік тұлғаның әлеуметтік –қоғамдық ортада сөйлесім әрекетінің түрлерін (тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылым, тілдесім) өзінің мақсатына қарай еркін қолдана алу мүмкіндіктерінің қалыптасқан жүйесі.

«Қазақ тілі» пәні

Сөйлеу қызметінің барлық түрлерін меңгерген сауатты жазу және оқу дағдылары жетілген, шығармашылық қабілеттері мен тілдесімдік дағдылары дамыған, алған тілдік білімдерін ауызша және жазбаша сөйлеу әрекеттерінде қолдана білетін жеке тұлға қалыптасып, дамуына ықпал етеді.

Оқушылардың өз ана тілі – қазақ тіліне деген қызығушылығын ояту арқылы тілдің құдіретін, эстетикалық құндылығын сезіндіру арқылы қазақтың ұлттық мәдениетімен туралы білім алады.

Тілдік ұғымдар арқылы оқушыларды өзін тілді иеленуші тілдік тұлға ретінде қалыптасады. Ауызекі және жазба тілде қарым-қатынас жасау дағдылары қалыптасады.

Тілдік материалдар негізінде қажетті тілдік білім, білік, (дұрыс, түсініп, мәнерлеп оқу және сауатты, көркем жазу) дағдылары қалыптасып, дамиды.

«Әдебиеттік оқу» пәні

Мәтінді дұрыс, мәнерлеп және шапшаң оқуды меңгеруі, шығарма авторының көзқарасын түсіну, мәтінді оқырман ретінде қабылдауға тәрбиеленеді, көркем-шығармашылық қабілеттері дамиды. Сөз өнеріне деген қызығушылық, тілдік эстетикалық талғамы қалыптасады. Сөйлеу әрекетінің түрлері жетіліп, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық пен рухани- адамгершілікке тәрбиеленеді.

Мәтінді оқу сапасы дұрыс, түсініп, шапшаң, мәнерлеп дағдысы қалыптасады. Ауыз әдебиетінің жанрлары, отандық және әлемдік балалар әдебиетінің озық үлгілерімен танысады.

«Орыс тілі», «Шетел» пәндері

«Орыс тілі», «Шетел» пәндерін қазақ тілді бастауыш мектепте оқыту – басқа тілдерде білім, білік, дағдылары қалыптасады.

Лексикалық-грамматикалық шекте сөздік қорлары қалыптасады, қарапайым үлгілік (типтік) сөйлемдерді айту, түсіну, құрау дағдылары қалыптасады. Сөздік қорларының толықтығымен жай сөйлемдерді жайылма сөйлемдерге айналдыру білігі, сөз тіркестерін әр тілдің синтаксистік қатар заңдылығына сүйене отырып құру білігі қалыптасады.

«Математика» пәні

Бастауыш сыныптардағы математика пәні 1000000-ға дейінгі натурал сандар және нөл санының арифметикасы, негізгі шамалар, геометриялық фигуралар туралы білім, білік, дағдылары қалыптасады. Сонымен қоса жазықтықта заттарды орналастыру, уақытты мөлшерлеу, өлшемдерді анықтау, көлемді ұғыну, арақашықтықты межеллеу, жоғары, төмен, қасында, маңында, артында, алдында тілдік ұғымдарды меңгертіп, қолдана білу дағдысына.

Математиканың базистік негізін игеру арқылы көрнекі-бейнелі, логикалық және абстрактты ойлауды қалыптасады.

Тұлғаның зейін, қабылдау, есте сақтау, ойлау, сонымен қатар математикалық тілінде сөйлеу, психомоторика тәрізді функциональдық қасиеттері дамиды.

«Дүниетану» пәні

Бастауыш сынып оқушыларында «Адам–Табиғат» жүйесіндегі қоршаған әлем тұтастығы туралы білім алып, адамзаттың табиғатпен қарым-қатынас туралы, жалпыадами құндылықтар туралы білігі қалыптасады.

Туған жері, табиғат туралы, табиғат құбылыстары туралы түсініктері қалыптасып, қоршаған ортаның әр алуандығы, тұтастығы, құндылығы, ондағы адамның орны, қызметі туралы білім алады.

«Музыка» пәні

Бастауыш сыныптардағы оқушылардың рухани және адамгершілік тұлғасы, асыл қасиеттері оянып, көркемдік талғамы өсіп, эстетикалық сезімі, шығармашылық қабілеті, музыкалық мәдениеті дамиды.

Оқушылардың музыка өнері жайында көзқарасын кеңейіп, музыкалық құбылыстарға қызығушылық қалыптасып, музыкалық шығармалар арқылы сезімін, көзқарасын білдіру дағдыларында қалыптасады.

Музыкалық шығармалар тыңдау, ән айту, музыкалық аспаптарда ойнау, мәнерлі би қимылдарын әрекеттеріне үйренеді.

«Еңбекке баулу» пәні

Адам және қоршаған әлем арасындағы өзара байланыс, қоғам дамуындағы адам еңбегінің рөлі, еңбекке құрметпен қарау, алғашқы технологиялық біліктіліктері мен дағдылары қалыптасады.

XXI ғасыр - қатаң бәсеке ғасыры. Бұл ғасыр – марғаулықты көтермейтін ғасыр. Демек, әлемдік бәсекелестіктің жылдам дамуына ілесе алатындай білімді де тапқыр, дара тұлғаның тағдыры біздің қолымызға аманат ретінде тапсырылып отырғаны анық. Бүгінгі мектептің басты міндеті - өзіндік ой-көзқарасын ашық айта алатын, өмірге бейім тұлға қалыптастыру болса, оған мұғалімнің шәкіртіне деген сүйіспеншілігі, оны тұлға ретінде бағалауы баланың адамдық қасиеттерінің дамуына басты кепіл болуды көздейді. Ойын еркін айтатын, сын тұрғысынан ойлануға бейім, интеллект қабілеті дамыған, қоғамдық өмірде өз орнын табатын жеке тұлғаны қалыптастыру мектеп мұғалімдері үшін үлкен жауапты іс.

«Сабақ беру - үйреншікті жай шеберлік емес, ол - үнемі жаңадан жаңаны табатын өнер», -деп Жүсіпбек Аймауытов айтқандай, әрбір мұғалім үнемі ізденісте болса нұр үстіне нұр болары сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру. Әдістемелік құрал. Астана, 2013.
2. Рыскулбекова А.Д. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру. Алматы, 2012.
3. Барсай Б.Т. Бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби-дидактикалық құзыреттілігін қалыптастырудың әдіснамасы, теориясы және технологиясы. Алматы, 2009.
4. Мұханбетжанова Ә.М., Мұқанбетова Ш.Т. Тұлғалық-бағдарлы педагогика. Алматы, 2008.

ӨОЖ 81'37:811.512.122

Хасанова И.У., Байгелдиева Т.Е.

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЭТНОМӘДЕНИ БІРЛІКТЕРДІҢ ЛЕКСИКА-СЕМАНТИКАЛЫҚ ТОПТАРЫ

Тіл – тек коммуникативті құрал емес, сонымен бірге, адам болмысының, оның мәдениетінің көрінісі, өйткені мәдениет таңба, белгіден тысқары, яғни тілден тысқары өмір сүре алмайды. Адамды түгелдей дерлік таңбалық әлем қоршаған, өйткені адам болмысының өзі – таңбалық, тілдік болмыс. Адам – бір мезгілде таңбаны тудырушы да, оны талдаушы да. Тіл – тек денотативті (белгі, сигналдық) коммуникация құралы ғана емес, сонымен бірге, коннотативті (белгілі әлеуметтік – мәдени,

идеологиялық мәні бар) құрал. Тілде әр халықтың тарихы, оның өмірі, тіршілігі, шаруашылығы мен мәдениеті жатыр. В.А. Звигенцев: «Язык, как мы знаем, существует главным образом в процессе мышления и в нашей речи как в выражении мысли, и кроме того, наша речь заключает в себе также и выражение чувствований» – деп бекерге айтпаса керек еді [1].

«Тілді тарихи мұра ретінде ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуші ол – адам. Адамның өмірі этномәдени тұрмысымен байланысты екендігі айтылды. Біздің ғасыр – өзінің артықшылығымен тарихи ғасыр. Барлық ойлар мен біздің жауаптарымыз, шығармашылығымыз тарихи негізден басталып, тарих табалдырығында пісіп-жетіледі» деген екен Белинский.

Сондай-ақ, Елбасының «Ұлы даланың жеті қыры» атты баяндамасындағы: «Қазіргі киім үлгісінің базалық компоненттері Дала өркениетінің ерте кезеңінен тамыр тартады. Атқа міну мәдениеті салт атты жауынгердің ықшам киім үлгісін дүниеге әкелді. Ат үстінде жүргенде ыңғайлы болуы үшін бабаларымыз алғаш рет киімді үстіңгі және астыңғы деп екіге бөлді. Осылайша кәдімгі шалбардың алғашқы нұсқасы пайда болды. Бұл салт атты адамдардың ат құлағында ойнауына, ұрыс кезінде еркін қимылдауына мүмкіндік берді. Дала тұрғындары теріден, киізден, кендір мен жүннен, кенептен шалбар тікті. Содан бері мыңдаған жыл өтсе де, киімнің осы түрі өзгере қоймады. Қазба жұмыстары кезінде табылған көне шалбарлардың қазіргі шалбардан еш айырмасы жоқ. Сонымен қатар, бүгінгі етіктердің барлық түрі көшпенділер атқа мінгенде киген жұмсақ өкшелі саптама етіктің «мұрагерлері» екені белгілі» деген мәтін жолдары жоғарыда айтылған тұжырымдармен үндесіп жатыр [2]. Бұл тұжырымдардың өзектілігі бүгінгі таңда жас ұрпаққа этномәдени тәрбие беру мәселесімен тікелей байланысты.

Этномәдени, этномәдени бірліктер ұғымының табиғатын тілдік тұрғыдан талдайтын болсақ, лингвомәдени бірлік – лингвомәдениеттану деп аталатын тіл білімі саласының негізгі ұғымдарының бірі. Лингвомәдениеттану бағытының басты қызметі – мәдени ақпаратты танытатын және сол мәдениетті қалыптастыратын адамзаттың тіліндегі мәдени мазмұнды бейнелейтін тілдік таңба табиғатын зерттеу болып табылады. Негізгі зерттелу нысаны көп нысандар – бұл символдық, эталондық, стереотиптік, бейнелі – метафоралық мәнге ие болған бүтін мәдени мазмұнды бейнелей алатын заттық, тұрмыстық сипаты басым тіл бірліктері мен таңбалар, яғни лингвомәдени бірліктер. Бұл бірліктерді Ж.А. Манкеева этномәдени бірліктер деп атайды, себебі ғалымның ойынша, этномәдени бірліктердің мәні үлкен. Ол былай дейді: «Осы тектес этномәдени атауларды талдау негізінде «мәдениет» ұғымының тілге қатысты мәнін былай түсіндіруге болады: кез келген ұлттық мәдениеттің негізі – ортақ тілде сөйлеп, ортақ мүдде мен қағидаларға сай өмір сүріп, әрекет ететін этножұмысқа қалыптасқан шындық дүниенің тұтастығы, этностың материалдық және рухани кеңістігі. Олай болса, «тіл – ұлттың тірегі, ұлт мәдениетінің негізі» деген қағидаларға сәйкес тіл мен мәдениет арасындағы байланыстың арқауы сан ғасыр өтсе де бар асылын өз бойында сақтап, еш шашаусыз жиып, болашаққа жеткізетін тілдің құдыреті – кумулятивтік қызметі негізінде шешіледі. Нақты түрдегі оның тілдік көріністері: материалдық мәдениет (тұрақ, киім, тамақ, тұрмыс бұйымдары, еңбек құралдары т.б.) және ұлттық тіл арқылы ұрпақтан ұрпаққа сақталып, жеткізілетін рухани мәдениет (салт-дәстүр, миф, өнер, дін, тәлім-тәрбие, көркем мәтін т.б.) және ұлттық психология, таным тұрғысынан жасалатын рәміздік жүйе, сакарилизация тәсілімен сақталған өнер, археология туындылары т.б. атаулары» [3]. Осы пікірге сүйене отырып, біз де этномәдени бірліктер деген терминді қолдануды жөн көрдік. Этномәдени бірліктер белгілі бір ұлттың болмысын, ерекшелігін, сол ұлттың өзіне тән ой-өрісі мен мінез-құлқын, дәстүр-салты мен әдет-ғұрпын, мәдени-материалдық тұрмысын, менталитеті мен басқа ұлттан ерекшелігін байқататын тіл бірліктерінің мағынасы арқылы, яғни сол атауға таңбаланған бейне мен ситуация мазмұны арқылы анықталады.

«Лексика орудий труда в башкирском языке» атты зерттеуінде А.Д. Лукманова былай деп жазады: «В отдельных тюркских языках большой интерес в плане изучения и обобщения лексики, в том числе орудийной, представляют работы Г.Б. Бегжанова, посвященная профессиональной сельскохозяйственной терминологии в каракалпакском языке (Бегжанов, 1981), Ф.Ф. Гаффаровой – лексики земледелия в татарском языке (Гаффарова, 1999), Н.В. Ерленбаевой – терминология орудий ручного труда, режущих и точильных инструментов в алтайском языке (Ерленбаева, 2005), С.А. Кукаевой – лексики земледелия в ногайском языке (Кукаева, 2005), Ч.И. Фирғалиевой – лексики садоводства в современном татарском языке (Фирғалиева, 2007), Э.С. Абдуллаевой – названий орудий ручного труда и других предметов бытовой лексики кумыкского языка (Абдуллаева, 2013). Существенное значение в исследовании различных видов орудий труда имела кандидатская диссертация А. Айгабылова (Айгабылов, 1976), посвященная профессиональным словам плодово-овощеводство в хакаском языке, где автор выделил шесть семантических групп данной лексики» [4].

Қазақ тілінде этномәдени бірліктерді лексика-семантикалық топтарға қатысты бөлу дәстүрі сақталғандықтан, біз де осы жүйеде бөлуді жөн санадық.

1. Ас-тағам атаулары.

Қазақтың мәдени лексикасын зерттеген Ж.А. Манкеева ас-тағам атауларын еттен, ұннан, сүттен т.т. дайындалған тағамдар деп біраз түрлерге бөледі. Ол былай деп жазады: «*в) Сүттен істелген тамақтардың атаулары:*

Ірімшік, іркіт – құрт қайнату үшін үлкен ыдысқа құйып жинаған сүтті пісіріп, майын алғаннан кейін қалатын аз сусын (ір+кіт); шұбат, айран, қатық, балқаймақ, шалап, сықпа құрт, сүмесін (сүт, ақ), сүзбе, малта, қымыран, қаймақ, қор (қымыздық ашытқысы) [РСл, II, ч.1, 5491]; саумал, сарысу – ұйытқан

айраннан немесе іріткен сүттен т.б. бөлініп шығатын сары түсті суды қайнату арқылы алынып, кептірілген құрт тәрізді тағам; сарымай, мәйек – жас төлдің ұлтабарынан алынып, сүттен ірімшік жасауға пайдаланылатын іріткіш зат; [3]. Сонымен бірге, Ж.А. Манкеева сүт тағамдарын арнайы түсіндіре өтеді:

«**Уыз** – жас төлдеген малдың алғашқы 3-4 күндік қою уыз сүтінен пісірілетін дәмді тағам.

Айран – ашытқы құйып ұйытқан сүт.

Ұйытқы – сүтті ұйытып, айран жасайтын қою сұйық нәр.

Құрт – қатықтың, сүзбенің суын сарықтырып, сығып кептірілген домалақ қатты сүт тағамы. Сонымен қатар, Ж.А. Манкеева «баспа құрт, жас құрт, сықпа, ыстық құрт, малта, ақ малта, ақ түймеш» деген түрлерінде береді.

Ірімшік – майлы сүтті ұзақ қайнату арқылы алынатын ақшыл сарғыш түсті қою сүт тағамы.

Ақ ірімшік – ыстық сүтке іріткі құйғанда қоюланып қататын сүт тағамы.

Уыз ірімшік – уыз сүттен жасалған ірімшік.

Қызыл ірімшік – көп қайнатылып, қызарған ірімшік.

Ежігей – кеппеген құрт пен ірімшіктің қоспасы» [3]. Бұл еңбекте «шалап» көрсетілмеген, алайда оның қалай дайындалатынын жазушы өзі көрсетеді. Мысалы: *Мен іздеп келейін, - Бөрілән, Құтпан, кә-кә – деп Жәутік қостан ащы айранға су құйып, шалап жасап, торсық, дорбасын асынды да, жолға шықты (4, 154 б.).* Ашыған айранға су қосып, әбден пісілген, не торсықта шайқалған сусын. Бұл сусынның шөл қандыруы ғажап болатыны белгілі. «*Босағада ілулі тұрған он екі өрме дойырын қолына ұстап салмақтап қойды*» (4, 9 б.). Мысалы: *Сонан соң үлдіріктің астындағы шұңқырға мұқият қымтап жауып қойған күбіні* суырып алып, *шайқап-шайқап қайнағасына зерек аяқпен бір аяқ шұбат құйып берді де, қайтадан орнына қойды (4, 15 б.).* Ж.А. Манкеева былай дейді: «Күбі – ірікт құятын үлкен ағаш шелек» [3, 108 б.].

2. Құрал-жабдық, бұйым, ыдыс-аяқ атаулары.

Қазақ тұрмысында көптеген заттар, құрал-жабдықтар қолданылғаны мәлім. Олардың кейбіреуі ұмыт қалғанын да байқауға болады. *Күмістеміп ер шаптырып, арда емдіріп, баласына арнап жүген құрық тигізбей жүрген көк дөненді ұстатты (4, 19 б.).* Ертесіне *Аққисым ерте тұрып қара өгізге ашамай* салды (60 б.). - *Ақа, Аққоянға менің құранды ерімді саларсың, - деді (4, 210 б.).* Бұндағы ашамай, құранды ер ер-тұрман түрлері.

3. Киіз үй, оның жабдықтары атаулары.

Киіз үйдің жабдықтары туралы С. Қасиманов, Ө. Жәнібеков, Х. Арғынбаев, Ө. Марғұлан, Ғ. Ақпанбет, Ө.Т. Қайдаров т.б. зерттеушілер еңбектерінде жазылған. Киіз үй жабдықтары қазақ тілінде мол қолданылады. Бұл топтағы этномәдени бірліктер қазақ дүниетанымындағы баспананың қажетті, басы артық заттың жоғын көрсетеді. Мысалы: *Сыртқа шығып, туырлықтың үстіне кептіруге тастаған ірімшік дорбаны бақанмен* алды да, *үйге әкеп орта аяқ ірімшікті Жәутіктің алдына қойды (4,129 б.).* *Заида сәл қарап отырды да, үлдіріктің төменгі сәкісінде* кішкене кеседе тұрған қатқан ежегейді алып, *созылып барып, Жәутіктің алдына қоя салды (4, 15 б.).* Ақыры, *терең күрсіне бір деп алып:*

- *Иә, раббым, - деп шәйі көрпе астындағы таспыығына қол соза бергенде сықырлауық* ақырын ғана ашылып *Аққисым кіріп келді. Аққисымға сегіз қанат ақ орданың* іші хан сарайындай көрінді. *Қос-қос қалы кілемдер, қатар-қатар жүк, айқыш-ұйқыш жалпақтығы жарты аршың өрнекті басқұрлар,* сырты өрнектелген *екі сүрік сандық* Нұралының қасында тұр. *Кіре беріс босағада шашақты қоржын,* онан төмен *айлапат қызыл тулақ жатыр (4, 50 б.).* Тап осыны күткендей, күнұзын *есік-түңлігі жабулы, аяқ киізі* байлаулы өлік шыққан үйдей тұнжыраған *ақбоз үй* ішінен жоқтаудай зар аңырап қоя берді (4, 116 б.). Осы мысалдардағы бақан, сандық, жүк, сәкі киіз үйге қатысты заттардың атаулары. Мәселен: Бақанмен шаңырақ көтереді, жүк сандықтың үстіне, үйдің ішіне жиналады. Ал түңлік жабылып, ашып, сыпырылатын киіздің атауы т.т. Одан басқа да шымылдық, басқұр, кереует, желбау, текемет, кілем атаулары да киіз үйдің жабдықтары. Мысалы: *Шымылдық ішінде екі басы қайқиган қазақы ағаш кереует* тұр екен (4, 72 б.). Сөйтсе, кірсе шыққысыз: *жастағаштар, аяқты сандықтар үстіне қатар-қатар жүктер* жиналыпты. Әрқайсысында сәттеннен тысталған көрпелер, *жастық-көпиіктер. Ені бірер кез басқұр, айқұш-ұйқыш ілінген желбаулар. Жерде өрнекті текемет, қалы кілем* жатыр. Ол аз дегендей, оң жаққа қызыл *шұғадан шымылдық* құрылыпты (4, 230 б.).

4. Төрт түлік мал атаулары.

Этномәдени атаулар ретінде төрт түліктің барлығы дерлік түйе, жылқы, сиыр, қой, ешкі атаулары молынан қолданылады. Мысалы: *Сондықтан Аққисым ол құлынды арда* емізеді де *сойып жеп қояды (4, 43 б.).* Бұл келгенде, *Күнсая ақ марқаны* керегеге байлап, *самауырды анадай жерге шығарып қойған* екен. *Аққисым кепенің* аяғын байлап жіберіп, *бауыздай салды (4, 56 б.).* Ана жылы *Әшімді шағатын* бүйіні жеп қоятын *ор қой* қозысымен, *егіз екі ақ тоқты, қозысын* борсық сорып кеткен қоңыр қой (4, 154 б.). *Сол жылы бірінен кейін бірі бес-алты саулық өз төлінен* өзі жеріп қозыларын алмай қойды (4, 123 б.). *Өйткені байдың қойы бір төбе болғанда, көк тұсақ* бір төбе еді (4, 139 б.). *Смағұл көңіліне* алған шаруасын тағы бір ойлап өтіп, *жымыып күлді де, желі* басына қарай бет алды (4, 131 б.). - *Ендеше, сауабыңды алайын, балалар ұйықтағасын күзеудегі ықтырма* құрған көп *шоңқалға* кел (4, 138 б.).

Қазақ тілінде қой жасына байланысты этномәдени атаулар жиі кездеседі. Мысалы: *Қозы, бағлан, марқа, кепе, тоқты, тұсақ, қошқар, ісек* т.т. Ал түйе атаулары да жастарына байланысты *бота, тайлақ,*

қаймалша, атан, інген, бура деп қолданылады. Ал сиыр малына байланысты *тана, өгіз, бұзау, бұқа, тайынша, баспақ* сөздері жиі қолданылады. Жылқыға қатысты *үйір, табын, айғыр, жорға, бие, байтал, құлын, жабағы, бесті, дөнен, құнан, жүйрік, тұлпар* т.б. сөздер жиі қолданылады. Бұл сөздер бәріне белгілі болғанымен, мектеп оқушыларының біліп-білмеуі екіталай. Жалпы малдың жастарына байланысты барлық түйткілді мәселелер зерттелген, оған Б.С. Токтағұлдың зерттеуін атауға болады [5].

5. Уақыт, мезгіл атаулары.

Ж.А. Манкеева уақыт өлшемдеріне көптеген атауларды атап, жатқызады. Мысалы: бесін, екінді, дүрек, қас қағым, сүт пісірім, бие сауым, ет пісірім т.т. [3]. Жазушы Е. Домбаев шығармасында уақыт өлшемдері жиі кездесіп отырады. Мәселен: *Жәутік, өтірік айтқан адамға сүт пісірімнен кейін ғана аузын ашты (4, 10 б.). Күнсая кетісімен, іргеден күн көзіне қарап еді, батуға арқан бойы бар екен (4, 4 б.). Ол Батырбек моласына қайтып келгенде, әлі тек қана таң қараңғысы еді (4, 73 б.). Сол кеткеннен сыыр сәскеде оралды (4, 75 б.). Шығыс жақтан арқан бойы көтерілген зілдей қара бұлт күн көзін тұмшалап алған (4, 122 б.).*

6. Киім атаулары.

Е.Домбаев шығармасынан мысал аламыз: *Кенет, Аққисым сап алдында оқ бойы ілгері бара жатқан кокардасы қарқарадай, омырауы-иықтың бәрі сары алтын, ақбоз атты адамды көргенде есінен тана жаздады. Беліндегі алтын балдақты қылышы, өңіріндегі самсаған знактары мына адамды осы топтан өзгеше, елден ерек көрсетті (86 б.).* Осындағы жазушының қолданған «қарқарадай» теңеуі туралы Ж.А. Манкеева былай дейді: «Қазақ әйелдерінің салтанатты киімі сәнділігімен, нақыштылығымен ерекшеленеді. Мысалы, қыздардың қос етек көйлектері, жеңсіз қынама бел камзолы, кемер белдігі, үкі таққан немесе маржанмен кестеленген тақиясы, ия болмаса жайлауға көшкен кезде байлардың қыздары киетін қарқара (төбесі биік, шошақтау келген, қауырсын («қарқара» деген құстың – М.Ж.) қадаған жас әйелдердің, қыздардың сәнді бас киімі [ҚТТС, VI, 97]) т.б. [3, 128 б.].

Ж.А. Манкеева киімдерді сырт киімдер деп бөледі де, «шалбарды» ер адамдар киіміне жатқызады. «Шалбар – қой терісінен не матадан тігілген, балғы аяқ басына жететін, бұтқа киетін киім. Тігілу үлгілері мен материалдарына байланысты түрі көп. Мысалы: түймелі шалбар, тері шалбар, жарғақ шалбар, елтірі шалбар, қырықпа шалбар, қап шалбар, сырма шалбар, сал шалбар. Ал шапанды былай түсіндіреді. Шапан – астарына жүн не мақта салып, сырып тігілген не астарсыз сырт киім». Ол сондай-ақ, мынадай шапандар түрлерін көрсетеді: «Қара шапан, сары пай шапан, қаптал шапан, күпсер, күмпей шапан, қауыма – мақталы шапан, сырмақ – сырып тігілген шапан, қималы шапан, шеге шапан, шығыт шапан, шығыт шапан» [3].

7. Салт-дәстүрлер атаулары.

Тілімізде көптеген салт-дәстүрлерде қолданылатын этномәдени бірліктер қолданылып отырады. Академик Ә.Т. Қайдаров ол туралы былай дейді: «Мәселен, тіліміздегі *ежеғабыл, барымта, әмеңгерлік, ерулік, қарулық, салбурын* т.б. оы сияқты сөздер мен *бес аспан, бес қонақ, жеті қазына, тоғыз төлеу* сияқты жүздеген энофразеологизмдердің тиісті сөздіктерде берілетін мағынасы мен шын мәнісіндегі этнографиялық мазмұны арасында жер мен көктей айырмашылық бар. Бұлардың әрқайсысы ең аз дегенде қысқаша этнографиялық этюд көлемінде анықталуға тиісті ұғымдар» [6].

Этнографтар А. Қайдар, Р. Шойбеков, Ж. Бабалықұлы, А. Сейдімбеков, Б. Хинаят т.б. зерттеулерін жатқыза аламыз. алғаш рет қазақ халқының саятшылық кәсібі туралы жеке ғылыми еңбек ретінде Ж. Бабалықұлы мен А.Тұрдыбаевтың авторлығымен жарық көрген «Саят» кітабы болды. Бұл еңбекте саятшылыққа қатысты мәселелер толық қамтылған. Атап айтқанда, аңшы, құсбегілердің сырына үңілу, бүркіттің ерекшелігін және оның табиғи жаратылысын, ұстау әдісін, өсіру, баптау тәсілдерін ашу, тазыны өсіру, баптау туралы мағлұматтар кеңінен сөз болады. Моңғолия қазақтарының ұлттық салт-дәстүрін жан-жақты зерттеген Биқұмар Кәмалашұлының халқымыздың құсбегілік және атбегілік дәстүрлі кәсібі жайында жазған еңбегін ерекше атап өтуге болады. Ғалым «Қазақтың дәстүрлі құсбегілігі және атбегілігі» атты кітабында саятшылықтың тәсілдері, оның ішінде бүркіттің қолға үйретілуі, аң аулауға баулуы, құрал-жабдықтарының түрлері, тамақтандыру әдістері және аттың сыны, оның баптау мен күту туралы т.б. мәселелерді жан-жақты айтып өтеді [7].

Соңғы жылдары қазақтың саятшылық кәсібі туралы көптеген мақалалар жарық көріп келеді. Алайда этнографиялық тұрғыдан саятшылық тақырыбына қатысты сұрақтарға толық жауап беретін Б.Хинаят пен Қ.Исабековтың авторлығымен жарық көрген «Саятшылық – қазақтың дәстүрлі аңшылығы» атты көлемді еңбегін айтуға болады. Еңбекте саятшылықтың тарихы, аушы құстардың түрлері мен тұқымы, қолға түсіру тәсілдері, қолға үйрету, аңшылыққа баулу және құмай тазының тегі мен түрлері, мінез-құлқы, оны аңшылыққа баулу, із кесуге үйрету, сондай-ақ, бүркітке және құмай тазыға қатысты халқымыздың ырым-жоралары туралы да сөз болады.

Қазақ тіліндегі этномәдени бірліктер «1) Ас-тағам атаулары; 2) Құрал-жабдық, бұйым, ыдыс-аяқ атаулары; 3) Киіз үй, оның жабдықтары атаулары; 4) Төрт түлік мал атаулары; 5) Уақыт, мезгіл атаулары; 6) Киім атаулары; 7) Салт-дәстүрлер атаулары; 8) Ұлттық ойын атаулары» деген семантикалық топтардан тұрады.

Қорыта келгенде, жастарға ұлттық тәрбиелік білім беруде этномәдени бірліктерді мектептің оқу-тәрбие үдерісінде оқытуды қолға алу жақсы нәтижелерге жеткізері сөзсіз деп санаймыз.

Әдебиеттер:

1. Звигенцев В.А. Теоретико-лингвистические предпосылки гипотезы Сепира-Уорфа// Новое в лингвистике. М., 1960
2. Назарбаев Н.Ә. Ұлы даланың жеті қыры. Егемен Қазақстан. 21.11.2018. <https://egemen.kz/article/178090-nursultan-nazarbaev-uly-dalanynh-zheti-qyry>
3. Манкеева Ж.А. Қазақ тіліндегі этномәдени атаулардың танымдық негіздері. – Алматы: «Жібек жолы» баспасы, 2008. – 356 б.
4. Лукманова А.Д. Лексика орудий труда в башкирском языке. – Уфа: Мир печати, 2017. – 140.
5. Тоқтағұл Б.С. Түркі тілдеріндегі төрт түліктің жасына қатысты атаулардың этнолингвистикалық сипаты: филол.ғыл.канд....автореф. – Алматы, 2005.
6. Қайдаров Ә.Т. Қазақ тілінің тарихи лексикологиясы: проблемалары мен міндеттері // Қазақ тілі тарихи лексикологиясы мәселелері. – Алматы: Ғылым, 1988. 7-15 бб.
7. Кәмәләшұлы Б. Қазақтың дәстүрлі құсбегілігі және атбегілігі. - Алматы: Өнер. 2006.

ӨОЖ 81'271:373.2

Хасанова И.У., Біржан Н.С.

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТТЕРІН БАҒАЛАУ ТӘСІЛДЕРІ

Еліміздегі білім беру мазмұнының жаңаша бағытта дамуы білім беру саласындағы мұғалімдердің кәсіби дамуына, жаңаша көзқарасының қалыптасуына, олардың педагогикалық әдістемелерін тәжірибеге енгізуге мүмкіндік беруде. Сапалы білім беру – оқыту мен тәрбиелеудің үздіксіз үдерісі. Қазіргі білім берудегі басты мақсат – сапалы білімді, өмір сүруге бейім, өзіндік ой-талғамы бар, ұлттық рухани санасы қалыптасқан, қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру. Сондықтан да мектептің оқу-тәрбие үдерісінде қазіргі оқушының өздігінен білім іздеуге құштар жеке тұлға екендігіне ерекше мән беруіміз керек. Мұндай тұлғаға қойылатын бірінші кезектегі нақты талаптар – белсенділік, жауаптылық, шығармашылық, терең білімділік, кәсіби сауаттылық. Бұл талаптарды жүзеге асыру үшін оқушы білімін бағалауда мүлдем жаңа бағытта жұмыс істеу қажеттілігі туындайды. Осы қажеттілікті шешу жолдарының бірден-бір жолы – оқушы білімін критериялды бағалау жүйесі бойынша сараптау.

Жаңартылған білім беру мазмұнының негізгі ерекшелігі – оқушылардың білімін бағалаудың жаңа жүйесінің, яғни, критериялды бағалаудың енгізілуі. Критериялды бағалау жүйесінде ең маңызды нәрсе – оқу үдерісінің өзі, сол арқылы оқушы өзін-өзі бағалауды үйреніп, өз білімінің артықшылықтары мен кемшіліктерін көріп, әрі қарай қалай даму керектігін түсінеді, яғни бұл жүйеде оқушының қалай жұмыс жасағаны, қалай ойланғаны бағаланады. Бағалауды өткізу үшін, оқушылардың нені білетіндігін және не істей алатындығын анықтау қажет. Критерийлер – оқытудың міндеттерін жүзеге асыратын өлшемдер, атап айтқанда, оқушылар жұмыс барысында орындайтын іс-әрекеттер тізбесі.

Критериялды бағалау – бұл білімнің мақсаты мен мазмұнына сәйкес келетін, оқушылардың оқу-танымдық біліктілігін қалыптастыруға себепші болатын, айқын анықталған, ұжыммен шығарылған, білім процесінің барлық қатысушыларына алдын ала белгілі критериялармен оқушылардың оқу жетістіктерін салыстыруға негізделген процесс. Егер балаға оның белгілі бір деңгейге жеткендігін айтса, онда бұл оған үздік нәтижеге жету үшін не істеу керектігін түсінуге көмектеспейді; бұл ретте егер баламен бірге оның жұмысында мұндай бағалауға не әкелгенін және бағалау өлшемдерін түсіндіруге талдау жасаса, онда бұл балаға өзінің нәтижесін жақсарту үшін кейін не істеу керектігін түсінуге мүмкіндік береді [1].

Бастауыш сыныптарда критериялды бағалау жүйесі қалыптастырушы (ағымдық) бағалау (ҚБ) және ішкі жиынтық бағалауды (ІЖБ) қамтиды [2]. Тоқсандық баға 50% де 50% пайыздық қатынасында бөлім/ортақ тақырыптар бойынша жиынтық бағалау нәтижелерінің негізінде қойылады. Бұл білім алушы тоқсандық бағаның 50%-ын бөлімдер/ортақ тақырыптар бойынша жиынтық бағалау нәтижелері, 50%-ын – тоқсандық жиынтық жұмыстың нәтижелері бойынша жинайтынын білдіреді. Осы екі бөліктің қосындысы тоқсанға қойылатын қорытынды бағаны көрсетеді [3].

«Бағалау» термині «*жақын отыру*» латын тіліндегі мағынада – бағалаудың негізгі сипаты бір адам басқа адамның не айтып, не істегенін немесе өзін-өзі бақылау жағдайында өзінің дербес ойлауын, түсінігін немесе тәртібін мұқият бақылауы [4].

Формативті бағалау: «өте жақсы», «жақсы», «орташа», ал *ынталандыру* арқылы бағалау «Жарайсың», «Мен сабақтағы сіздің жұмысыңызға ризамын», «Сіз жақсырақ жұмыс істей алар едіңіз» тәрізді бағалаулармен анықталады.

Оқушылардың оқу жетістіктері мына дағдыларды қолдану арқылы бағаланады: білу, түсіну, қолдану, сыни ойлану, анализ, синтез, бағалау, зерттеу дағдылары, рефлексия, коммуникативті дағдылар, тілдік дағдылар, жеке жұмыс жасау дағдылары, топта жұмыс жасау дағдылары, мәліметті іздеу дағдылары, тәжірибелік дағдылар, шығармашылық дағдылар, IT-технологияларды қолдану дағдылары [1].

Соның ішінде, коммуникативтік дағдыларды бағалау тапсырмалары негізгі 4 элементтен құралады:

1. Үлгі: негізгі тапсырма.
2. Дескрипторлар: нұсқаулықтар.
3. Күтілетін нәтиже: мұғалім оқушыдан қандай нәтижені күтеді.
4. Тапсырмадан кейінгі бағалау: сөйлеу әрекеттерінің қаншалықты пайдалы болғандығын бағалау.

Сөйлеу әрекеттерін бағалаудың тәсілдері: өзін-өзі бағалау, портфолионы бағалау, өзара (жұптық, топтық) бағалау [5].

Өзін-өзі бағалауы. Қалыптастырушы бағалау оқушының өзін-өзі бағалауы мен сыныптастарының бағалауын қолдануын қарастырады. Бұл тәсілдер қалыптастырушы бағалаудың тиімділігін арттыруын қалыптастырады. Оқушылар өзін-өзі бағалау мен өзара бағалау дағдыларын меңгеріп жатса, онда бағаның әділ қойылғанына күмән болмайды. Бірақ баға сезім негізінде қойылмай, тек белгіленген критерийлер негізінде қойылуын оқушыларға түсіндіргені дұрыс. Өзін-өзі бағалау мен өзара бағалаудың мәні – оқыту үдерісінде *мақсат қойылып, бағалау критерийлер түсінікті* болғанда ғана оқушылар өздерін бағалай алады.

Оқушылардың өзара бағалауы. Өзара бағалау барысында оқушы басқа оқушының жұмысын тексереді. Оның жақсы немесе жаман жақтарын көріп, өзінің жұмысын да талдау жүргізе алады. Бірақ мұғалім оқушыларға тексеретін оқушының өзін емес, оның жұмысын тексеру керектігін еске түсіріп отыру тиіс.

Критериалды бағалау: Мұғалімдерге:

- сапалы нәтиже алуға бағытталған критерийлер әзірлеуге;
- өзінің іс-әрекетін жоспарлауға және талдауға жедел түрде ақпарат алуға;
- білім беру сапасын арттыруға;
- оқытудың сапасын жақсартуға;
- әр оқушының жеке ерекшеліктері мен қабілеттерін ескере отырып, жеке оқыту траекториясын құруға;

- бағалаудың түрлі тәсілдері мен құралдарын қолдануға;
- оқу бағдарламасын жетілдіруге ұсыныстар енгізуге мүмкіндік береді.

Оқушыларға:

- өзінің түсінігі мен қабілетін көрсету үшін оқытудың түрлі стильдерін және ойлау әрекетінің типтерін қолдануға;

- өз нәтижелерін болжау арқылы табысқа жету үшін бағалау критерийлерін білуге және түсінуге;
- өзінің және өз құрдастарының жетістіктерін бағалап, рефлексияға қатысуға;
- шынайы міндеттерді шешу үшін өз білімдерін қолдануға, түрлі көзқарастарды білдіруге, сын тұрғысынан ойлауға мүмкіндік береді [4].

Қазақ тілі сабағында оқушыларының коммуникативтік дағдылары, жазылым дағдысы бойынша жазба жұмыстары мынадай көрсеткіштер бойынша бағаланады және тексеріледі:

- жазба жұмыстарының грамматикалық сауаттылығы;
- жазба жұмысының мазмұны;
- жазба жұмысындағы тілдік құралдарды пайдалану сапасы;
- жазбаша тапсырманы орындау кезінде өз бетінше тілді қолдана алу дәрежесі.

Жазылымға берілген тапсырмаларды тексеру кезінде мұғалімдердің барлығы дерлік жұмысты дұрыс бағалаудан қиналатындығы белгілі. Едуард Уайт (1986) жазу жұмысын бағалауда ең басты ескеретін нәрсе негізінен мұғалімдер оқушылардың жазу жұмыстарын дұрыс бағалау туралы аз біледі, тіпті білмейтіндері де бар, себебі жеткілікті түрде үйренбегендігін айтады. Джеймс Уиллиамстің айтуы бойынша, барлық жазуды бағалау алдын-ала белгіленген стандартқа негізделеді. Кей жағдайларда ол стандарт бөлім немесе аймақ деңгейіндегі нұсқауға сүйенеді, кейбір жағдайда мұғалімнің өзінің білім беру тәжірибесінде қалыптасқан жеке қабылдауына байланысты жүзеге асады. Яғни,

- тақырыпты аша білуі;
- грамматикалық сауаттылығы;
- ойын анық, толық, түсінікті, жүйелі, байланысты етіп жеткізе білуі;
- сөйлемдерді дұрыс құра білуі, грамматикалық, стилистикалық, орфографиялық нормаларды сақтай білуі;
- әдеби көркемдегіш құралдарды орынды қолдана алуы;
- өз ойын сын тұрғысынан дәлелдей білуі бағаланады [6].

Жазылымды бағалаудың түрлері:

1. Тікелей бағалау: сөйлем құру деңгейі, грамматика, пунктуация, сөйлем құрылымдары.
2. Жанама бағалау: мазмұны, өзіндік идеясы, тематикалық сөздер, грамматика, синтаксис.

Оқушының жазылымына пікір жазу талаптары:

1. Жазылымның қай мәселесі туралы пікір жазылатыны алдын ала ойластырылып, сол жайында түсінік пен дәлелдер берілуі тиіс.

2. Әрбір жазылым тапсырмасына пікір жазу барысында алдағы уақытта жұмыс жасалынатын 3 қана мәселе қаралуы керек.

3. Пікір өте ұзақ болмауы тиіс.

4. Пунктуацияға байланысты қателер 3 реттен кейін түзетілмей, пікір жазылуы тиіс.

5. Пікір жазуда қызыл сиядан басқа түстерді пайдалану жөн, себебі ол оқушыға жағымсыз әсер етеді [5].

Тыңдалым дағдысы бойынша, тыңдалымға берілген тапсырмаларды оқушының түсінгенін бағалау үшін төмендегі талаптар қойылады:

- а) мәтін мазмұнының толық, дәл айтылуы және түсіну тереңдігі;
  - ә) тақырыпты (айтылған ойды) анықтауы;
  - б) тілдесушілердің мінездерін өзінше түсінуі (әлеуметтік, психологиялық, жасына және рөліне қарай, таныстық деңгейлері және т.б.);
  - в) аудиомәтіндегі кейіпкерлердің қатысымға түсу ниеттерін анықтау (келісу, кеңес беру, ақпарат алмасу);
  - г) оқушының түсінген-түсінбегенін бақылау үшін, альтернативті мәтін ұсынуға болады.
- Жоғарыда атап өткеніміздей, тыңдалымды меңгертумен қатар, оны бақылау, бағалау қатар жүріп отырғанда ғана жұмысымыздың нәтижесін көре аламыз [7].

Оқылған мәтінді түсіну деңгейі төрт деңгей бойынша бағаланады: 1. фрагментарлық түсіну; 2. жалпы түсіну; 3. толық түсіну; 4. терең сыни түсіну.

Сөйлеу әрекетінің «Айтылым» түрі бойынша қалыптастырушы және жиынтық бағалау аясында төмендегі критерийлерді қолдана отырып, өткізу ұсынылады.

Бағалау критерийі: білім алушы

1. Сөйлеу әрекетінің түрлерін әлеуметтік ортада қолдана алады.
2. Өз ойын жүйелі, еркін жеткізеді.
3. Оқиғаның жүйесін (басы, негізгі бөлім, соңы) сақтап баяндайды.
4. Сөйлеу барысында тілдік нормаларды сақтайды.

Оқылым дағдысы бойынша. Оқылымның мақсаты – мәтіндегі негізгі және қосымша ақпаратты әр түрлі деңгейде қабылдауы және түсіне білуі, тілдің айтылым заңдылықтарына сәйкес оқи алуы. Оқылым бойынша біліктілік деңгейін анықтау және бағалау келесі нәтижелермен айқындалады:

- түсініп оқу;
- зерттеп оқу;
- шолып оқу;
- мәселені сын тұрғысынан бағалау;
- негізгі аргументті анықтап, дәлелдеу.
- мәтіндегі негізгі және қосымша ақпаратты қабылдауы және түсіне білуі;
- тілдің айтылым заңдылықтарына сәйкес оқи алуы;
- оқу дағдыларының (теріп оқу, қажетті ақпаратты тауып оқу) деңгейі бағаланады [6]. Оқу дағдыларын қалыптастыру және дамыту нақты мәселені шешуге бағытталған бірнеше кезеңнен тұрады. Оқылымды үйрену оқу техникасы мен оқығанды түсіну негізінде қалыптасады. Оқу техникасы – білім алушылардың әріп және дыбыс байланыстарын игеріп, оқыған ақпаратты синтагмаларға біріктіріп, интонацияны дұрыс қоюды білдіреді. Оқу техникасын бағалау критерийлері:
- оқу жылдамдығы;
- екпін түсіру ережелерін сақтау;
- үзіліс жасау ережелерін сақтау;
- дауыс ырғағын дұрыс қолдану;
- оқығанды түсіну [8].

Қорыта айтқанда, сабақта критериялды бағалау жүйесін қолдану арқылы біз оқушының тұлғалық бағытын белсенді позицияға бағыттаймыз, тұлғаны өзіндік жауапкершілікке, тұлғалы нәтижеге, бағытқа жеткіземіз, білім алушылардың дайындық деңгейі мен өсу динамикасын кез келген кезеңде анықтаймыз, әртүрлі жұмыстардан алған бағаларды дифференциалдауға қол жеткіземіз.

Әдебиеттер:

1. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық ІІІ деңгей. «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДББҰ, 2012. 12-б.
2. Оқу бағдарламасы. Бастауыш білім беру (2-4 сыныптар). – Астана, 2015.
3. Әдістемелік-нұсқау хат/2017-2018 оқу жылы.
4. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Үшінші деңгей. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы.
5. <http://edulike.blogspot.com/2013/01/fish-andtips.html>

6. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 – 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары / Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы № 832 Қаулысы.
7. 2016-2017 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы Әдістемелік нұсқау хат. – Алматы, 2016. – 257 б.
8. Зайцев В.Н. Резервы обучения чтению. – М., 1991.

ӨОЖ 811.512.122

Хасанова И.У., Рахметова А.

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСТЫРУ БІЛІМІН БАҒАЛАУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Елімізде жаңартылған білім мазмұнына көшу жұмыстары жоспарлы түрде іске асырылуда. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың биылғы Жолдауында «Орта білім беру саласында жаңартылған мазмұнға көшу басталды, ол 2021 жылы аяқталатын болады. Бұл – мүлде жаңа бағдарламалар, оқулықтар, стандарттар және кадрлар. Педагогтарды оқыту және олардың біліктілігін арттыру жолдарын қайта қарау керек болады», – деп білім беру саласына қойылған міндеттердің бірін айқындады [1].

Қазіргі таңда 1,2,3,5,6,7,8-сыныптар жаңа бағдарламалармен оқуда. Сонымен қатар, аталмыш сыныптарда білім беретін мұғалімдер «Өрлеу» біліктілікті арттыру ұлттық орталығы» акционерлік қоғамының филиалында арнайы курстан өтуде. Курс барысында мұғалімдер жаңартылған білім беру бағдарламасына сәйкес педагогикалық әдіс-тәсілдер мен критерийлерге негізделген бағалау жүйесін меңгереді.

Оқушы жұмысын бағалау жөніндегі теориялық ұстанымдарын мұғалімдер өзіндік педагогикалық тәжірибесінде қалайша ұштастырады? Жаңаша сабақ жоспарлаудың тиімділігі неде? Менеджменттің белгілі зерттеушісі Джим Коллинз өзінің «Жақсыдан ұлылыққа» атты еңбегінде «Біздің не жасайын деп жатқанымыз онша маңызды емес, оны кіммен жасайын деп жатқанымыз маңызды» деген. Демек, қандай сатыға бағытталсақ та, бар жұмысымыз оқушымен тығыз байланысты. Сол себепті де қазіргі білім саласындағы өзгерістердің жаңартылған білім мазмұнына қарай оңтайлы бағытта икемделуінің өзі жеке тұлғаның өз ойын еркін жеткізе білетін, ынталы, сенімді болып қалыптастыруға даярлау болып табылады.

Ең алдымен, неден бастау қажет? Кез – келген әріптесіміздің алдында осы сұрақ бірінші тұратыны анық. Алдымен, жалпы әлемдік елдердің білім саласындағы жүргізілген, жүргізіліп жатырған реформаларды саралай келіп, жалпы мектептерге, соның ішінде, өз мектебінде жаңартылған өзгерістер не үшін керек екені жөнінде ойланамыз. Ұштағандық әрекетпен жүзеге асырылатын үдерістің тиімді болуы үшін ата-аналармен алғашқы жиналыста құнды нәтижеге жеткізетін әдіс-тәсілдердің, ортақ тақырыптар бойынша оқытылудың маңыздылығы бойынша топтық үлгіде жұмыстандық. Өйткені оқыту әдістемесінің ерекшелігін мұғалім ғана емес, ата-ана да біліп отырғаны жөн. Осы орайда, сенбі сайын ата-аналарымыз үшін «ашық алаң», «пікірталас» үстелі ұйымдастырылады. Сонымен қатар, үнемі ашық хаттарды үздіксіз жауаппен толықтырамыз.

Оқулықта берілген материалдарды тиімді оқыту мен оқуды жүзеге асыруда әдіс-тәсілдердің ерекшеліктерін оқушының жас ерекшелігіне қарай пайдалану ең маңыздысы болып табылады. Жалпы жаңартылған білім мазмұны бойынша сабақ берудің құндылығы мұғалім тарапынан үздіксіз ізденіс пен шығармашылықты талап етеді. Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша курстан өтіп келгеннен кейінгі оқу үдерісінде атқарылатын жұмыстарымызды бірнеше бағыттарға бөлуге болады. Жұмыс жоспарының бастауын оқушы, мұғалім және ата-ана үшін тиімді жақтарын анықтау мақсатындағы әрекеттерді жинақтаудан бастау аламыз. Жаңартылған оқу бағдарламалары бойынша бастауыш сынып балаларына білім мазмұнын меңгеріп, оқу қағидаларын үйренуде көмек көрсетуді пирамида негізінде 4 тең бөлікпен қарастырдық.

Яғни, *біз нені оқытамыз?* Жаңа мәліметті оқыту кез-келген оқушының нені білетінімен және түсінетінімен байланысты. Оқытудың өзі оқушының бастапқы алған білімі мен дағдыларын назарға алып, оларды өрістетуді мақсат еткенде мәнді болатыны дәлелденді. *Оқушылар қалай оқиды?* Аталған байланыстарды дамытып, нығайту үшін мәселелерді шешу үдерісін толыққанды байланыстыру қажет. Оқушыларға әр нәрсені ойлап табу, шешімін шығару, өз ойын жеткізуге әрқашан уақыт беру керектігін анықтадық. *Оқыту реттілігін қалай құрылымдау керек?* Реттеуде ең маңыздысы оқушылардың бірін-

бірі оқытуына мүмкіндік берілген жөн. Сонымен қатар, белгілі бір уақыт ішінде жұмыс істеуге арналған материалдың көлемі шектеулі болу қажеттігі маңызды екенін айқындадық. *Табысты болғанымды қалай бағалау керекпіз?* Біз оқушыларға рефлексияны ынталандыру және өз идеяларын ойластыру арқылы алған білімдерін қорытындылап, талдауға көмектесуге тиіспіз. Өйткені қолайлы оқу үшін оқушыларға кері байланыс пен мадақтау үнемі пайдалы және қажетті екенін әр жұмыс сайын байқадық. Сондықтан да бағалау ізгі, нәтижелі болғаны абзал.

«Білім беру бағдарламасын тұрақты жетілдіруде өзіндік орны бар» бағамдау үдерісін сипаттау үшін «қалыптастырушы» деген терминді алғашқы болып Майкл Скривен қолданған деген факті кең тараған. Сондай-ақ, ол бағамдау «мектеп басшыларына бірыңғай білім беру бағдарламасын әзірлеп, бағамдау үдерісін өзінің бастапқы рөлінде қолдану арқылы оны қайта қарай отырып, мектеп жүйесі жұмсайтын шығындарды ақтау мақсатында басқа баламалармен салыстырғанда айтарлықтай артықшылығы бар ма екені туралы шешім қабылдауға мүмкіндік береді» деп атап өтті. Осы ретте «бұл рөлдегі бағамдауды жіктеу үшін «қалыптастырушы» және «жиынтық» терминдерін» ұсынған [2].

Екі жыл өткеннен кейін Бенджамин Блум мектеп тестілеріне дәл осындай айырманы қолданды: оқыту-оқу үдерісінің әрбір сатысында кері байланыс ұсынып, түзетіп отыру мақсатында «қалыптастырушы бағамдауды» қолдану мүлде өзгеше. Қалыптастырушы бағамдау дегеніміз оқу үдерісінде мұғалімдер мен оқушылар көмек ретінде қолданатын қысқа тестілер бойынша бағамдау дегенді білдіреді. Бұндай тестілерді жіктеп, бағамдаудың пікір тұжырымдауға көмектесетін бөлігі ретінде қолдануға болғанымен, біз қалыптастырушы бағамдауды баға кою үдерісінен бөліп алып, тікелей оқыту үшін қосымша құрал ретінде қолдану анағұрлым тиімдірек екенін түсіндік [2]. Бенджамин Блум өзінің әріптестерімен бірге кейінгі жұмыстарында «қалыптастырушы бағамдау» терминін қолдануды жалғастырды, ал Ұлыбританияның жоғары оқу орындарында «негізгі бағалаудың алдындағы кез келген бағалауды» сипаттау үшін «қалыптастырушы бағалау» термині қолданылды. Бірақ XX ғасырдың 70-ші жылдары мен 80-ші жылдарының басында термин зерттеушілер мен практиктердің назарына іліне қоймады. Жалпы «қалыптастырушы бағалау» мен «қалыптастырушы бағамдау» терминдері тестілер тәрізді ресми бағалау рәсімдерін атау үшін қолданылды [3].

Біз, мұғалімдер оқушыларды және оқушылар өздерін бағалау үшін орындайтын барлық шараларды қамту үшін «бағалау» деген жалпы терминді қолданамыз, бұл шаралардың көмегімен оқу мен оқыту үдерістерін түрлендіру мақсатында кері байланыс ретінде қолдануға болатын ақпарат аламыз. Оқушы қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқытуды икемдеуде осы дәлелдер қолданылса, бұндай бағалау қалыптастырушы бағалауға айналады [3]. «Қалыптастырушы бағалау – оқудағы қажеттіліктерді анықтап, сәйкесінше оқыту үдерісін өзгерту мақсатында оқушының алға ілгерілеуі мен материалды игеруін жиі, интербелсенді бағалау» [2]. «Қалыптастырушы бағалау – мұғалімдер оқушылардың өтіліп жатқан тақырыптар мен дағдыларды игеруін бағалау үшін қолданатын құрал. Ол белгілі бір тақырып өтіліп жатқанда ол бойынша оқушының қате түсінігін және түсінбеген мәселелерін анықтаудың «өзегі» болып табылады» [2].

Бағалау туралы ережелер мен тәжірибе зерттеу нәтижелерінің негізінде қалануын қамтамасыз етуге бағытталған және Ұлыбритания ғалымдарынан құрылған Бағалауды реформалау тобы бағалаудың оқуға жағымды да, жағымсыз да ықпал ете алатындығын мойындай отырып, оқуға игі әсер ететін бағалаудың сипаттамаларын қорытатын жеті қағиданы ұсынады:

- ол оқыту және оқу тәжірибесіне енгізіледі және оның ажырамас бөлігі болып табылады;

- ол балаларды оқу мақсаттарымен таныстыруды көздейді;

- ол балаларға олар ұмтылатын стандарттарды білуде және мойындауда көмек көрсетуге бағытталған;

- ол балаларды өзін-өзі бағалауға тартуды көздейді;

- ол балаларды өздерінің алдағы қадамдары мен оларды қалай қолдану қажеттігін анықтауға көмектесетін кері байланыспен қамтамасыз етеді;

- ол әрбір оқушының өз оқуын жақсарту алатынына сенімін нығайтады;

- ол оқушылардың да, мұғалімнің де бағалау деректеріне шолу жасап, олар туралы рефлексиялауын көздейді [4].

Әр сабақтағы қолданылатын бағалау әдістерінің өзі оқушының ашылуына, ойлануына бірден-бір әсер етеді. Мектебіміздің 1-3-сынып мұғалімдерімен ақылдаса келе, 2016-2017 оқу жылынан бастап, оқушы жетістігін бағалауда ай сайынғы бағалау жүйесін ортақ тақырыптарға негізделген суреттермен ерекшеледік. Мәселен, қыркүйек айында «смайликтер», қазанда «жемістер» (алма, алмұрт, банан), қарашада «кеңістік фигуралар» (шар, текше, конус), желтоқсанда «аяз ата» (толық, жартылай, толық емес үлгіде), қаңтар айында «көлік түрлері» (ұшақ, машина, кеме), ақпанда «құлттық ойындар» (асық, тоғызқұмалақ, көкпар), наурызда «құлттық киімдер» (сәукеле, кимешек, мәс) сияқты бағалау түрлерін өзгертіп, алмастыра бағалаймыз. Бағалау түрлерін өзгертіп отыру тәжірибемізде оң нәтиже берді десем артық болмас. Себебі оқушы үшін қызығушылықтарының артуы, әр нәрсенің сапасын бағалау және өмірде қолданудағы орны мен алған білім, білік, дағдыларының үнемі қайталанып отыруы, ата-ана үшін

бағалау жүйесінің де тиімділігі, мұғалімдерге ортақ тақырыпта жұмыстануда жаңа сөздердің есте қалуына аса қажеттілігі де анықталды.

Оқушылардың білімін бағалаудың маңызды бір түрі – қалыптастырушы бағалау тапсырмаларын қолданған кезде дескрипторға сүйеніп, критерийлермен бағалау. Әр сабақ сайын қолданылатын қалыптастырушы бағалау тапсырмалары оқушылардың білімін жинақтап, жиынтық бағалауды орындауда және алған мәліметтерді пайымдауда тиімді. Мәселен, төмендегі мысалдардан бастауыш сынып оқушыларының білімін бағалаудың бірнеше әдіс-тәсілдерін көруге болады:

Бөлім: Тыңдалым және айтылым

Бөлімше 1.1 Тыңдалған ақпараттың мазмұнын түсіну

Оқу мақсаты: 2.1.1.1 Тыңдаған материал бойынша түсінбеген сөздерін белгілеу, мәтін мазмұны бойынша қойылған сұрақтарға жауап беру.

Бағалау критерийі: Білім алушы

- мәтіннен түсінбеген сөздерін белгілеп, мағынасын анықтайды;
- мәтіннің мазмұны бойынша сұрақтарға жауап береді.

Ойлау дағдыларының деңгейі: Білу және түсіну. Қолдану

Тапсырма: Мәтінді мұқият тыңда.

Демалыс күні Ақжол саяжайға барды. Бақтағы алмалар нарттай қызыл болып пісіпті. Ақжол анасына алма жинап көмектесті. Нарттай алмаларды бұтадан абайлап үзіп, себетке салды. Кенет қатты жел соқты. Піскен алмалар жерге түсе бастады. Ақжол алма ағашының астында тұрған кірпіні көрді. Ағаштан түскен алмалардың біреуі кірпінің инесіне қадалып қалды. Кірпі жорғалап жөніне кетті. Ақжол бұл көрініске қызыға әрі таңдана қарады.

- Түсіндірмелі сөздіктен «*нарттай*» сөзінің мағынасын анықта.

Нарттай – .....

- Сұрақтарға жауап бер.

1. Ақжол қайда барды?
2. Алманы қайда салды?
3. Кірпі алманы қалай алды?

Ақжол неге таңданды?

Дескриптор

Білім алушы

- тыңдаған ақпараттан түсінбеген сөздерді белгілейді;
- түсінбеген сөздердің мағынасын анықтайды;
- мәтін бойынша қойылған сұрақтарға жауап береді [5].

Қазақ тілі сабағында тапсырмаларды орындау барысында бағалау түрлерінің қолдану ерекшелігі ұжымдық, жұптық, топтық жұмыстарда көрініс табады. Мысалы: (Ұ.) «*Балмұздақ таяқшалары*» әдісімен 5 оқушы әр таңдап алынады. «*Квест*» ойынымен сынып ішінде бағыттар ақ қағазға салынып, қорапқа жеткенше жабыстырылады. Оқушылар сынып ішіне кіргенде тапсырма түсіндіріліп, бағыт бойымен қорапты іздейді. Ұжымдық бағалау: «От шашу» тәсілімен.

(Ж. Ұ.) «*Ретінді біл*» ойыны

Оқулықтағы жаттығуды жеке, ұжыммен оқиды.

«*Ретінді біл*» ойынымен сыныптағы оқушыларға өлеңнің мазмұны бойынша сұрақтар қойылады.

Кім тез жауап берсе, жауабына қарай күлімдеген, тұнжыраған, жылап тұрған «*Смайликтер*» арқылы өздерін бағалайды.

Қарамен жазылған сөздерді сөз құрамына талдайды.

(Ж) «*Ойна да ойла*» әдісімен «*Бинго*» ойыны.

1	2	3
4	5	6
7	8	9

Сұрақтар мазмұны:

1. Мектебіміздің мекен жайы
2. 1 аптада неше күн?
3. Алтын адамның аңыздағы аты
4. Атақты сақ ханшайымы
5. Жердің жасанды моделі
6. Уақытты өлшеу құралы
7. Таяқ сөзіндегі дыбыс саны
8. Жауабы 5-ке тең теңдеу
 $20-x=14$ $18-x=13$
9. Дыбыстар саны

Ең бірінші болған оқушы «Бонуспен» бағаланады.

«Жауапты сұрақтан ізде» ойыны

1. Қолына раушан гүл ұстаған қыздың атын білесің бе? (раушангүл)
2. Қоянбаев Әсет орманда қандай аңды көрді? (қоян)
3. Ертеде талды қорған болған қала қазір қалай аталады? (Талдықорған)

«Сөз құра» ойыны

1. Доп, ыдыс, балық, ыдыс, сабын. (дыбыс)
- Дыбыс пен әріптің айырмашылығы?
2. Мысық, этеш, тасбақа, ін, нан. (мәтін)
- Мәтін туралы не білеміз?
3. Үйрек, лақ, кітап, етік, нар. (үлкен)
- Үлкен сөзіне қарама-қарсы сөзді тап.

Ал мұғалім оқушылардың жетістігін, сабақтағы белсенділігін «Айналайын! Ақылдым! Ботам!» т.с.с. сөздерімен бағалайды.

Қазақ тілі сабағының (Блум токсономиясы) білім мақсатына сай, оқушы алған материалдарды еске түсіріп, анықтап, мақұлдап, қайталайды және әңгімелеп, өз тұжырымын ұсынады, ойлап табады. Түсіну мақсатында мәліметтерді қайта қарастырады, өзара сәйкестендіреді, топта талқылайды, айқындайды, түсіндіреді. Қолдануда жасаған жұмысын көрсетеді, жеке, ұжымда орындайды, суреттейді, пайдаланады. Талдауда ерекшелігін ажыратады, саралайды, салыстырады және зерделейді. Жинақтау мақсатында қайта анықтап, тұжырымдайды. Өзге нұсқасын ұсынады. Бағалауда өлшеп, жорамалдайды да бағалайды.

Қорыта келе, бағалаудың үздіксіз қолданылуын жүзеге асыруда төмендегі нәтижелерге қол жеткізе аламыз деп ойлаймыз:

- оқушының белсенділігі артып, жан-жақты талдауға, ойын ашық айтуға жаттығады;
- оқушылар өз бетімен жұмыстануға дағдыланады;
- танымдық қабілеттері дамиды;
- топпен жұмыс істей алады;
- оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауға үйренеді;
- қызығушылығы артады;
- мұғалімдердің кәсіби құзырлылығы өседі;
- мұғалімдер оқу мен оқыту тәжірибесіне жаңа әдіс-тәсілдерді енгізеді [4].

М. Жұмабайұлы: «... мектеп пен тұрмыс бірі қырым, бірі қияда жатпауын, мектепте оқыған адам білімді құшақтап алып, тұрмыста жарамсыз болып шықпауын, бала нені білсе де, көзімен көріп, қолымен ұстап мүмкін болғанынша өзі істеп білуін қолдаған. Мектеп бітіріп шыққан соң бала бүкіл әлемге, өзгенің және өзінің өміріне білім жүзімен ашылған сапалы ақыл көзімен қарай білсе, міне білімдендірудің көздейтін түпкі мақсаты осы болуы» керектігін айтқан [2]. Міне сол себепті оқушының қызықтыру үшін біз әрқашан жас ерекшеліктерін ескере отырып, жұмыстануды және үздіксіз тәжірибе алмасуды жүзеге асырып отырғанымыз дұрыс деп есептейміз. Өйткені әркімнің білгенінен білмегені көп болса, ортақ смарт мақсатқа жетуде бірлесе келе топтық жұмыстың да, оқушы білімін қалыптастырушы бағалау арқылы саралаудың да пайдасы ерекше.

Әдебиеттер:

1. Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы.
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. – Астана, 2016.
3. zkoipk.kz
4. www.Google.com «Білім беру мен алудағы жаңа тәсілдер»
5. 2-сыныпқа арналған қазақ тілі пәнінен қалыптастырушы бағалау тапсырмалар жинағы. Педагогикалық шеберлік орталығы. – Астана, 2017.

Шотанова А.А.*Западно-Казахстанский государственный университет им.М.Утемисова,
г.Уральск, Казахстан*

СТАНОВЛЕНИЕ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена становлению профессии учителя, особое внимание уделяется системе подготовки будущего специалиста к обновленной системе образования, в частности о необходимости в постоянном обновлении им знаний и овладении новыми профессиональными умениями.

Ключевые слова: Становление, профессиональное становление, педагогическое образование, педагогическая подготовка.

Ситуация неопределенности на рынке труда порождает сложности планирования и определения профессиональных перспектив студентов всех уровней профессионального образования. Значимость проблем, связанных с подготовкой учителя, никогда не подвергалась сомнению, однако в современных условиях они приобрели особую актуальность в связи с тем, что в системе образования Казахстана происходят кардинальные преобразования.

Проблема личностно-профессионального становления и развития студентов средних профессиональных образовательных организаций в настоящее время исследована недостаточно полно, хотя общие вопросы, связанные с развитием общих компетенций будущего профессионала, находятся в центре внимания как отечественной, так и зарубежной теории и практики.

Студенчество как особая социально-психологическая возрастная категория характеризуется интенсивным личностным развитием. При этом профессиональная составляющая развития студентов является не менее важной. Студенческий возраст представляет собой особый период жизни человека, который, по утверждению Б.Г. Ананьева, является сензитивным периодом для развития основных личностных ресурсов. Организация и совершенствование системы непрерывного образования обучающейся молодежи невозможно без целостного понимания развития познавательной деятельности, профессионального мышления студента и изучения процесса профессионального становления на всех ступенях обучения.

Профессиональная социализация студенческой молодежи происходит на фоне определенных тенденций, которые характеризуются социально-экономическими условиями движения нашей экономики. Актуальным в настоящее время стал вопрос выбора профессий. При этом ядром профессионального становления можно считать взаимодействие личности и профессии [3]. Понятие «становление» в словаре по социальной педагогике трактуется как приобретение новых признаков и форм в процессе развития, приближение к определенному состоянию [4]. Под профессиональным становлением студентов мы подразумеваем процесс развития самосознания, включающего самосовершенствование профессионально важных качеств личности, и самообразование, а также формирование ценностно-мотивационного отношения к будущей профессии. При этом главной целью профессионального обучения является получение конкретной специальности в вузе или другом профессиональном образовательном учреждении.

Ядром первичной профессионализации, ее центральным компонентом и главным этапом является приобретение определенных знаний, навыков и умений, необходимых для успешного осуществления конкретного типа профессиональной деятельности. Однако получение специальности не исчерпывает содержание профессионализации. Процесс профессиональной подготовки в вузе предполагает целенаправленное развитие у будущих специалистов системы социально-профессиональных качеств, глубоких убеждений, мировоззренческих позиций, что составляет фундамент для развития профессионализма.

В современном обществе быстрыми темпами растет значимость профессионального образования. Сегодня будущему специалисту недостаточно одних только теоретических знаний, так как бурно развивающаяся наука приводит к стремительному устареванию этих знаний. Центральная задача вуза - подготовка специалистов для практической деятельности. Теоретические знания, получаемые, в рамках образовательного процесса и практическая работа в предприятиях, учебных заведениях, медицинских клиниках и т.д. переплетены друг с другом. Учебная практика подводит студента к осознанию будущего профессионального пространства и специфики деятельности будущей профессиональной.

При этом система профессионального образования конкурентоспособного специалиста должна решать двойную задачу: во-первых, выполнять социальный заказ общества - готовить специалистов, необходимых на данный момент для удовлетворения общественных потребностей в трудовых и профессиональных ресурсах; во-вторых, в процессе профессиональной подготовки ориентироваться на развитие личности специалиста, становление его духовно-нравственного облика, воспитание потребности в непрерывном духовном саморазвитии и профессиональном самосовершенствовании.

В настоящее время профессиональное образование работает в условиях неопределенности. Сейчас современные требования к специалисту, связаны с необходимостью не только совершенствовать свои профессиональные качества, но и быть психологически готовым к иному виду профессиональной деятельности. Молодежь является самым уязвимым контингентом на рынке труда, потому что именно молодым специалистам предлагаются неприемлемые условия труда, низкая заработная плата, отказ в работе из-за отсутствия опыта и многое другое. При этом среди молодежи есть много талантливых и предприимчивых людей. В то же время работодатели ищут талантливых молодых специалистов, способных по-иному посмотреть на проблемы компании, организации, учреждения и предложить нестандартные решения давно возникших проблем, а также стремящихся к постоянному профессиональному и личностному развитию.

Множество аспектов в комплексе влияют на продуктивность обучения будущих специалистов и, следовательно, актуализацию имеющегося у них потенциала не только для овладения будущей профессией, но и для построения успешной карьеры по выбранному направлению. Однако обычно всё внимание обращается на развитие профессиональных и личностных способностей, упуская значимость других не менее важных факторов, в числе которых сформированное представление о карьерном самопроектировании. Между тем, современному специалисту достаточно сложно эффективно реализовываться, не владея стратегией планирования, не учитывая законов карьерных сценариев, не имея представлений о самопроектировании.

Целью профессионального образования становится подготовить студента не только к конкретной профессии (специальности), так как полученная профессиональная подготовка не гарантирует трудоустройства, а в дальнейшем, на рынке труда становится нормой смена профессий в течении трудовой жизни несколько раз. Базовые функции профессионального образования предполагают развитие личностного ресурса обучающегося:

- признание индивидуальности и способностей студента, его инициативности как важнейшего стратегического ресурса социально-экономического развития;
- формирование готовности студентов к интенсивным изменениям в области производственных технологий в течении достаточно ограниченного времени;
- смены приоритетов от первоначального освоения профессии к способности и готовности переквалифицироваться и быстро адаптироваться в меняющихся социально-экономических условиях.

Итак, профессиональное воспитание в вузе представляет собой специально- организованный, контролируемый процесс, в ходе которого происходит профессиональное становление специалиста, развитие профессиональной структуры его личности, постепенный переход от вчерашнего школьника к субъекту самостоятельного профессионального труда. Но это возможно лишь в том случае, если человек не только получил соответствующую профессиональную подготовку, но и заложил основы гуманистического мировоззрения, воспитал в себе активную и творческую личность. Принципиальные изменения содержания педагогической подготовки в вузе определены изменением образовательной парадигмы, согласно которой изменяются методологические подходы к организации педагогической подготовки современного выпускника вуза.

Современное развитие общества требует системы образования инновационного типа, в условиях которой стало бы возможным формирование у обучаемых способности к проективной детерминации будущего, ответственности за него, веры в себя и свои профессиональные способности, в необходимости создания в вузе таких условий, когда студент накапливал бы опыт профессионального мышления в ходе учебной деятельности.

В целом уровень казахстанского среднего общего образования должен соответствовать задачам развития государства и обеспечивать его конкурентоспособность в современном мире.

Литература:

1. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы / www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo.
2. Горнова, Н.В. Профессионально-личностное становление будущего учителя. Монография / Н.В.Горнова, Г.И.Железовская. - Балаково, 1999. - 108с.
3. Зеер, Э.Ф. Психология профессий / Э.Ф.Зеер. - М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. - 336с.
4. Зотова, Н.Н. Исследование профессионального становления студентов-психологов / Н.Н.Зотова, О.Н.Родина // Вестник Московского университета. - Сер. 14. Психология, 2003. - С.69-78.

Юсупова Б. М.

А.Тайманов атындағы №34 мектеп-гимназиясы, Орал қ.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БАҒДАРЛАМАМЕН БІЛІМ БЕРУ - БОЛАШАҚҚА ҰЛЫ ҚАДАМ

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016 - 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламада Қазақстандық білім беру мен ғылым жүйесін жаңғыртудың қазіргі заманғы кезеңі әрбір адамның сапалы мектепке дейінгі тәрбие мен мектептегі білімге қолжетімділігін, колледж бен университеттерде жаңа кәсіби дағдыларды алу, зерттеу және шығармашылық құзыреттерін дамыту мүмкіндіктерін көздейтіндігін атап көрсетті.

ҚР Білім және ғылым министрлігі жаңартылған білім мазмұнын республикамыздың барлық мектептеріне енгізе отырып, ҚР Білім және ғылым министрлігі «100 нақты қадам» Ұлт жоспарының қадамдарын және Білім мен ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру мақсатындағы білім мазмұнына кезең-кезеңмен көшу жұмыстарының басталып, жаңа оқу жылынан бастап еліміздің барлық мектептерінде Назарбаев Зияткерлік мектептерінің тәжірибесі бойынша жаңартылған білім мазмұны бірінші сыныптан бастап енгізілгені баршамызға аян. (Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016 - 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы № 205 Жарлығы)

Бүгінгі күні оқушыға жаңа сатыда білім беру – заман талабы. Осыған орай, Қазақстан Республикасында орта білім беру мазмұнын жаңарту жағдайы, білім мазмұнын негізгі мәселелері мен перспективалары, сондай-ақ пәндерді оқытуда жаңа педагогикалық әдістердің қолдану тиімділігі мен қажеттілігі қарастырылады.

Қазақстандық білім беру мен ғылым жүйесін жаңғыртудың қазіргі заманғы кезеңі әрбір адамның сапалы мектепке дейінгі тәрбие мен мектептегі білімге қолжетімділігін, колледж бен университетте жаңа кәсіби дағдыларды алу, зерттеу және шығармашылық құзыреттерін дамыту мүмкіндіктерін көздейді.

Бүгінгі таңда жаңартылған білім беру мазмұнының енгізілуімен педагогикалық кадрларды даярлауға және түлектердің білім дәрежесіне қойылатын талаптар түбегейлі өзгеруде. Жұмыс берушілер мамандардан жаңа кәсіби және жеке қасиеттерін – жүйелі ойлауын, құқықтық, ақпараттық, байланысқа бейімділік мәдениетін және тілдерді білуін талап етеді. (Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016 - 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы № 205 Жарлығы)

XXI ғасыр мектебі жедел өзгеріп жатқан заманға бейімделуге мүмкіндік беретін түбегейлі өзгерістер енгізуді, өз кәсіби шығармашылығымызды шыңдауды талап етеді. Ойы жүйрік, ақылы жетік, бәсекеге қабілетті, өзгерістерге бейім жеке тұлғаны тек қана жаңа тұрпатты педагог қалыптастырады. Бастауыш сынып пәндеріне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары оқушылардан шынайы проблемаларды анықтап зерттей білуді талап етеді. Негізінен жаңартылған білім жүйесі құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АҚТ –ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді (бірлескен оқу, модельдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары) курс барысында ұғындық. Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі спиральді қағидатпен берілуі. Оған оқу мақсаттары зерделей отыра тапсырмаларды ықшамсабақтарды құрастыру барысында көз жеткіздік.

Жалпы білім беру мазмұнын жаңартудың қажеттілігі неде? Оның негізгі мақсаты мен перспективалары қандай, білім мазмұнын өзгешілігі мен ерекшелігі -бүгінгі күннің басты тақырыбы. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев еліміздің әлемнің дамыған 30 елінің қатарына кіру міндетін қойып отыр. Ел экономикасының қарқынды дамуы ол білім беру жүйесіне тікелей байланысты. Бүгінде біздің қоғамда білім алу ғана емес, сондай – ақ алған білім-біліктілігінді қоғамдық өмірде пайдалана алу қажет. Сондықтан, оқушының функционалдық сауаттылығына басты назар аударылады. Бүгінгі күні экономикалық ынтықтастық елдер осыдан бірнеше жыл бұрын білім берудің жаңартылған үрдісіне көшті.

Мемлекет басшысының «100 нақты қадам» Ұлт жоспарының қадамдарын және Білім мен ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру мақсатында білім мазмұнын кезең-кезеңмен жаңа форматқа көшу жұмыстары басталды. Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» Жолдауында (17 қаңтар, 2014 жыл) белгіленген «орта білім жүйесінде жалпы білім беретін мектептерді Назарбаев зияткерлік мектептеріндегі оқыту деңгейіне жеткізу керек; мектеп түлектері қазақ, орыс және ағылшын

тілдерін білуге тиіс, оларды оқыту нәтижесі сындарлы ойлау, өзіндік ізденіс пен ақпаратты терең талдау машығын игеру болуға тиіс» деген міндетін орындауда мұғалімдердің біліктілігі қашанда бірінші орынға шығады. Өткен жылдан бастап еліміздің барлық мектептің 1-ші сынып оқушылары жаңа жүйе бойынша білім алды. Білім алумен қоса жаңа жүйеде бағаланды. Сабақ барысында баланың білім деңгейін бағалап, әрі жетілдіруіне мүмкіндік беретін қалыптастырушы мен жиынтық бағалау түрлері қолданды. Әр сабақтың соңында тиімді тандап алынған кері байланыс пен рефлексия баланың әрі қарай жұмыс істеуіне ықпал етеді.

Жаңартылған білім бағдарламасы негізгі үш құжаттан, яғни ол оқу бағдарламасы, оқу жоспары және бағалаудың түрлері. Бағдарламаның ерекшелігі жиырма бірінші ғасыр дағдыларын дамытуға бағытталған, ақпаратты іздеу, талдау және қорытынды жасау болып табылады. Негізнен ағылшын тілі сабағында оқушының бойында негізгі төрт дағдыны жетілдіру қажет. Яғни, тыңдалым, оқылым, жазылым мен айтылым. Оқушыны ағылшын тілінде тек оқытпай, жазғызбай, сондай-ақ тыңдалған ақпаратты өз білім деңгейіне сай қолдана алатын деңгейге жеткізу қажет. Сондықтан сабақ барысында әр дағдыны жетілдіруде қазіргі заманға сай жаңа педагогикалық әдіс-тәсілдерді қолданамын. Мысалы, «Дана үкі», «Балық қаңқасы», «Ыстық орындық», «Тақтадағы граффити», «Бинго», «Теледидар дикторы», «Фотосуреттер», «Атүсті дебат», «Балалар философиясы», «Еркін әңгіме» т.б. Сабақта тиімді әдісті қолданудың нәтижесінде бірнеше жұмыс формаларын ұйымдастыруға болады.

Жаңартылған оқу бағдарламасына сәйкес жаңа оқулықтар заман талабына сай құралған. Оқу мақсаттарына сәйкес тапсырмалары мен мәтіні алынған. Бүгінгі күні үш тіл білу – заман талабы. Осыған сәйкес оқушыны тілге үйретуде жаңа сөздер үш тілде оқиды. Бұл сөздік қорды жетілдіру мен дамыту сондай-ақ жаңа сөзбен оқушы сөз тіркес, сөйлем сұраққа жауап құрай алуды үйренеді.

Жаңа бағдарламада оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесі де өзгерді. Критериалдық бағалау - бұл білімнің мақсаты мен мазмұнына сәйкес келетін, оқушылардың оқу-танымдық біліктілігін қалыптастыруға себепші болатын, айқын анықталған, ұжыммен шығарылған, білім процесінің барлық қатысушыларына алдын ала белгілі критериялармен оқушылардың оқу жетістіктерін салыстыруға негізделген үрдіс. Осы бағдарлама аясында оқушыларымыз заманауи әдіс-тәсілдермен оқып, ой-өрісі кең, саналы, еркін азамат етіп тәрбиелеу қажеттігі- бүгінгі күн талабы. Жаңартылған бағдарлама баланы сыни тұрғыдан ойлантип, алған білімдерін өмірде қолдана білуге үйретеді. Оқушыға қалай оқу керектігін үйрету, соның нәтижесінде еркін, өзіндік дәлел - уәждерін нанымды жеткізе білетін, ынталы, сенімді, сыни ойлай алатын, пікір - көзқарастары жүйелі дамыған, сандық технологияларда құзырлылық танытатын оқушы қалыптастыру.

Қай кезеңде, қай қоғамда болсын жеке тұлғаның қалыптасуы ұстаздан басталады. Білім саласындағы түбегейлі өзгерістер ұстазға үлкен жауапкершілікті талап етеді. Өздігінен білім алатын, жан-жақты ізденетін, алдағы өмір жолын өзі болжай алатын тұлға тәрбиелеу-ұстаздың қолында. Жаңа бағдарлама мұғалімдерге қазіргі заманға оқыту әдістерін жеті модуль арқылы ұсынады.

Біліктілікті арттыру бағдарламасының негізгі мазмұнындағы модульдер:

1. Білім беру мен білім алудағы жаңа тәсілдер.
2. Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету.
3. Білім беру үшін бағалау және оқуды бағалау.
4. Білім беруде ақпараттық - коммуникациялық технологияларды пайдалану.
5. Талантты және дарынды балаларды оқыту.
6. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес білім беру және оқыту.
7. Білім берудегі басқару және көшбасшылық. (Мұғалімге арналған нұсқаулық (екінші басылым) «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015)

Елбасымыз Н.А. Назарбаев «Дамыған,бәсекеге қабілетті мемлекет болу үшін, біз жоғары білімді ұлт болуымыз керек» дей келе, өскелең ұрпақтың функционалдық сауаттылығына аса назар аударуды талап етіп отыр.К.Ушинский: «Мұғалім - өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, ал оқуды, ізденуді тоқтатқанда, оның мұғалімдігі де жойылады», - деген екен. Бүгінгі күн- білім беру мазмұнына, оқушы мен педагог тұлғасына және қызметіне деген көзқарастардың түбегейлі өзгеріске бет бұрып отырған кезең. Бұл жөнінде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев өз сөзінде: «Біз қазір «білім-ғылым-инновация» атты үштік үстемдік құратын жоғары индустриялық әлемге қарай бағыт алып барамыз», - деген еді. Қазақстанның әлемдік үрдістерге кіруі, дамыған елдердің стандарттарына деген ұмтылысы білім беру жүйесінің жаңа сапалық деңгейге өту қажеттілігін арттыруда. Біліктілікті арттыру жүйесінде мұғалімдердің функционалдық сауаттылығы – қазіргі білім берудегі жаңа және нақты жағдайға икемделу дегенді білдіреді.

Осыған орай, қазіргі кезде білім беру жүйесінде жасалып жатқан реформалар барлық деңгейлердегі білім мазмұнын жаңартуға және өсуден тұрақты даму кезеңіне өтуге бағытталған. Білім беру әдісі өзгереді, білім беру мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болады. Жаңартылған Бағдарлама жаңашыл ой тудырды. Себебі әр жаңашылдық, біріншіден, стандартты іске асыруда мұғалімнен кәсібилік, екіншіден, одан әрі сапалы нәтиже алу мақсатында жігерлі іс-әрекеттерді талап етеді.Мектептегі білім беру мазмұнын жаңартудағы мұғалімнің атқаратын маңызды рөлін ескере отырып, болашақ педагог қызметкерлерді дайындауда ЖОО педагогтерінің де атқаратын жұмысы орасан

зор. Қазіргі оқып, білім алып жатқан студенттер, яғни болашақ педагог мамандар да осы елімізде болып жатқан түбегейлі өзгерістерді көріп, түйсініп, мектеп пен университет арасында тығыз байланыс орнап, тәжірибе барысында болашақ педагог мамандар көп нәрсеге үйренері сөзсіз. Сондықтан да осы болып жатқан реформаны жүзеге асыру- жоғары оқу орны мұғалімдерінің де алдында тұрған үлкен міндет деп айта алар едім.

«Білімдіден не пайда, білгенін көпке айтпаса, үйреткеннен не пайда, қайырымы қайтпаса» деген екен А.Байтұрсынов. Сондықтан үнемі кәсіби біліктілігін артып, жаңашылдыққа ұмтылған педагог қана шығармашылықпен, зор қуатпен еңбектенеді. Себебі, әлем таныған елде рухани бай және интеллектуалды тұлғалар мекендеу қажет. Осы мақсатта біздің А.Тайманов атындағы мектеп-гимназия мен М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті пән мұғалімдері арасында осы жаңартылған оқыту бойынша мектеп-гимназия мұғалімдерінің сабақ беру әдіс-тәсілдерімен танысып, тәжірибе алмасты. Мұның өзі ЖОО педагог кадрларының мектеп тынысымен әрекеттесіп, оқушылардың сындарлы ойлауын байқау, өзіндік ізденіс пен ақпаратты терең талдап, машығын игеруін және бағдарламаның негізгі «Өмірмен байланыс» ұғымын сипаттайды. Қорыта айтқанда, ұстаздарға үлкен жауапкершілік міндеттелетіні белгілі, сондықтан оқушылардың бойына ХХІ ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болу үшін, қажетті дағдыларды дарыту үшін, барша мұғалімдер қауымы тынымсыз еңбектену керек.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016 - 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы № 205 Жарлығы
2. Мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы (екінші басылым) «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015
3. Мұғалімге арналған нұсқаулық (екінші басылым) «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015

II СЕКЦИЯ

ЖОО ЖӘНЕ КОЛЛЕДЖДЕ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫНА ҚАТЫСТЫ ЭЛЕКТИВТІ КУРСТАР. ОҚЫТУДЫҢ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

ЭЛЕКТИВНЫЕ КУРСЫ ПО ВОПРОСАМ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗЕ И КОЛЛЕДЖЕ. СОДЕРЖАНИЕ И ТЕХНОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ

ӘОЖ 2-756

Адилышинова З.У.

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ.

Әкимгереева Ә.

№ 4 орта мектебі, Хромтау қ.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРҒА БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Елбасы Н.Назарбаевтың «Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауының еліміз үшін маңызы ерекше. Себебі, елдік құжатта қоғамға, адамға деген мемлекеттің қамқорлығы айқындалады. «Білім беру, денсаулық сақтау ... пакеттерін қайта қарастырған жөн» деген еді Елбасы. Бұл еліміздің стратегиялық жоспары еліміздің болашағын айқындап берді.

Орта білім жүйесінде жалпы білім беретін мектептерді Назарбаев зияткерлік мектептеріндегі оқыту деңгейіне жеткізу керек. Мектеп түлектері қазақ, орыс және ағылшын тілдерін білуге тиіс, оларды оқыту нәтижесі сындарлы ойлау, өзіндік ізденіс пен ақпаратты терең талдау машығын игеру қажет» деп Елбасы атап көрсеткендей Ел Президенті Н.Ә. Назарбаев бүгінгі күні ұлттық білім беру саласына өте жоғары талап қойып отыр.

«Біздегі білім беру жүйесі мектеп түлектері өз білімдерін әлемдік оқу орындарында әрі қарай кедергісіз жалғастырып әкететіндей дәрежеде бәсекеге қабілетті, жоғары сапалы болуға тиіс. Өзгермелі заманда қоғамға бәсекелестікке қабілетті, дарынды да ізденгіш жастарды тәрбиелеу кезек күттірмес мәселердің бірі. Осы мақсатта елімізде жүргізіліп жатқан жаңартылған оқу бағдарламасы мен бағалау жүйесі Еуропалық кеңістікке апарудың бірден бірі жолы. Бағдарламаның «Мәңгілік ел» жалпыұлттық құндылықтармен көрініс табуы ұлттық кодты сақтауда ұлттық сананы, ұлттық руханилықтың кемелденген көрінісі. Бұл жөнінде «Мұғалім қандай болса, мектеп һәм осындай болмақшы және ол мектептен балалар көбірек білім алып шықпақшы. Сондықтан ең әуелі мектепке керегі-білімді, педагогикалық, әдістемеден хабардар, жақсы оқыта білетін мұғалім»-деп А.Байтұрсынов айтқан болатын. Сондықтан бүгінгі күні бұл талаптардың болашақ педагог мамандарды даярлайтын ЖОО-ы үшін де жауапкершілігі мол. Әлемде болып жатқан қарқынды өзгерістер әлемдік білім беру жүйесін қайта қарауға себепші болуда. Бұл білім беру саласындағы педагогтар үшін де, соның ішінде болашақ мұғалімдер үшін де ең басты, маңызды болып отырған мәселе – «*XXI ғасырда нені оқыту керек?*» және маңыздылығы жағынан одан кейінгі екінші мәселе – «*Мұғалімдер оқушыларды XXI ғасырға қалай дайындайды?*». Жаңартылған оқу бағдарламаларының ерекшеліктері бірнеше бөлімдерден тұратын жана құрылымы болып табылады:

1. Пәннің маңыздылығы;
2. Пән бойынша оқу бағдарламасының мақсаты;
3. Тілдік мақсаттары жүзеге асыру;
4. Оқыту үдерісіне ұйымдастыруға қойылатын талаптар;
5. Пәнді оқытуда қолданылатын педагогикалық әдіс- тәсілдер;
6. «Мәңгілік Ел» жалпыұлттық идеясының құндылықтары;
7. Ақпараттық- коммуникациялық технологияларды қолдану құзіреттілігі;
8. Оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту;
9. Оқу нәтижелерін бағалау жолдары;
10. Оқудың мазмұны, ұйымдастырылуы мен бірізділігі.

Бағдарламаның міндеттері:

-мұғалімдердің пән бойынша бағдарламаның жаңартылған мазмұнын білуін қамтамасыз ету;
- пән бойынша жаңартылған бағдарламаға сәйкес педагогикалық тәсілдер мен оқу материалдарын қолдануды үйрету;

- пән бойынша жаңартылған бағдарламадағы оқу мақсаттарына қол жеткізу үшін критериялды бағалау жүйесін қолдануды үйрету.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы - озық технологиялардың барлық қыр-сырларын білуге жетелейді. Әр сабақтарда сын тұрғысынан ойлауға дамыту үшін әсіресе биология сабақтарына моделдеу, жобалау, эксперименттік сабақтар оқушының қиялын дамытуға бағыттайды. Осыған орай «мұғалім көшбасшылығы» бағдарламасының аясында оны игерген мұғалімдер өз мектептерінде оқушылар мен мұғалімдердің оқуын іске асыратын көшбасшы болып табылады. Осы бағытта 2016 жылдан бері университетімізде 5B010200- Бастауыш оқыту педагогика және әдістемесі мамандығы бойынша «Жаңартылған білім берудің негіздері» элективті пәні оқу жоспарына енгізілсе, 2017-2018 жылы 30 мектеп мұғалімдері қайта даярлаудан өтті. Университет қаладағы білім беру мазмұнының жаңарту шеңберінде пилоттық жобамен жұмыс жасап жатқан Новый орта мектебімен меморандумға отырып, болашақ мамандар педагогикалық практикаларын осы мектепте, теориядан алған білімдерін практикада жалғастырды. Бағдарламаның тағы бір ерекшелігі «Мұғалім көшбасшылығы» — *коучинг және тәлімгерлік* (mentoring) өткізу, олардың көмегімен мұғалімдер әріптестерін оқытады, жоғарыда бірлесіп жасалынып жатқан іс шаралар осы сөзіміздің дәлелі десекте болады.

Сонымен жаңартылған білім беру мазмұнының басты ерекшелігі:

1. Оқу дағдылары (оқылым, айтылым, тыңдалым, жазылым);
2. Ойлау дағдылары (білу, түсіну, қолдану, талдау, салыстыру, бағалау);
3. Шығармашылық ойлау дағдысы
4. Логикалық ойлау дағдысы
5. Сыни ойлау дағдысы
6. Алгоритмдік ойлау дағдысы
7. Критикалық ойлау дағдысы
8. Проблемалық ойлау дағдысы
9. Технологиялық ойлау дағдысы
10. Тілдік құзіреттілік дағдысы
11. Оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту;

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) дайындаған Құзыреттерді анықтау және іріктеу жобасы дағдылардың барынша кең ауқымын қамтитын *XXI ғасыр дағдыларының моделін* ұсынған болатын. Аталған жоба оқушылардың терең тұжырымдамалық түсінікпен негізгі сауаттылықты меңгергендігін көрсететін, яғни оқушының білімі мен дағдыларын дамытуда ғана емес, жалпы алғанда оның оқуын барынша дараландыру және баланың бойында метасананы – *қалай оқу керектігін үйренуді* қалыптастыруға мән бере отырып, оны тұлға ретінде дамуына мүмкіндік жасайды. Осының негізінде ЖОО-нда болашақ мамандарды даярлауда **мынадай қорытындыны басшылыққа алу керек:**

- оқыту стратегиялары, түрлі педагогикалық тәсілдерді аралас-тырып қолдану мүмкіндіктері, сондай-ақ нақты әдістер мен стратегияларды *қалай* және *қай жағдайда* қолдану қажеттігі ;

- қолданатын стратегиялары жалпы алғанда, бүкіл сыныпты оқыту мәселелеріне, сонымен қатар, жүргізілетін зерттеулердің бағытына, топтық жұмыстарға, өзіндік жұмыстарға және жеке жүргізілетін зерттеулерге қатысты. Сондықтан білім беру стратегиялары әрбір оқушымен үнемі жеке кері байланысты да екенін ескеруі қажет.

Мұғалім өз әріптестерімен өздері сабақ беретін пән бойынша және мазмұндас пән бойынша; бір ұйымның ішінде немесе бірқатар басқа ұйымдардың өкілдерімен; желілік кәсіби қоғамдастық шеңберінде, тәлімгерлік жүйесін көздейтін басқа да іс- шаралар аясында ынтымақтастық орната білулері керек.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласында мықты дағдыларды игеріп, оқытудың тиімді құралы ретінде оларды қалай пайдалану әдістемелерін меңгеруге тиіс, сондай-ақ, оқу үдерісін бақылауда ақпараттық-басқару жүйелерін тиімді қолдана білгені жөн.

Қорыта айтқанда, жаңа бағдарламаның мәні, баланың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде пайдалана білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі «Өмірмен байланыс» ұғымына құрылған. Ұстаздарға үлкен жауапкершілік міндеттелді.

Ажыханова М.Т.

Б.Жәнекешев атындағы ЖОББМ, Бөкейордасы ауданы

Ақкереева Ж.Ы.

Б.Аманишин атындағы жалпы орта мектебі, Қаратөбе ауданы

ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫНИ ОЙЛАУ ДАҒДЫСЫН ДАМУ ЖОЛДАРЫНДАҒЫ ІС-ТӘЖІРИБЕ

Ойлау тығырыққа тіреліп, таңдау жасау керек кезде басталады.

Джон Дьюи

Қазіргі кезеңде білім берудің сапасын жақсарту, әдістемелік негізін өзгерту заман талабына сәйкес туындап отырған қажеттілік. Өйткені мектептің әр күні көптеген ғылыми жаңалықтарға, терең әлеуметтік өзгерістерге толы. Бұрын оқу үрдісінде мұғалім басты рөл атқарған болса, қазір оқушының белсенділік көрсететін кезі келді. Сабақ мұғалімнің емес, оқушының іс-әрекетімен бағаланады. Қазіргі заманда нені оқыту емес, қалай оқыту маңыздырақ. Сабақ барысында оқушының ізденуі мен зерттеу дағдыларын қалыптастыра отырып, пәнге деген қызығушылықтарын арттыру мақсатында қолданатын технологиялар баршылық. Солардың бірі сын тұрғысынан ойлау технологиясы.

Сын тұрғысынан ойлау - Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік. Бұл модуль оқушылардың да, мұғалімдердің де сын тұрғысынан ойлауды дамытуды саналы және оймен қабылдауын көздейді. Оқушылардың даму деңгейіне орай әдіс-тәсілдерді іріктеп, талдап қолдануға, оларды жетілдіруге ерекше назар аудару қажет. Оқушыларды жұппен, топпен жұмыстандыру арқылы ұйымдастырылған сабақтар, оқушылардың дарындылығын дамытып, шыңдау жолдарының бірі болып табылады, олардың арасында ынтымақтастық пен серіктестікті тудыру, басқа адамның ойымен де санасу қажет екенін де түсіндіреді, уақыт үнемделеді. Жұппен және шағын топпен жұмыс тез, жаңа идеяларды ұсынумен қатар белгілі бір жағдайды нәтижелі шешуге де мүмкіндік береді. Бұл модульдің стратегияларын сабақ барысында қолдану жаңа оқу материалдарындағы оқиға мен құбылыстарды оқушылардың өздері байқап, талдауына жағдай жасайды. Демек, білім оқушыларға дайын күйінде берілмейді, өзінің ой еңбегін қажет ететін тапсырмаларды орындау арқылы қол жеткізеді. Әр оқушы өз ойына шек келтірмей жауап беруге дағдыланады. Оқушы бойындағы танымдық қабілетінің шығармашылық ойлау жүйесінің дамуына жол ашады. Сабақтарда қолданып жүрген әдіс-тәсілдеріміз: алты қалпақ, түрткі алу, рөлдік ойындар, диалогтік әңгіме жүргізу, топтастыру, Джигсо т.б. Қай әдіс-тәсілді алсақ та оның астарында тиімді оқыту жатқанын түсіндік. Олай болса ойлауға үйретіп бала тілін дамытуға жол саламыз. Оқушыларды ойлауға үйретуде, тілдерін дамытуда бес жолды өлең, эссе, торлы талқылау, РАФТ, INSERT, еркін жазу, кубик, дөңгелек үстел т.б. сияқты стратегиялардың әдебиеттік оқу сабағында берері көп.

Жуан-жіңішке сұрақтар арқылы оқушылар тақырып бойынша жұмыс істей отырып, тақырып мазмұны бойынша өздері тың сұрақтар құрастырады. Бұл оқудың барлық әдістерін меңгеру болып табылады. Өйткені оқушы алдымен түсінуге тырысады, қойған сұрағына өзі жауап беруге дайын тұрады, басқа балалардың сұрақтарын мұқият тыңдап, сұрақ құрастырудың қиын екенін біліп, ең үздік сұрақтарға ілтипат білдіреді.

Біз өз сыныбымызда тәжірибе барысында сыни ойлаудың элементтерін қолдану арқылы үлкен жетістіктерге жеттік. Оған дәлел негізгі пән сабақтарында қолданған шығармашылық тапсырмалардан, жаңа әдіс-тәсілдерден, АКТ пайдалану арқылы және топтық тапсырмалар. Әсіресе Венн диаграммасы, РАФТ әдісі екі жақты күнделік, бес жолды өлең, эссе, ББҰ сияты т.б. әдістерді қолданғанда сабақтарымыз сәтті өтті. Осы тапсырмаларды орындауда Нұрғазы, Көзайым, Әли, Ақбота сынды оқушылар өз белсенділіктерімен, ұшқыр ойларымен әдемі де әсерлі сөйлемдерімен ерекше көзге түсті. Осы тапсырмалар нәтижесінде Блум таксономиясын басшылыққа ала отырып балалар ойларының бір арнаға тоғысып саналарында талданып болашақ өмірінде қолдануға жарайтындай деңгейге жетуде. Мәселен «Менің сүйікті мамандығым» тақырыбы аясында сыныпта топтық әңгіме өтті. Топта Венн диаграммасы арқылы топбасшыларымен бірлесіп белсенділік танытты. Осы жұмыс нәтижесінде Нұрғазы есімді оқушы оқушылардың әңгімесін қорытып шешім қабылдап отырды. Сондай-ақ зерттеушілік әңгіме жүргізу арқылы оқушылардың сыни ойлауы қалыптасты. Мазмұнды суреттерге қарап отырып, сұрақтар қойып суреттерді топтастырды. Одан әрі сұрақтарға нақты дәлелдерін келтірді. Мысалы: сүйікті суретін қайсысы? сұрағына жауап бергенде оларға қай сурет ұнады, қайсысы ұнаған жоқ өз дәлелдерін келтірді. Бір-бірінің жауабына келісуге ұмтылды.

Нұсқаулықта атап айтқандай сыни ойлау стратегияларының пайдаларын және сыни ойлау оқушылардың білім алуына ажырамас бөлшегі болып табылғанын назарға ұстап біз өз сыныбымызда

сыни тұрғыдан ойлаудың дамытуға арналған көптеген әдіс-тәсілдердің оқушының дамуына тиімді екенін ұғындық.

Біздің қолданған жұмыстарымызда топтық және жұптық (мұғалім-оқушы, оқушы-оқушы) мысалы: оқушылардың айтылым, оқылым біліктерін дамытып жетілдіруге бағытталған сабақ жоспарымызда оқу үрдісі тілдік серіктестіктер тобындағы өз әрекетінде ұйымдастырды. Әдебиеттік оқу сабағында оқушылар арасындағы іске асқан шығармашылық жұмыстарды көбіне бекіту кезінде алғанды жөн көрдік. Мысалы: Оқушылардың бұл жұмыстарында тақырыпқа сай жан-жақты ізденгенінің, қабілеттерінің деңгейін байқауға болады. Оқушылардың білімін алуын қолдау үшін сұрақ қоюдың мынандай түрлерін пайдаланамыз: түрткі болу, сынақтан өткізу және қайта бағыттау. Түрткі болуға арналған сұрақтарды қарапайым етіп қоюға тырыстық: Сенің ойың қандай? Қай жері ұнады? Үлгі алар жағы қандай? Өзің болсаң не істер едің? Бұл сұрақтар орташа оқитын оқушыларға тиімді болады. Мысалы: Аружан

«Түрткі болу әдісін » қолданған кезде қызығушылық танытып өз ойын еркін ашық және толығырақ жауап беруге тырысты. Ал сынақтан өткізуге арналған сұрақтар оқушыларға өз ойларын анық білдіруге, өз идеяларын дамытуға көмектеседі. Бұл сұрақтарды қабілеті жоғары және дарынды оқушыларға тиімді болатынын анықтадық. Мысалы: «Өз ойыңмен қалай аяқтар едің?», «Осыған ұқсас мәтін құрап көрші».

Ал керісінше қайта бағыттау сұрақтарын деңгейі төмендеу оқушыларға қайта бағыттау үшін қойған тиімдірек. Атап айтар болсақ: «Осындай әрекет өмірде болуы мүмкін бе?» Сол кезде белсенділігі жоғары оқушылар көмекке келіп өз ойларын ортаға салуға түрткі болады. Келесі тапсырма сыни ойлауға бағытталған, бұл тапсырмада оқушылар суретке қарап отырып, бейнеленген кейіпкерлер қандай іс-қимыл жасап отырғанын болжап суреттеу. Бұл тапсырманы суреттегенде грамматикалық ережені ойларына түсіруді талап еттік. Таңқаларлығы оқушылардың сыни ойлауының жоғары болуы. Тапсырманы өздері тексерді және дұрыс тапқанда өз-өздеріне сенімді болғандарын айтты. Үшінші топтағы Санжар жауап бергенде қиналды, бірақ көршісі Ақбота көмектесіп дұрыс жауапқа қол жеткізді. Бұл жерде оқушылар топта бір-біріне жауапкершілікпен және қол ұшын кез-келген уақытта бере алады. Жалпы топтық жұмыс жасағанда балалардың алдағы уақытта да бір-біріне адал болуды, пікірлермен санасуды, шыншыл, ұйымшыл болуды үйретеді. Жас ерекшеліктерінің оқу үрдісінде ескерілуі оқушының қауіпті дамуына оң әсерін тигізеді. Сондықтан бағдарламада, сабақ құрылымы да оқушымен жасалған іс-әрекет те барлығы жас ерекшелікке сәйкес болуы шарт.

Сыни ойлау тұрғысындағы әдебиеттік оқу сабақтарымызда биылғы жылға дейін ең жеңіл деген әдістер: топтастыру, Венн диаграммасы, ауызша ассоциация, семантикалық карта т.б сияқты жеңіл түрлерін, ал биылғы жылы постер құру, эссе жазу, ыстық орындық, автор орындығы, алты қалпақ, сократтық шеңбер, керрол диаграммасы әдістерін орынды қолданып жүрміз. Осы әдістердің ішінде ерекше атап кететін жайт, «Ыстық орындық» әдебиеттік оқу пәні бойынша «Тазалықты сүйемін» тақырыбындағы сабақ кезінде жаңа сабақты пысықтауда қойған ашық және жабық сұрақтардың бәріне жауап беріп ыстық орындыққа шыдап шыққан оқушы Жасұланқызы Көзайым осы сабақта ерекше білгірлігін танытты.

Сондай-ақ сабақта рөлге еніп кейіпке бейнесін сомдауда РАФТ әдісі өте тиімді. Мысалы: бала көбелекке жер анна рөлінде ақыл-кеңесін жолдап хат жолдағанда, сабақ сәтті өткен сездік. Ал алты қалпақ әдісін Ақылды бала мәтінінде қолдандық. Онда ақ қалпақтағы бала қажет ақпарат не дегенде-ұрлықты жою жолы, бала ақыл деп сары қалпақтағы бала – жағымды жағы-әкесін теріс жолдан құтқару, қара қалпақ киген оқушы-әкесінің жаман жолмен күн көруі, қызыл қалпақты оқушы-тапқырлық жақсылыққа жол салады деп, жасыл қалпақты оқушы-ақыл жастан деп, жастар жаңашыл боп келеді десе, көк қалпақты бала-оқиға желісін саралап басы қатты болса, соңы тәтті болады деген қорытынды ой айтты.». Әдебиет сабағында мәтін мазмұнын түсіну үшін Өзара түсіндіру әдісінің тиімділігіне тоқталар болсақ, сабақ барысында диалогтің механикалық есте сақтау үлгісі мен сұрақ қоюдың түрткі болу, сынақтан өткізу техникаларын сабақта кіріспе бөлімінде оқушыларға жоғары және төменгі дәрежелі сұрақтарды қоюда пайдаландық. Және де жаңа сабақты меңгертуде Мерсер көрсеткен топтық әңгіме түрі мен Александер зерттеген талқылау үлгісін қолдандық. Жаңа тақырыпты меңгертуде оқушыларға мынандай тапсырма береміз. Суреттегі танымал жұлдыздардың суретіне қарап мәтінді топ ішінде оқып, кейін бір-біріне түсіндіріп, талқылауға тапсырма бергенде, оқушылар тапсырманы бірлесіп орындады. Оқушылардың осындай іс-әрекеттері барлық сабақ топтамаларында жүзеге асып отырды. Өзара түсіндіру әдісін қолдануда педагог ретінде біріншіден, уақыт ты тиімді пайдаланатынын, екіншіден оқушылардың сабақ үстіндегі белсенділіктерінің артуын, үшіншіден сынып оқушыларының барлығы жаңа тақырыпты меңгеретінін байқадық.

Қорыта келгенде оқушылардың шығармашылығын, ізденушілігін дамытып, әрқайсысына жеке тұлға ретінде қарап, олардың өздеріне деген сенімін, білімге ынтасын арттыруымыз керек. Бұл модульді сабаққа енгізу барысында сыни тұрғыдан ойлауымыз түбегейлі өзгерді. Әр бала жақсы нәтижеге жету үшін оған дұрыс, тиімді жол салып беру міндетіміз. Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету модулін қолдану арқылы белгілі бір жетістіктерге жетеміз.

Әдебиеттер:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық. 2016ж 40-490бет
2. Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдері Әлімов А.Қ 2014ж 34-38 бет
3. Әдебиеттік оқу оқулықтары. 2-4 сыныптар
4. Оқыту әдістемесі. 2-4 сыныптар 2017 ж

ӘОЖ 347.78.03

Арыстанғалиева С. Б.

Ғ.Қараи атындағы ЖОББМ, Борсы ауылы, Жәнібек ауданы

Козыбаева Н. М.

ЖОББ Амангелді «мектеп-балабақша» кешен, Амангелді ауылы. Тасқала ауданы

ӘДЕБИЕТТІК ОҚУДАН ДӘЙЕКТЕУДІҢ ҮШ ТҮРІН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Қазіргі таңда білім жүйесіне қойылып отырған қоғамдық-әлеуметтік сұраным Елбасы Жолдауында айтылған, бәсекелестікке қабілетті адамның басты белгісі-оның білімділігі, жасына лайық түрлі жағдаяттарда жол тауып шыға алатын, өз ой-пікірін анық та ашық, түсінікті жеткізе білетін құзыреттілікке қол жеткізу болып отыр. Осы мәселені көздеуге бағытталған бірден-бір шешімі-жеті модульдің де ықпалы зор болмақ. Соның бірі диалогтік оқытудың аспектісі-зерттеушілік әңгіме.

Осы орайда жеті модульдің бірі диалогтік оқытудың аспектісіне сай тақырыпта: «Әдебиеттік оқудан дәйектеудің үш түрін тиімді қолдану» жүргізілді. Осы тақырып төңірегінде алға қойған мақсатымыз оқушылар өз-ойын еркін, әрі толық жеткізуде тиімді әдіс-тәсілдер арқылы жүзеге асыру болып табылады. Аталған мақсатты жүзеге асыру үшін оқушыларға әңгімелеудің түрін бірнеше қырынан меңгеруге бағыт беру міндетіне негіздеуді жөн көрдім. Демек, оқушылардың құзыреттілікке қол жеткізуіне септігін тигізетін жеті модульдің бірден бір аспектісі. Диалогтік оқыту арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыру, олардың білім деңгейін көтеру, сөйлеу мәдениетін қалыптастыру.

Ушинский К. Д «Балаға күштеп білім беруден гөрі, баланың білімге деген құштарлығын ояту ең маңызды мақсат» деген. Сондықтан баланың білім алуға деген құштарлығын ояту үшін қазіргі заманда мұғалім көп ізденіп, сабақтың тиімді өтуіне жұмыс жасауы қажет. Білім сапасы оқушының білімге деген құштарлығымен, қызығушылығына тікелей байланысты.

Сабақ барысында оқудың белсенді әрекет әдістерін қолданудың нәтижелілігін осыдан көруге болады.

Оқудың белсенді әдістеріне: пікір-таластар, өзін-өзі бағалау, тест құру және бірін – бірін тексеру жатады. Бұл бағыт мұғалімнің жұмысын түбегейлі өзгертеді. Жаңа білім алу үрдісі оқытушы мен оқушыға шығармашылықпен жұмыс жасауға итермелейді, себебі оқушы білімді өздігінен іздену арқылы алу керек болса, мұғалім оқушының білім алуына себептер, жағдайлар тудыру керек. Ол үшін мұғалімнің сабақты жан-жақты дайындауы қажет, сабақ үстінде қандай болмасын оқушы тарапынан әртүрлі сұрақтар туындау мүмкін сол жерде мұғалім қажетті бағдар бере отырып, сабақтар топтамасына 4 сынып бойынша әдебиеттік оқу пәнінен жоспарландым. «Халық ауыз әдебиеті» бойынша жасалды. Бұл тарауды алғандағы мақсатым оқушыларды халық ауыз әдебиеті түрлерін таныта отырып, олардың түрлеріне талдау жасатып, негізгі идеялар мен түйінді айқындату. Ұқастықтары мен айырмашылықтарын саралау барысында өзіндік ой-пікірлерін, сыни ойлауын дамыту. Тізбектелген сабақтар топтамасына енгізген төрт сабағым: «Көкқұтанның ақылы», «Сапарғали мен Нұржанның жұмбақ айтысы», «Жекпе-жек», «Жолбарыспен айқас» тақырыбы бойынша құрылды.

Бірінші сабағымызда «Неліктен Шөже Орынбайдан бір көзінді бер деп сұрады?», «Айтыста қай ақынның ойы басым болды деп ойлайсың?», «Тосып айтпай басып айту тіркестерін қалай түсінесің?» деген сұрақтар аясында оқушылар өз ойларын, өз интерпретацияларын береді деп ойлаймын.

Тізбектелген төрт сабақ жоспарын жасауда сын тұрғысынан ойлау модулін ала отырып, оқушылардың өздігінен ізденіп, логикалық ойларын жетілдіру мақсатында тиімді әдіс – тәсілдер қолдану қарастырылды.

Балаларды диалог пен дәйектеуге, пікірталасқа тарту белсенді жүргізілген жағдайда олардың оқуы тиімдірек және зияткерлік жетістіктері жоғары болатындығын дәлелдейтін зерттеулер де көбейе түсуде.

- Әңгіме-дебат, оқушылар бәсекеге қабілетті, басқа адамдардың көзқарасын қабылдауды қаламайды;

- кумулятивтік әңгіме, мұнда оқушылар бір-бірінің үлесін сынамайды және сындарлыққа негізделеді;

-зерттушілік әңгіме, ұыныстар жайында күмән туып, қарсы дау айтылып, негізделген дәлел мен сын тұрғысынан ойлау арқылы жалғасады (Мерсер. 2000) [«Мектептегі мұғалім көшбасшылығы» МАН,83-бет]

Диалог-тұлғаның адамгершілік қасиеттерді иемденудің ең басты тәсілі деп аталғаны бекерден – бекер жәйт емес болар.

Сонымен, білімнің басты мақсатын «Үйрету!» деп жұпыны, таяз түрде түсінбей, «Адами қасиеттерді басқа адамды түсіну арқылы бойға сіңіру үшін қажетті жағдайлар жасау» немесе, басқаша айтқанда «Диалогтық қарым-қатынасқа үйрету /үйрену» деп қабылдап, «Диалог-оқу/оқыту процесінің басты құралы» деген қағиданы ұстаған абзал. Осыған сәйкес әрбір сабақты қарым-қатынас әрекеті, қатысушылардың бірін-бір сыйлау тұрғысындағы қоян-қолтық араласы деп түсінген орынды.[ОИӘТ, Астана 2014, 47-бет]

Біз тізбектелген сабақтар топтамамызда осы Мерсердің дәйектеудің үшінші түрі зерттеушілік әңгімесінің сабақ барысында қамтылуын қадағалауды көздедік.

Мұғалім диалог жүргізудің ережелері туралы келісімді нақтылап , сыныпта диалогтың үлгісін құрудың бірлескен тәсілін әрекет ете отырып жұмыс істеуі қажет. Ол үшін оқушылардың ерекшелігі мен қызығушылығын түсініп, олардың қарым-қатынастары мен эмоцияларына көңіл аудару қажет. Оқушылардың істегені мен айтқанын тыңдап, талдай отырып, оларға білім алуда қолдау көрсетеміз. Және де сабақтарымызда оқушылардың білім алуын қолдау үшін сұрақ қоюдың түрткі болу, сынатын өткізу және басқаға бағыттау сияқты тәсілдерін пайдалануды жоспарлап отырмыз. Яғни сұрақ қоя отырып, оқушының жауабын түзетеміз, өз ойын ашық айтқызамыз және жауапты толықтыру мақсатында басқаға бағыттаймыз.Жалпы пәннің негізгі міндеттері:

- Оқу сапасын (дұрыс, түсініп, шапшаң мәнерелеп) жетілдіру;
- Ауыз әдебиетінің жанрларымен, отандық және әлемдік балалар әдебиетінің озық үлгілерімен таныстыру;
- Ақын жазушылардың балаларға арналған шығармаларының басты тақырыбын, басты кейіпкерлерін және негізгі мазмұнын айқындау;
- Талданып отырған мәтіннің жанрлық сипатын анықтау ;
- Әдеби –теориялық білім негіздерін қалыптастыру;
- Адамгершілік және эстетикалық құндылықтар жүйесі негіздерін қалыптастыру;
- Оқылған шығарма сюжеті ізімен немесе еркін тақырыпта әртүрлі әдеби шығармашылық жұмыс түрлерін (өлең, әңгіме құрастыру, мәтінді сахналау,мәтін бойынша сурет салу, мақала жазу т.б.) орындауға машықтандыру;

Диалогтық оқыту арқылы балалардың өзара дамуын қалыптастыру, Бразилиялық педагог Фриери айтқандай әр адам оқу процесіне сыни тұрғыда қатысып, адамдармен диалогтық әңгімелесуге қатысуға қабілетті екендігіне негізделген білім теориясын әзірледі. Фриери теориясының негізінде осы тәсілге жағымды энергияны енгізуге арналған «педагогиканың мүмкіндіктері» термині жатыр.Педагог Фриери білім мынадай болуға тиіс деп санайды.

Бірлескен, яғни оқушылардың топтық жұмыстарда ынтымақтастық арқылы өзара дамуын қалыптастыруды меңгерту мақсатында түрлі тапсырмалар орындады.Проблемалық тапсырмаларды шешуде диалог арқылы жұмыстар ұйымдастырылды.

Өткізген сабақтарымыздағы оқушылардың өзара әрекет дағдыларын дамытудың тағы бір тәсілі - аффективті (эмоционалды) сезім арқылы ортақ проблемаларды бірге шешіп, екі оқушы бірге қорытындылайды. Сабақтарымызда ЖИГСО әдісін қолдану кезінде Диалогтік оқыту әдісі жақсы жүзеге асып отырды. Диалог барысында оқушылар күтілген нәтижеге жету үшін күш – жігерін жұмсады, ынталанды, ойларын бөлісті, пікірлеседі, білімді бірлесіп алды, өз білімін толықтырды. Пікір алмасу оқушылар арасында диалог жүргізу арқылы жүзеге асып отырды.

Ендеше, сабақ барысында оқушы мен мұғалімнің арасындағы диалогты ескере отырып, сұрақ-жауап тапсырмалары да ескерілді.

Баланың болашағын ойлай, заманына сай озық өнегені санасына сіңіре отырып, олардың сөздік қорын арттыруына жан-жақты бағыт беріп, жандандырудың жолын қарастыру-қазіргі таңның басты мәселесіне айналғандығын байқаймыз. Өйткені, техниканың даму кезеңінде, әдеби кітаптарды оқуына, баса назар аудармай жүрген оқушыларымызды кездестіріміз. Сондықтан да, ана тіліміздің құндылығын білу-баршамыз үшін парыз. Әрине, ол, білім ордасында жүзеге асыру ерекше орын алады. Міне, оның кейбір тұстары, менің тізбектелген төрт өзгертілген сабақтарымнан байқауға болады.

Әдебиеттер:

1. «Мектептегі мұғалім көшбасшылығы» ҚР Педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы., МАН.83-84 беттер;
2. Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер.,Астана,2014жыл.47-бет;
3. Мектептегі тәжірибе кезеңінде орындауға арналған тапсырмалар., Екінші (негізгі) деңгей, Үшінші басылым;
4. Құдайбергенова К.С., Мектептегі іс – әрекетті зерттеу., Әдістемелік құрал., Алматы, 2013 ж;

5. Кембридж университеті бағдарламасының негізінде тренерлердің тәжірибе алмасу мастер – кластары., Алматы 2014.
6. Әдебиеттік оқу., Атамұра., 2018 жыл;
7. Абайдың қара сөздері
8. Білімділер порталы сіздерге әрқашан сапалы материалдар ұсынады.
9. Қазақстандағы №1 білім беру порталы.
10. Барлық құқықтар сақталған © Білімділер порталы. © 2012-2019жыл;

ӘОЖ 811.111:373.3.

Әбуханова А.Ғ, Әділханова Н.Т.

М.Өтемісұлы атындағы Батыс Қазақстан Мемлекеттік университеті, Орал қ.

ТӨМЕНГІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА МУЛЬТИПЛИКАЦИЯЛЫҚ ФИЛЬМДЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аңдатпа. Мақалада төменгі сынып оқушыларының шет тілі сабағында мультипликациялық фильмдерді пайдалана отырып когнитивтік қабілеттерін дамытудың маңыздылығы мен жолдары қарастырылған.

Тірек сөздер: мультипликациялық фильмдер, шет тілі, когнитивтілік, төменгі сынып оқушылары, когнитивтік қабілет, таным, сана.

Білім берудегі мақсат тек білімді кәсіби мамандандырылған адам дайындау ғана емес, рухани дүниесі бай және адамгершілігі зор, қоғамдық өмірдің барлық аясында ұлттық құндылықтарды бағалауға және дамытуға қабілетті тұлғаны қалыптастыру керек екенін баса айтқан жөн. Қазақстан Республикасы бүгінгі таңда жеке тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыруда әлемдік гуманистік идеяны толығымен игерген мемлекет болып саналады. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев 10 қаңтар 2018 жыл Қазақстан халқына жолдауында «Қазақстандықтардың болашағы – қазақ, орыс және ағылшын тілдерін еркін меңгеруінде. Біздің барлық түлектеріміз елімізде және жаһандық әлемде өмір сүріп, жұмыс істеуі үшін қажетті деңгейде үш тілді меңгеретін болады. Сонда ғана нағыз азаматтық қоғам құрылады»- деді [1].

Олай болса, оқушының ағылшын пәніне деген қызығушылығын тудырып дамытуды және жемістің нәтижесін көруді мақсат тұтқан әрбір мұғалім жолдауға жедел үн қосу керек деп білеміз. Шет тілін оқыту процесінде тілді дұрыс үйрету ауызша сөйлеу, сауатты жазу, мәнерлеп оқыту өте маңызды. Шетел тілін оқытудың тәрбиелік мақсаты - өзге адамдардың ойын тыңдау мәдениетін қалыптастыру негізінде өз пікірін айта алу және қорғауға үйрету. Көзделген мақсатқа жету барысында дәстүрлі әдістермен қатар жаңа әдіс- тәсілдерді қолдану қажет. Жаңа әдіс – тәсілдерді пайдалана отырып, білім алушылардың шет тілін меңгеруге деген ынтасын арттырумен қатар, өзге елдің салты мен мәдениетіне деген қызығушылығын ояту, жаңа технологияларды пайдалана отырып жүйелі ойлауға үйретіп, танымдық қабілеттерін дамыту – бүгінгі күннің басты талабы [2, 31].

Жаңа әдістер топтамасына келер болсақ британдық филолог, лингвист-философ Дэвид Кристалдың «Ағылшын тілі жаһандық тіл ретінде» атты еңбегінде лингвисттің ғылыми қызығушылығының екі аспектісі, ағылшын тілін халықаралық қарым-қатынас тілі ретінде дамыту үрдістері және жаңа технологиялардың, әсіресе, интернеттің әсері жалпы тілдерді соның ішінде ағылшын тілін дамытуға әсер ететіндігі қарастырылған [3, 147]. Біздің жұмысымызда шет тілін оқытуды балалардың қоршаған әлеммен таныстырушы және жеке тұлғаны қалыптастырушы құрал ретінде аса назар аударамыз.

Шет тілін үйрету барысында аса назар аударарлық жай ол балалардың когнитивтік қабілетін дамыту жолдары. Когнитивтік қабілеттер адам миының жоғары функциялары болып табылады. Оларға ойлау, сезім, түсінік, сөйлеу, қиял, бағдар кіреді. Когнитивтік қабілет күнделікті жаңа ақпараттарды қабылдау, толықтырып тұжырымдау және күнделікті өмірде жинақталған тәжірибені сақтау және пайдалану кезінде көрінеді.

XX ғасырдың бірінші жартысында ғалымдар екінші шет тілін меңгерудің балалардың когнитивтік қабілетін дамытудағы рөлін талқылай келе, екінші тілді оқу когнитивтік қабілеттерді дамытуға кедергі келтіреді деп тұжырымдады [4, 5]. Алайда когнитивтік қабілетті зерттеуде Жан Пиаженің «Баланың сөйлеуі және ойлауы» еңбегі орасан зор жетістікке жетті [6. 482]. Сонымен қатар осы салада Гарри Лоррейн «Жадты дамыту және шоғырландыру қабілеті» [7], Эберхард Хойл «Шоғырлану өнері: 10 күнде еске түсіруді жақсарту» [8], Дмитрий Гусев «Логикадағы қысқа курс: дұрыс ойлау өнері» [9], Дмитрий Чернышев «Адамдар қалай ойлайды?» [10], Питер Брегман «18 минут» атты когнитивтік қабілетті дамытуға арналған өз еңбектерін жазды [11].

Балалардың когнитивтік қабілеттілігін төмен жастардан бастап дамытуға арналған бірнеше жаттығулар топтамасына назар салсақ:

- түймелермен және ұнтақтармен ойындар (үлкендердің бақылауымен);
- саусаққа киілетін ойыншықтармен ойындар (ертегіден үзінді сомдау);
- сумен ойнау (көлемдері әртүрлі ыдыстарға құю)

Ойындар ары қарай қиындатылып, сөйлеумен қатар ойлауды дамытуға арналған жаттығулармен алмастырылады.

- сурет салу және бояу;
- басқатырғыштар жасау;
- контур бойымен кескінді кесу;
- өлеңдерді есте сақтау;
- екі бірдей суреттегі айырмашылықтарды табу;
- әңгімелер құрау тапсырмаларымен күрделендіріледі. Ойлаумен қатар есте сақтау, ойыңмен бөлісу, суреттермен жұмыстану жаттығулары жүргізіледі [12, 27].

Ағылшын тілі - бүгінгі заманымыздың кілті, компьютер технологиясының кілті. Қазіргі заман педагогтарына компьютер және мультимедиялық құралдарды қолданудың сабақ өту барысында өте тиімді тәсіл екені белгілі [13, 125].

Жаңа ақпараттық құралдарға соның ішінде когнитивтік қабілетті дамытуда зор орын алатын мультипликациялық фильмдерге тоқталар болсақ, мультфильм немесе мультипликациялық фильм (лат. mult, лат. Iplіcatіo - көбейту, ағылш. Film - таспа) - көптеген суреттерден және кейіпкерлердің қимыл – қозғалысы әрекетінен құрастырылатын үздік туындылардан тұратын фильм. Мультипликациялық туындыларды жасайтын суретшіні – мультипликатор деп атаймыз[14, 163].

Шет тілін оқытуда төменгі сынып оқушыларының ынтасын ояту мақсатында сабақ барысында ағылшын тіліндегі мультипликациялық фильмдерді пайдалану арқылы танымдық және білімдік қабілеттерді дамытуға болады. Мультипликациялық фильмдерді ағылшын тілі сабағында қолдануда күтілетін нәтижелер:

- үлгерімі төмен оқушыларға көмектеседі;
- оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырады;
- сабақта пайдаланылатын көрнекіліктердің санын арттырады;
- оқушылардың шығармашылығын арттырады;
- оқушыларды жеке жұмыс істеуге үйретеді;
- грамматикалық құрылымдарды оңай түсінуге көмектеседі;
- оқушылардың есте сақтау, есту, көру, сөйлеу, ойлау қабілеттерін дамытады;
- пікірталас, талдау, анализ жасау мүмкіндіктерін арттырады [15, 75].

Сабақ үрдісінде мультипликациялық фильмдерді қолдану барысы, мұғалімнің жан-жақты дайындығының, яғни жоғары білімі мен шығармашылық ізденімпаздығын талап етеді. Ұйымдастыру кезінде мұғалімдерге қойылатын талаптар:

- тақырыпқа байланысты көп ақпарат жинақтауы;
- техникалық құрал-жабдықтарды пайдалана алу қабілеті;
- өзіндік шығармашылығы;
- ақпаратты дұрыс және анық ұйымдастыра білуі.

Мұғалім ең алдымен сабақ жоспарына сай тақырып тандап, жоспар құру керек.

Сабақ жоспарын дұрыс ұйымдастыруда мұғалім өзі сабақ беретін оқушылардың ойлау қабілетін, есте сақтауларын, оқып, жазып, айтып жеткізулерін, сабаққа ынта-жігер қойып, көңіл бөлуі сияқты психологиялық жағдайларын ескеру қажет [16, 14].

Мультипликациялық фильмдерді қолдану барысында келесі оқыту түрлері арқылы жұмыс жасауға болады:

- жеке;
- жұптық;
- топтық.

Шет тілі сабағында оқушылар жеке жұмыстану арқылы өзінің жеке ойын тұжырымдап, өз пікірін білдіре алады. Жұптық және топтық жұмыс барысында өзгенің пікірін тыңдау, достарының ойына сыйластықпен қарау секілді дағдыларды қалыптастырады [17, 28].

Негізі мультипликациялық фильмдерді қолдану барысы үш кезеңнен тұрады.

1) Алдын-ала көру (pre-watching) – сабақ басында тапсырмалар беру, оқушылардың қызығушылығын арттыруға, еске түсіруге, жаңа тақырыптағы ойға болжам жасауға және алдын-ала сұрақтар қоюға арналады.

2) Көру барысы (while-watching) - фильмді көру барысында орындалатын тапсырмалар әңгімелеу, талқылау, сұрақ-жауап, суреттеуден тұрады.

3) Соңынан көру (post-watching) - барлық берілген сұрақтарға жауап беру, не көргендері жайлы әр

топқа бөлініп талқылау, қайтадан фильмді көрсетіп, ары қарай жаттығулар орындау [18, 139]. Мысалы: Амит Гаргтың “Ең ұлы қазына” (“The Greatest Treasure” by Amit Garg) мультипликациялық фильмін сабақ барысында қолдану арқылы оқушылардың когнитивтік қабілеттерін дамытуға болады. Оқушылар мультфильмді қарай отырып сөздердің дұрыс айтылу емлесін, көздерімен дұрыс жазылу емлесін, мәтінді бірге оқи оқытып қатесіз оқуға үйренеді. Әрбір мультипликациялық фильмде тәрбиелік тақырып қарастырылған. Достық, махаббат, сыйластық, қайырымдылық, адамгершілік құндылықтар көрсетілген. Амит Гаргтың “Ең ұлы қазына” мультипликациялық фильмін ағылшын тілі сабақтарында қолданудың үш кезеңін қарастырамыз [19].

1. Pre-watching brainstorming.

What does the lion do? What does the eagle do? сұрақтарын қою арқылы сабақтың қандай тақырыпқа негізделгенін анықтауға болады.

2. While-watching.

How would you go on? сұрағын қою арқылы оқушылар өз ойларынша мультипликациялық фильмді аяқтауға тырысады. “Соңында қандай жағдай болуы мүмкін?” деген сұраққа жауап іздеп ойлау қабілеттерін, қиялдарын дамытады. Төменгі сынып оқушылары шет тілін толық меңгермегендігін ескере отырып ағылшын сабағын қазақ тілі немесе орыс тілі сабағымен байланыстыра отырып, елбасымыздың “Үш тұғырлы тіл” саясатына үн қоса аламыз. Балалар мультипликациялық фильмді ана тілінде және орыс тілінде аяқтай алады. Ана тілін қолдана отырып өз ойларын жеткізіп, тіларалық байланыс орнатады.

3. Post-watching.

Мультипликациялық фильмді көру барысында оқушылар жануарлар мен құстардың аттарымен танысып есінде сақтайды. Мұғалім оқушыларға табиғат кейіпкерлерінің есімдерін жауап бере отырып есте сақтай алатын сұрақтар қояды. Tell me the names of the heroes. Who was the first (second, etc.) to help friends? сұрақтарына жауап бере отырып білім алушылар *lion, eagle, sheep, camel, turtle, owl* сөздерін қайталап айтып шығады. Оқушылар ойларын жинақтап, өз қорытындыларын жасайды. Фильмдегі бейнеленген тәрбиелік ойды түсіне алады.

Қандай да бір мағлұматты ойға сақтау үшін бірнеше рет қайталау қажет. Құлақпен бірнеше қайталап ести отырып дыбысталуын, көз алдарында бейнесін, аудармасын естерінде жақсы сақтайды. Амит Гаргтың “Ең ұлы қазына” мультипликациялық фильмін алар болсақ фильмнің басынан аяғына дейін кейбір зат есімдер бірнеше рет қайталанған. Мысалы “treasure” сөзі тоғыз рет, “lion” сөзі де тоғыз рет, “eagle” сөзі жеті рет, “sheep” сөзі бес рет, “camel” сөзі жеті рет, “turtle”, “desert” сөздері төрт рет қайталанса, “owl” сөзі үш рет қайталаанады. Қайталау – білім анасы демекші, бір сөзді бірнеше рет қайталап есту немесе тыңдау есте сақтауға жақсы көмектеседі. Мультипликациялық фильмді көру барысында “treasure”, “lion” сөздері автоматты түрде балалардың есінде қалмақ, сонымен қатар “eagle”, “sheep” сөздері де есте сақтауда қиындық туғызбайды. Себебі балалар мультипликациялық фильмді көру барысында жиі қайталанған сөздердің суретін де бірге көріп отырады.

Төменгі сынып оқушыларына шет тілін оқытуда мультипликациялық фильмдерді қолдану түрлеріне келсек, Амит Гаргтың “Ең ұлы қазына” мультипликациялық фильмін барлық төменгі сынып оқушыларына көрсетуге болады. Себебі фильм тақырыбы барлық сыныптарға ортақ, бірақ фильмді көру барысында оқушылардың жас ерекшеліктері мен қабылдау ерекшеліктеріне байланысты қиындықтар туындайды. Кейбір сөздер оқушыларға түсініп, есте сақтауға қиын болады, алайда Амит Гаргтың «Ең ұлы қазына» мультипликациялық фильмін белгілі бір сыныпқа жыл сайын қайталап көрсету арқылы ол қиындықтарды жеңуге болады. Мультипликациялық фильмді көре отырып түрлі пәндер бойынша мысалы дүниетану, жаратылыстану пәндерінен алған білімдері көмектеседі. Себебі оқушыларға құрлық, мұхит, орман, тау сөздері пән аралық байланыс орнатуға септігін тигізеді. Бірінші сыныпта түсінбеген бөліктерін, сөздерді екінші сыныпта оңай қабылдап ала алады. Оқушылар жасының өзгеруіне байланысты ойлану, қабылдау, түйсіну белгілері де ерекше болмақ.

Амит Гаргтың “Ең ұлы қазына” мультипликациялық фильмін негізге ала отырып “What is the greatest treasure? The greatest treasure is FRIENDSHIP!” ұйқасын балаларға жаттатып, әр сабақ сайын сабақ басында қол ұстасып айтып, сергіту сәті немесе көңіл – күйді көтеру жаттығуы ретінде алуға болады [20]. Сонымен қатар ағылшын тілін түрлі кейіпкерлер рөліне бөлініп сомдау арқылы меңгеру жақсы нәтиже көрсетеді [21, 19].

Балаларды достыққа, татулыққа, ауызбіршілікке тәрбиелеу мақсатын шет тілімен байланыстыру арқылы сахна мәдениеті мен көрермендер алдында өздерін ұстауға үйретеміз. Осы орайда 1-мамыр Достық күнінде Амит Гаргтың «Ең ұлы қазына» мультипликациялық фильмінің желісімен шағын көрініс көрсету оң нәтиже береді. Мультипликациялық фильм желісі бойынша оқушыларға кейіпкерлер рөлін бөліп беріп, өз рөлдерінің маңыздылығын нақтылай отырып, шет тілін меңгерудің бүгінгі таңдағы маңыздылығын түсіндіруге болады.

Мультипликациялық фильм мәтінімен таныса отырып он төрт сын есімді кездестіреміз. Оқушылар бұл сын есімдермен бірінші, екінші, үшінші сыныптарда толығымен танысады. Бірінші сыныптарды *long, strong, dark, tall, dear, warm, cold* сөздерімен танысса, екінші сыныптарда *dense, kind, sharp, endless, greatest* сөздерімен танысады. Ал үшінші сыныптарда *courageous, craggy, vast* сын есімдерімен таныс болады. Демек Амит Гаргтың “Ең ұлы қазына” мультипликациялық фильмін бірнеше жылдар бойы

қайталап көру арқылы таныс емес сөздермен толық танысып, мультипликациялық фильмді оңай түсініп, негізгі ойды анықтау балаларға қиындық туғызбайды.

Қорыта келгенде ағылшын тілі сабағында мультипликациялық фильмдерді пайдалану заман талабы болып отыр. Төменгі сынып оқушыларына шет тілін үйрету барысында танымдық, яғни жүйелі ойлау, ойын тұжырымдап, қорытынды жасау, тақырып көлемінде ауқымды мағлұматты қарастырып, өзге пәндермен байланысын табу қабілеттерін дамытады. Оқыту мақсатында жаңашыл көзқарасты қолдану, тәжірибеге бағытталған білім берудің үлкен жетістігі деп білеміз. Шет тілін оқытуда ағылшын тіліндегі мультипликациялық фильмдерді сабақ тақырыбымен бірге қолдану балалардың ойлау қабілеттерін дамытып, тез ойлап нақты шешім шығаруға үйретеді, мультипликациялық фильмдегі негізгі ойды, адамгершілік қасиеттерді түсіне білуге жол көрсетеді. Жаңа білімді игере отырып шет тілінің маңыздылығын түсініп, жаңа сөздер мен ұғымдарды есте сақтауға тырысады. Сөйлемдердің құрылымын, сөздердің қолдану ретімен таныса алады. Кейіпкерлер бейнесі мен табиғи ерекшеліктерін танып, салыстыру, ұқсастыру қабілеттерін дамытады. Білім алушы жас ұрпақ шет тілінің әр сабағын болашағына аттаған нақты қадамы екендігін түсінеді. Шет тілі сабақтарында мультипликациялық фильмдерді қолдану арқылы жаңа замандағы - жаңа Қазақстанымыздың дамып келе жатқан қадамында оқу процесіне жаңа ақпараттық технологиялардың енгізілуі де, білімді жастар тәрбиелеуге бастама болмақ.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н. Ә. "Қазақстан - 2050" Стратегиясы - қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты: Қазақстан Республикасының Президенті - Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан. – 2018ж. №828-831.
2. Амандыкова Г. Н. «Шет тілдерін оқыту әдістемесі» №6, 2006 ж.-43 б.
3. Crystal D. English as a global language, Cambridge University Press, 1997, second edition 2003y.-229 p.
4. Peal E., Lambert W. E. The relation of bilingualism to intelligence. Psychological Monographs 1962;76(27, Whole No. 546):1-23.
5. Barac R, Moreno S, Bialystok E. Behavioral and electrophysiological differences in executive control between monolingual and bilingual children. Child Development 2016;87:1277-1290.
6. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка.-Римис, 1932г.- 620 с.
7. Лоррейн Г. Развитие памяти: классическое руководство по улучшению памяти / пер. с англ. Александра Анваера. — М.: Манн, Иванов и Фербер, 2015г.- 256 с.
8. Хойль Э. Искусство концентрации: Как улучшить память за 10 дней.- Феникс, 2005г.- 207 с.
9. ГусевД. Краткий курс логики: Искусство правильного мышления .- НЦ ЭНАС-КНИГА, 2003г.- 192 с.
10. Чернышев Д. Как люди думают?.- ООО «Манн, Иванов и Фербер», 2013г.-220 с.
11. Брегман П. 18 минут /пер. с англ. Таиры Мамедовой. — М. : Манн, Иванов и Фербер, 2014г.- 190 с.
12. Пірімбетова М.Б. “Білімдегі жаңалықтар”№3, Астана, 2009ж.-72 б.
13. Пассов Е.И. Кузовлева Н.Е. Урок иностранного языка .-М. Гросса-пресс, Ростов-н / Д. Феникс, 2010г.- 219с.
14. Allan M. Teaching English with Video. - Longman, 1985 y.- 282 p.
15. ГореликоваА.П. Развитие коммуникативной культуры учащихся на уроках английского языка с использованием видеоматериалов. - "Каро", Санкт-Петербург, 1998г.-197 с.
16. Иманбаева А. «Оқу - тәрбие үрдісін ақпараттандыру жолы». Қазақстан мектебі, № Білім.2000 ж.- 38б.
17. Учителю иностранного языка, «Методика обучения иностранным языкам»,изд.КАПО,Санкт-Петербург2008 г. 47 с.
18. СелевкоГ.К. «Современные образовательные технологии» Учебное пособие. М. 1998 г. , 256 с.
19. <https://www.youtube.com/watch?v=OrgmTIMvcFI>
20. <http://learnenglishkids.britishcouncil.org/en/short-stories>
21. Калмыкова Е.В, Е. Нұрланбекова «Шетел тілін оқытуда бейнефильмдерді қолдану», №1 Білім.2007 ж.-37 б.

Байдос Т.Қ.

М.Өтемісұлы атындағы Батыс Қазақстан Мемлекеттік университеті, Орал қ.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Әр ұлт өз ұрпағына ұлттық тәлім – тәрбие беру арқылы ғана ұлттық болмысын, бейнесін сақтап, дамыта алатыны белгілі. Қай ұлт болса да оның ұлттық үрдісі, өзіндік әуені, білікті қасиеті, ұлттық болуы арқылы болашақ ұрпағының төл келбетін қалыптастырады. Қазіргі таңда ғасырлар қойнауында жатқан ұлттық тәрбиені, адамгершілік асыл қасиеттерді қалыптастыру маңызды міндеттердің біріне айналып отыр.

Ұлттық тәрбие дегеніміз – ұлтымыздың, яғни қазақ халқының көнеден келе жатқан салт – дәстүрі, ырым тиымдары, мақал – мәтелдері, жаңылтпаш, ертегілері, халық ауыз әдебиеті, аңыз әңгімелері. Ал, ұлттық тәрбие беру дегеніміз осы аталғандары қолдана отырып, бала бойына бай құндылықтарды сіңдіріп, ұлтың, дінің, тілің білетін, еліне адал қызмет ететін ұлтжанды азаматтарды тәрбиелеу.

Көрнекті қазақстандық ғалымдар Қ.Б.Жарықбаев, С.Қ.Қалиев, С.А.Ұзақбаева, Ж.Ж.Наурызбай, К.Ж.Қожахметова, Ә.Табылдиев, М.Х.Балтабаев, Р.Қ.Дүйсембінова, Қ.Б.Бөлеев, С.Ғаббасов, Қ.Қ.Шалғынбаева, Ш.М.Мұхтарова, С.Қ.Абильдина, Ж.М.Ақпаров, т.б. тың зерттеулер жүргізіп, өз еңбектерінде халықтық педагогиканың қалыптасуы мен дамуын, оның құралдарының ұрпақ тәрбиесіндегі мәнін, мектептің оқу-тәрбие процесінде алатын орны мен оларды пайдалану мүмкіндіктерін қарастырды. [2]

Ұлттық тәрбиенің басты құралы халық ауыз әдебиеті және дала даналарының тәлімдік өнегелері – қазақ этнопедагогикасының теориялық алғышарттарының негізі болып табылады. Бала тәрбиесін заттың атын атап, сан үйретуден бастаған қазақтың ұлттық тәліміндегі ерекшеліктер сол ұлттың тұрмыс-тіршілігіне, тарихи және табиғи жағдайларына байланысты. Балаға сан үйретуді, тіл ширатуды, мақал-мәтел үйретуді, тақпақ жаттауды игі әдетке, одан әдепке, әдептен дәстүрге айналдырған. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негізі - ұлттық әдебиет және тәлімдік өнегелер. Қазақ халқының тілі, ділі, болмысы оның этнопедагогикалық негіздері болып табылады.

Ұлттық тәрбие отбасыдан басталады. «Ұлт боламын десең, бесігіңді түзе» деген. Отбасы – адам баласының өсіп – өнер алтын ұясы. «Еліміздің ертеңі – бүгінгі жастардың қолында» - деп елбасымыз Н.Ә. Назарбаев айтқандай білімді, жан – жақты қабілетті ұрпақты тәрбиелеуде ұстаздар еңбегі зор. Сонықтан ұлттық тәбие беруді бастауыш сыныптан қоса жүргізе бастаған жөн. Себебі бастауыш сынып оқушыларына сабақ жүргізумен қатар, тәрбиеде қатар жүрері анық. Өсіп келе жатқан баланы дұрыс қалыптасуға септігі мол. [3]

Ұлттық тәрбие тәрбиенің қайна бастауы болып табылады. Өмірдің талай – талай кезеңдерінен өтсе де маңыздылығын жоймай келе жатқан халықтық тәрбиенің негізін алу ата – ананың да, мектептің және жалпы тәрбие беруші мекемелердің де басты міндеті. Халық мұрасының танымдық – тәрбиелік мәні орасан зор. Ол тек ұрпақтың тәрбиесінде ғана емес, жалпы адамзат өмірінде рухани қуатының байлығы ретінде үлкен орын алады.

Халқ тәрбие бесігінде тәбиеленген бала ана тілімен сусындамаған соң, рухани жақтан дәрменсіз болатыны белгілі. Мұны ақын М. Жұмабаев кейінгі ұрпаққа жіті көңілмен былайша жеткізіп отыр.

«Бала тілінің дүние өркендеуінің бірінші шарты балаға сөзді бұзып сөйлемей керек. Және балаға ұқпайтын жат сөз үйретпей керек. Екінші – баланы өзі теңді балалармен ойнату керек. Баланы ешбір сөзден тыймау керек. Былдырласын, шолжандасын – сөйлей берсін. Ал енді баланың тілін дұрыс жолға салатын, дұрыстайтын, байытатын – мектеп» деп, бала тілін дамыту бағытында арнайы оқытудың қажеттігін де дұрыс атап көрсетеді. М.Жұмабаев өзінің «Педагогика» оқулығында ұлттық тәрбиені жоғары бағалаған, әр тәрбиеші баланы тәрбиелеуде ұлттық тәрбиені негізге алуы керек деп санаған. Міне, үстіміздегі ғасырдың бас кезінде – ақ ана тілге берілген әділ баға бүгінгі күндері өз мәніне ие болуда. Ана құрсағынан қазақ болып дүниеге келген қазақтың ұл – қызын қандай тілдік ортада өсіп тәрбиеленуіне қарамастан, ана тілі М.Жұмабаев сөзімен айтқанда, - «өз бауырына» тартуы тиіс. Бұған табиғи жолмен келу қиын болса, қисынын тауып, тиімді әдіс – тәсілдермен жеткізу – бүгінгі мұғалім тәрбиешілердің басты міндеті. [5]

Бастауыш сынып оқушыларына халық педагогикасы құралдары арқылы ұлттық тәрбие беру жолдарын атап өтуге болады: салт – дәстүр, әдет – ғұрып, шешендік сөздер, ата – баба дәстүрі – ұрпақтарға өнеге, әуен – саз, ұлттық сәндік – қолданбалы өнер, ұлттықтағам, табиғат тынысы, ұлттық ойындар, имандылық – иірімдері.

Салт – дәстүр, әдет-ғұрып: Тәрбиеленушілерді халықтың салт-дәстүрі мен әдет-ғұрпын құрметтеуге, бағалауға, сақтауға, орындай білуге тәрбиелеу. Ер бала ұлықты, қыз баланы қылықты болып өсуі үшін салт – дәстүрді дұрыс ұстана білуге, ырым тиымдарды сақтай білуге тәрбиелей білу керек.

Шешендік сөздер: Баланың сөйлей білуге, өз ойын жеткізе білуге үйретеді. Балаларға шешендік сөздерді жаттатқызу арқылы тілге шешен, сөзге мерген болумен қатар, өз ойын дұрыс пайымдай алатын болады.

Ата-баба дәстүрі – ұрпақтарға өнеге: Бастауыш сынып оқушысы тұлғасын қалыптастыруда, оны жан – жақты дамытып тәрбиелеуде үлгі – өнеге болатын ұлы ғұламалар мен хандар, билер, батырлар, классик ақын – жазушылар, ағартушылар, өнер адамдары өмірімен олардың жасаған туындыларын таныстырып, ерлік істерін үлгі ету, мақтаныш сезімдерін ояту. Ұлы адамдардың ұлағатты істерің үлгі ету арқылы балаларды үлгі алуға, бой дұрыстауға, даналар салған сара ізбен жүруге тәрбиелеу.

Әуен – саз: Ұлттық музыкалық шығармалар және айтыс, терме, жыр, ұлттық би өнері туралы тәрбиеленушілерге тереңірек білім беру. Айтыс, терме, жырларды үйрету арқылы ұлттық өнерге деген қызығушылыққа, сүйіспеншілікке тәрбиелеу. Ұлттық музыкалар мен айтыс, терме, жырларға балаларға тыңдату арқылы бала бойына рухани демалыс беріп, рухани байыту.

Ұлттық сәндік-қолданбалы өнер: Бастауыш сынып оқушыларына ұлттық сәндік-қолданбалы өнер түрлері: зергерлік бұйымдар, ұлттық киімдер, киіз үй жабдықтары мен оның жасау-жиһаздары мен оларды өрнектеген ою-өрнек түрлерін таныстыру. Халықтың шеберлігін, ұлттық ою-өрнектерінің әсемдігін көре білуге тәрбиелеу. Сабақ барысында ұлттық сәндік – қолданбалы өнер туралы молырақ мағлұмат беріп, ұлттық бұйымдарды практика барысында жасатып үйрету. Олардың құрамымен жасалу жолымен таныстыру. Балалардың ұлттық қолөнерге деген қызығушылығын ояту. [1]

Ұлттық тағам: Бастауыш сынып оқушыларына ұлттық тағам түрлері мен оның жасалу жолдарын таныстыру, ұлттық тағам түрлері, еттен, ұннан, сүттен жасалатыны туралы түсінік беру.

Табиғат тынысы: Туған жердің байлығы орман, тоғай, қорықтар мен жануарлар, құстар, өсімдіктерін таныстыру, оларға қамқор бола білуге, табиғатты аялауға тәрбиелеу. Әсем табиғат аясына саяхаттар ұйымдастырып тұру балаларға үлкен тыныс береді. Саяхат барысында ұлттық парктерге, қлттық музейлерге бару.

Ұлттық ойындар: Ұлттық ойындарды үйрету барысында баланың тілін дамыту, бір-біріне деген достық, ынтымақ, ұйымшылдық, толеранттылық, ізеттілік сияқты, қасиеттерді дамыту және батылдыққа, ұқыптылыққа, зеректілікке, төзімділікке тәрбиелеу. Ұлттық ойындар түрлерімен таныстыру. Ұлттық ойындар бойынша жарыстар, сайыстар ұйымдастыру.

Имандылық-ірімдері: Туыстық қарым-қатынастар, туыстық атаулар мен жеті ата туралы түсінік беру. Айналадағы қоршаған адамдардың іс-әрекетін бағалап, жылы шырай білдіру, сыпайы сөйлеу, әдептілік сақтау, достық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру, бауырмалдыққа баулу, жағымсыз жат қылықтардан аулақ болуға тәрбиелеу. Қазіргі кездегі өзекті мәселенің бірі осы туыстық қатынастар. Себебі көп адамдар, яғни тек балалар ғана емес үлкен кісілер туыстық қатынастарды дұрыс ажырата алмай жатады. Сол үшін туыстық байланыстар туралы кеңінен түсінік беру керек. Тағы да бір мәселе жеті ата құндылығын түсіндіру. Көптеген адамдар осы жеті атаға мән бере бермейді, тіпті білмейтіндері баршылық. Сол себепті тәрбиеленушілерге жеті атасын жатқа білуге, руын ажырата алуға, туыстық қатынастарды айыра білуге үйрету.

Ертегілер, мақал – мәтел, жұмбақтар, жаңылтпаштар: Ертегілер балаларға күшті әсер ететін құрал. Ертегіні балалар қызыға тыңдайды, ертегідегі қиял баланың ойына қозғау салады, өмірді әр қырынан танытады, балаларда алуан түрлі сезімді оятып, сана – сезімі мен ақыл – ойын дамытады, олардың ерте қалыптасуына күшті ықпал жасайды. Жұмбақтар баланың қиялының дамуына, ой шапшандығына жақсы әсер етеді. Балалар өз бетінше ертегі, жұмбақ құрастыру арқылы қиялы дамиды, ми клеткалары жақсы жұмыс жасайтын болады. Қиялмен жұмыс жасаған бала кез келген тосын жайттан оңай әрі жылдам шыға алатын болады. Мақал – мәтел баланың тұспалдап сөйлеуге, сөзге бай, тілге шешен болуға көмектеседі. Жаңылтпаштар баланың тілінің тез шығуына, сөздік анық айтуға, таза сөйлеуге қалыптастырады. Балаларға жаңылтпаштарды өте жиі айтып тіл жаттықтырып тұруға болады. [4]

Осы аталған бөлімдерді қолдану арқылы болашақ өз ұлтын дұрыс жағынан насихаттайтын, ұлтын, жерің қорғайтын ұлтжанды азаматтар тәрбиелеуге болады.

Елбасымыз Н. Ә. Назарбаев «Өзекжарды ойлар» деген еңбегінде «Еліңнің ұлы болсаң, еліңе жаның ашыса, азаматтық намысын болса, қазақтың ұлттық жалғыз мемлекетінің нығайып көркеюі жолында жан тереңді сығып жүріп еңбек. Жердің де, елдің де иесі өзің екенінді ұмытпа» - деп халықтың ертеден бүгінге дейін жеткен этномәдени құндылықтарын бағалауға, еңбектенуге жетелейді. [3]

Ерте ме, кеш пе әр адам өзін қоршаған дүниенің бір бөлігі ретінде сезінеді. Бұл сезім тек қана қоршаған ортаға бейімделу ғана емес, сонымен бірге туған жерге, ұлтқа деген сүйіспеншілік. Туған жерге, ұлтқа деген сүйіспеншілік сезім ұлттық тәрбие арқылы жүзеге асырылады.

«Болашақта жетістікке жетем деген адам алдымен өз ұлтының түп – қызығын зерттейді» деген ұлағатты сөзге сүйене отырып, ұлтының бай мұрасын зерттеу үшін алдымен ұлттық тәрбиемізді біліп алуымыз керек деп ойлаймын. Сол себепті ұлттық тәрбиесін, мәдениетін біліп шыққан адам – ең бай адам [3].

Әдебиеттер:

1. Әбуалиева Ш. Халық қолөнері. Алматы: «Рауан», 1992.
2. Қазақстан Республикасы ұлттық саясатының тұжырымдамасы. Алматы, 18 қаңтар 2010 жыл.
3. Назарбаев Н.Ә. Өзекжарды ойлар. Алматы, «Мектеп», 2003.-172б.
4. Жарықбаев Қ., Қалиев С. Қазақтың тәлім – тәрбиесі. 1997
5. С. Қалиұлы. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы (оқу құралы). Алматы:Білім, 2003.

ӨОЖ 004.85

Боранбаева Д. Б.

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті

САРАЛАП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІН ТАЛДАУ

Деңгейлеп саралап оқыту технологиясының дидактикалық, педагогикалық, психологиялық негіздемесі С.Рубинштейн, Л.С.Выготскийдің, В.В. Давыдов, Л.В.Занков, Ю.К. Бабанский, Б.П.Беспалько, В.М.Монахов т.б. ғалымдардың ғылыми-теориялық идеяларына негізделіп жасалған.

Ж.А.Қараевтың «деңгейлеп саралап оқыту технологиясының» негізгі идеясы оқытуды ізгілендіру мен демократияландыру жағдайында оқушыны өздігімен даму бағдарын анықтап, дамитын және өздігінен дұрыс шешім қабылдай алатын, өзін-өзі тәрбиелеуші тұлға ретінде қалыптастыру болып табылады [1].

Педагогика ғылымының докторы Ж. Қараевтың деңгейлік оқыту жүйесі туралы іліміне сүйеніп, әр пән бойынша деңгейлік тапсырмалар дайындауға болады. Өйткені қазіргі экономикалық жағдай оқушының жаңа үрдістерін талап етуде. Сондықтан ғылыми ізденіс барысында педагогика саласында оқытудың деңгейлік жүйесі оқушыларға ғылым негізін меңгертудің негізгі тиімді жолы болып табылады. Деңгейлік оқытудың ерекшелігі – оқушылардың сабақ барысында бірнеше деңгейде жұмыс жасай алатындығында. Олай дейтініміз, бүгінгі күнгі жаңадан шығып жатқан электронды оқулықтар оқушыны жанаша оқытудың, жаңа оқу әдістерін, жаңа мазмұнды қажет етеді. Қазіргі кезде саралап оқыту немесе тапсырмаларды деңгейіне қарап беру ең қажетті технологиялардың бірі болып табылады [1].

Оқытудың жаңа технологиясының бірі – жалпы білім беретін мектептерде әр пәнді деңгейлік тапсырмалар арқылы оқыту болып табылады. Оқушыларды деңгейге бөліп оқытуға бола ма, оның қандай тиімді жолдары бар, деңгейге бөліп оқытудың өзіндік ерекшелігі қандай және жеке тұлға тәрбиелеуде қандай көмегі бар деген сауалдарға тоқталсақ, деңгейге бөліп оқытудың кезінде оқушылардың тәжірибелік- теориялық дайындығын, оқуға деген ынтасын, дара қасиетін әлеуметтік – психологиялық танымал, сұранымын ескеру талап етеді. Сондықтан да тиімді дәрежеге жету үшін оқушының білім мен деңгейіне байланысты жұмысты ғылыми түрде ұйымдастыру қажет. Мұғалім баланы оқыту барысында оқушыға тапқақ жаттатып, ережелерді оқытып, жаттығулар орындатып әр түрлі жұмыстар жүргізеді. Оны талап етеді. Ол мұғалім үшін қиын жұмыс емес . Бұл технологияның ерекшелігі көп деп айтуға болады, себебі оқушыда өзінің оқуға деген қызығушылығы, талпынысы арттады. Оқушы мұғалімнің айтқанын кітаптан оқып, тапқақты жаттап (тіпті оларды қызықтырмаса да), ережені айтып беруі мүмкін. Бірақ, оқушы сол оқыған материалдың ішкі дүниесін түсінді ме, міне, негізгі мәселе осында жатыр [1].

Мектеп оқушыларына берілетін тапсырмалар оқушылардың ойлауына әсер етеді, тапсырманы орындау үшін бала жауапты өзі іздестіреді, оны шешуде ақыл-ойы дамиды, ойлауына жан-жақты әсер етеді деп түйіндейді. Бірінші деңгей тапсырмалары жаттап алуға лайықты, алдыңғы сабақта жаңадан меңгерілетін өңін өзгертпей қайталап, пысықтауына мүмкіндік береді, екінші деңгей тапсырмалары материалды реттеуге және жүйелеуге берілген тапсырмалар, үшінші деңгей танымдық – іздену түрдегі заңдылықтар шығару қорытынды жұмыстары [1].

Деңгейлік тапсырмалар ауқымы өте кең. Оқулықтағы жаттығулар – өтілген ережелер бойынша қайталау, пысықтау, бекіту жұмыстарын арналған тілдік, грамматикалық жұмыстар жүйесі. деңгейлік тапсырмалар құрамында мәтіндер, сөзжұмбақтар, қызықты грамматика, тестік сұрақтар, іскерлік ойындар мен тренингтер жүйесін қамтиды. Бұлар оқытудың деңгейіне сәйкес оқушыны саралап оқытуға ыңғайлы, әрі оқу бағдарламасы оқушының жас ерекшелігі мен білім деңгейіне сай құрылып, оқулыққа қосымша пайдалануға беріледі. Оқушыны деңгейге бөліп оқыту үшін сабақ жаңаша жоспарланады. Оқушыларға деңгейлік тапсырмалар беру арқылы сан түрлі жұмыс жүргізіледі. Оқушының алған білімін жүзеге асыралатыны тексеріледі. Өз бетімен жұмыс орындауға бейімділігі бақылауға алынады. Қорытындысында деңгейлік тапсырмалар арқылы жұмыс жасаудың тиімділігі байқалады. Оқушының

белсенділігі мен іскерлігі артып, шығармашылыққа ұмтылады. Деңгейлік оқыту барысында біліктілікке жетеді [2].

Бірінші деңгей тапсырмаларды білімнің минималдық шегі, мемлекеттік стандарт талабына сәйкес бағдарлама мөлшерінен аспайтын, оқушының жас ерекшелігіне сай болады. Сынып бағдарламасына байланысты лексикалық тақырыптар мен грамматикалық тапсырмалар, тілдік ережелер, жазба жұмыстарын орындайды. Кейіннен жоғарғы сыныптарда оқыған кезде де есінде тұрақты қалатындай бағытта сөздік минимумдарды меңгереді. Тыңдап, түсініп оқу, аударып, жаза алады. Айналадағы адамдардың айтқанын түсінеді, естігені бойынша сұрақтарға жауап береді. Естігенін қайталап айтады. Жеңіл ережелерді жаттап алады. Фонетиканы толық меңгереді. Грамматикалық, лексикалық тапсырмалар орындайды, мәтінмен жұмыс жасайды [2].

Екінші деңгей тапсырмалары түрленіп, күрделене түседі, сынып бағдарламасына сай лингвистиканың барлық бағдарламасымен жұмыс істейді. Оқушы өз бетімен керегінше қызмет етеді. Оқу мотивтерді қанағаттанарлық дәрежеде. Ықыласы жоғары. Оқушының сөйлеуі, хабарды түсінуі, қабылдауы, жазба жұмыстарын орындау көрсеткіштері міндетті деңгейден әлде қайда жоғары болады. Бірінші деңгейден бастау алған сөйлеу үшінші деңгей оқушылардың шығармашылыққа деген мотивтердің айқын көрінуімен логикалық ойлау дәрежесінен жоғары болумен, өз жеке басының белсенділігімен, ісіне талдау жасай білуімен, білімді жаңа жағдайда пайдаланумен сипатталады. Хабарлау, суреттеу, бейнелеу тапсырмаларын орындайды. Ситуацияға байланысты әр түрлі нұсқада диалог құрады. Мәтін бойынша сұрақ қояды. Талдау, жинақтау, салыстыру жұмыстарын жүргізеді. Танымдық – «іздену (эвристикалық) түрдегі жұмыстарды ізденіп өз бетімен орындайды.

Төртінші деңгей дарынды, іздемпаз, қабілеті жоғары, талапты балаларға арналады. Оқушыларға мұғалім тек тақырыбын ғана береді, оқушының өз мақсатын қояды, әдістерін іздейді, нәтижеге жетеді. Жазба жұмыстарын орындайды. Оқыту практикасында деңгейлеп оқыту технологиясын енгізуге оқу ақпараттарының көлемінің ұлғаюы, оқушыларға түсетін «салмақтың»артуы басты себеп болады. Осы соңғы деңгей арқылы оқушылардың алған тапсырмаларына деген жауапкершілігін көруге болады. Тапсырмалар арқылы өмірлік ситуациялармен шиеленістіруге болады. Өмірдегі кездесетін қиындықтарға төзе біледі, бойындағы жауапкершілікті сезінеді.

Деңгейлеп оқыту – оқылатын ақпараттың азаюы арқылы емес, оқушыларға қойылатын талаптардың әртүрлілігі арқылы жүзеге асырылады. Тапсырма берілетін әртүрлігі соншалықты, ол тапсырмалардың жауабын тауып бір жүйеге түседі Деңгейлеп оқыту технологиясының мақсаты – әрбір оқушы өзінің даму деңгейінің оқу материалын меңгеруін қамтамасыз ету [2].

Деңгейлеп оқытудың ерекшелігі:

1. Деңгейлеп оқыту әр оқушыға өз мүмкіндіктерін барынша пайдалана отырып білім алуына жағдай жасап, мүмкіндік береді.

2. Деңгейлеп оқыту әртүрлі категориялардағы балаларға бірдей зейін аударып, олармен саралай жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

3. Деңгейлеп-саралап оқыту құрылымында білім игерудің негізгі үш деңгейі қарастырылады: ең төменгі деңгей (минималды базалық), бағдарламалық, күрделенген деңгей.

Базалық деңгей – мемлекеттік стандарт бойынша анықталған ең төменгі шек. Сондықтан оны әрбір оқушы меңгеруі тиіс. Бұл деңгей оқушыға өзінің қызығушылығы мен қабілетін ескере отырып, уақытымен күшін дұрыс пайдалануына мүмкіндік береді.

4. Оқушының жеке тәжірибесіне негізделген оқыту технологиясы тиімді де нәтижелі болу үшін: жеке тұлға ерекшеліктеріне; психикалық даму ерекшеліктеріне (есте сақтау, қабілетінің ерекшелігіне, ойлау, қабылдау, зейін ерекшелігіне, өзінің эмоциясын басқара білуіне); пән бойынша білімді игеру деңгейіне оқушының білімімен іс-әрекет тәсіліне назар аударып, көңіл бөлу керек.

Деңгейлеп оқыту – оқылатын ақпараттың азаюы арқылы емес, оқушыларға қойылатын талаптардың әртүрлілігі арқылы жүзеге асырылады. Қазіргі заман талабы әр оқушының сабақ кезінде жаңа білім қосып қана қоймай, соны игеріп, ізденіп, талап – пікір таластыру деңгейіне жету мақсатын көздейді.

Оқытудың басты мақсаты өздігімен білім алып дами алатын жеке тұлғаны қалыптастыру болғандықтан, оқулықтағы теориялық материалдардың берілу жолы осы мақсатты қанағаттандыра алатындай болып, оқушылардың өз бетімен білім ала алуына бейімделіп құрылуы керек. Ол бойынша өнер тапқыштық пен жаңалықтар ашуға жетелейтін баланың жаңа қасиеттерін ашуға болады екен. Технологияның тағы бір психологиялық негізі болып табылатын теория — Л.С.Выготскийдің «оқыту процесінде оқытушының ақыл – ойының дамуы « актуальды даму» аймағынан « жақын арадағы даму» аймағына ауысу» туралы теориясы. Бұл ауысу – тапсырмаларды қайталап орындауға ғана арналған бірінші деңгейден өнімді іс – әрекет арқылы жүзеге асады. Осындай төрт іс – әрекет деңгейлердің тапсырмаларын басынан бастап бірінен соң бірін орындау арқылы оқушы оқу материалының әр түрлі деңгейіне көтеріледі.

Деңгейлік тапсырмаларды енгізудегі басты мақсат – сынып оқушыларын «қабілетті» және «қабілетсіз» деп жасанды түрде әр түрлі жіктерге бөлуді болдырмау. Осы арқылы саралау және дербес оқыту ұстанымдарымен қатар, барлық оқушыға қатысты, ізгілендіру ұстанымыда сақталады. [2].

Саралап оқытудың басты бағытының бірі – толықтыра оқыту, яғни үлгерімі төмен оқушыларға қосымша педагогикалық күш жұмсау. Толықтыра оқыту дегеніміз – үлгермеушілікті жою мақсатында өзіндік бағдарламамен оқыту.

Мектепте де үздік, дарынды оқушылар бар, олардың үміт талабын, бағыт-бағдарын дамытуда саралай оқыту – бүгінгі күннің алға қойған міндетін шешудің негізгі жолы. Саралай оқыту екі кезеңнен тұрады:

- **дайындық кезеңі;**
- **негізгі кезең.**

Дайындық кезеңінің басты міндеттерінің бірі – шәкірттер ішінен талантты, дарындыларды тауып, олардың қабілеттерін дамыту, білімге құштарлығын қанағаттандырып, белсенділіктерін арттыру.

Негізгі кезең – оқушыны ынталандырған пәндерді айқындап, ондағы оқуға қажеттілерді тереңдете оқытуға назар аудару. Қазіргі кезде жарияланған бағдарламалар ішінен оқушыларға сай келетін түрін таңдап алу қажет[4].

Саралай оқытуды ұйымдастыру арқылы баланың ойы абстрактіден нақтыға қарай өрлейді, ілімдік ойлауы қалыптасады. Оқушы дамуының негізгі болып табылатын әрекет, оқу әрекеті әрбір сабақтың өзегі деп түсіну керек. Саралай оқытуды ұйымдастыру арқылы бала ақыл-ой деңгейі мен белсенді әрекеті арқасында өнімді нәтижеге жетеді. Оқушылардың дербес ерекшеліктерін анықтау үшін мұғалім алдымен олардың ықылас-жігерін, еске сақтау мен ойлау қабілеттерін, ынтасын жалпы білім деңгейін зерттеу қажет. Бұл ерекшеліктерді айқындау үшін білімді меңгеру деңгейін анықтауға арналған тапсырмалар дайындау, оқушы біліміне диагностика жүргізу, оқушыларға сауалнама, психологиялық тәжірибе жасау ата-аналарымен әңгіме жүргізу керек. Оқушылардың жеке ерекшеліктері сабақтың сұрақ беру, кіріспе әңгіме, оқыған материалды, тағы да басқа тиянақтау сатыларында ескерілуі тиіс. Мәселен, үлгерімі жақсы оқушыларға берілген сұраққа тікелей жауап беру талап етілсе, орташаларына ойланып, қажетті есептеулер жасауға, суреттерін салуға уақыт беріледі, ал үлгірімдері төмендеріне нақты сұрақтың тізімі, жауап берудің жоспар үлгісі ұсынылады. Оқыту үрдісін оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сай ұйымдастыру үшін оқу – тәрбие жұмысында мұғалім өзіне лайық әдіс енгізеді [5].

Оқушыларды топтарға бөлгенде олардың оқуға және жұмысқа деген қабілеті ескеріледі. Оқуға қабілеттілік деп оқушының неғұрлым қысқа мерзім ішінде білімнің биік деңгейіне жету қабілетін түсінеміз. Деңгейлік тапсырмалардың өзі дамытпалы түрде болады. Барлық оқушы өз қызметін ең төменгі деңгейдегі тапсырмаларды орындаудан бастайды да, оларды міндетті түрде толық орындап болғаннан кейін ғана келесі деңгейге көшіп отырады. Бұл оқушылар арасында жарысу жағдайларын туғызады және әр оқушының мемлекеттік стандарт деңгейде білім алуына кепілдік береді. Әр оқушының өз қабілетіне, қызметіне сәйкес жоғары жағдай жасайды.

Деңгейлік саралау оқушы мен мұғалімнің белсенді шығармашылық қызметін дамыту мен қатар, оқушыларға өз білімін жаңа әдіспен бағалауға мүмкіндік береді. Мәселен, оқушылардың алған бағасы арнайы таблода көрсетіліп тұрады. Әр деңгейдің өз бағалауы бар. Олардың барлығы оқушылардың көз алдына тұрады. Мұның өзі білім берудегі демократия критерийлері болады.[5] Технологияның негізі ретінде тұлғаның әрекеттілігі алынған, яғни білім алушылардың дағдылары мен біліктері олардың өздік қайта құру іс-әрекеті негізінде қалыптасады. Кез-келген іс-әрекет оның түрлерінің (репродуктивті, конструктивті, продуктивті) сатылануымен (иерархиясымен) сипатталады. Дамыта оқытудың талаптары бойынша оқу үдерісін білім алушылардың танымдық іс-әрекетін репродуктивтік деңгейден продуктивті деңгейге өтетіндей етіп ұйымдастыру керек. Дамыта оқытудың осындай векторларының қажеттілігі Л.С.Выготскийдің табысты оқу үдерісін ұйымдастыру туралы тұжырымдамалық пайымдауларымен де дәлелденеді. Ол теориялы тұрғыдан өзекті даму аймағы ең жақын даму аймағына ауысқан кезде оқыту дамытушы болады деп негіздейді, өйткені даму үрдістері білім алушылардың ең жақын даму аймағында орналасқан. Тәжірибе көрсеткендей, білім алушылардың ақыл-ой дамуының сатыларын ескере отырып, дамытатын оқытуды ұйымдастыру оқу мақсаттарын жүйелі түрде, күрделілігінің артуына қарай белгілеуді және олардың бірізділігін, сатылылығын қажет етеді.

Танымдық (когнитивтік) салада педагогикалық мақсаттарды анық тұжырымдап реттеудің ғылыми негізделген жалпы ережелері мен тәсілдерін американдық ғалым Б.Блум ойластырып шығарды. Ол танып-өлшеуге болатын білім алушылардың іс-әрекетінен көрінетін оқытудың нәтижелері арқылы оқыту мақсаттарын тұжырымдауды ұсынады. Оқыту мақсаттарын қоюдың осындай тәсілі мақсаттардың таксономиясы деп аталады. Мұны сондай-ақ мақсат қоюдың диагностикалық немесе операциялдық әдістемесі талап етеді.

Ж.А.Қараевтің зерттеуі оқыту мақсаттары иерархиясының әр деңгейіне белгілі меңгеру, белсенділік, ынта, білім, білік сапасы деңгейі сай келетінін көрсеткен. Бұған қоса, мақсаттар иерархиясының әр деңгейі олардың күрделілік деңгейіне сай оқыту мазмұны, әдістері, түрлері мен құралдарын көрсеткен. Оқыту әдістемелік жүйесінің элементтері (оқыту мақсаты, мазмұны, әдістері, түрлері мен құралдары) осы деңгейлік өзара байланысын және иерархия бойынша төменгі сатыдан жоғарыға бағытталған оқыту векторын (бағытын) оқыту үрдісін жобалаудың, яғни оқытудың негізі ретінде алынған. Мұнда білім алушылардың өздік танымдық іс-әрекеті кейін одан жоғарырақ меңгеру

деңгейлерінде тереңірек және саңалырақ қолданылатын ойлау іс-әрекетінің тәсілдеріне (талдау, жинақтау, бастыны бөлу, жалпылау және т.б.) сүйенетіні көрінеді.

Сонымен қатар даралап – саралап оқыту барысында оқушылар да өзінің оқу жұмысындағы жетістіктер мен жіберген кемшіліктері туралы мәліметтер алып, өз еңбегіне талдау жасайды. Ең бастысы, оқудан ләззат алуға, білім мен ғылымға деген құштарлығын арттыруға дағдыланады. Барлық оқушы өз қызметін ең төменгі түрде орындап болғаннан кейін ғана, келесі деңгейге көшіп отырады. Бұл оқушылардың арасында өзара жарысу және оқушының өз қабілетіне, қызметіне сәйкес жоғарғы деңгейге көтерілуіне жағдай туғызады. Сондықтан да мұғалімдерге саралап – даралап оқыту технологиясын қазақ тілі сабағында пайдаланған өте тиімді. [6]

Әдебиеттер:

1. Ж.Ж.Қожамқұлова. «Жаңа ақпараттық педагогикалық технологиялар» Алматы, 2013 ж.
2. К.Ж. Бұзаубақова. «Инновациялық педагогика негіздері» Алматы, 2009 ж.
3. Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігі. «Қазіргі білім беру технологиялары». Алматы, 2006 ж.
4. Ералиева М. Оқытудың қазіргі технологиялары / М. Ералиева // Бастауыш мектеп. – 2006. - №5. 3-5 бет.
5. Абдрахманова К. Төменгі жастағыларды оқыту ерекшеліктері / К.Абдрахманова // Бастауыш мектеп. – 1989. - №9. 10 бет.
6. Мұқанов М. Жас және педагогикалық психология / М.Мұқанов. – Алматы: Мектеп, 1982. -182 бет.
7. Баласағұн Ж. Құтты білік. – Алматы

ӘОЖ 371.213.4

Габдуллина Г.Ж.

Орал қ., №47 жалпы орта білім беретін мектеп

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА БЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ӘДІС- ТӘСІЛДЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІ

Жаңартылған бағдарлама-білім берудің жаңа мазмұны. Бүгінгі таңда елімізде білім беру мазмұны жаңа бағытқа бет бұрды. Елбасы Н.Назарбаев өз сөзінде: «Біз қазір «білім-ғылым-инновация» атты үштік үстемдік құратын постиндустриялық әлемге қарай бағыт алып барамыз», -деген болатын. Ендеше, еліміздің әлемдік үрдістерге енуі білім беру жүйесінің жаңа сапалық деңгейге өту қажеттілігін арттыруда. Жалпы орта білім беретін мектептерде оқу үдерісін оқушыларға түсінікті, білімді өзбетімен алатындай етіп тиімді жоспарлау-түрлі әдіс-тәсілдерді қолданудың маңыздылығында.

Қазіргі жылдам өзгеріп жатқан заманда біздің алдымызда жас ұрпақты болашақ өмірге және еңбек етуге тиісті деңгейде даярлап, оқушылардың бойында ХХІ ғасыр дағдылары деген жалпылама атауға ие болған дағдыларды қалыптастыру міндеті тұр. Бұл дағдылар пән бойынша білім, нақты дағдылар, сауаттылық пен тәжірибені қамтиды

Жаңартылған бағдарлама –білім берудің жаңа мазмұны. Бүгінгі таңда елімізде білім беру мазмұны жаңа бағытқа бет бұрды. Елбасы Н.Ә.Назарбаев өз сөзінде «Біз қазір «білім-ғылым-инновация» атты үштік үстемдік құратын постиндустриялық әлемге қарай бағыт алып барамыз», -деген болатын. Ендеше елімізде әлемдік үрдістерге енуі білім беру жүйесінің жаңа сапалық деңгейге өту қажеттілігін арттыруда. Жалпы орта білім беретін мектептерде оқу үдерісін оқушыларға түсінікті, білімді өзбетімен алатындай етіп тиімді жоспарлау –түрлі әдіс –тәсілдерді қолданудың маңыздылығында.

Оқу үдерісі өзінің табиғаты бойынша ойлаудан тұруы керек және ми құрылымында өзгеріс туғызуға жетелеуге тиіс. Ми неғұрлым белсенді жұмыс істеген сайын, оқу үдерісі соғұрлым қарқынды жүзеге асады.

Адам миы ақпаратты өңдеп, оны түсінуге мүмкіндік беретінін, ал мұғалімнің тоқтаусыз сөйлеуі миға шамадан тыс аса көп ақпарат «жүктемейлейтіні» және ол оқушылардың қызығушылығын жоғалтуға әкеліп соғатыны, сол сәтте оқудың нәтижелілігі айтарлықтай төмендеп кететіні туралы біздің хабардар екенімізді мәлімдейді. Ал белсенді оқу, керісінше, оқушылардың белсенді қызметпен айналысу арқылы мұғалім берген ақпараттың мәнін ұғынып, алған білімдерін есте сақтап, оны қолдана алуын қамтамасыз етуді көздейді.

Белсенді оқу оқушының мұғалімді енжар тыңдап қана қоймай, белсенді жұмысқа тартылуын көздейтін оқыту және оқу әдістерінің бірі болып табылады. Бұл тәсілдер оқу үдерісі жаттығудың алдында емес, оны орындау барысында жүзеге асырылатын құбылыс екендігін түсіндіреді. Сыныпта қолданылатын мұндай тәсілдерге топтық жұмыстар, және пән бойынша белгілі тақырыптағы ойын түрлері кіреді.

Бастауыш сыныптарда ойын шынайы өмірдің белгілі бір аспектілерін модельдеу және зерттеу үшін ұсынылған мүмкіндік болып табылады. Домино және карта сияқты дәстүрлі ойындар математика сабақтарындағы кездейсоқтық пен ықтималдық мәселесін қарастыруда оңтайлы болмақ. Шарада, тақтада сөздерді біріктіру немесе сөздерді жіктеу сияқты ойындар – тіл үйренуді қамтамасыз етудің және оны көрсетудің бірден-бір қызықты әрі тартымды тәсілдерінің бірі.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің біліктілігін арттыру курсы аясында қолданылатын тағы да бірқатар тәсілдер: Мұғалімнің жетекшілігімен жүретін оқылым мен жазылым; • Қарым-қатынас жаттығуларын пайдалану; • Проблема шешу мақсатында жеке және топта жұмыс істеу; • Орындау арқылы білім алу (әрекет ету арқылы); • Ашық сұрақтарды пайдалану; • Дәлел ұсынуға ынталандыру; • Зерттеу барысында бірлесіп жұмыс істеу; • Зерттеуге негізделген оқу, оның барысында оқушылар мәселені жеке өздері зерделейді. Белсенді оқу барысында мұғалімдер: - барлық оқушылардың оқу үдерісіне қатысуын қамтамасыз ететін жағымды оқу ортасын қалыптастыруға; - сенімді, жауапты, белсенді, жаңалыққа ұмтылатын және өзінің іс-әрекетін талдап, рефлексия жасай білетін оқушыларды тәрбиелеуді мақсат етуге; - оқушылардың дағдыларын дамытуға бағытталған тапсырмалар мен белсенді әдістәсілдерді қолдануға; - алға қойылған оқу мақсаттарына қол жеткізу арқылы жоспарланған сабақты тиімді өткізу үшін материалдарды, ресурстарды және қосымша құралдарды пайдалана отырып, бүкіл сынып қатысатын, топтық немесе жұптық жұмыс түрлерін, оқушылардың жеке жұмыс істеуін ұйымдастыруға және уақытты басқаруға; - оқушыларды мадақтап, оқуға еліктіре, қызықтыра отырып, ұғымдарды түсіндіруде және мағынасын ашуға, нұсқаулық беруде түсінікті де анық, қарапайым тілді пайдалануға; - оқушылардың оқуын бақылап, оларға кері байланыс ұсынуы тиіс.

Сыныпта ынтымақтастық ахуалын қалыптастырып, жағымды психологиялық орта қалыптастыру үшін, оқушылардың арасында өзара қарым-қатынасты нығайтып, олардың өзіне беретін бағасын көтеріп, өзі туралы пікірін жақсарту арқылы табыстылық сезімін ұялату үшін оқушылармен түрлі жаттығу өткізуге болады. Ойын түрінде өткізілетін жаттығулар оқушылардың өзара араласуына және мұғалім мен оқушылар арасындағы тығыз қарымқатынастың орнауына жол ашады. Сабақта белсенді оқу әдістерін қолдану оқушының өзіндік рефлексия жасау дағдыларының дамуына, сыныптағы жалпы жұмысқа үлес қосып, қатысқанын сезінуге; оқу үдерісінің белсенді мүшесі болуына, құрдастармен қарым-қатынасының дамуына, танымдық белсенділігінің артуына мүмкіндік береді. Сондай-ақ, мұғалімнің сабағын қызықты ұйымдастыруына, оқушыларының танымдық әрекетін күшейтіп, өзінің кәсіби шеберлігін шыңдай түсуіне ықпал етеді.

Белсенді оқытудың әдіс-тәсілдері сабақтарда үнемі қолданып келеміз .

Математика сабағында 1 сыныпта өткен «Реттік санау» тақырыбында сабақ ширатудан басталды. Ширату арқылы оқушылардың сабаққа деген ынтыласы артып, жаңа сабақтың тақырыбын ойын арқылы таныды .

Ширату

«Реттік санау» ойыны арқылы сабақтың тақырыбын ашамын. Бүгінгі сабақтың мақсаты реттік санау (оқушыларға сабақ мақсаты айтылады)

«Цифрлар» таңдау арқылы **3 топқа** бөлінеді бөлінді .

Ұжымдық жұмыс өткізерде 10 оқушыны тақтаға шығарып, бір қатарға тұруды ұсынамын.

Барлық оқушылар тура , кері санайды Көптегендер : натурал сандардың құрылуын түсінеді . «Көршілерін ата» ойыны арқылы түсінеді

Кейбіреуі он оқушы, оныншы оқушы сөз тіркестерінің айырмашылығын табу арқылы сандық санау, реттік санаудың айырмашылығын анықтайды .

Балалар, бірінші кім тұр? Санау бойынша нешінші болады?

- Бірінші

- Марат санау бойынша нешінші болады?

- Оныншы тұр

- Балалар он оқушы , оныншы оқушы сөз тіркестерінде айырмашылық бар ма?

Оқушының жауабы тыңдалады.

КБ: оқушылардың жауабы «басбармақ әдісі» арқылы бағаланады

Сабақтың мақсаты баяндалады Балалар бүгінгі сабақта 10 көлеміндегі сандарды реттімен санау. Әр кезеңде өткізілген белсенді әдіс-тәсілдердің аралығында кері байланыс өткізу арқылы оқушылардың белсенділігін, қызығушылығын оятып, мадақтау әдістері қолданылды .

Топтық жұмыста – «Ойлан, жұптас, бөліс» әдісі тиімді әдіс. Біз қазір топтық жұмыс арқылы заттардың реттік санау туралы алған түсінігімізді кеңейтеміз

«Көңілді клоундар» ойыны арқылы топтық жұмыс жүргізіледі

Оқушыларға иллюстрацияға қарап, ондағы клоундардың аттарын оқып, сұрақтарға жауап беруін сұраймын.

1-топ: клоундардың қайсысы оң жақтан үшінші тұр?

Балпақ сол жақтан нешінші тұр ?

2-топ: Оймақ оң жақтан нешінші тұр? Сол жақтан жетінші тұрған кім?

3-топ: Оң жақтан оныншы тұрған клоунды ата. Егер сол жақтан бастап санаса, ол нешінші болады. Тапсырманы орындау барысында заттарды реттік санау **санақ басына** байланысты болатынын түсінеді. Әр топ талдап, 1 оқушыдан шығып қорытынды жасайды. Оймақ оң жақтан бесінші тұр. Санақ басы оң жақтан басталып саналғанын зерттеу, іздену арқылы табады.

Тапсырманы орындап болған соң, топпен тексеру жұмысы жүреді. Оқушылар қызығып, қатысты. Оқушылардың пәнге деген қызығушылықтары артты. Жұптық жұмыс кезеңінде «Диалог және қолдау» әдісі арқылы сөйлеу дағдысын дамыту мақсатында жүргізілді.

- Балалар өз үйлерінің мекен-жайларыңды білесіңдер ме? - деп сұраймын

1-топ: А-деңгей өз үйлерінің мекен-жайларын айтады. Реттік санауды қолданады

2-топ: Б-деңгей Қай пәтерде тұратынын бір-біріне сұрақ қойғызу арқылы айтқызамын. Реттік санауды қолданады

3-топ: С-деңгей суреттегі кейіпкерлер қай пәтерде, қай пәтерде тұратынын анықтайды

- Киініп далаға шықпақшы болған ұл бала қай қабатта тұрады?

Өзіндік жұмыс кезеңінде «Дұрыстап санап көр» әдісі арқылы сабақты бекіту мақсатында карточка бойынша сандық санау мен реттік санаудың айырмашылығын ажыратамыз. Қанша қарандаш? сұрағына жауап беретін қарандашты қызыл бояумен, нешінші сұрағына жауап беретін қарандашты көк бояумен дөңгелектеу

Бастауыш сыныптарда белсенді әдіс – тәсілдерді сабақтарда тиімді қолданып келеміз. Оқушылардың өз-бетімен жұмыстануына, алған білімін өмірде қолдануға мүмкіндік береді. Сабақтарда дарынды оқушылардың қабілеттері ашылып, шығармашылығын дамытып ізденуге, іс-әрекетін, жобалаушылығын дамытуға жағдай жасап, бар зейінін аударып ынта-жігерлілігін арттыру басты мақсат болса, тиімді әдіс-тәсілдер арқылы оқушылар топта жұмыс жасауға, өз ойын ашық айтуға, жолдастарының пікірімен санасуға үйренеді және сабақтағы материалдарды тереңірек меңгереді.

Әдебиеттер:

1. Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауынан
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы.
3. Интербелсенді әдістемені мектепте қолдану Алматы-2015 жыл

ӘОЖ 373.3

Гимранова А.Қ.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРДЫ ЖҮРГІЗУ ЖОЛДАРЫ

Жеке тұлғаның қалыптасып дамуы үздіксіз сипатта болатыны бізге мәлім. Еліміздің – жас ұрпаққа заман талабына сай білім беру әр ұстаздан шығармашылықпен жұмыс істеуді, үлкен ізденісті талап етеді. Оқушының жеке тұлғасын, оның рухани әлемін, қабілеті мен ынтасын дамыту бүгінгі таңдағы негізгі мәселенің бірі. Оның жүзеге асуы тек сабақ жүйесінде ғана емес, сабақтан тыс жүргізілетін әр түрлі тәрбиелік әрекеттермен де ұштасады. Ол, әдетте сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыс болып бөлінеді. Демек, тәрбие жүйесінде олардың қызметі ерекше. Олар тәрбие берудің жалпы жүйесінің ажырамас бөлігін құрайды.

Сыныптан тыс жұмыс – сабақтан тыс уақытта, баланың жеке тұлғасын әлеуметтендіруін қамтамасыз етуге қажетті жағдай жасайтын, оқытушының оқушылармен әртүрлі іс-әрекеттерін ұйымдастыру. Сыныптан тыс жұмыс – оқу бағдарламаның шеңберіне кірмейтін және оқу кестесінен тыс мектеп өткізетін әртүрлі тәрбиелік-оқытушылық іс-шаралар.

Сыныптан тыс жұмыс ұғымы – мәні кең және бірмағыналы емес, оған мазмұны, қызметі, өткізу әдістемесі, басқару әдістері және формалары бойынша әртүрлі сабақтар кіреді. Мысалы: пән үйірмесінің отырысы, сыныптан тыс оқылым, мектеп мерекесін және кештерін өткізу сияқты шаралар сыныптан тыс жұмысқа жатады. Кейбір жағдайда (үйірме, сыныптан тыс оқу) оны оқытушы басқарады, басқа жағдайларда (бос уақытты ұйымдастыру, көңіл көтеретін шаралар) өзін-өзі басқару негізінде оқушылар басқарады. Осыған байланысты «сыныптан тыс жұмыс» ұғымын саралау қажеттілігі туындайды, ол үшін педагогикалық әдебиетте және практикада – «оқудан тыс жұмыс» және «сабақтан тыс жұмыс» терминдері қолданылады. Сабақтан тыс жұмыс – мақсаты, мазмұны және әдістері бойынша оқу үрдісімен шектеседі, оның сабақтан тыс кезіндегі жалғасы болып табылады және үнемі ерікті түрде бола

бермейді. Оның жоспарлануында және ұйымдастырылуында анықтаушы рөлді ұстаз атқарады. Бұған мысал: пәндік оқытушының қабілетті оқушылармен бағдарламалық материалдан алған білімдерін кеңейту және тереңдету және нашар оқитындардың білімін түзету бойынша өткізетін жұмыстар. Оқудан тыс жұмыс – мұғалімдердің, сынып жетекшілерінің бағыттаушы рөлінің арқасында, көбінесе оқушылар ұжымында белсенді және өзін-өзі басқару негізінде, сыныптан тыс жүргізілетін сабақтар. Сыныптан тыс жұмыс – оқушыларға кеңінен позитивті әсер ету мүмкіндігі бар және оқытушының сабақтағы жұмыспен байланыстыра отырып, оқу-әдістемелік өрісте өз бетімен жасайтын әртүрлі іс-әрекеттердің жиыны болып саналады.[1]

Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда ескеретін жайттар:

1. Сыныптан тыс жұмыс оқушының сабақта алған білімдері мен дағдылары негізінде ұйымдастырылады.
2. Сыныптан тыс жұмыс оқушы инициативасынан басталып, олардың жеке қажеттіліктерін өтейтіндей бағытта жүргізілуі керек.
3. Сыныпта тыс жұмыс оқушыларды математикаға қызықтыру мақсатында өтуі тиіс.

Сыныптан тыс жұмыстардың мақсаты:

- оқушылардың шығармашылық ізденістерін дамыту.
- өзіндік қабілеттерін дамыту.
- қоғамдық қарым - қатынасты қалыптастыру.

Міндеті:

- алған білімдерін әрі қарай жетілдіру;
- өз білімін тереңдету қабілетін шыңдау;
- оқушылардың белсенділігін, қызығушылығын арттыру;
- оқушылардың өзара қарым - қатынасын қалыптастыру. [2]

Бастауыш мектеп жасындағы оқушылармен жүргізілетін сыныптан тыс жұмыстардың түрлеріне тоқталайық.

Танымдық іс-әрекет. Сыныптан тыс танымдық іс-әрекет шеңбері оқушылар сабақта алған білімдерін кеңейтетін, қоршаған өмірге қызығуын дамытатын мәселелерді қозғайды. Танымдық іс-әрекетте ұжымдық және жеке жұмыс формаларына бөліп қарауға болады. Ұжымдық сыныптан тыс танымдық іс-әрекетте балалар ұжымы мүшелерінің алдында жалпы танымдық міндеттер қойылады. Сабақтан тыс уақытта оқушылар жаңа білімдерді бірлесе алады, тәжірибе жұмыстарының, ғарапайым модельдер дайындаудың нәтижесіне жетеді, түрлі мамандықтар жөнінде мағлұмат тар алады. Өз еркімен түрлі ұжымдық-танымдық іс-әрекеттерге қатынасып, оқушылар іс барысындағы тәуелділікке, жауапкершілікке, өзара көмек қатынасына тартылады.

Еңбектік іс-әрекет. Мектептің бастауыш сыныптарының өзінде оқушылардың олардың түсінуіне мүмкін мамандықтармен таныстыру басталады. Олар түрлі материалдармен жұмыстың ғарапайым тәсілдерін меңгереді, оқу-көрнекі құралдарын жөндейді, мектепке, балабақшаға, үйге қажетті түрлі бұйымдарды дайындайды. Бастауыш мектеп ұстадарының тәжірибесі бастауыш мектеп жасындағы оқушылар түрлі еңбектік іс-әрекетке қатынаса алатындығын көрсетеді. Оқушының істі орындауға даярлығын ескеріп, мұғалім еңбектің түрін таңдап алады. Сыныптан-сыныпқа көшкен сайын сабақтан тыс жұмыстар түрленіп отырады.

Ойын. Ойын бастауыш мектеп жасындағы оқушылар үшін әрі өз бетіндік іс-әрекеттің түрі, әрі барлық іс-әрекет түрлерінің міндетті элементі. Ойынның алып күшінің кезінде Ян Амос Коменский атап көрсеткендей, ойында балалар өз өмірінің ең маңызды жақтарын бейнелейді. Балалар ойынына Н.Крупская аса зейін қойып қарады. Бастауыш мектепте балалар ойынына аса зейін қойылуы керек. Себебі, тек ұжымдық ойындарда ғана мақсатқа тиянақты ұмтыла алатын, басқаларды соңына ерте алатын ұйымдастырушы, басшылық ететін балалар тәрбиеленеді.

Спорттық іс-әрекет. Бұл әрекет баланың денсаулығын бекітуге және күш қуатын шынықтыруға бағытталады. Қазіргі мектептің негізгі міндеттерінің бірі-денсаулығы зор жас ұрпақты тәрбиелеу. Бастауыш мектепте спорттық іс-әрекет үйірмелер жұмыстарын, қимыл ойындарын, оқушылар қатарларының байқауын, т.б. өткізуге лайықта гигиеналық жағдай жасаумен байланысты.[3]

Оқушылардың білімін дамыту жолдарының бірі ретінде сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру мәселелерін Р.Ж.Қоянбаев, З.Абилова, К.Бозжанова,Е.Омар, С.Нұрмағанбетова т.б. зерттеу еңбектерінде қарастырды.

Сыныптан тыс оқытуды ұйымдастырудың бірнеше формалары бар:

Олар: оқу-саяхат, топ серуен, үйірме, клуб жұмысы, ертеңгілік, ғылыми жұмыстар, іскерлік ойындар, диспуттар, байқау, көрмелер, олимпиадалар, пәндік апталықтар, онкүндіктер, айлықтар т.б. жатады.[4]

Бастауыш сыныпта сыныптан тыс жұмыс, көп жағдайда, қамқоршы ата аналар көмегімен сыныптың оқушылар іс-әрекеті төңірегінде жүргізіледі. Сыныптан тыс жұмыс сабақ сияқты уақытпен шектелмегендіктен, оның мазмұнын ұйымдастыру формалары мен әдістерін өзгертіп отыруға мүмкіндік береді. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың өздері қызығатын, ықыласпен орындайтын істері ғана қызықтырады. Бастауыш мектеп жасында жүріс-тұрыс тәжірибесі қарқынды жинақталады. Сондықтан

бастауыш сынып мұғалімі сыныптан тыс жұмыстарда ынтымақтасу, өзара көмек, достық пен жолдастық қатынасын қажет ететіндей іс-әрекет түрлерін таңдап алуы керек.

Бастауыш сыныпта сыныптан тыс жүргізілетін жұмыстардың кең тараған түрі – үйірме жұмысы. Мұны ұйымдастыру жүргізу үстінде мұғалімнің шығармашылық дербестігі айқын көрінеді. Үйірме жұмысы алдымен кең тынысты шараларды жүзеге асыруға бағытталуы тиіс, сонда ғана ол оқушылардың ынта – ықыласын толық қанағаттандыра алады.

Қызықты кездесу- өскелең ұрпақты адамгершілікке қалыптастырудың маңызды құралы болып келеді. Мұндай кездесулер сыныптық немесе жалпымектептік немесе сыныптан тыс жұмыстың басқа түрінің құрамында болуы мүмкін. Кіріспе сөзде мұғалім оқушылардың қызығушылығын тудыру үшін қонақтардың өмір және қызметі туралы айтуға тиіс, ал қорытындыда бүкіл айтқанын жалпылап және қатысқандарға алғыс айтылу керек.

Әр түрлі тақырыпта ән айту, би билеу, өлең оқу, сурет салуға арналған байқауларды ұйымдастыру. Оқушылардың қолымен жасалған шығармашылық жұмыстарына сай көрмелер өткізу. Көңілділер мен тапқырлар клубы байқауларының жұмысын жүргізу. Мұражайларға, көрмелерге, демалыс-мәдени орындарға, кино, театр, өндіріс орындарына саяхат жасау. Соғыс, еңбек ардагерлеріне көмек көрсету жұмыстарын ұйымдастыру.

Оқушылармен ток-шоу, дөңгелек стол, қызықты кітап, газеттер мен журналдар оқуын, оны өзара талқылауын әңгіме түрінде пікір алмасу жұмыстарын ұйымдастыру. Әдебиет пәні және мектеп кітапхана қызметкерлері бірлесе отырып, оқырмандар конференциясын өткізіп отыру.

Іскер ойындары – зерттелетін объектіні немесе оқушылардың нақты әрекетін қабылдайтын немесе көз алдына елестету арқылы шешім қабылдайтын оқытудың белсенді әдісі. Балалармен іскерлік ойындардың сюжеті әдетте күрделі болмайды, ұйымдастырылуы семинар түрінде өтуі мүмкін. Сыныптан тыс жұмыста ұйымдастырылатын іскерлік ойындар – келешегі бар бағыт. Мұндай ойындар өз іс-әрекетін құрастыруға, құрбылармен іскерлік қатынастарды жақсартуға, үлкен кісілермен алқалық қатынастарға түсуге үйретеді. Әсіресе, оқушылармен және үлкендердің (мұғалімдермен, ата-анасымен) біріккен іскерлік ойындар бағалы болып келеді. Іскерлік ойындар оқушылардың психофизиологиялық ерешеліктерін ескеріп, арнайы анықталған жас мөлшері үшін жобалануы қажет. Сыныптан тыс жұмыста пайдалануға болатын іскерлік ойындардың мына төрт типін ерекшелеуге болады: - ірі ауқымды (бірнеше сынып) және ұзақ (бірнеше айға) созылатын іскерлік ойындар; - нақтылы ақпаратты саралауға негізделген ойындар; - бүкіл сынып айналысатын қысқа мерзімді іскерлік ойындар; - үстел үсті іскерлік ойындар.

Сыныптан тыс жұмыста оқушылардың жас және жеке ерекшеліктерін есепке алу принциптерінің мәні зор. Осыған сай сыныптас тыс жұмыстың мазмұны, түрі және әдістері өзгеріп отырады. Бұл өзгерістер мұғалімнің тәрбие жұмысы жоспарында орын алуы керек. 1-2 сыныптарда кітіп оқу, кино және диафильмдер көру, кітап және кинофильм үзінділерін сахнаға дайындау, 3-4 сыныптарда табиғатқа, өндіріске экскурсиялар, векториналарға және конкурстарға қатысу т.б. сыныптан тыс жұмыс балалардың жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып құрылса, олардың әлеуметтік ортадағы кез келген қарым қатынасын реттеуге болады. [5]

Қорыта келе, мектептің тәрбие жұмысының құрамдас бөлігі болып табылатын сыныптан тыс жұмыс оқыту мен тәрбиелеудің жалпы мақсаты – баланың өмірге және қоғамға қажет әлеуметтік тәжірибені игеріп алуына және қоғам қабылдаған құндылықтар жүйесін қалыптастыруға бағытталады.

Сыныптан тыс жұмыстардың оқушылардың белсенділігін арттыруда, өзіндік көз қарастың қалыптасуында, білімді жетілдіруде бірден-бір маңызды тәрбие құрал екендігін көреміз. Сыныптан тыс жұмыстарды дұрыс ұйымдастырған жағдайда ғана оқушылардың бойынан ұйымдастырушылық, белсенділік қабілеттері дамиды. Бастауыш сыныпта сыныптан тыс жұмыстар оқушыларды шығармашылыққа, ізденіске баулиды. Осыған орай оқушы бағдарламада берілген білімді игеріп ғана қоймай, жан –жақты ізденіп, ой-өрісін дамытады. Оны жүзеге асыруда мұғалімнің ең озық әдістері таңдалып алынып, оны іс жүзінде пайдалануы қажет. Бұл шаралардың барлығы мұғалімнің ізденісін қажет етеді. Өз ісіне берілген, жаңалықты жатсынбай қабылдайтын, шәкірттің жанына нұр құйып, өмірде өзі де бақытты болып, өзгелерді де бақытқа жеткізсем деген ұстаз болайық!

Әдебиеттер:

1. Асқарбаева А. Сыныптан тыс оқыту. Алматы, 1999ж.
2. Әбенбаев С., Әбиев Ж. Педагогика. Алматы 2015ж.
3. «Бастауыш мектеп» № 5-6 2012 ж. 67-бет
4. А.М.Баймқанова, М.А.Құсайынова. Жалпы педагогика 2011ж.
5. «Бастауыш мектеп» №7 2010ж 45бет.

Габдрахманова Ш.Т., Байғалиева Ж. Г., Сағызова Г.Г.

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТ

Мақала жоғары оқу орындарында оқитын студенттердің білімді игеру қабілеттеріне Блум таксономиясының ықпалы қандай деген сұраққа жауап беру мақсатында әзірленді. Әрине, бұл үлкен мақсат. Ол терең зерттеуді қажетсінеді. Атақты ғалым, оқыту әдістемесінің психологы Бенжамин Блумнің 1956 жылы «Блум таксономиясы» атты кітабы жарыққа шықты. Әрине, одан бергі уақытта бұл таксономияның бастапқы идеялары өзгерді, жаңартылды, оған қоса, сыни пікірлерде айтылып, жазылып жатты. Бірақ, тұтастай алғанда, осы таксономияның көмегімен педагогика саласында басты мәселелерде шешімін тауып келетіні рас [1]. Осы тұста айта кететін нәрсе, Блум таксономиясын жоғары оқу орындарының оқытушылық–профессорлық құрамы ғана емес, бизнес саласында, педагогикалық білікті арттыру бойынша жүргізілетін алуан түрлі тренингтерде де қолданысқа ие болды.

Себебі, тұтастай Блум таксономиясын үшке бөліп қарастырсақ, оны қолдану арқылы педагогикалық әдістердің тиімділігін арттыруға болады. Айталық, білім беру (оқытуды) үшке бөліп қарасақ, білім беру (knowledge – K), дағды (skills – S) және қарым–қатынасқа ықпал ету (affect – A). Қысқаша аббревиатурасы KSA [2].

Білім (когнитивті) оқушының интеллектуалдық дағдысын дамытуға бағытталған. Мәселен, студент банктік несиені пайызының өсуі экономикаға қалай әсер ететін *түсінеді* немесе педагогика саласында жасөспірім балада болатын психологиялық өзгерістер сатысы туралы *біледі*.

Дағды деп (психомоторикалық) дене қимылы, моториканы пайдалану, координацияны айтамыз. Дағдыға мынадай мысалдар келтіруге болады, мәселен, менеджментте команда *құра білуі*, педагогика саласында сынып оқушыларын басқара құралдарын *қолдану*, экономика саласында көрсеткіштерді *есептей алу*, заң саласында баптарды қолдану және тағы басқа дағдылар.

Қарым–қатынасқа әсер ету – бұл өте маңызды категория. Ол студенттің эмоциясын, сезімін, мотивациясын мен ынтасына қатысты. Бұлар білімді игеруде алатын рөлдері маңызды. Егер студентті ынталандыратын факторды ескермесек, берілетін ақпаратты да саралау оңай болмайды.

Осы студенттердің білімді игеруіне қарым – қатынастары бойынша нақты мысал келтіре кететін болсам (еліміздің бір университеті тәжірибесінен), 2017 – 2018 оқу жылында университет табалдырығын аттаған студенттерге бір ай өткен соң сауалнама жүргізілген. Сауалнама студенттің осы оқу орнын таңдау себебін анықтау мақсатында жүргізілген. Оның нәтижесі тек 16 пайыз студенттер өздерінің болашақта кім болатындығын нақты көрсеткен, қалған 84 пайызы түрлі себептерге сілтеме жасаған (болашақта жақсы жұмыс орнын табу мүмкіндігі, ата-анасының таңдауы, достарының ұсынысы, мамандыққа арналған сабақтарды ағылшын тілінде оқу мүмкіндігі және тағы басқа). Бір рет ғана жүргізілген сауалнама нәтижесі болашақ көптеген зерттеулерге түрткі болып отыр.

Блумның басты идеясы оқыту процесін талдау, нақты қойылатын мақсаттарды анықтау, оларды жіктеуге негізделген. Оқыту мақсаттары күтілетін нәтижемен тікелей байланыста болатынын айтады. Оны конструктивті реттеу (constructive alignment) деп атайды. Нақтырақ айтатын болсақ, жүргізілетін дәрістің мақсаты мен оны түсіндіру үшін берілетін тапсырмалар және емтихан материалдары арасындағы тығыз байланыс. Осы байланысты түсініп, оны қолдана білген оқытушы өз пәні бойынша өте жақсы силлабус әзірлей алады.

Блум өзінің таксономиясында студенттердің білімін бағалауға маңызды көңіл бөлген. Төменде келтірілген сурет арқылы түсінуге болады.

Сурет 1 – Блум таксономиясы бойынша критерийлер [3]

Осы алты деңгейге мынадай емтихан (тексеру формаларын) сәйкестендіруге болады.

Кесте 1 – Блум таксономиясы арқылы студенттердің білімді игеру қабілеттерін тексеру формалары

Жинақтау (create)	Бұл ең жоғары қабілет, оны дамыту үшін жобалар әзірлеу арқылы тексеруге болады.
Бағалау (evaluate)	Бағалауды көбінесе кейс –стади арқылы тексеруге мүмкіндік бар.
Талдау (analyze)	Талдау қабілетін тексеруге ашық сұрақ беру, есептер шығару, дебаттар ұйымдастыруды қолдануға болады.
Қолдану (apply)	Алған білімді қолдану алу қабілетін түрлі формадағы тест сұрақтары арқылы тексеруге болады.
Түсіну (understand)	Түсінуді тест сұрақтары арқылы тексеруге болады
Білу (knowledge)	Білу ді тескеру үшін Дұрыс / дұрыс емес сұрақтары арқылы
Бұл кестені құрастырған автор	

Көп жылдар елімізде жоғары оқу орындары студенттерінің білімін тест арқылы тексеріп, оларды университетті тәмамдады деп танып келеміз. Ол қаншалықты шындыққа жанасады? Егер осы таксономияда көңіл бөлсек, тест сұрақтары тек алғашқы үш сатыда қолданылуы керек, ол төменгі деңгей. Жоғары дейгейді қамту үшін студенттердің талауды, бағалау, жинақтау сияқты жоғары қабілеттерін дамыту маңызды. Осыған лайықты тапсырмалар әзірленуі қажет.

Блум таксономиясы оқыту процесіне үлкен көмек береді. Жоғарыдағы суретте көрсетілген алты қадамды нақты мысал негізінде көрсетейін [2].

Кесте 2 – Блум таксономиясын студенттің білімді игеруіне қатысты мысалы

	Категория	Мысал
1	Білім / білу (нақты ақпарат)	«Ботагөз» романының авторы кім?
2	Түсіну (ақпараттың мәні)	Автор шығармасында қандай ойды жеткізгісі келді?
3	Қолдану (алған ақпаратты іс жүзінде қолдана алу қабілеті)	Айталық, автор сипаттаған жағдайды нақты айтып беру қабілетімен қатар, ол шығармада берілген кейіпкерлерді сипаттай алу, оларға тиісті ақпаратты қолдана отырып, студенттің шығарма жаза алуы.
4	Талдау (берілген ақпаратты толығырақ, әр элементін түсіну үшін оны бөлшектеу)	Бірінші тарауда қарастырылған кейіпкерлерге сипаттама беру, қолданылған метафораларды талдауы
5	Синтез (құбылысты тұтас етіп қарастыру)	Соңғы үш бөлімшедегі негізгі ойды қарастырып, олардың байланысын табу, оларды негізгі идеямен байланыста қарастыру, сюжетін негіздеуі.
6	Бағалау (құндылықты бағалау)	Бұл автордың ең маңызды шығармасы ма? Оның қазақ әдебиетіндегі орнын сипаттаңыз, бағауы.

Студенттердің білімді игеру барысында Блум таксономиясының тағы бір ерекшелігі – ол топ болып жұмыс жасау қабілетін дамыту. Педагогика ғылымында белгілі директивті және конструктивті әдістерді қолдану арқылы, студенттердің топта жұмыс қабілеттерінде анықтауға болады. Олардың артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Дегенмен, Блум таксономиясын қолдану арқылы студенттердің білімді игеруінде ең жақсы нәтижеге қол жеткізуге болады.

Көптеген оқытушылар студенттердің қабілеттерін жан – жақты дамытқысы келеді, дегенмен, дағды мен қабілеттердің жіктелуін білмегендіктен, нәтижеге қол жеткізе алмайды. Оны білудің ең қарапайым жолы осы таксономияның іс-әрекетке негізделгендігін түсіну керек. Бұл әрекеттер етістіктерге негізделген. Оларды жоғарыда берілген алты категорияға байланысты қарастырайық.

Кесте 3 – Блум таксономиясында қолданылатын етістіктер*

Мақсаттар	Пайдаланылатын етістіктер
Білім	еске түсіру, анықтау, мақұлдау, қайталау, атау, әңгімелеу, ұсыну, табу
Түсіну	қайта қарастыру, сәйкестендіру, талқылау, тарту, мойындау, қайта қарау, түсіндіру, әңгімелеу, айқындау
Қолдану	көрсету, тағайындау, орындау, суреттеу, қолдану, пайдалану, айналысу
Талдау	ажырату, саралау, үміт арту, даулау, жатқызу, салыстыру, тәжірибеден өткізу, қарама-

	қарсы қою, зерделеу
Жинақтау	тұжырымдау, оқыту, әзірлеу, дамыту, қайта анықтау, ұсыну, жасау
Бағалау	жорамалдау, бағалау, таңдау, баға қою, анықтау, санау, өлшеу, айыптау
* [4] әдебиет негізінде құрастырылды	

Жоғарыда айтылған ойымды қорытындылай келе, студенттердің білімді қабылдау, игеру дағдыларын, қабілеттеріне лайықты болу үшін Блум таксономиясын қолдану қажеттілігін дәлелденді.

Бүгінде білім беру жүйесіне жыл сайын түрлі жаңалықтар енуде. Бұл заңды да деп ойлаймын. Қазақстанның ашық экономика жағдайында, бүкіл әлемдік білім беру жүйесінің тәжірибесімен сусындауда, сондықтан, осы салада біздің жетілдіруге қажетті жұмыстар шеңбері мол.

Әдебиеттер:

- 1) МирасАсан. Блум таксономиясы туралы не білеміз? // ЕгеменҚазақстан. <https://egemen.kz> 25.05.2018.
- 2) Лефрансуа Г. Прикладная педагогическая психология. Изд. Прайм – Евроник. 2007 ж.
- 3) Учебные цели согласно таксономии Блума. Материалы Педагогического мастерства Назарбаевской школы. Астана, 2015. <http://kst.nis.edu.kz/wp-content/uploads/2018/02/Uchebnye-tseli-soglasno-taksonomii-Bluma.-Sbornik-zadaniy-i-uprazhnenij.pdf>
- 4) Lorin W. Anderson and David R. Krathwohl. A taxonomy for learning, teaching, and assessing. A Revision of Bloom 's Taxonomy of Educational Objectives. 2001.

ӨОЖ 371

Даулетова А.Т., Нурманова А.К.,
М.Өтемісов атындағы БҚМУ, Орал қ.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОЙЫН ТҮРЛЕРІН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Қазіргі Қазақстандық қоғам көпұлттық, көптілділік және көпмәдинеттілік жағдайда. Сондықтан осы қоғамға бейімделген көп тілді меңгерген мәдениетті тұлға қалыптастыру — өзекті мәселелердің бірі. Әлемдік білім беру жүйесі жеке тұлғаны қалыптастыруға бағытталған. Бұл ұстаным Қазақстан республикасының Білім туралы Заңында жан-жақты сипатталған: “Білім беру жүйесінің басты міндеті — ұлттық және адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді акпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу” Тіл мәселесін сөзге тиек ете отырып, Н.Ә.Назарбаев қазақстандықтардың жаңа ұрпағы ең кем дегенде үш тілді біліп, қазақ, орыс және ағылшын тілдерін еркін білу тиіс екендігін айтты. Сонымен қатар ағылшын тілін кеңінен білмейінше, ұлттың бәсекеге шынайы қабілеттілігі туралы айту қиын болатындығын ескерте отырып, барлық ата- аналарды балаларын үш тілде оқытуға шақырды. Алдымыздағы өскелең ұрпақтың алдында бірнеше тіл білу міндеті тұр. Біздің мақсатымыз: Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту. Өз ана тілін біліп, өзге тілдерді құрметтеуге, қадірлеуге үйрету. Оқушыларды ізденуге дағдыландыру.

Мемлекеттік тілді білу — парыз, өзге тілдерді үйрену — құқық. Қазіргі таңда мектептерде жаңартылған бағдарлама бойынша ағылшын тілі 1,2,5,7-ші сыныптарда оқытылуда. Негізінен ағылшын тілін ерте жастан оқытудың мақсаты — оқушылардың ағылшын тілінде қарым-қатынас жасай алу негіздерін меңгеруі болып табылады. Ерте жастан ағылшын тілін оқыту оқушылардың коммуникативті даму біліктілігін арттырады, оқушылардың қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді, бірден көп тілдерде сөйлеуге мүмкіндік алады. Ал әлемдік тіл ретінде бейресми түрде орныққан ағылшын тілін меңгеру ұлттың бәсекеге қабілеттілігін шыңдай түседі. Қазір ағылшын тілін білу — уақыт талабы. Жаңартылған бағдарламаның бір ерекшелігі оқушылар барлық пәндерді оқу кезінде АКТ қолдану дағдыларын дамытады. Ақпаратты іздеу және өңдеу барысында ұжымда идеялармен алмасадy, өз жұмыстарын бағалайды және жетілдіреді, түрлі жабдықтар пен қосымшалардың кең ауқымын пайдаланады. АКТ оқушы білімінің, оларды тиімді қолдану бойынша дағдыларының дамуына жәрдемдеседі. Оқулықтың соңында оқушыларға үш тілді сөздіктер берілген, бұл оқушылардың пән аралық бірлестігін дамыта түседі.

Бастауыш сынып барлық білімнің қалануының негізі. Бастауыш сынып оқушыларына нені үйретсең соны санасына сіңіретін нағыз қабылдау жасында болғандықтан, мейлі қандай тіл болмасын өте тез игеріп алуға болады. 3 тұғырлы тілді алға ұстаған қазіргі кезде барлық мектептерде ағылшын тілі бірінші сыныптан бастап өтуді негіз етіп отыр. Балдырғандарымыз тіл жағындағы қадамын нық басса,

алдағы болашақта нұрлы жолға қадам тастауына негіз қаланар еді. Бастауыш сынып оқушыларының тілі толық дамып жетілмегендіктен әрине, ағылшын тілі басында қиынырақ сезілгенімен, соңына келе біртіндеп қалыптасып, жаттық әрі әдемі ағылшын тілін сөйлеуіне болады. Бастауыш сынып оқушылары ауыр сабақ жүгін алып жүре алмайтындықтан біз балаларды ағылшын тілінен жалқпауы үшін көбінесе жаңаша үйретіу тәсілдерімен әр түрлі ойындармен тәрбиелеуіміз қажет.

Ойындар оқушыны жан-жақты дамытып, білімді толық игеруіне көмектеседі. Бастапқы этапта ағылшын тілін оқытудағы бір негізгі аспект ол ойын элементтерін тиімді пайдалану болып табылады. Ойын арқылы бала қоғамдық тәжірибені меңгереді, сондықтан әр сабақ процесінде қандай дидактикалық ойын қолдануға болатынын сабақтың мазмұнына, мақсатына, жас ерекшелігіне сәйкес таңдалуы керек екендігі назарға алынған. Яғни ағылшын тілін меңгеру барысында ойын элементтерін қолдана отырып, күзіндеттілік тапсырмалар арқылы оқушының өздігінен дамуға, жетілуге қабілетті тұлғаны қалыптастыру

Бүгінгі таңда қоғамымыздың даму бағытында жан-жақты дамыған, сауатты, саналы азамат тәрбиелеу мәселесі жүктеліп отыр. Мұндай мақсаттың баянды болуы оқу-тәрбие жүйесінің үлесіне тиетінін ескерсек, жас жеткіншектердің білімді, білікті болуында ойынның алатын орны ерекше.

Қазіргі кезде “ойын” ұғымының мағынасы кеңейіп, тұрмыс пен мәдениеттің түрлі салаларын қамтуда. Ойын арқылы оқушы білім алуға, оқуға қызықтыра отырып тұлғаны дамуын қалыптастыруға болады.

Ойын – оқытуда жаңа технологияның маңызды бөлігі болып табылады. «Ойын» ұғымына түсініктеме берсек – бұл адамның мінез- құлқын өзі басқарумен анықталатын қоғамдық тәжірибені қалыптастыруға арналған жағдаяттар негізінде іс-әрекеттің бір түрі. Ойын әрекеті мынадай қызметтерді атқарады:

- Ойын – сауық
- Коммуникативтік немесе қарым-қатынастық
- Диагностикалық (ойын барысында өзін-өзі тануы)
- Коррекциялық (өзін-өзі түзетуі)
- Әлеуметтендіру

Ойын – адамның өміртанымының алғашқы қадамы. Сондықтан ойын арқылы балалар өмірден көптеген мәліметтер алып білімін жетілдіреді. Ойын арқылы бала қоршаған ортаны өз бетінше зерделейді. Соның нәтижесінде өзі көрген жағдайларды, отбасылық тұрмыс пен қызмет түрлерін жаңғыртады.

Ойын балалардың еңбекке деген қарым-қатынасы мен қабілеттерін қалыптастырады. Ойынның ережелері ойнаушының қисынды ой қабілетінің дамуы, бір-біріне деген сыйластық, қажеттіліктерімен санасуы әр оқушының жеке әрекетінен таындайды. Ойынның басты шарты жеңіске жету болса, әр ойыншы өз қарсыласының мүмкіндігімен санасып, бір-біріне деген сенімен арттырады.

Ойын түрлері өте көп. Соның ішінде:

- * ойын-сабақ;
- * ойын-жаттығу,
- * сергіту ойындары,
- * дидактикалық мақсаттағы ойындар,
- * логикалық ойындар,
- * грамматикалық ойындар, т.б. Мұндай ойындар оқушыны жан-жақты дамытып, білімді толық игеруіне көмектеседі.

Ойын арқылы ұйымдастырылған сабақ балаларға жеңіл әрі тартымды, әрі түсінікті болады. Ойын сабақтары оқушылардың өздігінен жұмыс істеуге, ойлау қабілетін дамытуға үйретеді. Ойын кезінде балалардың достық сезімін оятып, бір-біріне қамқорлығы, ұжымдық бірлігі нығаяды. Балаларды жақсылыққа, қайырымдылыққа, ізгілікке, әдептілікке тәрбиелеуге болады.

Ойын түрлерін сабақта тиімді пайдалана білу мұғалімнің меңгертіп отырған білімін ықыласпен тыңдап, білімді берік меңгеруіне көмектеседі. Оқушының ойын үстіндегі өзін-өзі жаттықтыруы, өмірді білуге деген құмарлығы, шынығуы, шыңдалуы, оның ақыл-ойы, дене еңбегіндегі белсенділігінің артуы оның алдына қойған мақсатына жетуге деген ерік-қайратын шыңдайды, алға қарай ұмтылсын, күштарлығын оятады. Осының нәтижесінде оқушының өз бетімен ізденуі, білімді қажетсінуі өсіп, нақтылы мақсаткерлікке ұласады. Ойынға қатысқан әр оқушының алдына жеңіске деген ұмтылыс пайда болады.

Ойынды түрлендіруге жаңылтпаштарды, мақал-мәтелдерді, жұмбақтарды жатқызуға болады. Олар әрі тілді, әрі ақыл-ойды дамытуға, демалыс сәттерін тиімді пайдалануға септігін тигізеді. Оқушы әрекет үстінде өзін-өзі еркін ұстауға, қысылып-қымтырылмауға, басқалармен тіл табысуға, жолдастық, достық сезімінің оянуына мүмкіндік жасайды.

Ойынның негізгі мақсаты-баланы қызықтыра отырып білімді меңгерту болса, мұғалімнің міндеті — сол ойын түрлерін пайдалана отырып оқушылардың өздігімен жұмыс істей білуге, ой белсенділігі мен тіл байлығын арттыра түсуге түрлі дағды мен шеберлікті меңгертуге қол жеткізу.

Ағылшын тілін оқытуда ойын түрлерін мынадай мақсаттарда қолдану тиімді:

- Алфавитті дұрыс меңгеру;
- Орфографияны дұрыс оқыту;

- Дұрыс оқу дағдысын қалыптастыру;
- Лексиканы меңгеру;
- Оқушының ойын дамыту, дұрыс жазу, дұрыс айту, білу дағдыларын қалыптастыру;

Қазіргі уақыттағы сабақ үдерісінде қойылып отырған талаптардың бірі — оқушылардың коммуникативті сөйлеу біліктілігін дамыту мақсатында сабақ үдерісінде ойын түрлерін қолдану.

Осы тұста төмендегідей ойындарды пайдалану әбден орынды деп есептейміз

Мысалы:

Interviewing an interesting person. Бір оқушы танымал атақты адамның (саясат қайраткері, әнші, актер, спортшы, т.б.) ролін ойнайды. Сыныптастары әртүрлі сұрақтар қоя отырып, оның кім екендігін табуы тиіс. Сұрақтар былай болуы мүмкін:

What's your hobby? What kind of meal/ sport/clothes/ do you like? Are you a man or a woman т.б.

Just the facts.

Мұғалім тақтаға 3 сұрақ жазады, мыс: What kind of music do you like? Where do you usually listen to music? Who is your favourite singer?

Әрбір оқушы 3 үлестірмелі қағаздан алып, оның әрқайсысына, әр сұраққа жауап жазады. Мұғалім барлық қағаздарды жинап алып, араластырады да, әр оқушыға 3-3тен таратады. Балалар сынып ішінде сұрақ қоя жүріп, қолындағы карточканың иесін іздейді. Барлық карточкалар өз иесін тапқанда ойын аяқталады сонымен қатар мынадай ойындар ағылшын тілі сабағында оқушылардың коммуникативті сөйлеу біліктілігін дамытуға көмектеседі:

- Interrupting the story, Make a text, Answer the questions, Find the theme, Make a story, Tell the story on the III-rd form, Name game,
- Who am I? Word race, Recipe banquet, Questions, Objects, Sentence Completion, Learning the actions.
- Қытай даналығында: «Маған айтсаң, мен ұмытып қаламын; маған көрсетсең, мен есімде сақтаймын; ал өзіме әрекет жасауға мүмкіндік берсең, мен үйренемін» деп айтылғандай, біз балаға бір ақпаратты тек айтып қана қойсақ, ол ұмытып кетуі мүмкін, көрсетсек есінде қалуы мүмкін, ал ойын үрдісінде баланың өзіне жасауға мүмкіндік берсек, бала өзі үйреніп кетуі әбден мүмкін.

Осы көрсетілген шетелдік мектептердегі ойын түрлері мен әрекеттерін қарастыра келе, мынадай қорытынды жасауға болады:

- шетелдік мектептердегі ойын әдістерінің жүргізілуі өте еркін, яғни олар ойын барысында өздерін өте еркін ұстайды, ролдік ойындарды да нағыз образға шынайы түрде ене отырып орындайды, ал біздің мектеп оқушыларының коммуникативтік ойындарды қолдану барысында, өз ойларын жеткілікті дәрежеде жеткізе алмауы, олардың сөздерді айтуда қателесемін деген ойдың туындауында, себебі қазақ мектебінің кейбір балаларына ұялшақтық пен ұяңдық тән, олардың бойында өзгелермен жылдам қарым-қатынасқа түсу сияқты қасиеттер баяу. Міне, осы мәселені шешу үшін, ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың сөйлеу біліктілігін қалыптастырып, дамытуда ойын әдісінің ролі өте зор.

Ойындар баланың тапқырлығын, байқағыштығын, зейінділігін арттырумен қатар, ерік сезім түрлерін де дамытады. Ойын түрлері көп. Соның ішінде жалпы орта мектеп сыныптарында пайдаланатын: ойын-сабақ, ойын-жаттығу, сергіту ойындары, дидактикалық мақсаттағы ойындар, сөздік ойындар, логикалық ойындар, рөлдік ойындар т.б. Осылардың ішінде дидактикалық мақсаттағы ойындардың оқыту үрдісінде оқушылардың коммуникативтік күздіреттіліктерін дамытуда үлесі зор болып табылады. Психологиялық тұрғыдан алып қарағанда мектеп оқушылары белсенді және өте қозғалмалы болып келеді. Балалар өздерін еркін ұстап, сабаққа аса қызығумен қатысады, өзінің айналасындағы нәрселерді көріп, соны бейнелеуді ұнатады. Рөлдік ойындарды табысты және қарқынды жүргізе біледі. Сөйлеу әрекетінде қозғаушы күш — ырғақ. Сөйлеу ырғағын құру мұғалімдердің рөлдік ойындарды ұйымдастырудағы ең қиын іс — әрекеті. Оқушылардың қызығуын арттыру мақсатында мұғалім ойынға қатысушының өзіндік сөз ырғағын бейнелеп көрсетіп, тапсырманы дұрыс құра білуі керек. Тақырыптық «рөлдік-ойындар» оқушылардың сөйлеу дағдысының қалыптасуын дамытады. Ойынның сабақ барысында басты мақсаты – білім беруді ойынмен ұштастыру. Баланың ойынға белсенді түрде қатысуы оның ұжымдағы басқа да әрекеттерін айқындайды. Ойын бір қарағанда қарапайым құбылыс не әрекет сияқты болғанымен, ол ұжымдық әрекет. Ойын арқылы оқушының:

- қисынды ой-қабілеті дамиды;
- өздігінен жұмыс істеуге үйренеді;
- сөздік қоры байиды, тілі дамиды;
- зейіні қалыптасады;
- байқампаздығы артады;
- өзара сыйластыққа үйретеді;
- ойынның ережесін бұзбау, яғни, тәртіптілікке баулиды;
- бір-біріне деген оқушы сенімі артады;
- сабаққа қызығушылығы артады.

Сабақ барысында оқушы зейінін сабаққа аудару, ауызша сөйлей алу және жазу дағдысын қалыптастыру, пәнге деген қызығушылығымен өз бетінше жұмыс жасай алу қабілетін дамытуда дидактикалық ойындардың үлесі зор десек болады. Мәтінді мазмұндауға үйрету, жоспар құруға, белгілі бір суретке тақырып қоя білуге, сол суретке қарап сөйлем құрауға, мұғалімнің көмегімен өздерінің ойларын, қызықты іс-әрекеттерін әңгімелеуге үйрету дидактикалық ойындарды ойнау барысында қалыптасады. Балалар білімді ойын арқылы қабылдап үйренеді. Сондықтан сабақтағы ойын оқушы білімін тыңдап, ой-өрісін кеңейте алады, білім алудағы қызығушылығы артады. Ойын арқылы бала көптеген мәліметтер алады, психологиялық ерекшеліктерін қалыптастырады. Баланың жас ерекшелігіне, сабақтың мақсатына сай ұжымдастырылған ойындардың берері мол. Пәндік, пәнаралық сипаттағы дидактикалық және сюжеттік, рөлдік ойындар білім алушыға өзін танытуға, жолдастарының пікірімен санасуға, көпшілік алдында сөйлеу қабілетін үйренуге, жан-жақты білімін көрсетуге мүмкіндік береді. Рөлдік, сюжеттік ойындардың көмегімен білім алушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыратын оқу міндеттерін шешуге болады. Ойын арқылы оқушының білімі мен бейімін, жеке тұлғалық қасиет-қабілеттерін арттыру мүмкіндіктері зерттеледі. Ойындардың қажеттілігін іріктеп ала білу-ұстаз шеберлігіне байланысты. Оқушының тілін дамытуда сөздік ойындарын қолдану тиімдірек. Сондай ойындардың бірі – «Керекті сөзді тауып айт». Ойынның мақсаты — қажетті сөздерді дұрыс тауып айтуға жаттықтыру, оқушы зейінін қалыптастыру. Мұғалім сол сабаққа қатысты жалпылама сөзді атайды, оқушылар қажетті сөздерді атайды немесе жазады. Сондай-ақ оқушы зейінін қалыптастыруда «Who's the faster?» ойынын өткізуге болады. Бұл ойынды барлық сабақтарда қолдануға болады. Сабақ барысында оқушылардың қызығушылығы, зейіні, тілін дамыту үшін дидактикалық ойындар мен тапсырмалардан басқа грамматикалық ойындардың орны ерекше. Яғни құзіреттілік тапсырмалар арқылы оқушының тілімен, оқуға деген және пәнге деген ынтасы артады. Сабақта тиімді қолданылған ойын оқушылардың грамматиканы толық меңгеріп, сауатты жазу дағдысына мол мүмкіндік береді. Оқушыларды өз беттерімен жұмыс істеуге дағдыландырады, ізденімпаздыққа баулиды. Грамматикалық ойындардың ерекшеліктері де бар. Бұл ойын әр түрлі жағдаяттар арқылы жүзеге асады. Ойын сабақтың әр бөлігінде, әр мақсатта жекеленіп, дараланып қолданылады. Жаңа тақырыпты түсіндіруде, өткенді қайталауда, пысықтау сабақтарында пайдаланылады. Сабақ барысында оқушының тілін дамытатындай, коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыратындай ойындарды қолдану керек. Олар: «доппен ойыны» — балалар допты бір-біріне лақтырып тез заттың атын немесе түсін, яғни жалғастыру керек. «Сұрақ қой» ойынында үстелдің үстінде бірнеше заттар жатады, оқушылар әр затқа сұрақ қоя керек, «Затты тап» ойынында мұғалім әлдебір затты гаетпен жауып, сұрақтар қоя барысында оқушылар ол не зат екенін шешу керек, «Сөз құра» — суретке қарап атын атау және осы сөздің бірінші әрпіне сөз құрау керек, «Дым білмес» ойынында дым білмес тақтадағы сөзді немесе карташадағы санды дұрыс оқымайды, мысалы: мұғалім 20 санын көрсетеді, ал дым білмес It's twelve десе, сынып түзетіп No, it's twenty деп жауап беру керек, «Түсті ата» ойынында мұғалім қызыл түсті карташаны көрсетіп «What colour is it?» балалар It's red деп жауап береді. Әр ойын сабақ мақсатына сай қолданыс табады. Бұл ойындар оқушының сөйлеу тілін жаттықтырады, яғни коммуникативтік құзіреттілікті арттырады.

Елбасы жолдауында кез – келген орта санатты мектептің балаларының ең жоғарғы деңгейдегі шет тілін оқып үйренуіне жағдай жасайтындай дәрежеге қол жеткізуіміз керек делінген. Жалпы орта білім беретін мектептерде қазіргі таңда шет тілін меңгертуге аса мән беріліп отыр. Қазақстан Республикасындағы ең бірінші кезекте тұрған тіл саясаты туралы басты мәселе мемлекеттік тілді еркін меңгерту, шет тілін меңгертудегі басты мақсат – білім алушылардың сапасын халықаралық стандартқа сай көтеру. Бұл үшін жетілдірілген әдіс шетел ғалымдарының іс-тәжірибелерімен танысу қажет екендігі ешбір дау туғызбайтыны белгілі. Қазақстанның білім беру жүйесінің әлемдік білім кеңістігіне біртіндеп өтуі жағдайында шетел тілдерін оқытудың ролі артады.

Болашақтың бүгінгіден нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын күш тек білімде ғана. Қай елдің болсын өсіп-өркендеуі, ғаламдық дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. Жаңа ғасыр табалдырығын білім мен ғылымды инновациялық технология бағытымен дамыту мақсатымен аттауымыз үлкен үміттің басты нышаны болып табылады. «Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды» дегендей, жас ұрпаққа сапалы, мән-мағыналы білім беру – бүгінгі күннің басты талабы. Қазіргі таңда өркениетті ел ретінде көптеген шет елдермен қарым-қатынасымыз күннен-күнге нығайып, беделіміз артып келеді. Бұл шетел тілін оқытуды жақсартуды, оны терең меңгертуді талап етеді. Ал, оқытуды жақсарту дегеніміз — оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру. Дегенмен, шетел тілін меңгертуде көптеген қиыншылықтар кездесетіні белгілі. Оқушылардың тілді толық дәрежеде меңгеруі үшін оның сол тілге деген қызығушылығын арттыруымыз қажет. Сабақта немесе сабақтан тыс жұмыстарда үйретуші ойындарды түрлерін жүйелі, тиімді пайдаланудың әдістемелік маңызы зор. Ағылшын тілі пәні сабағында ойын түрлері арқылы оқушылардың тілді дұрыс меңгеруі олардың ой-өрісін кеңейтіп, өзіндік пікірін қорғауға, сөйлеу тілінің дамуына ықпал етеді. Шетел тілінде сөйлеуді, қарым-қатынас жасауды үйретуді мақсат еткен әрбір мұғалім өз сабақтарында ойын түрлерін шамадан асырмай ретімен, қажеттігіне қарай отырып қолданғаны жөн. Бүгінгі заман талабы қажет етіп отырған үштұғырлы тілді жетік білуге жетелеуде, ағылшын тілі пәнінің де өзіндік орны бар. Жалпы бұл пәнді оқуға оқушылар тарапынан да,

ата-ана тарапынан да қызығушылық танытылып отыр, сондықтан оқу үдерісінде оқушылар өздігінен сөйлейтіндей жағдай тудыруымыз керек.

Ағылшын тілі пәнінде көбіне рольдік ойындар, грамматикалық ойындар, танымдық ойындар қолданылады. Ойын-оқу, еңбек іс-әрекеттерімен бірге адамның өмір сүруінің маңызды бір түрі.

Қорыта келгенде, оқу үрдісінде «ойын түрлерін пайдалану біріншіден, оқушылардың білімін берік меңгерту құралы болса, екіншіден балалардың сабаққа деген қызығушылығын көтеру болып табылады. Ойын түрлерін пайдалану мынадай нәтижеге жеткізеді.

Нәтиже:

- 1.Әр оқушының шығармашылығы артады.
- 2.Жылдам жұмыс істеуге дағдыланады
- 3.Оқушының жеке қабілеті анықталады
- 4.Оқушы топ жаруға ұмтылады.
- 5.Оқушының ойлау қабілеті дамиды
- 6.Әр оқушы өз деңгейінмен бағаланады

Әдебиеттер:

- 1.«Ойын әрекеті арқылы белсенділікке баулу». Петров А.В. 2001.
- 2.«Бастауыш мектептегі ойын технологиясы арқылы оқыту». Калмыкова Е.В, 2007.
- 3.Колесникова И.Е. Игры на уроке английского языка. 1999 ж.
4. Мектептегі шет тілі, 2006 ж. №2
5. Қазақстан мектептеріндегі шетел тілдері. 2008 ж. №5
- 6.Қазақстан мектептерінде ағылшын тілін үйрету журналы. – Алматы:
- 7.Амандыкова Г.Н, Мұхтарова Ш.Е, Баймұканова Б.С «Шет тілін оқыту әдістемесі»

ӘОЖ 378.3.

Дюсенгалиева Г. Е.

Тайпақ орта жалпы білім беретін мектеп, Ақжайық ауданы, Қарауылтөбе ауылы.

Адиетова Г. Б.

Қараөзен мектеп-лицейі, Казталов ауданы, Қараөзен ауылы

ЗАМАНАУИ САБАҚ ҮДЕРІСІНДЕГІ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНДЕРІНІҢ БАЙЛАНЫСЫ

«Қазақ тілі – біздің рухани негізіміз... Біз қазақ тілін жаңғыртуды жүргізуге тиіспіз»

Н.Ә.Назарбаев

XXI ғасыр – ғылым ғасыры. Ғылымды дамытпайынша, оның саласын, атап айтқанда педагогикалық ғылымды жетілдірмейінше, жаңа инновациялық технологияларды оқу үрдісіне енгізбейінше біздің экономикалық өркендеуіміз, рухани және мәдени түрленуіміз мүмкін болмайтыны анық.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты халыққа Жолдауында: «Білім беру реформасы табысының басты өлшемі – тиісті білім мен білік алған еліміздің кез келген азаматы әлемнің кез келген елінде қажетке жарайтын маман болатындай деңгейге көтерілу болып табылады. Біз бүкіл елімізде әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметіне қол жеткізуге тиіспіз» - деген болатын.

Заманауи оқыту тәсілдерінің негізгі ерекшелігі оқушылардың білімді тек меңгеріп қана қоймай, оны іс жүзінде орынды қолдана білуіне басты назар аударылып отыр. [МАН «Мектептегі мұғалім көшбасшылығы »]

Сондықтан оқушыларға қазіргі заманға сәйкес көптілді білім беру мақсатында қазақ тілі мен ағылшын тілі пәндерінің пәнаралық байланысын оқыту процесінде жүйелі жүргізу керек деген тұжырымға келдік.

Тіл білу – байлық. Әсіресе, өркениетті еліміздің дамуына үлес қосқымыз келсе, көп тілді игерген азаматтарға қарап қуанатынымыз да белгілі.

Үштұғырлы тіл- өмірдің қажеттілігі. Бұл бүгінгі елдің тыныс-тіршілігін айқындайды және жалпыға ортақ қалыпты норма болып саналады. Үш тілді қатар меңгеру бәсекеге қабілетті ел

азаматының міндеті. Қазақстанның білікті, білімді әр азаматын ғаламдық ақпараттар мен инновациялық ағынына ілесу ағылшын тілін үйренуге жетелейді. Бүгінгі білім беру жүйесі модернизацияланған заманда көп тілді меңгертуге аса назар аударылып, жан-жақты жол ашылған жүйе.

Пәнаралық байланыстарды іске асыру оқушылардың біртұтас дүниетанымын қалыптастырады. Ол өз кезегінде білімдерді мәнді, мағыналы және қолдануға болатындай жағдайға жеткізеді. Пәнаралық байланыстар оқушыларға басқа пәндерді оқыған кездегі алған білім мен дағдыны қолдануға көмектеседі.

Алға ұстанған басты мақсатымыз – оқу үрдісін ұйымдастыру барысында қазақ тілі мен ағылшын тілі пәндерін байланыстыра отырып, шығармашылық тұрғыдан бәсекелестікке сай үш тілді жетік меңгерген, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны оқытып – тәрбиелеу.

Өз тәжірибемізде қазақ тілі мен ағылшын тілі пәндерінің пәнаралық байланысы түрлі әдіс-тәсілдер мен сабақ формалары арқылы іске асуда. Кіріктірілген сабақтардың сәтті шығуы таңдалып алынған сабақ модульдері мен әдіс-тәсілдерге тікелей байланысты. Балаларды диалог пен дәйектеуге, пікірталасқа тарту белсенді жүргізілген жағдайда олардың оқуы тиімдірек және зияткерлік жетістіктері жоғары болатыны дәлелденген. [МАН «Мектептегі мұғалім көшбасшылығы »]

Қазақ тілі сабақтарында ағылшын тілі пәнін кіріктіре оқыту немесе ағылшын тіліндегі сөздіктерді пайдалану арқылы сабаққа деген қызығушылықтарын арттырамыз. Мысал ретінде, 5-сыныптағы «Менің отбасым. My family» тақырыбындағы кіріктірілген сабақты айтуға болады.

Сабақ тақырыбын ашу үшін видеоролик көрсетілді. Кейін оқушылардан бүгінгі сабақтың не туралы екендігін үш тілде айтулары сұралды.

Отбасы туралы сөздер мен тапсырмалар.

№1 тапсырма .Speech! Сөйлем құрау. Екі суреттен беріледі.

«Сөзден сөз тіркесіне» оқыта үйрету ойыны арқылы АНА сөзі- анам әдемі, my mother is beautiful

ӘКЕ сөзі- әкем-ақылды, my father is clever

Інім – күшті.

Бұл кім?

Бұл менің атам.

Бұл кім?

Бұл менің әжем.

Бұл кім? \әкем,анам,ағам,әпкем,сіңлім\

Ата,әже,ана,әке,әпке,аға,іні,қарындас,сіңлі.

БИНГО ойыны арқылы оқушылардың сабақты қалай меңгергенін көреміз.

T.shows a video and pupils must guess what the theme of the lesson.

T.Shows the presentation with the words on theme “My Family”

Mummy, Daddy, Sister, Brother, Grandmother,Grandfather

Task1. Make a dialogue

T.gives to pupils cards with members of the family

-Who is this?

-This is my mummy.

Let’s play a game “Bingo”

“Count to 10”

Қорыта айтқанда, біз сөз етіп отырған екі тілде де мағыналық жағынан ұқсастығы бар. Заманауи сабақ үдерісінде осы сияқты қазақ тілі мен ағылшын тілі пәндерін байланыстыра оқыту арқылы баланың тілдік қорын молайтуға, ағылшын тілін еркін меңгеруіне зор септігін тигізеді деп ойлаймыз. Қазіргі жағдайдағы негізгі мәселе – оқушының өзінің жеке білімін шығармашылық жұмыс арқылы байқауы және оған жаңа ойларды қосуы. Әрине, бұндай шығармашылық жұмысқа қызығушылық тудыру маңызды. Сондықтан біз Тілдер апталығында «Тіл-өнер» сайысын ұйымдастырдық. Сайыстың шарты бойынша мақал –мәтелді ағылшын тілінде немесе керсінше ағылшын тіліндегі мақалды қазақшаға аудару. Мысалы : «Адамды сөзінен емес, ісінен таны» , - “Actions speak louder than words” “A closed mouth catches no flies” – «Үндемеген үйдей пәледен құтылады» Келесі тапсырма бойынша тақтада сурет беріледі. Шарт бойынша сурет бойынша қазақ және ағылшын тілінде мәтін құрастыру керек. Сыныптан тыс жұмыстың бірі «Полиглот» ойыны. Мұнда жасырылған сөзді мүдірместен үш тілді айтып шығу. Мысалы:

1.... .. кеш. Slowly ... ..

2.... .. қазан. Pheasant ... ..

Оқушылар өз аудармаларын оқыған кезде толық тәуелсіздікті сезініп, өзін осындай жұмысқа толығымен орнайды.

Сыныптан тыс жұмыстарда пәнаралық байланыстарды қолдану негізінде оқыту процесі барысында жалпыланған интеллектуалды іскерлік дамиды. Пәнаралық байланыстар шығармашылық әрекетінің дамуына итермелейді, оқушының өзіндік танымдылық әрекеті белсене түседі.

Қазіргі таңда еліміздің басшысы Н.Ә. Назарбаев алдымызға үш тұғырлы тіл: қазақ тілі мемлекеттік тілі- мемлекеттік тіл, орыс тілі – қарым-қатынас тіл, ағылшын тілі – халық аралық тілді меңгеру жөнінде мақсат қойып отыр. Байқағанымыздай көп тілді білуге ұмтылу – жас ұрпаққа қойылған заман талабы.

Ол үшін әр сабақта пәнішілік, пәнаралық байланыстан бастау алатын интеграциялық білімнің біртұтас жүйесін ендіріп, оқушыларды әлемдік ақыл-ойдың қол жеткен табыстарымен сусындауына, өз бетінше білім алуына, шығармашыл бастамаларға бейім болуына баулуы – заман талабы.

Әдебиеттер:

1. Н.Ә. Назарбаев «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» жолдауы
2. Қ.Р. білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
3. Бектұров Ш, Серғалиев М. «Қазақ тілі» Алматы 1994 ж.
4. Ә.Болғанбайұлы «Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы» Алматы 1997 ж.
5. Хасанұлы Б. Тілдік қатынас негіздері,
6. Әбдуәли Т. Үштүбірлік тілден түңілмейік // Жетісу, №31. 2008
7. Тәңірбердіқызы Т. Ағылшын тілі мемлекеттік тілмен бәсекелес емес // Қазақ әдебиеті,
8. Мұғалімге арналған нұсқаулық «Мектептегі мұғалім көшбасшылығы»

ӘОЖ 372.4

Есенова С.Н., Ғазиева Б.С., Кенжеғалиева А.Ж.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстан Республикасының “Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық-психологиялық түзету арқылы қолдау” заңында қарастырылғандай ерекше білімді қажет ететін балаларға қатысты мемлекетіміздің алдында тұрған негізгі мәселелердің бірі оларды қоғамдық өмірге дайындау, әлеуметтік бейімдеу, жан-жақты дамуларына көмек көрсету, әлеуметтік өмір шеңберінде тең құқылы өмір сүрулеріне жағдай жасау болып табылады [1].

Арнайы педагогика және психология ғылымында "психикалық дамудың тежелуі" (ПДТ) ұғымы, ең алдымен, баланың психикалық қызметінің дамуында артта қалуын сипаттайды. Т.А.Власова, И. Ф. Марковская, М. Н. Фишманның зерттеулерінде мұндай артта қалудың негізгі себебі, туа біткен немесе құрсақта, сондай-ақ бала өмірінің ерте кезеңінде пайда болатын мидың әлсіз (ең аз) органикалық зақымданулары болып табылады. Кейбір жағдайларда орталық нерв жүйесінің генетикалық негізделген жеткіліксіздігі де байқалуы мүмкін. Интоксикация, жұқпалы аурулар, жарақаттар және т.б. ми механизмдерінің даму қарқынының нашарлауына алып келеді немесе жеңіл церебральды органикалық зақымданулар тудырады. Осы бұзылулардың салдарынан балаларда ұзақ уақыт бойы орталық жүйке жүйесінің функционалдық жетілмегендігі байқалады, бұл өз кезегінде тежеу және қозу процестерінің әлсіздігінен, күрделі шартты байланыстардың пайда болуының қиындықтарынан көрінеді. Бұл топтағы балалар үшін психикалық қызметтің бұзылған және сақталған буындарының біркелкі емес болуы тән [2].

Психикалық дамуы тежелген балаларда қабылдау, есте сақтау, зейін және кеңістікті бағдарлауында қалыпты балаларға қарағанда ерекшеліктер байқалады. Б.И.Белого, П.Б.Шошин өз еңбектерінде ПДТ балалардың *қабылдауының төмен деңгейде* екендігін анықтаған. Бұл сенсорлық ақпаратты қабылдау және өңдеу үшін ұзақ уақыт қажеттілігін көрсетеді; бұндай балаларда қоршаған әлем туралы білімдері жеткіліксіз, шектелген; заттарды қолмен ұстап көрмесе, ойда бейнесін келтіру қиындық тудырады. Заттардың ұқсас қасиеттері әдетте бірдей деп қабылданады. Бұл балалар әр түрлі әріптерді және олардың жеке элементтерін үнемі шатастырады; бірқатар шетелдік психологтардың пікірінше, атап айтқанда Г. Спирок, көріп қабылдауының дамуындағы мұндай артта қалу психикалық дамуы тежелген балаларды оқытудағы қиындықтардың себептерінің бірі болып табылады деп тұжырымдайды. Л.И.Переслени және П. Б. Шошиннің зерттеулері көрсеткендей ПДТ бар балаларда жүйелі оқыту басталған кезеңде көру және есту қабылдауының артта қалушылығы, мектеп бағдарламасын игерудегі қиыншылықтар анықталған. Сонымен қатар, *кеңістікті бағдарлауы жеткіліксіз қалыптасқан*: кеңістік бағыттарында ұзақ мерзімді кезеңді жалғастыруға бағдарлау практикалық іс-әрекеттер деңгейінде жүзеге асырылады; кеңістіктік талдау және жағдайды синтездеу кезінде жиі қиындықтар туындайды. Кеңістіктік түсініктердің дамуы конструктивті ойлаудың қалыптасуымен тығыз байланысты болғандықтан, психикалық дамуы тежелген балаларда ойлаудың осы түрін қалыптастыруда өз ерекшеліктері бар. Мысалы, күрделі геометриялық пішіндер мен өрнектерді жинақтаған кезде ПДТ балалар форманың толыққанды талдауын жүзеге асыра алмайды, симметриялықты, құрастырылатын пішіндердің бөлшектерінің ұқсастығын орната алмайды, конструкцияны жазықтықта орналастырып, оны біртұтас бүтін етіп біріктіре алмайды. Сонымен қатар,

зерде бұзылысы бар балаларға қарағанда, ПДТ балалар салыстырмалы түрде қарапайым өрнектерді дұрыс орындайды (М.Дунаева, Г. И. Жаренкова).

ПДТ балаларда *назар аударуларында* да ерекшеліктері болады: тұрақсыздық, шашыраңқы, тез ауысу қиындықтары. Бұл тапсырма орындау барысында анық байқалады. Зейінді ұйымдастырудың кемшіліктері балалардың зияткерлік белсенділігінің нашар дамуымен, өзін-өзі бақылау дағдылары мен біліктерінің жетілмеуімен, оқуға деген жауапкершілік пен қызығушылық сезімінің жеткіліксіз дамуымен байланысты. ПДТ бар балаларда зейін тұрақтылығының біркелкі емес және баяу дамуы, сондай-ақ осы сападағы жеке және жас ерекшеліктерінің кең ауқымы байқалады. Материалды қабылдаудың жоғары жылдамдығы жағдайында тапсырмаларды орындау кезінде талдаудың кемшіліктері байқалады. Г.М.Понарядова зерттеулерінде көрсетілгендей жұмыс жағдайының күрделенуі тапсырманы орындаудың айтарлықтай баяулауына алып келеді, бірақ қызметтің өнімділігі аз болады. Психикалық дамуы тежелген оқушылардың зейін тұрақтылығы III сыныпта көтеріледі, мысалы, зерде бұзылысы бар балалардан айырмашылығы, ол біртіндеп әрбір келесі сыныпқа көшу кезінде өседі. Осы санаттағы балаларда назар аударудың дамуы жеткілікті біркелкі болады [3].

Есте (жады) сақтаудың дамуындағы ауытқулар. Есте сақтау өнімділігінің төмендеуі және оның тұрақсыздығы; көрнекі жадтың сөздік есінен едәуір басым болуы; Өзін-өзі бақылаудың төмен деңгейі, өз жұмысын ұйымдастыра алмауы; есте сақтау мен ойнату кезінде танымдық белсенділіктің жеткіліксіздігі және мақсатқа бағыттылығы; есте сақтаудың ұтымды тәсілдерін пайдалана білудің әлсіз болуы; есте сақтаудың жеткіліксіз көлемі; механикалық есте сақтаудың сөздік-логикалық жағынан басым болуы; қысқа мерзімді жадының бұзылуы арасында-кедергілердің және ішкі интерференцияның әсерінен іздердің жоғарылауы (бір-біріне әр түрлі мнемиялық іздердің өзара байланысы); материалды тез ұмытуы (Т. В. Егорова, Н. В. Егорова). Осы топтың балалары күрделі есте сақтау түрлерін қиын меңгереді. Сонымен, IV сыныпқа дейін ПДТ оқушылардың көпшілігі көбінесе механикалық үйренуді пайдаланады, ал олардың қалыпты дамып келе жатқан құрдастарында осы кезеңде (II-ден IV сыныпқа дейін) ерікті түрде есте сақтау қарқынды дамиды.

С.А.Домишкевич, З.И.Калмыкова, И.Ю.Кулагина, Т.Д.Пускаева, Т.А.Стрекалова және т.б. пікірінше кіші мектеп жасында ең аз дәрежеде бұзылған көрнекі ойлау, *көрнекі-бейненің жеткіліксіздігі* байқалады. Осылайша, жүйелі оқыту басталған кезеңде бұл балалар заттарды түсі мен формасы сияқты көрнекі белгілері бойынша ойдағыдай жіктей алады, алайда заттардың жалпы белгілері ретінде материалды және көлемін үлкен қиындықпен бөліп алады, жіктеудің бір принципінен екіншісіне ауысу кезінде қиындайды. Бұл санаттағы балаларда ойлаудың барлық түрлерінде аналитикалық-синтетикалық қызмет жеткіліксіз қалыптасқан. Затты немесе құбылысты талдау кезінде балалар тек көру арқылы ғана сипаттай алады. Нәтижесінде ПДТ бар балалар бейнеде олардың қалыпты дамып келе жатқан құрдастарына қарағанда екі есе аз белгілерді бөледі [4].

Арнайы оқытусыз психикалық дамуы тежелген балаларда сөздік белсенділік пайда болмайды, айналасындағы адамдармен сөзге дейінгі қатынас түрлері де қалыптаспайды, заттық іс-әрекет дамымайды. Кіші мектеп жасындағы психикалық дамуы тежелген оқушылар тез шаршайды, кейде бастаған іс-әрекетін орындаудан бас тартады. Сонымен бірге психикалық дамуы тежелген балаларда эмоционалды ерікті ісі баяу жетіледі және интеллектуалды жеткіліксіздіктен дамиды. Осындай психикалық дамуы тежелген балалармен жүргізілетін түзете дамыту жұмыстары әр түрлі. Басты жұмыстарға психикасының дамуы тежелген балалардың ұсақ қол қимылдарын дамыту, тіл байлығын байыту, сонымен бірге баланың логикалық ойлау, есте сақтау, қабылдау қабілеттерін дамыту мақсатында көптеген ойын түрлерін сабақтарда пайдалануға болады. Ал психологиялық түзету жұмыстарын жүргізудің принциптеріне тоқтала кетсек:

- жеке тұлғалық ерекшеліктеріне назар аудару;
- тапсырма барысында шаршап кетпеуін қадағалау;
- оқу-танымдық іс-әрекетін ойын түрінде ұйымдастыру, кеңістікті бағдарлауын дамыту;
- баланың ойын дағдыларын оқу әрекетіне аудару;
- оқытуды арнайы әдістемелермен ұйымдастыру [5];

Оқыту түзету үрдісінде мамандардың әдістемелік нұсқауларды дұрыс және жоғары деңгейде ұйымдастыруына байланысты психикалық дамуы тежелген балаларды өз жасындағы балалардың даму деңгейіне жеткізуге болады. Білім беру мекемесінде оқитын ПДТ балалар әр уақытта нәтижеге жету үшін бақылаудан тыс қалмауы қажет. Жүйелі түрде ПДТ балалармен жұмыстар ұйымдастыру керек. Оқу іс-әрекеті барысында дидактикалық материалды жеткілікті түрде қолдану, қазақ тіліндегі оқулықтардың жеткілікті болуы, көрнекі құралдардың эстетикалық және педагогикалық талаптарға сай келуі, ойын құралдарының әртүрлілігі, іс-әрекеттен тыс техникалық құралдардың жеткілікті қолданылуы - бұл психикалық дамуы тежелген баланың оқу-танымдық іс-әрекеті дамуының бір шарты болып табылады [6].

Психикалық дамуы тежелген баланы дамыту барысында жұмыс нәтижелі болу үшін, әр баланың физиологиялық, психологиялық, жас ерекшеліктерін ескере отырып, жеке тұлғаны дамыту жұмыстарын дұрыс және тиімді ұйымдастыру маңызды. Түзете-дамыту жұмыстарында оқу-танымдық іс-әрекетіне көңіл бөлген жөн. Алғашқы кезекте оқуға деген жағымды түрткі қалыптастырып, жақын эмоционалды көріністерді тудыратын, ой-өрісін кеңейтетін ақпарат берілгені абзал.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының “Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық-психологиялық түзету арқылы қолдау” заңы //Егемен Қазақстан – 2002 ж.
2. Власова Т.А, Лебединская К.С. Актуальные проблемы клинического изучения задержки психического развития// Дефектология.-1975. - №6.
3. Дети с нарушениями развития: хрестоматия для студ. и слушателей спецфакультетов/ сост. В.М.Астапов. – М.: МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2011.-384с.
4. Исакова М.С. «Дефектология негіздері» Алматы- 2014 жыл 26-28 б
5. Певзнер М.С. Об отборе детей с временной задержкой темпа психического развития и стойкими церебро- астеническими состояниями в специальные классы // Дефектология, 2003, №5.
6. Менчинская Н.А. Мышление в процессе обучения// Исследование мышления в советской психологии/ Отв.ред. Е.В.Шорохова. – М.,1966. -458с.

ӘОЖ 798.853.23

Дүйсенғалиева Ш.А.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті

ДЗЮДО БОЙЫНША ЖАТТЫҚТЫРУШЫНЫҢ КӘСІБИ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ МОДЕЛІ

Жаттықтырушының беделі көп жағдайда оның ұйымдастырушылық және коммуникативтік біліктіліктерінің қалыптасуының жоғарғы деңгейіне байланысты. Бұл ретте жаттықтырушының тәрбиеленушілермен оқу-жаттығу үдерісі барысында өзара әрекет етуі аса маңызды.

Ұйымдастырушылық қызметі жаттықтырушының қызметінде жетекші болып табылады. Әрбір жаттықтырушының педагогикалық қызметі ұйымдастырушылық сипатқа ие. Жаттықтырушының ұйымдастырушылық қызметіне жаттықтырушының спорттық ұжым қызметін ұйымдастыру жатады. Ол өзіне тікелей түрде оқу-жаттығу сабағын сонымен бірге одан тыс жаттықтырушының жұмысын кірістіреді (1 сурет).

1 сурет - Жаттықтырушының ұйымдастырушылық шеберлігі

Жаттықтырушының тәжірибелік жұмысында келесідей жаттықтырушының ұйымдастырушылық шеберлікке ие болады:

- 1) спортшылардың басқару тәсілдерін меңгеру;
- 2) жаттығу сабақтарында, сонымен бірге жарыс барысында спортшылардың қызметін ұйымдастыру шеберлігі;
- 3) әрбір спортшының оқу-жаттығу үдерісін және қызметін бақылау үшін спорт залда өзінің орнын дұрыс түрде таңдау шеберлігі;
- 4) оқушылардың тиімді түрде орналастыру шеберлігі;
- 5) спорт ұжымын ұйымдастыру мен оларды басқару шеберлігі;
- 6) командада қолайлы психологиялық ахуалды құру, спортшылар арасында өзара қатынасты ұйымдастыру мен бақылау шеберлігі.

Үлкен мәнге психофизиологиялық құрамдас бөлігі ие, оны біз жаттықтырушы тұлғасының психофизиологиялық сапасының (есі, назары, оперативтік ойлауы) біртұтас жүйесі ретінде түсінеміз, олардың өзара әрекеті маманның тиімді жұмыс қабілетін қолдауды қамтамасыз етеді.

Жаттықтырушының қызметінде психофизиологиялық құрамдас бөлігі жаттықтырушының кәсіби еңбек қабілеттілігін, өзінің тәртібімен және басқалардың тәртібімен басқару қабілеттілігін, сенімді және табанды түрде басталған істі жалғастыруды, стресті жағдайларға байсалды, ұстамды және тұрақты болуын қамтамасыз етеді [1].

А.А. Реан [2] педагогикалық қызметтегі психологияның келесідей көріністерін қарастырды: жобалық педагогикалық ерекшеліктерінің мәселелері; оқушылармен педагогтың өзара әрекетінің мәселелері; кәсіби мотивацияны қалыптастыру; тұлғаның кәсіби маңызды қасиеті ретінде шыдамдылығы; педагогикалық қызметтің әлеуметтік – когнитивтік мәселелері.

Н.В. Кузьмин педагог қызметінің психологиялық құрылымы педагогикалық жүйелер қызметінің өзіндік көрінісі болып табылады деп есептейді. Оның тұрғысынан, қызметтің психологиялық құрылымына педагогикалық міндеттерді шешу арқылы қойылған мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған, педагогтың өзара байланысы, жүйесі мен кезектілігі жатады. Психологиялық құрылымда ол құрылымдық, ұйымдастырушы, коммуникативтік және гностикалық құрамдас бөліктерді бөледі

Құрылымдық құрамдас бөлігі:

- 1) ақпарат мазмұнын іріктеу, ол оқушылардың игілігі болуы қажет;
- 2) оқушылардың қызметін жобалау, ондағы қажетті ақпарат меңгерілуі мүмкін;
- 3) жеке болашақ қызметі мен тәртібін жобалау, олар оқушылармен өзара қызметінің үдерісінде қандай болуы қажет.

Ұйымдастырушы құрамдас бөлігі:

- 1) оны тыңдаушыларға хабарлау үдерісіндегі ақпарат;
- 2) нәтижелер жүйенің мақсаттарына сәйкес келетіндей спортшылармен қызметінің әр түрлі түрлерін таңдау;
- 3) оқушылармен тікелей өзара байланыс үдерісінде жеке қызметі мен тәртібі.

Гносеологиялық құрамдас бөлігі өзіне басқа адамдарға әсерінің мазмұны мен тәсілдерін; осы адамдардың жастық және жеке-типологиялық ерекшеліктерін; жеке қызметінің, оның артықшылықтары мен кемшіліктерінің үдерісі мен нәтижелерінің ерекшеліктерін зерттеуді кірістіреді.

Коммуникативтік құрамдас бөлігі әсер ету кімге бағытталса, солармен дұрыс өзара қатынасты орнатуды; осы жүйенің басшы рөлі ретінде кім алға шықса, сол адам дұрыс өзара қатынасты орнату; қызметтің мемлекеттік нормалары мен ұстамдарына сәйкес келуді өзіне кірістіреді.

Спортта табысты қызмет мазмұнының ерекшелігі жаттықтырушыдан спортшылармен жұмыс стилін ситуативтік пайдалануда білім мен қабілеттілікті қажет етеді.

Спортты ынталандыру едәуір түрде әрбір спортшы тұлғасы және спорттың түрі үшін ерекше, жеке педагогикалық тәсілдердің көмегімен жаттығу жұмыстарының стилінде икемді әртүрлілік жолымен едәуір түрде жоғарлауы мүмкін.

Жаттықтырушының жаттығу қызметінде тиімділікті жоғарлатуда оның маңызды резерві болып спорттық дайындығын жекешелендіру мүмкіндігі, бірінші кезекте, бөлек спортшының типологиялық сипатын өте терең түрде зерттеуді және пайдалануды қажет етеді [3, 10 б.].

Соңғы онжылдықта бақыланатын заманауи спорттың барлық тенденциялары, ол жаттығудың жаңа әдістерін меңгеру, жарысты өткізу жағдайларын өзгерту, еңбек қабілеттілігін жоғары тәсілдерін және т.б. кірістіреді. Спорттық тәжірибенің жетекші субъект ретінде жаттықтырушы жаттығу үдерісінің стратегиясын таңдауды, жаттығу бағдарламаларын, технологияны, кәсіби қызметтегі жеке стиль және т.б. таңдауды жүзеге асырады.

Спорттағы жылдам өзгеретін жағдайлар, бәсекелестіктің күшеюі, жаңа допингтердің пайда болуы, рекорд үшін бәйге жаттықтырушының кәсіби қалыптасуына тәуекел сыйымды жағдайлардың маңыздылығын күшейтуге әкеледі, ол одан қызмет етудің өнімді әдістерін, дәстүрлі емес шешімдерді, болжамдық қызметтерді өзектендіруді, спортшы үшін, сонымен бірге өзі үшін болашақ тәуекелдерді алдын ала болжау мен алдын алу қажеттілігін қажет етеді. Біліктілігі жоғары жаттықтырушының маңызды сапасы болып оның спорттық-жарыстық тәжірибеде пайда болатын қиын міндеттермен күресу қабілеттігі табылады. Осы қабілеттілігі тұлғаның біліктілігіне, тәжірибесіне, психологиялық-

энергетикалық ресурстарына, ал сонымен қатар шығармашылық күшіне байланысты. Жаттықтырушы гуманистік педагогиканың ұстамдарына сәйкес оған берілген дәстүрлі түрде спорттық – жарыстық үдеріс басшысы рөлінің орнына спортшы тұлғасын, оның шығармашылық ойлау мен күшін дамытуда тәлімгер және жолсерік болады [4, 79 б.].

Жаттықтырушының кәсіби қалыптасуында тәуекелдердің рөлдерін талдап және бұл кезде Г.Абрамова, А.Н. Николаев зерттеулеріне сүйеніп, жаттықтырушының педагогикалық тәуекелінде бірнеше құрамдас бөліктердің барын белгілеу қажет, олардың абсолюттік шамасы бөлек түрде мәні жоқ, мағынасы жоқ, бірақ жиынтық түрде оның кәсіпқойлығының қалыптасу үдерісін анықтайды.

Жекпе-жектерде спорттық әрекет және соның ішінде күресте жоғары шиеленісуімен сипатталады, себебі экстремалды жағдайларда жүреді және қарсыласымен олардың тікелей қарсы тұруымен, аурудың сезінуімен негізделген едәуір қиындықтармен байланысты. Осының барлығы спортшының психикасына, сонымен қатар жалпы жұмыс қабілеттілігіне жоғары талаптарды қояды. Жекпе-жектің, соның ішінде спорттық күрестің ерекшелігі спортшының қызметі қарсыласымен тікелей байланыста жүретіндігіне негізделеді және әсіресе маңыздысы тікелей түрде оған бағытталған. Жекпе-жекте әрекеттер мен операциялардың құрылымы өте қиын сипатқа ие: ол өте әр түрлі және иерархиялық құрылысқа ие, себебі жалпы ой мен орындаудың барлық жүйесі бір адамға және оның тікелей қарсыласымен өзара байланысына жатады.

Дзюдо күресін қарқынды, қызу «қопарғыш» қызметі ерекшелейді: босаңсытумен кезектестірілетін шұғыл шиеленістер, күресті жүргізудің жоғары қарқындылығы. Тартыс барысында күресші мақсатқа ұмтылған, ынталы болуы тиіс, өзін-өзі ұстай білу, төзімділікке, қарсыласының қозғалысына шұғыл реакциясына, жоғары сезімталдық дәрежесіне (тактильдік, көру, бұлшық ет-буын) ие болуы қажет. Күресшілердің жұмыс қабілеттілігін анықтайтын маңызды жағдайлардың бірі болып оның жүйке жүйесінің қызмет ету жағдайының деңгейі табылады [5, 49 б.].

Спортшымен бірге жаттықтырушы спортта қызмет етудің орталық субъектісінің бірі болып табылады және оның дамудың заманауи әлемдік деңгейде жетістігін, оның саяси, экономикалық және әлеуметтік маңыздылығын бағалау – прагматикалық, сонымен қатар негізін қалайтын өмірлік, философиялық және гуманистік ұстамдарымен басшыларының көзқарасымен өте қиын міндет [6; 7].

Бұл ұстамдар спортта тәжірибелік педагогикалық және психологиялық технологиялар арқылы бейімделеді, олардың пәні болып жарыстық құрамдас бөлігі мен оның маңызды компоненті – нәтиже, жеңіс табылады.

Жазылған пікірлерді есебімен оның түбегейлі ерекшеліктерін, әсіресе жалпы айтқанда және тандалған түрдегі спорттың ерекшелігін және оның жұмысының бөлек бөлімдерінің әр түрлі спектрін, рөлін және міндеттерін ескеріп, жаттықтырушы қызметінің психологиялық-педагогикалық көрінісін зерттеу әсіресе өзекті. Спорттық педагогтың қызметін талдап, тек қана өзінің спортшыларының спорттық шеберлігін жоғарлату жөнінде шешімдерді ғана емес, сонымен қатар онымен бірге өмір бойы жүріп, олардың әлеуметтік және азаматтық ер жетуіне бағыттап және көмектесіп, бұл бағыттарда олардың қызметінің сәттілігі жоғары педагогикалық шеберлікті және жеке сапаларды қажет етеді.

Спорттық жаттықтырушының жұмысы адам қызметінің өте әр алуан және ерекше түрлерінің бірі болып табылады. Оның өзгешелігі, ең алдымен, жалпы спорттың мазмұнына және сипаттың өзінен және әсіресе оның әрбір түрінде жүреді.

Ірі, айтулы жарыстарда жеңістерден жаттықтырушыны, спортшыны соңғы нәтижеге қол жеткізуге бағдарлау («кез-келген бағамен жеңіс»), өте күшті тәуелділігі (моралдық, әлеуметтік және материалдық) жаттықтырушы қызметінің барлық стратегиясын, философиясын және моралдық ұстамдарын көбінесе алдын ала анықтайды. Осындай объективті түрде белгіленген жағдайларда жаттықтырушыға көбінесе педагогикалық шеберліктерге және психологиялық ерекшеліктерге көңіл тоқтату қиынға соғады. Оның барлық назары және тәжірибелік әрекеттері дене мен техникалық дайындыққа, алдағы ойынның тактикасына, спорттың әрбір түрінде пайда болатын, кезек күттірмейтін техникалық, шаруашылық және қаржылық проблемаларды шешуге аударылады: балалар мен клуб командаларынан ұлттық пен олимпиадалық құрамаларға дейін [8, 4 б.].

Жекпе-жек алдында және жарыс процесінде тікелей дзюдошының жағдайы мен тәртібін арнайы түрде ұйымдастырылған басқару. Дзюдо бойынша жаттықтырушының кәсіби қызметі ұйымдастырушылық, әдістемелік, шаруашылық және әкімшілік жұмысын кірістіретін тәжірибелік сабақтарды жүргізумен шектелмейді. Қоғаммен жаттықтырушылардың жұмыс жасауының жоғарғы қиындылығы мойындатылады. Еңбек психологиясымен қабылданған жіктелумен сәйкес педагогикалық еңбекті қызмет етудің негізгі сипаттамалары бойынша психикалық шиеленесудің төртінші тобына жатқызады: жоғары эмоционалдық және интеллектуалдық шиеленісуіне және мотивациялық мағыналылығына.

Дзюдо бойынша жаттықтырушы кәсіби қызметі тәрбиеленушілердің денсаулығына жауапкершіліктің жоғарғы дәрежесін қарастырады, әр түрлі жастағы жаттығушылармен және олардың ата-аналарымен тілдесу шеберлігін ұсынады.

Күнделікті жұмыста жаттықтырушыға спортшылардың психологиялық мәселелерімен жиі айналысуға тура келеді. Психологиялық дайындық барлық оқу-тәрбие жұмысы үдерісінде де, сонымен бірге спортшының нақты жарыстарға дайындығына байланысты да жүзеге асырылады.

Жаттықтырушылар жиі спортшының эмоционалдық тұрақсыздығының сәтсіздігін, жеткілікті емес ынталандырумен түсіндіреді, яғни бұл мәселелер оның құзыреттілігінен тыс жатқандығын және оны басқалары шешу керек екендігін көрсетеді.

Әдебиеттер:

1. Нескреба Т.А. Сущность и структура профессиональной готовности будущих тренеров-преподавателей к работе в спортивных учебных заведениях / Т.А. Нескреба, Д.А. Чернышев // Научная сокровищница образования Донетчины// №2, - 2016, С.105-112.
2. Реан А.А. Психология педагогической деятельности (Проблемный анализ). - Ижевск: Изд-во Удм. ун-та, 1994. - 83с.
3. Кузьмина Н.В. Понятие «педагогическая система» и критерии ее оценки // Методы системного педагогического исследования. – Л., 1980. – С.10.
- 4.Балыкин А.И. Теоретические аспекты творческого потенциала тренера высокой квалификации // Теория и практика прикладных и экстремальных видов спорта. 2010. № 1 (16). –С.79
- 5.РечкаловаО.Л. Особенности психологической подготовки в различных видах спорта [Текст]: учебное пособие / О. Л. Речкалова. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2014. – 84 с.
- 6.Абульханова-Славская К.А. Психология личности. Хрестоматия. – Самара: Бахрах-М,2013. – Т. 2. - 544 с.
7. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: АСТ, Астрель, Люкс, 2005. – 671 с.
8. Марков К.К. Тренер – педагог и психолог. – Иркутск: ИрИИТ, 1999. – 252 с.

ӘОЖ 37.025

Ергалиева Г.А., Ешниязова Н.Ж.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті

БІЛІМ БЕРУДІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҢА ҚҰРЫЛЫМЫН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ «СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ» АЛАТЫН ОРНЫ

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында «Қазақстан-2050» стратегиясы – барлық саланы қамтитын және үздіксіз өсуді қамтамасыз ететін жаңғыру жолы» делінген. Елдігіміз бен бірлігіміз, ерлігіміз бен еңбегіміз сыналатын, сынала жүріп шыңдалатын үлкен емтихан екендігі айтылған. Онда «XXI ғасырдағы дамыған ел дегеніміз – белсенді, білімді және денсаулығы мықты азаматтар» делінген. Барлық дамыған елдерде сапалы бірегей білім беру жүйесі бар. Ұлттық білім берудің барлық буынының сапасын жақсартуда заманауи бағдарламалар мен оқыту әдістемелерін, білікті мамандар ұсынудың маңыздылығы айтылған. Орта «Білім жүйесіндегі жалпы білім беретін мектептерді Назарбаев зияткерлік мектептеріндегі оқыту деңгейіне жеткізіп, оқыту нәтижесінде оқушылардың сындарлы ойлау, өзіндік ізденіс пен ақпаратты терең талдау машығын игеруі тиіс» делінген.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының “Білім туралы” заңына сәйкес “Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, жеке адамның дарындылығын, талантын, қабілетін дамыту” сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отырғаны белгілі. Өйткені ғылым мен техниканы, өндірісті әлемдік деңгейде дамыту үшін елімізге шығармашылықпен жұмыс жасайтын білімді, жоғарғы дайындығы бар білікті мамандар қажет.

Бүгінгі таңда балалардың қабілеттерін жоғарғы деңгейде қанағаттандыратындай білім беру көптеген өркениетті елдерде саралап оқыту принципінің негізінде одан әрі дамытылуда. Ол Франция, Америка, Германия, Англия, Жапония т.б. елдердің білім беру жүйесінде қазір жоғарғы деңгейде жүргізілуде. Қоғамымыздың қазіргі даму кезеңі мектептегі білім беру жүйесінің алдына оқыту үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр. Осындай табиғи сұраныстарға орай, оқытудың әртүрлі технологиялары жасалып, мектеп тәжірибесіне енгізілуде. Мәселен, академик В.И. Монаховтың технологиясы, В.К. Дьяченконың ұжымдық оқыту әдісі, М.М. Жанпейсованың оқытудың модульді технологиясы, Джинни Л.Ситл, Куртис С.Меридит, Чарльз Темпл, Ж.Пиже, Л.С.Выготский теориялары «Сын тұрғысынан ойлау», дамыту бағдарламасы және Ж.А. Қараевтың білім беру жүйесін ақпараттандырумен қатар оқушылардың өскелең оқу тәрбие үрдісін түгелдей терең дараландырып жаңаша білім алуына, өздігінен іздену сезімін ояту, дарындылық пен талапқа жол ашуға бағытталған технологияларын атап көрсетуге болады. Олай болса, оқытушы педагогикалық ізденіспен озық технологиялардың әдіс-тәсілдерін аса жоғары талғаммен қолдана білуі тиіс. Оқушылар алған білімдерімен келешекте белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін, яғни тез бейімделе алуы арқылы

функционалдық сауаттылыққа қол жеткізеді. Әрбір сабақты өту барысында шынайы өмірмен ұштастыру оқушылардың функционалдық сауаттылықтарын және келешекте өз мамандықтарын дұрыс таңдауына әсер етеді.

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы мақсаты барлық жастағы оқушыларға кез келген мазмұнға сыни тұрғыдан қарап, екі ұйғарым бір пікірдің бірін таңдауға саналы шешім қабылдауға сабақтарда үйрету. Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз педагогтің бағыттауымен оқушының өз бетінше білімді игеруі болып табылады. Нәтижесінде неғұрлым дамыған оқушының жеке тұлғасы қалыптасады. Бұл технологияның мақсаты сынауға емес, шыңдалған ойлауға үйрету. Баланың терең де еркін ойлауына, үздіксіз еңбектене білуіне жол ашады. Тәсілдің тұлғалық-әрекеттік негіздері психологияда Л.С. Выготскийдің, А.Н. Леонтьевтің, С.Л. Рубинштейннің, Б.Г. Ананьевтің жұмыстарында көрініс тапқан, онда тұлға әрекеттің субъекті ретінде қарастырылады, ол өзі әрекетте және басқа адамдармен қарым-қатынас жасай отырып қалыптасып, осы әрекет пен қарым-қатынастың сипатын анықтайды. Сыни тұрғысынан ойлау технологиясы өзара қарым-қатынасқа негізделі отырып оқу іс-әрекеттік келіс өзінің тұлғалық компонентінде оқытудың ортасында оқытылатын адамның өзі – оның мотивтері, мақсаттары, оның қайталанбас психологиялық қалыптасуы яғни, тұлға ретіндегі оқушының өзіндік идеясының құрылуын қамтамасыз етеді.

Оқушылардың тақырып бойынша жұмыс жасауына көмектесетін оқу стратегияларының бірі- INSERT. Ол бойынша оқу тақырыбымен танысу барысында

«Ү»-білемін

«-»-білмеймін

«+»-мен үшін жаңа ақпарат

«?»-мені таңқалдырды-деген белгілерді қойып оқып отыру тапсырылады. Бұл әдіс оқығанын түсінуге, өз ойына басшылық етуге, ойын білдіруге үйрететін ұтымды құрал. Бір әңгіменің соңына тез жету, оқығанды есте сақтау, мәнін жете түсіну күрделі жұмыс. Сондықтан да оқушылар арасында оқуға жеңіл-желпі қарау салдарынан түсіне алмау жиі кездеседі. Мағынаны түсінуді жоғарыдағыдай ұйымдастыру аталған кемшіліктерді болдырмаудың бірден-бір кепілі.

Тақырып бойынша «ой толғаныс» бағдарламаның үшінші кезеңі. Күнделікті оқыту процесінде оқушылардың ой толғанысын ұйымдастыру, өзіне, басқаға сын көзбен қарау, баға беру назардан тыс қалып жатады. Одан гөрі үйге тапсырма беру, оны түсіндіру, баға қою сияқты кезеңдерге уақыт жіберіп аламыз. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасында бұл сабақтағы аса қажетті мәнді-маңызды әрекет болып табылады. Дәл осы кезеңде үйренуші не үйренгенін саралап, салмақтап оны қандай жағдайда, қалай қолдану керектігін ой елегінен өткізеді. Толғануды тиімді етуге бағытталған «бес жолды өлең», «венн көрсетуі», «еркін жазу», «екі түрлі түсініктеме күнделігі», «ойлану стратегиясы» т.б. осы сияқты стратегиялар әр сабақ ерекшелігіне, ауыр-жеңілге қарай қолданылады.

Сонымен СТО, технологиясының мақсаты:

— шығармашылық ойлауды, сын тұрғысынан ойлауды дамыту.

— рухани дүниесін байыту ;

— оқырмандығын күшейту;

— ауызша – жазбаша тіл мәдениетін дамыту;

— ойлау, елестете алу қаблетін қалыптастыру;

— көзқарасын тереңдету;

— өзінше бағалап, ой түйуге баулу;

— ойын жеткізе алу, ой түйюге баулу;

— танымдық оқу ауқымын кеңейту;

— шығармашылық ізденісіне жол ашу.

Кез-келген әрекет, оқу әрекетін де қоса, тұлғалық-іс-әрекеттік келісті жүзеге асырушы мұғалім, оқытушы үшін қажеттілік шартынан туса, негізгі және ең маңызды мәселе тек қана оқушының коммуникативтік және оқу-танымдық қажеттілігін қалыптастыру болып қана қоймай, олардың өздерінің де оқу әрекетінің жалпыланған әдістері мен тәсілдерін ойлап табудағы, жаңа білімді меңгеру, зерттелінетін әрекеттердің барлық түрлерінде одан да жетік жетілдірілген біліктерді қалыптастыру болып табылады.

Бұл оқытуда белгілі бір мөлшерде оқушылардың бағдарламаны игеру сипатын ескеру ретінде жеке ыңғайдан келу жүзеге асырылады.

Бағдарламаланудың үш негізгі формасы ажыратылады: сызбалы, тармақталған және аралас. Бағдарламаланудың сызбалы - хронологиялық бірінші формасының негізінде Б.Ф. Скиннер бойынша, үйрету - стимул мен реакцияның арасындағы байланысты орнату ретіндегі бихевио-ристік түсіну жатыр. Оқушының бұл формада жасаған қадамы орнықтырылып отырады, ол бағдарламаны ары қарай орындауға сигнал рөлін атқарады. В. Оконь [152, 241б.] бойынша Скиннердің түсінігінде сызқты бағдарлама келесілермен сипатталады:

- дидактикалық материал қадамдар (step) деп аталатын азғантай мөлшерлеп бөлінеді, оны оқушылар қадам сайын қадамдап (step by step) оп-оңай меңгереді;

- бағдарламаның жеке шеңберінде орын алатын сұрақтар мен ақтандақтар (frame) өте қиын болмауы тиіс, себебі оқушылардың жұмысқа қызығушылығы жоғалады;

- оқушылар сұраққа жауапты өздері береді және ақтандақтарды толтырады, ол үшін олар қажетті ақпаратты қолданады;
- оқыту барысында оқушылар олардың жауаптырының дұрыс немесе қате екені жөнінде хабардар етіледі;
- барлық оқушылар кезекпен бағдарламаның барлық шеңберінен өтеді, алайда оның әрбіреуі оны өзіне ыңғайлы жылдамдықпен меңгереді;
- жауап алуда жеңілдіктер беретін бағдарламаның бас жағында көп берілетін нұсқаулар біртіндеп шектелінеді;
- ақпаратты механикалық есте сақтау болмас үшін бір ой бағдарламаның бірнеше шеңберінде әртүрлі варианттарда қайталады.

Бұрын оқу үрдісінде мұғалім басты роль атқарған болса, қазір оқушының белсенділік көрсететін кезі туындады. Оқушы білімге деген құштарлығын білдіре отырып, сабақ мұғалімнің жалаң көзқарасы емес, оқушының іс-әрекетімен бағаланады. Қазіргі заманда нені оқыту емес, қалай оқыту маңызы артуда. Осындай технологиялардың бірі бұл сыни тұрғысынан оқыту сабақ барысында оқушының ізденуі мен зерттеу дағдыларын қалыптастыра отырып, пәнге деген қызығушылықтарын арттыру мақсатында қолданылады. Бұл технология Кеңес өкіметі кезінде 1973 жылдан, Қазақстанда 1997 жылдан бері таныла бастады. Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғыдан ойлау, яғни, RWCT жобасы 29 мемлекетте қолданылады. «Сыни тұрғысынан ойлау» ұғымын белгілі бір идеяларды қабылдай отырып, оның неге қатысты екенін зерттеу, оларды жеңіл септикалық ойларға қарсы қоя білу, салыстыра алу, сол идеяларға қарсы көзқарастармен тепе-теңдікте ұстап зерттеу, оларға сеніммен қарау деп түсіндіреді авторлар [5]

Сын тұрғысынан ойлау жобасының әдіс-тәсілдері оқушыларды тынымсыз ізденімпаздыққа баулиды. Баланың еркін де терең ойлауына, үздіксіз жұмыс жасауына жол ашады. Дәстүрлі білім беру кезіндегі оқушыны сын тұрғысынан ойлайтын оқушымен салыстырғанда нәтижесі жақсы болды.

Сын тұрғысынан ойлауды үйрету үшін мына төменгі шаралар орындалуы шарт:

- 1) сын тұрғысынан ойлауды тудыру үшін уақыт керек;
  - 2) оқушыларға ойланып-толғануға, ойын ашық айтуға рұқсат беру;
  - 3) әртүрлі идеялар мен пікірлерді қабылдау;
  - 4) үйрену барысындағы оқушылардың белсенді іс-әрекетін қолдау;
  - 5) кейбір оқушылар түсіп қалған қолайсыз жағдайларды әжуаға айна-лддырмау;
  - 6) оқушылардың бір-бірінің жауабына жасаған сынының дәлелді, дәйекті болуын талап ету;
  - 7) сын тұрғысынан ойлауды бағалау.
- Ал оқушылардан осыған байланысты:
- сенімділікпен жұмыс жасау;
  - бар ынтасымен оқуға берілу;
  - пікірлерді тыңдау, құрметтеу;
  - өз пікірін ашық білдіруді талап ету қажет.

Тек сонда ғана олар:

- мен осы мәселе туралы не ойлаймын?
- осы мазмұннан алған ақпарат менің бұрынғы осы мәселе туралы білетініме сәйкес пе?
- осы ақпаратты үйрене отырып мен бірдеңе жасай аламын ба?
- маған бұл жаңа ойлар, идеялар қаншалықты әсер етті? деген сауалдар төңірегінде ойлауға үйренеді.

Жаңа технология ретінде ең озық әдістерді дер кезінде игеру, іздену арқылы бала бойына дарыту, одан өнімді нәтиже шығара білу – әрбір ұстаздың басты міндеті. [6]

«Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» бағдарламасы бойынша ол:

- шыңдалған ойлау.кез келген даму деңгейіне байланысты мәселелерге сыни көзбен қарау;
- күрделі мәселелерді шешуге, аса маңызды, жауапты шешімдер қабылдауға құштарлық;
- үйрету мен үйрену бірлігінен, үйренудің қызығушылығынан тұратын, үйренушінің сеніміне негізделген құрылым;

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту деген ұғымды кез — келген жаңа идеяны сол күйінде қабылдау немесе оған түбегейлі сенім арту емес, ол идеялардың негізгі себептерін, жүзеге асыру жолдарын және нәтижесін білу, оларды өз ортаңа, өз мүмкіндігіңе, өз керегіңе, өз іс — әрекетіңе лайықты кіріктіру, талдау, ой елегінен өткізу, яғни проблемаға сыни тұрғыдан қарап, өз мақсатына пайдалана білген жағдайда оқыту барысында үлкен жетістіктерге қол жеткіземіз..

Сын тұрғысынан ойлау бағдарламасы бойынша **қызығушылықты ояту кезеңі** («көпір жасау», ой қозғау). Бұл кезеңде мұғалім бұрынғы білетін білімдерін жаңа материалмен ұштастыруға жағдай жасайды. Үйрену процесі – бұрынғы білетін және жаңа білімді ұштастырудан тұрады. Үйренуші жаңа ұғымдарды, түсініктерді, өзінің бұрынғы білімін жаңа ақпаратпен толықтырады, кеңейте түседі. Осы кезеңге қызмет ететін “Топтау”, “Түртіп алу”, “Ойлану”, “Жұпта талқылау”, “Болжау”, “Әлемді шарлау” т.б. деген аттары бар әдістер (стратегиялар) жинақталған. Қызығушылықты ояту кезеңінің екінші мақсаты – үйренушінің белсенділігін арттыру. Өйткені, үйрену – енжарлықтан гөрі белсенділікті талап ететін іс-әрекет екені даусыз. Оқушы өз білетінін еске түсіреді, қағазға жазады, көршісімен бөліседі,

тобында талқылайды. Яғни айту, бөлісу, ортаға салу арқылы оның ойы ашылады, тазарады. Осылайша шындалған ойлауға бірте-бірте қадам жасала бастайды. Оқушы бұл кезеңде жаңа білім жайлы ақпарат жинап, оны байырғы біліммен ұштастырады.

Әдебиеттер:

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М., 1991.
2. Днепров Э.Д. Четвертая школьная реформа в России. М., 1993.
3. Зинченко В.П. Живое знание. Самара, 1998.
4. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. М., 1994.
5. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. М., 1995.
6. Талызина Н.Ф. Теоретические проблемы программированного обучения. М., 1969.

ӘОЖ 372.4

Ергалиева Г.А., Нәбиева Ж.Ж., Жұмағали Н.Д.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ ӘЛЕУМЕТТІК ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСТІКТІ ҰЛҒАЙТУ, ТОПТЫҚ ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ЖОЛДАРЫ

Қазіргі қоғамдық санада болып жатқан өзгерістер мен жаңартулар жас жеткіншектерді жалпыадамзаттық құндылықтар мен өмірдің қарапайым ақиқаты тұтастығында тәрбиелеуді нысана тұтады. Жас ұрпақ бойында әлемдік мәдениетті бағалап, ұлттық мәдениетті ұлықтай алатын асыл қасиеттердің болуы олардың еліне, туған жеріне деген перзенттік сезімін ұлғайтып, әлеуметтік белсенділігін дамытады. Сол себепті оқыту мен тәрбиелеу үрдісінде өскелең ұрпақтың адамгершілік құзыреттілігін қалыптастыратын құндылықты білім мен тәрбиеге баса назар аударылып, білім мазмұнында дүниетанымдық және рухани – адамгершілік, ортада әлеуметтік өзара әрекеттестікті қалыптастыру сипаттары айқын мәселелерді көбірек қамту қажеттігі туындайды.

«Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің басты міндеті – жеке тұлғаны ұлттық, жалпыадамзаттық құндылықтардың, ғылым мен практиканың жетістіктері негізінде қалыптастыру, дамыту және кәсіби тұрғыдан жетілдіру», – деп көрсетілуі әр дара тұлғаның замануи талаптарға сай білімді де, білікті азамат ретінде қалыптасуын көздейді [1].

Дәл осы тұрғыда өзін-өзі тану пәні әлемдегі ең басты құндылық – адамның өмір сүру үшін, бақыт үшін, қуаныш үшін жаралғандығына негізделеді. Өмірдің осындай қарапайым ақиқатына – жақсы адам болуға тұлғаны жастайынан үйрету біздің басты міндетіміз. Бұл тұрғыда болашақ мұғалімнің рөлі аса зор. Өйткені ол оқыту мен тәрбиелеудің қазіргі әдістемесін жеткілікті меңгеріп, балалар психологиясын терең талдай отырып, белгілі бір жастағы балаларға бағытталған педагогикалық процесті ұйымдастыра алуымен қатар, әр оқушының ішкі жан-дүниесін байытуы және өзіндік қайталанбас жеке даралығын пайымдауы арқылы табиғи қабілеттіліктері мен жасампаздық әлеуетін ашуға бағытталған мақсатты білім беру үдерісін ұйымдастыруы қажет. Өзін-өзі тану пәнінің білім берудегі мәні белгілі бір сала бойынша білімді жинақтау емес екендігін түсінуді, адамның өзін-өзі үнемі жетілдіріп отыруын, тұлғалық дамуына ұмтылысын жүзеге асыруды, шығармашылық белсенділікке, өзімен және өзін қоршаған ортамен үйлесімділікке қол жеткізуін қамтамасыз етеді. Өзін - өзі тану, білім мағынасының құндылығын күшейте отырып, жеке тұлғаның риясыз сүю, өзіне және өз күшіне сену, жақсылық жасау, көп білу және өзін - өзі жетілдіру, дене, психологиялық, рухани, әлеуметтік және шығармашылық дамуда үйлесімділікке жету қабілетін ашады және дамытады. Өзімізді өзіміз бағалай білуге бет бұру – ұлттық байлығымызды игеру, ұлттық санамызды дамыту [2].

Ынтымақтастық оқу-өзара іс-әрекет жасау философиясы, ал бірлескен оқу соңғы нәтижеге немесе мақсатқа жетуге ықпал етуге бағытталған өзара әрекеттің құрылымы болып табылады. Ынтымақтастық оқу- бұл оқыту мен оқу тәсілі, аталған тәсіл проблемаларды шешу, тапсырмаларды орындау әлдебір өнім жасау үшін оқушылар тобының бірлесіп жұмыс жасауын білдіреді.

Педагогикада бірлескен оқу үрдісінің негізгі сипаттамаларына:

- оқу оқушылар ақпаратты игеретін және өздері игерген мәліметті бұған дейін меңгерген білімдермен байланыстыратын белсенді үдеріс болып табылады;

- оқу тапсырмаларды орындау үшін механикалық есте сақтау мен қайталау емес, топтың мүшелері белсенді қатысып, ақпараттарды өңдеуі және қорытылуын талап етеді; - қатысушылар әр адамдардың көзқарасымен танысудан пайда алады;

- оқу оқушылардың әңгімелесу кезеңіндегі әлеуметтік ортасы жағдайында жетіледі [3].

Осы зияткерлік жаттығу кезеңінде оқушылар ой-пайымдарының негізін құрып, мәнін ұғынуға жетелейді. Оқудың ынтымақтастық ортасында оқушылар әлеуметтік және эмоционалдық тұрғыдан да дами түседі, Себебі олар бұл жұмыс барысында өз идеяларын айтуға және қорғауға тиісті. Осылайша ынтымақтастық әрет оқу жағдайында оқушылардың өзара қарым-қатынас жасауға, идеяларды ұсынуға және қорғауға, әртүрлі ұстанымдармен алмасуға үнемі белсенді талқылауға салуға мүмкіндік алады. Оқытудың маңызды факторы мұғалімнің оқушының тақырыптың мәнін өз бетімен меңгеруі, түсінуі мен бағалай алуы болып табылады. Мұндай тәсіл бұл үдеріске оқушының өзінің де қатысуын талап етеді. Осылайша, оқушы да өзінің оқуы үшін жауапты болады. Оқушы мұндай жауапкершілікті көбіне сабақ беру барысында мұғалім қалыптастыратын ортада сезініп, қабылдайды. Мерсер (2005) құрдастар тобындағы өзара қарым-қатынас оқуда маңызды рөл атқаратындығын көрсеткен. Оқушылар жұпта немесе топтарда жұмыс істегенде, олар «мұғалім-оқушы» сұхбаты түріндегі өзара іс-қимылға қарағанда, мейілінше «симметриялы» болып табылатын өзара іс-қимылға «оқушы-оқушы» қатынасына түсе отырып, негізделген дәлелдерді әзірлеуде және қадағаланатын оқиғаларды сипаттауда түрлі мүмкіндіктерге ие болады:

- Өз назарын бақылай алады және алаңдамайды;
- Өз тәртібі мен өзгенің тәртібі туралы және оның салдары туралы айта алады;
- Нені қалай жасағаны туралы немесе нені үйренгені туралы айта алады;
- Өз сезімі мен өзгелердің сезімі туралы біледі, көмектеседі және тыныштандырады;
- Жаңа тапсырманы сеніммен қолға алады;
- Өзін оқушы ретінде жағымды жағынан көргісі келеді;
- Проблеманы шешуден ләззат алады;
- Өзінің оқуын түйсіне бастайды;
- Ойластырып таңдау жасайды және шешім қабылдайды;
- Бар ынтымақтастықпен жұмыс жасайды, бір-біріне талапшыл;
- Өз көзқарасын ұжым көзқарасына бағындырады;
- Жұмыстағы кемшіліктерді өз бетімен анықтап, жояды, т.б.

«Өзін-өзі тану» пәні әр оқушының ішкі жан-дүниесін байытуы және өзіндік қайталанбас жеке даралығын пайымдауы арқылы табиғи қабілеттіліктері мен жасампаздық әлеуетін ашуға бағытталған мақсатты білім беру үдерісін ұйымдастыруды көздейді.

Әр бала өзінің руханилығымен, өзінің тазалығымен және өмірді таза күйінде қабылдай алуымен талантты. Өзін-өзі тану сабақтарында баланың жалпыадамзаттық құндылықтар, адамгершілік қасиеттер, жарасымды қарым-қатынас туралы түсініктер кеңейеді. Мақсат-міндеттер әр баланың өз жүрегінде жалпыадамзаттық рухани құндылықтар «Өзін - өзі тану» рухани – адамгершілік бағдарламасының аксиологиялық негіздері (Ақиқат, Дұрыс әрекет, Ішкі тыныштық, Сүйіспеншілік, Қиянат жасамау) арқылы жүзеге асырылады. Өмірде осы құндылықтарды басшылыққа алуға үйретуді көздейді [4].

Олар бөлінбейді, өзара байланысты, өзара тәуелді және бір-біріне етене еніп, адами адам руханилығын және оның мәдениетінің бірыңғай негізін құрайды.

Жалпыадамзаттық мәңгілік құндылықтар біртұтас, өзара тығыз байланыста болады, бір-бірімен ынтымақтаса отырып, адамның руханилығы мен мәдениетінің негізін құрайды.

Рухани-адамгершілік білім беру – адамның ішкі жан дүниесінде болатын өзгеріс. Ал адамның жан дүниесі сүйіспеншілік болғанда ғана өзгеріске түседі. Өзін-өзі тану адамның риясыз сүйе білу қабілетін ашып береді және қоғамға қызмет ету дағдысын дамытады.

«Өзін-өзі тану» пәнін оқытудағы мақсаттар мен міндеттер:

- оқушының бойына ізгі қасиеттерді дамыту, өмірге, қоршаған ортаға, өз көзқарас қалыптастыру және жүзеге асыруын қалыптастыру;
- балалардың қоғамдағы әлеуметтік мәдени орта мен үйлесімді байланысын ішкі жан дүниесіндегі мәдениеттілігін өзіне және қоршаған ортаға жағымды қарым-қатынас жасауға дағдыларын қалыптастыру;
- балаларды мәдениетті адамдарға тән нормалармен таныстырып, үлкен мен кішіге қарым-қатынас жасауға үйрету.
- оқушының адамгершілік құндылықтары туралы түсініктерін кеңейтіп, жаңа ұғымдармен таныстыру.
- жеке тұлға ретінде әр оқушының жеке ой-пікірі мен санасып, олардың көңіл-күйін ізгі сезімдерін рухани-адамгершілігін, қоршаған ортаға, мейрімді қарым-қатынас әр түрлі шығармашылығын-әрекеттер арқылы өзін-өзі айқындауға басшылық жасау.
- табиғат пен қоғам байлықтарына жанашырлықпен жауапкершілікпен қарайтын белсенді тұлға тәрбиелеу.

Мұғалім оқу жылы басында әр сыныпта, топта жұмыс жасау ережесін құрастырады. Топта жұмыс жасаудың ережелерін оқушылардың өздеріне плакатқа ойластырып жазуларын сұрайды. Барлық сабақтың кезінде бұл ереже көрінетін жерге ілулі тұрады. Ережені өздері жасағандықтан оқушылар оның бұзылмауына ерекше назар аударатын болады. Ереже тізімі:

1. Бір-бірін мұқият тыңдау;
2. Сөйлеушінің сөзін бөлмеу;
3. Бір-бірінің пікірін құрметтеу;

4. Мен – пікір;
5. «Тоқта» ережесі;
6. Ортақ пікірге келу;
7. Құпиялылық т.б.

«Өзін – өзі тану» пәнінде ұйымдастырылатын топтық жұмыстар әр түрлі сипатта болуы керек. Талап бойынша топтық жұмыста **жеке** тапсырма, **жұптық** тапсырма, **топтық** тапсырмалар беріліп отырады.

Әр сабақтағы дұрыс ұйымдастырылған топтық жұмыста оқушылар:

- Өздігінен тапсырманы орындайды, топ мүшелерімен өз пікірін бөліседі, алмасады;
- Жоспарланған тапсырмалар туралы айта алады;
- Өз мүмкіндігін біледі;
- Өзінің оқуы үшін үлкен жауапкершілік алуға қабілетті болады [5] .

Топтық жұмыстан барынша көп басымдылық алу үшін, мұғалімдер мен оқушылар барлығынан хабардар болуы қажет және бақылау мен қарым-қатынас жасау барысында жеке тұлғалық дағдыларын дамытып, өз ойларын білдіре отырып басқаларға қолдау көрсету қажет. Қарым-қатынас жазбаша және ауызша әңгімелесу, тыңдау, ым мен қимылды пайдалану. Өзін-өзі таныту үстемдік танытпай, топтарды жұмысқа белсенді қатысу үшін өзіне-өзі сенімді болу. Басқаларды қолдау: топтың қызметіне үстемдік жүргізбей, топ жұмысына белсенді қатысу үшін шиеленіскен жағдайларды шешу. Басқаларды бақылау және басқалар туралы хабарлар болу. Топтың басқа мүшелеріне қарым-қатынас барысында ықылас таныту.

1. Когнитивті өзін-өзі реттеу, ментаным. Балалардың өз оқуы туралы білімі мен өзін-өзі тану деңгейін арттырумен байланысты. Барлық балалар дербес болуды қалайды деп есептеледі.

2. Эмоциялық өзін-өзі реттеу: «эмоциялық зият». Эмоция саласында балалар өз әсері мен өзгелердің әсері туралы көбірек хабардар болады; бұның эмоциялық өзін-өзі бақылауын және басқа адамдар үшін қам жеуді дамыту үшін негізгі мәні бар.

3. Әлеуметтік өзін-өзі реттеу: «ақыл-ой теориясы». Балалар достық орнатуға, өзге адамдармен ынтымақтасып жұмыс істеуге және ересектердің көмегісіз әлеуметтік мәселені шешуге біртіндеп үйренетін әлеуметтік саламен байланысты. Заманауи зерттеулер осы әлеуметтік қабілеттің шешуі деңгейде балалардың дамушы «ақыл-ой теориясына», яғни басқа адамдарда оның өзінікіне ұқсас ақылы бар екенін түсінуіне байланысты болатынын көрсетті.

4. Ынталандырушылық өзін-өзі реттеу: игеру бағдары. Ынталандыру саласындағы зерттеулер балаларда бақылау сезімі мен өз күшіне деген сенімділік сезімінің түйінді дамуын немесе ғылыми әдебиетте «игеру бағдарын» дамыту деп аталатынды көрсетті, бұл қауіп-қатермен байланысты жағдайда төзімділікті; қателіктен сабақ алуын және күрделі міндеттерді шешуден ләззат алуын дамытуға алып келеді [6].

«**Шығармашылық тапсырма**» да оқушылардың топтық жұмысының маңызды бөлігі. Оған рөлдік ойындар және жаттығулар, сурет салу және театрландырылған көрініс, макет, плакаттар дайындау кіреді. Оқушылар мұнда өздерінің шығармашылық мүмкіндіктерін ашады, өздері жасаған және қайта жаңғыртқан образдары арқылы өзіндік «Менін» көрсетеді. Бірлескен шығармашылық әрекет оқушылардың ынтымақтастық, шыдамдылық, елгезектік өз пікірін айта білу және өзінің пікірін сыйлау сияқты қасиеттерді сезінеді, өзіне сенімділік қалыптасып, өз қабілетіне және шығармашылық мүмкіндігіне сенімі нығаяды.

Бірлескен шығармашылық әрекет балаға да, үлкен адамға да тақырыпты тереңірек түсінуге, бір-біріне сенуге, бір-біріне құрметпен, қамқорлықпен қатынас жасауға көмектеседі. Пәнаралық ықпалдасудың қазіргі оқыту үдерісінде толық, жартылай және блоктік деп аталатын үш түрі ұсынылады. Салалас пәндер мазмұнындағы оқу материалдарының бір курс төңірегінде топтасуы **толық ықпалдасу** деп аталады. Оқу материалдарының бір тақырып аясындағы ең өзекті мәселеге топтасуы **жартылай ықпалдасуды** білдіреді. Ал **блоктік ықпалдасу** дегеніміз жалпы білім беру бағдарламаларының жеке пәндік бағдарламалармен ұштастырылуы. ухани-адамгершілік білім беру бағдарламасының мазмұндық құрылымы ана тілі, әдебиет, тарих, философия, психология, педагогика, мәдениеттану, валеология, әлеуметтану, әдеп, эстетика ғылымдарының іштей кірігуімен ерекшеленіп, тақырыптық жүйе оқушылардың өзін-өзі жетілдіруіне ықпал ететін жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарға бағытталады. Сонау халықтық педагогикадан бастап, бүгінгі заманауи құндылықтардың бәрі де адам үшін қызмет етеді. Рухани-адамгершілік мазмұндағы әдеби көркем мәтіндердің ішінде Абай мен Шәкәрім шығармаларының алатын орны ерекше. Екеуі де адамзат баласын, адам әлемін сезіне, сүйе білуге шақырып, ізгілік еліне сара жол салады. «Абай шығармаларының алтын арқауы болып Адам тұрады, адамға деген махаббат тұрады. Ұлы ақын нағыз адам, толық Адам қандай болуы керек? – деген мәңгілік сұраққа жауап іздейді. Абай айтқан жылы жүрек, ыстық қайрат, нұрлы ақыл адам баласын бақытқа бөлеп, өмірін өркендете түседі. Абайдың «Он жетінші» қарасөзін оқып түсіну арқылы оқушылар қайрат, ақыл, жүрек үшеуінің айтысын талдап, олардың адам үшін артықшылығы неде, адамның мәнді де мағыналы өмір сүруі үшін ненің жақсы, ненің жаман екенін қалай ажыратқаны жөн, не нәрсеге мән беріп, нені басшылыққа алғаны дұрыс екенін байыптайды. «Жүрекке билету» деген сөздің мағынасын түсіне отырып, оқушылар тағы қандай қасиеттерді «жүрекке билетуге» болатыны жөнінде ой толғайды

[7]. Ал Шәкәрім Құдайбердіұлының «Адамның жақсы өмір сүруіне үш сапа негіз бола алады, олар барлығынан басым болатын – адал еңбек, мінсіз ақыл, таза жүрек», – деген накыл сөзде айтылған адамның жақсы өмір сүруіне негіз бола алатын адами қасиеттердің мәнін ұғынады. Адамның пейілі таза, көңілі кең, мейірімі мол, әр нәрсені қанағат ынсап тұта алу қасиетінің көптігі ниетке байланысты екендігін Шәкәрімнің «Мейірім, ынсап, әділет, шыдам, шыншыл характер – түп қазығы ақ ниет», – деген накыл сөзі дәйектей түседі. Мейірімді, қайырымды, сезімтал адам әрдайым жақсылық жасауға дайын тұрады. Ақ ниетпен жақсылық жасау адамның ішкі дүниесінің байлығын, жан сұлулығын көрсетеді. Мысалы, Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңін әдеби және адамгершілік білім беру ықпалдастығында қарастырып көрейік. Өлең мазмұнындағы әдебиеттік мазмұн ғылым, білім алуға үндеп, оқушыларды бес нәрседен қашық, бес нәрсеге асық болуға, ғылымға берілу жолдарын іздестіруді мақсат етеді. Ал өлеңнің адамгершілік сипаты адамды босқа шаттанбауға шақырады. Өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ тәрізді бес жағымсыз қылықтардан адамды аулақ ұстап, оларды керісінше талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым сияқты жақсылыққа жетелейтін қасиеттерге баулиды [8].

Гуманист-педагог Я.Корчактың сөзімен айтқанда «Оқушыны ең алдымен көруге, түсінуге және сүйуге үйрету қажет, оқуға үйрету одан кейін келеді». Ақиқатында егер оқу мен тәрбие процесі үйлесімді ұштасқанда ғана шәкірттеріміз жеке тұлға ретінде дамитын болады [9].

Әдебиеттер:

1. ҚР - ның білім туралы Заңы, 2007 ж
2. Назарбаева С.А. Өмір этикасы - Алматы, 2001.
3. Мукажанова Р.А., Омарова Г.А. Методика преподавания дисциплины «Самопознание» в школе. Учебно-методическое пособие для учителей. - Алматы: ННПООЦ «Бөбек», 2013.
4. Назарбаева С.А. «Самопознание»-возраждение истоков духовности и нравственных ценностей. Общественно политический литературно-художественный журнал. 2004. №1.
5. Сейтаков. А.С.Өзін-өзі тану пәнін оқыту ерекшеліктері.Алматы.2006
6. Особенности организации учебного процесса по предмету «Самопознание». //http// w.w.w. bala-zan.kz
7. Абай Құнанбаев. Қара сөздері. - Алматы: Жазушы, 1970.
8. Құдайбердіұлы Ш. Шығармалары/Құрастырған М.Жармұхаметов, С.Дәутов. - Алматы, 1988, - 560 б.
9. «Боба» в сборнике: Януш Корчак. Воспитание личности. М. : Просвещение, 1992. — 287 с.

ӘОЖ 372.4

Ергалиева.Г.А., Жангалиева П., Мугалимова А.

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ-МОТИВАЦИЯЛЫҚ ҰСТАНЫМДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бастауыш сынып жасындағы балалардың оқу әрекетінің мотивтерін жүзеге асыру үшін мотивациялық аймақты қалыптастыру керек. Олар: әр түрлі қажеттіліктер жүйесі, мотивтер, мақсаты мен қызығушылықтары. Бала мектепке «оқушы боламын» деген мотивпен келеді де, жаңа, одан да үлкен мәртебе алады. Алғашқы кездегі мұндай мотивациялар өте күшті болады. Алайда, біраз уақыт өткеннен кейін баланың ұстанымы қалыпты болады да, аталған мотив өзінің маңызын жояды. Сыртқы мотивтерден басқа балада әлеуметтік мотивтер де бой көтереді. Әлеуметтік мотивтер балада басқа адамдармен қарым-қатынасқа түсу, өзін осы қатынастар жүйесінде белгілі бір орнының болуы, мәдениетті болу, өзін дамыту жауапкершілігі мен борыш, т.б. мотивтердің болуы. А.Н. Леонтьев бойынша, кіші мектеп жасындағы балалардың әлеуметтік мотивтері білетін, түсінетін категорияларға жатады дейді. Нәтиже ғана бағытталған бағдарлау (баға лау, мақтау есту, т.б.) оқудың мазмұнын шектейді де, оқу жүйесін мәжбүрлеуді туғызады. Оқудың нәтижелілігіне ішкі мотивтер мінездемесінің рөлі өте зор.

В.В. Давыдов бойынша,оқу әрекеті арнайы спецификациялық мазмұнға ие. Яғни, ол адам санасының дамыған формалары. Оқу мақсаты – анық нені меңгеру керектігі туралы ойдың болуы.

Бастауыш сыныптарда оқу іс-әрекеті бастапқыда балалардың оқудың компоненттерімен танысуының негізінде болады. В.В. Давыдов бұл компоненттерді былай көрсетеді: 1) оқу ситуациялары; 2) оқу әрекеті; 3) бақылау; 4) бағалау. Бұл компоненттердің әр қайсысының мазмұны балада ақыл-ой дамуының қалыптасуына тікелей байланысты. Сондай-ақ, оқу ситуациялары (жағдаяттары) бірқатар ерекшеліктермен сипатталады. Біріншіден, мұнда оқушылар ұғымдардың қасиеттерін бөліп алудың немесе нақтылы практикалық міндеттердің кейбір нұсқаларын шешудің жалпы тәсілдерін игереді.

Екіншіден, осы тәсілдердің бейнелерін қайта жасау оқу жұмысының негізгі мақсаты ретінде көрінеді. Нақтылы-практикалық міндеттердің тікелей өмірлік мазмұны балада, және олардың шешімі салмақты өмірлік мәнді нәтижелерге оқып жаздыратын жазу (жазу орфографиялық жағынан дұрыс болуын талап етеді), математикалық тақырыптың есептерге жауап іздеу, қағаздан ұсақ-түйек жасау және т.б. жатады. Осы сияқты әр алуан міндеттерді түрлі саланың әрбір нақты міндетін орындаудың ұзақ тәжірибесін жинақтау жолымен шешіп, үйренуге болады. Одан кейін біртіндеп мұндай міндеттер жағдайында бағдар алу тәсілдері туралы түсініктер жинақтала бастайды. Алайда, ішкі оқу ситуацияларында нақтылы-практикалық міндеттерді шешудің ортақ тәсілін іздеу қажет болатын жағдаймен бетпе-бет қояды. Одан кейін мұғалімнің басшылығымен балалар бұл әдісті тауып, қалыптастырады. Оның жекелеген операцияларын қайта жасау және осы әдісті қолдану жөніндегі шарттар жүйесін игеру – бастауыш сынып оқушыларының келесі кезеңі. Сонымен, нақтылы-практикалық міндеттерге кездесе отырып, оларды шешудің игерілген жалпы әдісін бірден қолданып, оқу ситуациясы жағдайында алдын ала қалыптасқан іскерлікті байқайды. Оқып жаздыратын жазудан бұрын бірқатар жұмыстар жүргізіледі. Оның барысында балалар сөздердің құрамын және олардағы әріптердің үйлесу заңдылықтарын оқып үйренеді, дұрыс жазудың талаптары қарастырылады. Математикадан мәтіндік есептерді шығарудан бұрын шамалардың жалпы қасиеттері мен байланыстарын, оларды мәтінде көрсету жолдарын және оларды математикалық амалдармен бейнелеу тәсілдерін өтеді. Осы жағдайлардың бәрінде балалар оқу ситуациясы жүйесінде жұмыс істейді, оларды негізінен балалар, бір жағынан, берілген материалды үйрену мотивін, екінші жағына, сол сынып бойынша нақтылы міндеттерді шешудің ортақ тәсілдерінің үлгісін алады, яғни ойлау операцияларын толық қолдана білуі қажет. Ортақ тәсілдердің осы арнайы бөлінген үлгілерін қайта жасау меңгерудің басқа түрлерінен оқу жұмысын басқаша сипаттайды. Мұндай жұмыс нақтылы-практикалық міндеттерді шешуден және ұғымдарды практикалық қолданудан бұрын жүреді. Егер балалар міндеттерді шешу процесінің өзінде осы тәсілдерді игерсе, онда мұндай игеру тек оқу іс-әрекетінің формаларына ғана ие болып қоймай, басқа да заңдылықтар арқылы өтеді. Оқушылар іс-әрекеттің жалпы тәсілдерін жекелеген нақтылы міндеттерді ұзақ уақыт шешудің кезінде стихиялы түрде аңғарады. Бұл жағдайға көптеген және жайлап қойылатын қателіктер байқалады, ол игеру нәтижелері, әдетте жеткілікті түрде қолданылмайды және жете түсінілмейді, сол сыныптағы басқа міндеттерге қиындықпен ауыстырылады. Егер іскерлік оқу ситуациясы үстінде қалыптасатын болса, онда оқушылар және мұғалім оны алдын ала бөліп, кейбір сыныптың міндеттерін шешудің жалпы тәсілін үлгі түрінде игеруге арнайы қалыптастырған кезде бұл емшіліктер орын алмайды. Сондықтан психологияның негізгі талаптарының бірі – бастапқы оқытуды бағдарламаның көпшілік тақырыптары мен бөлімдерін баларды кейбір ұғымдардың қасиеттерін бөліп алудың немесе белгілі бір сынып міндеттерін шешудің жалпы тәсілдерін игеруге бірден бағдарлайтын оқу ситуацияларын негізінде ұйымдастыру. Оқу әрекеттерінің ерекшеліктері. Оқу іс-әрекетінде оқу әрекеті ерекше орын алады. Оқу әрекеті арқылы оқушылар міндеттерді шешудің жалпы әдістерінің үлгілерін және оларды қолдану шарттарын анықтаудың жалпы тәсілдерін қайта жаңғыртып игереді. Бұл әрекеттер пәндік те, ақыл-ой шеңберінде де орындалады. Олардың құрамы біртекті емес. Кейбір оқу іс-әрекеттеріне кез-келген оқу материалдарын игеру, екіншілеріне оқу материалының көлемінде жұмыс істеу, үшіншілеріне жекелеген кейбір үлгілерді қайта жаңғырту тән. Мысалы, берілген үлгілерді бейнелеуге мүмкіндік беретін іс-әрекет әрбір пәннің кез-келген материалын оқып үйренуге қолданылады. Оқып үйрену объектісіне байланысты мұндай бейнелер графикалық (схемалар, формулалар) сөздік-сипаттамалық және т.б. болуы мүмкін. Материалды мағыналық жағынан қайта топтау, оның тірек пункттерін айқындау, оның қисынды схемасын және жоспарын жасау түрлі ой операцияларын жүзеге асырудағы материалды игеруге неғұрлым ұқсас оқу іс-әрекеттері. Оқу ситуацияларында толық жарамды жұмыс әрекеттердің тағы да бір типін – бақылау әрекетін талап етеді. Бала өзінің оқу әрекеттерін және олардың нәтижелерін берілген үлгілермен салыстырып, бұл нәтижелердің сапасын орындалған оқу әрекетінің деңгейімен және толықтығымен байланыстыруы қажет. Алғашында бақылауды ұйымдастырудағы негізгі рөл мұғалімге жүктеледі. Балалар біртіндеп өз істерінің нәтижесін үлгімен салыстырады, мүмкін болатын алшақтықтардың себептерін табады және оқу әрекеттерін өзгерте отырып, оларды қоя бастайды. Бақылау түрлері сан алуан. Оның екі формасы ерекше маңызды: 1) шын мәнінде орындалған іс-әрекеттердің дайын нәтижелерін талдау негізінде жасалатын бақылау; 2) ойлау бойынша орындалған әрекеттердің көзделген нәтижелері негізінде болатын бақылау. Ал бақылаудың қажеттігін және оның іске асу тәсілдерін алғаш мұғалім көрсетеді және басқарады. Балалардың бұл әрекеттерді ойша орындау формасының болуы бақылаудың да көзделген оқу әрекеттері негізінде ғана жүргізілуіне алғышарт жасайды. Бұл жағдайда оқушы мүмкін болатын нәтижелер әрекеттер ерекшеліктерімен қалай байланысты екенін көреді және дұрыс байланыстарды таңдап алады. Бағалау іс-әрекетінің ерекшелігі. Бақылау оқу қызыметінің тағы да бір бөлігімен – бағалаумен тығыз байланысты. Ол игеру нәтижелерінің оқу ситуацияларына сәйкес алшақ болуын көрсетеді. Оқушылар өзінің белгілі бір міндетті шешудің жалпы әдістерін білгендігін немесе білмейтіндігін мейлінше тура немесе онша дәл емес анықтауды үйренеді. Оқу ісін ұйымдастыру бағалаудың сипатына байланысты. Оқу әрекетінің ішіндегі бағалаудың мәні мейлінше тар. Ол мазмұнды да, сапалы анықтама береді, бірақ сан жағынан салыстыруға қолайлы болатын рангілі сипаттама бермейді. Оқу әрекеті – оқу жұмысының әдіс-тәсілдері. Бақылау әрекеті (дұрыс орындауға нұсқау) мен өзін-өзі бақылау (өзінің әрекеттерін мұғалімнің берген

үлгісімен салыстыру). Бағалау мен өзін-өзі бағалаудың әрекеті – оқу мақсаты қандай дәрежеде орындалады. Нәтижесі болады ма? Қорытындыны жасау барысында оқушылардың эмоционалды қанағаттану сезімдерін ересек адамдар есептеу керек. Кіші мектеп жасындағы балалардың негізгі мақсаты– «оқуға үйренуді» қалыптастыру. Толыққанды оқу іс-әрекеті мынандай іскерліктерден тұрады:

- оқу тапсырмасын бөлу және оны тұрақтату;
- тапсырмаларды орындау барысында жалпы шешімдерді табу және оны өз бетімен меңгеру;
- өзін және өзінің әрекеттерін адекватты бақылау және бағалау;
- өзін-өзі реттеу мен рефлексияны меңгеру;
- логикалық ойлау заңдарын пайдалану;
- теориялық және де басқа қорытындылау формаларын меңгеру және пайдалану;
- жоғарғы шығармашылық белсенділігің болуы.

Кіші мектеп оқушыларының оқу мотивациясын қалыптастырудың психологиялық қағидаларына келетін болсақ:

1. Мотивацияны қалыптастыруда мұғалім дәл сол жастағы оқу мотивациясы дамуының тиімділігін, қорларын, мәселелерін басшылыққа алғаны жөн. Бұл үшін осы жастағы маңызды тұлғалық сипат ретіндегі іс-әрекет пен мотивацияның жастық ерекшеліктеріне, осы жастың алдындағы және келесі жастың мінездемелеріне мән беруі керек. Сондықтан мотивацияны қалыптастыру шынайы деңгейіне, осы жаста қалыптасқан дәрежесіне сүйенуді қажет етеді, оның жақын күнде дамуын (осы жаста) және оның алыс болашақтағы (келесі жастарындағы) дамуын шамалайды.

2. Мотивацияның қорларын жедел іске қосу үшін әрбір жаста балаларды белсенді қызмет түрлеріне (оқу, қоғамдық пайдалы жұмыстар, қоғамдық-саяси жұмыстар және т.б.) баулу қажет, сондай-ақ олардың өзге адамдармен (ұстаздары, құрдастарымен) қоғамдық өзара әрекеттестікте болғаны абзал.

3. Мектеп оқушыларының осындай түрлі іс-әрекеттерді орындауы мен әлеуметтік байланыстарға араласуынан психикалық дамудың жаңа қасиеттері – психикалық жаңа түзілістер пайда болады. Бұл психологиялық жаңа түзілістер, зерттеулер бойынша, баланың бойында: 1) зерттелінетін объектіге (математикалық, лингвистикалық және т.б.); 2) басқа адамға; 3) өзіне және өзінің іс-әрекеттеріне жаңа, әрекеттік қатынастың, жаңа ұстанымның пайда болуынан көрінеді.

Мотивацияға қатысты бұл жаңа психикалық қасиеттер былаң белеңалады: зерттелетін объектіге жаңа қатынас түрі мектеп оқушысының танымдық белсенділігі ретінде көрінеді. Танымдық белсенділік депоуды танымдық іс-әрекет ретінде қарастыратын барлық белсенді қатынастарды айтамыз: бала үшін оқудың таным ретіндегі мағынасының, маңызының болуы; танымдық мотивтердің барлық түрлері (жаңа білім алуға ұмтылу, оларды білуге талпыну, өздігінен білім алуға тырысу; бұл танымдық мотивтерді іске асыратын мақсаттар; оларға қызмет ететін эмоциялар). Осылардың негізінде мектеп оқушысы оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде қалыптасады.

Басқа адамға жаңадан қатынас түрін орнату әлеуметтік белсенділік болып табылады. Әлеуметтік белсенділік дегеніміз – оқуға, сонымен қатар араласуға, өзара қарым-қатынас орнатуға, қызметтесуге деген барлық белсенді қатынастарды қамтиды: үйренуге талпынып жатқан жаңа ілімнің бала үшін басқа адаммен қарым-қатынас жасауда маңызды, мәні болуы; әлеуметтік мотивтердің барлық түрлері (қоғамдық міндеттердің мотивтері, өзге адамдармен қарым-қатынаста оқушының өзіндік бағытты таңдауға ұмтылуы, бірлескен іс-әрекеттің әдісін тани білуге ұмтылуы және т.б.); осы әлеуметтік мотивтерге қызмет жасайтын мақсаттар; оқудың әлеуметтік мотивтерімен ілесетін эмоциялар. Осылардың негізінде мектеп оқушысы өзара әрекеттестіктің, басқа адаммен қарым-қатынастың субъектісі ретінде қалыптасады.

Өзіне жаңа қарым-қатынас түрі өзінің мотивациялық аумағын түсініп, қайта құра алу, бірнеше іс-әрекет түрінің мотивтерін бағындыра алу, өзінің мақсаттарын және т.б. өзгерте алу іскерлігі ретінде көрінеді. Мұнда мектеп оқушысының өз мотивациялық аумағының субъектісі ретінде қалыптасуының негізі қаланады.

Осы айтылған барлық өзгерістердің негізінде мектеп оқушысы кең мағынада оқу мен тәрбиенің субъектісі болып қалыптасады.

4. Оқуға деген жалпы жағымды қатынастың өрбуі ғана емес, оның жеке жақтарының сапалы өзгерістері, олардың қатынастарының және осыдан мотивациялық аумақтың құрылымының күрделене түсуі, ерікті яғни ерік-күшпен реттелетін оның ұйымдастырылуы мотивациялық аумақтағы жаңа түзілістердің бар болуының көрсеткіштері болып табылады. Егер мектеп түлегін ұжымдық бағыттылықтың әлеуметтік-маңызыды мотивтері басым, әрекеттік мотивтер жүйесімен іс-қимыл атқаратын белсенді тұлға ретінде тәрбиелеуге қол жеткізілсе және ол, бұл мотивтерді икемді, болашағы бар мақсаттарды өз бетінше, дербес түрде қоя біліп, оларға жету негізінде жүзеге асыра алса, яки жоғарға мақсатқа талпынушы, осының негізінде белсенді өмірді ұстанушы, қоғамдық тәжірибеге қосылатын, қоғамдық тәжірибені гүлдендіріп, бұл түрлендіру барысында өзін саналы жақсы қасиеттерге тәрбиелей алатын, қоғамдық қатынастарда барлық іс-әрекеттері мен қылықтары үшін жауапкершілік қабылдай алатын болса, мотивациялық аумақта қажетті сапалы өзгерістердің сәті туды деп айтуға болады.

5. Мотивацияны қалыптастырудың ең жалпы, қағидалы жолдарын талқылайық.

Бірінші жолы – «жоғарыдан төменге қарай» (Асеев, 1976) деп аталатын жол. Бұл жол оқу мотивтерінің қандай болуы тиіс екендігіне сәйкес, мектеп оқушыларын идеалдар мен үлгілерге қарай

баулаудан тұрады. Мектепте де, қоғамда да барлық тәрбиелеу жүйесі осы мақсатқа бағытталған. Мұнда оқушы «таныс» мотивтерін өзінің мінез-құлқымен салыстырып, өзі құрметтейтін мотивтерін қоғам ұстанатын мотивтермен ұштастырады. Бұл жолдың жеткіліксіздігі оның талаптарынан туған мақсаттарының тым ресми игерілуінде. Екінші жолы – «төменнен жоғарыға қарай» - бала шынайы өмірде түрлі іс-әрекеттерге ересектердей кірісіп, осылайша, адамгершілік мінез-құлыққа үйренеді. Мұнда мектеп оқушысының бойында шынайы әрекет етуші мотивтер қалыптасады. Бұл тәрбиелеу жолдарының бірлігі «таныс» және шынайы әрекет етуші мотивтердің өзара дұрыс ұштасып, мектеп оқушыларының сөзі мен ісі бір жерден шығатындай, жетіліп, кемелденген тұлғасын қамтиды. Мектепте оқытудың мотивацияға үйретуге әсер етуіне осы екі түрі де жатады, мотивацияға іс-әрекет түрлері арқылы үйрету тек оқыту ғана емес, сондай-ақ қоғамдық пайдалы, қоғамдық-саяси және басқа да іс-әрекеттер түрлерін пайдаланады.

6. Мотивацияға оқыту қызметі арқылы тәрбиелеу өте пәрменді болып табылғанымен, мектептерде жеткілікті пайдаланылмайды. Көптеген психологиялық зерттеулерден (П.Я. Гальперин және П.Голу, Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов және А.К. Маркова, Л.К. Золотых, Т.И. Лях және басқалары) мотивация сипатын оқыту түрі арқылы бағдарламалауға болатынын көреміз. Осылай, егер оқыту мазмұны дайын білім ретінде емес, оқушыларға арналған тапсырмалар жүйесі ретінде жасалатын болса, егер оқушылар оқу курсының теориялық ережелерін өз беттерінше таба алатын болса, олардың бойында оқу қызметі оның бөлшектерімен бірдей қабылданатын болса, мектеп, оқушыларының бойында ішкі , анағұрлым тұрақты, оқуға деген жалпылама мотивация қалыптасады.

Психологиялық зерттеулердің осы оптимистік тұжырымдарына сүйене отырып, мұғалім оларды ақиқатпен ұштастыра біліп, мотивацияға тәрбиелеу – мектеп оқушыларының жалпы тұлғалық қалыптасуымен байланысты болатын, ұзақ мерзімді процесс екенін міндетті түрде түсінуі керек. Мектеп оқушысының мотивациялық нұсқауларында көзге көрінетін және тұрақты өзгерістерді күту үшін кейде көп айлық қажырлы еңбек қажет. Психологтар мектеп оқушыларының танымдық мотивтері әлеуметтік мотивтерге қарағанда жеңіл және жылдам өзгеріске ұшырайтынын көрсеткен. Мысалы, оқу іс-әрекетін, оның компоненттерін жүйелі меңгерудің бірнеше айлары ішінде мектеп оқушыларының тек жұмыстың нәтижелеріне ғана емес, сонымен бірге жұмыс істеу әдістерінде де айқын бағдарын қалыптастыруға, яғни оқу-танымдық мотивтерін дамытуға қол жеткізуге болады. Бұл жаңа мотивтерді «мағына құраушы» етуі үшін, яғни оларға тұлғалық мағына беру үшін, ұстаздан қосымша күш-жігер қажет. Әлеуметтік мотивтер өзінің қалыптасуы үшін, әлі төменде айтылатындай, қыруар еңбек қажет.

Оқу барысында оқушы заттық заттық түрленуді де, өзге адаммен қарым-қатынастарды да орнатады, өзінің іс-әрекеттерін және өзін өзгертеді.

Осыған сәйкес, мұнда білімпаздық және әлеуметтік белсенділіктің жаңа түрлері қалыптасып, өзінің мотивациялық аумағына әрекеттік қатынасы орнайды. Сонымен, жоғарыда айтылған мән-жайларды ескере отырып, мұнда белсенділік түрлерін оқу іс-әрекетінде, сабақта қалыптастыру жолдары қарастырылып, әр түрлі мотивацияларды дамытуда қазіргі заман талабына сай қандай оқыту формалары анағұрлым тиімді болатыны көрсетіледі.

Әдебиеттер:

1. Сатиева Ш. Даму психологиясы (теориялық және практикалық курс). Оқу құралы. – Астана: Фолиант, 2012. – 232 бет.
2. Жұбаназарова Н.С. Жас ерекшелік психологиясы: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 286 бет.
3. Ишанов П.З., Бейсенбекова Г.Б. Психологиялық-педагогикалық диагностика негіздері. Оқу құралы. – Қарағанды, ЖК «Ақ Нұр баспасы», 2012. – 206 бет.
4. Даму психологиясы: Оқулық / М.К. Бапаева. – Алматы: 2014. – 440б.
5. Зимняя И.А. «Педагогикалық психология»: Алматы, 2005 жыл.
6. Леонтьев А. А. Потребности, мотивы, эмоции. Конспект лекций. – Москва: Издательство МГУ, 1999 г.
7. Рахимбеков Ғ.Р. Оқыту процесіндегі сұрақтың рөлі. -Алматы, 1999, - 132 б.
8. А. Маслоу. Мотивация и личность. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2003. – 352 с. – (Серия «Мастера психологии»).

Ерниязова С.Н.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

Ерниязова Н.Н.

№22 ЖОББМ, Орал қ.

Максотова Г.М.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ОҚЫТУ МЕН ОҚУДА СҰРАҚ ҚОЮДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Қоғам өміріндегі қазіргі өзгерістер, жаңа стратегиялық бағыт-бағдарлар, қоғамның ашықтығы, оның жедел ақпараттануы мен қарқынды дамуы – осының бәрі білім беруге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертіп, білімнің қоғамды қайта жаңғыртуға қосар үлесін арттыруда.

Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып, сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АҚТ-ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу үшін тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді қолдану болып табылады.

Бүгінгі күні білімді дайын қалпында қабылдамай, оны өздігімен құрастырудың тұлғаны дамытатындығы, өздігімен құрастырылған білімнің есте ұзақ мерзімде сақталатындығы дәлелденіп отыр. Қайталау мен жаттауға негізделген білім тек есте сақтау дәрежесінде болса, құрастырылған білім үйренушіден түсіну, қолдану, талдау және бағалау секілді белсенді әрекеттерді талап етеді.

Жаңартылған оқу бағдарламасы оқыту мен оқуға сындарлы көзқарасты қолдайды, ол оқушыларды мұғаліммен және бір-бірімен диалог жүргізуге ынталандыруды көздейді. Диалог аясын кеңейту үшін мұғалім сабақты оқушылар оны тыңдап қана қоятындай емес, нақты пән немесе тақырып туралы ойлана алатындай белсенді етіп жүргізу керек.

Қазірдің өзінде сыныптағы оқушылардың бірлескен сұхбаты үлкен пайда келтіретіндігін көрсететін дәлелдер жеткілікті. Олар:

- оқушылардың тақырып бойынша өз ойларын білдіруіне мүмкіндік береді;
- оқушылардың басқа адамдарда түрлі идеялардың болатындығын түсінуіне көмектеседі;
- оқушыларға өз идеяларын дәлелдеуге көмектеседі;
- мұғалімдерге оқушыларды оқыту барысында олардың оқушылары қандай деңгейде екендігін түсінуге көмектеседі.

Көп жағдайда сыныптағы талқылау мұғалімнің басқаруымен тақырып төңірегінде, оқушының дұрыстап және орнымен нені, қашан және қалай айту қажеттігі сипатында болады. Зерттеу көрсетіп отырғандай, мұғалім сұхбатты бақылап, маңызды сұрақ қойып, оқушылардың жауаптарын қайталап және мадақтап отыратын сыныптағы қалыпты әңгіме стилі оқушылардың ойлау деңгейлерін де, сөйлеу дағдыларын да дамыта алмайды.

Диалогтық әңгімені дамытуда ең бастысы – сұрақ қоя білу маңызды. Себебі, сұрақ қоя отырып өзара ақпарат алмасады, өздеріне қажетті қосымша мәлімет алады, алған ақпарат туралы пікір қалыптастырып, оған баға беруге тырысады, бақылайды, растайды немесе жоққа шығарады, белгілі бір затқа қызығушылық танытады.

Сұрақ қою маңызды дағдылардың бірі болып табылады, себебі сұрақ дұрыс қойылған жағдайда оқытудың тиімді құралына айналады және де оқушылардың оқуына қолдау көрсетіп, оны жақсарту және кеңейте алады.

Сыныпта сұрақ қою негізінен «бастама-жауап-кейінгі әрекет» (БЖӘ) үлгісінде болатыны анықталды. Мысалға:

Бастама (мұғалім): Алты мен сегіз сандарының қосындысы қанша?

Жауап (оқушы): Он төрт.

Кейінгі әрекет (мұғалім): Дұрыс.

Бұл модель әңгімеге сыныпта бастама жасайтын және де оны бақылап отыратын адам мұғалім болатын жағдайларды көрсетеді. Өйткені, оқушы механикалық түрде жаттаған мәліметті қайталап отыр. Оқушы тарапынан ешқандай танымдық белсенділік байқалмайды, бұл модельдегі сұрақтар оның ойлау қабілеттерінің дамуына ықпал етпейді. Бұндай сыныптарда оқушылардың білім алуына ықпал ететін диалогтік сұхбат құруға мүмкіндік болмайды. Осыған байланысты сабақта қойылған сұрақтардың жауаптарынан кейін мұғалімнің әрекеті «Неге?», «Оған қандай дәлелдеме келтіре аласың?», «Басқаша түсініктеме беруге бола ма?» деген сұрақтар арқылы оқушының ойлау қабілетін дамытуға бағытталғаны дұрыс болады.

Дұрыс сұрақ қою:

- оқушылардың шынайы қызығушылығы мен сезімдерін анықтайды;

- білімге құштарлықты дамытады және зерттеуге ынталандырады;
- оқушылардың бір-бірімен үйренуіне, басқа оқушылардың идеяларын құрметтеуіне және бағалауына ықпал етеді;
- оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауына ықпал етеді.

Оқушылардың тақырыпты түсінуіне қол жеткізу үшін мұғалімдер сұрақтардың екі түрін: төмен дәрежелі және жоғары дәрежелі сұрақтарды кең қолданады. Кей кездері төмен дәрежелі сұрақтарды «жабық» немесе «дұрыс емес» сұрақтар деп те атайды. Бұл – жаттап алуға бағытталған, оқушының жауабы мұғалімге алдын ала белгілі және оған берілген жауап «дұрыс» немесе «дұрыс емес» деп бағаланатын сұрақтар. Төмен дәрежелі сұрақтар «кім?», «не?», «қашан?», «неше?» деген сөздерден басталып, оқушыдан нақты, қысқа бір жауап беруді талап етеді.

Ал, жоғары дәрежелі сұрақтар қойылғанда, оқушылар ақпаратты белгілі бір жолдармен қолдануға, қайта құруға, кеңейтуге, бағалауға және талдауға тиіс болады. Жоғары дәрежелі сұрақтар оқушылардан жауап беру барысында өздерінің жеке пікірлері мен түсініктемелерін білдіруді талап етеді. Сондықтан бұл санатқа «ашық» сұрақтар жатады. «Ашық» сұраққа берілетін жауаптың саны белгісіз. Бұл сұрақтар «неге?», «қалай?», «не үшін?», «Сіз қалай ойлайсыз?», «... туралы не ойлайсыз?», «Егер... болса, сіз не істер едіңіз?», «... неліктен солай болды деп ойлайсыз?» т.б. сөздерден басталады. «Ашық» сұрақтарды қолдану барысында оқушының жауабы мұғалімге алдын ала белгілі болмауы мүмкін, бірақ бұл сұрақтың түрі оқушының болжам жасау, дәлелдеу мен талдау, жинақтау қабілеттерін дамыту үшін өте тиімді болады.

Тиімді педагогика аясында бұл сұрақтардың екі түрі де қолданылады, тек қойылатын сұрақтың түрі оның мақсатына қарай өзгеріп тұрады.

Оқушының білім алуын қолдау үшін сұрақ қоюдың түрткі болу, сынақтан өткізу және басқаға бағыттау сияқты әртүрлі тәсілдерін пайдалануға болады.

Түрткі болу: түрткі болуға арналған сұрақтар бірінші жауап алу үшін және оқушының жауабын түзетуге көмектесу үшін қажет, айталық, сұрақты қарапайым етіп қою, өткен материалға оралу, ойға салу, дұрысын қабылдау және толығырақ жауап беруге итермелеу.

Сынақтан өткізу: сынақтан өткізуге арналған сұрақтар оқушыларға анағұрлым толық жауап беруге, өз ойларын анық білдіруге, өз идеяларын дамытуға көмектесетіндей етіп құрылуы қажет, сондай-ақ «Сіз мысал келтіре аласыз ба?» деген сияқты сұрақтар тапсырманы орындау барысында оқушыға бағдар беріп отырады.

Басқаға бағыттау: сұрақты басқа оқушыларға қайта бағыттау, мысалы, «Көмектесе алатындар бар ма?»

Сонымен қатар, оқушылармен жұмыс жасау кезінде қолдану мақсаты мен құрылымына қарай мұғалімдер сұрақтардың басқа да түрлерін қолданады:

- Қарапайым сұрақтарға жауап беру кезінде оқушылар белгілі бір ақпаратты еске түсіреді, қайталайды, яғни, бұл сұрақтарды танысқан материалды қаншалықты меңгергенін, есте сақтағанын анықтау үшін қолданған тиімді. Сұрақтың бұл түрі дәстүрлі бақылау кезінде қолданылады: сынақ, тест, терминдік диктант т.б.

- Альтернативті сұрақ – берілген екі салыстырманың тек біреуін нақтылауды ұсынатын сұрақ түрі (Бұл ақ па, әлде қара ма?). Бұл сұрақтың түрін қолданған кезде оқушыға дұрыс жауаптың бағыты ұсынылады, оқушы соның ішінен дұрыс жауапты таңдай алу керек. Мысалы: «мына сөйлемдегі «ғасыр» сөзі бастауыш па, баяндауыш па?» немесе «адамның дене мүшесіндегі асқазан қорыту қызметін бе, әлде тазарту қызметін атқара ма?», т.б.

- Шығармашылық сұрақтар оқушыларды ерекше шешім білдіруге, болжам айтуға итермелейді, шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Басқа адамның кейіпіне ене білу, бір мәселеге қатысты түрлі көзқарас білдіре алу, болжам жасауға жақын болу, барлығына белгілі заттарға жаңа қолданыс таба білу сияқты дағдылар адамның шығармашылық ойлау қабілетіне жатады. Сондықтан мұғалім өз сабағында осы сұрақтың түрін қолдана отырып, аталған дағдыларды қалыптастыруға ықпал етеді. Әдеттегідей, бұл сұрақтарда «егер» деген сөз қолданылады: «Егер сен сол көтерілістің басқарушысы болсаң, қандай әрекет жасар едің?», «Егер сол оқиға біздің заманымызда болатын болса, немен аяқталар еді деп ойлайсың?», «Егер бөлшектер болмаса, адамдар қалай есептер еді?», «Жалғаулар болмаса адамдар қалай сөйлер еді» т.б.

- Риторикалық сұрақ – тыңдаушының ерекше назарын аудару үшін не эмоционалдылықты баса көрсету үшін болымды не болымсыз сөйлемге сұрақ формасын беру.

- Нақтылаушы сұрақ – болжамның немесе берген жауаптың ақпаратын нақтылау үшін қолданылады. Нақтылаушы сұрақ қояр алдында міндетті түрде белсенді тыңдалым болу қажет. Белсенді тыңдалым барысында мұғалім жауап берген оқушымен психологиялық байланыс орнатуға тырысады, оның айтқан жауабына ерекше қызығушылық танытады, оқушының жауабы мен өз ойының арасындағы байланысты табуға ұмтылады және оқушыға кері байланыс орнатады. Ол үшін сұрақ қоюда ма, ме ба, бе, па, пе шылауларын пайдаланады: «Мен дұрыс түсінсем, Сіз ..... дедіңіз бе?», «Осы азаттық көтерілістің себебі .... болғаны рас па?», «Мен Сіздің мына ..... айтқаныңызды дұрыс түсіндім бе?» және т.б.

- Жетелеуші сұрақтар – белгілі мәселе бойынша оқушының білім-біліктілігін жетілдіруге, өзін реттеуге көмектесуге бағытталады. Бұл сұрақтың түрі арқылы оқушыны қарастырған мәселе бойынша толық, нақты жауап беруге жеткізуге болады. «Бұл мәселеге тағы мына қырынан қарасаңыз қалай болады?», «Айтқаныңыз, әрине, дұрыс. Бірақ оның тағы қандай себебі бар деп ойлайсыз?», «Жауабыңызды тағы да қандай дәлелдемелермен толықтырар едіңіз?».

- Бағалаушы сұрақтар – қарастырған мәселеге, оқиғаға, айғақтарға т.б. баға берудің өлшемдерін анықтауға бағытталған сұрақтар. Яғни, бағалаушы сұрақтар оқушының ойлау қабілетінің эмоциялық жағына әсер етеді. Көп жағдайда адамдар бір оқиғаға болсын, құбылысқа болсын алдымен эмоциялық сезім қалыптастырып, содан кейін ғана оны саналы түрде қабылдаймыз. Егер жаңа ақпарат адамның ішкі дүниесіндегі жағымды ассоциациялармен байланысты болса, білім алушы ол ақпаратқа сенім білдіріп, тез қабылдайды. Сондықтан балаға жас шағынан бастап оның ойлау қабілетіне әсер ететін эмоциясына есеп беруді үйреткен дұрыс. Оқыту үдерісінде бұл қызметті бағалаушы сұрақтар атқарады. Қарастырған мәселелер мен оқиғалар, деректер мен адамдарға қатысты оқушы өзінің қарым-қатынасын сезіне отырып, ойлау қабілетіне зор ықпал ететін бейнелерді сыртқа шығарады. Осыған байланысты мұғалім «Осы оқиға қандай сезім тудырды?», «Осы кейіпкердің әрекетіне деген көзқарасың қандай?», «Мына затқа қарағанда, ана зат қаншалықты пайдалы?», «Анадан мынаның қандай артықшылығы бар?», «... қандай тиімді жақтары бар?», «Осылардың қандай айырмашылықтары бар?» сияқты сұрақтарды қолдана алады.

- Практикалық сұрақтар білім алушыларды алған теориялық білімдер мен тәжірибе арасындағы байланысты орнатуға, ұштастыруға үйретеді. «Күнделікті тіршілікте диффузияны қайдан көруге болады?», «Айналадан конус тәрізді қандай заттарды атап бере аласыздар?», «Өзің сол кейіпкердің орнында болсаң не істер едің?» т.б.

Оқуды дамытудағы сұрақтардың маңызын қарастыратын болсақ, сұрақ қою арқылы мұғалім:

- оқушыларды тақырып бойынша және сындарлы сөйлеуге ынталандырады;
- оқушылардың шынайы қызығушылығы мен сезімдерін анықтайды;
- білімге құштарлықты дамытады және зерттеуге ынталандырады;
- оқушыларға өз білімін басқа адамдарға сөзбен жеткізуге көмектеседі;
- оқушылардың сын тұрғысынан ойлауына ықпал етеді;
- оқушыларға сын тұрғысынан ойлауға көмектеседі;
- оқушылардың бір-бірінен үйренуіне, басқа оқушылардың идеяларын құрметтеуіне және бағалауына ықпал етеді;
- әңгіме және ой елегінен өткізу көмегімен ойын жинақтауға көмек береді, іс-әрекеттерін тереңдетеді және шоғырландырады;
- оқытуды қиындатып, кедергі келтіретін қиындықтар мен түсінбестіктерді анықтайды.

Мұғалімдер бастапқыда қоятын сұрақтар ғана емес, оқушылардың жауаптарымен мұқият танысқаннан кейін туындайтын сұрақтардың да маңызы зор. Диалогтік әңгімеде де мұғалім сұрақтары мен оларға берілген жауаптар, сонымен қатар, оқушылардың да сұрақтары маңызды. Мұғалім оқушылардың жауабын олардың білімдерінің деңгейін тексеру үшін ғана емес, сондай-ақ оларға өз ойларын анық білдіруге, дамытуға және кеңейтуге мүмкіндік беру үшін де пайдаланады.

Дұрыс қойылған сұрақтар адамның тек білім-білікке ие болуына ғана ықпал етіп қоймайды, сонымен қатар өзінің әрекеттеріне, жұмыс күндеріне рефлексия жасауға, бақылау мен қадағалауды іске асыруға үйрететіні сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. Студентке арналған нұсқаулық, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2015
2. Мұғалімге арналған нұсқаулық, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015
3. Назарбаев Зияткерлік мектептері мұғалімдерінің шеберлік сабақтарының жинағы / Нургожина Ж.К. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2014. – 114 бет.
4. Тиімді сұрақтар арқылы оқушылардың ойлау қабілеттерін дамыту: әдістемелік ұсыным. / Г.Б. Туреханова, Н.К. Абдрахманова. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016. – 44 б.
5. Мукутов Т.К. Эффективное планирование занятий. Астана, 2017

АКТИВИЗАЦИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ

Проблема активизации познавательной деятельности школьников на сегодняшний день приобретает всё большую актуальность. Этой теме посвящено множество исследований в педагогике и психологии. И это закономерно, т.к. учение – ведущий вид деятельности школьников, в процессе которого решаются главные задачи, поставленные перед школой: подготовить подрастающее поколение к жизни, к активному участию в научно-техническом и социальном процессе. Общеизвестно, что эффективное обучение находится в прямой зависимости от уровня активности учеников в этом процессе. В настоящее время дидакты, психологи пытаются найти наиболее эффективные методы обучения для активизации и развития у учащихся познавательного интереса к содержанию обучения. В связи с этим много вопросов связано с использованием на уроках активных методов обучения.

*Ученик – это не сосуд, который надо заполнить, а факел, который надо зажечь.
Л.Г. Петерсон*

В настоящее время исследования ученых убедительно показали, что возможности людей, которых обычно называют талантливыми, гениальными – не аномалия, а норма. Задача заключается лишь в том, чтобы раскрепостить мышление человека, повысить коэффициент его полезного действия, использовать те богатейшие возможности, которые дала ему природа, и о существовании которых многие подчас и не подозревают. Нам всегда интересно общаться с людьми, которые знают больше, чем мы сами. Такие люди характеризуются постоянным стремлением к познанию, к новым, более полным и глубоким знаниям. Систематически укрепляясь и развиваясь, познавательный интерес становится основой положительного отношения к учению. Познавательный интерес носит поисковый характер. Под его влиянием у человека постоянно возникают вопросы, ответы на которые он сам постоянно и активно ищет. При этом поисковая деятельность совершается с увлечением, он испытывает эмоциональный подъем, радость от удачи. Познавательный интерес положительно влияет не только на процесс и результат деятельности, но и на протекание психических процессов - мышления, воображения, памяти, внимания, которые под влиянием познавательного интереса приобретают особую активность и направленность.

Познавательный интерес выступает перед нами и как сильное средство обучения. Активизация познавательной деятельности ученика без развития его познавательного интереса не только трудна, но практически и невозможна. Вот почему в процессе обучения необходимо систематически возбуждать, развивать и укреплять познавательный интерес учащихся и как важный мотив учения, и как стойкую черту личности, и как мощное средство воспитывающего обучения, повышения его качества. Как показывают исследования, очень большое влияние на формирование интересов школьников оказывают формы организации учебной деятельности. Четкая постановка познавательных задач урока, доказательное объяснение материала, четкая структура урока, использование в учебном процессе разнообразных самостоятельных работ, творческих заданий и т. д. — все это является мощным средством развития познавательного интереса. Учащиеся при такой организации учебного процесса переживают целый ряд положительных эмоций, которые способствуют поддержанию и развитию их интереса к учебному процессу в целом.

Проблемная ситуация как средство активизации познавательной деятельности младших школьников.

Проблемная ситуация — это интеллектуальное затруднение человека, возникающее в случае, когда он не знает, как объяснить возникшее явление, факт, процесс реальности, не может достичь цели известным ему методом деяния. Это побуждает человека находить новый метод объяснения либо метод деяния. Проблемная ситуация есть закономерность продуктивной, познавательной творческой деятельности. Она побуждает начало мышления, активную, мыслительную деятельность, которая протекает в процессе постановки и решения трудности.

Проблемная ситуация провоцирует мыслительную деятельность учащегося в процессе обучения, это центральное звено проблемного обучения, с помощью которого пробуждается мысль, познавательная потребность, активизируется мышление, создаются условия для формирования правильных обобщений.

В психологическую структуру проблемной ситуации входят следующие три компонента: неизвестное достигаемое значение либо метод деяния, познавательная потребность, побуждающая человека к интеллектуальной деятельности и интеллектуальные способности человека, включающие его творческие способности и прошедший опыт.

Психологи установили, что ядром проблемных ситуаций обязано быть какое-то важное для человека рассогласование, противоречие. Противоречие — основное звено проблемных ситуаций. Исследования показывают, что сама проблемная ситуация создает определённый эмоциональный (подъём) настрой учащихся. Создавая проблемные ситуации, учитель обязан находить и приемы усвоения мотивов учения, познавательного энтузиазма учащихся к проблеме. При возбуждении познавательного энтузиазма он может быть предварительным либо одновременным с созданием ситуации, либо же указанные два метода сами могут служить и методами созданий проблемных ситуаций.

Мишень активизации учащихся посредством проблемного обучения состоит в том, чтоб поднять уровень мыслительной деятельности ученика, обучать его не отдельным операциям в случайном, стихийно складывающемся порядке, а в системе умственных действий, которая характерна для решения нестереотипных задач, требующих внедрения творческой мыслительной деятельности.

Постепенное овладение учащимися системой творческих умственных действий приведет к изменению свойства умственной деятельности ученика, выработает особенный тип мышления, который традиционно называют научным, критическим, диалектическим мышлением.

К развитию такого типа ведет систематическое создание учителем проблемных ситуаций, выработка у учащихся умений и навыков самостоятельной постановки заморочек, выдвижение предложений, обоснование гипотез и их подтверждение методом внедрения прежних знаний в сочетании с новыми факторами, а также навыков проверки верности решения поставленной трудности.

Сущность внедрения познавательных задач в качестве метода активизации учебно-познавательной деятельности учащихся заключается в подборе системы проблемных задач и систематическом управлении ходом их решения. Нужна не случайная совокупность познавательных задач, а их система трудности обязаны быть доступны, важны в общеобразовательном отношении, деятельность учащихся обязана быть творческой, задачи — иметь разную степень трудности, структура содержания задач не обязана отвечать принципам дидактики «от лёгкого к трудному». Упражнения завышенной трудности, их выполнение уже проблемная ситуация.

Дети младшего школьного возраста владеют рядом преимуществ по сравнению с детьми более старшего возраста. Проблемное обучение предполагает творческое (а не воспроизводственное) мышление. Поэтому творческую энергию у младшего школьника намного легче развивать, чем у взрослого, который никак не может отрешиться от старых стереотипов.

Применение активных методов преподавания в начальной школе

Одной из проблем, волнующей учителей является вопрос, как развить у ребёнка устойчивый интерес к учебе, к знаниям и потребность в их самостоятельном поиске, другими словами как активизировать познавательную деятельность в процессе обучения.

Если привычной и желанной формой деятельности для ребёнка является **игра**, значит надо использовать эту форму организации деятельности для обучения, объединив игру и учебно-воспитательный процесс, точнее, применив игровую форму организации деятельности обучающихся для достижения образовательных целей. Таким образом, мотивационный потенциал игры будет направлен на более эффективное освоение школьниками образовательной программы. А роль мотивации в успешном обучении трудно переоценить. Проведённые исследования мотивации обучающихся выявили интересные закономерности. Оказалось, что значение мотивации для успешной учебы выше, чем значение интеллекта обучающегося. Высокая позитивная мотивация может играть роль компенсирующего фактора в случае недостаточно высоких способностей обучающегося, однако в обратном направлении этот принцип не работает — никакие способности не могут компенсировать отсутствие учебного мотива или низкую его выраженность и обеспечить значительные успехи в учебе.

Для активных методов обучения особое место занимают формы организации образовательного процесса — нестандартные уроки: урок-сказка, игра, путешествие, сценарий, викторина, уроки — смотры знаний.

Не стоит забывать о восстанавливающей силе релаксации на уроке. Ведь иногда нескольких минут достаточно, чтобы встряхнуться, весело и активно расслабиться, восстановить энергию. Активные методы — **«физминутки» «Земля, воздух, огонь и вода», «Зайчики»** и многие другие позволят сделать это, не выходя из класса.

Исследования показали, что человек запоминает только 10% того, что он читает, 20% того, что слышит, 30% того, что видит. 50% запоминается из того, что мы видим и слышим, просматривая фильмы, бывая на выставках и экскурсиях. 70% мы запоминаем из того, что говорим, участвуя в дискуссиях. И только, когда мы говорим и участвуем в реальной деятельности, сами выносим решения, делаем выводы и прогнозируем дальнейшую деятельность, только тогда мы запоминаем на 90%. Объяснение простое: только 10% людей способны учиться с книгой в руках. Значит, только десяти процентам учащихся приемлемы методы в традиционной школе, остальные 90% способны учиться, но не с книгой в руках, по-другому: своими поступками, реальными делами, всеми органами чувств, т.е. способы познания у разных людей разные.

Методы активного обучения ставят ученика в новую позицию, когда он перестаёт быть «пассивным сосудом», который мы наполняем знаниями, и становится активным участником образовательного процесса. Раньше ученик полностью подчинялся учителю, теперь от него ждут активных действий, мыслей, идей и сомнений.

Методика «Дерево решений». «Дерево решений» является техникой принятия решений в ситуациях трудных и неоднозначных. Перед началом занятий учитель обозначает проблему, которая будет обсуждаться, подготавливает таблицы для групп. Во время домашнего задания, полученного на предыдущем уроке, дети узнают конкретные факты, связанные с данной проблемой, историческими или природными условиями. Далее на уроке учитель предлагает группам исследовать проблему. Ученики выявляют плюсы и минусы поставленной проблемы, затем подробно анализируют все возможные варианты решений. Во время занятий учащиеся выполняют таблицу:

Методика 6 х 6 х 6 («Шесть на шесть»). Работа проходит в два этапа.

На первом этапе каждая группа получает отдельное задание. В результате работы участники в группах получают новые знания и умения, при этом каждый из них готовится представить результаты работы своей группы участникам других групп.

На втором этапе идёт смена групп таким образом, чтобы в каждой из новых групп были представители всех групп с первого этапа. Сначала каждый участник в новой группе представляет результаты работы своей группы с первого этапа, а потом вся группа вместе выполняет задания, используя знания или умения, полученные на первом этапе, т. е. рассматривают один вопрос с трёх позиций и вырабатывают общий вывод трёхстороннего сотрудничества.

«Пустое кресло» – дискуссионная методика.

Цель: найти ответ на чётко поставленный вопрос путём обмена мнениями. Этот поиск должен подвести учащихся к открытию правды, к определению фактического состояния вещей. Методика «Пустого кресла» развивает критическое мышление, учит аргументировать, задавать вопросы, активизирует большое количество участников, учит культуре дискуссии.

На 3-4 стульях разложить мнения на поставленную проблему разных людей, записанных на альбомных листах бумаги и лист со знаком «?». Учащиеся знакомятся с разными мнениями и становятся у избранной точки зрения. Тот, кто имеет совершенно другое мнение, становится у знака «?». Каждая группа обсуждает выбранное мнение и выдвигает представителя для дискуссии. Все участники дискуссии сидят по кругу. Дискуссию начинают представители групп, которые сидят на стульях, стоящих друг против друга. Ведущий (учитель) ставит ещё один стул. Если кто-то другой хочет высказаться, то он садится в пустое кресло. В кресле можно сидеть одновременно только одну минуту. Как только учитель (ведущий) услышит то, что является самым важным, прекращает дискуссию.

Методика «Ковёр идей». «Ковёр идей» – один из методов решения проблемы. Проходит в три этапа. Учащиеся делятся на 3-4 группы.

Первый этап – понимание проблемы. Второй этап – поиск решений. Третий этап – индивидуализация деятельности. Четвёртый этап – оценивание идей. Индивидуальное принятие решения: что смогу делать для решения проблемы и что постараюсь сделать.

При работе с младшими школьниками, необходимо применять следующие методы работы:

Метод удивления. Ребенок 7-9 лет активный участник познания и преобразования окружающего мира. Ему все интересно, он удивлен окружающим его миром. Но, придя в школу, вынужден действовать по инструкции взрослого, и поэтому теряет свою инициативу. Ученики сами «открывают» новые для себя знания, являются исследователями окружающего мира.

Метод «любования» – это эмоциональная форма усвоения нового. Его можно использовать на уроках чтения, рисования, музыки, с помощью упражнения «Мир вокруг нас». Дети выводят буквы, любуются своими старательно написанными словами. Я обязательно буду использовать в работе этот активный метод.

Метод «Круглый стол» чаще используется при обобщении материала. На уроке чтения можно проводить урок-обсуждение.

Урок-обсуждение детских сочинений обязателен, ради обсуждения, собственно, и пишутся сочинения. На таких уроках ребёнок развивается и как автор, и как читатель. И достигается это, прежде всего потому, что происходит живое общение авторов и читателей, что обсуждается не далекий, непогрешимый, достигший совершенства не взрослый автор, а сверстник, имеющий право на ошибку. К нему читатель может непосредственно обратиться с вопросами, чтобы сравнить замысел и результат, а сам автор может учесть мнение своих читателей.

Сегодня очень часто педагоги используют **метод-проектов**. На уроках технологии дети выбирают сами по теме материал, выбирают путь изготовления изделия.

Мы пришли к выводу, чтобы у учащихся выработалось правильное отношение к учебной деятельности нужно саму учебную деятельность строить особым образом, т.е. систематически и целенаправленно ориентировать школьников на активное мотивированное овладение системой знаний и способов деятельности. Во всех методах обучения используются приёмы. Я сгруппировала приемы ориентировки учащихся, направленные на активное мотивированное овладение системой знаний и способами деятельности, согласно этапам организации учебной деятельности.

Ход проведения урока с использованием методов активного обучения

Динамично помогают начать урок такие методы, как *«Галерея портретов»*, *«Улыбнёмся друг другу»*, *«Поздоровайся локтями»*. Дети, выполняя задание, должны коснуться, улыбнуться, назвать имена как можно большего количества одноклассников. Такие забавные игры позволяют весело начать урок, размяться перед более серьезными упражнениями, способствует установлению контакта между учениками в течение нескольких минут.

Очень важным для учителя является включение в урок активных методов выяснения целей, ожиданий, опасений. Такие методы, как *«Дерево ожиданий»*, *«Поляна снежинок»*, *«Разноцветные листы»*, *«Фруктовый сад»*, позволяют учителю лучше понять класс и каждого ученика, а полученные материалы в дальнейшем использовать для осуществления личностно-ориентированного подхода к обучающимся.

Методы заключаются в следующем. Учащимся раздаются заранее вырезанные из бумаги снежинки, яблоки, лимоны, разноцветные листы и предлагается попробовать более четко определить, что они ожидают (хотели бы получить) от сегодняшнего урока, обучения в целом и чего опасаются, записав и прикрепив на определенную поляну, дерево и т.д. После выполнения систематизируются сформулированные цели, пожелания, опасения и подводятся итоги.

В процессе урока учителю регулярно приходится сообщать новый материал обучающимся. Такие методы презентации учебного материала, как *«Инфо-угадайка»*, *«Кластер»*, *«Мозговой штурм»* позволяют сориентировать обучающихся в теме, представить им основные направления движения для дальнейшей самостоятельной работы с новым материалом. На доске записана тема урока. Остальное пространство доски разделено на секторы, пронумерованные, но пока не заполненные. Ученикам предлагается обдумать, о каких аспектах темы далее пойдет речь. По ходу работы с темой дети выделяют ключевые моменты и вписывают в секторы. Постепенно исчезают «белые пятна»; отчетливое разделение общего потока полученной информации способствует лучшему восприятию материала. После презентации возможно проведение краткого обсуждения по теме и, при наличии вопросов у детей, учитель дает ответы на них.

При организации самостоятельной работы над новой темой важно, чтобы учащимся было интересно проработать новый материал. Для работы над темой урока используются для групп сменного или постоянного состава методы *«Улы»*, *«Визитные карточки»*. Для проведения дискуссии и принятия решений – методы *«Светофор»*, *«На линии огня»*. Для представления материала самостоятельной работы детей очень интересны такие методы, как *«Инфо-карусель»*, *«Автобусная остановка»*, *«Творческая мастерская»*.

Метод «Творческая мастерская» с большим успехом применяется мною на обобщающих уроках литературного чтения, познания мира и естествознания. К уроку дети готовят рисунки, иллюстрации на заданную тему, пишут сочинения, стихи, рассказы, подбирают пословицы, на уроках труда изготавливают блокноты, книги необычных форм. Дается задание разделить на группы, создать и презентовать групповой проект на заданную тему. Предварительно необходимо составить план размещения принесенного на урок материала, оформления титульного листа. По истечении 20-25 минут каждая группа должна презентовать свой проект. В ходе практической деятельности учеников учебный кабинет превращается в настоящую творческую мастерскую.

Завершить урок, внеклассное мероприятие можно, применив такие методы, как *«Ромашка»*, *«Мухомор»*, *«Мудрый совет»*, *«Итоговый круг»*. Дети отрывают лепестки ромашки, по кругу передают разноцветные листы и т.д. и отвечают на главные вопросы, относящиеся к теме урока, мероприятия, записанные на обратной стороне. Эти методы помогают эффективно, грамотно и интересно подвести итоги урока. Для учителя этот этап очень важен, поскольку позволяет выяснить, что ребята усвоили хорошо, а на что необходимо обратить внимание на следующем уроке. Кроме того, обратная связь от учеников позволяет учителю скорректировать урок на будущее.

Заключение

Совершенствование процесса обучения определяется стремлением учителей активизировать учебно-познавательную деятельность учащихся. Стремительно развивающиеся изменения в обществе и экономике требуют сегодня от человека умения быстро адаптироваться к новым условиям, находить оптимальные решения сложных вопросов, проявляя гибкость и творчество, не теряться в ситуации неопределенности, уметь налаживать эффективные коммуникации с разными людьми и при этом оставаться нравственным. Главная задача современной школы – это раскрытие способностей каждого ученика, воспитание личности, готовой к жизни в высокотехнологичном, конкурентном мире. Школа должна подготовить выпускника, обладающего необходимым набором современных знаний, умений и качеств, позволяющих ему уверенно чувствовать себя в самостоятельной жизни.

Суть активизации обучения младшего школьника заключается в такой организации учебной деятельности, при которой учащийся приобретает основные навыки получения знаний и на основе этого научится самостоятельно «добывать знания». Человечество постоянно развивается, поток информации постоянно увеличивается, но сроки ее интерпретации в школе остаются прежними. Приоритет отдается осознанному усвоению знаний. При этом второстепенные не столь значимые факты служат либо общим

фоном развития данной научной области, либо вовсе не принимается во внимание. Тем самым осуществляется координация наиболее значимых понятий, их систематизация, позволяющая видеть не отдельные факты, целостную картину явления. Опора на мотивационную сферу позволяет удерживать внимание к процессу обучения, развивая не только интеллектуальные, но и личностные качества учащихся.

Таким образом, использование методов активного обучения позволяет обеспечить эффективную организацию и последовательное осуществление игрового образовательного процесса для достижения высокой заинтересованности и вовлечённости обучающихся в учебную, проектную, исследовательскую деятельность; формирования качеств личности, нравственных установок, ценностных ориентиров, соответствующих ожиданиям и потребностям обучающихся, родителей, общества.

Литература:

1. «Активные методы обучения». Электронный курс. Международный Институт Развития «ЭкоПро», Образовательный портал «Мой университет», <http://www.moi-universitet.ru/>
2. Анцибор М.М. Активные формы и методы обучения. Тула, 2002
3. Брушинский А.В. Психология мышления и проблемное обучение. - М., 2003.
4. Выготский Л.С. Педагогическая психология.
5. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. - М., 2003.
6. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения, - М., 2004.
7. Лизинский В.М. Приемы и формы в учебной деятельности. - М., 2004.
8. Поляков С. Школа: поиск и пути. - М., 2003.
9. Шлаков С.А. Игры учащихся. - М., 2004.
10. Яковлев И.М. Методика и техника урока. - М., 2003.
11. Программа повышения квалификации учителей. Второе издание. Центр педагогического мастерства, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015. 26-с.
12. Образовательный портал «Мой университет». www.moi-amour.ru

ӘОЖ 378.147.228

Жолдасова А.А.

Ж. Досмұхамедов атындағы жоғары педагогикалық колледжінің оқытушысы

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ТОПТЫҚ ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Бүгінгі таңда білім беру саласы жаңа технологияларды, жаңаша идеяларды қолдануды талап етеді. Ұстаздар өзінің іс-тәжірибесінде оқушыларға сапалы білім беруде өз білімін жетілдіріп, қиындықтар мен кедергілерді жеңуге ұмтылады. Мен де оқыту тәжірибемде оқушылардың сапалы білім алып, ойларын еркін айтатын, пікірлерін дәлелдей алатын, оны өмірде пайдалана алатын тұлға қалыптастыра алсам біліктілігім мен шеберлігімнің ұштасқаны деп ойлаймын. Кәсіби білікті мұғалім болу – қазіргі заман талабы. Мұғалім ролі де өзгерді. Қазіргі кезде мұғалім – нұсқаушы, бағыт беруші. Яғни, мұғалімнің жұмысына қойылатын талаптар да өзгерді. Әр оқушының таланты мен қабілеті бар. Сол қабілет пен мүмкіндіктерін біз, мұғалімдер кезінде байқап, қолайлы жағдай жасап, ашуымыз керек. Бұл біздің міндетіміз. Неге педагогикалық технологияларға ерекше көңіл бөлеміз? Оқушыларды пәнге деген қызығушылығын арттырып, білімдерін бір жүйеге келтіру мақсатында тиімді әдіс-тәсілдерді пайдалану білімнің сапалы болуына себеп болады.

Қазіргі заманда оқушыларға дайын білім беруден яғни «дәстүрлі» стильмен оқытудан алшақтау керек. Сыни тұрғыдан ойлау қабілеттері дамыған оқушыларды қалыптастыру үшін мұғалімнің өзі де жаңашыл идеяларға көңіл көкжиектерін ашу керек. Сабақтың әрбір минутын тиімді пайдалану үшін сабақ жоспарын табысты болатындай етіп құру біздің міндетіміз, себебі мұғалімдер әрбір баланың болашағы үшін жауапты. Көзбен көрген ақпараттың 30% есте сақталатынын ескере отырып, жаңа материалды түсіндіру барысында АКТ мүмкіндіктерін пайдалану мен үшін маңызды. Бүгінгі заманда сандық сауаттылығымыз жоғары болу керек, себебі балалар алдында өз беделімізді нығайтамыз.

Мүмкіндігінше электронды оқулық, дискілер, видеокассеталар, фильмдер, мультимедия мүмкіндігін толық деңгейде қолданса, өз нәтижесін береді. Көргенін ұзақ мерзімде сақтайды, көру арқылы тапсырманы орындау жеңілге түседі және сабақта уақытты ұтымды пайдалануға негіз болады. Жаңа материалды меңгертуде аудио, бейнемәтіндер болса, қолдану сатысында топтық, жұптық жұмыс түрлерін жүргізген ұтымды болады, себебі жұптық жұмыста көршілес оқушылар өзара жұмыс істеп,

сұрақ қоя отырып тақырыпты игеруге мүмкіндік алады. Ал топтық жұмыс барысында әрқайсысы өз идеясын ұсынуға, жалпыға бағытталған белгілі бір жұмыс түрін орындай алады. Мұндайда «оқушы үнін» естиміз. Мысалы, мәтінмен жұмыс істегенде топтың ішіндегі оқушылар рөлге бөлініп талқылайды. «Оқушы» — мазмұндайды, «сыншы» — оқушының жіберген қатесін айтады, «жақтаушы» — оқушының жауабын қолдап, ұтымды шыққан тұсын айту керек. Әр бала өзіне жүктелген рөлді атқару үшін, мәтінді толық меңгеріп, өз ойларын айтуға міндеттеледі.

Топқа бөлу – міндетті түрде тақырыппен байланысты болған жөн. Осы орайда мен де студенттермен бірлесе отырып, «Әдебиетті оқыту әдістемесі» сабағында **мектеп оқулықтарының әр тақырыбына сай топқа бөлу әдістерін құрастырдым. Мысалы: 5-сынып Қазақ әдебиеті пәні бойынша 1) Б. Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» әңгімесін өткенде «Жасырын кейіпкер» әдісі арқылы топқа бөлу тиімді.** Ол үшін оқушыларға түрлі-түсті карта ұсынылады берілген карталарды танданнан кейін оқушылар түстер арқылы топқа бірігеді. Топтар картаның артында берілген кейіпкерлердің есімімен аталады. Мысалы: 1-топ. Қожа тобы. Ал, екінші сағатында «Сықырлы таяқшалар» әдісі арқылы топқа бөлуге болады. Оқушыларға әңгімедегі кейіпкерлердің сөзі жазылған балмұздақ таяқшалары таратылады. Берілген үзіндінің иесін табу арқылы оқушылар топтасады. (Жантас, Қожа, Жанар) 2) Н. Ақыштың «Нағыз әже қайда?» тақырыбын өткенде «Әжемнің дәмдері» әдісі арқылы топқа бөлуге болады. Алдымен оқушылар шеңберге тұрып, қағаз қиындысындағы бауырсақ, кәмпит, құрттың суреттерін тандайды. Берілген суреттер арқылы оқушылар үш топқа бөлінеді. 3) Ы. Алтынсариннің «Дүние қалай етсең табылады?» әңгімесін өткенде «Ақша бірлігі» әдісі арқылы топтастыруға болады. Ол үшін оқушыларға доллар, теңге, франк сынды ақша үлгілерінің қиындысы ұсынылады. Таңдаған ақша бірліктері бойынша оқушылар үш топқа бөлінеді. 4) М. Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесін өткенде «Даналық сөздер» әдісі арқылы топқа бөлуге болады. Қағазға тақырыпқа байланысты үш түрлі даналық сөз жазылып таратылады. Мысалы: «Ағаның үйі – ақ жайлау», «Ағаға ықылас – іні парызы», «Мал қонысын іздейді, Ер туысын іздейді» сынды даналық сөздерді таңдау арқылы оқушыларды топқа бөлінеді. 5) Д. Лондонның «Мексика ұлы» тақырыбын өткенде «Қоржындағы сөздер» әдісі арқылы топқа бөлуге болады. Ол үшін оқушылар қима қағаздағы «ринг», «фраунд», «тайм» сөздерін таңдап сол арқылы үш топқа бөлінеді. 6-сыныптағы “Алып Ер Тұңға” дастанын өту барысында «Шынжыр» әдісін қолданған тиімді. Ол үшін оқушыларға үш түрлі түсті қағаз бөлшектері таратылады. Бірдей түстерді біріктіріп, қағаздан шынжыр жасау арқылы 3 топқа бөлінеді. 6) Доспамбет жырау тақырыбын өткенде «Инструменттер аллеясы» әдісі арқылы топқа бөлуге болады. Орындалу тәртібі: домбыра, сауыт, садақтың суреті бар қима қағаздар таратылып сол суреттер арқылы оқушылар үш топқа бөлінеді. Доспамбет жыраудың «Айналайын Ақжайық» өлеңін өткен кезде «Серігінді тап, өз орыныңды ізде» әдісі арқылы топқа бөлуге болады. Оқушыларға жайық өзенінің, Орал қаласының және Ақұштап Бақтыгерееваның суреті бар қима қағаздары таратылады. 7) А. Құнанбаевтың өмірі мен шығармашылығын өткен кезде «Абай жолы» әдісі арқылы топқа бөлуге болады. Ол үшін үлестірмелі қағаздарға Абайдың өлеңінен, поэмасынан және қара сөздерінен үзінділер беріледі. Оқушылар шығармаларын таңдау арқылы топқа бірігеді. 7-сыныптағы Ш. Қанайұлының «Зар заман» толғауын өткенде «Көркемдік сипат» әдісі арқылы топтастыруға болады. Оқушыларға өлең шумақтарынан үзінді беріледі. Берілген өлең шумақтарының көркемдік сипаттарына қарай топтарға бөлінеді. Мысалы: ассонанс, алитерация, анафора, эпифора. 8) «Қыз Жібек» жырын өткенде «Суретер сыры» әдісі арқылы оқушыларды топтастыруға болады. Оқушыларға А. Әшімов, М. Өтекешова, Қ. Тастанбеков сынды белгілі тұлғалардың суреттері таратылады. Сол арқылы топқа бөлініп, кейіпкерлер туралы мәлімет жинақтап, жаңа материалды болжайды. 9) М. Жұмабаевтың «Батыр Баян» поэмасын өткен кезде «Мозайка» әдісі арқылы топқа бөлуге болады. «Батыр Баян» поэмасындағы кейіпкерлердің сурет қиындыларын құрау арқылы оқушылар үш топқа бөлінеді. 10) М. Әуезовтің «Көксерек» әңгімесін өткенде «5\1» әдісі арқылы топтастыруға болады. Оқушылар кезекпе-кезек допты бір-біріне лақтыру арқылы шығарма туралы 5 сөзден тұратын сөйлем құрап, топқа бөлінеді. 11) Т. Әбдіковтің «Қонақтар» әңгімесін өткенде «Себеттегі есімдер» әдісі арқылы топқа бөлуге болады. Ол үшін үш оқушы ортаға шығып, себеттен «Қонақтар» әңгімесіндегі кейіпкерлердің есімін таңдау арқылы топ құрады. 8-сыныптағы Ш. Құдайбердіұлының “Еңлік-Кебек” дастанын өткен кезде «Сөз маржан» әдісі арқылы топқа бөлуге болады. Оқушыларға «Еңлік-Кебек» дастанындағы ру атауы мен кейіпкерлер есімі жазылған қима қағаздар таратылып, оқушылар сол сөздер арқылы топқа бөлінеді. Қорқыт жырауды өткен кезде оқушыларды «Пазл» әдісі арқылы топқа бөлуге болады. Қорқыттың «Аққу», «Сарын», «Желмая» күйлерінің атаулары жазылған қағаз қиындылары беріледі. Қиындыларды таңдау арқылы оқушылар үш топқа бөлініп, кімнің күйі екенін табу арқылы жаңа тақырып болжанады.

Қорыта келе, топқа бөліп оқытқанда оқушылардың талпынысы артады, әр оқушы өзін жеке керекті тұлға ретінде сезінеді және өз үлесін қосуға талпынады. Бір адамның айтқанынан гөрі бірнеше адамның айтқаны есінде тез жатталады. Топтық жұмыс оқушы белсенділігін арттыруда үлкен жетістікке жеткізеді.

Әдебиеттер:

1. Кіріктірілген білім беру бағдарламасы. «Қазақ тілі» пәні бойынша оқу бағдарламасы (негізгі мектеп), «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ. Астана, 2015.
2. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. Алматы, 2000.
3. Құлмағамбетова А. Тілдік төрт дағды бойынша белсенді оқыту тапсырмалары. Астана, 2014.
4. «Қазақ әдебиеті» 5,6,7,8- сынып оқулықтары Атамұра 2017, 2018
5. <http://nsportal.ru/>
6. <http://festival.1september.ru/>

ӨОЖ 796.325

Кәрімов Р.Ж.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің

АУЫЛДЫҚ МЕКТЕПТЕРДЕГІ ВОЛЕЙБОЛДЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ТАКТИКАЛЫҚ ӘРЕКЕТТЕРІНЕ ҮЙРЕТЕТІН НЕГІЗГІ ҚҰРАЛДАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Волейболшылардың табысты дайындығы үшін спортшылардың тиімді жасына сәйкес даярлығына байланысты олардың дене тәрбиесінің қабілетін дамыту шаралары мен әдістерін анықтау өте маңызды.

Тандалған спорт түрінің, яғни волейбол спорт түрінің қимыл-әрекеттерін тиімді жолмен орындау ойынның тәсілі, техникасы деп аталады. Тиімділік дегеніміз- жаттығудың ағзаға ұтымды әсер етуі (күшін өсіру, бұлшық ет топтарын жаттықтыру) және әрекеттің нәтижелілігі (допты дұрыс беру т.б. жаттығулардың техникасын дұрыс, тиімді орындау).

Ойынның техникасы әрқашанда дамып отырады. Ескі тәсілдер орнына жаңа, тиімді тәсіл, жаттығуды орындау техникасы келеді. Бұл құбылыс жаттығуды орындаудың жетілген жолын үздіксіз ізденуге, үйрену әдістемесінің кемеліне келуіне, осы арқылы күрделі, тиімді жаттығуларды орындауға қол жеткізеді.

Техникалық дайындықтың үш кезеңге бөлінеді:

Дайындық кезеңі - негізгі қозғалыс әрекеттеріне жақсы жағдай тудыруға арналған қимыл қозғалыс.

Негізгі кезең - негізгі мақсатты орындауды шешетін қимыл қозғалыс.

Қорытынды кезеңі - қозғалыстың аяқталу кезі.

Ойынның қай жаттығуының орындалу техникасын алсақ та олар бір-біріне кеңістік, уақыт, кеңістікті-уақыт және қозғалыс тәрізді сипаттамаларда болады. Кеңістік сипаттамасына жататындар: дене мен дене мүшелерінің тұрысы, қалпы, қозғалыс траекториясы. Кеңістіктегі дене тұрысын біз иық және аяқ-жамбас буындарының орналасу тәртібіне қарай білеміз. Ол тік болуы мүмкін- тік тұру, ілініп тұру, тіреліп тұру және сүйену түрінде кездеседі.

Дене мүшелерінің бір-біріне үйлесімді орналасуы дененің қалпы жаттығуларды орындау техникасында үлкен рөл атқарады. Тәжірибеде ол үш түрлі жағдайларда кездеседі:

- жаттығудың басында дұрыс алынған негізгі дене қалпы жаттығуларды орындауда ең тиімді жағдай жасауға және белгілі бір анатомиялық, физиологиялық тиімді әсерге жетуге көмектеседі.

- қозғалыс барысы кезінде керек дене қалпын сақтау спортта көп кездеседі.

- жаттығуды аяқтағандағы керек дене қалпын сақтау.

Әрбір қозғалыста ең алдымен қозғалып келе жатқан дененің, дене мүшелерінің траекториясын айыра білу қажет. Траектория дегеніміз-кеңістіктегі қозғалыс шамасы және елестеткендегі қозғалған дене ізі.

Волейбол техникасы шабуыл техникасы мен қорғаныс техникасына бөлінеді.

Физикалық дайындық пен волейбол техникасына үйрету арасында, тактика мен техникаға үйрету арасында, сондай-ақ физикалық дайындық пен тактикалық шеберліктің қалыптасуы арасында өзара байланыс бар.

Жас волейболшыларды спорттық дайындау мақсатында әртүрлі жаттығуларды тиімді және жан-жақты қолдану үшін, олар арнайы топтастырылады. Жаттығулар тобы жас волейболшыларды дайындау процесінде жаттығудың қандай орын алатынына қарай негізделеді.

Жаттығулар тобын дұрыс таңдау арқылы, жаттықтырушы немесе мұғалім, осы жаттығулардың дәлдігіне шығармашылық бастама көрсетуге, оның нұсқаларын құрастыруға мүмкіндік алады.

1. Негізгі жаттығулар техника және тактика бойынша жаттығулардан, нақтырақ айтқанда волейбол ойынынан тұрады, яғни оны басқа спорт түрінен ерекшелендіретіні оның мәні.

Техника бойынша жаттығулардың мақсаты: жекелеп сондай-ақ ойын серігімен техникалық амалдарды жетілдіру. Басқа жаттығулар тактикалық шеберлікті қалыптастыратын шартты техниканы жетілдіруге бағытталған.

Тактика бойынша жаттығулар қатысушыларды волейболға тән жеке және ұжымдық тактикалық әрекеттерге үйретеді.

2. Қосымша жаттығулар жаттығушыларды жан-жақты дайындап, негізгі жаттығуларды жақсы игеру үшін қызмет етеді. Қосымша жаттығулар жалпы дамытушы және арнайы деп екіге бөлінеді.

Жалпы дамытушы жаттығулардың міндеті жаттығушыларды жан-жақты физикалық дайындаудан тұрады. Олар арнайы жаттығулар мен волейбол ойынына қажетті, негізінен дағды мен қасиетті дамытатын, техника мен тактика бойынша жаттығулардың біржақты ықпалын толықтырады. Жалпы дамытушы жаттығуларды жүргізу кезінде гимнастика, акробатика, жеңіл атлетика, спорттық және қозғалыс ойындарының құралдары қолданылады.

3. Арнайы жаттығулар волейболдың тактикалық және техникалық амалдарын үйретуді және ойын шеберлігін меңгеруді жеңілдетуге және жылдамдатуға бағытталған. Олар арнайы физикалық қабілетті дамыту міндетінен тұратын дайындаушы және техникалық амалдар құрылымын игеруге бағытталған аяқтаушы (қорытындылаушы) деп екіге бөлінеді.

Аяқтаушы жаттығулар тобына ұқсастыру техникалық амалдарды допсыз орындау кіреді.

Тактикалық дайындық дегеніміз-жарыс кезіндегі жеңіске жету үшін пайдаланылатын әдіс-амалдарды, айла-тәсілдерді қолдана білу өнері. Тактикалық дайындық екі кезеңнен тұрады:

- спорттық күресті жүргізу жолдарын өз мүмкіншілігінше, қарсыластарының ерекшеліктеріне, жарыс жағдайларына байланысты жоспарлау;

- осы жоспарды спортшының жарыстағы мүмкіншілігіне байланысты амалдар мен жолдар арқылы іске асыру. Тактикалық дайындықты дұрыс іске асыру үшін төмендегідей міндеттерді орындау керек:

- қазіргі кездегі өзі айналысып жүрген спорт түрінің тактикалық тәсілдер негізін оқу, үйрену, тиімді пайдалана білу;

- мықты спортшылардың тактикалық тәжірибесімен танысу;

- өтетін жарыстардың ережелерін, шарттарын, қарсыластарының мүмкіншіліктерін зерттеу (уақыты, жарыс өткізілетін орын т.б.)

- жарыстың тактикалық жоспарын жасау;

- тактикалық тәсілдерді, оларды орындау жолдарын тәжірибе жүзінде меңгеру;

- қарсыласына психологиялық басымдылық көрсете алу шеберлігін қалыптастыру, оны ыңғайсыз жағдайда жарысуға мәжбүр ету;

- өткен жарысты талдау, тиімді тактикалық әрекеттерді жетілдіру.

Тактикалық дайындық кезінде мынадай әртүрлі жолдар қолданылады: алдын ала жасалған тактикалық жоспарды жаттықтыру сабақтарында, жарыс жағдайына ұқсас жағдайларда қайталау; арнайы киіпапиар оқу, әңгіме өткізу; бейнежазумен түсірілген жарыстарды көру, оны жан-жақты талдау.

Волейбол ойынындағы арнайы қозғалу дағдыларының қалыптасуы жан-жақты физикалық дайындалудан басталады. Жан-жақсы физикалық дайындалу барысында волейбол ойынына қажетті арнайы физикалық қабілеттерді дамытуға бағытталған жаттығулар маңызды орын алады.

Дайындаушы және аяқтаушы жаттығулардың көмегімен волейбол ойынының техникасы мен тактикасын игеруге керек арнайы физикалық қабілеттер мен координациялық қабілеттер дамиды.

Үйретудің бастапқы кезеңінде, қозғалу дағдысын игерудің бастапқы кезеңіне тән, мүмкіндігінше артық қозғалыстарды алып тастайтын жаттығушылардың үйренуіне жеңіл болатын тәсілдер құрылымы жүргізіледі. Бұл аяқтаушы жаттығулар мен бағындырылады. Сонымен қатар, осы жерде қозғалу дағдысының негізін бекітетін техника бойынша жаттығулар жүргізіледі.

Техникалық тәсілдерді жетілдіру волейбол ойындарына тән (тактика бойынша жаттығулар, волейболға дайындаушы арнайы ойын жаттығулары мен ойындар). Техникалық тәсіл екі жақты ойында, бақылау ойындарында және жарыстарда байқалады.

Жарыстыру қызметі негізінде технико-тактикалық әрекеттердің тиімділігі.

Әрбір спорттық ойын көрсеткішіне тән секілді, бұл ойын түріндегі тиімділік ұпайдан, доптан қақпаны алу және тағы басқа арқылы жеңу немесе жеңілістен көрінеді. Осы көрсеткіштер негізінде кездесу жеңімпазы анықталады (кей кездері ешқайсысы жеңбеуі мүмкін). Жарыстағы кездесулердегі жеңіс пен жеңіс саны спорттық ойында спорттық қорытындыны құрайды. Волейболда жіберілген әрбір қате бір команданың ұпай санын жеңуіне, екінші команданың жеңілісіне алып келеді.

Техникалық дайындық кезінде спортшылар мынандай талаптар орындауы керек:

1.*Техника нәтижелілігі*- жарыс жаттығу техникасының нәтижелі орындалуы. Мысалы, волейболшының шабуыл соққысы соққан доп, ойын алаңына түсуі.

2.*Тиімділігі*-биомеханика заңдылықтарына сай тиімді қозғалыс құрылысын орындау.

3.*Тұрақтылығы*- тұрақты жоғары көрсеткіштер көрсетуге бағытталған қозғалыс техникасын құрастыру.

4.*Бейімділігі*- спортшының жетілдірілген қозғалыс техникасын барлық жарыс жағдайында орындай алуы.

5.*Үнемділігі*- энергияны неғұрлым аз жұмсайтын қозғалыс құрылысы.

Техникасын оқыту әдістемесі екі кезеңге бөлінеді де, әр кезеңде өзіне тән дене тәрбиесі әдістері қолданылады.

Бірінші кезеңде тараған әдістер мыналар:

1. Қайталау әдесі. Кенеттен болған дауысқа көп рет, әрбір ретте тезірек сезіну мүмкіншілігін жақсарту.

2. Ойын әдісі. Әр түрлі қозғалмалы ойындар. Спорттық ойындар (баскетбол, стол теннисі, волейбол т.б.) ойнау немесе ойын элементтерін қолдану.

3. Жарыс әдісі. Дене тәрбиесі мұғалімі мен жаттықтырушының басқаруымен жарыс, бәсеке түрінде берілетін әр түрлі эстафеталық сипаттағы жаттығулар.

Екінші кезеңде «сенсомоторлық» әдістеме қолданылады. Бұл әдістеме спортшының жылдам қозғалысы және сол жылдам қозғалған әрекетке жұмсаған аз уақыт аралығын айыра білу қабілеттілігіне негізделген. Іс жүзінде ол былай орындалады: спортшы жаттықтырушының жылдамдық уақыты туралы хабарын ала отырып сөрелік дыбысты өте тез сезуге бағалайды, жаттықтырушы сонан соң ғана уақыт ұзақтығын хабарлайды. Спортшы мен бапкердің уақыт ұзақтығын бағалауы бірдей болған кезде, беріледі. Ақырында спортшыда уақытты дәл қабылдау қабілеттілігі қалыптасады, ол сезіну жылдамдығының жақсаруын тездетеді.

Волейболдың ерекшелігі- әдістерді допқа қолды бір-ақ рет тигізіп орындау, допты соғу санының шектелуі, жағдайдың тез өзгеруі, ойыншылардың өзара қозғалыс бірлігі, ойын алаңының шектелуі т.б. жағдайларға байланысты. Әртүрлі жаттығуларды орындау, даярлыққа және екі жақты ойындарға қатысу маңызды қозғалыс қабілетін дамытуға, тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Волейболмен шұғылдану денсаулықты нығайтып, ойыншыларды жан-жақты шынықтырып, көпшілдікке тәрбиелейді. Сонымен қатар бұл кімді болса да қызықтыратын ойын.

Волейбол ойынының материалына құрылған сабақтардың басты бағыты-ойынның осы түрі арқылы оқушылардың дене тәрбиесін жақсарту, волейбол ойынына дағдылану және сабақтан тыс уақыттарда, тұрғылықты жерлерде өз беттерімен шұғылдануға және ойынға қажетті біліммен, шеберлікпен қаруландыру. Сабақтарда ойын әдістері мен тәсілдерін үйретуде волейболға тән қимыл-қозғалыстың жетілдірумен қатар оқу материалдарын игеру дәрежесі де дағдыланады. Орта білім беретін мектептерде спортшы-волейболшылар даярламайды, сондықтан секцияларда немесе арнаулы спорт мектептерінде волейбол ойынын игерген оқушыларға артықшылықтар берудің қажеті жоқ. Керісінше олар сабақтарды өткізу барысында оқытушыға көмекші болады.

Оқушыларды жапай қамти отырып, волейболдан сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастырудың маңызы зор. Атап айтқанда, IV-VI класс оқушылары үшін мини-волейбол ойынының әдістерін үйретіп, жарыстар өткізу, VII-VIII класс оқушыларын волейболға одан әрі дағдыландыру, сабақ арасындағы үзілістерде оқушылар шеңбер бойында тұрып тор арқылы ойнауға да болады.

Әр сабақта оқушылар өз бетімен волейбол ойнағанда барынша күш түсетін тірек-қимыл аппараты мен бұлшық еттер тобын (қол саусақтары, иық, тізе, тобық буындары) сондай-ақ шапшандық- күш, секіргіштік қабілеттерін т.б. жетілдіре түсуі қажет. Волейбол сабақтарын ойдағыдай өткізу үшін салмағы 1,5-2 кг. бітеу доптар резеңке бинттер, доп ұстағыштар, резеңке серппелі доптар қажет.

Ойын тактикасы- бұл қарсы жақты жеңіп шығу мақсатында барлық ойыншылардың қимыл-қозғалыс әрекетін ойластырып, дұрыс ұйымдастыру. Волейболшылардың бүкіл қимыл-қозғалыс әрекеті екі бағыттан тұрады: шабуыл мен қорғаныс әрекеті. Шабуыл мен қорғаныста жеке, топтық және командалық қозғалыс тәсілдері болады. Жалпы алғанда спорттық мектептер программасында 110 түрлі әдіс-тәсілдер енгізілген.

Ойынның мақсаты тек әдіс-тәсілдердің дұрыс жоспарлануы арқылы жүзеге асырылады. Бұл әсіресе жеке ойыншының қозғалысынан айқын байқалады. Мысалы, допты ойынға қосқанда қалай бағыттау-бұл әдіс-айла, ал допты сол нүктеге дәл түсіру дағдыланғандық шеберлікке байланысты. Допты соғуға берерде шабуылшының қайсысы оңтайлы екені анықталады, қорғанысты допты қабылдау әдісі (жоғарыдан, төменнен) таңдап алынса, тосқауыл қоюда тордың үстіне шығару сәтін, доптың бағытын алдын ала білу қажет.

Топтық әдісте екі-төрт ойыншы ойнайды. Шабуыл әрекетін тордың жанындағы үш ойыншы, сондай-ақ 6-5 I-аймақтағы ойыншылар допты қабылдаған соң бірлесе отырып ойнайды. Осы бірлескен қозғалысты тәсілдік комбинация деп те атайды. Қорғаныс әрекеттеріне 3,4,2 аймақ ойыншыларының артқы шепті қорғауы, сондай-ақ тосқауыл қоюшылардың орнын қауіпсіздендіру қозғалыстары жатады.

Ойын кезінде командалық әдістерді қолдануға бүкіл команда мүшелері қатысады. Оны «ойын жүйесі» деп те атайды. Шабуыл да екі жүйеде болады: 3-2-4-аймақтардағы ойыншылардың бірі берген допты алдыңғы қатардағы ойыншылардың бірінің екінші берілістен кейін шабуылдай соғуы; екіншісі-артқы қатардан торға қарай шыққан ойыншының допты екінші берілістен шабуылдай соғуы. Екінші системаны негізінен тәжірибелі волейболшылар пайдаланады. Қорғаныста да екі жүйе бар: «Алдыңғы бұрыштан» - мұнда 6- аймақты ойыншысы шабуыл аймағына шығып, қорғанысқа тұрады, «артқы бұрыштан»- мұнда әлгі ойыншы алаңның артқы сызығына жақын орналасып, команданың қорғаныс позициясын күшейтеді.

Ойын тәсіліне дағдылану процесінде оқушылар ойын әдісін үйренеді. Волейболдағы негізгі құралдар- доппен жаттығу, жұптасып ойнау және екі жақты ойын нәтижесі оқушылардың әдіс-тәсілдерін

қалай меңгергеніне байланысты. Егер сол құралдардың әсері жақсы болса, ол жаттығуды немесе ойынды орындау уақытына байланысты. Ал әсері төмен болса, уақытты созудан нәтиже бермейді (ойыншылар босқа тұрады да ойынның қызығы кетіп, балалардың ынтасы қайтады).

Ойыншының айла-тәсілін жақсы меңгеруі үшін дене тәрбиесі пәні мұғалімнің педагогикалық шеберлігі мен сабақта оқушылардың ынта жігері мен ебекқорлығына байланысты. Сондай-ақ сабақтан тыс кезде өз бетімен даярлану және оқушылардың дене жағынан дамуына да байланысты.

Тактиканы оқыту құралдарының негізі- арнаулы жаттығулар, жұптасып ойнау, екіжақты ойын нәтижелері.

Кең тараған жаттығулардың қатарына түрлі әдістермен орын ауыстыру, бір орында тұрып және қозғалып барып бір немесе екі аяқпен секіру, жоғары секіріп, секірген допты соғу, бір орыннан, секіріп барып бітеу допты кеудеден, желке тұстан лақтыру, допты беру, шабуылдай соғу жатады.

Ойынға дайындық, яғни денені қыздыру жалпы дамыту және арнайы даярлық жаттығуларынан (тез қозғалу, қуалай, домална, бір немесе екі аяқпен секіріп барып орын ауыстыру, шабуылдаушы соққыны, тосқауыл қою қозғалысын көрсету, қолдың қимылымен үйлестіре түрлі әдіспен орын ауыстыру т.б.) тұрады.

Арнаулы бөлімге жаттығу әдістері бойынша: допты жұптасып екі қолмен жоғарыдан беру және төменнен қабылдау, топ арқылы шабуылдай соғу, әріптесіне доп беру енгізілген. Жоғары разрядты командаларда жалпы дамыту жаттығуларын ойын функцияларына қарай (байланыстырушы және шабуылдаушы) енгізеді. Жалпы дамыту жаттығуларының уақыты-10-15 минут.

Жалпы дамыту жаттығулары міндетті түрде өткізіледі, денені қыздырып, жұмысқа дайындау. Әсіресе, бұл шабуылдаушы соққыға, тосқауыл қоюға және екі жақты ойын кезінде жарақаттан сақтандырады.

Әдебиеттер:

1. Мещерякова О.Н. Оптимизация технико-тактической подготовленности юных волейболисток на основе развития специальной ловкости: дис. ... канд. пед. наук. – Санкт-Петербург, 2003. – 159 с.
2. Пашкова Н.В. Обучение двигательным действиям в волейболе на основе теории учебной деятельности // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2009. – №8. – С. 75-78.
3. Каширин В.А. Формирование специальной ловкости волейболистов массовых разрядов с учетом особенностей соревновательной деятельности: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Чебоксары, 2008. – 22 с.
4. Зябкина С.В., Корневская Г.П., Леганьков С.В. Организация и методика проведения занятий по волейболу: методические рекомендации. – Смоленск, 2006. – 39 с.

ӘОЖ 811.111

Кайржанова А.Г.

М. Өтемісұлы атындағы Батыс Қазақстан Мемлекеттік университеті, Орал қ.

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ЭМОЦИЯНЫҢ РӨЛІ

«Өзінің тарихын, тілін, мәдениетін білетін, сондай-ақ заманына лайық, шет тілдерін меңгерген, озық әрі жаһандық көзқарасы бар қазақстандық біздің қоғамымыздың идеалына айналуға тиіс».
(Н. Ә. Назарбаев Қазақстан халқына жолдауы, 10 қаңтар 2018 жыл.)

Аңдатпа. Мақалада шет тілін оқыту үдерісіндегі эмоционалды компоненттердің маңыздылығын түсіну мәселесі қарастырылады. Шетел тілінде материалды ойдағыдай меңгеруге жағымды әсер ететін немесе кері жағымсыз әсер тудыратын эмоция түрлері талданған.

Тірек сөздер: эмоция, эмоционалды күй, аффективті фактор, сезім, мотивация, қабілет, продуктивті тілдік дағдылар, рецептивті тілдік дағдылар, айтылым, жазылым, оқылым, тыңдалым.

Эмоциялар жалпы білім беруде және соның ішінде шет тілін үйретуде маңызды рөл атқарады. Қазіргі кезде психология ғылым ретінде қоғамда кеңінен танылып, оқыту әдісіне әсері айтарлықтай артты және көптеген зерттеушілер коммуникациядағы эмоциялық компоненттің маңызды рөлін атап өтті. Эмоциялар біздің өмірімізде маңызды рөл атқарады, себебі олар бізге белгілі бір мәдениетте өмір сүруге мүмкіндік береді [1,29]. Розальдоның айтуынша, «эмоция – өзіндік, ішінара физикалық реакциялар, сонымен бірге моральдық-идеологиялық көзқарастың аспектілері; эмоциялар - бұл сезім мен когнитивтік

құрылым, адам, әрекет және социологиялық органы байланыстырушы». Эмоцияларға деген бұндай көзқарас оның оқшауланған ұғымдар емес екендігін, керісінше тіл мен мәдениеттің ажырамас бөлігі болып табылатынын көрсетеді. [2, 15].

Эмоция ішкі жай күйлердің көрінісі болып табылады. [3]. Расымен, эмоциялар жалпы алғанда оқуда, әсіресе шет тілін оқып үйренуде ерекше әсер ете алады. [4]. Көңіл-күй мен эмоциялар жады және қабылдау сияқты когнитивтік процестерге әсер етуі әбден мүмкін. [5,6]. Осыған орай білім беру мекемелерінде эмоциялардың маңыздылығын көрсету мақсатында 1930 жылдан бастап тоқсаусыз зерттеліп отырған студенттердің сынақ қорқынышы және жетістік мотивтері сияқты әртүрлі салаларда бірнеше зерттеулер жүргізілді. Негізгі ғылыми қызығушылығы эмоциялар мен ынталандыруға, білім беруді бағалауға және мектепте тиімді оқуды жүзеге асыруға бағытталған неміс психологы, профессор, доктор *Р. Пекрунның* пайымдауынша «Сынып – эмоционалдық орынекенін ескере отырып және адамның эмоциясының оқу үрдісіне, мотивациясына, оқу үлгеріміне, тұлғалық дамуына және тіпті денсаулыққа әсер ететінін ескере отырып, академиялық эмоцияларға көбірек назар аудару керек». [7, 6]. Пекрунның айтуынша *қуаныш, мақтаныш, зерігушілік, үмітсіздік* сияқты көптеген академиялық эмоциялар академиялық ортада жинақталады және студенттердің оқу үрдісімен, сынып нұсқаулары және жетістіктерімен тығыз байланысты болып келеді.

Сонымен қатар, білім берудің түрлі салаларында аффективті аспектілер мен эмоциялардың рөлі туралы бірқатар зерттеулер жүргізілді (мысалы, Goleman, 1995, Linnenbrink, 2006, Schutz & Lanehart, 2002). «Адам мінез-құлқының эмоционалды жағы» (Браун, 1994, 135-б.) ретінде анықталған аффективтік ауқым шет тілдерін үйренуде де маңызды рөл атқарады. [8, 135] Тіл үйрену үрдісінде аффективтік факторлардың маңыздылығы күмән тудырмаса да, оларға гуманистік көзқарас пайда болған кезге дейін және оның аффективті сала мен эмоционалдық жағдайға деген ерекше назары елеусіз қалды.

Эмоция ауқымы өте кең, бірақ ең көп таралғаны - ашу мен қуаныш. Жылдамдыққа және ең бастысы қабылдау сапасына тек қана жағымды эмоциялар ғана әсеретпейді. Мысалы, ашу-ыза қиындықтардан туындауы мүмкін: неғұрлым студент кез келген тақырыпты немесе грамматика болсын, я ауызша сөлеу болсын тереңірек әрі табандылықпен меңгеруге тырысса, соғұрлым жадыда осы қиындықтар туындаған сәттер есте қалады. Жадының моральдық қысымның көмегімен студент бағдарламаның проблемалық тұстарымен киналған сәтте, эмоционалдық орталықтар есте сақтаудың өзіндік қызметі арқылы жадыны іске қосады.

Тапсырманы табысты аяқтау, қажетті материалдарды игеру, күрделі тақырыпты түсіну немесе бағдарламаның бірдей проблемалық тұстары сияқты қиын нәтижеге қол жеткізу әрине, *қуантады*. Мақсатқа жетудің осы сезімі үшін адам, бұл жағдайда студент көптеген нәрсеге, бірнеше қайталаулар мен күшейтілген дайындықтарға қабілетті келеді. Бұл қуаныш сезімі –білім алудағы, әсіресе - шет тілін үйренудегі ең сенімді және күшті ынталандыру эмоциясының түрі болып саналады.

Мақтау –озат оқудағы тағы бір күшті ынталандыру болып есептеледі. Мұнда тіл үйренушілердің деңгейі – бастауыш мектептің оқушылары мен шамамен 8-сынып оқушыларына дейінгі аралық. Себебі зерттеулердің нәтижесі бойынша одан жоғары жастағы балалар тәуелділікті аз сезінумен қатар мадақтауды да аз қалайтыны дәлелденген. [9]

Мұң мен зерігу –білім алуда қолайсыз болып табылатын эмоциялар. Ерекше зейін қойып, тиісінше тақырыпқа жеткілікті назар аудара білмейтін оқушы сабаққа еш қызығушық тудырмаса, тақырыптың тіпті жартысын да түсініп жарымайды.

Оқу барысында эмоциялардың әр түрлі жіктелімдері бар. Мысалға, Hänze эмоцияларды 1) берілетін тапсырмаларға қатысты эмоциялар 2) әлеуметтік эмоциялар деп бөледі. *Тапсырмаларға қатысты эмоцияларға* мыналар жатады:

- үрдіске бағдарланған (білім алудағы қуаныш сезімі, қызығушылық, зерігу)
- перспективті (үміт, қорқыныш)
- ретроспективті (мақтаныш, ашу-ыза).

Оқу үдерісіндегі *әлеуметтік эмоциялар* абсолютті немесе салыстырмалы түрдегі сыныптағы немесе группадағы оқушылардың/студенттердің оқу іс-әрекетінің түрлерін және жұмыс формаларын салыстырулар кезінде пайда болады.

Құрдастарына, сыныптастарына, топтағы студенттерге және өзінен үлкен адамдардың алдындағы *мақтаныш* –бәсекенің бастауы. Психологтар қазіргі кездегі бәсекеге қабілетті тұлға, студент немесе топ мүшесі өздігінен шешімді шапшаң қабылдап қана қоймай, ақпараттардың көлемін тезірек өңдей алады және жоғары жетістіктерге қол жеткізу үшін көбірек уақытты және энергияны қажетті жұмысқа арнайды деп есептейді. Шындығында бәсекесіз өмірде ештеңеге қол жеткізе алмайсың. Мұны неғұрлым кіші буын жастары түсінсе, соғұрлым олардың оқуға, құлшыныс пен күш-жігерге байланысты басшылық қасиеттері басым болады.

Сонымен қатар жағымсыз эмоциялар да бар. Олар негізген қорқыныш сезімдеріне негізделген. Қолындағы бар нәрсесін немесе уәде еткен дүниесін жоғалту; топ алдында өзін жағымсыз сезіну немесе ұятқа қалу, жазалаудан қорқу; өз өзіне қанағаттанбау сезімі, кінә арту сезімі сияқты қорқыныштан туындайтын жағымсыз сезімдер. [10, 177]

Эмоционалды күйлер білім мен оқытуға елеулі әсер етуі мүмкін, ал білім беру саласында академиялық ортада сезілетін эмоциялардың барлық түрлерін зерттеу өте маңызды, себебі оқу мен

жетістіктер «адам эмоцияларының бүгінгі негізгі көздері». Осыған сүйене отырып, Пекрунның *академиялық эмоциялар* бойынша зерттеулері - білім беру саласындағы эмоцияларды танып білуге бағытталған зерттеу жұмыстарының ең жақсы мысалы болып есептеледі. [11, 92]. Пекрун, Френзел, Гетц және Перридің академиялық эмоция жөніндегі зерттеулері үш өлшемді қамтитын жетістік эмоцияларының көп өлшемді таксономиясын ұсынады: атап айтқанда: объектіге бағытталған (іс-әрекет немесе нәтиже), валенттілігі (жағымды немесе жағымсыз) және белсенділігі (белсенділігі жоғары немесе төмен). Мысалы *қуаныш сезімі* – тапсырманы орындау кезінде студенттерді белсендіре алатын және академиялық мотивацияны арттыратын жағымды эмоциялардың бірі ретінде саналады. Керісінше, *үмітсіздік* – зиянды болуы мүмкін жағымсыз эмоцияны білдіреді. [11]

Пекрун, Гетц және Перри әзірлеген *академиялық эмоциялар сауалнамасы* жетістік эмоциялары мен студенттердің білімі және оқу үлгерімдері арасындағы өзара байланысты бағалауға арналған өз-өзіне сеп беру құралы болып табылады. Эмоциялардың маңыздылығы соншалық, студентке сабақ барысында шетел тілін үйреніп, тапсырма орындауды әрімен қарай жалғастыруға немесе керісінше шешім қабылдауына әсерін тигізеді. Осыған байланысты, Сауд Аравиядағы Таиф университетінің ағылшын тілі орталығының вице-директоры, доцент *Насра Махмуд Исмаил*, Пекрунның академиялық эмоциялар сауалнамасын қолдана отырып, студенттердің ағылшын тілі сабақтарындағы жағымды және жағымсыз эмоциялардың ағылшын тіліндегі жетістіктеріне әсер ететінін анықтады. Сондықтан, егер ағылшын тілі мұғалімдері сабақ барысында жағымсыз эмоцияларды азайтып, бейбіт қарым-қатынасты сақтауды қаласа, студенттердің академиялық эмоцияларын ескеріп, оларды білім берудің бір бөлігі ретінде есептегені жөн. [12, 24]

Сонымен қатар, *Мендес Лопес пен Пи Агилар* жағымды және жағымсыз эмоциялардың шет тілін үйренушілердің ынталандыруына да айтарлықтай әсер етуі мүмкін екеніндігін көрсетті. Олар *қорқыныш* пен *мұң* сияқты жағымсыз эмоциялардың оқытуды жақсарту алатындығын және шетел тілдерін үйрену барысында жағымды ынталандырушы болып көрінуі мүмкін екенін анықтады.

Неміс педагогика және психология профессоры *Моше Зайднер* жағымсыз эмоциялар студенттердің оқу ынтасына, оқу әдіс-тәсілдерін тиімді қолдануына және ерекше зейін қоюына кері әсерін беруі мүмкін екендігін көрсетті. [14]. Гоулман да өз еңбегінде дәл осы пікірді ұстанып, «қобалжулы, ашуланған және күйзеліске ұшыраған студенттер сабаққа қызығушылық тудырмайды және зейін қойып тындамайы, тіпті оқымайды; бұндай кезде студент ешқандай мәліметті жөнді қабылдай алмайды», деп көрсетті. [15, 78]. Мәселен, академиялық саласында кеңінен зерттелетін *қобалжу* эмоциясы ағылшын тілін шетел тілі ретінде оқитын студенттерге тілдік дағдыларына қатысты тапсырмаларды орындауда өз әсерін тигізеді. Көптеген ғалымдар (мысалы, Чэнь, 2002, Дали & Уилсон, 1983, Спилманн және Раднофский, 2001) шет тіліне қатысты алаңдаушылық студенттердің *айтылым* және *жазылым* сияқты *продуктивті тілдік дағдыларына* теріс әсер етеді деп санайды. Дегенмен, басқа да ғалымдардың дәлелдеріне сүйенетін болсақ (Бэкон С.М., Лунд Р., Сэллерс В.Д.) *қобалжу* эмоциясы *оқылым* мен *тыңдалым* сияқты *рецептивті (қабылдаушы) тілдік дағдыларына* кері әсер беретіндігін ұстанады. [16, 17, 18]

Кейбір зерттеулерде *қобалжу* деңгейі тым жоғары студенттер жазылым кезінде тіпті өз ана тілдерінде жазса да өз ойларын аздаған сөйлем ішінде ғана жеткізеді екен. [19, 125]. Пэйман С. мен Седихи Ф. пікірінше, тіл үйренушілерде неғұрлым күзеліс көбірек болса, соғұрлым *оқылым* сынақтарынан нашар нәтиже көрсетеді. [20]. Сонымен қатар, Махмудзаданың айтуынша, сөйлеу қабілетінің жоғары деңгейіне ие студенттердегі *қобалжу сезімі* аз тәжірибелі шетел тілін үйренуші студенттерімен салыстырғанда азырақ болады. Керісінше, тұлғалық дамуына, оқу үлгеріміне, ынтасына және оқу үдерісіне, тіпті денсаулығына терең әсер ететін *ашу, қанағат, үміт, ұят, мақтаныш, зерігу* және *үмітсіздік* сияқты эмоциялар назардан тыс қалды, ескерілмеді. [21].

Қуаныш эмоциясына келетін болсақ, Юкселир тіл үйренушілер жайында олардың тілді оқу үдерісіндегі және оқу соңындағы қуаныш сезімдеріне қарағанда тілді оқып бастамас бұрынғы қуаныш сезімдерінің деңгейі басым екенін айтты. Бұған Хорвицтің *қобалжу* эмоциясының шетел тілін үйрену үрдісіне тән екендігі жөніндегі пайымдаулары сәйкес келеді. Қысқаша айтқанда, көңіл көтеру сияқты жағымды жандандыратын эмоциялар қызығушылық пен ынталандыруды күшейте алады. [22]. Эмоционалды күйлер мен танымдық белсенділік арасындағы байланысты зерттеуші салалар, қуаныш пен үміт сияқты жағымды эмоциялардың икемді ойлауды және идея тудыруға, өзін-өзі реттейтін және метатанымдық стратегияға қатысуға қабілетті екенін көрсетті. Сондай-ақ, позитивті көңіл күй мен эмоционалдық жағдайлар студенттердің қабылданған ақпаратты өңдеудегі үлгеріміне әсер ететіндігі және олар жады процестерінде және ұзақ мерзімді еске сақтауда және атқарушы тапсырмаларда көмекші рөл атқаратындығы анықталды. [23].

Қорытындылай келе бұл нәтиже көрсеткіштері тіл мұғалімдерінің оқыту әдіснамасын және жағымсыз эмоциялардың зиян әсерлерін азайтып, жағымды эмоциялардың пайдалы әрі қажетті әсерлерін мүмкіндігінше көбейту тәсілдерін қарастыру қажет, себебі Линн Фридтің пайымдауынша жағымды эмоциялар мұғалімдермен қоса студенттерге де идеялар мен әдіс тәсілдердің көбірек пайда болуына септігін туғызады. [24, 11].

Мұғалімдер оқушылардың жетістіктерін насихаттаудағы ең әсерлі рөл атқаратындығын сонымен қатар, эмоционалды ақылды мұғалімдер студенттермен өзара әрекеттесуге және педагог пен студент

арасындағы жағымды қарым-қатынас жасауға қабілетті екенін ескере отырып, мұғалімдер өз студенттерінің эмоцияларын түсінуге және реттеуге белсенді рөл атқаруы әбден мүмкін деген қорытынды жасауға болады. Сөйтіп оның маңыздылығының себебінен әртүрлі мәселелер мұғалімдердің білім беру бағдарламаларына қосылуы керек. Осылайша, аффективтік факторлардың тілдік білімге әсерін ескере отырып, сабақ барысында студенттердің өз эмоцияларын және сезімдерін басқаруға, реттеуге және бақылауға көмектесу керек екендігі және оны маңызды деп қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер:

1. Wierzbicka, A. 1992. Semantics, Culture and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations. Oxford: Oxford University Press.
2. Rosaldo, M. 1984. Toward an anthropology of self and feeling. In R. Shweder and R. LeVine (eds.) Culture theory: Essays on mind, self, and emotion, 137-157. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Lazarus, R. S. (1999). Stress and emotion: A new synthesis. New York: Springer Publishing Company.
4. Pekrun, R., Goetz, T., Titz, W. & Perry, R. P. (2002a). Academic emotions in students' self regulated learning and achievement: A program of qualitative and quantitative research. Educational Psychologist, 37(2), 91-105.
5. Pekrun, R., Goetz, T., Titz, W. & Perry, R. P. (2002b). Positive emotions in education. In E. Frydenberg (Ed.), Beyond coping: Meeting goals, visions, and challenges (pp. 149-174). Oxford, UK: Elsevier.
6. Parkinson, B., Totterdell, P., Briner, R. B. & Reynolds, S. (1996). Changing moods: The psychology of mood and mood regulation. London: Longman.
7. Pekrun, R. (2014). Emotions and learning. France: Gonnet Imprimeur. 6-p.
8. Brown, H. D. (1994). Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall Regents. p.135.

ӘОЖ 371.3

Киякбаева Г. Т.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУГЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРҒА ТОЛЕРАНТТЫ ҚАТЫНАСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Қазақстанда «Бәріне бірдей мүмкіндік» деген тұрғыны қолданатын инклюзивті білім беру бағдарламасының енгізілгеніне де көп болмады. Бұл термин көбіне «Сапалы білім барлығы үшін» түсінігімен бірдей болып келеді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауында «Жаңа технологиялық қалып біздің қалай жұмыс істейтінімізді, азаматтық құқықтарымызды қалай іске асыратынымызды, балаларымызды қалай тәрбиелейтінімізді түбегейлі өзгертуде» екені, сондай-ақ «барлық жастағы адамдарды қамтитын білім беру ісінде өзіміздің озық жүйемізді құруды жеделдету» жөнінде атап көрсетілген [1].

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Қазақстандық білім беру мен ғылым жүйесін жаңғыртудың қазіргі заманғы кезеңі әрбір адамның сапалы мектепке дейінгі тәрбие мен мектептегі білімге қолжетімділігін, колледж бен университетте жаңа кәсіби дағдыларды алу, зерттеу және шығармашылық құзыреттерін дамыту мүмкіндіктерін көздейтіні» көрсетілген [2]. Толық теңдік негізінде әрбір білім алушының қабілеті мен ынтасына қарай барлығына сапалы білім алудың қолжетімділігі қазақстандық білім берудің барлық деңгейлерінде іске асырылады.

Соңғы жылдары инклюзивті білім беру саласында ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларға толерантты қатынасты қалыптастыру туралы әр түрлі пікірлер айтылуда.

Инклюзивті білім беру, толерантты қатынасты анықтау туралы мәселелер философтар, педагогтар мен психологтардың арасында талқыланып отыр. Қазіргі кезде осы мәселені түбегейлі зерттеп жүрген шетелдік ғалымдар Hinz A., K.Эвербейн, У.Хеймлич, С.Майлз, Эйнссов Митколл, М.Ж.Коутинчо мен А.С.Рипп, Н. Форман мен А.Пратен, В.П.Гудонис, т.б. еңбектерінде инклюзивті білім берудің проблемалары теориялық тұрғыдан қарастырылған.

Соңғы жылдары Ресей ғалымдары С.Г.Шевченко, Д.В.Лернер, Н.Н.Малофеев, Н.Д.Шматко, А.А.Дмитриев, Л.Ф.Ратнер мен А.Ю.Юсупова, С.В.Алехин, Е.А.Ярская, И.Н.Хафизуллина, В.В.Хитрюк, Н.М.Назарованың зерттеу жұмыстарында инклюзивті білім берудің көптеген аспектілері ашылып көрсетілген. Қазақстандық ғалымдар Р.А.Сүлейменова, А.К.Жалмухамедова, А.Т.Баймуратова,

Г.Д.Хакимжанова, А.А.Айдарбекова, А.М.Рахимжанова, С.А.Алейникова мен М.М.Маркович, А.А.Байтұрсынованың зерттеу жұмыстарында инклюзивті оқытудың кейбір мәселелері қарастырылған.

Мүмкіндігі шектеулі баланың проблемасы оның жүре алмай, не көре алмай, сөйлей немесе ести алмайтынында емес. Оның проблемасы балалық шақтан құр қалып, құрдастарымен, басқа дені сау балалармен қарым-қатынас орнатудың, әлеуметтік ортаға бейімделудің қиындығында. Бұндай балаларға тек ата-анасының ғана емес, тұтастай қоғамның көмегі мен түсінгені керек, сонда ғана олар өздерінің қажеттілігін, оларды жақсы көретіндігін түсінеді [3].

Инклюзивті білім беру баланың ерекшеліктері мен білім беру қажеттіліктеріне қарамастан білім беру үрдісіне белсене бірігіп қатысу дегенді білдіреді. Білім беруде инклюзивті тәсілді дамытудың басты қағидасы, әрине ол әр баланың қызығушылығын ескеру болып табылады.

Инклюзивті білім беру баршаның сапалы білімге қолжетімділігін қамтамасыз етуге бағытталған білім беру жүйесін тарату процестерінің бірі болып табылады. Ол балалардың дене, психикалық, зияткерлік, мәдени-этникалық, тілдік және басқа да ерекшеліктеріне қарамастан, сапалы білім беру ортасына айрықша білім алу қажеттіліктері бар балаларды қосуды, аралық кедергілерді жоюды, олардың сапалы білім алуы үшін және олардың әлеуметтік бейімделуін, социумға кірігуін көздейді [4].

Қазіргі кезде инклюзияны білім беруге енгізумен қатар, ерекше білімді қажет ететін балаларға мұғалімдердің, ата-аналардың және құрдастарының, т.б. толерантты қатынастарын дамыту да маңызды мәселе болып отыр.

Инклюзивті білімді көзімен көрген дені сау баланың жанашырлық, аяушылық және түсіністік сезімдері (психологтар мұны «эмпатия» деп атайды) көбірек дамиды, олар ашық-жарқын араласып, төзімді бола түседі, бұл - әсіресе толеранттылық деңгейі төмен қоғам үшін өте өзекті мәселе. Инклюзивті білім беру ұжымдағы иерархиялық бағыныштылықты азайтады.

«Толеранттылық» (лат. *tolerantia*) – шыдамдылық терминінің әр түрлі тілде өзіндік мағынасы бар. Толеранттылық ұстанымдары Декларациясында толеранттылық «біздің жеке тұлғалық ерекшеліктердің көріну тәсілдері мен өзімізді көрсету тәсілдерін, әлемдік мәдениеттердің көптүрлілігін дұрыс түсіну және қабылдау, құрметтеу». Яғни бұл анықтама басқа ұлт өкілдеріне, нәсілдерге, жынысына, жасына, жеке ерекшеліктеріне, тілдеріне, діндеріне, саяси және басқа да көзқарастарына, әлеуметтік жағдайына шыдамдылық таныту дегенді білдіреді. Толеранттылық теңдікті қабылдау және құрметтеу, зорлық-зомбылықтан бас тарту, адам қандай болса, сондай жағдайда қабылдау және онымен келісімділік негізінде өзара әрекеттесу ретінде қарастырылады.

Толеранттылық - жеке тұлғаның ішкі рухани күйі. Бұл жайында В.А.Сухомлинский өз еңбектерінде қарастырған. Ол шыдамдылықты адамгершілік тәрбиесі арқылы көрініс табатын оқушы тұлғасының рухани мәдениетінің маңызды элементі деп таниды:

- Баланың шынайы табиғатын сезініп, табиғат берген ерекшеліктерін ескере отырып, қалай бар солай қабылдап, түсіне білу керек.

- Әрбір баланы жақсы көру, түсіну, сыйлау арқылы қанаттандыруға болады. Барлық баланы жақсы көру керек. Жақсы көру барлығын жаңғыртатын күш [5].

Толеранттылық «адам - адам», «адам - мемлекет» жүйесінде өзараәрекеттесу қағидасы ретінде адам құқығы туралы негізгі халықаралық құжаттарда бекітілген. Ондай құжаттардың бірі – бала құқығы туралы Конвенцияда (1989) бекітілген баланы кемсітпеу қағидасы [6].

Оқытудың инклюзивті моделі білім беру үрдісіндегі барлық субъектілерінің қызығушылықтарын қамтиды: мүмкіндігі шектеулі балалар мен олардың ата-аналары; қалыпты дамушы балалар мен олардың отбасы мүшелерін; мұғалімдер мен білім беру кеңістігінің басқа да мамандарын; әкімшілікті, қосымша білім беру құрылымдарын. Сондықтан білім беру ұйымының жұмысы тек мүмкіндігі шектеулі баланың білім алып, тәрбиеленуіне қажетті арнайы жағдайларды жасауға ғана емес, сонымен қатар педагогтар (арнайы мен жалпы педагогика аймағындағы мамандар) арасында және мүмкіндігі шектеулі балалар мен олардың дені сау құрдастары арасында өзара түсінісуді қамтамасыз етуге бағытталу керек [7].

Сондықтан, білім беру ұйымдары оқу мен тәрбиелеудің барлық субъектілерінің бірлігін, олардың гуманистік тәрбиелеудің негізі және педагогикалық әдептің басты компоненті болып саналатын, «педагогикалық толеранттылық» қағидасына негізделіп құрылған өзара әрекеттесуін ұйымдастыру тәсілдерін білдіретін толеранттылық кеңістігін құру қажет.

Толеранттылық кеңістігінің қалыптасуы гуманистік және рухани құндылықтарға негізделеді және ол өзі де белгілі бір мәдени-тарихи және рухани құндылықтарға ие, өзіндік идентификациялану механизмі жоғары дамыған, ашық және еркін, әлемді белсенді тануға ұмтылатын, өзін бағалауы қалыпты тұлғаны дамытып, тәрбиелейтін гуманистік білім берудің негізгі шарты болып табылады.

П.Ф.Колмогоровтың ойынша, педагогикалық толеранттылықтың мақсатына жатады:

- оқыту, басқалармен толерантты өзара қарым-қатынасқа түсу дағдылары мен біліктіліктерін қалыптастыру арқылы толеранттылық туралы білім беру;

- білім алушының жеке құндылықтар жүйесіндегі маңызды құндылықтардың бірі ретінде (таңдау жасау қабілеті мен қажеттіліктерін дамыту жолы арқылы тәрбиелеу) толеранттылықты қалыптастыру.

Толеранттылықты төмендегідей топтарда мақсатты түрде қалыптастыру керек:

- Мамандарда (дефектолог–мұғалім, логопед–мұғалім, педагог–психолог, педиатр, тәрбиешілер, т.б.);

- ата –аналарда;
- балаларда.

Педагогикалық өзара әсерлесу үрдісінің негізгі құралы педагог болып есептеледі. Біріккен әрекет пен қарым- қатынастың өнімділігі, тиімділігі педагогтың тұлғалық потенциалына, білімі мен біліктілігіне, пікіріне байланысты.

Өзара әрекеттесудің толерантты түріне келесі түрлерді жатқызуға болады: диалог, серіктестік, қорғаншылық.

Диалогта адамның жеке ерекшелігі байқалады, яғни диалогтық әрекеттесу қарым-қатынаста теңдік позициясын көрсетеді. Диалогтық қарым-қатынасқа эмоционалдық және когнитивтік компоненттер тән, яғни эмпатияның жоғары деңгейі, серіктестің сезімі, оны қандай күйде болса да қабылдау, басқаларды қабылдау стереотиптерінің болмауы, ойлаудың икемділігі.

Серіктестік әрқайсысының мүмкіндіктері негізінде мақсаттарды бірге анықтау, бірге жоспарлау, күш пен құралдарды бірге бөлу. Бұл толеранттылық әрекет келесі белгілерден байқалады: контактка түсу, мейірімділік, үрейленушіліктің болмауы, шыдамдылық, сенімділік, әлеуметтік белсенділік.

Қорғаншылық адамның беделіне нұсқан келтірмей қамқорлауды білдіреді. Әрекеттесудің бұл түрі екі жақ бір-бірін қабылдағанда және бір-біріне шыдамдылық танытқанда ғана мүмкін болады. Толерантты қатынастың бұл деңгейіне келесі белгілер тән: эмоционалдылық тұрақтылық, жоғары деңгейдегі эмпатия, экстраверттілік, әлеуметтік белсенділік және көмек көрсете білу біліктілігі.

Толерантты тұлғаның негізгі белгілері:

- тұлғалық тұрақтылық (басқа қоғам мүшелерімен өзара әрекеттесу үрдісінде тұлғаның мінез-құлқында әлеуметтік-адамгершілік мотивтердің қалыптасуы);
- эмпатия (басқа адамның ішкі әлемінде не болып жатқанын адекватты елестету);
- ойлаудың дивергенттілігі (қарапайым мәселелерді қарапайым емес тәсілдермен шешуге қабілеттілік, бірнеше нұсқадағы шешімдерді табуға бағдарлану);
- мобильді мінез-құлық (өзгермелі жағдайларға байланысты стратегияны не тактиканы тез ауыстыруға қабілеттілік);
- әлеуметтік белсенділік (қойылған міндеттерге қол жеткізу мақсатында түрлі әлеуметтік, этникалық және басқа да жағдайларда өзара әрекеттесуге дайын болу) [8].

Мектеп дейінгі жаста алғышарттары қалыптасқанымен, толеранттылықтың кіші мектеп жасында қалыптасатыны дәлелденген. Л.С.Выготскийдің, А.А.Люблинскаяның, А.В.Запорожец пен А.Н.Леонтьевтің, С.Л.Рубинштейннің психологиялық – педагогикалық зерттеулерінде басқа ұлт өкілдеріне, басқа әлеуметтік топтарға деген оң эмоционалды қатынастың қалыптасуына, толеранттылықтың қалыптасуына кіші мектеп жасының маңызы зор екендігі көрсетілген.

А.А.Люблинскаяның зерттеуі бойынша, кіші мектеп жасында шынайы эмпатияның белгілері байқала бастайды: басқа адамның көңіл-күйіне, әрекетіне, жағдайына сол адаммен бірге алаңдау, А.Ш.Мукаеваның жұмысында кіші мектеп жасындағы балаларға қызығушылық, жаңа әсерлерімен бөлісуге қажеттілік, жақсылық пен жамандық, әдемілік пен оғаштық арасындағы айырмашылықтарды көруге қабілеттілік тән болатынын көрсетілген [9].

Эмоционалды қарым-қатынас оң эмоциялар арқылы балада толеранттылықты қалыптастыруға мүмкіндік береді. Балаға ол үшін маңызды ересектің эмоциясы тез әсер ететінін ескерсек, онда ата-ана мен мұғалімнің тікелей қарым-қатынасы арқылы толеранттылық қатынасты қалыптастыруға болады.

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларға инклюзивті білім берудегі мәселелердің бірі - дамуы қалыпты балалардың ата-аналары өз балаларын мүмкіндігі шектеулі баламен бірге оқытуға қарсылығы. Ата – ана баланың бірінші және негізгі тәрбиешісі болып саналады және олар педагогпен бір көзқараста болмаса бала бойында толеранттылықты, басқа да сапаларды қалыптастыру мүмкін емес. Отбасы балаға адамдармен қарым-қатынаста түсудің маңызды тәжірибесін береді. Онда қарым-қатынасқа түсу, коммуникацияның тәсілдерін игеру, басқалардың көзқарасын ескеру және құрметтеу, жақындарына шыдамдылықпен, сыйластықпен қарау кіреді. Толерантты қатынастың тәжірибесін игеруде ата-ананың, туыстарының көрсеткен үлгісі маңызды орынға ие. Ең алдымен отбасындағы қарым-қатынас, ата-ана, туыстары, балаларымен арасындағы өзара қатынас стилі балада толеранттылықтың қалыптасуына ерекше әсер етеді. Бала бойында толеранттылықты қалыптастыру мәселесі ата-ана үшін де, мұғалім үшін де ортақ болып табылады [10].

Оқушылардың, педагогтар мен ата-аналарының толеранттылық қатынастарын қалыптастыру үшін инклюзивті білім беруде келесідей бағыттарды көрсетуге болады:

1. Инклюзивті білім беру мәселесі туралы қоғамдық пікірлер мониторингі. Ата-аналар, педагогтарға жүргізілген сауалнама, анкета нәтижелері негізінде инклюзивті білім беруді жүзеге асыру шарттарын, жағымсыз жағдайларды, білім беру үрдісінің қатысушыларының қанағаттану деңгейін бағалау қажет. Алынған мәліметтер нақты жалпы білім беру ұйымының қызметтерін жоспарлауға негіз бола алады. Мектептің жылдық жоспарына ата-аналардың, педагогтардың инклюзивті білім беруге оң көзқарастарын қалыптастыруға бағытталған іс-шаралар енгізілуі қажет.

2. Ұйымдастыру қызметіне мүмкіндігі шектеулі балаларға қолжетімді білім беруге көңіл аударатын әлеуметтік акциялар, конкурстар, мерекелер ұйымдастыру, ерекше қажеттіліктері бар

адамдарға толерантты қатынасты қалыптастыруға бағытталған әлеуметтік жобаларды жүзеге асыру кіреді. Сонымен қатар педагогтардың біліктілігін арттыру, мектептің әдістемелік кеңестерде сәйкес шараларды жоспарлау жұмыстарын ұйымдастыру да жатады.

3. Ақпараттық қызмет осы мәселе бойынша стендтерге, ақпараттық бұрыштарға, мектептің электрондық сайтына, БАҚ мен мектеп газетіне мақалалар жариялау, оларды толықтыру, мүмкіндігі шектеулі балаларға деген көзқарастарға әсер етуге мүмкіндік беретін ата-аналар жиналысында сөз сөйлеу жатады.

4. Ата – аналар комитетімен жұмыс. Ата-аналар мектеп әкімшілігі мен педагогтардың көмегімен сынып немесе топтың ата-аналарын біріктіріп, ата-аналар, сондай-ақ балалар арасында адекватты қатынас қалыптастыруға әсер етеді. Ата-аналардың қатысуымен түрлі клубтар, балалар ұйымдарын құру қажет. Осы бағытта аталған мәселе бойынша ата-аналарға арналған кітапхана құруға болады.

Сонымен қорыта айтқанда, толеранттылық негізінде инклюзивті білім беру арқылы балалардың тең құқығы қамтамасыз етіліп, адамдармен қарым-қатынас қабілеттіліктерін дамытуға мүмкіндік беріледі, яғни инклюзивті оқыту үрдісі балаларды толеранттылыққа тәрбиелеудің бастауы болмақ. Осы бағытты білім беру жүйесіне енгізе отырып балаларды адамгершілікке, ізгілікке, қайырымдылыққа баулу қоғамның басты міндеті болып саналады.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» Қазақстан халқына Жолдауы // Егемен Қазақстан газеті. – 2018. – 10 қаңтар. - №6 (29237). – Б.1 – 3.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 1 наурыздағы №205 Жарлығы. – Астана, 2016. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1600000205>. Пайдаланылған уақыты: 05.09.2018 ж.
3. Кремнева Т.Л. Формирование толерантного отношения к детям с овз в процессе реализации инклюзивного образования в детском саду//Инклюзивное образование: теория и практика: материалы международной научно-практической конференции (9-10 июня 2016 г, Москва)/Редкол: С.В.Алехина и др. – ГГТУ, 2016. – с.445.
4. Курмышева Л.К. Эксклюзия как феномен жизни общества // Электронный научно-практический журнал «Психология, социология и педагогика». <http://psychology.snauka.ru>. Пайдаланылған уақыты: 19.11.2017 ж.
5. Дорофеева Т. А., Соболевская А. М. Формирование толерантных отношений к детям младшего школьного возраста в инклюзивном образовании // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2014. - <http://e-koncept.ru/54771.htm>. Пайдаланылған уақыты: 10.10.2017 ж.
6. Inclusive education: Textbook./Z.A.Movkebayeva, A.T.Iskakova./- Almaty: Association of higher educational institutions of Kazakhstan, 2016. – 236 p.
7. Кормушина Н.Г. Коммуникативная толерантность как основное условие инклюзивного образования детей с овз // «Инклюзивті білім берудің теориялық және тәжірибелік өзекті мәселелері» атты халықаралық ғылыми- тәжірибелік конференцияның материалдары. – Орал. М.Өтемісов ат. БҚМУ РБО, 2016. - 305 б.
8. Мукаева А.Ш. Воспитание толерантности младших школьников на примере использования устного народного творчества. URL: http://www.bulletin.nosu.ru/images/stories/stats/2011_06/61-65.pdf. Пайдаланылған уақыты: 01.03.2019 ж.
9. Макеева И.А. Толерантность как ценностная основа инклюзивного образования. URL: <http://e-koncept.ru/668214.htm>. Пайдаланылған уақыты: 08.01.2019 ж.
10. Кабекенова А.Ж. Мектептің жағымды мәдениетін дамыту//«Инклюзивті білім берудің теориялық және тәжірибелік өзекті мәселелері» атты халықаралық ғылыми- тәжірибелік конференцияның материалдары. – Орал. М.Өтемісов ат. БҚМУ РБО, 2016. - 305 б.

Куанғалиева С. Н.
Қайыңды ЖОББМ, Қазталов ауданы, БҚО

Жумасалихова Қ. А.
№3 ЖОББМ, Жаңақала ауданы, БҚО

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ДЕҢГЕЙІН АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

**«Өмір бойы білім алу- әр қазақстандықтың
өмірлік кредосына айналуы қажет»**
Н.Ә.Назарбаев

«Білім алудың тамыры ащы,бірақ жемісі тәтті»,–деп бірінші ұстаз Аристотель айтқандай,білім болашағымыздың жарқын болуына бірден-бір кепіл.Қазіргі заман талабына сай білім берудің даму бағыты мен тенденцияларын қамтуда қолданылатын педагогикалық технологиялардың бірі- сын тұрғысынан ойлау «ойлау туралы ойлану» деп сипатталған. Ол маңызды мәселелерді талқылау және тәжірибені ой елегінен өткізуді қамтиды. Мұғалімдер педагогикалық білімі бар және қосымша оқып, өз біліктілігін арттырушы субъектілер болғандықтан, оларда бұл дағдылар дамыған және іс-тәжірибеде қолданылады деп болжанады.

Сын тұрғысынан ойлау – Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік. Бұл модуль оқушылардың да, мұғалімдердің де сын тұрғысынан ойлауды дамытуды саналы және оймен қабылдауын көздейді. Бұл модуль шеңберінде біз сонымен қатар әлеуметтік-сындарлы тәсілдерді, оқытуды дамыту үшін тиімді бағалауды («Оқу үшін бағалау» модулі) және түрлі жастағы балаларға білім берудің сараланған тәсілін қолдануды («Талантты және дарынды балаларды оқыту» және «Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес оқыту және оқу» модульдері) қарастырамыз.

Сын тұрғысынан ойлаудың тамырын сонау соқраттық дәстүрге деінгі 2500 жыл бұрынғы дәуірден көруге болады, сол кездің өзінде беделді негізде алынған білімді тексеру үшін жетекші сұрақтарды пайдалану қалыптасқан олар тиімділік,нақтылық пен логикалық сабақтастықтың талаптарына жауап бере ала ма деген сауалды ортаға тастайды. Қазіргі әлемде сын тұрғысынан ойлау қазіргі заманғы жұмыс күшінің ойлау дағдыларынан күтілетін үміт пен оған қойылатын талаптарды қанағаттандыру деңгейін анықтау құралы ретінде қаралады. XX ғасырда осы проблеманы Франкфурт сыни теория әлеуметтік мектебі қарастырды. Білім беру салаласында осында алғашқы зерттеулердің бірі болған Джон Дьюи , ол білім бағдарламасының оқушылардың ойлау дағдысын қалыптастыруға бағытталуы тек оқушылар үшін ғана емес, қоғам үшін және барлық демократиялық үшін тиімді болатынын мойындады. Ал, Эдвард Глейзер (1941) сыни тұрғысынан ойлау қабілеттілігі үш элементтен тұратындығын болжап берді:

1. Проблемалар мен мәселелерді шешу кезінде өз тәжірибиесін қалыптастыруға ықпал ететін ойлау үдерісін жүзеге асыру.

2. Логикалық зерттеу мен пайымдау әдістерін білу.

3. Осы әдістерді қолданудағы тәжірибиелік дағдылар

Қазіргі заманауи білім беру бағдарламасы балаларды сын тұрғысынан олауды дамытуға, проблеманы зерделеу жекелей немесе топтарда қабылдауға бағытталған оқу үдерісін осы аталған үш элементке сүйенеді.

Жалпы сын тұрғысынан ойлау бақылау, тәжірибе, толғану және пайымдау нәтижесінде алынған ақпаратты ұғыну, бағалау, талдау және синтездеуде қолданылатын әдіс болып табылады, сонымен қатар ол әрекет жасауға негіз, түрткі болуы да мүмкін. Сын тұрғысынан ойлау көбінесе бір нәрсені елестетуге, баламалы шешімдерді қабылдауға, ойлау және іс-әрекеттің жаңа немесе түрлендірілген тәсілдерін енгізуге дайын болуды көздейді, ол ұйымдастырылған қоғамдық әрекеттерге бейілділік пен басқаларды сын тұрғысынан ойлауға баулуды білдіреді.

Бастапқы деңгейде сын тұрғысынан ойлау үдерісі:

- тиісті ақпарат жинауды;
- дәлелдерді сын тұрғысынан талдау мен бағалауды;
- кепілдендірілген шешімдер мен жинақталған қорытындылар;
- ауқымды тәжірибе негізінде болжамдар мен ұсыныстарды қайта қарауды қамтиды.

Оқыту мен оқудағы сын тұрғысынан ойлау сияқты күрделі міндеттермен қатар, бұл үдеріс анықталмаған болжамдар мен құндылықтарды, проблемаларды мойындау және оларды шешудің тиімді құралдарын табуды, түрлі міндеттерді шешуде басымдықтарды белгілеудің маңызын түсінуді қамтиды.

Сыныптағы балалар мен жасөспірімдердің сын тұрғысынан ойлауы Сын тұрғысынан ойлауды, әдетте, білім берудің кейінгі кезеңдерімен – орта мектептің жоғары сыныптары мен жоғары оқу орындарында оқушылармен байланыстырады. Алайда сын тұрғысынан ойлаудың негіздерін кішкентай балалармен жұмыс барысында, қажетті дағдыларды дамыту мақсатында білім берудің ерте кезеңінен дамытуға болады. Бұл жолдағы ең оңтайлы тәсіл – балаларды өз тәжірибесіндегі дәлелдерге мән беруге ынталандыру. Бізде балалардың қызығушылығын оятып, олардың сын тұрғысынан ойлау дағдыларын дамыту үшін қолдануға болатын, әлемнің түрлі бөліктеріндегі және тарихтың түрлі кезеңдеріндегі тұрмыс салты туралы мысалдар жеткілікті. Сын тұрғысынан ойлау мәнмәтінді есепке ала отырып, бақылау мен тыңдау арқылы дәлелдер жинастыру және шешім қабылдау үшін талапқа сай өлшемдерді қолдану сияқты дағдыларды дамытуды қарастырады. Сондықтан оқушыларға бақылау, талдау, қорытынды жасау және интерпретациялау дағдыларын дамытуға мүмкіндік жасау керек. Мәселен, биология сабағын оқытуда оқушыларды:

- макеттер, суреттер, фотосуреттер, естелік жазбалары сияқты дәлелдерді жинақтау және топтастыруға;
- негізгі дереккөздер мен терминдерді бағалауға және оларға тиісті сұрақ қоюға;
- қорытындылар мен бастапқы тұжырымдар жасай отырып, негізгі дереккөздерді салыстыру және талқылауға;
- анағұрлым кең тәжірибе негізінде болжамдар мен ұсыныстарды қайта қарауға тартуға болады.

Жұмысты талдаудың соңғы кезеңдерінде оқушыларға мұғалімдермен пікірталасқа қатыса отырып, өздерінің бастапқы қорытындыларын талдау және қайта қарау арқылы өзінің оқу үдерісін, соның ішінде бағалау, түсіндіру және метатану үдерістерін барынша түсінуге көмек көрсеткен дұрыс. Төменде баланың басқалардың көмегіне жүгіне отырып жасайтын қадамдары мен сыныпта жұмыс істеу кезінде қолданатын дағдылары берілген:

1. Көру арқылы немесе ауызша дәлелдерден алынған ақпаратпен танысыңыздар. Бұл тапсырма негізгі дереккөздерден оқу арқылы алынған ақпаратқа да, шолулар мен сауалнамадан жинақталған деректерге де, оқулық, энциклопедия немесе web-сайт сияқты қосалқы дереккөздерден жиналған ақпаратқа да қолданылуы мүмкін.

2. Дәлелдерді зерттеу құрылымын немесе дәлелге негіз етіп алынған, кешірек жасалған іс-әрекеттерді айқындайтын негізгі тармақтарды, болжамдарды немесе гипотезаларды түсініңіз.

3. Бұл негізгі құрамдас бөлшектердің, көру арқылы және ауызша алынған дәлелдердің қалай біріктірілгенін және бір-бірімен өзара байланысатынын талдаңыз.

4. Жекелеген суреттердің немесе түрлі жеке пікірлер мен естеліктердің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын салыстырыңыз және зерттеңіз.

5. Дәлелдер мен бірқатар тұжырым құру үшін түрлі ақпарат көздерін біріктіре отырып, жинақтаңыз. Сіздің ойыңызды қалыптастыратын және қолдайтын түрлі ақпарат көздері арасында байланыс орнатыңыз.

6. Сіздің зерттеуіңізбен байланысты дәлелдердің заңдылығы мен беріктігін және дәлелдер Сіздің болжамдарыңыз бен ойларыңызды қаншалықты қолдайтынын немесе қайшылық тудыратынын бағалаңыз.

7. Зерттеудің негізіне алынған сұрақтардың жауаптарын түсіндіру нәтижесінде алынған біліміңізді қолданыңыз.

8. Жасалған қорытындыларды негіздеп, өзектілігі мен маңыздылығын дәлелдеңіз.

Сын тұрғысынан ойлау дағдыларын қалыптастырумен қатар, оқушы немесе мұғалім оларды тәжірибелік жағынан пайдалануға дайын болуы тиіс. Глейзер (1941) сын тұрғысынан ойлау «оған белгілі бір қорытындыларды қалыптастыруға мүмкіндік беретін дәлелдер тұрғысынан кез келген ұстанымды немесе болжанатын білім нысанын зерделеу үшін табанды күш жұмсауды» қамтиды деп пайымдайды. Сын тұрғысынан ойлау – өз ойын бағалау ниетінің болуы және оны істей білу, ол кез келген субъект үшін қалыпты болып табылатын шыншыл, ашық, дәйекті, талдау жасауға қабілетті, білімқұмар, өзі мен өзгенің пікіріне сеніммен қарайтын және шешім қабылдауда парасатты болу ниетін дамытуды көздейді. *(Мұғалімге арналған нұсқаулық. Астана, 2019. 44- бет)*

Осы орайда сын тұрғысынан ойлауды қарастыруға болатын ойлау дағдыларының кеңінен қолданылатын 1956 жылы Бенджамин Блумның төрағалық етуімен білім беру комитеті әзірлеген Блум таксономиясы сын тұрғысынан ойлауды иерархиялық моделі болып табылады. Бұл жұмыстың мақсаты үш бағыт бойынша: танымдық, эмоционалдық және психомоторлық жағынан оқушыларды оқыту мақсаттарының тізімін жасау болатын. Блум таксономиясының мақсаты – оқытудың неғұрлым тұтас нысанын құру мақсатында педагогтерді өздерінің күші мен назарын барлық үш салаға бірдей аударуға ынталандыру.

Танымдық саладағы дағдылар әр сабақта белгілі бір тақырыпты білу, түсіну пен сыни ойлау тұрғысынан қаралады. Дәстүрлі білім беру негізінен осы дағдыларды, яғни төмен тәртіптегі мақсатты алға тартуға ұмтылады. Блум таксономиясы, ең төменгі үдерістерден жоғарыға қарай кезең-кезеңмен қозғалуды көздейтін алты кезеңді қамтиды.

Білу Фактілерді, жағдайларды, негізгі тұжырымдамалар мен жауаптарды көрсету арқылы өткен материалдардың есте сақталғанын растау:

- Арнайы сипаттамаларды білу (терминология, нақты фактілер мен т.б.).
- Жалпылайтын сипаттамаларды білу: конвенциялар, үрдістер мен сабақтастық, жіктелімдер мен санаттар, критерийлер, әдістемелер және т.б.
- Тиісті саладағы әмбебап нәрселер және абстрактілерді білу – қағидаттар мен жалпылаулар, теориялар мен құрылымдар және т.б.

Сұрақ қою үлгісі: асқорыту жүйесінің адам үшін маңызы?

Түсіну: Негізгі идеяларды ұйымдастыру, салыстыру, түсіндіру, сипаттау және бекіту жолымен фактілер мен идеяларды түсінетіндігін көрсету:

- Аударма жасау;
- Интерпретация;
- Экстраполяция.

Сұрақ қою үлгісі: Асқорыту жүйесі мен тынысалу жүйесін салыстырыңыз.

Қолдану: Жаңа білімдерді, әдістерді және ережелерді түрлі нұсқада пайдалану.

Сұрақ қою үлгісі: Адам өмір сүруі үшін асқорыту маңызды, неліктен?

Талдау: Дәйектер мен себептерге сәйкес ақпаратты тексеру және жіктеу. Қорытынды жасау және жалпылаудың болғанын растайтын дәлелдерді анықтау:

- Элементтерді талдау;
- Қарым-қатынасты талдау;
- Ұйымдастыру қағидаттарын талдау.

Сұрақ қою үлгісі: Асқорытудың жолын ретімен сипаттаңыз және олардың белгілі бір мүшесі зақымдағанда асқорытудың белсенділігін қаншалықты төмендейтінін түсіндіріңіз. Сіздің сөздеріңізді айғақтауға арналған сілтемелер беріңіз.

Жинақтау: Жаңа үлгіде әртүрлі тәсілдермен элементтерді қиыстыру арқылы ақпаратты жүйелеу немесе балама шешім ұсыну:

- Ерекше байланыс орнату;
- Жоспар әзірлеу немесе ұсынылатын операциялар жиынтығы;
- Абстарктілі қатынастардың жиынтығы негізіндегі қорытындылар.

Сұрақ қойылу үлгісі: Күнделікті асқорыту жүйесінің тыңғылықты сіздер үшін жұмыс жасауы кезінде пайдалы тамақ рационын дайындаңыз. Өзіңіз таңдап алған заттардың алғашқысынан пайдалырақ екенін дәлелдеңіз.

Бағалау: Пікірмен таныстыру және оны дәлелдеу, ақпарат бойынша қорытынды жасау, бірқатар критерийлердің негізінде идеяларды негіздеу және жұмыс сапасын бағалау:

- Ішкі дәлелдемелер тұрғысынан жасалған қорытынды;
- Сыртқы критерийлер тұрғысынан жасалған қорытынды. *Сұрақ қойылу үлгісі: Ас қорыту үшін тағамның барлығы пайдалы деп санайсыз ба? Неге – ия немесе неге – жоқ? Мұғалімге арналған нұсқаулық. Астана, 2019. 44 бет.*

Сын тұрғысынан ойлау ең соңғы сатысында ойлау үдерісінің анағұрлым жоғары деңгейімен байланыстырылатынына қарамастан, Блум таксономиясына сәйкес, аталған деңгейлердің барлығы сын тұрғысынан ойлау үшін қажет деп қарастырылады. Білімді сын тұрғысынан қолдану, талдау, жинақтау және/ немесе бағалау алдында оны жинап, ұғынып алу керек.

Оқушылардың сын ойлау қабілеттерінің қалыптасу деңгейлерін білу үшін мына кестеге баса назар аударамыз. (А. Әлімов «Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер» 36 бет)

Биология пәні оқыту оқушыларда сыни ойлаудың қалыптасу деңгейлері		
Бастапқы деңгей	Орта деңгей	Жоғары деңгей
-Пән бойынша өз көзқарасы мен ұстанымын жан-жақты қалыптастыра алмайды, -Мысалы: «Адыраспан мен қызғалдақтың пайдасын» өз ұстанымымен дәлелдей алмайды, оның артықшылығын түсіндіре алмайды, - Мысалы: «Адыраспан мен қызғалдақтың пайдасын» жан-жақты салыстырмайды, -ұтымды мысалдар келтірілмейді, -себеп-салдарын дәлелді түрде келтіре алмайды, -талдау мен синтездеуді толық жасамайды, -жан-жақты баға бере алмайды.	-Пән бойынша ойлау қадамдарын ретімен қолданады, -Тақырып бойынша өз ұстанымы қалыптасқанымен ұтымды түрде дәлелдей алмайды, - Мысалы: «Адыраспан мен қызғалдақтың пайдасы» тақырыбында өз ұстанымын өзгелермен салыстырады, оның артықшылықтары мен кемшіліктерін ажыратады, -өзіне айтылған сынды сабырмен қабылдай алмайды, оқушы өз ойында толық сенімде отырады. - Мысалы: «Адыраспан мен қызғалдақтың пайдасы» тақырыбындағы өз ұстанымдарды талдай алмайды, олардың оқылықтарын ажырата алмайды. - өз ұстанымдарды өз мақсатында пайдалана алмайды.	-Биология пәні бойынша негізгі ойлау қадамдарын ретімен, логикалық түрде, тереңінен қолдана алады, - Мысалы: «Адыраспан мен қызғалдақтың пайдасын» өз көзқарасы мен ұстанымдарын ұтымды түрде дәлелдей алады, -өзіне -өзі нақты баға бере алады, -өзге пікірлерді бағалай алады, -ұсыныстар мен гипотезалар жасай біледі, -айтылған сынға байыппен қарайды, өз кстанымдарын икемді түрде өзгерте алады, -өз жұмысын жақсарту жолдарын іздейді.

Биология сабақтарында оқушылардың сын тұрғысынан ойлау деңгейін анықтау және дамыту жолдары арқылы анықтауға септігін тегізері анық. Әр мұғалім өз сабақтарында сын тұрғысынан ойлау стратегиясын өзі жете түсіне отырып оқушыны зерттеп, сын тұрғысынан ойлау қырын ұғындырса, шәкірт үшін өмірлік азық қорына айналары хақ.

Әдебиеттер:

1. «Мектептегі мұғалім көшбасшылығы» Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Астана, 2019. 43-44 бет.
2. А.Әлімов «Оқудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер» Астана, 2014. 33-34 бет
3. Стилл Дж., Мередит К., Темпл Ч., Вальтер С. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту құрылымының оқу жоспары. Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарлама жобасы үшін дайындалған әдістемелік құрал. - Алматы, 1998. 33 бет
4. Чемвей Б., Кибос Дж. К., Илиева Э. Влияние коллективного обучения на преподавание поэзии Перемена, Международный журнал о развитии мышления через чтение и письмо. - том 6. - №4, октябрь, - С. 26-34.

ӨОЖ 37.013.77

Құлдашева Н.У., Калаханова С. Б.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Қазіргі заманғы ақпараттық қоғамда жаңа талаптар білім беру жүйесіне және мұғалімге жүктеледі, өйткені ескі формалар мен әдістер қоғам мен техниканың тез өзгеруіне толықтай сәйкес келмеуі мүмкін. Ақпараттық - коммуникациялық технологиялар білім беруде жиі пайдаланылып, оның ажырамас бөлігі болып табылады, білім беру үдерісінің тиімділігі мен ұтқырлығын арттырып, дараландыру мен дифференциациялауға ықпал етеді.

Ақпараттық және коммуникациялық технологияларды пайдалану мына артықшылықтарына ие: компьютерлендіру толыққанды тұлғалық дамуға зор ықпал етеді, ол ақпараттық кеңістікті жылжытуға және айналасындағы әлемді түсінуге көмектеседі.

Кең мультимедиа мүмкіндіктері (жақсы графика, жоғары сапалы дыбыс, үшөлшемді сурет, динамика) табиғи шындықты жақсы модельдеуге мүмкіндік беріп, ақпараттың толығымен қабылдануына әкеледі.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану оқытудың мүмкіндіктерін кеңейтеді (соның ішінде әртүрлі ойындар, мысалы, стратегиялық): мектеп жасына дейінгі балаларға, мектеп оқушыларына және студенттерге арнайы білім беру бағдарламалары жасалып, құрылды. Бұдан басқа, графикалық карталарды оқу, оқу және компьютермен пайдалану сияқты көптеген дағдылар, тұрақты түрде оқытудан гөрі тез және сапалы білім алады. Автоматтандырылған оқыту интерактивті түрде жүзеге асырылады, ол әрбір баланың жеке ерекшеліктері мен мүмкіндігін ескеруге мүмкіндік береді (мысалы, жеке белсенділік қарқыны, олардың мүдделері мен қажеттіліктері және т.б.).

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланудың тағы бір артықшылығы - бұл, ең алдымен ғаламтор арқасында қашықтықтың кедергі болмауы. Кез келген пайдаланушыға қай жерде екеніне қарамастан қазіргі заманғы оқыту технологиялары қол жетімді болады.

Осылайша, біз ақпараттық-коммуникациялық технологиялар адам қызметінің барлық салаларына байланысты кеңейіп келе жатқанын бақылаймыз. Әр кәсіби ісәрекетте қолданылып, жұмыстың тиімділігін арттыруда.

Педагог-психолог орындаған жұмыстардың сапасы мен саны бойынша жоғары талаптары оның жұмысын жетілдіру қажеттігін тудырады. Құжаттамалардың көптігі, кәсіптік қызметтің кең ауқымы, жұмыс қарқындылығы, ұтқырлыққа және жұмыстың тиімділігіне жоғары талаптардың қойылуы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды зерттеу мен белсенді пайдалануға әкеледі.

Оларды қолдану педагог-психологтың қызметінде жаңа мүмкіндіктер ашады, дәстүрлі жұмыс формаларын органикалық түрде толықтырады, білім беру процесінің басқа қатысушыларымен (мұғалімдер, ата-аналар, балалар) қарым-қатынас ауқымын кеңейтеді, қызмет тиімділігін арттырады.

Педагог-психолог өз жұмысында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды келесі бағыттарда пайдалана алады: құжаттармен жұмыс жасау, әртүрлі мәтіндік материалдарды дайындау және орындау: бағдарламалар, есептер, анықтамалар, брошюралар, ақпараттық бюллетеньдер,

ашықхаттар және т.б. білім беру психологының жұмыс уақытын тиімді пайдалуға әкеледі. Мәтіндік құжаттармен жұмыс істеудің Microsoft Office соңғы бағдарламалық пакеттері арқылы тамаша мүмкіндігі бар. Кенсе бағдарламаларының жаңа нұсқаларының пайда болуынан соң, олардың мүмкіндіктері кеңейіп, бағдарламалар өздері жан-жақты бола түсуде.

Қазіргі мәтін редакторлары, соның ішінде Microsoft Word және Microsoft Publisher кейде сөздік процессорлар деп аталады, себебі оларда көптеген сөз өңдеу функциялары бар.

Microsoft Word мәтінді енгізуге, редакциялауға, пішімдеуге, бетін дұрыс орналастыруға мүмкіндік береді. Осы бағдарламамен графиканы, кестелерді, диаграммаларды құжатқа кірістіре аласыз, сондай-ақ грамматикалық және емле қателерді автоматты түрде түзете аласыз. Бұл мәтіндік редакторда көптеген құжаттарды жасау мен редакциялауға көмектесетін басқа да көптеген функциялар бар. Microsoft сөзінің құрамы типтік тапсырмаларды орындауды жеңілдететін автоматтандыру құралдарының кең спектрін қамтыды.

Соңғы нұсқаларында құжатты құпия сөзбен қорғау мүмкіндігі бар, мәтінді PDF форматына аудару және керісінше. Редактор мәтіндерді безендіруге арналған көлемді, көлеңкелер, текстуралық және мөлдір толтырғыштарды, сондай-ақ арнайы автошапарлар мен толтырғыштарды қосу және т.б. үшін графикалық құралдар жиынтығын ұсынады.

Психологиялық-педагогикалық білім беру, психологиялық алдын алу және кеңес беруді ұйымдастыру және өткізу кезінде әр түрлі материалдарды басып шығару үшін дайындау қажет; шақыру билеттері, ашықхаттар, буклеттер, карталар, бюллетендер, сертификаттар және т.б. Microsoft Publisher міндетті көмекші бола алады. Бұл бағдарлама әртүрлі басылымдарды шығаруға, кәсіби сапалы материалдарды әртүрлі жасау, теңеу және таратуды жеңілдетеді.

Microsoft Publisher көмегімен сіз өз идеяңызды аудиторияға уақыт пен ақшаны үнемдей отырып, түрлі типтегі басылым түрінде оңай жеткізе аласыз. Брошюралар, ақпараттық бюллетеньдер, ашық хаттар немесе электрондық пошта материалдарын жасаған кезде графикалық дизайн тәжірибесі болмаса да жоғары сапалы нәтижеге қол жеткізуге болады.

Бағдарлама педагог-психологтың сабаққа дайындық барысында және ақпараттық материалдарды жасау барысында кеңінен қолданылуы мүмкін. Студенттермен бірге мектептің қабырғалық газетін, шақыру қағаздарын және хабарландыруларды, сыйлықтар күнтізбелерін және марапаттау куәліктерін және т.б. жариялауға болады.

Құжаттармен жұмыс істеудегі практикалық қолдануды басқа офистік бағдарламалардан табуға болады. Microsoft Excel бағдарламасы психологты ақпаратты өңдеу және сақтауға, есептерді дайындауға көмектессе, ал Microsoft Access дерекқорларды жасауға көмектеседі.

Microsoft Excel бағдарламасын пайдалана отырып, білім беру мекемесіндегі оқу-психологтың электронды журналын жасай аласыз, ол төмендегі бөлімдерден тұруы мүмкін: әр түрлі жұмыс түрлерінің тізілімі; диагностикалық жұмыс; топтық және жеке консультациялар, топтық және жеке түзеу-дамыту жұмыстары; статистикалық есеп; сараптамалық қызмет; Қолданылған әдістер мен бағдарламалар тізімі. Мұны істеу үшін Microsoft Excel бағдарламасында қарапайым дағдыларды меңгеруіңіз керек[1].

Электронды журналдың арқасында білім психологы әртүрлі бағытта автоматты түрде таратылатын жұмыстар туралы мәліметтерді енгізе алады. Сонымен қатар, ақпарат автоматты түрде есептеледі және қажет болған жағдайда, тез табуға және басып шығаруға болады. Microsoft Excel және Microsoft Access түрлі графикалық және мәтіндік күрделіліктің есептерін жасай алады.

Microsoft Access бағдарламасы оқу мекемесі, сынып (топ), студент (оқушы) үшін әлеуметтік және психологиялық паспорттарды жасау үшін де пайдаланылуы мүмкін. Әлеуметтік-психологиялық паспорттар балалармен, ата-аналармен және олармен жүргізілетін психологиялық жұмыстар туралы барлық ақпаратты қамтиды. Бұл балаларды әлеуметтік-психологиялық қолдаумен байланысты білім беру психологы қызметінің маңызды бөлігі.

Компьютерлік дерекқор сізге қажетті студенттің (оқушының) туралы ақпаратты фамилиямен және атымен тез табуға мүмкіндік береді. Компьютерлік база өте оңай және жылдам орындалады. Ең бастысы, педагог-психолог компьютерлік деректер базасында көптеген практикалық қосымшаларды таба алады. Microsoft Access сізге қарапайым және күрделі дерекқорларды жасауға мүмкіндік береді.

Психологиялық диагностика - бұл балалардың терең психологиялық-педагогикалық зерттеулері, жеке ерекшеліктері мен қабілеттерін анықтау, мінез-құлық, даму және бейімделудегі бұзылу себептері мен механизмдерін анықтау. Диагноз қою үлкен уақытты талап етеді. Алайда, диагноздың күрделілігі оның нәтижелерін өңдеудегідей емес, оны жүзеге асыруында. Бұл жағдайдың жалғыз жолы - ақпараттық және коммуникациялық технологияларды пайдалану[2].

Психологиялық-педагогикалық диагностика үшін ақпараттық технологияларды қолданудың келесі мүмкіндіктері бар:

1. Сынақ жиынтығымен компьютерлік лицензияланған дискілерді және сынақ нәтижелерін компьютермен өңдеуді қолданыңыз. Мысал ретінде «психологиялық мониторинг» программалық-әдістемелік кешені болып табылады, бұл баланың жеке құрылымында, мінез-құлқы мен дамуында болған өзгерістерді диагностикалауға мүмкіндік береді. Жеке оқушының, сыныптың (топтың) психометриялық деректерін компьютерлік өңдеу және талдау орта есеппен 30-дан 60 минутқа дейін қабылданады. Бағдарламалық-әдістемелік кешеннің артықшылығы, негізгі индикаторлар бойынша психометрикалық

мәліметтер жинақталып, қажетті уақыт ішінде толықтырылып, алынған мәліметтердің сапалы, салыстырмалы және графикалық талдауын жасау болып табылады. Диагностиканың қорытындысы бойынша тұтастай алғанда оқу орнының жеке оқушылары, сыныптары мен параллельдеріне тұжырымдар мен ұсынымдары жасалады. Лицензияланған диагностикалық бағдарламалардың жалпы артықшылығы - олардың сенімділігі, нәтижелердің жоғары сенімділігі, автоматты өңдеу және алынған деректерді ыңғайлы ұсыну. Алайда лицензияланған бағдарламалар жеткілікті жоғары құны бар және әрдайым психолог пен оқу орнына қол жетімді емес.

2. Интернеттегі ресурстарды онлайн тестілеу үшін пайдалану. Пайдаланушыға қызығушылық тудыратын барлық мәселелер бойынша онлайн-сауалнамаға түсетін түрлі ресурстар көп. Бірақ олардың қол жетімділігі жиі Ресурс жасаушыларының көп ақша табуға деген ұмтылысын білдіреді. Сонымен қатар, қажетті диагностикалық құралдарды табуға, жылдам және тегін тестіленуге болатын сайттар бар. Психологтарға арналған кәсіби құралдардың ең үлкен жинақтарының бірі twirpx.com сайтында қол жетімді. Оның құрушылары - Ресей, Украина, Белоруссия, Қазақстан және алыс және жақын шет елдердің студенттері, магистранттары мен оқытушылары. Осы ресурстағы пайдаланушылар өздері жұмыс істеген әріптестеріне көмектесетін материалдарды орналастырады. Сондай-ақ, мұғалімдер жіберген материалдар бар, сондықтан оларды әркім пайдалана алады. Бұл сондай-ақ «Кәсіби сынақтар мен әдістер» секциясында диагностикалық әдістерге де қатысты. Мұнда әдістердің әрқайсысы осы сынақ немесе әдіс орналастырылған авторлықты және негізгі ресурсты көрсететін қысқаша түсініктеме беріледі.

Қорыта келе, компьютерлік технологияларды оқу орнында педагог-психологтың жұмысына пайдалану, оларды мектеп психологының нақты іс-шараларымен жұмыс істеу ерекшеліктеріне бейімдеу, сондай-ақ педагог-психологтың кәсіби қызметіне пайдалы интернет-ресурстарды қолдану - жаңа құралдармен жаңартылған форматтағы психологиялық қызметтің жүзеге асуына ықпал етеді.

Әдебиеттер:

1. Соловьева Д. Компьютерные технологии для психолога // Школьный психолог – 2009.-№ 24. – с. 8-10.
2. Носс, И.Н. Руководство по психодиагностике. – Москва: Изд-во Института психотерапии, 2005.-60с.

ӘОЖ 371.3

Курмангазиев Т.С.

Ғ.Молдашев атындағы ОЖББ мектебі, Жалпақтал а., БҚО

ТЕХНОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ЖАҢАША ОҚЫТУДЫҢ ӘДІС – ТӘСІЛДЕРІ

Технология пәнін оқытуда – еңбек етудің алғышарттарын үйрену арқылы оқушыны жек тұлға ретінде тәрбиелеу мақсаты көзделеді. Осы мақсатты жүзеге асыру барысында, оқушыларға берілетін тәлім - тәрбие үрдісін жетілдіру, жұмыс мәдениетін, адамдар арасындағы адамгершілік қарым – қатынастарды жаңарту, еңбек біліктілігін қалыптастыру арқылы еңбекке өнімділігін арттыруға ынталандыру міндеттерін мұғалімге жіктейді. Жас ұрпақты қоғамдық өмірге, отбасындағы қызметке, кәсіпке даярлау, үнемі өзгеріп отыратын әлемде өмір сүретіні туралы түсінікті қалыптастыруды міндеттейді. Елбасы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында: «Негізгі мақсатымыз – Қазақстанның әлемнің елу дамыған елдерінің қатарына енуі» [1] делінген. Сол себепті, әр оқушыға оның қабілеттеріне сәйкес келетін білім беру өрісі қажет.

Адамға ең бірінші өмірлік қажеті - еңбек екенін уақыт дәлелдеуде. «Өнерлі өрге жүзеді» деп дана халқымыз бекер айтпаса керек. Оқыту мен тәрбие процесінде жан жақты дамыған, ерекше қабілетті оқушы жекетұлға тәрбиелеудің қажеттілігі заман талабынан туындайды. Осы талапқа сай қабілетті, өмір шындығын түсіне білетін, ерекше қасиетке ие, жеке тұлға өнерлі адам даярлау біздің міндетіміз.

Білім саласындағы кез келген пән қандай ортада болмасын өзінің айтар ойы, өмірге деген көзқарасы, нақты жеке тұлғаны қалыптастыруға өзіндік үлес қосары анық.

Адам өмірі үшін аса қажетті, әрі өмір бойы тоқтаусыз білім беретін пән «Еңбекке баулу» бүгінгі технология оқу пәні үнемі жетілдіруде.

Біздің елімізде еңбекке үйрену – Ы.Алтынсарин 1887 - 1888 жылдары орыс – қазақ мектебін алғаш ашқанда басталған. Оқушыларды кәсіпкерлікке, қазіргі заман талабына сай басқару, білу, ұйымдастыру, іске асыру жұмыстарына бейімдеу басшылыққа негіз болады. Оқушылардың шығармашылықпен жұмыс жасауына ықпал ете отырып. Қазіргі заманның технологиялық мәдениетіне, яғни бұйымдарды көркем жобалауға, өңдеп, өндіруге бейімдеу болып табылады. Сондай-ақ оқушылардың техника мен технология

әлемін зерттеп, зерделеуін, кәсіптік іс-әрекет элементерінен практикалық тәжірибе алуын қарастырады [2].

Еңбек тәрбиесі - барлық тәрбиенің қайнар көзі. Еңбек тәрбиесі арқылы қолөнер шеберлігін меңгерту арқылы ұрпақты адамгершілік рухында тәрбиелей аламыз. Өйткені, оқушы алған теориялық білімін іс жүзінде қолдана отырып, оны өмірімен, өзінің іс - әрекетімен байланыстыра білгенде ғана, өзіне де пайдасын тигізе алады. Технология сабағы арқылы оқушыны іскерлікке, ұқыптылыққа, әдемілікті сезініп, қабылдауға үйретеміз. Біздің негізгі ұстанымыз: «Сөзден - іске көшу». Еңбек сабағында оқушылардың өнерге, шеберлікке деген бейімділігін дамыта отырып қалыптастырамыз. Оқушылар отбасында да тұрмыстың әр түрлі өнімді еңбегіне қатысады. Баланың бойындағы сапалық қасиеттері, еңбекке қызығушылығы, табиғатты қорғауы, ұқыптылығы арқылы еңбек адамын көру. Қазіргі кезде білім беру кеңістігінде инновациялық үрдістердің бағыттарының бірі - мектепке бағдарлау болып табылады. Оқушылардың қызығушылықтары, қабілеттері толық ескеріліп, сол қажеттілікке сай тиімді жағдайлар жасалып, білім беріледі.

Оқыту мәселелерін бастамас бұрын, жас ұрпақты ұлттық рухта тәрбиелеуге ерекше мән беру керек.

Сабақ – оқыту мен тәрбиелеу үрдісінің негізгі формасы. Ендеше сабақтың мәнді өтуі мұғалімнің шеберлігіне байланысты. Инновация – оны жеке түсініп, оқу үрдісіне енгізу - оқушылардың саналы да сапалы білім алудың бірден бір шарты. Инновациялық әдіс - тәсілдерді енгізу жаңа білім берудің бірден бір шарты деп айттық. Саралап оқыту:

- оқушылардың туа біткен ақыл - ой қабілетінің жеке дамуының жан - жақтылығына негізделген білім беру жүйесі;

- оқытудың дәстүрлі емес сабақ түрлері мен жаңа әдіс - тәсілдерін қолдану;

- сабақтарда пайдаланатын негізгі әдістер оқушылардың көңіл күйіне, ынтасына, қабілетіне қарай, топпен, жеке оқушылармен жұмыс істеу, ойын элементтерін пайдалану т.б. [2].

Технология - пәні география, бейнелеу өнері, тарих, музыка пәндерімен тығыз байланысты. Электронды кәсіптік бағдарлау жүйесі - қазіргі заманға сай ақпараттық - коммуникациялық технология негізінде жасалып, оқушының өзіне қажетті мамандықты тандап, оның ерекшеліктері жөнінде тұтас ақпаратты ұсына отырып, өз мүмкіндігі бойынша қалаған мамандығын анықтауға көмектеседі. Оқушыларды кәсіптік бағдарлау ақпараттық үрдісі, ұдайы кәсіптік білім жөніндегі ақпараттарды талдауды және қорытындылауды қажет етеді. Бүгінгі еңбектің сипаты, мазмұны өзгеріп, жаңа талап пен міндеттерді қажет еткенімен, еңбекті құрмет тұту – халықтар дәстүрінде ежелден қалыптасқан [3, 18 б.].

Балаларды еңбекке тәрбиелеу - қол еңбегі сабағынан басталады. Адам баласы туа сала емес, көре - көре, жүре - жүре жетіледі. Бір адам еңбекке өте қабілетті болып өссе, енді бірі керісінше болады. Баланың жас шағында еңбек тәрбиесін дұрыс алуы немесе одан шет қалуы оның келешек өміріне үлкен әсер етеді.

Баланың еңбек тәрбиесін меңгеруі, қоғам үшін ғана емес, оның жеке басы, өз тіршілігі үшін де қажет. Еңбекке сүйетін адамның өмірінде реніш болмайды. Олар үнемі көтеріңкі көңіл - күйде жүреді [3, 19 б.].

Отбасына еңбек тәрбиесін жүргізгенде, баланы белгілі бір мамандыққа бейімдей даярлауды ескерген жөн.

Егер бала отбасында еңбек тәрбиесін дұрыс алып шықса, мектепке іскерлікке үйрену оңайға түседі. Өйткені, отбасында алған еңбек дағдылары балаға түрлі мамандықты үйренген кезде жәрдемдесіп, оны игеруді оңайлатып отырады.

Технология және бейнелеу өнері екі пән кіріктіріліп, «көркем еңбек» деп аталуында. Пәннің оқу бағдарламасы «шиыршық» қағидаты негізінде әзірленген, яғни оқу мақсаттары мен тақырыптардың басым көпшілігі белгілі бір оқу кезеңінен кейін тереңірек, күрделірек деңгейде қайта қарастырылады. Оқу бағдарламасы оқу жылы көлемінде бөлімдердің оқытылу ретін көрсететін ұзақ мерзімді жоспарға сәйкес жүзеге асырылады. Тақырыптарға сағат санының үлестірілуі және тоқсан көлемінде тақырыптардың оқытылу реттілігін мұғалім анықтай алады [3, 20 б.]. Ұзақ мерзімді жоспар күнтізбелік-тақырыптық жоспарды әзірлеудің негізі бола алады. Пән мазмұнын меңгеру және оқу мақсаттарына қол жеткізу процесінде оқушылардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды, қажетті ақпаратты іздеу, алу, өңдеу, құру және көрсету, ақпараттар және идеялармен алмасу үшін бірлесіп әрекет ету, жабдықтар мен қосымшаларды кең ауқымда қолдану арқылы өз жұмысын бағалау және жетілдіру сияқты қолдану дағдыларын дамыту үшін жағдайлар жасау керек. «Көркем еңбек» пәні оқу бағдарламасының мақсаты-жеке тұлғаның қалыптасуы және өз ойын білдіруінің негізі ретінде, рухани-адамгершілік мәдениетін дамыту, шығармашылық, кеңістіктік - образдық ойлауын, көркем-технологиялық білімнің негізін қалыптастыру болып табылады. Жас ұрпаққа жан-жақты білім беруді жүзеге асыруда осындай жаңартылған бағдарлама негізінде пәндік білімді тереңдету өте қажетті және көп жаңалық әкеледі деп ойлаймын. Бұл курстан оқушыларға білім беруде қарапайымдылық пен пәнаралық байланыстың тығыз болуы қажеттігі, берілген білім оқушының білімге деген уәжін арттыру мақсатында белсенді оқу болу керектігі туралы білім мен түсінікті толықтырады. Соның ішінде, көркем еңбектің жас ұрпақтың қалыптасуына, тәрбиесі мен білімін жетілдіруде әсері мол. Сондай-ақ белсенді оқыту мен формативті бағалау оқушылардың сабаққа деген уәжін арттырудың негізі екенін байқауға болады. Сабақ барысында

қарапайымнан күрделіге қарай ауысу мен тақырыптардың жеңілден басталып, кең көлемде берілетіні туралы көп айтылып, ерекше мән берілді.

Қорыта айтқанда, аталмыш бағдарламаның мәні – баланың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру. Оқушы мектеп қабырғасында алған білімін өмірде қажетке жаратып, пайдаға асыра білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі «өмірмен байланыс» ұғымына құрылған.

Әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы (2018 жылғы 5 қазан) / Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты. – http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nanazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan. Пайдаланған уақыты: 10.01.2019 ж.
2. Әбдіғалиева Ш. Мектептегі технология. – Алматы: «Алматыкітап», 2010.
3. Тәжімұратов Ә. Шебердің қолы ортақ. — Алматы: Қазақстан, 1977.

УДК 78.01

Ларцева Е.В.

Уральский музыкальный колледж им. Курмангазы, г.Уральск

ОГРОМНАЯ ВЛАСТЬ МУЗЫКИ

«Массовое музыкальное образование – это не узкоспециальный вопрос музыкальной педагогики, а вопрос будущего нации».

А. Мухамбетова

Теория музыкального образования рассматривается как учебный предмет, раскрывающий сущность данной области педагогической науки. Специальное внимание уделяется музыкальному искусству в образовательном процессе, личности ребенка в музыкально-образовательной системе, основным компонентам музыкального образования, личности и деятельности педагога-музыканта. Статья рекомендована для студентов музыкальных факультетов, молодых педагогов-музыкантов с целью развития у них профессионального мышления, формирования личностной позиции, творческого отношения к изучаемым проблемам. преподавателям высших и средних профессиональных учебных заведений музыкально-педагогической направленности, всем, кто интересуется вопросами музыкального образования. Внимание в статье также уделяется вопросам организации занятий в системе дополнительного музыкального образования, а также проблеме самообразования учащихся.

Музыкальное воспитание — процесс развития музыкальной культуры, музыкальных способностей человека, его эмоционального восприятия музыки, глубокого понимания ее содержания. Каковы же они, музыкально-психологические аспекты музыкального образования? Какими факторами определяются цель, содержание, уровень, методы и формы музыкального образования? Мне очень нравятся слова философа Конфуция «Если хотите узнать, как страна управляется и какова ее нравственность, прислушайтесь к ее музыке», - писал этот великий человек 25 веков назад. Мы видим, что развитие музыкального воспитания происходило долго и трудно, но в современном мире тоже многие проблемы не решены. Необходимость всеобщего музыкального воспитания, причем самого высокого профессионального уровня, подтверждается всей историей эстетической и педагогической мысли как Востока, так и Запада. Вопросы музыкального образования всегда тревожили умы великих людей, неравнодушных к нравственному развитию общества. «Музыкальное воспитание – более действенное средство, чем все другие. Через ритм и гармонию оно находит путь в глубину души», – так считал Платон, называвший музыкальным не того, кто овладел игрой на каком-либо инструменте, а того, кто достиг согласованности, гармоничности внешнего и внутреннего, мыслей, слов и дел. Музыкальное воспитание, понимаемое очень широко, было либо основой, либо неотъемлемой частью любой системы образования с древнейших времен. И лишь после эпохи Возрождения его значение начало медленно и неуклонно снижаться.

Музыка – мощнейшее средство формирования человека: его сознания, характера, ценностных установок, умственных способностей и нравственности. В истории исполнительства даже бывали случаи, когда в сознании артиста предвосхищаемое время замещалось временем реальным, и музыкант, «выбрасывая» целые фрагменты композиции, «переходил на код». В частности, такой курьезный случай однажды произошел с выдающимся скрипачом Сигети. Если в процессе музыкальной деятельности будет развито музыкально - эстетическое сознание, это не пройдет бесследно для последующего развития, духовного становления. Приобретая в процессе музыкальной деятельности определенные знания о музыке, умения и навыки, человек постепенно приобщается к музыкальному искусству. Из мифов,

легенд ребёнок впервые узнаёт, откуда появились первые музыкальные инструменты, первая музыка. С каким интересом он читает древнегреческие мифы об Орфее, об Арионе. Современные исследователи признают: музыка с древнейших времен была выразителем важнейших граней Бытия. Древность и современность сходятся в одном – возникновение и существование музыкального искусства – вот результат высокого духовного, нравственного и психического развития человека.

Благодаря музыкальному образованию развиваются его интеллектуальные способности, фантазия, слух, концентрируется внимание, активизируются творческие способности. Мы привыкли к тому, что музыка, которая в течение тысячелетий человеческой истории была праздником, сопровождала человека в особо значительные моменты жизни, стала обыденностью, повседневностью. Музыковеды, ученые, педагоги бьют тревогу. Выросло поколение людей «зависимых» от массовой культуры – не выносящих тишины, испытывающих дискомфорт при звуках классической музыки.

Эту ситуацию предвидел Д.Б. Кабалевский [1] еще в 60-х годах XX века, а ведь именно он создал уникальную систему массового музыкального воспитания, известную нам под скромным названием «программы Кабалевского». Задачей стало «ввести учащихся в мир большого музыкального искусства, научить их любить и понимать музыку во всем богатстве ее форм и жанров, воспитать в учащихся музыкальную культуру как часть всей их духовной культуры» [2]. Решение этой задачи будет способствовать духовному оздоровлению нашего общества. Главная задача музыкального воспитания – развитие эмоциональной отзывчивости, привитие интереса и любви к ней.

В чём же сущность методики музыкального образования в таких видах музыкальной деятельности как собственно музыкальная деятельность (слушание музыки, музыкально-исполнительская деятельность, импровизация и сочинение музыки), музыкально-теоретическая, музыкально-историческая, музыкально ориентированная полихудожественная и музыкально опосредованная деятельности. Особое значение сегодня придается технологии организации целостного урока музыки, его вариативности в зависимости от целевой направленности, выбранной учебной темы, творческой профессиональной позиции самого учителя.

Музыкальное образование считается одним из самых длительных. Большинство учащихся в рамках классического музыкального образования проходит по всем трем ступеням: ребенок с малых лет начинает учиться музыке в подготовительном отделении музыкальной школы, поступает в школу, заканчивает ее, затем поступает в музыкальный колледж, а после окончания колледжа — в ВУЗ. Но бывают и исключения. Например, некоторые вундеркинды поступают после школы сразу в консерваторию. Или занимаются с частными преподавателями начальным музыкальным образованием, а затем поступают в музыкальный колледж. С момента поступления в музыкальную школу до окончания института может пройти 16 лет. В ДМШ, как правило, учатся 5-7 лет; в училищах и колледжах — 4 года; в консерваториях и институтах — 5 лет. Срок обучения зависит от выбранной специальности и от индивидуальных способностей. Дольше всех обучаются по специальностям: композиция, теория музыки, дирижирование, классическое исполнительское искусство (фортепиано, инструменты классического оркестра). Быстрее проходит обучение по специальностям: вокал, народные инструменты. Музыкальное образование — это усвоение знаний, умений и навыков в области музыки, необходимых для профессиональной музыкальной деятельности. Музыкально образованный человек знает различные по характеру, стилю, жанрам музыкальные произведения, эпоху, в которой жили и творили великие музыканты, особенности музыкального языка выдающегося композитора.

Основной путь музыкального воспитания и образования — музыкальное обучение под руководством педагога, воспитателя [3]. Человек, прошедший курс музыкального обучения, становится музыкально грамотным, он более верно, разносторонне и глубоко воспринимает сочинения композиторов и может быть их исполнителем. Музыкальное воспитание, образование и обучение тесно взаимосвязаны. С детьми младшего школьного возраста особую роль играет воспитание отзывчивости на музыку, ее эмоционального переживания, обогащение чувств путем приобщения к миру музыкальных образов, отражающих мир природы и человека с его горем и радостью. Такое воспитание возможно лишь при активизации мышления, воображения, внимания, памяти при получении конкретных знаний, умений, навыков, т. е. при музыкальном обучении. На занятиях с подростками и старшими школьниками постоянно усложняется и материал обучения, и выполняемые ими задания. Обучение как бы выходит на первый план, однако его суть по-прежнему направлена на воспитание личности, ее музыкально-эстетических чувств, высокого вкуса, потребностей в общении с художественно ценными произведениями, то есть на воспитание музыкального восприятия как основы музыкальной культуры. Личностные и возрастные особенности функционирования музыкально-познавательных процессов должны быть обязательно учтены. Сегодня можно прочитать большое количество статей, рассуждений о методике построения урока музыки в разных видах музыкальной деятельности, об основных взглядах на психологическую значимость обучения музыке и музыкально-воспитательном воздействии на личность. Многое зависит от мастерства педагогов, профессиональных качеств учителя, его личностной позиции и отношения к художественно-педагогической деятельности. Музыкальное восприятие, по мнению американского педагога и психолога Д. Марселла, создает «фундамент будущей музыкальной культуры». Поэтому вряд ли стоит подвергать сомнению тот факт, что, наряду с основными музыкальными способностями, оно требует целенаправленного развития и в сфере музыкального

воспитания и образования, в том числе и специального. Если педагог ограничивается только обучением техническим навыкам, подготовкой к успешным концертным выступлениям и экзаменам, он никогда не воспитает настоящего музыканта. Потому что музыку прежде всего надо понимать и сопереживать, в ней надо уметь слышать смыслы. Однако взгляд на развитие музыкального восприятия далеко не однозначен. Многие зарубежные психологи и педагоги считают, что главная задача воспитателя - создать ребенку условия для развития музыкального восприятия и предоставить ему полную свободу. Ребенок сам разовьется. Отечественная наука и практическая педагогика исходят из положения, что ребенка надо направлять. Установлено, что музыкальное восприятие поддается развитию, но для этого необходима научно-обоснованная планомерная работа[4].

Глубоко прав был педагог В. А. Сухомлинский, говоря: «... среди многочисленных средств воздействия на юное сердце важное место принадлежит музыке. Как гимнастика выпрямляет тело, так и музыка выпрямляет душу человека». Общество заинтересовано сохранить и передать будущим поколениям духовные ценности, в том числе музыкальную культуру.

Одна из самых актуальных и «больших» проблем, стоящих перед современным обществом - угроза духовного оскудения личности, опасность утраты нравственных ориентиров. Поэтому, нашему воспитанию необходим поворот к жизненно-важным проблемам современного общества, обеспечение нравственного воспитания, противостояние бездуховности, потребительству, возрождению в детях желания и потребности в активной интеллектуальной деятельности.

Литература:

1. Абдуллин Э.Б., Николаева Е. В. Теория музыкального образования: Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений. – М.: Академия, 2004.
2. Безбородова Л.А. История музыкального образования // Безбородова Л.А., Алиев Ю.Б. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях: Учебное пособие для студентов муз. фак. педвузов. – М.: «Академия», 2002. – 416с.
3. Терентьева Н.А. История и теория музыкальной педагогики и образования: Учебное пособие. – Ч. 1. – СПб, 1994.
4. Раньков В.В. Диалоги о музыкальной педагогике.

ЭОЖ 378.2

Маденова Л.М.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ЖАҢА ФОРМАЦИЯ МҰҒАЛІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ДӘРІС САБАҚТАРЫНЫҢ РӨЛІ

Дәріс- оқу- тәрбие процесінің бағыттаушы және бағдарлаушы түрі. Ол білім алушының ғылыми білімінің негізін қалайды және ғылыми ой- өрісін қалыптастырудың әдісі және құралы болып табылады. Дәріс курсының негізгі мақсаты білім алушыны проблемаларды бөліп алып, болжам қойып, оны шешу жолдарын анықтап, заманауи ғылымдағы өзгерістерді ескеріп, іске асыруға үйрету. Қазіргі таңда ЖОО – дағы дәріс – дидактикалық циклдың ең бастысы болып есептеледі. Дәріс- теориялық білім берілетін оқу сабақтарының негізі болып саналады. Дәріске көптеген талаптар қойылады: ол ғылымның заманауи талаптарына сәйкес болуы керек; тақырып толық және аяғына дейін тұжырымдалуы, оның ішкі бірлігі, тұтастығы болуы қажет; студенттердің оқу-танымдық іс- әрекетін туғызуы тиіс. Дәрісте ғылыми білімдерді жүйеге келтіру, мәселенің мәнін ашу, нақты ғылымның қазіргі жағдайы мен даму перспективасы қарастырылып, студенттердің танымдық қызметі белсендіріледі (шығармашылық ойлау қалыптасады). Дәрістің негізгі дидактикалық мақсаттары заманауи, жүйелі білім қалыптастырып, студенттердің пәнге деген қызығушылығын, ой-өрісін, өзіндік жұмыстану қабілетін арттыру. Сол себепті өзіміздің дәріс сабақтарымыз студенттердің танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру мақсатында ақпаратты, проблемалы, «Екеуара дәріс», алдын- ала қателігі жоспарланған дәріс, пресс-конференция дәрістерін кеңінен қолданып келеміз.

«Педагогика», және «Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі» пәндері бойынша мұндай дәрістерді қолдану әртүрлі сала бойынша болашақ мамандарды дайындап жүргендіктен бұл курстардың мақсаты мен рөлін, пәндер жүйесіндегі негіздерін таныстыруымда септігін тигізеді. Себебі мен теориялық материалдарды болашақ мамандардың практикаларымен ұштастыру маңызды орында деп есептеймін. Тілдің бай лексикалық- сөздік жүйесі оқытушының сөздік мәнеріндегі педагогикалық мәдениеттілігінің анық белгісі болып табылады. Сондықтан болашақ оқытушының (мұғалім) сөйлеу мәдениеті- сөз мәнеріне, шеберлігі, стилистикалық ойды нұсқаны таңдай білу, ойын анық және айқын жеткізе білу дағдысын студенттерге түсіндіру қазіргі таңда басты мәселеге айналып отыр. Күнделікті дәрістерімде қолданып жүрген әдістер арқылы студенттер ғылыми білімдері мен қатар, өздерінің өмірлік және кәсіби тәжірибелерімен толықтай бөліседі. Қазіргі таңда пәнді жақсы, терең білетін, күнделікті сабақтағы тақырыпты толық қамтитын, оны оқушыға жеткізе алатын, әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды білу іскерлігі, оқытудың дәстүрлі және ғылыми жетілдірілген әдіс-амалдарын, құралдарын еркін меңгеретін, оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыра отырып дарындылығын дамытудағы іздену-зерттеу бағытындағы жұмыстану мұғалімнің басты міндеті. Сол себепті дәріс кезінде болашақ шығармашыл мұғалімдерді даярлау басты мақсат болып отыр. Өзімнің дәріс сабақтарымдағы студенттермен көптеген жүргізілген жұмыстарды, тапсырмаларды қорытындылай келе, әртүрлі мамандықтардың студенттерінің арасында мамандықтарына сәйкес тапсырмаларды орындаған, жүргізілген пікірталастар барысын төменде ұсынып отырмын.

Дәріс кезінде тақырыпты студенттерге таныс шығармалармен байланыстыру. Сонымен қатар, студенттерге абстракты ойлауға, дәріс мазмұнын өмірмен байланыстыруға мүмкіндік беріледі, қоғамдағы өзекті мәселелерді бейне арқылы көрсету, көрнекіліктерді өздерінің қолдарымен дайындау пәнге деген қызығушылықты арттырады. Оқу материалын есте сақтауларына септігін тигізетіндігін тәжірибе жүзінде байқадым. Ситуациялық сұрақтар мен тапсырмаларды шешу барысында, олардың шешімдерін табуда студенттердің қорытынды шығаруларын қадағалап отырамын. Болашақ мамандықтарын меңгеру кезінде студенттерде туындап отыратын сұрақтарға жауаптарын дәріс кезінде жауап алуларына мүмкіндік беріледі. Дәрісті осы бағытта жүргізу студенттердің кәсіби ой- өрістерін қалыптастыруға және оқыту мазмұнындағы маңызды элементтерді бөліп көрсетуімде қолданылады. Дәріс ЖОО-ғы сабақтың негізі формасы ретінде келесі дидактикалық функцияларды орындайды: оқыту міндетін анықтау; жаңа білімді жеткізу және меңгерту; интеллектуалдық іскерлік пен дағдыны қалыптастыру; студенттердің оқуға мотивациясын арттыру; пәнді басқа пәндермен салыстыру; теориялық саралауға қызығушылықтарын күшейту. ЖОО дәрістің тиімділігі оқытушының жеке лекторлық шеберлігі мен мәдениетіне байланысты. Студенттердің көзқарастарының қалыптасуына әсер ету мақсатында лектордың жекелей эмоционалды әсер етуі, эмоционалды өңделуі, логикалық байланыстылықты табу үлкен ізденісті қажет етеді. Менің ойымша қазіргі пәндерді оқыту барысында, дәрісте шығармашылық бағытта тапсырмалар жүйесін ұсыну өмір талабы. Себебі жаңа формация мұғалімі- рефлексияға қабілетті, өзін-өзі жүзеге асыруға талпынған әдіснамалық, зерттеушілік, дидактикалық - әдістемелік, әлеуметтік тұлғалы, коммуникативтілік, ақпараттық және тағы басқа құзыреттіліктердің жоғары деңгейімен сипатталатын рухани- адамгершілікті, азаматтық жауапты, белсенді, сауатты, шығармашыл тұлға. «Мұғалімге тіл өзінің ойын жеткізу үшін ғана берілмеген, ол басқаның ойын ояту үшін беріледі» деген О.Ключевскийдің пікірін жалғастыратын болсам, болашақ мамандарды педагог қызметіне деген құлшынысын арттыру, бойындағы қабілеттерін дамытуда дәрісті жаңаша ұйымдастыра отырып баяндау студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамытуға баулуға септігін тигізеді. Сонымен қатар түрлі әдістемелерді қолдану дәрістің дамыту функциясын атқарып, студенттерді ойлауға, салыстыруға, талдауға үйретеді. Ал бұл өз кезегінде болашақ мамандардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймайды, сонымен мамандықтары туралы көзқарастарын кеңейтуге мүмкіндік береді.

ӘОЖ 372.321

Махметова С.Д.

*Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар
және инжиниринг университеті, Ақтау қ.*

ЖАҢА ФОРМАЦИЯЛЫ ПЕДАГОГТЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ел президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан - 2030» жолдауында: Болашақта ел тұтқасын ұстар азаматтардың өнегелі тәрбиесі - бүгінгі күн тәртібінде тұрған маңызды мәселелердің бірі. Олардың отансүйгіштік сезімін, білім мен біліктілігін, дағдысы мен шеберлігін, асқақ адамшылдық пен адамгершілік қадір - қасиеттерін, жаңа дүниетанымдық көзқарастарын ұнамды мінез - құлық нормаларын рухани - адамгершілік құндылықтар арқылы қалыптастыру-үлкен қажеттілік екендігі жан - жақты негізделген [1].

Тәрбие - мәңгілік және жалпыадамзаттық категория. Алайда қай халықтың болмасын бұл салада өзіне ғана тән ерекшеліктерімен дараланып тұратын үлгілері болады. Бұл ерекшеліктердің негізін халық

ғасырдан ғасырға, ұрпақтан ұрпаққа мирасқа қалдырып отырады. Егер оларды жай хронологияға көшірер болсақ қазақ жері мен еліндегі ғасырлар бойы қалыптасқан оны үйрету, тәрбиелеу, оқыту жүйелерінің даму диалектикасын да түсінер едік. Осы әдісті негізге алып төмендегі үрдістерді қарастырдық:

- тәрбие мен үйретудің орта ғасырлық үрдістері. Бұл біліктілікке ұмтылыс, тәрбие мен оқуға ұмтылыстың өзіндік бір белесі;

- тәрбие мен біліктілікке, саналылық пен танымға бейімдеудегі шешендік сөздер мен өнердің биігіне шығуы;

- кейін осы үрдістер дамып, жетіліп, ал қайсы бір тұстарда құлдырап, дегенмен рухани дүниеміздің бір бөлігі болған және оны байытқан сазгерлікпен, ақын-жыраулардың ой толғауларымен ұласты. Бұны кемел ойшыл М.Әуезов халық қазынасы деп атады. Халқымыздың психологиялық, тәрбиелік үрдістері мен көзқарастары, дүниетанымы дами түсті.

Қазақ топтырағындағы қалыптасқан тәрбие үрдістері ұлтымыздың өзіндік ұлттық философиясын, педагогикасын, психологиясын, жалпы дүниетанымы мен талғамын қалыптастырды. Олар ұрпақтан-ұрпаққа жетіп жалғастығын тауып отырды. Сондықтан қазіргі оқу-тәрбие процесінде біз құбылыстан мәнге, теориялық санаға, оқуды білікпен ұштастыруға бетбұрыс жасаймыз [2].

Заман талабына байланысты бүгінгі оқу-тәрбие ісіндегі этномәдениеттік бағыттарға бетбұрыс барысында, теориялық тұрғыдан, қандай өзекті теориялық мәселелерді түсінуіміздің қажеттігі осылай туындап отыр.

Бұл тұрғыда теориялық жағынан тиянақтауды қажет етіп тұрған бірден - бір бағыт халықтық ойлау, үйрету үлгілері мен тәрбиелері, олардың ұлттық ерекшеліктері мен біліктері туралы рухани мұраларында көрініс тапқан үлгі - ұғымдары.

Қазақ халқының өткен ұрпағы артына жазба мәдениетін қалдыра алмағанмен, ауызекі үлгілермен өздеріне тән рухани мұралар жүйесін жасай білген. Осы рухани мұралар жүйесінің ішінде қазақ халқының диалектикалық ойлау элементтері мен халықтық тәрбиелеу бағытының алатын орны ерекше [3, 36 б.].

Қазіргі білім беру жүйесіндегі өзгерістер педагогикалық технологиялар мен құндылықтарды жасауға, игеруге бағытталған мұғалім тұлғасының педагогикалық іс-әрекеті және қатынасының әртүрлі бағытында шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі жетілдіру тәсілі мен өлшемі ретіндегі мұғалімнің кәсіби педагогикалық құзіреттілігінің маңыздылығын тартады.

Қазіргі таңда қоғамға керегі - елдің ертеңіне деген сенім мен үміт. Соған орай, бәсекеге қабілетті мамандар дайындау үрдісі жоғары орнындарынан бастау алады. Сондықтан да оқытушылар үнемі өз біліктіліктерін үнемі арттырып отырулары тиіс.

Білім берудің нақты мақсаты - кәсіби білім мен әлеуметтік мақсатқа жету.

Бүгінгі таңда кәсіби білім беруде мемлекеттік білім стандарты оқытудың құзыреттілігін айқындайды. Құзыреттілікті қалыптастыру жолдары мен сақтау социум талаптарына сай білім үрдісін жаңартуға мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда нарық замандағы адамның бәсекеге қабілеттілігі оның жаңа технологияны меңгергеніне және оның еңбек шарттарын орындауына тікелей байланысты болып табылады, сондықтан білім берудің мақсаты мен нәтижесі үнемі өзгеріп отырады.

Көпшілік ғалымдар болашақ мамандардың мәдениеттанымдық дайындығын алға тарта отырып, мамандардың жоғары дәрежедегі іс-әрекеті біріншіден, олардың құзіреттілігіне байланысты десе, екіншіден, жоғары оқу орындарында арнайы кәсіптік білім берумен қатар болашақ мамандарды қазіргі құзіреттілікке сай тәрбиелеуге байланысты - деген пікірді ұстанады.

Ғылыми көзқарастарға сүйене отырып, мәдениет - бұл адамдардың материалдық және рухани байлықты жасауынан көрінетін қоғам мен адамның белгілі тарихи даму дәрежесі деп тануға болады. Бүгінгі ғылым теориясында әртүрлі ғылым салаларының «құзіреттілік» ұғымына берген түрлі анықтамалары құзіреттіліктің түрлі сферасын сипаттайды [4, 58 б.].

Жоғары оқу орнындағы білім беру жүйесінің бірі - құндылықты-бағдарлы құзыреттілік. Бұл студенттің жоғары дәрежедегі әдептілік құндылықтар негізінде азаматтылығы мен елжандылығы, елінің патриоты болуы.

Екіншісі - мәдениеттанымдылық құзыреттілік - жалпы адамзаттық мәдениет жетістіктерін, әлеуметтік өмірдің мәдениет жетістіктерін, әлеуметтік өмірдің мәдениет негіздерін, ұлттық ерекшеліктерін тани білуі.

Үшіншіден, оқу - танымдық құзыреттілік өзінің білімділік қызметін ұйымдастыра білуі, әлемнің ғылыми бағытын ізденушілік-зерттеушілік арқылы түсіну.

Төртіншісі, коммуникативтік құзыреттілік - мемлекеттік және халықаралық қатынаста шетел тілдері қатынас дағдылары болуы.

Бесінші, ақпараттық-технологиялық құзыреттілік-отбасылық, еңбек, экономикалық, саяси, қоғамдық қатынастар саласында талдау жасау.

Алтыншысы, тұлғаның өзін-өзі дамыту құзыреттілігі - әлеуметтік - қоғамдық жағдайларға талдау жасай білуі, өзіндік қадір-қасиет сезімін ұйымдастыра білуі. Қазіргі заманғы педагогикалық әдебиеттерде төмендегідей құзыреттілік ерекшеленеді:

- мәселелерді шешу
- технологиялық құзыреттілік
- білімін жетілдіруге бейімділігі
- ақпаратты шұғыл және сыни тұрғыдан қабылдай білуі
- коммуникативті құзыреттілік.

«Құзыреттілік» сөзінің мазмұны - бағыттардың, жолдардың, әдістердің, құзыреттілік пен құзырлылықтың негізгі мәселелерін анықтау.

«Компетентность - құзыреттілік» - сөзі латын сөзінен аударғанда (compete - сәйкес келеді, сәйкес; competens - қабілетті) дегенді білдіреді. Яғни қазіргі заманның талабына сай кәсіптік білім жүйесіндегі болашақ маманның құзыреттілік туралы мәселе қаралмақшы [5, 14 б.].

Педагогикалық тәжірибе көрсеткендей, болашақтағы жақсы маман - зерттеу жұмыстарымен айналысатын, үнемі өз білімін жетілдіруші. Студент меңгерген әдістемелік зерттеу элементтерін жана білім алу үшін қолданса, ғылыми және шығармашылық жұмыстары кезінде жобалау, жоспарлау, өз ойын қорытып жетілдіру арқылы білімін қалыптастырады.

Білімге деген жаңаша көзқарас оқытуды ұйымдастыру үлгілерін өзгертуді талап етеді. Дәстүрлі оқытудан несиелік жүйеге ауысу, проблемалық, дифференциалдық, коммуникативтік оқыту, топтық технология әдістемесі, жобаларды орындау шағын шығармашылық топтармен жүргізіледі, пікірсайыстар өткізіледі. Соңғы кездері мамандыққа лайықталған оқытудың әр түрлі технология түрлері мен әдістері, іскерлік ойындар, жобалар және т.б. жүзеге асырылуда.

Сапалы да саналы, өнегелі, тәрбиелі, талапты да талантты ұрпақ тәрбиелеу - тәуелсіздік алған еліміз үшін өте қажет.

Құзыреттілікті - студенттердің іс-әрекеттің түрлі тәсілдерін меңгеруінен көруге болады. Сондықтан кәсіби білім берудегі болашақ мамандардың құзыреттілігін жоғары деңгейдегі жаңашыл мұғалім ғана қалыптастырады.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан - 2030» жолдауы // «Егемен Қазақстан» газеті.
2. Дүйсебек Ә. Ұлттық тәрбие тұжырымдамасы және білім сапасы.- «Егемен Қазақстан» газеті
3. Қалиұлы С. Қазақ этнопедагогикасының теориялық негіздері мен тарихы. – Алматы, «Білім», 2013ж.
4. Зимняя И. «Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования страницы педагогической прессы № 5, 2003 г.)
5. Кулюткин Ю.Н. «Психология обучения взрослых» - М. Просвещение 1995 г.

ӨОЖ 372.321

Махметова С.Д.

*Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар
және инжиниринг университеті, Ақтау қ.*

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ТҰЛҒАНЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Әлеуметтену - қарым-қатынастың және іс-әрекетте жүзеге асырылатын, индивидтің әлеуметтік тәжірибені белсенді қайталаудың процесі және меңгеруінің нәтижесі.

Әлеуметтену - бұл тұлғаның қоғамда өмір қамын дұрыс тәсілмен іске асыруына мүмкіндік беретін білімдердің нормалары мен құндылықтардың белгілі бір жүйесін игеру үрдісі болып табылады.

«Тұлға болып туылмайды, тұлға болып қалыптасады» [1,35б.]. Мұның басты мағынасы тұлғаны қоғамда қалыптастыруымыз керек. Әлеуметтену динамикалық сипатта болғандықтан тұлға бұл әр қашанда үдеріс, бұл үнемі қалыптасу.

Әлеуметтенудің мәні мына процестерінің қиылысуында ашып көрсетіледі: бейімделу, интеграция, өзін-өзі дамыту, өзін - өзі жүзеге асыруы.

Әлеуметтендірудің жетекші және анықтаушы бастауы - тәрбиелеу. Тұлғаны әлеуметтендірудің педагогикалық негіздері бала жасының психологиялық ерекшеліктерімен тығыз байланысты болуға тиіс. Оқушылардың дербестігі мен белсенділігін олардың еңбекке, өздеріне, қоршаған ортаға деген құндылық қатынастарын дамыту, оқыту мен тәрбиелеу процесінде жүзеге асыру арқылы қалыптастыруға болады. Әрбір студенттің саяси мәдениетінің, тәрбиесінің, салауатты өмір салтының, әлеуметтік қоғамдық дамуының дұрыс бағытталуы оқу орнының тәрбиелік негізгі бағыты. Осы факторлар бойынша жеке тұлғаны жан - жақты дамыту, қапыптастыру көзделген. Осы бағыттар бойынша жүргізілген жұмыстар

топ жетекшілердің оқушыларды әлеуметтендірудегі жұмысының негізін құрайды. Оқу жылының басында топ жетекшілер оқушылардың әлеуметтік құжатын толтырып, осы негізде жалпы студенттерінің әлеуметтік картасы жасақталды.

Әлеуметтендірудің сәттілігі тұлғаның қоғамға бейімделуін білдіреді. Сонымен бірге өзін - өзі дамытуға, өзін анықтауға, өзін жүзеге асыруға кедергі келтіретін өмірлік бұрылыстарға қарсы тұру қабілетінде байқатады.

Тұлғаның әлеуметтік бейнесін сомдау оның жалпы тіршілік әрекетінің неғұрлым маңызды жақтарын сипаттау негізінде жасалды. Ол үшін жүйелеу жолымен мынадай негізгі бағыттар: отбасылық жағдайы, бос уақытын тиімді пайдалану жолдарына материалдық жағынан қамтамасыз ету жағдайына, өмірлік жоспарларына т.б. әсерлер болып алынды [2,596].

Жеке тұлғаны әлеуметтендіру дегеніміз не?

Жалпы білім беретін мектеп жағдайында жеке тұлғаны әлеуметтендіру – мәдени элементтерді түсіндіру, әлеуметтік мұрағаттар мен құндылықтарды игеру негізінде жеке қасиеттерін қалыптастыру. Әлеуметтендіру қоғам талаптарынан жеке тұлғаның қалыптасу кезеңінде бірте - бірте игеруі, сана мен тәртіптің маңызды әлеуметтік даму барысында қоғамда адам өзін тұлға ретінде сезінеді. Бұл тәрбие, адам өздігінен алдында мақсат қойып, оған жетуде өзінің беделі мен сезімін түсінеді, қоғамдағы өз орнына сенімді. Әлеуметтендіру идеяларын іске асыру, жалпы алғанда, педагогикалық процесте оқу және оқудан тыс уақытты толыққанды пайдалануды, сондай-ақ, отбасымен, қосымша білім беру ұйымдарымен тығыз ынтымақтастықты талап етеді.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы мерзіммен оқытатын жалпы орта білім беру мазмұнындағы әрбір оқушының білім беру нәтижелері түріндегі құзыреттіліктер жиынтығы мыналар:

Мәселені шешу құзыреттілігі

Әр түрлі жағдайдағы мәселелерді анықтауға, өз шешімінің нәтижесін бағалауға, өз қызметіне мақсат қоюға, оны іске асыру үшін қажетті жағдайларды анықтауға, ондағы жетістіктерге жету процесін жоспарлауға және ұйымдастыруға, өзіндік бағалау мен қорытынды жасауға, технологияларды нақты қабылдауға мүмкіндік туғызады.

Ақпараттылық құзыреттілік

Сыни тұрғыдан талданған ақпараттар негізінде саналы шешім қабылдауға, өз бетінше мақсат қоюға және осы мақсаттарға жету үшін танымдық қызметтерді жүзеге асыруға; өз бетінше табуға, талдауға, іріктеу жасауға, қайта құруға, сақтауға, түсіндіруге және ақпараттарды тасымалдауды, оның ішінде қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен жүзеге асыруға; логикалық операцияларды қолдана отырып, ақпараттарды өндеуге; қызметін жоспарлау және жүзеге асыру үшін ақпараттарды қолдануға мүмкіндік береді.

Коммуникативтік құзыреттілік

Адамдармен өзара әрекет пен қарым - қатынас тәсілдерін білуді, түрлі әлеуметтік топтарда жұмыс істеу дағдыларын, қоғамдағы түрлі әлеуметтік рөлдерді орындауды, өмірдегі нақты жағдайларда шешім қабылдау үшін байланыстың түрлі объектілерін қолдана алу білігін, мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілінде, халықаралық қатынаста шетел тілінде қатынас дағдылары болуын қарастырады.

Құзыреттілікті игерудің үш деңгейі жалпы білім берудің үш деңгейіне сәйкес айқындалады. Оқушы әрбір білім беру деңгейін аяқтағаннан кейін енгізілген негізгі құзыреттіліктерді құрайтын, қызметтер түрінің ең аз көлемін игергенін көрсету тиіс [3,1476].

Тұлғаның әлеуметтенуінің әлеуметтік - психологиялық факторлары жалпы түрде үлкен топқа бірігуі мүмкін:

1) әлеуметтенудің әлеуметтік - мәдени жағын көрсететін және оның тарихи, мәдені, ұлттық ерекшеліктері мәселелерін қарастыратын әлеуметтік топ;

2) белгілі бір деңгейде тұлғаның өмір жолының кезеңдерімен анықталатын жеке тұлғалық топ.

В.Г.Крысько тұлғаның әлеуметтенуінің үш факторын (микрофакторлар, мезофакторлар, макрофакторлар), механизмдері мен құралдарын көрсетті. Аталған факторлар тұлғаның әлеуметтенуіне жан - жақты әсер етеді [4,1876].

Тұлғаның әлеуметтенуіне қызығушылық өткен ғасырдың ортасында пайда болды. Әлеуметтену - тұлғаның (барлық өмір сүру кезеңінде) дамуы, қалыптасу процестері және нәтижесі. Әлеуметтену - тұлға мен қоғамның өзара әрекет процесі мен нәтижесі.

Бүгінгі таңда әлемдік білім кеңестігіне толығымен ықпалдасу жоғары білім беру жүйесін халықаралық деңгейге көтеруді талап етеді. Әлемнің көптеген алдыңғы қатарлы елдерінің білім беру жүйесі жоғары білім берудің құрылымын, мақсаты мен міндеттерін, мазмұны мен тәрбие технологиясын өзгертті. Білімді, білік-дағдыларды беру емес, ақпараттық-зияткерлік ресурстарды өз бетінше тауып, талдап және пайдалана білетін, адамгершілік идеялардың қуат көзі болатын, жедел өзгеріп отыратын әлем жағдайында дамитын және өзін-өзі ашып көрсете алатын жеке тұлғаны тәрбиелеу қажеттігі туындап отыр.

ҚР “Білім туралы” Заңында көрсетілгендей білім беру жүйесінің негізгі міндеті ұлттық және жалпы адамдық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаның қалыптасуы мен дамуына қажетті жағдай туғызу болып отыр.

Нәтижеге бағытталған білім беру моделі тұлғаның әлеуметтену процесіне қоғамды, түрлі

қауымдастықтарды тартуды қарастырады. Осы мақсатта аталған мәселемен айналысатын кәсіби қауымдастықтар арасында өзара күш біріктіру үшін қарым - қатынастар орнатып, білім берудің мақсаттары мен нәтижелері турасындағы талқыға бүкіл қоғамды қатыстыру жұмыстары жүргізілуде.

Нәтижеге бағытталған білім беріп, құзіретті маман қалыптастыру жұмысында мынадай жауапкершіліктерді де бөліп көрсетуге болады:

- оқушы өмірде және қоғамда конструктивті роль атқару үшін болашақ нәтижелерге ұмтылуға міндетті;
- оқытушы оқу ісін ұйымдастыру шарты ретінде оқу процесін шығармашылық тұрғыда ұйымдастыруға міндетті;
- ата- ана өз баласының қажетті дәрежеде білім алуына жағдай жасауға тиіс;
- мектеп әрбір оқушының өз даму траекториясын құруына жағдай жасауға міндетті;
- мемлекеттік органда әлемдік білім беру кеңістігіндегі ағымдарды ескере отырып, білім беру жүйесінің сапасы мен оқушылардың жетістіктеріне ұлттық мониторинг жасаудың негіздерін айқындауға міндетті;
- қоғам күтілетін нәтижелердің жетілдірілуіне, білім беру жүйесі жетістіктерінің ашық түрде жариялануына жауапты болуы керек.

Әрбір мұғалім оқушылардың сыныптағы іс - әрекетін ұйымдастыра отырып, 12 жылдық оқытудың тұжырымын ұғына отырып, мына төмендегі қасиеттерді басшылыққа алса, жас ұрпақты әлеуметтендіру мәселесінің шешімі нәтижелі болмақ:

- жеке тұлғаны әлеуметтік бейімділікке үйрету;
- жеке тұлғаны әлеуметтік өзін - өзі ұйымдастырушылыққа үйрету;
- жеке тұлғаны әлеуметтілік белсенділікке үйрету;
- жеке тұлғаны әлеуметтілік жауапкершілікке үйрету;
- жеке тұлғаны әлеуметтілік экономикалық еріктілікке үйрету;
- жеке тұлғаны ақпараттық біліктілікке үйрету;
- этномәдени, саяси әлеуметтік сәйкестілік, т.б.

Бүгінгі біздің білім жүйесінің мақсаты басқа елдердегі тәрбиенің озық үлгілерін емес, тәрбие үрдісінің негізінде білім беру және оқушыны тұлғалық деңгейде қарастырып, тұлғаны жан -жақты дамытып, әлеуметтендіру - заман талабынан туындаған өзекті екендігін мойындау.

Әлеуметтендіру жұмыстарын сараптау барысында төмендегідей мәселелер анықтадық:

- жастар ісі комитетінің жұмысын тиімді ұйымдастыру, студент санын көбейту;
- оқытушылар мен оқушылар арасындағы қарым - қатынасты жақсарту;
- студенттердің әлеуметтік белсенділігі мен қоғамға қарсы қылықтарының алдын алу мақсатында оқушылармен жұмыс түрі мен әдістерін жетілдіру;
- студенттердің жан-жақты қабілеттерін дамыту мақсатында оларды бос уақыттарын пайдаланулары үшін әртүрлі үйірмелерге тарту;
- тәрбиеленуші тұлғаны терең зерттеп, жиналған ақпаратты диагностикалау.

Жаңартылған білім беру жүйесіндегі мектептің алға қойған мақсаты мен міндетін орындай отырып, жалпы білім беретін мектеп жағдайында жеке тұлғаны әлеуметтендіру, қазіргі талабына сай болып отыр.

Жаңартылған білім беру жүйесіндегі тәрбие берудің ерекшелігі - адамзаттық өркениетті дамыған мемлекеттердің озық жетістіктерін, мәдениетін, т.б. адамгершілік құндылықтарын игеру арқылы тұлғаның жан-жақтылығын тәрбиелеу. Әрине, айтылған мақсатқа жету үшін мектеп ұжымы (мектеп басшылары, сынып жетекшісі, пән мұғалімдері, медбике, психолог, т.б.) белсенді кіріскен кезде ғана нәтижеге жетуге болады.

Тек тәрбие ғана жеке тұлғаның дамуының әлеуметтік бағдарламасын жүзеге асыратын, оның бейімділігі мен қабілеттілігін жетілдіретін шешуші күш. Әрине, тәрбие мен білім беруде адамның табиғи қасиеттерін ескеру қажет.

Әлеуметтендіру тұлғаның қалыптасу, қоғамның талаптарын біртіндеп игеру, оның қоғаммен өзара байланысын реттейтін әлеуметтік мәні бар мінез - құлық пен сана белгілерін меңгеруін көрсетеді.

Қорыта айтқанда, әлеуметтендіру - қарым-қатынас жасай білетін, өмірлік мақсатына жете білетін, өмірлік және адамгершілік құндылықтарды ұстанатын, өзінің қажеттілігі мен қызығушылықтарын қоғам талаптарына сәйкес шектей білетін тұлғаның қалыптасуы.

Әдебиеттер:

1. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики // Избранные психологические произведения: В 2 т. - М.: «Педагогика», 1983. - Т. 1.
2. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. - М., 1997.
3. Хуторской А.В. Методологические основы проектирования образования в 12-летней школе. Сб. науч. трудов / Под ред. Ю.И. Дика, А.В. Хуторского.- М.: ИОСО РАО, 2000.
4. Крысько В.Г. Психология и педагогика, курс лекций. ИНФРА-М Вузовский учебник РИОР, 2013 г.

Молдағалиева С.А.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қаласы

КОЛЛЕДЖ ОҚУШЫЛАРЫНДА КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Бүгінгі күн талабы жалпы білім беру жүйесіне, білім беру мазмұны мен оқыту әдістеріне үлкен міндеттер жүктеуде. Қоғамның әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуына білім мен ғылым жетістіктері ықпал ете отырып, мемлекеттің болашағы оның ұрпағының білімділігімен өлшенеді.

Оқу орындарында білім беру сапасы мен оқытушылардың кәсіби құзыреттіліктерін арттыру және олардың педагогикалық шеберліктерін дамыту үшін қажетті жағдай жасауға бағытталған айқын жұмыс жүйесі қалыптасқан. Жалпы құзыреттілік дегеніміз – белгілі бір заттар мен үрдістер және оларға деген қатынастар бойынша әрекет ету үшін қажетті тұлға бойында бар өзара байланыстағы қасиеттердің (білім, білік, дағды, іс-әрекет тәсілдері) жиынтығы.

Қазіргі кездегі білім берудегі оқытушының мақсаты білім мазмұнын игеруге және оны өзінің жеке білімдік капиталына енгізуге арналған ақпараттық ортадағы берілген мүмкіндіктерді қолдану болып саналады. Педагогикалық құзыреттілікке жаңаша көзқараспен қарап, заманауи электрондық оқыту жүйесіне де көшу талабы білім беру ұйымдарына зор міндеттер жүктейді. Жаңа педагогикалық технологияларды қолдану мақсатында құзыреттілікті дамыту мен кәсіби шеберлікті жетілдіріп отыру білім беру ұйымы ұжымының нәтижелі қызметтерінің бірі болып саналады.

Жалпы білім беру саласындағы «құзыреттілік» түсінігі 1960 -1970 жылдардағы шетел әдебиеттерінде, ал 1980 жылдардың соңындағы отандық әдебиеттерде кездесе бастады.

Д. И. Ушаковтың редакциясымен жарық көрген түсіндірме сөздігінде оның авторлары «құзыреттілік» және «құзырет» сөздерінің арасындағы айырмашылықтарды дәлелдеуге тырысқан. «Құзыреттілік» - хабардар болушылық, абыройлық, «құзырет» - жеке тұлғаның кәсіби қасиеті және қызметтік сипаттардың нақты жиынтығы. Әдістемелік терминдер сөздігінде құзыреттілік – яғни, «competo» латын тілінен аударғанда – сәйкес келемін, қол жеткіземін деген мағынада берілген. Құзырлылық деп Н. Л. Сластенин педагогикалық қызметті жүзеге асырудағы теориялық және практикалық дайындықтың бірлігін айтады, ал В.П.Симоновтың айтуынша құзырлылық – бұл тек білімді меңгеру емес, шынайылап келгенде, тапсырма жауабын ісі арқылы шешудегі дайындық әлеуеті деп анықтама берген.

Коммуникативтік құзыреттілік:

- нақты өмір жағдайында өзінің міндеттерін шешу үшін ауызша және жазбаша түрлі байланыс құралдарын қолдануға;
- әдіскер-ғалымдардың анықтамаларын, идеяларын талдауға;
- әдептілік талаптарына сәйкес өзіндік пікірін білдіруге;
- өз пікірін айта білуге, оның ішінде басқа да пікірлермен келісе білу, қарым-қатынас диалогына түсе отырып, жанжалдық ахуалдарды шешуді жүзеге асыруға;
- жалпы нәтижеге қол жеткізу үшін оқытушымен, білім алушылармен топта қарым-қатынас құруға мүмкіндік береді.

Коммуникативтік құзыреттіліктің өнімді топтық қатынас аспектісі бойынша оқушы тапсырмаларды орындау іс-әрекеті кезінде пікірін қорғауға, өзіне берілген міндетті орындай отырып ойын дәлеледеп айта білуге, сұрақ қоя отырып тапсырмаға сәйкес жауап беруге дағдыланады.

Соның ішінде оқушылардың коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселелері қазіргі таңда жете қарастыруды қажет етеді. Қазіргі заманның талабына сай мектептерде білім беру жүйесіндегі коммуникативтік құзыреттілік жөнінде көптеген мәселелер қаралып, олар философиялық, педагогикалық, психологиялық тұрғыдан зерттелініп жатыр.

Коммуникативтік құзыреттілік проблемаларын философиялық тұрғыдан зерттегендер: Г.С. Батищева, Л.П.Буева, М.С.Кагана, О.В. Лармина, Г.П.Щедровицкого, К.Ясперс. Орыс ғалымдары В.А.Адольф, Н.В.Кузьмина, А.К.Маркова, Э.Ф.Зеер, В.А.Сластенин, Т.Ф.Лошакова, т.б. педагогикалық зерттеулерінде педагог кадрлардың кәсіби құзыреттілігі туралы мәселеге көп қызығушылық пайда болғанын айтады. Д.Дьюи, У.Уоллер, М.Мид, К.Юнг, П.Сорокин, Ф.Знанецкий сынды философтар кәсіби құзыреттілікті адамның ортаға үйренуіне қажетті әрекеттер түрі ретінде қарастырады. Олар адамның мамандығы оның белгілі бір нәрсеге деген қызығушылығын тудыратынын, көзқарасын қалыптастыратынын, мақсатқа жетуге талпындыратынын, ортақ пікір алмасуға жетелейтінін айтады. Д.Л.Томпсон, Д.Пристли кәсіби құзыреттілікті жүйелі түрде алынған білім мен жоғары моралдық нормалар мен педагогтік кодексінің нәтижесі ретінде анықтайды.

Жалпы мектеп оқушыларының коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру – көпаспектілі және өте күрделі проблема екендігі мәлім. Педагогика ғылымында «кәсіби құзыреттілік» түсінігі бірнеше ұғым береді:

- еңбектің нәтижесін анықтайтын білім мен дағдының жиынтығы;
- жеке қасиеттерімен қабілеттерінің комбинациясы;
- білімі мен кәсіби ерекшелік жеке қасиеттерінің кешені;
- қызметке теориялық және тәжірибелік дайындығының бірлігі;
- іс әрекеттерін мәдени түрде көрсете білу мүмкіншілігі және т.б.

Құзыреттілік бірінші орынға оқушының ақпаратты сауаттылығын емес, оның мәселені дұрыс шеше білу қасиетін қояды. Егер болашақ педагогтің құзыреттілігінің қалыптасуын орта кәсіби білім беру жүйесінің аумағында қарастырсақ, онда білім, білік, дағды, мүмкіншілігі, яғни, бір сөзбен педагогикалық қызметке маманның қаншалықты дайын екендігі туралы айтуға болады. Біз кәсіби құзыреттілікті коммуникативтік, ақпараттық, регулятивтік және интеллектуалды – педагогикалық құзыреттілік ретінде қарастырамыз.

«Тіл - халық рухы, халық рухы - оның тілі» деген екен атақты неміс ойшылы, тілшісі Вильгельм Гумбольдт. Ұлтаралық қатынастардың негізгі дәнекершісі - тіл. Алайда тіл туралы толғанғанда оны әлеуметтік өмірмен, болашақпен тығыз байланысты қарастыруымыз қажет. Тіл үйренуде ЫНТА, ЗЕЙІН, ТАЛАП, БЕЙІМДІЛІГІ, ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚ, ДАМУ, МЕНГЕРУ үдерістері қатар, яғни бірге жүруі тиіс. Ықылас пен ынта болмаған жерде еңбектің өнбегі болмақ емес. Ал ықылас пен ынта, тіл білсем деген құштарлық пен құлшыныс өзінен - өзі келмейді. Бұлар үйренуші мен үйретушінің объектіге деген қатынасы негізінде туындайды. Өлбетте, бұл өз кезегінде тілге деген әлеуметтік қажеттілікті екі жақты бірдей сезіну, сезінбеуіне тікелей байланысты. Олай болса, әлеуметтік қажеттілікті ұғыну мен ұғындыру ісі оқу-ағарту саласының барлық арнасы бойынша, атап айтқанда, балабақша, мектеп, арнаулы орта және жоғары оқу орындарында, мамандық жетілдіру, ересектерді оқытатын курстар мен үйірмелерде жоспарлы жүргізілуі тиіс.

Аса көрнекті орыс педагогы К.Д. Ушинскийдің балаларды 11-12 жасқа дейін тек ана тілінде оқыту керек деген концепциясы адамның физиологиялық, интеллектуалдық ерекшеліктерін жан-жақты зерттеуден туған ғылыми қағида екенін біз қазір ұмытып кетіп жүрміз. К.Д. Ушинский бұл арада басқа тілдерді еркін меңгеру үшін балалардың әуелі өзінің ана тілінің бар байлығын жеткілікті дәрежеде игеріп алуы қажеттілігін айтады. Сонда өз ана тілінің фонетикалық әуезі мен лексикалық, грамматикалық, синтаксистік конструкциясын жақсы меңгерген шәкірт екінші тілді де тез үйренеді. Өйткені ол бір тілді жан-жақты сіңірген соң, сол тілдің тәжірибесі оған енді екінші тілді үйренуге үлкен база болады.

Жалпы, әуелі бір тілді дұрыс меңгеріп алмаған сәбиге екінші тілді тықпалау оның бойында тілдік қана емес, рухани диградация да туғызатынын жасырып қалу адалдық болмас еді. Сондықтан тілді үйренуді бала организмнің рухани жетілу үдерісімен ыңғайластырып жүргізбесек, жалғандыққа, жаландыққа ұрынуымыз оп-оңай.

Жүсіпбек Аймауытов "Баланы тілге жаттықтырудың мағынасы: баланы сөйлеуге, басқалардың сөзін ұғуға, өз бетімен жазуға, оқуға төселдіру. Бірақ бұл мағынасыз әдеттендіру, құрғақ төселдіру емес, тілге жатты ~~және бірге адамның~~ бағасыз сезімдер, жан түпкіріндегі асыл ойлар жарық көрмей қор болып қалар еді. Адам тілі арқасында жан сырын сыртқа шығарып, басқалардың жан сырын ұға алады" деп жазады.

Білім алушылардың бойындағы коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыруда пікір сайыс сабақтары, ғылыми жоба сайыстары, ғылыми конференциялар мен таңдау курстарының маңызы ерекше. Бұл бағыттағы жұмыстарда білім алушының риторика, тіл мәдениеті аймағында сөз әдебі мен көркем сөз нормаларын меңгеруі арқылы әдеби тілге нәр беретін қайнар сөздер синонимдер мен фразеологизмдер тілдің көркемдегіш құралдарын қолдану дағдысы қалыптасады. Сонымен қатар қоғамда талап етілетін мемлекеттік және басқа да тілдерді игерту негізінде коммуникативтік құзіреттіліктерін қалыптастыру көзделеді. Тұлғаның тірек құзырлықтарының бірі ретінде танылып отырған коммуникативтік құзіреттіліктерін қалыптастыру оның тілдік білімін тереңдетумен қатар сөйлеу біліктілігін де жетілдіреді. Әрі тұлғаның әдеби тіл нормаларын меңгеру сапасы жоғарылайды. Тілді пайдалану – сөз. Қазақ сөз деп тілдің жарыққа шыққанын, тілдің қолданысын айтады. «СӨЗ» деген сөздің алты-жеті түрлі мағынасы бар. Соның біреуі «лингвистикалық термин» тіл мамандары пайдаланады. Айтылған ой, өлең, ұсыныс та сөз. Сондықтан сөз мәдениеті дегеніміз – тілдің қолданысындағы мәдениеті. Ал тіл мәдениеті дегеніміз – дұрыстық, нормалық.

Бүгінгі күні әдеби тілде жазып, әдеби тілде сөйлеуге ұмтылудамыз. Әдеби тілде сөйлеу деген мақалдап, мәтелдетіп отыру емес. Дұрыс сөйлеу. Сөйлемді дұрыс құру, сөзді дұрыс дыбыстап айту.

«Шекара» демей, «шегара» деп, «қол қойылды» демей, «қол ғойылды» деп сөйлеу. Сөздің мәдениеті дегеніміз сөздің дұрыстығы, норманы сақтау. Норма – жүйелілік, тәртіп. Тәртіпсіз ешнәрсе болмайды. Тілдің де тәртібі бар. Жазу тілінің де, ауызша сөйледің де тәртібі бар. Көпшілік алдында сөйлеу дағдыларын меңгерту, пікірталас түрлеріне сай тілдік құралдарды ойларын дәлелдеуде пайдала білу, тілді әлеуметтік қызметіне сай орынды жұмсай білуге үйрету мақсатында берілетін білім мен іскерлік дағдылардың шығармашылық бағытта өрістеуі арнайы немесе бағдарлы курстарда жүзеге асады.

Берілген тақырыптарға баяндама, ғылыми жоба жұмыстарын дайындау кезінде көпшілік алдында сөз сөйлеу аспектісі бойынша қисындық байланыс құралдары мен көрнекіліктерді сауатты пайдалануға дағдыланады. Оны жазуда, қорғауда тиімді тәсілдерді қолдану біліктілігіне төселеді.

Жаһандану үдерісі, жаңа әлеуметтік-мәдени талаптар және мемлекетіміздің экономикалық деңгейінің өсуі шет тілін оқытуды одан әрі жетілдіру мен жеделдетуді талап етеді.

Көптілділік - екі не одан да көп тілді қоғамның қажеттілігі, сол өмірлік қажеттіліктің өтемі, қоғамдық, тарихи категория.

Жалпы көптілділік қостілділіктен бастау алатынына ешкім күмән келтірмес деп ойлаймын. Қостілділік - игілікті құбылыс. Қостілділік - көпұлтты қоғамда тілдердің дамуына қолайлы жағдай туғызылған болса, адамдарға интернационалдық тәрбие берудің қуатты құралы болар еді. Қостілділік пен қоғамның өзара байланысы- «Тіл мен қоғам» деп аталатын жалпы өзара байланысты проблеманың құрамдас бөлігі. Қостілділік осыдан біраз бұрын әркімнің-ақ арманы болатын. Көпұлттылық жағдайында кәрі-жастың күнделікті керегі, өмірлік қажеті.

Қазақстан - әлемдік бәсеке сапындағы көпэтносты халық отаны. Қазақстан азаматы бірнеше тілді білуі тиіс. Кемінде үштілді тұлға болуы қажет. Елбасының “Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан” атты Қазақстан халқына Жолдауында “тілдердің үштұғырлығы” мәдени жобасын кезеңдеп іске асыруды ұсынды.

Қазіргі кезеңде елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалынып, әлемдік білім берудің алдыңғы қатарлы озық тәжірибелері қолданылуда. Білім беру саласының барлық бағыттарында жаңаша көзқарас, яғни жаңаша базистік оқу жоспарына көшу, білім мазмұнын жаңаша жан-жақты жетілдіру, жаңа буын оқулықтары мен әдістемелік кешендерге көшу тағы басқа жүйелілікпен қарастырылып, қалыптасуда.

Тілдің тарихы – халық тарихының көрінісі деп бекер айтпаған. Халықтардың даму жолы тілдердің даму жолымен айқындалады. «Өзге халықтың тілі мен мәдениетін білу адамды сол халықпен теңестіреді, ол өзін еркін ұстайды, егер де сол халықтың күресі мен қамқорлығы оның жүрегіне әсер етсе, ол ешқашан да шет қалмайды. Адамның табиғаты осындай,»- деп ұлы Абай айтқан.

Тіл - халықтың жаны. Біздің көпұлтты мемлекетімізде бір тілді басқа тілден, бір мәдениетті басқа мәдениеттен бөліп алу мүмкін емес. Әр ұлт өкілдері өздерінің тілін, мәдениетін, ұлттық ділін жоғары биіктіктерге көтеру мұраттары айқын. Ұлы Абай атамыздың: «Егер де адам өз халқынан шет болмай, өз халқының басқа халықтармен достық қатынаста болуын тілесе, ол – саналы, адал адам».

Осыған орай Елбасы Қазақстан халықтар ассамблеясының XII сессиясындағы баяндамасында: «Шет тілін білмейінше ұлттық бәсекеге шынайы қабілеттілігі туралы айту қиын болады»- деп атап кеткен.

Көптілді тұлғаны тәрбиелеуде, оқыту үдерісінде дәстүрлі және жаңа оқыту әдістері: диалог, әңгіме ойын түрлері, оқып жүрген тіл уәкілдерімен кездесу тәсілдерін қолданған жөн.

Шет тілін жетілдіре және жеделдете оқытуда ең бірінші білім берудің инновациялық педагогикалық технологияларын меңгерген, ізденушілік, зерттеушілік және шығармашылық қызмет дағдылары мол мамандар қажет. Қандай әдіс-тәсілді қолдану тіл үйретуші мамандарға байланысты. Оқу орнындағы оқу-тәрбие жұмысының негізгі формасы – сабақ. Оны шеберлікпен ұйымдастыру арқылы ғана жетістікке жетуге болады. Қай тіл болмасын оны оқыту мен үйрету бүгінгі күн талабына сай болу үшін ұйымдастыру мен басқаруды жетілдіру керек. Оқытушының жұмысының нәтижелілігі, ең бастысы – сабақ мақсатының айқын болуы. Сонда үш біріккен мақсат: оқыту, дамыту, тәрбиелеу сөзсіз сақталады.

Құзыреттілік ұстанымын іске асыру қазіргі мектеп үшін төңкеріс сипатына тән емес. Бүгінде оның элементтері, мысалға, оқушылардың дербес таным жұмысын ұйымдастырумен байланысты ізденіске бағдарлайтыны қазіргі технологияларға тәуелді, ал оның оқу үрдісіне енгізілуіне сәйкес кейбір элементтері кеңінен қолданылып жүр. Бүгінгі таңда білім беру жүйесін дамытпалы оқу технологиясына ыңғайлау қажеттілігі туды. Дамыта оқыту мен жеке тұлғаны қалыптастыру идеясын жүзеге асыруға мүмкіндік беретін. Ж.Қараевтың «Оқытудың үш өлшемді әдістемелік әдістемелік жүйесінің педагогикалық технологиясы».

Әдебиеттер:

- 1 Н. Назарбаев Қазақстан халқына арналған жолдауы
- 2 Қазақстан Республикасының «Білім туралы заңы».
- 3 Курманалина Ш.Х. «Оценка качества профессиональной компетентности учителя» Методическое пособие // Алматы. «Бәйтерек». – 2006. – с.41
- 4 «Саморазвитие учителя: педагогическая рефлексия» (электронное методическое пособие) Уральск, 2014 г.
- 5 «Тілдік қатынас», оқулық, Алматы 4, 39 бет
- 6 Научно-методические подходы к изучению и профилактике буллинга в школе // Вестник ЗКГУ им.М.Утемисова. – Уральск, 2016. № 4 (64).
- 7 Әбдіхалықов Н.Б. Ақпараттық технологияларды қолдану негізінде болашақ мұғалімдердің өнімді – шығармашылық іс - әрекетін ұйымдастыру.// «Зерттеулер. Ойлар. Көзқарастар. Тәжірибелер» атты облыстық ғылыми – теориялық конференция материалдарының жинағы. - Қызылорда, 2010.

8 Құрманалина Ш, Мұқанова Б, Ғалымова Ә, Ильясова Р. Педагогика Астана: Фолиант, 2010.

9 Вишнякова А.В. Образовательная среда как условие формирования информационнокоммуникативной компетентности учащихся: Дис.. канд. пед. наук/ А.В. Вишнякова.- Оренбург, 2002.-172 с.

ӘОЖ 372.8

Габдрахманова Ш.Т. Молдағалиева С.А.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қаласы

ПЕДАГОГ МАМАНДАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында «Қазіргі кезеңдегі білім беру сапасы оқушылардың түрлі қызметтер саласындағы мәселелерді өз бетінше шешу мүмкіндіктерін қамтамасыз ететін қалыптасқан негізгі құзыреттілік түріндегі білім беру нәтижелерінің жетістіктерімен түсіндіріледі» деп көрсетілсе, Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді акпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу», - делінген.

Бәсекеге қабілетті білім кеңістігін құруға бағытталған Қазақстандық Білім беру реформасының негізгі мақсаттарының бірі – жаңаша оқытудың әдіс-тәсілдері арқылы оқушының бойында шығармашылық ойлауды, бастамашылықты дамыта отырып, жеке тұлға тәрбиелеу болып отыр. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында мектеп қабырғасында оқушыларға нәтижеге бағытталған білім беру арқылы олардың тұлғалық ерекшеліктері мен қасиеттері ашылатын, шығармашылық ойлау, өз бетінше шешім қабылдау қабілетін қалыптастыру тұрғысындағы мемлекеттік саясаттың басты ұстанымдары айқындалған. Қазіргі таңда білім беру саласында тұлғаның дамуына коммуникативтік құзыреттілікке баса назар аударылып отыр. Оқушылардың өздерін қоршаған ортада басқа адамдармен, топпен қарым-қатынас орнатуға, жалпы нәтижеге қол жеткізуде өзіндік пікірін білдіруге, басқа ұлт өкілдерімен қарым-қатынас диалогына түсе алуына мүмкіндік беретін коммуникативтік құзыреттілік негізінен тіл мен әдебиет сабақтарын оқыту үрдісінде қалыптасады.

Қазіргі кезде қазақ тілін оқытатын мамандарға қойылатын талап жаңа технологиялық әдістерді қолдана отырып, оқушылардың сөздік қорын молайту, қазақ тіліне тән дыбыстарды дұрыс оқып, айта білуге, сауатты жазуға, бір-бірімен сөйлесе білуге дағдыландыру, ойын қазақша жеткізе алатындай дәрежеге жеткізу, сапалы және терең білім беру. Өйткені, заман талабы педагог мамандардың оқушы құзыреттілігін артыруына талап қойып отыр.

Ал енді сол «құзірет» және «құзыреттілік» деген сөзге тоқтала кетсек.

Құзірет – дара тұлғаның бойындағы өзара байланысты сапалардың (білім, білік, дағды, іскерлік, әрекет тәсілі) жиынтығы.

Құзыреттілік – адамның әрекетке, оның пәніне деген жеке қатынасын қамтитын сәйкес құрауыштарды меңгеруі. Мен өзім сабақ беретін сыныптарда оқушылардың коммуникативтік және тілдік құзыреттілігінің дамуына көңіл бөлемін.

Қазіргі таңда құзыреттілік түсінігі кең мағынада білім мен практикалық іскерлікті, сонымен бірге, ерекше қабілеттерді, ал оның ішінде сол қызмет аумағындағы психологиялық белгілер мен тәртіп ерекшеліктерін қарастырады. Құзыреттіліктер дегеніміз адамның белгілі бір салада беделге, танымға, тәжірибеге ие сұрақтар мен құбылыстар шеңбері.

Коммуникативті құзыреттілік – адамдармен қарым-қатынас пен өзара әрекет тәсілдерін білуді, қоғамдағы түрлі әлеуметтік рөлдерді орындауды, әр түрлі әлеуметтік топтарда жұмыс істеу дағдыларын, өмірдегі нақты жағдайларда шешім қабылдау үшін байланыстың түрлі объектілерін қолдана алу біліктілігін, мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілінде, халықаралық қатынаста шетел тілінде қатынас дағдылары болуын қарастырады.

Педагог мамандардың коммуникативтік құзыреттілігі – кәсіби интегративтік қасиет, оның негізгі бөліктеріне эмоционалдық тұрақтылық (икемділікпен байланысты), экстраверсия (тағайындалған деңгейі мен эффективті жетекшілікті көрсетеді), тікелей және қайтарымды байланысты ұштастыру мүмкіншілігі, тыңдай білу қабілеті, тілдік білімі, сыпайылық, марапаттай білуі, жалпы қабілеті жатады.

«Коммуникативтік құзыреттілік» (латынның «competere» – қол жеткізу, сәйкес келу, сөзінен шыққан) оқушылар және қоғам үшін күнделікті оқуда, қатысымдық міндеттердің тіл арқылы шеше білу қабілеттілігі, қатысымдық мақсатты іске асыруда оқушының тіл және сөз құралдарын пайдалана алуы.

Егер оқушы сол тілде сөйлеушілермен тікелей немесе аралық қарым –қатынас барысында сол тілдің нормалары мен мәдени дәстүріне сәйкес өзара түсіне алса, коммуникативтік құзыреттілікті меңгергені.

Коммуникативтік құзыреттілік – екінші тілді үйренуші оқушыларға тілдің заңдылықтарын жаттанды үйретпей, сол тілді, тілдік және қатысымдық тәсілдерді орынды қолданумен байланыстыру.

Коммуникативтік құзыреттілік – біріншіден, жеке тұлғаның дамуы мен өзіндік дамуы процесіндегі педагогтің жеке тұлғалық қасиеті; екіншіден, педагогикалық қарым-қатынастық мақсаты, түйіні, құрылымы, құралы, ерекшелігі туралы хабардарлығының көрсеткіші; қажетті технологиялық деңгейін меңгеруі; маманның жеке психологиялық сапасы; коммуникативтік іс-әрекетін әрдайым жетілдіріп тұруға тырысуы; негізгі құндылық ретінде жеке адамның тұлғасына бейімделе білу, бағдарлана білу, сонымен қатар педагогикалық қарым-қатынас кезінде туындайтын міндеттерге шығармашылықпен шешім таба білу қабілеті.

Коммуникативтік құзыреттілік төмендегідей компоненттерден тұрады:

- коммуникативтік тәртіп аймағындағы білімі (қажетті тілдерді білуі, педогогика және психология, конфликтология, логика, риторика, мәдениет және сөйлеу аймағындағы білімі).

- коммуникативтілік және ұйымдастырушылық қабілеті (іскерлік қатынастарды нақты және жедел орнату, белсенділік таныту, тұлғаны дұрыс қабылдау және түсіну негізінде психологиялық әсер ету, қоршаған ортамен және оқшауланған адамдармен біріккен іс-әрекет кезінде белсенді әрекет жасау);

- эмпатияға қабілетті болу (түсіне білу іскерлігі, өзгені сезіне білу, психотерапияны сөзбен орындай алу).

- өзіндік бақылауға қабілеттілігі (көршісінің және өзінің мінез-құлқын реттей алу іскерлігі, әңгімелесушіні модельдей алу, дау-жанжал ситуацияларында өнімді жауап беру тәсілдерін табу, жағымды психологиялық климатты тудыру, субъектаралық қарым-қатынасты болжай алу);

- вербальды және вербальды емес қарым –қатынас мәдениеті (сөйлеу техникасы, риторикалық амалдар, аргументация техникасын және шарттасуды жүргізу, кәсіби педогогикалық әдеп ережелерін сақтау, ұғымдық категориялық ақпаратты мақсатты түрде қолдану, сөйлеу мәдениетін меңгеру, вербальды емес құралдарды қолдану).

Жалпы алғанда коммуникативтік құзыреттілік:

- *нақты өмір жағдайында өзінің міндеттерін шешу үшін ауызша және жазбаша коммуникациялардың түрлі құралдарын қолдануға;*

- *коммуникативтік міндеттерді шешуге сәйкес келетін стильдер мен жанрларды таңдауға және қолдануға;*

- *әдептілік ережелеріне сәйкес өзіндік пікірін білдіруге;*

- *нәтижелі өзара іс-әрекетті, түрлі көзқарас және әр түрлі бағыттағы адамдармен сұхбат жүргізе отырып, шиеленіскен ахуалдарды шешуді жүзеге асыруға;*

- *жалпы нәтижеге қол жеткізу үшін түрлі көзқарастағы адамдар тобымен қатынас (коммуникация) жасауға мүмкіндік береді.*

Коммуникативтік құзыреттілікті құрайтын компоненттер бірлігі, төменде көрсетілген бағыттармен қамтамасыз етеді:

1. Коммуникативті шеберлікті дамыту (тілдік білім мен машықтардың дамуымен қатар), атап айтсақ:

- жеңіл, әр түрлі жанрдағы текстерді оқу және түсіну қабілеті;

- қатынастың оқу-еңбек, тұрмыстық, мәдени салаларында диалогтық қатынасты ауызша іске асыра алу қабілеті;

- өзі, қоршаған орта туралы және оқыған материалды тікелей текстке сүйенбей қысқаша монолог ретінде айта білу қабілеті;

- жеңіл ақпаратты жазбаша жаза білу қабілеті, көбінесе, хат жазу.

2. Жалпы білім және арнайы білім қабілеттерін дамыту (кітаппен, оқу құралымен, анықтамалық әдебиеттермен жұмыс жасай білу, аудармаларды қолдану қабілеті).

3. Компенсаторлық қабілеттердің дамуы (тілдік құралдар жетіспей жатқан жағдайда, перифраза, синонимдік сөздерді қолдану арқылы қиындықтан шыға білу шеберлігі).

4. Педагогтердің мәдениет жетістіктеріне және сол мәдениетті танып-білу үдерісіне жеке көзқарастарын дамыту төмендегі қасиеттерді қалыптастырады:

- моральдық құндылықтар жүйесі;

- дүниеге эмоционалды, бағалау көзқарасымен қарау;

5. Педагогтердің шығармашылық, ізденушілік үдерісінде дамуы, кез келген өзгерістерді өзінікіндей қабылдау:

- тілдік жорамал механизмі және білім мен қабілеттерді жаңа ситуацияға ауыстыра білу шеберлігі;

- тілдік, интеллектуалдық және танымдық қабілеттері;

- сезім мен эмоцияның құнды бағдарлары;

- жалпыадамзаттық мәдениет дамуында ұлттық мәдениетінің жетістіктері туралы, туған тілінің, мәдениетінің рөлі туралы болжау.

Оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі өзара ортақ бағыттары мен ұстанымдарынан туындаған жаңа бағыт. Екінші тілді үйренуде сөз мағынасын қабылдауда, пайымдауда,

түсінуле, танымдық ерекшеліктерін ескеру, олардың түрлі өмірлік ситуацияларда өз ойын, пікірін жеткізу, коммуникативтік міндеттерді шешу, қатысымдық мақсатты іске асыруда тілдің заңдылықтары мен нормаларын орынды пайдалана білу дағдыларын қалыптастыру мәселелері алдыңғы орынға шығады.

Ғалым Ф.Ш. Оразбаева «коммуникация» термині туралы былай тұжырымдайды: «коммуникация» сөзінің негізгі мазмұны жалпы қарым – қатынас, араласу, хабарласу, байланыс деген сияқты мағыналарды білдіре келіп, адамдардың тіл арқылы сөйлесу процесін, тілдесу ерекшеліктерін, тілдік әлеуметтік мәні мен қоғамдық қызметін, адамдар арасындағы қарым қатынасты өзара түсінушілікті көрсетеді.

Қатысымдық құзіреттілік- қазақ тілін қатысым әдісі арқылы оқытуда меңгерілетін құзіреттіліктің бірі. Қатысымдық оқыту – тілді қарым – қатынас негізінде оқыту. Қатысымға негіз болатын екі факторды айтуға болады. Бірі – адамның өз қабілеті, екіншісі – сыртқы ықпал (сұраққа жауап беру). Тілді оқыту барысында қарым – қатынас орнату, сөйлеу жағдаятын қалыптастыру оқушылардың өзара немесе оқытушымен сөйлесуіне, сұрақтарға жауап іздеуіне құлшынысын арттыратыны сөзсіз. Сондықтан тілді оқытудың қатысымдық әдісі – қазақ тілін меңгертуде тиімді әдіске жатады. Бұл әдісте оқытудың диалог түріндегі және ойындық әдістері басым қолданылады.

Оқу бағдарламасында коммуникативтік құзырет деңгейіндегі диалогқа қойылатын талаптар тұрғысынан белгіленгені:

- сөйлеу мәдениетін игеру, өзінің сөзін, ойын жалғастыра алу;
- экология, тарих, өз қаласы, мәдениет тақырыптары, белгілі адамдар туралы сөйлесе алу;
- айтылған әңгіме, оқылған мәтін, кітап, өнер, кино туралы өз ойын білдіру;

Күнделікті сабақта жаңа материалдарды оқытқанда және бекіту кезінде, жаттығуларды ұйымдастыруда, оқығанды және тыңдағанды тексеру үшін диалогтік әдісті қолданамын. Осының бәрін әңгіме түрінде іске асырып отырамын. Әңгімелесе білу диалогтік тілді үйретуде соңғы нәтижеге жететін біліктілік болып табылады.

Қарым-қатынастың толық түрін коммуникативтік ойындар арқылы жүзеге асыруға болады. Себебі осы қызмет түрінде адамдар еріксіз түрде өзара әлеуметтік қарым-қатынасқа түседі. Коммуникативтік ойындар диагностика жасау, жүйелеу, логикалық ойды дамыту, назар аудару мен еске сақтау қабілеттілігін арттыру, пәнге деген қызығушылықты тәрбиелеу сияқты мақсаттардың жүзеге асырылуына ықпал етеді.

Аталмыш ойындарды ұйымдастыру үшін құрамында 5-6 адамнан құралған микроотпардан тұратын топтық форманы аламыз. Әрқайсысына жүктелетін міндеттер айқындап, тапсырмаларды орындау барысын түсіндіреміз. Топ көшбасшысын анықтап, микроотптың жақсы эмоционалдық ахуалын қалыптастыруға тырысамыз.

Тілдік қарым-қатынас тудыру негізінде және байланыстыра оқытуда сөйлету, естіп қабылдау, оқу, жазу тілдерін пайдалану –оқытудың негізгі мәні, ерекшелігі тілдік байланыс тудыруда жүйелілік түрін (сөйлесу-диалог, әңгімелеу-монолог, диалогтағы монолог, полилог) сақтау болса, сөйлесу барысында (цикл, кезең, микродиалог) сөйлетудегі ауызекі жанры бойынша (монолог-сөйлесу, талдау, дәлелдеу пікірталасу т.б.) сонымен бірге бөліп сөйлетудегі әрекет әсері және түрлі жағдай мен тақырыптар пайдалану оқытудағы түрлі өзгерістерді байкатады

Қазақ тілін оқыту барысында өзіндік ой-толғамын жеткізе алатын, кез келген адаммен тілдік қарым-қатынасқа түсе алатын, коммуникабельді, іскер азамат тәрбиелеп шығару арқылы коммуникативтік құзіреттіліктерін дамыту жолында атқарар еңбектері әлі де алда деп есептеймін.

Қорытып айтқанда, коммуникативтік оқыту арқылы оқушылардың танымдылық қабілеттері, танымдық үрдістері дамып, сөздік қоры молаяды, оқытуда жағымды әрекет қалыптасады. Бұның бәрі дамығаннан кейін оқушының қиялы мен ойлауы, есі мен қабылдауы, зейіні дамып қалыптасады.

Педагог мамандарды даярлау және қайта даярлау процесінде тілдік қарым– қатынасқа негізделген өзіндік жұмыстарды (ауызша баяндамалар, жоба қорғау, эссе жазу, презентациялар, көркем әдебиеттен мысал келтіру, т.б.) және рольдік ойындар мен педагогикалық жағдаяттарды, өз ойын жеткізуге бағытталған тапсырмаларды көптеп қолдану коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді жолдары болып табылады.

Болашақ педагог мамандардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда педагогикалық практика үлкен рөл атқарады. Педагогикалық практиканы өту кезінде білім алушының педагогикалық іскерлігі мен дағдылары жылдам қалыптасады. Оның шығармашылық және педагогикалық құбылыстарды зерттеуге деген қабілеті дамиды, педагогикалық шеберліктің негіздері қаланады. Алғашқы кәсіби қызметтеріне кірісіп, маман ретіндегі сөздік қорлары дамиды және кәсіби қарым– қатынасқа түсу шеберлігі артады.

Сонымен, коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру, бұл өз алдына эмоционалдық байланыстардың, тұлғааралық құндылықтардың, топтық нормалары мен топтық құндылықтардың пайда болуына әкеледі.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы. –Астана, 2007..
2. Габдрахманова Ш.Т.Қазіргі заманға лайық педагогтың жаңа мәртебесі//Л.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Гуманитарлық сериясы. – Астана, 2013. № 3 (94), 2 бөлім. – 345-349 бб.
3. Новикова Г.П. Формирование профессиональной компетентности педагога. М., 2010.
4. Габдрахманова Ш.Т.«Организация исследовательской деятельности педагога» (методическое пособие) Уральск, 2013 г.
5. Соколова В.В. Культура речи и культура общения. – М.: Просвещение, 1995. – 192 с.
6. Михальская А.К. Педагогическая риторика. История и теория.–М.:Академия,1998.–432 с.

ӘОЖ 371.3:004

Мухамбетова Ғ.Г.

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАНДАРҒА ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫНА СӘЙКЕС БІЛІМ БЕРУДЕ АҚПАРАТТЫҚ- КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МҮМКІНДІКТЕРІН ҚОЛДАНУ

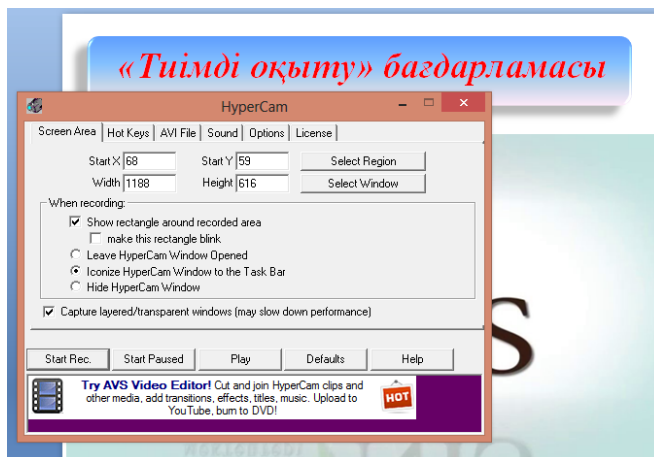
Қазіргі кездегі Қазақстанда білім беру бағдарламасының күтілетін нәтижесі өзін-өзі ынталандыратын, өз бетінше білім ала білетін, сын тұрғысынан ойлана алатын, өз білімін жетілдіруде заманауи ақпараттық- коммуникациялық технологияларды (АКТ) еркін қолдана алатын күзиретті педагог маманды дайындау болып табылады. Осыған орай, білім беруде АКТ –ны қолдануға үлкен көңіл бөлінген. Атап айтсақ, жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша білім алушылардың бойына дарыту қажет негізгі дағдылардың бірі болып “Ақпараттық-коммуникациялық құралдар мен технологияларды тиімді қолдана білу” және ҚР педагог кадрларының біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген педагог кадрларды даярлайтын ЖОО бітіруші курс студенттеріне қосымша кәсіби білім беру бағдарламасының жеті модулінің бірі болып “Оқыту мен оқуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану” саналады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (бұдан әрі - АКТ) дамуы білімді бағалау және пайдалану жүйесін де уақтылы өзгертіп отыруды талап етеді. Осыған байланысты оқытуда қолданылатын әдіс-тәсілдер, әдістемелер, технологиялар жаңартылып отырады. АКТ оқушыларға ғылыми ұғымдарды түсіндіруді және олардың қабылдауын, түсінуін жеңілдетуге мүмкіндік беріп, мұғалімдерге сабақ беруде көмектесетін маңызды құрал болып отыр. Сондықтан оқыту барысында осы технологияларды ойланып қолдану қажет[1].

Жоғарыда аталған бағдарламаға сәйкес ЖОО-да бітіруші курс студенттерінің білім беру бағдарламасына жеті модуль негізінде тиімді оқытуды көздейтін «Оқыту мен оқудағы жаңа тәсілдер» элективті пәні және биылғы оқу жылы жаңартылған мазмұндағы бағдарламаға сәйкес «Жаңартылған білімнің теориясы мен технологиясы» элективті пәндері енгізілді. Бұл курстарды оқыту мақсаты болып жастардың бойында жылдам өзгеріп жатқан әлемде өзіне сенімді және табысты болуға мүмкіндік беретін дағдылары мен түсініктерін дамыту, өмірлік жағдайларда өз білімдерін қолдануға ықпалын тигізетін сын тұрғысынан ойлауға үйрету, өз бетімен білім алу, өзін-өзі реттеу дағдыларын қалыптастыру, түрлі адамдармен тиімді диалог жүргізе алатын, қазіргі заманда табысты өмір сүруге дайын, сандық технологиялар мен АКТ-ны тиімді қолдана алатын құзырлы маман дайындау саналады.

АКТ- ны сабақта тиімді пайдалану білім алушылардың оқуға деген ынтасы мен қызығушылығын арттырады. АКТ-ның мультимедиялық технология, интернет технология, бұлттық технология т.б. қолданылуларымен қатар білім беруде түрлі компьютерлік бағдарламалар (қосымшалар) мен электрондық оқулықтарды қолдану маңызды рөл атқарады. Оларды сабақта тиімді қолдану дәріс сабақта жаңа материалды түсіндіру, практикалық тапсырмалар орындауда шығармашылықты белсендіру және компьютерлік тест бағдарламалар арқылы студент білімін тексеруді жүзеге асырады.

Жоғарыда аталған элективті пәндерді оқыту барысында бітіруші курс студенттеріне АКТ-ны қолдануды үйретуге баса назар аударылады. Бұл мақсатты жүзеге асыру үшін заманауи компьютерлік бағдарламалардың мүмкіндіктерін қолдану қажет. Жаңа оқу материалын көрнекі түрде көрсету үшін қысқаша бейне роликтерді қолдану студенттерге білімді тез және оңай меңгеруді жүзеге асыра отырып, сыни тұрғыда ойлау мен өз бетінше шешім қабылдауға үйретеді. Анимацияланған және дыбыспен қамтамасыз етілген бейне роликтерді қарау ауызша түсіндіргенінен гөрі, оқылатын тақырыпқа деген қызығушылығын туғызады және материалды түсіндіруге кететін уақытты азайтады.

Интернеттегі дайын бейне роликтерді қолданумен қатар, болашақ педагог маманның өзінің экрандық бейне ролик жасауына болады. Мұндай мақсатта қолданылатын бағдарламалардың бірі- *HyperCam* экрандық бейне ролик жасау бағдарламасы (1- сурет). *HyperCam* бағдарламасы компьютер экранындағы әрекетті AVI, WMV/ASF бейне файлдарға айналдыру, жазылған роликтерді өңдеуге мүмкіндік береді. Ол арқылы бейне презентация, оқыту ролигін, демо-клиптер жасап, экранда ойналып жатқан фильм, музыка және басқа ресурстарды сақтауға болады. Алынған файлдарды қондырылған медиа редактормен редакциялап, youtube сайтына жүктеуге болады. Бұл бағдарлама арқылы экранның барлық немесе ерекшеленген бөлігін немесе белсенді терезені бейнеге түсіруге болады. Бұл бағдарлама арқылы компьютер экранында кез- келген бағдарламамен жұмыс жасауды қадамдап орындай отырып, бейне материал жасауға болады. Студенттерге сабақта Power Point бағдарламасында жасалған pptx типті презентациялық файл жасап, оған материалды түсіндіру үшін өз бетінше дыбыстап, бейне файл құрастыруға тапсырмалар беруге болады. Мұндай беуне файлды қолданудың артықшылығы білім алушының жасалған бейне файлдың түсінбеген жерлерін сабақта немесе үйде бірнеше рет қайталап қарауына мүмкіндігі бар.

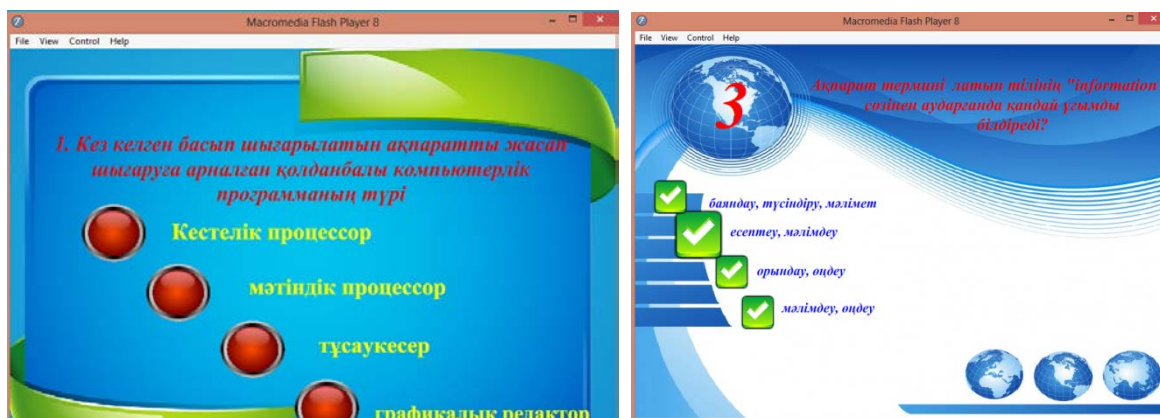
Сурет 1. *HyperCam* бағдарламасының экрандық бейне файл түсіру терезесі

HyperCam бағдарламасы компьютер экранындағы әрекеттен бейне файл түсіретін болса, Movavi VideoEditor бағдарламасы кез келген суреттерден немесе бейне файлдардан жинақтап бейне ролик құрастыру үшін қолданылады. Сонымен қатар бұл бағдарлама бейне роликтерді редакциялауға да мүмкіндік береді, яғни сабақта қолданылатын бейне роликтің қажет бөлігін қиып алуға, бірнеше бөлікті біріктіріп, жаңа ролик құрастыруға болады.

Білім алушының алған білімін тексеруді жүзеге асыруда компьютерлік тестілеу бағдарламаларын қолдануға болады. Оларды қолданудың маңызды артықшылығы – бұл уақыт үнемдеу. Компьютерлік тестілеуді күнделікті тақырыпты меңгергендігін тексеру үшін немесе аралық және қорытынды бақылау жасау үшін қолдануға болады. Қазіргі кезде тест құрастырудың easyQuizzy, Free Quiz Maker т.б. көптеген дайын бағдарламалары бар. Free Quiz Maker бағдарламасы көмегімен көп жауаптан бір дұрыс жауабы, көп жауаптан бірнеше дұрыс жауабы, ақиқат немесе жалған жауабын таңдау сияқты әр түрлі формадағы сұрақтардан тұратын тестілеу тапсырмасын жасауға болады. Сонымен қатар, дайын бағдарламалық өнімді қолданып қана қоймай, информатика мамандығы студенттері Delphi, C++ Builder, C# нысанды-бағдарлы бағдарламалау тілдерінің және Macromedia Flash бағдарламасында компьютерлік бақылау тесттерін өз бетінше құрастырады.

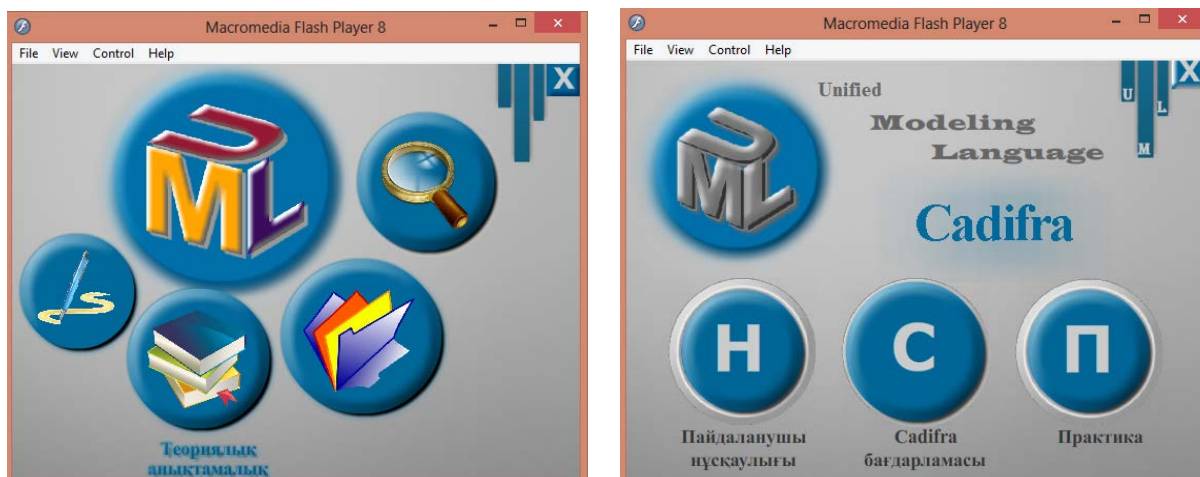
Macromedia фирмасының Flash бағдарламалық өнімі Web-беттің мультимедиялық компонентін жасауға арналған. Flash технологиясы Shockwave Flash (SWF) форматтағы векторлық графиканы қолдануға негізделген. Macromedia көмегімен қарапайым батырмадан бастап күрделі мультипликацияға дейінгі анимацияланған бейне жасалынады. Flash- те график, батырма, клип сияқты символдың үш түрін және автоматты анимацияны қолдана отырып интерактивті практикалық тапсырмалар мен тестілеу бағдарламаларын құрастыру мүмкіндігі бар [2].

Келесі суреттерде Macromedia Flash бағдарламасында студенттердің құрастырған тестілеу бағдарламасының интерфейсінен көрініс келтірілген (2-сурет).

Сурет 2. Компьютерлік тестілеу бағдарламалары

Информатика мамандығының студенттері дайын бағдарламалық өнімдерді қолданумен қатар өздік жұмыстарда жоғарыда аталған бағдарламалар мүмкіндіктерін қолданып, компьютерлік бағдарламаларды өз бетінше құрастырады. Элективті пәндер бойынша өздік жұмыстарда және аралық бақылауда студенттерге әр түрлі тақырыптар ұсынып, со бойынша компьютерлік бағдарламалар құрастыруға тапсырмалар беремін. Бұл білімдерін студенттер информатика пәні бойынша ғылыми жоба конкурстарына қатысқанда және курстық жұмыс, дипломдық жұмыс жасағанда кеңінен қолданады. Оған дәлел ретінде 2017ж. информатика мамандығы студенті Бектілеу Мейіргүлдің Республикалық ЖОО студенттерінің ғылыми- зерттеу жұмыстары байқауында II дәрежелі диплом алғанын айтуға болады. Келесі суреттерде студенттер құрастырған бағдарламалардың экрандық интерфейстерінен көріністер келтірілген (3-сурет).

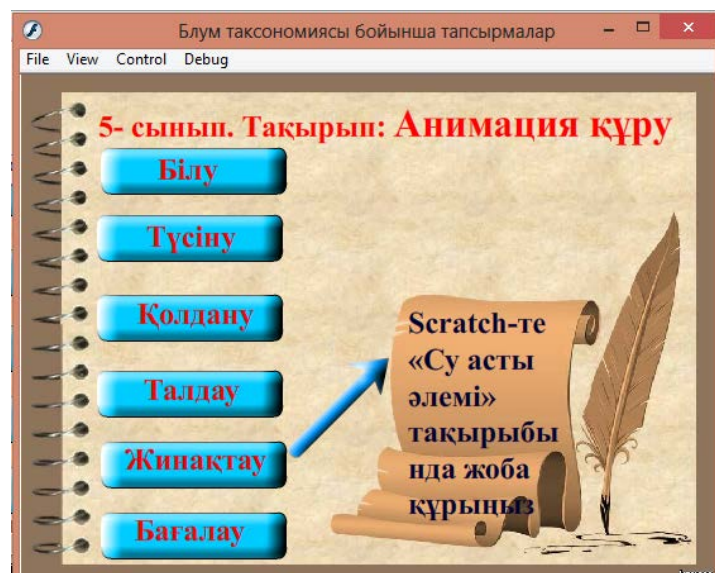

Сурет 3. UML- модельдеу тілінен электрондық оқыту құралы

Жаңартылған оқу бағдарламаларының мазмұндық ерекшеліктерінің бірі болып таным заңдылығы мен пәндік амал-тәсілдердің неғұрлым маңызды түрлері бойынша ойлау дағдыларының деңгейлеріне негізделген Блум таксономиясы бойынша оқу мақсаттарының иерархиялық түрде берілуі саналады [3].

Блум таксономиясы адамның ақыл-ой қабілеттерінің құрылымы танымдық үдерісінің ең қарапайымнан бастап күрделіге біртіндеп өту барысында белсенді әрекетке жетелейтін 6 деңгейге сәйкес тапсырмаларды құруды қажет етеді. Блум таксономиясы бойынша ұйымдастыру білім алушының дайын ақпаратты қабылдауынан гөрі, ондағы қойылған мәселені зерттеуіне, талдауына және салыстыруына, ой толғауына және бағалауына қолдау етеді. Осыған орай студенттерге жоғарыда айтылған элективті пәндерде Блум таксономиясының жоғары деңгейіндегі тапсырмалар берілді. Олар өздік және рейтингтік жұмыстарда мектеп информатикасының тақырыптарына Блум таксономиясы бойынша ойлау дағдыларының деңгейлеріне негізделген сұрақтар мен практикалық тапсырмалар құрастырып және олардың бағдарламаларын құрды (4- сурет).

Сурет 4. Блум таксономиясына сәйкес тапсырмалар құру

Қорыта айтқанда, жаңартылған білім мазмұны бойынша өткізілетін әр сабақта АКТ-ны тиімді қолдана алатын болашақ педагог мамандарды дайындау мақсатында заманауи компьютерлік бағдарламалар мүмкіндіктері мен инновациялық технологияларды терең меңгерген, өз қызметіне сыни көзқараспен қарап, өз бетінше еңбектенетін және өмір бойы білім алуға дайын бәсекеге қабілетті күзінретті жеке тұлғаны қалыптастыру үшін тынбай қызмет етуіміз керек.

Әдебиеттер:

1. ҚР педагог кадрларының біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген педагог кадрларды даярлайтын ЖОО бітіруші курс студенттеріне қосымша кәсіби білім беру бағдарламасы, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2015ж
2. Мухамбетова Ғ.Г. „Macromedia Flash бағдарламасы құралдары көмегімен анимациялық эффект жасау”, Орал, БҚМУ баспа орталығы, 2007 ж.
3. «Информатика» пәні бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы, мұғалімге арналған нұсқаулық, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ педагогикалық шеберлік орталығы, Астана, 2016ж

ӨОЖ 371.3:796.35

Наурзбаев Н. Н.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ПРЕЗИДЕНТТІК ТЕСТТЕР СТУДЕНТТЕРДІҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТӘСІЛДЕРІ

Президенттік тестілер-бұл бақылау нормативтері арқылы халықтың оқу, еңбек қызметіне дене дайындығының жалпы деңгейін және жастардың әскери қызметке дайындығын анықтайтын жаттығулар жиынтығы.

Президенттік тестілер Қазақстан Республикасының балаларының, жастарының және ересек халқының дене дайындығына қойылатын нормативтік талаптардың негізі болып табылады.

Президенттік тестілердің мақсаты-салауатты өмір салтын насихаттау, тұрғындарды дене шынықтырумен және спортпен жүйелі түрде айналысуға тарту, өзінің денсаулығын және өмірдің әр түрлі кезеңдеріндегі дене дайындығының деңгейін анықтау қажеттілігін қанағаттандыру.

Нарықтық экономика жағдайында спорт өсіп келе жатқан рөлге ие болады. Ол қоғамдық дамудың элементі болып табылады. Бір жағынан спорт шын мәнінде салауатты өмір салтының ажырамас құрамдас бөлігі, адамдардың денсаулығын нығайтудың белсенді құралы болып табылады. Екінші жағынан, еңбек өнімділігін арттырудағы спорттың рөлі белгілі, өйткені физикалық сау адам ең жақсы экономикалық көрсеткіштерге қол жеткізе алады. Сондықтан әрбір адам өзінің денсаулығы мен физикалық жетілуіне қамқорлық жасауы керек.

Жоғары оқу орындарындағы дене тәрбиесі оқу тәртібі ретінде қазіргі уақытта болып жатқан жоғары білім беру жүйесін реформалаудың теріс салдарын бастан кешуде.

Қазіргі заманғы медицина ҚР барлық халқын қамти алмайды, ал дене шынықтыру және валеологиялық білім тиісті ұйымдастырушылық-әдістемелік және насихаттық тәсілде жоғары мүмкіндіктерге ие.

Мақсаты-студенттерді оқыту тиімділігіне дене тәрбиесі мен спорттың әсерін зерттеу, СӨС ұстануды қалыптастыру.

Міндеті-оқытудың барлық кезеңдерінде дене тәрбиесі процесін оңтайлы қамтамасыз ету.

Денсаулықты сақтау мен нығайтудағы дене тәрбиесінің рөлі әсіресе біздің ғылыми-техникалық прогресіміз дәуірінде өсті, бұл кезде оқу және тұрмыстық қызметтегі дене белсенділігі барынша азайған.

ЖОО-да дене шынықтыру-спорт қызметінің құрылымы қозғалу белсенділігінің (дене тәрбиесі, спорттық жетілдіру, сабақтан тыс уақытта дене шынықтыру-сауықтыру және спорттық-бұқаралық жұмыс және т.б.) бағыттарының тұтас кешені бар, олар әдіснамалық және ұйымдастыру жоспарларында студенттерді сауықтыру және дене бітімін жетілдіру міндеттерін табысты шешуге қабілетті [1,2].

Біз бірінші курста оқу үдерісін саралауды студенттердің дене қасиеттерін дамыту деңгейі бойынша жүргізу қажет деп есептейміз. Содан кейін дене дайындығының барлық түрлерінде басым көңіл бөлу қажет, даму сапасының неғұрлым артта қалғанын анықтау. Артта қалған физикалық қасиеттер студенттердің өзін-өзі сыни бағалау үшін шынайы және көрнекі ақпарат болып табылады, өйткені осы жаста тұлғаның қалыптасу процестері әсіресе қарқынды өтіп, бұл жас белсенді, шығармашылық қызметке деген үлкен ұмтылыспен сипатталады. [3].

Артта қалған қасиеттерді жетілдіру ең маңызды қиын міндетті — студенттерде дене шынықтыру мен оған деген қызығушылықты ояту. Бұған үгіттеу мен насихаттаудың барлық қол жетімді құралдары, дәрістер мен тұрақты әңгімелесулер (жалпы және жеке) жіберілуі тиіс. Теориялық сабақтар дене тәрбиесінің теориясы, әдістемесі және ұйымдастыру негіздері бойынша студенттердің білім алуына, дене шынықтырумен және спортпен жүйелі түрде шұғылдану қажеттігіне сенім мен сананы қалыптастыруға бағытталған [4].

Бірінші кезеңде артта қалған дене қасиеттерін тәрбиелеудің уәждемелік қуатын қолдану қажет және қол жеткен нәтижелерге сәйкес жеке тәсілге сүйене отырып, студенттердің алдында тұрған міндеттерді міндетті түрде және дәйекті түрде күрделендіріп, оларға шығармашылық сипат беру қажет, тіпті жоғары оқу орнында оқу кезеңінде және оны аяқтағаннан кейін жеке дене жаттығуының ұзақ мерзімді бағдарламасына дейін. Бұл болашақ маманның жеке тұлғасын қалыптастыру және дене тәрбиесінде жеке көзқарасты шынайы жүзеге асыру болады.

Жоғарыда көрсетілген шараларды жүзеге асыру ЖОО-ның дәстүрлі дене тәрбиесінің жаңа сапалық деңгейіне көшуді білдіреді. Мұндай жағдайда дене сапаларының артта қалуын тәрбиелеу өзін-өзі мақсат болуды және дене жаттығуына қажеттілікті қалыптастыру, қозғалыс жүктемесін оңтайландыру міндеттерін кешенді шешудің құралы болуды, президенттік тестілер нормаларын тапсырудың қажетті дағдыларын меңгеруді тоқтатады.

Президенттік тестілер-бақылау нормативтері арқылы халықтың оқу, еңбек қызметіне және жастардың әскери қызметке даярлығының жалпы деңгейін айқындайтын жаттығулардың (сынақтардың) жиынтығы.

Президенттік тестілер Қазақстан Республикасының балаларының, жастарының және ересек халқының дене дайындығына қойылатын нормативтік талаптардың негізі болып табылады.

Президенттік тестілердің мақсаты-салауатты өмір салтын насихаттау, тұрғындарды дене шынықтыру мен спортпен жүйелі түрде айналысуға тарту, өзінің денсаулығын және өмірдің әр түрлі кезеңдеріндегі дене дайындығының деңгейін анықтау қажеттілігін қанағаттандыру.

Президенттік тестілердің негізгі міндеттері Дене шынықтыру жаттығулары құралдарымен халықтың дене жағдайын және сауығуын бағалау, жастарды оқу, еңбек қызметіне және әскери қызметке даярлау болып табылады.

Президенттік тестілерді өткізу қағидаларында шұғылданушылардың жас ерекшеліктерінің топтары, денені жан-жақты шынықтырып, жетілдірудің нақты тестілері және өмірлік қажетті дағдылар мен машықтарды игеру анықталған. Алғаш рет ересек тұрғындар арасындағы шұғылданушы топтардың жастары анықталды. Дене шынықтырумен және спортпен айналысу салауатты өмір салтына баулитыны белгілі.

Халықтың дене шынықтыру дайындығының президенттік сынақтары күш, төзімділік, жылдамдық пен ептілікті көрсететін жеті сынақты қамтиды.

12 жасан 23 жасқа дейінгі жастарға арналған тестілер дене дайындығының екі деңгейінен тұрады - Президенттік деңгей және ұлттық дайындық деңгейі.

1. Президенттік деңгей жан-жақты дене дайындығы бар дені сау адамдарға арналған.

2. Ұлттық дайындық деңгейі Оқу немесе жұмыс орны бойынша да, тұрғылықты жері бойынша да спорт секцияларында, топтарда, командаларда дене шынықтырумен және спортпен жүйелі түрде айналысатын адамдарға арналған.

2. 3 жастан асқан халық үшін адам денсаулығының деңгейін анықтайтын Президенттік тест ретінде дүниежүзілік ұйым және денсаулық сақтау ұйымы ұсынған 1,5 мильге (2400 м) жүгірудің нәтижелері бойынша тестілер енгізіледі.

5, 9, 11 сынып оқушылары, 18-23 жастағы жастар үшін дене шынықтыру дайындығының Президенттік тестілерінің сынақтарының түрлері мен нормативтері және 23 жастан асқан адамдар үшін 1,5 мильге (2400 м) жүгіру нәтижелері бойынша денсаулық деңгейін бағалау кестесі кестелерде (1, 2 - қосымшалар) көрсетілген.

Президенттік тест сынақтарының түрлері бойынша жарыстар жалпы білім беретін мектептердің 5, 9, 11 - сыныптарында, кәсіптік-техникалық мектептердің, колледждер мен жоғары оқу орындарының соңғы курстарында өткізіледі.

Президенттік тест нормативтерін тапсыруға дәрігердің рұқсаты бар, спортпен ұйымдасқан түрде немесе өз бетінше шұғылданатын барлық тілек білдірушілер жіберіледі.

Президенттік тестілер сынақтарының түрлері бойынша жарыстарды қалалық (аудандық) Жастар ісі, туризм және спорт басқармалары бекіткен спорт түрлері бойынша жаттығуларды орындау шарттарына және жарыстар ережелеріне сәйкес төрешілер алқалары өткізеді.

Оқушылар мен студенттерге арналған Президенттік тест нормативтерін орындауға дайындық оқу орындарында оқу сабақтары және оқудан тыс дене шынықтыру - сауықтыру және спорт жұмыстары процесінде, еңбек етіп жүрген жастарға - спорт секцияларында, жалпы дене шынықтыру дайындығы топтарында, өз бетінше жүзеге асырылады.

Республикада, облыстарда, аудандар мен қалаларда президенттік тестілерді орындау жөніндегі жұмыстарға басшылықты және бақылауды Қазақстан Республикасының Жастар ісі, туризм және спорт жөніндегі тиісті басқармалары (комитеттері), Қазақстан Республикасы Білім Министрлігінің дене тәрбиесі басқармалары жүзеге асырады.

Мектеп, колледж оқушыларын, жоғары оқу орындарының студенттері мен курсанттарын тестілерді тапсыруға дайындау оқу процессінде, сабақтың тыс дене шынықтыру-сауықтыру және спорт жұмыстарында жүргізіледі. Кәсіпорындар мен мекемелерде жұмыс істейтіндер секциялар мен ДТҰ-да алғашқы әскері дайындық қосындарында, сондай-ақ өз бетінше дайындалады. Тестілерге дайындық пен оны орындау оқу жылы ішінде жүргізіледі.

Президенттік тестілер туралы қағидаларға (3-тармақ) сәйкес президенттік тестілердің сындары бойынша жалпы білім беретін мектептердің 4,7,9,11 сыныптарда, кәсіптік-техникалық училищелерде, колледждер мен жоғары орындарының соңғы курстарында жарыстар өтеді.

Дене шынықтыру сабағының оқу жоспарына барлық сынақ түрлері бойынша сабақтар енгізілуі тиіс.

Президенттік тестілер бойынша жұмысты ұйымдастыруға жауапкершілік жалпы білім беретін мектептерде, кәсіптік - техникалық мектептерде, колледждер мен ұйымдарда - әкімшілікке жүктеледі.

Президенттік тестілер бойынша практикалық жұмысқа тікелей жауапкершілік оқу орындарында дене тәрбиесі оқытушысына (жетекшісіне), медицина қызметкерлеріне; ұйымдарда - мамандар мен спорт жөніндегі нұсқаушы - әдіскерлерге, жаттықтырушы - оқытушылар мен медицина қызметкерлеріне жүктеледі.

VIII. Сынақ түрлерін орындау шарттары

1. 60, 100, 1000, 2000, 3000 м, 1,5 мильге (2400 м) жүгіру стадионның жүгіру жолында немесе кез келген тегіс жерде өткізіледі.

2. Бір орыннан ұзындыққа секіру кез келген тегіс жерде жүргізіледі.

3. Биік төсекте тартылу еденге (жерге) аяқпен тимей, жоғарыдан ұстай отырып, бастапқы қалпынан висқа қарай орындалады. Жаттығу иек перекладина грифімен қиылысқан кезде орындалған болып саналады. Вис жағдайында 5 секундтан астам демалуға (тоқтауға) және тартылуды жаюдан бастауға рұқсат етілмейді.

4. Денені көтеру арқаға жатып, аяқтары 90 градус бұрышпен тізеге бүгіліп, қолдың иығында, табан әріптеспен ұсталады.

5. Ату ТОЗ-8 немесе ТОЗ-12 типті шағын калибрлі винтовкадан тіреліп жатқан жағдайда немесе белбеуді пайдалана отырып қолмен, N 6-б нысан бойынша 25 м қашықтықта немесе N 7 нысан бойынша 50 м қашықтықта жүргізіледі.

Пневматикалық винтовкадан ату тип ИЖ-38 тіреліп тұрып, үстелге тіреумен немесе N 8 нысан бойынша 5 м қашықтықта (спорттық) тіреумен жүргізіледі.

Оқ ату: 3 сынақ, 5 сынақ. Ату уақыты 15 минут.

6. Шаңғымен жүгіру ауа температурасы 15 С (градус) төмен емес жерде әлсіз немесе орташа қиылысқан жер бедері бар жерде төселген арақашықтықтарда жүргізіледі.

7. Допты лақтыру 200 см биіктікте орналасқан, көлемі 100х100 см қалқанға кез келген тегіс алаңда жүргізіледі.

Президенттік тесттер деңгейіне жету үшін, студенттердің дене саулығын арттыру үшін университетте дене шынықтыру сабақтарына назар аудару қажет. Осы мәселені шешу факторларының бірі салауатты өмір салтына негіз беретін ғылыми-әдістемелік ұсынымдар әзірлеу және валеологиялық білім беру деңгейін арттыру болып табылады.

ЖОО-да дене тәрбиесінің тиімділігін арттыру мақсатында жұмысты келесі ретпен ұйымдастыру қажет:

1 кезең (1 семестр). Кіріспе әңгіме барысында қозғалу жүктемесін арттыру қажеттілігін негіздеу, өзін-өзі тәрбиелеу идеясын жүргізу, медициналық білім берудің қазіргі заманғы моделін және негізгі құзыреттілікті ескере отырып, сабақтың жаңа әдістемесінің негізгі ережелерін ашу. Бірінші аптада бастапқы тестілеуді жүзеге асыру және студенттерді дене қасиеттерін дамыту деңгейі бойынша бөлу қажет. Студенттердің ақпараттануы мен қызығушылығын арттыру үшін тестілеу нәтижелерін дәрігерлік-педагогикалық бақылаудың жеке карталарына енгізу. Бұл жерде Президенттік тест нормативтерін тапсыру барысы мен сынақ нормативтері бар корригациялайтын жаттығулардың артта қалған қасиеттерін, жеке кешенін белгілеу қажет.

Президенттік тестілерді тапсыру жазғы спорт түрлері бойынша сәуір-мамыр айларында, қысқы спорт түрлері бойынша ақпан-наурыз айларында өткізіледі.

Жазуларды үнемі талдау, сынақ қою кезінде дене шынықтыру дайындығының көрсеткіштерін пайдалана отырып жеке әңгімелесу өткізу және сессиялар мен каникул кезінде өзіндік сабақтарды өткізу жөнінде ұсыныстар беру қажет. Мұқият оқытудан кейін 4-5 сабақтан кейін оқу сабақтарындағы жеке жаттығулар кешенін өз бетінше орындау — бұл үшін 15-20 минут бөлу керек. Бұл жаттығуларды меңгергеннен кейін студенттер бұл кешендерді үй жағдайында орындай алады. Содан кейін семестр соңында айына 1 рет кешен нормативтері бойынша бақылау тестілеуін өткізу қажет.

2 кезең (2 кезең). Өзін-өзі дамыту және өздігінен білім алу құзыретін бағалау үшін өз бетінше жаттығуды ұйымдастыру және өткізу бойынша теориялық курсты оқу қажет. Студенттердің оқу сабақтары мен үйде кешендерді өз бетінше орындауы. Нормативтер бойынша тұрақты өзін-өзі бақылау, осы сапалардың динамикасын талдау. Семестр соңында екінші тестілеу өткізіп, Президенттік тест нормативтерін қабылдау қажет. Студенттермен бірге жазғы кезеңде жеке үй тапсырмаларын әзірлеу.

3-ші кезең (3-4 семестр). Екінші курста студенттердің дене шынықтыру дайындығының деңгейін кезекті тестілеу өткізу. Дене шынықтыру дайындығының нәтижелерін талдау негізінде студенттер өз бетінше одан әрі жоғары күрделіліктегі жаттығу бағдарламасын жасай алады (жаттығулардың жаңа жинағы мен кезектілігі, жаттығулардың күрделілігі, жаттығулардың жаңа түрлерін қосу). Оқытушы кеңес береді, арнайы әдебиетті ұсынады. 3-ші және 4-ші семестр соңында Президенттік тест нормативтерін қабылдау жүргізіледі. Осы уақытқа дейін тұрақты дене жаттығуына деген қажеттілік студенттерде қалыптасатын болады. Коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру үшін оларға өзінің жаттығу бағдарламасы бойынша басқа студенттерді оқытуға мүмкіндік жасау.

4-ші кезең (5-6 семестр). Үшінші курста студенттердің дене шынықтыру дайындығына кезекті тестілеу өткізу. Дене шынықтыру дайындығының көрсеткіштерін бірлесіп талдау негізінде студенттер өз жаттығуларын және студенттер тобымен шығармашылық және өзіндік басқаруды жүзеге асыра алады. Оқытушы кеңес береді және қажет болған жағдайда одан әрі өзіндік жаттығу бағдарламасын құруға көмектеседі. Негізгі себеп - дене шынықтыру дайындығының деңгейін одан әрі арттыру, денсаулықты нығайту.

5 кезең (4,5 курс). Негізгі құзыреттілікті қалыптастыру, артта қалған дене қасиеттерін тәрбиелеу тәжірибесін жинақтай отырып, студенттер спорт секцияларында дене тәрбиесімен әрі қарайғы сабақтарды таңдауды дербес және объективті түрде анықтай алады.

Әдебиеттер:

1. Радаева С.В., Шилько В.Г. Обязательный курс физического воспитания студентов, реализуемый с применением учебной и внеучебной форм занятий // Вестник Томского государственного университета. 2007. № 300(III). С. 76–78.
2. Шилько В.Г., Гусева Н.Л., Капилевич Л.В. Мотивация студентов к здоровому образу жизни через физкультурно-спортивную деятельность // Организация и методика учебного процесса, физкультурно-оздоровительной и учебной работы. — М.: Изд-во МГУ, 2008. С. 213–215.
3. Железняк Ю.Д. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте. — М.: Академия, 2005. -272с.
4. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Издательский центр «Академия», 2001.-480с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ПОДХОДОВ В ОБУЧЕНИИ ИСТОРИИ

Современное образование выдвинуло в качестве одной из важнейших задач вовлечение учащихся в самостоятельный поиск и решение практических задач, подготовку учащихся к нестандартным ситуациям и их решениям. Образование верное еще старым традициям, наполняет головы своих учеников большим объемом информации. Актуальным вопросом на сегодняшний день перед школьниками стоит проблема получения новых знаний, опираясь на собственный жизненный опыт; выявлять проблему, находить способы ее решения и применять на практике полученные теоретические знания. Будущему гражданину недостаточно одних только теоретических знаний, имеется необходимость успешно адаптироваться к постоянно меняющемуся миру, что является основой социальной успешности. Все эти задачи стоят перед современной школой.

Впервые знакомство с использованием новых подходов в обучении учащихся произошла в РИПКСО в г. Алматы по прохождению «Программы курсов повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан» второго (основного) уровня обучения на первом этапе «Лицом к лицу». При прохождении практики в школе для получения качественных знаний на уроках истории происходила апробация семи модулей в обучении: 1. Новые подходы в обучении (работа в группах, диалогическое обучение); 2. Критическое мышление; 3. Оценивание для обучения и оценивание обучения; 4. Использование ИКТ в обучении; 5. Обучение талантливых и одаренных детей; 6. Обучение в соответствии с возрастными особенностями детей 7. Управление лидерства в обучении. В качестве основного модуля обучения на уроках истории было взято «Критическое мышление», так как использование критического мышления на уроках истории Казахстана позволило понять необходимость практического использования теоретических знаний к критическому осмыслению полученной информации в результате наблюдения, опыта, размышления и рассуждения, что в дальнейшем подготовит учащихся к жизни в социуме. Так как, знакомя детей с теоретическим материалом, мы не всегда учим их применять знания в реальных условиях. Поэтому для решения одного из ключевых вопросов образования: «Каким образом учителя готовят учащихся к 21 веку?», были использованы новые подходы в обучении курса истории [1, с.189].

Развивая алгоритм технологии критического мышления: вызов, осмысление, рефлексия, каждый ученик смог реализовать свой творческий потенциал через восприятие и апробацию. Исследуя характеристику исторических событий, учащийся не просто рассматривает его как событие прошлого, а на основе доказательств соотносит важность происходящих процессов в контексте развития нашего суверенного государства.

Так на этапе вызова, на уроках истории, часто используется прием «Мозговой штурм». Обычно штурм проводится в группах по 5-6 учащихся. Этапы данного приема осуществляются через: 1. Создание банка идей. Цель – наработать как можно больше решений; 2. Анализ идей. В каждой идее найти что-то полезное, рациональное зерно; 3. Обработка результатов. Группа отбирает от 2-5 самых интересных решений и назначает спикера, который рассказывает о них классу. Пример: «Массовая культура или поп-культура — культура быта, развлечений и информации, преобладающая в современном обществе». Каковы «+» и «-» данного явления. Что общество может противопоставить данному явлению.

На этапе осмысления часто используются приемы критического мышления – «корзина идей», кластер, фишбоун. Данные приемы помогают учащимся самостоятельно извлечь новую тему, развивая способности к анализу и синтезу исторического источника. Так примером использования приема «корзина идей» может быть: Буддизм. Что вам известно по данной теме? Буддизм – это одна из трёх мировых религий. Возник буддизм в древней Индии в 6 веке до н.э.. Основателем считается Сиддхартха Гаутама (Будда).

Прием кластер (гроздь): предполагает выделение смысловых единиц текста и его графическое оформление в виде грозди. Важно в тексте, с которым работаешь: выделить главную смысловую единицу в виде ключевого слова или словосочетания (тема); выделить связанные с ключевым словом смысловые единицы (категории информации); конкретизировать категории мнениями и фактами, которые содержатся в осваиваемой информации.

Прием фишбоун (рыбный скелет): голова - вопрос темы, верхние косточки - основные понятия темы, нижние косточки - суть понятий, хвост - ответ на вопрос. Записи должны быть краткими, представлять собой ключевые слова или фразы, отражающие суть.

Этап рефлексии осуществляется через применение приемов критического мышления – синквейн, ЗХУ, «тонкие и толстые вопросы». Прием синквейн (пятистишие) - это нерифмованное стихотворение, состоящее из пяти строк: первая строка – тема стихотворения, выраженная одним словом, обычно именем существительным; вторая строка – описание темы в двух словах, как правило, именами

прилагательными; третья строка – описание действия в рамках этой темы тремя словами, обычно глаголами; четвертая строка – фраза из четырёх слов, выражающая отношение автора к данной теме; пятая строка – одно слово – синоним к первому, на эмоционально-образном или философско-обобщенном уровне повторяющее суть темы.

Наряду с применением критического мышления на уроках истории используются: групповая форма работы учащихся, диалоговое обучение, позволяющие раскрыть творческие способности всех учеников, лидерские качества учащихся, умение проводить взаимооценивание, использование информационных и коммуникационных технологий, проектной деятельности с одаренными детьми. Работа с одаренными детьми позволила раскрыть скрытый потенциал учащихся на основе подготовки проектов по истории и краеведению. Так, в Федоровской общей средней общеобразовательной школе № 1 организовано Научное общество учащихся, основной целью которого является вовлечение учащихся во внеклассную воспитательную работу посредством участия, в создании проектов носящих практическую значимость. Актуальность использования проектного метода в обучении истории состоит в том, что учащиеся при самостоятельном поиске и обработке информации, анализе и синтезе материала готовят проекты, позволяющие заглянуть вглубь истории родного края, увидеть значимость происходящих событий в прошлом и современности в ракурсе своего села, области, изучение краеведческих объектов и применение данных знаний на практике. Ни для кого не секрет, что в наше время конкурентоспособность человека на рынке труда во многом зависит от его способности овладевать новыми технологиями, адаптироваться к изменяющимся условиям труда. Поэтому мы должны не только вкладывать готовые знания в головы детей, но заставлять их мыслить, анализировать, делать выводы, принимать решения. Мы должны научить их учиться.

Метод проектов по своей дидактической сущности нацелен на формирование способностей, обладая которыми, выпускник школы оказывается более приспособленным к жизни, умеющим адаптироваться к изменяющимся условиям, ориентироваться в разнообразных ситуациях, работать в различных коллективах, потому что проектная деятельность является культурной формой деятельности, в которой возможно формирование способности к осуществлению ответственного выбора [2, с. 17].

Так, основную роль в организации научно – практической деятельности учащихся играет учитель. В роли организатора научно – практической и исследовательской деятельности он перестает быть единственным источником знаний. Являясь наставником детям, он подсказывает пути поиска необходимой информации и опыта. Для учителя самым ценным в методе проектов является сам процесс работы, так как он представляет собой инструмент, дидактическое средство обучения и развития детей.

Например, если учитель хочет развить у ребенка аналитические способности, критическое мышление, различные способы освоения логического восприятия и обработки информации, то для этого в большей степени подходят исследовательские проекты. Умение анализировать тексты, использовать тексты из различных источников, сбор и оформление информации, то для этого лучше всего подойдет информационный проект. Самым распространенным является творческий проект, который позволяет учащемуся проявить себя, создав произведение любого жанра. Очень актуальным на сегодняшний день, являются бизнес-проекты. Творчески работающие учащиеся совершенствуют уже имеющиеся знания приобретают новые, добывают информацию из различных областей и интегрируют ее в собственный жизненный опыт. При этом мерилom успеха проектной работы становится не оценка, поставленная учителем, а реальная жизнь. Оценка лишь фиксирует фактическое положение дел. Так, ребята, занимаясь в НОУ секции краеведение под моим руководством и в НОУ секции экологии под руководством учителя биологии Анаисовой Л.В. черпают свои материалы для подготовки проектов в летних и зимних экспедициях, походах, экскурсиях по родному краю, проходящих в рамках республиканских программ: «Моя Родина – Казахстан», «Атамекен», «Жаик – Урал», «Зеленый Парус» и др. Наши ученики за годы работы в НОУ являются призерами районных, областных, республиканских и международных конкурсов, слетов, конференций. Так, нашими учащимися были реализованы исследовательские проекты: бизнес – проект «Разработка экологической тропы по урочищу Амангельды» - I место в международной научно – практической конференции: «Отечество» - Акжигитова Полина, «Берега мечты» - I место в ЗКО, II место в РК – Аймагамбетова Мадина; «Создание и благоустройство экологической тропы по урочищу Амангельды» - Лауреат Общероссийского Фестиваля исследовательских и творческих работ учащихся «Портфолио ученика» - Степаненко Ангелина, «Любовь моя – Теректа моя!» - Номинанты Общероссийского Фестиваля исследовательских и творческих работ учащихся «Портфолио ученика» - Аверина Александра, Журавский Дима, Кульниязова Аида, «Немеркнущие звезды Теректы» - I место в Республиканском конкурсе дистанционных проектов «Биография семьи в истории народа» - Фельдман Катя, Аккереева Лунара. Проект для ученика – средство самореализации. Потребность в самопознании и самореализации – важнейшая в подростковом возрасте потребность, это один из наиболее мощных стимулов их учебной, да и любой деятельности. Поэтому работа над проектом от замысла до итога ценна для подростка лишь постольку, поскольку дает ему возможность проявить себя во всем своеобразие и неповторимости. Процесс работы над проектом будет продвигаться тем успешнее, чем более личностно значимыми будут его цель и результат. Для учителя учебный проект – это интегрированное дидактическое средство развития, обучения и воспитания, которое позволяет вырабатывать и развивать специфические умения и навыки

проектирования и исследования [3, с 24]. Обобщая вышесказанное, хочется отметить то, что НОУ в школе – это своеобразная проектная мастерская, которая помогает учащимся обмениваться информацией, учиться друг у друга и вместе осваивать технологию работы над проектом. Такая совместная работа взрослых и детей разного возраста создает творческую атмосферу, позволяющую решать не только учебные, но и воспитательные задачи, способствует благоприятному психологическому климату в школе.

Обобщая вышесказанное, хочется отметить, что использование новых подходов на уроках истории и проектного метода в интеграции истории и краеведения позволило:

- Вовлечь всех учащихся в активную работу на уроке и вне урока;
- Продемонстрировать преимущество работы в сотрудничестве;
- Научить выражать своё видение проблемы через диалог, составление вопросов высокого порядка;
- Ученики со слабой мотивацией к обучению активно участвуют в обсуждении, презентации, взаимооценивании;
- Усвоение материала выявляется уже во время урока, а не при проверке практических заданий, как раньше.

Результатами работы с учащимися по применению новых подходов на уроках истории на сегодняшний день является участие учащихся в республиканских олимпиадах и международных конкурсах. Так, последние три года ученики ФСОШ № 1 стали лауреатами, номинантами международного конкурса учебных проектов в секции краеведение, фестиваля педагогических идей «Портфолио учащегося» г. Москвы, призерами областных, республиканских проектов, участниками и победителями Республиканской дистанционной олимпиады КИО. В данное время использование новых подходов на уроках истории эффективно применяется в КГУ СОШ № 9 среди учащихся 5,7 и 8 классов. И уже имеются результаты работы – 3 место в Республиканской дистанционной олимпиады КИО – Иденов Арсен учащийся 8 «а» класса, 1 место в Республиканской дистанционной олимпиаде «Лидер», по истории Казахстана - Бакыт Әділет, Мухамадиева Зарина, учащиеся 5 «е» класса, 1 место по всемирной истории - Исмурзина Дильнара, учащиеся 7 «б» класса.

Таким образом, в результате использования новых подходов в обучении, можно сделать вывод, что активность учащихся на уроках возрастает, дети стали научились применять новые методы в обучении, научились работать по Таксономии Блума и им это удалось - применять самостоятельно на уроках исследовательский поиск и оценку происходящих событий в мире и в стране, интерес к предмету возрос, о чем свидетельствует мнение учащихся об уроках с применением новых подходов в обучении.

В завершении хочется отметить, что, использование новых подходов в контексте семи модулей способствуют формированию универсальных умений работать с информацией (находить, отбирать, анализировать информацию, оценивать её достоверность и т. д.), что является одной из наиболее актуальных задач современного образования. В свою очередь, способность анализировать информацию с позиции логики, умение выносить обоснованные суждения, решения и применять полученные результаты, как в стандартных ситуациях, так и в нестандартных ситуациях в значительной степени способствует успешной самореализации личности. Реализация проектной деятельности в обучении помогает в работе с одаренными детьми, выявляет скрытую одаренность, ведь каждый ребенок – это кладёзь мыслей, идей и свершений, нужно, только правильно направить и получить радость от созидания и творчества.

Литература:

1. Руководство для учителя: Второй (основной) уровень/ Бакиров К.А., Намысова Г.А., И.У. Шаримова А. Г., Габдолақызы Б, Байкенова Б.А, ЦПМ АОО «Назарбаев интеллектуальные школы», г. Астана, 2014 г
2. Гузеев В.В. «Метод проектов» как частный случай интегративной технологии обучения//Директор школы.2001№2
3. Ступницкая М.А. «Что такое учебный проект?», г. Москва, 2012 г

Сапарғалиева Р.А.
№48 ЖОБЕМ, Орал қ.

ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ, АҚПАРАТТЫҚ- КОММУНИКАТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІН ҚОЛДАНУ

«Баланың ынтасын артыру үшін
оқылатын нәрседен біржаңалық болуы
керек»

Жүсіпбек Аймауытов

Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Осы орайда келешек қоғамымыздың мүшелері – жастардың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғамның алдында тұрған ең басты міндет.

Білім беруді ақпараттандыру – жаңа технологияны пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асырады. «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деп, Елбасы атап көрсеткендей жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны яғни компьютерді оқу үрдісінде оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор.

Білім беруді ақпараттандыру, білім салаларының барлық қызметіне АКТ-ны енгізу және ұлттық модельді қалыптастыру қазақстандық білім беруді сапалы деңгейге көтерудің алғы шарты. Ақпараттық процестерді қамтамасыз ететін қазіргі заманғы есептеу техникалары біртұтас күрделі жүйе болып табылады. Сол себепті, педагогтардың кәсіби біліктілігін арттыруда АКТ - ны оқып - үйрену және оны қолдану күрделі процесс болып табылады.

Ақпараттық технология – қазіргі компьютерлік техника негізінде ақпаратты жинау, сақтау, өңдеу және тасымалдау істерін қамтамасыз ететін математикалық және кибернетикалық тәсілдер мен қазіргі техникалық құралдар жиыны.

Коммуникация – ақпаратты тасымалдап жеткізу әдістері мен механизмдерін және оларды жазып жинақтап жеткізу құрылғыларын қамтитын жалпы ұғым .

Ақпараттық – коммуникативтік технологияны оқу-тәрбие үрдісіне енгізуде мұғалім алдына жаңа бағыттағы мақсаттар қойылады:

- ◆ Өз пәні бойынша оқу-әдістемелік электронды кешендер құру, әдістемелік пәндік Web – сайттар ашу;
- ◆ Жалпы компьютерлік желілерді пайдалану;
- ◆ Бағдарламалау ортасында инновациялық әдістерді пайдаланып, бағдарламалық сайттар, құралдар жасау. (мультимедиялық және гипермәтіндік технологиялар).
- ◆ Қашықтықтан оқыту (Internet желісі) барысында өздігінен қосымша білім алуды қамтамасыз ету.

Іс тәжірибемде ақпараттық технологияның барлық мүмкіндіктерін пайдалана отырып, оқушылардың шығармашылық даралығын қалыптастыру үшін сабақта төмендегі іс-шараларды қолданудың маңызы зор екенін байқадым.

- ◆ Оқушының дайындық деңгейін, ынтасын және қабылдау жылдамдығын ескеру арқылы жаңа материалдарды меңгеруге байланысты оқытуды ұйымдастыру және оқыту процесіне жаңа ақпараттық технологияның мүмкіндіктерін пайдалану.
- ◆ Оқытудың жаңа әдістері мен формаларын (проблемалық, ұйымдастырушылық іс-әрекетін компьютерлік ойындар және т.б.) сабақта жиі қолдану.
- ◆ Проблемалық зерттеу, аналитикалық және модельдеу әдістерін қолдану арқылы классикалық әдістерді жетілдіру.
- ◆ Жаңа ақпараттық технология құралдарын пайдалану арқылы оқу процесінің материалдық – техникалық базасын жетілдіру.

Интерактивтік оқыту технологиясы.

Интерактивтік оқыту технологиясы – бұл коллективтік, өзін-өзі толықтыратын, барлық қатысушылардың өзара әрекетіне негізделген, оқу процесіне оқушының қатыспай қалуы мүмкін болмайтын оқыту процесін ұйымдастыру.

Интерактивтік оқыту – бұл, ең алдымен оқушы мен мұғалімнің қарым-қатынасы тікелей жүзеге асатын сұхбаттасып оқыту болып табылады. Сабақтағы интерактивтік әрекет өзара түсіністікке, өзара әрекетке, қатысушының әрқайсысына қажет есепті бірлесіп шешуге алып келетін - ұйымдастыру және сұхбаттасып қарым-қатынас жасауды дамытуды ұсынады. Интерактив бір көзқарастың немесе бір ғана сөйлеуішінің басым болуы жағдайын болдырмайды. Сұхбаттасып оқыту барасында оқушылар сыни ойлауды, тиісті ақпарат пен белгілі жағдайды талдау негізінде күрделі мәселелерді шешуді, балама көзқарастарды салыстыруды, ақылды шешімдер қабылдауды, дискуссияға қатысуды, басқа адамдармен тиімді қарым-қатынас жасауды үйренеді. Ол үшін сабақта жекелей, жұптық және топтық жұмыс ұйымдастырылады, зерттеу жұмыстары, ролдік ойындар қолданылады, құжаттармен және түрлі ақпарат көздерімен жұмыс жасайды.

Әр мұғалім сабақ өткізген кезде оқушыларға сапалы білім беру үшін жаңа технологияларды пайдалана отырып, сонымен қатар компьютерді, интерактивті тақтаны қолдану арқылы білім берсе, оқушылардың қызығушылығы арта түсері анық.

Интерактивті тақта - сыныптағы оқушылардың барлығын оқыту үшін құнды құрал. Бұл мұғалімдерге жаңа материалды өте қызықты және қарқынды етіп көрсету үшін құнды құрал. Бұл мұғалімдерге жаңа материалдарды өте қызықты және қарқынды етіп түсіндіруге көмектесетін көзге көрінетін (визуалды) ресурс. Оның ақпаратты түрлі мультимедиялық ресурстар көмегі арқылы танысуға мүмкіндігі зор. Ол сызбаларды түсіндіруді жеңілдетіп, қиын мәселелерді шешуге көмектесе алады. Оқытушылар өздерінің жаңа ойларын, идеяларын әсерлі, тартымды етіп көрсету үшін осы тақтаны қолданса мақсаттарына жетеді. Бұл тақтада оқытушылармен жаңа материалдарды бірігіп талдауға мүмкіндік зор. Зерттеулер көрсеткендей, түрлі ресурстарды, қызықтыруларды ұлғайта отырып қолданса, оқытушылар үшін де, оқушылар үшін де интерактивті тақта сабақты қызықты ететіні анықталды. Интерактивті тақтамен дұрыс жұмыс жасаса, оқушылардың білімдерін тексере де алады. Интерактивті тақта сыныптағы барлық оқушылардың басты назарына айналады. Ал егер де керекті материалдардың барлығы алдын ала дайындалып, түсінуге оңай болса, сабақтың жақсы қарқынды өтуін қамтамасыз етеді. Интерактивті оқыту технологиясына төмендегілер кіреді:

- 1) Жұптасып жұмыс істеу.
- 2) Ротациялық (ауыспалы) үштік.
- 3) Карусель - Айналмақ.
- 4) Шағын топтармен жұмыс.
- 5) Аквариум.
- 6) Аяқталмаған сөйлем.
- 7) Ми5а шабуыл /Мозговой штурм/.
- 8) Броундық қозғалыс.
- 9) Есепту ағашы. /Дерево решений/
- 10) Өз атынан сот. /Суд от своего имени/
- 11) Азаматтық тыңдау.
- 12) Ролдік /іскерлік/ ойын.
- 13) Сығымдау методы. /Метод пресс/
- 14) Өз позицияңды ұстан.
- 15) Дискуссия.
- 16) Дебаттар.

Жаңа сабақты түсіндіру барысында сабақтың мазмұнын дайын күйінде бермеуге тырысамын. Оқушылардың өздігінен танып - білу дағдыларын қалыптастыра отырып, жаңа тақырып бойынша анықтама, ережелерді өздері құрастырып тұжырымдай білуіне жетелеймін. Ол үшін оқытудың интерактивті формаларын сабақта қолданамын. Олар:

- ◆ Жеке шығармашылық тапсырмалар, жобалар.

- ◆ Блок – схем, графиктер, диаграмма, карта т.б.
- ◆ Тірек – схема, көрнекіліктер және анықтама құралдары.
- ◆ Ойын арқылы оқыту.
- ◆ Сөзжұмбақ, ребустар.
- ◆ Логикалық есептер.
- ◆ Тестілеу және бақылау.

Интерактивті оқыту моделін пайдалану - өмірлік ситуацияларды моделдеуді, ролдік ойындарды қолдануды, мәселені бірлесіп шешуді қарастырады. Оқу процесінің қандайда бір қатысушысын немесе идеяны ерекшелеуді шектейді. Бұл модельге адамгершілікпен, демократиялық жолмен келуді үйретеді.

Әр ұстаз өз бетінше сыныппен жұмыстың жаңа формаларын ойлап таба алады. Оқушылар бір-біріне сұрақ қойып және оған жауап беруді үйрететін, жұптасып жұмыс істеу әдісін сабақтарда жиі қолданылады.

Мысалы: Аквариум технологиясының мәнісі сонда, бірнеше оқушы шеңбер ішінде ситуацияны жасырады /разыгрывают/, ал қалғандары оларды бақылап тұрып әрекеттеріне талдау жасайды.

Броундық қозғалыста оқушылар бүкіл сынып ішінде қозғала жүріп берілген тақырыбы бойынша ақпарат жинайды.

Есептеу ағашы – сынып сандары бірдей 3 немесе 4 топқа бөлінеді. Әр топ өз сұрақтарын талдап, ағаштың өздеріне тиісті тармағына (ватман парақ) жауап жазады, содан соң топтар орындарын ауыстырып, көршісінің ағашына өз идеяларын жазады.

«Өз позицияңды ұстан» - деп аталатын интеракцияның да пайдасы бар. Қандай да бір ұйғарым, көзқарас оқылады, содан кейін оқушылар «Иә» немесе «Жоқ» деген аймаққа бөлінген тақтаға (плакатқа) барады. Мүмкіндігінше олар өз позицияларын түсіндіргені дұрыс.

Мұғалім мен оқушының интерактивтік шығармашылығы шектелмейді. Оны қойылған мақсатқа дұрыс бағытта білудің маңызы зор. Бүгінгі шығып жатқан методикалық инновациялар оқытудың интерактивтік методымен байланыстырылған.

Интерактивтік оқыту – бұл, ең алдымен оқушы мен мұғалімнің қарым-қатынасы тікелей жүзеге асатын сұқбаттасып оқыту болып табылады.

Интерактивті тақтамен жұмыс істеудің артықшылықтары:

- Бағдарлама бойынша барлық сынып оқушыларына қолайлы;
- Web-сайттарды, басқа да құралдарды қолдана отырып жаңа материалдарды түсіндіруге, меңгеруге қолайлы;
- Берілген материалды әсерлі жеткізуге және оны сынып оқушылары арасында талқылауға үлкен мүмкіндіктер туғызады;
- Интерактивті тақта сыныптағы барлық оқушылардың басты назарына айналуына байланысты орталықтан демонстрациялауға қолайлы жағдай туғыза алады;
- Мұғалімнің де, оқушының да шабытын, қызығушылығын арттырып, сабақты тартымды өткізуге ынталандырады;
- Оқушы алдына жаңа материалды жанды түрде көрсете отырып, танымдық қабілетін арттыруға мүмкіндік алады.

Электрондық оқулықтарды пайдалану

Тиімділігі

Қазіргі мектептің даму болашағы қоғамның даму үрдісімен үнемі өсіп отыратын ақпарат көлемінің әр түрлі тегімен анықталады. Оқушыларға білім беруде жаңа оқыту технологияларын қолдану, инновациялық бағытта жұмыс жасау заман талабына сай талап етілуде.

Қазіргі кезді электрондық WEB оқулықтың қандай екендігі туралы біртұтас ой жоқ. Электрондық оқулық дегеніміз – мультимедиялық оқулық.

Электрондық оқулық пен оқытудың негізгі мақсаты: «Оқыту процесін үздіксіз және толық деңгейін бақылау, сонымен қатар ақпараттық ізденіс қабілетін дамыту.» Білім берудің кез келген саласында электрондық оқулықтарды пайдалану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай ойлау жүйесін қалыптастыруға шығармашылықпен жұмыс істеуге жағдай жасайды.

Сонымен қатар электрондық оқулықтарды сабақта пайдалану кезінде оқушылар бұрын алған білімдерін кеңейтіп, өз бетімен шығармашылық жұмыстар орындайды. Әрбір оқушы таңдалған тақырып бойынша тапсырмалар орындап, тестілер шешіп, карталар және схемалармен жұмыс жасауға дағдыланады.

Электрондық оқулық арқылы түрлі суреттер, видеокөріністер, дыбыс және музыка тыңдатып көрсетуге болады. Бұл, әрине мұғалімнің тақтаға жазып түсіндіргенінен әлдеқайда тиімді, әрі әсерлі. Меңгерілуі қиын сабақтарды компьютердің көмегімен оқушыларға ұғындырса, жаңа тақырыпқа деген баланың құштарлығы оянады деп ойлаймын.

Электронды оқулықтар оқушының білім сапасын бақылау жүйесін өзгертуге мүмкіндік жасайды. Дәстүрлі оқытуда әр оқушы оқытушы тарапынан бақылау өте жиі болмай қалуы да кездеседі, ал электронды оқулықтың көмегімен оқыту үрдісінің әр этапын бақылай алады. Тіпті кейде тапсырманың дұрыс орындалуын ғана қадағалап қоймай, қате орындаған жағдайда оқулықтың тарауына, керекті

тақырыбына немесе қажет ақпаратқа сілтемелер беріп отырады. Бұл оқушы үшін, біріншіден үлкен көмек, жеңілдіктер туғызса, екіншіден, сол материалды автоматты түрде бақылап, әділ бағасын беруге, оқушыға қажетіне қарай кеңес беруге, сол жайында барынша мәлімет алуға мүмкіндік жасайды.

Электронды оқулықтар оқушылардың

- білім деңгейін тереңдетуге;
- ауызекі тілде сөйлей білу дағдыларын қалыптастыруға;
- өз бетінше іздену қабілетін қалыптастыруға;
- ойларын дамытуға;
- оқушылардың сөздік қорының молаюына;
- тілді үйренуге деген ынтасы мен қызығушылығының артуына;
- сабақта өзін еркін ұстап, өз мүмкіншілігін кеңінен пайдалана алуына;
- өз ісіне талдау жасай алуға көптен-көп көмегін тигізеді.

Қорыта келе айтарым, оқу үрдісінде электронды оқулықты қолданудың маңызы өте зор. Тіл үйренуші электронды оқулықпен сабақ бойы үздіксіз байланыста болғандықтан тілді меңгеруіне үлкен мүмкіндіктері бар. Заман талабына сай жас ұрпаққа сапалы білім беруде электрондық оқулықтарды сабаққа пайдалану – оқытудың жаңа технологиясының бір түрі ретінде қарастыруға болады. Ой өрісі дамыған, шетелдік білім жүйесінен қалыспайтын жас ұрпаққа білім беру жолындағы ортақ міндетті өз мәнінде жүргізу үшін, бір-бірімізден тәжірибе алмасып, кемшілік- жетістіктерді айтып отырсақ жұмысымыз өнімді болады деп ойлаймын.

Әдебиеттер:

1. Рымкевич А.П. Сборник задач по физике для 8-10 классов средней школы. – М. 1988
2. Лукашик В.И., Иванова Е.В. Сборник задач по физике для 7-9 классов, М-2000.
3. Б. Елеусінов , З. Сыздықбаева , А. Мырзабаев , Р. Мырзабаева . Алматы . Физика және астрономия.
4. Қ. Аққошқарова, Н. Қойшыбаев .Алматы. Физика.
5. А. Қарамурзин . Физиканы мектепте оқытудың кейбір мәселелері.
6. Методические указания для самостоятельной работы по физике .
7. Б.С. Арызханов . Физика.
8. С. Тұяқбаев, Ш. Насохова, Б. Кронгарт, В. Кем, В. Загайнова Физика- 11 сынып. (жаратылыстану – математика бағыты)
9. О.Ф. Кабардин. Физика.
10. Г. Я. Мякишев, Б.Б. Буховцев. Физика -11 сынып.
11. А.Б. Мәженова, М. Құрманов, С. Қонтаев, Т. Қонақбаев . Физика есептерінің жинағы
12. Интернет мәліметтері.

ӘОЖ 379.85

Сапиев Б.К.

Ж.Досмұхамедов атындағы жоғары педагогикалық колледж, Орал қ.

ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ ЖАҒДАЙЫНДА ДҮНИЕТАНУ ПӘНІНЕН ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Білім беру мазмұнын жанарту білім берудің қазіргі заманғы үрдістерін және қазақстандық білім берудің үздік практикасын кіріктіруге бағытталған. Мен тоқталайын деп отырған мәселе-бүгінгі Қазақстандық қоғамды ерекше толғандырып, ел болашағы бүгінгі бастауыш сынып оқушысы-ертеңгі жастарымыздың ұлттық санасын жаңғырту мәселесі демекпін. Ол бастауыш сынып мұғалімінің тек қана колледж немесе университет қабырғасында алған білім мен біліктілік дағдысына сүйенбесі анық. Болашақ маман өз ісінің шебері болып қана қоймай өзінің ішкі жан дүниесін ұлттық, әлемдік құндылықтармен де жаңғыртып, толықтырып отыруы тиіс. Құндылықтар – қоғам қолдайтын және адамдардың көпшілігі мойындайтын белгілі нысандардың және құбылыстардың, адамдық қасиеттер мен өзін-өзі ұстау ережелерінің тұлғалық және әлеуметтік-мәдени ұстанымы болып табылады. Құндылықтарды бастауыш сыныпқа келген әр баланы, яғни тұлғаны ынталандырудың өте маңызды факторы ретінде тануымыз керек. Ал еліміздің «Мәңгілік ел» ұлттық идеясының құндылықтары орта білім беру құндылықтарының негізі болып табылады. Қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік, құрмет, ынтымақтастық, еңбек пен шығармашылық, ашықтық және өмір бойы оқып-үйрену - орта білім берудің құндылықтары ретінде белгіленді. Құндылық бағдар- (француз тілінен orientation) субъектінің қоршаған шындық дүниені идеологиялық және онда бағдар алуы, бейімделуі; 2)

индивидтің объектілерді олардың маңыздылығына жіктеу тәсілі. Құндылықбағдар әлеуметтік тәжірибені меңгеруде және мақсаттарда, мұрат – армандарда, сенімдерде, қызығушылықтарда және жеке адамдардың басқа да көріністерінде байқалады. Адамның іс – әрекет құрылысында құндылық бағдар оның танымдық және еріктік жақтарымен тығыз байланысты.

Ал өз тәжірибемізде өзін-өзі тану немесе дүниетануды оқытудың әдістемесінен колледж студенттеріне білім беруде оқытудағы құндылықтарға бағытталған ұстаным немесе тәсіл – ол оқу әрекетін белгілі бір құндылықтар тұрғысынан ұйымдастыру және жүзеге асыру, нәтижелерге қол жеткізу және пайдаланудың тәсілі ерекше маңызға ие. Құндылыққа бағытталған ұстаным бастауыш сынып оқушысы бойында мақсатты түрде құндылықтар жүйесін қалыптастырады. Құндылықтарға бағытталу – ол тұлғаның өз әрекетінде жекелеген құндылықтарды тандап алу қабілеттілігі және оларды өзінің әлеуметтік маңызды құндылықтары ретінде сезіну және қабылдау қабілеттілігіне негізделеді. Құндылықтарға бағыттап оқытып,оны сабақ барысында жүзеге асыру дегеніміз құндылықтардан шығатын талаптарға сай болу және күнделікті өмірді сол талаптарға бағындыру. Құндылықтардың мәні қоғамда сәтті әрекет ету үшін қажетті ережелерді, дағдыларды, өмір салтын, жүріс-тұрысты қалыптастыруда көрініс табады.

Қазіргі уақытта жаңартылған білім беру мазмұнына сай, оқушы білімді дайын күйінде алмай, оны өзі өндіреді, өзінің оқу әрекетінің мазмұны мен түрлерін ұғынады, оның ережелер жүйесін түсінеді және қабылдайды, жетілдіруге белсенді қатысады. Ол өз кезегінде дүниетану,жаратылыстану және өзін-өзі тану пәндерінен білімнің, біліктердің, оқып-үйрену және кең ауқымды дағдылардың белсенді әрі табысты қалыптасуын қамтамасыз ететіндігін студенттердің «байқау» машығы барысында көріп жүрміз.

Білімалушылардыңоқуәрекеттері «білу», «түсіну», «қолдану», «талдау»,«жинақтау», «бағалау» сияқтыкатегорияларғатоптастырылған. Ал құндылықтарды меңгертуде өзбетіншеізденуді, түсіндіруді, талдауды, түрлідереккөздерденалынғанақпараттытаратуменбағалауды, басқа үйретуші ресурстарды студенттеріміз қаланың мектептерінде машық барысында қолдана алады.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесінің міндеттерінің жаңартылған білім беру мазмұнына сай өзгеруіне орай, білім берудің үш тұжырымдамалық үлгісі анықталып отыр. Олар:

Жекеленген пәнге бағытталған білім беру үлгісі;

Тұлғаға бағдарланған құндылықтық оқыту үлгісі;

Білім беру мазмұнының өзгеруіне орай, жеке тұлғалық аспектіге көшу қазіргі білімнің басты тенденцияларының бірі болып саналады. Бұл – технократтық қоғамның дағдарысынан туындаған адам жайлы ойлаудың тереңдігінің көрінісі. Тұлғалық аспекті білімнің мөлшерінің өсуі, ондағы бірсарындылық сияқты құбылыстарды мойындамайды, керісінше ол оқу үдерісіндегі ішкі ізгілікке негізделеді. Осы бағыттағы білім беру жүйесіне дәстүрлі оқыту әдіснамасының сәйкес келмейтіні түсінікті де. Өйткені дәстүрлі білім беру негізінен білімдік аспектіге негізделгендіктен, онда белгілі пәнді оқыту аясындағы әрекеттер арқылы білім алушы түсініктерді, тәжірибелерді меңгеруге тиіс болды. Ал бұл жағдайда тұлғаның ішкі жан дүниесіне құндылықты негізде әсер ету мүмкіндігі шектеулі. Сондықтан оның тұлғалық дербестігі, қайталанбастығы, субъектілігі іске асатын ізгіліктілік,құндылықтық әдіснамасының қажеттілігі сөзсіз.

Жеке тұлғаны зерттеудегі мәдени-тарихи бағыттың негізін қалаушы ғалым Л.С.Выготский бірінші болып мінез-құлықты зерделеу кезінде мәдени белгілер жүйесіне бет бұрды. Басқа психологтардың айтып жүрген «сана – мінез-құлық» диадасының орнына ол «сана – мәдениет – мінез-құлық» триадасы бойынша ізденіске зейін қояды. Академик Т.Тәжібаевтың пікірінше: «Тұлға - әлеуметтік қатынастар мен саналы іс-әрекетті жүзеге асырушы, нақты қоғам мүшесі, өзін басқалардан ажырата білетін, өзінің кім екенін түсінетін, есі кірген ересек кісі деген сипаттамаға лайық» деген.

Біздің жоғары педагогикалық колледж оқытушылары білім беру мен мектептегі машық үдерісінің көп қырлы мақсаттарын көздей отырып, осындай ұлттық құндылықтарды меңгертуге негізделген жаңаша білім беру мазмұны аясында мұғалім кадрларын әзірлейді. Осы орайда, оқытушылар мен студенттердің тұлғааралық қарым-қатынастарын оқыту үдерісінде қалыптасуын зерттеу әлеуметтік-экономикалық және мәдени дағдарыс жағдайында бірегей көтеріліп отырған өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Жеке тұлғалық білім беруге көшу – адамның білім алу мен ой-санасының дамуының заңды нәтижесі: дүниені саяз-пәндік игеруді адамның космогенез субъекті ретінде дүние құрылымын терең-мәндік ұғынуының алмастыруы. Жеке тұлғаға бағдарлану – біздің кезіміздегі барлық білім беру жобаларының ортақ белгісі, алайда бұл жеке тұлғаға бағдарлап білім берудің әр түрлі: жеке тұлғалық қатынасты этикалық-гуманистикалық ұстаным (тәрбиеленушіге деген құрмет) ретінде үйреншікті түсінуден «жеке тұлға саласындағы білім берудің» неше түрлі нұсқаларына дейінгі тұжырымдамалары мен модельдерінің болуына кедергілік жасамайды.

Колледжде жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиясы негізінде білім берудің міндеттері:

- білім алушының рухани-адамгершілік, жоғары адами қасиеттерін дамыту;
- жеке тұлға ретінде дамуына қолайлы жағдай жасау;
- білім алушының жеке өзіне тән қасиеттерін ашу, дамыту;
- білім алушының тереңдете білім алуына жағдай жасау, әлемтану, ғылым тану, білімнің әр саласынан хабардар болуына ыңғайлы орта құру;
- білім сапасын арттыру.

Жеке тұлғаға бағытталған білім беруді жүйесі келесі жағдаяттардан тұрады:

1. Жеке тұлға педагогикалық санат ретінде білім беру мен адамның дамуының ерекше саласын бейнелейді және осы мағынада оның ерекше мақсаты ретінде көрініс береді.

2. Адам білім беру үдерісінде білімін қолдану тәжірибесін, танымдық және практикалық есептерді шешу тәсілдерін, шығармашылық тәжірибені меңгеретіні сияқты, ол «жеке тұлға болу», яғни, ерекше жеке тұлғалық қызметтерді таңдай алу, рефлексия жасау, мағынаны анықтау, өзін - өзі өмірде жүзеге асыру, әлеуметтік жауапкершілік, т.б. орындау тәжірибесін де меңгеруі керек. Адамның бұл жеке тұлғалық «әрекет етуі» қандай да бір нақты әрекет болып табылмайды, қайта адамның кез келген басқа әрекетінің өзгеше бір ішкі жоспары сияқты қайсы бір мета әрекет ретінде көрінеді.

Тұлғааралық қарым-қатынас – білім мен тәрбиенің нәтижесі болып қана қоймай, бүгінгі күннің өте маңызды әрі күрделі де ұзақ мерзімді қажет ететін көкейкесті мәселелерінің бірі. Қарым-қатынасқа түспей тұрып жеке адамды толық түсіну, оның адами қасиеттері мен дамып-жетілуін талдау мүмкін емес. Педагогика ғылымының кез келген мәселесі адамдардың жан дүниесімен, қоғам мен әлеуметтік өмірдің сан алуан сырларымен тығыз байланысты. Халық даналығында: «Бір баланы адам етіп өсіргенше, бір шаһар апат болады» деген сөз бар. Осы салыстырудың өзі-ақ баланың шын мәніндегі Адам болып қалыптасуы қыруар уақыт пен тер төгетін еңбекті қажет ететін аумағы кең жауапкершілігі мол күрделі іс екенін ұқтырса керек. Мұғалім мен оқушылардың тұлғааралық қарым-қатынастарын оқыту үдерісінде қалыптастыру қажеттілігі мұғалімнің өз пәнін оқыту барысында жеке басының үлгісімен, сонымен қатар пәнді меңгертуде жеке тұлға ретінде өз мүмкіндіктерінің жаңа қырларын танытуға қызықтыру арқылы студенттерге зор ықпал ете алуымен байланысты. Осыған орай, оқушы оқыту үдерісіндегі басты субъект болғандықтан назардың барлығы оның тұлға ретінде қалыптасып, дамуына аударылады. Осындай сабақтастық қатынасқа қол жеткізу үшін мұғалім мен оқушының тұлғааралық қарым-қатынастарын оқыту үдерісінде қалыптастыруымыз қажет.

Педагогикалық теория мен іс-тәжірибе оқу үдерісінде мұғалім мен оқушының, әдіскер оқытушы мен студенттерің арасында белсенді байланыс болуы керек. Сонымен, білім беру жүйесіндегі қайта құрудың негізгі бағыты – жеке тұлғаның құндылықтық дамуы. Жеке тұлғаға ұлттық құндылықтық бағдарланған білім беру – адамның «әлеуметпен» ғана емес, қоршаған ортадағы барлық объективті шындықпен байланысын қалыптастыратын білім беру. Жаратылыстану саласында дүниетану пәнінің орны ерекше. Ол оқушыларға дүниетанымдық сабақ берумен қатар, олардың алған білімін есіне сақтау, ойлау қабілетін, тіл байлықтарын, ой өрісін кеңейтіп, зеректік, іскерлік және табиғат құбылыстарын жете бақылағыштық, қоршаған ортаға үлкен жауапкершілікпен қарайтын сезімдерін жетілдіреді. Оқушының өз бетімен жұмысы оқу үрдісінің құрамды бөлігі, өз бетімен ғылыми тұжырым жасап, алынған деректі жүйелеп қорытындылау, өз ойын тұжырымдау, проблемалы ситуацияларды шығармашылықпен шешу дағдысын қалыптастырады. Мұнда мұғалім оқушылармен ынтымақтастықта, олардың өз бетінше орындайтын жұмысына, ұжымдық қарым-қатынасына, жеке оқушылардың психологиялық ерекшеліктері мен қасиеттерін есепке алып, олардың әрекетін ұйымдастыруға, дара шыққан оқушылар әрекетін дамыта түсуге берілетін түсініктер мен ұғымдардың дәл әрі айқын болуына біліктілік пен дағдыны қалыптастыруға және уақытты тиімді пайдалануға айрықша мән беру керек. Халық өзінің қоршаған дүниенің қыры мен сырын егжей – тегжейлі білуді баланың санасына ойын арқылы жастайынан сіңіре білуді көздеген. Дүниетану сабақтары арқылы оқушылар адам, табиғат, қоғам, яғни дүниенің үш құрамдас бөлігі туралы білім алады. Бұл пән оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, дүниетанымын, адамгершілік қасиеттерін жетілдіріп, өмірді, ұлттық құндылықтарды танып білуге мүмкіндік береді. Адам тұлға болып туа қалмайды, әлеуметтану процесінде тұлға болып шығады деген ғалымдардың тұжырымын қолдай отырып, білім мен тәрбие беру үдерісінде өздігінен үздіксіз дамуға қабілетті тұлғаны қалыптастыру кәсіби білімдендіру үдерісінің ізгілендірілуіне орай кәсіби педагогиканың негізгі басымдықтарына айналды. Адамдардың бойында қалыптасқан имандылық қадір-қасиеттер рухани құндылықтарға, ал адамдардың қолымен жасалған тұтыну заттары мен кәсіби материалды құндылықтарға жатады. Қорыта айтқанда бірлескен қарым-қатынас негізінде оқушы-оқушы, мұғалім-мұғалім, оқушы-мұғалім арасында өзара құрметтеу, мойындау, түсіне білу және сыйластық әрекеттері пайда болып, толеранттық пен мейірімділік көзқарастарын қалыптастыратындығы сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. Бастауыш мектеп журналы/ республикалық ғылыми-әдістемелік және педагогикалық журнал/ №7, 2007.
2. Бастауыш мектеп журналы/ республикалық ғылыми-әдістемелік және педагогикалық журнал/ №5, 2002.
3. Сынып жетекшінің анықтамалығы/ №1(01) 2009.
4. Әдеп жіне жантану/ хрестоматия/ Атамұра Алматы, 2006.
5. Қ.Бөлеев «Болашақ мұғалімдерді оқушыларға ұлттық тәрбие беруге кәсіби дайындау».-Алматы, 2004.
6. Д.Дьюи. «Демократия и образования».2000.
7. Ұлттық құндылықтар арқылы тәрбие жұмыстарын ұйымдастырудағы сынып жетекшінің орны.

Сарсен К.А.

Орал политехникалық колледжі, Орал қ.

Тапаева Ж.Т.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ, АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ РӨЛІ

Қазіргі уақытта психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде еңбекке, іс-әрекеттің алуан түрлеріне адамның дайындығы феномені туралы теориялық және тәжірибелік материалдар жеткілікті жинақталған. Қазақстандық ғалым Р.Омарова диссертациясында қазіргі кезеңдегі білім берудің жаңа парадигмасы жағдайында жеке тұлғаның шығармашылық бағыттылығын қалыптастыру – оқушының оқу-танымдық іс-әрекеттегі шығармашылық қызығушылығына тікелей байланысты екенін ғылыми тұрғыда дәлелдеп, шығармашылық қызығушылық – тұлғаның ізденімпаздық қабілет сапасын дамытудың негізгі өзегі болып табылатынын атап өтеді. XX ғасырдың соңында, ғалымдардың осы бағыттағы зерттеулерін жалпылап, Я.А. Пономарев шығармашылық үдерістің төрт фазасын анықтайды:

- «бірінші фаза (саналы жұмыс) – дайындалу фазасы (жаңа идеяның интуитивті көрініс беруі);
- екінші фаза (санадан тыс жағдайындағы мидың жұмысы) – пісіп жетілуі (проблеманы санадан тысқары талдау).
- үшінші фаза (санадан тысқары туындаған идеяның саналы деңгейге өтуі), яғни шабыттану (сана деңгейіне проблеманы шешудің идеясы жетеді, алғашқысында, ұстаным, болжам түрінде пайда болады).
- төртінші фаза (саналы түрдегі жұмыс) – идеяның дамуы, оның соңғы тұжырымдалуы мен тексерілуі».

Сонымен, жоғарыда қарастырылған психолог-ғалымдардың тұжырымдарына сүйенетін болсақ, шығармашылық – бұл бірегей игілік және тұлғаның маңызды сапасы мен өзіндік ерекшелік түрлерінің бірі ретінде және тұлғаның табиғи, әлеуметтік әлемді қайта құрып, өзгертуге бағытталған санадан тысқары болатын және саналы әрекет негізінде пайда болатын шығармашыл тұлғаның ең маңызды ерекшелігі болып анықталған, психологияда «жағдаят үстілік белсенділікпен» түсіндірілетін құбылыс. Осы көзқарас тұрғысынан, шығармашылыққа бағытталған адам үшін бір шығармашылық мәселенің шешілуі аяқталған жұмыс емес, керісінше басқа жаңа іс-әрекеттің басталуы деген сөз. Психологтардың зерттеулерінен шығармашылық «қабілеттілік», «дарындылық», «креативтілік», «белсенділік» ұғымдарымен түсіндіріледі. XX ғасырдың I жартысында неміс психологы В.Штерн алғашқылардың бірі болып жеке тұлғаның тұтастық ұстанымынан келе дарындылық пен қабілетті барлық психологиялық үдеріс пен даралық сапаларды өзара тығыз қарастырады [1].

Қабілет – осы және басқа өндірістік іс-әрекетті табысты орындау жағдайы болып табылатын тұлғаның даралық психологиялық ерекшелігі. Қабілетті анықтаудағы ең басты үш кезең бар: біріншіден, қабілет бір адамды екінші адамнан ажыратады, екіншіден, дефектіге карағанда, олар жетістікті қамтамасыз етеді, үшіншіден, қабілет тек білім, дағды, шеберлікті меңгеруді жеңілдетеді.

Қабілет – жеке адам туралы ілімнің құрамдас бір бөлігі болып табылады. Ғылымға алғаш рет қабілеттілік туралы ұғымды К.К.Платонов енгізген [2]. Қабілет ұғымына берілген психологиялық анықтамалардың саны өте көп. Мысалға, «қабілет деп - әрекеттің талаптарын қанағаттандыратын және үлкен жетістіктерге жеткізетін адамның қасиеттерінің синтезін айтады» (А.Н.Леонтьев) [3], «қабілет – білім алуға қажетті адамның психологиялық ерекшеліктері» (А.В.Петровский) [4], «қабілет – іс-әрекеттің белгілі бір түрін ойдағыдай нәтижелі орындауда көрінетін адамның жеке қасиеті» (Т.Тәжібаев) [5].

Сонымен, қабілетті жеке даралықтың бір деңгейінде орналастыруға болмайды; басқа сапалармен әсерлесе олар барлық деңгейлер арқылы дамиды. Қабілет деп әр адамның белгілі іс-әрекет түріне икемділігін айтады немесе қабілет дегеніміз – мақсатқа бағытталған, тәлім-тәрбие жұмысына байланысты адамның бір іс-әрекетке ұйымдасқан түрде бейімделуі және оны нәтижелі етіп атқаруы. Қабілеттің екі деңгейі бар: өнімді (білімді жоғары дәрежеде игере алуын қамтамасыз етеді, әрекетті меңгеру); шығармашылық (жаңа нәрсені жасап шығаруды қамтамасыз етеді).

Психологтардың көзқарасы бойынша «шығармашылық қабілет» субъектінің қандай да бір жаңалық табудағы әрекеті. В.А. Крутецкий өзінің шығармашылық қабілеттіліктің құрылымын зерттеген еңбегінде: «Егер қабілеттіліктер деген ұғымды жеке психикалық қасиеттер деп түсінсек, онда дарындылық дегенді адамның ерекше қабілеттерінің жиынтығының бірлігі деуге болады» деп тұжырымдайды.

Ғылыми зерттеулерде дарындылық тұтастық сипаттама, қабілеттерді жүйеге біріктіру (Б.Б.Коссов), адамның «жүйелік қасиеті» (Д.Б.Богоявленская) әрекет мақсатында қабілеттердің ықпалдасып көрінуі (В.Д.Шадриков), деп қарастырылады.

«Дарындылық» ұғымы «қабілеттілік» ұғымына өте жақын. Дарындылық әрбір адамның ақыл – сана, оқу, шығармашылық, көркем өнер, адам аралық қатынастар түзу және психомоторлық қызметтерінде көрініс береді. Дарынды адамдарға тән қасиеттер: зейінділік, жинақылық, тұрақтылық, әрқашан қызметке дайын болу; мұндай тұлғалар, сонымен бірге, мақсатқа жетуде ақылға сай табандылыққа ие, еңбекте шаршап шалдығуды білмейді, басқалармен салыстырғанда интеллект деңгейі анағұрлым жоғары. Дарындылық дәрежесінің артуы қажетті білімдермен ептілік, дағдыларды игеріп әрі жетілдіріп баруға тікелей байланысты. Философиялық сөздікте «шығармашылықты – бұрын болмаған жаңа нәрсені жасап шығару», - деп түсіндіреді. Үлкен энциклопедиялық сөздікте «шығармашылық» қайталанбайтын, тарихи-қоғамдық мәні бар, жоғары сападағы жаңалық ашатын іс-әрекет» деп түсіндіріледі. Осы анықтамалардың негізінде «шығармашылық» ұғымын жаңа өнім жасау немесе бұрынғы өнімді жаңалап жетілдіру, іс-әрекеттегі қайталанбайтын, өзгеде нәтижелі өнім алынатын адамның мақсатты әрекеті ретінде қарастыра аламыз. Шығармашылыққа жаңа, тың нәрсе жасау тән десек, бұрыннан белгілі нәрсені қайталауды немесе көшіруді шығармашылық деп айтуға болмайды, бірақ бұрыннан белгілі, таныс нәрселердің өзінен қандай да бір ерекшелік табу, оны жаңаша түрде жасау, ерекше қасиеттерін табу шығармашылыққа тән құбылыс деуге болады. Қазіргі таңда қоғамның әлеуметтік-экономикалық жағынан дамуы бар әлеуметтік сұраныс негізі жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыруды қажет етеді. Оның бүгінгі жаңа қоғам мүддесіне лайықты, жан-жақты жетілген, белсенді іс-әрекеті мен ғылыми саналы көзқарасын қалыптастыру, бойында ұлттық сана, ұлттық психология қалыптасқан ертеңгі қоғам иегері боларлық парасатты азамат тәрбиелеп өсіру – білім беру жүйесінің және барша халықтың міндеті. Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан – 2030» жолдауында: «...оқушыларды қазақстандық патриотизм шығармашылық жағынан дамыған жеке тұлға ретінде тәрбиелеу аса қажет...ұлттық мінез-құлық, биік талғампаздық, тәкәппарлық, тектілік, білімділік, биік талғам, ұлттық намыс қасиеттерін сіңіріп қалыптастыруымыз керек» дегені мәлім [6]. Қазақстан Республикасының егемендік алған алғашқы жылдарынан бастап білім беру ісіне баса назар аударылуда. Білім беру барысында балалардың тұлғасын жан-жақты жетілдіруге, олардың танымдық әрекетін дамытуға, ой-санасын қалыптастыруға ерекше мән берілуде. Бала бойындағы асыл қасиеттердің көзін ашып, оны қоғамның белсенді мүшесі етіп дайындауда, білім беру мен тәрбиелеуде жеке тұлғаны дамыту қатар жүргізілгенде ғана өз дәрежесінде жүзеге асады. Осыған байланысты білімнің мазмұнын, оқыту әдістері мен тәрбиені ұйымдастыру нысандарын жетілдіруді нақтылай түсу қажеттілігі туындайды. Оқушылардың рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда қарым-қатынастың рөлі өте зор. Рухани-адамгершілікке негізделген тәрбие қарым-қатынастың қарапайым түрі – ұжымдық өмірдің талаптарымен, ерекшеліктерімен танысу арқылы жүзеге асырылады. Олардың қарым-қатынастарында бірте-бірте өзара көмек, бүкіл топқа тапсырылған жұмыстың орындалуына бірдей жауапкершілік сезім, бүкіл топтың жұмысына жетекшілік ете білу, бірін-бірі тыңдай білу, жалпыға тән ережелер мен қағидаларды қабылдай білу, жеке, жұптық, топтық жұмыстар жасай білуге үйренеді. Бірлескен іс-әрекеттің барысында балалар бірін-бірі жақынырақ, тереңірек таниды.

С.А.Назарбаева: «Өзін-өзі тану» атты әдістемелік оқу құралында: «Рухани-адамгершілік-адамдардың күнделікті қарым-қатынасына қатысты гуманизм принциптерін бейнелейтін моральдық қасиет. Адамдарға деген ізгі ниеттілік, құрмет, жанашырлық пен сезім, кеңпейілдік, басқалардың мүддесі үшін жан аямаушылық сияқты жеке қасиеттерді қамтиды, кішіпейілдік, адалдық, шыншылдық та рухани-адамгершілікке жатады». Бұдан шығатын қорытынды адамгершіліктің ең жоғары рухани қажеттілігінің бастау көзі өзін-өзі көрсету, өзін-өзі жетілдіру, дамыту, қарым-қатынаста, дүниетанымда өзінің шығармашылық қабілетін таныту болып табылады. Оқушыларды рухани-адамгершілікке тәрбиелеудің шарттарының бірі – мектеп жасындағы жеке тұлғаның өздігінен даму заңдылықтарын білу болып табылады.

Еліміздің болашағы өскелең ұрпақтың рухани байлығы мол, білімді, кәсіби біліктілігі жаңалыққа сай жоғары дәрежеде болуын қажет етіп отырғаны белгілі. Мектепке келісімен-ақ бала, бірте-бірте қоғамдық қатынастар әлеміндегі өзінің орнын саналы сезіне бастайды. Бұл өзін оқыту әрекетінің субъектісі ретінде сезінумен тікелей байланысты. Жаңа әлеуметтік ортаға түсе отырып бала өзінің, ерекше орнына ие болуға тырысады, өзіне жаңа әлеуметтік рөлді алуға икемделеді, өзі секілділермен қарым-қатынасқа түсуді ойластырады. Мұндағы ең маңызды жайт: бала тек мектеп оқушысының рөлін ғана қабылдап қоймай, оқушының рөлін, бағытын ұстануы тиіс. Балалардың күнделікті дамуы мен қоршаған ортаны тануында өзара тілдесіп қарым-қатынас жасаудың қаншалықты әсер ететіндігін жете түсінуге болады. Ата-аналар балаларымен тілдесіп, оларға жеткізетін мағлұматтарды шектейтін болса балалардың өсіп жетілуіне, рухани жағынан толыққанды дамуына өз мұқтаждықтарын қанағаттандыра алмай, әр қилы өзгеріске ұшырап еді. Қарым-қатынас адамзат үшін әр түрлі деңгейде, әр түрлі кезеңде қалыптастыруды қажет ететін құбылыс. Жеке адам қарым-қатынас процесінде ұқсау, мысал, өнеге алу, үйрену, еліктеу арқылы қоғамдық және жеке сананы, эмоцияны, сезімді, мінез құлық нормаларын көрсетудің формаларын меңгереді. Педагог оқушыға тек білім мен ептілік беріп қана қоймай, оқушының қабілетін дамытады, қалыптастырады, адамның жеке даралық бейімділігі мен қабілетіне сәйкес кәсіпті таңдау үшін бағыт-бағдарын анықтауға көмектеседі.

Адамның жалпы қабілеттерінің дамуы-оның есте сақтау, қабылдау, ойлау, қиялдың танымдық процесстерін дамытуымен байланысты. 1934 жылы кеңес психологы Л.С. Выготский [7] таным

процестерінің дамуы сөйлеудің дамуымен өте тығыз байланысты деп қарастыратын көзқарасты айтып өткен. Тіл тек мәдениет қорды тасымалдау құралы ғана емес, мінез-құлықты реттеуші де болып табылады, сөз қандай бір іс-әрекетті тудырушы немесе жоюшы құрал. Б.М. Тепловтың пікірі бойынша (көптеген оқулықтарда және сөздіктерде енгендері бойынша), қабілет – бір немесе бірнеше іс-әрекеттерді нәтижелі орындауға қатысты бар жеке даралық психологиялық ерекшелік және өзінде бар дағды, ептілік және білімдерге сәйкестенбей-ақ бұл білім мен дағдыларды жеңіл әрі тез меңгерумен түсіндіруге болады деп жазады [8]. Қабілет бұл дамудың нәтижесі, ал нышан – қабілет дамуының негізінде туа пайда болған анатомиялық - физиологиялық ерекшелік. Қабілетті реалды зерттеуші оны туа және жүре пайда болған «қоспалық» деген түсінік жұмыс істейді және ол үшін де, потенциалды мүмкіншіліктері бар адам үшін де, соңғысы (жүре пайда болған) жасырын болуы мүмкін. Қабілеттердегі жеке даралық өзгешеліктердің табиғи алғы шарттарын зерттеудің негізгі мәселесі ретінде ала отырып, тек физиологиялық тәжірибелермен ғана шектеліп қана қоймай, қабілеттер аса күрделі іс-әрекеттің нәтижелілік белгілерімен, соның ішінде әлеуметтік белгілермен түсіндіріледі. Соңғысы, яғни іс-әрекеттің нәтижелілігінің әлеуметтік белгілері оқытудың әдістерінен, мектептегі және жанұядағы жағдайлардан басқа психологиялық емес немесе психологиялық факторлардан, мәселен, мінез-құлық, темперамент бітістері сияқты факторлардан тұрады. С.Л.Рубинштейннің [9] ойы бойынша қабілеттің дамуы спираль бойынша жүзеге асады: қандайда бір деңгейді көрсететін қабілеттің жүзеге асу мүмкіншілігі қабілеттің ары қарай едәуір жоғары деңгейде дамуы үшін жаңа мүмкіншіліктерді ашады. Б.Г. Ананьев [10] еңбектерінде қабілет және дарындылық - жеке адамның мінезімен, темпераментімен, өмірлік бағыттылығымен және жеке даралық психикалық дамуымен байланысты жеке адамның жалпы құрылымының қандай да бір бөлігі ретінде қарастырылады. Белгілі ғалым Н.С. Лейтес өз зерттеулерінде мына жағдайды көрсетеді: "барлық қабілеттер баланың айнала қоршаған ортамен өзара әрекеттесу процесінде оқыту және тәрбие әсерінен қоғамдық тәжірибені меңгерудің арқасында дамиды; іс-әрекеттің әрқилы түрлерінде жалпы кезең болғандықтан" (зейінге және есте сақтауға, ой процесіне, әрекетті жоспарлауға қойылатын талаптар балалар сабақтарының әртүрлілігі тек арнайы қабілеттің дамуымен ғана емес, едәуір жалпы қабілеттің дамуымен де байланысты [11]. Жас ерекшелік даму барысында, әсіресе соның ішінде - жалпы қабілеттің алғы шарттарының әртүрлі жақтары - әрбір балалық шақта - өзіне тән нақты жақтары болатындығына негіздеме бар. Осының негізінде - бақылау кейбір балаларда жас ерекшелігі ұлғайған сайын, қасиеттері уақытша пайда болады, ал кейбірінде жеке адам құрылымында қалыптасады және беки түсетіндігін көрсетеді.

Әртүрлі жас топтарындағы оқушылар ерекшеліктерін салыстыру мектептік балалық кезеңдері оқушылардың ақыл-ой мүмкіншіліктерінің деңгейі бойынша ғана өзгешеленбейді: жас ерекшелік кезеңдері - бұл жеке адамның: қалыптасуына әр кезең ерекше үлес қосатын әртүрлі сапалы баспалдақ болып табылады. Бала есейген сайын, кейінгі дамуды тежейтін балалық бітістерді жеңу, жою көріне бастайды. Жас ерекшелікті даму барысында меңгерушілік – бұрынғы кезеңдердегі нақты жетістіктерді жоғалтуы мүмкін. "Жалпы қабілеттің қалыптасуы үшін, тек ақыл-ой деңгейі ғана аса қажет емес, сондай-ақ оқу тәрбиелік әсердің жас ерекшелігінің де мәні зор", - деп көрсетеді Н.С.Лейтес [11. 83-86 б.]. Мысалы, бастауыш мектеп оқушысына әсерленгіш, жеткіншектің өзіндік шешімге келгіштікке бейімділігі - ақыл-ойдың өзіндік ерекшелігіне, терең, із қалдырады, - деп көрсетеді. Н.С.Лейтес [11. 161-164 б.]. Сонымен, әртүрлі адамдардағы қабілеттің сапалы өзіндік үйлесімділіктердің арқасында кез-келген творчествоға оның жеке даралығы мен өзіндік ерекшеліктігі тән болады. Мұнсыз шығармашылық прогресс, адамның шығармашылығының барлық жемісі мағынасыз болар еді. Сондықтан балаларды оқыту мен тәрбиелеу барысында, оларда көрінген сапалы өзіндік қабілеттер мен дарындылықты ескеріп қана қоймай, оқушыларға жеке даралық әсер етудің әртүрлі әдістерін қолдана отырып, оны дамыту қажет. В.В.Давыдов, Н.Г.Салмина зерттеулерінде; «Оқыту процесіндегі даму іс-әрекеті – оқытушыдан оқушыға берілетін теориялық және практикалық процесс» - деп атады. Сонымен, кіші бастауыш мектеп кезеңінде оқу әрекеті жетекші болады. Бұл өте ерекше қиын әрекет, көп 10-11 жыл бала уақытын және үлкен күш-жігерді қажет етеді. Оқу әрекеті күрделі құрылымды және қалыптасудың ұзақ жолынан тұрады. Оның негіздері оқудың алғашқы жылдарынан-ақ қаланады. Мектептегі оқыту ересектермен баланың қатынастарының жаңа жағымен, ереже-қағидаларды қадағалау, ғылыми түсінік ұғымдарды қабылдаумен сипатталады. Бұл кезеңдер баланың оқу әрекетінің өзіндік ерекшелігі сықылды психикалық функциялардың, жеке құрылымдар мен ерікті мінез-құлықтың дамуына ықпалын тигізеді. Кіші бастауыш мектеп кезеңінде негізгі психикалық функция ретінде-ойлау процестерінің даму, қайта құрылуымен байланысты ойлау қалыптасады. Кіші бастауыштың бастапқы кезеңінде қабылдау жеткілікті ерекшеленіп дами қоймайды. Сондықтан да бала, жазылуы ұқсас әріптер мен сандарды шатыстырады. Дегенмен, заттар мен суреттерді мақсатқа бағыттап отырып қарастырады, бастауыш мектеп кезеңіндегі сияқты ашық, айқын "көзге бірден түсетін" қасиеттер-негізінен түс, көлем, пішін ерекшеленеді. Баланың жетістікті көре білуге, алдын ала болжамды тиімді құруға қабілеттілік қажет. Ойша іс-әрекетті жүргізе білу мақсатқа жете білуге тәуелді және тиімді нәтижесінің шығуын жоспарлай білу мен анықталады. Ойша іс-әрекеттерді құра білу қабілеттен негізінен мектеп жасынан бастап қалыптасады. Оқушы өз іс-әрекеттерін дұрыс құра білуге алдын ала болжамды дұрыс ұйымдастыра білуге үйренген жаңадан оқу процесінде ол өзіндік басқару іс-әрекетін жақсы қалыптастыра алады.

Қорыта келгенде, оқушылардың рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда қарым-қатынастың рөлінің маңыздылығын Елбасы Жолдауында жоғары білім беру ісінде жасанды интеллектпен және «үлкен деректермен» жұмыс істеу үшін ақпараттық технологиялар бойынша білім алған тұлғалар санын көбейту керектігін атап өтті. Ал болашақ маман білімнің негізін мектептен алатыны анық. Сапалы білім алған жасқа қай салада болмасын қашанда жол ашық. Еліміздің жаһандық дүниеде даралануы білімді, жігерлі, ұлттық санасы рухани бай жас ұрпақ арқылы ғана іске асады. Қазақстан Республикасы тәлім тәрбие тұжырымдамасында: тәрбиенің негізгі мақсаты – дені сау, ұлттық сана – сезімі оянған, рухани ойлау дәрежесі биік, мәдениетті, парасатты, ар – ожданлы мол, еңбекқор, іскер, бойында басқа да игі қасиеттер қалыптасқан адамды тәрбиелеу – деп көрсетілген. Осыған байланысты, жас ұрпақтың жеке тұлғасын қалыптастыру – қазіргі кездегі тәрбие мен білім берудің басты көкейтесті мәселелерінің бірі болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Пономарев Я.А. Психология творчества. – М.: Наука, 1976. – 30
2. Бодалев А.А., Рудкевич Л.А. Как становятся великими и выдающимися. – М.: Квант, 1997. – 102 с.
3. Философский энциклопедический словарь – 2010.
http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/216/%D0%92%D0%9E%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%95%D0%A
4. Большой энциклопедический словарь // В 2 т. – М.: Советская энциклопедия, 1991. – Т. 2. – 469 с.
5. Бердяев Н.А. Русская идея // Вопросы философии. - 1990. - №1–2. – С. 9-15.
6. Қазақстан Республикасы Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін». 19 наурыз, 2004 жыл // Егемен Қазақстан, 2004 жыл.
7. Выготский Л.С. Избранные психологические исследования.–М.,1956.–330с.
8. Теплов М.Б. Избранные труды, в 2-х т., т.1. М. Прос., 1971.-130с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии –СПб.: Питер Ком, 1999.-720с.: (Серия “Мастера психологии”).
10. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. М.: Наука, 1977.-381 с.
11. Лейтс Н.С. Умственные способности и возраст.-М., “Педагогика”, 1971.-170 с.

ӘОЖ 796.35

Сартов А.А.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, БҚО, Орал қ.

АУЫЛ МЕКТЕПТЕРІНДЕГІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕРІ

Қоғам мен мемлекеттің басым міндеттерінің бірі-Қазақстанның адамгершілік, жауапты, бастамашыл және құзыретті азаматын тәрбиелеу. Өскелең ұрпақ игеруі тиіс жалпыадамзаттық құндылықтар жүйесінде бірінші дәрежелі және негізгі орын денсаулық пен салауатты өмір салтына бөлінеді.

Қазіргі заманғы ауыл мектебінің педагогикалық қызметінің стратегиялық мақсаты өміршең тұлғаны тәрбиелеу үшін жағдай жасау болып табылады. Осыған байланысты оқушылардың дене, психикалық және әлеуметтік әл-ауқатының негізі, тұлғаның толыққанды дамуының шарты мен базисі болып табылатын гуманизацияның басым бағыттарының бірі ретіндегі денсаулық құндылығы өзектіленеді. Мақалада ауыл мектебінің бастауыш сынып оқушыларының салауатты өмір салтының негіздерін қалыптастыру процесін жобалаудың авторлық тәсілі негізделді.

Кез келген қоғамда және кез келген әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайларда балалар мен жасөспірімдердің денсаулығы өте маңызды мәселе болып табылады. Мемлекет пен қоғамның өскелең ұрпақтың денсаулық мәселесіне назарын күшейту туралы Қазақстан Республикасының Президентінің жолдауындағы құжаттар бойынша айтуға болады. "Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі ұзақ мерзімді әлеуметтік-экономикалық даму тұжырымдамасында" арнайы бөлім бөлініп, онда азаматтардың салауатты өмір салтына, соның ішінде дене шынықтыру және спортпен шұғылдануға бағытталған жағдайлар жасауға баса назар аударылады делінген. "Біздің жаңа мектеп" Ұлттық білім беру бастамасында оқушылардың денсаулығы жеке бағытқа бөлінген. Салауатты өмір салтын қалыптастырудың маңызды шарты қызықты және мәнді мектеп өмірі болып табылады.[1]

Жалпы білім беру тәжірибесіндегі бірқатар зерттеулердің деректері бойынша оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелеріне жеткіліксіз көңіл бөлінеді. Осының салдарынан өсіп келе жатқан ұрпақтың Денсаулық деңгейінің төмендеуі байқалады. Бұдан басқа, Қазақстан балаларының, жасөспірімдерінің және жастарының денсаулық жағдайының нашарлауы әлеуметтік-экономикалық дағдарысқа, өмір сүру деңгейінің төмендеуіне, денсаулық сақтау саласындағы кемшіліктерге және білім беру жүйесіндегі ішкі себептерге байланысты. Осыған сәйкес қазіргі заманғы білім берудің негізгі бағыттарының бірі өскелең ұрпақтың денсаулығын сақтау және нығайту, денсаулық сақтау технологияларын әзірлеу және енгізу, денсаулық пен салауатты өмір салты құндылығын қалыптастыру болып табылады.

Бұл бағыт мектеп білім беру кезеңінде ерекше маңызға ие болады, бұл сынып оқушыларының жас ерекшеліктерімен және олардың тәрбиелік ықпалдарға бейімділігімен түсіндіріледі. Бұған дәлел ретінде бастауыш жалпы білім берудің мемлекеттік білім беру стандартының үлгілік бағдарламаларында негізгі бағыты ретінде денсаулық пен салауатты өмір салтына құндылық қарым-қатынасты қалыптастыру бөлінетінін еске түсіреміз. "Кіші мектеп жасы салауатты өмір салтына құндылық бағдарларын қалыптастыру үшін аса сенситивті болып табылатындықтан, психоло-педагогикалық деңгейде отбасында, тәрбие мекемелерінде өскелең ұрпақтың салауатты өмір салтын тиімді және мақсатты түрде қалыптастыру қажеттілігі мен денсаулық сақтау тәрбиесінің мазмұны, нысандары, әдістері мен педагогикалық жағдайларының жеткіліксіз әзірленуі арасындағы қайшылықтар маңызды болып табылады.» [3]

Зерттеу материалы мен әдістемесі. Жұмыста өзара алмастырушы зерттеу әдістерінің кешені қолданылды: теориялық (синтез, салыстыру, жинақтау, модельдеу), эмпирикалық (педагогикалық тәжірибені зерделеу және қорыту, сауалнама жүргізу, бақылау, әңгімелесу, сұхбат жүргізу, педагогикалық эксперимент).

Отандық мектепті, ең алдымен қалалық мектепті санайтын, қалыптасқан стереотипке қарамастан, ауыл мектебі негізгі болып табылады және Қазақстандағы мектептердің үштен екісін құрайды. Қазіргі ауыл мектебінің педагогикалық қызметінің стратегиялық мақсаты-адамның өмірі, еңбек, денсаулық, халықтың мәдени және ұлттық дәстүрлері және т.б. негіз қалаушы құндылықтардың ресейлік нұсқасына бейімделуге бағытталған, өз бетінше өмір сүруге жан-жақты дайындалған өмірге қабілетті тұлғаны тәрбиелеу үшін жағдай жасау болып табылады. Осыған байланысты оқушылардың денсаулық құндылығы оны ізгілендірудің басым бағыттарының бірі ретінде өзектіленеді.

Сонымен қатар, болып жатқан әлеуметтік-экономикалық, рухани-адамгершілік, экологиялық өзгерістер аясында мектепте білім беру жүйесі ресейлік қоғамның гуманистік жанаруы мен дамуын тежейтін факторға айналды. [2]Ресми статистика мектепке түсетін балалардың 40-60% - ы созылмалы аурулармен ауыратынын, мектеп жасындағы оқушылардың 80-85% - ы дене және психикалық денсаулығында бұзылатынын куәландырады. Әскерге шақыру жасындағы жасөспірімдердің 80% - ға дейін медициналық өлшемдер бойынша Қарулы Күштерде қызметке жарамсыз, ЖОО студенттерінің 60% - дан астамы стационарлық емдеуді қажет етеді, педагогтардың 85% - ы созылмалы аурулары бар. Қазақстандықтардың денсаулық жағдайы-әлеуметтік-экономикалық және экологиялық факторлардың ықпалының нәтижесі ғана емес, сонымен қатар ресейлік мектептердің қазіргі білім беру практикасының нәтижесі. Мектепте білім берудің қалыптасқан жүйесі дәстүрлі түрде тұлғаны интеллектуалды дамытуға бағытталған, оның негізін денсаулықты бұзатын оқушыларды оқыту мен тәрбиелеудің авторитарлық тетіктері құрайды, бұл қоғамның салауатты ұрпақ тәрбиесіндегі қажеттілігі мен оны іске асыруға бұқаралық мектептің қабілетсіздігі арасындағы қайшылыққа әкеп соқты.

Педагогиканың жаңа парадигмасы білім, білік және дағды қалыптастыру мәселелерінің орталығын тұлғаның тұтас дамуына жылжытады. Бұл жағдайда білім беру қызметі процесінде баланың денсаулығын сақтаудың әлеуметтік және педагогикалық маңыздылығы артады, ол одан әрі оның өмірлік мақсаттары мен мағынасын іске асырудың толықтығын анықтайды. Сондықтан мектеп оқушысын салауатты өмір салтының негіздерін тәрбиелеу педагогиканың маңызды міндеті болып табылады.

Салауатты өмір салтының негіздерін қалыптастыру проблемасы кіші мектеп жасындағы балалар үшін аса өзекті, өйткені бұл кезеңде өзіндік өмір сүру бағдарламасының қалыптасуы орын алады, ал бала өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі жасау, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі реттеу бойынша күрделі жұмысты жүзеге асыруға қосылады. [4]

СӨС негіздерін қалыптастырудың жеке тұлғаға бағытталған жүйесін құру балалардың денсаулығын сақтауға, оларды күнделікті өмірде ұстануға мүмкіндік береді. Қазіргі үлгілерде адамның экзистенциалды қажеттіліктерін есепке алуға мүмкіндік беретін тұтас тұжырымдамалық жүйенің болмауы маңызды адамгершілік-психологиялық проблемалардың (физикалық, психикалық, зияткерлік және әлеуметтік) пайда болуына алып келеді, бұл оларды тек қана анықталған және ғылыми бағыт ретінде іс жүзінде әлі әзірленбеген денсаулық педагогикасы функциясына жатқызуға мүмкіндік береді.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру әдістері

Ауыл мектептерінде жазғы тынығу лагерінде өткізілетін ұлттық ойындардың мәні өте зор. Бұл дегеніміз оқушыларды салауатты өмір қалыптастыруға, денсаулықты нығайтуға, дене шынықтыру мен спортты, ұлттық ойындарды насихаттауға дене бітімінің дұрыс қалыптасуына сапалы қимыл дағдыларын жетілдіруге жеке тұлғаның қасиеттерін тәрбиелеуге демалыс пен уақытты тиімді өткізуге бағытталады.

Себебі ұлттық ойындар адамгершілік пен әділдікті, ептілікті, алғырлықты батылдықты шапшаңдықты тағы да көптеген тәрбие құралы болып табылады. Бұл қасиеттерді бала бойына дарытуға дене тәрбиесі мұғалімінің қызметі ерекше. Сондықтан дене шынықтыру мұғалімі білімді, білікті, ұйымдастыру қабілеті жоғары маман болуы тиіс. Сонымен қатар мұғалім ойынның мазмұнын ғана біліп қоймай ойынның түрлі нұсқауларын төрешілік ережесін балалардың жас ерекшеліктеріне байланысты ойын түрлерін тәрбиелік тіпті тарихи маңызын білу керек. Жазғы тынығу лагерінде демалушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, ойындарды дұрыс таңдау қажет. Мұғалім қандайда бір ойынды алғанда бала ағзасына тигізетін әсерін, қызығушылықты арттыратын тұстарын, дене жүктемесін дәл реттей білу керек. Өйткені ұйымдастырылмаған ойын баланың қызығушылығын жойып, жалықтырып жібереді. Жазғы тынығу лагерінде мұғалім күнделікті таңертеңгілік гимнастикалық жаттығудан бастап бір күндік лагерь уақыты аяқталатын мезгіл аралығындағы күн тәртібін құру тиіс. Оған спорттық жарыстар, мерекелік іс-шаралар, ұлттық ойындар, жаяу серуендер (табиғат аясында, өзен, көл жағасында) кіреді. Мысалы бастаушы сынып оқушыларына өтілетін ойындарға мыналарды жатқызуға болады: «Қоян», «Қасқыр қақпан», «Мерген мен үйрек», «Қарғымақ», «Кім жылдам», «Қуыспак», «Қоян мен қасқыр», «Қырықаяқ», «Сикырлы таяқ» тағы да басқа ойындар. Бұл ойындарды өткізгенде бірыңғай спорт киім мен спорт залдардың керегі жоқ. Керісінше көл жағаларында, алаңқай жерлерде өткізе беруге болады. Бұл ойындарды ойнағанда баланың қимыл қозғалысы артып, денесі ширап, көңіл-күйін көтеріп, мұғалім берген нұсқауларды дұрыс орындауға дағдыланады. Балалардың денелерін шынықтырып, болашақ өмірге жастайынан оның қиын сәттерін оңай жеңуге дайындайды. Бұл ойындарды таңдағандағы себебіміз, баланың есте сақтау қабілетін дамытып, ойын ережесіне бағынуын, патриоттың сезімін қалыптастыру болып табылады. Сауалнама-оқушымен жұмыс істеуге жеке көзқарасты анықтау мақсатында мінез-құлық, мінез-құлық моделін, мінез-құлық қалыптастыру жағдайларын анықтау мақсатында диагностика әдісі. Өңгімелесу ұзақтығы-3 минут.

Көшпелі патронаж-оқушының өмір салтын және оның өмір сүру ортасын бағалау мақсатында объективті ақпарат жинау.

Тексеру-мінез-құлық қауіп факторларының сандық сипаттамаларын бағалау үшін қолданылатын диагностиканың қосымша әдістері.

Дәріс-медициналық алдын алу тексерулері кезінде ұйымдастырылған ұжымдарда қолданылады. Дәріс кезінде ақпараттың тек 5% ғана сіңірілетінін ескеру маңызды. Сондықтан дәріс барысында басқа әдістерді (өңгімелесу, көрнекі құралдарды, бейнематериалдарды, пікірталастарды пайдалану) қолдану қажет. Дәрістің ұзақтығы-20 минут, тыңдаушылардың оңтайлы саны - 20-40 адам.

Профилактикалық кеңес (жеке және топтық) - сауықтыру бойынша нақты ұсыныстарды әзірлеумен медициналық қызметкер мен оқушы арасындағы өзара талқылау. Кеңес беру ұзақтығы-10 минут.

Ақпараттық-білім беру материалдары. Бұл құралдарға салауатты өмір салты және аурудың алдын алу туралы буклеттер, брошюралар, жадынамалар және т.б. жатады. Материалды меңгеру тиімділігі-20%.

Бұл блокта сондай - ақ бұқаралық ақпарат құралдарымен (теледидар, радио, баспа) жұмыс істеу қажет-салауатты өмір салтын насихаттау әдісін қолдану.

Сабақты сәтті өткізу үшін интерактивті оқыту әдістемесі қолданылады-білім алушылар денсаулық нығайту және аурулардың алдын алу бойынша дұрыс дағдыларды қалыптастыру үшін жақсы негізді қамтамасыз ететін идеялармен, ақпаратпен алмаса алады.

Семинар-тренинг-білімді меңгерудің, танымның, жеке біліктер мен дағдыларды қалыптастырудың белсенді түрі. Топтық оқытудың әртүрлі әдістерін пайдалана отырып, бірнеше дәйекті жаттығулардан тұрады. Тренингтің ұсынылатын ұзақтығы-20 минут

Топтарда талқылау. Бұл әдіс ақпаратты зерттеу барысында туындаған мәселеге, ойға және идеяларға өз көзқарасын талқылауға, басқа қатысушылардың проблемасына қатынасын анықтауға мүмкіндік береді.

Оқушылардың салауатты өмір салтының негіздерін қалыптастыру проблемасын тиімді шешу құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, білім беру-тәрбиелік, отбасылық, медициналық, мәдениеттанулық, экологиялық, тұлғалық бірқатар факторларды есепке алуды талап етеді. Жалпы педагогикалық ұстанымдардан оқушылардың СӨС негіздерін қалыптастыруға сыртқы факторлардың әсер ету дәрежесін зерттей отырып, СӨС қалыптастырудағы факторлар-субъектілер мен факторлар-объектілердің өзара іс-қимылының ерекшелігі белгіленген. Дене және психиканың дамуы, тұлғаның өзін-өзі дамуы және өзін-өзі жетілдіру тұлғаның қалыптасуының ішкі факторлары ретінде әрекет етеді. Тұлғаның СӨС қалыптастыру факторлары оның құрылымы мен даму бағытын анықтайды. Бағыттылық мақсаттарды, идеалдарды, құндылықты бағдарларды, мінез-құлықтың жетекші мотивтерін және әрбір адам үшін СӨС қажеттілігін қамтиды.

Біздің зерттеуде ауыл мектебінің жұмыс істеуінің ерекше жағдайлары да ескерілді: табиғатқа жақындық, стихиялық интегративтілік (жас, аумақтық, пәндік), оқушылар санының аздығы, ауылдық округтің әлеуметтік кеңістігіндегі мектептің баламасыз болуы, ауыл мектебінің этнопедагогикалық дәстүрлер мен халықтық мәдениетке бейімділігі, ауылдық тұрмыс пен еңбекпен байланысы және т. б.

Зерттелетін мәселе бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттің орындалған талдауы, еліміздің және өңірдің білім беру мекемелері жұмысының қазіргі тәжірибесін зерделеу, факторлардың әсері мен маңыздылығы рефлексиясы ауылдық оқушының салауатты өмір салты негіздерін қалыптастыру процесінің тиімділігін қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық және педагогикалық жағдайлардың жиынтығын анықтауға мүмкіндік берді: [5]

- Ауылдық мектептің білім беру - тәрбие қызметі сауықтырудың жеке тұлғаға бағытталған тәсілде жүзеге асырылатын гуманизация, табиғат және мәдени білім алу принциптеріне негізделген (вариативті, жеке және жеке-топтық дифференциациясы пайдаланылады.);

- баланың салауатты өмір салтын қалыптастыру процесін педагогикалық қамтамасыз ету жүйесі мектептің барлық білім беру-тәрбие кеңістігін қамтиды және ауылдық мектептің тәрбие және сауықтыру іс-әрекетінің алуан түрлерінде жүзеге асырылады;

- ауылдық ерекшелік факторларының әсері ескеріледі (табиғатқа жақындығы, стихиялық интегративтілігі, ауылдық округтің әлеуметтік кеңістігіндегі баламасыз, оқушылар құрамының аздығы, этнопедагогикалық дәстүрлер мен халықтық мәдениетке бейімділігі, ауылдық тұрмыс пен еңбек ерекшеліктері және т. б.);

- мектептің білім беру үдерісі субъектілерінің (балалар, мұғалімдер, ата-аналар) валеологиялық құзыреттілігін үздіксіз арттыру ұйымдастырылады.

Қазіргі заманғы концепцияларды, оқушылардың СӨС қалыптастыру бағыттарын жүйелеу, заманауи әдіснамалық тәсілдерді талдау және интерпретациялау зерттеудің стратегиялық мақсаттары, іс жүргізу сипаттамалары: қойылған мақсаттар мен міндеттерді шешудегі құралдардың, формалар мен әдістердің арақатынасы, мазмұны, педагогикалық қамтамасыз етудің авторлық жүйесін жобалау процесін ұйымдастырудың алғышарты болып табылатын жұмыстарды жүргізудің кезеңдері мен тәртібі ғылыми негізделген авторлық тұжырымдаманы құруға мүмкіндік берді.

Бастауыш сынып оқушыларының СӨС қалыптастыру процесін педагогикалық қамтамасыз етудің әзірленген жүйесі мыналарды қамтиды: эксперименттік бағдарламаның мазмұны, оның құрылымдық компоненттерін қалыптастыру технологиясы (когнитивтік, мотивациялық-құндылық, операциялық, шығармашылық-әрекеттік және диагностикалық); модельдер кешені (құрылымдық-функционалдық, ұйымдастыру-басқару және іс жүргізу);

Валеологиялық негізделген білім беру ортасы; педагогикалық құрал-саймандар; базалық іс жүргізу сипаттамалары: кезеңдер мен мазмұнның арақатынасын, СӨС дамуына шығу траекториясын сақтау, мониторинг, түзету және т. б.

Әдебиеттер:

1. Социальное развитие села и сельская школа: сб. науч. ст. / под ред. М.П. Гурьяновой. М.: ИПСР РАО, 2003. 100 с.
2. Юдин Б.Г. Здоровье: факт, норма, ценность // Мир психологии. 2000. № 1 (21). С. 54-68.
3. Cairns E. Children and political violence. Cambridge, Mass: Blackwell, 1996. 324 p.
4. Курганская Т.В., Петков В.А. Реализация здоровьесберегающего процесса // Синергетика образования: межвуз. сб. Южного отделения РАО. Ростов н/Д: Изд-во РГПУ, 2004. Вып. I. С. 206-213.
5. Гурин В.Е., Дегтерев Е.А., Дубровский А.А. Педагогика здоровья учащихся. Краснодар: Изд-во КубГУ, 1993. 171

ӘОЖ 796.01-057.87

Серикбаева Ж.Д., Испулова Р.Н.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

БІРІНШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ АДАПТАЦИЯСЫНДАҒЫ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ РӨЛІ

«Дене шынықтыру және спорт» мамандығының бірінші курс студенттерін бейімдеу – маңызды және жалпы теориялық мәселелердің бірі болып табылады.

Дене шынықтыру - қазіргі уақытқа дейін пікірталастардың дәстүрлі пәні болып табылады, өйткені жастардың студенттік өмірге бейімделуі - қалыптасқан ағзаның соңына дейін әлеуметтік және биологиялық резервтерді тартуды талап ететін күрделі және көп қырлы процесс.

Студенттік өмір бірінші курстан басталады, сондықтан бірінші курс студенттерінің жоғары оқу орнында өмірге және оқуға сәтті бейімделуі әрбір білім алушының болашақ маман ретінде одан әрі

дамуының кепілі болып табылады. Жаңа оқу орнына түсіп, жасөспірімдердің кейбір қалыптасқан қондырғылары, стереотиптері бар.

Дене шынықтыру және спорт бойынша кәсіби-педагогикалық білім беру сапасы оның ғылыми тұрғыдан өңделгендігімен анықталады, оған сәйкес оқу жоспарлары мен бағдарламалары құрастырылады, оқулықтар мен оқу құралдары жазылады, оқу үрдісіне жаңа пәндер енгізіледі.

5B010800 «Дене шынықтыру және спорт» бойынша жұмыс оқу жоспарлары, жалпы білім беретін, базалық және кәсіби пәндер тізбесі болашақ мұғалімге мамандық бойынша бакалаврға тән күзіндеттіліктерге ие болуға мүмкіндік береді.

Бүтіндей алғанда, кәсіби-педагогикалық білім студенттерді қажетті білік, дағдылармен қаруландыра отырып, оларда таңдаған мамандыққа, оқуға деген оң көзқарасты қалыптастырады.

Университет студенттерде кәсіби-тәжірибелік және кәсіби-зерттеу қызметіне деген қабілетті қалыптастырады. Сондықтан, мұғалімнің маңызды міндеті студенттерде өздік жұмыстарға деген бейімділіктерін тәрбиелеу болып табылады.

Жан-жақты білім болашақ дене шынықтыру мұғалімі үшін өте қажет. Тіпті жекелеген әдістерді меңгерген кездің өзінде ақпараттық емес, әдістемелік білім қажет.

Қазіргі талаптарда университет түлегі белсенді шығармашылық тұлға болуы қажет, ол тек қажетті білік пен дағдыны меңгерген маман ғана емес, сонымен қатар, өз бетінше жұмыстанған кездің алғашқы күнінен бастап-ақ нақты кәсіби қызметке белсенді кірісіп кетуге; дайын білім мен дағдыны жинақтап қана қоймай, жаңасын меңгеруге қабілетті; бұрыннан бар оқыту әдістерін игеріп қана қоймай, өз бетінше жаңа әдістерді өңдеуді меңгерген маман болуы тиіс.

Бейімделу-бұл ағза сыртқы орта жағдайларына бейімделіп, одан әрі ішкі ыңғайсыздық сезуінсіз және ортамен қақтығыссыз одан әрі және табысты әрекет ету үшін бар қиындықтарды еңсеру бойынша мінез-құлықтың жаңа тәсілдерін қалыптастыратын процесс. Жоғары оқу орнында оқудың басталуы-адам өміріндегі ең күрделі және жауапты сәттің бірі. Жоғары оқу орнына түсу көптеген эмоциялық-стрессік жағдай үшін: әдеттегі стереотип өзгереді, психоэмоционалдық жүктеме артады. Оқытудың бірінші жылында бейімделудің қалай өтетініне көп жағдайда кейінгі жылдардағы жұмыс қабілеттілігі мен үлгерімі байланысты болады.

Студенттер университетке түскен кезде оларға көптеген факторлар кешені әсер етеді:

- жаңа ұжым;
- жаңа педагогтар;
- жаңа талаптар;
- режимнің өзгеруі.

Кейбір студенттер үшін — ата-аналарынан алысқа көшу және жаңа міндеттер [1, 104–1156].

Біздің мақсатымыз бірінші курс 5B010800 «Дене шынықтыру және спорт» мамандығының студенттерінің педагогикалық жоғары оқу орны жағдайында оқуға тиімді бейімделуін қамтамасыз ететін дене шынықтыру сабақтарын өткізудің формалары, құралдары мен әдістерін анықтау және эксперименталды негіздеу.

Зерттеу объектісі ретінде «Дене шынықтыру және спорт» мамандығының бірінші курс студенттерін оқытуға бейімдедік.

Негізінен студенттердің педагогикалық жоғары оқу орнында оқу процесіне бейімделуі тиімді болады деген гипотеза қойылды:

- «Дене шынықтыру және спорт» мамандығының студенттерінің бейімделуі олардың тұлғалық дамуын психологиялық-педагогикалық емес бақылау негізінде жүзеге асырылады;
- студенттермен дене шынықтыру сабақтарының мазмұны олардың оқыту үдерісіне бейімделуіне бағытталған;
- «Дене шынықтыру және спорт» мамандығының бірінші курс студенттерімен дене шынықтырумен айналысу барысында жеке-бағдарлы және жеке тәсілдемелер жүзеге асырылады;
- дене шынықтыру сабақтарында студенттер тұлғасының дамуына педагогикалық жағдай жасалған;
- оқу барысында «дене шынықтыру және спорт» мамандығының студенттерінің оқылатын пәндері бойынша рейтингтік жүйе қолданылады.

Ұсынылған гипотезді зерттеу және тексеру мақсатына жету үшін келесі міндеттер қойылды:

- «дене шынықтыру және спорт» мамандығын дайындайтын педагогикалық жоғары оқу орындарында студенттерді оқытуға бейімдеу негіздерін анықтау;
- бейімделу үдерісіне курс туралы студенттердің психологиялық-педагогикалық мүмкіндіктерін анықтау;
- «дене шынықтыру және спорт» мамандығын дайындайтын педагогикалық жоғары оқу орындарында оқыту үдерісіне бірінші курс студенттерінің тиімді бейімделуіне ықпал ететін дене шынықтыру сабақтарының мазмұны, формалары, құралдары мен әдістерін анықтау.

«Дене шынықтыру және спорт» мамандығын дайындайтын педагогикалық жоғары оқу орындарында студенттерді оқытуға бейімдеуге дене шынықтыру сабақтарын қолданудың тиімділігін тәжірибелік тексеру.

Бірқатар авторлардың пікірінше, бейімделу-бірінші курс студенттеріне арналған табысты оқу қызметінің алғышарттарының бірі, себебі іс-әрекеттің, мінез-құлықтың, қарым-қатынастың жаңа түрлерін игеруге бағытталған іс-шаралардың күрделі жүйесі болып табылады және жас адамның әлеуметтік мәртебесінің өзгеруіне байланысты болып отырады [2, 180 б].

Бейімделу мақсаты:

- жаңа және өзгермелі талаптарға бейімделе отырып, оқушы тұлғасын өзін-өзі іске асыру үшін қолайлы жағдай жасау;
- білім берудің деңгейлік, бейінді және жалпы мәдени саралануын қамтамасыз ететін өзін-өзі дамыту жүйесінің моделін жасау.

Білім беру жүйесінің жасөспірімге, ал жасөспірім жүйенің талаптарына осындай өзара бейімделуі "бейімделу" ұғымына кіреді. Бейімделу жағдайында «Дене шынықтыру және спорт» мамандығы студенттерінің тұлғалық даму деңгейін анықтайтын негізгі көрсеткіштерге мыналарды жатқызуға болады:

- әлеуметтік бағыттылығы;
- өзін-өзі бағалаудың барабарлығы;
- физикалық даму және дене дайындығының деңгейі;
- формальды және формальды емес салалардағы нәтижелі коммуникативті-мақсатқа сай өзара іс-қимылдарының болуы;
- негізгі психикалық процестердің даму деңгейінің (есте сақтау, ойлау, қабылдау, зейін) таңдап алынған оқыту бағытына, оқытушылармен, атап айтқанда дене тәрбиесі кафедрасының оқытушыларымен, сондай-ақ өзінің студенттік тобымен психологиялық үйлесімділігіне сәйкестігі [3].

Дене жаттығулары - депрессиямен күресу үшін ғана емес, сонымен қатар бірқатар жағдайларда стресстерді шешу үшін пайдаланылатын ең жақсы физиологиялық транквилизатор.

Денсаулық жағдайына қауіп, бірінші кезекте, ағзаның табиғи бейімделген реакциясы болып табылатын жүрек қантамырлары және тыныс алу жүйелерінің функционалдық мүмкіндіктерінің төмендеуінен туындайды, оның негізінде төмен қимыл-қозғалыс белсенділігіне бейімделу жатады. Қозғалыс белсенділігінің жеткіліксіздігі нәтижесінде алмасу процестерінің динамикасы төмендейді, ал бұл өз кезегінде артериялық қан тамырларының қабырғаларында холестериннің түзілуіне, тыныс алу тереңдігінің төмендеуіне және жүрек жиілігінің және тыныс алудың ұлғаюына әкеледі. Қантамыр жүйесінің бітелуі, ағзаның әртүрлі өмірлік жағдайларға бейімделген мүмкіндіктерінің тарылуы орын алады. Жүрек қан тамырлары ауруларына жүйке кернеуінің жиналуы, сондай-ақ ағзаның тіршілік әрекетінің басқа да бұзылулары жатады. Гиподинамия, ұтымсыз тамақтану және зиянды әдеттер атеросклероз, артериялық гиподинамия, диабет және т.б. пайда болуына әкеледі.

Дене шынықтырумен жүйелі түрде айналысу, дұрыс қимыл-қозғалыс және гигиеналық тәртіпті сақтау көптеген аурулардың алдын алудың қуатты құралы болып табылады, ағзаның жұмыс қабілеттілігі мен қызметінің қалыпты деңгейін ұстап тұру.

Дене шынықтыру жаттығулары практикада және дене тәрбиесі теориясында қабылданған ережелерге сәйкес қолданылатын жағдайда оң әсер етеді.

«Дене шынықтыру және спорт» мамандығы бірінші курс студенттерінің бейімделуі – жоғары оқу орнының ортасының әлеуметтік тәжірибесін меңгерумен, тұлғаны мінез-құлық жүйесіне, қажеттіліктерге, қызығушылықтарға, студенттік психологиясына, рухани әлемге қосумен байланысты күрделі көп факторлы процесс. Бұл бірінші курс студенттерінің жоғары мектеп жағдайына белсенді шығармашылық бейімделуі.

Студент тұлғасындағы өзгерістер қиындықтарды жеңумен, оның ішінде өзін-өзі реттеу дағдыларының жоқтығымен байланысты. «Дене шынықтыру және спорт» мамандығының бірінші курс студенттерінің оқыту ерекшеліктеріне психологиялық, практикалық дайындығының салыстырмалы түрде төмен деңгейі бар, бұл артық жүйке кернеуіне, алаңдаушылыққа, психикалық шаршауға, ойлау қабілетінің әлсіреуіне, есте сақтау қабілетінің төмендеуіне әкеледі.

Жоғары оқу орнында дене тәрбиесінің функциясы көп қырлы және тәрбие саласына, студенттердің оқу-танымдық және болашақ кәсіби қызметіне елеулі әсер етеді. Оның әсері эстетикалық талғамдарды, рухани мәдениетті, салауатты өмір салтының нормалары мен принциптерін қалыптастыруда көрінеді.

Дене тәрбиесі денсаулықты сақтау мен нығайтуды, дене бітімін жетілдіруді қамтамасыз етеді, тұлғаның жан-жақты және үйлесімді дамуына ықпал етеді, оқу еңбегінің сапасына, жұмысқа қабілеттілігіне оң ықпал етеді, студенттерді жоғары оқу орнында оқыту жағдайларына бейімдеу процесінің тиімділігін арттыруға ықпал етеді. «Дене шынықтыру және спорт» оқытушыларының алдында маңызды педагогикалық мәселе түр - базалық және кәсіптендіру пәндері, мысалы, гимнастика, жеңіл атлетика, қозғалыс ойындары т.б. әдістерді оқу және оқудан тыс уақытта сауықтыру сипатындағы іс-шаралар жүйесін анықтау, оның көмегімен студенттердің өзі оқу міндеттерін орындауының оңтайлы жағдайларын қамтамасыз ету, сондай-ақ физикалық кемелдікке қол жеткізу [4, 336 б].

Дене шынықтыру іс-әрекеті барысында студент көптеген әлеуметтік байланыстарға еніп, нәтижесінде ол жаңа жағдайларға бейімделеді. Дене шынықтыру қызметі саласындағы бейімделу еңбек үдерісінде жаңа талаптарға бейімделуге, мінез-құлық құрылымына, әрі қарай оқу қызметінде табысқа

қажетті көзқарастар мен қарым-қатынастарға әсер етеді. Зерттеулер студенттердің дене тәрбиесіндегі жетістіктері мен оның әлеуметтік мәртебесінің арасындағы тікелей тәуелділік бар екенін көрсетеді, себебі жақсы көрсеткіштерде ол беделге ие болады. Дене шынықтыру қызметі студенттер үшін көптеген әлеуметтік қарым-қатынастардан тұрады, оқу орны ортасында әлеуметтік мақұлданған мінез-құлық үлгілерінің қорын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Дене шынықтырудың тәрбиелік мүмкіндіктері дене мәдениетін сауықтыру құралы ретінде ғана қарастыратын мақсатты қондырғы мен оның адамның әлеуметтік даму құралы ретіндегі үлкен мүмкіндіктерінің арасында елеулі қайшылықтардың болуына байланысты толық көлемде пайдаланылмайды; дене тәрбиесі процесін ұйымдастырушы ретінде оқытушыға қоғамның объективті өсіп келе жатқан талаптары мен оның психологиялық-педагогикалық құзыреттілік деңгейі арасында. Өмір салты мен қызметтің негізгі элементтерін меңгеру осы ортада қабылданған мінез-құлық нормаларын қабылдау арқылы тұлғаны әлеуметтендіру арқылы жүзеге асырылады [5, 300 б.].

Студенттердің жоғары оқу орнына оқуға бейімделуі процесінде оң рөлді, олар физиологиялық бейімделу құрамына әсер етіп қана қоймай (денсаулық деңгейі, функционалдық және дене дайындығы), сонымен қатар студенттерді ұжымдық қызметке (дене шынықтыру сабақтарында қолданылатын ойын технологиялары) қосу арқылы әлеуметтік-психологиялық бейімделу процесін белсендіреді.; секциялық сабақтар, спорттық және дене шынықтыру-сауықтыру іс-шараларына қатысу, факультеттер апталығы аясындағы спорттық мерекелер), сондай-ақ тұлғалық бейімделу әлеуетінің дамуына ықпал етеді (бейімделу және коммуникативтік қасиеттер, жүйке-психикалық тұрақтылық), оқу іс-әрекетінде белсенділік пен жұмысқа қабілеттіліктің деңгейін арттырады [6, 576 б].

Дене шынықтыру сабақтары барысында адамның бейімделуінің негізгі жағдайларына мыналар жатқызуға болады педагогикалық әсер ету сипатының және оқушы тұлғасының ішкі (субъективті) ерекшеліктерінің сәйкестілігіне қол жеткізу.

Дене тәрбиесі процесінде түрлі қатынастар мен іс-әрекеттің бағытталған уәдмесін қалыптастыру. Дене шынықтыру сабағының адамның эмоционалдық саласына оң әсері. Бірінші курс студенттерінің өзіндік талдау және өзін-өзі бағалауын қалыптастыру. Студенттердің ұжымда бейімделуін бақылау үшін құзыретті оқытушының болуы.

Бейімделу, мұндай тәсілде адамның өз қабілеттері мен қажеттіліктеріне қарай, «Дене шынықтыру және спорт» мамандығының оқытушыларын дайындайтын жоғары оқу орнында білім беру процесінің субъектісі бола отырып, тиісті қарқынмен даму мүмкіндігі бар деп болжайды.

Осы тұжырымдаманың шеңберінде және студенттер арасындағы дамып келе жатқан кеңістік туралы түсінік айтарлықтай кеңеюде [7, 176 б].

Қорытындылай келе:

- «Дене шынықтыру және спорт» мамандығы студенттерінің жоғары оқу орнында оқу жағдайына бейімделуі әртүрлі формада байқалады: дидактикалық, әлеуметтік және кәсіби, бұл зерттеумен бөлінген форманың өту процесі гетерохрондылықпен ерекшеленеді. Ең жылдам әлеуметтік, содан кейін дидактикалық және, сайып келгенде, кәсіби бейімдеу;

- жалпы дене дайындығы мен ақыл-ой қабілетін арттыруды қамтамасыз ететін негізгі физикалық сапа жалпы төзімділік болып табылады. Оның дамуына ықпал ететін арнайы әзірленген сабақ әдістемесі бір мезгілде студенттердің ЖОО-да оқу жағдайларына дидактикалық және әлеуметтік бейімделуін де жеделдетеді;

- арнайы және дене шынықтыру (спорт түрлері) - студенттердің жалпы төзімділігін дамытудың тиімді құралдарының бірі әр түрлі жүгіру түрлері болып табылады.

Бір мезгілде жүгіру басқа қозғалыс қасиеттерінің дамуына оң әсер етеді. Сонымен қатар, жүгірудің әртүрлі түрлерінің үйлесуі және олардың сабақтардағы орны бағдарлама, жалпы дене дайындығының міндеттері мен кешенінің талаптарына негізделеді. Зерттеудің мәліметтері көрсеткендей, сабақтың негізгі бөлігінде уақыттың 50% - ы әртүрлі жүгіру түрлерін үйлестіруге пайдалануға болады, эксперименталды топтарда сабақтардың мазмұны мен әдістемесінің бағыттылығы интегралды физикалық сапаның - жалпы төзімділіктің жетілуіне оң әсер етті, бұл студенттердің дене дайындығында дұрыс оң өзгерістерге алып келді. Эксперименталды топтардың бақылаудағы артықшылығы студенттердің ақыл-ой қабілетін тұрақты жоғарылатуда және дидактикалық бейімделудің тез жүріп-тұруында да байқалды;

- тәжірибелік сабақтарды өткізу барысында әлеуметтік бейімделуге студенттердің өзіндік жұмысын жандандыруды, өзара оқыту мен өзара бақылауды, әр түрлі өзара көмек түрлерін ұйымдастыруды қамтамасыз ететін әдістемелік тәсілдер (топтарда өзін-өзі бақылау мен бақылауды қолдану арқылы топтық, жұптық және ағынды жаттығулар) елеулі әсер ететіні анықталды. Оларды қолдану студенттердің сабаққа деген қызығушылығын арттырады, топтарда тұлғааралық қарым-қатынасты нығайтады және студенттер ұжымында жағымды психологиялық климат жасайды;

- алынған мәліметтер жоғары оқу орнындағы дене тәрбиесі, тәрбие жүйесінің біртұтас буындарының бірі болып табылатыны және тұлғаның белсенді қызметін қалыптастыруда маңызды рөл атқаратыны туралы белгілі теориялық жағдайды нақтылайды.

Әдебиеттер:

1. Василюк Ф. Е. Типология переживания различных критических ситуаций // Психологический журнал, 1995, т.16, № 5, с. 104–115.
2. Артемов, С.Д. Социальные проблемы адаптации [Текст] / С.Д. Артемов. – М., 1990.- 180с
3. Налчаджян А. А. Личность: групповая социализация и психическая адаптация. Ереван, 1988.
4. Педагогика физической культуры и спорта: учеб. / под ред. С. Д. Неверковича. – М.: Академия, 2010. – 336 с.
5. Карпушин Б. А. Педагогика физической культуры: учебник / Б. А. Карпушин. — М., 2013. — 300 с.
6. Колесов, Д.В. Адаптация организма подростков к учебным нагрузкам [Текст] / Д.В.
7. Колесов. – М.,1987. – 176с. Немов Р.С. Психология [Текст]: учеб. для студентов в высш. Пед. учеб. завед. / Р.С.Немов.- М.,1994.- 576с.

ӘОЖ 378.1

Табылдиева Ж. К.

№47 жалпы орта білім беретін мектеп

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ

«Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаздардың қолында» Н. Ә. Назарбаев

Егеменді еліміздің тірегі – білімді ұрпақ. ХХІ ғасыр білімділер ғасыры болмақ. Жаңа кезеңге бет бұру оңай емес. Ол үшін болашақ ұрпағын тәрбиелеу керек. Бәрімізді бүгінгі таңда алаңдататын мәселе – жас ұрпақтың сапалы білімді игеруі. Елбасымыз Н. Ә. Назарбаев «Білімді, сауатты адамдар-бұл ХХІ ғасырда адамзат дамуының негізгі қозғаушы күші» деуінің өзі - үлкен көрегендіктің белгісі. Ұлтымыздың тірегіне айналар ұрпаққа деген көзқарас Елбасымыздың білім саласына ерекше назар аударуымен айқындалып отыр. Өзекті мәселе – жас ұрпақтың Елбасы бастаған көш-керуенге кідіріссіз ілесуі. Ілесе алмаса-бізге сын. Халқымыздың тағдыры, еліміздің ертеңі жас ұрпақтың қолында. Қазіргі кезеңде еліміздің білім беру жүйелерінде бірқатар өзгерістер енгізіліп, олардың жаңа ұлттық модельдері құрылуда. Мен де оқыту тәжірибемде жетістіктерге жету жолдарын қарастырудамын. Оқушылар өз пікірлерін, көзқарастарын еркін және ерікті түрде білдірсе екен деп ойлаймын. Тек білдіру емес, сонымен бірге өз пікірлерін дәлелдей алатын және оны іс жүзінде де асыра алатын тұлға болып қалыптаса алса, онда мұғалімнің биік мақсатқа қол жеткізгені болмақ. «Мұғалімге арналған нұсқаулықтан» білім берудегі Кембридждік әдістің теориялық негізін оқып, таныса отырып, оқытудың жаңаша әдіс - тәсілдері – 7 модульді оқып келген әріптестерімнің сабақтарына қатыса отырып, өз сабақтарымда іс жүзінде қолдану арқылы оның артықшылықтарына көз жеткіздім. Жаңа әдістерін жетілдіру мақсатында педагогтардың біліктілігін арттыру курсының бізге ұсынылып отырған бағдарламасы мына жеті модульді қамтыған: 1. Білім беру мен білім алудағы жаңа тәсілдер. 2. Сыни тұрғыдан ойлауға үйрету. 3. Білім беру үшін бағалау және оқуды бағалау. 4. Білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану. 5. Талантты және дарынды балаларды оқыту. 6. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес білім беру және оқыту. 7. Білім берудегі басқару және көшбасшылық. Бұл модульдердің көпшілігін бұрыннан сабағымызда пайдаланып жүрсек те, тереңіне үңіліп, олардың өзіндік философиясын түсініп көрмеппіз. Әрине, бұрынғы дәстүрлі әдістерді де жокқа шығаруға болмайды, әр тәсілдің өзіндік артықшылықтары болады. Біз қолданып отырған бағдарламаның түрлі тәсілдерді жинақтағанына қарамастан, сындарлы оқыту негіздері қамтылған. «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» (СТО) бағдарламасының қазіргі таңда білімді, білгенін өмірге пайдалана алатын шәкірт тәрбиелеуде алатын орны ерекше. Менің өзекті тақырыбым - оқытудың жаңа технологиялары мен аймақтық компоненттерді пайдалана отырып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру, шығармашылық қабілеттерін дамыту. Негізгі көздейтін мақсатым:

Жаңа технологияны кеңінен қолана отырып, оқушылардың өз бетімен жұмыстануын дағдыландыру

Теориялық білімді тәжірибе жүзінде пайдалана білуге үйрету

Оқушылардың компьютерлік іскерлігін дамыту

Міндеттері:

Оқушылардың танымдық қабілеттерін арттыру

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, ойлау дағдыларын қалыптастыру

Оқушылардың өз бетімен білім алуына көмектесу

Күтілетін нәтиже:

Қызығушылықты оятады

Сабақ беру әдісі өзгереді

Оқушылар ізденуге үйренеді

Уақыт тиімді пайдаланылады

Оқушылардың даму деңгейін үнемі бақылап отырамыз

Тыңдау, жазу, сөйлеу, оқу біліктіліктері артады.

Сын тұрғысынан ойлау бағдарламасы оқушының еркін сөйлеуіне, пікір таластыруына, достарының ойын тыңдауға, проблеманы шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты шешуге бағытталған бағдарлама. Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз - сабақта оқушылардың қызығушылығын арттыра отырып, өз ойыңды еркін және зерттей талпындырып, тұжырым жасау. Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз - ой қозғай отырып, оқушының өз ойымен өзгелердің ойына сыни қарап, естіген, білгенін талдап, салыстырып, реттеп, сұрыптап, жүйелеп, білмегенін өзі зерттеп, дәлелдеп, тұжырым жасауға бағыттау өз бетімен және бірлесіп шығармашылық жұмыс жасау. Басты мақсаты оқушыларға кез келген мазмұнға сыни тұрғыдан қарап, екі ұйғарым бір пікірдің біреуін таңдауға саналы шешім қабылдауға үйрету. Бұл бағдарлама жаңа буын оқулықтарының талаптарын жүзеге асыруда оқушылардың білім деңгейін көтеруде, балаларды шығармашылыққа баулуда, ойларын еркін айтуда тез арада дұрыс шешімдер табуға атсалысатын бірден-бір тиімді бағдарлама деп есептеймін. Сын тұрғысынан ойлау - сынау емес, шындалған ойлау. Оқушылардың да бұл жұмысты дұрыс ұйымдастырған жағдайда өз даму деңгейіне сәйкес ойы шындалып, белгілі бір жетістіктерге жетері сөзсіз. Көп ақпаратты талдай, жинақтай отырып, ішінен қажеттісін алуға үйретеді. Сыни тұрғысынан ойлау бағдарламасы қызығушылығын ояту, мағынаны тану, ой толғаныс кезеңдерінен түзіледі. «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясымен жұмыс жасау кезінде бұл сабақтар баланың танымдық белсенділігін арттыруға, өз бетінше білім алуға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал етеді. Сабақта Сыни тұрғысынан оқыту технологиясының стратегияларын пайдалана отырып, балалардың ұсыныс-пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отырдым. Әрбір әдіс оқушылардың ойлауына және қиялына негізделіп келеді. Баланың тереңде жатқан ойын дамытып, оларды сөйлеуге, дәлелдеуге үйретеді.

3-сыныпта «Күз-береке бастауы» тақырыбындағы Абай Құнанбаевтың «Күз» өлеңі мен Міржақып Дулатовтың «Күз» әңгімесін оқыған кезде де Вен диаграммасын қолданып тиісті нәтижеге жеттім деп ойлаймын. Вен диаграммасы-ақпаратты есте сақтау, таңдау және оқушының деңгейін көрсетеді. Ұқсастығы мен ерекшеліктерін табу кезінде тақырыпқа тереңірек үңілуге мүмкіндік береді. Кубизм – тақырыпты жан-жақты қамтуға мүмкіндік туғызатын оқыту стратегиясы. Бұл стратегия бойынша ойлау мен жазуға көмектесу үшін кубикті және оның жан-жағындағы сөздерді қолданады. 3-сыныпта Әдібай Табылдиевтің « Дақылдар әні » өлеңін оқыған кезде , бидай, тары, күріш, сұлы сияқты дақылдармен тереңірек танысу мақсатында осы стратегияны қолдандым. Суреттеңіз: Бидайдың түсі сары, бір сабақта бірнеше дән болады, өзі кішкентай болғанымен өмір нәрі. Салыстырыңыз: Бидай тарыға , күрішке, арпаға ұқсас. Моншаққа да ұқсайды. Байланыстырыңыз: Бір алқапта өскен бидай алқабы бір елді көз алдына елестетеді. Бір түп бір жанұя сияқты, сабақта тұрған дәндер ағайынды бауырлар сияқты. Қолданыңыз: Арпа, бидай ас екен. Алтын, күміс тас екен,- дегендей, нансыз тіршілік жоқ. Одан тәтті тоқаш, бөлке нан, печенье, макарон өнімдері жасалады. Саралаңыз: « Ақ бидай» ертегісіндегі нанның қалай келетіні жөнінде айтып берді. Талқылаңыз: Қолдануы туралы айтқан топқа қосарымыз бидайдан спирт жасалады. Бидайдың бірнеше сорты болады. Оқушы бұл сабақта аз ғана нәрсені айта отырып, өзіне көп нәрсе ала алады деп ойлаймын. Осы сыныпта Әуелбек Қоңыратбаевтың «Киіктің айласы», Сәкен Сейфуллиннің «Ақсақ киік» шығармаларын оқыған кезде Білгенім, үйренгенім, үйренгім келеді стратегиясын қолдандым.

«Дүниетану» сабақтарында бастауыш сынып оқушыларының сыни ойлау негіздерін қалыптастырудың мәні зор. «Дүниетану» пәні негізінен үш блокты: «Адам », « Табиғат », « Қоғам » бірлестіретін пән болып табылады. Яғни «өмір әліппесі» болып саналған «Дүниетану» пәні бастауыш сыныпта жаратылыстану пәндерінің негізін қалайды. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясын дүниетану сабақтарында қолдану, оқушылардың дүниетанымын, өмірге көзқарасын, сыни тұрғыда мәселені талдай алуын дамытады. Сабақта сөйлемейтін оқушының да өз пікірін ашық, еркін түрде баяндап беруі қуантады

Қазақстанның білім беру мазмұны сөзсіз жаңа сатыға көтеріліп, алға қадам бастап келеді. Біліктілік пен шеберлігімізді ұштастырып, жас ұрпақты әлемді мойындататын рухани биікке көтеру біздердің міндетіміз. Қорыта айтқанда, жаңа технологиялар оқушының мұғалімнен қабылдаған білімін шығармашылықпен жеткізуге үйрететін әдіс болып табылады. Эмоциялық сезімге бойлап, әсерлі сезімде болуға жетелейді; ойын түрлері арқылы баланың қиялын дамытады, зейінін тәрбиелейді, халықтық педагогикамен қаруландырады, терең білім береді; оқушылардың сөйлеу дағдысын қалыптастырады, осы сатыға жеткізуші дәнекер-ойдың модулі деп түйіндеуге болады. Бұл әдіс оқушыны ізденімпаздыққа, өз бетімен білімін жетілдіруге баулып, шығармашылық қабілетін дамытады. Бастауыш сынып –оқушы тұлғасының қалыптасуы мен дамуының басты баспалдағы. Бастауыш сынып оқушыларымен жұмыс

істеу үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы. Сабақ беруде пәндерді оқыту технологиясын жан-жақты қолдану- ұстаз білігі мен шеберлігі. Яғни, тәуелсіз елдің талапты ұрпағын тәрбиелеудегі жауапкершілік. Ұстаздың міндеті –жеке тұлғаның өзіне, қоғамға қажетті қабілеттерін қалыптастыру, дамыту және өз бетімен білім алуына, өзін –өзі дамытуға қолайлы жағдай жасау. Осыған байланысты әр педагог сапалы білім мен саналы тәрбие берудің тиімді жолдарын іздестіру қажет, себебі ХХІ – ғасыр – білім беру жүйесін ақпараттандыру ғасыры.

Әдебиеттер:

1. Педагогикалық ізденіс . Алматы-Рауан . 1993 .
2. Аюбаева Т «Ақпараттық технологиялар оқыту үрдісінде». Қазақстан мектебі 2008 № 9 65 б
3. Г.Бекеева «Электронды оқулықтардың атқаратын орны» Бастауыш мектеп 2009ж № 3 6-бет
4. «Ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі» Бастауыш мектеп 2010.10 64-бет
5. А. Медешева «Компьютерлік бағдарламаларды оқу-тәрбиежұмысында қолдану Бастауыш мектеп 2001.№4 36-бет6. <http://www.google.kz> Жаңа білім беру технологиясы мен әдіс тәсілдері

ӨОЖ 34.7

Тажгулова Д.З., Мақсотова Т.Т.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Еліміздің президенті Нұрсұлтан Әбішұлының «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы» бойынша білім беру үдерісіне енген жаңартылған бағдарлама бойынша өз білімін жетілдіру биылғы оқу жылында әрбір мұғалімнің алға қойған мақсаты болғаны сөзсіз.

Қазіргі ұстаздар алдындағы міндет: ғылым мен техниканың даму деңгейіне сәйкес оқушының білімі терең, іскер және ойлауға қабілетті, әлемдік стандарттар негізінде жұмыс істей алатын құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Білімнің жаңа мазмұнын жүзеге асыру үшін жаңа технологиялар қажет-ақ. Осыған орай қазірде педагогикалық технологиялар көптеп саналады.

Баланы сыни ойлауға үйретудің маңызы ХХ ғасырдың басында Жүсіпбек Аймауытов «Сабақ беру – үйреншікті жай ғана шеберлік емес, ол жаңадан жаңаны табатын өнер» деген. Бұл – сөз әлі де маңыздылығын жойған жоқ. Қазіргі таңда мектеп оқушыларының мұғалімнен күтері көп. Оқушыларды сабаққа белсене қатыстыру үшін әр сабақ барысын жеке формада, жаңа әдісте жүргізу шарт. Сабақтың тиімділігіне бір-бірімен тығыз байланысты екі жағдай әсер етеді. Бұл – мұқият дайындалу және шеберлікпен өткізу. Сабақтың дұрыс жоспарланбауынан сапасы да болмайды. Осы орайда оқыту технологияларының берері мол. Сондай педагогикалық технологиялардың бірі «Сын тұрғысынан ойлау технологиясы». Бұл технология Кеңес өкіметі кезінде 1973 жылдан, Қазақстанда 1997 жылдан бері таныла бастады. Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғыдан ойлау, яғни, RWCT жобасы 29 мемлекетте қолданылады. Технологияның негізін қалаушылар американдық ғалымдар Чарльз Темпл, Джон Дьюи, Мередит. Кезінде жоба ретінде ұсынылып, көпшіліктің қолдауын тапқан бұл технологияда Выготский, Пиаже, Эльконин, Давыдов тағы басқа да ғалымдардың еңбектерінің ең құнды жерлері көрініс тауып, идеялар тоғысып, біріктірілген іспетті.

Сын тұрғысынан ойлау технологиясының негізгі мақсаттары:

- * Тек қана оқуда емес, өмірде де оқушылардың ойлау қабілеттерін дамыту;
- * Өздігінен дұрыс шешім қабылдай білетін тұлғаны дамыту;
- * Ақпараттармен жұмыс істей білетін шығармашыл тұлға қалыптастыру;
- * Құбылыстарды жан-жақты талдап саралай білетін сыншыл тұлға тәрбиелеу.

Сын тұрғысынан ойлау – Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік. Бұл модуль оқушылардың да, мұғалімдердің де сыни тұрғыдан ойлауды дамытуды саналы және оймен қабылдауын көздейді. Мұғалімнің міндеті – баланың өзіне деген сенімін арттыру, өзін тұлға ретінде сезінетіндей мүмкіндік ашу. Өзін тұлға ретінде сезінген бала әрқашан өмірде өз жолын таба алады. Білім берудің сапасын жақсарту, баланың өзі ізденіп дәлелдеуін дамыту мақсатында сын тұрғысынан ойлауға үйрету технологиясын өз сабақтарымызда қолданамыз. Оқушы бұрын тек тыңдаушы болса, енді ізденуші, ойланушы, өз ойын дәлелдеуші, ал мұғалім осы әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы. Мұғалім оқыту мен тәрбиелеу ісін ұйымдастырушы ғана емес, балаға серік, дос, сырлас, кеңесші қызметін де атқарады. Нәтижесінде жеке тұлғаның өзіндік пікірі, қоршаған ортасына құрметпен қарау көзқарасы қалыптасып, таным, қабілеті ашылады. Сын тұрғысынан ойлау – ең

алдымен, шығармашылық ойлау. Шығармашылық сөзінің төркіні «шығару», «іздену», «ойлап табу» деген мағынаны білдіреді. Сын тұрғысынан ойлау сынау емес, шындалған ой дегенге саяды. Сын тұрғыдан ойлау бағдарламасы оқушының еркін сөйлеуіне, пікір таластыруына, достарының ойын тыңдауға, проблеманы шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты шешуге бағытталған бағдарлама. Бұл бағдарламаны басшылыққа алғалы бері оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артып, өз бетінше шығармашылықпен ізденуге бейімделгені байқалады.

Оқытуда «Жұпта талқылау», «Топта талқылау» стратегияларын қолдану арқылы балалардың қарым-қатынастары нығая отырып, өз беттерінше тұжырым жасауға, ойларын еркін жеткізуге, ұқсас құбылыстар арасынан тиімдісін таңдай білуге тырысады. Постер қорғауда сенімділік ұялатса, «РАФТ» әдісі арқылы оқушыларды тереңнен салыстыра ойлануға жетелейді. Яғни, бұл әдісті «кейіпкерге хат» деп алса да болады. Формасын түрлендіруге мүмкіндік бар: хат, хабарландыру, жеделхат, өтініш, бұйрық, жарнама. Оқушы жұмысқа кіріспес бұрын мәтіннің мазмұнын жетік түсінуге тырысады, ол үшін оны бірнеше қайтара оқып, ой елегінен өткізеді. РАФТ оқушылардың тілін дамытады, қиялын өрбітеді, өз ойларын қағаз бетіне түсіру арқылы эссе жазуға жетелейді, ресми іс қағаздары жөнінде түсініктері қалыптаса түседі. Блум өлшемдері арқылы қабілетті оқушылар жұмыс істеуге, бірлесе жұмыс жүргізуге дағдыланады. INSERT (түртіп алу) картасы бойынша оқу материалы дайын күйінде беріледі, мәтінді оқып отырып оның бір жақ шетіне немесе кесте түрінде жазылады:

«V» білемін	«-» басқаша ойлаймын	«+» мен үшін жаңа	«? » түсінбедім, тереңірек білгім келеді

Сабақ барысында оқушылар жоғарыда аталған INSERT картасы кесте толтыру арқылы мәтіннен өзіне қажеттісін тауып, қолдана білуге, семантикалық карта өз ойын әрқашан дәлелдей білуге, «Венн диаграммасы» арқылы екі затты алып, олардың ерекшеліктері мен ұқсастықтарын салыстырып, талдау жасай алуға бейімделеді.

«Синквейн» әдісін бес жолдан тұратын өлең деп те атайды. Бұл әрбір ой толғау кезеңінде қолданылады. Синквейн әдісінің жазу ережесі:

- 1) Бірінші қатарға бір сөзбен тақырып жазылады (зат есім түрінде);
- 2) Екінші қатарға тақырыпты екі сөзбен келтіруі (екі сын есім түрінде);
- 3) Үшінші қатарға үш сөзбен осы тақырып бойынша іс-әрекет жазылады (етістік, көсемше);
- 4) Төртінші қатарға төрт сөзден тұратын осы тақырыпқа қатысты сөйлем немесе сөз тіркесі.
- 5) Соңғы қатарға тақырып мәнін сипаттайтын бір сөзден тұратын синоним (метафора) жазылады.

Эссе әдісін ой толғау кезеңінде қолданған тиімді. Мұнда оқушылар тақырыптық ішкі сырын терең түсініп, өз пікірін, өз ойын дұрыс жеткізіп, оқу материалының негізін анықтап, сол арқылы оларды өмірмен байланысын жазады.

Сонымен қатар, «Кубизм» әдісін – кубик жасалынып, оның 6 қырына 6 түрлі тапсырма жазылады. Мұғалім кубті ортаға тастап, қай қыры түссе, оқушы сол қырындағы тапсырмаға жауап береді.

«БҮБ» (Білемін. Үйрендім. Білгім келеді) әдісін 1984 жылы Чикаго университетінің профессоры Донна Огл шығарған. Оның мақсаты – таным үрдісінде рефлексивтілікті дамыту. Ол үшін төмендегі кестені толтыру керек.

Білемін	Үйрендім	Білгім келеді

Топтың мүшелерін дамыту мақсатында уақытты үнемдеу арқылы оқушылардың барлығын тыңдауға мүмкіндік береді. Кестені толтыру барысында ұсыныстар және жаңа ойлар қосуға болады.

Сын тұрғысынан ойлау технологиясы бойынша жүргізілетін жұмыста оқушылардың тиісті деңгейде өз бетінше тұжырым жасау, қорытындыға келу, ұқсас құбылыстар арқылы арасынан тиімдісін таңдай білу, проблеманы шеше білу, пікірталасты жүргізе білу дағдылары белгілі бір деңгейде қалыптасады деп айтуға болады. Осы технология арқылы көп нәтижеге жетуге болады. Оқушылар ойланады, ізденеді, бірін-бірі түсінуіне мүмкіндік туады, жұппен жұмыс істеуге үйренеді. Ой түю арқылы керекті дәйектермен іздеп таба біледі, оны пайдалана білуге үйренеді. Сапалы оқыту мұғалім бейнесімен танылатын сан-алуан элементтер арасындағы байланыс, бұл белгілі бір деңгейде тәуелді жағдайлар жасалған кезде жүзеге асырылады. Сапалы оқыту оқушылардың, қоршаған орта жағдайы және оқыту, білім алу мүмкіндіктерінің бірлігі ретінде қарастырылады. Әрбір сабақтарда сын тұрғысынан ойлау технологиясының түрлі әдістері жоғары білім нәтижесін көрсетеді. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы дайын білімді қайталап айту емес, оны өз белсенділіктері бойынша алуға тәрбиелейді. Оқушылар өзіндік жұмысына мақсатты бағдарлар, айқын міндеттер қоя білуге үйренеді. Бұл оқушының сыни тұрғысынан ойы дамып, өзіндік пікірінің қалыптасуында, өз ойын еркін, тиянақты жеткізе білуіне ықпалын тигізеді. Сыныпта жағымды психологиялық жағдай қалыптасып, өзара

ынтымақтастықта, жұмысты топпен жұмыла орындауға дағдыланады. Қазіргі заман талабына сай оқушы мектепте алған білімін өмірде қолдана білуі маңызды. Елімізге қызмет ету үшін оқушылар білімді, ақпараттық технологияларды қолдана алатын, өмірде кездесетін проблемаларды шешуге бейімделген тұлға болуы тиіс. Бұл технологияның тиімділігі, оқушы мұғалімнің бағыт-бағдар беруі арқылы өз бетімен ізденіп, жаңа мәліметтер алып, еңбектену арқылы игереді.

Қорыта келе, сын тұрғысынан ойлау технологиясын пайдаланудың сабақ сапасына әсері өте мол. Сабақта жаңа технология элементтерін тиімді пайдалану оқушылардың танымдық әрекеттерін, белсенділігін дамытып, оларды шығармашылыққа жетелейді. Баланың логикалық ойлау қабілеті дамып, сабақтың сапасы артады. Сабаққа қызығушылығын, ізденушілігін арттырып, өз ісіне сенімін нығайтады. Оқушылар сабаққа зор ынтамен қатысады, әр нәрсеге сыни көзбен қарайды. Ол бұрынғы сабақта дәстүрлі тек тыңдаушы болса, енді ізденуші, ойланушы, өз ойын дәлелдеуші, ал мұғалім осы әрекетте бағыттаушы және ұйымдастырушы.

Егер де жаңа технология элементтерін сабақта өз дәрежесінде ұйымдастыра білсек, өз нәтижесін береді. Ең бастысы оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру, ойлау дағдыларын жетілдіру, өз бетінше білім алу, әрекет ету, мақсатқа жету оқушының өзі арқылы іске асады.

Әдебиеттер:

1. Кішібаева Д.Ж. «Жаңа педогогикалық технологиялар» атты оқу құралы. Түрікстан қ., 2010 ж.
2. «Оқушылардың сын тұрғыдан ойлауын дамыту нысандары мен әдістері» С.Мирсеитова, 2011 жыл.
3. «Қазіргі кездегі оқытудың педагогикалық технологиялары», Н. Қошқарбаев, 2010 жыл.
4. Студентке арналған нұсқаулық

ӘОЖ 378

Умбеталиева Ж.А.

Облыстық көру қабілеті бұзылған балаларға арналған арнаулы мектеп-интернаты, Орал қ.

КӨРУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН СЫНЫПТАРДА СЫНИ ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

«Ойлау тығырыққа тіреліп, таңдау жасау кезде басталады»

Джон Дьюи

Сын тұрғысынан ойлаудың тамырын сонау соқраттық дәстүрге дейінгі 2500 жыл бұрынғы дәуірден көруге болады, сол кездің өзінде беделді негізде алынған білімді тексеру үшін жетекші сұрақтарды пайдалану қалыптасқан: олар тиімділік, нақтылық пен логикалық сабақтастықтың талаптарына жауап бере ала ма деген сауалды ортаға тастайды. Қазіргі әлемде сын тұрғысынан ойлау қазіргі заманғы жұмыс күшінің ойлау дағдыларынан күтілетін үміт пен оған қойылатын талаптарды қанағаттандыру деңгейін анықтау құралы ретінде қаралады. XX ғасырда осы проблеманы Франкфурт[1] сыни әлеуметтік теория мектебі қарастырды. Сын тұрғысынан ойлау – Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік. Бұл модуль оқушылардың да, мұғалімдердің де сын тұрғысынан ойлауды дамытуды саналы және оймен қабылдауын көздейді.

Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз – сабақта оқушылардың қызығушылығын арттыра отырып, өз ойын еркін және зерттей талпындырып, тұжырым жасау. Сын тұрғысынан ойлау- оқу мен жазуды дамыту бағдарламасы. Оқушыны мұғаліммен, сыныптарымен еркін сойлесуге, пікір таластыруға, бір-бірінің ойын тыңдауға, құрметтеуге, өзекті мәселенің шешу жолдарын іздей отырып, қиындықты жеңуге баулитын бағдарлама. Оқушы –ізденуші, ойланушы, өз ойын дәлелдеуші. Мұғалім – әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы.

Сын тұрғысынан ойлау дағдыларын қалыптастырумен қатар, оқушы немесе мұғалім оларды тәжірибелік жағынан пайдалануға дайын болуы тиіс. Глейзер[2] сын тұрғысынан ойлау «оған белгілі бір қорытындыларды қалыптастыруға мүмкіндік беретін дәлелдер тұрғысынан кез келген ұстанымды немесе болжанатын білім нысанын зерделеу үшін табанды күш жұмсауды» қамтиды деп пайымдайды. Сын тұрғысынан ойлау – өз ойын бағалау ниетінің болуы және оны істей білу, ол кез келген субъект үшін қалыптасы болып табылатын шыншыл, ашық, дәйекті, талдау жасауға қабілетті, білімқұмар, өзі мен өзгенің пікіріне сеніммен қарайтын және шешім қабылдауда парасатты болу ниетін дамытуды көздейді. Сын тұрғысынан ойлаудың осы қағидаттарын ұстанбайтын немесе қарсы пікірді ұстанатын, яғни зияткерлік жағынан тәкаппар, теріс ойлағыш, шыдамсыз, қызба, тәртібі нашар, жалқау, әрекеттің салдары туралы ойламайтын, жаңа ақпараттарға немқұрайды қарайтын, басқаның пікіріне сенбейтін

адамдар сын тұрғысынан ойлау дағдыларын пайдалану кезінде тығырыққа тірелуі мүмкін. Дұрыс қорытындының маңызын мойындай алмау өзін-өзі алдау мен жекелей де, ұжымдық та жабық ойлауға әкелуі ықтимал.

Сын тұрғысынан ойлау технологиясы анықтағандай 6 компоненттен тұрады.

Сыниойлаушы:

- Өз ойын қалыптастыра біледі;
- Әртүрлі ойлармен санасып, өз ойын дәлелдеуге тырысады;
- Тақырып бойынша мәселені шеше біледі;
- Дәлелді пікірталас құраалады;
- Бірлескен жұмыстан түбегейлі шешім шығаруды толықтай құптайды;
- Кезкелген сұрақтың шешімін табу үшін адамның қабылдауының өзі көптеген факторлардың әсерінен болатынына түсінеді және бағалай біледі.

Сын тұрғысынан ойлау технологиясының негізгі белгілері:

- *Осы технологияның мақсаты* – оқушылардың ойлау дағдыларын, оқуда ғана емес тұрмыстық өмірде (толық түбегейлі шешім қабылдауға, түрлі жағдайтардың қыр-сырын білуге, ақпаратпен жұмыс жасауға және оны талдай алуына) дамыту;

СТО технологиясының негізі— сабақтың үш бағыттық құрылымында:

- Ойшақыру;
- Ойлау ;
- Кері байланыс;

Ой шақыру тапсырмалары:

- Өтілетін (оқытылатын) материал бойынша оқушылардың білімдерін жаңарту, не болмаса естерін етүсіру;
- Өтілетін материалға деген оқушылардың қызығушылығын ояту;
- Өтілетін тақырыпты оқушылардың өздері анықтауға мүмкіндік беру;

Ойды жүзеге асыру үшін берілетін тапсырмалар—

- Өтілетін тақырыпты белсенді меңгеруіне жағдай жасау;
- Өткен тақырып пен жаңа тақырыпты байланыстыра білуге жағдай жасау;

Кері байланыстың тапсырмалары-

- Өтілген тақырып бойынша өз ойын қорытуға көмек беру;
- Келесі тақырыпты өз бетімен анықтауға көмек беру;

СТО дамытудың түрі мен құралдары:

- Тақырып бойынша жинақ;
- Мәтіндер талдауы;
- Түрлікөзқарастағы тапсырмалар құрастыру;
- Ұжымдық пікірталас;
- Топпен және жұппен жұмыстардың әртүрі;
- Дебаттар;
- Пікірталастар;
- Оқушылардың жазба жұмыстарын жариялау;

СТО технологиясындағы мұғалім ролі:

- Оқушылардың анықталған бағытқа бағыттау;
- Түрлі пікірлермен бетпе-бет келеді;
- Өзбетімен дұрыс шешім шығаруға жағдай жасайды;
- Оқушыларға өзбеттерімен шешім шығаруға мүмкіндік береді;
- Қалыптасқан танымдық ішкі жағдайларды дайындайды;

Көру қабілеті бұзылған балаларды оқыту барысында сыни тұрғысынан ойлау стратегияларын қолдану арқылы оқушылар көрмесесе, олар көрмегесін көз алдына елестете алмайды да, бірақ олардың әлемді сезінулері, дүниені танып білуін дамытуға қолайлы әдіс болып табылады. Сондай сабақтың бір түрін төменде мысал келтірейін.

1. 3-сыныптың Қ.Баянбайдың «Атқа міндім» тақырыбы бойынша қызығушылықты ояту мақсатында ой сергекке «Қара жорға» биін алдым. Себебі көру қабілеті бұзылған балаларға қимылдау, икемділік өте маңызды. Келесі ой қозғауға «Ыстық микрофон» арқылы мақалдың жалғасын жалғастыру.

1. Жігітте де жігіт бар, азаматы бір бөлек,
Жылқыда да жылқы бар, қазанаты бір бөлек.
2. Жақсы атқа бір қамшы,
Жаман атқа мың қамшы.
3. Жылқының сүті – шекер, еті – бал.
4. Ат – ердің қанаты.
5. Жылқы – малдың патшасы.
6. Тұлпардың ізі бітпейді, тұяғы кетпейді.

«Балмұздақ» таяқшасы. Өздеріне ұнаған бір-бір мақалдың айтып шықты. Осы тапсырмадан кейін жылқы малының дыбыстарын ажырату ұсынылды. Мағынаны ажыратады, күтілетін нәтижені оқушылар айтып өтеді.

«Ұлы даланың жеті қыры» туралы мәлімет беріледі.

Жақын арада елбасымыздың «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы жарық көрген болатын Сол мақалада **«Атқа міну мәдениеті»** туралы айтылған.

1.Атқа міну мәдениеті

Атқа міну мәдениеті мен жылқы шаруашылығы жер жүзіне Ұлы даладан тарағаны тарихтан белгілі.

Еліміздің солтүстік өңіріндегі энеолит дәуіріне тиесілі «Ботай» қонысында жүргізілген қазба жұмыстары жылқының тұңғыш рет қазіргі Қазақстан аумағында қолға үйретілгенін дәлелдеді.

Жылқыны қолға үйрету арқылы біздің бабаларымыз өз дәуірінде адам айтқысыз үстемдікке ие болды. Ал жаһандық ауқымда алсақ, шаруашылық пен әскери саладағы теңдессіз революцияға жол ашты.

Жылқының қолға үйретілуі атқа міну мәдениетінің де негізін қалады. Бес қаруын асынған салт атты сарбаз айбарлы көшпенділер империялары тарих сахнасына шыққан дәуірдің символына айналды.

Ту ұстаған салт атты жауынгердің бейнесі – батырлар заманының ең танымал эмблемасы, сонымен қатар, атты әскердің пайда болуына байланысты қалыптасқан көшпенділер әлемі «мәдени кодының» айрықша элементі.

Автокөлік қозғалтқыштарының қуаты әлі күнге дейін аттың күшімен өлшенеді. Бұл дәстүр – жер жүзінде салт аттылар үстемдік құрған ұлы дәуірге деген құрметтің белгісі.

Біз әлемнің барлық түкпіріне ежелгі қазақ жерінен тараған осынау ұлы технологиялық революцияның жемісін адамзат баласы XIX ғасырға дейін пайдаланып келгенін ұмытпауға тиіспіз.

Қазіргі киім үлгісінің базалық компоненттері Дала өркениетінің ерте кезеңінен тамыр тартады. Атқа міну мәдениеті салт атты жауынгердің ықшам киім үлгісін дүниеге әкелді. Ат үстінде жүргенде ыңғайлы болуы үшін бабаларымыз алғаш рет киімді үстіңгі және астыңғы деп екіге бөлді. Осылайша кәдімгі шалбардың алғашқы нұсқасы пайда болды.

Бұл салт атты адамдардың ат құлағында ойнауына, ұрыс кезінде еркін қимылдауына мүмкіндік берді. Дала тұрғындары теріден, киізден, кендір мен жүннен, кенептен шалбар тікті. Содан бері мыңдаған жыл өтсе де, киімнің осы түрі өзгере қоймады. Қазба жұмыстары кезінде табылған көне шалбарлардың қазіргі шалбардан еш айырмасы жоқ.

Сонымен қатар, бүгінгі етіктердің барлық түрі көшпенділер атқа мінгенде киген жұмсақ өкшелі саптама етіктің «мұрагерлері» екені белгілі.

Ат үстінде жүрген көшпенділер тақымына басқан сәйгүлігіне неғұрлым еркін мініп жүруі үшін биік ер-тұрман мен үзеңгіні ойлап тапты. Бұл жаңалық салт атты адамның ат үстінде қаққан қазықтай мығым отыруына, сонымен бірге шауып бара жатып, қолындағы қаруын еш қиындықсыз және неғұрлым тиімді қолдануына мүмкіндік берді.

Көзге жаттығу жүргізіледі. Көру қабілеті бұзылған балаларға сабақ басталғаннан кейін 15 минуттан соң көзге арналған жаттығу орындалады. Егер күніне 5 сабақ болатын болса, әр 5 сабаққа арналған жаттығу түрлері болады. Сондай жаттығудың түрі: басты оңға, солға, алға, артқа қозғау. Көзді 20 рет ашып-жұму. Көзді қатты жұму, жай жұму, ашу. Брайль жүйесінде оқитын оқушыларға басты оңға, солға, алға, артқа қозғау. Алақанға бүдірлі доп беріп айналдыру. Саусаққа массаж жасау.

Тыңдалым. «Атқа міндім» өлеңі тыңдалады және автор туралы тыңдалып тізбектеу арқылы өлеңді қара сөзбен әңгімелейді.

Жұптық жұмысқа өтірік өлең құрастыру берілді. Жеке жұмысқа ат әбзелдерін айтып шығу ұсынылды.

«Бармақ тәсілі» арқылы бір бірін бағалап өтті. Жазылымға түртіп алу

стратегиясы қолданылды. Оқушыларға жылқы малын басқа үй жануарлармен салыстыру берілді. Брайль жүйесінде оқитын оқушыға «Сықырлы дорба» әдісі бойынша жұмыс жүргізілді. Шарты: Дорбаның ішінен жылқы малын тауып, сипаттау. Айырмашылығын табу ұсынылды. Үйге тапсырмаға Мөлдірге Қазақстанда қандай жылқы түрлері өсетінін аудио жазбаға жазып алып келу. Сабаққа кері байланыс ретінде аттың тұрысы, шабысы арқылы бағаланды.

Міне осы секілді жұмыстар оқушыларды ойлануға, дәлел келтіре білуге жетелейді. Белгілі тақырыптағы ойды сын тұрғысынан ойлай отырып, ой толғау, суреттей алу, еске түсіру, болжау оқушыны жаңа бір әлем жаңалығын ашқандай қалыпқа жеткізеді. Әрі қарай ойын айтуға ынталандырады. Бұрынғы қолданылатын оқу әдістерінде мұғалім басты орын алып, оқушы тек тыңдаушы ғана болса, сын тұрғысынан шындалған ойлау арқасында оқушы білім негіздерімен толығы, болашақта ойлауға құлшыныс алады. Сондықтан сын тұрғысынан ойлау – өте күрделі де маңызды құбылыс.

Әдебиеттер:

1. © «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ «Педагогикалық шеберлік орталығы», 2016 «Мұғалімдерге арналған нұсқаулық»
2. Glaser, E. M. (1941). An Experiment in the Development of Critical Thinking [Сын тұрғысынан ойлауды дамыту эксперименті]. New York: Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University.
3. © «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ «Педагогикалық шеберлік орталығы», 2014 «Оқытудағы интербелсенді әдіс-тәсілдер»
4. Alexander, R. J. (2001). Culture and Pedagogy: International comparisons in primary education [Мәдениет және педагогика: бастауыш білім берудегі халықаралық салыстыру]. Oxford: Blackwell Publishers.

ӘОЖ 372.4

Утегенова А.С.

Махамбет ЖОББМ, Байтерек ауданы, БҚО

МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА 5-6 СЫНЫПТАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ЖОЛДАРЫН ДАМУЫ ӘДІСТЕРІ

Адамның ерекше қасиеттерінің бірі - есепті дұрыс шеше білу. Біздің заманымыз ғылым мен техниканың қарқынды дамуымен ерекшеленеді. Сондықтан әрбір мектеп оқушысының алдында тұрған міндеті – қазіргі заманғы математикалық логиканың негізін түсіне білу, логикалық есептерді шеше білу. Логика дегеніміз - спортшыға да, бишіге де, жазушыға да керек. Өз атыңды, сезімді логикалық тұрғыда жеткізе білу де үлкен өнер. Ой - әрекетті дамыту үшін оқу материалдарына теориялық талдау жасауға, өз бетінше қорытындыға келуге айрықша мән беріледі. Міне, соның ішінде адамды тез ойлай білуге, аңғарымпаздыққа, ой ұшқырлығына жетелейтін логикалық есептердің орны ерекше дер едім. Білім беру саласында болып жатқан өзгерістер оқушыларды бәсекеге қабілетті жеке тұлға болып қалыптастыруды көздейді. Бұл өз кезегінде оқушының жеке шығармашылық қызметін, қызығушылығын арттыруды талап етеді. Бұл мақсатқа жетудің жолдарының бірі мектеп оқушыларының бойында белгілі бір жалпы, оның ішінде математикалық мәдени деңгейін қалыптастыру арқылы деп ойлаймын. Математика — ғылымдар атасы. Өйткені математикасыз ешбір пәнді игеру мүмкін емес. Математиканы әрбір азамат жақсы білуге тиіс. Бұл — өмір талабы.

Математика адамның күш-жігерін шыңдап, табандылыққа тәрбиелейді.

Логикалық есептерді ойлап шығарудың әдіс-тәсілдері оқушының ақыл ойын тәртіпке келтіреді. Логикалық ойлауға үйретеді. Әсіресе, логикалық есептерді шығару – баланың ой-өрісін дамытатын негізгі құрал.

Логика термині гректің «logos» – «сана», «ой», «ұғым» деген мағынаны білдіреді. **Логика** философияның нормативті саласы, ойлаудағы сәйкестік критерийіне, ой тұжырымдау ұстанымдарына қатысты. Логика соңғы нәтижемен емес тек пайымдау процесімен ғана айналысады.

Логикалық ойлау тек бейнелік ойлаудың негізінде қалыптасады және бала ойлауы дамуының жоғарғы сатысы болып табылады. Бұл сатыға жету – ұзақ және күрделі процесс, толыққанды логикалық ойлауды дамыту ақыл-ой қызметінің белсенділігін талап етіп қоймайды, сонымен қатар заттар мен құбылыстардың жалпы және жекелеген белгілері туралы негізгі білімі болуын қажет етеді.

Көптеген психологиялық зерттеулер көрсеткендей баланың логикалық ойлау мәдениетін дамытуды оның тұлғалық қалыптасуының барлық кезеңдерінде жүзеге асыру қажет. Мектепке дейінгі кезеңмен салыстырғанда мектеп жасындағы балалардың логикалық ойлауын дамыту ерекше көңіл бөлуді талап етеді.

Оқыту мен білім беру процесіндегі ең маңызды бөліктердің бірі оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру. Балалардың жас ерекшеліктеріне қарай олардың қызығушылығы мен қабылдауы, ойлауы мен сөйлеуі әртүрлі болады. Сондықтан, оларды оқыту құралдары да, тәсілдері де әртүрлі болады. Бұл модульде біз ең алдымен баланың танымдық даму деңгейін анықтап алуымыз қажет. Яғни, баланың оқу және белгілі бір мәселелерді шешу дағдыларын, сонымен қатар оның сөз сөйлеуін, ойлауын, зейінін, тапқырлық және шығармашылық қабілеттерінің қандай дәрежеде екендігін анықтап, оның ары қарай

дамуына ықпал етуіміз керек. Оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес олардың мінез – құлықтарында айырмашылықтар болады. Мінез – құлықты психология ғылымы зерттейтіні баршаға мәлім. Бірақ сол үлкен саланың бихевиористикалық бағыты адамдар мінез – құлығының қоғаммен өзара байланысын зерттеп зерделеу үшін пайдаланылады.

«Мұғалімдерге арналған нұсқаулыққа» сүйенетін болсақ, бихевиоризмнің негізін салушы Джон Б. Уотсон болған. Ол зертханалық эксперименттерге сүйене отырып тәжірибе жүргізген. Соның нәтижесінде «түрткі – реакция» моделі жасалды. Бұл модельде жеке тұлға қоршаған ортаға қарай іс – әрекет ететін түрткі жасаушы ретінде қарастырылған. Кейін келе Эдвард Л. Торндайк және Скиннер секілді зерттеушілер осы модельді негізге ала отырып бұл көзқарасты ары қарай дамытты. Осы теорияға сүйенетін болсақ, адамның іс – әрекеттерін ынталандыру үшін оларға қолдау көрсетіп, көтермелеу және жат мінез – құлықтан арылту үшін оны тоқтату немесе жаза қолдану керек екендігі айтылған /«Мұғалімдерге арналған нұсқаулық» 57 бет/.

Жас ерекшеліктеріне сәйкес оқытуды ұйымдастыруда балалардың танымдық қасиеті, зейіні, есте сақтау қабілеті, сөйлеуі және ойлауы ескеріледі. Жан Пиаже, Джин Пиагет, Мария Монтессори және Лев Выготский секілді ғалымдар балалардың танымы ерте жастан дамитынын атап айтқан. Олардың айтуы бойынша кішкентай балалар өзін қоршаған орта мен адамдардан оқып, үйренеді. Осы арқылы балалардың танымын ерте жастан бастап-ақ дамытуға болады. Балалардың зейіні әр жаста әртүрлі болатындығын Хаген және Хейл (1973ж) зерттеп, анықтады. Олар зерттеуінде бірнеше ашық хат суреттерін пайдаланып, оларды 5-6 және 14-15 жастағы балаларға көрсетті. Онда екі сурет қолданылды, бірақ оның біреуін ғана есте сақтау қажет еді. 14-15 жастағы балалар қажетті суретті есте сақтаған, ал 5-6 жастағы балалар керісінше есте сақтауға қажет болмаған суретке көбірек зейінін аударған. Бұдан шығатын қорытынды, ересек балалар зейінін дұрыс әрі тиімдірек пайдаланады, ал кіші жастағы балалар оны толық түсіне алмағандықтан зейінін бір нәрсеге шоғырландыра алмайды. Демек мұғалім оқыту процесін детапсырмаларды тартымды, қызықты және оқушыларға лайықты етіп жасау қажет. Аткинсон мен Шифрин (1968) қысқа және ұзақ мерзімді есте сақтауды өздерінің зерттеулерінде анықтады. Олардың зерттеулеріне сүйенетін болсақ, қысқа мерзімді жады адамның жадында негізгі орын алады. Ұзақ мерзімді жады негізгі үш компоненттерден тұрады. Олар: рәсімді жады, эпизодтық жады және семантикалық жады. Рәсімдік жады адамдардың іс – әрекеттерді қалай орындауға жетек екендігін үйренгенін есте сақтайтын «қойма» болса, эпизодтық жады ға көзбен көрген, сезім мүшелерімен келген мәліметтерді есте сақтау кіреді, ал семантикалық жадыға келер болсақ, ол адамның естеліктерін, өмірінде орыналған эпизоддары мен оқиғаларын, идеяларын, пікірлерін және жалпы тұжырымдамаларын есте сақтау үшін қолданады. Жоғарыда айтылған бихевиористикалық көзқарастарға сүйенетін болсақ, балалардың тілдік фрагментін ғана айтады. Уақыт өте келе ол сөздерді толық айтуға, сөйлемдер құрауға үйренеді. Жасы ұлғайған сайын балалардың сөздік қоры артады. Демек осы жағдайларды ескере отырып біз әртүрлі жастағы балаларда кездесетін кедергілерді анықтап, оларды шешудің тиімді жолдарын қарастыра отырып оқыту үдерісін іске асырамыз. Ол үшін мұғалім жоспар жасап, оны орындау үшін қолайлы тәсілдерді тандап, оны дұрыс, әрі ұтымды пайдалана білуі керек. Сол кезде оқыту процесінде мұғалім жақсы нәтижеге қол жеткізе алады деп ойламын. Ал оқушы болса, өзіне лайықты әрі қажетті деңгейде білім ала алады.

Оқушылардың пәнге деген көзқарасы әр түрлі факторлармен: жеке басының және пәннің ерекшеліктерімен қатар оқыту әдісімен анықталады. Олардың осындай ерекшеліктерін ескере отырып, пәнге деген ынтасын арттыру мақсатында 2017-2018 оқу жылында "Логикалық математика" іс-тәжірибені құрып, үйірме жұмысында қолданамын. Үйірме жұмыстары оқушылардың практикалық дағдысын дамытып, шығармашылық қабілетін арттырады. Үйірме жұмысының мақсаты:

-дарынды, қабілетті, ынталы оқушылардың арасында математикалық ойдың дәрежесін арттыра түсу,

- теориялық білімді тереңдету,
- математикаға бейімі, қызығушылығы бар оқушылардың практикалық дағдысын дамыту,
- шығармашылық қабілеттерін тереңдету,
- логикалық ойлау қабілеттерін тереңдету

Логика дұрыс ойлаудың заңдары мен жүйелі де дәлелді түрде пайымдауға қойылатын талаптар туралы ғылым. Оқушылардың бойындағы келесі логикалық компоненттерді атап өтейік:

- математикалық түсініктердің анықтамаларын құрастыра білу;
- анықтамаларына қарап математикалық объектілерді тани білу;
- ойлау, қорытындылау «тізбегін» құрастыра білу (индуктивтік және дедуктивтік түрде дәлелдеу);
- есептердің шешімін табудың алгоритмін (жоспарын) құрастыра білуді;
- есептерді түріне қарап жіктей білуді;
- есептерді шешу жолына қарап жіктей білуді;
- түйінді есептерді айқындай білуді;
- ұқсас есептерді құрастыра білуді;
- есептерді қарапайым есептерге бөлшектей отырып шығара білуді;
- есептерді жалпылай білуді;

- есептердің шешімдерінің нәтижелеріне талдау жүргізе білуді;
- есепті шешудің тиімді жолдарын бағалай білуді.

Бірнеше мысалдар келтірейік.

1. Жолаушының бір ешкісі, бір капуста, бір қасқыры бар. Ол өзеннің бір жағынан екінші жағына екі орынды қайық арқылы өтуі керек. жолаушы ешкіні, капуста және қасқырды өзеннен қалай өткізді? Қасқырды ешкімен қалдыра алмайды, ал ешкіні капустамен қалдыра алмайтыны белгілі болса? Шешімі: Ол үшін үшеуін де қадағалаусыз қалмауы керек. Бірінші қатынағанда жолаушы өзеннің ар жағына ешкіні апарды. Екінші қатынағанда жолаушы қасқырды алады, капуста қалады. Өзеннің ар жағына жеткен соң қасқырды қалдырып, ешкіні қайтадан өзеннің бер жағына әкеледі. Үш қатынағанда ешкіні қалдырып, капустаны өзеннің ар жағына апарды. Капустаны қалдырады да, өзі бер жаққа қайта оралады. Төрт қатынағанда ол ешкіні өзеннің ар жағына шығарады.

2. Бір елде 20 қала бар. Оның әрқайсысы бір-бірімен әуебайланыста жұмыс жасайды. Бұл елде неше әуебайланыс бар? Шешімі: $19+18+17+...+3+2+1=190$

3 “ Екі қарға ”. Екі қарғаның біреуі оңтүстікке, біреуі солтүстікке қарап отыр. Олар біріне –бірі: - Достым, мен сені көріп отырмын, – дейді. Олар бірін – бірі қалай көреді? **(Қарғалар бір-біріне бетпе-бет отырғандықтан, олар бірін – бірі көреді.)**

4. Атасының үйіне немерелері келді. Атасы оларға алма алып келді. Алманы бір-бірден берсе, біреуі артылып қалады, екі-екіден берсе бір немересіне жетпейді. Немересі нешеу, алма нешеу? **(3 немере, 4 алма)**

5. Түйе 10 пұт жүкті 1 сағат бойы көтеріп тұрса, 1000 пұт жүкті қанша уақыт көтеріп тұра алады? (1 сағат)

6. Қазір ағасы қарындасынан 5 жас үлкен. 4 жылдан соң, олардың жастарының қосындысы 19 жас болады. Қазір қарындасы неше жаста, ағасы неше жаста?

Шешуі:

Белгілеу енгіземіз:

қарындасы – x

ағасы – $x + 5$

4 жылдан соң

қарындасы – $x + 4$

ағасы – $x + 5 + 4$

$$(x + 4) + (x + 5 + 4) = 19$$

$$x + 4 + x + 9 = 19$$

$$2x = 19 - 13$$

$$2x = 6$$

$$x = 3 \quad \text{Жауабы:} \quad \text{Қарындасы – 3 жаста. Ағасы – 8 жаста}$$

Қорға келгенде: «Әр баланың өзінің деңгейі болатындай әр балаға берілетін тапсырманың көлемі оның деңгейіне лайықталып беріледі. Әр баланы өзінің даму зонасында жетілдіру керек» / Виготский /. Сондықтан Оқыту мен білім беру процесіндегі ең маңызды бөліктердің бірі оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру. Балалардың жас ерекшеліктеріне қарай олардың қызығушылығы мен қабылдауы, ойлауы мен сөйлеуі әртүрлі болады. Сондықтан, оларды оқыту құралдары да, тәсілдері де әртүрлі болады. Яғни, пән бойынша өтілетін тақырыпқа байланысты логикалық тапсырмаларды оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес етіп, сонымен қатар олардың қызығушылықтары мен қажеттіліктерін ескере отырып дайындап, пәнді меңгеруіне ықпал ету. Өзгеріске, жаңалыққа толы бүгінгі заман мұғалімге сегіз қырлы, бір сырлы ерен қасиет иесі болуды міндеттейді. Ұстаз алдында отырған бірі шапшаң, бірі баяу, енді біреулері төмен қабылдайтын зейіні, қабілеті, қабылдауы, есте сақтауы, ойлауы әр қилы шәкірттердің жүрегіне жол тауып олардың шығармашылық қабілетін дамыту күрделі құрылым екені даусыз.

Әдебиеттер:

1. Жарықбаев Қ. Психология. – Алматы, 2002.
2. Қосанов Б.М. Математика курсындағы шығармашылық жаттығулар: орындау технологиясы. – Алматы, 2005.
3. Глазырина Л.Л. Математика пәні бойынша орта буындағы сынып оқушыларының логикалық ойлау және есептеу дағдыларын дамытуға арналған тапсырмалар жинағы «Келешек - 2030» ЖШС, 2010.
4. «Назарбаев Зияткерлік мектептері ДББҰ» « Педагогикалық шеберлік орталығы», 2016. «Мектептегі мұғалім көшбасшылығы» Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық

Утемисова Э.К., Кенжегалиева А.Г.

Западно-Казахстанский Государственный Университет имени М.Утемисова, г.Уральск

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В КОНТЕКСТЕ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Каждому современному педагогу хочется, чтобы на уроке царила атмосфера творчества. Важнейшей задачей образования на современном этапе становится формирование предметных и универсальных способов действий. А деятельностный подход – основной способ получения знаний. Вот почему необходимо постоянно думать, как построить учебный процесс, чтобы обучающиеся проявляли живость воображения, фантазию, могли сравнивать и ассоциировать, опираться на интуицию и подсознание. Другими словами, необходимо развивать у них творческое мышление.

Развитие рационального, критического мышления — одна из общепризнанных в зарубежной педагогике образовательных целей на протяжении десятилетий. В социально-педагогическом плане его важность связывается обычно с представлением об опоре демократического общества на сбалансированное критическое мышление граждан и связанную с ним способность принимать обдуманные и взвешенные решения.

Сегодня в различных научных исследованиях можно найти определение термина «критическое мышление». Дж. А. Браус и Д. Вуд определяют его как разумное рефлексивное мышление, сфокусированное на решении того, во что верить и что делать. Критики пытаются понять и осознать свое собственное «Я», быть объективными, логическими, пытаются понять другие точки зрения. Критическое мышление – поиск здравого смысла и умение отказаться от собственных предубеждений. По поводу понятия **«критическое мышление»** существует разнообразие мнений: с одной стороны, оно ассоциируется с негативным, так как предполагает спор, конфликт; с другой стороны объединяет понятия «критическое мышление», «аналитическое мышление», «логическое мышление», «творческое мышление» [1].

Критическое мышление – отправная точка для развития творческого мышления, они развиваются в синтезе, взаимообусловлено.

Обучающийся должен развить в себе ряд качеств, среди которых Д. Халперн выделяет:

1. *Готовность к планированию.* Мысли часто возникают хаотично. Важно упорядочить их, выстроить последовательность изложения. Упорядоченность мысли – признак уверенности.

2. *Гибкость.* Если обучающийся не готов воспринимать идеи других, он никогда не сможет стать генератором собственных идей и мыслей. Гибкость позволяет подождать с вынесением суждения, пока обучающийся не обладает разнообразной информацией.

3. *Настойчивость.* Часто, сталкиваясь с трудной задачей, мы откладываем ее решение на потом. Выработывая настойчивость в напряжении ума, обучающийся обязательно добьется гораздо лучших результатов в обучении.

4. *Готовность исправлять свои ошибки.* Критически мыслящий человек не будет оправдывать свои неправильные решения, а сделает выводы, воспользуется ошибкой для продолжения обучения.

5. *Осознание.* Это очень важное качество, предполагающее умение наблюдать за собой в процессе мыслительной деятельности, отслеживать ход рассуждений.

6. *Поиск компромиссных решений.* Важно, чтобы принятые решения воспринимались другими людьми, иначе они так и останутся на уровне высказываний.

Технология критического мышления дает обучающемуся:

- повышение эффективности восприятия информации;
- повышение интереса как к изучаемому материалу, так и к самому процессу обучения;
- умение критически мыслить;
- умение ответственно относиться к собственному образованию;
- умение работать в сотрудничестве с другими;
- повышение качества образования учеников;
- желание и умение стать человеком, который учится в течение всей жизни.

Технология критического мышления дает учителю:

- умение создать в группе, аудитории атмосферу открытости и ответственного сотрудничества;
- возможность использовать модель обучения и систему эффективных методик, которые способствуют развитию критического мышления и самостоятельности в процессе обучения;
- стать практиками, которые умеют грамотно анализировать свою деятельность;
- стать источником ценной профессиональной информации для других учителей.

Технология критического мышления предполагает *равные партнерские отношения*, как в плане общения, так и в плане конструирования знания, рождающегося в процессе обучения [2]. Работая в

режиме технологии критического мышления, *учитель перестает быть главным источником информации*, и, используя приемы технологии, превращает обучение в совместный и интересный поиск.

Используя технологию «Критическое мышление (КМ)» на уроках английского языка, учитель развивает личность обучающегося в первую очередь при непосредственном обучении иностранному языку, в результате чего происходит формирование коммуникативной компетенции, обеспечивающей комфортные условия для познавательной деятельности и самосовершенствования. Учитель стимулирует интересы обучающегося, развивает у него желание практически использовать иностранный язык, а так же учиться, делая тем самым реальным достижение успеха в овладении предметом.

Учитель, работающий в рамках технологии КМ, должен хорошо осознавать, что продуктивной его работа будет в случае, если правильно выбран:

- ✓ информативный материал, способствующий развитию КМ;
- ✓ метод (отдельный прием, стратегия) занятия.

Критическое мышление – это точка опоры, естественный способ взаимодействия с идеями и информацией. Мы стоим перед проблемой выбора информации. Необходимы умения не только владеть ею, но и критически оценить, осмыслить, применить. Получая новую информацию, обучающиеся должны научиться рассматривать ее с различных точек зрения, делать выводы относительно ее ценности и точности. На уроках иностранного языка необходимо привлекать информацию, при которой учащийся должен осознавать, что изучение иностранного языка в большей степени связано с его личностью и интересами, нежели с заданными учителем приемами и средствами обучения.

Для развития критического мышления необходимо создание и применение специальных методических инструментов. Структура технологии РКМЧП, разработанная американскими педагогами Дж. Стил, К. Меридитом и Ч. Темплом, стройна и логична, так как ее этапы соответствуют закономерным этапам когнитивной деятельности личности [3].

Стадии и методические приемы, используемые в технологии развития критического мышления

Технологические этапы	Деятельность учителя	Деятельность обучаемых	Возможные приемы и методы
I стадия (фаза) Вызов (evocation): - актуализация имеющихся знаний; - пробуждение интереса к получению новой информации; - постановка собственных целей обучения для обучаемых	Направлена на вызов у обучающихся уже имеющихся знаний по изучаемому вопросу, активизацию их деятельности, мотивацию к дальнейшей работе	Обучаемый «вспоминает», что ему известно по изучаемому вопросу (делает предположения), систематизирует информацию до изучения нового материала, задает вопросы, на которые хочет получить ответы	Составление списка «известной информации»: рассказ -предположение по ключевым словам; систематизация материала (графическая): кластеры, таблицы; верные и неверные утверждения; перепутанные логические цепочки; мозговая атака; проблемные вопросы, «толстые» и «тонкие» вопросы и т.д.
Информация, полученная на стадии вызова, выслушивается, записывается, обсуждается. Работа ведется индивидуально, в парах или группах.			
II стадия Осмысление содержания (realization of meaning): - получение новой информации; - корректировка обучаемым поставленных целей обучения	Направлена на сохранение интереса к теме при непосредственной работе с новой информацией, постепенное продвижение от знания «старого» к «новому»	Обучаемый читает (слушает) текст, используя предложенные учителем активные методы чтения, делает пометки на полях или ведет записи по мере осмысления новой информации	Методы активного чтения: «инсерт»; «фишбоун»; «идеал»; ведение различных записей типа двойных дневников, бортовых журналов; поиск ответов на поставленные в первой части урока вопросы
На стадии осмысления содержания осуществляется непосредственный контакт с новой информацией (текст, фильм, лекции, материал параграфа). Работа ведется индивидуально или в парах. В групповой работе должны присутствовать два элемента – индивидуальный поиск и обмен идеями, причем личный поиск непременно предшествует обмену мнениями.			
III. Рефлексия (reflection): -размышление, рождение нового знания; -постановка новых целей обучения для обучаемых	Учителю следует: вернуть обучающихся к первоначальным записям - предположениям; внести изменения; дать творческие, исследовательские или практические задания на	Обучающиеся соотносят «новую» информацию со «старой», используя знания, полученные на стадии осмысления содержание.	Заполнение кластеров, таблиц. Установление причинно-следственных связей между блоками информации. Возврат к ключевым словам, верным и неверным утверждениям.

	основе изученной информации		Ответы на поставленные вопросы. Организация устных и письменных круглых столов. Организация различных видов дискуссий. Написание творческих работ. Исследования по отдельным вопросам темы и т.д.
На стадии рефлексии осуществляется анализ, творческая переработка, интерпретация изученной информации. Работа ведется индивидуально, в парах или в группах.			

Часто отсутствие результативности обучения связано с тем, что преподаватель строит обучение исходя из целей, поставленных им самим, подразумевая, что они будут приняты обучающимися как собственные. Многие ученые считают, что необходимо дать возможность самому обучающемуся поставить цели обучения. Вспомним, что мы усваиваем лучше всего. Обычно это информация по теме, о которой мы уже что-то знаем.

Если предоставить возможность обучающемуся *проанализировать* то, что он уже знает об изучаемой теме, это создаст дополнительный стимул для формулировки им собственных целей - мотивов.

Важным является и *активизация* студентов. Каждый должен принять участие в работе, ставящей своей целью актуализацию собственного опыта. Можно комбинировать приемы индивидуальной и групповой работы. Например, предложить каждому обучающемуся вспомнить о том, что уже известно об изучаемой теме (What ways of ... do you know? What kinds of ... do you know?), записать это в виде ключевых слов, затем поделиться написанным в паре или группе, составив всей командой список ключевых слов, а после обсудить это вместе с учителем.

Итак, в процессе реализации стадии вызова важно:

1. Давать обучающимся возможность высказывать свою точку зрения по поводу изучаемой темы свободно, без боязни ошибиться и быть исправленным преподавателем.
2. Фиксировать все высказывания: любое из них будет важным для дальнейшей работы. При этом на данном этапе нет «правильных» и «неправильных» высказываний.
3. Сочетать индивидуальную и групповую работу: индивидуальная позволит каждому студенту актуализировать свои знания и опыт; групповая – услышать другие мнения, изложить свою точку зрения без риска ошибиться. Обмен мнениями может способствовать выработке идей, которые часто являются неожиданными и продуктивными; появлению интересных вопросов, поиск ответов которые будут стимулировать к изучению нового материала. Кроме того, часто некоторые обучающиеся боятся излагать свое мнение учителю или сразу большой аудитории, поэтому занятия в небольших группах позволяют им чувствовать себя более комфортно.

Роль преподавателя на этом этапе работы состоит в том, чтобы стимулировать обучающихся к вспоминанию того, что они уже знают по изучаемой теме, способствовать бесконфликтному обмену мнениями в группах, фиксации и систематизации информации, полученной от студентов. При этом важно не критиковать ответы, так как любое мнение обучающегося ценно. Подчеркнем важность данной стадии: все этапы урока, занятия не только взаимосвязаны, но и взаимозависимы, а, как известно, хорошее начало – половина дела.

Ч. Темпл, К. Мередит и Дж. Стил [5] определили необходимые для педагога условия, выполнение которых будет способствовать развитию у обучающихся критического мышления :

- 1) Важно предоставить время и возможность для приобретения опыта критического мышления.
- 2) Необходимо давать обучающимся возможность размышлять.
- 3) Важно принимать различные мнения и идеи.
- 4) Целесообразно способствовать активности обучающихся.
- 5) Необходимо убедить обучающихся в том, что они не рискуют быть высмеянными.
- 6) Важно выражать веру в то, что каждый обучающийся способен на критические суждения.
- 7) Необходимо ценить проявления критического мышления.

Обучающиеся при этом должны:

1. развивать в себе уверенность и понимание ценности своих мнений и идей;
2. активно участвовать в учебном процессе;
3. с уважением выслушивать различные мнения;
4. быть готовым как формулировать свои суждения, так и воздерживаться от них.

Итак, в случае успешной реализации стадии вызова у студентов возникает мощный стимул для работы на следующем этапе. Необходимо заметить, что в выборе приемов для занятия должны соблюдаться определенная последовательность и логика [7]. Например, если на этапе вызова применялись “ключевые термины” или “перепутанные логические цепочки”, то на этапе рефлексии целесообразно вернуться к выполненным до чтения текста заданиями предложить учащимся повторно

выстроить предложенные события или понятия в хронологической или причинно-следственной последовательности.

Литература:

1. Ахмедова М., Живая отметка, Сборник “Оценка без отметки”, составитель О. Варшавер - М.: ЦГЛ, 2008, с. 30
2. Васюта И., Использование приемов развития критического мышления на уроках литературы // Литература.- 2009.- № 3. с. 27.
3. Генике Е.А., Трифонова Е.А., Развитие критического мышления (Базовая модель). Кн. 1.- М.: БОНФИ, 2012.
4. Керимова Б., Оценивание работы в группе, Сборник “Оценка без отметки”, составитель О. Варшавер - М.: ЦГЛ, 2008, с. 11
5. Кларин М. В., Развитие критического и творческого мышления// Школьные технологии. 2014.- № 2.- С. 7.
6. Коржуев А., Как формировать критическое мышление// Высшее образование в России. 2011.- № 5.- С. 55.
7. Муштавинская И. В., Технология развития критического мышления: научно-методическое осмысление // Методист. - 2012. - № 2. - С. 31.

ӘОЖ 371.382

Хабиева Д.Г., Абыз Ж.М.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ЕРЕКШЕ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР НЕГІЗІНДЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазақстанда мүгедектік мәселелерін халықаралық нормаларға сәйкес айқындау және шешу тәсілдерінде түбегейлі өзгерістер жүріп жатыр. Қазіргі кезде еңбек ету қабілеті төмендеген немесе жоғалған адамдар ғана емес, сонымен қатар тіршілік әрекетінің басқа да шектелулері (өзіне-өзі қызмет ету, жүріп-тұру, адамдармен қарым-қатынас жасау, бағдарлану, өзінің мінез-құлқын бақылау, оқыту) бар адамдар да мүгедек деп танылады. Елімізде ерекше қажеттілігі бар балаларды әлеуметтендіруде үлкен жұмыстар атқарылуда [1]. Осыған байланысты оңалту орталықтарында үлкен жұмыстар атқарылуда. Оңалту орталықтары ашылып жатыр және жаңа үлгідегі мүгедек балаларға, жасөспірімдерге арналған территориялық оңалту орталықтары отбасына әлеуметтік көмек көрсету орталықтары іске қосылып жатыр. Орталықтардың негізгі міндеттері ерекше қажеттілігі балаларға кешенді көмек, медициналық, психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік көмек көрсету, оларды оңалту, және кәсіби бағдар беру болып табылады. Мұндай орталықтар тек кемтар балаларға ғана емес, сондай-ақ олар тәрбиеленіп жатқан отбасыларына да кешенді көмек көрсетеді.

Мүгедек балалардың әлеуметтенуіне әсер ететін факторлардың бірі оның отбасы. Отбасының мүгедек баласына жұмсалатын қосымша шығындарына байланысты туындайтын материалдық мәселелерден басқа, мұндай отбасыларында ажырау саны өте жоғары. Толық емес отбасыларында мүгедек балаларды тәрбиелеу қиындыққа әкеліп соғады. Білім мен оңалтудың арқасында мүгедектер қоғамдық бірлестіктер арқылы мүгедектерге қарасты саясатты әрі қарай дамытуға аса тиімділік танытады. Медициналық әлеуметтік және еңбекпен оңалту сұрақтарын әлеуметтік қызметкерлердің араласуынсыз іске асыру мүмкін емес. Әлеуметтік қызметкердің атқаратын жұмысының негізгі функцияларына заңгерлік, медициналық, психологиялық, педагогтік және басқа да мамандықтар бойынша кеңес беру, материалдық көмектер ұйымдастыру жатады. Әлеуметтік қызметкер мүгедек балалар мен отбасының мүшелеріне жүргізілетін психокоррекциялық қызмет әдістерін негіздеп сараптайды және өндейді. Социумдағы әлеуметтік жақдайды зерттеп және оған болжам жасау арқылы отбасы мен мүгедек балаларға әлеуметтік-педагогикалық, психологиялық нақты көмек формаларын және түрлерін ұсынады. Мүгедек балалардың дамуы мен тәрбие проблемаларын шешуде отбасыларымен серіктестік, әріптестік қарым-қатынастар орнатып, ынтымақтастықпен жұмыс жүргізеді. Жаңа қоғамдағы бала мүгедектігінің мәселелерінің шешімін екі жақты қарастырылуы керек. Біріншіден-мүгедектіктің алдын алу, бұл аяғы ауыр әйелдерге, сәбилерге көрсетілетін медициналық қызмет санасын жоғарлату арқылы, алдын ала кеңес алатын медициналық- генетикалық мекемелер ашу арқылы іске асыру. Екіншіден – мүгедек баларды әлеуметтік оңалту, бұл-әлеуметтік оңалту орталықтарын ашу, мектеп алды оңалту мекемелерін ашу арқылы іске асыру.

Мүмкіндігі шектеулі мүгедек балалар мәселесі әлеуметтік модель шеңберінде олардың отбасы тәрбиесімен және тұлғааралық қатынастармен байланысты қарастырыла бастады. XX ғасырдың 60-шы жылдары медициналық модельдің орнына әлеуметтік модель келді. Оның дамуына психосараптама теориясы ықпал етті. Кемтар адамдардың өмірі дені сау адамдардың бақылауында болды, олар тәуелді болып келді. Бұл модель мемлекетіміздің әлеуметтік саясатына, заң шығарушы органдарға, ұйымдарға өз әсерін тигізді.

Дефектологияда «Кемтар балалар» деп дене және психикалық ауытқуларының олардың жалпы дамуының бұзылуына әкеп соқтырған балаларды айтамыз. (грекше *anomalos*-дұрыс емес деген сөз).

Дефект (латынша *defectus*-кемшілік, кемістік деген сөз) бала дамуының функциясын белгілі бір жағдайларға ғана байланысты бұзады. Бір кемістіктің болуы кемтар болып дамуды белгілемейді. Бір құлақтың естімей қалуы, әйтпесе бір көздің зақымдануы міндетті түрде даму кемістігіне әкеп соқпайды. Өйткені бұл жағдайда есту және көру сигналдарын қабылдау мүмкіндіктері сақталған. Кемістіктің бұндай түрлері ортамен қарым-қатынас жасауға, оқу материалдарын игеруге, орта білім беретін мектептерде оқуға бөгет бола алмайды. Яғни, бұл ақаулықтар кемтар дамудың себептері бола алмайды. Жалпы дамудың белгілі-бір сатысына жеткен үлкен адамдағы кемістік, психикалық дамуы дұрыс жағдайда өткендіктен ешқандай ауытқуға әкеп соқпайды. Сондықтан, кемістіктің әсерінен психикалық дамуында бұзылуы бар және арнайы оқыту мен тәрбиелеуді қажет ететін балаларды кемтар балаларға жатқызады.

Ерекше қажеттілігі бар балалардың дидактикалық ойындар негізінде шығармашылық қабілетін қалыптастырудың жолдарына тоқталсақ. Ойын мен еңбектің бір-біріне ұқсас сипаттары көп, сондықтан кейбір педагог-ғалымдар «жақсы ойын - жақсы жұмыс сияқты да, жаман ойын- жаман жұмыс сияқты» деп қарап, бұлардың арасында айырма шамалы деген түйін жасайды. Өйткені, әрбір жас кезінде ойын тиісті дәрежеде ақыл мен қажыр-қайрат жұмсауды керек етеді. Белсенді іс-әрекет пен күш-жігер жұмсалмаған ойын, жақсы ойын болып табылмайды. Жақсы ойын да жақсы жұмыс та көңілді қуанышқа толтырып, рахатқа бөлейді.

Қазіргі кездегі қолданып жүрген жаңа технологиялардың ішіндегі М. М. Мұқанов ұстанымдары басшылыққа алынғандықтан, осы технологияның элементтерін сабақта қолданған тиімді, жақсы нәтиже байқатады. Ойын технологияларында қолданған дұрыс. Осы аталған технологиялар бірін бірі жоққа шығармайды, өзара ұқсастықтары бар. Бұл инновациялық интерактивті оқыту технологиялары жеке тұлғаның белсенділігін, талабын және өз бетінше дербестігін оқу процесінде мейлінше жүзеге асыруға, қолдануға бағытталады. [3]

Сабақта диалогтік бөлімнің оқу модуліндегі қазіргі кеңінен қолданыла бастаған ойын түрлері «Қарлы кесек», «Брейн ринг», «Даналық ағашы», «Бақытты сәт» т. б. ойындар оқушылардың қызығушылығын арттырады.

Мысалы: «Табиғат», «Еңбек», т. б. тақырыптарына «Даналық ағашы» ойынын жиі қолданса, «Тазалық», «Денсаулық» тақырыптарына «Аквариум техникасы» деген ойынды өткізу тиімді. Себебі үш топқа бөлінген сыныптың «делегаттары» өз көзқарасын ортаға салып, қорғауға тырысады, мұғалімнің берген проблемалық тапсырмаларын орындау үстінде оқушы «Өзім» деген сөзімен, қабілетін қалыптастырады.

Жеке топтық жұмыс түрлерін сабақта қолдану тиімді. Себебі олар деңгейлік тапсырмаларды орындауға негізделген.

Мүмкіндігі шектеулі балалар тәрбиеленетін мекемелерде адамгершілік тәрбиесі тәрбиелеу және білім беру үрдісінде әр түрлі іс-әрекеттер арқылы жүзеге асырылады. Олармен ойынның әр түрін ұйымдастыра отырып, бір-біріне деген қайырымдылық, мейірімділік, жанашырлық, достық, жолдастық сезімдерді тәрбиелеуге болады. Ал балаларды қоршаған ортамен таныстыру, тіл дамыту, табиғатпен таныстыру, бейнелеу өнері сабақтарында өлі-тірі табиғатқа деген сүйіспеншілік, үлкендердің еңбегіне қызығу мен сыйластық сияқты адамгершілік сапалары қалыптастырылады.

Тіл дамыту бойынша пайдаланылған ойындар баланың сөздік қорын молайтуға, әрбір сөзді еркін, өз мағынасында қолдануға, тез, жылдам сөйлеуге жаттықтыруға бірден-бір таптырмайтын құрал екендігі даусыз. Мәселен балалардың тілін дамыту мақсатында пайдаланған «Сурет сыры» ойынында қыс мезгілінің сыр-сипатын бейнелеген әр түрлі суреттерге әңгіме құрастыру кезделеді. Бұл ойынға балалар аса қызығумен белсене қатынасты. Мәнерлеп оқуға жаттықтыруда рөлдік және драмалық ойындардың мәні өте зор. Математикадан пайдаланылған дидактикалық ойындардың төмендегідей болды.

1. Он көлеміндегі сандардың атауын, ретін меңгертуге бағытталған дидактикалық ойындар: санамақ-ойындар, жанылтпаш-ойындар, жұмбақ-ойындар, «Тіс», «Поезд», «Орнынды тап», «Жалғастыра санау», «Көрші, көрші», т.б.

2. Он көлеміндегі сандардың құрамы туралы білімді бекітуге бағытталған ойын: «Мынау кімнің үйі?», «Допты қай ойыншыға беру керек?», «Хаттың иесі кім?», «Керекті санды қой» т.б.

3. Он көлеміндегі сандарды қосу және азайту дағдыларын қалыптастыруға бағытталған дидактикалық ойындар: «Айға кім бұрын жетеді?», «Дүкен», «Десанттар», «Баспалдақ», «Аң патшасы», «Орамал тастамақ», «Хан талапай», «Қасқыр мен қой», «Тенге алу» т.б.

4. Қарапайым геометриялық материалды меңгертуге бағытталған дидактикалық ойындар: «Геометриялық эстафета», «Ою құрастыру», «Фигураны тап», «Бірден сызып шық», «Сыр сандықты ашып қара, т.б.

Дидактикалық ойындарды математика сабақтарында пайдалану мүмкіндігі шектеулі баланың алған білімін күнделікті өмірмен берікұштастыра түсуге қолайлы мүмкіндік жасайды. Математика сабағында ойындарды пайдаланудың түрлі жолдары бар. Мысалы, ойын сабақтың басында, не ортасында, не соңында қолданылуы мүмкін. Ойынды сабақтың басында пайдалану жаңа сабаққа немесе сұралатын үй тапсырмасына, өткенді қайталауға балаларды түгел қатыстыру мақсатын көздейді. Егер ойын сабақтың ортасында пайдаланылатын болса, онда мұғалімнің мақсаты - балалардың көңіл-күйлерін сергіту, шаршағанын ұмыттыру, ерік-жігерін дамыту. Ойын сабақтың соңында тақырыпты бекіту не сол сабақтан алған білімді жинақтау, пысықтау мақсатында пайдаланылады.

Мүмкіндігі шектеулі балаларға ойындар арқылы берілетін білім балалардың санасына тез жетіп, есінде ұзақ сақталады. Әрине, белгілі бір білімді меңгертуге бағытталған дидактикалық ойындарды пайдаланудың да өзіндік ерекшеліктері бар. Ең бастысы, математика сабақтарында дидактикалық ойындарды пайдалану балалардың білім, іскерлік, дағды сапасына тиімді әсер етеді.

Әдебиеттер:

1. Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 2018 жылғы 5 қазан.
2. Қазақстан Республикасының «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы» Заңы.
3. www.google.kz
4. www.rambler.ru

УДК 372.893

Шакирова Ж. М.
СОШ № 12, г. Уральск

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ИСТОРИИ

«Учитель всегда невольно стремится к тому, чтобы выбрать самый для себя удобный способ преподавания. Чем способ преподавания удобнее для учителя, тем он неудобнее для учеников. Только тот образ преподавания верен, которым довольны ученики. Будем же искать, и примерять те способы обучения, которыми будут довольны ученики».

Л.Н. Толстой

Этот эпиграф выбран мною не зря, так как активные методы требуют большой подготовки как самого учителя: информация, раздаточный материал, оборудование урока, так и подготовки учащихся, их готовности сотрудничать, подчиняться правилам, предложенным учителем.

- **Цель:** повышение мотивации педагогов к применению активных методов обучения.
- **Задачи:** Рассказать об “активном обучении”, а так же показать методы и приемы активного обучения, применяемые на уроках истории.

Вашему вниманию хочу представить разработки игр для организации учебного процесса и внеклассной работы по истории, которые я применяю на своих уроках. Они не требуют длительной подготовки, просты в организации и не нуждаются в особом реквизите.

Среди образовательных задач одной из главных для меня представляется задача формирования у учащихся **активного** подхода к процессу обучения, т.е. умения самостоятельно получать новую информацию, перерабатывать (систематизировать, анализировать) полученные знания, ставить и решать проблемные задачи; при этом важно создавать ситуацию успеха.

Таковым является **активное обучение**. Многие методические инновации связаны сегодня с применением активных методов обучения. Слово “актив” образовано от слова “act” — действовать. “**активность**” означает способность взаимодействовать или находиться в режиме диалога.

То есть, **активное обучение** – это специальная форма организации познавательной деятельности, когда учебный процесс протекает таким образом, что практически все учащиеся оказываются вовлеченными в процесс познания. Существует большое многообразие активных методик. Я выбрала наиболее приемлемые для уроков **истории** и наиболее популярные при обучении истории.

Основные характеристики активного обучения:

- комфортные условия, при которых ученик чувствует свою успешность;
- идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности;
- стоит задача – не только получать новые знания, но и развивать саму познавательную деятельность;
- все участники должны проявлять терпимость к любой точке зрения;
- развиваются коммуникативные умения и навыки;
- применяется индивидуальная, парная и групповая работа и разнообразные приемы деятельности;
- обсуждаемые темы неоднозначны.

Меня, как учителя, волнует проблема, как построить урок так, чтобы не осталось равнодушных и пассивных учеников, мне эта форма работы интересна самой и поэтому в последние годы я стараюсь все больше внедрять в преподавании истории активное обучение.

Главная цель всех педагогических приемов - научит учащихся мыслить, анализировать, выражать и отстаивать свою точку зрения, самостоятельно добывать знания, владеть исследовательскими умениями, делать осознанный выбор, представлять результаты своей работы. Мне хотелось бы познакомить вас с методами и приемами, которые можно использовать в разных классах и на разных этапах урока.

«Кинозал»

В начале урока ученикам предлагается посмотреть отрывок фильма, как он может быть связан с новой темой урока. Учащиеся самостоятельно формулируют тему урока. Что вы увидели в этом видеоролике? Определите период исторического события? Как вы думаете о чем будет речь сегодня на уроке?

Учащиеся сразу понимают, что речь идет о "Великой Отечественной войне" тема урока будет связана непосредственно о ВОВ на территории Казахстана.

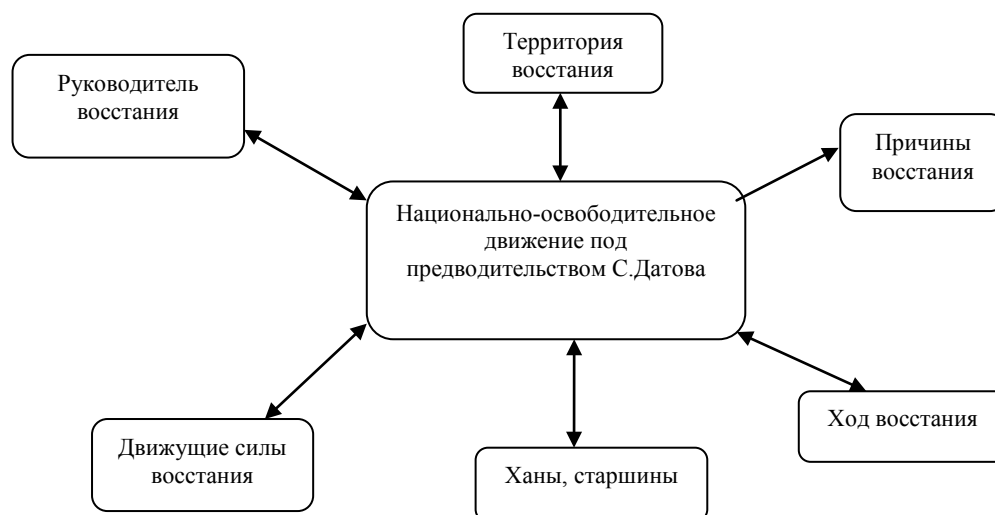
«Составление кластера»

Смысл этого приема заключается в попытке систематизировать имеющиеся знания по той или иной проблеме. Он связан с приемом «Корзина...», поскольку систематизации чаще всего подлежит содержание «корзины».

Кластер - это графическая организация материала, показывающая смысловые поля того или иного понятия. Слово «кластер» в переводе означает «гроздь, пучок, созвездие». Составление кластера позволяет учащимся свободно и открыто думать по поводу какой-либо темы. *Ученик записывает в центре листа ключевое понятие, а от него рисует стрелки-лучи в разные стороны, которые соединяют это слово с другими, от которых в свою очередь лучи расходятся далее и далее.*

Кластер может быть использован на самых разных стадиях урока.

На стадии вызова - для стимулирования мыслительной деятельности. На стадии осмысления - для структурирования учебного материала. На стадии рефлексии - при подведении итогов того, что учащиеся изучили. Кластер может быть использован также для организации индивидуальной и групповой работы как в классе, так и дома. Например:

«Корректировщик»

А. Группы получают исторический текст по изучаемому материалу, в котором пропущены некоторые слова. Необходимо вставить пропущенные слова, имена, даты...

Используя на уроке данное задание, вы не только можете проверить знания учащихся как в группе, так и индивидуально, но и подготовить учеников к выполнению аналогичных заданий на ЕНТ

Б. Задание может быть усложнено тем, что в одном тексте даётся перепутанная информация, связанная с разными событиями. Необходимо разделить данный текст на две статьи, дополнить недостающей информацией, чтобы получился логичный текст, наиболее полно отражающий те или иные исторические события.

В. Учащиеся, работающие в группах, должны найти исторические неточности в тексте и исправить все ошибки в тексте.

Пример 1: **Тема урока: «Была ли Атлахская битва «битвой народов»?»**

В середине VIII века начался распад населявшего земли Семиречья Тюргешского каганата. В начале этим воспользовались карлуки. Наряду с этим угрозой для тюргешей представляли арабы. В 751 году в Семиречье вторглись войска Танской империи Китая. Они захватили и разрушили одну из столиц Тюргешского каганата Суяб. В это же время с юга вторглись арабы. Таким образом в Семиречье столкнулись интересы Китая и Арабского халифата. В июле 751 года арабские и китайские войска встретились на берегу реки Талас у города Атлах. Этот город располагался не далеко от современного города Тараз. Численность китайских войск составляла 100 тысяч воинов. Битва началась с атаки арабских войск и продолжалась пять дней. В решительный момент в тылу китайцев восстали карлуки и перешли на сторону арабов. Попавшее в тиски китайское войско было наголову разбито. Тюргешские и арабские конные воины 7 км. преследовали отступавшие в восток китайские войска. Согласно арабскому историку Ибн аль Асиру, «под городом Атлах были убиты более 50 тысяч солдат китайской армии и 20 тысяч взяты в плен». Потерявшая свою мощь китайская армия была вынуждена окончательно покинуть Семиречье. Атлахская битва 751 года положила конец экспансии Танского Китая на запад, и одновременно Аббасидского халифата - на восток.

Задание к тексту Используя стратегию «5W», напишите ответы на вопросы «Кто?», «Что?» «Почему?», «Когда?», «Где?».

«Летописец»

Например: Тема: Нашествие монголов на территорию Казахстана

А теперь нам предстоит проверить готовность стран к войне, для этого сыграем в ролевую игру. Класс делится на три творческие группы.

- **Задание для первой группы:** работая с текстом, от имени монгольского воина охарактеризуйте свое войско.

- **Задание для второй группы:** работая с текстом, от имени казахского воина характеризуйте свое войско.

- **Задание для третьей группы:** выполните роль экспертов и определите, в чью пользу должны сложиться боевые действия

Синквейн

В переводе с французского слово «синквейн» означает «стихотворение, состоящее из пяти строк», которое пишется по определенным правилам.

Существительное (название темы), 2-я строка - два прилагательных (определение темы), 3-я строка - три глагола, показывающих действия в рамках темы, 4-я строка - фраза из 4 слов, показывающая отношение автора к теме, 5-я строка - вывод, завершение темы, выраженной любой частью речи.

В чем смысл этого методического приема? Составление синквейна требует от ученика в кратких выражениях резюмировать учебный материал, информацию, что позволяет рефлексировать по какому-либо поводу. Составление синквейна позволяет развивать творческое мышление, выражать свое отношение к изучаемой теме, сформировать четкое представление о той или иной позиции.

Пример 1: Тауке хану

Тауке

Великий могучий

Выиграл, обучил, создал

Сделал Казахское ханство великой державой

Пример 2: Кенесары

Кенесары

Последний хан

Воевал, строил, обучил

Помню, уважаю, буду помнить

Объединил все три жуза для борьбы

"Интервью"

Также учащимся предлагается инсценировать интервью с исторической личностью, это могут быть Бумынь каган, Тауке хан, Жанибек и Керей, Аль-Фараби и др. Задание выполняют два человека, из которых один – исторический герой, а другой – журналист;

Интервью в 7 классе по теме **"Отрар - центр борьбы с монгольскими захватчиками"** происходит беседа великого правителя Отрара Каир хана с современными репортёрами, в основе которой лежит текст. Перед работой с текстом перед учащимися ставится задача - восстановить, добыть информацию, выстроить в схему, дать осмысленные ответы на предложенные вопросы;

Следующие активные методы, используемые на уроках истории -это: эссе, письма, сказки, сочинение стихов. Эти виды работы целесообразно использовать при подготовке домашнего задания.

"Я, Муса каган, объявил ислам государственной религией, так как...",

«Как бы ты поступил если бы оказался на месте Ширака...» и т.п;

Например (фрагмент урока истории истории Казахстана, 5 класс): Зарождение родового строя

(Третья группа представляет свою работу в форме фантастического рассказа. Группа художников может оформить комиксы по этому рассказу.)

План фантастического рассказа «Как я попал в первобытный мир»

Сон ученика 5 класса, заснувшего над учебником истории.

1.Изменение условий жизни на Земле около 100 тыс. лет назад.

- Начало ледникового периода.
- Изменение природных условий: холодные степи.
- Теплолюбивые животные и растения исчезли.

2.Попытки человека приспособиться к новым условиям:

- «приручение» огня;
- изменение техники обработки камня;
- совершенствование орудий труда;

Пробуждение ученика и его блестящий ответ на уроке истории.

Через активное обучение я выхожу на решение следующих задач: практически все учащиеся оказываются вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать и рефлексировать по поводу того, что они знают и думают, каждый вносит свой особый индивидуальный вклад, идет обмен знаниями, идеями, способами деятельности, причем, происходит это в атмосфере доброжелательности и взаимной поддержки, что позволяет не только получать новое знание, но и развивает саму познавательную деятельность, переводит ее на более высокие формы кооперации и сотрудничества.

Активное обучение благодаря смене форм деятельности способствует, в известной мере, и релаксации, снятию нервной нагрузки. Вот некоторые **правила**, которые полезно учесть, приступая к организации интерактивного обучения на уроках обществознания:

В работу должны быть вовлечены в той или иной мере все ученики.

1. Надо позаботиться о психологической подготовке учеников. Полезны разминки, постоянные поощрения учеников за активное участие в работе.
2. Количество учащихся не должно быть много. Ведь важно, чтобы каждый был услышан, чтобы каждой группе была предоставлена возможность участия в решении проблемы.
3. Помещение должно быть подготовлено с таким расчетом, чтобы всем участникам актива было легко пересаживаться для работы в больших и малых группах.
4. Вопросы процедуры и регламента надо обсудить в самом начале занятия и постараться не нарушать их. Например, важно договориться о том, что **все** участники будут терпимы к любой высказываемой точке зрения.

В заключении хотелось отметить, что применение в практике преподавания интерактивных методов обучения способствуют повышению интеллектуальной активности обучающихся, следовательно, и эффективности урока. Даже самые пассивные обучающиеся включаются в активную деятельность с огромным желанием, у них наблюдается развитие навыков оригинального мышления, творческого подхода к решаемым проблемам.

Главное, использование интерактивного метода помогает выполнить заказ общества, подготовить личность, способную самостоятельно мыслить и принимать решения.

- Использование активных методов и приемов - это не самоцель. Важен результат.

Учитель должен оценивать свои успехи успехами своих учеников.

• Разнообразные методы и приемы повышают мотивацию обучения и интерес учащихся к школе, формируют обстановку творческого сотрудничества, воспитывают в школьниках чувство собственного достоинства и уважение к различиям, дают им ощущение творческой свободы и, самое главное, приносят радость.

Литература:

1. *Вяземский, Е. Е.* Теория и методика преподавания истории [Текст] / Е. Е. Вяземский. - М. : Владос, 2003.
2. *Коростылева, Л. А.* Психологические барьеры и готовность к нововведениям [Текст] / Л. А. Коростылева. - СПб., 1996.
3. *Кукушина, В. С.* Педагогические технологии [Текст] / В. С. Кукушина. - Ростов н/Д.: МАРТ, 2002.
4. Активные методы преподавания и обучения 2012г

Кайсағалиева Г.С. Тағанхожа М.Б
М.Өтемісов атындағы БҚМУ, Орал қ.

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІН ҚОЛДАНУ

Болашақтың бүгінгіден де нұрлы болуына апаратын күш тек білімде ғана. Білім ордасы оқушыларға тек қана білім беріп қана қоймай, сонымен бірге оқушылардың білімін бағалау, оқушыларды алға ұмтылуға ынталандыру орталығы болып табылады. Ал, оқушының дұрыс қалыптасуындағы шешуші рөлді бағалау атқарады деп ойлаймын. Білім ордасы оқушыларға тек қана білім беріп қана қоймай, сонымен бірге оқушылардың білімін бағалау, оқушыларды алға ұмтылуға ынталандыру орталығы болып табылады. Ал, оқушының дұрыс қалыптасуындағы шешуші рөлді бағалау атқарады деп ойлаймын. Бағалау - одан арғы оқу туралы шешімді қабылдау мақсатымен оқытудың нәтижелерін жүйелі түрде жиынтықтауға бағытталған қызметті белгілеу үшін қолданылатын термин. [1]

Бүгінгі мектептің негізгі міндеті баланың жеке басының қалыптасуын, оның қабілетінің ашылуын, оқуға деген қызығушылықтарын қамтуы болып табылады. Педагогика ғылымының көрнекті өкілі М.И.Махмұтов «Баланың ойлау қабілетін дамыту үшін алдымен оны өз жұмысының мақсат-міндеттерін анықтауға үйрету керек»- дейді. Егер бала әрбір оқу жұмысын не үшін, қандай мақсатпен жасау керектігін, қандай жаңа нәтиже беретінін білсе, онда оқушы әрекетінің саналылығы артады. Оқу міндеттеріне сай баланы өз бетімен жұмысын жоспарлай білуге, уақытты дұрыс пайдалануға, өз әрекетін қадағалауға, бағалауға қысқаша айтқанда, өзін-өзі басқаруға дағдыландырудың маңызы зор. Мектеп оқушыларының ақыл-ойын дамыту, оқыту мазмұны мен оқу жұмысын дұрыс жолға қою арқылы жүзеге асырылады.[2]

Бағалау - одан арғы оқу туралы шешімді қабылдау мақсатымен оқытудың нәтижелерін жүйелі түрде жиынтықтауға бағытталған қызметті белгілеу үшін қолданылатын термин.

«Бағалау» термині жақын отыру дегенді білдіретін латын сөзінен шыққандығы кездейсоқ емес, себебі бағалаудың негізгі сипаты бір адам басқа адамның не айтып, не істегенін немесе өзін - өзі бақылау жағдайында өзінің дербес ойлауын, түсінігін немесе тәртібін мұқият бақылауы болып табылады. Бағалауды өткізу үшін оқушылардың нені білетіндігін және не істей алатындығын, сонымен қатар олар қандай қиындықтармен кездесуі мүмкін екендігін анықтау қажет.

Қазіргі бағалау түрлі нысанда, түсінікті, психологиялық тұрғыдан жайлы, екі құрамды: жиынтық және формативті болуы керек. Жиынтық бағалаудың немесе оқытуды бағалаудың мақсаты оқушы қазіргі уақытта не оқып білгенін жинақтау болып табылады. Оны мұғалім тест, емтихан т.б. түрде өткізіп, өзі бағалайды.[3]

Критериалды бағалау – оқушының оқу нәтижелерін білім беру мақсаттары мен мазмұнына сәйкес келетін, білім беру үдерісіне қатысушылардың (оқушы, мектеп әкімшілігі, ата-аналар, заңды тұлғалар және т.б.) барлығына алдын ала таныс, ұжым талқысынан өткен, нақты анықталған өлшемдер арқылы оқушының оқу жетістіктерін салыстыруға негізделген үдеріс. [4]

Критериалдық бағалау жүйесін қолдану арқылы біз:

- Оқушының тұлғалық бағытын белсенді позицияға бағыттау;
- Тұлғаны өзіндік жауапкершілікке, тұғырлы нәтижеге, бағытқа жеткізу;
- Білім алушылардың дайындық деңгейі мен өсу динамикасын кез-келген кезеңде анықтау;
- Әртүрлі жұмыстардан алған бағаларды дифференциалдауға болады (Өздік жұмысы, күнделікті баға, үй жұмысы т.б.);

- Құрылымдық бағалау мен нақтылы бағалаулар арқылы оқушының еңбегін анықтау;

- Оқушының бағалау жүйесіне толық қанағаттануын аламыз.

Критериалды бағалау жүйесінің тиімділігі:

- заман талабына сай бәсекеге қабілетті, білімді, іскер, ойлау жүйесі дамыған, логикалық тұжырым жасауға бейім, еркін ойлай алатын жеке тұлғаны қалыптастырады;

- жеке жұмыстар жүргізу арқылы білім дәрежесін, ой-өрісін әрі қарай дамытады;
- оқушылардың білім сапасын арттырады;

- оқушының тұлғалық бағытын белсенді позициясына бағыттауға мүмкіндік беретін бірден-бір бағалау жолы;
- тұлғаны өзіндік жауапкершілікке, тұғырлы нәтижеге, бағытқа жеткізетін, шығармашыл бағалау жүйесі. [5]

Критериалды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын-ала белгіленген критерийлердің нақты жиынтығының көмегімен өлшенеді. Бұл нормаға негізделген бағалаудан өзгеше. Нормаға негізделген бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі олардың сыныптастарының үлгерімімен салыстырылып қойылады. Критериалды бағалау жүйесі қалыптастырушы бағалау (ҚБ) мен жиынтық бағалауды (ЖБ) қамтиды. Қалыптастырушы бағалау оқу үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады және оқушылардың дағдыларының қалыптасу және білімді меңгеру деңгейін көрсетеді, оқудағы қиындықтарды анықтап, оқу бағдарламасындағы оқу мақсаттарының қол жеткізуге көмектеседі. Бағалаудың бұл түрі оқушылар мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді, балл не баға қоймастан оқу үдерісін түзетін отыруға мүмкіндік береді. Жиынтық бағалау мұғалімдерге, оқушылар мен ата-аналарға оқушылардың оқу жетістіктері туралы ақпарат ұсыну үшін оқу бағдарламасындағы бөлім/ортақ тақырыптар және белгілі бір оқу кезеңі (тоқсан/триместр, оқу жылы, орта білім беру деңгейі) аяқталғанда балл, баға қою арқылы өткізіледі. Қалыптастырушы және жиынтық бағалау барлық пәндер бойынша қолданылады, алайда бағалау тәсілдері пәннің мазмұны мен ерекшеліктеріне байланысты ерекшеленуі мүмкін. Оқушылардың оқу жетістігін қалыптастырушы және жиынтық бағалаудың нәтижелері оқу үдерісі барысында ата-аналарға ұсынылады. Қалыптастырушы және жиынтық бағалау пәннің оқу бағдарламасының мазмұнына негізделеді. [6]

Қалыптастырушы бағалаудың негізгі функциялары: қалыптастыру – тәжірибе жүзінде құндылықтар жүйесін белгілеу, қалыптастыру және бекіту; ынталандыру – оқушының күтілетін нәтижеге қол жеткізуі, тиімді түрде алға ілгерілеуі үшін қолайлы жағдай жасау; уәждеу – оқушылардың бойында оқуға және нәтижеге қол жеткізуге деген ынтаны ояту.

Жиынтық бағалау – оқу бағдарламаларындағы бөлім/ортақ тақырып және белгілі бір оқу кезеңі (тоқсан/триместр, оқу жылы, орта білім беру деңгейі) аяқталғанда жүргізілетін бағалау түрі. Жиынтық бағалау нәтижелері мұғалімдерге, оқушылар мен ата-аналарға балл, баға арқылы ұсынылады. Бұл оқушының белгілі бір кезеңдегі оқу бағдарламасы мазмұнын меңгеру деңгейін анықтауға және тіркеуге мүмкіндік береді. Бөлім/ортақ тақырып бойынша жиынтық бағалау оқу бағдарламасына, оқу жоспарына сәйкес бөлім немесе ортақ тақырыпты аяқтаған кезде өткізіледі. Жиынтық бағалаудың аталған түрінің нәтижесінде білім алушыларға тоқсандық баға қою кезінде ескерілетін балл қойылады. Бөлім/ортақ тақырып бойынша жиынтық бағалау тапсырмалары оқу мақсаттары мен бағалау критерийлеріне сәйкес құрастырылады. Бөлім/ортақ тақырып бойынша жиынтық бағалауды ұйымдастыру, жоспарлау бекітілген критериалды бағалауды өткізу тәртібіне сәйкес жүргізіледі. [8]

Сабақты өткізуге дейін сабақтың әрбір кезеңін қалыптастырушы бағалау тәсілдерін қолдану арқылы мұқият жоспарлау және әріптестерімен талқылау мұғалімдердің қызметіндегі жақсы тәжірибе болып саналады. Сабақтан кейін сабақ жоспары бойынша қысқаша түсініктеме жазып, сабақты талдау, рефлексия жасау мұғалімнің жұмысын жетілдіре түседі. Бұл мұғалімге келесі сабақты жақсартып, онда қолданылатын әдіс-тәсілдерді, жаттығуларды, ресурстарды оңтайландыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл басқа мұғалімдермен ақпарат алмасып, озық тәжірибелерімен бөлісуге жол ашады.

Әдебиеттер:

1. Оспанова Р.С. Сабақтағы бағалау үрдісі. А.: Педагогика, 2010
2. Тажеева П.Р. Формативтік бағалау ерекшеліктері. А.: Ізденіс, 2002
3. Оқытудың нәтижелерін бағалаудың әдістемесі (әдістемелік құрал), Орал-2013
4. Аймауытұлы Ж. Комплекспен оқыту жолдары (Мұғалімдерге, қайталама курстарға, тәрбие техникумдарына көмек). Қазақ баспасы, 1929 Әлімов
5. А.Қ. Интербелсенді оқыту әдістемесін мектепте қолдану. Оқу құралы /«Назарбаев зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2014. – 188 бет.
6. Бизяева А.А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия (Ойланатын мұғалім психологиясы: педагогикалық рефлексия)- Псков: ПГПИ им. С.М. Кирова, 2004. - 216с
7. Кусаинов Г.М. Педагогическая технология современной школы (Заманауи мектептегі педагогикалық технология). – Астана: РНПЦ «Учебник», 2012. – 355 с.
8. Кусаинов Г.М., Сагинов К.М., Конурова-Идрисова З.К. Основы дидактики (Дидактика негіздері). – Астана: Центр педагогического мастерства, 2014. – 348 с

III СЕКЦИЯ

СТУДЕНТТЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ САРАМАНЫ – МАМАН ДАЯРЛАУДЫҢ, МАМАНДЫҚҚА БЕЙІМДЕЛУДІҢ ЖӘНЕ КӘСІБИ СӘЙКЕСТІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰРАЛЫ. БОЛАШАҚ МАМАНДЫ ДАЯРЛАУДА МЕКТЕП ҰЖЫМЫНЫҢ МИССИЯСЫ

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА СТУДЕНТОВ, КАК СРЕДСТВО ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТА, АДАПТАЦИИ В ПРОФЕССИИ И ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ. МИССИЯ ШКОЛЬНОГО КОЛЛЕКТИВА В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

УДК 37.012.(574)

Абдираимова Э. К., Жумабаева А. А.

Западно-Казахстанский государственный университет им.М.Утемисова,
г.Уральск

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ВОСПИТАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА В ОТКРЫТОМ ОБРАЗОВАНИИ КАЗАХСТАНА

*Хорошая книга — точно беседа с умным человеком. Читатель получает от нее знания и обобщение
действительности, способность понимать жизнь.*
Толстой А. Н.

В истории человечества особое место занимает возникновение книги и утверждение чтения как формы проявления активности индивида. Все достоверные данные о развитии человеческой цивилизации получены из письменных и печатных источников человечества.

По данным археологии, в I тысячелетии до нашей эры навыками чтения и письма владели сакские племена. Во второй половине I-го тысячелетия нашей эры в казахскую степь пришла орхоно-енисейская письменность. Таким образом, культура чтения уходит своими корнями вглубь истории, составляет основу нашей цивилизации и на сегодняшний день является главным инструментом передачи знаний последующим поколениям.[1]

Чтение – это базовый компонент воспитания, образования и развития культуры. Оно является деятельностью, формирующей и развивающей личность, инструментом получения образования и распространения культуры, свидетельством сформированности коммуникативной и профессиональной компетенции специалиста, так же инструментом достижения успеха человека в жизни.

Чтение формирует сознание современного человека, которое закладывает основы мировоззрения, образования и получения профессиональных навыков. Кроме того, чтение является важнейшим элементом постижения культурных и национальных ценностей, фактором воспитания гражданской позиции и патриотизма членов общества.

В нашей стране одна из приоритетных направлений Государственной программы развития образования на 2011-2020 годы предполагает воспитание и развитие качеств личности, которые отвечают требованиям современного общества: свободно ориентирующейся в потоках информации; способной конструктивно общаться, сотрудничать; эффективно решать учебные и познавательные задачи в процессе жизнедеятельности. Это станет возможным, если у учащихся будет сформирован читательский интерес, культура чтения и ребенок будет владеть читательской культурой.[2]

Современная читательская культура занимает свое новое место в мире «четвертой промышленной революции». Неоценим ее вклад в реализацию национальной идеи, раскрытой Главой Государства в исторической статье «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру».

В своем Послании «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» Президент страны отметил, что огромную роль, в становлении успешного государства играет «новое качество человеческого капитала».[3]

Педагогические условия воспитания читательской культуры будущего педагога в открытом образовании Казахстана формируются через:

- информационное обеспечение;
- организацию свободного доступа к информации;

- формирование культуры чтения;
- информационной грамотности.

Для воспитания читательской культуры будущих педагогов с ними должны проводиться регулярные консультации, книжные обзоры, литературно-музыкальные вечера, беседы, экскурсии. Также должны проводиться библиотечные уроки, круглые столы, семинары и конференции по наиболее актуальным проблемам современности.

В мае 2018 года в Западно-Казахстанском государственном университете имени М.Утемисова состоялся семинар в рамках реализации проекта «100 лучших учебников на казахском языке», главной целью которой было создание условий для эффективного внедрения программы «Рухани Жаңғыру», в условиях технического и профессионального образования, а так же привлечение будущих педагогов к чтению, популяризация казахстанских писателей и их литературных произведений, повышение культуры и образования.

В рамках проекта переведены книги по таким гуманитарным дисциплинам, как философия, социология, психология, экономика, менеджмент, предпринимательство, религиоведение, лингвистика, культурология, антропология и журналистика. Всего – 18 учебников. Идея сделать доступной лучшую вузовскую литературу мира на казахском языке принадлежит Президенту Казахстана. 12 апреля 2017 года Нурсултан Назарбаев предложил обширную программу под названием «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» - в неё как раз и вошла идея о переводе лучших мировых образовательных книг.[4]

Конечно же, читательская культура личности высоко оценивается мировым сообществом. Однако в Казахстане, как и во многих странах мира, наблюдается резкое падение интереса к чтению, снижение уровня читательской культуры населения. На страницах специальных и массовых изданий все громче звучат нотки тревоги по поводу будущего книги и чтения. Эту тревогу выражают не только люди, чья профессиональная деятельность тесно связана с книгой, но и те, кто, казалось бы, далек от проблем чтения: психологи, медики, специалисты по безопасности, деятели культуры и др.

Нельзя допустить снижение интереса к чтению, потому что это грозит духовным обнищанием человека, общества. Основными причинами снижения читательской культуры мы смело можем выделить то, что подмена фильмов вытесняет серьёзную литературу, также уже не только телевидение, но и интернет оттесняют книгу. Многих устраивает краткое содержание художественного произведения для урока. А тратить своё время на большие серьёзные книги они считают неразумным. Снижение интереса к книгам ведёт к неумению «мыслить рационально», к отсутствию своей точки зрения по многим вопросам, к неспособности свободно её излагать. И конечно же, проблема профессионального развития молодого педагога существует в реальной практике. Она требует изучения и решения не только на практическом, но и научном уровне. [5]

Профессиональное развитие личности рассматривали ряд исследователей (Поташник М.М., Левитан К.М., Коптелов А.В., Митина Л.М. и Машуков А.В.), которые этот процесс представляют как повышение уровня и совершенствования педагогической направленности, компетентности, эмоциональной гибкости личности через конструктивное разрешение противоречия между актуальным и отраженным уровнями ее развития и осознанием необходимости самосовершенствования.

Следует отметить, развитие читательской компетентности молодого педагога может выступать качественной характеристикой профессионального развития педагога.

В структуру читательской компетентности включается ряд компетенций:

- познавательная компетенция (вычитывание информации из текста);
- операционально-технологическая компетенция (интерпретация прочитанного);
- ценностно-смысловая компетенция (размышления и оценка прочитанного) [6].

Таким образом для профессионального развития педагога, предлагаем основные технологии и стратегии развития чтения:

- Технология развития критического мышления средствами чтения и письма (И.О.Загашев, С.И.Заир-Бек);
- Технология акмеологического чтения, технология «Луч» (В.А.Бородина);
- Система филологических задач по пониманию текста (Л.Г.Борисова);
- Методика развития информационной грамотности (О.Н.Мяэотс, О.Громова);
- Стратегии чтения (Н.Н.Сметанникова);
- Технология скорочтения (М.А.Зиганов);
- Методика структурно-логического анализа текста (Н.И.Козлов);
- Методика «Быстрое чтение» (О.А.Андреев);
- Методика развивающего чтения (И.И.Тихомирова);
- Технология формирования информационной культуры личности (Н.В.Збаровская, Н.И.Гендина);
- Методика обучения младших школьников пониманию текста (О.Соболева, Г.Г.Граник);
- Стандарты оценки качества чтения PISA (понимание текста);
- Рекомендации по повышению уровня читательской компетентности в рамках Национальной программы поддержки и развития чтения (Э.А.Орлова).[6]

Это инновационные технологии и стратегии обучения чтению, является уникальным по развитию навыков рационального чтения с максимальным качеством усвоения материала и с минимальными затратами времени и усилий.

Учителю, желающему преодолеть проблемы в сфере читательской культуры, важно понять те ценностные ориентиры, которыми он будет руководствоваться в своей деятельности с детьми; он должен вооружиться способами и приемами анализа и интерпретации художественного произведения; должен владеть способами организации учебного диалога на уроке.

Литературы:

1. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020годы, №1118. Утвержденная 07.12.2010
2. Конева Н.А. Значение проектной работы школьной библиотеки для формирования читательской компетенции школьников // Школьная б-ка. — 2011. — № 1/2. — 278 с. — Библиогр.: 10 назв.
3. Статья Главы Государства «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». Официальный сайт Президента Республики Казахстан.URL:<http://www.akorda.kz/ru>
4. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018г. Официальный сайт Президента Республики Казахстан.URL:<http://www.akorda.kz/ru>
5. Новикова Т.А. Программы и проекты поддержки детского чтения как актуальное направление деятельности библиотек: [в рамках Национальной программы развития и поддержки чтения в России] // Педагогика детского чтения: история, теория, перспективы: материалы Междунар. науч. конф., 26—27 марта 2008 г. / ред. Е.О. Матвеева; Моск. гос. ун-т культуры и искусства. М., 2008. — 56 с.
6. Колганова Н. Е. Сушностные характеристики формирования основ читательской компетентности младших школьников / Н. Е. Колганова // Теория и практика образования в современном мире: материалы II междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, ноябрь 2012 г.). - СПб.: Реноме, 2012. - С. 5-8

ӘОЖ 371.72

Абиева А. Б.

М.Б.Ықсанов атындағы №36 ЖОББМ, Орал қ.

БҮГІНГІ МЕКТЕПТІҢ БАСТЫ МІНДЕТІ – САПАЛЫ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Бүгінгі таңда Еуропа елдерінде ғана емес, кеңес одағынан ыдыраған Республикаларда, соның ішінде Қазақстанда мамандандырылған мектептер, лицейлер мен гимназиялар көптеп кездеседі және олар үлкен қарқынмен дамып келеді. Өзінің болашағын ойлаған әрбір ел, талантты да дарынды жастарына ерекше қолдау көрсетуді, өзіндік ұлттық білім беру жүйесін дамытудың басым міндеті деп есептейді.

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік – экономикалық дамуында жетекші роль атқарады, сондай – ақ оны әрі қарай айқындай түседі. Ал білімнің қалыптасып, дамуының жалпы шарттары философияның негізгі мәселесі – рухтың материяға, сананың болмысқа қатынасы тұрғысынан зерттелетін ілім таным теориясы деп аталады. Таным теориясының басқа ғылыми теориялардан түбірлі айырмашылығы – ол білімнің қалыптасуы мен негізделуінің жалпы ұстанымдарын, объективтік қатынастарды қалыптастырады.

Орыс педагогі К.Д.Ушинский айтқандай, қазіргі заман талабына сай, әр мұғалім, өз білімін жетілдіріп, ескі бірсарынды сабақтардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, мәнді, қонымды, тиімді болары сөзсіз. Бұл жөнінде Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді акпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деп атап көрсеткен. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев жолдауында айтқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 30 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім». Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс – тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде.

Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты - бәсекеге қабілетті маман дайындау. Мектеп – үйрететін орта, оның жүрегі - мұғалім. Ізденімпаз мұғалімнің шығармашылығындағы ерекше тұс - оның сабақты түрлендіріп, тұлғаның жүрегіне жол таба білуі. Ұстаз атана білу, оны қадір тұту, қастерлеу, арындай таза ұстау - әр мұғалімнің борышы. Ол өз кәсібін, өз пәнін , барлық шәкіртін , мектебін шексіз сүйетін адам.Өзгермелі қоғамдағы жаңа формация мұғалімі – педагогикалық құралдардың барлығын меңгерген,

тұрақты өзін-өзі жетілдіруге талпынған, рухани дамыған, толысқан шығармашыл тұлға құзыреті. Жаңа формация мұғалімі табысы, біліктері арқылы қалыптасады, дамиды. Нарық жағдайындағы мұғалімге қойылатын талаптар : бәсекеге қабілеттілігі, білім беру сапасының жоғары болуы, кәсіби шеберлігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі.

Осы айтылғандарды жинақтай келіп, жаңа формация мұғалімі- рефлексияға қабілетті, өзін-өзі жүзеге асыруға талпынған әдіснамалық, зерттеушілік, дидактикалық - әдістемелік, әлеуметтік тұлғалы, коммуникативтілік, ақпараттық және тағы басқа құдыреттіліктердің жоғары деңгейімен сипатталатын рухани- адамгершілікті, азаматтық жауапты, белсенді, сауатты, шығармашыл тұлға.

Нәтижеге бағытталған білім моделі мен басқарудың жаңа парадигмасы аясында жекелеген ұғымдар мен нормаларды және тиімді педагогикалық технологияларды меңгеру үшін педагогтардың кәсіби мәдениетін дамытуға бағытталған оқу қажеттіліктері туындылап отыр.

Біліктілік арттыру жүйесінде педагогтардың оқу қажеттіліктері нақты білімнің мәнін түсінуге, соның нәтижесінде өзіндік іс- әрекетке енуге және жеке өміріндегі тәжірибені жетілдіру мақсаттарына байланысты қалыптасады. Осы заманғы мұғалім оқуға үлкен потенциалдық мүмкіндіктермен келеді.

Сондықтан олардың функционалдық сауаттылықтарын кәсіби шеберлікпен ұштастыру үшін нәтижеге бағытталған білім беру үлгісінде мақсатты түрде білім беретін, қалыптастыратын, дамытатын андрогогикалық процесс қажет. Басқаша айтқанда ересектерге арналған, жалпы және кәсіби білімнің қажеттілігін дамыту, ғылым, білім мен мәдениет жетістіктері арқылы адамдардың жалпы мәдениеті мен әлеуметтік белсенділікті дамытуға бағытталған танымдық іс-әрекетке ынталандыру үшін білім беру. Қазіргі білім беру парадигмасы «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді көздейді. Бұл білім беру жаңаша ұйымдастыру- оның философиялық , психологиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді.

Сондықтан бүгінгі күні еліміздің білім жүйесінде оқыту үдерісін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнын қамтамасыз ету міндеті тұр.

Француз қайраткері «Адамға оқып – үйрену өмірде болу, өмір сүру үшін қажет» дегендей оқыту процесін технологияландыру, осыған сәйкес оқу бағдармаларын жасау, ғалымдар мен жаңашыл педагогтардың еңбектерімен танысу жұмыстары мұғалімдердің үздіксіз ізденісін айқындайды. Жаңа педагогикалық технологиялардың негізгі мәні пассивті оқыту түрінен активті оқытуға көшу оқу танымын ұйымдастырудағы бастамашылдығына жағдай туғызу, субъективтік позицияны қалыптастыру.

Білім сапасын арттыру және нәтижеге бағытталған үлгіге беталуы барысында мұғалімдер мемлекеттік стандарт берілген нәтижелерге жетуде кәсіби шеберлікпен меңгерген зерттеу біліктері мен дағдылары нәтижесінде проблеманың шешімін таба алатын, ақпараттық – коммуникативті мәдениеті жоғары тұлғалық - дамытушылық функцияны атқарады. Қазіргі заман адамның осы құзыреттілікті меңгере отырып тек « кәсіби икемділігін оңтайландыруды қамтамасыз ету ғана емес, іске асырылу мүмкіндігін « үнемі оқып – үйрену және өзін-өзі жасау талабын қалыптастыра алады.

Қазақстан күн сайын қарқынды дамып келеді және ұлттың зияткерлік әлеуетін қалыптастыруға батыл қадам жасап отыр. Елдің білім беру жүйесі терең де сатылы стратегиялық жаңғырту кезеңін бастан өткеруде.

Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті 30 елдің қатарына кіруі процесінде де маңызды болып табылады. Еліміз үшін маңызды болып табылатын аталған стратегиялық міндетті шешу жағдайында тұлғаның ең басты функциялық сапалары белсенділік, шығармашыл тұрғыда ойлауға және шешім қабылдай алуға, кәсіби жолын таңдай алуға қабілеттілік, өмір бойы білім алуға дайын тұруы болып табылады. Бұл функционалдық дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады.

Осыған орай Ұлттық жоспарда функционалдық сауаттылықтың төмендегідей негізгі механизмдері мен ерекшеліктерін бөліп көрсетеді. Ұлттық жоспардың жоғарыда аталған мақсат, міндеттерін жүзеге асыруда төмендегідей тетіктері нақтыланып, мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту үшін білім беру жүйесінде басшылыққа алынады. Олар:

- білім беру мазмұны (стандарттар, оқу бағдарламалары);
- оқыту формалары мен әдістері;
- оқудағы жетістіктерді диагностикалау мен бағалау жүйесі;
- қосымша білім беру бағдарламалары;
- мектепті басқару моделі;
- балаларды оқыту мен тәрбиелеу үдерісіндегі ата-аналардың белсенді рөлі.

Функционалдық сауаттылықтың ерекшеліктері:

- оқу мен жазудағыларын қалыптастыру үшін базалық деңгей болып табылады;
- тұрмыстық проблемаларды шешуге бағытталады;
- адамды нақты жағдайлардағы тәртібіне байланысты сипаттайды;
- стандартты мәселелерді шешумен байланысты;
- ең алдымен ересек адамдарды бағалау үшін пайдаланылады.

Оның алғашқысы – оқыту методологиясы мен мазмұнын түбегейлі жаңарту. Яғни мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жалпы білім беретін орта мектептің Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартын (МЖБС) жаңартудан бастау алуға тиіс. Ол үшін мұғалім білім

алушының бойына алған білімін тәжірибелік жағдайда тиімді және әлеуметтік бейімделу үдерісінде пайдалана алатындай негізгі құзыреттіліктерді сіңіруі керек. Олар: басқарушылық (проблеманы шешу қабілеті); ақпараттық (өз бетінше ақпараттар көздері арқылы үнемі білімін көтеріп отыруы, сол арқылы танымдық қабілетін ұштау); коммуникативтік (үш тілде: қазақ, орыс, ағылшын (шет) ауызша, жазбаша қарым-қатынас жасау); әлеуметтік (қоғамда, өзі өмір сүрген ортада іс-әрекет жасай алу қабілеті); тұлғалық (өзін жеке тұлға ретінде қалыптастыруға қажетті білім, білік, дағдыларды игеру, болашақ өзі тандаған кәсібін өзі анықтау, оның қиыншылығы мен күрделілігіне төзімді болу); азаматтық (қазақ халқының салт-дәстүрі, тарихы, мәдениеті, ділі, тілін терең меңгеріп, Қазақстанның өсіп-өркендеуі жолындағы азаматтық парызын түсінуі); технологиялық (әр азамат өз мамндығына қарай ақпараттық технологияларды, сандық технологияны, білім беру технологияларын сауатты пайдалануы). Білім алушы осы аталған негізгі құзыреттіліктермен қатар пәндік құзыреттіліктерді (әр пәннің мазмұны арқылы) меңгеруі тиіс.

Қазіргі уақытта кейбір адамдардың түсінігінде «білім берудегі сапа» ұғымы, білім берудегі күтімдердің қамтамасыз етілуі, яғни бір мағынада дипломмен пара-пар. Алайда Вест білім берудегі сапаны күш, әлеует, ерекшелік сөздерімен байланыстырады және «сапа» ұғымын бір түр-сипат ретінде қолданатын кезде білім беру бағдарламасының белсенділігі ретінде жориды.

АҚШ Білім министрлігі болса, «білім беру сапасы» ұғымын аз оқушылардан құралған сыныптар, оқушылардың жеке қабілеттерін көрсете алулары, факультеттердің студенттердің күткендерін қамтамасыз ете алу дәрежелері және әр түрлі оқыту әдістеріне баламалы әдістер ұсына алатын қабілеттер ретінде анықтауда және сапалы білім беруді болса, оқушы-мектеп-отбасы арасындағы ынтымақтастық ретінде түсіндіруде.

Білім беруде сапаны жақсарту жұмыстары біртекті жолға қарағанда, қайталанбалы циклге ұқсас жоспарлау, жүзеге асу және жетілу істерінен құралған. Алғашқы деңгей жетілу үшін үздіксіз жоспарлауды қамтиды. Бұл істі жетілдіру жоспарларының жүзеге асуы жалғастырады. Кейінгі деңгейде болса, жетілдіру жоспарларына қатысты клиент қажеттіліктерін анықтауда қолданылатын әдістердің жетілдірілуі болады. Қоршаған орта серпінді бір орта болғандықтан, білім беру саласындағы қызметкерлердің үдерістерді үздіксіз қадағалаулары, ақпаратты да үздіксіз бөлісулері, бірлік ішінде жұмыс істеулері және ақпарат алмасуға кедергі болған және болатын жайттарды жоюлары міндетті. Бұл тұжырымға қарағанда тәрбиелеушілер мен оқытушылар тек қана мәселелерді анықтаудың орнына сол мәселелердің шешуін табуды негізге алулары керек.

Осы жерге дейін келтірілген анықтамалар мен тұжырымдарды негізге ала отырып, білім беру қызметіндегі сапа ұғымын, білім және тәрбие беру жұмыстарында жоғары сапалылық пен мүлтіксіздікке жету үшін бір ұйымның барлық қызметкерлерінің үздіксіз даму мәдениетін иемденгендігі туралы бір философия, бір сенім, бір тұжырым деуге болады.

Бүгінгі жалпы білімнің сапасына қойылып отырған басты талаптың бірі – оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту. Әлемдік оқушылардың функционалдық сауаттылығының деңгейін зерттеу жүйесіне (PISA, TIMSS) Қазақстан 2009 жылдан бастап қатысып келеді.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығы – жалпы дүние танымдық, ертеңгі өмірде бағдар жасауға қатынасты теориялық білімдердің мәнін терең түсіне отырып, оны өмірдегі түрлі практикалық жағдайда нақты қолдана білу қабілеттері мен дағдыларының қалыптасуы және оның үздіксіз дамытып отырылуы.

Халықаралық PISA, TIMSS зерттеулері, қазіргі уақытта жалпы білім сапасының өмірімен байланысты тиімділігін бағалаудың әмбебап құралы ретінде қарастырады. Мектеп қабығасында-ақ оқушы білімінің мәнін терең түсінуге, өмірге белсенді, шығармашылық ойлау тұрғысынан қатынаса отырып, практикалық шешім жасай білу дағдыларын қалыптастыруға кәсіби жолын дұрыс тандай білуі тиіс.

Осы орайда бұдан бірнеше жыл бұрын, Қазақстан үкіметі «Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту» жөнінде арнайы қаулы қабылдады. (2012 жыл, 26 маусым, (2012 жыл, 26 маусым, № 832)

Қаулы да оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда отандық және халықаралық тәжірибелерге сүйене отырып, ең алдымен, осы мақсатта білім стандарты мен бағдарламаға толықтырулар енгізіп, білім мазмұнын жаңғыртуға; функционалдық сауаттылықтың деңгейін анықтайтын білімді бағалаудың жаңа жүйесін қалыптастыруға; оқыту сапасын объективті, тұрақты бағалап отыруда – сырттай тәуелсіз тоқсан аралық және қорытынды бағалаудың жүйесін енгізуге; мектепте білім сапасына қатынасты бірнұғай педагогикалық мониторингтік жүргізуге ерекше көңіл бөлу қажеттілігі көрсетіледі.

Функционалдық сауаттылық – отандық, кеңестік қалыптасқан білім берудің тәжірибесінде де, дидактика ғылымы үшін де тап мүлде жаңа ұғым емес. Дидактика ғылымы білім сапасы басты үш элементтен тұрады. Олардың әр қайсысының жоғарғы деңгейде жүзеге асуы – білімнің өз мақсатына жетуін қамтамасыз етеді деп қарайды. Олар: біріншіден, заңдылықтар мен ережелердің, құбылыстар мен оқиғалардың мәнін ғылыми теориялық тұрғыдан оқушылардың терең түсіне білуі – теориялық білім; екіншіден, теориялық білімнің өмірде, практикада нақты қолданылуы көріністеріне оқушының көзін жеткізіп отыру – білімнің өмірмен байланыстылығын; үшінші, оқушылардың күнделікті алған білімін

практикада қолдана білу дағдысын қалыптастырып, оны үнемі жетілдіріп отыру – функционалдық сауаттылығын арттырады.

Әдебиеттер:

1. К.Құдайбергенова. Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерий // «білім сапасын бағалаудың мәселелері: әдіснамалық негізі және практикалық нәтижесі» атты халықаралық ғылыми – практикалық конференцияның материалдары. 2008. 30- 32-б.
2. Б.А. Тұрғынбаева. Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту.: теория және тәжірибе // Алматы. 2005, 174-бет.
3. В.И. Андреева. Педагогика творческого саморазвития. Казань. 1996.
4. А.С. Макаренко. Педагогические сочинения. М., «Педагогика», 1988.
5. Қ.Р. білімберуді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
6. Пірәлиев С.Ж., Куралбаева А.А. Бастауыш сынып пәндерін интеграциялау негізінде білім сапасын арттыру // ҚазҰУ хабаршысы. Педагогика ғыл. сер. — 2013. — № 2(38).
7. West C. Providing Quality Education for the 1980's, Association of American Colleges // Liberal Education. — 1984. — Vol. 70. — No. 2. — P. 153–156.
8. «Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы» журналы.
9. Қазақстан мектебі №6, 2004 ж., 73 бет.
10. Дәулетов Н.Д. Саралап оқытудың сара жолы. «Қазақстан мұғалімі», 9 ақпан, 2000 жыл.
11. Қазақстан Республикасында жалпы білім беретін мектептер білім мазмұнының тұжырымдамасы. «Қазақстан мұғалімі», 9 сәуір, 1993 жыл.

ӘОЖ 371.3

Айтжан Б.Т.

№44 мектеп-гимназия, Орал қ.

БЕЙІНДІ ОҚЫТУ – ЖАҢА ТИПТІ МЕКТЕПТЕРДЕ САПАЛЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ НЕГІЗІ

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы – еліміздегі білім жүйесінің бүгінгі уақыт талабына сай құқықтық негіздерін айқындай отырып, оның одан әрі дамуына мол мүмкіндік береді.

Жаңа заңдағы жалпы білімге қатынасты ерекше көңіл аударатын, тың бағыт – «Жалпыға міндетті білім» моделінен «Таңдау бойынша берілетін білім» моделіне бет бұруымыз. Яғни бүгінгі ең басты көкейтесті педагогикалық проблема – бейінді оқытудың «Білім туралы» Заңда тұңғыш рет құқықтық негізі айқындалып, анықтамасы берілген.

Заңда «Бейінді оқыту – білім алушылардың қызығушылығы, бейімділігі мен қабілетіне сәйкес оқытуды саралап және даралап ұйымдастыру процесі» деп жазылған. Бұл – қазіргі жаппай бейінді оқытуға көшуде басшылыққа алатын құқықтық негіз. Бейінді оқыту – жалпыға бірдей міндетті энциклопедиялық білім беруден, бала мүддесі мен мүмкіндігін ескере отырып, даралап білім беруге көшуді талап етеді. Дүниежүзілік білім берудің практикасында – білімді бала мүмкіндігіне қарай берудің ғасырдан астам тарихы бар. Баланы өзі қызықпайтын, қабілеті келмейтін іске мәжбүрлеу, тәрбиеде де, білімде де үлкен нәтиже бермейді. Оның ғылыми негізі баланың психологиялық ерекшелігімен байланысты. Еуропалық жалпы білім беру жүйесінде міндетті оқытылатын пән мен оқушының өзіндік таңдау пәні нақтылы шектелінген. Демек, «таңдау пәні бойынша берілетін білім» моделінің құқықтық негізі – осындай басы айқын, тиімділігі практикада дәлелденген педагогикалық теорияға сүйеніп алынып отыр.

Өткен ғасырдың 60-70-жылдарынан бастау алған одақтық, республикалық деңгейдегі бірін-саран физика-математикалық мектеп болмаса, Кеңес одағы кезінде ғылым салалары бойынша бейінді білім беретін мектептер дами алмады. Соңғы 10-15 жылда осы олқылықтарды толтыруға бағытталған мектептер жүйесі жаппай құрылып, әжептәуір оң талпыныстар жасап келеді.

Бүгінгі біздің жағдайымызда бейінді білім беруде гимназия, лицей, мамандандырылған дарынды балалар мектептері сияқты инновациялық мектептер бар. Олар интеллектуалдық қабілеттері жоғары оқушыларды қабілеттері мен қызығушылықтарына қарай белгілі бір ғылым салаларына топтап, саралап бейінді білім беру бағытында жұмыстар жүргізіп келеді.

Бейінді білім – нақтылы ұғым. Осыған орай заң – жалпы білімнің жоғары сатысында оқытылатын негізгі пәндер, оқушының таңдау пәндері болуы қажет дейтін құқықтық түсінік берген. Оның мәні –

оқушыны ертеңгі бір мамандыққа бағдарлай тәрбиелеу, өмірге кәсіби шеберлігі жоғары жастарды дайындау. Демек, енді жалпы білімнің жоғары сатысында оқу жоспарын оқушы мүмкіндігі мен қажеттілігіне қарай бейінді білім беру принципіне негіздеп құруға мүмкіндік жасалып отыр.

Заңда бейінді оқытуды жоғары деңгейде жүргізуге тікелей ықпал етіп, көмектесетін оған дейінгі де сатының құқықтық бағыты көрсетілген. Ол – бейіналды даярлық. Бейінді оқыту жоғарғы сыныптарда жүргізілсе, бейіналды даярлық 5-6-сыныптардан бастап, 8-9-сыныптарда негізгі орта білім алуда жүзеге асырылады.

Негізгі орта білім – адамның жан-жақты даму, терең таным дүниесінің кеңейетін кезеңі ғана емес, нақтылы бір іс-әрекеттерге деген бала мүмкіндігінің қызығушылығының сипаты, дәрежесі көрінетін, айқындалатын уақыт. Ата-ана мен мектеп неғұрлым жастай бала мүмкіндігі мен қызығушылығы, ерте айқындап, оған сәйкес бағдарлы тәрбие беретін болса, солғұрлым тәрбие мақсаты тиімді шешілмек. Осы тұрғыдан алғанда, адамның кәсіптік білімге дейін бейіналды, бейіндік оқыту сатыларынан өтуі, тәрбие мұратына толықтай сәйкес келетін, ХХІ ғасырдың жас ұрпағын қалыптастырудың ең бір көкейтесті мәселесі.

Елбасының 2007 жылғы халыққа Жолдауында «осы заманның экономикалық және қоғамдық жаңарту қажеттілігіне сәйкес» жалпы білім беруде «Техникалық және кәсіби білім алатындарға он жылдық, жоғарғы білім алғысы келетін жастарға бюджет қаражаты есебінен 12 жылдық білім беру» талабы қойылған еді. Ал бүгінгі қойылып отырған «әлемдік стандарт деңгейінде сапалы білім беру», ол мақсатқа жетуде «білімді бағалаудың біртұтас жүйесін құру» міндеттерінің жүзеге асырылуы, сөз жоқ, жалпы білімнің сипатын мазмұнын өзгертуді қажет етеді. Бейінді білім жалпы білімнің алдында тұрған осы міндеттерді жүзеге асыруға тікелей қызмет ететін болады.

Толықтай алғанда, ҚР «Білім туралы» Заңы ағарту саласының құқықтық негіздерін одан әрі жетілдіре отырып, білім сапасын арттыруға, жас ұрпақты ертеңгі күнге даярлауға қолайлы жағдай жасауы тиіс.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасына сәйкес жоғары сыныптағыларға орта білім беру деңгейінде бейіндік оқытуды енгізу қарастырылуда. Бейіндік оқыту, білім беру сапасын көтеру, мемлекеттің және қоғамның, тұлғаның өзекті және келешектегі қажеттіліктерін жүзеге асыру әдістерінің бірі ретінде ұсынылып отыр.

Стратегиялық анықталғандай жалпы орта білім беру бағдарламалары «білім беру мазмұнын кәсібилендіру және кіріктіру, саралану негізінде әзірленетін болады». Оқушыларға «дараланған білім беру бағдарламаларын таңдауға мүмкіндік беріледі. Шығармашылық қызмет пен жеке қабілетінің дамуына ерекше орын беріледі. Жинақталған білімді тауып алу өздігінен және шығармашылықпен қолдана білуге ұмтылу, әлем, қоғам және адам туралы жүйеленген ұғымдарды кеңейтіп, тереңдетіп игеруге көшу қамтамасыз етіледі».

Қазақстандағы бейіндік оқыту жүйесі дамуының өзектілігі бірқатар факторларға байланысты, олар төмендегідей:

- Білім беру нәтижелері жүйесінің кеңеюі: білім, білік, дағды және құзыреттер;
- мектептердің білім берудің 12 жылдық моделіне көшуі;
- жоғары сыныптағылардың оқуын ұйымдастырудың әлемдік тәжірибесі;
- техникалық, кәсіптік және жоғарғы білім беру жүйесінің дамуымен байланыстырылады.

Қазақстандағы бейіндік оқыту жүйесінің дамуы:

- 16-18 жастағы азаматтардың білімділік деңгейін, олардың қабілетімен қызығушылығын ескере отырып, бәсекеге қабілеттілігін көтеру мақсатында мүмкіндіктерді кеңейтуге;
- жоғары сыныптағылардың мектептен кейінгі өмірлік жолды таңдауға бейімделудің негіздерін жасау, олардың кәсіптік мақсаттарын іске асыруға;
- еңбек нарығын кәсіби техникалық кадрлармен қамтамасыз ету проблемаларын шешуге бағытталған.

Жалпы білімнің жүйесі – қоғамдық дамумен бірге дамып, онымен бірге үнемі өзгеріп отырады. Ол әр елдің өзіне тән тарихи, әлеуметтік, экономикалық ерекшеліктеріне қарай қалыптасып, үздіксіз жетіледі, барған сайын күрделене береді. Қоғамдық үрдіс саралаған сайын жалпы білімнің міндеттері де өсе түседі. Қай қоғамда болмасын жалпы білімнің атқаратын тарихи миссиясы – жас ұрпақтың дүние танымын, жалпы дамуын қамтамасыз ету және оқушыға белгілі бір мамандықты меңгеруіне іргелі негіз болатын жалпы білім беру.

Бұл ұғымдардың қай-қайсысы да теориялық жағынан тұрақталған түсінік болғанмен, жүзеге асыруда бірыңғай жүйеге келген, басы ашық мәселелер деп қарау қиын. Әсіресе, бүгінгі таңда олардың әрқайсысын терең пайымдап түсінбейінше 12 жылдық жалпы білім беру жүйесі жөнінде сөз ету мүмкін емес. Бүгінгі қалыптасқан тәжірибеде мектепте 20-24-ке дейін пәндердің оқытылуы және сыныптан, мектептен тыс сан алуан жұмыстар жалпы білімнің алдында тұрған қандай міндет болмасын тиімді шеше алады деп қарауға болады. Кез келген ғылымның бүгінгі даму деңгейінен хабар беретіндей, әр пәннің жоғарғы дәрежеде оқытылуы және оның барған сайын күрделене түсуі баланың танымын кеңейтеді, дамытады, оның ертең бір мамандық меңгеруіне де қолайлы жағдай жасайды деп түсіндіру де көпшілікке

талас туғыза қоймайды. Өйткені, біздің санамызда кеңестік мектептің баланың жан-жақты дамуындағы ерекше білімдік рөлі жөніндегі түсінік берік орын алған. Сондықтан қазіргі 12 жылдық білім беруге көшу жөнінде айтқанда да, бірінші кезекте ойға оралатын мәселе, қайткенде де бүгінге дейін қалыптасқан білім беру тәжірибемізден айырылып қалмау. Шын мәнінде, бүгінгі уақыт талабына жауап бере алатындай жалпы білім берудің қалыптасқан жүйесінің мәні соншалықты жоғары ма? Енді осы сұраққа жауап іздеп көрсек.

Қоғамдағы жалпы білімнің де өзіндік өлшемі бар. Ол қоғамның экономикалық, мәдени дамуының, ғылымның жетілуінің негізі. Өндіріс пен ғылымның т.б. салалардағы мамандықтардың адамға қоятын талабына деңгейлес жастарға білім-тәрбие беру – мектептің қай заманда да басты міндеті болды. Ол – жалпы білімнің уақытының өсуінің де, мектептің үнемі күрделене дамуының да басты объективті негізі.

Сонау XX ғасырдың басында-ақ техникалардың өмірде жаппай қолданылуы небір өндіріс, жол апаттарын тудырып, мамандықтардың күрделенуі адамдарды кәсіптік жағынан іріктеу, оған арнайы дайындау қажеттілігіне адамзат назарын өзіне ерекше аударған болатын-ды. Бұл проблемаға арналған 1907 жылы Берлинде дүниежүзілік конгресс өтсе, одан бір жыл өткенде Америкада «Кәсіптік бағдарлау бюросы», одан кейін Англияда «Мамандық таңдау кеңесі» құрылды. Содан бері жастарды қабілеттеріне қарай белгілі бір мамандыққа бағдарлай әзірлеу мәселесі жалпы білім берудің де ең басты проблемасы ретінде күн тәртібінен бір кез түсіп көрген емес.

Қазіргі 12 жылдық білім беруге көшу жөніндегі негізгі объектілік қажеттілік ретінде, барған сайын нақтылы мамандықтарға және де күрт өсіп отырған интеллектуалды мамандықтарға бала қабілетін үйлесімді дамыту сияқты фактордың бірінші кезекте алынуы да, сол мамандықтар дүниесінің адамға қоятын талабынан туындап отыр. Өңгіме бұл жерде баланың болашақ мамандық меңгеруіне қатынасты жалпы білімнің ең маңызды да күрделі сатысы – ортаңғы және жоғарғы саты жөнінде. Жалпы білім беруде кеңес мектебінің практикасында оқушылардың қабілеттеріне қарай белгілі бір мамандықтар бағытына бағдарлай білім-тәрбие беру тиісті жүзеге асырылмады. Ол баланың өзіндік дара қабілеті мен қызығушылығын, оның ертеңгі атқарар іс-әрекет, саласына қарай қалыптастырып, дамыту факультативтік сабақтар, үйірмелер, секциялар т.б. арқылы тым мардымсыз жүргізілді. Өркениетті елдердегі жоғарыда айтылғандай, оқушыларға қабілеттеріне қарай жастай саралап, кәсіптік бағдарлы білім берудің ғасырға жуық тарихи тәжірибесі ескеріле бермеді. Керісінше 17 жасқа дейін мазмұн да, мақсат та бірдей жалпы білім беруді қатаң, бірыңғай жүзеге асырды. Сөйтіп, ол балалардың өзіндік дара қабілеттеріне қарай қоғамдағы сан алуан мамандықтарға ерте қалыптасуын қамтамасыз ете алмады. Жастар мектептен кейін оқу орындарының бірінде ондағы мамандықтарға арнайы дайындықсыз және оған әзірліксіз тікелей өндірісте жұмысқа араласты. Осы негізде қай еңбекке, мамандыққа болмасын жастардың кәсіптік, психологиялық қалыптасуының дәрежесі тым төмен болды. Сондықтан, біздіңше жалпы білім берудің 12 жылдық жаңа жүйесі, қазіргі мектептің уақытын сан жағынан өзгерту, ТМД және басқа да елдердің білім кеңістігіне енуді ғана мақсат ету емес, жалпы білімнің міндеттеріне қарай мектептің де бірнеше түрлерін қалыптастырып дамыту бағытында болуы тиіс.

Ең алдымен, жалпы білім берудің жоғарғы сатысында берілетін білім үш бағытта – оқушылардың болашақта жоғарғы интеллектуалдық, арнаулы орта және бастауыш кәсіптік мамандықтарды меңгеруіне негіз болатын, оған тікелей әзірлейтін арнаулы мектептер арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Олардағы оқу жоспары мен білім мазмұны да, оған оқушыларды қабілеттері мен білім деңгейлеріне қарай топтау да сол оқу орындарының мақсатына қарай жүргізілуі қажет.

Өйткені, оқушылардың білім, қабілет, икемділіктері, олардың әртүрлі дәрежесі, сипаты 6-7 сыныптардан бастап-ақ айқын көрініп, бір-бірінен алшақ, дараланған даму тұрақтылығына бастайды. Мектеп барлығына бірдей талап қоя отырып, бірдей мазмұнда білім бергенмен, оқушылар арасындағы айырмашылықтар, жоғарғы сыныптарда тереңдеп, нақтылы айқындалынған әр бағыттағы қабілеттердің дамуы, одан әрі саралап-жетілдіруді талап етеді.

Бейінді оқыту – баланың туа біткен қабілетіне, жеке даму ерекшелігіне негізделген білім беру жүйесі. Ол әр түрлі әдістер, соның ішінде күрделі психологиялық-педагогикалық тестілер арқылы, баланың сан қырлы қабілетін, мүмкіндіктерін айқындай отырып, жеке дара ерекшеліктері бір-біріне сәйкес, деңгейлес, жақын келетін балаларды бір топта оқыту. Демек, саралап оқыту баланың ең жоғарғы қабілетінің бір қырының дамуына қолайлы жағдай жасай отырып, осы бағыт арқылы адамның ең биікке көтерілуіне көмектеседі.

Бірақ, бейінді оқытуды бір жақты ғана, баланың жеке дара қабілетін қанағаттандырудың мақсат ететін білім беру жүйесі деп қарау, оның мәнін толық көрсете алмаған болар еді. Білім беруде бала қабілетінің дамуына қолайлы жағдай жасай білу, қоршаған дүниені терең танып білуіне көмектесу – бірден-бір басты мақсат емес. Жалпы білім берудің де түпкі міндеті, сайып келгенде, баланы ертеңгі не өндіріске, не ғылымға жастай әзірлей білу. Бұл әзірлеу неғұрлым ерте, неғұрлым бала мүмкіндігін ескере отырылып жүргізілсе, солғұрлым ертеңгі өндіріс пен ғылымның адамға қоятын талабын қанағаттандыру да тиімді шешілмек. Ал, бұл саралап білім берудің көздейтін – басты екінші міндеті.

Сонымен бейінді оқыту сан алуан тарамдалып, бұрын болып көрмеген шапшаңдықпен дамып бара жатқан өндіріс пен ғылымның, мәдениет пен әлеуметтік жағдайымыздың салаларына,

адамның ең жоғарғы мүмкіндігін сәйкестіре отырып әзірлейтін, шын мәніндегі қоғамдық прогресті қамтамасыз ететін білім беру принципі болып табылады.

Қорыта келе айтарым, егерде оқушыға қабілетіне, қызығушылығына, таңдаған мамандығына қарай бейінді білім берілетін болса, онда одан кәсіби білікті жоғары маман қалыптастыруға болар еді, қоғамымыздың экономикалық, саяси, мәдени дамуына үлес қосатын, әлемдік талапқа сай келетін, егеменді еліміздің тірегі болатын білімді, мәдениетті жеткіншектерді дайындап, тәрбиелеп шығудың мақсатында оқыту мен тәрбиелеудің озық идеяларын жиі қолдансақ оң нәтиже беретіні сөзсіз. Бүгінгі мектебіміз берекелі болса, ертеңіміз ерекше, келер күніміз керемет болатыны анық.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» «Егемен Қазақстан» 12 сәуір 2017ж
2. «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» ҚР Президентінің 2018 жылғы жолдауы.
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, «Егемен Қазақстан» 15 тамыз 2007ж.
4. Қазақстан Республикасында жалпы білім беретін мектептер білім мазмұнының тұжырымдасмасы. «Қазақстан мұғалімі», 9 сәуір, 1993.
5. «Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2015ж. жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары» Үкіметтің қаулысы – 2012 жыл.
6. Дидактические условия организации дифференцированного обучения на старшей ступени школы сост. С.А. Нұрахметов Алматы, 1998.
7. Дидактика средней школы. Под. Ред. Данилова М.А., Скаткина М.Н.М., 1975.
8. Кусайнов А.К. Развитие образования в Казахстане и в Германии, Актыбинск, 1997.
9. Қоянбаев Ж.Б. Педагогика. Астана, 1998.

УДК 378.2:004

Адельбаева Н.А.

г. Уральск, Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова

ГОТОВНОСТЬ ПЕДАГОГА К НОВЫМ УСЛОВИЯМ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Современное общество не стоит на месте, все изменения, которые происходят в нем, затрагивают абсолютно все сферы жизнедеятельности общества - экономическую, политическую, социальную и др. Ряд реформ системы образования за последние 20 лет в Казахстане наметили основные направления модернизации с учетом происходящих в обществе изменений. Модернизация казахстанского образования направлена на повышение качества образовательного процесса, осуществляемого в системе образования через проведение ряда реформ и внедрение инноваций в учебно-воспитательном процессе. Готовность педагогического коллектива и педагога к инновационным процессам в первую очередь зависит от создания условий оптимизации и социально-психологического климата в педагогическом коллективе. Никому не секрет, что именно социально-психологический климат влияет на профессиональную активность педагогического коллектива, вызывает интерес к работе, создает благополучие в эмоциональной сфере педагогов. Совершенствование педагогического мастерства, познавательная активность, чувство нового стимулируют педагогический коллектив к инновационной деятельности, к поиску новых технологий, к самовыражению, к самоактуализации отдельной личности.

На сегодняшний день известны внутренние и внешние показатели инновационной готовности педагога, которые взаимообусловлены и взаимосвязаны между собой. К внутренним показателям инновационной готовности относятся потребность, как педагогического коллектива, так и отдельного педагога к новым подходам в учебно-воспитательном процессе, самовыражение, самосовершенствование в лидерстве и в инновационных процессах; профессиональное видение инновационных процессов; способности к инновациям; умение пользоваться различными информационно-поисковыми технологиями; индивидуальные особенности личности педагога (убеждение, работоспособность, решительность, уверенность, ответственность, темп творческой деятельности, способность к самоорганизации). К внешним показателям относятся: новшества в содержании и технологии обучения; условия к развитию инновационной деятельности педагогического коллектива и педагога (инновационная готовность, профессиональное самообразование); отсутствие или наличие стимулирующих факторов; отсутствие или наличие антиинновационных барьеров; отсутствие или наличие информационных барьеров; отсутствие или наличие материальных стимулов [1].

В психолого-педагогической и методической науке известны исследования в области инновационной готовности педагога в профессиональной деятельности и социально-психологического климата в условиях инновации. Так, в исследованиях А.Я. Журкина, С.Н. Чистякова, М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович и др. раскрываются вопросы инновационной готовности специалиста, как устойчивой профессиональной личности. В работах Ф.Генова, Е.П.Ильина, Н.Д. Левитова, Л.С.Нерсисян, А.Ц.Пуни и др. феномен «инновационная готовность педагога» рассматривается, как умение себя мобилизовать психически и физически, что определяет готовность как область личностного «Я». Во взглядах Е.С.Кузьмина, Б.Р.Ломова, Р.Х.Шакурова, Б.Д.Парыгина и др. социально-психологический климат рассматривается как система межличностных отношений.

В научно-исследовательской литературе выделяются ряд организационно-педагогических условий для проведения успешных инновационных процессов:

- стимулирование освоения педагогами теоретических и практических основ инновационной деятельности (моральное и материальное);
- создание инновационной среды: включение педагогов в творческие группы по разработке и внедрению новшеств; презентации результатов инновационного опыта работы педагогов на педагогических советах и методических объединениях, семинарах и научно-практических конференциях;
- поддерживающий стиль руководства педагогическим коллективом; повышение профессионализма педагогов на курсах повышения квалификации и стажировках;
- проведение своевременной профилактики и коррекции профессионального выгорания педагогов [2].

Педагогу в ситуации реформирования образования предстоит быть не только исполнителем в осуществлении механизма инновации, но и непосредственным творцом всех инновационных процессов.

Следует отметить, что любые инновации, как правило, принимаются педагогическим коллективом неоднозначно, приводят к изменениям психологического состояния участников образовательного процесса. И одним из условий создания комфортного перехода в инновационный процесс является создание условий психолого-педагогического сопровождения. Целью такого сопровождения является обеспечение психологической поддержки и развитие психологической готовности педагога к инновационно-педагогической деятельности. В этих условиях очень велика роль школьного психолога, одной из важных задач которого является создание условий для того, чтобы педагоги захотели что-либо поменять в своей работе.

Считается, что основными определяющими готовности педагога к инновационной деятельности являются: 1) наличие мотива включения в эту деятельность; 2) комплекс знаний о современных требованиях к результатам школьного образования, инновационных моделях и технологиях образования, а также о том, что определяет потребности и возможности развития существующей педагогической практики; 3) совокупность знаний и способов решения задач этой деятельности, которыми владеет учитель, т.е. общую и специальную компетентность в области педагогических инноваций.

Важно отметить, что готовность к инновационной деятельности в обновленных условиях образования в первую очередь зависит от высокого уровня творческого педагогического мастерства.

Психологическая готовность педагогического коллектива и самого педагога к инновационной деятельности определяется сформированностью рефлексивно – аналитических и деятельностно – практических компетенций. По сути, психологическая готовность к инновационной деятельности достаточно сложный и серьезный вопрос, который в принципе может быть решающим в результате принятия и проведения инновационного процесса. Психологическая готовность, это целостный психологический феномен, представляющий единство когнитивного (это знания в области инноваций в конкретном случае, способность принятия этих знаний, генерирования новых идей и способы их применения), аффективного (это связано с ощущениями, эмоциями, мыслями принятия предстоящих инноваций в профессиональной деятельности) и деятельностного подхода личности педагога, как активного творческого начала. Именно через деятельность и в процессе деятельности специалист становится самим собой, происходит его саморазвитие и самоактуализация личности. Несомненным компонентом психологической готовности к инновациям в педагогической деятельности является креативность, высокая ответственность в выполнении всех механизмов инновации и творческая активность.

Инновационные процессы принимаются коллективом достаточно сложно, скептически и создание условий проведения инновационных процессов, позволяют эффективно выполнить механизмы этих процессов:

- создание интереса к инновационным процессам, творческой атмосферы в коллективе;
- создание социокультурных и материальных (экономических) условий для организации и проведения инновационных процессов (это может быть на республиканском и областном уровнях);
- создание инициативных, творческих групп для изучения вопроса инновации;
- разработка этапов интеграции наиболее перспективных направлений нововведений и продуктивных проектов в реально действующие образовательные системы;
- разработка механизмов перевода инновационных процессов в режим постоянно действующих образовательных проектов [3].

Наиболее эффективно проходит инновационный процесс в коллективе, где психологи проводят работу по психологическому сопровождению коллектива в условиях инновационных процессов - эмоциональное состояние, установки, мотивы поведения детей и взрослых. Задачей психолога является: установить, какова степень инновационных рисков для развития познавательных процессов, восприятия, мыслительных операций у детей и т.д., а также психолог может заняться экспертизой уже внедренных в образовательное учреждение нововведений, оценивая степень их эффективности и целесообразности. В основном инновационный процесс сопровождает заместитель директора по учебной работе, практически не включается в данный процесс психолог и не учитываются психические процессы развития ребенка в инновационном пространстве. Тогда как, психолог может включаться в проектирование и внедрение инновационных проектов в образовательном учреждении для того, чтобы предложить наиболее благоприятные, безопасные пути и создания условий осуществления необходимых изменений. Ведь никому не секрет, что именно психологическая безопасность ребенка, основная задача в инновационном процессе и является главным критерием оценки любых инноваций в образовании.

Основные задачи психолога в условиях инновационных процессов могут заключаться в следующем:

1. Психолого-педагогическое сопровождение реализации инновационных процессов:
  - приобретение психологических знаний в области адекватности познавательных процессов и нововведений;
  - овладение необходимыми приемами деятельности;
  - формирование психологических установок педагогов на профессиональное и личностное совершенствование;
  - формирование умений выстраивать систему интеллектуальных, волевых и эмоционально-оценочных отношений к педагогической действительности и деятельности.
2. Сопровождение школьника (направлено на решение проблем адаптации к новым условиям обучения, формирование мотивации, мониторинг развития школьника в динамике с целью контроля качества образовательного процесса).
3. Психологическая диагностика (объективная оценка личностного роста, удовлетворенности и эмоционального состояния, психологического климата в коллективе, рефлексивный самоанализ деятельности педагогов).
4. Психологический анализ факторов успехов и причин недостатков инновационного процесса.
5. Оценка инновационного процесса и внесение предложений по возможности корректировки инновационных процессов[4].

В новых условиях образования реализуется сотрудничество школьного психолога и учителя в рамках традиционных направлений работы психолога с педагогическим коллективом:

- участие психолога в педагогических советах и методических объединениях с выступлениями о механизмах инновационных процессов, влияющих на познавательную деятельность школьника, положительных и отрицательных сторонах процессов нововведений;
- проведение семинаров, направленных на развитие психологической культуры педагогов;
- проведение с педагогами психологических тренингов, способствующих развитию педагогической рефлексии и выработке эффективных способов взаимодействия с учащимися и сопровождения в процессе обучения в условиях введения инновационных процессов и т.д.
- проведение психолого-педагогических консилиумов с целью обсуждения динамики развития учащихся, эмоционального состояния учащихся в новых условиях образования и воспитания;
- определение эффективности применяемых методов обучения и воспитания педагогом, а также проблем, возникающих в ходе образовательного процесса;
- индивидуальные консультации для учителей по вопросам поиска новых технологий и приемов работы с учащимися, с учетом особенностей индивидуального и личностного развития школьника;
- индивидуальные консультации для школьников по вопросам адаптации их в новых условиях образования, выявления трудностей вхождения к новым технологиям и методам образования;
- посещение уроков с целью психологического анализа эффективности применяемых педагогических технологий и дальнейшей рекомендации;
- проведение «круглых столов», дискуссий, направленных на оптимизацию процесса обучения и воспитания в новых условиях образования и многое другое [5].

Важно, чтобы психологическая грамотность педагогов становилась нормой их профессиональной компетентности, помогала в инновационно-педагогической деятельности.

Сопровождение педагога и всего педагогического коллектива в их инновационной деятельности также заключается в адресной и конкретной помощи. Здесь психолог должен строить тесное сотрудничество с администрацией школы и ее психологической службы, выявляя все проблемы связанные, как с принятием инновационных процессов, так и выявления сомневающих позиций педагога. Психологу школы следует в период проведения инновационных процессов создать условия для саморазвития личности учителя и предотвращения наступления у него эмоционального выгорания. В настоящее время установлена и раскрыта ведущая роль психологической службы в процессе стимулирования личностного саморазвития педагога школы, так как от него и в целом от

педагогического коллектива зависит эффективность проведения инновационных процессов, возможность мобильно и профессионально реагировать на изменяющиеся педагогические ситуации, быть готовыми к переподготовке в быстро меняющихся условиях образования.

Безусловно, носителями педагогических инноваций выступают творческие личности, которые являются ядром всех инновационных процессов школы. Можно выделить следующие профессиональные составляющие, которые наиболее полно характеризуют личность педагога, как носителя педагогических инноваций: – рефлексия, которая характеризует способность педагога к самопознанию, самоопределению и осмыслению им профессиональных действий; – саморазвитие педагога, как творческой личности; – самоактуализация, как фактор развития своих личностных возможностей; – профессиональное самосовершенствование, которое осуществляется с целью достижения желаемого уровня профессиональной компетентности.

Таким образом, для эффективного сопровождения психологом педагогов для их самосовершенствования необходимо решить важные задачи, как:

- создание необходимых мотивационных условий в повседневной профессиональной деятельности, побуждающий готовность к инновационной педагогической деятельности; - формировать у членов педагогического коллектива соответствующие потребности и мотивы к проведению инновационных процессов.

Современное образование нуждается в успешных педагогах. Только успешная личность сможет воспитать личность, настроенную на успех в любой области приложения своих возможностей.

Литература:

1. Силин А.Н. Социальный менеджмент: учеб. пособие. М.: Университетская книга, 2009. 176 с.
2. Бойко В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении. СПб.: Питер. 1999. 105 с.
3. Каратаева Н.Г. Психологические барьеры преподавателей на пути педагогических инноваций // Вестник Воронежского государственного технического университета. 2013. № 3–2. С. 149–153.
4. Лаврентьев Г.В., Лаврентьева Н.Б., Неудахина Н.А. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов. Барнаул: Изд-во Алт. ун-та. 2002. 185 с.
5. Павлов С.Н. Организационно-педагогические условия формирования общественного мнения органами местного самоуправления : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Магнитогорск, 1999. 23 с.

ӘОЖ 785.1

Алимбаева Г.Б., Кенжегалиева А.Ж.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ОРКЕСТРДЕГІ ПАРТИЯЛЫҚ ТОПТАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қазақ халқы ұлт болып құрылу кезеңінен бастап музыка мәдениеті қалыптаса бастаған болатын. Ән мен күйлерде халық өмірінің әр кезеңдегі тыныс-тіршілігі, тарихы және салт-дәстүрлері бейнеленеді. Оларды халыққа әртүрлі музыкалық аспаптар арқылы жеткізіп отырған және біртіндеп дамып әрі жетіле түскен. Осы төл өнеріміз ұрпақтар сабақтастығы арқылы біздің заманға келіп жетті. Қазақ музыкасы бүгінгі таңда заманына қарай дамып, жетіліп аспаптарда орындаушылық шеберліктерімен әлемнің түкпір – түкпіріне таралып кеңінен танылып келеді.

Ерте ғасырларда шығыс, Еуропа халықтарының көркемдік қажеттіліктерінен пайда болған мәдениет пен өнердің жаңа түрлері мен екі, көп дауысты өлең айту (хор), көп музыкалы әртүрлі аспаптарда ойнайтын адамдарды қатыстырып, бірлесіп ойнау ансамбль, оркестр деп аталып, ол 1930 жылдары қазақ халқының мәдениетіне де жетті.

«Оркестр» - грек халқының сөзі - ертедегі театр сахнасының алдыңғы шағын бөлігі осылай аталыпты. Кейіннен «оркестр» әртүрлі көптеген музыкалы аспаптардың қатысуымен бір шығарманы орындаған ұжымды атап кеткен.

Орындаушылық кезінде оркестрдегі әрбір өнерпаздың алдындағы пультте музыкалық шығарманың партиясы жатады. Осындай жағдайда дирижерға қиындау болады. Оркестрді басқару үшін ол сол кезде орындалып жатырған шығарманың барлық аспаптарының партияларын көруі керек. Партитура міне сол үшін қолданылады.

Ал, оркестрдің құрамындағы өнерпаздар дирижердың партитура бойынша көрсеткен әрбір қимылын жіті бақылап, оның қойған талабын орындауға тырысады. Сол талапты дұрыс орындау үшін партияда жазылған орындау үлгілеріне, ноталық сауатқа көп көңіл бөлінуі керек.

Партитура – (итал. *partitura*, дәлме - дәл – бөлу, бөліп беру) – вокалдық және аспаптық шығармадағы барлық дауыстардың жинақталып нотаға түсірілген түрі. Партитура арқылы бір мезгілде барлық партияда орындалып жатқан дыбысты қадағалауға болады. Алғашында, партитурада көпдауысты шығармалар жазылып (XVI ғасыр), тек жекелеген дауыс жиынтығы түрінде ғана жарияланды. Партитура оркестрлердің түрлеріне (камералы аспапты оркестр, симфониялық оркестр, үрмелі аспаптар оркестрі, шекті аспаптар оркестрі, ұрмалы аспаптар оркестрі, электр музыкалы аспаптар оркестрі, баян оркестрі - гармон, баян, аккордеон, халық аспаптар оркестрі) қарай арнайы лайықталып жазылады.

Партитуралық жазбаның өзіндік жалпылама тәртібі бар. Партитураның басындағы жіңішке сызықтар барлық аспаптарды қосып тұрады. Ал қалындау сызықтар әр топты бір-бірінен бөліп тұру үшін пайдаланылады. Бұдан кейін бүкіл партитураның өн бойында әр оркестр тобы такт сызығымен бір-бірінен бөлініп жазылады. Әрбір партиялық топ дыбыс биіктігіне байланысты орналасады. Сан - салалы оркестр мен ансамбль жұмысында партитураны жүйелі түрде талдап қолдана білу әрбір жетекші жұмысының алғы шарты болып табылады.

Қазақ халық аспаптар оркестрінің партитурасындағы аспаптардың орналасу реті:

а) домбыра тобы: пикколо (егер берілген шығармада болса), прима (I - II), альт, тенор (I - II), бас, контрабас;

б) сырнайлар тобы: I сырнай, II сырнай, III сырнай, IV сырнай;

в) ұрмалы аспаптар тобы: дауылпаз, кіші барабан, үшбұрыш, қоңырау, асатаяқ, тоқылдақ және т.б.;

г) қобыздар тобы: прима (I - II), альт, бас, контрабас;

Симфониялық оркестрдің партитурасындағы аспаптардың орналасу реті келесідей болады:

а) ағаштан жасалған үрмелі аспаптар тобы: флейта-пикколо, флейта, гобой, кларнет, бас-кларнет, фагот, контрфагот;

б) жезден жасалған үрмелі аспаптар тобы: валторн, труба, тромбон, туба;

в) ұрмалы аспаптар тобы: үлкен және кіші барабан, тарелка, үшбұрыш, бубен және т.б.;

г) ысқышты аспаптар тобы: скрипка (I - II), альт, виолончель, контрабас;

Орыс халық аспаптар оркестрінің партитурасындағы аспаптардың орналасу реті былайша бөлінеді:

а) домра тобы: пикколо (егер берілген шығармада болса), прима, альт, бас, контрабас;

б) сырнайлар тобы: I сырнай, II сырнай, III сырнай, IV сырнай;

в) гусли;

г) ұрмалы аспаптар тобы: үлкен және кіші барабан, үшбұрыш, қоңырау және т.б.

д) балалайка тобы: прима, секунда, альт, бас, контрабас.

Үлкен құрамды оркестрлерден басқа, бірнеше орындаушыдан тұратын түрлі аспаптық ансамбльдер де бар. Олар аспаптық құрамына қарай біркелкі және аралас болып бөлінеді.

Оркестрдегі музыкалық аспаптардың даму жолы адамзат қоғамының, оның мәдениетінің, музыкасының, орындаушылық өнерінің жолымен тығыз байланысты. Музыка жанрларының дамуына орай кейбір музыкалық аспаптар халық арасына кең тараған, өзгермей қазіргі заманға жеткен, ал бірқатары біртіндеп жойылып, олардың орнына жаңа музыкалық аспаптар пайда болған.

Әр халықтың музыкалық аспаптарының өзіндік ерекшеліктері болады. Музыкалық аспаптардың әрқайсысының өзіне тән дыбыс тембрі (бояуы), динамикалық мүмкіндігі (ырғағы), белгілі бір диапазоны болады. Мысалы: қазақтың халық аспаптар оркестріне домбыра мен қобыздың алғашқы үлгілерін ұсынған профессор А.Жұбанов болды. Осылардың негізінде А.Жұбановтың басшылығымен қазіргі Қазақтың мемлекеттік академиялық халық аспаптар оркестрі құрылған болатын. Қазақ халық аспаптары оркестрінің құрамында домбыра жетекші орын алды. Сонымен бірге оркестрде қазақ арасында бұрыннан тараған қобыз, сыбызғы, сырнай, дауылпаз сияқты аспаптар да кеңінен қолданылады.

Домбыра - қазақ халқының ең кең тараған екі ішекті, көп пернелі музыкалық аспабы. Ол - қазақтар өмірінде маңызды орын алатын, өзіндік музыкалық сипаты бар аспап. Алғаш эпикалық дәстүр шеңберінде жыр, толғау, термелерді сүйемелдеуге қолданылған домбыра кейін аспаптық шығарма - күй жанрының қалыптасуына ықпал еткен. Қазіргі кезде домбыра жеке әнді сүйемелдеуге, күй тартуға, халықтық-фольклорлық музыкада, классикалық шығармаларды орындауға қолданылатын, мүмкіндігі кең музыкалық аспап болып табылады. Домбыра ежелден қазақтың өмірі мен тарихын баяндаған музыкалық аспаптардың бірі.

Қобыздың саз аспабы ретінде тағдыры тайғақ, жолы тар, қиын-қыстау болды. Бұл аспап қазақ халқының тарихи-этникалық мәдениетінің көне көзі, рухани қазына мүлкі, эпостық және аспаптық музыкалық өнерін күні бүгінге дейін сақтап жеткізуші ұлттық мұра бола тұра, ол өзіне деген кертартпа ескілікті көзқарастан арылмай ақталмай-ақ қойды. Әу бастан-ақ қобыз бақсының, бақсылық жасаудың құралы деген пікір қалыптасқан болатын. Сондай бір түсінбеушіліктің кесірінен қобыз жаңа заман көшіне ілесе алмай ескіліктің қалдығы саналып жоғалып, жойылып кетудің алдында қалды, - дейді А. Затаевич. Осының салдарынан 20-шы ғасыр басында қобыз аспабына арналып шығармалар жазылмай сиреп ұмытыла бастады. «Әкеден балаға мұра» болып келе жатқан қасиетті өнеріміз, ұлттық салт-санамыз, отбасылық қобызшылық дәстүріміз үзіліп қалды. Классикалық қобыз музыкасының аты аңызға айналған ең соңғы хас шебері 19 ғасыр ортасында дүниеге келген Ықылас Дүкенұлы еді. Дегенмен

жоғалып жойылып құрып кетуге жақын қалған қобыз ойнау өнерін өмірге қайта оралтып уақыт пернесін ашуға жасалған шаралармен ізденістер, талпыныстар болмай қалмады. Осындай істің басында бірегей ірі қобызшылар зор тұлғалы музыканттары болып Жаппас Қаламбаев пен Дәулет Мықтыбаев тұрды.

Үрмелі аспаптар арасында сыбызғы - халық үшін ең сүйікті аспап болып табылады. Ол халықтық музыкалық өнердің ажырамас бөлігіне айналды. Сыбызғы шопандардың отар бағып жүрген кезде жалғыздығын жебейтін аспап ретінде, ал кешкі демалыс мезгілінде музыканттар ол арқылы ескі аныздар-жырларды айтқан. Сыбызғышылар барлық тойлар мен мерекелердегі құрметті қонақтар болған. Сыбызғының кең таралуы, қолданылуы оның қарапайымдылығымен түсіндіріледі. Сыбызғылық күйлер әдетте екідауысты болып келеді. Бір дауыс аспаптан шықса, екінші дыбыс орындаушы-музыканттың тамақты дыбысынан пайда болған. Осы екі дыбысты қатар орындау техникасын меңгерген адам сыбызғыда ойнай алатын болған. Бұл аталған аспап алғаш 1934 жылы қазіргі Қазақтың мемлекеттік академиясының халық аспаптары оркестрінде пайдаланылды. Қазір оның жетілдірілген түрлері фольклорлық этнографиялық ансамбльдер мен оркестрлерде («Сазген», «Шертер», «Отырар сазы» және т.б.) қолданылады.

Оркестрдің құрамындағы музыканттар дирижердың партитура бойынша көрсеткен әрбір қимылын жіті бақылап, оның қойған талабын орындауға тырысады. Ал талапты дұрыс орындау үшін партияда жазылған орындау әдісінің үлгілеріне, ноталық сауатқа көп көңіл бөлінуі керек. **Ноталық сауат** - Еуропадан бастау алған, барлық ырғақ қалыпқа салынған, дыбыстарға нота атаулары берілген. Ырғақтар қалыпқа салынған дегеніміз - жай созыла орындалса бүтін нота, одан жиілей бастаса төрттік үлеске, одан жиілей берсе сегіздік, он алтылық, отыз екілік, тремолы болып жалғаса береді.

Ноталарды ұзартатын қосымша белгілер болады. Музыкада нота ұзақтықтарын созу үшін оң жағында қойылатын нүкте сол нотаның ұзақтығын жарты есе ұзартады.

Нота желісіндегі дыбыстардың аты мен биіктік деңгейін анықтау үшін кілт деп аталатын арнайы таңба қолданылады. Кілттің бірнеше түрі бар. Олардың жиі қолданылатындары: скрипка немесе соль кілті (ол нота желісінің екінші сызығындағы бірінші октаваның соль дыбысын көрсетеді), бас немесе фа кілті (ол нота желісінің төртінші сызығындағы кіші октаваның фа дыбысын көрсетеді), альт немесе до кілті (ол нота желісінің үшінші сызығындағы бірінші октаваның до дыбысын көрсетеді).

Нотамен жазылған музыкалық шығармалар өзара тең ұяға бөлінеді. Бұл ұяны «такт» дейді. Әрбір ұяны бір - бірінен айыру үшін, олар өзара такт сызықтарымен бөлініп отырады. Бұл тактылардың ішіндегі ноталар да өзара тең үлеске бөлінеді.

Музыкалық шығармалардың бастапқы тактысында нота кілтімен қатар бөлшек цифрлар жазылады. Бұл жазылған бөлшек цифрлар музыканың өлшемін көрсетеді. Бөлшек санның жоғарғысы - тактының ішіндегі музыканың қаншаға саналып ойналуын көрсетсе, төменгісі - санның әрбір үлесіне созылуы жағынан қандай ноталар келетінін көрсетеді. Мысалы: екі де төрт өлшемі - екіге саналып, санның әрбір үлесіне бір ширектік нотадан келеді, үш те төрт өлшемі - үшке саналып, санның әрбір үлесіне бір ширектік нотадан келеді. Осындай екі де төрт, үш те төрт бөлшек сандармен жазылған өлшеулерді музыкада жай өлшемдер дейді.

Бұл жай өлшеулерді өзара біріктіріп қосатын болсақ, оны күрделі өлшемдер дейді. Мысалы: екі ширектік өлшеулерді бір тактіге біріктіріп жазсақ, төрт ширектік өлшеу шығады. Егер де, екі - үш ширектік өлшеулерді бір такт ішіне қосып жазсақ, онда алты ширектік өлшеу болады. Ал, екі ширектік өлшеуге үш ширектік өлшеуді қосып жазсақ, онда бес ширектік өлшеу болады.

Түрлі өлшеулермен жазылған музыканы орындағанда тактының ішіндегі ноталардың бірінші ширегі әр уақытта қатты үлес, ал кейінгі екіншісі, үшінші ширектері жай үлеске жатады. Мысалы: екі ширектік өлшеумен жазылған музыка екіге орындалады. Мұнда тактының бірінші ширегі қатты үлес, екінші ширегі жай үлеспен орындалады. Сегіздік ноталардың созылуы дұрыс, тең шығу үшін «бір», «екі» деген санға, «ге» буынын қосып, «бірге», «екіге» деп санап тарту керек.

Нота желісіндегі дыбыстардың алдына альтерация (өзгерту) белгілерін қою арқылы оларды жоғары көтеріп немесе төмен түсіруге болады. Белгілердің аттары: диез - дыбысты жарты тонға жоғарылату; дубль диез - дыбысты бір тонға жоғарылату; бемоль - дыбысты жарты тонға төмендету; дубль бемоль - дыбысты бір тонға төмендету; бекарь - жоғарылатылған немесе төмендетілген дыбысты қайтадан әуелгі биіктікке (таза, негізгі нотаға) қайтару белгісі. Диез немесе бемоль белгілері шығарма басталарда скрипка кілтінен кейін қойылса, онда сол белгілер бүкіл шығарма бойынша күшін жоймайды. Егер белгілер шығарманың ойнау барысында кездессе, ол кездейсоқ белгілер болып есептеледі. Мысалы: шығарманың бірінші тактысында «фа» дыбысы кілттік белгі фа - диез болғандықтан жарты тонға көтеріліп ойналады, ал бір такт ішінде кездескен аттас нотаның екіншісінің алдында бекарь белгісі тұрғандықтан нотаның диездік күші жойылады. Немесе басқа бір шығарманың бірінші тактысында кездескен «си» дыбысы кілттік белгі си - бемоль болғандықтан жарты тонға төмендейді де келесі кездесетін аттас ноталардың альтерация белгілері арқылы - дубль бемоль - бір тонға төмендейді.

Динамикалық дыбыс күші өзгешеліктері болады. Олар: piano (p) - пиано - ақырын, жай, mezzopiano (mp) - меццопиано - ақырынырақ, pianissimo (pp) - пианиссимо - өте ақырын, өте жай, subitopiano (sp) - субитопиано - кенеттен жай, forte (f) - форте - қатты., mezzoforte (mf) - меццофорте - қаттырақ, fortissimo (ff) - өте қатты., sforzando (sf) - сфорцандо - кенеттен қатты бір мезеттік дыбыс, crecendo (cresc) -

крещендо - күшейту, poco a poco crecendo (poco a poco cresce) - поко а поко крещендо - бірте бірте күшейту, diminuendo (dim) - диминуэндо –төмендету (элсірету), poco a poco diminuendo (poco a poco dim) - поко а поко диминуэндо - бірте бірте төмендету (элсірету), morendo (morendo) - морендо - тына қалу, più (più) - пью - сәл көбірек және т.б.

Музыкалық шығармада ноталар өзгеріссіз қайталанатын жағдайда, оған реприза (қайталау) белгісі қойылады. Сонда репризаның ішіндегі ноталар екі мәрте қайталанып отырады. Егер шығарманың басындағы бір бөлегі қайталанатын болса, қайталау белгісі қайталанатын жерге ғана қойылады да, содан кейінгі келетін реприза белгілері екі жағынан қойылады.

Шығарманы реприза белгісінен қайталағанда соңғы тактілердің аяғы жағы өзгеше болып келуі мүмкін. Сол кезде репризаның ішінде соңғы тактілерге бірінші вольта (volta) белгісін қойып, қайталағанда тастап кетеміз. Ал реприза жабылғаннан кейін екінші вольта (volta) белгісін қойып, әрі қарай жалғастырамыз.

Кейде шығарманы қайталау кезінде кейбір бөліктерді тастап кетіп, қысқартып ойнауға тура келеді. Ондай жағдайда екі жерде фанар белгісі қойылады. Бірінші фанарға келгенде әрі қарай ойнамай, бірден екінші фанардан кейінгі келетін ноталарды жалғастырамыз.

Музыкалық шығарманы орындаудағы жылдамдық қарқыны екпін деп аталады. Әрбір шығарманың басында оның екпіні көрсетіледі. Екпін жай, орташа, жылдам (тез) болып үш топқа бөлінеді.

Бірінші - жай екпіндер: largo (ларго) - өте жай, ауыр, lento (ленто) - жәй, кең., grave (grave) - ауыр, adagio (адажио) - ауыр, мұңды.

Екінші - орташа екпіндер: andante (анданте) - асықпай, орташа., andantino (андантино) - андантеден жеңілірек., moderato (модерато) - бірқалыпты, орташа, allegretto (аллегретто) - жеңілірек.

Үшінші - жылдам (тез) екпіндер: allegro (аллегро) - жылдам, шапшаң., vivo (виво) - ширақ, қыздыра., vivace (виваче) - өте жылдам, өте тез., presto (престо) - аса жылдамдықпен, prestissimo (престиссимо) - ұшырта, ысырта.

Шығармада берілген барлық әдіс - тәсілдерді музыканттар өте жақсы меңгеріп, оларды бірдей бір уақытта қолданса айтарлықтай нәтижесі бар орындаушылық композитордың ойын толық жеткізе алады және адамның ішкі сезімін оятып, көңіл күйін дыбыс әуені, саз, ырғақ арқылы бейнелеп береді.

Әдебиеттер:

1. Байжұманов С. Халық аспаптар оркестрі. – Алма-Ата, 1993.
2. Момынұлы П. Қазақ музыкасының қысқаша тарихы. – Алма-Ата, 2002.
3. Ержанов М.Е. Домбыра үйрену мектебі. – Орал, 2015.
1. Жұбанов А. Ғасырлар пернесі. – Алма-Ата, 1975.
2. Бейсенбекұлы О. Сазды аспаптар сыры. – Алматы, 1998.
3. Сарыбаев Б.Ш. Қазақтың музыкалық аспаптары. – Алма-Ата, 1978.

УДК 372.4

Акамова Т.К.
СОШ №32, г. Уральск

ИССЛЕДОВАНИЕ УРОКА В РАМКАХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Переход на обновление содержания образования предъявляет новые требования к работе педагогов, обеспечение ими здоровьесберегающих технологий, компетентный подход в обучении, развитие критического мышления и индивидуализации образовательного процесса.

Формирование и развитие образованной, творческой, компетентной и конкурентоспособной личности, способной жить в динамично развивающейся среде, готовой к реализации, как в своих собственных интересах, так и в интересах общества. В соответствии с заданной целью ожидаемые результаты образования определены в виде следующих ключевых компетенций выпускника: [1]

Мне как учителю начальных классов было интересно насколько обновления коснутся начальной ступени образования. В этой связи особую значимость приобретает в условиях обновления содержания образования уровень дошкольного образования и воспитания. Предшкольная подготовка должна осуществляться с учетом психологических, педагогических, физических, физиологических требований как главных условий качества подготовленности детей для обучения в начальной школе.

Урок в начальной школе должен обеспечить

- деятельностный характер обучения
- соотношение образовательного стандарта с особенностями развития ученика школы, учитывая разный интеллектуальный запас и природный талант
- сохранение преемственности начального и среднего звена
- реализацию принципов интеграции школьных предметов как совокупность
- использование компетентно— ориентированных учебных заданий направленных на развитие функциональной грамотности современного ученика
- повышение качества знаний и развитие кругозора.

Ключевой фигурой нового содержания образования был и остаётся педагог. Компетентный специалист, владеющий всем арсеналом средств, социально зрелая, творческая личность, способная и стремящаяся к профессиональному самосовершенствованию.

Успешной социализации учащихся в условиях средней школы способствует овладение ключевыми компетентностями, которые осваиваются постепенно на каждой ступени образования.

Ученик начальной школы должен:

Знать единицы обучаемых языков и уметь использовать их при решении языковых задач. Уметь выразительно читать и пересказывать текст	Владеть разными видами речевой деятельности и диалогическими формами общения	Владеть основами счета, уметь решать задачи на логику и на развитие математической смекалки. Уметь решать и считать в уме.	Уметь писать грамотно диктанты, сочинения, изложения с использованием изобразительно-выразительных средств языка.

Система оценивания учебных достижений учащихся включает в себя:

- независимую внешнюю оценку результатов освоения учебного процесса
- внутреннюю оценку результатов освоения учебного процесса

Внутренняя оценка подразделяется на формативную (текущая) и суммативную (итоговую) [2]

Объектами оценки являются образовательные достижения учащихся:

- устные и письменные ответы учащихся;
- выполнения практических заданий;
- учебные проекты;
- творческие задания;
- портфолио;

Современный урок — «интеграция» и «преемственность» [3]

Примером полной интеграции является интеграция экологического воспитания с художественным чтением, уроками изобразительного искусства, физического развития. Примером частной интеграции — интеграции русского языка и художественное чтение, предметы естествознание и познание мира.

Интеграция знаний и умений по школьным предметам представляет собой единое, целое образование. В основе межпредметных знаний лежит принцип систематичности. Принцип систематичности предполагает установление связей между предметами, чтобы учащиеся усваивали целостную картину мира, начиная с начальной школы. Обогащение знаний это не просто их дополнение и углубление, а обязательное выполнение активной познавательной деятельности учащихся, то есть выполнение проектно-исследовательской деятельности учащихся.

Активное и непрерывное партнерство между учителем и учеником. Обязательное условие доброжелательная атмосфера учебного процесса использование современных информационно-коммуникативных технологий.

Переход на 12-летнее образование предполагает: ориентацию структуры и содержания образования на компетентностный подход; переход на новую систему оценки учебных достижений

обучающихся; использование инновационных технологий обучения и воспитания; направленность образовательного процесса на самореализацию школьников. Современное содержание образования не может ограничиться перечнем требований к предметным знаниям, умениям и навыкам, оно должно охватить все основные компоненты социализации, в том числе и систему универсальных учебных действий. Новая организация общества, новое отношение к жизни предъявляют и новые требования к школе. Сегодня основная цель обучения – это не только накопление учеником определённой суммы знаний, умений, навыков, но и подготовка школьника как самостоятельного субъекта образовательной деятельности.

Урок остается главной формой обучения в современной школе. Современный урок в условиях обновленной системы среднего образования РК – это особый урок. Чтобы составить краткосрочный план урока, нужно обратиться к шаблону краткосрочного планирования, в котором прописываются цели, виды деятельности, использование дифференциации, виды оценивания, межпредметные связи, а также рефлексия учителя и итоговое оценивание преподавания и обучения на данном уроке. При планировании урока учитель обращается к среднесрочному планированию. В соответствии с основными идеями Программы, урок строится, исходя не из темы урока, а на основе целей обучения и ожидаемых результатов. Урок, ориентированный на обучение должен планироваться на основе ясных и оправданных целей. Учителю необходимо определить, каковы цели этого урока. Они могут быть идентичны целям обучения (ЦО) или могут быть адаптированы для данного урока в случае долгосрочного характера ЦО (если для достижения ЦО требуется несколько уроков). [4]

Например: по математике при изучении темы «Числа и цифры», цели, которые достигаются на данном уроке: 1.1.1.1 понимать образование числа один; считать в прямом и обратном порядке в пределах 10; определять место числа 1 в натуральном ряду чисел. 1.1.1.2 читать, записывать число 1. [5]

При планировании урока полезно рассмотреть следующие вопросы: Какие цели урока поставлены? Поддерживает ли каждая часть урока достижения учащимися этой цели? Что будут делать учащиеся на уроке? Какие результаты они должны получить? Какую обратную связь от учащихся я планирую услышать? В планировании урока указываются критерии оценивания к целям обучения, которые должны быть достигнуты на данном уроке. Учитель может самостоятельно составить критерии оценивания или подобрать из методических документов «Сборник заданий по формативному оцениванию», «Сборник заданий по суммативному оцениванию». Оформление критериев оценивания включает описание достижений результатов обучающихся к концу урока по категориям: «Все смогут...», «Большинство...», «Некоторые...». Это поможет:

- акцентировать деятельность учащегося;
- точнее оценивать обучение учащихся.

Учителю, работающему по обновленному содержанию среднего образования РК, необходимо быть мобильным, в случае наглядной картины, если запланированные задания не дают результат, не вовлекают учащихся в учебный процесс, необходимо вносить коррективы и по окончании урока обязательно проанализировать его. Действия учителя должны быть направлены на эффективный урок, направленный на обучение.

Для неязыковых предметов, а это математика, познание мира, естествознание, художественный труд, физическая культура, необходимо сформулировать языковые цели, включая примеры лексики и фраз. Лексика и терминология специфична для каждого предмета. Например, при планировании урока математики, при изучении темы «Число и цифра 2», планируются:

Языковые цели: называть и показывать числа на числовом ряду, использовать в речи названия единицы измерения длины.

Ключевые слова и фразы: числовая прямая, один, много, числовой отрезок, сантиметр, измерение отрезка, два, пара. Языковые цели являются обязательным инструментом для овладения академическим языком, очень важно правильно определить их, так как насколько ясно сформулированы языковые цели, будет зависеть понимание учащимися того, что от них ожидает на уроке учитель. Языковые цели помогут учителю и учащимся создавать, измерять и поддерживать мотивацию к учебе.

На каждом уроке планируется реализация привития ценностей. Ценности, основанные на национальной идее «Мәңгілік ел»: казахстанский патриотизм и гражданская ответственность; уважение; сотрудничество; труд и творчество; открытость; образование в течение всей жизни.

В планировании так же указываются навыки использования ИКТ. К уроку учащиеся могут подготовить и использовать флеш-презентацию, которую можно загрузить на планшет или мобильный телефон через QR-код.

К каждому уроку учителю предстоит проанализировать и указать предварительные знания обучающихся. Что обучающиеся уже знают или что им нужно знать перед этим уроком (основные понятия, факты, формулы, теории)? И как вы можете активизировать уже имеющиеся знания? Например, урок естествознания, тема «Какие бывают животные?» пишем: обучающиеся имеют представления о домашних и диких животных; их отличительные особенности. Знание строения тела животных. Элементарные представления о местах обитания животных. Уход человека за домашними животными. Указывается межпредметная связь и каким образом она реализуется на уроке (посредством деятельности

или содержания). Например, урок естествознания, тема «Части растений» взаимосвязь осуществляется с предметами: самопознание, познание мира, музыка, математика.

Основная часть плана состоит из трёх этапов урока: начало урока, середина урока и конец урока. Обновленная образовательная программа реализуется на основе конструктивистского подхода к преподаванию и учению, сущность которого заключается в поощрении учащихся вести диалог, как с учителем, так и друг с другом. Важно отметить, что в рамках обновления содержания образования учебный процесс характеризуется активной деятельностью самих учеников. Особое внимание уделяется постановке разнообразных вопросов. Необходимо планировать и чередовать как индивидуальные, коллективные, так и групповые/парные виды работ, задания направленные на развитие критического мышления.

Учителю всегда нужно помнить о том, если вы будете говорить слишком долго, то у учеников будет меньше времени для обсуждения и взаимообучения. Для организации учебной деятельности учащихся и осуществления контроля ее результатов используются различные методы и средства, выбор которых осуществляется педагогом

Исследователи активных методов обучения отмечают, что если при лекционной подаче материала усваивается не более 20% информации, то при активных методах обучения – до 90%.

Приведу примеры, какие методы будут реализованы в уроке по естествознанию 1 класс по теме «Земля и космос»:

- Создании коллаборативной среды через групповую и парную работу;
- Технике «Ассоциации» через слушание «космической» музыки, к которой учащиеся определяют вызванные ассоциации;
- Объединение в группы «Звездопад» по цвету упавших звёздочек;
- Работа в группах через составление кластера «Космос» по опорным словам – карточкам;
- Работа в паре с помощью приёма критического мышления «Знаешь ли ты?», где учащиеся по рисункам в учебнике обсудят и ответят на вопрос «Зачем древним людям нужна астрономия?»;
- Activity в виде физминутки «Космонавты» и игры на внимание «Планеты»;
- Рефлексия, определяю эффективность урока с помощью листа обратной связи.

Дифференцированный подход включает организацию учебной деятельности различных групп, обучающихся с помощью специально разработанных средств обучения предмету и приемов дифференциации деятельности.

Поэтому важно продумать методы дифференциации, которые будут реализованы на уроке. Это:

- Приём «Толстые и тонкие вопросы» на развитие критического мышления: Зачем человек изучает космос? Какие гипотеза вы можете выдвинуть по теме? Что можно предположить? – высокого порядка.

Сколько планет в Солнечной системе? Какая по счёту от Солнца планета Земля? Какая самая маленькая, самая большая планета солнечной системы? – вопросы низкого порядка после просмотренного видеофильма «Какие бывают проблемы?»

- Творческая работа в группе «Звёздные узоры» через распределение обязанностей, так как в этой работе предусмотрены задания для всех(создать модель созвездия), для большинства (прочитать миф о созвездии), для некоторых (определить опорные слова, объяснить истории происхождения названий созвездий).

- Тестирование «Космос», в котором каждый учащийся определит уровень понимания материала с помощью самооценки теста.

И так как программа по естествознанию акцентирует внимание на навыках проведения наблюдения и исследования, знаниях о мире, на уроке планируется индивидуальная работа через наблюдение – исследование «Звездочёты», в котором учащиеся ответят на вопрос «Почему звёзды кажутся нам очень маленькими?» (все), определяют соотношения (некоторые).

В плане урока необходимо планировать реализацию формативного оценивания через техники и методы, промежуточные письменные работы, При этом необходимо учитывать, что данный вид оценивания:

- является частью преподавания и обучения («оценивание для обучения»);
- является безотметочным оцениванием;
- охватывает все цели обучения (цели обучения конкретизированы в учебной программе и учебном плане по каждому предмету и классу);
- осуществляется в соответствии с критериями оценивания;
- предоставляется обратная связь о прогрессе каждого учащегося;
- используются результаты для улучшения качества преподавания и обучения, улучшения учебной программы.

В конце урока необходимо планировать вопросы, задания позволяющие обучающимся поразмышлять о том, чем они научились; определить цели следующего урока, оценить работу как самому обучающему, так и работу других.

В заключительной части урока предусматривается дополнительная информация. Предлагается информация и задания по следующим пунктам: «Дифференциация», «Оценивание», «Межпредметная связь», «Здоровье и безопасность», «Связи с ценностями». После проведения урока необходимо уделить

внимание рефлексии по его проведению. Это позволит учителю определить плюсы и минусы проведенного урока и запланировать более эффективный следующий урок.

Литература:

1. Хуторский А. В. Методика личностно-ориентированного обучения Пособие для учителя М: 2005 г.
2. Конасова Н. Ю. Новые формы оценивания образовательных результатов учащихся
3. Бейсенбаева А. А. Интеграция науки и практики в условия мирового образовательного пространства. Алматы Межд. НПК февраль 2003 г.
4. Руководство для учителя. Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015 г.
5. Учебный планы (в рамках обновления содержания среднего образования) 1 класс.

УДК 316.6

Алибекова К.Х.

СОКШ-детсад Белес, район Байтерек, ЗКО

ТРУДНОСТИ В РАБОТЕ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ: СОЦИАЛЬНЫЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Проблемы современного учителя могут оказывать пагубное влияние на учеников, образовательный и воспитательный процесс...

Каким должен быть современный учитель? Понятие «современный учитель» не ограничивается какими-либо рамками. Но во все времена учитель для людей – это особенный человек, пример для своих учеников на всю жизнь. Умение отойти от многовековых теорий и малозначимых фактов, умение пошутить, разрядить обстановку, посмеяться вместе с классом над сложившейся забавной ситуацией, но никак не над учениками – очень важные качества современного учителя. Я считаю, что живу во «времена трудных подростков». Нередко у ребенка с неокрепшей психикой из-за влияния интернета и телевидения понятие «трудный подросток» ассоциируется с индивидуальностью, авторитетом у сверстников и воздыханием толпы. Стремясь к индивидуализации, подростки теряют себя, становятся толпой, продолжая кричать, что они не такие как все. Поэтому в настоящее время современный учитель должен обладать не только глубокими знаниями в возрастной психологии, но и умением видеть пути решения психологических проблем учащихся.

Современные ученики предъявляют большие требования к таким профессиональным качествам учителя, как эрудиция,

информированность, прогрессивность взглядов и идей, способность вести интересные уроки, создавать ситуацию успеха для учащихся. Современный учитель должен любить свою работу и детей. Без этого никак. Нельзя быть учителем без таких качеств, как отзывчивость, справедливость, равнодушие к чужой жизни. Самым главным для учителя оставалось уважение к себе и окружающим, ведь без четкого позиционирования себя как старшего и умудренного опытом невозможно добиться авторитета у подопечных, а без должного уважения к детям невозможно общаться на равных. Учитель должен быть близким для своих учеников, дарить им атмосферу морального спокойствия и благополучия, а также тепло своей души.

Давайте же обратимся к основным проблемам, с которыми сталкивается в своей практике каждый конкретный учитель попытаемся выявить их причины и предложить пути их решения.

Проблема №1. «Отсутствие доверия»

Одна из первых и, пожалуй, наиболее серьезных проблем, с которой столкнулся современный учитель, это то, что у учеников нет больше абсолютного доверия ни к нему как учителю, ни к учебнику как к источнику информации. Это связано в первую очередь с приходом эпохи Интернет, что в корне изменило основную роль учителя. Если раньше он был источником информации. То сейчас от него ожидают работы в качестве организатора активной познавательной деятельности учащихся. И в самом деле, с точки зрения Интернет учитель знает обо всем примерно в миллион раз меньше чем Интернет. Ученик теперь считает себя уже самостоятельным и осознает, что где-то справится и сам без учителя. Ведь он может легко найти информацию в Интернет

Проблема №2. «Создание негативного образа учителя»

В качестве еще одной причины такого отношения к учителю у учеников можно назвать чрезвычайную обработанность сознания учеников СМИ, где часто создается негативный образ учителя, занижается сам статус учителя. Ученики больше не относятся к учителю как к авторитетному старшему, а зачастую приходят просто посмеяться, поиронизировать над ним. Учитель – это звучит гордо!

Гордо?...Да, раньше это было действительно так. Эту профессию уважали, ценили, и гордились ей. Но что же происходит в наше время? Почему эта профессия становится маловостребованной? Почему больше в цене специалисты других отраслей? Почему раньше Учитель считался второй мамой, а школа-вторым домом? Что же изменилось? Учителя стали работать хуже? Учебные заведения стали плохо обучать?...Да, нет, наоборот.

В наше время появляются новые методы работы, ведь теперь каждая школа оснащена компьютерами, мультимедийными проекторами. Все движется. Теперь есть возможность создавать различные презентации, видеопроекты. Но тогда почему детям на уроках становится скучно, почему их не радуют эти мультяшные наглядности и уроки в форме путешествия или сказки, проекты, над которыми так долго работает преподаватель? Кто виноват, и что делать?—как писали классики в своих книгах. Виноват учитель? А может компьютер, который лишает возможности думать самим, читать, считать? А зачем? Все есть в сети, только клички по нужному слову. Теперь незачем ходить в библиотеки, в театры, в кино. Все можно посмотреть, благодаря компьютеру. Так оказывается виновата техника, оборудование? Но ведь это облегчает жизнь. Может и так! Но кроме этого, при неверном использовании приводит к деградации личности. В наше время всем видам искусств дети предпочитают компьютерные игры с различными миссиями, в которые входит не просто убийство насекомых, птиц, а истребление людей. И пока всех не уничтожишь, уровень не пройдешь. Вот и подумайте, как с такими детьми может справиться учитель со своими удивительно-сказочными уроками. Преподаватель пытается сердце отдавать детям, вложить в учеников душу, разум, а те, в свою очередь, отвечают безразличием, жестокостью. Теперь учащихся не запугаешь ни плохими оценками, ни родителями. Откуда в их сердцах столько ненависти и жестокости? Ведь не тому их обучают на любом уроке. Ответ прост—из современной жизни, из СМИ, телевидения, из тех же убийственных компьютерных игр, в которые разрешают играть родители. Общество стало агрессивным, люди безучастными друг другу. Соответственно и дети, являясь ячейкой общества, ведут себя соответственно. Кроме этого, большинство проблем идет из семьи. Так как родители, не интересуются жизнью детей, занимаясь лишь своими делами. Каждому ребенку хочется, чтобы его любили, ценили, но когда маме не до него, он всячески пытается привлечь ее внимание к себе, отсюда и плохое поведение, и вредные привычки, и плохая посещаемость и неуспеваемость в школе. Толк в наших детях будет только тогда, когда и семья, и школа, и общество будут работать в комплексе. А если воспитанием ребенка будет заниматься только преподаватель. А родители безучастно стоят в стороне, а общество постоянно проявлять агрессию и жестокость, тогда никакого толка от будущей личности мы не получим.

Проблема №3 «Учитель и ученики стали говорить на разных языках»

Не менее важная проблема, с которой сталкивается учитель, это тот факт, что учитель и ученики стали говорить на разных языках. Во-первых, это связано, прежде всего, с чрезвычайной распространённостью и популярностью технологий, Интернет и компьютерных игр. Эти технологии оказали огромное влияние прежде всего на мышление учащихся. Оно стало «технологичным, клиповым и мозаичным». Ослабла рефлексивная составляющая мышления, а значит и его рациональность. Как результат большинству современных учеников стало трудно воспринимать информацию на слух. Они не способны понимать язык традиционного образования с его авторской речью и длинными семиотическими структурами. Этот конфликт непонимания также влечет за собой и дополнительные проблемы у учеников, связанные с мотивацией к обучению. Она становится крайне низкой.

В качестве возможного варианта решения в данной ситуации, можно предложить самому учителю попытаться заговорить на языке учащихся и начать использовать ИКТ и развивающие компьютерные игры в образовательном процессе. Применение ИКТ способствует формированию непрерывного познавательного интереса у многих учащихся и усиливает мотивацию к обучению.

Проблема №4. «Трудности в воспитательной работе»

Еще одна проблема, с которой часто сталкиваются учителя в школе, это то, что им очень трудно вести с детьми воспитательную работу. На смену высоким духовным ценностям и идеалам пришли «постматериалистические» ценности, связанные с желанием повысить свой статус и добиться успеха. Традиционные же ценности нивелируются и поглощаются. Также благодаря тому, что Интернет делает практически доступной любую информацию, исчезает проблема недостижимости идеала. Утрата же идеала ведет к утрате идейности и духовности человеческой жизни. В этих условиях учителю следует принять учащихся с их установкой на поп-культуру и современные СМИ, не критиковать их за это, быть осторожными в своих негативных высказываниях на этот счет, но в свою очередь постараться показать учащимся другую «классическую» культуру и помочь им понять ее. И это представляется возможным, если по ходу учебного процесса будут обсуждаться и изучаться не только произведения поп-культуры, но и классической. Учитель своим примером может показать учащимся значимость и ценность классической культуры и опять же на своем примере привить детям высокие духовные идеалы. Однако, это возможно только в тех условиях, когда учащиеся не будут видеть в учителе авторитарного деспота, а равного и уважаемого партнера.

Проблема №5 "Эмоциональное выгорание педагогов"

Одной из серьезных проблем современной школы является эмоциональное выгорание педагогов, которому подвержены чаще всего люди старше 35-40 лет. Получается, что к тому времени, когда они

накопят достаточный педагогический опыт, а собственные дети подрастут и можно ожидать резкого подъема в профессиональной сфере, происходит спад.

У людей заметно снижается энтузиазм в работе, пропадает "блеск в глазах" нарастает негативизм и усталость. Случаются такие ситуации, когда талантливый педагог становится профнепригодным по этой причине. Иногда такие люди сами уходят из школы. меняют профессию и всю остальную жизнь скучают по общению с детьми.

Было проведено исследование, которое позволило выделить наиболее часто встречающиеся причины, способствующие росту тревожности, психической нестабильности учителя, а, следовательно, и эмоциональному выгоранию.

1. Эмоциональная перенапряженность учителя;
2. Учитель всегда эталон поведения, и не только на уроке, но и за порогом школы;
3. Нехватка денег в доходной части семейного бюджета порождает новые стрессы;
4. Приработки и дополнительные нагрузки подрывают физическое и психологическое здоровье;
5. Аттестации, отчетности, проверки, куча бумажной работы лишь усугубляют эмоциональную нестабильность учителя;
6. Неуверенность в завтрашнем дне;
7. Заниженная самооценка.

Уставшие, перегоревшие, неудовлетворенные педагоги - опасны! Себе, собственной семье, обществу. От настроения учителя, умения управлять собой, способности решить или отодвинуть на задний план личные проблемы зависит чему за этот урок, за этот день научатся дети. Психологи таким образом рисуют психическое состояние учителя, который эмоционально истощен. Состоянию эмоционального выгорания обычно соответствуют следующие чувства, мысли, действия.

Чувства: усталость от всего. подавленность, незащищенность, отсутствие желаний, страх ошибок, страх неопределенных неконтролируемых ситуаций, страх показаться недостаточно сильным. недостаточно совершенным.

Мысли: о несправедливости действий в отношении себя, незаслуженности своего положения в обществе, недостаточной оцененности окружающими собственными трудовыми усилиями, о собственном несовершенстве.

Действия: критика в отношении окружающих и самого себя, стремление быть замеченным или наоборот, незаметным, стремление все делать хорошо или совсем не стараться.

Чтобы не оказывать пагубного влияния на учеников, нужно разобраться с собой, со своими эмоциональными проблемами, со своим здоровьем.

Психологи часто рассуждают над темой профессионального здоровья, учителей. Данные специалисты видят следующие общие приоритеты в решении задачи сбережения профессионального здоровья:

1. Ключевой проблемой является низкая престижность здоровья, резко заниженное самосознание о ценности здоровья. Психологи предлагают поднять осведомленность об истинном состоянии здоровья, причинах его снижения и средствах, формах укрепления.
2. Учителя - представители стрессогенной профессии. Им необходимы реабилитационные процедуры, лечебно-диагностическое обследование и использование новых комплексов, подходов и достижений.
3. И главный приоритет - профессиональное долголетие учителя. А его можно достичь лишь путем гармонизации личности.

Мир образования сегодня необычайно многомерен, противоречив, полон поисков и суждений. Но в центре него - трагический и прекрасный образ. Образ Учителя. Трагический, потому что во всех человеческих неудачах учитель винит себя. Его открытая душа сегодня в противоборстве с окружающей реальностью. Но он все равно прекрасен.

Литературы:

1. Казиник М. Что такое школа будущего? Обращение к учителям.
2. Как школа убивает таланты детей и создает тысячи неудачников.
3. Дингилиши У.В. Образование в аспекте глобализации и информатизации\\ Современные наукоемкие технологии.
4. Стеклёнова С.Ю. Отношения сотрудничества и сотворчества учеников и учителя в эпоху информатизации образования.

Арыстанғалиева В.Т., Есқақова Ф.Е.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ОҚЫТУШЫНЫҢ ЖҰМЫС ӨНІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ

Жаһандық өзгерістер жүріп жатқан қоғам білім беру саласына жаңа әлеуметтік талаптарды қояды. Оқытушының кәсіби қасиеттерінен жоғары оқу орнының болашақ түлектерінің жетістіктері, өзін-өзі дамытуы мен еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігі тәуелді. Яғни, білім беру саласында жетекші ғана емес, оқытушы да өзінің педагогикалық қызметінде студенттермен жұмыста тайм-менеджмент (уақытты басқару) мәселесінде құзыретті болуы қажет.

Тайм-менеджмент – уақытты басқару техникасы, оған адамның өз уақытын дұрыс ұйымдастыруға және кез келген істе барынша жоғары жетістікке жетуге көмектесетін ережелер мен принциптер кіреді. Тайм-менеджмент көмегімен адам түрлі іс-әрекет түріне жұмсайтын өз уақытын саналы түрде бақылай алады, өз жұмысының тиімділігін және өнімділігін арттырады. Жоспарлау, басты басымдықтар мен мақсаттарды қоя білу адамға барлық істі стрессіз және шаршамай үлгеруге мүмкіндік береді.

Басты идеялардың бірі: тайм-менеджмент – бұл тек өз уақытын басқару ғана емес, бұл өз өмірін де басқару. Бұл өз уақытын көп іс тындыру үшін дұрыс ұйымдастыру тәсілі ғана емес, бұл өз өмірін басқара білу. Екінші идея: тайм-менеджмент сапасы біздің өміріміздің сапасын анықтайды. Өмірдің кез келген аспектісіне қарасақ, өмірден алатын жағымды түйсінудер, сәттілік және іс-әрекеттердің тиімділігі сіздің уақытыңызды қаншалықты сапалы жұмсайтыңызбен анықталады. Алайда қазіргі уақытта басқару әдістері адамның жеке өмірінде де қолданылады.

Уақытты ұйымдастыруға ғылыми тұрғы жаңа пайда болған мәселе емес. Тайм-менеджменттің тарихы тереңде жатыр. Бұдан 2000 жыл бұрын Ежелгі Римде белгілі ойшыл Сенека барлық уақытты пайдамен жұмсалған, яғни жақсы және жаман, пайдасыз деп бөлуді ұсынды. Сонымен бірге Сенека жазбаша түрде уақытты тұрақты тіркеп отыруды ұсынды.

«Тайм-менеджмент» ұғымы психологиялық, басқарушылық және педагогикалық әдебиеттерде жиі кездеседі. Бұл мәселемен П.Дракер, Ф. О'Коннел, Л.Зайверт, Б.Трейси, Г.Архангельский, Г.Захарченко және т.б. айналысуда. Қазіргі таңда тайм-менеджмент ұғымы «өзін-өзі басқару» ұғымымен бірге қолданылады. Тайм-менеджмент туралы кітаптардың авторы Г.А.Архангельскийдің ойынша, тайм-менеджмент – бұл ненің басты екенін және бірінші кезекте неге уақыт жұмсау керектігін анықтай алу өнері. Б.Трейси тайм-менеджментті – уақытты басқау өнері деп санайды. Оның ойынша, «тайм-менеджмент - бұл тек өз уақытын басқару ғана емес, бұл өз өмірін басқару».

Тайм-менеджменттің бірнеше құраушы бөліктерден тұрады:

- Уақытты қатаң ескеру;
- Уақыт ресурстарын оңтайландыру;
- Күнді жоспарлау (аптаны, айды не белгілі бір уақыт киындысын);
- Мотивацияны ұйымдастыру.

Тайм-менеджменттің негізгі ұғымдары:

Уақытты басқару тұжырымдамасы – бұл уақытты түсіну және қабылдау тәсілі. Тайм-менеджмент тұжырымдамасы адамның не үшін өз уақытын басқаруға үйрену қажет екендігінің себебін және мақсатын анықтауға көмектесетін менеджмент. Бұл үрдістің құндылығын саналы ұғыну, сонымен бірге уақытты басқарудың негізгі принциптерін түсіну.

Уақытты басқару әдістері – нақты міндетті шешуге көмектесетін әрекеттердің қандай да бір бірізділігі.

Уақытты басқару жүйесі - өз мақсатына тез және тиімді түрде жетуге мүмкіндік беретін тұжырымдамалар мен тізімдер кешені.

1. Тайм-менеджменттің негізгі ережесі – мақсатты дұрыс қоя білу. Мақсатты қоюда бастапқыда басты құндылықтарды анықтау қажет. Өз мүмкіндіктерін, мотивациясын саналы ұғыну керек. Мақсатқа жету жолындағы мәселелерді, қажеттіліктерді және кедергілерді талдау қажет. Мақсатты және оның соңғы нәтижесін нақты елестету қажет. Өз әрекеттерін жоспарлап, ресурстарды іздеп, оны жүзеге асыруға кірісу керек.

2. Тайм-менеджменттің екінші негізгі ережесі – басымдықты анықтау білу. Мақсатқа жетуде маңызды рөлді атқаратын істер бар, және маңыздылығы төмен істер бар.

3. Тайм-менеджменттің үшінші негізгі ережесі – бұл жоспарлау. Мақсатты қойғаннан соң келесі кезең жоспарлау болып табылады. Жоспарлау – тайм-менеджменттің бөлінбес бөлшегі. Адам жоспарлаумен айналысқан кезде ойлау белсендендіріледі, шығармашылық әлеует артады. Жоспар құрғанда мақсат нақтылана түседі. Жоспар құру жетістікке жетуге жоғары мүмкіндік береді. Жоспардың болуы өзіне және өз мүмкіндіктеріне сенімділікті арттырады.

Тайм-менеджмент әрекеттердің кең ауқымын қамтиды, оларға келесі әрекеттер кіреді:

- Мақсат қою;
- Уақытты жоспарлау және бөлу;
- Міндеттерге бөлу және ресурстарды басқару;
- Жұмсалған уақытты талдау;
- Уақытты тіркеу;
- Басымдықтарды анықтау;
- Тізімді жасау.

Бастапқыда уақытты басқару тек еңбек қызметі және бизнес саласына қатысты болды, кейін адам өмірінің түрлі аспектілеріне тарай бастады. Уақытты басқарудың құрылымы бар, оған бірнеше маңызды процестер кіреді:

- Талдау;
- Стратегия өңдеу және сәйкестендіру;
- Мақсаттарды қою;
- Жоспарлау және басымдық;
- Процесті жүзеге асыру;
- Мақсатқа жетуді бақылау.

Заманауи аспектілерді ескере отырып, кәсіби қызметтің мәдениетін меңгерген, басқарушылық, өзін-өзі жетілдіру қабілеттеріне ие және шәкірттерге нақты пән бойынша білім беріп қана қоймай, оқу материалын меңгеруге бағытталған қызметтің тәсілдері мен әдістерін көрсете алатын педагог туралы мәселе туындайды.

Жоғары оқу орнында жұмыс жасай отырып, педагог педагогикалық қызметпен қатар ғылыми жұмыспен айналысады. Егер уақытты дұрыс, тиімді және рационалды жұмсай алмаған жағдайда педагогқа өз міндеттерін сапалы орындау қиындық туғызып жатады. Сол себепті жоғары оқу орындарының оқытушыларының жұмысының тиімділігін арттыру үшін педагогикалық қызметте тайм-менеджмент мәселесін қарастыру қажеттілігі туындайды.

Педагогикалық қызметте оқытушылар тайм-менеджменттің көптеген тәсілдерін қолдана алады, мәселен күнделік жүргізу, онда нақты әрекеттер уақыт бойынша жоспарланады, әрекеттердің тізімі және басымдықтары көрсетіледі. Басымдықтарды анықтау – жоспарлаудың маңызды және ең қиын сатысы. Әдетте, оны жүзеге асыру үшін Парето принципіне құрылған әдістер қолданылады: істердің 20 %-ы 80% нәтиже береді, істердің 80% - 20% нәтиже береді. Оқытушылар үшін Эйзенхауер матрицасы бойынша басымдықтарды анықтау әдісін қолдануға болады, оған сәйкес барлық істер басымдықтардың 4 түрі бойынша бөлінеді:

- A — маңызды және шұғыл;
- B — маңызды, бірақ шұғыл емес;
- C — маңызды емес, шұғыл;
- D — маңызды емес, шұғыл емес.

Сонымен қатар, Лотар Зайверттің ALPEN әдісі бойынша оқытушылардың педагогикалық қызметін және студенттерді оқу үрдісін жоспарлауға болады:

A — сабақ конспектісінің жоспарын меңгеру сатыларына сәйкес жазыңыз;

L — материалды орындау, баяндау, әрбір әрекеттің, жаттығудың, тапсырманың ұзақтығын бағалаңыз;

P — қосымша міндеттерді жоспарлаңыз;

E — меңгеру сатыларына сәйкес материалды баяндау бірізділігін таңдаңыз;

Nachkontrolle — әрекеттердің орындалуын бақылау.

Тайм-менеджмент тек жұмыс уақытын ғана емес, бос уақыты мен демалысын да тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Сөйтіп, уақытты басқару – бұл уақыт ағымында өзінді ұйымдастыра білу болып табылады, бұл :

1. Барынша тиімді жұмыс жасауға;
2. Азырақ шаршауға;
3. Көбірек жұмыс жасауға үлгеруге;
4. Жақсы көңіл- күйді және денсаулықты сақтауға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, педагогикалық қызметте тайм-менеджмент арқылы көптеген алға қойған мақсаттарға қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер:

1. Архангельский Г. А. Организация времени. — СПб.: Питер, 2006.
2. Зайверт Л. Если спешить — не торопись. Новый тайм менеджмент в ускоренном мире. Семь шагов в эффективности и независимости в использовании времени: учебное пособие. — СПб.: АСТ Артель, 2007.

3. Трейси Б. Результативный тайм-менеджмент: эффективная методика управления собственным временем — М.: СمارтБук, 2007.

ӘОЖ 378.3

Асанова А. А
Орал қ., №37ЖОББМ

XXI ҒАСЫРДАҒЫ БІЛІМ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ҰСТАЗ КЕЛБЕТІ

*«Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында,
ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаздардың қолында».*
Н.Ә.Назарбаев

Қазіргі кездегі шапшаң жүріп жатқан жаһандану үрдісі әлемдік бәсекелестікті күшейте түсуде. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына «Мәңгілік Ел» атты Жолдауында «Біздің болашаққа барар жолымыз қазақстандықтардың әлеуетін ашатын жаңа мүмкіндіктер жасауға байланысты. XXI ғасырдағы дамыған ел дегеніміз – белсенді, білімді және денсаулығы мықты азаматтар» деген болатын.

Қазақстан Республикасы жалпы білім берудің жүйесін жетілдірудің жаңа кезеңіне қадам басты. Білім берудегі басты мақсат – жан – жақты дамыған, білімді, өмір сүруге бейім, өзіндік ой – талғамы бар, адамгершілігі жоғары, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны тәрбиелеу.

XXI ғасыр – білім ғасыры. Болашақтың бүгіннен де нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек білімде ғана. Қай ел болсын, өсіп – өркендеуі, әлемде өзіндік орнын алу сол мемлекеттің біліміне, білім сапасының жайына байланысты екенін ел Президенті Н.Ә.Назарбаевтың жыл сайынғы халыққа Жолдауында ерекше айтылуы да сондықтан. [1]

Білімнің іргетасын қалайтын негіздері мен танымдық қызығушылығы, жеке – дара шығармашылық жұмысқа деген дағдылары қалыптасатын мектептің білім беру саласындағы рөлі зор. Соған байланысты оқу – тәрбие үрдісін жақсартып, оқытуда жаңа педагогикалық технологияларды кеңінен қолдана отырып білімді терең игерудің жолдарын, әр пәннің ғылыми негіздерін меңгерту мәселелерін, оқушының ойлау қабілеті мен шығармашылық әрекетін дамыту сияқты ұтымды түрлеріне сүйенгеніміз жөн. Ондай істерді атқарғанда жалаң еліктеуді болдырмас үшін дәстүрлі тәжірибелерімізбен бірге әлемдік игі мұраларды сәйкестендіріп қолдансақ, оқу – тәрбие үрдісін бүгінгі күннің талаптарына сәйкес жүргізер едік.

Сапалы білім беру үздіксіз ізденумен тығыз байланысты. «Шеберліктің белгісі – түрлі әдісті болу» (А.Байтұрсынов), «Сабақ беру – үйреншікті жай ғана шеберлік емес, жаңадан жаңаны табатын өнер» (Ж.Аймауытов) екендігі жадымызда үнемі жаңғырып тұру керек. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі – білім сапасының кілті. А.Байтұрсыновтың «Мұғалім қандай болса, мектебі һәм сондай болмақ. Яғни мұғалім білімді болса, білген білімін басқаға үйрете білетін болса, ол мектептен балалар көбірек білім алып шықпақшы. Солай болған соң, ең әуелі мектепке керегі – білімді педагогика, методикадан хабардар, жақсы оқыта білетін мұғалім» деген сөздері бүгінге дейін маңызын жойған жоқ. [2] Қай пәннің де мазмұны мен міндетін, мақсатын, құрылысын анықтайтын оның бағдарламасы. Бағдарлама оқу курсының мазмұны мен көлемін анықтап қана қоймай, онда сол курс материалының орналасу тәртібі, орны, әрбір бөлімінің бір – бірімен байланысы, теориялық, материалдың жүйесімен біртіндеп берілуін анықтайды. Мұғалім өз жұмысын бағдарламаға сүйене отырып жоспарлайды; яғни қандай әдістемелік әдістерді қолдануға болады, дидактикалық материалдарды қалай ұштастыру қажет, оқулықтағы жаттығу материалын тиімді пайдалану жолдарын, ең тиімді деген әдістемелік тәсілдерді белгілеп, үйде, сыныпта орындайтын жаттығу жүйесін іріктеп қалай жүргізу керектігін жоспарлайды. Оқулық – білім алу құралы. Оқулық – білім нәрінің мөлдір бастауы. Оның басты міндеті оқушының білімін жетілдіру. К.Д.Ушинский айтқандай «Оқулық – жақсы сабақ берудің іргетасы». Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты талаптарын орындау үшін оқушылар қажетті оқулықтармен қамтамасыз етілуі тиіс. Қазір баспалар көп, оқулықтар әр түрлі, оқу бағдарламалары мен кейбір оқулықтардың материалдары толық сәйкес келе бермейтін жайлар кездесіп жатады. Бұл да жүйелілікті қажет етеді. [3]

Қазіргі таңда оқыту мен тәрбиені қатар бір арнаға тоғыстыра отырып, білім беру қоғамдағы ең өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Оқыту мен білім беру арнайы бір әдіс-тәсілдерді қажет етеді. Оқыту барысында ең басты компонент ол-тәрбие элементі. Тәрбиесіз берілген білім-адамзаттың қас жауы екені бізге аян. Ұлттық қазақ болмысын қалыптастыра отырып, жаңашыл ұстазды даярлау ерте заманнан бастау алған десе болады, себебі ұлы данышпан Абай атамыз, Шәкәрім сынды елге танымал ұлы ойшылдарымыздың асылдай, жаһұт кисса, яки қара сөзлерінен бастау аламыз. Ұлттық құндылықтарды

жас ұрпақтың бойына сіңіруге ат салысқан еліміздің біртуар азаматтарының ықпал етуімен, әр жеке тұлғаның бойына құндылықтарды қара сөздері, жыр-дастандары, мақал-мәтелдері арқылы жеткізе білді.

Кез келген ұлттың мәдениетін танып-білуде сүйенетініміз - тіл. Тілдік деректер арқылы ұлт туралы, оның мәдениеті мен тарихы, ұлттық ерекшеліктері туралы мол дерек аламыз. Бұл орайда тіліміздегі фразеологизмдердің орны ерекше. Онда халықтың ғасырлар бойы сақталып келген салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, дүниетанымы, тарихы көрініс тапқан. Тұрақты тіркестер мазмұнына үңілу арқылы ұлттық маңызы бар деректерді анықтауға мүмкіндік туады. Демек, ұлт болмысын танып білуде фразеологизмдердің қосар үлесі зор.

Тіліміздегі тұрақты тіркестер халықтың ерте заманнан бергі бүкіл өмірінен мәлімет береді. Халықтың күн көріс, тұрмыс-тіршілігі негізінде өрбіген түйсік пайымдаулары, соған байланысты қалыптасқан салт-дәстүр, әдет-ғұрыптар тілдік қолданыстағы тұрақты тіркестерден көрініс табады. Әр ұлт тіліндегі фразеологизмдер сол ұлт өміріне тән бүкіл заттық, рухани, мәдени өмірінен хабардар етеді. Өз пәнім бойынша фразеологизмдер мен мақал-мәтелдерді қолдана отырып, сабақта оқушылардың тілдік қорын дамытуға ат салысып келемін, себебі оқыту мен оқу барысында жас ұрпақтың бойына ең алдымен ұлттық болмысты қалыптастыру, жалпы еліне деген құрмет, патриоттық тәрбиені қалыптастыруымыз қажет. Ұлттық боюы қою фразеологиялық бірліктер әсіресе ұлттың өзіне ғана тән қасиетін көрсететін салт – дәстүрі, мәдениеті, тұрмысы, тарихы мен географиясы, жер, су аттарын білдіретін ұғымдар аударманы күрт қиындата түседі. Жалпы аудармамен айналысқан бірде бір ғалым, бірде бір тіл мамандары фразеология мәселесін аттап өте алған емес. Ол заңды да. Сонымен фразеология аудармасын зерттеуде А.В. Федоров, И.Я. Рецкер, Н.Л. Шадрин, В.Н. Комиссаров және т.б. Қазақ ғалымдарының арасында І.К. Кеңесбаев, М.Қ. Қаратаев, С.О. Талжанов, М.Б. Балақаев, Ө. Айтбаев және т.б. еңбектерін ерекше атап өтуге болады. Біздің қарастырайық деп отырған қазақ әдеби тіліндегі және ағылшын тілінің құрамындағы фразеологизмдердің құрамы, құрамындағы сыңарлардың кірігуі тіркесуі, семантикалық байланысы жағынан бір бірінен айырмаланатын ерекшеліктері өте көп, бірақ та аударма процесі кезінде фразеологизмдердің (тіркесу нысаны, құрамында неше сөз бар екендігі) айтарлықтай рөл атқармайды, тәжімалаушылардың назарын аударатын – түп нұсқа тілдегі фразеологизмдердің ұлттық ерекшеліктеріне көңіл бөле отырып, семантикалық құрылымының аударма тілде берілуі. Фразеологизмдерді не үшін біз оқыту барысында сабақ процесінде қолдануымыз қажет? Фразеологизмдер арқылы оқушылар және ұстаздар ең алдымен сөздің мағынасын түсінуге бағытталса, ал екінші жағынан күнделікті өмірде ұтымды әрі тез іс-жүзінде қолдануға жол ашады, олардың ойлау және сөздің қорларын дамытады.

1. Сөзбе-сөз (калька) тәсілі тілдік бірліктің (сөздің, сөз тіркесінің) сыртқы нысанын, ішкі мазмұнын, нақтырақ, сол қалпында аудару дегенді білдіреді. Мысалы: *not to believe one's own eyes (ears)* — өз көзіне өзі сенбеу; *fish begins to stink at the head* — балық басынан шіриді; *to lead a cat and dog life* — ит пен мысықша өмір сүру; *to get up one's wrong foot* — сол аяғымен тұру; *black gold* — қара алтын; *a black list* — қара тізім, бұл фразеологизмдердің калькаланған қазақшасы мейлінше тұрақталған әрі қазіргі тілдік қорда жиі кездеседі. Калька тәсілімен аудару кезінде аудармашы түпнұсқадағы тілдік бірліктердің түр-түрпатына, өзге халықтардың мәдениетіне қатысы бар екенін естен шығарып алады, және кей жағдайларда мән-мағынасы түсініксіз болып шығады. Сондықтан да бұларды мағынасына қарай, балама болатын сөз тіркестерін, егер ондай тіркестер болмаса, мағынасын бере аларлық жеке сөздермен немесе еркін сөз тіркестерімен аударуға болады.

2. Түсіндірме арқылы аудару тәсілі. Мысалы: *come to one's own autumn* — өзіне тиісті жазасын алу; *have something one's conscience* — өз кінәсін сезу (түсіну); *addict oneself to vice* — жаман әдетке салыну; немесе қазақ тілінде: ала жібін аттамау – *be honest and descent*; ашпа жалап күйде өмір сүру – *live from hand to mouth*; ауызынан ақ ит кіріп қара ит шығу – *use foul (bad) language*; таңды көзбен атыру – *to spend the night until morning*; қосағымен қоса ағару – *live a happy life*.

3. Толық балама – екі бейнелік сәйкестік болған жағдайда, яғни толық сәйкес келуі. Мысалы: *play with fire* – отпен ойнау; *aspersion smb's name* – біреудің атына кір келтіру; *to set a fire* – от салу; *the rotten apple injures its neighbours* – бір қарын майды бір құмалақ шірітеді; *to addle one's brain* – бірденемен миын ашыту; немесе қазақ тілінде көздің ағы мен қарасы – *the apple of one's eye*; көзден жарық көңілден таса – *out of sight out of mind*; көзі ағару – *lose one's sight*.

Алайда фразеологиялық тіркестерді салыстыра зерттеуде мағыналық және тұтастығы, бейнелілігі, яғни толық сәйкестігі сирек кездесетіні байқалады. Тіл- тілдегі фразеологиялық бірліктердің сәйкес мәндес келуі, аударманың жатық болуына көп септігін тигізеді және аударманың жұмысын едәуір жеңілдетеді.

4. Жартылай балама – дәл сол мағынаны басқаша бейнелеуіш құралымен беру тәсілі, яғни мағыналас тіркестер. Мысалы: *abuse somebody left and right* – жерден алып жерге салу; *commit adultery* – жұбайының көзіне шөп салу; *aspersion smb's character* – біреудің абыройын айрандай төгу; *to give somebody a foot* – аяғынан шалу; *to play the baby* – балалыққа салыну немесе балалық жасау; немесе қазақ тілінде: ақ пен қараны айыру – *tell good from evil*; екі беті анардай – *red cheeks*.

Қорыта келгенде тіл-тілдегі соның ішінде ағылшын және қазақ фразеологиялық тіркес құрамындағы компоненттердің әр түрлі болып аударылуының басты мақсаты – аударма оқырманның құлағына жатық әрі түсінікті болуы. Жасанды әрі түсініксіз аударма екі жаққа да тиімсіз.

Оқушылардың лексико-фразеологиялық сөз байлығын дамыту мақсатында ағылшын тіліндегі тұрақты тіркестер мен еркін тіркестердің берілу ерекшеліктері мен ағылшын тіліндегі фразеологиялық бірліктерді қазақ тіліне аударудың тәсілдерімен таныстыру басты мақсат болды. Тапсырмалар берілу арқылы оқушылардың сөйлеу әрекетінде фразеологизмдерді қолдануы анықталып, сөйлеу қабілеттерінің деңгейі бақыланды. Осыған орай, қорытынды шығарып, жеке оқушыға бағытталған технологияны қолданып, әр баланың өзінің білім деңгейіне сай тапсырма дайындалды. Бүгінгі жас жеткіншек-болашақ тізгінін ұстайтын, ел мен жер қамын ойлайтын ертеңгі азамат. Ендеше, бала тәрбиелеуде халқымыздың тәлім-тәрбиесін халық мақал-мәтелдермен байланыстырып сабақтар өткізсек, бастауыш сынып оқушыларының сабаққа ынтасы артып, түсініктері молайып, танымдық белсенділіктері артар еді. Мысалы, өз сабақтарында мақал-мәтелдерді кеңінен пайдаланамын. Атап айтар болсам, ана тілі сабағында тақырыпқа байланысты мақал-мәтелдер айтып, оның мағынасын ашу мақсатында оқушылардың ой-пікірлерін тыңдап және мақал-мәтелдер жинақтауға тапсырма беремін. Қазақ және ағылшын тілі сабақтарында мақал-мәтелдерді көркем жазу ретінде қолданамын. Ол үшін алдын ала тапсырма беремін, мәселен, алфавит бойынша немесе тақырып бойынша мақал-мәтелдер жаттап, жазып келуге оқушыларым мұндай шығармашылық жұмыстарды қызығушылықпен атқарады. Сынып сағаттарында мақал-мәтелдерге байланысты түрлі сайыстар ұйымдастырып отырамын. Әрбір сабақ барысында халықтық педагогиканы пайдалана отырып, сабақты қызықты, тартымды етіп өткізу оқушылардың белсенділігін арттыра түсетіні сөзсіз. Міне, осындай тәсілдерді жас мұғалімдер өз сабағында пайдаланса. Елбасымыздың жолдауында айтылған білімге қатысты мәселелер өз шешімін табар еді.

Балаларды халықтық педагогика негізінде тәрбиелеуіміз керек. Себебі, тәрбие-қалып. Егер қалып қисық болса, ол сол қалыпқа салған затың да қисық болады. Сондықтан тәрбиеде ұсақ, мағынасыз бөлшек жоқ. Әсіресе, балаларға айтқан, көрсеткен нәсептің барлығы шындық, сұлу, әдемі, үйлесімді болуы шарт. Сонда ғана бала балғын талдан биік бәйтерекке айналады.

Бүгінгі таңда мектеп пен жоғарғы оқу орындарында білім беру жүйесі классикалық және кредиттік үрдісте қалыптасқан. Ескі жүйені жаңартылған білім беру мазмұны алмастырды. Жаңа әдіс-тәсілдер, жаңа бағдарлама бізге көптеген жаңалықтарға толы болды. Әр педагог ең алдымен білім траекториясын құра білуі қажет, өйткені егер сабақ барысында мақсат қойылып, ол мақсатқа жете алмаса ол педагог үшін бір кемшілік десе болады. Оқыту мен оқу барысында әр педагог сабақты жалпы шебер ұйымдастыра білуі қажет, өйткені сабақтың ұтымды және сәтті шығуы осы біздің сабақты дұрыс ұйымдастыра білуімізде.

Жаңаша оқыту технологияларын қолдану арқылы, оқушылардың әртүрлі қабілеттерін жетілдіріп, интеллектуалдық және шығармашылық әлеуетін дамытып, қарапайым нәрседен ой тұтатып, ойын еркін айта алатын тұлға тәрбиеленеді. [5] М.Жұмабаев өзінің 1923 жылы жарық көрген «Педагогика» кітабында «Жаңа алынған білім мен ескі білімнің қатынасы болсын. Яғни білім бергенде, жақыннан алысқа, таныстан жатқа көшсін, жаңа білімді ескі біліммен байлап беру керек» деп жазды. [6] Ия, шыныменде жаңа мазмұнға көшу біз үшін жауапкершілікті талап етті. Біздің ерте заманнан бастау алған білім беру жүйеміз қазіргі таңда жаңашылдықты талап етті. Жаңаша оқыту ЖОО студенттеріне университет қабырғасынан арнайы пән ретінде оқытылып келеді. Студент, яғни болашақ ұстаз тек қана білім алып қана қоймай, сонымен қатар алған білімін іс-тәжірибесі арқылы көрсете білуі қажет. Мектеп пен ЖОО өзара әрекеттесуінің бірден бір жолы, болашақ ұстаздар даярлауда аздаған кемшіліктер кездесіп жатады. Колледж және университет қабырғасында оқып жүрген студенттерді салыстырмалы түрде қарасаңыз, іс-тәжірибенің аздығы. Университет қабырғасында оқып жүрген студент өзіне артылған жауапкершілікті сезіне білуі қажет, өйткені қоғамда білікті де, білімді мамандарды даярлау – бұл еліміздің өркендеуінің басты бір себебі. Болашақ ұстаздың көкейінде көптеген сұрақтар туындары хақ.

Оқу-тәрбие үдерісін жаңғырту. Бұл бағыттың үдерістері біздегі білім саласына ене бастады. Мәселен, бүгінгі таңда академиялық еркіндікті дамыту білім беру жүйесін түбегейлі өзгертті деп айтуға болады. Білім алушының таңдаған пәні бойынша, мамандығына қатысты сабақтарды меңгеруі - академиялық еркіндіктің басты қағидаты болып саналады.

Әрине, ол өз кәсібінің майталманы, осы мақсатқа рухани күш - жігерін, парасат - қуатын салу керектігі айтпаса да түсінікті. Бұл - әркімнің қолынан келе бермейтін, ерекше талантты қажет ететін, бай қиялды адамға тән қасиет.

Сондай - ақ ұстаз күнбе күнгі өзінің көп қырлы еңбегінде мазмұны әр түрлі кездейсоқ жайттардың туындап отыратынын алдын ала сезіп, болжап және оның оң шешімін табуға дайын болуға тиіс. Сондықтан да ұстазды әр баланың жан - дүниесін танып - білуші әрі оны жеке тұлға етіп қалыптастырушы. Білім беру саласы ерте заманнан бастау алса, соның дәнекері – біздің ойшыл ақын-жазушыларымыз. Абай, Шәкәрім, Мағжан және Ыбырай сынды ұлы ойшылдарымыздың дара жолдарымен анық басып келіп, қазіргі таңда зор нәтижеге қол жеткізіп отырмыз.

Сондықтан әрбір шәкірт өзіне үлгі - өнеге болған сүйікті мұғалімін ұстазым деп атайды.

Осы тұста Абайдың:

Ақырын жүріп, анық бас,

Еңбегін кетпес далаға.

Ұстаздық еткен жалықпас,

Үйретуден балаға,- деген өлең жолдары еріксіз ойға оралады. Егер әр шәкірт өмірде бір кірпіш болып қаланып, ұстаздан шәкірт озып жатса, төккен тер мен адал еңбектің ақталғаны емес пе?!

Педагог әрқашанда өзін қоғам талабына сай үздіксіз тәрбиелеп отыратын, адамдармен, әсіресе, оқушылармен қарым - қатынасқа тез түсе білетін, ұйымдастырушылық қабілеті бар, өз пәнін жетік білетін әрі уағыздаушы, таланты мен тәжірибесі тоғысқан, өзінің қоғамындағы саяси өмірге белсенді араласып, өз елі мен жеріне деген сүйіспеншілігі негізінде оқушыларға үлгі болуы керек. Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев "Болашақта еңбек етіп, өмір сүретіндер бүгінгі мектеп оқушылары, мұғалім оларды қалай тәрбиелесе Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан ұстазға жүктелер міндет ауыр" деген болатын. Қазіргі заман мұғалімінен тек өз пәнінің терең білгірі болуы емес, тарихи танымдық, педагогикалық - психологиялық сауаттылық, саяси экономикалық білімділік және ақпараттық сауаттылық талап етілуде. Ол заман талабына сай білім беруде жаңалыққа жаны құмар, шығармашылықпен жұмыс істеп, оқу мен тәрбие ісіне еніп, оқытудың жаңа технологиясын шебер меңгерген жан болғанда ғана білігі мен білімі жоғары жетекші тұлға ретінде ұлағатты саналады деп ойлаймын.

Еліміздегі білім беру саласында қордаланған мәселелер өте көп. Мәселен, мұғалімнің білімсіздігі, оқулықтар мәселесі, басшылардың жүгенсіздігі, оқушылардың тәрбиесі, «бармақ басты, көз қысты» әрекеттер, тағысын тағы. Бұлардың барлығы елдегі білім сапасыздығын арттыратын факторлар саналады. Білім жүйесіне бейжай қарауға болмайды. Өйткені, бүгінгі оқушы - ертеңгі маман. Білімсіз оқушыдан жақсы маман шықпайды тағы белгілі. Сондықтан, білім беру саласына мемлекет тарапынан жасалып жатқан түрлі шаралар, жаңашыл бастамалар осы олқылықтардың орнын толтыруы тиіс. Адамды өз білімін дербес толықтыра білуге, ғылыми ақпараттың үдеген тасқынында бағдар таба білуге баулу қажет.

ӘОЖ 796.035-057.57

Байтлесова Н.К., Исанова А.А.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ ТУРАЛЫ БІЛІМІ

Жастардың денсаулығы – қоғамның экономикалық, әлеуметтік және саналы жетістіктерін сипаттайтын маңызды көрсеткіштердің қатарына жатады. Қазақстандағы студент жастардың денсаулық деңгейлері қоғамның, әсіресе дәрігерлер және мұғалімдердің арасында дабыл қағуда. Ақпарат құралдарының материалдары және статистикалық деректердің көрсетуінше XX ғасырдың аяғында, XXI ғасырдың басында жастардың денсаулықтары күрт төмендеген. Студенттердің денсаулық деңгейлерінің көрінісі көпшілік жағдайда оқу орындарындағы дене тәрбиесі мұғалімдеріне де қатысты.

Қазіргі кезде білім беру мекемелерінің алдында тұрған міндеттердің бірі – жас ұрпақтың салауатты өмір сүруге көзқарасын қалыптастыру, олардың денсаулығын сақтауға, қоршаған ортасын таза ұстауға және жоғары, сапалы білім алып, сол білімді келешектегі өмірінде пайдалана білуге тәрбиелеу. Өмір салты мен денсаулық арасындағы өзара байланыс салауатты өмір салты ұғымын құрастырады. Салауатты өмір салтын насихаттауда, салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру мәселелерін жетілдіретін, осы саладағы басымдылықтарды анықтайтын ғылым да, өскелең ұрпақты оқыту, тәрбиелеу формалары мен жаңа әдістерді ұстанатын білім де қажет.

Денсаулық - тән, рухани және әлеуметтік игіліктің жиынтығы Қазақстанның болашағы – ертеңгі ұрпағында болғандықтан жастардың денсаулығы халықтың өсімі мен санасын анықтайды. Денені үнемі шынықтыру, сананың сапа деңгейін көтеру, интеллект өрісін биіктету, рухты шыңдау - бәрі де денсаулыққа қызмет ететін әрекеттер. Ал мұны жүзеге асыру, жас ұрпақтың салауаттылығын қамтамасыз ету ең алдымен отбасы мен мектепке жүктеледі. Сондықтан, бүгінгі күні Қазақстан мектептеріне жан-жақты дамыған, денсаулығы мықты, салауатты өмір салтын мұрат тұтатын жеке тұлғаларды тәрбиелеу басты талап етіп қойылған.

Ұлттық идеяға айналатындай салауатты өмір салты бүгінгі күні жан-жақты қарастыруда. Педагогика ғылымында бұл мәселе төңірегінде назар аударатын көптеген зерттеулер жүргізілуде. Оларды ғылыми тұрғыда жүйелей келе, мынадай бағыттарын атап айтуға болады:

- салауатты өмір салтын философия мен әлеуметтану ғылымы тұрғысынан (Л.Н.Арутюнян, Ю.Б.Бромлей, И.Т.Левкина, Р.В.Рыбкина, Т.Ж.Нақыпбеков және т.б.);

- оқушылардың бойында құндылық бағдар негіздерін қалыптастыру (Г.К.Нұрғалиева, С.С.Тілеуова және т.б.);

- оқу-тәрбие үрдісінде жастардың салауатты өмір салтын адамгершілік құндылықтар арқылы қалыптастыру (А.Каплиева, Б.Қ.Мұхаммеджанов, Г.Ж.Нұрышева, Ж.Торыбаева және т.б.);

- салауатты өмір салтын тарихи дамуы және халықтық педагогика тұрғысынан зерттелуі (Ж.Ембергенова, Э.Құрманалиева және т.б.);

- валеология ғылымын теориялық және әдістемелік тұрғыда зерттеу мәселелері (А.С.Иманғалиев, А.Ақанов, Ж.Ж.Нұржанова және т.б.);

- оқушылардың бойындағы салауатты өмір салтының психо-физиологиялық аспектілері (Ш.Ә.Түлебаева, Т.Қ.Игисинов, И.В.Мордвинцева және т.б.).

Қоғамдық жаңару кезеңінде, еліміздегі әлеуметтік-саяси, экономикалық қатынастардың сипатының өзгеруі өз кезеңінде қоғамдық білім, тәрбие институттарының да жұмыс бағыты мен мазмұнына жаңа талаптар қойып отыр. Сондықтан жоғарыда аталған зерттеулерді негізге ала отырып, қоғамдағы мектеп, отбасы бала тәрбиесіне, әсіресе салауатты өмір салтын қалыптастыратын тиімді жолдарын іздестіру – заман талабы болып отыр [1].

Әрбір жоғары оқу орындарында оқу процесін ұйымдастыру кезінде бір ғана мақсат қойылады – ол оқу тәрбие процестерін ұйымдастырудың қазіргі заманғы әдістерін қолдану арқылы жоғары деңгейдегі мамандарды дайындау, кейін алған білімдері мен дағдыларын тәжірибеде немесе ғылыми зерттеулерінде қолдану. Бірақ кәсіби білімдері мен дағдыларын толыққанды қолдану тек қана жас мамандардың денсаулығы мықты, жұмыс қабілеті жоғары болған жағдайда ғана жүзеге асады. Ал денсаулықтың мықты, жұмыс қабілетінің жоғары болуы арнайы ұйымдастырылған дене тәрбиесі және спортпен үнемі шұғылданған кезде ғана болады. Дене дайындығының сапасы әрбір жас маман үшін тек қана жеке емес, әлеуметтік-экономикалық мәселе [2].

Қазіргі таңда қоғамның салауаттылығы маңызды сипатқа ие. Бүгінгі болашақ мұғалімді дайындауда олардың салауатты өмір сүру мен денсаулық, дене мәдениеттерін өздері игермей тұрып, оларды білімді, білікті маман ретінде қалыптастыру мүмкін емес. Себебі әр болашақ маманның денсаулығы жеке байлық қана емес, ол сондай-ақ халқымыздың білім және экономикалық қуатының өсуі үшін де қажетті шарттарының бірі. Соның ішінде денсаулықтың басты шарты-мәдени орта, салауатты өмір салты [3].

Қазіргі уақытта студенттерді жоғары қауіпті тобына жатқызуға болады, өйткені қазіргі өмірдің жағдайы студенттер оқу кезеңінде олардың физикалық, психикалық және репродуктивті денсаулығына кері әсер ететін орта факторларының тұтас кешенінің әсерін сезінеді. Ғылыми ақпарат ағынының ұлғаюына, инновациялық технологияларды енгізуге байланысты жоғары және орта буын мамандарын даярлау деңгейіне қойылатын талаптар білім беру технологияларының теориялық негіздері студенттердің шамадан тыс жүктелуіне әкеледі. Олардың психоэмоционалдық шиеленісі артады, жүйке, эндокриндік және иммундық жүйелердің бейімделу резервтері таусылады, аурулардың ықтималдығы артады [4, 295 б.].

ҚР жастар саясатының негізгі міндеттерінің бірі жастардың өзекті мәселелері бойынша зерттеулер жүргізу және оның кәсіби, рухани және физикалық дамуы үшін қажетті жағдайлар жасау болып табылады. Мұның барлығы студенттердің өмірін, тұрмысын экономикалық жағдайда, студенттердің денсаулығын қалыптастыруға әсер ететін медициналық-әлеуметтік және медициналық-ұйымдастыру факторларын терең талдауды талап етеді.

Ел Президентінің "Қазақстан-2030" Жолдауында біздің азаматтарымызды салауатты өмір салтын жүргізуге дайындау, дұрыс гигиена мен санитарияны сақтау, дұрыс тамақтануды сақтау арқылы аурулардың алдын алу және денсаулықты нығайту бойынша білім беру және денсаулық сақтау органдарының стратегиясы айқындалған [5].

Студенттердің денсаулығы, олардың әлеуметтік жетілуімен қатар, оқытудың қажетті шарты және жоғары кәсіби жарамдылығы болып табылады. Студенттер белгілі бір жаспен, еңбек пен өмірдің ерекше жағдайларымен, өзінің құндылықтарымен, қондырғыларымен, мінез-құлықтың эталондарымен біріктірілген ерекше әлеуметтік топты құрайды.

Қазіргі өмір сүру жағдайы студенттер жаңа факторлар кешеніне бейімделуге мәжбүр, олардың ішінде ақыл-ой және психоэмоциялық шиеленіс, ақпараттық стресс, еңбек, демалыс және тамақтану режимінің жиі бұзылуы соңғы рөл атқармайтын болады.

Қазіргі студент жастарға тән: еңбек қызметімен қосымша жұмыспен қамту және ерікті дене шынықтыру-сауықтыру белсенділігінің төмен деңгейі салауатты өмір салты туралы білімінің төмендігіне әкеледі.

Бүгінгі таңда студенттің салауатты өмір салты туралы білімінің бір бөлшегі жеке тұлғасына қарауын қарастыратын қозғалыс белсенділігіне қызығушылығынсыз денсаулықтың қанағаттанғысыз жай-күйі үнемі байқалатын болады.

Осының барлығы жоғары оқу орындарында дене шынықтыру-сауықтыру қызметі саласында инновациялық жұмыстарды ұйымдастыру және салауатты өмір салтына қызығушылықтарын қалыптастыру мәселелерін шешуге бағытталған белгілі бір жағдайлар жасау кезінде мүмкін болады.

Өйткені, біріншіден, дене тәрбиесі құралдарын пайдалану денсаулықты түзетуге бағытталған профилактикалық іс-шаралар жүйесінде бірінші орынға ие болды, екіншіден, спортпен шұғылданғанда ағзаның дене дамуында оң өзгерістер болады, ал үшіншіден, спорттық-бұқаралық жұмыс студенттердің өмірі мен денсаулығын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Студенттің салауатты өмір салты туралы білімінің тағы бір маңызды бөлімі ЖОО-дағы спорттық-бұқаралық жұмыстар болып табылады. Спорттық-бұқаралық жұмыстарға студенттердің араласуы негізінде оқыту мен тәрбие интеграцияланады, әлеуметтендіру мен өзін-өзі дамыту жүзеге асырылады, студенттің белсенді өмірлік ұстанымы қалыптасады. Осыған байланысты университеттің спорт клубының студенттердің денсаулығын сақтаудағы рөлі артады.

Студенттің салауатты өмір салты білімін қалыптастыру тиісті мотивациясыз мүмкін емес екенін атап өткен жөн. Мотивация-бұл тұлғаның мінез-құлқын және қызметін негіздейтін психологиялық әртүрлі факторлар жүйесі. Педагогикадағы мотивация мәселесі орталық болып табылады және белгілі бір деңгейде мінез-құлық белсенділігін ынталандыратын және қолдайтын мінез-құлықты анықтайтын факторлар жүйесін белгілеу үшін қолданылады.

Салауатты өмір салты білімі қажеттілігі туралы наным жүйесінің болуы салауатты өмір салтына итермелейтін себептерді біріктіре және құрылымдай отырып, студенттің мотивациялық саласына енуі тиіс. Денсаулық, салауатты өмір салтының маңыздылығын ұғыну, денсаулықты сақтау және нығайту қажеттілігі өзін-өзі жетілдіру үшін салауатты өмір сүру білімі қажеттігіне сенімділікті дамытуға ықпал етеді. Студенттерде жалпы мәдениеттің дүниетанымдық деңгейі байытылады, тұлғаның денсаулықты сақтауға және қолдауға бағыттылығы қалыптасады, денсаулық құндылықтары тұрғысынан өмір тіршілігінің әр түрлі салаларында көріністердің белсенділігі артады.

Салауатты өмір салтына деген білімін құраушылары туралы айтатын болсақ, келесі компоненттерді атап көрсеткен жөн: сауықтыру, танымдық, кәсіби. Әр түрлі компоненттерді бөлу әрбір студент үшін жеке-жеке қозғалу, зияткерлік, ақпараттық, дүниетанымдық және басқа да білім негіздерін құрайтындардың үйлесімін шоғырландыруға, адамның денсаулыққа деген қажеттілігі мен оны сақтауға және нығайтуға бағытталған күш-жігер арасындағы байланысты орнатуға мүмкіндік береді.

Студент жастардың салауатты өмір салты туралы білім алу мотивациясының көрсеткіші ретінде біз келесілерді бөлдік: денсаулық және салауатты өмір салты туралы ұғымның қажеттілігі; денсаулық пен салауатты өмір салты әлеуметтік маңыздылығын ұғыну; салауатты өмір салты саласындағы өзін-өзі белсендендіру қажеттілігі; денсаулық пен салауатты өмір салтының құндылығын ұғыну; денсаулық игілігі үшін саналы, мақсатты іс-әрекеттер; қимыл белсенділігін ұйымдастыру; денсаулықты сақтауға жәрдемдесетін дұрыс шешімдер қабылдау үшін күштерді өзін-өзі ұйымдастыру және жұмылдыру қабілеті; салауатты өмір; салауатты өмір салты мәселелеріне қатысты өз ұстанымын дәлелдей білу, оны қорғау қабілеті; салауатты өмір салты мазмұнына қызығушылықтың жоғары деңгейі; іс-әрекеттер мен іс-әрекеттердің салауатты өмір салты талаптарына сәйкестік дәрежесі; салауатты өмір салтын жүргізу дағдыларын меңгеруге дайындық.

Біздің жұмысымыз студенттік жаста ең жоғары әлеуметтік белсенділік байқалатынын, танымның мотиві байқалатынын тағы да дәлелдеді.

Әрине, бұл алғышарттарды салауатты өмір салты білімдерін қалыптастыру үшін пайдалану қажет.

Жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін кәсіби қызмет кезеңінде дене тәрбиесі өздігінен қызмет етеді, сондықтан студенттер дене шынықтыру саласында қажетті білім мен іскерлікті, сауықтыру құралдары мен әдістерін өз бетінше пайдалану және жұмысқа қабілеттілікті қолдау дағдыларын алуы тиіс.

Осылайша, студенттердің салауатты өмір салты білімін қалыптастырудағы маңызды құрал ретінде дене шынықтыру және спорт қарастырылады, олар студенттердің бос уақыты мен демалысын салауатты ұйымдастыру арқылы рухани және дене күшін қалпына келтіруге бір сәттік ықпал етеді.

Салауатты өмір салты білімін қалыптастыру-студенттің жеке тұлғасына ғылыми және практикалық көзқарастар жүйесіне негізделген педагогикалық үдеріске ұзақ, үздіксіз бағытталған, сондай-ақ оның мінез-құлқын және жеке денсаулығына құндылық қарым-қатынасты қамтамасыз ететін қызметті басқару.

Салауатты өмір салтын білімінің қалыптастыру және жүзеге асыру үшін дене шынықтыру, гигиена, медицина және сөзсіз педагогика жүйесінің тиісті элементтері жемісті пайдаланылады.

Студенттердің денсаулығы, олардың әлеуметтік жетілуімен қатар, оқытудың қажетті шарты және жоғары кәсіби жарамдылық болып табылады. Студенттер белгілі бір жаспен, еңбек пен өмірдің ерекше жағдайларымен, өзінің құндылықтарымен, қондырғыларымен, мінез-құлықтың эталондарымен біріктірілген ерекше әлеуметтік топты құрайды. Қазіргі өмір сүру жағдайы студенттер жаңа факторлар кешеніне бейімделуге мәжбүр, олардың ішінде ақыл-ой және психоэмоциялық шиеленіс, ақпараттық стресс, еңбек, демалыс және тамақтану режимінің жиі бұзылуы соңғы рөл атқармайтын болады.

"Дене шынықтыру" пәні аясында студенттердің салауатты өмір салтының практикалық білім негізін игереді. Осы бөлімнің оқу материалы студенттердің функционалдық және қозғалыс қабілеттерінің деңгейін арттыруға, тұлғаның қажетті қасиеттері мен қасиеттерін қалыптастыруға, дене шынықтыру-спорт қызметінің әдістері мен құралдарын меңгеруге, студенттердің дене шынықтыру және спорт құралдарын (соның ішінде дене шынықтыру және спорт құралдарын пайдалану үшін) жеке тәжірибесін алуға бағытталған.

Әдістемелік-практикалық сабақтар студенттердің дене шынықтыру және спорт құралдарымен оқу, кәсіби-қолданбалы және өмірлік іскерліктер мен дағдыларды қалыптастырудың негізгі әдістері мен

тәсілдерін меңгеруін және өз бетінше жаңғыртуын қарастырады, сондай-ақ салауатты өмір салтын білім негіздерін жүзеге асырады.

Бұл сабақтар студенттердің өмірлік маңызды әдістерді игерудің тиімді және үнемді әдістерін меңгеруін көздейді, оның ішінде қозғалыс дағдыларын (жүру, жүгіру, шаңғымен жүріп-тұру, жүзу), жұмысқа қабілеттілікті, шаршауды және дене шынықтыру құралдарын қолданудың қарапайым әдістемелерін оның ішінде дене тәрбиесінің жеке бағдарламаларын жасау және сауықтыру сабақтарымен сабақтар өткізу әдістемелерін, өзін-өзі массаждау әдістемесінің негіздерін, көзге арналған түзетуші гимнастика әдістемесі кешендерін құру және дене шынықтыру үзілістерін өткізуді үйренеді.

Сонымен қатар студенттер қозғалыс ойындары бойынша сабақ өткізу және конспект құрастыру әдістемесін, ағзаның физикалық дамуы мен функционалдық жағдайын өзіндік бақылау әдістерін (стандарттар, индекстер, функционалдық сынамаалар), тәсілді қолдану жеке спорт түрі бойынша оқу-жаттығу сабақтарын өткізу әдістемелерін, жарыстар туралы ережені, шаңғы және жаяу серуендеу жоспарларын, балалармен демалыс күнінің жорықтарын жасау әдістемелерін, өндірістік гимнастика жүргізу әдістемесін, мұғалімнің еңбек шарттары мен сипатын ескере отырып демалыс лагерінде дене шынықтыру-сауықтыру іс-шараларын өткізу жоспары мен сценарийлерін құрастыру әдістемелерін (көңілді спорттар, Денсаулық күні, спорттық мереке және т. б.) игереді.

Теориялық сабақтар дәріс және практикалық сабақтар түрінде өтеді. Жоғары оқу орындарында "Студенттердің салауатты өмір салты негіздері" дәрістік сабақтар қарастыруға болады. Дәрісте студенттер "салауатты өмір салты" туралы ғылыми ойларымен танысады. Оқытушы студенттерге салауатты өмір салтын адамның әлеуметтік белсенділігінің шарты, оның рухани және дене күшін толық көрсету, өнімді ұзақ өмір сүру, оның денсаулық талаптарына сәйкес келетін санасы мен мінез-құлқын мақсатты қалыптастыруды болжайтыны (шарт) ретінде ұсынады [6, 304 б.].

Студенттердің салауатты өмір салты туралы білімдерін нақтылай отырып, оқытушы олардың назарын салауатты өмір салтын түсінуге аударады.

Өмір тіршілігінің барлық жақтарын ұйымдастырудың адамда қалыптасқан тәсілі ретінде өмір сүру, өзінің шығармашылық әлеуетін іске асыруға мүмкіндік беретін жеке денсаулығын нығайтуға бағдарлануды жүзеге асырады.

Студенттердің салауатты өмір салты туралы білімдерін нақтылау студенттердің салауатты өмір салты компоненттерімен танысу барысында практикалық сабақтарда жалғасады. Бұл: 1) зиянды әдеттердің болмауы (темекі шегу, алкоголь, есірткі); 2) физикалық жаттығулар; 3) коммуникативтік құзыреттілік; 4) шынығу; 5) стрессті жеңе білу (аутотренинг, тыныс алу жаттығулары); 6) массаж; 7) ұтымды тамақтану [7, 76.].

Студент жастардың салауатты өмір салтын насихаттауда, салауатты өмір сүру мәдениетін қалыптастыру мәселелерін жетілдіретін, осы саладағы басымдылықтарды анықтайтын ғылым, өскелең ұрпақты оқыту, тәрбиелеу формалары мен жаңа әдістерді ұстанатын білім қажет.

Салауатты өмір салты түсінігіне: айқын жасалған күн тәртібінің болуы, дұрыс тамақтану, дұрыс тынығу, дене еңбегімен шұғылдануы, таза ауада болып, күн көзінде серуендеу, табиғат аясында болуы, зиянды әдеттерден сақтану, дұрыс қозғалыста болуы.

Салауатты өмір салтын қалыптастырудағы жоғары білімі бар студенттер салауатты өмір салтының барлық компоненттеріне оң қарайды, олардың салауатты өмір салтының өзін-өзі жетілдіру мен өзін-өзі жүзеге асырудың міндетті шарты, кәсіби қызметте табысқа жетудің кепілі болып табылатындығына сенім білдіреді. Салауатты өмір салтын қалыптастыру дағдылары мен біліктері күнделікті қызметте қолданылады, денсаулықты сақтау және нығайту мәселелері бойынша білім алуға ұмтылады, мінез-құлықтың санитарлық-гигиеналық нормаларын сақтайды. Олардың зиянды әдеттері жоқ, олар үнемі спортпен шұғылданады, өз өмір салтын салауатты өмір салтын барынша жақындату үшін қолдан келгенін бәрін жасайды.

Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың ойынша, білімділік, денсаулық, отансүйгіштік - жастардың ең басты қасиеттері. Биыл мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев Жастар жылының басталғанын ресми жариялады, барлығымызды Қазақстанның болашағы – жастарды қолдауға шақырғаны белгілі.

Әдебиеттер:

1. Әліпбек А.З. Жеткіншектердің салауатты өмір салтын эстетикалық құндылықтар негізінде қалыптастыру. педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған диссертация авторефераты / А.Әліпбек. - Алматы: [б. и.], 2010. - 24 б.
2. Ильясова Г. Дене тәрбиесі адам денсаулығын сақтаудағы маңызын түсіндірудің мәселелері // Шоқан тағылымы-14. Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары, Көкшетау, 2009. 218-221 бб.
3. Қожахмет Х.Ж., Оразов Ж.Ұ., Тасмағанбетов С.С., Байтасов Е.К. Дене тәрбиесі жүйесін жүзеге асыруға болашақ мұғалімдерді дайындаудың әдіснамалық негіздері// «Дене тәрбиесі және спорттың қазіргі кезеңдегі өзекті мәселелері»: VII – Қысқы Азия ойындарына арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік конфер. материалдары. –Астана: Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2011. - 218 б.

4. Каусова Г.К., Уразиманова Г.С. Медико-социальная оценка состояния здоровья и оптимизация медицинской помощи студентам (обзор литературы) // Вестник КазНМУ. - 2017. - №4. - С. 295-297.
5. Стратегическая программа Развития «Казахстан-2030».
6. Борисов А.Я. Приобщение студентов – будущих учителей к здоровому образу жизни в процессе изучения учебной дисциплины «Физическая культура». //Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2015. - Т. 17, №1(2), - С. 304-308.
7. Околелова, В.А. Здоровый образ жизни: методические рекомендации для студентов, учителей и классных руководителей / В.А.Околелова. — Самара: СГПУ, 2005. — 36 с. — С. 7.

УДК 378.2:159.9-057.87

Баюканская С.Ф., Федорченко Л.А.

Западно-Казахстанский государственный университет им. М.Утемисова, г.Уральск

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ ПОСРЕДСТВОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ

В настоящее время основной целью современного образования является подготовка высококвалифицированного, конкурентоспособного, ответственного инициативного, компетентного специалиста, готового к постоянному профессиональному росту. Становление профессиональной идентичности является непременным условием формирования личности профессионала. Профессиональное самосознание психолога формируется в процессе обучения поэтапно и связано с формированием реалистичного образа личности психолога, расширением представлений о ролевых аспектах профессиональной деятельности, приближением к позитивной профессиональной идентичности.

В ходе обучения в вузе происходит качественный скачок в профессиональном развитии студента. Именно в студенческом возрасте начинают формироваться основные идентификационные характеристики, выражающие принадлежность человека к определенной профессии. Для того чтобы данные идентификационные характеристики развивались интенсивнее, необходимо создание специальных психолого-педагогических условий в вузе.

Обращаясь к профессиональной идентичности как предмету исследования, ученые рассматривают вопросы, касающиеся ее структуры (Ю.А. Кумырина), педагогических условий становления (Т. Ю.Скибо), соотношения с педагогической направленностью (А. С. Назыров), особенностей процесса формирования (Н. В. Антонова, О. А. Волкова, Е. П. Ермолаева, Ю. П. Поваренков, И. Ю. Хамитова).

В то же время за последние десятилетия проведен ряд работ, где в качестве исследуемой выборки выступили именно студенты – будущие психологи. В данных работах изучались самые различные аспекты: психологические особенности выбора профессии (О. Б. Полякова), формирование профессионального самосознания (Э. Н. Ахметшина), формирование профессиональной направленности (А. Р.Мусалаева), развитие, развитие профессионально важных качеств в процессе обучения в вузе (С. В.Тарасов), мотивационные ресурсы профессионально-личностного развития (С. С. Чеботарев) и многие другие.

О становлении профессиональной идентичности может говорить ощущение человеком собственной компетентности, эффективности и личной влиятельности. Л. Б. Шнейдер отражает это в следующем определении: «Профессиональная идентичность -это осознание себя представителем определенной профессии и профессионального сообщества, определенная степень отождествления-дифференциации себя с Делом и Другими, проявляющаяся в когнитивно- эмоционально- поведенческих самоописаниях «Я»[1]. Структура профессиональной идентичности состоит из трех компонентов: **когнитивного, эмоционального и поведенческого** [1]. В когнитивный компонент профессиональной идентичности входят профессиональные знания и убеждения, влияющие на формирование образа профессии. Образ профессии - это представление человека о выбранной профессии и его отношение к ней [2] Студент может выстроить стратегию своей профессиональной подготовки и будущего профессионального роста и должен представлять требования к современному профессионалу, иметь положительные образцы для подражания в профессиональной деятельности. Эмоциональный компонент профессиональной идентичности включает эмоционально-оценочное отношение к профессиональным знаниям и убеждениям, к самому себе как специалисту. Поведенческий компонент отражает самооффективность субъекта в профессиональной деятельности. Самооффективность - это чувство собственной компетентности в какой-либо деятельности, суждение о своих способностях и возможностях. Важную роль в становлении профессиональной идентичности играют субъективные

ожидания и возможности социальных перспектив, а также признание субъекта окружающими в качестве профессионала, что способствует утверждению профессиональной идентичности. Обретение профессиональной идентичности происходит в процессе обучения, осуществляется через творческую познавательную деятельность, а также психологическую подготовку к ситуации профессиональной деятельности, опосредовано - через развитие саморефлексии, моделирование, научение профессиональным образцам будущей деятельности и четкое определение своего места в ней.

Среди различных средств формирования профессиональной идентичности студентов педагогов-психологов важное место занимает педагогическая практика. В силу своей специфики она служит связующим звеном между теоретическим обучением студента и его будущей самостоятельной профессиональной деятельностью. Согласно, Ю.В.Лазаревой механизм развития профессионального самосознания студентов происходит через систематическое прохождение студентами педагогических практик, имеющих поступательное усложнение профессиональных задач, а также посредством сопровождения работы студентов руководителями практики, использующих методы наставничества и коучинга, в процессе которых совершенствуются когнитивный, эмоциональный и поведенческий компоненты. [3] На первом курсе студенты выходят на практику с целью наблюдения и ознакомления с деятельностью школы и непосредственно педагога-психолога. Студенты изучают календарные планы, знакомятся с официальными документами школы, документами педагога-психолога, участвуют в организации воспитательных мероприятий, наблюдают за учениками. На втором курсе студенты учатся протоколировать процесс коррекционно-развивающей и диагностической работы, анализировать полученные данные. Практика носит исследовательский характер, студенты выбирают тему, учатся анализировать литературу по теме, составлять библиографию, проводить диагностическую работу, согласно теме.

На 3 курсе продолжается процесс наблюдения и анализ работы педагога-психолога, студентами самостоятельно проводится диагностическая, просветительская, коррекционно-развивающая работа с учащимися, родителями. На четвертом курсе студенты выходят на комплексную психолого-педагогическую практику, которая предполагает деятельность в качестве педагогов-психологов в учебно-воспитательных учреждениях разного типа и назначения. На данном этапе студенты выполняют все виды работ, которые входят в функциональные обязанности педагога-психолога. Развитие профессиональной идентичности происходит в процессе всего обучения в вузе. В течение каждого курса студент постепенно обогащается новыми профессиональными знаниями, развивает в себе профессиональную компетентность.

Поэтапный переход казахстанских школ, начиная с 2016 года на обновленное содержание образования, кардинально изменил организационно-педагогические условия реализации образования. Рассмотрим сущность «обновления содержания среднего образования», которая заключена в содержании обновленных учебных программ по учебным предметам. Итак, программы отличаются тем, что:

- они разработаны на основе принципа спиральности, то есть постепенного наращивания знаний и умений и усложнение навыков по темам и по классам;
- обеспечивают реализацию принципа единства воспитания и обучения;
- предусматривают реализацию трехязычного образования;
- сформулированные ожидаемые результаты по предметам представлены в виде системы целей обучения;
- направлены на формирование предметных знаний, умений и навыков широкого спектра: функциональное и творческое применение знаний, критическое мышление, проведение проектных и исследовательских работ, использование информационно-коммуникационных технологий, применение различных способов коммуникации, умение работать в группе и индивидуально, решение проблем и принятие решений;
- включают сквозные темы;
- направлены на развитие личностных качеств в единстве с навыками широкого спектра на основе базовых ценностей: «казахстанский патриотизм и гражданская ответственность», «уважение», «сотрудничество», «труд и творчество», «открытость», «образование в течение всей жизни»;
- оценивание результатов изучения предмета осуществляется с применением критериального оценивания [4].

С сентября 2018 года студенты 1-2 курсов специальности «Педагогика и психология» ЗКГУ им. М.Утемисова участвуют в реализации проекта USM (University – School–Mastery - системная интеграция педагогической практики и академического обучения студента). Целью проекта является создание эффективной модели подготовки кадров учителей для работы по обновленным программам обучения общеобразовательной школы через системную интеграцию педагогической практики и академического обучения студента. Целью работы преподавателя в рамках Проекта является обеспечение максимальной интеграции теоретических знаний в практическую подготовку студента к реальной профессиональной деятельности

Студенты закреплены за школами, где они знакомятся на практике с обновленным содержанием образования, данная практика уже продолжается 1 семестр. Следует отметить положительную динамику в освоении и анализе методов обновленного содержания образования студентами.

Практика является тем средством, которое позволяет актуализировать приобретенные за время обучения компетенции, применяя их в профессиональной деятельности, вывести профессиональное самосознание на новый качественный уровень, способствует формированию профессиональной идентичности.

Литература:

1. Шнейдер Л. Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики. М., 2007.
2. Жукалина О.В. Становление профессиональной идентичности студентов-психологов. М., 2008.
3. Лазарева Ю.В. Модель профессионального самосознания студентов педагогов-психологов посредством системы педагогических практик// Педагогическое образование в России 2014 № 9 с. 115-121
4. Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2018-2019 учебном году: Инструктивно-методическое письмо. – Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2018. – 388 с.

ӨОЖ 371

Габдрахманова Ш.Т., Нургалиева А.Ж.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛІН ТЕАТРАЛДЫҚ ҚЫЗМЕТ АРҚЫЛЫ ДАМУЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Мектепке дейінгі жасөспірім баланы тәрбиелеу мен дамыту ісіне байланысты мақсаттарды шешуде театр ерекше рөл атқарады. Театр әр балаға қуаныш ұмтылмас әсер сыйлайды, оның көркемдік талғамын, еліктеуі мен қиялын дамытады.

Педагог-тәлімгер Н.Құлжанова мектепке дейінгі тәрбиенің басты бағыттарын “Бала тілінің шеберленуі” – деп сипаттама бере отырып қоғамдық ортадан тәрбие алатын жас жеткіншектердің ерекшелігіне ораймаңыздылығына тоқталады.

Ж.Баласағұнның пікірінше өзінің іс-әрекет жасау дағдыларын меңгерген тұлға даярлап шығару мектепке дейінгі мекемелердің негізгі міндеті балабақша тәрбиешілеріне өте үлкен де жауапты міндет жүктелінген. Әлі тілі де шықпай келген кішкентай бүлдіршіндерді тәрбиелеп, оқытып, мектепке дайындау аса зор жауапкершілікті талап етеді. Балабақшадағы сәбилер жас шыбық секілді, қалай майыстырса солай өседі. Сондықтан да тәрбиешінің білім дәрежесі, мәдениеті, үлгілі сөйлеу тілін меңгеруі өте маңызды. Сондықтан да баланың жан-жақты қалыптасуы үшін мектеп жасына дейінгі бүлдіршіндердің бойына жақсы, жағымды қасиеттерді сіңіре білу керек. Бала әр нәрсеге құмар, қызыққыш, ол өзінің айналасында болып жатқан өзгерісті, тамаша құбылыстарды сезінуге тырысады. Оның жан-жақты дамып, жеке тұлға болып тәрбиеленуіне, тілінің дамуын театрландырылған ойындар арқылы жетілдіруге болады. Ал театрландырылған ойындарды балалар қызықтап ойнайды.

А.Р.Лурия, Д.Б.Элькониннің пікірлері бойынша театрландырылған ойын мектеп жасына дейінгі баланың әдеби немесе фольклорлық шығарманың адамгершілік түсінігін ұғыну процесінде әлеуметтендірудің және ұжымдық сипаты бар ойынға қатысудың тиімді құралы болып табылады деп жағымды қарым-қатынас тәсілдерін меңгерту. Шынында да ертегі балаларды төзімділікке, еңбекқорлыққа, шыдамдылыққа, батылдыққа тәрбиелейді. Балаларға ертегілерді үстел үсті театры, саусақ театры, қуыршақ театры, көлеңкелі театр арқылы сахналау өте ұнайды және олардың қызығушылығы, қабылдауы жоғары болады. Театрландырылған ойындар - ойын қойылымдары болып саналады, бұл жерде балаларға арналған көркемдік шығармаларды сахналық қойылымдарға айналдырып, оларды кейіпкер ретінде қатыстырудың маңызы зор. Баланы сахнада кейіпкер ретінде ойната отырып, оның жеке тұлғасын жан-жақты дамыту. Оның бойында әдебиетке, мәдениетке, өнерге деген құштарлықты ояту. Бүлдіршіндер сахнада шағын рөлдерде ойнау арқылы байланыстыра сөйлеуге, әдемі киініп, жинақы жүруге, үлкендермен және өзге де балалармен тіл табыса білуге үйренеді. Жетілген диалог балалардың өз пікірін жеткізе білуге жетелейді.

Ойын барысында ойын ситуациясына бейімделу, алғашқы да жекелеген элементерді, кеңінен рөлді толығымен ойнау арқылы баланың ой-өрісі, қиялы дамиды. Рөлді ойнау арқылы өз кейіпкерін алдына елестетіп қана қоймай, бала оның әрекеттерін, сезімдерін сезінеді. Осындай эмоциялық күйлер баланы бұрын байқамаған өмір көріністеріне таңқалдырып, өз сезімін мимика, тағы басқа көріністер арқылы үйретеді.

С.Ерубаевтың “Балалар кітаптары мен ойындары туралы жазбалар” мақалаларында да болашақ балаларды тәрбиелеу мен театр арқылы тілін дамыту мәселесі ерекше көріністе. Театрландырылған ойындар балалардың ой-өрісін кеңейтеді, балаларды әңгімеге араласуға, қойылымдар туралы ата-аналарына, жолдастарына әңгімелеп беруге итермелейді. Бұның бәрі сөйлеу қабілетінің дамуына, диалог түрінде сөйлеп жеткізуге септігін тигізеді.

Ойын - баланың өмірді танудағы алғашқы қадамы. Ойынның түрлері көп, қазақ тілін үйретуде театрландырылған ойындардың маңызы зор. Театрлық іс - әрекетте ертегілерді пайдалана отырып баланың ой - өрісін дамыту, сонымен бірге тыңдай білуге, есте сақтау, түсіну, рөлге бөліп, қазақша әдемі сөйлей білу мәнерін арттырамыз. Балаларға театр, әртістік өнер, сахналау, қойылым, сахна туралы түсінік беріп қызығушылығын оятамыз. Көріністерді өзара сөйлесу дағдыларын дамыта отырып, бүлдіршіндердің тілді меңгеруіне деген сүйіспеншілікті арттырамыз. Театр әр балаға қуаныш ұмтылмас әсер сыйлайды, оның көркемдік талғамын, еліктеуі мен қиялын дамытады.

О.В.Акулова және А.Г.Гогоберидзенің дәлелдерінде мектепке дейінгі жастағы балаларды театрланған ойындар арқылы дамыту үшін қолданудың орындылығы көрсетіледі. Сонымен қатар педагогикалық-психологиялық әдебиетті және ғылыми зерттеулерді талдау. Қазіргі заманда мектепке дейінгі баланың тілін дамыту үшін арналған тәсілдер өте көп. Солардың ішінде театр маңызды орын табады. Театр - ғажайып, сиқырлы әлем. Театр тәрбиешінің баламен, баланың құбылыстарымен өзара әрекетін ұйымдастырудың бір түрі. Театрландыру баланың танымдық белсенділігін көтереді. Бала қуанады, күледі, таңқалады, қайғырады, ойнайды, жаны ашиды, қоршаған ортаны таниды, жан - жақты дамиды, ой - өрісі, сөйлеу қабілеттері өрістейді.

Л.С. Выготскийдің пікірі бойынша театрландыру баланың танымдық белсенділігін көтереді. Театр - балабақшада баланы мәдениетке, әдемілікті көруге, әдептілікке, үлкенді сыйлауға, жаманнан жиреніп, жақсыдан үйренуге, адалдыққа, шыншылдыққа, қайырымдылыққа тәрбиелейді. Театр беретін тәрбиесі өте көп. Театралды қойылымдар баланың қоршаған орта әлемінің барлық құпияларымен образ арқылы, бояулар арқылы, үн, әуен, дыбыстар арқылы танысады. Қойылған сұрақтарға жауап іздейді. Ойланады, қорытынды жасап, талдай біледі. Ақыл - ойының дамуы мен тілдің дамуы тығыз байланыста болады. Кейіпкердің әр сөзі баланың сөздік қорының белсенділігін арттырады. Дыбыстың дұрыс айтылу мәдениетін қалыптастырады. Кейіпкер рөлі, оның сахнадағы дауыс ырғағы баланың сөйлеу түрінің дамуына әсер етеді. Жас бала тез еліктегіш, үлгі тұтатын заттың бейнелі жағына көңіл аударғыш келеді. Кейіпкерлер күлсе, бірге күледі, қайғырса, бірге қайғырады, қызықты кезеңдерді ескертеді, сәтсіз кезеңіне жылайды, көмекке келуге әрқашанда дайын тұрады. Театр көрініс сабақтарында ертегі арқылы жүргізу адамгершілік мінез - құлықты қалыптастыруға ықпал етеді. Сапалы түрде сәлемдесуге баулу, достыққа, ұйымшылдыққа тәрбиелеуге бейімдейді. Театр арқылы өткізілетін сабақтар көмегімен балаларға білім беріп қана қоймай, оларға қалай орындауды үйретеді. Балалар қызығушылықпен және ынтамен атқарады. Театр ойыны бала тілінің дамуына ықпалын тигізіп, таным белсенділігінің дамуына жол ашады. Театрландырылған ойындар арқылы біз балаларды тәрбиелейміз. Тәрбиелеудің құндылығы да, бір жағынан, әр түрлі театрландырылған әрекеттер арқылы жүзеге асады.

Театрландыру ойындары баланың шаршағанын басып, бар мүмкіндігінше сергітеді, қарым - қатынасын, психикасының түрлі жақтарын түзетеді.

Л.В.Артемовтың жіктеуі бойынша театрландырылған ойындарды ұйымдастыру үшін қолайлы жағдайлар керек. Осыны ескере отырып, бізде әрбір топта театр бұрыштары жасалады. Бибабо, саусақтар, үстел және саусақты қолғап, тағы да басқа түрлері қолданылып отырады.

Театрландырылған ойындарда балалар сөз ырғағын, мимикасын, жүрісін, дауысын өзгертіп ойнайды. Мұндай ойындар балабақшада сабақтан тыс уақыттарда өтіліп отырады. Олардың түрлері: қуыршақ театры, көлеңке театры, саусақ театры, қолға киіп ойнайтын театр. Балалар осы әдеби шығармалар мен ертегілердің кейіпкерлерін сахнада ойнап қана қоймай, сол кейіпкерлердің бейнесіне кіріп, шын беріліп, жақсы жағы мен жаман жағын біліп, айыра ойнайды. Мысалы: түлкі әр уақытта қу, аю аңқау, қасқыр сенгіш, қоян қорқақ, Алдар көсе алдағыш, құмырсқа еңбекқор, осындай мінез - құлықтарды бейнелеу арқылы балалардың мінез - құлқы, өмірге көзқарасы қалыптасады. Сондықтан біз балаларға ертегілерді сахнаға қоймас бұрын екі - үш рет оқып, қиын сөздерді жеңіл сөздермен алмастырып, әр кейіпкердің дауысын ырғағымен нақышына келтіре отырып, таныстырылады. Әдетте балалардың өздері жақсы көретін кейіпкерлеріне еліктеп өсетіні белгілі. Осыған қарап, шапшаң, ширақ балаларға жуас, қарапайым рөлдер, ал мінезі салмақты байыпты балаларға жағымсыз рөлдер тапсырылады. Үлкендердің қатысуымен әр түрлі ертегілерді балаларға сахналап қойып ойнауға болады.

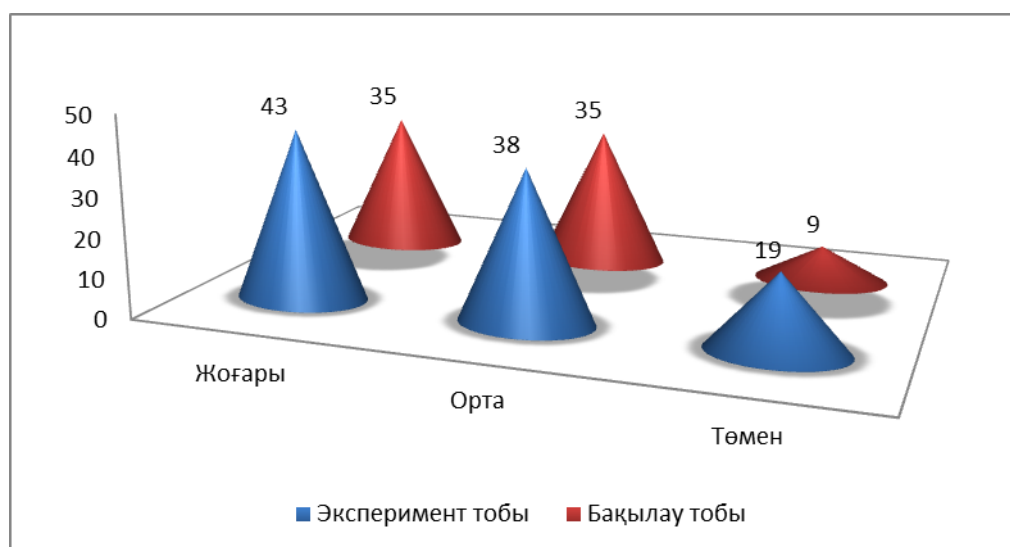
Мысалы: «Қарлығаштың құйрығы неге айыр», «Мақта қыз бен мысық» ертегілері. Күнділікті өмірде, күннің екінші жартысында, балалармен көлеңке театр мен қуыршақ, саусақ театрлау арқылы ойын көрсетіледі. Әр түрлі көрнекі құралдар пайдаланып, дауыс ырғағын келтіре отырып, әңгімелер отырыс бала есінде тез сақталып, қайталап, әңгімелеп беруге де оңай болады деген ойдамын.

Батыс Қазақстан облысы, Орал қалалық № 50 «Заңғар» бөбекжайында балалардың тілін театралдық қызмет арқылы дамыту жұмыстары жүйелі жүргізіледі. Тәрбиешілер өз тәжірибесінде оқыту қызметі барысында әр түрлі көрнекті құралдарды түрлендіре пайдаланады. Біздің пікірімізше, оқыту қызметінде түрлі көрнекті құралдар арқылы түсіндіру бірінші беріліп, кейін театр сахналауындағы кейіпкерлеріне қысқаша мінездеме берген жөн.

Осы әдістеме негізінде жасалған тәжірибелік зерттеу жұмысының барысы төменде берілген кестеде және суретте көрсетілді.

Кесте 1- Ортаңғы топ балаларының көркем шығармаларды меңгеру деңгейі

№	Деңгей	Эксперимент тобы	Бақылау тобы
1	Жоғары	43% (7 бала)	35% (9 бала)
2	Орта	38% (5 бала)	35% (6 бала)
3	Төмен	19% (5 бала)	20% (1 бала)
4	Барлығы	17 бала	16 бала

Сурет 1- Педагогикалық тәжірибенің алғашқы кезеңіндегі ортаңғы топ балаларының көркем шығарманы меңгеру деңгейінің диаграммасы.

Диаграммадан байқағандай, театрландырылған ойын арқылы көркем шығарманы меңгеру деңгейі эксперименталдық топта 43 % жоғары деңгейді көрсетті. Жоғары деңгейдің көрсеткіштері сөздік қордың молаюынан байқалды, яғни бақылау тобында балалар үш ертегіні айтса, эксперименталдық топта төрт ертегіні айтады.

Мектеп жасына дейінгі баланы тәрбиелеуде театрландырылған ойындардың құндылығы мынада: кез-келген тәрбие жұмысы театрландырылған ойындар арқылы жүзеге асырылады. Театр көріністері баланың жан дүниесін тербеп, айналадағы қоршаған дүние әлемімен жақындастырады. Театр көрініс сабақтарында ертегі арқылы жүргізу адамгершілік мінез - құлықты (тәртіп, тілалғыш, мейірімділік, және т.б.) қалыптастыруға ықпал етеді. Театр арқылы өткізілетін сабақтар көмегімен балаларға білім беріп қана қоймай, оларға қалай орындауы үйретіледі. Балалар қызығушылықпен және ынтамен атқарады. Театр ойыны бала тілінің дамуына ықпал тигізіп, таным белсенділігінің дамуына жол ашады.

«Жан тұрмысы өркендеу үшін, яғни ойы арқылы кеңейіп, тілі баю үшін жас балаға ертегі тым қымбат нәрсе», - деп Мағжан Жұмабаев ертегіні тындап, түсініп, ертегі ішіне еніп, ойнау, - бұл бала үшін де, тәрбиеші үшін де үлкен жетістік екендігін баса айтты.

Біздің ойымызша, іс- тәжірибеде осы театрландырылған ойындарды көбірек қойып, барлық кейіпкерлердің маскаларын жасап, киімдер тігіп, көріністерді көбейту балалардың тілін дамытуда қуатты құрал болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Козлова С.А., Куликова Т.А. Дошкольная педагогика. 2006 ж. - 301-308бб.
2. <https://infourok.ru/mektep-zhasina-deyingi-balalardi-teatrlendirilan-oyin-arili-tilin-damitu-893581.html>. - 10.02.2019ж.
3. <https://infourok.ru/mektep-zhasina-deyingi-balalardi-tilin-teatrlis-reket-arili-damitu-3428410.html>. - 10.02.2019ж.
4. <https://botana.biz/prepod/doshkolniki/omvzpwgy.html>. - 10.02.2019ж.

5. <https://adisteme.kz/bala-tilin-damytydagy-halyq-ayyz-adebietinin-manyzy.html.-12.02.2019ж>
6. Артемова Л.В. Театрализованные игры дошкольников: Кн. Для воспитателя дет.сада - М., КНОРУС", 2013г.
7. Құлжанова Н. Мектепке дейінгі тәрбие, Ана мен бала. – Алматы: “Білім”, 1993ж.
8. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. Кн. для учителя. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 2011г.
9. Двинынинова Ю.А. Творческие игры в старшем дошкольном возрасте //Воспитатель ДОУ. – 2009г. - №12..
10. Зими́на И. Театр и театрализованные игры.//Дошкольное воспитание 2009г-№1 С.25-27.
11. Фомичева М.Ф. «Воспитание у детей правильного произношения»: пособие для воспитателей детского сада. – М. «Пресс», 2010г. Аттестация и аккредитация дошкольных образовательных учреждений. – М.: АСТ, 2010г.

УДК 378.1:004

Гусева Е. Ю.
СОШ №17 г.Уральск

СПЕЦИФИКА ПРЕПОДАВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ КЛАССЕ: ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОМ КЛАССЕ

*“Дитя требует деятельности беспрестанно,
а утомляется не деятельностью, а ее однообразием”
К.Д. Ушинский*

Важную отличительную черту современной цивилизации составляет все возрастающая скорость количественных и качественных изменений. Радикальное ускорение перемен в обществе произошло в период быстрого развития информационных технологий.

В наши дни каждому – ребенку, подростку, взрослому – необходимо иметь хотя бы общее представление о технологиях, окружающих его в школе, дома, на улице. Чтобы воспользоваться обширнейшими возможностями, предоставляемыми новыми технологиями во всех сферах человеческой деятельности, нужно быть достаточно подготовленным, обладать набором знаний и умений.

Привычное понимание процесса обучения связано с абстрагированием его от другой деятельности человека: ученик приходит в школу учиться. Однако любой человек учится постоянно в процессе любой деятельности. В настоящее время школа дает знания которые, потом можно применить в жизни.

Возможность использования информационных технологий в образовании строится на том, что обучение представляет собой обработку информации, самостоятельный поиск информации учащимися. Слушать, говорить, читать, писать, убеждать, оценивать, запоминать – все это примеры некомпьютерной обработки информации. Обработка и передача информации становится ныне одним из главных видов деятельности человека.

Применение информационных технологий дает возможность в большей степени использовать некоторые универсальные особенности личности ребенка – естественный интерес и любопытство ко всему, что лежит вне и внутри их, потребность в общении и игре, стремлении к коллекционированию, порядку, способность создавать неожиданные и эстетически значимые произведения. Основа человеческого развития – стремление и способность к обучению в течение всей жизни – должна закладываться в школе.

Информатизация образования представляет собой систему методов, процессов и программно-технических средств, интегрированных с целью сбора, обработки, хранения, распространения и использования информации в интересах ее потребителей. Цель информатизации состоит в глобальной интенсификации интеллектуальной деятельности за счет использования новых информационных технологий: компьютерных и телекоммуникационных.

В последнее время учащиеся проявляют интерес к изучению естественнонаучных дисциплин. Поскольку именно они дают знания о Земле как о природном теле, они формируют правильное восприятие окружающего мира. Они играют значительную роль и в формировании личности в целом. Одним из способов повышения интереса к дисциплинам естественнонаучного цикла, углубления знаний учеников по этим предметам является использование современных информационных технологий, в частности компьютерных, на различных стадиях учебного процесса.

Цель исследования – активизировать учебно-познавательную деятельность учащихся на уроках при помощи информационных технологий.

Задачи:

1. Изучить теоретический материал об использовании информационных технологий в образовании;
2. Разработать методическую базу, способствующую оптимальному внедрению информационных технологий на уроках ;
3. Внедрить информационные технологии в учебный процесс, изменив методику преподавания предмета.

Объект исследования – учебно-воспитательный процесс в 6 – 8 классах на уроках

Предмет исследования – внедрение информационных технологий в учебный процесс при изучении предмета

Гипотеза:

Введение информационных технологий при изучении предмета позволит:

1. интенсифицировать все уровни учебно-воспитательного процесса;
2. рационально организовать познавательную деятельность учащихся в ходе учебного процесса;
3. построить открытую систему образования, обеспечивающую каждому индивиду собственную траекторию обучения;
4. использовать специфические свойства компьютера, позволяющие индивидуализировать учебный процесс и обратиться к принципиально новым познавательным средствам;
5. изучать явления и процессы в макро- и микромире, внутри сложных систем на основе использования средств компьютерной графики и компьютерного моделирования;
6. представлять в удобном для изучения масштабе времени различные процессы, реально протекающие с очень большой или очень малой скоростью;
7. конкретным образом изменить организацию процесса познания путем смещения его в сторону системного мышления.

Результаты исследования

В трактовке И.В. Роберта под информационными технологиями понимаются “программно-аппаратные средства и устройства, функционирующие на базе микропроцессорной техники, современных средств и систем телекоммуникаций информационного обмена, аудио-, видеотехники и т.п., обеспечивающие операции по сбору, продуцированию, накоплению, хранению, обработке, передаче информации”.

Информационные технологии предоставляют возможность:

- сделать обучение более эффективным, вовлекая все виды чувственного восприятия ученика в мультимедийный контекст и вооружая интеллект новым концептуальным инструментарием;
- вовлечь в процесс активного обучения категории детей, отличающихся способностями и стилем учения;
- значительно усилить как глобальный аспект обучения, так и в большей мере отвечающий местным потребностям.

Основная образовательная ценность информационных технологий в том, что они позволяют создать неизмеримо более яркую мультисенсорную интерактивную среду обучения с почти неограниченными потенциальными возможностями, оказывающимися в распоряжении и учителя, и ученика.

В отличие от обычных технических средств обучения информационные технологии позволяют не только насытить обучающегося большим количеством знаний, но и развить интеллектуальные, творческие способности учащихся, их умение самостоятельно приобретать новые знания, работать с различными источниками информации.

Выделяют восемь типов компьютерных средств используемых в обучении на основании их функционального назначения (по А.В. Дворецкой).

1. **Презентации** – это электронные диафильмы, которые могут включать в себя анимацию, аудио- и видеофрагменты, элементы интерактивности. Для создания презентаций используются такие программные средства, как PowerPoint и другие. Эти компьютерные средства интересны тем, что их может создать любой учитель, имеющий доступ к персональному компьютеру, причем с минимальными затратами времени на освоение средств создания презентации. Кроме того, презентации активно используются и для представления ученических проектов.

2. **Электронные энциклопедии** – являются аналогами обычных справочно-информационных изданий – энциклопедий, словарей, справочников и т.д. Для создания таких энциклопедий используются гипертекстовые системы и языки гипертекстовой разметки, например, HTML. В отличие от своих бумажных аналогов они обладают дополнительными свойствами и возможностями:

- О они обычно поддерживают удобную систему поиска по ключевым словам и понятиям;
- О удобная система навигации на основе гиперссылок;
- О возможность включать в себя аудио- и видеофрагменты.

3. **Дидактические материалы** – сборники задач, диктантов, упражнений, а также примеров рефератов и сочинений, представленных в электронном виде, обычно в виде простого набора текстовых файлов в форматах doc, txt и объединенных в логическую структуру средствами гипертекста.

4. **Программы-тренажеры** выполняют функции дидактических материалов и могут отслеживать ход решения и сообщать об ошибках.

5. **Системы виртуального эксперимента** – это программные комплексы позволяющие обучаемому проводить эксперименты в “виртуальной лаборатории”. Главное их преимущество – они позволяют обучаемому проводить такие эксперименты, которые в реальности были бы невозможны по соображениям безопасности, временным характеристикам и т.п. Главный недостаток подобных программ – естественная ограниченность заложенной в них модели, за пределы которой обучаемый выйти не может в рамках своего виртуального эксперимента.

6. **Программные системы контроля знаний**, к которым относятся опросники и тесты. Главное их достоинство – быстрая удобная, беспристрастная и автоматизированная обработка полученных результатов. Главный недостаток – негибкая система ответов, не позволяющая испытуемому проявить свои творческие способности.

7. **Электронные учебники и учебные курсы** – объединяют в единый комплекс все или несколько вышеописанных типов. Например, обучаемому сначала предлагается просмотреть обучающий курс (презентация), затем проставить виртуальный эксперимент на основе знаний, полученных при просмотре обучающего курса (система виртуального эксперимента). Часто на этом этапе учащемуся доступен также электронный справочник/энциклопедия по изучаемому курсу, и в завершение он должен ответить на набор вопросов и/или решить несколько задач (программные системы контроля знаний).

8. **Обучающие игры и развивающие программы** – это интерактивные программы с игровым сценарием. Выполняя разнообразные задания в процессе игры, дети развивают тонкие двигательные навыки, пространственное воображение, память и, возможно, получают дополнительные навыки, например, обучаются работать на клавиатуре.

Выделяют следующие типы уроков по способу использования информационных технологий

1. Уроки, на которых компьютер используется в демонстрационном режиме – один компьютер на учительском столе + проектор;

2. Уроки, на которых компьютер используется в индивидуальном режиме – урок в компьютерном классе без выхода в Интернет;

3. Уроки, на которых компьютер используется в индивидуальном дистанционном режиме – урок в компьютерном классе с выходом в Интернет. Компьютерные средства обучения можно разделить на две группы по отношению к ресурсам сети Интернет:

- Средства обучения **on-line** применяются в реальном времени с использованием ресурсов сети Интернет;

- Средства обучения **off-line** – это автономно используемые средства.

При внедрении информационных технологий в учебный процесс предпочтительными в наших условиях оказались уроки, на которых компьютер используется в демонстрационном варианте. Поскольку использование компьютера в индивидуальном режиме невозможно из-за отсутствия навыков работы на компьютере и недостаточность материального обеспечения (1 компьютерный класс).

На начальном этапе работы информационные технологии вводились на уроках усвоения новых знаний, когда необходимо использовать большое количество наглядного материала (с учетом возрастных особенностей учащихся).

Из перечисленных типов компьютерных средств использовались в основном презентации. При составлении презентаций большее внимание уделялось иллюстративному материалу. Надо отметить, что используемый в обучении учебник по биологии недостаточно снабжен иллюстрациями или они слишком мелкие и не понятные. Текстовая часть презентации представляет собой только основные мысли по теме

В индивидуальном режиме с учащимися желающими углубленно изучать предмет проводилась работа и с другими типами компьютерных средств. Это электронные учебники и энциклопедии, программы-тренажеры для подготовки к экзаменам, которые помимо результата дают объяснение и правильный ответ, системы виртуального эксперимента, обучающие игры. В образовательном процессе компьютер может быть как объектом изучения, так и средством обучения, воспитания, развития и диагностики усвоения содержания обучения, т.е. возможны два направления использования компьютерных технологий в процессе обучения. При первом – усвоение знаний, умений и навыков ведет к осознанию возможностей компьютерных технологий, к формированию умений их использования при решении разнообразных задач. При втором – компьютерные технологии являются мощным средством повышения эффективности организации учебно-воспитательного процесса.

При введении в программу предмета “Информационные технологии в предметах” появилась возможность внедрения информационных технологий в индивидуальном режиме. Развитие навыков работы на компьютере позволяет учащимся не только управлять готовой программой, но и самим изготовить какой-либо продукт, будь то доклад, презентация или тестовый тренажер. Это расширяет

диапазон условий для креативной деятельности учащихся и психологического роста личности, развивая самостоятельность и повышая самооценку.

В результате использования информационных технологий на уроках биологии стала наблюдаться динамика качества знаний учащихся, повышение мотивации учебной деятельности.

Заключение

Применение информационных технологий:

- интенсифицирует передачу информации, значительно расширяет иллюстративный материал, создает проблемные ситуации, усиливает эмоциональный фон обучения, формирует учебную мотивацию у обучаемых, дифференцирует и индивидуализирует учебный процесс;
- позволяет преподавателю значительно расширить объем изучаемой информации и разнообразить формы, способы ее восприятия учащимися;
- создает условия для использования наиболее эффективных методов и форм обучения, реализации основных принципов целостного педагогического процесса и правил обучения (от простого к сложному, от близкого к далекому, от конкретного к абстрактному); экономии учебного времени, энергии преподавателя и учащихся за счет уплотнения учебной информации и ускорение темпа;
- способствует развитию креативности детей через создание образовательных информационных продуктов.
- способствует психологическому росту личности, развитию навыков самообразования и самовоспитания.
- способствует выявлению и поддержке одаренных детей.

Литература:

1. Уроки биологии с применением информационных технологий. 6 класс С.Лебедев, 2016 г.
2. Уроки биологии с применением информационных технологий. 7 класс С.Лебедев, 2016 г.

ӘОЖ 37.013

Галимова К.А.

*Мичурин жалпы орта білім беретін «мектеп-балабақша» кешені
Бәйтерек ауданы, Батыс Қазақстан облысы*

БОЛАШАҚ ҰСТАЗДАРДЫ ДАЯРЛАУДАҒЫ ЖОО МЕН МЕКТЕПТІҢ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ

Адамзат пайда болып, саналы түрде даму, қалыптасу жолына түскен ғасырлардан бері құрметке ие болған, ғалым да, қарапайым жұмысшы да алдынан кесіп өтпеген ұлы мамандық - ұстаздық. Ұстаздық мамандықтың қыр-сырын игеру, жақсы ұстаз бола отырып, алдына келген шәкірттеріне сапалы білім мен үлгілі тәрбие беру үлкен жауапкершілікті қажет етеді. Өйткені жаһандану дәуіріндегі қазіргі ұстаздардың алдындағы міндеті ауыр, атқарар қызметі өте жауапты деуге болады.

Қазақ халқының тұңғыш ағартушы-педагогы Ыбырай Алтынсарин бұдан бір ғасыр өмір сүрсе де мұғалім туралы: « Мен үшін жақсы мұғалім бәрінен де артық, өйткені мұғалім-мектептің жүрегі»- деген керемет қанатты сөз қалдырды. Демек қай дәуірде өмір сүрсек те мұғалім мен білім ордасы – мектептің алдына қойылған міндеттермен жауапкершілік жүгі де айтарлықтай салмақты болмақ. Қоғамның жалпы даму үдерісімен тығыз байланыста болатын білім мен тәрбиенің ордасы болған білім саласында бүгінгі таңда түбегейлі өзгерістер болып жатыр. Әсіресе, кеңестік дәуірден бастау алған оқыту әдістері мен оқу бағдарламаларындағы жаңашыл өзгерістер оқушыға білім беретін ұстаздардың да жаңаша даярлығы мен білім дәрежесін әрқашан дамытуы керектігін көрсетіп отыр.

Бүгінгі таңдағы Қазақстан Республикасы мектептеріндегі білім саласындағы жасалып жатқан жаңа реформалар қазіргі таңдағы студенттің, болашақтағы педагогтың да кәсіби жағынан толыққанды маман болуы жауапкершілігін одан сайын жеделдетеді. Өйткені бәсекелестік белең алғандәуірде еңбек нарығында өзіне тән орын алатын білімді, мәдениетті, шығармашыл, өз таңдаған мамандығының маңызын терең түсінген болашақұстаздарғана өз мамандығының кәсіби шеберлері болады. Осы бағытта жоғары оқу орындары ұстаздары да өздерінің негізгі жауапкершілігін түсіне отырып білікті, озық ойлы, бәсекеге қабілетті, дүниетанымы терең және елін, жерін сүйетін маман иелері дайындауға жұмыла кірісуі керек. Жоғары оқу орындарындағы осы бағыттағы жұмыстарды мектеп ұжымдарымен тікелей байланыста атқаруы тиісті.

Егер жоғары оқу орны мен мектептің арасында тығыз байланыс болмаса, мұғалімдік мамандықты таңдап, оқу орнын бітіріп келген жас мамандар алған теориялық білімін практикада толық қолдана алмай жатады. Соның негізінде өзі сабақ беретін пәннің мақсаты мен міндетін, одан әрі әр сабақтан күтілетін

нәтиже ні болжай алмаған маман мектепке дайындықсыз келетіндіктен де оқушыларға берілетін білім қоры жеткіліксіз болады немесе жоспарланған сабақ өз дәрежесінде өткізілмейді. Оның үстіне бүгінгі таңдағы мектептерде жаңартылған бағдарламамен оқыту әдісінің жаңаруымен байланысты студенттерге сарамандық тәжірибе кезінде үлкен жауапкершілік жүктеледі. Қазіргі мектептердегі оқу бағдарламасы негізінде оқу мақсаттары мен одан шығатын сабақ мақсаттарын дұрыс анықтай отырып қана білім беру үдерісін сәтті ұйымдастыру көзделеді. Студенттің сарамандық жұмысының дұрыс, талапқа сай ұйымдастырылуы мектеп әкімшілігі мен пән мұғалімдерге де байланысты. Ол үшін студенттер педагогикалық сараманнан өткен кезде мұғалімдердің сабақтарына жиі қатыса отырып, әдістемелік кеңес алуы керек. Осындай іздену мен талпынудың арқасында ғана сарамандық жұмыс барысында маман ретінде үйренеді, шыңдалады, оқытудың сан қырлы әдістерін меңгереді. Ұстаздық мамандықты таңдап, сарамандық тәжірибеден өткенде де студенттің бойында мынандай қасиеттер болуы тиісті:

1) болашақ ұстаздың психологиялық дамуы тұрақты болуы және педагогикалық этика нормаларын есте ұстауы;

2) өз мамандығына психологиялық және педагогикалық жағынан әзір болуы;

3) өз таңдаған пәні бойынша толық теориялық білімі болуы;

4) мамандығын құрметтеуі.

5) бойында іскерлік дағдылардың дамуы;

6) жаңа инновациялық технологияларды меңгеруге деген талпыныс болуы;

7) шығармашылық шеберлікті үйренуге талпыныс;

8) іскерлік дағдыларды меңгерудің алғашқы белгілері болуы;

9) ұлттық тәлім-тәрбиенің маңызын түсінуі;

10) айналысудағы ұжымға, өзгелерге құрмет сезімі болуы.

Қазіргі таңдағы басты мәселенің бірі - мектепке келетін болашақ ұстаздарды дайындау, олардың тек теориялық дайындығын ғана емес, әдістемелік білімдерді меңгеруіне көп көңіл бөлу. Ұстаздар дайындайтын жоғары оқу орындары - университет мұғалімдерінің алдында тұрған міндет те өте жауапты іс. Демек бұл мәселені жоғары оқу орындары жалпы орта білім беретін мектептермен бірлесе отырып шешуі тиіс.

Бүгінгі студент - ертеңгі маман. Болашақ ұстаздар мектепке жұмысқа орналаспас бұрын-ақ өз оқытатын пәні бойынша теориялық жағынан білімі терең, ойы ұшқыр және көңіл сергек болғаны маңызды-ақ. Жақсы ұстаз болу үшін педагогикалық этика мен оқушылардың психологиялық ерекшелігін білуі де керек. Ұстаздық мамандығын таңдаған студенттер сабақтарда қолданылатын оқытудың тиімді әдіс-тәсілдерін меңгере отырып, оқушымен дұрыс қарым-қатынас жасаудың да технологияларын оқып үйренуі керек. Кез-келген ұжымдағы ұстаздар қауымы әрқашан алдында отырған шәкірттердің білімін дамыта отырып, өзі де үнемі іздену мен оқудан шаршамауы керек. Өйткені технологияның қарыштап дамуы ұстаздардың да бәсекелестігін дамытып, жаңаша өзгеруіне ықпал етеді.

Осы сәтте әлемнің екінші ұстазы Әл-Фарабидің: «Ұстаз жаратылысынан өзіне айтылғанның бәрін жете түсінген, көрген, естіген және аңғарған нәрселердің бәрін жадында жақсы сақтайтын, еш нәрсені ұмытпайтын алғыр да аңғарымпаз ақыл иесі, мейлінше шешен, өнер-білімге құштар, аса қанағатшыл жаны асқақ және ар-намысын ардақтайтын, жақындарына да, жат адамдарына да әділ, жұрттың бәрін жақсылық пен ізгілік көрсетіп, қорқыныш пен жасқану дегенді білмейтін батыл, ержүрек болуы керек»- деген қанатты сөзі тауып айтылғандай.

Олай болса, болашақ ұстаздарды даярлауда жоғарғы оқу орындарымен мектептердің арасындағы өзара байланыс сапалы маман иесін дайындауда маңызды рөл атқарары сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. «Тәжірибедегі рефлексия» жалпы білім беретін мектептердегі педагогика кадрларының кәсіби даму бағдарламасы, 2016ж
2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
3. Қазақстан Республикасы Білім беруді дамытудың 2011- 2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2011

Дарғужиева А. А., Муканова А. Д.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ЖАҢАША ОҚЫТУ БҮГІНГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ

XXI ғасыр – білім-ғылымның, ақпараттың дамыған ғасыры. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін жаңаша құруды көздейді. «Дәстүрдің озығы бар; тозығы бар» демекші, оқу-тәрбие жұмысын жақсартуды ойласақ, мектепте атқарылар әрбір игі істерді осы заманға икемдеп, жаңғырта, жандандыра түсеміз.

Оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыру арқылы тұлғаның біліктілігін, шыдамдылығын қалыптастыра отырып, оқушының алдағы өмірінде, қоғамда табысты болуына көмектесетін қасиеттерін дамытып, қалыптастыру, әлеуметтендіру болып табылады.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев «Ел келешегі жас ұрпақтың қолында, бәсекеге қабілетті қоғам орнатудың негізі-білімде», - деп айтқан сөзі дәл айтылған. Олай болса, жаңа білім, жаңа мектеп, жаңа технология, жаңа бастама болып жатқан кезде біз неге өзгермеске? Ұстаз адамзат шеберханасының иесі, ұстаз болу өте қиын. Оның жалпы қоғам алдындағы жауапкершілігін мәңгілік естен шығармауы керек. Жалпы қазіргі таңда өзге елдердегі білім үдерісінің дамуы, біздің қоғамдағы білім саласындағы түйінді мәселелердің көптеп кездесетінін айқындап отыр. Орыстың ұлы педагогы К.Д.Ушинский «Мұғалім-өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалімі, ал оқуды, ізденуді тоқтатқанымен оның мұғалімдігі де жойылады»- деген тамаша ой тастаған.

Оқушының табысты болуы- ұстаздың табысты оқытуы. Мұғалімдердің жаттанды дәстүрлі сабақпен шектелуі, оқушы білімін дұрыс бағаламауы, оқытудың озық технологияларын қолданбауы еліміздің болашағына қауіпті. Қазіргі уақытта мұғалім қандай болу керек, оқушыны өмірге қалай дайындап, оқыту керек деген сұрақтар туындайды. Ортақ ұстанымдар арқасында жаһандық білім жүйесіндегі озық технологиялар тиімді пайдалану, тәжірибе алмасу. Біз, ұстаз қауымы, білім саласындағы жаңа әдіс-тәсілдерді жақсы меңгертіп, әрбір оқушыға жеке тұлға ретінде қарап, болашақтың адами капиталы екенін сезіп, әр оқушы қоғамда өз орны, өз биігі бар екенін ұғындыруымыз керек. Әрбір оқушыдан тек жақсы үміт күтуіміз керек. Бала бойындағы қабілетті көріп, оған бағдар беруіміз, бейімделуіміз, кез-келген қиындыққа мойымай, оның шешу жолдарын қарастыратын шығармашыл шәкірт дайындауымыз керек. Ұлтымыз небір қилы қыстау кезеңдерде өзінің тапқырлығымен, шешенділігімен, мәдениеттілігімен, батылдығымыз көріне білген. Ендеше, бүгінгі таңда сол асыл текті атаның ізін жалғар ұрпақты қалыптастыру ұстаздар қауымының асыл міндеті.

Болашақ ұрпақты тәрбиелеу, оқыту- біздің мақсатымыз. «Ескіден қол үзбей, жаңаға қол жеткізгендер ғана мұғалім бола алады», -деп орынды айтқан Қытайдың дана ойшылы Конфуций.

Оқушының әрбіреуі ашылмай жатқан бұлақ секілді. Сол бұлақтың көзін тауып ашатын-мына біздер, мұғалімде, педагогтар. Ашылған бұлақ ағып, көлдер мен теңіздерге құяды. Сол сияқты бойдағы өнерді көрсетіп, ұштаса, ол-халқымыздың рухани қазынасына қосылған қомақты үлес болмақ, оның мақтанышына, игілігіне айналады.

Мағжан Жұмабаев айтқандай «Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізде құрылуына барып тіреледі. Мектебімізді таза, берік һәм өз жанымызға үйлесетін негізде құра білсек, келешегіміз үшін тайынбай-ақ серттесуге болады» XXI ғарыс-білімділер ғасыры. Ендеше бізге ой өрісі жоғары дамыған, зерделі, жан-жақты дамыған, парасатты ұрпақ керек екенін жадымызда сақтағанымыз жөн.

Қоғам дамуында білім берудің ең маңызды мәселе екендігі белгілі. Әрбір мемлекеттің өсіп-өркендеуінің, бәсекеге қабілетті болуының ең басты ошағы ұстаз берген білім. Сондықтан да дамудың ең биік көкжиегінен көрінгісі келетін кез келген мемлекет, ең алдымен, білім беру саласын жолға қойып, сапасын көтеруді мақсат етеді. Ендеше осындай бәсекеге қабілетті, рухы биік ұрпақ тәрбиелеу жаңа формация мұғалімінің еншісіне тиері анық. «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлау» бағдарламасының қазіргі таңда білімді, білгенін өмірге пайдалана алатын шәкірт тәрбиелеуде алатын орны ерекше. Қытай философының «Маған жәй айтсаң – ұмытамын, көрсетсең есімде сақтаймын, ал өзімді іс – әрекетке қатыстырсаң үйренемін» деген даналығы білім алушының білімге ықыласын артыруда ақпараттық – коммуникативтік технологияларды пайдалана отырып, өзіндік ізденіс жүргізуді практикада жүзеге асырудың маңызды екендігін көрсетеді. Сапалы білім негізі – жан-жақты ақпараттық материалдарды, көрнекі құралдар мен ұтымды технологияларды, тиімді әдіс – тәсілдерді пайдалана отырып, білім алушыға ешбір кітаптан таба алмайтын білім беру

Қорыта келгенде, қазіргі қарыштап дамыған әлемдік деңгейдегі өркениетті елдермен тереземізді теңестіретін күш- білім екендігі баршаға мәлім. Сондықтан болашақтың тізгіні білімді ұрпақтың қолында. Әр баланың алдындағы жауапкершілікті терең сезінетін, кәсіби білігі мен теориялық білімі жетілген ұстаздардың үздіксіз білім алуы, үнемі ізденісте болуы маңызды міндет деп білеміз. Жаңартылған білім – болашақтың кепілі.

Әдебиеттер:

1. «Қазақ тілі» ғылыми-әдістемелік журналы. №1 2017ж
2. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016 «Мұғалімдерге арналған нұсқаулық»
3. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016 «Мектеп тренеріне арналған нұсқаулық»

ӨОЖ 373.5.016

Еспосинова Қ. С.

Ж.Досмухамедов атындағы педагогикалық колледж, Орал қ.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕЛЕРДЕ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан–2030» Қазақстан халқына арналған жолдауында «Біздің жас мемлекетіміз өсіп, жетіліп, кемелденеді, біздің балаларымыз бен немерелеріміз онымен бірге ер жетеді. Бүкіл дүниежүзілік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында қазіргі кезде Қазақстанда білімнің жаңа жүйесі құрылуда. Бұл процесс педагогика теориясы мен оқу - тәрбие процесіне нақты өзгерістер енгізумен қатар, елімізде болып жатқан түрлі бағыттағы білім беру қызметіне жаңаша қарауды, қол жеткен табыстарды сын көзбен бағалай отырып саралауды, жастардың шығармашылық әлеуметін дамытудың, мұғалім іс-әрекетін жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды талап етеді».

Үздіксіз білім беруге көшу, компетенцияға негізделген білім, жаңа ақпараттық технологияны пайдалану, білім берудің ашықтығы, көкейкестілігі, іргелі білім беру, білімді ізгілендіру; білім берудегі инновациялық әдістер. «Инновация» термині ғылымға XIX ғасырда енді. Ағылшын тілінен аударғанда «жаңалық енгізу», «жаңашылдық» деген ұғымды білдіреді. XX ғасырдың 30 жылдары И.Шумпетер, Г.Менш «инновация» терминін ғылымға енгізді. Осы кезден бастап, «инновация», «инновациялық процесс», «инновациялық потенциал» терминдері жалпы ғылымдардың терминологиялық жүйесін байытты. Инновациялық үдерістің негізі-жаңалықтарды қалыптастыру, қолдану, жүзеге асыру. «Технология» ежелгі гректің «techno» - өнер, шебер, білгір және «logos» - білім, ғылым деген сөздерінен шыққан. Сонымен технология – шеберлік, өнерлік, білгірлік туралы ғылыми ұғым. «Технология» сөзі көптеген ұғымды білдіреді, олар:

Белгілі бір маңызды әрекетте, өнерде, шеберлікте мақсатқа жету үшін қолданылатын әдіс (В.Даль сөздігі).

Белгілі заттың бейнесін өзгерту үшін қолданылатын өнер, біліктілік, әдіс-тәсілдер (В.М. Шепель).

Белгілі затты, тұлғаны сапалы өзгертуде қолданылатын білім мен әдіс-тәсілдер жүйесі (И.Г. Зайнышев).

Адамның әрекетін, біліктілігін, тәжірибесін еңбекке қажетті заттарды, әлеуметтік шындықты сапалы өзгертуге бағытталған әрекеттер жүйесі (Р.В. Овчарова).

В.П. Беспалько: «Педагогикалық технология - оқу мен тәрбие процестерінің еске түсіру барысында қолданған құралдар мен әдістер жиынтығы, олар білім мақсатын тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді».

«Жаңа» деген түсінік, жақында пайда болған. Ашылмаған, ғылым аймағына және практикаға қатысты, жаңалық әртүрлі түрде қолдануы. Практикалық идея, лабораториялық іс - тәжірибе, мекемелер мен ұйымдарда жаңа идеяны іске асыру. Соңғы кезде жаңалық «новация» ұғымы ретінде кездеседі. Новация дегеніміз - бұл лабораториялық емес жаңа идеяны бірінші рет жүзеге асыру, ғылым жүзінде пайда болса да, практикада негізделген. Жаңалық енгізу - ұйымға және жергілікті аймақтық, мемлекеттік мекемелерге енгізілген үлгіге бағытталған.

Инновацияда, жаңалық енгізу, новация бір – бірімен тікелей пән ретінде байланысты. Инновациялық процесс түсінігі, ол барлық динамикалық процестерді қамтып, жаңалық аймағында процесуалдық аспектілер, барлық жаңалықтардың өзгеруіне байланысты.

Лапиннің инновациялық процеске байланысты екі бөлімі қолданылады:

1) қарапайым түрде қолдану, ол яғни ашылу – жаңалық енгізу (новация) – қолданушылардың арасындағы бөлінуі – көпшіліктің қолдануы;

2) кеңейтілген түрде қолдану – ашылу – новация – таралуы – меңгеруі және модификация – рутинизация, яғни дәстүрге айналуы.

Инновациялық процесті зерттеу барысында жүйенің бір жағдайдан екінші жағдайға көшуі және жаңалықты енгізу процесіне басшылық жасау мәселелерін зерттеу маңыздылығын Н.В. Горбунова, М.В.

Кларин, А.В. Лоренсов, М.М. Поташиник, Л.И. Романова, В.И. Загвязинский, А.Я. Найн, Т.И. Шамова, О.Г. Хомерики, Н.Р. Юсуфбекова және тағы басқа зерттеулерінде қарастырылған.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті - ұлттық және жалпы азаматтық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» - деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін көздейді.

Бұл міндеттерді шешу үшін, мектепке дейінгі ұжымдарының, әр мұғалімнің күнделікті ізденісі арқылы, барлық жаңалықтар мен қайта құру, өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа практикаға, жаңа қарым - қатынасқа өту қажеттігі туындайды. Сондықтан да қазіргі кезде әр мұғалім өз іс - әрекетінде қажетті өзгерістерді әртүрлі тәжірибелер жөніндегі мағлұматтарды жаңа әдіс - тәсілдерді дер кезінде қабылдап, дұрыс пайдалана білуі керек. Сонымен қатар балабақшадағы оқу - тәрбие жүйесі, тәрбиеші-бала арасындағы қарым - қатынас жалпы оқытуды ұйымдастыру талапқа сай елеулі өзгерістерді қажет етіп отыр.

Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс - әрекетінің ғылыми - педагогикалық негіздерін меңгеру маңызды мәселелердің бірі.

Оқу процесіндегі инновациялық модельдің құрылымын былай көрсетуге болады:

- жалпы инноватикадағы инновациялық процесс идеялары;
- педагогикалық инноватиканың пайда болуы, таралуы, педагогикалық жаңалықтарды меңгеру;
- оқу процесі кезінде теориялық талдау, жасау, немесе іс – әрекет ретінде.

Инноватиканың басталуы: инновациялық процесс - инновациялық іс-әрекет - инновациялық потенциал – инновациялық процестерді басқару. Инноватика үш ғылыми пәннен тұрады: социология, психология және басқару теориясы. Жалпы инноватика – инновациялық процеске белгілі бір бағытта жаңалықтардың ашылуын тексеру ғана емес, сонымен қатар кеңейтілуі және бағыт пайда болады, яғни спецификалық әлеуметтік бағытта болуы. Оқу процесін ақпараттандыруды жаппай қолға алу, оның ғылыми – әдістемелік ұйымдастырушылық себептеріне үнемі талдау жасап, назарда ұстау.

Жаңалық ғылыми – зерттеу құралы болып көріну үшін, олар ұйымдасқан, көпшілік қолдану, қарама – қайшылық болып қоғам өміріне өзінің қажеттілігін көрсету.

Білімділік деңгейде бала тәрбиеші көмегімен амал-әрекет жасайды. Мұнда тапсырмалар алдыңғы сабақтыңсықтауына мүмкіндік беретіндей, жаңа тақырып үшін тиімді, өмірмен байланысты болуы керек.

Алгоритмдік деңгейде тапсырма балалардың ойлау қабілетін жетілдіру үшін беріледі. Мұндай іс-әрекетте келтіретін тапсырмалар: мәтінмен берілген кері есептер, кері байланыс функциясын атқаратын тексеру тапсырмалары, логикалық есептер, ребустар, сөзжұмбақтар.

Эвристикалық деңгей – өнімді деңгей. Танымдық іздену түріндегі тапсырмаларды орындау барысында қарапайым білімдерін жетілдіріп, жаңа білімді меңгеріп, жаңалық ашады.

Шығармашылық деңгейде балалардың іздену нәтижесінен қалыптастырған ұғым, түсініктерінің, қияли мен белсенді ой-еңбегінің нәтижесінде жаңаша, бұған дейін болмаған, белгілі бір дәрежеде олардың жеке басының икемділігін байқататын дүние жасап шығуына бағытталған тапсырмалар. Оқыту технологиясы педагогтардың эмперикалық инновацияларын ескере отырып, оқыту үрдісін дұрыс, ұтымды басқаруды қарастырады. Оған өзара бір-бірімен байланысты екі үрдіс енеді: білім алушының іс – әрекетін ұйымдастыру және бала тұлғасын дамытудағы жоғары нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған іс-әрекетті бақылау. Мектепке дейінгі білім беру жүйесіне жаңашыл орта құру үшін инновациялық технологияларды енгізу болып табылады.

Жаңа технологияның қолдану төмендегідей кезеңдер арқылы іске асады:

- 1 кезең – оқып үйрену;
- 2 кезең – меңгеру;
- 3 кезең – тәжірибеге енгізу;
- 4 кезең – дамыту.

Жаңа технологиямен жұмыс істеу үшін төмендегідей алғышарттар қажет:

- Оқу үрдісін интенсивтендіруді жаппай қолға алу;
- Тәрбиеленушілердің сабаққа қатыспаушылығын болдырмау шараларын кешенді түрде қарастыру. Оның ғылыми-әдістемелік, оқыту-әдістемелік, ұйымдастырушылық себептеріне үнемі талдау жасап, назарда ұстау;

- Жаңа оқулықтарының мазмұнын зерттеп білу, білімді деңгейлеп беру технологиясын меңгеру арқылы балаларға білімді мемлекеттік стандарт деңгейінде игеруге қол жеткізу;

- Оқыту үрдісін ізгілендіру мен демократияландыруды үнемі басшылыққа алу қажет.

Жаңа технологиялардың педагогикалық негізгі қағидалары:

- Балаға ізгілік тұрғысынан қарау;
- Оқыту мен тәрбиенің бірлігі;
- Баланың танымдық күшін қалыптастыру және дамыту;
- Баланың өзбетімен әрекеттену әдістерін меңгерту;
- Баланың танымдылық және шығармашылық икемділігін дамыту;

- Әр баланың дамуы үшін жүйелі жұмыс істеу;
- Баланың оқу үрдісін сезінуі.

Оқу-тәрбие процесінде оқытудың инновациялық әдіс-тәсілдерін пайдаландың педагогикалық шарттарының өзара бірлігінің моделі:

Инновациялық процестің осы кезеңдеріне байланысты инновациялық іс – әрекеттің үш кезеңін атап көрсетуге болады. Бірінші кезеңде ұстаз жаңалықтың қажеттілігін дәлелдеу арқылы жаңалық туралы ақпарат жинайды, одан кейін әртүрлі жаңалықтың ішінен қажетті жаңалықты тандап алып, оны қолдану туралы шешім қабылдайды. Содан кейін, ұстаз инновациялық іс-әрекеттің екінші кезеңіне көшеді, яғни іске асыру кезеңдерін зерттеп, енгізу жоспарын құрып, жаңалықты қолданады. Бұл кезеңде ұстаз оқу-тәрбие процесіне, жаңалықты енгізуіне кедергі жасап отырған факторларды ескере отырып, өзгерістер енгізеді, жаңалықты уақыты мерзіміне байланысты жұмыстарды өткізеді.

Жаңалықты енгізу уақыты аяқталғаннан кейін инновациялық іс-әрекет үшінші кезеңіне өтеді. Бұл кезеңде мұғалім жаңашыл тұрғыда ұйымдастырылған оқу – тәрбие жұмысының нәтижесін көтеруге жасаған ықпалын анықтайды, жаңалықтың оқу – тәрбие жұмысына нәтижелі енгізу шарттарын белгілеп, оны таратуға ұсынады.

Инновациялық процесті болжау барысында қолданылатын инновациялық іс-әрекеттер тереңдетіліп, кеңейтіледі. Сонымен қатар, оқыту мен тәрбиелеу қорытындылары талданады. Алдыңғы қатарлы озық тәжірибені ғылыми талдау негізінде оқып үйренуге, қазіргі кезеңдегі педагогикалық зерттеулер жетістіктерімен танысуға болады. Жаңа педагогикалық технологиялар мен инновациялық іс – әрекеттің негізгі заңдылықтары мен қағидаларын дұрыс қолдана білуге, шығармашылық ойлауға, кәсіби педагогикалық іс-әрекеттің құндылық қарым – қатынасын қалыптастыруға, ұстаз шеберлігіне жету жолдары мен шараларын жете түсінуге үйренеді. Сонымен қатар алдыңғы қатарлы озық тәжірибелер жөніндегі ағымдағы ақпарат-құралдардағы материалдар арқылы танысып педагогтар – новатордың әдістемелерін ғылыми тұрғыдан талдай білуге, инновациялық іс-әрекет ерекшеліктерін айқындап, өзбеттерімен сурет, кестек ұруға, хабарлама, реферат, аннотация, рецензия жазып, оқу – тәрбие қызметіне педагогикалық талдау жасауға үйренулері қажет. Оқытудың жаңашыл әдістері мен тәсілдерін сөз еткенде, оқылып отырған материалдың ерекшелігі мен құрамының нақты ерекшелігіне сәйкес әдістемелік құралдарды шығармашылықпен пайдалану қажет екеніне назар аударту көзделді. Сонымен қатар, оқытудың инновациялық жүйесі білім, оқыту процесінде жаңа технологияларды пайдалана білу іскерлігі қалыптасу керек.

Қазіргі кезде толғандыратын өзекті мәселелердің ең негізгісі – еліміздің болашағы. Еліміздің өркен жайын кеңесермеуі үшін басты мәселе жас ұрпақтың білімді де тәрбиелі болып жетілуі екені белгілі. Келешек - ел басқарар, жер - суына иеліктер, ел – халқын гүлденетер, мерейін өсіріп, мәртебесін биіктетер жасампаз жандарды шыңдап өмірдің ең басты сатысына қалайтын киелі ұя – балабақша. «Аулына қарап, азаматынтаны», дейді халық даналығы. Жас ұрпақтың иман жүзді, білімді азамат болып өсуі, ең алдымен, ата-анасы, одан соң білім алтын ұясы және қоршаған ортасына байланысты. Балабақша - бұл бала тұлғасы мен санасының қарқынды дамитын құнды, қайталанбайтын кезеңі. Сондықтан балабақша-баланы тұлға етіп қалыптастырудың алғашқы баспалдағы.

Президенттің жолдауында: «Ұлттық бәсекеге қабілеттілігі бірінші кезекте білім деңгейімен айқындалады» - деген байламы жеке адамның құндылығын арттыру, оны дайындайтын ұстаз жауапкершілігінің өсуі, тынымсыз еңбек, сапалы нәтиже деген ұғыммен егіз.

Тәуелсіз ел тірег і- білімді ұрпақ. Қазіргі балабақша жағдайындағы білім берудің ұлттық моделіне өту. Оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс-тәсілдерін, жаңа инновациялық педагогикалық технологияны игерген, психологиялық-педагогикалық диагностика қабылдай алатын, педагогикалық жұмыста қалыптасқан бұрынғы ескі сұрлеуден тез арада арылуға қабілетті және нақты тәжірибелі іс-әрекет түстінде өзіндік даңғыл жол салуға икемді, шығармашыл педагог-зерттеуші, ойшыл тәрбиеші болуы қажет етеді.

Егемен еліміздің ертеңіне өз үлесімізді қосқымыз келсе, балабақшадан бастау алып, бала бойына танымдық қабілет дамыту міндетіміз. Еліміздің өркендеуі мен гүлденуі-болашақ ұрпақ қолында. Яғни, бүгінгі күні білім беру жүйесі мен технологияның негізделуін және де ақпараттық құралдардың кеңінен қолдануын қажет етеді. Балабақшада оқу тәрбие үрдісінде жаңа технологияны пайдалану заман талабынан туындап отырған мәселе. Бәсекеге қабілетті білім кеңістігін құруға Қазақстандық білім беру реформасын ең басты мақсаттарының бірі инновациялық технологияларға сүйене отырып, бірінші бойына танымдық қасиетін қалыптастыру, шығармашылық ойлауды дамытуға мүмкіндік жасау болып отыр. Қазіргі заман талабына сай тәрбие мен таным саласына енгізілген жаңа бағыттағы тың үрдістерді әрбір тәрбиеші менгеріп қана қоймай оны тәжірибеде орынды қолдана отырып, өз білімін, іскерлігін үнемі жетілдіріп отыру тиіс. Жаңа өмірдің стандарты «Жалпыға бірдей білім, өмір бойы білім алу». Қазіргі білім беру парадигмасы «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді көздейді. Бұл білім беру жаңаша ұйымдастыру-оның философиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет етеді. Сондықтан бүгінгі еліміздің білім жүйесінде оқыту үдерісін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнын қамтамасыз ету міндеті тұр. Жаңа технологиялардың негізгі мәні пассивті оқыту түрінен активті оқытуға көшу оқу танымын ұйымдастырудағы бастамашылдығына жағдай туғызу, субъективтік позицияны қалыптастыру. Дәстүрлі білім беру

жүйесіндегі білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты-мамандықтарды игерту ғана болса, ал қазір әлемдік білімкеңістігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау үшін адамның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну-қазіргі таңда негізгі өзекті мәселелердің бірі. Әдіс-тәсілдер арқылы өткізген әрбір сабақ балалардың ойлауына және қиялына негізделіп келеді, баланың тереңде жатқан ойын дамытып оларды сөйлетуге үйретеді. Технологиялық бөлігі оқу үрдісінің ұйымдастырылуы, оқу әрекетінің формалары мен әдістері, педагог жұмысының формалары мен әдістері диагностика. Қазіргі кезде метепке дейінгі білім беру жүйесінде қолданатын технологияларды келесідей бөліп көрсетуге болады. -Дамыта оқыту технологиялары: -Мәселелелік оқыту технологиялары: -Ойын технологиялары: -Интеративті оқыту.-Альтернативтік технологиялар, инновациялық сайт және тағы басқалары жатады.

Педагогтардың инновациялық әлеуетін дамытуда құрылған жоспар балабақшаның әдістемелік жұмысының инновациялық бағытына қатысты. Әдістемелік ұйымдастыруды жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану мүмкіндіктері жоғары. Ақпараттық қорды құру (сыртқы қор, нормативтік-құқықтық құжаттар, оқу әдістемелік, педагогикалық орта туралы мәліметтер, ғылыми әдістемелік материалдар, ішкі қор, беру қызметінің нәтижелері, бала денсаулығының медициналық-сауықтыру іс-шаралары, ата-аналармен жұмыс, мамандармен қамтамасыз ету т.б.)-ТРИЗ шығармашылық технологиялары бүгінгі мектепке дейінгі мекемелер үшін өте тиімді. Сонымен қатар, мектепке дейінгі мекемелерде инновациялық білім беру құралдарын қолданудың да маңызы зор. Инновациялық білім беру құралдарына аудио, видео, құралдар компьютер, интеративті тақта, интернет, мультимедиялық құрал, электрондық оқулықтар мен оқу әдістемелік кешендер, инновациялық ақпараттық банк. Қазіргі педагогикада инновация-білім беру, тәрбиелеу жұмысына жаңалықты енгізу, яғни жаңа әдіс-тәсілдері амалдарды, құралдарды, жаңа тұжырымдарды жасап, оларды қолдану ретінде анықталады. Мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу мен оқытудың инновациялық бағыттары. Бағдарламаларды дәстүрлі оқыту және педагогикалық инновациялармен қатар қыту үрдісіне үнемі қолдану дайындығы әр түрлі деңгейдегі оқыту нәтижесінің сапаларын күшейтеді. Түрдегі әдістемелік жүйе болып табылады. Заман талаптарына сай мектепке дейінгі мекемелерде АКТ оқыту процесінде кенінен пайдаланады. Интеративті тақта ақпаратты кейінен ұсыну туралы болып келеді және баланың мотивациясын күшейтеді. Балабақша баласына мультимедиялық оқулықтар, біріншіден балалардың қызығушылығын арттырады. Екіншіден зейін қойып көрумен қатар түсінбеген жерлерін қайта көруге мүмкіндік алады. Өйткені балаларды зейіні әр түрлі әдемі түстерге, ойыншықтарға, әдемі суреттерге, әсемдікке әуес болады. Мультимедиялы электронды оқулықтар бала ішінде, тәрбиеші үшін де күнде дамытып отыратын анық. Оқытуда пайдаланатын интеративті құралдар, тақта, компьютерлер балаларды диагностикалауда жақсы көмекші болып келеді. -Балаларды компьютерлік технологияның мүмкіндіктері мен дағдыларымен таныстырады. Оқытуда интеративті кешендерді пайдалану сапалы, қызықты және оңтайлы болып келеді. -Балаларды жаңа технологиялары арқылы оқыту.: -Сауық және ойын орталығы: -Мұнда көлемді білімдендіру және сауықтыру міндеттер орындалады. Шығармашылық пен жан-жақты жұмыстануы. Жалпы балабақшада баланың шығармашылық қабілетін дамыту. Жаңа стандарт негізінде білім беру үрдісі бес салада ұйымдастырылады. -Таным.-Денсаулық.-Қатынас.-Шығармашылық.-Әлеуметтік орта. Оның ішінде балалардың шығармашылық қабілеті мен ойлау үрдісіне негіз болатын «Таным» білім беру саласының негізгі бағыттарды қойып отыр. Ақпараттық-технологияларды пайдалану тәрбиеленушілердің танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, логикалық ойлау жүйесін қалыптастырады. Шығармашылық пен еңбек өтуіне жағдай жасайды. Жаңа педагогикалық технологияның ерекшеліктері-өсіп келе жатқан жеке тұлғаны жан-жақты дамыту. Инновациялық білімді дамыту, өзгеріс енгізу, жаңа педагогикалық идеялар мен жаңалықтарды өмірге әкелу. Бұрыннан бала тек тыңдаушы, орындаушы болса, ал қазіргі бала –өздігінен білім іздейтін жеке тұлға екендігіне ерекше мән беруіміз керек. Бұдан келіп болашақ ұрпақтар инновациялық педагогиканың идеяларымен танысады. Қазіргі заман талабына сай, әр педагог өз білімін жетілдіріп, ескі бірсарынды сабақтардан гөрі, жаңа талапқа сай инновациялық технологияларды өз сабақтарында күнделікті пайдаланса, сабақ тартымды да, мәнді, тиімді болары сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. Б.Б.Аққуланова «Ақпараттық – коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы білім беру деңгейін көтеру
2. Н.Исабек «Компьютерлік технологияны пайдаланудың оңтайлы өлшемдері»
3. Сайт бетінен М.Қиятовна «Баланың тілін дамытудағы ойынның маңызы» атты мақаласы.
4. Сайт бетінен Б.С.Кожанова «Мектепке дейінгі білім беру жүйесінде педагогикалық технологияларды қолдану» атты мақаласы.
5. ACTIVstudio
6. «Математика және физика» журналы №6 2009 ж.
7. «Информатика негіздері» журналы №4 2008 ж

Зейнуллина Ә.О.

№47 жалпы орта білім беретін мектептің бастауыш сынып мұғалімі

МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ.

Білім беру жүйесін жаңартуға Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында ерекше атап өтсе, «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында білім беру саласындағы басымдықтарды қадап айтты. Білім беруді жаңарту оқушы білімін ғана емес, оларды қолдану дағдыларын, атап айтқанда функционалдық сауаттылығын қалыптастырады. Оқушылардың бойында өзіндік білім алу, талдау, құрастыру, қоғамдық өмірде өзін-өзі жан-жақты таныту үшін білімін пайдалана білу дағдыларын қалыптастырады және қоғамға пайда келтіреді.

Функционалдық сауаттылық дегеніміз – адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы. Ондағы басты мақсат жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлеуметтік бейімделуі болып табылады. Мұндағы басшылыққа алынатын сапалар: белсенділік, шығармашылық тұрғыда ойлау, шешім қабылдай алу, өз кәсібін дұрыс таңдай алу, өмір бойы білім алуға дайын тұруы болып табылады. Бүгінгі күн талабына сай жан-жақты дамыған, белсенді, өмірге талпынысы, қызығушылығы бар адамды мектеп табалдырығынан дайындап шығарудың ең бір тиімді тәсілі ол – оқытудағы математикалық сауаттылық.

Математикалық сауаттылық дегеніміз – математикалық сөйлеу және жазу мәдениетіне қоршаған ортаны және олардың заңдылықтарын баяндау, оны оқып үйренудің, оқушылар дүниенің ғылыми бейнесін меңгеру. - математиканың әлемдегі рөлін анықтау және түсінудің, әртүрлі формада берілген сандық ақпараттарды оқу, талдау, түсіндіріп беру, дұрыс негізделген математикалық пайымдаулар айту, есептерді шығарудың тиімді тәсілдерін табу, орындау, өзін-өзі тексеру, өмірмен байланыстыру, математикалық білімді өмірлік жағдаяттарда кездесетін түрлі мәселелерді шешуде еркін қолдану. Математика сабағындағы негізгі сауаттылыққа мыналар жатады:

1. Математика – ғылым болмысынан балама ұғымдар. Сондықтан да математика барлық ғылымдардың логикалық негізі – күре тамыры ретінде қарастырылады.

2. Математика ең алдымен оқушылардың дұрыс ойлау мәдениетін қалыптастырады, дамытады және оны шыңдай түседі.

3. «Математикалық сауаттылық» ауызша, жазбаша қабілеттерін қалыптастыру арқылы оқушының «математикалық сауаттылықты» меңгере білу қабілетін шыңдайды.

4. Математика әлемде болып жатқан түрлі құбылысты, жаңалықты дұрыс қабылдап, түсінуге көмектеседі.

5. Математиканың болашақ тұлғаны моральдық, эстетикалық және этикалық тұрғыдан қалыптастыруда да тәрбиелік мәні бар. Математикалық сауаттылықты қалыптастыру үшін: - теорияны білу, оны логикамен ұштастыру - есепті шығаруда тиімді жағын көруге баулу - математикалық сайыс сабақ, пән кеші, апталықтарды математиканың даму тарихымен байланыстыру, - Ақпараттық оқыту технологиясынан математика сабақтарында интерактивтік тақтаны қолдану. Интерактивті тақта арқылы оқушылар жаңа материалдарды арнаулы бағдарламалар көмегімен мүмкіндігінше меңгерумен қатар функционалдық сауаттылығы да артады.

Қазіргі таңдағы ақпараттандырылған заманда сабақта интерактивті тақтаны тиімді пайдалана отырып, оқушының білім сапасын шығармашылық негізінде арттыру - өмір талабы. Ол үшін мұғалім тиімді интерактивті әдістер арқылы проблемалық ситуациялар туғызып, оқушылардың топтық жұмысының нәтижесінде олардың өз бетімен тақырыпты түсінуге қолайлы жағдай туғызады, танымдық қызметін басқарып, ілгері жетелеп отырады. Соңында оқушылар өздері қорытындысын шығарып, практикалық жұмыстармен бекітеді. Жаңа технологияның тиімді әдіс- тәсілдерін ұрпақтың бойына сіңірте білу - ұстаздардың басты міндеті. Жаңа технологияның тиімділігі сол, оқушы:

- мақсат қоюға үйренеді;
- есте сақтау қабілеттері дамиды;
- басқалармен бірігіп жұмыс жасайды;
- кітаппен жұмыс жасауға үйренеді;
- қатарынан қалмауға тырысады;
- дарынды оқушылар өз қабілеттерін одан әрі бекіте түседі;
- әлсіздер оқуға ниет білдіріп, өзіне деген сенімсіздіктен арылады.
- күшті сыныптарда оқуға деген ынта артады.
- білім дәрежесі бірдей сыныптарда оқу жеңілдейді

- өздігінен жұмыс істеуге дағдыланады
- Мұғалім:
- жүйелі тапсырма беруге ұмтылады;
  - оқушыны жан-жақты танып біледі;
  - қарым қатынас орнатады;
  - оқушылардың өзара әрекеттесуіне жол ашады;
  - оларға шығармашылық еркіндік береді.

Біздің заманымыз ғылым мен техниканың ғарыштап дамыған кезеңі, біз ұстаздар сол заманмен бірдей қадам басуға міндеттіміз, себебі біз адам тағдырына, бала тағдырына жауаптымыз. Сондықтан оқушылардың функционалдық математикалық сауаттылығын арттыру үшін мынадай жұмысын жүргізуіміз керек:

Елбасымыз өз жолдауында: «Ұлттың бәсекеге қабілеттілігі бірінші кезекте білім деңгейімен айқындалады»- деген байламы жеке адамның құндылығын арттыру, оны дайындайтын ұстаз жауапкершілігінің өсуі, тынымсыз еңбек, сапалы нәтиже деген ұғыммен егіз. Жаңа коммуникациялық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты - оқушылардың оқу материалдарын толық меңгеруі үшін оқу материалдарының практикалық жағынан тиімді ұсынылуына мүмкіндік беру. Бұл мақсаттарға жету жолында электрондық оқулықтар, тексеру программалары, оқыту программалары сияқты программалық өнімдер қызмет етеді.

Қазіргі уақытта әрбір жаңа заманғы адам компьютерді біледі, оны жұмыста да, үйде де қолданады. Компьютерлік технологиялардың жаңа заманғы әлемі бізге өте үлкен көлемді мәселелерді шешуге мүмкіндік береді, аз уақыт ішінде ақпараттың өте зор көлемін өңдеуге көмектеседі.

Ақпараттық технологияны пайдаланудың төмендегідей артықшылығы бар: білім мазмұнының заман талабына сай болуы, болашақта қажетті білімді толығымен алу, білімді өздігімен меңгеру, өзін - өзі бағалай алуы, өз күшіне сенімділіктің болуы, өз жетістігін көре алуы, оқушыны ізденіске, шығармашылыққа бағыттайды.

Осылайша ақпараттық технологияларды пайдаланып оқыту мынадай нәтижелерге қол жеткізеді:

- оқу материалын терең түсінуге;
- оқу мотивациясының артуына;
- алған білімнің ұзақ уақыт есте сақталуына;

Ал, ақпараттық технологияны қолдану оқушыға не береді?

- ☐ О құға деген қызығушылығын арттырады
- ☐ К өрнекті түрде тапсырмаларды орындай алады
- ☐ - зерттеу жұмыстарымен айналысуға көмектеседі
- ☐ У а қытты үнемдейді
- ☐ қайталау мүмкіндігін ке
- ☐ Орында бар жұмыстарының қатерін

Менің математик ретінде өз алдыма қойған мақсатым:

«Оқытудың озық ақпараттық – инновациялық технологиялар әдістерінің тиімді жағын пайдаланып, математикалық білім жүйесін дамытып, сапалы білім беру».

Математика- барлық ғылымдардың логикалық негізі, демек, математика – оқушының дұрыс ойлау мәдениетін қалыптастырады, дамытады, оны шыңдай түседі және әлемде болып жатқан жаңалықтарды дұрыс қабылдауға көмек береді. Математика сабағында оқытудың әр түрлі технологияларды қолдана отырып, оқушылардың шығармашылық ізденістерін, өз бетінше жұмыс істеу белсенділіктерін арттыру барысында теориялық білімдерін кеңейтіп, логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға болады.

Өзім сабақ беретін 5-7 сыныптарда менің жұмыс тәжірибемнің мақсаты: математика сабағында бағдарлама материалын сапалы меңгерту үшін оқыту мен жазу арқылы сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы арқылы және топтық жұмыс түрлерін, деңгейлік тапсырмаларды орындату, тірек сызбаларды, ойын түрлерін қолданып, логикалық және эксперименттік мазмұнды есептер шығарта отырып, оқушыларды бір-бірімен пікірлесе білуге, ойларын нақты, ашық жеткізе білуге, тұжырымдарын жасауға үйрету. Оқушылардың өткен материалды қаншалықты меңгергендігін білу үшін бір тарауды толық өткеннен кейін қайталау сабағы есебінде 6 сыныпта өткізген жарыс сабағыма тоқталайын.

Жарыс сабағы барысында оқушылардың пәнге қызығушылығы мен ойлау қабілеті артатыны байқалды. Бұл ойын түрін сабағыма пайдаланудағы мақсатым – оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамытып, пәнге қызығушылығын арттыру.

«Математикалық- дода» ойынында түрлі кеспе қағаздарға есептер дайындаймын. Кеспе қағаздардың артына сурет салынады. Жауаптарын дұрыс орналастыратын болса, кеспе қағаздағы сурет дұрыс шығады. Ал, суреттің дұрыс құрастырылуы балалар қызығушылығын арттыра түсері анық. 8 сынып геометрия сабағында «Математикалық-лото» ойынын сынып оқушыларын екі топқа бөліп беруге де болады. «Математикалық-лото» ойының мынандай түрде де жүргізуге болады. Мұнда геометриялық фигуралардың аттары жазылып, тақтаға ілінеді. Оқушылар осы фигуралардың аудандарының формулаларын дұрыс тауып қоюлары керек. Логикалық ойындарды сергіту сәті ретінде қолданамын.

Әрбір оқушының және бүкіл сыныптың оқу материалын меңгеру деңгейін анықтау үшін білімін жазбаша тексеру тәсілдерінің бірі семантикалық картамен жұмыс. Семантикалық картамен жұмысты

жаңа сабақты бекіту мақсатында ұйымдастырылған тиімді деп ойлаймын. Семантикалық карта көмегімен анықтамаларды, ережелерді, қасиеттерді тұжырымдау, сондай-ақ есеп шығару барысында қолдану іскерліктерін қалыптастырады. Мектепте жаңа буын оқулықтары бойынша математикадан сабақ беріп келемін. Оқулықтағы тапсырмалар деңгейлік тапсырмалар болып бөлінген.

Мұндағы I деңгей тапсырмалары: меңгерілген білімді үлгі бойынша пайдалана білу, II деңгей меңгерілген білімді өзгертілген жағдайда қолдана білу, III деңгей шығармашылық, яғни математика оқулығындағы әр түрлі сұрақтар, есептер, оқушылардың логикалық ойлау, шығармашылықпен ойлауын дамытатын, әр түрлі әдіс-тәсілдермен меңгертуге көмектеседі, яғни жеңілден күрделіге қарай тапсырмалар реттілікпен сақталып берілген.

Қазіргі ғылым мен техниканың даму кезінде алдымыздағы шәкірттің жан-жақты білімді, ой-өрісі кең болып шығуына ықпал ететін мұғалім екені түсінікті. Сабақта шығарылатын есептер оқушының ойлау қабілетін математика тілін дамытып, шығармашылықпен жұмыс істеуге негізделіп құрылған. Оқушылардың функционалдық сауаттылықтарын дамыту үшін оқушылардың сапалы есептерді өз бетінше шығаруына көп көңіл бөлемін. Деңгейлік есептер оқушының логикалық ойлау қасиетін шыңдайды және пәнге деген қызығушылығын арттырады. Заман талабына сай жаңа технология әдістерін үйрету, бағыт-бағдар беруші мұғалімдеріміз оқушыларды жаңа тұрмысқа, жаңа оқуға, жаңа қатынастарға бейімделуі тиіс.

Қазақстанның одан әрі Мәңгілік Ел болып өркендеуі үшін, жан – жақты дамуы үшін оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту арқасында талай асулардан абыроймен өтеміз деп және мұғалімдер тек қана адал салиқалы еңбек етіп, функционалдық сауаттылығы бар тұлға тәрбиелеп шығаруға міндеттіміз.

Әдебиеттер:

1. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары: / Қазақстан
2. Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы №832 қаулысы // ресми мәтін.
3. Астана: Әділет, 2012. – 14 б.2. Назарбаев, Н. Ә.: Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай жиырма қадам / Н.Ә. Назарбаев // Егемен Қазақстан. – 2012. – 10 шілде. амуының басты бағыты» Қазақстан халқына Жолдауы / Н.Ә. Назарбаев // Егемен Қазақстан. – 2012. – 28 қаңтар.
4. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы №1118 Жарлығы//ресми мәтін. – Астана, 2012.
5. А.Қ.Әлімов. Оқытуда интербелсенді әдістерді қолдану. Алматы, 2012жб. Интернет қоры. bilimdiler.kz.
6. Кенеш Ә.С. Әбілқасымова. Математиканы оқытудың теориясы. Алматы 1998 Журнал «Математика Қазақстан мектебінде» Алматы 2014.

ӘОЖ 159.9.015

Иргалиев А.С., Жалмаханова Л.А

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

КОЛЛЕДЖ ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІНЕ ТАЛДАУ

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты Қазақстан халқына жолдауында 2019 жыл жастар жылы деп жариялады [1]. Осы тұста Елбасымыздың жалынды жастарға үлкен сенім мен үміт артып, рухани тұрғыда қолдау көрсетуін биылғы жылды жастар жылы деп бас көтеруінен ақ білеміз.

Мемлекеттік жастар саясаты туралы Қазақстан Республикасының заңында Жастарға арналған әлеуметтік қызметтер өз қызметін жастардың зияткерлік, рухани, дене бітімінің, шығармашылық тұрғысынан дамуы, кәсіби даярлығы және кәсіпкерлік әлеуетін іске асыру үшін жағдайлар жасау мақсатында жүзеге асырылады. Жастарға арналған әлеуеттік қызметтерінің негізгі бағыттарының бірі: жастардың өзін-өзі басқаруын дамытуға жәрдемдесу деп көрсетілген [2].

Тұлғаның адамгершілік тұрғысынан қалыптасуына эмоциялар маңызды рөл атқарады. Кез келген уәж эмоциялық тәжірие арқылы қуаттаушы күшке ие болып, оны бала тек ересектердің белсенді қатысуымен ғана ала алатынын ескерген жөн. Теріс қобалжу салдарынан туындайтын жағымсыз

эмоционалдық жағдайлар оқушы мінез-құлқында әртүрлі ауытқуларға әкеп соғатынын ата-аналар мен педагогтар білуі тиіс. Тәрбие үрдісінде осының ескерген жөн

[3, 411 б.].

Эмоциялық реттеу-күрделі үрдісі, оған бастамашылық ету, тыйым салу, мемлекет модуляциясы немесе дәл сол кездегі мінез-құлық жатады - мысалы, субъективті тәжірибе (сезім), танымдық жауап (ойлар), эмоциямен байланысты физиологиялық жауаптар (мысалы, жүрек қағысы, немесе гормондық әрекет) және эмоциямен байланысты мінез-құлық (қимыл әрекет) жатады. Эмоциялық реттеу, негізінен, қандайда бір мәселеге назарды аудару үрдісі және теріс мінез-құлықты нұсқауға сай баса алу қабілеті сияқты үрдістерге де жата алады [4, 583 б.].

Қазіргі орыс тілінің тарихи-этимологиялық сөздігінде П.Я.Черных «реттеу» және «тұрақты» деген сөздер XIX ғасырдың 60-шы жылдарынан бастап орыс тілінде қолданылады.

Батыс еуропа тілдеріндегі түпнұсқалық көрсеткіштерінде - латынша сын есім *regularis*, бұл заңды алдымен «брусовый», «могущий быть отлитым» үш бұл қырлы бөренелер, *regula* – «кесек», «сызғыш» қайдан «норма» ол «ереже». Осыған байланысты зерттелетін ұғымның негізгі мазмұны «реттеу», «жүргізу», «тәртіпті сақтау» деп ашылады, «жүйеге келтіру» [5,105-106 б.].

П.М.Якобсонның зерттеуінде эмоциялық реттеу механизмі қандай да бір фактпен өзара іс-қимыл жасау барысында немесе болған оқиға нәтижесінде эмоциялық уайымдану пайда болады:оның негізінде пәрменді сезім, содан кейін әрекет пайда болады. Бірақ автор осы уайымды тудырған жағдайға жақын жағдайларда қайтадан ұқсас уайымдарды «бекіту» үшін эмоциялық қондырғы қалыптасады, белгілі бір өмірлік құбылыстарға ден қоюдың нақты тұрақты түрі деп есептейді. Сондықтан әдет пайда болуы мүмкін. Тұрақты жағымды адамгершілік әдеттерді, яғни әсермен бірге қимыл жасайтын күйзеліс ретінде түсінілетін эмоционалдық жауап берудің тұрақты және оңай пайда болатын формаларын бекіту. Әдеттерді тәрбиелеу нәтижесінде әрекет ету тәсілі пайда болады, ол жеке тұлғаның қасиетіне айналады [6,238 б.].

П.К.Анохин реттеуші процесстің барлық буындары ақпараттық құрылымдар бола тұра, жүйелі түрде бір-бірімен байланысты және олар мазмұндық және функционалдық нақтылықты тек құрылымында тұтас процесінің өзін-өзі реттеуде алады [7, 172-177 б.].

Е.А.Климов өзін-өзі қозғау, өзін-өзі реттеу қабілетінің дәрежесі бойынша психиканы ұйымдастырудың төрт деңгейін бөледі: реактивтілік, импульсивтілік, еркіндік, еріксіз болу [8, 278 б.].

Отандық психология ғылымдары Ж.Қ.Жарықпаев, О.С.Сангилбаев «Жантану атауларының түсіндірме» сөздігінде өзін-өзі ұстау, өзін-өзі басқару сөздеріне анықтама берді [9, 214-221 б.].

Өзін-өзі ұстау- адамның өз іс-әрекетінің шырқын бұзатын, эмоциялық саласына ықпалы болатын жағдаяттарда өз қарекетін жүзеге асыруға қабылеттілігі. Өзін-өзі ұстауда осы іс әрекетті реттейтін психикалық процесстерді саналы-еріктік ұйымдастыру көрінеді. Өзін- өзі ұстай білу тұлғаның эмоциялық және әлеуметтік кемелділігінің көрсеткіші.

Өзін-өзі басқару-ұжым мүшелерінің өз ортасына басшылық етіп, басқару әрекеті. Өзін- өзі басқару негізінен мекемеден тыс жұмыс түрінде кеңінен көрініс береді. Өзін-өзі бекіту - адамның өзін-өзі білдіру мен өзін-өзі ашуға деген іргелі қажеттілігі өзін өзі басқару негізгі мотиві-тіршіліктің берілген жағдайларында едәуір толымды өмірге жетуге және ұжыммен қоғамда мәнді әрі жағымды әлеуметтік-психологиялық мәртебеге жетуге ұмтылыс Өзін-өзі басқару адамдар көбінесе үлкен рухқа ие және жоғары дамыған талаптану деңгейімен сиппатталып, іс-әрекетте басқалардан жоғары нәтижелерді көрсетуге тырысады.

Өзін-өзі танытумен байланысты ұғымдардың бірі - өзін-өзі басқару мәселесі психоанализде де арнайы қарастырылған. А.Адлердің пікірінше, тұлғаның өзін-өзі басқару ұмтылысы оның жастық кезеңінен қалыптасқан кемістік сезімін компенсациялау жолы ретінде пайда болады. Оның тұжырымдауынша, егер невротиктерде өзін-өзі басқару басқалардың «Менін» басу негізіндегі өзін-өзі жүзеге асыру ұмтылысымен, көбінесе эгоцентрлік бағытта іске асса, ал психикасы сау адамдарда ол, ең алдымен, белгілі бір мақсатқа жетуде кездесетін қиындықтарды жеңуге, өмір талабынан шығатын шынайы міндеттерді шешуге бағытталған, яғни өзінің әлсіз «Менін» жеңуінде, бүгінгі «Меніне» өктемдігінде көрінетін тұлғаның өзіндік өктемдегі түрінде жүзеге асады [9, 214-221 б.].

А.А.Төлегенова эмоциялық интеллекттің психофизиология тұрғысынан қарастырған. Оның зерттеу еңбегінде эмоциялық интеллекттің психофизиологиялық параметрлері адамның эмоцияны реттеу кезіндегі индивидуалды ерекшеліктерінің негізі ретінде қарастырылған. Эмоциялық интеллекттің адамның өнімді іс-әрекет, әлеуметтік бейімделу және стрестік жағдайлар үшін маңыздылығы көрсетілген [10, 115 б.].

1980-ші жылдары сабырлы мінез-құлықты зерттеген ең белсенді зерттеушілер

Р. Лазарус және оның оқушысы С.Фолкман копингтің екі маңызды атқарымы барын болжаған.

1-ші жағымсыз эмоцияларды реттеу – адам күйзелу жағдайынан пайда болған жағдайға және дистресс туындататын жағдайдың өзгеруіне көңіл аудармай (эмоциялық-тоғысталған копинг)

2-ші өзінің эмоциялық күйін басуға немесе ықшамдауға тырысады, жақсы жағынан -адам оны шешу үшін қиын, күйзелу жағдайына қарайды (мәселелі-тоғысталған копинг). Сабырлықтың екі түрі де когнитивтік және мінез-құлықтық модальдылықты қолданады, олардың екеуі де маңызды және физикалық және психологиялық денсаулық үшін өте пайдалы нәтижелері болуы мүмкін [11,528 б.].

О.А.Конопкин ұсынылған негізгі ережелерді қамтитын, саналы реттеу процесінің концептуалды құрылымдық-функционалдық моделі көрсетілген. Бұл модель екі аспектіні анықтайды: құрылымдық-функционалдық және мазмұндық-психологиялық [12,238 б.].

1.Субъект қабылдаған қызмет мақсаты. Бұл буынды жүйе құраушы функцияны орындайды, субъекті түсінген түрінде өзін-өзі реттеудің барлық процесі қабылданған мақсатқа қол жеткізу үшін қалыптасады.

2.Маңызды жағдайлардың субъективті моделі. Ол белсенділіктің сыртқы және ішкі жағдайлары туралы ақпарат көзінің функциясын атқарады, оның негізінде адам атқарушылық іс-қимылдарды бағдарламалауды жүзеге асырады. Бұл жерде қызмет процесіндегі жағдай динамикасы туралы ақпарат кіреді.

3.Атқарушылық іс-әрекеттер бағдарламасы. Бұл бөлім субъектінің өзі елеулі іс-қимылдар ретінде белгілеген жағдайларда мақсатқа қол жеткізуге бағытталған іс-әрекеттердің сипатын, дәйектілігін, тәсілдерін және басқаларын (оның ішінде динамикалық) айқындайтын атқарушылық іс-әрекеттердің нақты бағдарламасын құрудың, құрудың реттеушілік функциясын жүзеге асырады.

4.Жетістік критері (табыстылық өлшемдері). Психикалық реттеу үшін ерекше функционалдық буын болып табылады. Ол мақсаттың бастапқы нысаны мен мазмұнын нақтылау мен нақтылау функциясын атқарады..

5.Нәтиже туралы ақпарат. Бұл субъект қабылдаған табыс критерийлерінің жүйесіне қатысты ағымдағы және соңғы нәтижелерді бағалау функциясын атқаратын реттеуші буын.

6.Түзету жұмыстарының шешімі. Бұл звеннің атқаратын функциясы оның атауында. Осы функцияны іске асыру ерекшелігі, егер осындай түзетудің соңғы (жиі көрінетін) сәті атқарушылық әрекеттерді түзету болса, онда субъект енгізген өзгеріс болуы мүмкін [12,315 б.].

Қазіргі кезде американдық зерттеуші Р.Ж.Дэвидсонның анықтауы бойынша өзін-өзі ұстау мінез-құлық күйзелу контекстінде жүзеге асырылатын бейімді мінез-құлықтың ерекше түрі ретінде ашылады. Алайда, қандай да болмасын жағдайда ауырлық дәрежесін анықтаудың субъективтік қана емес сонымен бірге объективтік негіздері бар, адамның үреншікті ресурстарынан асатын және олардан қосымша жігерді жұмылдыруды талап ететін копинг кездейсоқ уақиғалармен байланысты. Эмоцияларды реттеу мәселесі өзін-өзі ұстау мінез-құлықның бір түрімен тікелей байланысты, атап айтқанда, эмоциялық-хабардар өзін-өзі ұстаумен. Бірақ сонымен қатар өзреттелім механизмі бола тұра эмоцияларды реттеу ауыр, қиын жағдайға байланыссыз өтеді.

Р.Ж.Дэвидсонның анықтауынша эмоцияларды реттеу-бұл эмоциялық реакциялардың қарқындылығын бір деңгейде күшейтетін, босаңсытатын немесе ұстайтын психикалық үдерістердің кешені. Сөйтіп, эмоцияларды реттеу үдерісімен бірге, еркін белсенділікті саналы өзреттелім үдерісі нәтижеге жетуге бағытталған, атап айтқанда эмоцияның өзгеруіне [13,11-37 б.].

И.И.Чеснокова пікірі бойынша жасөспірім және жастық кезеңдер жеке адамның қалыптасуында ерекше маңызды болып табылады. Жастық кез – сана-сезімнің және өзінің дүниеге көзқарасының қалыптасу кезеңі, жауапты шешімдер қабылдау кезеңі, ал сана-сезімнің қалыптасуының соңғы түйіні болып өз реттелім табылады [14,121-126 б.].

И.И.Ветрова, Е.А.Сергиенко мінез-құлықты, психологиялық қорғауды және сабырлы болуды бақылау бейімделген механизмдердің (өзін-өзі реттеу механизмдерінің) бірегей үздіксіздік деңгейі ретінде бөліеді (мінез-құлықты бақылау нысаналы қызметті қамтамасыз ететін өзіндік ықпалдастық сипаттамасы ретінде қарастырылады және мінез-құлықты реттеудің психологиялық деңгейі ретінде түсініледі. Ол өзреттелімді зерттеу аясының негізі болып табылады және эмоциялық, когнитивтік және жігерлік құрауыштардан тұрады [15, 179-196 б.].

М.А.Холодная зияткерлік нәтижелілігі ең жоғары көрсеткішті оқушылардың көбіне эмоциялық және өзін-өзі ұстаудың әлеуметтік стратегиясын таңдайды; бұдан басқа зияткерлік кәмет жастағы тұлғалар және олардың стратегияларының кең спектрін қолдану мүмкіндігіде копингтің жалпылай ең жоғарғы жинақылығы және нұсқалығы табылған [16,84-96 б.].

Н.А.Русина тұлғаның денсаулығы мен сабырлы мінез-құлығының байланысына негіздей отырып, тұлға денсаулығының психологиялық құрастырушысын өзреттелім мен өзін-өзі ұстаудың жұмыс істейтін механизмдерімен қолданады [17, 197-216 б.].

Жасөспірімдердің эмоционалдық жағдайы 13-14 жастан бастап мінезі ерекше болып келеді. Ол қарқынды және ауыр эмоционалдық жағдайлармен сипатталады. Жасөспірім өзінің жеке қайғысы, сезім және ашу-ыза құшағында ұзақ уақыт бойы жүре алады. Бұл жастағы балаларда сезімге деген қажеттілік өте жоғары болады. Сонымен қатар барлық қобалжу сезімі күшті болуымен қатар, жаңа, тың болуы қажет. Бұлар қатты, даңғырлаған музыкаға деген құмарлық немесе нашакорлықпен алғашқы танысуға алып келуі сирек емес.

Жасөспірімдердің кез келген эмоционалдық жағдайы жеңіл пайда болумен сипатталады. Бірақ тұлғаның қалыптасу үрдісінде қоршаған ортамен байланыс күрделеніп, көпмағыналы бола бастайды. Адамның ұйымдастырушылық деңгейі өскен сайын, оның эмоционалдық сезімталдығы да өсе бастайды. Жас өскен сайын жасөспірімді толқытқан сезім факторлар шеңбері кемімейді, керсінше кеңейе береді.

Жасөспірім шақтағы оқушылардың эмоциялық бұзылулары бұл тұлғалық мәселе, яғни, агрессиялық мінез-құлық немесе депрессия, селкостық, апатия арқылы көрінуі мүмкін. Қысқаша бұл

жағдайды «бір шектіктен екінші шектікке» деп атауға болады [18,192 б]. Оқушылар арасында осындай проблемалардың орын алуына байланысты біз эмоциялық өзін-өзі реттеудің мынадай психологиялық классификациясына жүгіндік:

- жағымды (позитив) жағдайға өзін-өзі иландыру;
- сеніммен жұмыс жасау ;
- жағымды жағдайларды еске түсіру;
- өз денесін басқара алу;
- назарын басқа заттарға, әрекеттерге, бейнелерге аудару;
- түрлі әлеуметтік жағдайларда жайлы жақты таба алу, уақытты басқару, мақсат қою [19, 448 б].

Осылайша теориялық талдауды қорытындылай келе, оқушылардың эмоциялық қабілеттілігін қалыптастырудың негізгі белгілері болып келесілер саналады:

1)Санасыз, яғни өздігінен эмоциялық өзін-өзі реттеу. Эмоциялық өзін-өзі реттеуде психологиялық қорғаныс механизмі қамтамасыз етіледі, яғни бейсана деңгейде сананы ішкі және сыртқы қақтығыс салдарынан туындайтын жағымсыз, көңілге қаяу салатын уайымдардан, үрей мен жайсыздықтан қорғау. Бұл көңілге қаяу салатын, жаралайтын ақпаратты өңдеудің ерекше түрі, жағымсыз эмоциялардың (үрей, негізсіз уайымдау) алдын алу немесе оны минимумға дейін жеткізудегі тұлға жүйесінің тұрақтануы. Бұл жерде мынадай механизмдерді бөліп алуға болады: мойындамау, ығыстыру, басу, оңашалау, проекция, кемімел, құнсыздану, парасаттандыру, оңтайландыру, сублимация және т.б.

2)Саналы түрдегі жігерлі эмоциялық өзін-өзі реттеу. Ол ерік-жігер арқылы жайлы эмоционалдық жағдайға қол жеткізуге бағытталған. Эмоционалдық уайымның (психомоторлық және вегетативтік) сыртқы көріністерін ерік-жігер арқылы бақылай алу да бұған жатады. Эмоциялық өзін-өзі реттеу туралы әдебиеттерде көрсетілген әдіс пен әдістемелердің көпшілігі, осы деңгей туралы жазылған, мысалы, суггестивті әдістер (аутотренинг, өзін-өзі сендіру, өзін-өзі гипноздау), Джекобсонның үдемелі бұлшықет релаксациясы, биологиялық кері байланыс негізіндегі релаксация, тыныс алу жаттығулары, назарды қажет емес уайымдардан басқа жаққа аудару, жағымды естеліктерді жандандыру, психотехник негізіндегі көзбен шолу, денешынықтыру арқылы эмоциялық сергу, еңбек, ерік-жігер арқылы сезімді басқару-оны басу немесе белсендендіру, эмоцияның қатты айқайлау, жылау, құлау арқылы эмоцияны басқару(катарис) және т.б [20,56-59 б.].

3)Мағыналы (құндылықты)саналы түрде эмоциялық өзін-өзі реттеу. Бұл эмоционалдық жайсыздық мәселелерін шешудегі бірден бір жаңа шешім - оның терең себептерін шешуге көмектеседі, ол өз қажеттіліктері, құндылықтары мен өмірлік мәні бар жаңа бастамаларды ұғыну мен басқаша ойлау арқылы қол жеткізетін ішкі қажеттілік-мотивациялық қақтығысты шешуге көмектеседі. Саналы түрдегі өзін-өзі реттеудің ең жоғарғы аспектісі болып мағына мен экзистенциалдық қажеттілік деңгейіндегі өзін-өзі реттеу болып табылады. Бұл қазіргі кездегі даму кезеңіндегі өзін-өзі реттеудің адамға қолжетімді ең терең, ең жаңа деңгейі [21,182 б.].

Әдебиеттер:

- 1.Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі:табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» атты 2018жылғы 5 қазандағы Қазақстан халқына жолдауында «Егемен Қазақстан» 06.11.2018..№190(29421);
- 2.Мемлекеттік жастар саясаты туралы Қазақстан Республикасының заңы 2015жылғы 9 ақпандағы №285-VҚРЗ. Жастарға арналған әлеуметтік қызметтер 3-тарау 25-бап «Егемен Қазақстан» 11.02.2015.№27(28505);
- 3.Ильин Е.П. Психофизиология состояний человека. - СПб: Питер, - 2010. - 411 с.
- 4.Маклаков А.Г. Общая психология: Учебник для вузов/А.Г. Маклаков. -СПб.:Питер,2013 583.
- 5.Черных П.Я. Историко-этимологический словарь русского языка: 13 560 слов: Т. 1-2. - М.: Рус. яз., 1993.-Т. 2.- С. 105-106 с.
- 6.Якобсон П.М. Психология чувств. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1956.238с.
- 7.Анохин П.К. Эмоции//Психология эмоций. Тесты / Под ред. В. К. Виллюнаса, Ю. Т. Гиппенрейтер. М.,1984. С. 172-177 с.
- 8.Климов Е.А. Индивидуальный стиль деятельности. Казань: Изд-во Казан, гос.ун-та, 1996.278с.
- 9.Жарықбаев Қ.Б, Сангилбаев О.С «Жантану атауларының түсіндірме сөздігі» Алматы: Сөздік-словарь, 2006 часть 2/2 .214-221б

Иргалиев А.С., Орынғалиева Д.Н.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

САНОГЕНДІ РЕФЛЕКСИЯНЫ ЗЕРТТЕУДІҢ ҒЫЛЫМИ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Елбасының Жолдауы «Қазақстан-2050 саяси бағыты» жаңа саяси бағыт қазақстандықтардың өмірінің барлық саласын қамтиды [1]. Елбасының бұл жылғы Жолдауы Еліміздің алдағы жылдарға жоспарланған стратегиялық мақсаттармен міндеттерін айқындалған бүкіл халыққа, жалпы ортақ еңбек қоғамына үндеген аса маңызды құжат болып табылады. Елбасының биылғы Жолдауы - еліміздің өркендеуінің алғышарты. Әр жыл сайынғы Президент жолдауы өз жаңалықтарымен, құнды идеяларымен, еліміздің жаңғыруына, өркендеуіне негіз болатын салмақты тұжырымдармен ерекшеленеді.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті - ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» делінген [2].

Саногенная рефлексия мәселесін зерттеудің өзектілігі әлеуметтік тұрақтылықтың маңызды факторы, мәдениет мұрагері, жастардың моральдық, физикалық және психикалық денсаулығын сақтау үшін ресурстың мақсаттары, мазмұны мен функцияларын түбегейлі өзгертетін экономикалық, экологиялық және саяси жағдайдың басым болуымен байланысты. Бұл жағдай студенттердің жеке көзқарастарының тиімді жолдарын анықтау үшін, икемді ұйымдық нысандарын, оқыту және білім беру принциптерін дамыту үшін және озық технологияларды іздеуге ынталандырады.

Қазіргі білім берудің басты мақсаты болып - педагогикалық құралдардың барлығын меңгерген, тұрақты өзін-өзі жетілдіруге талпынған, рухани дамыған, толысқан шығармашыл тұлға құзыреті. Жаңа формация педагог табысы, біліктері арқылы қалыптасады, дамиды. Нарық жағдайындағы педагогқа қойылатын талаптар: бәсекеге қабілеттілігі, білім беру сапасының жоғары болуы, кәсіби шеберлігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі. Осы айтылғандарды жинақтай келіп, жаңа формация мұғалімі - рефлексияға қабілетті, өзін-өзі жүзеге асыруға талпынған әдіснамалық, зерттеушілік, дидактикалық-әдістемелік, әлеуметтік тұлғалы, коммуникативтілік, ақпараттық және тағы басқа құдыреттіліктердің жоғары деңгейімен сипатталатын рухани-адамгершілікті, азаматтық жауапты, белсенді, сауатты, шығармашыл тұлға.

Қазіргі қоғамымызда белгілі бір жетістіктерге қол жеткізу үшін алған білімнің сапалы да жүйелі болғаны дұрыс. Сондықтан білім беруші педагогқа да, білім алушы студентке де ізденіс пен шығармашылықта жұмыстану талап етіледі. Педагогтар үнемі даму үстінде болып, өз идеяларын оқытудың барысында жаңашылдықпен жетілдіріп отырғаны дұрыс. Ал, жаңашылдықтың артуына байланысты рефлексияның психологиядағы алатын орнының мәні артып отыр.

Рефлексия - адамды, білімді дамытудың шарттарының бірі. Сондықтан бұл қазіргі кездегі білім саласындағы көкейтесті мәселелер қатарына жатады. Рефлексияның мәні - адамның өзінің білімін, білімінің негізін, оларды меңгерудің жолдарын анықтау. Өзін-өзі дамытумен қатар индивидтің жан мен тән үйлесіміне сәйкес өз ойын жинақтау қабілетін бейнелейтін саногенді рефлексия ұғымы пайда болды.

Рефлексия жайында айтылған философиялық ойлар негізінен «адамның өзіне бағытталған зерттеу жұмысы», «өзіңнің ақылын мен рухыңды өзіңнің бақылауың» дегенге келіп саяды. Н.В. Кузьмина адам өзін-өзі іске қосу барысында дамуға мүмкіндік алады дей келе, ол үшін әр түрлі дереккөздерден алынған білімді жинақтау, оларды тәжірибеде қолдану үшін жүйеге келтіру, «кері байланысты» жүзеге асыру сияқты әрекеттер жасайтынына тоқталады. Н.Б. Ковалева және И.Н. Семенов кәсіби шығармашылықтағы рефлексияның рөліне байланысты оны әр түрлі кәсіби позицияларға өтудегі икемділік деп есептейді.

Рефлексияны адамның рухани әлеуетін ашу мен анықтаудың инновациялық жолдарының бірі деп тани отырып, Б.З. Вульф пен В.Н. Харькин «Рефлексияны ешкім және еш нәрсе алмастыра алмайды» деген пікір білдіреді [3].

Грек тілінен аударғанда, саногендік «денсаулық тасымалдаушы» (санос-денсаулық, гендік-тасымалдаушы) дегенді білдіреді. Саногендік рефлексия процесінде адам өзінің жеке өсуімен және адамның әрекеті мен қарым-қатынастарының жақсаруымен бірге өзінің жеке көзқарастарын қайта қарастырады. Саногендік көрініс процесі бұрынғы схемаларын қайта құруда және рефлексия актісінен кейін туындайтын схемаларда көрініс табады. Өзін-өзі қабылдау есебінен басқа саногендік көріністерді қабылдау адамға әлемнің қарым-қатынасының сенімділігіне, үйлесіміне, әлемге деген негізгі сенімін нығайтуға мүмкіндік береді.

Ю.М. Орловтың айтуынша, саногендік көріністі дамытудың негізгі тәсілі- эмоциялардың өзін-өзі тануына бағытталған арнайы зерттеулер барысында жүзеге асырылатын эмоциялардың аутопсихоанализі болып табылады [4].

Осылайша, саногендік көріністің негізгі функциясы адамның эмоционалдық жағдайын реттеп, қасиеттерді азайту болып табылады. Ю.М. Орловтың еңбектерінде, теріс эмоциялардың жойылуына әкеліп соқтыратын механизмдерді бірнеше рет зерттеулер жүргізілген болатын. Бірқатар зерттеулерде саногендік рефлексияның позитивті әсерін және алаңдаушылықты төмендетуге арналған, сипаттамалық ерекшеліктерді оңтайландыруға, әлеуметтік-психологиялық бейімделуге, академиялық өнімділікті арттыруға және т.б. әсерлерін эксперименталды түрде дәлелдеді [4].

Біздің түсінігімізде, саногендік рефлексия, адамдарға теріс мінез-құлық үлгілерін түзету үшін оңтайлы мінез-құлық бағдарламаларын таңдауға мүмкіндік беретін денсаулық мүмкіндіктері (ерікті, креативті, сезімтал, әлеуметтік, физикалық, интеллектуалды, рухани) негізінде адамға өздерінің жеке ресурстарын іске асыруға мүмкіндік беретін көріністерді өмір мен қызметтің түрлі салаларындағы әлеуметтік-психологиялық қарым-қатынас түрлерін қамтамасыз етеді.

Өзін-өзі реттеуге арналған саногендік рефлексия көрінісінің жеке тұлғаға бағытталған (В.В. Лысенко, С.Н. Морозюк, В.Н. Опарина, Н.В. Павлюченкова) бірқатар ғалымдардың жұмыстарын атап кетуге болады. Білім беру проблемалары мен міндеттерін шешуде саногенді рефлексияның қолдану аясын психологиялық-педагогикалық эксперименттерде анықтады. Осылайша, саногендік рефлексия студенттердің оқу іс-әрекеттерінің тиімділігін арттыру, өзін-өзі реттеу компоненттерін дамыту [5, 153 б.], эмоциялық құзыреттілігін қалыптастыру [10, 16 б.], әлеуметтік және психологиялық бейімделу оқушыларды жабық оқу орындарында білім алу шарттарына [6, 98 б.], тұлғаның тиімді шығармашылық және рухани дамуы ретінде зерттелді.

С.Н. Морозюк өз еңбектерінде саногендік көріністің құрылымын қарастырып, және оны әлеуметтік-психологиялық тренинг тұрғысынан мінез-құлықты түзету, қалыптастыру әдіс-технологияларын қалыптастырған. Осы технологияның теориясы мен практикасы негізінде автор эмоцияларды адамның қоршаған ортаға, жағдайға бір-біріне бейімделуін қамтамасыз ететін тұрақты ақыл-ой жүйесі жұмыс істейтін жүйе деп қарастыратын эмоциялар тұжырымдамасын белгіледі.

Саногенді рефлексия тұжырымдамасына сәйкес, «эмоциялар психикалық автоматизмнің аффектілік нәтижесін білдіреді, ол типтік эмоционалдық жағдайға тән ақыл-ой операциялардың тұрақты реттілігін жүзеге асырады» [9, 45 б.].

Ю.М. Орлов алғаш рет эмоциялардың операциялық құрылымын «психикалық мінез-құлық», бір немесе басқа эмоцияны дамытатын мінез-құлық бағдарламалары бойынша сипаттады. Мінез-құлық пен күтілетін үміттің шынайылығының арасындағы айырмашылықты субъект теріс эмоция ретінде сезінеді. Ю.М. Орлов сәтсіздік, қорқыныш, кінәлау, реніш пен ұят сияқты теріс эмоциялар организмге кері әсерін тигізіп, нақты немесе қиялы қарым-қатынастың нәтижесінен туындайтын ақыл-ой әрекеттерінің кезегінен жүзеге асырылатын:

- әріптестің мінез-құлқын қабылдау;
- серіктестің мінез-құлқының күтілу нәтижесіне сәйкестігін тексеру;
- басқа адамға, мінез-құлықтың белгілі бір бағдарламасының серіктесі болып табылатынын атап көрсеткен.

Серіктестіктің нақты мінез-құлқының күтуіне сәйкес келу психикалық мінез-құлықты күшейтетін тәжірибе қалыптастыруға ықпал етеді, бұл өз кезегінде эмоциялық жағдай мен әдеттегі қатығыстарды тудырады. Серіктестің шынайы мінез-құлқы мен үміттерінің арасындағы айырмашылықты субъект жағымсыз эмоция ретінде сезінеді. Әдетте, мінез-құлық бағдарламаларын (үміттерді), когнитивті байланыс автоматизмдерін тағайындау, шағылыспайтын сананың деңгейінде жүзеге асырылмайды. Егер ақыл-ойдың бейсаналық бағдарламалары жүзеге асса, онда адам өзіне эмоцияның генезисін бақылауға мүмкіндік алады. Саногенді ойлау теориясы мен практикасы тұрғысынан саногендік ойлау эмоцияларды ақпараттандыру арқылы бақылауға және, тиісінше, оларды автоматты түрде генерациялайтын ақыл-ой жұмысын басқаруға арналған құрал ретінде қарастырылады.

Саногендік ойлауды және саногендік көріністі дамыту бойынша барлық жұмыстар осы идеяға негізделген. Егер психотерапиядағы позитивисттік көзқарас проблеманың себептерін талдаудан бас тартса және бұрынғы тәжірибені айналдыру ресурстарды іздеуге ғана бағытталса, онда саногендік ойлаудың мәні өткен тәжірибені конструктивті түрде қайта қарастырады, қарапайым философияға қызмет ететін тиімсіз рефлексиялық стратегияларды анықтайды, ғылыми себептермен азап шегеді. Саногендік ойлаудың теориясы мен практикасы: «Өзіңнің қайғыңнан қалай құтылуға болады?» деген сұраққа жауап береді. Жағымсыз иллюзиялар мен қайғыдан қашу емес, керісінше, теріс эмоцияларды нақты, конструктивті түрде ойлау болып табылады [11].

Саногендік ойлауды меңгерудің және саногендік рефлексия қабілетін дамытудың негізгі әдісі - өз эмоцияларын өз бетінше анықтауға бағытталған арнайы тапсырмалар процесінде жүзеге асырылатын эмоциялардың аутопсихоанализі.

Когнитивті эмоционалды технологияда С.Н. Морозюк әлеуметтік-психологиялық дайындық жағдайында саногендік рефлексия дамыту әдістерін қолданады [10]. Теріс эмоцияларды қалпына келтіру әдістері (кінәсіздік, ұят, реніш, сәтсіздіктен қорықу және т.б.) психологиялық қорғаныс тақырыбын

жандандыру және объективтеу үшін кеңінен қолданылады, әдетте, рефлексияны дамытуға арналған (ситуативті жағдайлар, метафора, медитативтік практика, бейнелерді талдау, саногендік рефлексия дағдыларын дамыту бойынша арнайы жаттығулар, күнделік жазу) сияқты әдістер бар.

С.Н. Морозюктың пікірі бойынша, саногендік рефлексияны дамыту үрдісі ойлаудың функционалдық құрылымын өзіндік психикалық белсенділік түрі ретінде көрсетуі керек. Эмоциялардың генезисін бақылау қабілетінің дамуы мінез-құлықтың әртүрлі деңгейлерінде жүреді, ол саногендік рефлексияны дамыту алгоритмінің негізі болып табылады.

Бірінші кезеңде белсенділік пен мінез-құлықтың бағытын, динамикасын және тұрақтылығын анықтайтын өзін-өзі қадағалау және рефлексиялық-семантикалық көзқарас объектісін жасау өте маңызды. Арнайы әдістердің көмегімен, тиімсіз мінез-құлық бағдарламалары іске қосылады, соның ішінде ақыл-ой мен психологиялық қорғау, бұл олардың хабардар болуына, өзін-өзі дамыту қажеттілігін өзектендіруге мүмкіндік береді. Ойлануды белсендіру нақты жағдайдағы рефлексиялық стратегияны іске асыруға ықпал етеді.

Екінші кезеңде саногендік рефлексияның қажеттілігі пайда болады, сындарлы бағдарлаудың механизмдері мен мүмкіндіктері анықталды. Бұл тетіктерді жаңартып отыру үшін автор авторлық мінез-құлық әрекеттерінің негізіне негізделген эмоционалдық-мінез-құлық үлгілерінің элементтерін емес, ой-өрістерді, стереотипті когнитивті бағдарламалар ретінде ауызша сипаттама беру әдістерін ұсынады. Бұл кезеңде субъектінің тәндік белсенділігі және жағдайлық рефлексиялық стратегияның мінез-құлқы (қорғаныс, ерік-жігер, өздігінен реттелу), табиғатта конструктивті болып табылатын рефлексияның оңтайлы нұсқасын таңдау тәжірибеден басталады, ол теріс эмоциялардан тек құтылу емес, сонымен қатар субъектінің мінез-құлқын өзгертуге әсерін тигізеді [7, 87 б.].

Үшінші кезеңде саногендік рефлексияны қалыптастыру, пәндік-операциялық деңгейде өткізіледі. Осы деңгейде, адам мақсатқа жету үшін мінез-құлықтың типтік бағдарламасын таңдауда белгісіздікті азайту функциясын орындауға мүмкіндік беретін арнайы рефлексиялық позицияны алуға үйренеді. Уақыт пен орынға қатысты мінез-құлықты бақылауды, стереотиптік, жеке басының тиімсіз сипаттамаларын қадағалауды және оны блоктауға үйретеді [12].

Өзін-өзі реттеу үдерісінде саногендік көріністің қатысуы оң эмоционалдық тәжірибеде бекітілген өзін-өзі реттеудің оң нәтижесін береді, эмоцияларды басқаруға деген сенімділікті арттырады, табысты эмоцияларды басқару тәжірибесін кеңейтеді.

Саногендік рефлексия әлеуметтік өзара әрекеттесу процесінде басқа адамдардың эмоцияларын барабар танымдық бағалау ретінде эмпатияның көрінісін оңтайландыруға көмектеседі, осы эмоциялардың көздері өздерінің мінез-құлқының тиісті жолдарын таңдауға көмектеседі. Эмоционалды құзыреттілік тұрғысынан және саногендік ойлаумен қарым-қатынас жасауда эмоцияларды (бет-әлпет, интонация, ауызша конструкциялар) және оларды таңдауға қабілетті, жағдайға барабар білдірудің әлеуметтік қолайлы тәсілдерін білу. Бұл кез-келген туындайтын сезімді танылған және қабылданған өзіндік ажырамас бөлігі ретінде танылады. Саногендік көріністің артуымен арнайы тренинг нәтижесінде қорғаныстық көрініс төмендейді, сондай-ақ мәнерлілік, өзін-өзі реттеу және эмпатияның даму деңгейі артады.

Бүгінгі таңда саногендік ойлауды дамыту және саногендік рефлексияны дамыту үшін тек екі технология бар - олар: Ю.М. Орловтың саногендік ойлауды дамыту тәжірибесі және С.Н. Морозюктың саногендік көрінісін дамытуға арналған танымдық-эмоционалдық технология. Екі тәсіл теорияның жалпы принциптеріне негізделген. Ең бастысы - ақыл-ой автоматизмінің аффективті нәтижесі ретінде эмоциялардың мәнін түсіну. «Эмоциялар - бұл психикалық ақыл-ойдың қалыпты эмоционалдық жағдайына тән психикалық операциялардың тұрақты реттілігін жүзеге асырудан тұратын ақыл-ой автоматизмнің аффективті нәтижесі» [8, 112 б.].

Осылайша, теория және тәжірибе тұрғысынан саногендік ойлау эмоцияларды ақпараттандыру арқылы бақылауға және, тиісінше, оларды автоматты түрде генерациялайтын ақыл-ой жұмысын басқаруға арналған құрал ретінде қарастырылады.

Саногендік ойлаудың мәні өткен тәжірибені конструктивті түрде қайта қарастырады, күнделікті философияға қызмет ететін тиімсіз рефлексиялық стратегияларды анықтайды, ғылыми негіздерден айырылып, азапқа апарады. Саногендік ойлаудың теориясы мен практикасы: «Қандай азапты қалай ойластыру керек?» деген сұраққа жауап береді. Саногендік ойлау мен саногендік рефлексияны дамыту бойынша барлық жұмыстар осы негізгі идеяға негізделген.

Саногендік ойлауды меңгерудің негізгі тәсілі және саногендік рефлексия қабілетін дамыту - өз эмоцияларын өз бетінше анықтауға бағытталған арнайы тапсырмалар процесінде жүзеге асырылатын эмоциялардың аутопсихоанализі.

С.Н. Морозюктың когнитивтік эмоционалдық технологиясында әлеуметтік-психологиялық тренинг аясында саногендік рефлексияны дамыту әдістері қолданылады. Автор топты саногендік рефлексияны қалыптастыру үшін әлеуметтік кеңістік деп санайды, ол клиенттің психологпен жеке қарым-қатынасы туралы анық түсінікке ие және осындай проблемалар мен тәжірибелерге ие адамдардан кері байланыс пен қолдауды жылдам алуы мүмкін.

Оқыту мен дамытудың тек қана нысандары мен жеке әдістерімен ерекшеленетін саногенді ойлау және саногенді рефлексия теориясы мен тәжірибесі сол қағидаттарға және бір идеяға негізделген - ойлау арқылы теріс эмоциялық зарядтардың жойылуы.

Саногенді ойлау теориясы мен практикасының негізгі әдісі - эмоцияларды талдауға арналған талдаулардың негізгі тақырыбының белсенді қағидаты болып табылады: саногендік рефлексияны дамытуда жаңа ойлау стилін меңгеру неғұрлым белсенді, неғұрлым тиімді.

Сонымен бірге, практика көрсеткендей, адам кейде өз өміріндегі жағымды өзгеріс үшін жауапты болу үшін психологиялық ресурс жоқ. Топтық жағдайларда, жаңа ойлау стилін меңгеру үрдісінің динамикасы жаттығу жетекшісі тарапынан белгіленсе, содан кейін топтан тыс тәуелсіз қызмет жағдайында адам сыртқы белсенді қағиданы жоғалтады. Мәселе - бұл тақырыпты қалай ояту керек?

Сондықтан зерттеудің мақсаты: студенттердің өздерінің оқу іс-шараларын ұйымдастырудағы жаңа мүмкіндіктері арқылы олардың саногендік рефлексиясын дамытуда оқушылардың оқу әрекеттерінің тиімділігін арттыру.

Студенттердің саногендік рефлексиясын дамытудағы ең маңыздысы - бұл эвристикалық диалог қағидасы негізінде ұйымдастырылған өзіндік жұмыс. Сонымен қатар, эвристикалық диалог шеңберінде біз мұқият ойластырылған сұрақтар жүйесі арқылы оқу ісінің субъектілері жаңа білімдерді түсінуге және тұжырымдардың тұжырымдамасына негізделген әңгіменің осы түрін түсінеміз. Осы әңгіме нәтижесінде олар өз ойлары арқылы білім алады.

Әдебиеттер:

1. ҚР Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. - Астана, 14 желтоқсан, 2012 жыл. - <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>. - сілтемеге жүгіну күні 13.02.2019.
2. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. - <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319>. - сілтемеге жүгіну күні 13.02.2019.
3. Джеймс У. Беседы с учителями о психологии. - М.: Совершенство, 1998. - 149 с.
4. Кананчук Л.А. Саногенная рефлексия как условие психологической адаптации студентов в полиэтнической среде вуза. Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология. - 2011. - № 2 (5). - С. 101–103.
5. Карпов А.В. Психология рефлексивных механизмов деятельности. - М.: Институт психологии РАН, 2004. - 424 с.
6. Леонтьев Д.А. В борьбе за смысл // Человек в поисках смысла / Д.А. Леонтьев, В. Франкл. - М.: МГУ, 1990. - С. 302-324.
7. Марчукова С.Ф. Саногенная рефлексия как фактор оптимизации социально-психологической адаптации курсантов образовательных учреждений: дис. канд. психол. наук. - М., 2004. - 136 с.
8. Морозюк С.Н. Саногенный стиль мышления. Управление эмоциями: модульно-кодированное учебное пособие к циклу курсов по бесконфликтной адаптации и саморазвитию. - М.: Сайдинг, 2005. - 90 с.
9. Опарина В.Н. Развитие саногенной рефлексии в самостоятельной работе студента: авто-реф. дис. канд. психол. наук. - М., 2008. - 24с.
10. Орлов Ю.М. Управление поведением: лекция по курсу психология. - М.: Институт проблем сознания, 1996. - 38 с.

СТУДЕНТТІҢ ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУІ – ҚҰЗЫРЛЫ МАМАН БОЛУДЫҢ ШАРТЫ

*Жүректің көзі ашылса,
Хақтың түсер сәулесі.
Іштегі кірді қашырса,
Адамның хикмет кеудесі.
Абай.*

*Егер біз балаларды кешегідей оқытсақ,
онда біз оларды ертеңінен айырамыз.
Джон Дьюи.*

Жалпы, адам баласының қабілеті, мүмкіндігі шексіз. Қазіргі заманауи білімді игерген, ой-қиялы жүйрік, алуан түрлі идеяларды өмірге әкелетін, фантазиясы, іскерлік бейімі аса дамыған, ғылымның қай саласына да икемді, бәсекеге қабілетті, көп тілді меңгерген полиглот, талантты жастар көп. Өздері ойлап тапқан ғылыми жобаларды, бизнес жоспарларын, шығармашылық әдеби туындыларын тыңдай отырып, көре отырып ризашылығыңды білдіресің, қуанасың. Талантты жастарымыздың келешегінің кемел, болашағының баянды болғанын тілейсің, қолдайсың, қуаттайсың.

Мұның барлығы - «мұғалімнің үш көмекшісі» деп атаған Шульман ілімінің бас және қолға қатысты белгілері арқылы жүзеге асатын іс-әрекеттер.

Алайда осындай қабілет-қарым, бай интеллект жастарымыздың «іштегі кірін қашырып, кеудесін хикмет қылуға» жеткілікті ме? Ал жүрекке қатысты белгілер ше? Шульманның пайымдауынша: мұғалімдер ұстаз мамандығының этикалық және моральдық құндылықтарын ұстанады. Демек, олар шыншыл, батыл, төзімді, оқушыларға аяушылық, мейірім және құрмет көрсете білетін әділ адамдар. Мұғалімдер білім беру саласындағы өзге мамандармен өзара тығыз байланыста болып, оқытудың басты құндылықтарын сезініп, қабылдау мен тұжырымды пікірлерді бөлісуде ұтымды әрекеттер мен шынайы қарым-қатынас қалыптастыра алады[1, 96] дейді. Осы қағидаларды қаншалықты біліп, жүзеге асырып жатыр? Шерхан Мұртаза айтқан «бір кем дүниесі» бар ма? Болса, қайсы? Оны тануға, табуға өзі немесе айналасындағы замандастарының, ата-ана, ұстаздарының білім-білігі жете ме? Ал студент өзін-өзі реттей ала ма? Несін реттейді? Не үшін реттейді? Қалай реттейді? Оның реттелуіне кім қалай үлес қоса алады? Тиімді жолдары қандай? Өзін-өзі реттеген студенттің көрінісі қандай болмақ? Осындай сансыз сауалдарға жауап беру- білім саласы қызметкерлерінің, оқытушылар мен мұғалімдердің алдында тұрған ұлы міндет.

Қалай оқыту керек? Абай айтқан «елден ерек толық адам» болудың жолы қайсы? Оған Абайдың өзі: «егерде есті кісілердің қатарында болғың келсе, күнінде бір мәртебе, болмаса жұмасына бір, ең болмаса, айында бір өзіңнен өзің есеп ал» деп бағыт сілтейді. Бұл жаңартылған білім беру мазмұны бойынша әр орындалған іске кері байланыс жасап, жетістік-кемшілікті саралап, зерделеу болмақ.

Рухани-адамгершілік тәрбиені қалыптастыратын, жан-дүниенің байлығын дәріптейтін жүйелі де мазмұнды сабақтар балабақшадан бастап жоғарғы оқу орнына дейінгі білім ордаларында үздіксіз беріледі. Жастардың белсенділігін, қызығушылығын арттыратын мотивациялық, психологиялық, тб. тиімді тренингтер, қызықты кездесулер, сапалы сауалнамалар көптеп өткізіледі. Барлығы да құптарлық іс. Алайда біз ұзақ жылдар бойына оқудың нәтижесі- көп білу, қайта өндіруге болатын ақпаратты есте сақтау, қажет болған жағдайда қолдануға болатын факті, дағды және әдістердің айтарлықтай жиынтығы деп есептеп келдік. Әрине, адамдардың барлығы болмаса да басым көпшілігі осылай қолданып, бағалап келді. Алайда оқушының пәннің құраушы бөліктері мен шынайы өмір арасындағы өзара байланыстарды анықтай алуы, әлемді өзгеше қырынан қарастыру арқылы танып-білу білім саласында кенже қалып келді.

Міне, ХХІ ғасыр әлем өзгеруімен қатар адамдардың өзгеруін талап етуде. Дамыған елдер табысты, сапалы оқытудың жаңа жолын ұсынуда. Үшінші (негізгі) деңгейбағдарламасының «Өзгерту туралы ойлану» деген ресурс парақшасында: өзгеріс оқыту үдерісімен нақты байланыста, ол қысқа мерзімді емес, уақытты талап етеді, көбіне түсініксіз болады, ауыр болуы мүмкін екенін айтады. Ал ғалымдар Мери Джейн Драммонд және Коллин МакЛафлин оны былай сипаттайды: «Сана түбінде хабардар болу сатысы саналы хабардар болмау сатысына өтеді, ол өз кезегінде саналы хабардар болуға ауысады. Біз осы үш күйді өзімізден де, өз курстарымызға қатысушылардан да сезіне аламыз. Өзің бірдеңені білмейтініңді ұғыну, әсіресе үлкен тәжірибесі бар мұғалімдер үшін ауыр болады.»[2]. Жаңартылған білім беру мазмұнының күтетін нәтижесінің бірі - білім алушының саналы хабардар болу сатысында білімді игеруі. Жүйелі түрде кері байланыс жасай отырып, алынған ақпаратты сана түбіне

жинамай, шынайы өмір арасындағы өзара байланыстарды анықтап, әлемді өзгеше қырынан қарастыру болып табылады.

Бүгінгі студент – кешегі дәстүрлі оқытумен оқыған оқушы. Жаңа әдіс-тәсілдерді тез меңгергенмен, оның маңызын, мәнін түсінбесе, қолданыста күтілетін нәтижесіне жете алмасы анық. Сондықтан өзі білім алатын ордада жаңартылған білім беру мазмұнының барлық талаптарын жүйелі, тиімді түрде, қызығушылықпен өн бойынан өткізіп, талдап, жинақтағанда ғана «жүрегінің көзі ашылып, хақтың сәулесі түсіп, іштегі кірін қашырып, кеудесі ақиқатты анық таныған хикмет» болар еді.

Өзін-өзі танып, өзін-өзі басқарып, өзін-өзі реттеп, өзін-өзі ынталандыруға қабілетті, өзін оқушының орнына қоя білетін, күмәні жақсылықпен өрілген студент – талапты да талантты, дарынды ұрпағымызды сеніп тапсыруға болатын, есті кісілердің қатарынан орын алатын құзіретті маман.

Әдебиеттер:

1. ҚР педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы. «Мұғалімге арналған нұсқаулық» (үшінші базалық деңгей); 9-бет – 2012 жыл
2. «Өзгерту туралы ойлану» ресурс паракшасы - (үшінші базалық деңгей) – 2012 жыл

ӘОЖ 159.9:62

Кадырова М.Н.

*Дарынды балаларға арналған мамандандырылған
С.Сейфуллин атындағы №11 облыстық қазақ мектеп-интернат кешені, Орал қ.*

ТАБЫСТЫ ОҚУШЫНЫҢ ЖӘНЕ МҰҒАЛІМНІҢ ҚАСИЕТТЕРІ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мәдениет (латын. Cultura - өңдеу, егу деген сөзінен шыққан) – табиғат объектісіндегі адамның әрекеті арқылы жасалатын өзгерістер. Бұл сөзде адам еңбегінің ерекшелігі, оның адамның іс-әрекетімен байланыстылығы, адамның және оның қызметінің бірлігі негізделген. Мәдениет – жеке адамдарды біртұтас қауымдастыққа біріктіреді. Ол әрбір нақты тұлғаны қоғаммен байланыстырады. Бұл байланыстар көп деңгейлі және көп мағыналы. Адамзат мәдениетінің маңызды құрамдас бөлігі – психологиялық мәдениет болып табылады. Ол адам психологиясының ішкі әлемін көрсетеді. Ол әлеуметте тиімді өзіндік анықталу мен өзіндік дамуға ықпал ететін өмірде өзіндік ұйымдастырылуы. Сәтті әлеуметтік бейімделу мен қанағаттану. Ол өзіне психологиялық аспекте адам негізін, адамның өзі мен ішкі әлемін, адамзат қарым-қатынастары мен іс-әрекеті, гуманитарлы бағытталған құнды мәнділік аймағын (талпыныс, қызығушылық, дүниетаным, құнды бағдарлар), рефлексияның дамуын, сонымен қатар адам танудағы психологиялық негіз - шығармашылық және өзіндік өмірді қосады. Сонымен, «психологиялық мәдениет» - оқушының өзін-өзі тануы, іскерлігі, ептілігі, өзінің ақыл ой-өрісін, дене күштерін жетілдіріп, өздігінен дамуы, эмоциясын басқара білуі, қарым-қатынас мәдениетінің жоғары болуы, шығармашылық ізденісте болуы, өз әрекеттерімен, мінез-құлқымен, адамдарға, өмірге деген өз қатынастарымен, іс-әрекетін жүргізу болып саналады. Олай болса, оқушының психологиялық мәдениетін қалыптастыра отырып, ойлы да іскер, жігерлі де батыл, интеллектуалдық деңгейі биік, дүниетанымы жоғары қалыптасқан, білімге құштар табысты оқушыны тәрбиелеуіміз керек.

Табысты оқушы... табысты мұғалім... өзара әрекеттестік, өзара түсінушілік, бірлесіп жұмыстану. Мектептің негізгі жетістігі Мұғалім мен оқушының табыстылығына байланысты. Олардың «табыстылығы» неден тұрады.

Табысты оқушы қандай қасиеттерге ие болу керек. Ал табысты оқушы: - бұл

- Оқу бағдарламасын меңгеру қабілеттілігі
- Өзінің білімін, іскерлігін және дағдыны көрсету қабілеттілігі (білу, түсіну, түсіндіре алу керек)
- Білімі жоғары деңгейден көрінуі
- Алған білімдерін өмірде қолдана білу қабілеттілігі
- Мектепке, оқуға деген мотивациясы оң болуы, танымдық қызығушылығының жоғары сақталуы.
- Оқушы мен оқытушының арасында және сыныптастарының арасында позитивті қарым-қатынас болуы,
- Физикалық және психикалық денсаулығының жақсы болуы
- Позитивті өзін-өзі бағалауы, оқушы өзін табыстымын деп сезінуі
- Оқушы отбасы мен мектептің қорғап, қолдайтынын сезінуі керек, әйтпесе мазасыз, қобалжығыш, шаршаған озат оқушы, ол табысты болмайды.

Оқушының табысы неден көрінеді:

Өзіне сенімді, жақсы баға алғанда, мұғалімнің сеніміне кіре алатын, тіл табыса алатын және өзара түсіністікте бола алатын, сыныпқа беделді, моральды-тұрақты, жақсы оқитын, тәртіпті, жауапкершілікті, қарым-қатынасқа түсе білетін, еңбекқорлығынан көрінеді.

Табысты оқушы болу үшін:

- Білім ала білу. Қызығушылықпен оқу.
- Алдына мақсат қойып, сол мақсатына қол жеткізуге талпыну. Өз-өзіне сенімді болу.
- Өзін-өзі дамытуын қадағалай білу. Ұйымдастырушылық қасиетін бағындыру, уақытты бағалау.
- Еңбексүйгіш. Өзінің жеке қабілеттерін дамыта білу керек.
- Олимпиадалар мен конкурстарға қатысып, жеңімпаз болып, эссе, рефераттар жазып, жобаны өңдеп, қорғай білу керек.

Табысты оқушыны жетістікке жетелеу үшін табысты мұғалім қандай болу керек.

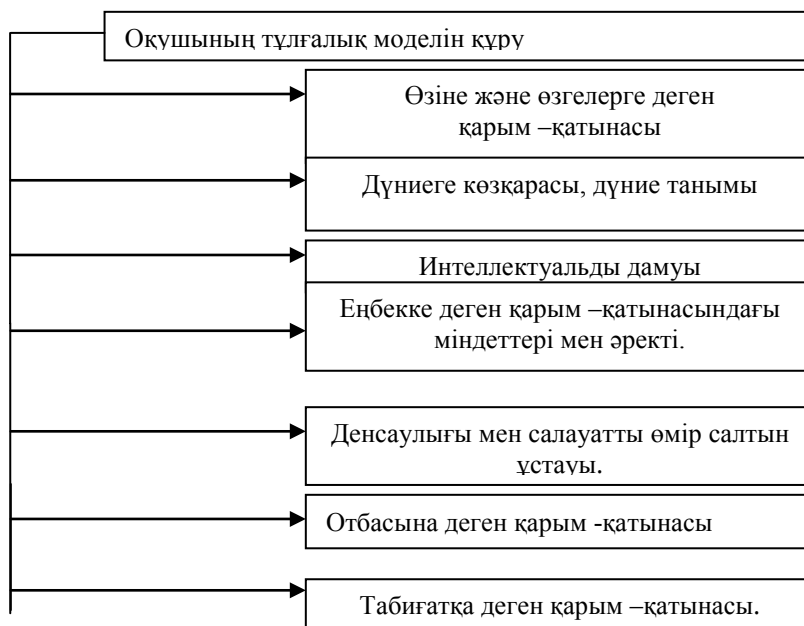
Табысты мұғалім білікті әрқашанда өзін қоғам талабына сай үздіксіз тәрбиелеп отыратын, адамдармен, әсіресе, оқушылармен қарым-қатынасқа тез түсе білетін, мейірімділікпен қарайтын, ұйымдастырушылық қабілеті бар, өз пәнін жетік білетін әрі уағыздаушы, таланты мен тәжірибесі тоғысқан, өзінің қоғамындағы саяси өмірге белсенді араласып, өз елі мен жеріне деген сүйіспеншілігі негізінде оқушыларға үлгі болуы керек.

Шебер ұстаз дегенді шығармашыл ұстаз деп те атар едім. Шығармашыл ұстаз күнделікті әрбір сабағын түрлендіріп өткізуге тырысады. Оқушының білімін көтерудің ең басты шарты оның пәнге деген қызығушылығын арттыру. Пәнге деген қызығушылығы болса ғана, бала оған көңіл қойып тындап, тереңдете оқып үйрене бастайды. Пәнге қызыққан оқушының білім сапасының жоғары болатыны белгілі. Шебер мұғалім үнемі оқушының ойлау белсенділігін арттырып, білімге қызығушылығын тудырғанда ғана ұстаз мақсатына жетеді.

Сабақты тартымды, қызықты етіп өткізу - мұғалімнің шеберлігі, білімділігі, таланты. Егер, мұғалім сабақта бір тақырыпты оқытуда оқушыларды ойландыруға, ізденуге, тәжірибе жасап, істеген жұмысын қорытындылай білуге, сөйлеу мәдениетін дамытуға, ғылыми тілде сөйлей білуге назар аударса, келесі бір сабақтың тұрмыс, салт- сана көрінісіне, кәзіргі жеткіншек жете білмейтін ұғым-түсінігін бүгінгі өмір салтына жинастыра көңіл аударса, сол арқылы танымдыққа мақсат қояды.

Сабақ үрдісінде оқушылар өзіне-өзі баға беруге, әлсіз жақтарын сын көзбен қарауға өзінің жетістігін жете білуге, өз бетімен іздене білуге дағдылары қалыптасады. Оқушылар арасында ынтымақтастық, сенім ахуалы қалыптасып, өзара сыйластық орнайды. Міне, осыларды педагогикалық шеберлікті аша түсудің және табысқа жетудің тағы бір қыры деп есептейміз.

Осы айтқандарымды қорытындылай келе табысты оқушының моделін шығармашылық тобын құрамыз.

Өзіне және өзгелерге деген қарым-қатынасы:

- Өзін сыйлау;
- Қоғамның өзінің алдындағы жауапкершілігін түсініп кез келген жағдайда шешім қабылдай білу қабілеттілігі
- Өзінің алдындағы және қоғамның алдындағы жауапкершілігі.
- Өздігінен дамуға, өздігінен тәрбиеленуге тырысуы.

Өзінің әлемге көзқарасы болып табылатыны:

- Өз отанының патриоты;
- Әлемнің, елінің, қоғамның азаматы;
- Тұлғалығы, өз пікірін, өмір салтын таңдауға еркіндігі;
- Елдің, адамзаттың моральдық-құқықтық заңдарын мойындайтын, таңдау еркіндігі мен басқа адамдардың құқықтарын құрметтейтін адам болуы.

Мектеп өмірі балаға жаңа әлемнің есігін ашып беріп, рухани дүниенің қалыптасуына, іскерлік дағдыларын жетілдіруге негіз салады. Мектептің негізгі міндеті жеке тұлғаны дамытып, оның алғашқы қалыптасуын қамтамасыз ету, білімге деген сенімін нығайту, ынтасын арттырумен қатар жалпы азаматтық рухани құндылықтар мен жоғары адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру, әр түрлі әлеуметтік және моральдық-психологиялық жағдайларда қолдау көрсету және қоғам өмірін ізгілендіру мен демократияландыру жағдайында бойында ұлттық тәрбиеге бай жаңа жас ұрпақты қалыптастыру мәселесінің маңыздылығы мен көкейкестілігі күннен күнге артуда.

Оқушы өмірінде мектептік кезеңі аса маңызды. Сондықтан да педагог білікті әрқашанда өзін қоғам талабына сай үздіксіз тәрбиелеп отыратын, адамдармен, әсіресе, оқушылармен қарым-қатынасқа тез түсе білетін, ұйымдастырушылық қабілеті бар, өз пәнін жетік білетін әрі уағыздаушы, таланты мен тәжірибесі тоғысқан, өзінің қоғамындағы саяси өмірге белсенді араласып, өз елі мен жеріне деген сүйіспеншілігі негізінде оқушыларға үлгі болуы керек.

Әдебиеттер:

1. Программа курсов повышения квалификации педагогических работников РК. Третий базовый уровень. – Астана, 2012 г.
2. Давлеткалиева Е.С. – Кембриджская программа – подготовка учителей к меняющемуся миру. Интернет статья.
3. Кубышкина М. Л. Психологические особенности мотивации социального успеха : дисс. канд. пси-хол. наук. СПб, 1997.
4. Рубина Л. Я. Профессиональное и социальное самочувствие учителей. Социологические исследования. 1996. №6. С.63-75.

ӘОЖ 372.4

Казетова А.Х., Хамидуллина А.М.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында Білім беру «Қазақстан – 2030» ұзақ мерзімді Стратегиясының маңызды басымдықтарының бірі ретінде танылды. Қазақстандағы білім беру реформаларының жалпы мақсаты білім беру жүйесін жаңа әлеуметтік-экономикалық ортаға бейімдеу болып табылады [1].

Еліміздің қарқынды дамуы білім беру жүйесіне тиісті талаптар қойып отыр. Қоғамда нақты құнды бағдарлары бар дербес және жауапты шешім қабылдауға қабілетті ұтқыр тұлғаға деген сұраныс күннен күнге артуда. Адамның заманауи жаңа түрін қалыптастыру қажеттілігі монологты, авторитарлық жүйеден оқыту мен тәрбиенің ізгіліктік негіздеріне көшудегі білім беру парадигмасының өзгерісінде көрінуде.

Қазақстан 2050 стратегиясында, «Мәңгілік Ел» идеясында «Қазақстан-2050» - қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Стратегиясында» рухани бірлік пен ұрпақтар арасындағы сабақтастық, ұлттық сана-сезіммен жаңа қазақстандық патриотизмді қалыптастыру мәселелерін өзектендіре отырып, мемлекет Президенті Н.Ә.Назарбаев бұның бәрі жарқын болашақта **Мықты және Қуатты Қазақстан мемлекетін** өркеніетті жолмен құрудың қажетті шарты екеніне баса назар аударды [2].

Өскелең ұрпаққа мән қалыптастыратын өмірлік нақты бағдарлар, яғни өмірдің барлық көріністерінде жердегі ең басты құндылық - ұлтына, әлеуметтік жағдайына, физикалық немесе психикалық ерекшеліктеріне қарамастан, барлық көріністерінде, әрбір адам және әрбір адамның игілігі екенін ұғындыру қажет.

«Құндылық» ұғымы қоғамдық мұраттар қамтыған, сонысымен де міндеттілік өлшемі (эталон) ретінде танылған нысандар мен құбылыстарды, олардың қасиеттерін, сонымен бірге бейнақты идеяларды белгілеу, әрі сипаттау үшін қолданылады.

Адамзат дамуының әркілі кезеңдерінде де өзгеріске түспей, тұрақты қалпында сақталатын құндылықтар болады. Мұндай құндылықтар: өмір, бейбітшілік, еңбек, денсаулық, махаббат, әсемдік, шығармашылық және т.б. – адамзат қауымының ізгіліктік бастауы болған бұл категориялар мәңгілік, ешбір төңкеріс не саясат оларды жоюы мүмкін емес. Әр тарихи кезеңде олар мәні қайта қарастырылып, жаңа көзқараспен басқаша бағалануы ықтимал. Мәселен моральдық тәжірибесі, дүниетанымы әлі тұрақтанбаған және құндылық жүйесі жылжымалы жас ұрпаққа құндылық бағдарларын қалыптастыру қиынға соғады. Қалыптасушы тұлға мен жаңа қоғамның арасындағы қайшылық күшейеді. Оқушыны оның айналасындағы әлемдегі объективті құндылықтарға, өзіне, өз мүмкіндіктеріне, өткен және қазіргі шақтың оқиғаларына, болашақ бейнесін және өзінің өмірлік жолын қалыптастыруға бағдарлау мәселелері ерекше мәнге ие болды.

Тұлғаның құндылық бағдарлары әртүрлі жағдайлардың әсерінен орын алады. Шарттар субъекттен бөлек қалыптасуы мүмкін, жанама, ұйымдастырылмаған түрде әрекет етіп (әсер етіп), басқарылмайтын сипат алуы мүмкін. Мұндай жағдайда құндылық бағдарларының пайда болуын оларды қалыптастыру процесі ретінде қарастыруға болады. Арнайы жағдай құруға мақсатты бағытталған құндылық бағдарлардың қалыптасуына арнайы ұйымдастырылған әсердің пайда болуымен бұл үрдіс құндылық бағдарларды қалыптастыру сипатына ие болады.

Осы сұрақтар аясында педагогикалық және психологиялық әдебиеттерді (В.А.Караковский, Б.Т.Лихачев, Н.Д.Никандров, В.А.Сухомлинский, Н.Е.Шуркова және т.б.) талдау барысында құндылық бағдарларды қалыптастырудың сыртқы (құндылықтар қалыптасқан орта, социум, қоғам) және ішкі (қажеттіліктер, мүдделер, тұлғалық қасиеттер) шарттары болып бөлінеді.

Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьев, Д.Б.Эльконин және т.б. сыртқы жағдайлардың әсері адамның әлеуметтік табиғи болмысына, оның психикасына байланысты деп түсіндіреді. Адамға әлеуметтік құндылықтық мазмұн беруді жүзеге асыруға оның ішкі әлемінің ерекшеліктері мүмкіндік береді. Қоршаған әлемнің құндылықтық мазмұнын игерудің ішкі шарты жалпыға ортақ пікірге сәйкес адамның жас кезеңдерінің дамуы барысында қалыптасады [3,4].

Ғылымда құндылықтық қатынастарды қалыптастыру аймағындағы жекелеген мәселелерді (М.Б.Аникеев, И.В.Гилленберг, М.В.Куранова, Е.В.Поленякина, М.И.Скоморохова, Т.Ю.Сычева), сондай-ақ түрлі жастық кезеңдерді қамтитын іргелі зерттеулерді (В.П.Бездухов, А.В.Воронцов, В.А.Каровский, Г.П.Иванова, А.В.Кирикова, С.М.Маслов, Н.Шчкурова) ұсынды. Осы саладағы көптеген зерттеулерде (Е.В.Поленякина, Т.Ю.Сычева, М.Б.Аникеев және т.б.) мектеп өмірінің ерекшеліктерін және тұлғаны дамытудың заманауи әлеуметтік-мәдени жағдайларын қарастыруда объекті ретінде сипаттады. Жоғарыда көрсетілген ғалымдар анықтаған моральдық құндылықтарға бағдарланудың әлеуметтік-педагогикалық шарттары күн өткен сайын жинақталып келеді. Олардың негізі – педагог пен оқушылар арасындағы қарым-қатынастарды ізгілендіру, жағымды (оң) эмоционалды атмосфера, оқушы тұлғасының танымдық, эмоционалдық-ерікті және қызмет саласына мақсатты әсер ету, заманауи мәдениет құндылықтарына бағдар беру және т.б.

Социум (сыртқы жағдайлар) мен білім алушылардың тұлғалық қасиеттерінің (ішкі шарттары) өзара әрекеттесуінің ерекшеліктері аталған процестің сыртқы және ішкі механизмдерін іске қосады, олардың арақатынасы мен жұмыс істеу ерекшелігін айқындайды, оқушыларға құндылықтарды сіңірудің әдістерін, тәсілдері мен құралдарын анықтайды. Осыған байланысты арнайы әдебиеттерді теориялық талдау негізінде оқушылардың құндылық бағдарларын қалыптастырудағы сыртқы және ішкі өзара әрекеттесу схемасы (шарттар, механизмдер) айқындалды. Бастапқыда бұл механизмдер оқу мен тәрбиенің бірінші сатысында, яғни бастауыш мектепте бастау алады. Бастауыш сынып оқушыларының құндылықтары мен құндылық бағдарларының білімін беру бірінші кезекте сыртқы механизмдер: құндылықтарды тану, ұғыну, бағалау, таңдау және игеру арқылы жүзеге асады. Құндылықтарды тану және құндылық ұғымдарын игеру құндылықтарды (аксиологиялық сөздікті) білудің тұжырымдамалық білімі бар қорын құруды және дерексіз ұғымдарды қолдану дағдыларын меңгеруді қамтамасыз етеді. Әлеуметтануда, психологияда және тәрбие теориясында оқушылар танылған құндылықтарды ұғынатыны, олардың тұлғалық құндылықтарына «енгізілетіні» анықталады. Қоршаған ортадағы шындықтың нақты объектісін құндылықтарға жатқызудың негізінде баланың сұраныстарын қанағаттандыратын осы объектінің қабілетін анықтауға негізделген баланың оны бағалауы жатады. Құндылықтарды бағалаудың нәтижесі – кіші мектеп жасындағы оқушының сыртқы және ішкі өмірлік жоспарларының ара қатынасын білдіретін таңдауда көрінеді. Нәтижесінде сыртқы механизмдердің әрекеті оқушының таңдауына, құндылықтарды бағалауына арналған жағдай жасайды, бірақ олардың игерілуін (оқушы бойына сіңуін) қамтамасыз етпейді.

Психологтар А.Н.Леонтьев, Д.Б.Эльконин, Л.С.Выготскийдің жұмыстарын талдау барысында көрсетілгендей, ішкі механизмдер баланың рефлексивті саласының даму кезеңінде біртіндеп қалыптаса отырып, кіші мектеп жасындағы балалардың құндылықтарын интериоризациялауды қамтамасыз етеді. Мысалға, имитация (еліктеу, қандай да бір үлгіге еру) әлеуметтік маңызы бар нормаларды игеру үшін жағдайлар жасайды және кіші мектеп жасындағы оқушының тұлғасына қоршаған орта объектілерінің, оқиғалардың жарқын эмоционалдық әсер ету арқылы саналы түрде жүзеге асырылады.

Баланың жеке тұлғасын қалыптастыратын сыртқы жағдайлар, қоғамның ерекшеліктері бастауыш сынып оқушыларының құндылық бағдарларын қалыптастыру механизмдерінің әрекетін анықтайды. Бұл мәселені зерделеуде баланың құндылық бағдарларын қалыптастыру процесіне әсер ететін қоғам мен кешеннің негізгі субъектілері мен объектілері: отбасы, балалардың мектепке дейінгі білім беру мекемесі (МДБМ), мектеп, бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ) мен балалар субмәдениет екенін анықтауға мүмкіндік береді. Әрбір субъектінің әсері кіші мектеп жасындағы оқушылардың құндылық бағдарларын қалыптастыру механизмдерінің әрекетіне әсер ететін құндылықтарды игертуді ұйымдастыру әдістеріне шартталған. Олардың ішінде үлгілер, иландыру, сендіру (құндылықты талдау), жаттығулар, бақылаумен бағалау және түсіндіру ажыратылады. Бұл құндылықты қатынастарды қалыптастыруға арналған ішкі жағдайды жасайды. Жұмысты балалардың педагогпен өзара әрекеттесуде алған моралдық білімдері мен түсініктері кейін сабақтарда тереңдетілетіндей етіп құру маңызды. Бұл білімдер балалардың күнделікті өмірімен байланысты болуы керек. Эмоционалды түрде қабылданған, баланың жүрегінде орын алған барлық нәрсе оның мінез-құлқының дамуына (түрткі) негізі болады. «Білім, сезім, және мінез-құлық, міне осылар ғана балаға тәрбиелік ықпал етуінің үштігі болып саналады.

Тұлғаның жалпы адами құндылық қасиеттерін қалыптастырудың негізі оның қызметі мен қарым-қатынасы болып табылады. Педагогикалық мақсатта ұйымдастырылған қызмет пен қарым-қатынас кіші мектеп жасындағы оқушылардың негізгі құндылық қасиеттерін қалыптасатын және көрінетін тәрбиелік жағдайды, өзара әрекеттесу мен тұлғааралық қарым-қатынасын қалыптастырады. Оқушының бұл қызмет саласы адамдармен байланысқа түсуі, олармен қарым-қатынас жасауы арқылы жүзеге асады. Бұл қарым-қатынастың ерекшелігі – онда тұлғаның белсенділігінің адамдарды танып-білуге, олармен өзара әрекеттесуге бағытталатынында болып отыр. Кіші мектеп жасындағы оқушылар қызметтің өзге түрімен салыстырғанда осы қарым-қатынаста өзінің құнды қасиеттерін неғұрлым кеңінен көрсетуге, бөгде адамдармен қарым-қатынас жасаудың нормалары мен ережелерін меңгеруге, жеке адамгершілік тәжірибе жинақтауға, ересектер мен құрдастарының әрекетін бағалауға және өз қылықтарының бағасын алу мүмкіндігіне ие болады. Қарым-қатынас субъектісі бола тұрып, бала эмоционалды байланыстағы, танымындағы және басқалардағы өзінің аса маңызды әлеуметтік қажеттілігін (сұранысын) қанағаттандырады.

Кіші мектеп жасындағы оқушы құрдастарымен, ата-анасымен, ұстаздарымен өзара қатынаста өз қажеттілігін қанағаттандыра отырып, өзінің белсенділігін, жүзеге асырады, ол тәрбие объектісіне ғана емес субъектісіне де айналады. «Коммуникативті қызмет әлеуметтік мотивтер мен мақсаттарға сүйенеді, ал мінез-құлық міндеттерін шешу оның мазмұны болып табылады».

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011 - 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. <http://roo-mugalzhar.kz/index.php/kz/2014-04-21-15-19-38>
2. «Мәңгілік Ел» патриоттық актісі. https://www.inform.kz/kz/mangilik-el-patriottyk-aktisi-tolyk-matini_a2897386
3. Выготский Л.С. Сборник сочинений 6-ти. т. Т.2. Проблемы общей психологии. / Под ред. В.В. Давыдова. - М.: Педагогика, 1982. – 504 с.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность (сборник). <https://www.marxists.org/dyeyatelnost>

УДК 37.018.26

Камнева Е.М., Косаренко А.В.

СОШ №17, г. Уральск

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ С РОДИТЕЛЬСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ В РАМКАХ РЕАЛИЗАЦИИ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

«Как можно меньше вызовов в школу матерей и отцов для моральных нотаций детям, и как можно больше духовного общения детей с родителями, которое приносит радость матерям и отцам...»

(В. А. Сухомлинский)

Сегодня одна из главных задач школы – создание педагогической системы, основанной на взаимодействии педагогического, ученического и родительского коллективов как равноправных партнеров.

Именно семья с раннего детства призвана заложить в ребенка нравственные ценности, ориентиры на построение здорового образа жизни. Однако практика показывает, что некоторые родители не имеют специальных знаний в области воспитания и привития навыков здорового образа жизни, испытывают трудности в установлении контактов с детьми.

Сегодня в школе есть родители, которые полностью посвящают себя воспитанию детей, они ждут от педагогов советов и рекомендаций, готовы подключиться к любым общественным делам и активно проявляют себя в общественной и досуговой жизни своего ребенка и всего классного коллектива в целом. Школа может помочь родителям в решении многих вопросов воспитания детей, но она никогда не сможет конкурировать с семьей.

Одной из основных универсальных форм взаимодействия школы с семьями учащихся и пропаганды психолого-педагогических знаний являются классные родительские собрания. Эта школа повышения у родителей компетентности в вопросах обучения детей, формирующая родительское общественное мнение, родительский коллектив. На родительских собраниях родители ждут от учителей не только лекций или бесед по каким-то темам, но и конкретных советов по воспитанию детей.

Сегодня родители вынуждены концентрировать внимание на материальном благополучии, а значит, меньше времени тратит на общение в семье. В результате из взаимодействия исключается эмоциональный компонент, связанный с пониманием близкого человека. Школа обязана содействовать развитию семьи. Работа, направленная на развитие личности ученика, становится действенной и эффективной только в том случае, если в процесс обучения и воспитания вовлечены родители учащихся.

Поскольку основная образовательная программа включает в себя часть, формируемую участниками образовательного процесса, а родители (законные представители) обучающихся являются полноправными его участниками, то родительская общественность имеет право участвовать в проектировании основной образовательной программы и, в частности, определять часть, формируемую участниками образовательного процесса, входящую в учебный план образовательного учреждения.

Характеристика изменений в организации работы учителя с родителями

Предмет изменений	Особенности работы с родителями до введения	Особенности работы с родителями после введения
Технология проведения	Родительские собрания проводятся в традиционной форме (тематическая часть и анализ успеваемости)	Родительские собрания проводятся с использованием передовых педагогических технологий, например, проектной, исследовательской и игровой
Организация внеурочной деятельности совместно с родителями	Отсутствует	Родители осуществляют выбор курса вместе с детьми. Школа согласует расписание внеурочной деятельности (дни и время) с родителями
Совместная проектная деятельность	Отсутствует	Осуществляется партнерство "учитель – родитель – ребенок"
Участие родителей в проведении уроков	Родители присутствуют на уроках по просьбе учителя (обычно родители детей, требующих повышенного педагогического внимания)	Родители присутствуют на уроках по собственному желанию. Организовано совместное проведение уроков педагогами и родителями обучающихся

Работу с родителями условно можно разделить на три части:

- 1) со всеми родителями класса в рамках родительских собраний
- 2) с частью родителей в форме коррекционно - развивающих занятий по формированию навыков и умений, связанных в первую очередь с конструктивным взаимодействием в системе родитель-ребёнок
- 3) индивидуальная работа.

Содержание работы школы с родителями состоит в следующем:

- 1) повышение психолого-педагогических знаний родителей (лекции, семинары, индивидуальные консультации, практикумы);
- 2) вовлечение родителей в учебно-воспитательный процесс (родительские собрания, совместные творческие дела, помощь в укреплении материально-технической базы);
- 3) участие родителей в управлении школой (совет школы, родительские комитеты).

Формы и методы работы с родителями должны быть направлены на повышение педагогической культуры родителей, на укрепление взаимодействия школы и семьи, на усиление ее воспитательного потенциала.

Формы работы с родителями: традиционные (родительские собрания, общеклассные и общешкольные конференции, индивидуальные консультации педагога, посещения на дому) и нетрадиционные (тренинги, дискуссии, диспуты, родительские вечера, родительские чтения, устные журналы, круглые столы).

Значительное место в системе работы классного руководителя с родителями учащихся отводится психолого-педагогическому просвещению.

Используются различные формы психолого-педагогического просвещения

Посещение семьи — эффективная форма индивидуальной работы педагога с родителями. При посещении семьи происходит знакомство с условиями жизни ученика. Педагог беседует с родителями о его характере, интересах и склонностях, об отношении к родителям, к школе, информирует родителей об успехах их ребенка, дает советы по организации выполнения домашних заданий и т.д.

Организация совместных досуговых мероприятий. В нашей школе родители — частые гости и на внеклассных мероприятиях. Это и спортивные соревнования «Папа, мама, я — спортивная семья» праздник, посвященный Международному женскому дню 8 марта, концерт, посвященный «Дню танца». Все это позволяет лучше узнать своих детей родителям, открыть для себя еще не известные стороны их интересов, увлечений, таланта. Формы досуга: совместные праздники, подготовка концертов, спектаклей: просмотр, обсуждение фильмов и спектаклей; соревнования, конкурсы, кружки. Кроме того, даже не систематические, а единичные коллективные дела класса, проводимые совместно с родителями, имеют огромный воспитательный эффект.

Работа педагога с родителями невозможна без сотрудничества, активного вовлечения родителей в учебно-воспитательный процесс, что предполагает организацию различных кружков, спортивных секций, участие в заседаниях родительского комитета.

Педагогическая дискуссия (диспут) — одна из наиболее интересных форм повышения педагогической культуры. Отличительная особенность диспута заключается в том, что он позволяет вовлечь всех присутствующих в обсуждение поставленных проблем, способствует выработке умения всесторонне анализировать факты и явления, опираясь на приобретенные навыки и накопленный опыт. Темой диспута может служить любая спорная проблема семейного и школьного воспитания, например: «Частная школа — за и против», «Выбор профессии — чье это дело?».

Лекция - форма, подробно раскрывающая сущность той или иной проблемы воспитания. Главное в лекции — анализ явлений, ситуаций.

Конференция - предусматривает расширение, углубление и закрепление знаний о воспитании детей. Конференции могут быть научно-практическими, теоретическими, читательскими, по обмену опытом, конференциями матерей, отцов. Конференции проводятся раз в год, они требуют тщательной подготовки и предусматривают активное участие родителей. К ним обычно готовят выставки работ учащихся, книг для родителей, концерты художественной самодеятельности. Родительские конференции должны готовиться очень тщательно, с обязательным участием психолога, социального педагога, которые работают в школе. Темы конференций должны быть конкретными, например: «Игра в жизни ребенка», «Нравственное воспитание подростков в семье» и т. п.

Практикум - форма выработки у родителей педагогических умений по воспитанию детей, эффективному расширению возникающих педагогических ситуаций, тренировка педагогического мышления у родителей.

В ходе педагогического практикума учитель предлагает найти выход из какой-либо конфликтной ситуации, которая может сложиться во взаимоотношениях родителей и детей, родителей и школы и т. д., объяснить свою позицию в той или иной предполагаемой или реально возникшей ситуации.

Открытые уроки — позволяют ознакомить родителей с новыми программами по предмету, методикой преподавания, требованиями учителя. Такие уроки позволяют избежать многих конфликтов, вызванных незнанием и непониманием родителями специфики учебной деятельности. Наиболее часто открытые уроки практикуются в начальной школе. Необходимо хотя бы один-два раза в полугодие давать возможность родителям присутствовать на открытом уроке. Это позволит избежать многих конфликтов, вызванных незнанием и непониманием родителями всей сложности и специфики учебной деятельности.

Родительские чтения — очень интересная форма работы с родителями, которая дает возможность родителям не только слушать лекции педагогов, но и изучать литературу по проблеме и участвовать в ее обсуждении. Родительские чтения можно организовать следующим образом: на первом собрании в начале учебного года родители определяют вопросы педагогики и психологии, которые их наиболее волнуют. Учитель собирает информацию и анализирует ее. С помощью школьного библиотекаря и других специалистов подбираются книги, в которых можно получить ответ на поставленный вопрос. Родители читают рекомендованные книги, а затем используют полученные в них сведения в родительских чтениях. Особенностью родительских чтений является то, что, анализируя книгу, родители

должны изложить собственное понимание вопроса и изменение подходов к его решению после прочтения книги.

Родительский тренинг – это активная форма работы с родителями, которые хотят изменить свое отношение к поведению и взаимодействию с собственным ребенком, сделать его более открытым и доверительным. В родительских тренингах должны участвовать оба родителя. От этого эффективность тренинга возрастает, и результаты не заставляют себя ждать. Тренинг проводится с группой, состоящей из 12–15 человек. Родительские тренинги будут успешными, если все родители будут в них активно участвовать и регулярно их посещать. Чтобы тренинг был результативен, он должен включить в себя 5–8 занятий. Родительский тренинг проводится, как правило, психологом школы, который дает возможность родителям на время ощутить себя ребенком, пережить эмоционально еще раз детские впечатления.

Индивидуальные консультации – одна из важнейших форм взаимодействия классного руководителя с семьей. Особенно она необходима, когда педагог набирает класс. Для того чтобы преодолеть беспокойство родителей, боязнь разговора о своем ребенке, необходимо проводить индивидуальные консультации-собеседования с родителями. Готовясь к консультации, целесообразно определить ряд вопросов, ответы на которые помогут планированию воспитательной работы с классом. Индивидуальная консультация должна иметь ознакомительный характер и способствовать созданию хорошего контакта между родителями и учителем. Учитель должен дать родителям возможность рассказать ему все то, с чем они хотели бы познакомить учителя в неофициальной обстановке, и выяснить важные сведения для своей профессиональной работы с ребенком:

Семь правил успешной работы с родителями: Уважайте! Помогайте! Объясняйте! Доверяйте! Учитесь! Спрашивайте! Благодарите!

Важно! Говорите о проблеме, а не о персоналиях. Отмечайте успехи и резервы. Никаких обсуждений конкретного ребенка. Если хвалите, то всех – за что –нибудь Классный руководитель не диктует правильное решение, а стимулирует к его поиску коллектив родителей.

И традиционные, и нетрадиционные методы, формы взаимодействия классного руководителя с родителями учеников ставят одну общую цель – сделать счастливой подрастающую личность, входящую в современную культурную жизнь.

Литература:

1. Лизинский В.М. “Практическое воспитание в школе”, М, Центр “Педагогический поиск”, 2002.
2. Фролов П.Т. “Школа молодого директора”, М, “Просвещение”, 1988.
3. Ерофеева Н.Ю. “Методика подготовки и проведения педагогических советов”, Ижевск, 1995.
4. Гуткина ЛД. Планирование и организация воспитательной работы в школе. М. Центр “Педагогический поиск”, 2002.
5. Журнал “Классный руководитель” (1997–2003 гг.)
6. Кузнецова ЛВ. Воспитательная работа в школе. М. “Школьная пресса”, 2002.
7. Семенов ГС. Организация воспитательной работы в школе. М. “Школьная пресса”, 2002.
8. Кульневич СВ. Воспитательная работа в школе. Ростов-на-Дону: ТЦ “Учитель”, 2001.
9. Шилина ЗМ. Классный руководитель: искусство воспитания. М. 1997.
10. Созонов ВП. Организация воспитательной работы в классе. М. “Педагогический поиск”, 2000.
11. Сергеева ВП. Классный руководитель в современной школе. М 2001.
12. Дружинин ИА. Заботы и радости классного руководителя. М. “Просвещение”, 1982.
13. Щуркова НЕ. Классное руководство: рабочие диагностики. М. 2001.
14. Питюков ВЮ. Основы педагогической технологии. М. 1997.

ӘОЖ 378.147.48

Кариева Г.Ж.

Назарбаев Зияткерлік мектебі, Орал қ.

ТӘЛІМГЕРЛІК ЕТУ ҮДЕРІСІ: ІЗДЕНІС, ІС-ТӘЖІРІБЕ, ТАЛДАУ

Болашақ маман дайындауда М.Өтемісов атындағы БҚМУ мен Орал қаласындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі мұғалімдерінің арасында тығыз қарым-қатынас- машықкерлерге қажетті тәлімгерлік дағдылар мен құзыреттілікті дамытуды мақсат етеді.

Тәлімгерліктегі басты ұстаным қызмет емес, қарым-қатынас болып табылады, оның барысында тәлімгер объективті тыңдаушы және бағыттаушы болады. (нұсқаулық, 80 б.) Осы негіздегі «тәлімгерлік» жұмысымның жүйелі жоспарын құра отырып, машықкерлерге көшбасшылық арқылы өкілеттік берілсе, олардың өз күшіне деген сенімі арта түсетіндігін тәлім алушымен жұмыс барысында

байқадым. Мен өз бар білгенімді, іс-тәжірибемді де жай ұсына салмай, тәлімгерді өз ізденісі арқылы, жетелеу сұрақтарымен ойланту арқылы дұрыс жол табуға үйретуді басты мақсат етіп қойдым.

Тәлім алушы мен тәлімгер арасында сенімділік пен өзара түсіністік болғанда ғана жұмыс алға жылжитыны белгілі.

Мектептегі тәжірибе кезеңінде тәлім алушының мүмкіндіктерін ашу, стратегиялық деңгейде жаңалықпен алмасу, мақсат қою мен оған жету жолдарын жоспарлауға көмектесу міндетін атқарып шығуға тырыстым. Мен тәлім алушының дәстүрлі бір сабағына қатысып, оқытудағы өзекті мәселесін нақты қоюына ықпал жасадым. Екеуіміз ақылдаса келе, 8 сыныптағы сабақтарын талдау туралы шешімге келдік. Сабақты бейне таспаға түсірдім. Оқушылар мұғалім берген нұсқауларды тиянақты орындап отырды, бірақ сабақта оқушылардың азғантай бөлігі ғана белсенділік көрсетті. Мұғалім тарапынан қойылған сұрақтарға жекелеген оқушылар ғана ойланып жауап беріп отырды. Сабақ аяқталғанда «Сабағыңыз жоспар бойынша өтті ме, мақсатыңызға жеттіңіз бе?» деген сұрағыма тәлім алушым өзіне сыни тұрғыдан қарай отырып, өз сабағына қанағаттанбайтындығын айтты. Осыдан келіп «Неліктен біз оқыту тәсілдерімізді өзгертуге тиіспіз?» деген сұрақ төңірегінде әңгіме өрбіді.

Мен оған «Белсенді зерттеулер» оқушыларды сындарлы оқыту дағдыларының қалыптасуына және тереңірек түсінуіне ықпал ететінін түсіндіріп, /39-бет, нұсқаулық/ өзінің іс-тәжірибесіне өзгеріс енгізу керектігін айттым.

Тәлімгермен өткізілген сабақ жөнінде жүргізілген әңгіме жазбасы:

Тәлімгер: Сабақ қаншалықты сәтті өтті деп ойлайсыз?

Тәлім алушы: Жоғары деңгейде өтті деп айта алмаймын

Тәлімгер: Сабақтағы барлық өзіңіздің қойған мақсаттарыңызға жеттім деп ойлайсыз ба?

Тәлім алушы: Жалпы сабақ мақсатына жеткенмен, оқушылар белсенділік танытпады.

Тәлімгер: Сол оқушылардың белсенділігін арттыру үшін не істеуге болады деп ойлайсыз?

Тәлім алушы: Ол үшін олардың іс-әрекеттерін көтермелеп, жауаптарына көңіл бөліп қолдау көрсету керек тәрізді.

Тәлімгер: Дұрыс. Оқушыларға сабақта көбірек көңіл бөлу, мақтау, қолдау көрсетудің маңызды екенін есте ұстау керек деп ойлаймын. Сіз осы бағытта жақсы жұмыстанатыныңызды байқадым

Тәлім алушы: Мен сізбен келісемін. Мен сабағымда оқушыларды тапсырмаларды шешу барысындағы өз іс-әрекеттерін не жауаптарын дәлелдер келтіре отырып негіздей білуге үйреткім келеді. Сізге бір сұрағым бар: Егер сіз менің орнымда болсаңыз келесі сабақты қалай өткізер едіңіз?

Тәлімгер: сабақта оқушылармен зерттеушілік бағыттағы топтық жұмыс ұйымдастыруға болар еді. Себебі соңғы зерттеулер оқу қай жерде өтетініне қарамастан, жалпы белгілері болатынын дәлелдеді. «Адамдар белсенді зерттеулер-зерделеу, эксперимент, басқалардың жетекшілігімен зерттеу, тапсырмаларды орындау, ойлау арқылы түсініктер мен дағдыларды құра отырып білім алады./39бет, нұсқаулық/ Мүмкін оқушыларға жоғары деңгейлі сұрақтар беру арқылы белгілі бір қорытындыға келуге жетелеу тиімді болар. Сіз келесі сабағыңызды жақсарту үшін қандай әрекет жасар едіңіз?

Тәлім алушы: Келесі сабақ бүгінгі алған теориялық білімдерін қолдану, сондықтан мен оқушыларды топқа бөліп, оларға өз білімдерін жан-жақты қолдануға мүмкіндік беретін, өз іс-әрекеттеріне негіздеуге ықпал ететін тапсырмалар мен сұрақтар даярлаймын. Оқушылардың өзара бағалауын және зерттеу жұмысына қажетті дағдыларды меңгерулеріне ықпалдасатын орта жасауға тырысамын.

Тәлімгер: Жақсы. Мен сіздің жұмысыңызға сәттілік тілеймін. Сіздің оған бар мүмкіндігіңіз толықтай жетеді деп сенемін. Қандай да бір олқылықтар болғанның өзінде де біз бірлесе отырып ол мәселені шешіміз деп ойлаймын.

Тәлім алушы: Рахмет. Сіздің барлық ұсыныс, тілектеріңізді ескеремін деп ойлаймын.

Кембридж бағдарламасына сәйкес мұғалімнің басты мақсаты-оқушыға білімді өздігінен игеру амалдары мен тәсілдерін үйретіп, оның өзіндік түсінік қалыптастыруына тиімді жағдай жасап, бағыт-бағдар сілтеу болмақ.

Сондықтан келесі сабақты жоспарлауда түсірілген бейнежазбаны бірлесе талқылай отырып, оқушыларды зерттеу жұмысына бағыттау қажеттігін, осы бағытта ізденіп қосымша әдебиеттер мен интернет материалдарын қарауға кеңес бердім. Тәлім алушыға мынадай мысал келтірдім. Көз алдына екі өсімдікті елестет: бірі түбінде саңылау қалдырылмаған, екіншісі түбінде саңылау тесіктер жасалған және астында су құятын ыдысы бар құтыларда тұр. Қай өсімдіктің өсуіне жақсы жағдай жасалған деп ойлайсың? Осы көріністі оқу үрдісімен байланыстырып көрші? Әрине, өсімдік өз тамырлары арқылы қажет суды сіңіріп отырса, оның бірқалыпты өсуіне жағдай жасалған дейміз. Демек оқыту үрдісінде оқушы қажет білімді өз бетімен меңгеруіне мұғалім ыңғайлы орта тудырса, оқушының зерттеушілік қабілетінің дамуына мол мүмкіндік берілер еді-дей келе сабақты дұрыс жоспарлауды түсіндіріп, оқушыларды зерттеу жұмысына бағдарлау үшін тиімді әдістерді ұсындым.

Келесі сабақта машықтанушының көзқарасы өзгергені байқалды. Сабақтан кейін сұхбаттасып, кеткен кемшіліктері мен жетістіктеріне тоқталып отырдым. Әрбір сабақты жоспарлау барысында мен тәлім алушының пікірін сұрап отырдым. Сол кезде ол өз ісін жауапкершілікпен қарап, өз бетінше ізденуді үйренді. «Келесі сабақта былай жасасақ бола ма?» деген сияқты ұсыныс-пікірлерін айтты. Бұл өзгерістерден машықкердің өсуін байқадым. Өткізетін сабақтарын көп ойланып, жоспарлағанын айтты.

«Бәрі жақсы болады, сенің қолыңнан бәрі келеді, жұмыстарды бірлесіп жасаймыз» деп оған өзімнің сенім артатынымды білдірдім. Тәлім алушымының жоспарлаған сабағын «Блум таксономиясы» арқылы жоспарлауға ықпал жасадым. Сабақтарында жаңа әдістермен қатар формативті бағалаудың түрлерін тиімді қолданып, сабақ соңында кері байланыс жасап отырды.

Тәлімгердің өзі әзірлеген екінші сабағы сәтті өтті. Мұғалім оқушыларды топқа бөлуді де есептің түріне қарай салыстыра отырып айымашылығын тануға негіздегендігі құптарлық жай болды. Сабақ басында оқушылар берілген есептердің сыртқы түріне қарап өздері топқа бөлінуі бірден оқушылардың белсенді қарым-қатынасын және қызығушылығын туғызды. Сабақтың бұл бөлімінде оқушылар есептердің түбірдің астындағы өрнектер мен түбір сыртына шығарылған өрнектерге келтірілгендігін тез тапты.

Топта оқушылар 1-мысал төңірегінде пікірталастырды. Минус таңбасын түбір сыртында қалдыру керек пе? деген сұраққа жауап іздеді. Топпен бірлесе отырып дұрыс шешімін тапты. Бір-бірілеріне мысалдар көрсете отырып түсініктеме беріп отырды.

Бірақ $\sqrt{100x^2} = 10x$ деген жауап беру арқылы x -тің әртүрлі жағдайларын қарастыру керектігін ескермеді. Кейін әр топ өз шешімдерін талдау барысында мұғалімнің бұл жауаппен келіспейтіндігін айтқаннан кейін оқушылар өз жорамалдарын келтіре отырып, дұрыс шешімге, яғни x ті модульге алу керектігін тапты.

$\sqrt{108}$ мысалын қарастыру барысында 108ді әуелі $9 \cdot 12$ нің көбейтіндісі ретінде тауып содан соң 12 ні $3 \cdot 4$ көбейтіндісі ретінде қарастырды. Талдау кезінде мұғалім есептің тиімді жолын табуды ұсынды. Оқушылар 108 ді бірден $36 \cdot 3$ тің көбейтіндісі ретінде қарастыруға болатынын тапты.

Машықкер оқушыларға берілген нұсқау бойынша “өзіңіз орындаған өзгертулерге қандай атау берер едіңіз?” –деген сұраққа жауап бергіздіру арқылы бүгінгі сабақтың тақырыбын, мақсатын оқушылардың өздеріне айтқызды. Бұл тәсіл екінші топтағы оқушылардың көбейткішті түбірдің астына енгізгеннен кейін оны қайтадан басқаша көбейткіштерге жіктеу арқылы түбірдің сыртына шығару әрекеттерінің дұрыс еместігін түсінуге себеп болды.

Жалпы, машықкер сабақтың әр кезеңінде оқушылардың зерттеушілікпен айналысуға қажетті уақыт бөлді, бағыттаушы сұрақтар қоя отырып оларды логикалық ойлау дағдыларының қалыптасуына ықпалдаса білді.

“Мұндай өзгертулер не үшін керек болады деп ойлайсыз?”- сұрағына жауап беру арқылы оқушылар өз іс-әрекеттерінің қолданылуын пайымдай алды.

Мен машықкердің сабақтың әр сәтін терең ойластыра отырып, оқушылардың осы тақырып бойынша жіберілуі мүмкін қателерінің барлығын жан-жақты ескеріп, құрастырған зерттеушілік формативтік тапсырмаларын оқушыларды сыни тұрғыда ойлауға мүмкіндік бергендігін сабақ барысында көз жеткіздім. Сабақта оқушылардың бойында зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру бағытында машықкердің көп ізденгендігі нәтижесінде әдістемелік деңгейінің жоғарылағандығы байқалды.

Тәлім алушымының сабақты ұйымдастырудағы шеберлігі келесі сабақтарында да көріне бастады.

Сондықтан мен осы сабақты талдағанда «Сіздің өзекжарды мәселенізді қай әдістер шешеді?» деген сұрақ қойып, қателігін түзетуге түрткі болдым. Әр сабақтан кейін «Сіздің пікіріңізше сабақ жақсы өтті ме?», «Жоспар сізге қаншалықты көмектесті?», «Мақсатыңызға жеттіңіз бе?», «Сіздің оқытудағы проблемаңызды қай әдіс-тәсілдер шешуге көмектеседі деп ойлайсыз?» деген сұрақтар қойып, өзінің жіберген қателігін ой-елегінен өткізуге мүмкіндік беріп отырдым.

Өз ойын еркін жеткізе алмай тұрған оқушыға «сынақтан өткізуге арналған» сұрақ қойып жібергенде, ол оқушы ойын жинақтап, жеткізе алар ма еді деген ой болды. Себебі, мұндай сұрақтар оқушылардың толық жауап беруіне, өз идеяларын дамытуға көмектесетіндей етіп құрылады. Осы орайда мен тәлім алушыма оқушылардың білім алуын қолдап, өз ойын еркін айтуы үшін сұрақ қоюдың әр түрлі тәсілдерін пайдалануға болатынын айттым.

Кейінгі сабақтарында тәлім алушы әрбір оқушының деңгейіне қарай дамытушы сұрақтар әзірледі. Деңгейлік тапсырмалар құрастырды.

Тәлім алушымының әрбір өткізген сабағын бақылап, сұхбаттасу кезінде сұрақ беріп, кері байланыс орнатып отырдым. Машықкердің нені жіті меңгермей жүргенін, тағы нені үйренгісі келетінін біліп, кеңес беріп отырдым.

Тәлім алушымы өткізген сабақтары барысында әдіс-тәсілдерді тиімді қолданды деп ойлаймын. Бұл әдіс-тәсілдердің оқушы қызығушылығы мен білімін арттыруда маңызы зор. Зерттеулер нәтижесінде байқағаным тәлім алушымының оқушылармен ара-қатынасы өзгерді, сабақты бұрынғыдай өзі түсіндірмей, оқушылардың өздері түсінуі үшін жағдай жасау керектігін ұғынды. Сабақты ұйымдастырудағы әдіс-тәсілдері өзгерді. Оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту үшін сұрақтардың маңызды екенін түсінді. Бағалаудың түрлерін тиімді пайдалана білді.

Тәлім алушымы оқушыларға бағыт-бағдар бере отырып, өз ойларын толық жеткізуіне мүмкіндік жасауға үйреніп, өз іс-тәжірибесіне көптеген өзгерістер енгізді. Әлі де болса әдіс-тәсілдерді тиімді қолданудың жолдарын меңгеруі үшін мұғалімге ізденіс қажет.

Әрі үйренудің ең тиімді әрекеті – басқаларды үйрету екен. Машықкерлерге оқып үйренгенімді жеткізе отырып, мен де есіме білгенімді қайта түсіремін, жаңашылдыққа ізденіс үстінде жүріп, мен де үйренемін.

Әр мұғалім өз біліктілігін арттырып, мектепте коучтер бірігіп жұмыс жасап, артына тәлім алушы алып жетекші болса, білім беру саласында үлкен өзгеріс болатындығы сөссіз.

Әдебиеттер:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Екінші деңгей, үшінші басылым. Педагогикалық шеберлік орталығы. Астана, 2015 жыл.
2. Екінші деңгей бағдарламасының үлестірме материалдары. Педагогикалық шеберлік орталығы. Астана, 2015 жыл.

ӘОЖ 799.322.2

Кенесова Г.К.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

САДАҚШЫНЫҢ ДЕНЕ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫ

Қазіргі уақыттағы садақшыны жаттықтыру жүйесі әртүрлі дайындық түрлерін қамтиды. Олар: дене, техникалық, тактикалық, психологиялық, және интеллектуалды дайындықтар. Соның бастысы болып дене дайындығы болып саналады. Денсаулық нығайту бағытында, функциональдық мүмкіншілікті дамыту. Бұл дайындық түрін жоғары спорт дайындығының көрсеткіші кепілі ретінде қаралады.

Дене дайындығының деңгейі шынайы садақшының дене дайындығын өз қалыпында ұстауға тікелей ықпал етеді.

Садақшының дене дайындығына назар аударудың басты себебінің бірі ол, бір тектес бағытта орындалған жаттығу түрі, кейде спортшыны шаршатып жаттығу дағдысын төмендетуге әкеліп оның әрі қарай жетілуіне кедергі болуы мүмкін.

Осындай факторлар кейде спорттық шеберліктің өсуіне тікелей себеп болуы да мүмкін. Шеберлігі өспеген спортшының жаттығуға деген ынтасы төмендеп бара бара спортқа деген қызығушылығын жойылып кетпеуіне соқтықтыру қаупі де жоқ емес.

Осыған байланысты спортшының дене дайындығының міндеті жоғарыдағы жағымсыз факторлардың орын алмауын бақылап, дайындық жұмыстары жаттығу көрсеткіштерінің қарқынды дамуына назар аударуды талап етеді.[1]

Дене тәрбиесі жүйесінің негізінде жан-жақты даму ұстанымы жатыр.

Садақшының дене дайындығына қойылатын басты міндеттер болып табылады:

1. Орынсыз берілген үлкен дене жүктемелерінің әсерінен спортшының ағзасына нұқсан келтірмей, оның дене дайындығын нығайту.
2. Ағзаның функциональды мүмкіншілігін арттыру,
3. Қозғалыс дағды ауқымын кеңейту,
4. Күштілік, төзімділік, шапшаңдық, икемділік, қозғалыс дене қасиеттерін дамыту.
5. Жоғарғы қарқынды және ауқымды психологиялық және дене жүктемелерін атқаруға дайындау және одан кейінгі жапшаң қалыпқа келуге дайындау.
6. Садақ ату техникасын және тактикасын жетілдіруде дене мүмкіншіліктерін қалыптастыру,

Садақшының жалпы және арнайы физикалық сапасының дамуы.

Спорт теориясы мен методикасында физикалық дайындықты спортшының қозғалыс қасиетінің дамуы бағытындағы физикалық дамуын айтады.

Физикалық қасиетке жылдамдық қабілетті, шыдамдылық, икемділік, ептілік қабілеттерді жатқызады.

Бұл қасиеттер спорттық жұмыс қабілеті негізін құрап садақ атудағы тактика мен техника кезінде байқалады.

Физикалық дайындық негізгі және дайындық жаттығулар арқылы әске асады. Біріншісіне садақ ату жатса екіншісіне жалпы және арнайы жаттығулар жатады.

Жалпы даму жаттығуларына әдетте спорттың көмекші түрлерімен айналысу жатады, олар: жүзу, велосипед, футбол, коньки, лыбен сырғанау және осы сияқты дене тәрбиесіне жан - жақты дамуды қалыптастыратын спорт түрлері жатады. Әрине бұл көмекші спорт түрлерімен

айналысқан кезде садақшы өз спорт ерекшелігін естен шығармауы тиіс. Сондықтан дене қасиеттерінің жалпы дамуын сақтаймын де жүріп көмекші спорт түрінің ерекшелігіне кетіп қалмауын білуі тиіс.

Арнайы жаттығулардың бағыты ол садақ ату техникасы мен тактикасын нақтылы дамытудағы жаттығуларды айтады.

Төзімділік, шыдамдылықты дамыту.

Садақ ату спортындағы төзімділік, шыдамдылықты дамыту деп спортшының оқу-жаттығу және жарыс кездеріндегі эмоционалдық жүктемелердің түсу кезіндегі ағзаның оларға қарсы тұрып жұмыс қабілетін сақтауын айтады.[2]

Төзімділік шарашау процесімен тікелей байланысты.

Шаршаудың біркелкі түрлері болады:

1. Ой шаршауы (қарқынды, үздіксіз ойлау үрдісімен байланысты);
2. Сенсорлық шаршау (әртүрлі анализаторлардың шаршауы);
3. Эмоционалық шаршау (эмоционалық қобалжудан туындайтын шаршаулар);
4. Физикалық шаршау (бұлшық еттердің жүктемелерге байланысты шаршауы)

Спортшы өз ағзасының толық жұмыс бабына келгенін жүрек соғысынан және бұлшық еттерінің қолайсыз сезімінің жоқтығынан байқа біледі. Алайда ағзаны жүгіріске біртіндеп үйрету керек.

Басында минутына 130 рет жүрек соғысына жеткізетіндей жүгірісті қолданады. Бұндай жүгіріс кезінде жүрек физикалық жүктемені аса қатты сезіне қоймайды, жүктеме түскен бұлшық еттердің капиллярлы қан тамырларының жұмыстары артады. Сонымен бірге ағзаның басқа да ұсақты-ірілі қан тамырларының жұмысы артып соңында ағзаның толығымен жұмыс қабілеті артады.

Жалпытөзімділікті дамытудағы жүгіру жаттығуының келесі сатысына минутына 130 - 150 жүрек соғысын талап ететін жаттығу түрін пайдаланады. Жүгірудің бұл тәртібі бұлшық ет пен ішкі органдардың дамуын жетілдіреді.

Минутына 150 -180 жүрек соғысын талап ететін жаттығу түрін қолдануда бапкер аса мұқияттылықты сақтағаны дұрыс. Себебі ағзаға бұндай жүктемені көпшілік жағдайда дайындығы жақсы спортшылар ғана қолданады.

Мақсатты түрде жұмыстану кезінде ағзаның физиологиялық жағдайын тексерудің қолжетімді түрі ретінде жүрек соғысын үнемі бақылап отырған дұрыс.

Садақшыларды дайындауда жеңіл атлетикадан басқа спорттың циклдық түрлеріне шаңғымен жүру, суда жүзу, коньки тебу спорт түрлері кіреді. Бұл спорт түрлердегі ағзаның қалыпты жұмысын тексеруде жүрек соғысының реттілігі алынады.

Шаршауды болдырмау яғни шаршау келгенде одан тез шығып кету қабілетті дамытуда бір мезетте үлкен физикалық жүктемені қажет қылатын статикалық спорт түрлерінде ұтымды пайдалануға болады.

Садақшының арнайы төзімділігі оның жаттығу немесе жарыс кездерінде бірнеше сағаттар бойы атқарылатын физикалық жүктемелер кезінде өзінің жұмыс қабілетін жоймай ұзақ сақтауымен сипатталады.

Садақшының статикалық төзімділі күші ол, садақ адырнасын белгілі деңгейде ұзақ ұстап тұру кезіндегі төзімділікті айтады.

Төзімділіктің бұндай түрін садақ атуға дайындық позасын ұзақ уақыт ұстап тұру арқылы дамытуға болады. Төзімділіктің бұндай түрін дамытудың қажеттілігі садақшы ағзасына тән жүктемеге дайындау болып табылады. Жаттығу жұмысын дайындауда садақшының белгілі бір деңгейде төзімділік дайындығының барлығын барлап алған жөн.[3]

Статикалық төзімділік қажеттілігі жағдайдың туындауы себебі садақшы жарыс кезінде физикалық жүктемелерден басқа психологиялық қысымдарға кездеседі. Оны көпшілік жағдайда метеорологиялық жағдайлар туындатады. Бұлар өз кезегінде ату кезектерін көбейтуге жетелейді. Статикалық төзімділіктің сипаты садақты көздеп тұрғандағы денедегі демді шығармай іште ұстап тұрған кезде және садақ қарауылының нысанаға дәлдікті үйлестірген кезінде анық байқалады. Бұл өз кезегінде садақ спортының ерекшелігін білдірсе екіншіден статикалық төзімділікті ескермеу бапкердің тарапынан жіберілетін үлкен кемшілігі болып табылады. Себебі статикалық төзімділікті қалыптастру оны садақшының бойында жетілдіру садақшының шеберлік жетістігінің бірден бір көрсеткіш факторы.

Статикалық төзімділікті дамытудағы әдістердің бірі қатаң ережеленген әдіс болып табылады. Ол өз кезегінде жаттығудың ұзақтығын және демалыс аралықтарын қатаң сақтау мақсатында қолданады.

Бұл төзімділікті дамытуда төменде көрсетілген жаттығу түрлерін қолдануға болады:

- Демалыс аралығын 2-3 секунд қылып адырнаны 5-6 секунд бойы тартып тұру,
- Демалыс аралығын 10-15 секунд қылып адырнаны 5-6 секунд бойы тартып тұру,
- Әр түрлі қашықтықта садақтың тартылыған қалыпын ұстау,
- Кіші көлемдегі нысанан садақтың тартылған күйі көздеу.

Көздеу элементін қолдану арқылы төзімділікті дамыту жаттығуларын ұстап тұру мен демалыс аралықтарын үйлестіру арқылы жасауды ұлғайта беруге болады.

Көздеу амплитудасымен садақты ұстап тұру процессін жаттықтыру жоспарын құрғанда тест параметрі ретінде қабылдауға да болады.

Статикалық төзімділікті дамытуды жасөспірім спортшыларымен бастапқа жаттықтыру кезінде қолға алған дұрыс. Әр жаттығу циклдары кезінде спортшылардың статикалық төзімділігінің динамикасына 20 -25 минут бөліп бақылау қажет. Артынан оны әрі қарай дамыту үшін үйге тапсырма беруге де болады.

Динамикалық төзімділік бұл садақшының ұзақ уақыттар бойында бірнеше немесе бір мезгілде көптеп садақ атукезінде жұмыс қабілетін жоймауына бағытталған.

Бұл төзімділіктің маңыздылығы оның спортшының нақтылы жаттығуға қатысатын астыңғы және үстінгі арқа, қол, бұлшық еттерінің өзара үйлесімді байланысуын реттеуінде.

Бұл қабілеттің даму деңгейінен жаттығу элементіне қатысатыны бұлшық еттердің ұтымды белсенділігі болып дәлдік атыстың ұтымдылығы артады.[4]

Төзімділіктің бұл түрін дамытуға төмендегі жаттығуларды пайдалануға болады:

- Минутына 20 рет қалыппен атуға түсетін 20-60% қарсылық күші негізінде толық шаршауға дейін,
- Садақ тартуды көбірек орындап 60-70% қарсылық күші негізінде минутына 20 – 25 рет орындау. 1 минутты бір серия ретінде алу.

Бұл жаттығу түрін орындағанда садаққа тіреу болатын тұрысты және қолды қамтамасыз етуге назар аудару қажет.

Сонымен статикалық және динамикалық төзімділіктің даму көрсеткішін байқататын негізгі жаттығу болып әр түрлі қашықтықта орындалатын садақ атудың өзі болатынын естен шығармау керек.

Күш адамның қарсылық кедергіні бұлшық еттері арқылы жеңуі айтады. Бұлшық еттердің жиырылуы жүйке орталығынан түсетін импульстары арқылы қозғалысқа келеді. Сондықтан бұлшық еттердің жұмысы жүйке жүйесі мен бұлшық ет жүйесінің арнайы байланысы арқылы орындалады.

Күштің қабілеті оның физиологиялық жағдайына бұлшық ет тілімдерінің түрлілігінен, атқарып жатқан қызметі кезіндегі әртүрлі бұлшық еттердің өзара үйлесімділігінен және сол қызметке қажет емес бұлшық еттердің жұмысшы бұлшық еттерге кедергі келтірмеуіне және де басқа да көптеген факторлардан тұрады.

Нақтылы атқарылып жатқан қызмет түрінде ірі бұлшық ет топтарының биомеханикалық құрылымы мен рычаг иықтың ұзындығына байланысты.

Күштілік қабілеттің пайда болуы сол атқарылатын қызметке жұмылдыратын бұлшық еттерді қарқынды қуатпен қамтамасыз ету, шапшаңдық деңгейінің дамуымен, және иілгіш қабілеттерінің жеткіліктілігімен сипатталады.

Сонымен бірге күштіліктің көрінісіне спортшының шаршамау қабілеттілігі және психологиялық төзімділігі де әсер етеді.

Күштілік қабілетті үлкен үш топқа бөлу қабылданған: нақтылы күштің өзі, шапшаңдық күші және күштің төзімділігі. Оларды дамытуда белгілі бір жаттығулар қажет.[5]

Бірінші топқа садақты статикалық жағдайда тартып ұстап тұру жаттығулары жатады,

Екінші топқа садақты шапшаң көтеру және ату кезіндегі адырнаны тарту жаттығулары жатады,

Үшінші топқа қолайлы күш жүктемесін ұстап тұруды дамытатын жаттығулар жатады.

Садақшының ату кезіндегі іс қимылдарын талдай келе төрт негізгі фазаларды бөлуге болады: біріншісі дайындық фазасы, садақты тарту және оны ату бетінде бағдарлау, нысананы дәлдеу және ату, бұлшық еттерді босату.[6]

Негізгі қызмет екінші және үшінші фазаларда атқарылады сонымен бірге садақтың атылу көптеп атқарылатын болса, онда осы екі фазаға қаншалық күш түсетінін елестетуге болады.

Садақты атуды іске асыратын негізгі қызметті атқаратын бұлшық еттердің тобына арқа бұлшық еттерін жатқызады.

Негізгі спорттық қозғалыстың міндеті жаттығу кезіндегі садақты көтеріп ұстап тұру және оның адырнасын тарту кезінде кездесетін күш қарсыласынан туындайтын шаршауға төтеп беру. Сондықтан садақ ату жаттығуына нақтылы күшті, жылдамдық күшін және күштік төзімділікті дамытатын жаттығуларын қосу керек.

Жалпы күшті дамыту барлық бұлшық ет топтарын дамытуға бағытталып ағзаның жалпы жан жақты дамуына негіз болады. Сондықтан жалпы физикалық дайындықты дамытуда кешенді қозғалыстар арқылы дененің негізгі бөліктерін дамыту қажет. Жаттығулар әртүрлі қарқынды, әртүрлі саймандарды (гантель, кір тастары, серпімелі амортизаторларды) қолдануға болады.

Жүктемелерді анықтау жаттығулардың орындау реттілігі және олардың көлемін анықтау кезінде анықталады. Бұлшық еттерге жүктемелерді түсіру жаттығудың

қарқындылығымен, орындау санымен және жаттығу аспаптарының салмақтарын ұлғайтуымен реттеледі.

Жүктемені ұлғайтуды жаттығу кезінде демалыс аралықтарын азайту арқылы да реттеуге болады. Демалу аралығын азайту жүктеме қарқындылығының көбеюіне әкеледі.

Жалпыдамыту жаттығулары өзінің бұлшық еттерге және жалпы ағзаға түсіретін жүктемелеріне байланысты бөлінеді:

- Қол және иық бұлшық еттеріне бағытталған жаттығулар,
- Денег және мойын бұлшық еттеріне бағытталған жаттығулар,
- Аяқ бұлшық еттеріне бағытталған жаттығулар,
- Жалпы дене бұлшық еттеріне бағытталған жаттығулар,

Жаттығуды бірінен соң бірін 2-3 рет орындау барынша болып саналады. Ырғақтығы мен шапшаңдығы орта қозғалысты. Демалыс аралығы 2 минуттан кем болуы шарт.[7]

Күшті дамыту дайындығында қайталау саны және жақындау саны деген түсініктер бар. Қайталау ол жаттығудың бір немесе бірнеше реттілігі. Жақындау түсінігі ол қанша қайталануына қарамай оның толық орындалғанын сипаттайды.

Есекртпе кететін жағдай күшті дамытудағы барынша орындау әдісінде садақшы жаттығуды шаршау процессіне жеткенге дейін орындау керек. Бұл өз кезегінде әрине спортшыдан жоғары психологиялық күштерді талап етеді.

Спорттың ерекшелігін ескере келе жүктемені барынша қолдану әдісін қолдану аптасына 2-3 рет орындаудан аспауы тиіс. Ал бұл әдісті қосымша ынталану мақсатында қолданған жағдайда оны тек жаттығудың дайындық бөлімінде ғана қолдану ұсынылады.[8]

Әдебиеттер:

1. Нормативные требования для поступающих в Российский государственный университет физической культуры, спорта и туризма. - М.: Лика, 2003.
2. Немогаев В. В., Шилин Ю. Н. Стрельба из лука// Стрелковый спорт и методика преподавания.- М.: ФиС, 1986.
3. Стрельба из лука: Программа для спортивных секций, коллективов физической культуры, спортивных клубов, детско-юношеских спортивных школ и школ высшего спортивного мастерства. -М., 1975.
4. Тарасова Л. В. Управление тренировочным процессом стрелков из лука. - Волгоград, 2004.
5. Тарасова Л.В., Ешеев В.Н., Шадрин Г.Л. Исследование физической подготовленности стрелков из лука. - М.: ВНИИФК, 2004.
6. Шилин Ю.Н. Физическая подготовка стрелков из лука. - М.: РГАФК, 1995.
7. Шилин Ю.Н. Техническая подготовка стрелков из лука. - М.: РГАФК, 1998.
8. Шилин Ю.Н. Тактическая подготовка стрелков из лука. - М.: РГУФК, 2005.

УДК 784

Колца Е.А.

Западно-Казахстанский университет им.М.Утемисова, г. Уральск

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА УЧАЩИХСЯ ДЕТСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ШКОЛЫ К КОНЦЕРТНОМУ ВЫСТУПЛЕНИЮ

Современное динамично развивающееся общество требует повышения качества образования. Для подготовки компетентного, социально и профессионально мобильного, способного к продуктивной деятельности музыканта необходим тип, который характеризуется переходом «от обучения преподаванием к обучению изучением» (П.С.Лернер), приобретением личностного знания, умением работать с информационной средой и решать музыкальные творческие задачи.

Деятельность в сфере музыкального искусства имеет творческую природу, которая отражается через такие особенности, как образность, эмоциональность, вариативность создаваемой музыкальной продукции, диалогичность. Опора на эти сущностные характеристики музыкального искусства позволяет исполнителю реализовать свои индивидуальные творческие возможности и актуализирует психологическую подготовленность учащихся детской музыкальной школы к концертному выступлению.

Необходимость многостороннего исследования проблемы формирования психологической подготовки учащихся детской музыкальной школы к концертному выступлению рассматривается в

последние годы как актуальная тема музыкальной педагогики. Наиболее благоприятен для психологической подготовки учащихся детской музыкальной школы к концертному выступлению младший школьный возраст, так как именно в этот период закладывается базовая культура человека, фундамент всех видов мышления.

В психологическом словаре понятие «деятельность» трактуется как активное взаимодействие с окружающей действительностью, в ходе которого живое существо выступает как субъект, целенаправленно воздействующий на объект и удовлетворяющий таким образом свои потребности [1, 49 с.]. Одним из основных видов человеческой деятельности, сыгравшим немаловажную роль в происхождении и развитии духовных свойств человека, является музыка. Музыкальная деятельность в трех ее ипостасях (композитор – исполнитель – слушатель), выступающая как предпосылка, процесс, результат музыкальной культуры, дает ключ к широким процессам формирования музыкально-эстетической культуры человека.

Известный социолог в области музыки А.Н.Сохор предлагал различать формы музыкальной деятельности по степени активности: пассивные (музыка как фон, музыка в быту, посещение концертов, избирательное прослушивание; полуактивные (чтение статей, книг о музыке, собирание кассет и пластинок, посещение лекций и т.д.); активные (сольное исполнение, обучение пению и игре на музыкальном инструменте, сочинение музыки) [2, 69 с.].

Всю деятельность учащихся детской музыкальной школы можно разделить на две основных части – репетиционную и концертную. Репетиционная деятельность состоит из нескольких этапов, каждый из которых предъявляет к психике учащегося музыканта свои требования. Первый этап работы над музыкальным произведением – создание целостного воображаемого музыкального образа. На данном этапе необходимо: ознакомление с нотным текстом (за инструментом и без него); накопление по возможности большого количества информации о форме, стиле, жанре и других особенностях музыки, а также о личностных особенностях композитора; творческая переработка всей имеющейся информации. Второй этап – работа над деталями музыкального произведения (темп, технические сложности, форма, новизна и т.д.). Начиная с этого этапа все более высокие требования предъявляются к психомоторике музыканта-исполнителя. При этом особые требования предъявляются не к силе мышц, а к скорости и точности микродвижений кисти и особенно пальцев. Одной из важных задач второго этапа является выучивание произведения наизусть. Третий этап – создание целостного музыкального образа. Здесь можно выделить пробные проигрывания произведения в целом, корректировку с учетом реального целого, отшлифовку «стыков» между деталями. Исходя из реальных исполнительских возможностей окончательно уточняются темпы, динамика, агогика, исполнительские и художественные приемы. Высокие требования предъявляются к мышечной выносливости исполнителя, к устойчивости внимания, а также к волевым качествам.

Подход к подготовке публичного выступления глубоко индивидуален. Опыт учащихся детской музыкальной школы к концертному выступлению свидетельствует о различии ее форм. Это может быть:

- полная готовность всех музыкальных произведений, включенных в концерт за 5-7 дней;
- «отслеживание» вещей, включенных в выступление перед публикой за несколько дней;
- репетиция в день концерта по 1-2 часа, включающая в программу не только концертные произведения;
- обыгрывание в день концерта всех сочинений, входящих в программу целиком.

Концертное исполнение – итог и кульминационный момент всей проделанной работы исполнителя над музыкальным произведением. Его главная цель – раскрыть музыкально-художественный замысел произведения при высочайшей культуре исполнения сочинения. Для того чтобы концерт прошел успешно, обязательными условиями становятся артистизм и интуитивная установка учащихся детских музыкальных школ, при этом исполнителю необходимо: мобилизовать духовные и физические силы, иметь соответствующий настрой, уметь держаться на сцене, любить и проявлять интерес к исполнительской деятельности, обогащать собственный репертуар, пропагандировать свое искусство.

Концерт является одной из форм исполнительской практики. По мнению Ю.А.Цагарелли, важным фактором успешной концертной деятельности является умение создать контакт с аудиторией [3, 19 с.]. Этому в немалой степени способствует психологическая подготовка учащихся детской музыкальной школы к концертному выступлению.

Общая структура профессионально важных качеств музыканта исполнителя может быть представлена в виде следующей схемы: нейродинамика (морфо-функциональные особенности) – общие компоненты профессионально важных качеств (восприятие, память, мышление, воображение, эмоции, внимание, воля, мотивация)-общеМузыкальные профессионально важные качества (Музыкальность) – непосредственно-исполнительские профессионально важные качества (исполнительская техника, надежность в концертном выступлении, артистизм).

В.И.Петрушин выделяет такие значимые составляющие исполнительской деятельности, как музыкальные способности, включающие в себя следующие: музыкальный слух, музыкальную память и метроритмику [4]. Известно, что музыкальные способности – это врожденное свойство личности, предопределяющие ее дальнейшую музыкальную судьбу. На этом основывается широко распространенное в практике музыкальных школ разделение детей на «способных» и «неспособных» к

музыке; этим определяется отбор детей для обучения музыке. Применительно к исполнительской деятельности нужно напомнить о существующих исполнительских способностях, которые проявляются в сильном влечении к концертным выступлениям, умении заинтересовать публику, способности раскрывать и доносить до слушательской аудитории не только композиторский замысел, но и свое видение музыкального образа. Музыкальные способности – основа музыкально-исполнительского таланта. Их необходимо постоянно развивать, лишь при этом условии можно говорить о формировании исполнителя как мастера своего дела.

Эмоциональное восприятие музыки – важный момент в исполнительском творчестве. Не обладая им, невозможно передать свое отношение к музыкальному образу и выявить художественный замысел музыкального произведения. Эмоциональное состояние исполнителя, его темперамент и вдохновение влияют на исполнительский процесс в целом.

Нередко камнем преткновения для учащихся детских музыкальных школ является волнение при проведении концертного выступления. Оно может либо способствовать более яркому исполнению либо отрицательно сказаться на выступлении. Поэтому очень важно воспитывать в сознании исполнителя чувство огромной радости и одухотворенности от общения с публикой. Лишь тогда можно говорить о настоящей удовлетворенности от концертного исполнения.

Психологическая подготовка учащихся детской музыкальной школы к концертному выступлению становится актуальной проблемой для музыкального педагогического коллектива.

Литература:

1. Психологический словарь. Под ред. В.В. Давыдова. – М., Педагогика, 2003. – 448 с.
2. Сохор А.Н. Музыка как вид искусства. – М., 2006. – 231 с.
3. Цагарелли Ю.А. Психология музыкально-исполнительской деятельности. Учебное пособие. – Санкт-Петербург: СПб.: Композитор, 2008. – 368 с.
4. Петрушин В.И. Музыкальная психология. – М.: Владос, 1997. – 384 с.

ӨОЖ 371.12

Мұханбетчина А.Г., Қуанова А.О.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында «білім беру жүйесінің міндеттерінің бірі - ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау», делінген [1].

Әлеуметтік құндылық жүйесі қоғамға бейімделу немесе әлеуметтік өзара жиі әрекеттесу үдерісінде топтық нормаларға, ортаға бейімделу ретінде қарастырылады. Бұндай түсіндірме психоанализ, бихевиоризм мен необихевиоризмге тән (Б.Скиннер, Э.Торндайк, В.Уолтер және т.б.). Сондай-ақ бұл мәселе ресейлік психологтардың жұмыстарында да байқалады (В.М.Бехтерев, А.Ф.Лазуринский, П.П.Блонский). Бұл зерттеулер үшін символикалық интеракционизм өкілдерінің (Л.Джосом, Л.Колберг, Н.Ньюкомб және т.б.) әлеуметтенуді индивидтің тұлғааралық өзара әрекетте әлеуметтік нормаларды игерудің интерсубъектті үдерісі ретінде қарастыруына қызығушылық тудыруда.

Б.Г.Ананьев өз жұмыстарында әлеуметтенуді «адамның әлеуметтік қалыптасуы, тұлғаның түрлі әлеуметтік қатынастар, институттар мен ұйымдар жүйесіне енуі, адамның тарихи қалыптасқан білім, мінез-құлық нормаларын игеруі, т.б., адамның тұлға ретінде қалыптасуының барлық процестеріне» жатқызады [2].

Б.Д.Парыгин Б.Г.Ананьевтің мына көзқарасын қолдайды: «әлеуметтік құндылық қалыптастыру үдерісі – әлеуметтік ораға ену, оған бейімделу, әр тұлға өзінің қалыптасуы мен дамуы барысында алдыңғылардың артынан қайталайтын белгілі бір рөлдер мен қызметтерді игеру». Тұлғаның дәстүрлер мен стандарттарды «игеруі не қабылдау» деңгейі тұлғаның өзіндік санасы мен қоғамның даму деңгейіне байланысты [3].

Даму контекстінде және жеке тұлғаның қалыптасуында, зерттеушілер әлеуметтенуді – мақсатты ұйымдастырыла бағытталған немесе жеке тұлғаның қоғамда әсерлі жұмыс істеуіне шартты негізделетін жеке тұлғалық тәжірибенің табиғи қалыптасуы ретінде қарастырады.

Әлеуметтенуді-жеке тұлғаның өзі оған қосылғандығы тұрғысынан түсіну үшін негізгі психологиялық тәсілдерді ерекшелеуге болады:

1.Субъект-объектілі тәсіл, бұл тәсілде әлеуметтік құндылық жеке тұлғаның қоғамға бейімделу үрдісі ретінде қаралады. Жеке тұлғаға өз кезегінде қалыптастыру әсерін көрсетеді. (Э.Дюргейм, Т.Парсонс);

2.Субъект-субъектілі тәсіл, бұл тәсілде әлеуметтік құндылық үрдісіндегі адамның белсенді жағдайына екіпін жасалған. Адам тек қана бейімделіп қана қоймай, сонымен қатар өзіне, өзінің өміріне өзі әсер көрсетеді. (Ч.Кули, Д.Г.Мид, Т.Шибутани);

3.Интегралды тәсіл - адам әлеуметтану объектісі де субъектісі де болып шығады. (Г.М.Андреева, В.В.Новиков, Б.Д.Парыгин, А.Л.Свенцинский, Р.М.Шамионов).

Адамның сана сезімі, оның «мен» бейнесі, әлеуметтену үрдісінде қалыптасады. Қызығушылықтарды, қағидаларды, білімдерді, қабілеттерді, өз кезегінде «өмірлік стильдерді» немесе «өмірлік тақырыптарды» қалыптастыратын дағдылар мен қажеттіліктерді өзіне қамтиды. Мектеп жасындағы баланың жеке тұлғасының қалыптасуына – әлеуметтік құндылық үрдісі әсерінің суретін түсіну үшін, психологиялық-педагогикалық зерттеулердегі үрдістерді қарастыру керек.

Жеке тұлғаның әлеуметтік құндылық жүйесін жүргізуде – биологиялық, психологиялық және әлеуметтік-ағартушылық деңгейлері ерекшеленеді. Олар әлеуметтік институттардың адам тұлғасының қалыптасуына әсерімен негізделеді. Олар осындай өзара әсер етудің субъектісі мен объектісі ретінде қарастырылады. Биологиялық деңгей - адам организмнің қоршаған ортамен байланысы арқылы сипатталады. Психологиялық деңгейде – жеке тұлға бір мезгілде қоғамдық қатынастардың объектісі мен субъектісі ретінде болады. Әлеуметтік-ағартушылық деңгей – адамның қоғаммен байланысы арқылы анықталады. Бұл адамның әлеуметтік институттары мен агенттері арасындағы ынтымақтастығымен суреттеледі. Жоғарыда белгіленген деңгейлердің инклюзивтілігі – адамның өмір бойы әлеуметтену процессін кеңістікті-уақытылы үздіксіздігін қамтамасыз етумен негізделеді.

Әлеуметтену – ғалымдар тобымен екі үдеріс ретінде қарастырылады (И.В.Дубровина, Д.И.Фельдштейн және т.б.). Біріншіден, әлеуметтену-игеру (иемдену) процесі және адамның өсіп келе жатқан әлеуметтік (нормалары, қатынасы, әр түрлі рухани көріністері және т.б.). Бұл жекешелендіруге қарсы, бірақ бір уақытта өзара байланысты, яғни, психологиялық әдебиетте күнделікті қолданылу жағынан. Екіншіден, әлеуметтену-бұл бала өсуінің шынайы мазмұны. Бұл әлеуметтенудің қос бірінғай процессінде жүзеге асады. Жеке даралауда - жеке әлеуметтік қалыптасу, әлеуметтік жетілудің негізгі нәтижесі ретінде пайда болады, өзінің даралығында маңызды болу, белсенді шығармашылық әрекеттің субъектісі болу жүзеге асады.

Баланың жеке тұлға ретінде қалыптасуы – одан жалпы әлеуметтік құндылық арқылы дара-әлеуметтік (әлеуметтікті жеке ұғыну және дара-әлеуметтікті шектету мен жандандыру) іске асыру процесі ретінде қарастырылады. Бұл жалпы әлеуметтікті айқындайды. Сана сезімнің, өзін-өзі анықтаудың белгілі бір деңгейінде иемденуі көрініс табады. Әлеуметтік құндылық (яғни, әлеуметтік жетілу үдерісінде)-жекешелендіру процесінде – түсіну, ұғыну, иемдену, әлеуметтік нормаларды, қағидаларды, қатынастарды жүзеге асыру. Жаңа «даралықты» (сана сезімнің, өзін-өзі анықтаудың жаңа деңгейі) иемдену де жүзеге асыру да, жеке тұлғаға өзінің белсенділігінде иеленген әлеуметтікті тек қана жандандыруға мүмкіндік бермейді, сонымен қатар бұл жаңа әлеуметтік ұстанымды жандандыруға және қалыптастыруға сәйкес мүмкіндіктерді кепілдендіреді, оған қоса өзінді әрі қарай құзырлы субъект ретінде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Д.И.Фельдштейн атап өткендей, әлеуметтік құндылықты қалыптастыру – бұл иемденудің бірқатар оқшау әрекеттері емес, бұл қозғалыс. Осы арадан, айқын түсіну, әлеуметтенуді процесс ретінде құрылымдау өте маңызды. «Оның мазмұны бір жағынан – әлемдік деңгейдегі өркениеттің, мәдениеттің, адамзатқа ортақ қасиеттердің әлеуметтік әсерлерінің барлық жиынтығын игерумен, жанасумен анықталады. Басқа жағынан – бұның бәріне тұлғаның өзі қатынасуы, оның «мен»-ін екпіндеуі, мүмкіндіктерін, тұлғаның әлеуетін, шығармашылық табиғатын ашу».

Жасөспірімдердің болашаққа көзқарасын меңгеруге арналған зерттеулерде, табысты әлеуметтенуге: қазіргімен қанағаттанушылық, жасөспірімдердің болашаққа деген сенімділігі, шынайы отбасылық және кәсіби қағидалар қажеттігі белгіленген. Бірнеше референттік топтардың бар болу, одан шығу еркіндігі, топтық нормаларды бейімделіп игеруге мүмкіндік беру маңыздылығы ерекшеленеді, адамның әлеуметтік «біз» түсінігін кеңейтеді.

Әлеуметтік құндылық үрдісі жеке тұлғаның келесідей критерилерімен ерекшеленеді:

- адамның қалыптасқан стереотиптерін, құндылықтарын, қағидаларын, «әлем бейнесін» қамтуы;
- тұлғаның бейімділігі, оның нормалық тәртібі;
- әлеуметтік сәйкестігі, биологиялық түрдегі адамзат өкілі ретінде (жалпы адами деңгей), өзін тұлға ретінде түсінуді қамту, өзінің қоғамға тиесілі екендігін түсіну (топтық деңгей), өзінің жеке қайталанбайтындығын түсіну (даралық деңгей);

-бастамашылдығы, тәуелсіздігі, ақсөңілдігі.

Жеке тұлғаның табысты қалыптасуының жетекші көрсеткіштері болып табылады:

-мәдени-әлеуметтік көрсеткіштер (айналаға таратылатын нормалар мен құндылықтардың қамтылуы).

-құндылықтардың иерархиясы және балдардың нормалар мен ережелерге қарым-қатынасының түрлі нұсқалары (эмоциялық қабылдау, ресми қатынасы, басқару, бас тарту). Баланың құрдастар

тобындағы жоғары социометриялық мәртебесі (беделі) және олармен сөйлескенде эмоциялық шиеленісудің жоқтығы.

-әлеуметтік құндылықтың жетілуі (жауапкершілік, шыдамдылық, өзін-өзі дамыту, позитивті ойлау, өзін-өзі бағалаудың, талаптануының жоғары деңгейі, мінсіз және шынайы мақсаттарды салыстыру, құндылықты бағыттардың баспалдақты құрылымдарын қалыптастыру, әлеуметтік жауапкершілік).

-әлеуметтік тәжірибенің қалыптасқандығы (негізгі әлеуметтік функцияларды жүзеге асыруға дайындық, саяси әлеуметтік-экономикалық қатынастардың және ізгі қатынастардың тәжірибесін игеру).

-тұлғаның бейімделгіштігі, оның қалыпты тәртібі, әлеуметтік сәйкестігі (өзін биологиялық түрдегі адамзаттың дара өкілі ретінде түсіну (жалпы адамзаттық деңгей), өзінің қоғамға тиесілі екендігін түсіну (топтық деңгей), өзінің жеке қайталанбайтындығын түсіну (даралық деңгей)) [4].

Өскелең ұрпақтың жас ерекшеліктерін зерттеуге арналған психологиялық-ағартушылық әдебиеттерді талдауында берілгендей, әлеуметтік құндылық үрдісі – тұлғаның қалыптасу процесі, дамудың әр жас кезеңінде, айрықша функцияларды орындайды

Әлеуметтену процестері, жоғарғы мектеп кезеңінде немесе ерте жастық шақта ең белсенді жүзеге асады. Жастық шақ – «ересек жас пен жасөспірімдік арасындағы адам өмірінің кезеңі» - әлеуметтену процесінің шарықтау шыңы болып табылады. Жастық шақ, онтогенездің жас кезеңдеріндегі схемасында – 17-21 жастары бозбалаларға және 16-20 бойжеткендерге деп анықталған. Адам тұлғасы мен даралығының өздігінен даму кезеңі ретінде, 14-18 жас шегінде жастықты анықтаған. Бұл кезеңде, тек қана тұлғаның әлеуметтік бекітілуі және қалыптасуы болмайды, әлеуметтік қоғам ретінде жастарға тән, инновациялық потенциал арқылы қоғам да даму серпінін алады. Тұлға, бұл жас кезеңіне әлі мектеп қабырғасында бола тұра кіреді. Ал ол бұл әлеуметтік институттың шекарасынан тыс бітуі, берілген жас сатысының ішіндегі әлеуметтік даму жағдайының кенеттен ауысуын анықтайды. Осыған байланысты, жастық шақтың ішінде дамудың ерекше сатысы, «ерте жастық» ретінде ерекшеленеді. Ол жоғарғы сыныптарда оқу уақытымен сәйкес келеді.

Көптеген іргелі зерттеулер жастық шақ мәселесіне арналады. Л.С.Выготский 1920-шы жылдардың өзінде, психологияда, жастық шақ тақырыбында, анық орнатылған фактілерден гөрі теориялардың мөлшері көп екендігін ескерген. Жоғарғы сынып оқушыларының әлеуметтену процесінің ағу мәнісін түсіну үшін, түрлі зерттеушілердің жастық шақ туралы теорияларын қарастырылған.

Шетелдік психологияда, жоғарғы мектеп жасы, психоталдау теорияларында және биогенетикалық тәсілде ең толық қарастырылады. Э.Шпрингер жастық шақты рухани даму сатысы, «тұлғаның объектілік кезеңге өсу сатысы» және нормативтік «оның уақытының рухы» ретінде ерекшеленген. Оның негізгі нышаны, өзінің «мен» болмысын ашу, біртіндеп өмірлік жоспарының көрінуі, болып табылады. Балалық қатынастар тәуелділігінен (14-17 жас) босатылу қажеттілігімен байланысты, дағдарыспен сипатталатын жастықтан өту фазалары қарастырылады. Және де, «оқшауланғандық дағдарысы» деп аталатын, жалғыздық сезімін өткеру (17-22 жас). [5]

Ш.Бюллер өзінің жұмыстарында, психикалық процестердің ағу ерекшеліктерімен, биологиялық және мәдени жетілудің байланысын сілтейді. Және де онда, жағымды және жағымсыз фазалар ерекшеленеді. Біріншісі – күйзелу, қобалжу, ашулану, психикалық және физиологиялық дамуда теңгерімсіз толғаныстардың арқасында көрінеді. Екіншісі – табиғатпен жақындық сезіну, өнерді жаңаша қабылдау, құндылықтардың жаңа әлемінің пайда болуы, адаммен интимді жақындыққа қажеттілік, махаббат және арман сезімдерін бастан кешіру-«толықтырулардан мұқтаждық» арқылы сипатталады.

Өз кезегінде А.Гезелл, жастық шақ туралы айта отыра (11-21 жас), алғашқы бес жылдың маңыздылығын ерекшелейді, 14 жасқа дейін интроверсиядан экстрроверсияға ауысудың, экспансивтіліктің ұлғаюы, бозбаланың тіл табысушылығы, оның өзгелерге ынтасының артуы, өзіне деген сенімділігінің маңыздылығын айшықтайды. Ал 15 жасқа дейін дара айырмашылықтардың мәнділігін белгілеу. Ішкі тәуелсіздік, эмоция саласындағы теңгерімділік және тілдесу саласындағы белсенділік, болашаққа деген айқын талпыныспен қатар 16 жасқа дейін қалыптасады.

Х.Ремшмидт (12-14 тен 25 жасқа дейінгі кезеңді) дара процестердің жиынтығы ретінде есею деп белгіледі. Ол бейімделу қажеттілігімен және оған әлеуметтік әсер етудің ықтималдығымен, соматикалық өзгерістерді бастан кешірумен байланысты. Көптеген соматикалық, психикалық және психо-әлеуметтік өзгерістерді ол балалық мәртебесін жоғалту ретінде қарастырады. Ал, кері ұйымдастырылу фазасы, бала мәртебесінен бас тартып құрдастарымен байланысу арқылы, өмірлік бағытында айқындалады.

Жастықты әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде қарастыра отырып, К.Левин тұлғаның әлеуметтік ахуалының өзгерісін, оның дамуының негізгі сипаттамасы ретінде анықтаған. Бұл өтпелі кезеңнің, осындай процестерін ерекше айшықтаған: тілдесу ортасымен тұлғаның өмірлік әлемінің және құрамына енген топтың ұлғаюы. Жасөспірім (бозбала) ахуалының маргеналдығы, бірінші орында оның тәртібін анықтайды. Ол бұл кезеңде, балалар әлеміне де, ересектер әлеміне де тиесілі еместігі - ішкі қарама-қайшылықтардың пайда болуымен, ұстанған орындардың, көзқарастардың, пікірлердің, әрекеттердің ақырғы екендігімен, қажеттіліктермен наразылықтардың анықталмағандығымен айқындалады [5].

Жоғарғы мектеп жасы тұлғаның жаңа сапалы ерекшеліктерін қалыптастыру емес, жасөспірімде пайда болатын, жаңа құрылымдарды бітіру жасы ретінде, қарастырылады. Бұл, психикалық және физиологиялық процестердің, өспелі тұрақтандыру фазасы. Баланың барлық бұрынғы иеленген заттарын

бекіту мен дамыту фазасы Ерте жастық кезеңіндегі әлеуметтік даму жағдайының ерекшелігі, ең алдымен, шәкірттер тәуелсіз өмірге кіру босағасында тұрғандығымен қорытындыланады. Онтогенездің бұл сатысында, негізгі психологиялық жаңа құрылымдар – тұлғалық және әлеуметтік өзін-өзі анықтауға дайындық. Өзінің болашақтағы орнын түсіну – әлеуметтену, дараландыру процесімен байланысты. Ең жағымды психо-ағартушылық шарттардың негізінде, балалар және оқушылармен жұмыс жасағанда, «дамудың ең жақын аймағы» туралы жағдайын жүзеге асыру жатыр.

Жоғарғы мектеп жасы – тұлғаны тиянақты құрауға, дүниетанымды және қоршаған болмысқа қатынасты құрастыруға ықпал ретінде құндылық бағытын қалыптастыруға сезімтал болып табылады. Бұл өзін-өзі танудың өзгеше түрлерін белсенді дамытатын даралық, тұлғааралық, мамандандырылған, әлеуметтік жас және қолайлы қалыптасу белгісі, осы шақпен қанағаттану және болашаққа ұмтылу.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы <http://om114kaz.narod.ru/BilimZan.htm>
2. Ананьев Б.Г. О психологических эффектах социализации / Б.Г. Ананьев // Человек и общество. Ученые записки. Вып. IX.-Л.:Изд-во ЛГУ,1971- С.144-150.
3. Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории.-М.: Мысль, 1971.-348с.
4. Акатов Л.И. Социальное самоопределение старшеклассников: ретроспективный подход. - Курск: КГУ, 2009. – 276 с.
5. Психология подростка: Хрестоматия. / Сост. Ю.П.Фролов. – М.: Российское педагогическое агентство, 1997.-526 с.

ӘОЖ 37.014

Оразғали А. Ә.
№40 ЖОББМ, Орал қ.

ЖАҢА МЕКТЕПКЕ ЖАҢАШЫЛ ҰСТАЗ

Кемеңгер Абай «Адам ақылсыздығынан азбайды, ақылдының сөзін ұғып аларлық жүректе қайрат, байлаулық жоқтығынан азады» — деген. Жақсылық пен жамандықты берік ұстанатын – қайрат. Жақсы мен жаманға айла табатын – ақыл, ал соның қажеттісі – жүрек қалауы» дейтін болсақ, оқушыны жақсылыққа тәрбиелеу үшін ақыл мен қайратты тұлға бойына қалыптастыру үшін үнемі ізденісте болуымыз керек. Осы үшеуін оқушы бойынан көре алсақ «Мұғалім» деген мамандықтың ұрпақ тәрбиесіндегі алар орнын тап басып айтқан болар едік. Себебі, қайратты, ақылды, жігерлі оқушы – біздің еңбегіміздің көрсеткіші.

Абай атамыз: «Бір бала туады. «Ішсем, ұйықтасам, жесем» дейді. Ол – тән құмары. Бір бала туады. «Білсем, көрсем, үйренсем» — дейді. Ол – жан құмары». Бірақ, бүгінгі таңда біз осы екі баланы да бірдей деңгейге жеткізуге толық мүмкіндігіміз бар. Себебі, «тек ұйықтасам» деген бала қасындағы баланың әрекетіне алғашында селт етпеуі мүмкін. Бірақ, үнемі сабаққа енгізген түрлі тәсілдер оны да қызықтыруы мүмкін. Ол осы сабақ барысында өзі байқамайтын қабілеттің бар екенін білуі мүмкін. Ол талантты байқаған біз оған мадақ сөздер айту арқылы сенімділікті қалыптастыруға септігімізді тигізуіміз керек. Бүгінде дамыған елдермен терезесі тең болуы үшін біздің еліміз де аянып отырған жоқ. Ал, іргесі нық қаланған мемлекет тірегі – білімді ұрпақ. Кешегі «Қазақ» деп ұрандаған арыстарымыздың текке қан төкпегені даусыз. Ендігі кезекте арманы орындалған сәтте, ел сенер ұрпақтың әлжуаз, бос болуы тәрбиеге келіп тірелері сөзсіз. Сондықтан дамыған елге қарап бой түзеген еліміз ұрпақ бойына білім нәрін себуші мына біздерді ұстаздар қауымын, жаңа заман талабына сай білімін жетілдіруді қолға ала бастады.

Әрбір педагогтың білімі мен білігін көтеруді мақсат тұтқан еліміз ұстаздардың білімін жетілдірсе, біз өскелең ұрпақтың білім көкжиегін кеңейтуіміз керек. Алғашында дәстүрлі оқытудан сындарлы оқытуға тосырқай қарағанмен, тәжірибе барысында оқушы бойындағы оң өзгерісті байқап қуандық. ХХІ ғасырда біздің елімізде ғаламдану және жаһандану процесіне көшуде. Осы процесті жандандырып дамытуда жас ұрпақтың білімі мен біліктілігі орасан зор роль атқаратыны сөзсіз. Заңғар жазушы Мұхтар Әуезов «Халықты халықпен теңестіретін нәрсе – білім» деп, атап көрсеткендей, қай елдің болсын өркендеп өсуі сол елдің білім деңгейі мен даму жүйесіне байланысты. Рухани ұлттық қажеттілікке жараған білім – ең мықты білім, оның нәрін бойына сіңірген ұрпақ елімізді гүлдендіріп, болашағымызды дамыта алады. Ал, сол білімді шәкірт санасына себуші – ұстаз. Бүгінгі білім мазмұны мұғалім мен оқушының арасындағы негізгі бастамалардың барлығы мұғалім арқылы жүзеге асырылады. Оқытудың озық технологиясын меңгеру мұғалімнің оқу-тәрбие үрдісін жүйелі ұйымдастыруына көмектеседі. Оқытудың озық технологиясын меңгеру мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты. Бұл әрбір ұстазды ойландырып, жаңаша жұмыс істеуге, жаңа ізденістерге жетелейді. Осы орайда Жүсіпбек Аймауытов

«Сабақ беру үйреншікті жай ғана емес, ол жаңаны жаңадан табатын өнер», — деп тұжырым жасайды. Сондықтан мұғалім өз пәніне психологиялық тұрғыдан қарап, әдістемелік шеберлікпен келу керек. Сабақ барысында интерактивті технологияларды қолдану мұғалім жұмысын өнімді, нәтижелі, ал, оқушылардың білім алу әрекетін мәнді, қызықты, пайдалы етеді. Жаңа технологияның қыр-сырын меңгерген мұғалімдер білім сапасын арттыруға барынша үлес қосып, ұрпақты жаңа заманға сай біліммен қаруландыратынына сенеміз. Білім беруді технологиялық жолмен ұйымдастырудың мақсаты — жаңа бағыттағы ұстаздардың кәсіби шеберлігін шыңдауға, өз білімін көтеруге үйретеді. Әрбір жаңашыл ұстаз ақпараттық технологиялардың ғылыми-теориялық негізін меңгеріп, жұмысында қолдануға тырысуы керек. Сол жаңа озық әдістемелік технологиялармен қаруланған, заман талабына сай оқытудың жаңа әдістерін, яғни ақпараттық-коммуникациялық технологияларды толық меңгерген педагог қана білім алушының сапалы білім алуына мүмкіндік жасайды. Қазіргі кездегі білім беру жүйесінің міндеті — оқушылардың білімді үйреніп қана қоймай, алған білімін үздіксіз дамытып, оны бойына сіңіріп, тәрбиелі, әдепті, интеллектуалды болуын қамтамасыз ету. Танымдық белсенділікті қалыптастыру көрсеткіштеріне интеллектуалдық, эмоционалдық, жігерлілік іс-әрекетке оқушылардың белсене қатысуы жатады. Осындай нәтижеге жету үшін сабақ мазмұнының түрлерін, оқытудың амал-тәсілдерін түгелдей өзгерту қажет. Қазір жалпылама баяндау, сұрақ-жауап, лекция тәрізді сабақ әдістері өз нәтижелерін бере алмауда. Сондықтан, жаңашылдықпен сабақ өту — заман талабы. Әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып өткізген сабақтар бойынша байқағаным, оқушыларды «қабілетті», «қабілетсіз» деген жіктерге бөле алмайсың. Өзгерістерді атап көрсетер болсам, оқушының өз қабілетіне, болашағына нық сеніммен қарай бастауы; оқушы мен оқытушының арасында ынтымақтастық қарым-қатынас орын ала бастауы; оқушының өз білімін өзі бағалай алуы; баға әділдігіне; білім көрсетудің әділ сайысына мүмкіндік беруі; оқушыларда сәтсіздік, қорқыныш, мазасыздық сезімінің жойылуы; дарынды оқушылар дер кезінде анықталып, оларды дамытуға жағдай жасалуы; «Әрбір ұстаз — білікті маман, әрбір оқушы — ойшыл тұлға» деген қағидаларды ұстана отырып, білім беру үрдісінде кез келген ұстаз білім сапасын жақсарту мақсатында оқытудың озық технологияларын пайдаланса деймін. Себебі, біз тәрбиелеген ұрпақ өз біліміне, күшіне сенетін, алдына нақты мақсаттар қойып, оны жүзеге асыруда солқылдақтық танытпайтын болуы тиіс. Ұстаз деген киелі мамандықтың сырын ашып, қыры мол, терең дүниеге еніп кеткелі көңілдегі арман толастамай, толқу мен қуаныш қатар орын алып, мектеп деген үлкен дарияда жүзіп келе жатырмыз. Еліміздің басынан өтіп жатқан жанартаудай сілкіністер бүгінгі білім беру жүйесіне де түрлі өзгерістер енгізуде. Заман талабы «білу аз, сол білгеніңді іске қолдана білу» дейді. «Әркім қолда барын ұсынады» деп немқұрайлылыққа салынсақ алдымызда отырған бейкүнә шәкірттердің тағдырына қиянат жасаған болар едік. «Не ексең, соны орасың» демекші бүгінгі ұрпақ бойына не сепсек, ертең соның жемісін көретініміз рас.

Мемлекеттік білім саясаты да осы мұғалім арқылы жүзеге аспақ. Мақсатымыз — алдымызда тұрған өзекті мәселелер айналасында сөз қозғау. Соның ішінде ең бастысы — әлемдік білім кеңістігіне ену жолындағы алғашқы қадамдар. Ал бүгінгі таңда мектептің, мұғалімнің қасиетті міндеті — рухани бай, жан-жақты дамыған жеке тұлға қалыптастыру. Рухани байлық, ең алдымен, әр халықтың әдет-салты, көзқарасы шыққан түп тамырында жататыны белгілі. Сол ұлттық байлықты бүкіл адамзат өз ұрпағын тәрбиелеуге қолданып келеді. Армансыз адам алысқа бара алмайды. Арман бар жерде оған жетер жол даңғыл десек, қателесеміз. Көңілдегі көрікті ойдың ауыздан шығарда жоғалып кететініне, өз қиялындағы әлем оқушы алдында быт-шыты шыққанына талай мұғалім куә. Білім жетерлік, бірақ оны оқушыға жеткізу үлкен шеберлікті қажет етеді. Саңқылдап айтқан үніңді оқушылар салғырт тыңдап, бейжайлық танытқанда, ішкі дүниең қауіп қалғандай күй кешесің. Өлі тыныштық. Осындай сабақтың пайдасы бар ма? Немесе материалдың қызықты жеріне өзі көбірек мән болған ұстаздың әрекетінен не ұтасың? Оқушының дара тұлға ретінде жан-жақты дамуына осы сабақта жағдай бар ма?! Міне, арманға жетер жол даңғыл емес. Тынымсыз іс қажет. Заман шала білімді ұстаздарды керек қылмайды, керісінше, қайта даярлау арқылы ұстаз мәртебесін көтеруді мақсат тұтып отыр. Біздің бар еңбегіміз оқушы арқылы көрінетіндіктен, тынбай еңбектенуіміз керек. Уақыт бір орында тұрмайтыны сияқты, кешегі оқыту мен бүгінгі талапты салыстыруға келмейді. Молда алдында дәріс алған бала мен дәстүрлі оқытуды салыстырып алатын болсақ, әрине дәстүрлі оқытудың тиімділігі таразы басын басады. Ал, ендігі талап тек білім беріліп қана қоймай, әрбір тұлғаның сабақта бейтарап қалмауы да назардан тыс қалмауы тиіс. Ол үшін сіз, құрметті әріптес, сабаққа өзіңіз тыңғылықты дайындықпен келуіңіз, өз мүмкіндігіңізді көрсете алуыңыз керек. Сапалы білімге қол жеткізу үшін оқушы қызығушылығын оята алуыңыз керек. Ұлы ақын сөзімен ойымды сабақтар болсам, ұйықтаған ойды түртетін біздің іс-әрекетіміз болмақ. Оның бойындағы қасиеттерді ескере отырып, сезімін, ынтасын оятар іс-әрекетті жоспарлап көр, әрі қарай оқушының таным белсенділігін арттыруды мақсат етіңіздер, әріптестер!

«Ұстаз — ұлы есім», — деп Мұхтар Әуезов ағамыз айтқандай, ұстаз деген есім қасиетті де құдіретті ұғым. Себебі, мұғалім — мектептің жаны. Мұғалімнің бір ғана сыры бар. Ол оның мамандығы. Бұл дүниеде теңдесі жоқ мамандық тек мұғалімге ғана лайық. Сондықтан ұстаз адам — кәсіби мамандығына құштар, оны жан-тәнімен сүйетін, барлық өмірін соған арнауы тиіс. Олай болса, мұғалім еңбегінің сан қырлылығы осыдан тарайды деп айта аламын. Мұғалімнің өз пәнін жете меңгеруі оның ең алғашқы қыры, ал кәсіби шеберлігін үздіксіз ұштай түсуі екінші қыры деп білемін. Үшінші қыры — мұғалімнің тіл шеберлігі. Сөзді жеткізе сөйлей білудің өзі — өнер. Себебі, тіл — тәрбие құралы. Бір сөзбен айтқанда,

жоғарыда айтқанымдай, ұстаз сан қырлылықты, жан жақтылықты талап ететін мамандық деп білемін. «Ұстазы жақсының, ұстанымы жақсы» демекші, шәкірт бойындағы ұстамдылық пен тәрбиелілік көбіне ұстазға кеп тіреледі. Ескендір Зұлқарнайын: «Даңқ пен абыройға кенелуімде мен бір адамға қарыздармын, ол – ұстазым Аристотель», - десе, Абылай хан Төле биді, Шәкәрім ұлы ақын Абайды, Жамбыл Сүйінбайды ұстазым деп шексіз құрметтеп кеткен екен. Ендеше ұстаз деген, мұғалім деген мамандық нағыз құрметке ие мамандық деп есептеймін. Бүгінгі ұстаз шәкірттеріне ғылым негіздерінен мағлұмат бере отырып, оны дүниежүзілік білім, ақпарат, экономика кеңістігіне шығуына, яғни бәсеке жағдайында өмір сүруге тәрбиелеуі керек. ХХІ ғасырдың нағыз ұстазы қандай болмақ керек? Әрине, ол кәсібінің майталманы, осы мақсатқа рухани күш-жігерін, парасат-қуатын салу керектігі айтпаса да түсінікті. Бұл – әркімнің қолынан келе бермейтін, ерекше талантты қажет ететін, бай қиялды адамға тән қасиет. Сондай-ақ ұстаз күнбе-күнгі өзінің көп қырлы еңбегінде мазмұны әртүрлі кездейсоқ жайттардың туындап отыратынын алдын ала сезіп, болжап және оның оң шешімін табуға дайын болуы тиіс. Сондықтан да ұстазды әр баланың жан-дүниесін танып-білуші әрі оны жеке тұлға етіп қалыптастырушы, ел болашағының мүсіншісі деуге болады. «Ұстаз» сөзінің екі түрлі сипаты бар. Бірі – белгілі пәннен сабақ беретін оқытушы десе, екіншісі – жоғары беделді адамдарға ықпал етуші дана адам. Мектептегі ұстаз – баланың екінші ата-анасы, болашаққа айқын жол сілтер ақылшысы. Оның мейірімге толы жүрегі шәкірт бойындағы талай ағаттықты кешіре біледі. Оның бойындағы ақыл мен білім, ойының қуаты талай тентекті жуасытып, небір еркені сабасына түсіреді, тәртіпке баулып, есейтіп, ержеткізеді. Қазақстанның бүгінгі мен ертеңі жас ұрпақтың еншісінде. Бұл мұғалімге өз ісіне үлкен жауапкершілікпен қарауды талап етеді. Елбасымыздың осы жылғы Жолдауында «Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдардың бірі. Бізге экономикалық және қоғамдық жаңарту қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет» - деп айқын атап көрсетті. ХХІ ғасыр – қатаң бәсеке ғасыры. Елбасымыз халыққа арналған жолдауында «ХХІ ғасырда білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелері анық. Осы заманғы білім беру жүйесінсіз әрі алысты барлап, кең ауқымда жаңаша ойлай білетін осы заманғы басқарушыларсыз біз инновациялық экономика құра алмаймыз» деген болатын. Қашан да білімді ұрпақ – болашағымыздың кепілі. Егеменді еліміздің тағдыры – жас ұрпақтың тағдыры – бүгінгі ұстаздардың қолында.

Еліміздің ертеңгі болашағы жас ұрпақ болғандықтан оларға терең де, сапалы білім берудің жаңа әдіс - тәсілдерін құрастыру бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып отыр. Елімізде орта білім беру мазмұнын жаңарту шеңберінде білім беру үдерісінің құрылымы мен мазмұнына өзгерістер енгізілуде. Жаһандану заманында жас ұрпақтың жаңаша ойлау қабілетін, белсенділігін арттыру, білімге деген құштарлығын ояту, өмірінде оны қолдана білу, отансүйгіштік қасиетін одан әрі дамытуға бағыттау – ұстаздың басты міндеті деп білемін. Өйткені, мектептің әр күні көптеген ғылыми жаңалықтарға, терең әлеуметтік өзгерістерге толы. Бұрын оқу процесінде мұғалім басты рөл атқарса, қазір оқушының іс - әрекетімен мектептер бағаланады. Қазіргі заманда нені оқыту емес, қалай оқыту маңыздырақ болып отыр. Сабақ барысында оқушының ізденуі мен зерттеу дағдыларын қалыптастыра отырып, пәнге деген қызығушылықтарын арттыру мақсатында қолданылатын әдіс тәсілдер баршылық. Сондықтан да мұғалімнің басты мақсаты - оқушылардың функционалдық сауаттылығы мен сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған. Үйреніп жатқан белсенді әдіс - тәсілдерді дәстүрлі әдістемелік жүйемен салыстыруға болмайды. Біз жаңаша сабақ құрылымын жоспарлауды, оқып үйренген әдістер оқушылардың ынтымақтастықпен бірігіп жұмыс жасауына, ойын еркін жеткізуіне және шығармашылық қабілеттерін дамытуына септігін тигізетініне көзім жетеді. Әр мұғалімнің шеберлігін шындайтын, жас ұрпақтың білімі нәтижелі болуға жұмыс атқаруға көмектесетініне берері көп екенін байқадым. Жаңартылған оқу бағдарламасында алған теориялық білімді тәжірибемен ұштастыру – менің міндетім. Жалпы алғанда, білім саласындағы бұл жаңашылдық – әлем дамуының бірден - бір сатысы деп білемін. Осы тәсілдерді тиімді пайдалану арқылы құзыретті мұғалім өз тәжірибесін жетілдіре түспек. Құзыретті мұғалімнің міндеті оқушының жеке тұлғалық ерекшелігіне мән беру. Жаңартылған білім беру бағдарламасының нәтижесінде - тәуелсіз, ғылымға қызығушылығы ояңған, білім алуға бейім, сенімді, жауапты, сын тұрғысынан ойлай алатын, өзгелермен тіл табыса алатын оқушылар болады деп ойлаймын.

Қорыта келгенде, ұстаз тарапынан бұл бағдарламаның жаңашылдығымен бірге әр ұстаздың бойында шығармашылыққа толы, заманауи технологияны саналы түрде оқып - білуде, көп жаңалықты үзбей кәсіби шеберлікте жиі пайдаланамын. Білімнің шексіз жаңалықтарын орынды, тиімді іске асыру жолдарын тиянақты орындауға болады. Біз бүгінгі міндеттерді жүзеге асыру арқылы Қазақстанның дамуына өз үлесімізді қосатын боламыз. Шәкірттің білімді болуы - ұстаз қолында». ХХІ ғасыр - білімділер ғасыры. Ендеше бізге ой өрісі жоғары дамыған, зерделі, жан - жақты, парасатты ұрпақ керек екенін бір сәтте естен шығармағанымыз жөн.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында жалпы білім беретін мектептер білім мазмұнының тұжырымдамасы. «Қазақстан мұғалімі», 9 сәуір, 1993 жыл.
2. Қазақ даласының ойшылдары /XI-XII/- Алматы, Ғылым, 1995 ж. 160 бет.

3. Мұғалім // Интернет сайтынан, 2010 жыл.
4. Раджерс Э. Инновация туралы түсінік. – //Қазақстан мектебі, №4, 2006
5. Қабдықайыров Қ. Инновациялық технологияларды диагностикалау. – А., 2004
6. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. – //Қазақстан мектебі, №4, 2008.
7. Нағымжанова Қ. Инновациялық технологияның құрылымы. – А.:Өркен, 2007.
8. Н.Ә.Назарбаев «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» Қазақстан халқына Жолдауы / Н.Ә. Назарбаев // Егемен Қазақстан. – 2012. – 28 қаңтар.
9. К.Өстеміров, А.Айтбаева «Қазіргі білім беру технологиялары» - А., 2006 ж.
10. PISA халықаралық зерттеуін жүргізу аясында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту әдістері бойынша Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Тыңдаушының жұмыс дәптері // NIS- PEARSON.
11. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары: / Қазақстан Республикасы.

УДК 377.8

Сулейменова А.А.

Назарбаев Зияткерлік мектебі, Орал қ.

МЕКТЕП - БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАННЫҢ ТӘЖІРИБЕЛІК ДАЯРЛЫҚ АЛАҢЫ

Білім мазмұнының жаңартылуына байланысты, болашақ ұстаз дайындығы жас маманның кәсіби жетілуіне ықпал ететін тың өзгерістерді де талап етеді.

Жас маман мектепке келгенде өз пәнінен жаңартылған бағдарламаның мазмұны бойынша бастауыш, орта, жоғары мектепте сабақ беруге толығымен құзырлы болу керек.

Білім мазмұнын алатын болсақ, мектепте сабақ беретін маман бұл мазмұнды толықтай ЖОО-да игеру керек. Жоғарғы курс машықкерлеріне жүргізген сауалнамада олардың жаңартылған бағдарлама мазмұны бойынша өтілетін бес тақырыптардың ішінде тек екеуіне дайын екені анықталды. Яғни, ЖОО тереңдетілген пән мазмұны лекция, тәжірибе немесе қосымша курстар арқылы қамтылуы керек. Маман мазмұнды түсіндіру үшін қосымша білім іздемейтіндей, өзіне сенімсіздік танытпайтындай жағдай жасалуы абзал.

Жас маманның кәсіби дамуы әр түрлі жолмен жүзеге асады.

Студент өз бетінше курстарға қатыса алады. Қазір ауқымды желіде мыңдаған курстарды қашықтықтан өтіп, сынақ тапсырып, сертификат алуға болады. Мысалы: Coursera, Edx сайттарында алуан түрлі мамандық бойынша әр түрлі әлемге әйгілі университеттердің курстары ұсынылған.

Сонымен қатар, аудандық, қалалық, облыстық, республикалық семинарлар, конференцияларға жай ғана тыңдаушы ретінде қатысып, әр түрлі тәжірибелі педагогтардың зерттеулерінің нәтижесін тыңдап, ой елегінен өткізуге болады.

Бұнымен қоса, бағалау, әдіс-тәсілдер бойынша кітаптар немесе сандық кітаптар қолжетімді.

Финляндияның Хельсинки университетін алып қарайтын болсақ, мұғалім дайындауда студенттердің сабағын бейне таспаға түсіру жобасын қолданған. Яғни, студент-мұғалімдер сабақ барысын бейнеге түсірті. Сабақтағы әр тапсырма бөлек әрекет ретінде қарастырылады. Одан кейін студенттің кәсіби даму мақсатына сәйкес сабақтағы 2 әрекет артықшылығы, кемшілігі, қиындықтары, құзыреттілігі бойынша толық талданады. Немесе бейнеге қарап студент екі күн ішінде сабақтағы әрекеттерге, олардың маңыздылығына, маңыздылық себебіне өзіндік рефлексия жасайды. Одан кейін бір апта ішінде жеке немесе жұпта әрекеттердің маңыздылығы, олардың сабақтағы орны, бұл әрекеттер студент-мұғалімнің ойлануына қалай әсер етті, болашақта қандай өзгеріс енгізу керектігін ой елегінен өткізеді.

Кейін бірінші сабақтан кейін басқа жобаға қатысушылармен сабағын талдап, талқылаулар арқылы өзге студенттердің де тәжірибесін дамытуға араласады. [1]

Оңтүстік Кореяда жас маман ұстаздарды жұмысқа орналасқанда үш түрлі дайындықтан өткізіп, қолдау көрсетеді. Бірінші дайындық кезеңі жұмыстың тәжірибелік тұстарына негізделеді және ол екі аптаға созылады.

Екінші кезең алты айға созылады және оны мектеп директоры, оның орынбасарлары, жас маманның тәлімгері сабақтарға бақылау жасап, бағасы мен нұсқаулықтарын береді.

Келесі екі аптада жас мамандар өзі сияқты әріптестерімен осы аралықта не үйренгендігімен бөлісіп, талқылаулар жүргізіп, есептер жазады.[2]

Сингапурда болашақ мұғалімдер ұлттық бағдарлама бойынша білім алады. Мұнда жоғарғы оқу орны мен мектептердің тығыз жұмыс ара қатынасы орнатылған. Әр студентке оның білім алу жолында қолдау көрсететін тәлімгер бекітілген.[3]

Қазақстанның болашағы оның білімді ұрпағының қолында болса, ұрпақтың білімді болып өсуі оқу бағдарламасына, оқушының ынтасына, сонымен қатар мұғалімнің кәсіби дайындығына да тікелей байланысты.

Қазақстандық мұғалімдердің жаңартылуына келетін болсақ, бұл бағытта мұғалімдерге талаптар күшейтілуде.

Болашақ Қазақстанның болашақ ұстазы қандай болу керек?

- Болашақ ұстаз қоғамдағы, білім стандарттарындағы, технологиялардың дамуындағы өзгерістерге тез бейімделе алуы керек;
- Коммуникациялық дағдылары жетілген, оқушыларға пән мазмұнын жеткізуде, әріптестерімен ой бөлісуде қиындықтар тудырылмауы керек;
- Командада жұмыс істеу қабілеті дамыған, яғни оқушыларына бірлесе жұмыс істеу арқылы көбірек мүмкіндіктерге жол ашатынын өз тәжірибесі арқылы түсіндіре алатын, әріптестерімен бірлескен жұмыста көбірек жетістікке жете алатындығын түсіну керек;
- Өмір бойы білімін дамытуға дағдыланған;
- Көшбасшылық дағдылары қалыптасқан;
- Жаңа ақпараттық-коммуникациялық құралдарды, жаңа оқыту дағдыларын қолдануға жауапкершілік алып, олардың ең жақсыларын сабақта қолданады.
- *Болашақ ұстаздар қалай кәсіби дами алады?*

Ең басты мақсат – болашақ мамандарға рефлексивтік практик болуды пайымдау. Яғни өз тәжірибесі негізінде дамытуды талап ететін тұстарды анықтап, өз бетінше немесе әріптестерінің көмегімен жетілдіру қабілетін бойына сіңдіру керек.

Рефлексивтік оқыту – мұғалімдер оқушыға нені үйреткендігін, оқу нәтижелерін одан әрі дамыту үшін тәжірибені қалай жетілдіру керек немесе алмастыру керек деген сұрақтар төңірегінде ойланып, өз тәжірибесін талдау үдерісі.

Жас мұғалімдерді дайындауда мектеп пен ЖОО жұмысы тығыз байланысқан. Студенттер мектепте педагогикалық, тәрбиелік тәжірибелерінен өтіп, алғаш өздерін мұғалім ретінде сынайды.

Кәсіби даму түсінігі әдетте маман жұмысқа орналасқаннан кейін оның кәсіби ілгерілеуін айтады. Алайда әлемнің үздік білім беру нәтижелері бар елдерінде бұл ұғымды ертерек, яғни болашақ ұстаздың студент күнінен кәсіби дамуына мән беретіні анықталып отыр.

Сондықтан мектептерде студент-мұғалімдердің қолжетімділік аумағын кеңейту керек. Ол тек жылына 1-2 тәжірибеден өтіп қана қоймай, педагогикалық жоғарғы оқу орнына түскен кезден басталу керек. Әр студентке мектептерден тәлімгер сайланып, жұмыс жоспары бекітілуі керек.

Бастапқыда бірнеше сабақ тізбегін өткізіп, тәлімгермен бірге кәсіби даму мақсатын анықтап, ағымдағы оқу жылында сол тақырыппен жұмыстануға болады. Осылайша студенттің жоғарғы курстарда оқу жылдарында кем дегенде 2 кәсіби мақсатқа жету жолдарын қарастыру мүмкіндігі жасалады.

Сонымен қатар, студент-мұғалімге дамудың ең қысқа жолы - сабақты зерттеумен (Lesson Study) айналысу.

Lesson study – мұғалім тәжірибесіндегі білім жетілдіруге бағытталған сыныптағы іс-әрекеттерді зерттейтін педагогикалық тәсіл түрі. [4, 4]

Студент-мұғалім өзі сияқты курстастарымен немесе кез келген педагогикалық мамандықта оқитын студенттермен бірлесіп зерттеу тобын құрады.

Сабақты зерттеудің үш түрі бар:

1) Топ мүшелері ортақ зерттеу тақырыбын таңдайды және зерттеу тақырыбына сай әрқайсысы сабақтар тізбегін өткізеді, топтың басқа мүшелерінің сабағына қатысып, талдау жасайды, келесі сабақты бірігіп жоспарлайды.

2) Топ мүшелерінің ішінен ерікті табылып, ол бірнеше сабақ тізбегін өткізеді. Топтың басқа мүшелері оның сабағын талдайды.

3) Топ мүшелерінің әрқайсысы өзіндік зерттеу тақырыбын таңдайды. Соған сәйкес сабақтар тізбегін өткізеді, өзгелердің сабағына қатысады, сабақтар талданады.

Сабақты зерттеудегі қолданылатын әдістер:

«Уақыт тізбегі» (Timeline) – бұл картаға сабақ барысындағы оқушы мен мұғалім әрекетіндегі артықшылықтар мен кемшіліктер уақыт тізбегінде жазылады. Мысалы, 40 минуттық сабақты төртке бөліп, оның әр он минутындағы кері байланыстар жасалады. Бұл әдістің артықшылығы – сабаққа мұғалім тұрғысына және оқушы тұрғысына ұсыныстар айтылады, мұғалімнің уақытты басқаруын бақылауға мүмкіндік бар.

«Таңдалынған оқушы (Case student)» - сыныптағы таңдалынған оқушыларды сабақтың басынан аяғына дейін бақылауды көздейді. Бұл әдісте зерттеу тақырыбының жекеленген категориядағы оқушыларға әсерін, оның жетістіктерін, оның сыныптағы мінез-құлқындағы өзгерістерін көруге

болады. Мысалы, сыныптағы үш деңгейлі оқушыларды таңдап, оның әрқайсысына бір-бір бақылаушы жұмылдырылады. Сабақ соңында олардың іс-әрекеттері егжей-тегжей талданады.[5, 12]

«Орналасу картасы (Seating map)» - оқушылардың өзара және мұғалім мен оқушылардың ара-қатынасын бақылауға жол ашады. Бақылаушы сабақ басталмас бұрын сыныптағы оқушылардың орналасу картасын сызады. Сабақ барысында түрлі сызықтар арқылы оқушылардың кімге көмек көрсеткенін, кімнен көмек сұрағанын, мұғалімнің қай топқа немесе оқушыға көбірек қолдау көрсеткенін санап, талдауға жол ашады. Бұл әдіс мұғалімге сабақтағы жүріс-тұрысын реттеуге көмектеседі.

«Транскрипция (Transcription)» - сабақта айтылған сөздер толығымен жазылып отырылады. Транскрипт жазушылар белгілі уақыт сайын ауысады. Транскрипт нәтижелері мұғалім мен оқушылардың сабақта сөйлеу уақыттарын реттеуге, оның мазмұнын талдауға бағытталған.

Өзінің сабағын зерттеу арқылы студент-мұғалім тәжірибесіндегі дамытуды талап ететін тұстарын тезірек тауып, рефлексивтік қабілеттерін дамытып, сынға жақсы көзқараспен қарап, бірлесе жұмыс істеу, бірлесе сабақ жоспарлау дағдыларын жетілдіреді.

«Маған айтсаң-ұмытамын, көрсетсең – есте сақтаймын, өзіме жасауға берсең – түсінемін» деп Конфуций айтқандай, адам өзі орындап қана барлық теориялық материалды жақсы түсінеді.

Қорытындылай келе, болашақ Қазақстанның болашақ мұғалімінің кәсіби дамуы ЖОО-нан басталу керек. Оның тәжірибесі тек педагогикалық, тәрбиелік машықкерлікпен шектелмей, оның сабақты зерттеулер арқылы рефлексивтік қабілеттерінің дамуына жол ашу керек. Яғни, мектептер студенттің тәжірибелік сабақтарының ашық алаңына айналуы керек. Ал атқарылған жұмыс нәтижелері курстық жұмыс, студенттің өз бетімен жұмысы, дипломдық жұмыстар ретінде бағаланса, студенттерді зерттеу жұмысына, өзінің кәсіби дамуына жауапкершілікпен қарауына, ынталандырады еді.

Әдебиеттер:

1. <https://www.nap.edu/read/24904/chapter/5#19>
2. <https://www.nap.edu/read/21753/chapter/6>
3. <https://asiasociety.org/global-cities-education-network/how-singapore-developed-high-quality-teacher-workforce>
4. Lesson Study: Теория и практика применения, Пит Дабли. Астана, 2013
5. Lesson Study: a handbook, Peter Dubley, 2014

УДК 371.2

Тасеменова Г. С.

Областная специализированная школа №8 для одарённых детей, г.Уральск

Тасеменова М.А.

СОШ №7, г.Уральск

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ШКОЛЫ И ВУЗА

В своей статье мы хотим поделиться опытом работы в условиях обновления содержания образования через развитие профессиональной компетентности педагогов. Коллективы наших школ активно реализуют инновационные проекты, охотно делятся с коллегами города, области опытом своей работы. Сегодня в системе образования происходит много реформ: внедряются новые программы и инновации, идёт активный процесс переподготовки учителей на курсах по обновлению содержания образования, на курсах по кембриджской системе. Веление времени - это внедрение трёхязычия, переход на 12-летнее образование. Сегодня учитель лишь управляет процессом обучения, направляет ученика, даёт обратную связь, отмечает прогресс каждого ребёнка. Разными приёмами, средствами учителя стимулируют мыслительную деятельность учащихся, развивают критическое мышление. Для этого и родители, и учителя, и члены администрации должны быть в курсе всех изменений, которые происходят сегодня в системе образования. «Включайтесь в работу, каждый на своем рабочем месте. Не будьте равнодушными, создавайте судьбу страны вместе со всем народом!» – призывает Президент[1]. Слова Лидера являются для народа ориентиром для работы, жизни. «Одна из главных задач школьного образования сегодня- подготовить учащегося к быстрому восприятию и обработке больших объёмов информации, вооружить его современными средствами и технологиями работы, сформировать у него информационную культуру»[2]. Не нужно забывать, что в центре учебного процесса находится ученик. Наша главная цель- воспитание конкурентоспособного гражданина страны. Предстоит большая теоретическая подготовка и практическая деятельность каждого педагога. В современной системе

образования Казахстана запланировано много реформ, внедрение инноваций, апробирование новых методик. «Современный этап модернизации казахстанской системы образования и науки предполагает доступность для каждого качественного дошкольного воспитания и школьного образования, возможность получить новые профессиональные навыки, развить исследовательские и творческие компетенции» [3].

Учитель в современном обществе играет значительную роль в формировании нового, информационного типа общества, поэтому, он должен являться примером в постоянном стремлении к обновлению знаний, в овладении передовыми технологиями, развитии своего творческого, гуманитарного мышления. Учитель должен быть подготовлен к работе в новых условиях. Это не только овладение новым содержанием, новыми методами работы, но и осознание своего места в учебном процессе. Сегодня учитель лишь управляет процессом обучения, направляет ученика, даёт обратную связь, отмечает прогресс каждого ребёнка. Разными приёмами, средствами учителя стимулируют мыслительную деятельность учащихся, развивают критическое мышление. Для этого и родители, и учителя, и члены администрации должны быть в курсе всех изменений.

Ежегодно сетевое сообщество ОСШОД №8 обобщает опыт своей работы, 5 год подряд мы приглашаем коллег в школу, чтобы рассказать о системе своей работы. Коучинги, менторинг, мастер-классы, обучающие семинары, творческие отчёты, исследование в действии- формы работы в школе разнообразные. Педагоги профессионального сообщества эффективно используют новые подходы в обучении, оказывают методическую помощь коллегам, студентам. Ежегодно в наших школах проходят педагогическую практику студенты Западно-Казахстанского государственного университета имени М.Утемисова, которые присутствуют на уроках, знакомятся с особенностями обновлённого содержания образования, изучают опыт работы учителей школы. Завтрашняя школа - это школа будущего. В Послании народу Казахстана от 17 января 2014 года «Казахстанский путь -2050: единая цель, единые интересы, единое будущее» Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев предложил разработать и принять Патриотический акт «Мәңгілік Ел». Это национальная идея нашего общекзахстанского дома, мечта наших предков. Национальная идея «Мәңгілік ел» - это вектор развития казахстанского общества, в которой отводится особая роль современному учителю, потому что фундамент идеи закладывается именно в школе. В рамках ее реализации сейчас ведется воспитательная и образовательная работа в школе. Изучение предметов направлено на формирование духовно - нравственных качеств и патриотических чувств, гражданской ответственности учащихся, развитие национального самосознания и толерантности, укрепление светских ценностей, умение общаться в условиях полиэтнического Казахстана и формирование осознанного неприятия молодёжью идеи терроризма и экстремизма. Педагогические усилия должны быть направлены на то, чтобы вырастить человека творческого и талантливое, любящего родных и близких, свой народ, свою Родину, настоящего гражданина своей страны. Для достижения эффективности необходимо не только дать знания и умения, способствующие формированию соответствующих идеалов, принципов и мировоззрения, но и развивать необходимые личностные качества, духовный мир детей и учащейся молодежи, чтобы они стали достойными гражданами своей страны. Примечательно, что в заключении Послания Президент обратился к подрастающему поколению со словами: «Особо обращаюсь к нашей молодежи. Эта Стратегия - для вас. Вам участвовать в её реализации и вам пожинать плоды её успеха. Включайтесь в работу, каждый на своём рабочем месте. Не будьте равнодушными. Создавайте судьбу страны вместе со всем народом!». Мы должны строить свою работу так, чтобы удовлетворить познавательные потребности детей, чтобы задания, которые мы им предлагаем, способствовали их дальнейшему развитию, развитию высокого интеллекта. В конечном итоге, мы получим ожидаемый результат.

Литература:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» от 17 января 2014 г.
2. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011 –2020 годы.
3. «Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2016-2017 учебном году» Инструктивно-методическое письмо, Астана 2016

Тлеугалиев А. С.

*Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск***КОРРЕКЦИЯ ТРЕВОЖНОСТИ ПОДРОСТКОВ СРЕДСТВАМИ АРТ-ТЕРАПИИ**

Аннотация: *В жизни тревожного ребёнка присутствует беспокойство, повышенная утомляемость, напряжённость, скованность, неуверенность, заниженная самооценка. Всё это ведёт к дальнейшему дисгармоничному развитию. Таким образом, одной из приоритетных задач работы психолога является помощь детям с симптомами тревожности. Арт-терапия обладает очевидными преимуществами перед другими формами психотерапевтической работы, основанными исключительно на вербальной коммуникации. Она способствует активизации процессов «самости» – саморазвития, самопознания, самотерапии средствами искусства, самокоррекции и профилактики негативных психоэмоциональных состояний.*

Ключевые слова: *тревожность, самооценка, коррекция, напряженность.*

Среди глобальных проблем человечества, наиболее остро заявляющих о себе в XXI веке, особое место занимает психическое и физическое здоровье детей. Многочисленные подходы к решению этой проблемы чаще всего основываются на изучении внутрисемейной атмосферы, качестве медицинского обслуживания, отношений ребёнка с близкими взрослыми, социального окружения, а также восприимчивости детей к заболеваниям и других внешних факторах.

Наряду с этим, значительно менее изучены внутренние факторы, влияющие на психическое здоровье детей, становление исходно благополучной психики и важнейшие условия, определяющие это благополучие. В качестве одного из таких внутренних факторов, являющихся мощным регулятором психики ребёнка, а соответственно и его здоровья, можно рассматривать эмоциональную сферу как сложно организованную систему регуляции поведения ребёнка.

Последние десять лет в нашей стране стали временем бурного развития и освоения новых форм психокоррекции. Большой интерес психологов вызывает арт-терапия — метод, который связан с раскрытием творческого потенциала индивида, высвобождением его скрытых энергетических резервов и в результате нахождением им оптимальных способов решения своих проблем. Арт-терапия, как профессиональная деятельность, сравнительно новая область науки и практики, однако то, что художественная деятельность обладает целительным эффектом, известном еще с древности. На протяжении всей человеческой истории искусство отражало мир человеческих страстей и служило людям как средство психологического и духовного возрождения.

В нашей стране быстро растёт интерес к разнообразным направлениям терапии творчеством, в том числе и арт-терапия. Арт-терапия используется как средство гармонизации и развития психики человека, а особенно ребенка через занятия художественным творчеством. Это новый метод психокоррекции, использующий художественные приемы и творчество, ориентированный на присущий каждому человеку внутренний потенциал здоровья и силы, где делается акцент на естественное проявление чувств, настроений, эмоций.

Арт-терапия — это относительно новый метод психокоррекции. Термин «арт-терапия» (буквально: терапия искусством) ввел в употребление в 1938 г. Андриан Хилл. В настоящее время под арт-терапией понимают использование всех видов искусства. Этот метод позволяет экспериментировать с чувствами, исследовать и выражать их на символическом уровне. Арт-терапия — это метод развития и изменения сознательных и бессознательных сторон психики личности посредством разных форм и видов искусства. Арт-терапия все чаще рассматривается как инструмент прогрессивной психологической помощи, способствующей формированию здоровой и творческой личности, а также реализации на практике таких функций социализации личности, как адаптационная, коррекционная, мобилизующая, регулятивная, реабилитационная и профилактическая [1].

Основная цель арт-терапии — гармонизация внутреннего состояния клиента, то есть восстановление его способности находить оптимальное, способствующее продолжению жизни состояние равновесия.

Задачи арт-терапии таковы:

- 1) акцентировать внимание клиента на его ощущениях и чувствах;
- 2) создать оптимальные для клиента условия, способствующие наиболее четкой вербализации и проработке тех мыслей и чувств, которые он привык подавлять;
- 3) помочь клиенту найти социально приемлемый выход как позитивным, так и негативным чувствам [1].

Основная техника арт-терапевтического воздействия — это техника активного воображения, открывающая клиенту неограниченные возможности для самовыражения и самореализации в продуктах творчества при активном познании своего «Я».

В настоящее время увеличилось число тревожных детей, отличающихся повышенным беспокойством, неуверенностью, эмоциональной неустойчивостью.

Понимание тревожности было внесено в психологию психоаналитиками и психиатрами. Многие представители психоанализа рассматривали тревожность как врожденное свойство личности, как изначально присущее человеку состояние.

Основатель психоанализа З. Фрейд утверждал, что человек имеет несколько врожденных влечений – инстинктов, которые являются движущей силой поведения человека, определяют его настроение. З.Фрейд считал, что столкновение биологических влечений с социальными запретами порождает неврозы и тревожность. Изначальные инстинкты по мере взросления человека получают новые формы проявления. Однако в новых формах они наталкиваются на запреты цивилизации, и человек вынужден маскировать и подавлять свои влечения. Драма психической жизни индивида начинается с рождения и продолжается всю жизнь. Естественный выход из этого положения Фрейд видит в сублимировании "либидиозной энергии", то есть в направлении энергии на другие жизненные цели: производственные и творческие. Удачная сублимация освобождает человека от тревожности [2].

В индивидуальной психологии А. Адлер предлагает новый взгляд на происхождение неврозов. По мнению Адлера, в основе невроза лежат такие механизмы, как страх, боязнь жизни, боязнь трудностей, а также стремление к определенной позиции в группе людей, которую индивид в силу каких-либо индивидуальных особенностей или социальных условий не мог добиться, то есть отчетливо видно, что в основе невроза лежат ситуации, в которых человек в силу тех или иных обстоятельств, в той или иной мере испытывает чувство тревоги [3].

Чувство неполноценности может возникнуть от субъективного ощущения физической слабости или каких-либо недостатков организма, либо от тех психических свойств и качеств личности, которые мешают удовлетворить потребность в общении. Потребность в общении – это есть в то же время потребность принадлежать к группе. Чувство неполноценности, неспособности к чему-либо доставляет человеку определенные страдания, и он пытается избавиться от него либо путем компенсации, либо капитуляцией, отказом от желаний. В первом случае индивид направляет всю энергию на преодоление своей неполноценности. Те, которые своих трудностей не поняли и у кого энергия была направлена на себя, терпят неудачу.

Проблема тревожности стала предметом специального исследования у неофрейдистов и, прежде всего у К. Хорни.

В теории Хорни главные источники тревоги и беспокойства личности коренятся не в конфликте между биологическими влечениями и социальными запретами, а являются результатом неправильных человеческих отношений [3].

Л.И. Божович определила тревогу, как осознаваемую, имевшую место в прошлом опыте, интенсивную болезнь или предвиденье болезни. По мнению А.М. Прихожан, тревожность – устойчивое личностное образование, сохраняющееся на протяжении достаточно длительного периода времени. По мнению Р.С. Немова, тревожность определяется, как свойство человека приходить в состояние повышенного беспокойства, испытывать страх и тревогу в специфических социальных ситуациях. В.В. Давыдов трактует тревожность как индивидуальную психологическую особенность, состоящую в повышенной склонности испытывать беспокойство в самых различных жизненных ситуациях, в том числе и таких общественных характеристиках, которые к этому не предполагают. С. Салливан рассматривает тревожность не только как одно из основных свойств личности, но и как фактор, определяющий ее развитие. Возникнув в раннем возрасте, в результате соприкосновения с неблагоприятной социальной средой, тревожность постоянно и неизменно присутствует на протяжении всей жизни человека. Таким образом, можно сделать вывод о том, что тревожность основана на реакции страха, а страх является врожденной реакцией на определенные ситуации, связанные с сохранением целостности организма [4].

Тревожность имеет ярко выраженную возрастную специфику, обнаруживающиеся в ее источниках, содержании, формах проявления компенсации и защиты. Для каждого возрастного периода существуют определенные области, объекты действительности, которые вызывают повышенную тревогу большинства детей в независимости от наличия реальной угрозы или тревожности как устойчивого образования. Эти "возрастные пики тревожности" являются следствием наиболее значимых социогенных потребностей.

Необходимо также отметить, что тревожности подвержены как мальчики, так и девочки, но специалисты считают, что в дошкольном возрасте более тревожными являются мальчики, к 9-11 годам соотношение становится равномерным, а после 12 лет происходит резкое повышение тревожности у девочек. При этом тревога девочек по своему содержанию отличается от тревоги мальчиков: девочек больше волнуют взаимоотношения с другими людьми, мальчиков – насилие во всех его аспектах [3].

Таким образом, детская тревожность на каждом этапе возрастного развития специфична и связана с решением той или иной возрастной задачи развития. Как устойчивая личностная она черта формируется только в подростковом возрасте.

Арт-терапевтические занятия помогают детям выражать свои мысли, чувства, настроения в процессе творчества. Работа выстраивается таким образом, что личность и характер подростка не

обсуждаются, его не сравнивают с другими детьми, в общении не применяются негативные оценочные суждения. Подростки могут делать то, что в обычной жизни строго запрещено, либо не принято, и они позволяют себе расслабиться. Удовлетворяется желание и интерес к разрушительным действиям, выплескиваются отрицательные эмоции, и дети становятся спокойнее.

Для детей характерна одна особенность: образы художественного творчества отражают все виды подсознательных процессов (страхи, внутренние конфликты, психические травмы, воспоминания детства, сновидения). При их словесном описании у детей могут возникать затруднения. Поэтому невербальные средства зачастую становятся основными для выражения и прояснения сильных переживаний. Дети «передвигаются» от исследования своих внутренних переживаний и ощущений к рассмотрению себя в пространстве, во времени и в отношениях с другими. Уже сам процесс рисования выполняет профилактическую и терапевтическую функции, приводя в баланс внутреннее состояние физических, психических и эмоциональных качеств в развитии подростка, и в этом процессе "ведущий" сам подросток. При рисовании у подростка происходит развитие сложных движений кистей рук (в частности, вращательных) и тактильной чувствительности (осознания), производственного мышления, зрительно-моторной координации и глазомера. Рисование стимулирует развитие левого, образного полушария головного мозга (следовательно, и образного мышления). В ситуации принятия любого продукта творческой деятельности ребенка, независимо от содержания, формы и качества, наполняет душу положительными эмоциями через осознание своего творчества, уникальности своего произведения. В процессе арт-терапевтической работы развиваются коммуникативные навыки подростка, способность к сотрудничеству со сверстниками. Помимо всего прочего, арт-терапия – прекрасный способ безболезненно для других выразить свои эмоции и чувства [1].

Таким образом, для гармоничного развития личности подростка представляется крайне важным эмоциональное развитие, обеспечивающее эффективное социальное взаимодействие и отвечающее за психологическое и соматическое здоровье индивида.

Литература:

1. Зинкевич – Евстигнеева Т.Д. "Психотерапия зависимостей: Метод арт-терапии". СПб.: Речь 2002.- 91с.
2. З.Фрейд Психопатология обыденной жизни.-М.: Феникс, 2014.-98с
3. Столяренко Л.Д. Основы психологии / Л.Д. Столяренко. - М.: Феникс, 2006.
4. Е.П. Ильин Психология спорта.-СПБ.: Издательство «Питер», 2008.-149с.

ӨОЖ 372.3

Хабиева Д.Г., Ұзақбаева А.С.

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

12 ЖЫЛДЫҚ БІЛІМ БЕРУГЕ КӨШУДЕ МЕКТЕПАЛДЫ ДАЯРЛЫҚ ТОП БАЛАЛАРЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ

«Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» білім беру жүйесін дамытудың негізгі міндеттерінде белгіленген білім беру парадигмасын өзгерту, ең алдымен 12 жылдық оқыту моделіне көшуді қарастырады. Орта білімнің мақсаты «Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене бітімі және рухани дамыған азаматын қалыптастыру, оның тез өзгертін әлемде табысқа жетуін қамтамасыз ететін білім алудағы қажеттіліктерін қанағаттандыру, еліміздің экономикалық игіліктері үшін бәсекеге қабілетті адами капиталды дамыту» болатын болса, оқыту-тәрбиелеу және білім беру сапасын арттыру мазмұнына оқушылардың әлеуметтенуі және олардың денсаулығын сақтау міндеттері де кіреді [1].

Білім беру жүйесінің алғашқы баспалдағы ретінде мектепке дейінгі тәрбиенің негізгі міндеті бала өмірін сақтау, денсаулығын нығайтумен қатар, оны мектепке даярлау болып табылады. Қазіргі кезде елімізде балаларды мектепке даярлау үрдісі екі жолмен жүзеге асырылуда: біріншісі, мектепке дейінгі мекемелердегі даярлық топтары арқылы болса, екіншісі, орта мектептер жанынан ашылған шағын орталықтар мен мектепалды сыныптары. Мектеп жаңа әлеуметтік орта ретінде балаға нақты талаптар қояды және одан белгілі бір ережелерге бағынуды талап етеді. Сондықтан баланы мектепке даярлау үрдісі оқу әрекетіне қатысты құзыреттіліктерді игеру ғана емес, оның жеке басының дамуы мен

әлеуметтік ортадағы өзара қарым-қатынастарына да қатысты белгілі бір өлшемдерді меңгеруді қажетсінеді.

Білім берудің 12 жылдық моделіне көшу құзыреттілік тәсіліне негізделген жаңа стандарттарды әзірлеуді міндеттеуде. Білім беру стандарттарының ауысуы білім берудің жаңа мазмұнын әзірлеумен байланысты. Жаңа білім беру мазмұнының базалық принципі – әрбір мектепте тұлғаның адамгершілік-рухани қасиеттерін дамытуды ынталандыратын ізгі білім беру ортасын құру: өзін-өзі тану, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі жетілдіру.

Баланың мектепке оқуға психологиялық даярлығы балалар психологиясы ғылымы мен білім беру жүйесі саласындағы өзектілігін жоймас, үлкен мәселелердің бірі. Осы тақырыпты зерттеумен айналысқан жүздеген ғалымдар еңбегі теңдессіз мәліметтер бергенімен, зерттеу нәтижелерін білім беру жүйесіне ендіру осы уақытқа дейін эксперименттік сипат алып отыр. Баланың жеке басын жан-жақты дамыту мен мектепке даярлау ісі - бүгінгі таңда білім беру саласындағы аса маңызды шаралардың бірі. Жалпы білім беретін мектептердің 1 - сыныбына қабылданған балалар, мектептік оқу жүйесінде айтарлықтай қиындықтарға ұшырайды. Олардың сәтсіздіктерінің басты себебі - мектептік оқуға даяр еместігінде. Оқуға берерде баланың тек биологиялық жасына немесе дене дамуының көрсеткіштеріне сүйенбей, мектепке психологиялық даярлығының өлшемін жасап шығару - уақыт талабы екенін тәжірибе көрсетіп отыр.

Мектептік оқуға даярлық үрдісінің қажеттілігі баланың бұдан ары қарайғы жалпы дамуы мен білім алуы барысында аса маңызды құрал, бұл бағытта Л.С.Выготский, К.Д.Ушинский, А.П.Усова, Ф.А.Сохина, Т.В.Тарунтаева, Л.П.Болтунов, А.Н.Леонтьев, Д.Б.Эльконин, Л.И.Божович, В.В.Давыдов, Ю.А.Левин, Е.Е.Кравцова, Е.Г.Сапогова, Қ.Қойбағаров, Қ.Сейсембаев, Б.Баймұратова, А.К.Меңжанова, Х.Т.Шериязданова, Г.М.Қасымова, Ж.Рысбекова, М.Сәтімбекова, М.А.Асылханова зерттеулерін атап өтуге болады.

Білім беру жүйесінің жаңа тұжырымдамасында 1997 жылғы қабылданған Лиссабон конвенциясы бойынша әлемдік білім кеңістігін интеграциялау, отандық білім жүйесі білім берудің ұзақтығы факторын орындауы, яғни жаңа білім мен ақпаратты алу жағдайында, интеллектуалдық мүмкіндіктерді дамытуда 12 жылдық орта білім беруге кезең - кезеңмен көшуді іске асыру қажеттілігі негізделді [1].

Ел президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстан халқына жолдауында «Әйтсе де барлығы мектептен басталады. Сондықтан да біз 12 жылдық жалпы орта білім беруге көшуіміз керек, педагогтардың кәсіби деңгейін, оқулықтар мен білім беру бағдарламаларының сапасын арттыруымыз керек» деп нақтылап айтты.

Мектепалды даярлық тобындағы балалардың оқу ықыласының қалыптасуына мұғалімнің әсер ету күші орасан зор. Мұғалім сөзін балаларға арнай отырып, сол арқылы олардың ақыл-ойы мен рухани дамуына ықпал етіп, өз сыныбын тәртіпке салып қана қоймайды, сонымен бірге балаларды өз ырқына көндіріп, қарым-қатынас мәдениетін де қалыптастыруға ат салысады. Мектепалды даярлық топтарындағы балалар мектепте оқу әрекетінің өзі үшін мүлдем бейтаныс жаңа жағдайына тап болады. Дегенмен, психологиялық тұрғыда оның бойында бұған дейінгі барлық кезеңге тән әрекет мотивтері: қарым-қатынас, заттық және ойын әрекеттері сақталған. Сондықтан, мектепалды даярлық тобының мұғалімі осы мотивтерді ары қарай дамытып, жетілдіру үшін баланың күнделікті тұрмысы өзіне қуаныш сыйлайтындай, келешек өміріне құштарлық тудыратындай етіп, ойын мен оқу әрекетін ұйымдастыруы қажет. Мектепке дейінгі балаларда физиологиялық және психологиялық өзгерістер мен ерекшеліктер болады. Мектепалды даярлық жұмыстарды ұйымдастыруда осы ерекшеліктерді ескере отырып жүргізу қажет.

Балаларды мектепалды даярлау олардың психологиялық, педагогикалық және физиологиялық талаптарын ескере отырып, бастауыш мектепке оқытудың даярлық сапасының жағдайын жүзеге асыруы қажет. Алты жасар бала мектеп жағдайында оқуға дайын. Себебі ол қимыл-тірек қозғалысы жағынан саналы әрекет етеді. Ол үлкендер ұсынған тілек-талаптарды өздігінше орындай алады. Ойын барысында да ойлы әрекет ету арқылы өзінің не істегісі келетінін біліп, соны дұрыс атқаруға тырысады, өз әрекетінен белгілі дәрежеде қорытынды шығарады. Жақсы - жаман қылықтарды алып, нені істеуге, нені істемеу керектігін де біледі, яғни белгілі дәрежеде өздерінің мінез-құлықтарын басқара алады. Сондықтан бұл кезеңде мұғалімдер мен тәрбиешілер және ата-аналар, бала дамуына ерекше мән беріп, оның ары қарай жетіліп, дамуы үшін жұмыстар жүргізетін болса, 12 жылдық мерзімді орта білімге көшуде алты жастан бастап оқытудың саяси және әлеуметтік мәніне ықпал етуге болады.

Мектепке қабылданған балалардың оқу үлгеріміне мектептегі бағдарлама да, мұғалім де әсер етпейді, яғни, оның мектепке даярлығы әсер етеді. Баланың мектепке даярлығы-оқи білу, санай білу іскерлігі, психологиялық ерекшеліктерге: танымдық белсенділігі, көңіл-күйінің тұрақтылығы, оқуға қатынасына негізделе жүргізілуі керек және көбіне ол баланың тұлғалық қабілетіне, оқыту ұйымының шарттарына байланысты болады. Бала ең бастысы маңызды әрекетті орындауға дайын болуы шарт, бір сөзбен айтқанда мектепке келуге тырысуы, тілегі мен мұғалім берген ауызша нұсқауларды орындай алу және мектеп ережесіне бағыну қабілеті өте маңызды. Осыдан шығатын қорытынды балаларды мектепалды даярлықтан өткізу қажеттілігі.

Әдебиеттер:

1. «Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020жж арналған мемлекеттік бағдарламасы» А., 2010.
2. Асылханова М. Мектепке бейімдеуде танымдық процестердің маңызы. А., 1999.
3. Мухина В.С. Шестилетний ребенок в школе. М., 1990.

IV СЕКЦИЯ

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МЕКТЕПТІҢ МАМАНДАРЫН ЖАҢАРТУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ. МЕКТЕП ЖӘНЕ ЖОО ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІ. БОЛАШАҚ МАМАН ДАЯРЛАУДА МЕКТЕП ҰЖЫМЫНЫҢ МИССИЯСЫ

ПЕРСПЕКТИВЫ КАДРОВОГО ОБНОВЛЕНИЯ КАЗАХСТАНСКОЙ ШКОЛЫ. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ШКОЛЫ И ВУЗА. МИССИЯ ШКОЛЬНОГО КОЛЛЕКТИВА В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

МҰҒАЛІМ МАМАНДЫҒЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МӘРТЕБЕСІ МЕН ТАРТЫМДЫЛЫҒЫНЫҢ
МӘСЕЛЕЛЕРІ. ІШКІ КӨЗҚАРАС.

ӘОЖ 372.4

Байшиганова А.Р.

*№7 ЖОББМ Орал қаласы, Педагог-зерттеуші,
қалалық Жас мұғалімдер мектебінің жетекшісі*

ЖАС МАМАНДАРМЕН ЖҰМЫС АЯСЫНДАҒЫ КОУЧИНГ БАҒЫТТАРЫ. ҚИЫНДЫҚТАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бала — өміріміздің мәні, болашақтың сәні. Бүгінгі жас ұрпақ – келер күннің иегерлері. Сондықтан, бала тәрбиесі — бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі. Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев: «Еліміздің ертеңі бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры ұстаздардың қолында»- дегенін барлығымыз білеміз. Бала бойына ата-анадан кейінгі ақыл-ой, адамгершілік, әдептілік, ар-ұят, ұлттық сана-сезімді сіңіруші адам – мұғалім. Ал мектептегі мұғалім кеше ғана оқуды аяқтаған жас маман баланы қалай тәрбиелейді? Теориялық білімін практика жүзінде іске асыра ала ма? - деген сұрақтар ата-аналарды мазалайды. Атақты педагог А.С. Макаренко кезінде: «Менімен қатар көптеген ұстаздар жұмыс істеді. Менің көзім жеткені, жоғары оқу орнын үздік, жақсы бітіргенімен, қанша талантты болғанымен, мектепте үлкен тәжірибеден шыңдалып өтпей, ол адам жақсы ұстаз бола алмайды, мен өзім тәжірибелі, білікті ұстаздардан сабақ алғанмын...», - деген екен.

Бірақ мектептерде жас мамандарға тәжірибелі тәлімгер ұстаздар көмекке келеді. Жас мамандарға әдістемелік көмек көрсетуде ата-аналар жиналысы мен тәрбие сағаттарын ұйымдастыру, өзара сабаққа қатысу, семинар, тренингтердің рөлі өте зор. Сонымен қатар жас мамандарға психологиялық қолдау да қажет. Педагог этикасы, педагогикалық такт, оқушылармен қарым- қатынас жасау ережелері, тренинг өткізу. Мектеп құжаттарын толтыруды, құжаттармен жұмыс жасауды меңгеру. Оқушылардың жеке құжаттарын толтыру. Ата- аналармен танысу жиналысы, сауалнамалар толтыру уақытылы жүргізілу тиіс. Ата-аналармен қарым-қатынас жасау, оларға бала оқытудың қазіргі кездегі талаптары мен қиыншылықтары туралы мағлұмат беру, бала психологиясына көңіл бөлу т.с.с. кеңестер берілу. Дегенмен жас мұғалімдерге көмекке келетін бірден-бір тиімді де жаңа тәсіл- бұл **коучингтер**. Коучинг – (ағылшын

тілінен **coaching**) тәлім ету, дайындау, жаттықтыру деген мағынаны білдіреді. Бұл әріптестердің құпия, белсенді және жасампаз өзара әрекеттестік үдерісі деп білеміз. Оның барысында оқыту тәжірибелерін бірлесіп ойластыру, идеялармен алмасу, рефлексивтік диалогке тарту негізінде екінші мұғалім өз кәсіби білімін, игерген дағдыларын жетілдіреді. Жас мұғалімдермен жұмыс аясында коучинг өткізудің өз ерекшеліктері мен қиыншылықтары бар. Орал қалалық білім беру бөлімінің жанындағы Жас мұғалімдер мектебі аясында өткізілген көптеген коуч-сессиялар бұған дәлел. Негізгі ерекшелігі де, әрі қиындығы да - бұл коучингтың мақсатты аудиториясы, яғни мектепке

жаңа келген жас мамандар, кешегі студенттер. Теорияны жүзеге асыруға келгенде көптеген сұрақтары туындайтын жас мұғалімдер әр коуч-сессиядан нақты дағды алып шығатындай деңгейде мұқият жоспарлап өткізу керектігі сөзсіз. **Қиындықтар** туғызатын нәрсе деп жас мамандардың мектепте жұмыс істеуге уәжінің төмен немесе мүлде жоқ болуын атауға болады. Жасыратыны жоқ, мектеп мұғалімінің қоғамдағы мәртебесінің жағдайы баршаңызға мәлім. Келесі ерекшелігі – бұл коучтердің уақытты тиімсіз жұмсауы, яғни тайм-менеджментті еске алмау; әдіс қуып коучингтің түпкі мақсатынан алшақтау, т.б. Білім мазмұнын жаңарту барысында оқушыға сабақта нақты SMART-мақсатқоюымыз қажет, сондықтан да бұл қағиданы жас мамандарға тәлімгерлік жүргізгенде естен шығарып алатынымыз кездеседі.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Болашақта еңбек етіп, өмір сүріңдер- бүгінгі мектеп оқушыларын мұғалім оларды қалай тәрбиелесе Қазақстан сол деңгейде болады. Сондықтан ұстазға жүктелген міндет ауыр» — деген болатын.

Осы ұстаздар жайында халқымыздың ұлы батыры Бауыржан Момышұлы “Ұстаздық — ұлы құрмет. Себебі, ұрпақтарды ұстаз тәрбиелейді. Болашақтың басшысын да, данасын да, ғалымын да, еңбекқор егіншісін де, кеншісін де ұстаз өсіреді... Өмірге ұрпақ берген аналарды қандай ардақтасақ, сол ұрпақты тәрбиелейтін ұстаздарды да сондай ардақтауға міндеттіміз” деген.

Коучинг түрлерін төмендегі **бағыттарға** бөлуге болады:

- Жас маманға әдістемелік көмек
- Қазіргі сабақты жоспарлау мен тайм-менеджмент
- Жас маман жұмысын ұйымдастыру жолдары
- Мектепшілік құжаттар мен электронды күнделікті толтыру, біліктілік арттыруға байланысты көмек

Заманауи мұғалімге қойылатын талаптар

Біріншіден, мұғалім жеке көкарасы бар және қорғай білетін жігерлі тұлға және маман мұғалім болуы қажет. Зерттеушілік, ойшылдық қасиеті бар мұғалім ғана түпкі нәтижеге қол жеткізе алады. Осындай мұғалім әрбір күніне есеп беріп отырады, азаматтық ар- ожданым үнемі қорай алады.

Екіншіден, мұғалім педагогтік, психологиялық білімін жетілдіріп үйренумен қатар, сол білімін күнделікті ісінде пайдалана білетін болуы керек. Дүние жүзінде ғаламдану үрдісі жүріп жатқандықтан ақпараттар ағыны көбейді. Мұғалім қай пәннен сабақ берсе де, ол баланың өмірінің әр саласына қатысты кез келген сұрағына жауап беруге дайын болуы керек.

Әр мұғалімнің педагогикалық басты заңдылық. «Адам өзінің шаруашылық өзгерушілік қызметі арқылы адамдармен қарым – қатынас жасайды және жеке ойлау қабілеті зор жеке тұлға болып

қалыптасады» дейді. Көп білу үшін көп оқып, тоқу керек. «Интернет» жүйесін меңгеру қажеттігі туындайды.

Үшіншіден, міндетті орта білім беру, стандарты оқулықтарды пайдалану, ақпараттарды көбейту, т.т. мұғалімнің білім берудегі жетекші рөлін жойды. Енді білім негіздерін өз бетінше оқып үйренуге оқушыны баулу міндеті тұр. Өзінің оқушысының өз бетінше білім алуға үйретпеген мұғалім қазір түпкі нәтижеге қол жеткізе алмайды. Жан- жақты даму үшін балаға осы салада мұғалім ғана көмектесе алады.

Төртіншіден, мұғалім ұйымдастырушылық, құрылымдық, бейімділік, сараптамалық қабілеттерімен қатар өз бойындағы педагогикалық жағдаяттарды, дәйектерді, құбылыстарды талдай білуі және солардың пайда болуының себеп- салдарын анықтай білуге де шарт. Соның негізінде күрделі жағдайларда шешім таба алатын дәрежеге жету мүмкін.

Бесіншіден, мұғалімнің адамгершілік, саяси- идеялық ұстанымы жұмысында көрініс тауып. Ол ұстанымды бала тәрбиесіне негіз алуы шарт. Қысқасы, бала ықпал ету объектісі емес, ынтымақтаса қызмет ететін тұлға айналуы керек.

Тәуелсіз ел атанып, төбемізге ту тігіп, тіліміздің мәртебесі артып, әлемге атымызды танытып жатқан кезеңде ұлттың, елдің болашағы жас ұрпақ тәрбиесіне мықты көңіл бөлетін — мұғалім.

Әрбір ұстаз ұлттық құндылықтарды, яғни этнопедагогика мен этнопсихология негіздерін меңгеріп, өз ісінде инновациялық әдістерді пайдалануы қажет. Сонда ғана ұстаз деген ұлағатты атқа лайық бола аламыз.

Жаңа кәсіби ортаға кәсіптік бейімделу кезеңінде жас педагогқа Жас педагог мектебі (бұдан әрі – ЖПМ) қолдау көрсетеді. Бүгінгі педагог – ол тек ақпарат тасымалдаушы және білім көзі ғана емес. ол тәрбиеленушілер үшін қалыптастырудың, адам бойындағы табиғи қабілеттер мен дарындарын шығармашылық тұрғыда танытудың үлгісі болады және кәсіби қызмет барысында бәсекеге қабілетті маман болуы үшін өз біліктілігін жетілдіруге машықтануы тиіс. Жас оқытушының педагогикалық қызметінің нәтижелілігі тек педагогтың білімі мен машықтарына ғана емес, сонымен қатар оның тұлғалық қасиеттеріне, яғни: рефлексивтілігіне, көпшілдігіне, эмоционалды тартымдылығына, тұлғаның икемділігіне, ынтымақтастыққа қабілеттілігіне байланысты. Мақсаты: жаңадан келген педагогтардың оқу пәнін оқытудың іс-тәжірибелік дағдыларын қалыптастыру, үнемі өзін өзі дамыту мен жетілдіруде әртүрлі формалар мен әдістерді, сұраныстарды қолдану. Міндеттері: білім беру мәселесі бойынша нормативтік және әдістемелік құжаттамамен танысу; білім беру үдерісіне қойылатын жаңа талаптарды зерттеу бойынша жеке жұмысты ұйымдастыру; жас педагогтардың үздіксіз білім алуға деген сұраныстарын қанағаттандыру және оларға әртүрлі қиындықтарды еңсеруде көмек көрсету; педагогтардың шығармашылық қызметінің жеке стилін қалыптастыру; педагогикалық технологияларды меңгеру және оларды білім беру үдерісіне енгізу бойынша көмек көрсету; пән мазмұны бойынша жаңа әдебиеттермен танысу; тәлімгер педагогтардың қамқорлығын ұйымдастыру; мұғалімдердің озық тәжірибесін зерттеу және оны жұмыс тәжірибесіне енгізу; тәжірибелі мұғалімдердің сабақтары мен іс-шараларына өзара қатысу; педагогикалық қызметтің жаңа мазмұнын, технологияларын және әдістерін меңгеру; аудандық әдістемелік секцияларға, семинарларға қатысу. Жұмыс формалары: тәжірибелі педагогтардың сабағына қатысу, ары қарай талдау және талқылау; әртүрлі сабаққа дайындықта, ұйымдастыру мен өткізуде туындайтын қиындықтарды шешуде тәжірибелі педагогтың жас мұғаліммен жеке жұмысы.

Мұғалім болу- үлкен абырой, зор еңбек, ішкі қажеттілік және балаларға деген жалындаған махаббат. Ұстаз деген атаққа ие болудың өзі бір бақыт. Қай заманда болмасын, ұстаз үздіксіз ізденуші, ұшқыр ойлы болуы тиіс деп ойлаймын. Мектеп табалдырығын тарыдай болып аттаған бүлдіршіндері білім тұңғығына еркін сүнгісе, шәкірттері білім додасында қатарласынан оза шауып, оң нәтижеге қол жеткізіп жатса, ұстазға бұдан артық қуаныш бар ма?

Кезінде ұлы ғұламалардың бірі «Баланың бақыты жақсы ұстаздың қолында» деген екен. Бұл қанатты сөз ешқашан өзінің мәнін жойған емес. Сондықтан ертең ел тұтқасын ұстайтын бүгінгі жас ұрпақтың болашағы бірінші кезекте мұғалімнің берген білімі мен тәлім-тәрбиесіне тікелей байланысты.

Әдебиеттер:

1. Мұғалімдерге арналған нұсқаулық I - деңгей
2. Портал материалдары , интернет материалдары
3. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы I-деңгей
4. «Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері» А.Әлімов. Алматы 2013.
Дереккөз: <https://edu.mcfr.kz/article/877-qqq-15-m1-20-01-2015-jas-pedagog-mekteb>
Жас педагог мектебінің жұмыс жоспары, «Қиын» ата-аналармен жұмыс, Сынып жетекшісіне көмек, Мектепке дейінгі ұйымның жас педагогі, «Жас педагогтың өз бетімен білім алуы» тақырыбына мақалалар
Дереккөз: <https://edu.mcfr.kz/article/877-qqq-15-m1-20-01-2015-jas-pedagog-mekteb>

УДК 731003401174

Сабилов Б.С.

Тайпақ мектеп-гимназиясы, Ақжайық ауданы

Бустекова В.Г.

М.Абдолов атындағы ЖОББМ, Ақжайық ауданы

ОҚУШЫ КӨЗҚАРАСЫ БОЙЫНША ТАМАША МҰҒАЛІМ БЕЙНЕСІ: НЕНІ БІЛУ ҚАЖЕТ (МҰҒАЛІМДЕР ЗЕРТТЕУЛЕРІ)

I ИДЕЯ

Ақырын жүріп, анық бас,
Еңбегің кетпес далаға,
Ұстаздық еткен жалықпас,

Үйретуден балаға...» - деп, Абай атамыз бекер айтпаған. Ұстаздық бұл өмірдегі ең жақсы, ең адал, ең жауапты, қызығы мен қиыншылығы қатар жүретін мамандықтардың бірі. Ұстаз әрқашанда іздену үстінде болу керек, үнемі жаңалықты ашушы,ізденімпаз болуы керек, Елбасымыз айтып кеткеніндей «Біздің басты байлығымыз – адам, және адамдағы бар жақсылық — мұғалімнен» біздерге қазіргі таңда үлкен жауапкершілік артылып отыр, өйткені Қазақстанның болашағы – қазіргі жас ұрпақ, ал болашақтың қандай болатынына тікелей әсер етуші біз- ұстаздармыз. Қазақстанның басты мақсаты- әлемдегі озық елдердің қатарына қосылу болғандықтан, келешекте өз еліне үлес қосып, елімізді әлемге танытатын тұлғаларды қазірден бастап тәрбиелеу біздің басты міндеттеріміздің бірі. «Адамның адамшылығы — жақсы ұстаздан» деп ұлы Абай айтқандай, мұғалім тәрбиесі мен өнегесі оқушының болашақ азығы. Жақсы ұстазға кезігіп, тәлім-тәрбие алған шәкірт өмір майданында мойымай күресіп, болашақ жолдарда бағытынан таймасы анық. Сондықтанда мұғалімдік қызметке және оның жұмысының нәтижесіне қойылатын талапта білім беру саласының қарқындауына ықпал етіп отыр.

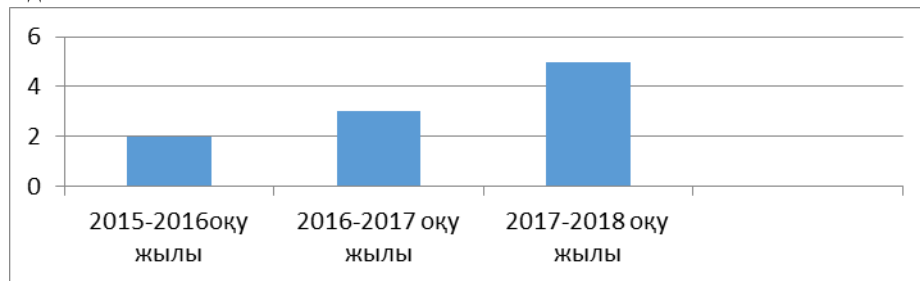
Қазіргі кезде табысты болу үшін оқушыларға білім қандай қажет болса, дағды да сондай қажет деген ойдың жақтастары көбейіп келеді. Бұл оқушылардың ақпаратты есте сақтап, алған білімдерін ұғынуын, түсінуін және әртүрлі салада қолдана білуін талап етеді. Білімді дәл осылай қолдану оқушыларға « XXI ғасыр дағдысы» деп жиі айтылып жүрген кең ауқымды құзыреттілікті меңгеруге мүмкіндік береді. /Schleicher, A, 2014/

Сонымен қатар, қазіргі таңдағы білім беру мазмұнының сұранысы бойынша рухани бай, білімді, еркін, өзіндік көзқарастарын нанымды түрде жеткізе алатын сандық ақпараттық технологияларда құзіреттілік танытатын, шығармашыл тұлға тәрбиелеу қажеттілігі ерекше туындап тұр. Осындай сұраныс негізінде Қазақстандық мектепке мамандарды тәрбиелеуде, дайындауда теория мен практиканы ұштастыруда мектепке келген жас педагогтардың қосар үлесі мен атқаратын ролі ерекше. Себебі: жастар бүкіл өзгеріс енгізуді басқарудағы негізгі көшбасшы болып табылады. Кез-келген жаңалықты тез қабылдап, жұмысқа деген құлшынысы анағұрлым жоғары болады.

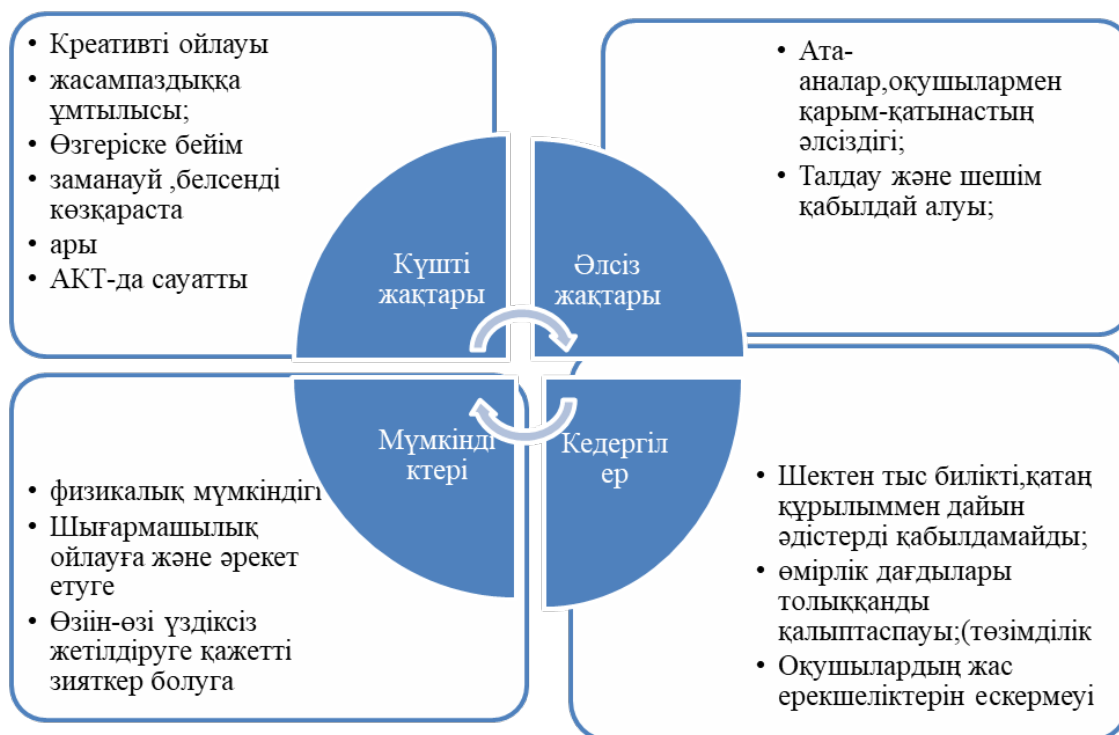

II.ТӘЖІРИБЕ БӨЛІМІ

Мен шағын жинақты мектептердегі жас мамандарға көмек көрсету, оларды жұмысқа тарту, әдістемелік қолдау мақсатында жүргізілген жұмыстардың мазмұнымен бөліскім келеді. Біздің мектептегі жас мамандардың қозғалысына статистикалық талдау жүргізетін болсақ соңғы үш жылда жұмысқа орналасуы артуда. Жоғары және арнаулы орта оқу орындарын бітірген педагог жас мамандар ауылдық жердегі шағын жинақты мектептерден еңбек жолдарын бастап, қазіргі таңда жас мамандардың құрамы көбеюде.

Қазіргі таңда мектебімізде жас мамандар 65% құрап отыр. Осы үш жылдың ішінде жас мамандармен жұмыс мазмұнын сараптайтын болсақ: SWOT талдауы бойынша күшті жақтарына жастарымыздың өзгеріске бейім, заманауи көзқараста, техниканы мықты меңгерген, жасампаздыққа ұмтылысы басым, креативті болып келулері оқушылар үшін де, мектеп жұмысының қарқынды жүруіне де оң ықпалы бар. Әлсіз тұстарына келетін болсақ: тәжірибелері аз болғандықтан ата-аналар, оқушылармен кей жағдайларда қарым-қатынас дағдысының азыдығы байқалып қалады. Сонымен қатар туындаған проблемаларды шешуде тез арада шешім қабылдау, әр іс-әрекетті талдап отыру, нақты қолжетімді мақсатпен жүруге әр күніне рефлексия жасап отыру дағдыларын жетілдіруіміз керек. Мүмкіндіктерінде байқағанымыз: жалынды жас мамандар уақытпен санаспайды, физикалық мүмкіндігі, шығармашылық ойлаулары, идеялары, өзін-өзі жетілдіруге зияткер ұстаз болуға әбден мүмкіндіктері бар. Себебі өз пәнін терең меңгерген, мамандығын сүйетін кез-келген жас маман өз жұмысының нәтижесін міндетті түрде көрсететін өз мектебіміздегі мұғалімдерден көруге болады. Кез-келген жұмыстың кездесетін кедергілері болады, сол сияқты жас мамандар шектен тыс қатаң қадағалауды қабылдамайтынын, төзімділік, ортаға бейімделу және оқушымен жұмыста жас ерекшеліктері ескерілмей қалатында тұстары қызмет барысында кедергілер келтіреді. Дегенмен де әлсіз тұстарын дамытып, кедергілерді жойып, мүмкіндіктеріне жол ашып, қолдау білдіріп бірлесе жұмыс жасасақ, нәтижеге бағытталған іс-әрекетті көре аламыз.

Жас мамандар ЖОО нан немесе арнаулы орта оқу орындарынан алған теориялық білімдерін практикада табысты ұштастыра алуы үшін нені білуі керек? немесе құрылған жұмыс жоспарымың мазмұнына тоқталсам, төмендігідей бағыттарды қамтиды:

- Шағын жинақты мектептерде оқыту ерекшеліктерін;
- Жаңартылған оқу бағдарламасын табысты жүзеге асыруды;
- Когнитивтік даму оқушының оқу және проблемаларды шешу қабілеттілігі;
- Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеруді; (шығармашылық қабілеттерді дамытуға көмектесуі, әртүрлі жастағы балалардың бір-бірінен өзгешеленетіні туралы фактіні ескеру);
- Адамгершілік мақсат қою; (өзі қол жеткізе алатын СМАРТ мақсат қоя білу)
- Оқыту сапасы, (оқушылардың оқу нәтижелеріне ықпал ете алатын);
- Тиімді мектеп мәдениеті. (табысты мұғалімдердің бірлесе жұмыс істейтін топтарына ену, үздіктер қатарынан көріну)

- Үздіксіз кәсіби даму. (үздіксіз білім алу жеке кредосына айналуы тиіс)
- Зерттеуге негізделген тәжірибе. (өз сыныбын үздіксіз зерделеуге мүмкіндік беруді, сондай-ақ зерттеудің ынтымақтастық түрлері арқылы теорияны, қолда деректер мен тәжірибелік қызметті уйлестіру жолымен оқыту мен оқудың жалпы тәжірибесін дамыту үшін кәсіби дамуға мүмкіндік беру.

- Оқушылардың оқуын жақсартуға үлес қосу; (оқушылардың үлгеріміне негізделген бірқатар сараланған стратегияларды түсініп, алға қойылған мақсаттар оқуды жақсартуға бағытталуы тиіс.

- Барлық оқушылардың мүмкіндіктері бірдей. Оқушылардың үлгеріміндегі теңсіздік проблемасы тиімді тәсілдермен шешу. Қабілеттерін ашу.

- Оқушыларға үлкен сеніммен қарауды басты назарда ұстау; (сенімділік қалыптасқан ортада қалыптастыру)

- Қызметтегі жауапкершілік және есептілік. (нәтиженің әртүрлі деңгейде мектеппен және сыныппен біріктіре отырып, құзыреттілікті дамытып, кәсіби тәуелсіздік пен есептілік арасын теңгере отырып жауапкершілік таныту). /Hattie, 2014/

Осы мазмұнды жүзеге асыруда мектепте әртүрлі әдістемелік күндер, психологиялық қолдау бағытындағы тренингтер, жаңартылған оқу бағдарламасын жүзеге асыру үдерісінде мұғалімдерге қолдау көрсету бағытындағы мектеп тренерлерінің өзара оқытуын ұйымдастыру, әр-түрлі қажеттіліктерімен басымдықтарына негізделген жұмыстар жүргізілуде, педагогикалық мамандықты таңдаған әрбір тұлға осындай бағыттарды білуі тиіс деп ойлаймын.

Жалпы алғанда, осы аталған қызмет түрлерінің барлығы жақсарту мен жетілдіруге деген құлшынысқа, жағдайға сәйкес әрекет ету міндетіне жауапкершілікпен қарауға негізделеді және негізгі қызметке, икемділік пен ынтымақтастыққа бағдарланған және осындай бағыттағы жоспарланған жұмыстың нәтижелерін біртіндеп жас мамандарымыздан көрудеміз. /Басшыға арналған нұсқаулық, 2018 Астана/

III. ТҮЙІН

Елбасы Н. Назарбаев «Қазақстанның болашағы бүгінгі жастар. Сіздер оларға қалай білім берсеңіздер, Қазақстан сол-деңгейде болады» деп атап көрсеткен. Еліміздің болашағы жастардың еңбекқорлығына, талап-тілегіне, арман-мұратына байланысты. Олар ата-бабаларымыздан мұра болып келе жатқан құндылықтарымызды, тарихи дәстүрлерімізді жаңғыртып, оны алға бастырып қана қоймай, экономикасын, ғылымын да дамытуға, жігерлене ел үшін еңбектенуге міндетті. Ендеше жастар еңбек жолына түскенде ғана қоғамын өрге бастыра алады. Жаңа заман тәуелсіз ел мұраты — жастардың білімі мен біліктілікке талпынып әрекеттенуін, еңбектеніп өсуін талап етіп отыр. Біздің Қазақстанның жас мамандары бәсекеге қабілетті, сыни ойлаулары жүйрік, креативті, командада жұмыс жасау дағдылары қалыптасқан, білікті өз мамандықтарының шебері болады деген ойдамын.

Биранова У. Т.
№1 ЖОББМ, Ақжайық ауданы

«МАГНИТТІ МЕКТЕПТІҢ ЖАС МАМАНДАРЫНА ЖЕТЕКШІ МЕКТЕП ТАРАПЫНАН КӨРСЕТІЛЕТІН ҚОЛДАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ»

Қазіргі таңда ЖББ мазмұнындағы жұмыстарға қолдау көрсету бағыттарының бірі ретінде Жетекші мектеп пен магнитті мектептердің бірлесе жұмыстануы жолға қойылып, біздің ауданда да осы жұмыстар жүргізілуде. Жетекші мектеп – кәсіби желіні ұйымдастырушы және кәсіби желілік қоғамдастық құруда көшбасшылық функцияларын іске асыратын ұжым ретіндегі аймақ мектебінің тобы. Оған бірнеше серіктес мектептермен бірлесіп жұмыс жасау жүктеледі.

Менің мектебім аудан орталығында орналасқан үлкен мектептердің бірі, бізге қарасты 4 серіктес мектеп бар, оның 2-уі ОЖББ мектеп болса, 2-уі бастауыш мектеп. Сол мектептермен тәжірибе алмаса отырып бірлесе жұмыс жасау үшін «Толқын» желілік қоғамдастығы құрылып, топтың жұмыс жоспары құрылып, қандай бағытта жұмыс жасайтыны анықталды. Сол негізгі бағыттарымыздың біріне тәлімгерлік үдерісін жандандыру, яғни жас мамандармен жұмысты жүйелі жүргізуді алған болатынбыз. Бұндағы басты мақсатымыз жас мамандардың кәсіби біліктіліктерін арттыруға мүмкіндігімізше әдістемелік қолдау көрсету еді. Осы орайда әр мектепке келген жас маманға тәлімгер тағайындалып, онымен арнайы жұмыс тобын жүргізетін «Жас маман» мектебі жұмыс жасайтыны белгілі. Ал серіктес мектеп пен жетекші мектептің жас мамандарымен үйлестіруші, мектеп тренері ретінде қалай жұмыстанып жатқан тәжірибемізге тоқталғым келеді.

Менің өзімнің мектебімде еңбек өтілі 3 жылға дейін 8 жас маман болса, серіктес мектептерімде 7 жас маман жұмыстануда. Бастауыш мектептерімде жас маман жоқ.

Әсіресе, серіктес мектептерімнің жас мамандарымен жұмыс жасау бағытымды айқындау үшін олармен ең алдымен 8 сұрақтан тұратын төмендегідей сауалнама жүргіздім.

Жас мамандарға арналған сауалнама

1. Педагогикалық салада жұмыс жасау Сізді несімен қызықтырады?

2. Сізде тәлімгер-мұғалім бар ма?

- 1) иә, және оның көмегі тиімді
- 2) жоқ, бірақ ол маған керек
- 3) жоқ, мен оған мұқтаж емеспін
- 4) иә, бірақ оның көмегі тиімсіз

3. Жас маман ретінде қандай алғашқы кездескен қиындықтарыңызбен бөлісе аласыз?

(Әдістемелік дайындықта және сабақ өткізуде т.б.)

4. Кімнен үнемі әдістемелік көмек алып жүрсіз?

5. Жас маман ретінде кімнен қандай әдістемелік қолдау күтесіз?

6. Өзіңіздің кәсіби біліміңізді әрі қарай толықтыру үшін, қандай шаралар, жұмыстар жүргізілгенін қалар едіңіз?

7. Жеке педагогикалық қызметіңіз барысында Сіздің мамандығыңызға деген көзқарасыңыз өзгерді ме, егер өзгерсе қалай?

- 1) өзгерген жоқ
- 2) жақсы жағына қарай өзгерді
- 3) жаман жағына қарай өзгерді
- 4) жауап беруге қиналамын

8. Өзіңіздің жұмыс нәтижесіңізге қаншалықты көңіліңіз толады?

- 1) толық қанағаттанамын
- 2) жоқтан гөрі, иә
- 3) иәден гөрі, жоқ
- 4) нақты жоқ
- 5) жауап беруге қиналамын

Соның ішіндегі үшінші сұрақ: «Жас маман ретінде қандай алғашқы кездескен қиындықтарыңызбен бөлісе аласыз(Әдістемелік дайындықта және сабақ өткізуде т.б.)?» деген сұраққа әр маман өздерінің сабақ беретін сыныптарында кездесетін қиындықтарымен бөліскен. Осыған байланысты бұл қиындықтарын, проблемаларын шешуіне көмектесу үшін жас мамандармен бірге **«Іс - әрекеттегі зерттеу» жұмысын бастадым.**

Іс-әрекеттегі зерттеудің мақсаты – нақты бір жағдайларда туындайтын проблемалардың шешімін табу. Іс-әрекеттегі зерттеу нәтижесі жергілікті жағдайда тәжірибені жетілдіруге бағытталған әрекет екені теориялық мәліметтерден белгілі болғандықтан бұл орайда жас мамандармен бұл зерттеуді жүргізу – олардың шығармашылық ізденісін арттырып, проблеманы өз беттерінше шешуге ұмтылыс жасауына, олардың ұстаздық жолында қиындықты көрген уақытта қиналмай, оны шешудің жолдарын

іздістіруде ынталануына көмектеседі деп ойлаймын. Бұл зерттеу барысында әр мұғалім өзінің проблемалық тақырыбын «Балмұздақ» әдісі арқылы құрылымдап ала отырып, өз проблемаларына сәйкес теориялық сандық және сапалық деректерді іздістіре отырып, шешу үшін алдымен жұмыс жоспарын құрып, соған сәйкес өз сұрақтарын өздері жауап іздей отырып, жұмыстануда. Әр қадам сайын жас мамандар өз жұмыстарының ілгері жүргенін көре отырып, белсенді қызмет атқаруда.

Сауалнаманың **«Өзіңіздің кәсіби біліміңізді әрі қарай толықтыру үшін, қандай шаралар, жұмыстар жүргізілгенін қалар едіңіз?»** деген тағы бір маңызды сұрағына көбісі ЖББ мазмұнына байланысты жаңашыл бағыттағы семинарлар өткізілсе, курсқа барғым келеді, жаңа технологияларды үйрететіндей семинарлар, өз сабағымды талдай білуге үйрететін шаралар болса, жиынтық бағалау тапсырмаларын қалай дайындау керектігі үйретсе, сабақта қолданатын АКТ элементтерін көрсететін семинарлар болса т.б. түрлі өз ұсыныстарын көрсеткен. Осыған орай біріккен семинарлар барысында осы тақырыптарды қамтып отырдық деп айтуға болады.

Атап айтатын болсам қараша айындағы демалыс күндерінде мектептің мұғалімдері мен магнитті мектептің жас мамандарына арнап **«Жиынтық бағалау тапсырмаларын дайындауда, есте сақтаңыз!»** атты баяндама оқылды. Бұл баяндаманы бағалау тапсырмаларын дайындау курсын аяқтаған қазақ тілі мен әдебиетінің жоғары санатты мұғалімі жүргізе отырып, тапсырмаларды құрастыруда басшылыққа алынатын нормативтік құжаттардан бастап, нені өзгертуге болады, нені өзгертуге болмайтыны туралы мәлімет берсе, өзім **«Сабақты бағалау критерийлерін анықтау»** коучингі арқылы сабақтағы маңызды критерийлер туралы айта отырып, оны бағалаудың жолдары туралы түсінік бердім. Осыған дейінгі өткізілген семинарларда да белсенді әдіс тәсілдерді қолдану туралы шеберлік сыныптары мен коучингтер ұйымдастырылды. Күні кеше ғана, ағымдағы жылдың ақпан айында өткізілген семинарда **«АКТ қолданудың тиімділігі»** тақырыбында информатика пәні мұғалімі А. Маужигитова АКТ түрлерін қолданудың жолдарын көрсетті. Сонымен қатар семинарларда ЖББ мазмұны бойынша тәжірибелі мұғалімдер мен жас мамандардың бірігіп сабақ беруі арқылы да олардың тәжірибе алмасуына мүмкіндік беріп отырмыз. Және жас мамандардың тағы бір ұсынысы **«сабақты талдауды үйрету»** жұмысы бойынша алдағы уақытта жас мамандар мен өзге де мұғалімдер үшін ЦПМ тренерлерін шақырту арқылы бір күндік ақылы семинар ұйымдастыру жоспарымызда бар.

Жас мамандарға ЖББ мазмұны бойынша тағы бір қолдаудың түрі олармен LS жүргізу. Ақпан айының соңынан бастап **«Жас мамандардың сабақта кері байланыс беру дағдыларын арттыруда тәлімгерлік үдерісі қалай әсер етеді?»** тақырыбында әр жас маманға бір тәлімгерден тағайындап, тізбектелген үш сабақ аясында оқушыларға кері байланыс бере білу дағдысын қалыптастыруды мақсат етіп алған бұл зерттеу үдерісіміз, олардың кәсіби өсуінің тағы бір кепілі бола алатынына сенімім мол. Себебі тәлімгерінің көмегі арқылы теориялық мәлімет ала отырып, әр оқушының оқуын жіті бақылап, оған пайдалы кері байланыс беруді үйрену арқылы оқушылардың қалыптасуына, өсуіне мүмкіндік береді және өзінің де бақылау, шығармашылық іздену қабілеті артып, сапалы сабақ бере алады.

Сонымен қатар осындай жас мамандарымыздың жұмыстарын жарнамалау да біздің міндетіміз. 2018 жылдың мамыр айында аудан көлемінде ҚМЖ жоспарларының жинағы шығып, онда екі жас маманымыздың сабағы енсе, қаңтар айында республикалық **«Зияткерлік қоғам»** журналына ЖМ-тің 5 жас мамандарының сабақтары мен мақалалары жарық көрсе, ақпан айында республикалық **«Зияткер»** журналына Жаңабұлақ ОЖББ магнитті мектебінің физика пәнінің жас маманы А.Кумарованың **«Жаңғыру жолында жас маманға көрсетілген қолдау»** атты алғыс түріндегі мақаласы жарық көрді. Алдағы уақыттағы жоспарымызда іс-әрекеттегі және сабақты зерттеу жұмыстары бойынша олардың рефлексиялық ойлар жинағын шығару да жоспарымызда бар.

Сауалнамамыздың **«Жеке педагогикалық қызметіңіз барысында Сіздің мамандығыңызға деген көзқарасыңыз өзгерді ме, егер өзгерсе қалай?»** деген сұрағына көбісі **«жоқ, өзгерген жоқ»** деп жауап берсе, кейбірі **«жақсы жағына өзгерді»** деп жауап бергені көз қуантарлық жағдай екенін де айта кеткен жөн деп ойлаймын. Жас мамандардың жаңашыл бағытта жұмыс істеуге құлшыныстары жоғары, мақсаттары биік екенін көрсетеді.

Жетекші мектеп ретінде өзімізге жүктелген міндеттерімізді барынша жүйелі атқару барысында жас мамандардың кәсіби өсуіне әдістемелік қолдау көрсету арқылы өзіміздің не үйренгеніміз көп болды:

- Жас мамандармен жүйелі жұмыс жасау жолдарын;
- Жас мамандардың қиыншылықтардың еңсерулеріне бағыт беруді;
- Олармен жүргізілген жұмыстардың қаншалықты тиімділігін анализдеуді;
- Олардың жарқын ізденістерінің арқасында тың идеямен жұмыс жасауды;
- «Іс - әрекеттегі зерттеу» жұмысын жас мамандардан бастау қажеттігін
- Сабақты зерттеудің әдістерін т.б.

Сөз соңында айтарым **«Балаларға көп үйретем деп, асығып шала - шарпы үйретуден гөрі, аз да болса да, анықтап нық үйрету абзал»** деп А.Байтұрсынов атамыз айтқандай аз да болса нық үйретуге тырысуда осындай жұмыстар жүргізіп келеміз. Мектепте шынайы өмірге, шындыққа тура қарайтын ұстаздарымыз көп болсын дегім келеді.

Бектенова Л.Б.

Терекөл ЖОББМ, Казталов ауданы

ЖАС МАМАННЫҢ БЕЙІМДЕЛУІНДЕГІ МЕКТЕП ТӘЛІМГЕРЛІГІНІҢ РӨЛІ

Қазіргі кезде мемлекетіміз үшін кәсіби деңгейі жоғары мамандар дайындап шығару қандай өзекті мәселе болса, жас мамандарға қолдау көрсету дәл сондай көкейкесті мәселе болып табылады. Бұл мақсатқа жетудің тиімді тетіктерінің бірі алдыңғы толқын ағалардың кейінгі толқынды тәрбиелеу ісі екендігінде дау жоқ.

Заманауи прогресте мақсатқа жету үшін жас мамандарды үйрете отырып, заман талабына сай болу үшін білімі жоғары, мәдениетті, өзіне деген сенімі мықты, азаматтық айқындамасы орнықты, кәсіптік білім деңгейі жоғары, жаңалыққа жаны құмар, тың шешім таба алатын мұғалім болуға дайындау керек. Жас мамандарды жаңа жұмыс орнына бейімдеуде, еңбек жолында айтулы жетістіктерге жетуіне бағыттауда тәлімгерлік үдерісінің маңызы зор.

Тәлімгерлік үдерісі біздің мектепте де жоспарлы түрде жүзеге асуда. Себебі, мектебімізде жас мамандардың саны артуда. Бұл қуантарлық жағдай деп айтса да болады. Қазіргі таңда мектеп ұстаздарының 40% жас мамандарды құрайды.

Мектеп тәлімгерлігінің мақсаты жас мұғалімдерге кәсіби тұрғыдан тәжірибе жинақтауға көмектесу болып табылады. Мектеп тәлімгерлігінің негізгі міндеттері мыналар:

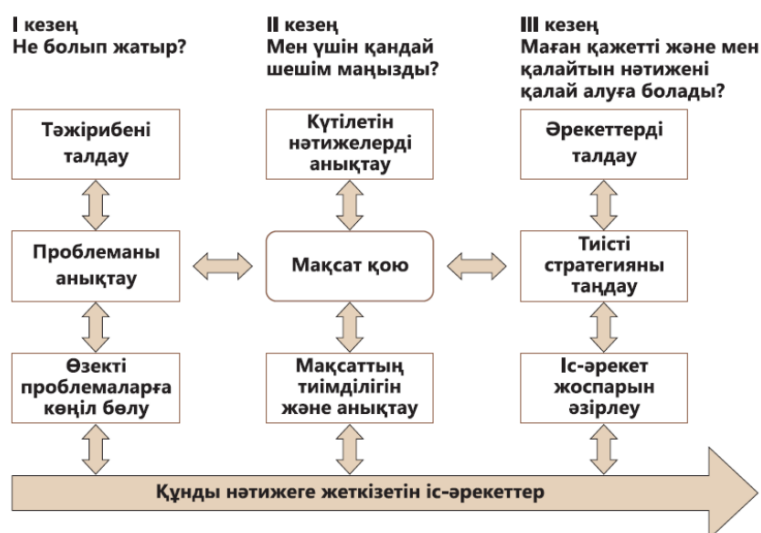
- Жас мамандардың педагогикалық қызметке ынта ықыласын ояту, оларды білім беру мекемелеріне тұрақтату;
- Мұғалімнің кәсіби тұрғыдан қалыптастыру процесін жеделдету және атқаратын қызметіне байланысты жүктелген міндеттерді өздігінен әрі сапалы етіп орындай білу қабілетін дамыту;
- Корпоративтік мәдениетке бейімдеу; мектеп ұжымының үздік дәстүрлерін, тәртіп ережелерін сақтауға, ұстаздық міндетті саналы түрде және шығармашылықпен орындауға баулу;

Мамандар арасында ұжымдық шығармашылыққа өзіндік үлес қосып жүрген, жаңашыл, сапалы еңбегімен танылған, беделді, озат тәжірибе иесі, педагогикалық әрекетте шеберлігімен танылған, өте сенімді, тәжірибелі маманды еңбек жолын енді ғана бастаған жас мамандарға тәлімгерлерлікке тағайындаған дұрыс. Ол тәлім алушының педагог ретінде қалыптасуы мақсатында өзінің білімін, ойлауын тәжірибелік іс амалдардың тиімділігін жеткізуде айтарлықтай қарқын алуына көмектеседі.

Тәлімгерлік ету барысында тәлімгер өзінің білімімен, тәжірибесімен бөліседі, ал тәлім алушы еңбек жолында өзінің кәсіби дағдыларын дамытып, проблемаларды шешу жолдарын іздейді. [1] Ал жас маманның бейімделуіндегі тәлімгердің міндеттері қандай болмақ десек:

- Жас маманның іскерлік және адамгершілік қасиеттерін, оның сабақ өткізуге, мектеп ұжымына, оқушылар мен олардың ата – аналарына деген көзқарасын, қарым – қатынасын, әуестіктері мен бейімділіктерін зерттеу;
- Жас маманды мектеппен таныстыру, оқу сыныптарының, кабинеттердің қызметтік және тұрмыстық орын – жайлардың жұмыс жүргізуі тәртібін түсіндіру;
- Қызметтің қыр – сырын игеруіне көмектесу;
- Қажетті кеңестер беру;
- Жас маманның оқу сабақтары мен сыныптан тыс шараларды өздігінен өткізу жағдайларын бақылау және оған баға беру;
- Жас маманның ұстаздық кәсіпті, сабақ өткізудің практикалық әдіс – тәсілдерін игеруіне, жіберілген қателіктерді анықтап, оларды ретке келтіруге жеке көмек көрсету;
- Жас маманның оңды қасиеттерін жетілдіруіне өз жеке тұлғалық үлгісімен ықпал ету, оның мектептегі іс – әрекеттеріне түзетулер ендіріп отыру, ұжымның қоғамдық өміріне қатысуға тарту, жалпы мәдениеттік және кәсіби дүниетанымының дамуына жәрдемдесу;
- Жас маманның кәсіби бейімделу қорытындысын шығару; тәлімгерлік нәтижесіне байланысты есеп беру құжатын әзірлеу; жас маманның алдағы жұмыс бағдарлары жайлы ұсыныстар даярлау;

Табысты тәлімгер тәліпке ол үшін нақты проблеманы белгілеуге көмектеседі және оның жеке тәсіліне, нақты мәнмәтінге, жұмыс тәсілінің ыңғайына сәйкес келетін іс-әрекеттің оңтайлы бағытын таңдауға септігін тигізеді. Тәжірибелі көмекшінің моделі (Egan, 1998) 1975 жылдан бері үнемі дамып келеді. Шынтуайтқа келгенде, ол – көмек көрсетуге арналған үш сатылы құрылым. Бұл құрылымның бірінші кезеңі үдерістің басында тәліптің іс-әрекетін және оның тәжірибені өзгерту үшін не істегісі келетінін анықтауға бағытталған; екінші кезең – тиісті тиімді шешім таңдауды; үшінші кезең – өзгерістерді енгізуді мақсат етеді [1.89]

Олай болса, тәлімгерліктің бірінші қадамы тәліптің сабағын бақылаудан басталады.

Тәлімгерлік – ұзақ уақытқа созылатын, тәлімгер мен тәлім алушының арасында, сенімді, жеке тұлғаға бағытталған қарым – қатынас құру үдерісі десек, бастапқы бақылауда тәлім алушының сабағына қатысу үшін, өзінің келісімін алу тәлімгер мен тәлім алушы арасында сенімді қарым-қатынастың орнауына себеп болады.

Мектеп тәлімгерлері сабақ беру әдістемесіндегі қиындықтарды анықтау мақсатында тәлім алушының сабағына қатысады. Бұл кезеңде жас маманның пайдаланатын оқу стратегиясын, бұл стратегияларға оқушылардың реакцияларын, топтағы оқушылардың әрекетін, сабақ үстінде оқушылардың оқуға ынталылығын және мұғалім оқыту үдерісінде қандай әдіс-тәсілдерді пайдаланатынын бақылап жазып отырған тиімді. Өйткені, тәлімгер мұғалімнен әрбір оқушының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін сабақ мақсатын қалай анықтағанын, тапсырмалардың әр оқушы қажеттілігіне сай ма, оқушыны қалай бағаландығы жөнінде сабағына кері байланыс алу арқылы өз жұмысындағы жетістіктер мен кедергілерді өзіне анықтатуға мүмкіндік береді.

Сабақтан соң мұғалім сабақ кезінде қай әдісті тиімді пайдаланды, оның тиімділігі қай жерде көрінді, қай әдісі тиімсіз болды, оның тиімсіздігі қай жерде, қалыптастырушы бағалау қалай жүргізілді, бағалау кезінде білім алушылар өздерінің қандай оқу сатысында тұрғаны, қандай бағытта даму керек және қажетті деңгейге қалай жету керектігі жөнінде түсіндіру үдерісі болды ма? деген сұрақтарға жауап алу арқылы тәлім алушыны сабағының сәтті жақтары мен сәтсіз жақтары көрсетілген өзіндік талдау жасату арқылы кәсіби дамуына бағыт береді. Осындай талқыланған сұрақтардың жауабы келесі сабақтарда көрініс тауып жатуы тәлімгердің тәлім алушымен жұмысының екінші қадамына негізделеді.

Бақылаудан кейін тәлімгерлердің тәлім алушымен кәсіби сұхбат жүргізгені де тәжірибемізде өз тиімділігін көрсетуде. Сұхбат жүргізу арқылы сабақтарда болған қиындықтарды қалай жеңгендігі жөнінде, оқушыларда болған өзгерістер, сабағында қандай әдіс-тәсілдер тиімді болды, қайсысы тиімсіз болды, қалыптастырушы бағалау қалай жүргізілді деген сұрақтар төңірегіндегі әңгімелесудің өзі маманның өзіндік рефлексия жасауына бағыт береді.

Тәлімгер ретінде тәлім алушының жұмысына баға беріп, алдағы уақыттарда да оның кәсіби дамуына қолдау көрсету және озат тәжірибелермен бөлісу мақсатында шеберлік сыныптарына, семинарларға, коучингтерге қатыстырудың өзі маңызды, себебі бұл үдерістер тәлім алушының тәжірибесіне өзгерістер енгізуге бағытталады. Мектепте өтетін бұл шараларға тәлім алушылар белсене қатысады.

М.Н.Скаткин бұл түсінікті кеңейте отырып: «озық педагогикалық іс-тәжірибе немесе озық педагогикалық тәжірибе дегеніміз оқу-тәрбие үрдісіндегі педагогтың жоғары шеберлігі, аз шығынмен, күш, уақыт жұмсау арқылы жоғары нәтиже алуға болатын тиімді тәжірибе» деген тұжырым жасайды[2]. Бұл шараларға қатысу арқылы зерттеушілік бағытта жүргізілетін диалогтарға өзіндік ой тұрғысынан жауап беріп, өзінде қалыптасып келе жатқан дағдылармен әріптестер арасында бөлісіп, өзіне әлі де қажет әдіс-тәсілдер, бағалау түрлері жөніндегі білімінің толығына түсуіне мүмкіндік алады.

Тәлім алушылар кемшіліктерді жою, оқыту мен оқу тәжірибесіне өзгеріс енгізу, өзіне сыни тұрғыдан баға бергізу мақсатында әріптестерінің сабақтарына қатысады. Сабақтарына енген соң тәлім алушымен кәсіби байланыс жасау да өз нәтижесін береді.

«Сіздің пікіріңізше не жақсы өтті? Неге?» деген сұрақ беру арқылы әріптес сабағына талдау жасатамыз. Өз сабағы мен әріптесінің сабағын салыстыра отырып, өз тәжірибесінде нені жетілдіру керектігін өзіне анықтатамыз. Әріптес тәжірибесіне берер өзіндік ұсынысы туындап жатқан жағдайда

«Сіз нені басқаша істер едіңіз?» деген сұрақты қою арқылы өз тәжірибесіне де өзгеріс енгізуіне ықпал етіледі.

Сонымен қатар, мұғалім тәжірибесінде ізденістің, интернет ресурстарымен жұмыстың, әріптестермен де бірлескен жұмыстардың маңыздылығы зор екенін түсіндіріп, бағыт беру тәлім алушының білімі мен тәжірибесінің жетілуіне, жоғары мүмкіндіктерінің ашылуына көмек болды. Соның нәтижесінде: Жас мамандарымыздың Республикалық, халықаралық байқауларға қатысуы артты; сайыстарға белсене қатысу көрсеткіші жоғарылады; мұғалімдер ресурстың қажеттігі және білім сапасына тигізер әсерін сараптай алатын болды; Желілік қоғамдастық аясындағы іс- шаралар мазмұнына қызығушылықпен қарау, қатысу арқылы өздерінің құзіреттіліктерін таныту қадамдары қалыптаса бастады,

интернет арқылы өз тәжірибелерін тарату, бақылаушы әріптестердің пікірін алу мүмкіндігі, қарым - қатынас мүмкіндіктері артуда, әдістемелік талқылаулар, зерттеу топтарының жазбалары мұғалімдердің кәсіби дамуына оң септігін тигізгені жұмыстар барысында көрінуде.

Мұғалімнің мұғалім ретінде қалыптасуында үлкен рөл атқаратын қызмет- тәлімгерлік.

Осы әрекеттер арқылы мынадай нәтижелерге қол жеткіздік деп айтуымызға болады:

- Тәлім алушыларымыздың ақпараттарды ізденіп табу және оларды орынды қолдана білу шеберлігі артты, сабақ беруде жаңалықтарға ұмтыла бастады.

- Тәлім алушы сындарлы оқытудың әдіс-тәсілдерімен таңдауды үйренді;

- Тәлім алушы оқыту мен оқу үдерісін дамытуды, жақсартуды үйреніп, қолдана бастады;

- Тәлім алушының өзіне деген сенімі арта бастады.

Қазақта «Ұстазы жақсының – ұстаы жақсы» деген ұлағатты сөз бар. Көргені көп ұстаздан тәлім алсаң, өмірде жолыңның оңғарылғаны. Әсіресе, бұл ұжымға жаңа келген жас маман үшін аса маңызды. Ал кәсіби біліктілікті арттыру бағытында жастармен тұрақты, мақсатты жұмыс жасау олардың табыстылығын, шығармашылығын арттырады. Оған дәлел, мектебімізде 3 жыл ішіндегі жас мамандарымыздың жетістіктері: 2015-2016 оқу жылында «Менің мамандығым: алғашқы қадамдар мен асулар» облыстық жас мұғалімдердің шығармашылық байқауынан бас жүлде, информатика пәні бойынша V республикалық «Алтын диск» байқауының облыстық кезеңінен III орын, 2017-2018 оқу жылында облыстық «Шағын жинақты мектеп және мен» байқауынан I орын алғанымыз дәлел бола алады.

Тәлімгерлердің міндеті тәліптің алған дағдыларын бейімдеуде қолдау көрсетіп, оның табысқа ұмтылуын қамтамасыз ету болса, өзіне сенімді, тәжірибесіне қолдау алған мамандар шығармашыл, жаңашыл, озық ойлы, кәсіби шебер маман болуға ұмтылуы тиіс.

Әдебиеттер:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық. 2016 жыл. ПҚМҚ
2. Скаткин М.Н. «Изучение, обобщение и внедрение передового педагогического опыта.» М.,1977
3. Басшыға арналған нұсқаулық, 2018 жыл.

УДК 731003401174

Жумабаева А.А.

Средняя общеобразовательная школа №2 им.Ж.Молдагалиева, г.Уральск

СПЕЦИФИКА ПРЕПОДАВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ КЛАССЕ: О ЧЕМ ОБЯЗАТЕЛЬНО ДОЛЖЕН ЗНАТЬ МОЛОДОЙ УЧИТЕЛЬ?

В современном образовательном пространстве с решением образовательных задач появились целые теории, технологии по выполнению стратегических программ воспитания и обучения подрастающего поколения казахстанцев.

Современная, обученная на мировых стандартах, высоко социализированная личность в мировом пространстве - вот капитал государства. И задача учителя - соответствовать актуальным требованиям.

Обращаясь к некоторым общим вопросам организации современного урока хочется обратить внимание на то , что процесс обучения складывается из трех равных по значимости компонентов:

- учащийся и его стремление,
- преподаватель и его мастерство,
- предмет, стандарт усвоения которого надо обеспечить.

Каково же современное преподавание? Худшее, что может сделать учитель - это, думая только о предмете, как он отражен в расписании, попросить учеников вынуть учебники и начать урок. Он забывает, что успех урока только частично зависит от того, что имеется в учебнике; две другие стороны треугольника процесса обучения - его собственное мастерство и живой учащийся - имеют не меньшее значение.

Во - первых, современный учитель должен понять, что собой представляет ученик и какова его роль. Как организовать обучение так, чтобы ученик стал субъектом образовательного процесса?

Дети быстро и легко усваивают то, что хотят усвоить, но столь же быстро забывают то, что они не стремятся усвоить. Они забывают слишком много: это грустно, но факт, они забывают большую часть того, чему их учат. Почему это происходит? Сам молодой специалист может задаться вопросом, много ли он помнит из школьной программы? Мы забываем многое из того, что читали, что увидели, забываем многое из того, что нам казалось сначала самым важным. Но мы запомнили, как проводили первые самостоятельные опыты работы над проектом, первые сочинения, написанные по собственным наблюдениям, помним те видеоролики, в которых, благодаря нашей фантазии, мы были главными постановщиками-режиссерами, а то и актерами. Мы запомнили задачи и вопросы, решение которых было достигнуто самостоятельно, без применения алгоритмов, и было отличным от других. Ревизируя память, мы понимаем: помним мы немало - но именно то, что сделано прикладно, из собственной практики.

Значит, если мы хотим, чтобы наши уроки были успешными, недостаточно сообщения или упражнения по теме, необходимо понимание учениками полезности и важности изучаемого. **Ученики должны уметь применить свои знания на практике.**

Молодой специалист должен уяснить, что каждый ученик - субъект образовательного процесса, соавтор урока. Во - первых, современные ученики должны чувствовать, что каждый урок - это их урок, а не урок учителя. Все учащиеся должны коллективно сотрудничать, как равные партнеры с учителем во всем, что имеет место на уроке. Они должны быть все время заняты, а не сидеть как пустые бутылки, в ожидании того, когда их наполнят. В этом случае работа будет доставлять им радость, потому что они чувствуют, что играют важную роль и что без них урока не будет.

Думая о том, как лучше помочь учащимся, мы не должны забывать, что нет двух учеников, которые совершенно одинаково усваивали бы материал, так же как нет двух людей, которые были бы абсолютно похожи друг на друга внешне. Одни лучше усваивают, когда они наблюдают и имитируют, другие легче всего запоминают. Двух совершенно одинаковых учащихся не бывает, но даже один и тот же ученик сегодня уже не тот, каким был вчера. Ученик, который, например, вчера упорно работал, стараясь отвечать на вопросы и проявлял ко всему интерес, сегодня может оказаться пассивным и невнимательным. Тому всегда есть причина, и хороший учитель узнает ее. Ученик может быть болен, или он слишком много работал после занятий, он может в плохом настроении, причина которого не имеет никакого отношения к школе. Или же – и это наиболее вероятная причина – урок не представляет для него интереса. А что если это происходит не с одним учеником, а с большим количеством ребят. Это признак того, что интерес класса к уроку падает.

В таком случае необходимо две вещи: мы должны сменить вид работы или встряхнуть класс. Последнее можно осуществить многими способами, чаще всего с помощью какой-нибудь неожиданности, но с улыбкой, почти в виде шутки, например: «Встаньте! Садитесь! Откройте книги и положите палец на страницу! Какая у него страница? Те, у кого четное число, поднимите руки. У кого нечетное число? Закройте книги! Какие первые два слова на твоей странице? Не помнишь? Попробуем снова. Откройте книги! Закройте! Какое было последнее слово на странице? Теперь вы встряхнулись? Отлично! Тогда будем продолжать урок».

Но если дети скучны, вялы либо, наоборот, чересчур рассеянны, то необходим неожиданный эффект. Чем неожиданнее будут первые действия преподавателя, тем больше внимания они привлекут. Например, когда учитель просит одного ученика сесть на пол у двери, другого стать на стул, а сам уходит за дверь, а при этом не даёт никаких объяснений, класс наверняка будет гореть желанием узнать, что же произойдет. Они будут готовы слушать комментарий учителя: Он сидит на полу, она стоит на стуле, я за доской и ... о чём мы сегодня будем заниматься и т.д.

Можно применить метод ТРИЗ или прием «мозгового штурма», попросить найти ошибку или неточность в теоретическом материале учебника или попросить сформулировать свою версию правила или материала. Приемов и методов активизации мыслительной деятельности учащихся довольно много, и в арсенале любого учителя должны быть такие «зачапки».

Успешный ход урока от начала до конца зависит от учителя- координатора и половина секрета успеха урока - это хорошее начало. На первой же минуте можно погубить урок. Худшее начало - это распоряжение: Откройте книги! Для учащихся это имеет лишь такое значение: «Вот начинается очередной урок; он не будет очень интересным, но вы должны делать то, что я вам скажу». По обновленной программе рекомендуется начинать урок с установления обстановки доброжелательности, и это правильно. С самого начала учитель озадачивает, нацеливает учеников на задачи урока, решение которых должно быть интересно ребятам.

Таким образом, **начало урока** – это не только организационный момент, но и создание атмосферы общения. Учитель вызывает у учащихся желание думать и говорить, учитель и ученики на уроке – это речевые партнеры, и задача учителя – обеспечить себе партнеров по общению. Вспомним, как начинают беседу встретившиеся друзья? Именно друзья, у которых есть общая тема для обсуждения. Организованное таким образом начало урока поможет сделать весь урок более эффективным. Очень хорошо, если вначале преподаватель сообщит ученикам «программу» - чему они должны научиться на данном уроке.

Следующим компонентом урока часто является **проверка домашнего задания, повторение пройденного материала**. Чтобы ответить на вопрос об обязанности этапа повторения, следует вспомнить о специфике предмета. Если, например, целью физики, истории и других является передача определенной суммы практических знаний, которые нужны в жизни, то цель гуманитарных языковых состоит в том, чтобы сформировать у учеников практические навыки, умения в различных видах речевой деятельности. При усвоении знаний повторение и проверка являются обязательным, специально выделяемым этапом обучения. Но при формировании навыков и умений повторение включается в ткань урока постоянно, без этого выработка навыков невозможна. То же можно сказать и о контроле. Контроль осуществляется в процессе упражнений с речевым материалом, без выделения для этого специального времени. Таким образом, в современном уроке может и не быть специальных этапов «повторения» и «контроля», но учитывая специфику предмета, логическая связь изучаемого материала присутствует. Надо заметить, что в обновленной программе предполагается изучение сквозных тем по многим школьным дисциплинам.

Основным компонентом урока, его основным содержанием являются упражнения для формирования, развития навыков и умений и совершенствования в различных видах речевой деятельности. Сам этот компонент - обязателен, его наполнение - виды упражнений их последовательность – вариативно. В ходе формирования и развития умений и навыков можно применять активные обучающие методы и приемы.

Главное на данном этапе - научить учеников самостоятельно добывать знания и применять их на практике.

Мы все понимаем, что **объяснение домашнего задания - очень важный этап работы**. Поэтому учитель должен в специально отведенное для этого время (не со звонком) дать четкие инструкции ученикам, как и что они должны делать дома, и записать домашнее задание на доске. Упражнения, которые учащиеся получают для самостоятельного выполнения дома, должны быть посильными для них, не содержать новых трудностей. При выполнении домашнего задания ученики должны еще раз повторить те учебные действия, которые они выполняли в классе. Учитель должен задавать на дом только такие упражнения, в правильности выполнения которых он уверен. Нельзя в домашнее задание включать упражнения, которые не успели сделать на уроке. Домашнее задание не должно быть «наказанием за нерадивость» учеников, не должно провоцировать их ошибки. Домашнее задание - это определенный этап становления или развития навыка, и надо организовать его так, чтобы оно оптимально соответствовало своему назначению.

И, наконец, заключительный этап - подведение итогов. Каждый урок должен быть для учащихся «ступенькой» овладения учебных навыков, и задача учителя – показать им эту ступеньку для того, чтобы ученики понимали, что они успешно преодолевают все новые и новые трудности. При оценке работы преподаватель должен постараться подчеркнуть положительные моменты и, если он не очень доволен, сказать об этом тактично. Большое количество приемов, оценивающих работу детей можно найти на методических сайтах. Важно, чтобы каждый ученик знал результат своей работы на уроке.

При завершении урока необходимо отметить положительные моменты практики и проблемные вопросы, чтобы при последующем планировании учесть недостатки и провести работу по исправлению допущенных ошибок.

Речь преподавателя играет немалую роль в обучении. Сколько времени должен говорить на уроке преподаватель, зависит, конечно, от цели урока. При введении нового материала больше говорит учитель, при тренировке в основном говорят ученики. При распределении времени на уроке учитель может руководствоваться следующим правилом: общее время говорения учащихся должно превышать время говорения преподавателя. Речь преподавателя должна быть образцовой.

Размышляя над вопросами улучшения собственной практики, многие преподаватели отметят, что добивались успехов только тогда, когда следовали главному важному правилу: Чтобы быть интересным другим, надо быть интересным самому себе. Учитель, который не любит скуки и «пустоты» будет востребован в любом возрасте. Наверное, это и есть изюминка в характере современного учителя, который предопределяет его профессиональный почерк. Современный учитель любит то, что делает, принимает жизнь во всех хороших проявлениях, готов измениться в современном мире.

Каждый знает из своего детства, учитель, который способен придумать оригинальное начало урока, всегда по душе классу, его хочется слушать и работать с ним. Ученики знают, что, как только такой учитель входит в класс, им будет интересно.

Современная дидактика предъявляет к уроку ряд обязательных требований: вовлечение в активное обучение наибольшего числа учащихся. Принципиально новый характер придает уроку в этом плане внедрение коллективных форм обучения.

Каждый урок имеет четкую целенаправленность. Иными словами у каждого урока должна быть определенная методическая задача. Само собой разумеется, что на разных уроках задача эта может быть совершенно разной, но она не может не быть. Цель урока должна быть конкретной, и задачи по достижении данной цели предельно ясны и выполнимы.

Обязательность контроля и оценки на каждом уроке можно назвать воспитывающим аспектом.

Структура урока не должна быть жесткой, трафаретной. Это существенно для того, чтобы у учащихся возникла благоприятная мотивация, и вообще для психологического климата на уроке.

Должны ли все занятия иметь одну единственную схему построения или схема урока должна варьироваться? Здесь нет однозначного ответа. Структура урока определяется его содержанием, материалом, местом данного урока в цикле уроков. Иногда на одном уроке преподаватель использует самые разные формы работы, переходя от одних видов заданий к другим, используя и видеоматериалы и информационные программы, так что урок превращается в настоящий спектакль, но если при этом не реализуется какая-то одна определенная конкретная методическая задача, то все эти разнообразные формы работы теряют смысл. Урок должен быть интересным, но интересность не должна быть самоцелью.

Каждый педагог должен понимать свою миссию и каждодневно решать конкретные задачи улучшения собственного преподавания, непрерывно повышая свою квалификацию. И повышение профессионального мастерства базируется на позитивном опыте педагога и постоянном самообразовании.

ӘОЖ 378.1

Иргалиева Б.Ж.

Атамекен ЖОББМБ, Тасқала ауданы

ЖАС МАМАННЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТӘЛІМГЕРЛІКТІҢ РӨЛІ

**«Өмірдің екі тірегі бар: үйренуден
жалықпау және үйретуден аянабау»**

Дінмұхаммед Қонаев

Бүгінгі өмір талабы сапалы, әрі терең білім беру жолдарын әлемдік дәрежеде ұйымдастыруды қажет ететіні баршаға белгілі. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында педагог құрамының сапасын арттыру арқылы сапалы білім беруде әлемдік стандарттар деңгейіне қол жеткізу керектігі атап көрсетілген. Білім беру жүйесіндегі болып жатқан өзгерістер мектептердің жұмыс тәжірибесін жақсартып, оқыту мен оқу үдерісіне жаңа серпін әкелуде. Осы жағдайда мұғалім инновациялық дамудың негізгі қатысушысы және маңызды ресурсы болып табылады. Білім саласындағы заманауи талаптарды сапалы орындау үшін мұғалім жылдам өзгеріп жатқан ортаға тез бейімделіп, жаңа құзыреттіліктерді игеріп, жеке кәсіби өсуін жоспарлап, өзіндік жеке білім алу тәжірибесін жетілдіруді үйрену қажет.

Деңгейлік бағдарлама аясында ұсынылған тәлімгерлік идеясы мұғалімдерді кәсіби дамытуды, соның негізінде оқыту сапасын жақсартуды қарастырады. Сондықтан жас маманның кәсіби және тұлғалық дамуының қайнар көзі тәлімгерлік мектептің маңызды жұмыстарының бірі. Себебі, кез келген ортада жылдар өткен сайын ұжым мүшелері ауысып тұрады. Ол заңдылық. Жаңа келген буынды жақсылап, нақтылап педагогикалық тұрғыдан қаруландыру- мектептің болашағына жұмыс жасау деп түсіну керекпіз.

Педагогикалық шеберлік орталығында тренер «Мектептегі тәлімгерлік жұмысын жаңаша қалай ұйымдастыруға болады?» тақырыбында коучинг өткізіп, ой қозғады. Тәлімгерлік жұмысының жаңа тиімді бағыттарын қарастыру сол кезден басталды. Тиімді жұмыстану үшін мақсат белгіледім: кәсіби даму жолында өз бетінше және асқан жауапкершілікпен өзіне жүктелген кәсіби міндеттерді орындай алатын деңгейге жеткізу. Демек, жас маманға 3 жыл бойы тәлімгерлік ету деген дәстүрлі ұстанымды «өз бетінше кәсіби проблемаларын шеше алатын дәрежеге жеткізу»деп өзгерттім. Тәлімгерлік нәтижеге жетелейтін іс-әрекет болғандықтан әр жас маманды жеке қажеттіліктеріне байланысты жеке дамыту керек. Ол үшін әр жас маманға тәлімгер тағайындау керек. Дәстүр бойынша тәлімгерлікті тағайындау авторитарлық әдіспен жыл басында бұйрық шығарылатын еді. Ол жағдайда тәлім алушының қажеттілігі,

тәлімгердің де қызығушылығы ескерілмеді. Тәлімгерлік ұзақ уақытқа созылған, тәлім алушымен тәлімгердің арасындағы өзара ынтымақтастыққа, сенімділікке негізделген процесс болғандықтан ол әрекетті ұйымдастыруда ешкімді міндеттеуге немесе мәжбүрлеуге болмайды.

Тәлімгерге үміткерді тандау үшін деңгейлік курстан өткен әріптестеріммен, көшбасшы мұғалімдермен кәсіби әңгіме жүргізіп, «Тәлімгерлік кеңес» құрып, болашақ бағытымызды анықтап алдық. Кәсіби әңгімеге шақырылған мұғалімнің бәрі өз тәжірибелерімен бөлісуге дайын екенін айтты. Тәлімгер тағайындау өте жауапты әрекет. Себебі, жас маманды тәрбиелеу, оған өз тандаған мамандығына сенімділік қалыптастыру, өз кәсібін, өз пәнін, барлық шәкіртін, мектебін шексіз сүйетін адамды тәрбиелеу үшін, жас маманның бойына өзін өзі жетілдіруге, өзін өзі дамытуға мотивация беру үшін тәлімгердің өзіне үлкен талап қойылады. Тәлімгерлік ісіне қызығушылық пен сүйіспеншілік пен қана қарайтын ұстаз тәлімгер бола алады.

Нәтижеге бағытталған тәлімгерлікті ұйымдастыру мақсатында «Кәсіби өсу» тақырыбында жоба құрып жұмыстандық. Жоба мақсаты: күнделікті іс тәжірибеде мұғалімнің кәсіптік білімін көтеруіне мектеп ішінде жағдай жасау. Жоба аясында жас маманға тәлімгер тандауға мүмкіндік беру үшін, шебер мұғалімдердің тәжірибесін презентациялау мақсатында «Үздік тәлімгерлік бағдарлама» байқауын өткіздік. Тәлімгер болушы тәжірибелі мұғалімдер ұсынған бағдарламаларында тәжірибесін көрсетіп, қай бағытта қандай кәсіби көмек көрсететіндерін айтты. Байқау нәтижесінде тәлімгерлерге номинация беріліп «Жаңа әдістерді тиімді пайдалану», «Ғылыми жоба шебері», «Табысты сабақ жоспарлау», «Үздік портфолио», «Кәсіби баулушы» иелері анықталды. Тәлім алушы жас мамандар тәлімгерлердің кәсіби бағдарламаларын тындап өздерінің қажеттіліктеріне байланысты тәлімгер тандады.

Тәлімгерліктің келесі кезені жас маманның педагогикалық іс-әрекетін зерттеуден басталды: жас маманның сабағын бақылау, іс-шараларына қатысу, талдау, кәсіби әңгіме, сауалнама жүргізу. Жас маманның педагогикалық іс-әрекетін зерттеу тәлімгер мен тәлім алушыға бірігіп жұмыстану бағдарламасын жасауға, жеке кәсіби өсу картасын құрастыруға көмектесті. Зерттеу арқылы басымдықтарды анықтап алдық. Сол басымдықтар, яғни жас мамандардың әлсіз жақтары, жұмыс бағытымыз болып айқындалды. Басымдықтар әсіресе оқу мақсаттарына, кері байланысқа қатысты, жаңартылған білім беруде сабақты жоспарлауға қатысты болып шықты. Сондықтан, сабақты жоспарлау үшін практикалық жұмыс өткізуге тура келді. Теория мен қатар тәжірибе беру мақсатында тәлімгерлер ықшам сабақтар өткізіп, рефлексия жасау, кері байланыс жүргізу әдістерін үйретті.

Жас маманның сабақ беру практикасын жетілдіру мақсатында мектепшілік педагогикалық қоғамдастық құрып, Lesson Study жоспарладық. Зерттеуді жаңартылған білім мазмұны бойынша оқытылып жатқан жас мамандар беретін сыныптарда жүргіздік. Сабақты зерттеу жас мұғалімдеріме не берді? Біріншіден, Lesson Study сабақты толық зерттеуге, рефлексия жасауға, тиімді әдіс-тәсілдерді анықтауға мүмкіндік берді. Жас мамандарға әдістемелік көмек көрсетілді, деңгейлік курстан өткен тәлімгерлер тәжірибелерімен бөлісті, жаңартылған білім беру талаптарына сай табысты сабақ жоспарын құруды, сонымен қатар мұғалімдер ынтымақтастықта жұмыстану, проблеманы бірігіп шешуді үйренді. Сондықтан LS ұйымдастыру жас маманмен жұмыстың ең маңызды бөлігі болып табылады деп ойлаймын.

Сабақ беру әрекетін жетілдіруде Әлімовтың «Табысты сабақ» әдістемелік құралы жас маманның нұсқаулығына айналды. Белгіленген басымдықтарға байланысты сабақ беру шеберліктерін жетілдіру бағытында тәлімгерлер «Табысты сабақ жоспарын қалай құруға болады?» , «Оқу мақсаттары деген не? Блум таксономиясын қолдану», «Сабақ бойынша рефлексия қалай жүргізіледі» тақырыптарында коучинг өткізілді. Коучингтер барысында мұғалімдер белсенділік көрсетіп, қызығушылық танытты.

Тәлімгерлікті ұйымдастыруда ең маңызды шарты-мақсаттылық, үздіксіздік және жүйелілік. Міндетті түрде әр бір іс-шара нақты жоспарлану керек, сапаға бағытталып өткізілу керек. Тәлімгерлік үдерісінің тиімді болуының маңызды шарты –жоспарланған іс-әрекеттерінің бір бірімен байланысы, бір бірінің жалғасы болу керек. Жоспарлаған жұмыстарымыз қалай жүргізіліп жатыр, жас маман қандай нәтижеге қол жеткізіп жатыр, әрі қарай қай бағытта жүреміз деген сұрақтарға үнемі жауап беріп отыру керек. Ол үшін кәсіби әңгіме жүргіземіз, рефлексия жасаймыз. Жеке тәлімгерлікте кәсіби әңгіме, жеке коучинг, жеке тренинг өте тиімді әдістер, себебі мұғалім өзінің жасаған жұмысына баға береді, талдайды, сұрақ қояды, ұсыныс сұрайды, демек өзінің проблемасын дер кезінде шешеді. Тәлімгерлікті жүргізуде кері байланысты тек сабаққа қатысты жүргізбей, әр-бір өткен іс-шараға жүргізу қажет. Себебі, кері байланыссыз біз қай бағытта даму керек екенін, қай бағытқа өсу керек екенін білу мүмкін емес. Кері байланыс тәлімгерлерге жас маманның жұмысындағы білмей немесе көрмей жүрген кедергілерді анықтап алуға көмектеседі.

Тағы бір енгізген жанашылығымыз кері байланыс алу үшін жас маманның қызығушылығын арттыру мақсатында әр-түрлі әдістерді пайдалану. «Педагогикалық the эфир» телебағдарлама форматы бойынша жас маманнан интервью алу, апталық жұмысты қорытындылау үшін әр жас маман жұмысының «ViVe бейнеролигін мектепшілік ұжымдық чатқа жіберу», «Компромат» телебағдарламасы форматында коучинг, тренингтерден, сабақты талдаудан алған әсерлерімен шынайы бөлісу, шынайы қорытынды жасау, шынайы жауап беру, түсінген-түсінбегеніне көз жеткізу мақсатында тәлімгерлер сұрақ қою арқылы жас маманнан кері байланыс алады. Осы бағдарлама аясында тәлімгерлердің сұрақ қою

шеберлігі, жүйелілігі, мазмұндылығы байқалады, сондықтан тәлімгер бұл бағдарламаға үлкен дайындықпен келеді.

Сонымен қатар, топтық тәлімгерлікті ұйымдастырып, жас мамандар қауымдастығы жұмысын жүзеге асырдық. Мысалы, бастауыш сыныптарға келген жас мамандар бәрі де бір уақытта келді, іс-әрекеттерін зерттеген кезде бірдей қажеттіліктер анықталды. Сондықтан, топта жұмыстануды жөн көрдік. Себебі барлық проблемаларды бірігіп шешті, бірігіп сабақ жоспарлау, бірігіп талдау, бір ортақ кедергілермен жұмыстану жас мұғалімдер үшін өте тиімді, өте пайдалы болды.

Тәлімгерліктің тағы бір түрі, ол қашықтық тәлімгерлік, ақпараттық-коммуникативтік технологиялар арқылы жүргізілетін әрекет. Әсіресе, шағын жинақталған мектеп жағдайында, мысалы 1 химия пәнінен, 1 физика пәнінен жас маман келді. Сол пәндер бойынша бір маман болғандықтан, мектепте басқа маман жоқ. Сондықтан қашықтық тәлімгерлік ұйымдастырдық, магниттік мектеп мұғалімдері тәлімгер болып чат арқылы, телефон арқылы, скайп арқылы, электрондық почта арқылы қолдау көрсетті.

Тәлімгерліктің жаңа бағытын қарастырып, жас маманнан болашақ мектеп көшбасшысын өсіру деп ұйымдастырдық. Тәлім алушыларға 2 жас маман тандалды, оған түрткі болған жас әріптестеріміздің бойындағы табандылығы, іскерлігі, жауапкершілігі, көшбасшылық қасиеттері. Мектептің көшбасшылары тәлімгер атанды. Алдымен «Көшбасшы деген кім?» деген тақырыпта кәсіби әңгіме жүргізіліп, көшбасшылық туралы эссе жазды. Венн диаграммасы арқылы көшбасшы мен басшының айырмашылығын белгіледі. Көшбасшы пайдаланатын кілтті сөздерді жазды. Көшбасшыға тән қасиеттерді жазды. Көшбасшы болуға қандай қасиеттер кедергі келтіруі мүмкін? Деген сұраққа жауап берді. Сонында көшбасшылық туралы белгілі адамдардың нақыл сөздерін бірігіп талқыладық. Осындай жұмыстардың нәтижесінде тәлім алушы әріптесім өзіне сенімді болу, тез уақытта шешім қабылдау шешім қабылдаудағы батылдық деген қасиеттерді әлі де дамыту керек деген пікір айтты. Тәлім алушы адамның бойында көшбасшылық қасиеттері, демек жұмыс жасайтын фундамент болса ғана көшбасшылық дағдыларын дамытуға болады, ал көшбасшылықты үйретуді күнделікті көшбасшының іс-әрекетін зерттеу барысында іске асыруға болады деген түйін жасадық.

Тәлімгерлікті ұйымдастыруда бөліскен көшбасшылық тиімді әдістің бірі болды. Мұғалімдерге үнемі қолдау көрсету мақсатында тәлімгерлік үдерісіне ұжымның мектеп көшбасшылары, тәжірибелі мұғалімдері, өз пәнінің білгірлері тартылып, қауымдастықта жұмыстанды. Корпоративтік мәдениетке бейімдеу, мектеп ұжымының үздік дәстүрлерін, тәртіп ережелерін сақтауға, ұстаздық міндетті саналы түрде және шығармашылықпен орындауға баулу көшбасшылардың құзыретінде болды.

Тәлімгерлікті жүргізуде басты назарда кәсіби мазмұныммен бірге рухани, тұлғалық құндылықтарды қалыптастыру басты ұстанымдардың бірі болып табылады. Осы орайда педагогтің ар-намысы мен қадір-қасиетін, кәсібінің жоғары мәртебесін сақтау, әдеп нормаларын орындау, ұстаздық кәсіп абыройы мен беделі туралы дөңгелек үстел өткізіп, ардагер ұстаздарымыздың ойларын тыңдадық. Жас буынмен үлкен буынның арасындағы сабақтастық жас маманның ұстаз болып қалыптасуына үлкен септігін тигізеді.

Жас мамандарды нәтижеге бағыттап жұмыстандыру үшін рейтинг жүргізу моделін пайдаландық. Рейтинг мұғалімдерді өз жұмыс нәтижесін басқа мұғалімдердің жұмыс нәтижесімен салыстыруға мүмкіндік береді және табысты жұмысқа ынталандырады, жетелейді. Тәлімгерлік аясында педагогтардың кәсіби дамуына үнемі рефлексия жүргізіп, эвалюация жасап отыру керек, келесі қадамдарды белгілеп алу үшін. Жас әріптестеріміздің кәсіби біліктілігін анықтау, кәсіби әрекетің бағалау мақсатында «Даму шеңбері», «Сиқырлы сызғыш», «Жетістік баспалдағы» әдістерін. Қолданамыз.

Болашақта тәлімгер тәлім алушы жас маманның жұмысын ұйымдастырғанда Блум таксономиясы негізінде жұмыстанады деп жоспарлап қойдық. Ұстаздық жолының бастапқы жылында жас маман кәсіби білімін жетілдіру үшін әр-түрлі педагогикалық шараларға қатысады: семинар, коучингтер, сабаққа қатысу, т.б. Блум бойынша білім жинақтау. Бұл кезеңде жас маман «Менің қойын дәптерім» күнделігін жүргізіп, не білгенін, не үйренгенін саралап, талдап толтырып отырады. «Түсіну» деңгейіне көтерілген сатыда жас маманмен кәсіби әңгіме жүргізіледі, педагогикалық диалог жүзеге асырылады. Осы сатыда тәлімгер жас маманның не түсініп жүргенін, қалай үйреніп жатқанын тыңдайды. Блум таксономиясының «Білу» және «Түсіну» кезеңіндегі тәлімгер мен тәлім алушының кәсіби әрекеті бір жылға жоспарланады. Екінші жылы «Қолдану» кезеңі басталып, тәлімгер жас маманның сабағына, іс-шараларына, қоғамдық жұмыстарына қатысып алған білімін қалай қолданып жатқанын зерттейді. Қолдану кезеңінде тәлімгер тәлім алушының іс-әрекетіне үнемі кері байланыс беріп, жұмысын бағалап отырады, уақытылы жетелеу жұмыстарын жүргізу үшін. Келесі «Талдау» кезеңінде тәлім алушы іс-әрекетіне талдау жасап, рефлексивтік есеп жазады.

Рефлексивтік есептен алынған мәлімет тәлімгерге жас маманның жұмысына SWOT –талдау жасап әлсіз және мықты тұстарын анықтауға мүмкіндік береді. Әлсіз жақтарымен жеке жұмыстанып, мықты жақтарын көрсетіп тәжірибесін жинақтап, мүмкіндіктерін пайдаланады. Бұл кезең «Жинақтау» кезеңі. Ашық сабақ беру, тәжірибесін ортаға салу. Блум бойынша соңғы «Бағалау» кезеңінде тәлім алушы өз жетістіктерімен бағаланады: оқушыларының нәтижесі, кәсіби байқаулар нәтижесі, әдістемелік құралдар, баспа материалдарының, бағдарламалар дайындайды. Тәлім алушы Блум таксономиясы кезеңдерінен,

кедергілерді жеңіп, білім,білік, дағдыларын қалыптастырып өтіп шықса оны кәсіби жетілген маман деп есептеуге болады.

Әдебиеттер:

1.«Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, ҚР қызметкердерінің біліктілігін арттыру курсының бағдарламасы

ӘОЖ 378.147.227

Ишанова Г.К., Нурмуханова Г.А.
Назарбаев Зияткерлік мектебі, Орал қ.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІ ПРАКТИКАСЫН МЕКТЕП ЖҰМЫСЫМЕН ӘДІСТЕМЕЛІК ТҮРҒЫДА ТИІМДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Практиканың негізгі мақсаты- студенттерді пән мұғалімі мен кураторлардың біртұтас қызметтерін орындауға дайындау. Педагогикалық практика барысындағы негізгі мақсаттар мен міндеттер: студент жастарды тәрбие жағынан- инновациялық, шығармашылық ойлай білуге тәрбиелеу, педагогикалық қабілеттерді дамыту және қалыптастыру, пән мұғалімдерімен, оқушылармен, ата-аналармен серіктестік орнату болса, білім жағынан- педагогикалық білімін, педагогикалық процестер жағдайын жүзеге асыруға арналған біліктілік пен дағдыларын жетілдіру, шығармашылық- зерттеу дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Студенттердің кәсіби (педагогикалық) практикасы 4 кезеңнен тұрады: дайындық, пропедевтикалық, қалыптастырушы және қорытынды. Әр кезең студент жастардың кәсіби қызметтері мен кәсіби күздіреттіліктерін қалыптастыру бағытында арнайы тапсырмаларды жүзеге асыруға негізделген. Дайындық кезеңі барысында практиканың білім жүйесін, қызмет нормативтері мен бағаларын, жұмыс бағдарламаларын дайындау және бекіту, практика базаларын анықтау, студенттерді атаулы базаларға бөлу, практиканттар мен кафедра әдіскерлерінің жұмыстарының сәйкес болуы, практикаға дайындықты ұйымдастыру бойынша конференциялар, семинарлар мен практикалық сабақтарды өткізу қызметтері қарастырылған. Пропедевтикалық кезеңде студенттер мектеппен, оның құрылымымен, мектеп әкімшілігі мен нормативті құжаттарымен, негізгі бағыттары мен ішкі тәртіп ережелерімен, мектеп жұмысының миссиялары, ұстанымдары мен құндылықтарымен танысады. Құрылымдық кезеңде бекітілген кәсіби қызмет бағдарламасын және практикалық зерттеу тапсырмаларын орындау, есеп құжаттарын жүргізу, кәсіби білік пен дағдыны жүзеге асыру, теориялық білімді практикада қолдану процестері іске асады. Қорытынды кезеңде практиканттардың есебі, студенттер жұмысының бағалануы өткізіліп, практиканттардың білім көрсеткіші нақты айқындалады, кәсіби практиканың нәтижелері талданады.

Болашақ педагог мамандардың педагогикалық әдістемені меңгеруі теориялық білім мен практикалық тәжірибенің өзара байланысы арқылы ғана жүзеге асатыны белгілі. Кәсіби іскерлік пен дағдыларды дәрісханада отырып қалыптастыру мүмкін емес. Педагогикалық практика барысында студенттердің кәсіби әрекеті мазмұнды материалдардың негізінде, практика барысында жетіледі. Шығармашылық деңгейде жұмыстану кезінде өз білімдерін дәлелдеуге тырысады. Практикант ретінде өзінің іс-әрекеттеріне талдау жасап, жұмыс барысында туындаған мәселелерді іскерлікпен шешуге тырысады. Студент жастардың іс-тәжірибесі жоғары оқу орындарында теориялық білімін нығайтуға және әдістемелік тәжірибелерді меңгеруге негізделеді. Болашақ педагог- маманға университет қабырғасында білімділік және кәсіптік бәсекелестікке төтеп бере алатын өз мамандығына ыңғайлы, қабілетті, ерекше педагогикалық қасиеттерді бойына қалыптастыру қажет.

Қазақстан Республикасының білім беру мен ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Сапалы орта білім беруге тең қол жеткізуді қамтамасыз ету, тез өзгеріп жатқан әлемнің жағдайында зияткер, дене бітімі және рухани жағынан дамыған, табысты азаматты қалыптастыру» деп атап көрсетіп өткендейқазіргі таңда білім беру саласында «білікті адамға» бағытталған білімнен «мәдениет адамына» бағытталған білімге көшуді талап етеді. Білім беру жаңаша мазмұнда ұйымдастыру - оның философиялық, психологиялық, педагогикалық негіздерін, теориясы мен тәжірибесін тереңірек қайта қарауды қажет ететіндігі белгілі. Елбасымыз да білім және ғылым саласына үнемі көңіл бөліп келеді, «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауында да бұл мәселе назардан тыс қалған жоқ. «Ең алдымен, білім беру жүйесінің рөлі өзгеруге тиіс. Біздің міндетіміз - білім беруді экономикалық өсудің жаңа моделінің

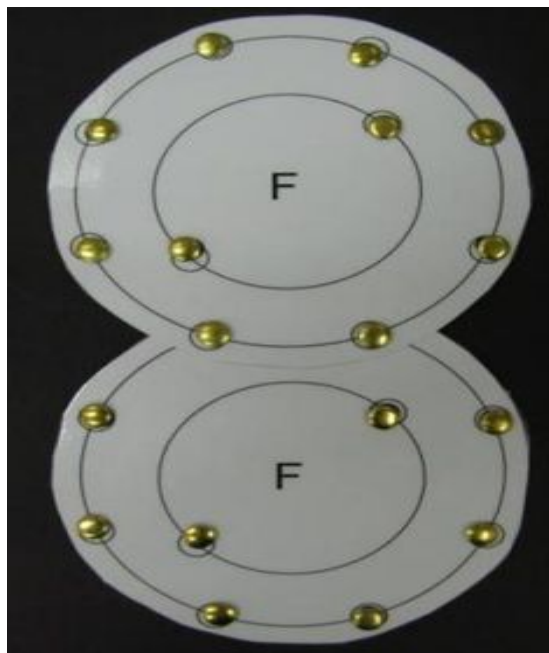
орталық буынына айналдыру. Оқыту бағдарламаларын оқушылардың сыни ойлау қабілетін және өз бетімен іздену дағдыларын дамытуға бағыттау қажет», - деген жолдар - соның дәлелі.

Болашақ мамандарды тәрбиелеуде педагогикалық практиканың маңызы зор екендігі белгілі. Болашақ жас мамандарды даярлау білім беру саласындағы өте жауапты міндеттердің бірі. Білім саласындағы білім мазмұнында көптеген өзгерістердің орын алуы, заманауи талаптарға сәйкес, бүгінгі бала, ертеңгі маман бәсекеге қабілетті болуы үшін барлық мектептер жаңартылған білім мазмұнына көшіп, 2016 жылдың 1 қыркүйегінен бастап еліміздің барлық мектебіне енгізілген болатын. Жаңартылған білім мазмұнына көшуде цифрлық оқыту ресурстарын (ЦОР) қолданудың маңызы зор, сондай-ақ, ЦОР-оқыту барысында қолданылатын бейнематериалдар мен интерактивті сабақтарды қолдану керектігін ескере отырып, ЦОР мұғалімдерді педагогтық оқыту жұмысынан аластатпайды, керісінше бейнематериалдар мен интерактивті сабақтар мұғалімнің оқушыларға қажетті ақпараттарды жеткізу міндетін айтарлықтай жеңілдеті алатын көмекші құрал екендігін атап өту керек. Қазіргі таңда білім беру процесі барысында цифрлық оқыту ресурстарын қолдану мақсатында мектептерді техникалық құралдармен жабдықтау да іске қосылды. Ғылым мен техниканың даму жағдайында ғылымның әр саласында білім мазмұны мен көлемінің өсуіне байланысты ЖОО мен мектеп арасындағы сабақтастықты нығайту барысында тығыз жұмыстану керек деп білеміз. Өйткені, болашақ ұрпаққа білім беру, тәрбиелеу мұғалімдер мен оқытушыларға тікелей байланысты екендігін атап өту керек. Сондықтан да заман талабына сай маман дайындау барысында мектеп мұғалімі мен ЖОО әдіскерлерінің бірлескен жұмыс жоспарының бағдарламасын ұйымдастырып, студенттердің педагогикалық практикасын мектеп жұмысымен әдістемелік тұрғыда тиімді ұйымдастыру жолдарын қарастыруды міндеттеуіміз қажет. Мектепке практикаға келген практикант жастардың біразының қиындықтарға ұшырауы, бірыңғай жүйенің жасалмауы, педагогикалық практиканың тиімділігін арттыратын әдіс-тәсілдердің, шарттардың, амал-жолдарының айқындалмағанын, ғылыми-әдістемелік нұсқаулардың, оқытудың жаңа ақпараттық технологияларын кеңінен қолдану мен дидактикалық материалдардың сәйкес болмауы, теориялық-әдістемелік нұсқаудың мазмұны мен мәнінің жеткіліксіздігі арасында қарама-қайшылықтың болуы анық байқалады. Студент жастардың мектеп базасында практикадан өтуі барысын тиімді ұйымдастыру мақсатында ЖОО әдіскерлері мен мектептің ғылыми-әдістемелік жұмысы арасында ортақ бағдарлама ұйымдастырылып, практикадан өтетін педагогикалық база арнайы таңдалып, мектеппен шарт бекітіліп, ЖОО әдіскері студенттерді 3 курстың I- семестрінен бастап мектеппен таныстырып, педагогикалық практиканы өткізетін әдіскер мұғалімдермен бірлескен ортақ жұмыс жоспарын құруды қолға алса. Бірлескен ортақ жұмыс жоспары негізінде әдіскер-мұғалім студенттерді мектептің оқу бағдарламасы, оқу жоспары, оқу бөлімдері мен қысқа мерзімді жоспарлар құру, сабақтың мақсаты мен оқу мақсаттарын анықтау, сабақта жүргізілетін іс-әрекеттер мен сабақтың тақырыбына сәйкес қолданылатын ресурстарды іздеу, сілтемелермен жұмыстануды және оқыту және бағалау әдістері, бағалау құралдарымен танысуды ұйымдастыру қажет деп ойлаймыз, арнайы ұйымдастырылған мақсатты педагогикалық процесс жағдайларында мұның өзі әлдеқайда ертерек және тиімді өтеді. Егер мектеп ұйымы ЖОО студенттерінің практикалық тұрғыда дамуына қолайлы жағдай жасап, бірізді сатылы бағдарлама ұсынып, мектеп пен университет арасындағы байланысты жандандырып жұмыстанса, студенттің актуальды және іргелес даму деңгейін дәл анықтауға бағыт беріп, келешекпен байланысты сенімін қалыптастыруға болар еді.

Кәсіби практика жоғары оқу орнында алған теориялық білімді бекіту, тәжірибелік практиканы және құзыреттілікті арттыру үшін, сонымен бірге озық тәжірибені меңгеруге бағытталған. Өндірістік практика мақсаты- негізгі құзыретті бекіту, практикалық шеберлікті және оқып жатқан мамандық бойынша кәсіби қызмет тәжірибесін меңгеру болып табылады. Педагогикалық практиканы кезеңмен жұмыстандыруды қолға алу керек. Осы орайда педагогикалық практика басталмас бұрын студенттер педагогикалық практиканың міндеті мен мазмұнына сәйкес 3 курстың II- семестрінде студенттер мектеп мұғалімінің әдістемелік көмегі арқылы педагогикалық білім базасын құрып, оқушылардың білім алуына қажетті дидактикалық материалдарды дайындау, жинақтау жұмыстарын ұйымдастырудың әдіс-тәсілдерімен танысып, үйреніп, әдіскер пән мұғалімнің нұсқаулығы бойынша берілген тақырып негізінде жүргізуге ат салысуын жүзеге асыру дұрыс болар еді. Студенттердің практикалық жұмыстарына пән мұғалімдері тарапынан түзетулер енгізіліп, кері байланыс беріледі. Егер де осы бағыттағы әдістеме тиімді ұйымдастырылса, біріншіден- әдіскер пән мұғалімі үшін де, болашақ маман үшін де дидактикалық әдістемелік құралдар топтамасы жинақталатын болады, екіншіден- студенттердің пәнін мазмұнын жетік меңгеруіне, заманауи инновациялық технологияларды жүйелі қолдануға, іскерлігін қалыптастыру мен өзін-өзі дамытуға мүмкіндік береді.

Осы орайда мектептерде «STUDENT PORTFOLIO» әдістемелік жұмыстар орталығын онлайн түрде ұйымдастырып, студенттер өздеріне берілген тақырып бойынша оқушыларға арналған жұмыс парағын, дидактикалық материалдар немесе қосымша тапсырмалар жинақтарын, ресурстарды іздеп, сілтемелерін дайындап, болашақ мамандардың кәсіби біліктілігі мен дағдыларын қалыптастыру, болашақ педагогтардың кәсіби қалыптасуында үлкен және маңызды рөл атқарады деп білеміз. Студенттердің орындаған тапсырмалары онлайн порталда жинақталады, әр студент өзінің дайындаған тапсырмасын ғана көре алады, тапсырмалары мазмұны арнайы сарапатамадан өтіп, басқа да студенттердің жұмыстары бағаланып болған соң, жақсы нәтиже берген әдістемелік материалдар жинағын студенттер бір-бірімен рұқсат ала отырып қана, алмастыра алады. Студенттер онлайн желілік жүйесінде жұмыстану арқылы

өздерінің «STUDENT PORTFOLIO» жинағын болашақта мектеп мұғалімі ретінде «TEACHER PORTFOLIO» әдістемелік құралдар мен материалдар жинақтамасына ауыстырып, өздерінің практикасында қолдануға мүмкіндік алатын болады. Студенттердің мектептегі педагогикалық практикасының «STUDENT PORTFOLIO» жинақтамасы ЖОО кафедра оқытушыларының іс-тәжірибелеріне де негізделіп, мемлекеттік стандартқа сәйкес жасалатын болады. Осы тарапта ұйымдастырылған бағдарлама мектептің және ЖОО факультетінің оқу-әдістемелік кеңесінде бекітілетін болады. Мақсатты ұйымдастырылған және тиянақты өткізілген педагогикалық практика студенттерді оқыту мен тәрбие жұмысының қазіргі өмірімен байланысын күшейтуге, болашақ ұстаздың балалар және жасөспірімдермен байланысын күшейтуге, болашақ ұстаздың балалар және жасөспірімдермен тығыз қарым – қатынаста болуына және студенттің пән бойынша психологиялық – педагогикалық білімінің қалыптасуына оң әсерін тигізеді.

Химия пәні бойынша оқушыларға арналған дидактикалық материалдар үлгісі

Copy and Paste Technology			
Monitor	Keyboard	CPU tower	Webcam
Mouse	Printer	DVD drive	Flash drive
Speakers	Tablet	Headphones	Video Cam
Camera	Blank CDs	Microphone	E-Reader

Информатика пәні бойынша оқушыларға арналған жұмыс парағы үлгісі

Әдебиеттер:

1. Абдуллина О.А., Загрязина И.Н. Педагогическая практика студентов. – М.: Просвещение, 1989.
2. Әбілдаев Е. Педагогикалық практиканың рөлі. Қазақстан мектебі, №11-12, 2005 ж.
3. Кенжебеков Б.Т. Жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру: пед. ғыл. ...автореф.:13.00.08. –Шымкент, 2010. -40 б.
4. <https://www.teacherspayteachers.com/Product/Computer-Parts-fill-in-the-blanks-1449137>
5. <http://ozzgreen.weebly.com/blogozz/tabla-peridica-volumtrica-interactiva>

Тутебаева А. А.

Ұзынкөл ЖОББМ, Теректі ауданы

МАГНИТ, ЖЕЛІМ, ҚОЗҒАУШЫ КҮШ МОДЕЛІНІҢ ЖАС МАМАНДАРМЕН ЖҰМЫСТАНУДАҒЫ РӨЛІ

Мектеп басшысы ретінде ролімді сол мектептің ғимаратынан бастап әр қызметкердің жұмысы сапасына дейін жауап беру деп ойлайтынмын. Бұл ой маған үлкен жауапкершілік артатындықтан жұмыс ағымында уақыт тапшылығынан бастап, барлық әрекеттерді өз қадағалауымда ұстау сияқты жүк артатын сезімдер тудырып отыратын. Басшыларға арналған курс бағдарламасы мазмұнын игеру және мектепте тәжірибе барысында оқу – тәрбие үдерісіне енгізу барысында басшы ретінде ұстанымдарым мен көзқарастарыма түзетулер енгізді десем артық болмас. Табысты көшбасшылықты дамыту өзіме артылған жауапкершілікті басқа әріптестеріме сенім артып жүктей алуға мүмкіндік берді. Олай дейтінім мен «Магнит- Желім- Қозғаушы күш» моделі арқылы әріптестерді топтастыра отырып өздері жұмыс жасайтын және өзара ықпалдасуға жұмыс ортасын құра алдым деп ойлаймын. Бұл бағытта жұмыс жасауда мектеп табалдырығын енді аттаған жас мамандармен жұмыс табыстылығын ұйымдастырудың мүмкіншіліктерін байқадым. Сенім арту арқылы оларға жауапкершілік артып, міндеттер айқындауға көмек берілді. Жұмыс барысын бақылау, кездескен кедергілерді шешуде бірлескен отырыстарда әріптестерімнің ұсыныстарын, білдірген пікірлерін зерделеуде екі жақты талдау жүргізуге үйрендім.

Бұл әдістемелік жұмысты ұйымдастырудың формасы жас ұстаздармен жұмысты

ұйымдастыруда **қандай қажеттіліктен** туды немесе **қазіргі таңда өзектілігі**

тұрғысына тоқталсақ:

- Мектепте еңбек өтіліне байланысты тәжірибесі мол ұстаздармен жас ұстаздар арасындағы тәлімгерлік үдерістің көп жағдайда формалды(өзара сабаққа қатысу, сабақ талдау, жоспар құруда көмек беру сияқты) түрде ғана ұйымдастырылуы немесе ұстаздар арасындағы өзара тәжірибе алмасу әлсіз;

- Қазіргі таңда әдістемелік бірлестіктер жұмысын жүргізгені үшін ақы төленбейді, сондықтанда әдістемелік және тәлімгерлік жұмыстың жауапкершілігі жүктелген ұстаздар материалдық қолдауды сезінбейді;

- Жаңартылған білім беру мазмұнына көшудің бір қыры ұстаздардың кәсіби өсуі мен көшбасшылық ролін арттыру болса, тәжірибелі мамандарды әсіресе зейнеткерлік жасқа 5-9 жыл қалған мұғалімдер арасында көшбасшылыққа тартуда ұстаздар арасында құлықсыздық, «менің жылдар бойы жинақтаған тәжірибемді өзгерту қиын» деген ойдағы ұстаздар мотивациясының төмендігі болса, ал жас мамандармен жұмысты үйлестіруде оларға тәжірибе жетіспеу себебі туындайды;

- Шағын жинақталған мектеп жағдайында бір пәннен бір немесе екі ғана пән мұғалімінің болуы осы пән аясында жас мамандардың басқа әріптестерімен тәжірибе алмасуы, әдістемелік жұмысты қарқынды жүргізу шеңберін тарылтады;

- Ұстаздар арасында тәжірибе алмасу өзгенің сабағынан «сын» іздеу сияқты бір жақты талдауға негізделіп өзара ашық пікірлесу, сабаққа енуде жас ұстаздар арасындағы «қорқыныш» сезімі сияқты кері әсерлер, жағымсыз психологиялық ахуал тудырады;

- Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша жас мамандардың және жалпы ұстаздардың сабақ үдерісін ұйымдастыруда кездесетін кедергілерді бірлесе шешу қажеттілігі;

- Қорыта айтқанда, жоғарыда аталған кедергілер әр мектеп ұжымында болуы немесе басқа да кедергілер аймағы анықталуы мүмкін. Мектептегі тәлімгерлік жұмысты ұйымдастыру белгілі бір деңгейдегі жетекшілік етуде тұтастық циклінде жүзеге асырылатын нақты технологияның болуын қажет етеді. Яғни диагностикалық талдау, ақпараттық- әдістемелік қолдау, коррекциялық бағалау шаралары мен эвалюациялық талдау қатар жүргізілгенде ғана нәтиже бермек деп түйіндеймін. Осыған орай тәлімгерлік жұмыс мазмұнында осы үш құрамдас компоненттердің болуы қажет.

Мектепте Магнит- Желім- Қозғаушы күш моделі бойынша әдістемелік серіктестік ортасын құру басымдығы келесі міндеттерді шешуге бағытталған:

- Мұғалімдер арасында тәжірибе алмасу үдерісін ашықтық қағидаттарына негіздеп дамыту;

- Оқыту мен оқу үдерісіндегі проблемаларды шешуде бірлескен жеке және топтық зерттеулерге жас мұғалімдерді тарту арқылы кәсіби өсуге қолдау көрсету;

- Мұғалімдердің әдістемелік тәжірибесінде жеті модуль идеясын қолдану деңгейіне көтеру арқылы сабақ сапасын арттыру;

«Магнит» компоненті

Магнит- басшылар мен мұғалімдерді жас мамандармен жұмыстың жаңа тәсілдерін байқап көруге тартатын күштер, ниеттер мен бұл жұмыс беретін артықшылықтар. Бұл дегеніміз басшылар мен мұғалімдер қоғамдастыққа өз еріктерімен кіріп, іске қатыстырылған барлық адамдар оқушылардың оқу

үлгерімдерін жақсарту үшін атсалысқан жағдайда дамыту ісі барынша нәтижелі болатындығын білдіреді. Өзгеріс енгізудің бастапқы кезеңінде оқу мен оқыту тәжірибесін өзгерткісі келетін адамдарды, бірлесіп жұмыс істей алатын және жаңа тәсілдерді жүзеге асыра алатын адамдарды анықтап, солармен жұмыс істеуді бастау тиімді болмақ. Яғни, **«Магнит»** ретінде қарастырылып отырған компонент мектепте белгілі бір мақсатқа немесе субъектілермен жұмыс жасауға бағытталған мұғалімдерден құралған топтар түсіндіріледі. Мысалы мектептегі проблемалар мен айқындалған мақсатты орындау үшін біріккен шығармашылық немесе жұмыс тобы. Өз мектебім жағдайында бұл моделді мен әдістемелік жұмысты тиімді ұйымдастырумен қатар жас ұстаздармен жұмысты белсендіру мақсатында ұйымдастырып көрдім. Жас ұстаздарға тәлімгерлік етуші топ тәжірибелі мамандардан құрылып өз қатарларына «магнит» ретінде жас мамандарды тартуды мақсат етті.

Топ мүшелері жұмыс бағыты анықталғаннан кейін өз міндеттері мен жұмыс мазмұнын айқындап алады.

Бұл жұмыс сатысында нені қаперде ұстау керек?

- Жоспар **нақты мақсатқа** бағытталуы керек.
- **Міндеттер** айқын алға қойған **мақсатты орындау үшін** құрылуы керек
- Әр топ мүшесінің **ойы ескерілуі маңызды** (құлықсыз отырған немесе ойы ескерілмеген топ мүшесі алдағы уақытта да белсенді болмауы мүмкін).
- Әр іс- әрекеттен күтілетін **нәтиже айқын, өлшеулі** болғаны жоспардың сапасы мен орындалу деңгейін арттырады
- Орындалатын шараларға **мерзім** белгілеумен қатар **жауаптыларды** да тағайындау міндетті.
- Топ мүшелерінің **аптасына бір рет** кездесуі, атқарылған жұмыстарға талдау жүргізуі **жоспардың игерімділігін**, топ мүшелері арасындағы **өзара байланысты** нығайтады.
- Топ мүшелері өздерінің **«магнит» ретіндегі негізгі ролін** үнемі назарда ұстауы керек, осы топқа жас ұстаздарды тарту, сөйтіп уақыт өте топтың мүшелерін көбейтуді көздеуі қажет.

Оқушылар және мұғалімдермен жұмыстанатын топ мүшелерімен жұмыс сәттері

«Желім» компоненті

Желім- өзгеріс енгізу тобын бірге сақтап, әріптестерді тарап кетуден сақтайтын факторлардан тұрады. («Мектептегі тәжірибе кезеңінде кезеңінде орындауға арналған тапсырмалар» әдістемелік құралы, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы-2017 жыл, 5-бет.) **«Желім»** ретінде қарастырылып отырған компонент құрылған топтар арасындағы үздіксіз байланысты, жағымды психологиялық жұмыс ортасын қалыптастыруды мақсат тұтады. Бұл дегеніміз, «желім» жұмысы табысты болуы үшін барлық адамдар бірлесе жұмыс істейтін мәдениетті дамытуды көздейді деген сөз. «Желім»-нің тартылыс күшін ұйымдастыру мектеп басшылары мен көшбасшы ұстаздарға жүктеледі. Әдістемелік бірлестік жетекшісі немесе топ көшбасшыларына жүктелетін жауапкершілік «магниттік» топтың қалыпты, тұрақты жұмыс жасауын қамтамасыз ету болса, ал мектеп басшылығы топтар арасындағы тығыз байланыстың болуына мүдделі болуы шарт. «Желім»-нің өз қызметін атқаруы үшін барлық жұмыс тобына ортақ ашық отырыстардағы пікір алмасу, тәжірибе алмасулар өткізу маңызды. Бұл отырыстар нақты проблемаларға, тақырыптарға бағытталған коучинг, семинар, дөңгелек үстел немесе басқа формада ұйымдастырылуы мүмкін. Мектеп дәлізінде немесе ұстаздар бөлмесінде «Алғыс айту» тақтасын ілу - стикерлер арқылы әр ұстаздың өз ойын айтуына, ұжымда жағымды психологиялық ахуал орнатуға көмектеседі деп ойлаймын. «Алғыс айту» тақтасы арқылы уақыт тапшылығын шешуге, ұстаздардың бір – біріне деген кәсіби ілтипатын білдірумен қатар тәжірибе алмасу құралы ретінде пайдалануға болады деп есептеймін. Ал мектеп басшылығы мен әдістемелік бірлестік жетекшілері, топ көшбасшылары ұжым мүшелерінің белсенділігін осы тақта арқылы бағалай алады.

Бұл жұмыс сатысында нені қаперде ұстау керек?

- «Алғыс айту» тақтасынан ұстаздар белсенділігін бағамдау **«жасырын»** жүргізілгені дұрыс. Оның нәтижесі бойынша ұстаздар соның ішінде жас мамандар өздерін **жағымсыз сезінбеуі** маңызды.

Тақтадан алынған ақпарат тек басшылар үшін әр мүшенің белсенділігін анықтау арқылы сол ұстазға ғана **көмек беру үшін** пайдаланылуы қажет.

- Мектеп басшылығы, көшбасшы ұстаздар уақыт ағымында топтар арасындағы проблемаларды немесе барлық топтарға ортақ проблемаларды **анықтай алуы және шешу формаларын жоспарлауы** маңызды.

- Атқарылған жұмыстардың нәтижесін **уақтылы талдау, баға беру, мадақтау арқылы қолдау көрсету** «желім» нің негізгі міндеті болып табылады.

- Мектеп басшылығы мен көшбасшы ұстаздардың **сын айтудан гөрі шешім жолдарына бағыттауы** маңызды.

- Жас ұстаздармен жұмыс формасы **бейресми, ресми кездесулер** де болуы мүмкін.

- «Желім» қызметі төмендегі **сұрақтарға жауап іздеуден** тұрады: әріптестер *бір – бірімен ықпалдаса жұмыс жасай ала ма?* (бір – бірінің идеяларын толықтыра ма, жаңа идеяға тың көзқарас білдіре ала ма, өздеріне жүктелген міндеттерге ынталы ма, көшбасшылық белгілері қандай?), екіншіден *осы топтың жұмысында не нәрсе кедергі, даму мүмкіндіктері қандай* (командалық рух қаншалықты берік, жұмыс нәтижелеріне қаншалықты сенімді, даму мүмкіндіктерін еселеу үшін қандай шешім қабылдаған тиімді?) үшіншіден *жұмыс топтары арасындағы топаралық байланысты қалай бағалауға болады?*(топаралық байланысты қалай ұйымдастырдыңыз?, қандай құрал арқылы бағалар едіңіз?)

Сабақ үдерісін зерделей отырып анықталған проблемаларды бірлесе шешу сәттерінен

«Алғыс айтамын» тақтасы

«Қозғаушы күш» компоненті

Қозғаушы күш- жас ұстаздармен өткізілетін іс-шараларды жүзеге асыратын адамдарға қолдау көрсетіп, оларды ынталандырады, аралық түзетулер енгізеді, бейімдеуге мүмкіндік береді, сондай-ақ жаңа мүмкіндіктер мен тапсырмалар беру арқылы әріптестерді алға жылжытуға көмектеседі. Қозғаушы күш болмаса өзгеріс енгізу үдерісі өз бағытын жоғалтуы немесе топ мүшелері дандайсып кетуі мүмкін. («Мектептегі тәжірибе кезеңінде кезеңінде орындауға арналған тапсырмалар» әдістемелік құралы, «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы - 2017 жыл, 5-бет.) **«Қозғаушы күш»** ретінде қарастырылып отырған компонентке жұмыс ағымдағы жас мамандармен жұмыстың даму бағыттарын анықтау, жұмыс барысындағы қарама-қайшылық немесе кездескен кедергілер мен олардың себептерін анықтау міндеті артылады. Бұл жұмыс ауқымы үйлестіруші топқа жүктеліп топ мүшелері анықталған кедергілер бойынша жеке кеңес беруден бастап әдістемелік шаралар, коучинг, семинар және т.б жұмыс формаларын жоспарлап жүзеге асырады. Яғни, «қозғаушы күш» ретінде әрдайым кедергілерді анықтап, сол кедергіні жою бағытында жұмыстанады, басқа топтарға қозғалыс күшін берумен шұғылданады. Жұмыс сапасын талдау алдағы уақытта не нәрсеге назар аудару керектігін, нәтижелер нені меңзеп тұрғанын аңғару, сабақта әдіс – тәсілдердің тиімділік деңгейін анықтау бағытында жұмыстану диагностикалық мәліметтер бере алды. Мысалы жас маман сабақ беретін пән бойынша орта буын оқушыларының оқу мотивациясы төмендеуі себебінен бастауыш сыныпта оқу

озаты болып келген оқушылар үлгерімі төмендеді делік. Үйлестіруші топ диагностика, сауалнама, психологиялық тест немесе тағы басқа жұмыс формалары арқылы кедергілер аймағын анықтап орта буын сыныптарында сабақ беретін пән мұғалімдерімен әдістемелік көмек беру шараларын ұйымдастыруына болады. Бұл жұмыс жас мамандармен жеке кеңес беру немесе пән мұғалімдерінің тобымен де жүргізілуі мүмкін. Немесе жұмыс барысында «магнит» ролін атқарушы топ мүшелері белгілі бір проблема бойынша жұмыстануда кедергілерге тап болды делік. Үйлестіруші топ сол проблеманы бірге зерделей отырып бірлесе шешуге атсалысады.

Бұл жұмыс сатысында нені қаперде ұстау керек?

- Үйлестіруші топ мүшелері **тәжірибелі, алдыңғы қатарлы, көшбасшы ұстаздар, тренер, жаңашыл ұстаздардан** құралғаны жүргізілетін жұмыстың сапалы өз деңгейінде орындалуына кепіл болады;

- Оқу- тәрбие үдерісінде **үлкен немесе кіші проблемалар болмайды**, барлығы да **маңызды** деп қабылданып **терең зерделенуі** қажет;

- Проблемалар **уақтылы шешілмесе** оның шешімі күрделене түсетіндігін естен шығармаған жөн;

- Ұйымдастырылатын әдістемелік шара шешуге қажетті проблема бағытындағы **күтілетін нәтижеге** бағытталуы маңызды;

- **Талдау** қаншалықты **сапалы** жүргізілсе соншалықты **проблема да айқын** болады;

- Қабылданған шешімдердің **мерзімі мен жауаптыларды** белгілеуді топ мүшелері әдетке айналдыруы керек.

Біз моделмен жұмыстануда жас мамандардың өздік ізденіс жұмысына жетекшілік, тәжірибелі мамандармен өзара ықпалдастық бағытында жұмысын ұйымдастыруға тырыстық. Практика барысында кездескен кедергілерді бірлесе шешуде табысты жұмыс ортасы шығармашылық жұмысқа арқау болды деп ойлаймын.

Әдебиеттер:

- 1.«Мектептегі тәжірибе кезеңінде кезеңінде орындауға арналған тапсырмалар» әдістемелік құралы, «Назарбаев Зияткерлік мектептері»ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы-2017 жыл, 5-бет.
2. «Басшыларға арналған нұсқаулық» әдістемелік құралы, «Назарбаев Зияткерлік мектептері»ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы-2017 жыл.

ӨОЖ 370.011.31-051

Жаннатова А.К.
№45 ЖОББМ, Орал қ.

БІЛІМ МАЗМҰНЫНЫҢ ЖАҢАРУЫ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ХИМИЯ САБАҒЫНА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР, ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ

Жаңартылған мазмұнда сабақ берудің ерекшеліктері бұрынғы білім жүйесінен айтарлықтай өзгеше. Оқушылардың өз бетімен білім алуына негізделген жүйе мұғалім тарапынан көп ізденісті талап етеді. Орта білім беру жүйесіндегі жаңартылған білім мазмұны сындарлы оқыту теориясына негізделген тәсіл (Hattie, 2009) арқылы білім беруге негізделген. Заманауи сабақта мұғалім түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, оқушыларды сыни тұрғыдан ойлануға, бұрынғы алған білімдері мен сыныптағы түрлі дереккөздерден, мұғалімнен, оқулықтан және достарынан алған білімдерін жетілдіріп, дамуына жетекшілік етеді. Нәтижесінде сындарлылық теориясына негізделген оқытудың мақсаты – оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімдерін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз етуге жол ашады. {1}

Сабақтың үш бөлімі: басы, ортасы және соңы оқушылардың жаңа білімді өздері игеруге негізделген түрлі әдіс-тәсілдер жиынтығынан тұрады. Сабақта меңгерілуі қажет оқу мақсаттары мен сол мақсатқа жету деңгейін өлшейтін бағалау критерийі, бағалау критерийіне сай құрастырылған тапсырмалар және оқушының тапсырманы орындау деңгейіне сай қалыптастырушы бағалаумен жүзеге асуы қажет.

Өр сабақтың басы оқушыларға сәттілік тілеуден басталып, пәнге деген қызығушылығын арттыруға негізделген ширату жаттығуымен басталуы тиіс.

Ширату жаттығуын қолдану оқушы зейінін шоғырландырумен қатар сабақ тақырыбын оқушылардың өздері анықтауына әкеледі.

Мысалы:7 сынып химия сабағында ширату жаттығуы ретінде: Интерактивті тақтадағы атомның суреті және стол үстіндегі таразыны алуға болады.

Мұғалім тарапынан қойылатын сұрақтар:

Таразы не үшін қажет? Нені өлшейміз? Массаның қандай өлшемдері бар? Таразы мен атомның арасындағы байланыс қандай? Ал осы таразымен мен бір атомның массасын өлшей аламыз ба? Неліктен? Деген сұрақтар арқылы «Салыстырмалы атомдық масса» тақырыбындағы жаңа сабақты сәтті ашуға болады.

Мұғалім қалай оқытамын деген сұраққа ғана емес, оқушылар қалай оқу керектігін үйретуді де басты назарға алу қажет. Бұл үдерісте мұғалім оқушыға: • оқу міндеті қоятын талаптарды түсінуге; • жеке зияткерлік үдерістерін және олардың қалай ықпал ететінін білуге; • тапсырмаларды орындау стратегияларын әзірлеуге және ойластыруға; • нақты тапсырма үшін барынша оңтайлы болып табылатын стратегияларды таңдауға көмектеседі. Осы төрт тармақты іске асыру үшін оқушылардан оқуды үйрену талап етіледі {1}. Мұғалім сыныпта қолайлы оқыту ортасын құру керек, соның арқасында оқушылар ақпаратты енжар қабылдамай, оқу үдерісіне белсенді қатысатын болады. Оқушылардың белсенділігін арттыру үшін топқа біріктірудің түрлі әдістерін қолдануға болады. Тақырыпқа байланысты сурет киындыларына сәйкес, сабақтағы термин сөздерге немесе түйін сөздерге байланысты, кездейсоқ, гендерлік топтар, оқушылардың қызығушылығына байланысты топтарға біріктіру маңызды. Химия сабақтарында түйін сөздер мысалы: атомдар, молекулалар немесе металдар және бейметалдар. Протон, нейтрон, электрон суреттеріне сай топтарға бөлуді тақырыпқа сай жиі қолданамын. Әр топта жұмыстанған оқушы сабақта түрлі қырынан көрінуі мүмкін және бір-бірін оқытуда жақсы нәтиже көрсетеді.

Жаңартылған бағдарлама сабақтарында сабақ барысында жаңа мәлімет ақпарат ретінде беріледі, білім мен түсінікті оқушы өзі қалыптастырады, ал мұғалім – бұл үдерісте көмек көрсететін тұлғаның рөлін атқарады. Яғни оқушы ақпаратты өзі қызығушылықпен игеретіндіктей әдісті таңдаған жөн. Химия сабақтарында жаңа сабақты игеру кезінде ЖИГСО, тергеу әдісі, рөлдік ойындар, БББ кестесі, маршруттық карта т.б әдістері тиімді қолданылып келеді. Әсіресе есептер шығару сабақтарында Жигсо әдісі өте тиімді. ЖАДА аймағы тақырыпты игеруде маңызды, өйткені оқушы өзінің қатар құрбысының түсіндірген тақырыбын жақсырақ меңгеретіндігі дәлелденген. Мұғалім тарапынан дұрыс бағытта жұмыстың жүргізілуін қадағалап, дер кезінде жолға салып отыру қажеттілігі туындайды. Оқушының пікірімен санасу, оқушы үнін ести білу де қазіргі сабақтың ерекшелігінің бірі.

Заманауи сабақта мұғалім жалғыз бағалаушы емес, сабақ кезінде оқушылар өздерінің сыныптастарын және өздерін бағалауға белсене қатысады, және бағалау белгіленген критерийлер арқылы жүзеге асады. Бағалау оқушыны ынталандыруға және өз білімін арттыру үшін қажет екенін үйренуі қажет. Күнделікті сабақта қалыптастырушы бағалаужүзеге асады. Қалыптастырушы бағалау сабақтың өн бойында жүріп отырады. Қалыптастырушы бағалау тәсілдері ретінде: *«Бұрыштар, Ойлан-жұптас-бөліс, Stop-кадр, Серпілген сауал, Допты лақтыру, Конверттегі сұрақ, Элективті тест, Пікір алмасу тәсілдерін қолдануда болады. Ал қалыптастырушы бағалау құралдары ретінде: бағдаршам түстері, смайлик, сигналды карталар, түрлі түсті жалаушалар қолдануға болады.*

Бағалаумен кіріктіріле жүретін кері байланыс оқушының жеткен жетістігін көрсетумен қатар, оқушыларға өзінің оқуын жақсарту үшін қалай жұмыс жасау қажеттілігіне бағыт беруі керек. Кері байланыссыз үлестірілген бағдаршам түстері, фишкалар, жұлдызшалар, бір-бірін тексергенде қойылатын «+» және «-» таңбалары оқушыны жетістікке жетелемейді, керісінше тығырыққа тіреуі мүмкін. Сондықтан бағалау кері байланыссыз құнсыз болмақ. Кері байланыс сапалы, оқушының намысына тимейтін, бағалы, ынталандыру, жетістікке жетуге жетелеу мақсатында беріледі. Мысалы: Жарайсың, сенің бүгінгі нәтижең алдыңғы сабаққа қарағанда көтерілді деп ойлайсың ба? Жақсы, сен көп мысалдар келтірдің, ресурстармен жұмыс жасап қорытынды шығардың, ал бірақ мына жауабыңда ... Бұл жұмысты жақсарту үшін тағы не қосар едің? Егер бұл есепті қайтадан шығару тапсырылса, не нәрсеге басты назар салар едің? Неліктен бұлай болды, тағы қандай жолдары бар еді?

Осындай кері байланыстар оқушыны өз жасаған жұмысын талдауына мүмкіндік беріп, қалыптасқан шеңберден шығып, шығармашылық қабілетінің дамуына септігін тигізеді.

Жаңартылған бағдарлама сабақтарының мақсаты: оқушының алған білімін өмірге қолдана алуына негізделіп, дамыған елдің бәсекеге қабілетті азаматтары болуына септігін тигізу. Ұрпақ білімді болса, ел болашағы да жарқын болмақ.

Мектепке келген жас маман өз пәнінің білгірі ғана емес, оқушы жан-дүниесін ұға алатын, сабақтағы оқу үрдісін тиімді ұйымдастыра алатындай болса- еліміздегі білім сапасы да жоғары болмақ.

Әдебиеттер:

1. «Тәжірибедегі рефлексия» жалпы білім беретін мектептердегі педагогика кадрларының кәсіби даму бағдарламасы МҰҒАЛІМГЕ АРНАЛҒАН НҰСҚАУЛЫҚ
2. © «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016

Ильясова Р. К. , Темрешева А. Ж.

Ж.Досмұхамедов атындағы жоғары педагогикалық колледж, Орал қ.

ПЕДАГОГИКА КУРСЫНДА БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫН ОҚЫП ҮЙРЕНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі таңдағы еліміздегі білім беру жүйесінің ең басты міндеті – білім берудің ұлттық моделіне өту арқылы жас ұрпақтың білім деңгейін халықаралық дәрежеге жеткізу. Мұғалімдер алдында оқыту мен тәрбиелеудің жаңа технологияларын қолдана отырып, жеке тұлғаның дамуына жағдай туғызу қажеттілігі тұр. Жаңа технология әрбір мұғалімнен жаңа ізденісті, шығармашылықпен ойлауды талап етеді. Соның бірі – ХХ ғасырдың 60-70 жылдары АҚШ-тың көптеген білім беру мекемелері кеңінен қолданған Блум тұжырымдамасы немесе Блум таксономиясы. Оның пирамида түріндегі білімнен бағалауға дейінгі алты сатысын жүйелеп көрсету, әрбірінің мазмұнын ашып, тапсырмалар құрастыру студенттердің теориялық білімдерін практикада қолдануға мүмкіндік береді.

Мақала мақсаты: педагогика курсының Жаңартылған білім мазмұнын жүзеге асырудағы рөлін ашу және осы мақсатпен педагогика, психология кафедрасында жасалып жатқан жұмыстарды білім беру саласы қызметкерлеріне ұсыну. Автор жаңартылған білім мазмұнының 7 бағытының ішіндегі Блум таксономиясы (ақыл – ойды қалыптастырудың алгоритмі) бағытын зерттеумен айналысып келеді.

2016 жылы Педагогика, психология кафедрасында 0105000 «Бастауыш білім беру» мамандығына арналған п.ғ.д. профессор Ш.Х. Құрманалина және кафедраның жоғары санатты оқытушысы Г.С.Нурашевамен бірлесе отырып, түлектердің практикаға дайындығын тексеруге арналған жинаққа Блум таксономиясы бойынша сабақ жоспарының үлгісін жасау тапсырмасы енгізілді. Бақыланатын білім, білік және дағдылар болып Блум таксономиясының мақсаты, оның дәстүрлі сабақ құрылымынан өзгешеліктері туралы теориялық білімдері, практикада қолдану болып белгіленді.

Жинақтың теориялық бөлімінде таксономия ұғымының мәні, оны білімдік технология аясында бірінші рет дайындаған Бенджамин Блум (Benjamin Bloom) еңбектеріне қысқаша шолу жасалды. Білім, түсіну, қолдану, талдау, синтез, баға кезеңдерінің әрбіріне мамандықтың ерекшелігіне сай тапсырмалар іріктелді.

Баспасөз бетінде «Блум таксономиясын педагогика пәнінде қолдану мүмкіндіктері» атты мақала жарық көрді. Онда Б.Блум білімдік мақсаттың 3 түрін когнитивтік, психомоторлық, аффективтік анықталғандығы, еліміз мектептерінде тек қана когнитивтік мақсат қолданылып жатқандығы айтылды. Оның 6 деңгейіне сипаттама беріліп, педагогика пәні бойынша тапсырмалар жасакталды.

2017 жылғы ҚРБҒМ Техникалық және кәсіптік білім беру мәселелері бойынша Республикалық оқу-әдістемелік кеңесінде қаралып мақұлданған 0105000 – Бастауыш білім беру мандығына арналған үлгілік бағдарламалар жинағына «Оқушылардың білімді ұғыну сатылары: мотив, қабылдау, түсіну, жинақтау, бекіту, қолдану» тақырыбы енгізілді. Онда Блум таксономиясы: оқу мақсатының деңгейлері; оқушының іс-әрекеті; мұғалімнің іс-әрекеті; оқушыға берілетін нұсқауларды оқу қарастырылған.

Бағдарламаға сай педагогика, психология кафедрасында тәжірибе алмасу мақсатымен ашық сабақтар ұйымдастырылады. Енді сендердің назарларыңызға сондай сабақтардың бірін ұсынамыз.

Тақырыбы Педагогика курсының «Оқушылардың білімді ұғыну сатылары» тақырыбы Блум таксономиясы бойынша оқытылады.

Сабақ мақсаты: «Блум таксономиясының» оқушылардың ақыл-ойын сатылып қалыптастырудың білім мазмұнын меңгерудегі маңызын ашу.

Міндеттері:

- 1.Блум таксономиясы бойынша «Пирамида арқауы» білімді қабылдау қабілеттерінің сатылары ретінде қарастыратынын анықтау.
- 2.Әр деңгейдің атқаратын қызметін меңгерту.
- 3.Шығармашылық тапсырмаларды орындау арқылы Блум таксономиясы бойынша тапсырмалар құрастыру іскерлігін жетілдіру.

Сабақ теория - жаңа материалды өздік жұмыс арқылы меңгерту түрінде өтті. Сабақ мақсатына сай проблемалық, тірек сигналдар арқылы оқыту, АКТ, топтық оқыту, жобалап оқыту технологияларының элементтері қолданылды.

Табыс өлшемдері:

- 1.Блум таксономиясы тармақтарын ажырата білу.
- 2.Блум таксономиясы бойынша тапсырмалар құрастыру.

Ресурстар: Ш.Х.Құрманалина т.б. Педагогика....283 – б. Мектеп оқулықтары, ПӘНДЕР БОЙЫНША ТАПСЫРМА ТҮРЛЕРІ, А3,4 қағаздары, қаламсап, маркер, түрлі-түсті стикерлер, бояу құралдары, компьютер, проектор, презентация, фломастерлер.

І.Ұйымдастыру бөлімінде студенттер түрлі – түсті стикерлер арқылы «Білу, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау, бағалау» топтарына бөлінді. Кеспе қағаздарға топ аттары жазылады.

II Өткен тақырыпты қайталау арқылы жаңа тақырыпты қабылдауға дайындық

Тәсілі: Ой шақыру (10 мин)

Сұрақтар:

- 1) Білу дегеніміз не?
- 2) Түсіну дегеніміз не?
- 3) Қолдану дегеніміз не?
- 4) Талдау (Анализ) дегеніміз не?
- 5) Жинақтау (Синтездеу) дегеніміз не?
- 6) Бағалау дегеніміз не?

Топтар ақылдаса отырып, стикерлерге түйінді сөздерді (қайталанбауы тиіс) жазып айтады.

III. Жаңа материалды мұғалімнің басшылығымен өздік жұмыс арқылы меңгерту

Ақпаратты тану.

Таныстырылымы

20 мин

Мұғалім кіріспе сөз сөйлеп, АКТ –ның элементтерін қолдана отырып, тақырыпты тұжырымдап, оған жоспар бойынша қысқаша шолу жасады.

1. Блумның өмірі мен қызметі.
2. Блумның ойлау деңгейлері туралы көзқарасы.
3. Таксономия түсінігі.
4. Блум таксономиясындағы білімдік мақсаттың үш бағыты.
5. Сабақ тиімділігін көтеру-Блум таксономиясы бойынша танымның барлық деңгейін қатыстыру

Студенттер негізгі ұғымдарды дәптерлеріне жазып отырды. Содан соң әрбір ойлау деңгейіне сәйкесті оқу материалын түсінгендіктің көрсеткішін білдіретін әрекеттер жазылған материалдар таратты. Сол үлгіні пайдаланып, Тәуелсіздік күніне орай Желтоқсан оқиғасы туралы оқу материалдарымен жұмыстанды.

Білім

Желтоқсан оқиғасы қашан болды?

Желтоқсан оқиғасы қайда болды?

Желтоқсан оқиғасының негізгі мақсатын атаңыз.

Түсіну

Желтоқсан оқиғасының негізгі кезеңдерін атаңыз.

Желтоқсан оқиғасындағы болған жәйттерді салыстырыңыз.

Желтоқсан оқиғасында болған фактілерді ретке келтіріп, топтастырыңыз.

Желтоқсан оқиғасы қалай аяқталды?

Желтоқсан оқиғасына қатысқан Қ.Рысқұлбековке неліктен «Халық Қаһарманы» атағы берілді?

Қолдану Егер «Желтоқсан оқиғасы» болмағанда тәуелсіз Қазақстанның бүгінгі келбетін қалай елестетер едің?

Оқиғаны «қантөгіс» емес керісінше бейбіт жолмен шешуге бола ма?

Егер сен үкімет басындағы лауазымды басшы болғанда бұл оқиғаға қалай қарар едің?

Талдау

Болған фактілерді талдаңыз, жүйеге келтіріңіз, баға беріңіз.

Желтоқсанға қатысушылар мен сол кездегі саясатты қарама қарсы қойыңыз.

Сол кездегі биліктің жастарға қолданған саясатын сынаңыз, қорытынды жасаңыз.

Үкіметтің саясатынан жасырын мағынаны табыңыз.

Жинақтау(синтез)

Оқиғаны бейбіт жолмен шешу жолы туралы ұсыныс білідіріңіз.

Үкімет жастарға қандай әрекет қолданғаны дұрыс еді?

Сіз өзіңізді сол студенттердің жастардың орнында елестетіп көріңізші.

Бағалау

Желтоқсан оқиғасының дұрыстығын қорғаңыз, дәлелдеңіз.

Желтоқсан оқиғасына өз бағаңызды беріңіз.

Қантөгістің алдын алудың ықтимал жағдайларын жобалаңыз,

сендіріңіз.

Студенттер топтары өздерінің аттарына сай, мектеп оқулықтарын қолданып, тапсырмаларды жобалады.

Рефлексия кезінде студенттер өз ойларын айтты.

Студенттердің пікірлері: «Әрбір сабақта Блум таксономиясын қолдану керек», Бүгінгі сабақта деңгейлік тапсырмалар арқылы баланың ақыл – ойын қалай дамытуға болатындығы туралы білім негіздерін алдық.

Тілек: «Әлемдегі әрбір оқушының ақыл – ойы осы Блум таксономиясының барлық бөлімдеріне сай болса...»

- 6) Бағалау дегеніміз не?

2018 – 2019 оқу жылынан бастап колледжде «Блум таксономиясын мектепте қолдану» деген тақырыпта жоба жұмысы жүргізілуде.

Жобаның мақсаты: Блум таксономиясының теориялық негіздерін практикада жүзеге асыру

Жобаның ұзақтығы: 8 ай (қыркүйек 2018 – сәуір 2019)

Жобаның күтілетін нәтижелері: Әдістемелік ұсынба

Жоба іске асырылатын орын: Колледж, ЖОББМ

Дайындық кезеңі - Тақырып бойынша теориялық - педагогикалық негіз зерттелді, Блум таксономиясы бойынша ғылыми деректер жинақталады.

Ұйымдастыру кезеңі – Педагогика пәнінің «Дидактика» бөлімінде тақырып бойынша теориялық білімдерді меңгерту. Практикалық сабақтарда тапсырмалар құрастыру. Сарапшылық жұмысқа қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының оқытушыларын қатыстыру.

Қорытындылау кезеңі – Блум таксономиясы бойынша тапсырмалар жинағын шығарып, оның тиімділігін педагогикалық машықта сабақта қолдану арқылы тексеру.

Қаламыздағы №19 жалпы орта білім беретін мектептің базасында қараша айының 5 және 30 аралығында барлығы 24 студент байқау практикасынан өтті. Олар 2 - 3 кластарда қазақ тілінен 2 сабақ әдебиеттік оқу пәнінен 1 сабақ берді. Сабақ беру барысында эксперименттік топ болғандықтан, «Блум таксономиясы» технологиясын қолданды. Практиканттар сабақтарына жаңартылған білім мазмұны бойынша курстан өткен пән мұғалімдері және қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының оқытушысы А.Ж.Темрешева қатысып, берілген сабақтарға талдау жасап, ұсыныстар берді.

Енді назарларыңызға 2018 жылғы 16 қарашада №19 ЖББОМ -те 2 пКШО тобының студенті Ж.Ә. Есекештің 3А сыныбында өткізген «Қысқы кеш» А.С. Пушкин. «Қысқы кеш» М. Иманжанов» тақырыбындағы сабағын ұсынамыз. Сабақ бастауыш сынып мұғалімі А.Ө.Халенованың әдістемелік басшылығымен өтті.

Сабақтың мақсаты: орыс ақыны А.С.Пушкиннің және қазақ балалар жазушысы М.Иманжановтың өмірі, шығармашылығымен таныстыру, «Қысқы кеш» өлеңін және

«Қысқы кеш» әңгімесін оқып, олардағы негізгі идеяны меңгерту, оқушыларға бағыт-бағдар бере отырып, өз бетімен жұмыс істеуге, өздігінен қорытынды жасауға машықтандыру; олардың шығармашылық қабілеттерін дамыту, ой-өрісін кеңейту, сөздік қорын молайту.

«Білу» деңгейінде оқушылардың барлығы мәтінді оқып, Қыс кезіндегі кешке өздерінің өмір тәжірибесіне сүйене отырып сипаттама берді. Мәтінді терең түсініп оқи білу сөздік арқылы жұмыс істей білу деңгейінде жүзеге асады. Сабан, кешеу, лашық, сынсу деген сөздер тақтаға жызылып, мағынасы айтылады. Блум таксономиясының басты ерекшеліктерінің бірі пәнаралық байланыс арқылы өрістейтінін айта кетуіміз керек. Сондықтан тақырып орыс әдебиеті пәнімен байланысу арқылы оқушының зердесін аша түсетіні анық. Мұғалім өлеңді мұқият тыңдап отыруға, ұнтаспадағы жайлы әуен ырғағымен мәнерлеп оқу керектігін ескертеді.

Түсіну деңгейінде оқушылар «Қысқы кеш» тақырыбын мазмұндау, түсіну, суреттеу, жаңа сөз тіркестерін жасау сияқты сатылардан өтті. Мәселен, осы түсіну деңгейінде оқушылар «қыс, боран» сияқты сөздердің мән-мағынасына үңілді.

Бұл екі деңгейден кейін мұғалім оқушыларға **қолдану деңгейінің** жұмыстарын таныстырды. Мұғалімнің бағыттауымен боранның гүлдеген, ұлыған, ысқырған, дыбыстарын салды.

Талдау деңгейінде алған білімнің жіктелуі, негізгі түйінді аңғару, бүгінмен байланыстыра отырып бөліктерге бөлу, айқындау сияқты кәсіби талдауға нық қадамдар жасала бастайды. Онда мәтін құрылысына талдау да жүргізіледі.

Теңеуге тапсырма: "Екі мәтінде жазушылар боранды қалай? суреттеген (нелерге теңейді, кімдерге ұқсатады)?" деген мұғалім сұрағына, оның бағыттауымен әр бала өлеңді бір шумақтан оқып, өлеңде боранды неге теңеп тұрғанын табады. Мысалы: «Жыландай сумаңдап — жыланның қимылы». т.б.

М.Иманжанов өз шығармасында электр стансасының жұмысын және балқыған темірді нелерге теңейтініне мән бер және түсіндір.

Дәптердегі 1-тапсырма. *Алған білімнің жіктелуі*, Мәтіннен ауыл көрінісін сипаттайтын сөйлемдерді бір бөлек, боранның іс-қимылын сипаттайтын сөйлемдерді бір бөлек ықшамдап жазып ал. Жазған екі мәтініне ат қой.

Әрбір оқушының толтырған кестесін оқыту, жазғанын дәлелдету.

Сабақтың соңғы күрделі кезеңі – **жинақтау және бағалау кезеңі**. Жинақтау деңгейінде оқушы дара болжамдардың тұтас бір ұғым тудыра алатынын білу дәрежесіне жетті. М.Иманжановтың Сырттай мүлгіген ауыл іштей қазанша қайнайды» деген сөйлемдегі жазушының ойын мәтінді пайдаланып түсіндірді. Мәтіндегі негізгі ойлардың қалай берілгендігі, тіпті мәтін авторы Мұқан Иманжановтың орнында өзің болсаң қыс мезгілін қалай суреттер едің деген сұрақтарға жауап ізделеді. Әр балаға «Қыс мезгілі қандай болады?» деген сұраққа бірнеше нұсқамен жауап беру тапсырылды.

Ал соңғы **бағалау** деңгейінде оқушылар өз жұмыстарын өздерінше бағалап, шешім қабылдап, ой қорытындысын шығарды. Осы кезеңде әр оқушы «Қыс мезгілі» мәтінінен ұнатқан сөйлем жолдарын айтып өтті. Тіпті әр топтан шығармашыл оқушылар қысқы кешті сипаттап, әңгіме құрайды. Үйден

Далада қар борайды,
. . . . . орайды
. . . . . катады,
деген тірек сөздерді қолданып, өлең құрастырады.
. . . . . боп жатады.

Екі жазушының бірінің қыс туралы мәтінді, екіншісінің өлеңді қандай көңіл күймен жазғандығын анықтайды.

Қысқасы, азғантай уақыттың ішінде тақырып сурет, музыка, сөз өнері, жеке шығармашылық арқылы жан-жақты ашылды.

Шағын эксперимент жұмысының қорытындысы колледждегі педагогикалық машықты қорытындылауға арналған конференцияда талданып, жаңа міндеттер белгіленді. Қазір студенттер машықтың екінші кезеңіне дайындалуда. Сабақ жоспарлары құрылып, Блум таксономиясы бойынша тапсырмалар жасақталуда.

Әдебиеттер:

1. Бастауыш сынып пәндері бойынша педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курсының білім беру бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015.
2. Кеннеди Д. Написание и применение результатов обучения: практическое руководство. Университет Корк (Ирландия), 2007 г. (пер. Карачаровой Е.Н.)
3. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь, с. 145
4. Қылышбаева К. «Махамбеттану» курсына Блум таксономиясы бойынша деңгейлік сұрақ-тапсырмалар қолдану. Оқу-әдістеме құралы. Астана, 2012
5. Қылышбаева К. «Блум таксономиясы – сабақты құзырлылық тұрғысынан құру жүйесі» Астана, 2012. (Сараптамалық кеңес шешімімен 2012 жылдың 23 тамызының №1 хаттамасының негізінде ұстаздың атты іс-тәжірибесі ретінде қорғалып, жұмыс нәтижесі қала мектептеріне таратылған).
6. Студенке арналған нұсқаулық. Бірінші басылым. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2015
7. Уолш А., Вебб М. Пособие по написанию результатов обучения Кингстонского университета, 2002 (пер. Тарасюк Л.Н.)

Интернет материалдары

<https://egemen.kz/article/169305-blum-taksonomiyasy-turaly-ne-bilemiz>

sabaq.kz/13159/кысқы-кеш

ru.wikipedia.org/wiki/Таксономия_Блума

www.openclass.ru >

wiki.tgl.net.ru/index.php/

<http://didaktor.ru/flash/takxonomie/>

<http://www.coun.uvic.ca/learn/program/hndouts/bloom.html>

ӘОЖ 37.08

Назарова Ш. Т.

М.Өтемісов атындағы БҚМУ, БҚО, Орал қаласы

ЖАС ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНЕ ЫҚПАЛ ЕТУШІ ФАКТОРЛАР

Аңдатпа: Мақалада педагог мамандардың кәсіби әлеуметтендіру мәселелері, оның принциптері, бағыты және нәтижесі кәсіби әлеуметтендірудің педагогикалық шарттары қарастырылады.

Тірек сөздер: тұлғаны кәсіби әлеуметтендіру, педагогтың кәсіби әлеуметтенуі, педагогикалық шарттар.

Аннотация: В статье рассматривается проблема профессиональной социализации педагога, ее принципы, направления, а также условия успешной профессиональной социализации.

Ключевые слова: профессиональная социализация личности, профессиональная социализация педагога, педагогические условия.

Abstract: The article deals with the problem of professional socialization of the teacher, its principles, directions, as well as the conditions of successful professional socialization.

Key words: professional socialization of the person, professional socialization of the teacher, pedagogical conditions.

Еліміздің ертеңі, мемлекетіміздің жарқын болашағы білімді де білгір жастардың қолында. Қай заманда болмасын қоғамның қозғаушы күші - жастар. Осы ретте Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Мен, сіздер, бүгінгі жастар ерекше ұрпақ екендеріңізді қайталаудан жалықпаймын. Сіздер тәуелсіз Қазақстанда өмірге келдіңіздер және сонда ер жетіп келесіздер. Сіздердің жастық шақтарыңыздың уақыты - біздің еліміздің көтерілу және гүлдену уақыты. Сіздер осы жетістіктер рухын және табысқа деген ұмтылушылықты бойларыңызға сіңірдіңіздер», - деген сөзі мемлекетпен ұлт болашағы жастар болашағымен тікелей байланысты екендігін айқындайды [1].

«Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасында: «Қазіргі заманғы қоғамда адамнан тек политехникалық білімді болуын талап етіп қана қоймай, жоғары деңгейдегі мәдениет, ғылым мен техниканың түрлі салаларында терең мамандануын, қоғамда өмір сүріп, тіршілік ете білуді талап етеді» [2]. Дарынды, білімді жастар ғана егемендігіміздің ертеңін баянды етіп, қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуына үлес қоса алады [3].

Кәсіби әлеуметтенудің заманауи тұжырымдамасы француз әлеуметтанушы Г. Тардттың кәсіби әлеуметтену теориясынан бастау алады. Өрісі кең кәсіби әлеуметтену теориясын индивидтің қарым-қатынас барысында жалпыға міндетті қабылданған нормаларды меңгеру арқылы әлеуметтік жүйеге араласу процесін сипаттайтын Т.Парсонс өңдемедеген.

Педагогикалық тұрғыда кәсіби әлеуметтену - адамның өмір бойы дамуы мен қалыптасуындағы әлеуметтік нормалар мен мәдени құндылықтарды меңгеру үдерісінде қоршаған ортамен өзара іс-қимыл, сондай-ақ, өзі өмір сүретін қоғамда өзін-өзі дамыту және өзін-өзі табысты көрсету болып табылады.

Жас мамандардың жеке тұлғасын кәсіби әлеуметтендіру төмендегі негізгі міндеттерді көрсетеді:

- жас мамандардың жеке тұлғасын болашағын, саяси және әлеуметтік маңыздылығын өзектендіру;
- интеллектуалдық, ұйымдастырушылық, әдістемелік және тәрбие міндеттерін жүзеге асыруға шоғырландыру;
- ашық ақпараттық, білім беру, жеке тұлғаны кәсіби әлеуметтендіру, қалыптастыру, кәсіби әлеуметтік және тұлғалық кеңістікті құру, жас мамандардың жеке тұлғалық жауапкершілігін сезіну және өз бетінше дербестік қасиетін сақтай отырып, кәсіби әлеуметтік ортаға бейімделуі;
- жас мамандарды рухани, интеллектуалдық және өз денсаулығы мен кәсіби әлеуметтік біліктігі мен жауапкершілігін көтеруді ұйымдастыру;
- жас мамандардың әлемдік және ұлттық мәдениетті игеруіне байланысты толеранттылыққа, келісім және ұлтаралық мәдениет пен қарым-қатынасқа тәрбиелеу;
- қоғамға, қоршаған ортаға, табиғатқа жағымды көзқарас қалыптастыруға ықпал ететін кәсіби әлеуметтік педагогикалық жағдай жасау;
- кәсіби бағдар мен тұлғаның өзін-өзі іске асыруына және өз білімін үздіксіз жетілдіру қажеттігін тудыру.

А.В. Мудрик кәсіби әлеуметтенудің факторлары ретінде макрофакторларды, мезофакторларды және микрофакторларды бөліп көрсетеді [4].

Педагогтың кәсіби әлеуметтенудің макрофакторларына біз әлемде болып жатқан процестердің Қазақстандағы білім беру процесіне әсер ету факторы ретінде қарастырамыз. Қазақстанның білім беру жүйесінің шетелдік, соның ішінде Еуропалық білім беру стандарттарына сай болуы. Әлемдік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында Қазақстан Республикасы отандық білім берудің озық дәстүрлері мен стандарттарын сақтай отырып, әлемдік білім беру тәжірибесіне бағытталған стратегиялық курсын тандады. Бүгінде Елбасымыз алға қойған, дамыған отыз елдің қатарына кіру жөніндегі «Ұлт жоспары - 100 нақты қадам» - баршамызға ортақ жауапкершілік жүктеп, Қазақстанның білім беру саласын жаңғыртуындағы негізгі бағыттарын айқындауды көздейді [5].

Білім мазмұнын жаңарту - білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұнын, оқыту мен тәрбиелеудің әдістері мен тәсілдерін қайта қарастыру болып табылады. Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген, кез келген өмірлік жағдайда функционалдық сауаттылығы мен бәсекеге қабілеттілігін көрсете білетін тұлғаның үйлесімді қалыптасуына және зияткерлік дамуына қолайлы білім беру ортасын тудыру - жаңартылған білім мазмұнын енгізудің нәтижесі болуы керек [6].

Кәсіби әлеуметтенудің мезофакторларына - республикалық деңгейде қабылданып жатқан педагог мамандарға қойылатын талаптарды жатқызамыз. Оларға: біліктілікті арттыру курстары, семинарлар мен конференциялар, шебер сынып, іс-тәжірибе алмасу бойынша іс-шаралар, экскурсия, театр, мұражай, концерт, газет-журналдар, әдебиеттермен жұмыс (әдістемелік, ғылыми, көркем), жаңартылған білім беру бағдарламасына сай келетін, құзіреттілігі жоғары педагогтармен жұмыстану жатады. Педагог мамандардың кәсіби әлеуметтенуіне әсер етуші мезофактордың мақсаты - педагогиканың философиялық көзқарастарын өзгерту, білім беру философиясының парадигмасын қабылдау болып табылады [7].

Келесі факторлар тобына микрофакторлар жатады. Педагог мамандардың кәсіби әлеуметтенудің микрофакторларына - мектептегі ортаны алуға болады, яғни, педагогтардың кәсіби ортаға сіңуі. Мектеп ішінде болып жатқан жаңартылған білім беру процестері педагогтың кәсіби өсуіне, жетілуіне жағдай жасайды және жас мамандардың нәтижелі кәсіби әлеуметтенуіне тікелей әсер етуші факторларды бірі болып табылады. Тәлімгерлермен жұмыс, әдістемелік бірлестік жетекшілерінің отырысы, білімді жетілдіру курстары, ашық және тәрбие сағаттар, әртүрлі деңгейдегі шаралар мен конкурстарға қатысу, тренингтер және т.б. жатқызылады [8, 1].

Жас педагог мамандардың кәсіби әлеуметтенуіне ықпал етуші факторларды анықтау олардың жетістікпен нәтижелі кәсіби әлеуметтенуін қамтамасыз ете алатын педагогикалық шарттар жиынтығын анықтауға мүмкіндік береді.

Бірінші педагогикалық шарт - кәсіби даярлау мазмұнының жас мамандардың кәсіби әлеуметтік интеллектін дамытуға бағыттылығының қамтамасыз етілуі. Бұл шарттың жүзеге асырылуы болашақ мамандардың өзінің кәсіби даярлығының мәнін жете түсінуімен, олардың кәсіби әлеуметтік білімдерін, кәсіби әлеуметтік өзара әрекет етулерінің және кәсіби әлеуметтік болмыстың құндылықтарын санамен пайымдауларының қажеттігімен анықталады. Кәсіби әлеуметтік интеллектінің дамуы болашақ мамандардың әлеуметтік құзыреттілігінің когнитивтік компонентінің жетілуіне ықпалын тигізеді. Осы орайда әрбір нақты тұлғааралық жағдаяттардағы мінез-құлыққа қатысты өз бетімен шешім қабылдауға қабілеттілігінің дамуына басты назар аударылады.

Екінші педагогикалық шарт - болашақ мұғалімдердің кәсіби әлеуметтік мәліметтермен жұмыс жүргізу іскерліктерін дамытудың ұйымдастыру формалары мен әдістерінің жетілдірілуі. Бұндай шарттың жүзеге асырылу қажеттілігі мамандардың кәсіби іс-әрекетінде әлеуметтік-педагогикалық-психологиялық мәліметтердің атқаратын рөлімен анықталады. Әлеуметтік мәліметтерді иелену қоршаған ортада дұрыс бағдар ала білуіне және кәсіби ұжымда қабылданған нормалар мен құндылықтарға табиғи сәйкес келіп өзінің мінез-құлқының барабар бағытын құруға мүмкіндік береді. Осы орайда педагогикалық жұмысты бірнеше бағытта ұйымдастыру шамаланады:

- мәліметтерді іздеу және жүйелеу іскерлігін дамыту;
- талдаушылық қабілеттерін жетілдіру;
- ұжымдық жұмыс істеудің жаңа технологияларын меңгеру;
- өзінің мінез-құлқын саналы түрде басқару.

Жас педагогтардың нәтижелі кәсіби әлеуметтенудің үшінші педагогикалық шарты - болашақ мұғалімдердің жеке тұлғалық сапа-қасиеттерін дамытуға ықпалын тигізетін практикалық бағыттылық әлеуметтік маңызы бар іс-әрекетте тарту. Бұндай шартты таңдауға болашақ мұғалім еңбегінің ерекшелігі негіз болды. Олар біріншіден, кәсіби сипаттағы сан қырлы міндеттерді өз бетімен қоя білу және шешімін табу қабілеттілігіне; екіншіден, баламалы шешімдерді ұсыну және олардың қатарындағы тиімдісін сұрыптау өлшемдерін таба білу іскерлігі; үшіншіден, кәсіби әлеуметтік және өндірістік ортадағы жайсыз, қолайсыз факторларға төтеп беру тұрақтылығы. Осы орайда жеке тұлғаның іскерлік бағыттылығы, өзіне деген сенімділігі, психологиялық такті, жоғары жауапкершілігі, бастамашылдығы, ынтымақтастыққа және шығармашылыққа даяр болу сияқты сапа - қасиеттері алдыңғы қатарға шығады. Осындай сапа - қасиеттерінің дамуына болашақ мұғалімдердің жүйелі түрдегі практикалық бағыттылық кәсіби әлеуметтік маңызы бар іс-әрекетке тартылуы септігін тигізеді. Бұндай нәтижелерге жетудің пәрменді құралдары санатына кәсіби әлеуметтік процестерді бақылау іскерлігін белсендіру, болашақ мамандарды біріккен іс-әрекеттерге қатысуға ынталандыру және өзін-өзі басқару жұмыстарына тарту, кіші командаларды кәсіби әлеуметтік мәні бар іс-әрекеттерге қатысуы жатады [9].

Қазіргі оқу орнын бітірген жас маман - еліміздің келбеті. Бұл жөнінде Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев: «Ғасырлар мақсаты - саяси-экономикалық және рухани дағдарыстарды жеңіп шыға алатын, өмірге икемделген, жан-жақты жеке тұлғаны тәрбиелеп қалыптастыру», - деген тұжырым жасады [10]. Ол үшін бүгінгі оқу үрдісіне сай жас мамандардың кәсіби әлеуметтенуіне педагогикалық шеберлік қажет. Жас маманның бойындағы педагогтік шеберлік - дарынды талант емес, үйрену, ізденудің нәтижесі. Осы орайда жас мамандарға әдістемелік көмек көрсетіп отырудың маңызы зор.

Жас маманның нәтижелі кәсіби әлеуметтенуінің төртінші шарты ретінде оның әдістемелік жағынан білімдерін, дағдыларын, құзіреттіліктерін дамыту және жетілдіруді негізге алу. Әдістемелік жұмыс дегеніміз - ғылым мен озат тәжірибе жүйесінің тұтас жетістігі, бір-біріне қатысты жан-жақты білімі жетілген өз ісінің маманы, шебер ұстаз ісіне бағытталған, ұжымының шығармашылық деңгейде болуына және дамуымен тығыз байланысты. Әдістемелік жұмыста бастысы:

1. Жас маман жұмысындағы қиындықты анықтау.
2. Өз уақытында көмек беру.
3. Ғылыми жетістіктерімен таныстыру.

Жас маманның нәтижелі кәсіби әлеуметтенуіне басты әсер ететін көрсеткіштер: бәсекеге қабілеттілік, білім беру сапасының жоғары болуы, кәсіби шеберлігі, зерттеушілік, әлеуметтік тұлғалы ақпараттық құзіреттіліктердің жоғары деңгейімен сипатталатын рухани-адамгершілігі, азаматтық жауапты, белсенді, сауатты, шығармашыл тұлға болу. Егер жас маман ізденуден жалықпайтын шығармашыл тұлға болса, ол сабақты түрлендіріп, тұлға жүрегіне жол таба біледі. Сондықтан олардың функционалды сауаттылықтарын кәсіби шеберлікпен ұштастыру үшін нәтижеге бағытталған білім беру үлгісінде мақсатты әдістемелік жұмыстарды ұйымдастыру қажеттілігі туындайды. «Адамға оқып-үйрену өмірде болу, өмір сүру үшін қажет» дегендей әдістемелік жұмыстарды жаңаша ұйымдастыруда мұғалім жұмысын жаңашыл педагогтар еңбектерімен таныстыру жұмыстары жас мамандардың үздіксіз ізденісін айқындайды.

Бүгінгі жас маман – ертеңгі ұлағатты ұстаздардың орнын басатын, олардан үлгі алатын, шәкірттердің сүйікті ұстазына айналатын тұлға болуына мектеп ұжымының да ықпалы зор. Сондықтан ХХІ ғасыр бүгінгі ұрпаққа, яғни біздерге бұйырған бақыт деп ойлаймын [8, 2].

Әдебиеттер:

1. www.akorda.kz/.../kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-n-n, 16.01.2019
2. https://baq.kz/kk/news/aimaktik_bak_muragat/regmedia-44473, 11.12.2018
3. Бортко Т.Г. Проблемы социализации учащихся общеобразовательных школ Казахстана. - Алматы, 2005. – 45 б.
4. Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения. / Под. ред. В.И. Добренкова. - М., 2000. – 99 б.
5. melimde.com/bolasha-mamandardi-kesibi-izifushilifin-alipta, 16.01.2019
6. http://alashainasy.kz/ustazdar_ustahanasy/janartylgan-bagdarlama-blm-berudeg-jana-mazmun-103589/, 16.01.2019
7. ҚР Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. - Астана, 2010. – 52 б.
8. Скендірова А. Жаңа формациядағы педагогтың жеке элитарлы тұлғалық үлгісімен іс-әрекетінің психологиялық ерекшеліктері. // «Педагогика және психология». №1 - Алматы, 2009. - 127-130 бб.
9. <https://aikyn.kz/2018/07/09/59872>: сілтемеге жүгіну күні – 11.12.2018
10. Педагогический энциклопедический словарь / Гл.ред. Б.М. Бим-Бад; - М., Большая энциклопедия, 2003. – 528 б.

ӘОЖ 37.01

Орынбасарова Э.О.
№40 ЖОББМ, Орал қ.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕ САБАҚ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ: ЖАС ТАРИХШЫ-МАМАН НЕНІ МІНДЕТТІ ТҮРДЕ БІЛУІ КЕРЕК?

Елімізде орта білім беру мазмұнын жаңарту шеңберінде білім беру үдерісінің құрылымы мен мазмұнына өзгерістер енгізілді. Жаһандану заманында жас ұрпақтың жаңаша ойлау қабілетін, белсенділігін арттыру, білімге деген құштарлығын ояту, отансүйгіштік қасиетін одан әрі дамытуға бағыттау – әрбір ұстаздың басты міндеті деп білемін. Жаңа бағдарламаның ерекшелігі – оқушыға қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлауға, дүниетанымын қалыптастыруға, алған білімін өмірде қолдана алуға үйрету. Осы жаңалықтарға жоғары оқу орнын бітіріп келген жас маман қаншалықты әзір? Күнделікті қарым-қатынасқа түсе отырып, сыныппен жеке, жұптық, топтық жұмыстар жасатуға, спиральді қағидатпен сабақты ұйымдастыруға, оқу мақсаттарын жүзеге асыруға дайын ба?

Бұл істе нәтижеге қол жеткізу кешегі студенттің, бүгінгі мұғалімнің жан-жақты ізденуімен, білімдарлығымен, ой-өрісінің кеңдігімен тікелей байланысты. «Сабақ беру- үйреншікті, жай шеберлік емес, ол-үнемі жаңаны қажет ететін өнер» деген Ж.Аймауытовтың сөзін келтіре отырып, қазіргі жас ұстаздың бейнесін бедерлей түсетін талаптарға тоқталғым келеді. Әр жас маманның бойындағы бар шығармашылық көздерін ашу, жаңалыққа деген ұмтылыстарына дем беріп отыру арқылы біз өзіміздің қоғамдағы негізгі миссиямыз – жас ұстаздарды жаңа сапаға көтеруді табысты шеше аламыз.

Алдымен өзім жұмыс жасайтын Орал қаласындағы №40 жалпы орта білім беретін мектепте бүгінгі күні сараманнан өтіп жатырған студенттерге тоқталып кетсем, бастауыш сыныптар бойынша «Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқыту», «Тәрбие жұмысын ұйымдастыру», «Дене тәрбиесі және спорт», «Бастауыш білім беру», «Музыкалық білім беру», «Негізгі орта білім беру» мамандықтары бойынша 50-ге жуық студент бүгінгі таңда сараманнан өтуде. М.Өтемісов атындағы БҚМУ, Ж.Досмұхамедов атындағы педагогикалық колледж, Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университетінің басшылары мектеп директорымен жыл сайын қыркүйек айында кәсіптік практиканы өткізу туралы келісімшартқа отырып, әр тарап өздеріне нақты міндеттеме алады. БҚМУ ректораты шетел тілі, география, қазақ тілі, физика, тарих т.б. 25 мамандықтан, БҚИТУ 9 мамандық бойынша сараманнан студенттер өткізіп, кәсіптік біліммен қамтамасыз етуге мектебімізбен келісімшартқа отырған болатын. Жыл сайын педагогикалық ұжым алдынан бүгінгі студент, ертеңгі жас маман 250-300 студент сараманнан өтіп, өздеріне тәжірибе жинақтайды.

Келген студенттердің практикасына қолайлы жағдай туындату үшін мектеп әкімшілігі өз тарапынан кездесу ұйымдастырып, студенттерге сауалнама жүргізіп отыру дәстүрлі үрдіске айналып келеді.

Студенттерге сауалнама жүргізу сәтінен

Сауалнамаға 40 студент қатысты, М.Өтемісов атындағы БҚМУ-нің математика, қазақ тілі мен әдебиеті, шет тілі: екі шет тілі мамандықтың 4 курс студенттері, Орал техникалық-гуманитарлық колледжінің ағылшын тілі 2 курс студенттері және Ж.Досмұхамедов атындағы педагогикалық колледжінің «Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқыту» мамандығының 2 курс студенттері қатысты. Сауалнамада «Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша осы кезге дейін білгеніңіз?» деген сұраққа 100% студенттер бағдарлама мазмұнымен таныс, сабақ жоспарын жүйелі құруды біледі, 7 модульді, жаңаша бағалауды және кері байланыс беруді теориялық тұрғыдан білеміз деп жазыпты. Ал, «Пән мұғалімдерінен не үйрендіңіз?» деген сұраққа 60% сабақ мақсатына жету үшін жұмыс жасауды және жаңа әдіс-тәсілдерді үйрендім десе, 20% уақытты үнемдеуді және қобалжымай сабақ беруді, ал 20% электронды журнал толтыруды және бағалау әдістерінің түрлерін үйрендім деп жазыпты. «Сабақ беру барысында әлі де нені үйренгіңіз келеді?» деген сұраққа логикалық тапсырмалар құрастыруды, жаңа әдіс-тәсілдерді көбірек білу, сабақ беру әдістемесін жақсарту-60%, дарынды балалармен жұмыс жасау және тәртібі нашар баланы қалай қызықтыруға болады-10%, ҰМЖ, ОМЖ-ны тереңірек білу-10%, бағалау әдістерін білгім келеді-20% деп жауап берген. Мектеп әкімшілігіне ұсынысыңыз қандай деген сұраққа 80%-ұсыныс білдірмесе, 10%-барлық оқу кабинеттерінде АКТ пайдалану мүмкіндігі болса десе, 10%-қалыптастырушы бағалау туралы студенттер арасында әдістемелік оқыту семинары өткізілсе деген ұсыныс білдіріпті.

Сауалнама нәтижесіне көңіл аударсақ, студенттердің жаңа бағдарламаға деген қызығушылығы мен өзгерістерді білуге, меңгеруге деген ұмтылысын байқаймыз. Олардың мектеп әкімшілігіне қалыптастырушы бағалау туралы оқыту семинарын өткізу туралы ұсыныстары да бізді ойландырады, себебі студенттер бағалауды жан-жақты үйреніп, дер кезінде тәжірибелерінде пайдаланып көруге деген тырысушылығы байқалады.

Сонымен қатар, жаңартылған білім беру мазмұны аясында сабақ берудің жаңаша әдіс-тәсілдерін студенттер өз сабақтарында қаншалықты тиімді қолдана алып отыр деген мәселеде мектеп басшылығы, пән мұғалімдері және университет оқытушылары арасында өзара талқылау назардан тыс қалған емес.

Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінен келген студенттердің сабақтарын пән мұғалімдерімен талқылау сәті

Мектебімізде мектеп кітапханасы студенттердің сабаққа дайындалып, қосымша ізденетін, жаңа әдебиеттер мен ғылыми және әдістемелік материалдарды саралауға мүмкіндік ала алатын орны. Сондықтан оқу орындарынан келетін әдіскерлер тек сабаққа қатысып қана қоймай студенттердің мектептегі барлық жағдайларымен танысып отырады.

География, биология пәндері бойынша оқытушылар мектеп әкімшілігімен бірге мектеп кітапханасында

Міне, осындай сараманнан тарих мамандығының студенттері де жыл бойы өтіп отырады, биылғы оқу жылында БҚМУ-дан 8 тарихшы студент Қазақстан және дүниежүзі тарихы пәндерінен жаңартылған білім беру аясында сабақ үрдісін ұйымдастыру бойынша екі апталық тәжірибеден өтіп, көптеген әдістемелік көмек алды.

Бүгінгі күні білім беру ұйымдарында оқушыларға нені үйрету керек екенін мемлекеттік стандарттар, бағдарламалар белгілейді. Ал, «қалай оқыту керек?» деген сауалға жауапты тек мұғалімнің кәсіби даярлығынан, өзінің нақты мақсаттарын жоспарлап, баланың әрекетін ұйымдастыра білетін шеберлігінен іздеу керек. Сондықтан мектепке келетін жас тарихшы-маманның білуі тиіс мәселерге тоқталсам деймін:

Жас маман-тарихшы мектепке келгенде алдымен ескеруі керек мәселе-тарих пәнінен нормативтік құжаттармен жете таныс болуы қажет. ҚР Үкіметінің 2012 жылғы 23 тамыздағы № 1080 және 2016 жылғы 13 мамырдағы № 292 қаулыларымен бекітілген «Негізгі орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты», ҚР Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығымен бекітілген, 2016 жылғы 23 қарашадағы № 668 бұйрығымен бекітілген жалпы білім беретін пәндердің үлгілік оқу бағдарламалары, 2017 жылғы 25 қазандағы №545 бұйрығының 17-қосымшасы, яғни осы құжаттармен жұмыстану керек. Одан да басқа нормативтік құжаттар: Қазақстан Республикасы Президентінің халыққа Жолдаулары; тарих пәнінен әдістемелік нұсқаулықтар, тапсырмалар жинағы; осы оқу жылына арналған әдістемелік нұсқау хат басшылыққа алынады.

Осы құжаттардың ішінен жас маман оқу бағдарламасының мазмұнына тереңірек үңіліп, ұзақ мерзімді жоспар арқылы әрбір сыныптың жыл бойғы тақырыптық-күнтізбелік жоспары жасалатынын түсіну маңызды. Оқу мақсаттары мен бағалау критерийлерін, ойлау дағдыларының деңгейін, тарихи концептілер мен «Мәңгілік ел» идеясының құндылықтарына да жан-жақты көңіл бөлуі тиіс. Мұны жас маман күнделікті сабағын жоспарлап, қысқа мерзімді сабақты жазу барысында қолданады. Жалпы қысқа мерзімді жоспардың не екенін және оның бөлімдерін қалай жазу керек екенін жас маман тәлімгерімен, басқа да әріптестерімен бірлесе отырып әбден түсінуі тиіс.

Сондай-ақ, жас маман білуі тиіс тағы бір маңызды мәселеге тоқталып кетсек, ол-оқу бағдарламасының мазмұны. Қазақстан тарихы, дүниежүзі тарихы оқу пәнінен білім мазмұны бөлімдер арқылы қамтылған. Аталған бөлімдер сыныптар бойынша оқу мақсаттарын қамтитын бөлімшелерден тұрады. Мұны да тарих пәнін таңдаған әрбір студент, мектепке келген жас маман үнемі есте сақтауы керек. Оқу пәнінің білім мазмұны төрт бөлімді қамтиды: әлеуметтік қатынастардың дамуы, мәдениеттің дамуы, мемлекеттің дамуы және Қазақстанның экономикалық дамуы. Ал осы бөлімдер мына бөлімшелерге сәйкес келеді. Мысалы, «Әлеуметтік қатынастардың дамуы» бөлімі келесі бөлімшелерден тұрады: 1) этникалық қатынастар; 2) әлеуметтік қатынастар. «Мәдениеттің дамуы» бөлімі үш бөлімшеден тұрады, олар: 1) дүниетаным мен дін; 2) өнер мен әдебиет; 3) білім және ғылым. Келесі «Мемлекеттің дамуы» бөлімі 1) мемлекеттің ішкі саясаты; 2) мемлекеттің сыртқы саясаты. Соңғы «Қазақстанның экономикалық дамуы» бөлімі екі бөлімшелерден тұрады: 1) шаруашылық; 2) өндірістік қатынастар және сауда. Барлық жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша оқып жатырған 5-8 сыныптар спиральді қағида-тар негізінде төменнен жоғарыға немесе қарапайымнан күрделіге қарай осы төрт бөлім, тоғыз бөлімшені оқу мақсаттарында қамти отырып оқытады. Бұл жерде пән мұғаліміне сабақты жоспарлау мен оқушыларды бағалауға мүмкіндік беретін бірізділік пен сабақтастықты көруге болады. Осы жерде, дүниежүзі тарихымен салыстыра айтсақ, тура солай төрт бөлім қайталанатын, ал бөлімшелер саны он, «Мәдениеттің дамуы мен өзара әрекеттестігі» бөліміне философиялық жүйелер бөлімшесі қосымша енгізілген.

Тарих пәнін оқытудың тағы бір ерекшелігі, ойлау дағдыларын қалыптастыру және оқу мақсаттарын тиімді жүзеге асыру үшін төмендегі тарихи концептілерге (түсініктерге) негізделген:

1) өзгеріс пен сабақтастық; 2) себеп пен салдар; 3) дәлел; 4) ұқсастық пен айырмашылық; 5) маңыздылық; 6) интерпретация.

Күнделікті сабақты жоспарлау барысында оқу мақсаттарын жүзеге асыру үшін, ойлау дағдыларының деңгейін дұрыс құрылымдау үшін әрбір тарихшы концептіні дұрыс түсінуі керек, яғни бүгінгі сабақта оқушылар қандай нәтижеге қол жеткізуі керек деген мәселе төңірегінде. Әрине, көрсетілген барлық концептіні бір сабақта қолдану мүмкін емес, бірақ мақсатқа сай тиісінше қолдану-бұл сол сабақтың ең ұтымды сәті болары сөзсіз. Сабақ бірізділікпен, жүйелі жоспарлануы үшін және жоғарыда аталған мәселелер қамтылуы үшін әдіс-тәсілдер де сәйкесінше болуы тиіс. Егер қолданылып

отырған әдіс-тәсілдер сәтті таңдалып алынған болса сабақ нәтижелі болып, оқушылардың оқу сапалары жоғарылай берері хақ.

Келесі ескерілуі тиіс мәселе, тарихшы-маман өзінің әрбір сабағын мәңгілік мақсат-мұраттарымыз бен мәдени-рухани құндылықтарымызға негізделген, ұлттық идеяларды бір арнаға тоғыстыратын «Мәңгілік Ел ұлттық идеясының 7 құндылығына негіздеуі тиіс. Бұл,

- Қазақстанның тәуелсіздігі мен Астанасы; қоғамымыздағы ұлттық бірлік, бейбітшілік пен келісім; зайырлы қоғам және жоғары руханият; индустрияландыру мен иновацияларға негізделген экономикалық өнім; жалпыға ортақ Еңбек қоғамы; тарихтың, мәдениет пен тілдің ортақтығы; ұлттық қауіпсіздік, бүкіләлемдік, өңірлік мәселелерді шешуге жаһандық тұрғыдан қатысуы.

Оқушыларды өз Отанын сүйетін, патриот етіп тәрбиелеуде және ұлттық идеяны жас ұрпаққа жеткізуде тарихшы ұстаздарға артар жүктің жеңіл емес екені сөзсіз.

Жоғарыда мектепке сабақ беруге келген жас маман білуі тиіс негізгі құжаттарға тоқталған болсақ, енді жаңа ортада ескеруі тиіс жеке басы талаптарын айтып кетсек:

1. Жас ұстаздың теориялық білімін шыңдай түсуде кәсіби тұрғыдан үйренуге ұмтылуы. Өзіне бекітілген тәлімгермен үнемі байланыс, пән бірлестігіндегі тәжірибелі ұстаздардан мамандықтың қыр-сырын білуге деген ұмтылысы.

2. Шығармашылық деңгейін жетілдіруге деген ұмтылысы, оқытудың жаңа технологияларын меңгеру, жаңашылдыққа ізденуі арқылы келу. Технология қолданылған сабақ ескі мен жаңаның арасындағы байланыс негізінде құрылады. Өйткені жаңа білім ешқайдан келмейді, оның қандай да болмасын бір белгісі өткен білімнен туындайды. Мұндай сабақтарда мұғалім тек оқушының шығармашылық қабілеттерін жетілдіріп қана қоймай, өзінің де ішкі күш-қуатын дамытуға мүмкіндік алады.

3. Жас маман сабақ беретін сыныптардың және өзі жұмыс жасап отырған ұжыммен қарым-қатынасқа түсетін болғандықтан тек педагог ғана емес, тағы бір сапалық қасиеті –оның психологиялық білімінің тереңдігі мәселесі. Мұғалімдік мамандық-адамтану, адамның күрделі де қызықты рухани жан дүниесіне үңілу, баланы түсіну. Баланы түсіну дегеніміз –олардың сезімдерін бағалап, әрекетін, ісін елеулі түрде қабылдау.

4. Төртіншіден, мұғалім бойында ұйымдастырушылық, ортаға бейімделушілік немесе икемділік қабілеттерінің болуы шарт. Кез-келген жағдайда берілген тапсырмаларды тиянақты және жүйелі орындай алатындай, өзінің не істеп жүргенін түсіне алатындай және педагогикалық жағдаяттарды талдай білуі тиіс.

5. Бесіншіден, мұғалімнің адамгершілік ұстанымы, жеке басы мәдениеті жоғары деңгейде болып, ұлттық құндылықтарды меңгерген, өз ісіне талап қоя алатын маман болуы тиіс.

Жас мамандарға педагогикалық ұжым әдістемелік семинарлар, іскерлік тренингтер, оқыту курстары арқылы көмектер бере алады. Жаңадан келген жас маманның кәсіби шеберлігін шыңдауда мектепте ұйымдастырылатын жас мамандар мектебінің, тәлімгерлердің тиімді кері байланыстарының, желілік қоғамдастық аясында ұйымдастырылатын түрлі шаралардың және қалалық білім беру бөлімінің жоспарлы жұмыстарының маңызы зор.

Жалпы, жас мамандарға белгілі қазақстандық педагог, филолог Асхат Әлімовтың сөзімен айтқанда табысты оқытудың формуласын ұсынғымыз келеді: алдымен-жағымды көңіл-күй орната білу, оқушыларды мотивациялау, әрекеттерін белсендендіру, оқушыларға тиімді кері байланыс беру, оқушылардың өз қатесін өзі тауып, түзетуге бағыттау, өзін-өзі бағалау мен бір-бірін бағалау тапсырмаларын ұсыну, аудиалды, визуалды, кинестетикалық материалдар мен тапсырмаларды қолдану, әр сабақта бірлескен жұмыстарды ұсыну және рефлексия. Ал осы жағдайда мектеп миссиясы не дейтін болсақ, жас маманға коллаборативті орта қалыптастыру, кәсіби қолдау, әдістемелік тұрғыда көмектесу.

Қорыта айтқанда, қиындығы мен қызығы қатар жүретін ұстаздық мамандықты таңдаған жастарға айтарым, қоғам ұстаздарға үлкен жауапкершілік жүктеп отыр. Оқушылардың бойына ХХІ ғасырда қажетті барлық дағдыларды дамыту үшін, мұғалімдер тынымсыз еңбектену керек. Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады. Белгілі ағартушы Жүсіпбек Аймауытов «Қазіргі қазақ мектебіне қажеттісі –тек білім беруші мұғалім ғана емес,...баланы өмір сүруге үйретуші ұстаз!» -деген еді. Бұл сөздер бүгінгі күні де өміршеңдігін, өз мәнін жоғалтпай отыр.

Әдебиеттер:

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ». Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 17 қаңтар
2. Назарбаев Н.Ә. **«Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру»**. Қазақстан халқына Жолдауы. 2018 жылғы 5 қазан
3. «2018-2019 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін мектептерінде оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы», әдістемелік нұсқау хат. БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылды (2018 жылғы 15 маусымдағы № 7 хаттама).

4. Әлімов Асхат «Интербелсенді әдістемені ЖОО қолдану мәселелері». Алматы, 2013-448б.
5. Әлімов Асхат <https://cpm.kz/ru/portal/blogs/> «Табысты сабақтың ерекшеліктері»
6. «Мәңгілік ел» идеясының тарихи негіздері. <https://e-history.kz/kz/contents/view/2416>. © e-history.kz
7. **Тульгаева Перуза** «Жаңартылған білім мазмұны - заман талабы» <http://www.bilim-all.kz/jospar/2841-Zhanartylgan-bilim-mazmuny---zaman-talaby>
8. Ханкелді Әбжанов, Зардыхан Қинаятұлы, Дихан Қамзабекұлы, Гүлшат Нұрымбетова, Абдулкадыр Ювалы. Түркі әлемінің көшбасшылары: өткені мен бүгіні. I кітап. Ұжымдық монография. — Астана, «Сарыарқа» баспасы, 2011. — 456 бет.

УДК 37.011.31-051

Жумабаева А. Х.

Средняя общеобразовательная школа им.Л.Клышева, Чингирлауский район, п.Чингирлау, ЗКО

ПОЧЕМУ ПРОФЕССИИ УЧИТЕЛЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНАЯ СЕГОДНЯ? ИДЕИ О ПРИВЕРЖЕННОСТИ ПРОФЕССИИ

«Не тот учитель, кто получает воспитание и образование учителя, а тот, кого есть внутренняя уверенность в том, что он есть, должен быть и не может быть иным. Эта уверенность встречается редко и может быть доказана только жертвами, которые человек приносит своему призванию»
Л. Толстой

Профессия учитель-самая почетная и востребованная профессия в современном мире. Учитель с собственными усилиями лепит человеческую натуру, проявляет особенности характера и личности ребенка, и конечном счете, будущее своего ученика. Я учитель истории и географии, особенность моей специальности обязывает к разносторонним интересам, знаниям, умениям. Единственный профессиональный инструмент учителя –это он сам: его глаза, мимика, речь, душа, интеллект, судьба....

Краткое описание: Учитель — это уникальная профессия, вне времени, моды и географии. Являясь одной из древнейших, она остаётся востребованной по сей день. Как и всё на свете, она претерпевает изменения. Согласно словарю Ожегова, учитель — это лицо, которое кого-либо чему-либо обучает. Если раньше это понятие вызывало лишь одну ассоциацию: школа, то сегодня рамки профессии расширены. Учителя передают нам знания в вузах, курсах английского языка, учат различным бизнес наукам как бизнес-тренеры, коучи, работают над нашей пластикой на занятиях по йоге и танцам.

История профессии: Когда-то давно, когда разделения труда не существовало, учителями становились все старшие, наиболее опытные представители племени/общины. При переходе к разделению труда, учителями становились люди, практиковавшие то или иное ремесло и передававшие тот или иной навык/знание. И лишь в 18 — 19 веках, преподавание как официально признанная профессия стало массовым явлением в Европе и во всём мире....

Социальная значимость профессии в обществе: В 21 веке, когда знаний становится всё больше, наука мчится семимильными шагами, профессия приобретает новое значение для развития общества, мира науки. Учителя сопровождают нас в течение жизни, с детсадовского возраста. Даже за стенами альма-матер, мы продолжаем учиться. Тренер по фитнесу прячет от нас шоколад и заставляет пробежать ещё несколько километров на беговой дорожке. Бизнес-тренер делится новейшими советами мастерства, делая нас более успешными. Коуч работает с нами, индивидуально указывая на наши ошибки, помогая их исправить.

Массовость и уникальность профессии: Основная компетенция успешного учителя, не зависимо от преподаваемой дисциплины и аудитории — эффективная коммуникация. Именно она позволяет донести знания, мотивировать к труду, управлять конфликтами в коллективе. На втором месте — отличное знание предмета. На третьем — терпение, терпение и ещё раз терпение. [1]

Впервые о роли учителя упомянул Конфуций в своих трудах. Древний мыслитель считал, что основная задача наставника- открывать новые знания ученику. В современных условиях престиж и статус профессии оказывает влияние на ее привлекательность для молодежи [2; с.94]. Да, действительно выбор предстоит не легкий. Как выбрать профессию по душе? Как не ошибиться с таким важным выбором? А какая профессия самая важная? Одной из систематизирующих фигур образовательного пространства является учитель. Именно он участвует в разработке и реализации процесса трансляции знаний, он главный фактор первой ступени образовательного процесса, который готовит человека к дальнейшему повышению образования [2; с.41]. У талантливого и инициативного педагога широкие

возможности найти работу. Конечно, это может быть школа, лицей, гимназия. Квалифицированные специалисты нужны в образовательных центрах и различных институтах. Учителям можно совмещать свой педагогический опыт с современными областями знаний (такие как маркетинг, IT и т.д.).

Особенность труда учителя состоит прежде всего в том, что объектом и продуктом его является человек, самый уникальный продукт природы. Причем не просто человек, не его физическая сущность, а духовность растущего человека, его внутренний мир. Вот почему справедливо считают, что профессия учителя принадлежит к числу наиболее важных в современном мире. Специфика профессии учителя выражается в постоянном общении с детьми, у которых есть свои миропонимание, свои права, своя убежденность. В силу этого ведущей стороной педагогического мастерства учителя является умение правильно направить процесс развития подрастающего поколения, так организовать всю деятельность учащихся, чтобы каждый из них имел возможность полноценно развивать свои наклонности и интересы. Значение профессии учителя в обществе всегда занимало важное место в работах великих педагогов, писателей, общественных деятелей нашей страны. Так, в XIX веке К.Д.Ушинский основоположник русской школы научной педагогики, подчеркивая высокую социальную роль учителя в обществе, писал: «Воспитатель, стоящий вровень с современным ходом воспитания, чувствует себя живым, деятельным членом организма, борющегося с невежеством и пороками человечества, посредником между всем, что было благородного и высокого в прошедшей истории людей, и поколением новым, хранителем святых заветов людей, боровшихся за истину и благо. Он чувствует себя живым звеном между прошедшим и будущим...» (Ушинский К.Д. «О пользе педагогической литературы»). В.Г.Белинский, говоря о высоком социальном предназначении учительской профессии, пояснял: «Как важен, велик и священ сан воспитателя: в его руках участь целой жизни человека».[3]

В настоящее время не подлежит оспариванию утверждение о том, что именно личность учителя играет решающую роль в реализации поставленных целей. Результаты мировых исследований в области образования подтверждают тот факт, что, учителя, обладающие соответствующими профессиональными качествами, необходимыми компетенциями и концептуальным пониманием процессов преподавания и обучения, способны качественно изменить образование молодежи [4; Barber & Mourshad, 2007, программа курсов повышения квалификации педагогических работников РК, стр. 44]. Преподавание является настолько сложным мастерством, что в течении всей жизни невозможно абсолютное им овладение. Однако, постоянное взыскательное отношение учителя к собственной практике способствует его систематическому самосовершенствованию на протяжении всей своей карьеры.

От учителя зависит благосостояние нации. По прогнозам рождаемость в Казахстане будет продолжать расти, а в мире, где правит информация, каждый должен будет получить достойное образование. И через 30 лет ничего не изменится – успех будет начинаться со школьной скамьи. Так что профессия учителя начальных классов в одном ряду с теми, кто занимается высокими технологиями. Пока эти профессионалы незаменимы! Страна с высоким уровнем образования лучшие во всех сферах жизни. Мы точно работаем на проекты Плана нации «100 конкретных шагов». План нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева (май 2015 года). Именно в разделе «индустриализация и экономический рост» уделяется внимание образованию.

Шаг 76. Повышение качества человеческого капитала на основе стандартов стран ОЭСР. ПОЭТАПНОЕ ВНЕДРЕНИЕ 12-ЛЕТНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ, обновление стандартов школьного обучения для развития функциональной грамотности. Внедрение подушевого финансирования в старшей школе, создание системы стимулирования успешных школ.

77. Подготовка квалифицированных кадров В ДЕСЯТИ ВЕДУЩИХ КОЛЛЕДЖАХ И ДЕСЯТИ ВУЗАХ для шести ключевых отраслей экономики с последующим распространением опыта в других учебных заведениях страны. По президентской программе «Болашак» с 1993 года ежегодно направляет молодых казахстанцев в лучшие вузы Европы, США, Японии, Китая и др. появилась квота для педагогических работников, работающих по программам начального, среднего и общего среднего образования [5].

Также существует программа «С дипломом- в село». Ее почти 10 лет назад запустил наш Елбасы, и с тех пор в ней приняли участие не одна тысяча молодых специалистов. Они получают хорошие бонусы: во-первых, опыт работы, во-вторых, хорошую зарплату и подъемные средства, в -третьих, решение жилищного вопроса. Ну и, конечно, патриоты своей страны таким образом могут отдать долг государству. Ведь сейчас молодые специалисты в селах как никогда востребованы. В программе могут участвовать лица, имеющие специальность в области: образования, социального обеспечения, здравоохранения, ветеринарии, культуры и спорта, агропромышленного комплекса. Социальная помощь от государства предоставляется в виде: единовременного подъемного пособия суммой 70 МРП (176750 тнг.); выдача кредита в размере 1500 МРП (3787 500 тнг) с ежегодной ставкой вознаграждения 0,01% для приобретения или строительства жилья со сроком до 15 лет. [5].

Вопрос, который мне часто задают, – Чем Вас привлекает ваша профессия?

Чем меня привлекает моя профессия: скажу одной фразой «Учить мыслить, воспитывать чувство прекрасного...». «Работа – лучший способ наслаждаться жизнью», – утверждал И.Кант. Я ни о чем не жалею! Ведь именно благодаря моей работе вокруг меня всегда много людей, которым нужна я и

которые нужны мне. Рядом коллеги – единомышленники, у нас творческий коллектив. Я бесконечно люблю свой класс (у меня это уже второй выпуск), искренне отношусь к своим коллегам и верю, что у моей профессии большое будущее. Часто вспоминаю слова Я.А. Коменского: «Наша профессия самая лучшая, как никакая другая под солнцем». Учитель всегда на пике времени, потому что воспитывает будущее. А будущее должно состоять не только из современных, созданных человеком необходимых вещей, но еще и опираться на проверенный опыт поколений. Учитель, пользуясь новым, не забывает о старом, соединяя их воедино. Учитель всегда креативен, ибо только творческая личность способна не просто увлечь, но и повести за собой. Учитель должен многое уметь, должен быть первым. В какой другой профессии так без остатка отдает себя любимому делу, часами готовясь к предстоящим завтра урокам, допоздна склоняясь над тетрадями своих учеников, чтобы утром, войдя в класс, увидеть сияющие глаза готовые к новым открытиям...

– Нужны ли какие-то особые качества человеку, который решил стать специалистом в этой области?

Есть особые профессиональные качества. Важными профессиональными качествами педагога нужно признать трудолюбие, работоспособность, дисциплинированность, ответственность, умение поставить цель, избрать пути ее достижения, организованность, настойчивость, систематическое и планомерное повышение своего профессионального уровня, стремление постоянно повышать качество своего труда и т. д. В ряду этих качеств – человечность, доброта, терпеливость, порядочность, честность, ответственность, справедливость, обязательность, объективность, щедрость, уважение к людям, высокая нравственность, оптимизм, эмоциональная уравновешенность, потребность к общению, интерес к жизни подростков, доброжелательность, самокритичность, дружелюбие, сдержанность, достоинство, патриотизм, принципиальность, отзывчивость, эмоциональная культура и многие другие. Обязательное для учителя качество — гуманизм. Выражение этого отношения в конкретных делах и поступках. Гуманные отношения складываются из интереса к личности учащегося, из сочувствия ученику, помощи ему, уважения его мнения, состояния особенностей развития, из высокой требовательности к его учебной деятельности и озабоченности развитием его личности. Кроме того, учитель должен быть изобретательным, сообразительным, настойчивым, всегда готовым к самостоятельному разрешению любых ситуаций. Профессионально необходимыми качествами учителя являются выдержка и самообладание. Душевная чуткость в характере учителя – своеобразный барометр, позволяющий ему чувствовать состояние учащихся, их настроение, вовремя приходить на помощь тем, кто в ней больше всего нуждается. Неотъемлемое профессиональное качество учителя – справедливость. Кроме того, учитель обязан быть требовательным. Нейтрализовать сильное напряжение помогает чувство юмора. Недаром говорят: веселый педагог обучает лучше угрюмого, еще Конфуций сказал: «Найди себе любимое дело, и тебе не придется трудиться ни дня!».

Учитель истории – это моя первая специальность, по второй я учитель географии. Интерес к книгам, литературе, особенно исторической, у меня с детства, отсюда – выбор профессии. С годами возникла потребность передавать любовь к любимой истории детям, и вот я учитель истории. Могу сказать совершенно определенно – выбор был осознанным. Осваивая новое для себя педагогическое пространство, я осваивала образовательные программы, методики и технологии, трансформируя их применительно к своему уровню теоретической подготовки, личным качествам, жизненному опыту, вырабатывала свои методические подходы.

– Что вы считаете самым главным в профессии учитель?

На мой взгляд, самое главное в профессии учителя – не ограничиваться только уроком и учебной программой. Учитель, прежде всего, человек, который передает мысль, будит эту мысль в сознании детей, помогает найти себя. «Преподавателям слово дано не для того, чтобы усыплять свою мысль, а чтобы будить чужую», – сказал русский историк В.О.Ключевский. Следуя этому принципу, вместе с детьми постигаем историческую, биологическую, географическую науку через личностное начало в ней, поскольку «ценность имеют те знания, которые приобретены самостоятельным путем».

Должность учителя превосходна, как никакая другая, «выше которой ничего не может быть под солнцем», – писал великий педагог Я.А. Коменский (1592-1670). По словам Я. Коласа (1882-1956), классика белорусской поэзии и литературы, педагог – это не только воспитатель, педагог – это друг человека, который помогает нашему обществу подниматься на высшую ступень культуры. [6].

Научные знания, опыт, желание искать, исследовать, пробовать внедрять новое в свою деятельность составляют сущность педагогической профессии, педагогической специальности.

Если человеку будет интересно работать, будет интересно и детям, а отсюда будет рождаться и высокий результат деятельности — знающий и воспитанный ребенок. И тогда учитель никогда не усомнится в правильности слов Яна Амоса Коменского: «Должность учителя — одна из непревзойденных под солнцем». Это и есть практическая функция педагогики, и реализуют ее только учитель и воспитатель.

Для меня «учитель» – не профессия, не общественное положение, не хобби, не работа. Для меня «учитель» – это жизнь. Я не работаю учителем, я живу учителем мне нравится быть учителем.

Литература:

1. http://studme.org/141401135520/psihologiya/funktsii_pedagogicheskoy_deyatelnosti
2. Воробьева И.В. «Престиж профессии учителя»
3. <http://alligator.org/publ/31-1-0-471>
4. Программа курсов повышения квалификации педагогических работников РК
5. Интернет ресурсы. План нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева (май 2015 года). Интернет ресурс. Программа «С дипломом- в село».
6. <http://nsportal.ru/blog/shkola/obshcheshkolnaya-tematika/all/2012/01/09/rol-uchitelya-v-sovremennom-obshchestve>

УДК 37.012

Имангалиева К.Ж.

СОШ им. Тихоненко, Чингирлауский район

ТРУДНОСТИ В РАБОТЕ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ: СОЦИАЛЬНЫЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Профессия учителя- одна из древнейших. Педагог- это связующее звено между поколениями, носитель общественно-исторического опыта. Общественно- культурная целостность народа, цивилизация, развитие общества, во многом обусловлены ролью учителя и школы. В меняющемся мире профессий, профессия учителя остается неизменной, хотя ее содержание, условия труда, количественный и качественный состав меняются.

Роль педагога в прогрессивном развитии общества значительна по причине того, что он воспитывает молодежь, формирует поколение. В какой- то мере педагог формирует будущее общества, будущее его науки и культуры.

Учитель в школе является организатором учебного процесса, источником знаний для учащихся как во время уроков, так и вне рамок учебного процесса. Большинство учителей выполняют роль классных руководителей, тем самым являются организаторами воспитательного процесса. Какие же трудности встречаются в работе современного учителя? Каковы социальные и психологические стороны этих трудностей ?

Сегодняшний учитель выполняет огромное количество профессионально - социальных функций. В конце 90-х годов прошлого века ученые выделили уже до 258 функций, которые выполняет учитель! Эти «роли» складываются на основе тех «систем ожидания», которые предъявляют учителю родители, государство и т. п. Например, родительские требования сформулированы достаточно однозначно: начиная с того, что учитель должен быть добропорядочным гражданином, человеком с высокими моральными качествами, профессионалом, владеть современными информационными технологиями. Это исследователь, воспитатель, консультант, руководитель проектов, чуткий, внимательный и восприимчивый к интересам школьников, открытый ко всему новому. Встает вопрос – не слишком ли велика ноша для одного человека, а если это молодой выпускник вуза? Это очень высокая планка, очень высокая ответственность. Сегодня перед учителем действительно встают задачи, которых не было буквально 15-20 лет назад, а именно: научить человека жить в современной высокотехнологичной среде. Родители, приходя в школу, спрашивают – как ведет себя ребенок, хорошо ли учится (т. е. если есть оценки 4 и 5, значит все хорошо – сможет поступить в вуз). Дальше родители, как правило, не прописывают образовательную траекторию детей, не спрашивают себя: «Мы даем образование – для чего?» В американской же школе родителей не интересуют оценки, они спрашивают – способен ли мой ребенок стать врачом или юристом. Это принципиально разные подходы. Нужно осознать – что общество хочет от школы и что от школы хочет родитель...».

Современный учитель не может не быть социальным психологом, ибо ему необходимо уметь регулировать межличностные отношения учащихся, использовать социально-психологические механизмы детского коллектива.

Как член педагогического коллектива учитель участвует в организации жизнедеятельности школьного коллектива, работает в методических объединениях учителей-предметников и классных руководителей, выполняет общественные поручения.

Реализация современной политики в образовании невозможна без педагога, владеющего высоким профессионализмом, творческим потенциалом, занимающего ведущие интеллектуальные позиции в обществе.

В исследования проблем школы, традиционно осуществляемые в рамках педагогики и педагогической психологии, все более активно вторгается и социальная психология. Весь комплекс проблем этой дисциплины представлен в сфере образования: и общение, и функционирование коллектива, и межгрупповые отношения, и вопросы социализации.

Однако среди множества проблем и задач, которые приходится решать четко вырисовывается и блок социально-психологических проблем.

В области психологического просвещения учителей и родителей важно обратить внимание на проблемы общения, восприятия людьми друг друга, на проблемах юношеских и внутрисемейных конфликтов, на специфике социализации для детей разного пола. Вообще необходимость психологического просвещения как вида деятельности наиболее очевидна именно в школе; здесь присутствуют как минимум три вида совершенно различных по своему характеру групп: учителя, ученики и родители.

В области профилактики акцент на социально-психологические проблемы призван выявить такие причины неблагополучного поведения, которые коренятся в условиях семейного окружения, групп сверстников или возникают вследствие затруднений ученика в общении с одноклассниками.

Среди многочисленных «житейских» трудностей, по поводу которых учитель дает консультации, есть и трудности, связанные с профессиональной ориентацией. В современном сложном, быстро меняющемся мире проблема профессиональной ориентации приобретает особое значение. Во-первых, потому, что в стране реальной угрозой становится безработица и, следовательно, выбор профессии представляется особенно ответственным. Он требует учета многочисленных факторов: не только характера склонностей и способностей, но и перспектив профессии, наличия рабочих мест в регионе.

В школу мощно вторгаются новые социальные реалии: изменения экономических структур, норм политической жизни, существенные переориентации в мировоззрении. Учителю поэтому предстоит и еще одна сложнейшая работа — помочь ориентироваться ученику в этом меняющемся мире. Родители во многом утрачивают свой авторитет, поскольку их опыт представляется молодежи неубедительным, школа сама как система не всегда оперативно реагирует на социальные изменения. Вместе с тем каждому новому поколению предстоит жить в этом нестабильном мире.

Социальные и психологические стороны трудностей современного учителя тесно связаны с исследованиями в области семьи.

Социальная психология традиционно уделяла большое внимание семье, рассматривая ее как пример естественной малой социальной группы. Все особенности такой группы приобретают в семье определенную специфику, но тем не менее знание закономерностей функционирования и развития малых групп может обусловить известный вклад в развитие оптимальных форм взаимоотношений и в этой микрочужейке общества.

Подготовка молодых людей к созданию семьи. В последние годы достаточно часто ставится вопрос о необходимости соответствующей работы школы в этом направлении, но иногда все сводится лишь к проблемам полового воспитания. Важность этого вопроса очевидна, но подготовка к браку и к созданию семьи включает в себя и проблемы психологической подготовки. Это означает, что молодые люди должны не из случайных обрывочных сведений, почерпнутых из обыденных суждений, знать о специфике семейных взаимоотношений, в том числе и об их психологическом содержании. Например, такие вопросы, как вопросы о семейных ролях, о тех изменениях, которые происходят в содержании этих ролей в современных обществах, об известной адаптации к этому новому их содержанию. Иными словами, первой формой практического приложения социальной психологии к этой области может стать ее просветительская функция, включение элементов подготовки молодежи к семейной жизни.

Перечисленные функции семейной консультации делают очевидной необходимость объединения усилий семьи и школы для обеспечения успешной социализации молодых поколений. Существуют немало примеров свидетельствующих о неподготовленности молодежи к семейной жизни. Отсюда и неполные семьи... И все это отражается на неокрепшей психике ученика, мысли которого порой очень далеки от уроков.

Давайте же обратимся к основным проблемам, с которыми сталкивается в своей практике каждый конкретный учитель, и попытаемся выявить их причины и предложить пути их решения. Одна из первых и, пожалуй, наиболее серьезных проблем, с которой столкнулся современный учитель, это то, что у учеников нет больше абсолютного доверия ни к нему как учителю, ни к учебнику как источнику информации. Это связано в первую очередь с приходом эпохи Интернет, что в корне изменило основную роль учителя. Если раньше он был источником информации, то сейчас от него ожидают работы в качестве организатора активной познавательной деятельности учащихся. И в самом деле, учитель знает обо всем примерно в миллион раз меньше чем Интернет. Ученик теперь считает себя уже самостоятельным и осознает, что где-то справится и сам без учителя. В качестве еще одной причины такого отношения к учителю у учеников можно назвать чрезвычайную обработанность сознания учеников СМИ, где очень часто создается негативный образ учителя, занижается сам статус учителя. Следует также отметить, что государственный статус учителя, это лишь одна сторона проблемы. Существует и другая: статус учителя в глазах его собственных учеников. И если в первом случае от учителя мало что зависит, то во втором случае от него зависит практически все. Ему выбирать на каком

языке говорить с учащимися - на традиционном и линейном, не понятном для учащихся или использовать современные технологии и быть интересным и доступным для учеников. Он и только он решает, быть ли ему авторитарным учителем, которого не воспринимают, или выбрать путь сотрудничества с учениками. Здесь особую важность приобретают такие профессиональные качества учителя как непрерывное самообучение, повышение своей профессиональной квалификации, умение оставить свои проблемы за дверьми класса и его личностное развитие. Сегодня на первый план выходят такие личностные качества, как умение сотрудничать, эффективно взаимодействовать с окружающими, умение слушать и работать в команде, добиваться коллективного результата, а также эмпатия и толерантность. Это все поможет учителю идти в ногу со временем и быть интересным своим ученикам, стать для них уважаемым партнером и значимой личностью в учебном процессе. Как результат возрастет статус самого учителя как личности в глазах учеников, а значит и мотивации к деятельности.

Основу педагогического призвания составляет любовь к детям. Это основополагающее качество является предпосылкой самосовершенствования, целенаправленного саморазвития многих профессионально значимых качеств, характеризующих профессионально-педагогическую направленность учителя.

Трудности есть у всех профессий... Сегодня мы рассмотрели лишь некоторые социальные и психологические аспекты трудностей казахстанских учителей. Верю, что эти трудности не пугают вас. Вместе мы сможем преодолеть их. Молодые специалисты, которые скоро придут в школы, полны энергии, энтузиазма, знаний.

Вы придете в школу накануне замечательных перемен. Совсем скоро выйдет закон о статусе учителя. Закон будет защищать права учителя, но нашу обязанность учить детей интересно, качественно, воспитывать здоровое поколение с ориентацией на нравственные и культурные ценности не отменит никто.

Верно говорил римский философ Луций Анней Сенека «Уча других, мы учимся сами». Рады была поделиться с вами опытом. Мне радостно осознавать, что мы обладатели самой прекрасной профессии на земле- учитель, значит ведущий за собой.

Литература:

[1] О воспитании / Сост. и авт. вступит. очерков С. Соловейчик. — 5-е С. 91–92. [2] О воспитании / Сост. и авт. вступит. очерков С. Соловейчик. — 5-е изд. — С. 159. [3] Российское образование в новой эпохе / Парадоксы наследия, векторы развития. / Александр Михайлович Новиков. – М.: Эгвес, 2000. – 272 с.

УДК 37.011.31-051

Самаркина А.А., Алышева Н.И.
Круглоозерновская СОШ, ЗКО

ОБРАЗ ИДЕАЛЬНОГО УЧИТЕЛЯ ГЛАЗАМИ УЧЕНИКА: О ЧЕМ МЫ ДОЛЖНЫ ЗНАТЬ?

*В нашей жизни все неповторимо,
Так ведется издавна, в веках,
Только лишь одно бесспорно, зримо:
Кто учил – живет в учениках.*

Все мы с вами помним прекрасные школьные годы, но в душе это чувство двояко, взлеты и падения, школьные друзья и первые огорчения, и конечно учителя, которые шли с нами все эти годы рядом. Одних мы вспоминаем с любовью, некоторых не можем вспомнить, как звали, и были, к сожалению те, которые оставили в наших детских воспоминаниях чувства обиды и непонимания. Сегодня мы поговорим на тему «Образ идеального учителя глазами ученика: о чем мы должны знать?» Этот вопрос, один из самых важных тем в педагогической деятельности, которая напрямую влияет на качество образования. Власть учителя огромна, потому что в его силах поднять самооценку ребёнка и опустить, воодушевить, поддержать, раскрыть талант и задать ему нужное направление, от учителя зависит порой настроение многих детей и взрослых и даже моральный климат в их домах, а иногда и судьба, жизнь и здоровье его подопечных. Так что Черчилль был прав, говоря, что власть учителя несравнимо больше власти любого премьер-министра.

Пройдя обучения на курсах Программы 1 уровня, получив инструменты совершенствования педагогической практики с помощью исследования урока LessonStady, коучинга, менторинга был составлен план развития школы с приоритетным направлением: профессиональное развитие учителей.

Для определения потребностей учащихся запущен проект «Голос ученика» активным сторонником которого является Джин Раддок, пишущий о том, что общение с учениками имеет своей целью постижение сущности обучения с точки зрения его восприятия. Общение с учениками по вопросам преподавания и обучения способствует развитию в учениках саморегуляции.

Для коллег в учительской для был установлен ящик для обратной связи «Голос учителя». Не каждый учитель может попросить методической помощи по разным причинам или высказать свое несогласие.

Обсуждая с творческой группой коллег вопрос «Образ идеального учителя глазами ученика: о чем мы должны знать?», мы решили провести исследование, выйдя за рамки своей школы. Мы понимали, что каждая возрастная группа учащихся имеет свои особенности, и целью нашей работы было дать конкретные рекомендации учителям работающим в начальной школе, среднем звене и старшей школе.

Для сбора информации использовали анкетирование, беседы с учащимися начальной, средней, старшей школы их родителями, выпускниками нашей школы. Кроме того было проведено открытое анкетирование в социальных сетях.

Исследуя свою собственную практику и практику других учителей обращаешь внимание на то что учителя и учащиеся видят разный образ современного учителя. Исследования показали что современному ученику важны в учителе такие качества:

- ✓ Внимание к ученикам, умение находить с ними общий язык
- ✓ Служить примером справедливости;
- ✓ Грамотное сочетание доброты и строгости;
- ✓ Чувство юмора;
- ✓ Умение интересно вести урок и хорошо объяснять тему, учитывая способности учеников.

Для формирования данных качеств учитель должен непрерывно заниматься самообразованием и самовоспитанием. Для оценки уровней развития компетенций учителя, таких как: академические знания, способность КМ, умение работать в коллаборативной среде, рефлексия, лидерство, знание возрастных особенностей -творческой группой была составлена таблица для самоанализа.

1. Составные части	Уровни		
	А	В	С
	(высокий)	(средний)	(низкий)
Академические знания	Обладает повышенными знаниями и методики преподавания. Глубокое знание основ психологии и педагогики	Владеет знаниями умениями и навыками. Знание методики преподавания. Основ психологии, педагогики, дидактики	Слабо владеет знаниями умениями и навыками. Недостаточно знает методику преподавания.
Способность критически мыслить	Оценивание всех выводов, анализ и признание множества точек зрения	Признание важности доказательств, значимости альтернативных интерпретаций	Способность к постановке вопросов вместо категорических ответов, оперирование аргументами
Умение работать в коллаборативной среде	Создает педагогическую ситуацию взаимодействия сотрудничества субъектов образовательной деятельности	Является участником сотрудничества субъектов образовательного процесса.	Не использует групповые формы работы, а предпочитает одностороннее ролевое воздействие
Рефлексия в действии	Способность к стимулированию коллег к рефлексивной практики.	Исследование практических ситуаций; апробация гипотезы на практике, исследование урока	Размышляет о своей работе
Знание возрастных особенностей учеников	Учет значимости и использование опыта учеников в содержании обучения	Создает условия обучения в зависимости с возрастными особенностями учащихся.	Не достаточно учитывает возрастные особенности при построении учебно-образовательного процесса.
Определенное лидерство	Вносит вклад в создание и распространение профессиональных знаний.	Принимает стратегические решения с коллегами для внесения изменений	Берет инициативу на себя по совершенствованию практики
Использование ИКТ	Владеет технологическим, педагогическим и предметным аспектами знания. Интеграция специфических знаний предмета и понимание того как эти знания постигаются учениками.	Способен интегрировать предметные и технологические знания через применение новых технологий.	Использование технологических знаний и навыков для управления ими

Насколько альтернативный эксперимент по исследованию отвечает требованиям времени, можно проследить в сравнительном анализе соответствия ключевых компетенций и ожидаемого результата. 1. образовательный аспект (формирование системного мышления и применение знаний на

практике) 2. Воспитательный аспект (работа с людьми, работе в команде) 3. Культура и ценности личного опыта (критическое мышление) 4. Подготовка к взрослой жизни (работа в условиях неопределенности) 5. Поиск проблем (управление проектами и процессами) 6. Широкое внедрение модулей Программы (диалоговое обучение, возрастные особенности, критическое мышление, лидерство, талантливые и одаренные, ИКТ) 7. Достоверность и прозрачность исследования. Успешное преобразование школьной практики зависит от реформирования образования; желание учителя работать по-новому; умение отказаться от неэффективных методов работы; осторожное, гибкое внедрение новых методов работы; продуманное планирование в условиях коллаборативной среды; коллективная ответственность за результаты через внедрение и развитие эффективной инновационной практики. Освещая этот проект, хочется добавить что инновация современного учителя заключается в формировании у учащихся ключевые компетенции, которые он успешно будет применять в самостоятельной практике.

Чем бы человек не занимался у него должен быть ко всему творческий подход, живое воображение, способность быстро ориентироваться в меняющихся обстоятельствах и хорошо развитая интуиция. Эту установку должен заложить современный учитель. Чтобы молодой человек выйдя в социум легко адаптировался в стремительно меняющемся мире.

Но как бы ни менялось время, какие бы новые требования к учителю не предъявлялись, многое остается неизменным. Учитель для своих учеников, как и раньше, должен быть умным, терпеливым, понимающим, любящим свое дело и в первую очередь – детей.

Литература:

- 1.Руководство для учителя 1 уровня. 2 издание
- 2.<http://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/materialy-mo/grupnovaya-forma-organizatsii-uchebnogo-sotrudnichestva-v-nachalnoi-s>
3. Г. Н. Цукерман «Зачем детям учиться вместе?»– М., 1985)
- 4.Гараева Е., Рахманжанова Ж. Наш выбор – учиться мыслить // Перемена. – 2003. – Том 4, №2. – С. 46-47

УДК 37.011.031-051

Майемер Г.У.

СОШД Белес, Байтерекский район, ЗКО

ОБРАЗ ИДЕАЛЬНОГО УЧИТЕЛЯ ГЛАЗАМИ УЧЕНИКА: О ЧЕМ НЕОБХОДИМА ЗНАТЬ (исследования учителей)

«Учитель работает над самой ответственной задачей,- он формирует человека. Педагог – это инженер человеческих душ»

М.И.Калинин.

Первым кого встречает ребёнок, приходя в школу 1 сентября, – это учитель. От него зависят первые шаги ученика. Получение новых знаний, проведение интересных и весёлых праздников, участие в различных познавательных конкурсах, умение дружить, желание учиться, всё это зависит от учителя.

Сложность учительского труда в том, что нужно найти подход к каждому ученику. Создать условия для развития способностей, заложенных в каждом. Самое главное – учитель должен помочь ученику осознать себя личностью, пробудить потребность в познании себя, жизни, мира, воспитать в нём чувство человеческого достоинства, составляющая которого – осознание ответственности за свои поступки перед собой, товарищами, школой, обществом.

Учитель должен обладать всеми теми качествами, которые он хочет взрастить в своих воспитанниках. Учитель не должен допускать, чтобы в его отношении с ребятами звучали фальшивые, неискренние ноты, грубость, нетерпимость, злость. Педагог, часто повышающий голос и теряющий самообладание, не может научить школьников быть вежливыми и добрыми. В настоящее время социальный статус учителя резко снизился в связи с падением культуры в обществе, а также с экономическим кризисом в стране. В данный момент мы наблюдаем большой наплыв псевдокультуры. Общество перестало ценить и понимать народную культуру. Это происходит из-за того, что наши телевидение, радио, пресса и кинотеатры заполнены низкокачественной продукцией.

Для того, чтобы ответить на вопрос: «Как должен выглядеть идеальный учитель», я решила провести исследование.

Цель моего исследования — изучить личность учителя современной школы. В соответствии с целью исследования я выделила следующие задачи:

- на основе проведенного анализа печатных изданий определить основные черты личности учителя;
- выявить представление учащихся средних классов об идеальном учителе и их отношении к современному педагогу.

Объектом моего исследования являются современные учителя. Предметом исследования выступают личные и профессиональные качества учителя.

Гипотеза работы основывается на предположении о том, что у большинства учащихся есть любимый учитель, который обладает следующими качествами:

- знает свой предмет;
- умеет его хорошо преподавать;
- вежлив;
- хорошо относится к ученикам.

Для исследования были выбраны следующие методы :

- анализ литературы;
- анкетирование.

Учитель – профессия образования, возникшая вследствие выделения в особую социальную функцию, состоящую в обучении учащихся. Также в обязанности учителя входит поддержание дисциплины и организованности учащихся. Конфуций пишет: «Задача учителя – открывать новую перспективу размышлениям ученика.» «Плохой учитель преподносит истину, хороший учит ее находить.» А. Дистервег. «Не тот учитель, кто получает воспитание и образование учителя, а тот, у кого есть внутренняя уверенность в том, что он есть, должен быть и не может быть иным. Эта уверенность встречается редко и может быть доказана только жертвами, которые человек приносит своему призван» Л. Толстой. «Воспитателем и учителем надо родиться; им руководит природный такт» А. Дистервег.

Свое исследование я провела на базе СОШ-детсада Белес, что находится в районе Байтерек. В нем принимали участие учащиеся 5-7 классов. Ученикам были предложены анкеты со следующими вопросами:

1.Для многих идеальным учителем должны быть:

Мужчина -16,50%
Женщина – 26,50%
Пол не имеет значения – 57%

2.Возраст идеального учителя должен быть :

Молодой- 6%
Средний-89%
Пожил- 2%
Затрудняюсь ответить-3%

3.Детям учитель нравится

Как одевается-7%
Как относится к ученикам-20%
Разное- 6%
Ее или его уроки идут мне на пользу-67%

4.Дети считают, что идеальный учитель должен обладать такими чертами характера, как

Доброта-36%
Порядочность-18,5%
Умение прощать-11%
Ум- 18,5
Рассудительность-16%

5. Учитель должен обладать такими профессиональными данными, как
Глубокое знание своего предмета и умение увлечь им детей-52%
Найти индивидуальный подход к каждому ученику-20%
Любовь к детям-28%
Результаты анкетирования.

Из моего исследования я выбрала самые популярные ответы учащихся и составили портрет идеального учителя. Идеальным учителем может быть и мужчина и женщина среднего возраста. Уроки такого учителя должны идти на пользу. Идеальный учитель должен глубоко знать свой предмет и уметь заинтересовать им детей. Главной чертой идеального учителя является доброта. Идеальный учитель должен заниматься спортом, уметь петь и уметь играть на музыкальных инструментах. По мнению учащихся учитель должен читать классическую литературу.

Учитель по мнению учащихся в первую очередь должен быть красивым, умным, а также просто талантливым, отзывчивым, хорошим, клёвым, в меру строгим и просто хорошим человеком.

Анкетирование показало, что учитель должен быть всё-таки добрым, а потом уже строгим; образованным, творческим, чтобы заинтересовать ребят; справедливым; быть первым везде и вести за собою своих учеников, быть для них примером в спортивных мероприятиях, на уроке, в общественных делах.

Учитель обязан быть безукоризненным перед детьми, перед обществом в целом перед собственной совестью, тогда и только тогда учитель заслуживает право быть настоящим учителем. Цель учителя – сформировать у ребенка желание учиться, влюбить учеников в свой предмет, показать ценность каждого ребенка, проявить его интересность и нужность, а значит – развить индивидуальные качества ученика. Именно развитые, хватающие информацию и желающие освоить мир дети нужны в средних классах школы. Идеальному учителю интересен процесс развития ребёнка, его результаты, удивляется и радуется его успехам, а ребенок чувствует, что интересен учителю.

Идеальному учителю интересно формирование души, образа ребёнка. Учитель должен знать, что каждого из них сопровождают те или иные обстоятельства жизни – родители, материальная обеспеченность, интеллектуальные способности, склонность к сочувствию или к лидерству. Разные образовательные системы видят разных идеальных учителей, соответствующих своим параметрам и направлениям.

Идеальный учитель задает направление развития, учитывая свойства ребенка. Он настраивает ребенка на долгую и трудную, но созидательную жизнь.

Идеальный учитель – он же идеальный ученик, и он уважает в ученике своего учителя.

Идеальный учитель это тот, который может внушить своему ученику, что он личность, что он полноценный член общества, что его взгляды на ту или иную вещь разделяются и воспринимаются нужным образом, что он имеет право на свое мнение и к этому мнению прислушиваются....

Идеальный учитель ни в коем случае не должен позволять себе - унижать ученика, оскорблять, особенно в присутствии сверстников, показывать свое превосходство или свою власть над ним при этом, показывая ему, что он стоит на какой-то нижней планке, принижать его умственные способности или обсуждать эти способности при других...

Сейчас главная задача идеального учителя в современной школе – выявить того ученика, который хочет учиться, а не протирать штаны. Но с другой стороны этот же ученик, тоже надеется и ждет человеческие отношения и учителю желательно, найти подход и мотив для его обучения тоже.

Итак, идеальный учитель – это такой, для которого учительство – смысл жизни.

- Его высшая корысть – быть востребованным, желать и уметь отдаваться процессу, не ожидая ничего взамен.

- Это альтруизм в абсолютном значении... Потому мы опустим в наших рассуждениях необходимость материальной базы, о которой должно заботиться государство, а значит – министерство образования, его низшие подразделения, в том числе департамент и директор, а также гражданское общество, в том числе спонсоры и меценаты. Дело учителя – учить, а дело общества – дать учителю достойные средства к существованию.

В конце своего выступления хочется пожелать нам всем здоровья, успехов в нашем нелегком, но очень нужном труде. Пусть наши дети нас уважают и радуют своими успехами!

Литература:

1. Арутюнян М.Ю. Учителя и ученики: «Два мира» М., 1992
2. Бестужев-Лада И.В. К школе XXI века: размышления социолога. М., 1988
3. <http://yandex.ru/yandsearch?p=4&text>
4. http://irtschool.ucoz.ru/publ/2009_2010/konferenciya_obraz_sovremennogo uchitelja/2-1-0-9
5. Попова Л.А. Качество образования и воспитания :неиспользованные резервы. Открытая школа. Алматы.- 2013

Суянгалиева А. Ж.
СОШ им. Б. Алтынсарина, Таскалинский район

СЕЛЬСКИЙ УЧИТЕЛЬ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ПРЕИМУЩЕСТВА

*В селе ты не просто порядочный житель,
У всех на виду твоё имя – Учитель!
И спрос с тебя строгий, и честь высока,
И ноша твоя на миру нелегка.*

С. Осипов

В современном мире существует огромное количество разнообразных профессий. Некоторые из них появились совсем недавно, а другие – много лет назад. Одной из старейших профессий является профессия учителя.

Учитель – это человек, который необходим всем и каждому. Без учителя не будет ни врача, ни инженера. Все профессии важны для нормального существования в цивилизованном мире. Но, если не будет учителей, то цивилизации придёт конец.

Быть учителем очень трудно. Необходимо обладать очень многими качествами: добротой, терпением, умом и любовью к детям. Хороший учитель будет любить не только свой предмет, но и учеников. Даже, если ребёнок не может решить задачу или написать сочинение, учитель всё равно найдёт в ученике что-то хорошее, неповторимое и будет любить его.

Сегодня я хотела бы поделиться с вами мыслями о том, чем же привлекательна эта профессия, а именно, что значит быть сельским учителем? Я работаю учителем английского языка в средней сельской школе уже 22 года. За это время происходило многое: было тяжело, непонимание родителей, нежелание работать, но все-таки приятных и запоминающихся моментов было больше. Никогда не забуду восторженные взгляды своих учеников, когда вместе открываем для себя что-то новое, когда ученики делятся своими впечатлениями, делают первые успехи в учебе.

Своих будущих коллег, нынешних студентов, хочу ознакомить перспективами работы в сельской школе. Современное село – это не те села, которые вы видите в старинных фильмах, а это села с развитой инфраструктурой, с современными и красивыми зданиями, благоустроенными квартирами и с замечательными парками. И школа как и во все времена, является культурным центром села! Учитель на селе- самый уважаемый человек, так было, так будет всегда.

Итак, почему профессия учителя так заманчива для сегодняшней молодежи?

Во-первых, быть учителем - значит быть в постоянном поиске: поиске новых решений, новых методов, имея постоянный стимул к самосовершенствованию. Учитель -это творческая профессия, любой учитель всегда изучает методическую и художественную литературу. У современного учителя всегда есть стимул к духовному росту, к расширению кругозора, так как современные предметы интегрированы между собой и знать только свой предмет недостаточно, необходимо постоянно расширять свои знания, повышать эрудицию. Одним словом, быть учителем – не скучно!

Во-вторых, у тебя есть огромный коллектив, где каждый готов помочь в твоей работе, посоветовать. С внедрением уровневых трехмесячных курсов Кембриджского университета, в школах нашей страны на хороший уровень поставлена менторинговая работа с коллегами. Хотя и раньше, во всех школах было наставничество, но менторинг показал свою эффективность. Суть данной работы заключается в том, что между менти и коучем создаются доверительные, дружеские отношения, где более опытный учитель делится с наработками, опытом, подсказывает, как эффективно спланировать работу, как добиться больших результатов. Школьный коллектив- это твоя большая семья!

В-третьих, у вас есть возможность в первый год своей трудовой деятельности получить собственное жилье. Разве это не звучит заманчиво?! Наше государство создает все условия для развития сельского хозяйства, для того, чтобы молодые специалисты работали в селах. Поэтому вот уже на протяжении многих лет в Казахстане успешно действует программа «С дипломом в село», в рамках которой любой молодой дипломированный специалист имеет право на безвозмездной основе получить подъемный капитал, а также купить жилье в рассрочку, которое он сам выбирает всего лишь по 1 % ставке! А ведь это- прекрасная возможность для современной молодежи окрепнуть, встать на ноги, почувствовать свою самостоятельность и значимость.

В-четвертых, немаловажным аспектом является и заработная плата сельского учителя. Всем известно, что учителя, работающие в сельской местности, имеют заработную плату на 25 % больше, чем в городе. Ведь все мы работаем для того, чтобы зарабатывать, поэтому, если вы начнете свой трудовой путь в селе - это будет вашим дополнительным бонусом!

В-пятых, каждый учитель имеет возможность подняться вверх по карьерной лестнице, повысить свой профессиональный уровень. Настоящие учителя на протяжении всей жизни постоянно занимаются самообразованием, собираются на различные семинары и конференции, вносят новые идеи, подходы как

надо учить, как воспитывать. В свою очередь руководство школы всегда приветствуют активных, инициативных людей, способных быть лидерами, которые могут повести за собой людей, поэтому, если через несколько лет вы будете заместителем директора или директором школы, то не удивляйтесь тому, как в столь молодом возрасте, учитель добился многого. Просто будьте самим собой, будьте творческим и не бойтесь отличаться от других своей индивидуальностью.

В–шестых, самым главным пунктом из данного списка –это результативность работы учителя. Какое удовлетворение получает учитель, когда видит, что дети выучили урок, правильно выполнили задания, стали победителями и призерами различных олимпиад, соревнований, конкурсов. Каждый учитель гордится тем, что его ученики – успешные, активные, способные, перспективные. Учитель рад тому, что он помог своему ученику раскрыться, что разглядел в нем задатки, помог реализовать ученический потенциал. Все это мотивирует учителя на результативность, на то, чтобы дать качественные и прочные знания своим ученикам, которые они смогут применить в своей дальнейшей жизни и будут тепло вспоминать и отзываться о своем учителе, как о человеке, который когда то заложил интерес к тому или иному предмету!

В–седьмых, скажу вам откровенно, что на селе почти все знают друг друга, складываются доверительные отношения между учениками и учителями, большую часть своего времени дети проводят в школе и поэтому чаще общаются в неформальной обстановке, зачастую делятся своими проблемами, идеями, обращаются за советами и учителя всегда рады помочь своим подопечным. Учителя знают, какие существуют проблемы в той или иной семье, стараются войти в положение детей, помочь справиться с трудностями.

Наше государство в лице нашего президента Нурсултана Абшевича Назарбаева уделяет большое внимание профессии учителя и не секрет, что совсем скоро выходит закон «О Статусе учителя», который на законодательном уровне пропишет все права учителя, отношения между субъектами образовательного процесса, и что профессия учителя станет одной из самых уважаемых и высокооплачиваемых в стране профессий. И еще один немаловажный аспект - это возможность выйти досрочно на пенсию, отработав в школе 30 лет с учетом студенческих лет. Какая профессия гарантирует пенсию в 47-48 лет? Именно поэтому, дорогие коллеги, стоит задуматься о том, что быть учителем – это большая гордость, сеять «доброе», «светлое», «вечное», воспитывая молодое поколение страны.

С моей точки зрения, работать учителем в школе - престижно. Это планка, которая устанавливалась веками, называется «народное образование», и её ни в коем случае нельзя снижать.

Призвание настоящего учителя состоит в том, чтобы не только дать человеку знания, но и сохранить в нем главное – человечность, передать своему ученику лучшие идеи человечества, чтобы его ученики стали личностями мыслящими, самостоятельными, творческими, духовно богатыми!

Быть учителем очень нелегко, но очень увлекательно. Он точно мастер, создающий мозаичную фигуру, складывает образ из кусочков, которые необходимо подобрать по цвету, форме, размеру. Работа кропотливая, трудоёмкая, редко частички совпадают. Но ведь именно в этом и состоит их уникальность. Значит, учитель должен уважать интересы и потребности своих учеников, не подавлять природу ребенка, а, словно скульптор, следовать за ней, ценить индивидуальность ребенка, наблюдать, выявлять и поддерживать основные направления его развития.

Именно поэтому я свою жизнь посвятила самой гуманной, интересной и увлекательной профессии в мире! Общаясь каждый день с детьми, я не замечаю, как летит время, у меня совершенно нет времени на то, чтобы скучать, не задумываюсь над тем, чем бы себя занять в свободное время. Моя жизнь полна ярких впечатлений, позитивных эмоций, счастливых моментов, потому что я – Учитель !

УДК 371.213.3

Калентьева И. И.

СОШ №1, Акжаикский район, ЗКО

СИСТЕМА РАБОТЫ ШКОЛЬНОГО МЕНТОРА. КАК МЕНТОРИНГ МОЖЕТ ПОМОЧЬ В АДАПТАЦИИ МОЛОДОГО СПЕЦИАЛИСТА

Калентьева Ирина Петровна - Учитель русского языка и литературы, 2 основной уровень, тренерские курсы «Исследование в практике учителя».

Пройдя второй уровень, на практике мне пришлось проводить менторинг с коллегами.

В образовании менторинг - это процесс, где в качестве наставника выступает опытный педагог, который поддерживает и помогает другому педагогу в области профессионального развития.

В роли ментора в школе я старалась делиться своим опытом, но не навязывать свой «репертуар» стратегий и инструментов, помочь подопечным учителям выстраивать их собственный. Задачей процесса

менторинга являлось довести подопечного до такого этапа в профессиональном развитии, в котором он сможет самостоятельно и с полной ответственностью реализовать порученные ему профессиональные задания.

Работа тренера в школе позволила глубже рассматривать данную тему. «Менторинг - это подготовка учителя новой формации», «развитие культуры школы в целом», «воспитание успешного ученика в школе и жизни». Начало педагогической карьеры традиционно считается наиболее важным этапом в процессе профессионального становления учителя. О важности этого этапа и о пристальном внимании педагогической общественности школы к адаптации педагога говорит наличие в школах специальных форм поддержки, одной из которых является наставничество или менторинг.

На встречах сетевого сообщества не редко поднимался вопрос менторинга. Каким он должен быть? Мы апробировали разные формы менторинга- профессиональные беседы, совместное планирование, наблюдение уроков, обсуждение уроков с использованием видеозаписей. Возникло много открытых вопросов по использованию менторинга: как быть с конфиденциальностью диалога между ментором и учителем? Кто будет оценивать результаты менторинга? Сколько времени может длиться процесс менторинга? Сколько подопечных учителей может иметь учитель-ментор? Какой должна быть обратная связь в целях мониторинга эффективности? Какой должна быть миссия школьного коллектива в подготовке будущих специалистов?

Мы создали сетевое сообщество молодых учителей «Новая волна». Куда входят учителя, проработавшие менее 3 лет.

1.Цель: обеспечить постепенное вовлечение молодого учителя во все сферы профессиональной деятельности; способствовать становлению профессиональной деятельности педагога.

2. Задачи:

1. Создать условия для профессиональной адаптации молодого педагога в коллективе.
2. Формировать и воспитывать у молодых специалистов потребность в непрерывном самообразовании.
3. Способствовать формированию индивидуального стиля творческой деятельности; вооружить начинающего педагога конкретными знаниями и умениями применять теорию на практике.
4. Помочь учителю, опираясь в своей деятельности на достижения педагогической науки и передового педагогического опыта, творчески внедрять идеи в учебно-воспитательный процесс.

Анкетирование, выявление проблем коллег, помогло нам составить план работы, выработать систему встреч, реализовать новый подход к наставничеству на основе концепции педагогики как совместной деятельности педагогов, это разные позиции и роли менторов, профессиональное развитие всех участников совместной педагогической деятельности. Механизм нашей работы таков:

1. Работа с учителями-наставниками. Наставники проходят обучающие тренинги, особенностью которых является психологическая сторона развития отношений между наставником и молодым специалистом, а также учатся правильно подавать информацию, которую подопечный сможет не только прослушать и понять, но и принять безоговорочно и начать применять на практике.

2. Ежедневная, постоянная совместная работа ментора и подопечного, которую не может заменить ни один конкурс, ни другое какое-либо презентационное событие.

Менторинг может быть не только индивидуальным, но и групповым, когда молодые педагоги включаются в работу проблемно-творческой группы, руководитель которой сопровождает их не в вопросах методики преподавания отдельного предмета, а в каком-то особом направлении (информационно-коммуникационные технологии, смысловое чтение, проектная деятельность).

В группу входят: учитель из методического объединения, тренер, коуч, психолог. Организация менторинга данным образом позволяет педагога погружать не только в профессию, а в инновационную образовательную деятельность в рамках которого педагог строит совместную деятельность с детьми и делает ее предметом образования.

Проводятся коучинги, где выявляются и решаются проблемы, семинары, тренинги и мастер-классы (их ведут педагоги-наставники), а затем в режиме их обсуждения находят эффективные способы работы ментора и подопечного по освоению моделей организации совместной деятельности. Интересной формой является бинарный интегрированный урок, который ведут двое: ментор и его протеже. Данные уроки позволяют увидеть деятельность учителей с целью понять, как строится совместная деятельность на современном уроке.

Сегодня существует много возможностей для профессионального развития учителя. Проведение в школе Лессон Стади дало нам возможность проводить исследование коллег, видеть эффективные способы сотрудничества и профессионального взаимодействия. Мы включаем в работу исследования молодых учителей, которые принимают участие в исследовании, планирование урока, благодаря обратной связи своих коллег конструктивно обсуждают результаты исследования, развивают навыки рефлексии и анализа, видят работу учеников. При обсуждении данных уроков молодые специалисты отмечают, что формируется культура сотрудничества, что повышает мотивацию для профессионального роста.

Практический выход молодых учителей: психологические тренинги, творческие лаборатории, психолого-педагогические деловые игры, диспуты, конкурсы, круглые столы совместно с родителями и учениками, "мозговые штурмы", выпуск школьных бюллетеней, участие в областных и районных конкурсах, обобщение опыта, статьи и публикации в республиканских журналах.

Организация менторинга в процессе повышения профессиональной компетентности молодого учителя должна носить поэтапный характер, и включает в себя формирование и развитие функциональных и личностных компонентов деятельности начинающего педагога (проектировочного, организационного, конструктивного, аналитического) и соответствующих им профессионально важных качеств на основе "Я – концепции".

Литература:

Тарабарина О.Н. Статья "Менторинг в условиях современной школы".
КиберЛенинка: <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-nastavnichestva-v-shkole-sovmestnoy-deyatelnosti-iz-opyta-raboty-stazhirovочноy-ploschadki>

УДК 371.15

Казетова А.Х., к.п.н., доцент

Муханбетчина А.Г., к.п.н., доцент

Западно-Казахстанский университет им.М.Утемисова, г.Уральск

ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В Республике Казахстан на современном этапе развития происходят глубокие социально-экономические преобразования, которые требуют новых подходов к системе дошкольного образования и поиска новых эффективных форм организации учебного процесса. Это своевременно нашло отражение в Стратегической программе «Казахстан-2030», Государственной программе развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы, в Законе РК «Об образовании», в Стратегической программе «Казахстан-2050», в государственном общеобязательном стандарте дошкольного воспитания и обучения в РК и других основополагающих нормативных документах и подзаконных актах. В представленных государственных документах заложены концептуальные основы модернизации системы дошкольного образования в Республике Казахстан.

Глава государства Нурсултан Назарбаев уделяет особое внимание вопросам дошкольного образования. В Стратегии "Казахстан-2050" Президент Казахстана обратил внимание на необходимость перехода к новым методам дошкольного образования. В Послании "Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции" было поручено ввести единые стандарты для самообучения и развития социальных навыков для развития детей раннего возраста. [1]

Необходимость кардинального повышения качества дошкольного образования и подчеркивается, что основы мышления, умственные и творческие способности, новые навыки формируются в самом раннем детстве. [2]

В Государственном общеобразовательном стандарте предшкольной подготовки детей от 5 до 6 лет осуществляется дошкольное образование до 6-7-летнего возраста в государственных, негосударственных детских дошкольных учреждениях и в семье.

Одним из основных инструментов, обеспечивающих взаимодействие личности и общества, интеграцию и определение приоритетности их интересов и потребностей является семья. Она дает человеку представления о жизненных целях и ценностях, о том, что нужно знать и как следует себя вести. В семье ребенок получает первые практические навыки применения этих представлений во взаимоотношении с другими людьми, соотносит свое «я» с «я» других людей, усваивает нормы, которые регулируют поведение в различных ситуациях повседневного общения. Объяснения и наставления родителей, их пример, весь уклад в доме, семейная атмосфера вырабатывают у детей привычки поведения и критерии оценки добра и зла, достойного и недостойного, справедливого и несправедливого. Именно в семье, особенно в раннем детстве, когда ребенок интенсивно впитывает жизненные впечатления, знания, овладевает опытом поведения, у него закладываются социальные основы личности.

Современная семья может успешно реализовывать воспитывающую функцию, если родители всю деятельность, связанную с формированием личности детей, строят на научной основе и исходят из того,

что воспитание растущего человека есть их естественная потребность и гражданский долг. Здоровый, гармоничный образ жизни семьи, гуманное отношение родителей к детям, благоприятный внутрисемейный психологический климат играют ведущую роль в семейном воспитании. [3]

К сожалению, довольно часто родители не могут оценить всю меру своей ответственности за формирование личности ребенка. В такой ситуации ребенок некритично усваивает противоречивые ценности, транслируемые его окружением, что в дальнейшем может привести к деформациям личности. Успешная профилактика нарушений личностного и развития детей возраста возможна при наличии достоверной информации о закономерностях формирования личности в детском возрасте.

Родительское отношение может изменяться и приобретать те или иные черты под воздействием внешних факторов. Оптимизация детско-родительских отношений является одним из важных направлений работы психологов. При этом особую значимость приобретает развитие у родителей умений согласовывать свои интересы с интересами ребенка. [4] Решение этой задачи затрудняется в связи с отсутствием надежных методик развивающей работы психолога, учитывающих особенности формирования личности ребенка и возможное влияние на это родительского отношения.

Детско-родительские отношения составляют важнейшую подсистему отношений семьи как целостной системы и рассматриваться как непрерывные, длительные и опосредованные возрастными особенностями ребенка и родителя отношения. Детско-родительские отношения как важнейшее условие психического развития ребенка могут быть определены следующими параметрами: характер эмоциональной связи, мотивы воспитания, степень вовлеченности родителя и ребенка в детско-родительские отношения, удовлетворение потребностей ребенка, забота и внимание к нему родителя, стиль общения и взаимодействия с ребенком, особенности проявления родительского лидерства, способ разрешения проблемных и конфликтных ситуаций; поддержка автономии ребенка, социальный контроль, степень устойчивости и последовательности семейного воспитания.

Безусловно, дошкольный возраст является предметом пристального внимания ученых и практиков как важный и ответственный период в жизни человека, как момент рождения личности. В этот период происходит ускоренное развитие психических процессов, свойств личности, маленький человек активно осваивает широкий спектр различных видов деятельности. На этапе дошкольного детства развивается самосознание, формируется самооценка, происходит выстраивание иерархии мотивов, и их соподчинение. И именно в этот период наиболее важным является влияние семьи на психическое развитие ребенка, влияние существующей в ней системы внутрисемейных, а также детско-родительских отношений. [5]

Дошкольный возраст можно назвать периодом наиболее интенсивного освоения смыслов и целей человеческой деятельности, периодом интенсивной ориентации в них. Главным новообразованием становится новая внутренняя позиция, новый уровень осознания своего места в системе общественных отношений. Если ребенок в конце раннего детства говорит: «Я большой», - то дошкольник к 7 годам начинает считать себя маленьким. Такое понимание основано на осознании своих возможностей и способностей. Ребенок понимает, что для того, чтобы включиться в мир взрослых, необходимо долго учиться. Конец дошкольного детства знаменует собой стремление занять более взрослую позицию, то есть пойти в школу, выполнять более высоко оцениваемую обществом и более значимую для него деятельность - учебную.

В дошкольном детстве значительные изменения происходят во всех сферах психического развития ребенка. Как ни в каком другом возрасте, ребенок осваивает широкий круг деятельности игровую, трудовую, продуктивные, бытовую, общение, формируется как их техническая сторона, так и мотивационно-целевая.

В сфере развития личности возникают первые этические инстанции, складывается соподчинение мотивов, формируется дифференцированная самооценка и личностное сознание [6].

Воспитание эмоций сохраняет ведущее значение на протяжении всего детства. Эмоции ребенка отличаются многообразием, открытостью, слитностью и частой сменяемостью, подвижностью, импульсивностью, неосознанностью. Они связаны с выражением своих возможностей. Гармоничное развитие эмоциональной сферы возможно только при условии бережного подхода к формированию чувств маленького ребенка с учетом психофизиологических особенностей каждого возрастного этапа.

Эмоциональное развитие дошкольника связано прежде всего с появлением у него новых интересов, мотивов и потребностей. Важнейшим изменением в мотивационной сфере выступает возникновение общественных мотивов, уже не обусловленных достижением узколичных утилитарных целей. Поэтому интенсивно начинают развиваться социальные эмоции и нравственные чувства. К изменениям в эмоциональной сфере приводит установление иерархии мотивов. Выделение основного мотива, которому подчинена целая система других, стимулирует устойчивые и глубокие переживания. Причем они относятся не к ближайшим, сиюминутным, а достаточно отдаленным результатам деятельности. То есть эмоциональные переживания теперь вызываются не тем фактом, который непосредственно воспринимается, а глубоким внутренним смыслом, который этот факт приобретает в связи с ведущим мотивом деятельности ребенка. Чувства теряют ситуативность, становятся более глубокими по смысловому содержанию, возникают в ответ на предполагаемые мысленные обстоятельства. У дошкольника формируется эмоциональное предвосхищение, которое заставляет его

переживать по поводу возможных результатов деятельности, предвидеть реакцию других людей на его поступки. Поэтому роль эмоций в деятельности ребенка существенно изменяется. Если раньше ребенок испытывал радость оттого, что получил желаемый результат, то теперь он радуется потому, что может этот результат получить. Если раньше он выполнял нравственную норму, чтобы заслужить положительную оценку, то теперь он ее выполняет, предвидя, как обрадуются окружающие его поступку.[7] Постепенно дошкольник начинает предвидеть не только интеллектуальные, но и эмоциональные результаты своей деятельности. Предполагая, как обрадуется мама, он делает ей подарок, отказываясь от привлекательной игры. Именно в дошкольном возрасте ребенок осваивает высшие формы экспрессии - выражение чувств с помощью интонации, мимики, пантомимики, что помогает ему понять переживания другого человека, «открыть» их для себя.

Таким образом, с одной стороны, развитие эмоций обусловлено появлением новых мотивов и их соподчинением, а с другой - эмоциональное предвосхищение обеспечивает это соподчинение.

Изменения в эмоциональной сфере связаны с развитием не только мотивационной, но и познавательной сферы личности, самосознания. Включение речи в эмоциональные процессы обеспечивает их интеллектуализацию, когда они становятся более осознанными, обобщенными. Первые попытки сдерживать свои чувства, например внешние их проявления - слезы, можно заметить у ребенка в 3-4 года. Хотя малышу это еще плохо удается. Старший дошкольник в известной степени начинает управлять выражением эмоций, воздействуя на себя с помощью слова.

В отличие от сформировавшейся личности ребёнок дошкольного возраста не владеет защитными механизмами, не способен руководствоваться осознанными мотивами и желаниями. Именно поэтому родители должны внимательно относиться к своим словесным обращениям к нему, оценкам поступков и избегать установок, которые впоследствии могут отрицательно проявиться в поведении ребёнка, делая его жизнь стереотипной и эмоционально ограниченной.

Родителям особенно важно понять, какую роль в эмоционально-личностном развитии ребёнка играют родительские установки. Бесспорно, родители – самые значимые и любимые для ребёнка люди. Их авторитет, особенно в дошкольном возрасте, непререкаем и абсолютен. Вера в непогрешимость, правоту и справедливость родителей у детей непоколебима.

Установки, по мнению Н.Л.Кряжевой, – это своеобразные инструменты психологической защиты, помогающие ребёнку сохранить себя и выжить в окружающем мире.

Примером сложившихся на всём протяжении человеческого развития и передаваемых из поколения в поколение положительных установок, охраняющих человека, являются пословицы и поговорки, сказки и басни, в которых добро побеждает зло, а мудрость- глупость.

Одним из основных условий полноценного развития дошкольника является психологическая защищенность, которая складывается из многих компонентов, но главный из них – осознание ребёнком того, что его любят. Для этого общение родителей должно быть не формальным (по необходимости), а эмоционально насыщенным и приносить радость, как детям, так и родителям. [8]

Уметь слушать ребёнка – непростая задача для взрослого человека. Важно осознавать, что в диалоге рождаются доверие и понимание. Возникающая между собеседниками обратная связь способствует формированию рефлексии, то есть способности оценить себя с позиции партнёра. Взрослый проецирует переживания ребёнка на свой собственный социально-эмоциональный, житейский опыт, что стимулирует своеобразное припоминание хранимых в глубинах сознания воспоминаний о детстве, своих собственных переживаний. Только тогда, когда взрослый сам на мгновение становится ребёнком и смотрит на мир его глазами, создаётся ситуация глубокого принятия и переживания проблемы ребёнка, осознаётся её значимость.

Чувство эмоционального комфорта служит показателем оптимального состояния ребёнка в системе «Я-Мир», и является необходимым условием его развития. Оно продуцируется положительным эмоциональным отношением матери, активно проявляемым в процессе взаимодействия с ребенком. Беседуя с ребёнком, родители также должны поделиться с ним собственными воспоминаниями, пережитыми чувствами, открыть себя с новой, ещё неизвестной ему стороны. Ребёнку важно знать, что взрослым тоже не чужды переживания. Такие минуты откровений очень ценны для ребёнка, они учат его понимать эмоциональное состояние окружающих людей, способствует формированию умения адекватно оценивать себя, анализировать собственное поведение и настроение, побуждают заботиться о близких, помогают обрести уверенность в себе. [9]

Чувство эмоционального комфорта и психологической защищённости особенно важно тревожным, неуверенным в себе детям. Поэтому родителям следует выслушивать своего ребёнка, делиться своим опытом, давать советы, не отмахиваться от его проблем фразами-штампами, а проявлять искреннюю заинтересованность. Детям важно чувствовать себя в безопасности. И это состояние должны обеспечить ребёнку любящие его родители. Принятие ребёнка взрослым, его переживаний и особенностей, всех его проблем и радостей способствует формированию у него чувства собственного достоинства, способности понимать себя и окружающих, учит с уважением относиться к ним, развивает потребность в общении. Такое принятие является следствием, прежде всего искренней любви родителей и знания взрослыми личностных особенностей ребёнка.

Таким образом, представления ребёнка о семье и семейных отношениях являются важнейшим показателем его эмоционального благополучия.

Литература:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» 10 января 2018 г. / akorda.kz. (Астана, 10.02.2018)
2. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни». 5 октября 2018 г. / akorda.kz. (Астана, 10.11.2018)
3. Андреева Т.В. Психология современной семьи. СПб.: Речь, 2005. – 436 с.
4. Антонов А.И. Кризис семьи и родительства//Проблемы родительства и планирования семьи/Отв. ред. А.И. Антонов. М.: ИС РАН, 1992.
5. Арымбаева К.М. Семья и проблемы социализации ребенка // Актуальные проблемы современной науки. 2005, № 5. - С. 99-101.
6. Асмолов А.Г. Психология личности: Учебник. - М.: Изд-во МГУ. 1990.-367 с.
7. Гиппенрейтер Ю. Б. Общаться с ребенком. Как? - М., 2000. – 240с.
8. Доманецкая Л.В. Общение и эмоциональное благополучие ребенка дошкольного возраста. Красноярск. гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева, 2008. – 164 с.
9. Ильин Е.П. Эмоции и чувства. СПб.: 2001 - 752 с.

УДК 371.268

Махимова Б.

ШГ «Саулет», Таскалинский район, г. Уральск

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ВО ВЗАИМОДЕЙСТВИИ УЧИТЕЛЯ С РОДИТЕЛЯМИ

Важным направлением многогранной деятельности молодого педагога является работа с родителями. Успех этой деятельности во многом зависит от подготовленности молодого специалиста к этой работе.

Что же такое профессиональная компетентность и какого педагога можно назвать компетентным в сфере общения с родителями?

Анализ современных требований к организации общения педагога с родителями свидетельствует: его компетентность проявляется в способности организовать такое общение, которое характеризуется личностным интересом, педагогическим смыслом и значимостью. Профессиональная компетентность предполагает также прочность ценностных ориентаций, сформированность профессионально значимых качеств (выдержка, тактичность, наблюдательность, уважение и др.), глубокое овладение знаниями о семье, её воспитательном потенциале, специфике взаимодействия, методах изучения семьи, разнообразии практических способов организации общения.

В содержание профессиональной компетентности входят следующие личностные качества и установки, знания, умения и навыки.

Молодому специалисту необходимо знать цель, принципы, направления, формы и методы работы с родителями. Естественно, стиль работы должен быть демократический, основанный на взаимном доверии, взаимодействии с родителями. Целью этого взаимодействия является забота о развитии ребенка. Отсюда содержанием взаимодействия педагога с родителями обучающихся является проявляемая забота о развитии и воспитании обучающегося, его самочувствии, физическом и психическом здоровье, положении и статусе среди сверстников, самооценке, способностях и перспективах развития. Иными словами, необходимо помочь школьнику выявить свои возможности, задатки, склонности, интересы и развить их в различных видах деятельности. Это позволит ребенку стать полноценной личностью в современной жизни.

Все формы с родителями подразделяются на

- коллективные (массовые), индивидуальные и наглядно-информационные;
- традиционные и нетрадиционные.

Коллективные (массовые) формы подразумевают работу со всем или большим составом родителей. Это совместные мероприятия педагогов и родителей. Некоторые из них подразумевают участие и детей. Например в нашей школе организуются следующие коллективные формы работы с родителями:

Походы в конце четверти, совместные экскурсии в музеи области и республики (например всем классом ездили по маршруту «музеи И.В. Чапаева- музей-комплекс «Жангирхана» - музей «Сарайшык»), совместные активные воскресные отдыхи в городе, «День акции по озеленению территории школы», спортивные соревнования «Дети и родители», праздники «Наурыз», «День «открытых дверей».

Индивидуальные формы предназначены для дифференцированной работы с родителями воспитанников. Анкетировании, посещение семьи, беседы.

Наглядно-информационные - играют роль опосредованного общения между педагогами и родителями.

Особой популярностью, как у педагогов, так и у родителей пользуются **интерактивные формы** работы. Они направлены на установление неформальных контактов с родителями, привлечение их внимания к школе. Родители лучше узнают своего ребенка, поскольку видят его в другой, новой для себя обстановке, сближаются с педагогами.

Как показывает практика, эффективной является любая совместная деятельность родителей и педагогов. Так, уже коллективное обсуждение проблемы позволяет родителям почувствовать, что другие родители тоже столкнулись с похожими проблемами и сумели найти из них выход. А это рождает ощущение: любые трудности разрешимы.

Интерактивные формы взаимодействия с семьей важны и для улучшения отношений между родителями и детьми. Родители учатся любить ребенка таким, как он есть, безоговорочно. Они имеют возможность увидеть собственного ребенка в обстановке, отличной от семейной, понаблюдать за его общением со сверстниками и педагогами, открыть в нем новые способности.

В совместной деятельности родители и дети учатся понимать друг друга, доверять друг другу, становятся партнерами.

Из чего складывается успех общения? Прежде всего, из желания пойти на контакт, наладить отношения, помочь друг другу, увидеть в другом равного себе партнера, услышать его, признать право другого на иную позицию. Общение будет успешным, если каждая из них в процессе общения обогащает свой информационный багаж.

Говоря иными словами, педагог, компетентный в сфере общения с родителями, понимает, зачем нужно общение и каким оно должно быть, знает, что необходимо, чтобы общение было содержательным, и, главное, активно действует.

«Мы живем в эпоху, когда расстояние от самых безумных фантазий до совершенно реальной действительности сокращается с невероятной быстротой», - писал в свое время М. Горький. И сейчас, в век сплошной компьютеризации, в век, когда техника шагнула далеко вперед, особенно актуально звучат слова М. Горького: «В карете прошлого никуда не уедешь...» Воспитание детей осуществляется как в семье так и в школе. Стержнем активных работ с родителями является активное обсуждение, участники которого рассуждают, аргументируют свои выводы, вступают в дискуссию с оппонентами, т.е. соревнуются умы и таланты.

Интерактивная методика – самая современная система обучения. Интерактивные методы и приемы приводят к самостоятельному и индивидуальному развитию, направляя их к пониманию и оценке своих возможностей и ценностей.

Понятие «интерактивный» происходит от английского «interact» («inter» — «взаимный», «act» — «действовать»).

Цели интерактивного метода обучения:

- Создание среды
- Обучение через действия
- Связь с жизнью
- Формирование самостоятельности и индивидуальности

1. Создание среды:

- Создавать условия, в котором родитель ощущает успешность своих действий;
- Создавать условия для открытого и свободного творческого общения между родителями;

- Предоставлять возможности для поиска и исследования, направлять и стимулировать родителей.
- 2. Обучение через действие:
  - Стимулировать родителей к активным действиям;
  - Организация процесса активного усвоения знаний посредством интерактивных приемов.
- 3. Связь с жизнью:
  - Основывать обучение на практических действиях, рассматривать темы собраний как способы решения жизненных проблем;
  - Каждое собрание есть установление связей с миром, с реальной жизнью.
- 3. Формирование самостоятельности и индивидуальности
  - Конструирование собственного мнения, самостоятельное решение проблемы через размышление, рефлексию;
  - Предоставление возможности для самостоятельного конструирования нового;
  - Формирование навыков критического и аналитического мышления.

Интерактивная методика основывается на обучении действием и посредством действия: человек лучше запоминает и усваивает то, что он делает своими руками.

Самыми активными формами работы педагога с родителями являются родительские собрания, где родители являются не пассивными слушателями, а активными участниками разговора. Здесь обсуждаются самые интересные, самые наболевшие вопросы и принимаются решения всеми участниками образовательного процесса:

- ✓ формирование здорового образа жизни;
- ✓ организация летней оздоровительной кампании;
- ✓ обеспечение безопасности детей во время образовательного процесса;
- ✓ интеграция взаимодействия школы, семьи, общественности по реализации образовательной программы.

Для того чтобы организовать родительское собрание с применением интерактивных форм и методов работы, необходимо знать правила организации интерактивного обучения:

Правило первое. В работу должны быть вовлечены в той или иной мере все участники. С этой целью полезно использовать технологии, позволяющие включить всех участников в процесс обсуждения.

Правило второе. Надо позаботиться о психологической подготовке участников. Речь идет о том, что не все, пришедшие на собрание, психологически готовы к непосредственному включению в те или иные формы работы. В этой связи полезны разминки, постоянное поощрение за активное участие в работе, предоставление возможности для самореализации.

Правило третье. Обучающихся в технологии интерактива не должно быть много. Количество участников и качество обучения могут оказаться в прямой зависимости. Оптимальное количество участников - 25 человек. Только при этом условии возможна продуктивная работа в малых группах. Правило четвертое. Подготовка помещения для работы. Помещение должно быть подготовлено с таким расчетом, чтобы участникам было легко пересаживаться для работы в больших и малых группах.

Правило пятое. Четкое закрепление (фиксация) процедур и регламента. Об этом надо договориться в самом начале и постараться не нарушать его. Например: все участники будут проявлять терпимость к любой точке зрения, уважать право каждого на свободу слова, уважать его достоинства.

Правило шестое. Отнеситесь со вниманием к делению участников семинара на группы. Первоначально его лучше построить на основе добровольности. Затем уместно воспользоваться принципом случайного выбора.

Существуют и обязательные условия организации интерактивного обучения:

- доверительные, по крайней мере, позитивные отношения;
- демократический стиль;
- сотрудничество в процессе общения между собой;
- опора на личный (педагогический) опыт родителей, включение в учебный процесс ярких примеров, фактов, образов;
- многообразие форм и методов представления информации, форм деятельности, их мобильность;
- включение внешней и внутренней мотивации деятельности, а также взаимомотивации родителей.

Интерактивные методы применяются при организации следующей работы с родителями:

- организация родительских собраний
- организация дискуссий и обсуждений спорных вопросов

Для решения задач педагогами могут быть использованы следующие интерактивные формы:

- Интерактивная экскурсия
- Использование кейс-технологий
- Проведение видеоконференций
- Круглый стол
- Мозговой штурм

- Дебаты
- Фокус-группа
- Деловые и ролевые игры
- case-study (анализ конкретных, практических ситуаций)
- тренинги.

День самоуправления родителей, когда мама или папа, бабушка или дедушка обучают в школе детей выпекать кулинарные изделия, шить или вязать, сервировать правильно стол и т.д. Что с большим удовольствием делают родители нашей школы.

Предполагаемые результаты использования интерактивных форм в работе с родителями:

- Повышение эффективности родительских собраний, интереса родителей к жизни и деятельности ребенка в классе и класса в целом.
- Формирование и развитие у родителей коммуникативных навыков и умений, эмоциональных контактов (умение жить в диалоговой среде; понимание, что такое диалог и зачем он нужен).
- Формирование и развитие аналитических способностей (способность критически мыслить; умение делать обоснованные выводы; умение решить проблемы и разрешить конфликты; умение принимать решение и нести ответственность за них).

Активные методы работы показали, что родители приобретают навыки работы в сотрудничестве, коллективное планирование, взаимодействие с партнером, взаимопомощь в решении задач, деловое партнерское общение, умение вступать в диалог, задавать вопросы, вести дискуссию, находить компромисс.

Литература:

- 1.Современные формы работы с родителями [Электронный ресурс]//<http://www.vseodetishkax.ru/rabotnikam-doshkolnogo-obrazovaniya/112-sotrudnichestvo-pedagogov-i-roditelej-/798-sovremennye-formy-raboty-s-roditelyami-v-doshkolnom-uchrezhdenii>
- 2.Кемпбелл Р. Как на самом деле любить детей. Пер. с английского. - М. , 1992-154 с.
- 3.Мудрость воспитания. Книга для родителей. /Сост. Б.М. Бим-Бад., Э.Д. Днепров., Г.Б. Корнетов. - М.: Педагогика, 1987. - 288 с. - (Библиотека для родителей).
- 4.Настольная книга классный руководитель/ Авт.-сост. Е.И.Лунина, Н.С.Шепурева и др. - Ростов н/Д, 2001: Изд-во: Феникс. - 383 с.
- 5.Организация внешкольного досуга/ Сост. В.П.Шашина. - Ростов н/Д, 2002. - 351 с.

УДК 731003401174

Мендибаева Б.К.
СОШ №3.г.Уральск

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ СРЕДА СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ: ИНСТРУКЦИЯ ПО АДАПТАЦИИ ДЛЯ МОЛОДОГО СПЕЦИАЛИСТА

В настоящее время система образования особенно остро нуждается в сохранении молодых кадров, так как модернизация образования и инновационное развитие общества возможны только с участием энергичных молодых педагогов, которые составят его будущее.

Все люди отличаются друг от друга. Отличаются своим восприятием окружающего, отношением к тому, что происходит вокруг них. Разные люди имеют разные способности к адаптации к новым жизненным условиям. Но, так или иначе, специалисты, пришедшие впервые в учреждение, сталкиваются с проблемами и всем необходим адаптационный период для того, чтобы приспособиться к новым условиям жизнедеятельности.

Понятие «адаптация» (от лат. «adapto» - приспособляю) заимствовано из биологии и означает приспособление к окружающей среде. Социально-профессиональная адаптация - это процесс освоения норм и правил поведения, взаимодействия с коллегами, администрацией.

Таким образом, происходит знакомство со школой; закрепление наставника, их совместная деятельность; анкетирование (выявление трудностей в работе); посещение мероприятий, участие в общественной жизни школы.

С целью содействия успешной социально-психологической адаптации молодых специалистов, в нашей школе был создан клуб молодых специалистов.

А кто он – молодой специалист? Это молодой педагог, который, во-первых, как профессионал еще слаб – сдавая в институте экзамены, он учил факты, которые просто образовали в его сознании сумму знаний. Но, чтобы действительно знать предмет, нужна практика.

Во-вторых, он не имеет представления о том, с кем ему придется работать, хотя сам он недавно окончил школу. Ведь все быстро меняется.

И в третьих, он еще не понимает, что его первая работа – это десятилетиями сложившаяся система с определенными правилами, законами, традициями, стереотипами.

И начинает решаться задачка с тремя неизвестными. На первых порах ему все в школе улыбаются, новенькая трудовая книжка сдается в отдел кадров, первые дни и недели – душевный подъем и полная эйфория. А далее...

Некоторые молодые педагоги описывают период своей адаптации к учреждению как сложный, напряженный процесс. Другие наоборот отмечают, что им было довольно легко адаптироваться к новым условиям. Давайте попытаемся вспомнить, что происходило с вами, когда вы впервые попали в ваш коллектив. При проведении первого занятия с молодыми педагогами мы просили их ответить на такие вопросы

- На что вы обратили внимание, придя первый раз в данный коллектив?
- Какие чувства вы испытывала при этом?
- Что вы обо всем этом подумала?
- Как изменились сейчас ваши первоначальные представления?

Упражнение «Слепой и поводырь» помогло смоделировать процесс адаптации нового сотрудника.

После выполнения упражнения задали вопросы:

- как себя чувствовали в роли «слепого», в роли «поводыря»?
- какие были трудности в процессе выполнения задания?

Упражнение вернуло нам те ощущения, которые мы испытывали, вспомнить о своих переживаниях, когда пришли впервые в школу в качестве учителя.

Молодому педагогу в процессе социально-профессиональной адаптации приходится осваивать одновременно несколько профессиональных ролей: учителя, воспитателя, классного руководителя, подчиненного, коллеги, члена методического объединения педагогов и везде необходимо демонстрировать профессиональную компетентность и умения, которых, к сожалению, многим недостает. В связи с этим мы определились с задачами в работе по оказанию помощи начинающим педагогам в процессе социально-профессиональной адаптации:

Был составлен план работы, задачами которого были:

- Помочь научиться быстро и оптимально устанавливать эмоциональный контакт.
- Создание атмосферы сотрудничества в коллективе педагогов, формирование уверенности в себе, доверия к людям, принятие коллективных решений.
- Отработка различных способов межличностного восприятия. Осознание педагогами своих личностных особенностей и изменение в позитивную сторону отношения к себе и другому человеку.
- Предоставление возможности молодым педагогам лучше узнать друг друга, а также традиции учреждения
- Изучение реальных профессиональных затруднений начинающих педагогов, формулирование их актуальных потребностей.
- Информационная и консультативная поддержка начинающих педагогов в выстраивании индивидуального образовательного маршрута.
- Консультации по экономическим и правовым вопросам. В компетенцию соответствующих служб (администрации, наставников, методистов) входит ознакомление начинающих педагогов с нормативно-правовыми документами, регламентирующими их профессиональную деятельность, раскрывающими их права и обязанности, систему льгот и других преимуществ.
- Обеспечение методической литературой, материалами перспективного планирования, дидактическими материалами, знакомство с методическим кабинетом.
- Активное включение в мероприятия, как в учреждении, так и вне его стен (выезды, экскурсии).
- Своевременная положительная оценка труда педагога.

Таким образом, профессиональное становление молодого педагога происходит постепенно, шаг за шагом. Грамотное, качественное управление процессом профессиональной адаптации начинающих педагогов помогает профессиональному росту самих молодых специалистов и развивает общеобразовательное учреждение.

Период вхождения начинающего педагога в профессию отличается напряженностью, важностью для его личностного и профессионального развития. От того, как он пройдет, зависит, состоится ли новоявленный педагог как профессионал, останется ли он в сфере образования или найдет себя в другой сфере деятельности

Психологические нагрузки, получаемые молодым педагогом, приводят к развитию у него профессионального стресса. Важнейшая задача в психологической адаптации педагога – развитие устойчивости к факторам, вызывающим стресс на работе. К таким факторам можно отнести:

- перегрузки на работе;
- необходимость выполнять трудно совместимые функции;
- поведение руководства, других педагогов и воспитанников;
- слабые условия труда;
- несправедливая оценка труда;
- неспособность адаптироваться к изменениям.

Для преодоления негативных переживаний, снижения эмоционального напряжения мы проводим адаптационные тренинговые занятия «Я – Педагог», «Осознание профессиональных страхов и пути их преодоления», упражнения «Комок проблем» (Оборудование: листы бумаги формата А5 по количеству участников, большая картонная коробка. Участники рассаживаются по кругу. По желанию на протяжении 10-15 мин. Учитель рассказывает о сложной ситуации в его педагогической практике. Ведущий обращает его внимание на то, что он предпринимал, что при этом чувствовал, а также каких результатов добился тем или иным способом. Происходит обмен мнениями в группе.), «Нарисуй свой страх» (Материалы: цветные карандаши либо фломастеры, бумага А4. Процедура: Участникам предлагается нарисовать свой страх и ему дать имя. Участники по очереди рассказывают о своих рисунках. Идёт обсуждение. После чего участникам предлагается несколько вариантов на выбор избавления от своего страха: уничтожить рисунок (страх); превратить страшное в смешное, дорисовав рисунок; украсить его, чтобы оно само себе понравилось и стало добрым; либо придумать свой вариант. Я хочу обратить ваше внимание на то, что отрицательные эмоции, которые мы испытываем во время конфликтов мешают нам быть объективными и тем самым препятствуют преодолению нашей проблемы. Я прошу вас написать на листе бумаги все отрицательные эмоции которые вы испытываете во время конфликта, например: гнев, обида, тревога и т.д. А теперь вы можете скомкать эти листы и бросить их в эту коробку, сейчас вы избавитесь от накопившегося негатива.

Вопросы:

1. Что изображено на рисунке? Расскажи о нём подробнее.
2. Какие ощущения у тебя возникали во время рисования?
3. Какой способ избавления от страха ты выбрал?
4. Какой этот страх сейчас?
5. Какие ощущения у тебя возникали во время «избавления»?
6. Изменилось ли сейчас твоё отношение к данному страху ?

Безусловно, необходимо изучать проблемы молодых и своевременно проводить соответствующую работу по их преодолению, что явно способствует скорейшей профессиональной адаптации и повышает качество начинающего учителя.

В процессе трудовой адаптации сотрудник проходит следующие стадии:

1. Стадия ознакомления, на которой работник получает информацию о новой ситуации в целом, о критериях оценки различных действий, о нормах поведения в коллективе.
2. Стадия приспособления или формального вступления – на этом этапе работник переориентируется, признавая главные элементы новой системы ценностей, но пока продолжает сохранять многие свои установки.
3. Стадия ассимиляции, когда осуществляется полное приспособление работника к среде, идентификация с новой группой.
4. Идентификация, когда личные цели работника отождествляются с целями трудовой организации.

Прохождение всех этих стадий будет быстрым и продуктивным, если будут приложены силы не только администрации образовательного учреждения, но и самого молодого специалиста.

Традиционно различают три компонента социально-профессиональной адаптации педагога:

- психофизиологическая - приспособление молодого педагога (всех систем его организма) к непривычным условиям
- социально-психологическая - вхождение в трудовой коллектив через сближение целей и интересов молодого специалиста и группы (педагогического коллектива, учащихся), формирование нового психологического стереотипа поведения, коррекция личностных качеств в соответствии с требованиями педагогической деятельности, принятие ценностей организационной культуры, норм и правил поведения в образовательном учреждении
- профессиональная - активное освоение педагогом действий (поведения) в соответствии с должностными обязанностями, требованиями образовательного процесса, спецификой контингента обучающихся; привыкание молодого специалиста к новым условиям, включающим административно-правовые, социально-экономические, управленческие аспекты.

Адаптация молодого специалиста - это не только приспособление к новым условиям жизнедеятельности, но и активное усвоение норм профессионального общения, трудовой дисциплины,

производственных навыков, традиций трудового коллектива, то есть процесс вхождения в новую для него социальную среду. Молодому специалисту нужно мобилизовать волю, энергию, уметь управлять эмоциями, проявлять определенный уровень активности в деятельности по преодолению адаптационных трудностей.

Думаю, педагогический состав нашей школы принял активное участие в процессе включения специалиста в новый трудовой коллектив.

На данный момент в школе 15 молодых специалистов, 7 из которых находятся в декретном отпуске. Выполняют задачу прироста населения страны. Для более комфортного включения в программу развития школы продуманы интересные мероприятия, как «прием в коллектив», ознакомление с музеем школы, с установившимися традициями школы, задействие в школьных, районных, областных конкурсах, соревнованиях. Такие тренинги, конференции позволили обменяться опытом, обсудить проблемы, поделиться эмоциональными переживаниями. Для снижения психоэмоционального напряжения полезно упражнение «Защитный амулет». (Материалы: бумага А4, цветной картон, цветная бумага, пластилин, клей, ножницы, нитки, ленточки, пуговицы, стразы, блёстки, крупы (гречка, рис), макаронные изделия (разные по форме, размеру), бусинки, ракушки.

Процедура: молодому педагогу и наставнику предлагается из предложенных материалов сделать личный амулет для защиты от страхов.

Вопросы:

1. Представьте свой амулет другим.
2. Как действует ваш амулет?
3. Какими свойствами он обладает?
4. Как он поможет Вам справиться с Вашим страхом?
5. Почему были выбраны именно эти материалы?

Вступая в педагогическую деятельность, молодой педагог попадает в новую для него социальную и профессиональную среду, а также в новые режимы умственных и физических нагрузок, в новую сферу отношений и взаимодействия.

Очень рада, что наши молодые коллеги всегда в первых рядах любых интересных начинаний. Надо отметить, что молодежь идет напористая, целеустремленная. Очень приятно видеть, как они берутся за любую работу, закатав рукава. И по истечению половины учебного года, они добились немалых успехов, как в профессиональном плане, так и в общественной жизни. Мы участвовали в таких проектах, как «TEDX», «STANDup», во всех спортивных мероприятиях, посвященных 30-летию юбилею родной школы. Нужно отметить, что заметив педагогические успехи новичка, администрация школы непременно отмечает их вслух. Ведь похвала поднимает настроение, стимулирует, вселяет уверенность, повышает интерес к делу.

Именно поэтому, в школе мы ежегодно, наряду с планируемыми предметными неделями, традиционно проводим неделю молодого педагога. Каждый год план недели совершенствуется и видоизменяется. Заканчивается неделя традиционно фестивалем «Шеберлік шыңына» («К вершинам мастерства»).

2016-2017 учебный год – туры — проведение открытых нетрадиционных уроков, визитка участников, решение педагогических ситуаций.

2017-2018 учебный год - туры — проведение открытых уроков, педагогические моменты– работа с залом, творческий дуэт – учитель-ученик.

2018-2019 учебный год – участие в III республиканском конкурсе «Жас маман» (эссе «Жарқын елдің шамшырағы - жас маман», открытый урок и электронное портфолио молодого специалиста), участие в районном туре конкурса среди молодых специалистов и Гран-при (Сагиналиев Ислам Елемесұлы). Наш молодой специалист будет защищать честь нашего района на областном туре конкурса «Жас маман».

Думаю, в школе созданы условия для роста профессионального мастерства молодых специалистов.

Именно в образовательном учреждении происходит процесс становления педагога как профессионала. От того, как пройдет период адаптации, найдет ли он общий язык с коллективом зависит, состоится ли молодой специалист как педагог, останется ли он в сфере образования или найдет себя в другом деле.

Не нужно забывать, что для возвращения из молодого специалиста в кратчайшие сроки перспективного педагога следует придерживаться определенных «инструкций»:

- не проверять, а обучать;
- не контролировать, а направлять;
- оптимальная организация труда;
- организация отдыха и досуга;
- создание условий для профессионального роста и совершенствования;
- закрепление наставника;
- участие в общественной жизни педагогического коллектива;
- самостоятельное решение посильных творческих и экспериментальных задач;

- индивидуальное внимание каждому молодому специалисту;
- контроль над ходом адаптации со стороны администрации;
- доверие;
- поощрения;
- развитие позитивного отношения к работе, удовлетворенности собой и работой.

Таким образом, коллектив может своевременно оказать реальную поддержку и помощь молодому педагогу для приспособления к новой среде.

Пожелаем удачи нашим молодым коллегам!!!

Литература:

1. Андреева, Е.В. Программа поддержки начинающего учителя / Е. В. Андреева, Н. В. Новокшанова // Завуч. - 2010. - № 2. - С. 82-96
2. Долгова В.И., Ткаченко В.А. Управление инновационными процессами в образовании: сущность, закономерности и тенденции // Наука и бизнес: пути развития. - 2012. - №7. - С.17-22.
3. Долгова В.И. Принципы организации обратных связей с выпускниками вуза // Alma mater (Вестник высшей школы). – 2015. - №5 (май). - С. 51-55.
4. Долгова В. И., Мельник Е. В., Моторина Ю. В. Адаптация молодых специалистов в образовательном учреждении // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – Т. 31. – С. 76–80.
5. Турлунова, А.В. Психолого-педагогическое сопровождение молодого учителя в адаптационный период профессиональной деятельности / А. В. Турлунова // Методист. - 2012. - № 7. - С. 20-26.
6. Котова, С.А. Адаптация в должности и освоение профессии учителя / С.А. Котова // Нар. образование. - 2010. - № 8. - С. 121-127.
7. Редлих, С.М. Адаптация молодого педагога / С.М. Редлих // Проф. образование. Столица. - 2012. - № 1. - С. 19-21.

УДК 371.134

Мурзашева А.С. Сисенова Ш.С.
Школа Гимназия № 44, г. Уральск

СООБЩЕСТВО КАК ЭФФЕКТИВНАЯ СРЕДА АДАПТАЦИИ МОЛОДОГО СПЕЦИАЛИСТА В ШКОЛЕ

*"Со мной работали десятки молодых педагогов
Я убедился, что как бы человек успешно
не кончил педагогический вуз, как бы он не был талантлив,
а если не будет учиться на опыте, никогда не будет хорошим педагогом,
я сам учился у более старых педагогов..."*
А.С. Макаренко

2019 год указом Президента посвящен молодёжи. Во все времена от молодёжи ожидали активной и эффективной отдачи. Но эффективная отдача от молодых кадров в школах возможна только при полной поддержке и помощи. Как удержать молодых специалистов в школе и как их сделать профессионалами своего дела? Вот два наиболее проблемных вопроса, которые мы постарались решить.

Для молодого специалиста приспособиться к новой среде бывает трудно, поэтому успешная адаптация за короткий срок обеспечивает высокую эффективность дальнейшего труда. А низкая адаптация приводит к ухудшению профессиональной деятельности учителя.

Для успешной адаптации молодых специалистов в школе-гимназии № 44 создано профессиональное сообщество молодых учителей, куда входят администрация, школьные тренеры, наставники и молодые учителя.

Цель: создание организационно-методических условий для успешной адаптации молодого специалиста в условиях современной школы.

Работа по успешной адаптации молодых учителей в школе- гимназии ведётся по следующим направлениям:

- менторство;
- обучение учителей;

- работа в сотрудничестве с опытными коллегами;
- участие в различных конкурсах;
- участие в социальных проектах.

Менторство.

Молодой специалист в начале своей профессиональной деятельности испытывает высокое эмоциональное напряжение (неуверенность, страх и сомнение), преодолеть которое помогает наставник, в котором молодой учитель получает практическую и теоретическую помощь на рабочем месте. Заранее устанавливаются цели, ожидаемые результаты, которого отслеживаются и измеряются. При менторстве уменьшается текучесть кадров, происходит быстрая адаптация новых кадров и повышается мотивация молодых учителей. Менторы не просто обучают и направляют молодых коллег, но совместно разрабатывают методические пособия, участвуют в конкурсах и конференциях. Менти чувствует поддержку и помощь ментора постоянно. Менторы тоже многому учатся у молодых кадров, компетентных в цифровой технологии. Чем же отличаются современные наставники от наставников прошлых лет?

Во-первых, менторы помогают учителям разобраться в своих проблемах, совместно составляют индивидуальный план, определяют план самообразования молодого учителя.

Во-вторых, не навязывают свои идеи, а помогают найти свой стиль работы.

Внутришкольный курс «Исследования в практике учителя».

Также в нашей школе учителя непрерывно обучаются на внутришкольном курсе профессионального развития «Исследования в практике учителя», которые ведут школьные тренеры. На практике подтверждается, что молодые кадры быстрее усваивают программу уровней курсов и обновленного содержания образования через обучающие семинары, практикумы, коучинги. Курсы помогают учителям найти пути решения своих проблем, формируют общественную активность молодых учителей, обучают их объективному анализу и самоанализу. Эффективность курса заключается в том, что учителя, осваивая новые знания, сразу применяют на практике, анализируют, рефлексиируют, обмениваются опытом, мнениями. Благодаря этому курсу напрямую оказывается профессиональная поддержка учителям, раскрывается потенциал молодых учителей.

Совместно с опытными коллегами молодые учителя исследуют урок, проводят исследование в действии.

Конкурсы для молодых учителей.

Молодые учителя быстро адаптируются, ставят цели в профессиональной деятельности и участвуют в различных заочных и очных конкурсах. У молодых специалистов нашей школы-гимназии есть положительные результаты в городских и областных конкурсах.

Хочется рассказать ещё о социальном проекте, который существует в нашей школе-гимназии, объединяя молодых учителей с коллегами.

Социальный проект «Круг по интересам».

В нашей школе- гимназии весь коллектив участвует в социальном проекте: «Хай-тек», «RED-x», «Танцевальный клуб», «Кулинары», «Интеллектуалы» и «Полиглоты». Этот проект объединяет учителей по интересам, по любимым увлечениям. Каждая группа регулярно один раз собирается в неделю. У каждого члена группы есть свои обязанности. В этом проекты молодёжь активно проявляет себя, находит поддержку не по предмету, а по интересам.

Таким образом, молодые учителя нашей школы-гимназии с первых дней включаются в работу, обучаются, анализируют и становятся по-настоящему профессионалами своего дела. Для молодых кадров созданы условия для развития своих способностей.

УДК 731003401174

Есмагулова Г. С.

Филиал Центра педагогического мастерства, г. Уральск

ПЕДАГОГИ-МИЛЛЕНИАЛЫ: В ЧЕМ ИХ ОСОБЕННОСТЬ И КАК РАБОТАТЬ С НИМИ

Как часто, многие из нас становятся свидетелями разговоров в обществе о том, что выпускники педагогических ВУЗов заканчивая обучение, выбирают в жизни другую работу и не торопятся идти в школы. Действительно ли это так? Какие они, педагоги, решившие посвятить себя обучению детей?

Могу с уверенностью сказать, что в школы, пусть и не так часто, как хотелось бы, но приходят молодые педагоги. Интересуясь вопросом количества работающих в школах педагогов до 35 лет, среди 15 городских и 30 сельских школ Западно-Казахстанской школы, был проведен опрос. Результаты

показали, что в сельских школах до 35 лет работает 33% педагогов, в городских школах – 31%. Это говорит о том, что в школах появились и постепенно освоились люди поколения Y.

Исследования в области Теории поколений широко представлены в работах российских и зарубежных ученых. Авторы американской Теории поколений — ученые Н. Хоув и В. Штраус. Центром их внимания стал «конфликт поколений», в основе которого разные ценности поколений, а не возрастные противоречия.[1] В 2004 году Теорию поколений, совместно с командой исследователей для России адаптирована Евгения Шамис, считаю, что эта адаптированная версия подходит и для Казахстана.

Особое внимание хочется уделить поколению миллениалов, т.к. этот архетип вступает в фазу активной деятельности. По результатам, выше представленного, опроса мы видим, что третья часть 45 педагогических коллективов нашей области состоят из миллениалов.

В статье «Как найти подход к педагогам-миллениалам?» (Учительская газета, от 16.02.18) Мария Калужская приводит рассуждения одного из директоров школ «нынешней молодежи «из мозга целый сегмент вырезан»: они не признают субординации, на вопрос начальства отвечают вопросом типа «А зачем это мне?» или не отвечают вообще. Приходится объяснять им, как здороваться и прощаться, как адекватно реагировать на указания, во что одеваться и что лучше на себе не носить (принты, резиновые браслеты и прочий оверсайз)».[2] Я не совсем согласна с мнением этого директора, возможно это характеристика всего поколения миллениалов, но это не совсем точно описывает педагогов-миллениалов.

Какие они педагоги-миллениалы? Каковы их особенности?

По словам Джима Клифтона, председателя совета директоров компании Гэллап, именно миллениалы уже сейчас закладывают фундамент предстоящих перемен, и благодаря их особенностям, очень скоро и очень сильно изменятся многие фундаментальные отрасли ведущих экономик мира.

Известный американский специалист по коммуникациям и маркетингу кадровый менеджер Саймон Сайнек характеризует миллениалов довольно ярко[3] Он утверждает, что поколение, которое мы называем «миллениалами», получилось именно таким в результате провальной стратегии родителей.

HR-директор Google Ласло Бок, который руководит целой армией работников поколения Y, выразился так: «В будущие десятилетия самые одаренные, самые трудолюбивые люди на планете будут перемещаться в те места, где они могут заниматься осмысленной работой и участвовать в определении судеб своих компаний».

По данным американского аналитика Мэри Миккер, Поколение Y:

- 32% верят, что в будущем будут работать преимущественно по гибкому графику;
- 38% - фрилансеры (по сравнению с 32 % представителей Поколения X);
- 20% из них считают себя совами, им удобно работать по привычному графику;
- 34% предпочитают общаться с коллегами он-лайн, а не лично или по телефону;
- 45% используют личные смартфоны для рабочих целей (только 18% людей старше 35 лет делают то же самое)

В феврале 2019 года у меня была возможность обучаться в Международной ISBTшколе, на основании наблюдений хочется добавить еще некоторые особенности Поколения Y:

- готовы к обучению, если их удовлетворяет контент обучения;
- готовы вкладывать денежные средства в обучение, если видят ценность курса и конечную цель результата обучения.

В чем особенность педагогов-миллениалов?

- принимают решения очень быстро, так как боятся, что другой возможности может и не представиться;
- желают быстро достигать высоких результатов;
- готовы работать в команде;
- великолепно ориентируются в компьютерных сетях, гаджетах, владеют IT-технологиями;
- самоуверенные.

Для педагогов-миллениалов важно:

1. Видеть смысл в работе.

Данные Gallup доказывают, что представители этого поколения вовсе не хотят, чтобы все им подали на блюде с золотой каемочкой, и они вовсе не предпочитают веселые рост и развитию. По словам Хартера, они хотят, чтобы их работа имела смысл. «Они хотят подотчетности и чувства значимости, которое достигается собственными усилиями».

2. Хотят работать не с авторитарным директором, а с директором-коучем, наставником.

Иерархическая модель управления в случае с миллениалами разбилась вдребезги, и именно благодаря их особенностям на свет появились новые подходы к управлению компаниями, такие как холократия, или концепция бирюзовых организаций. В своем руководителе они готовы ценить прежде всего такие его черты и качества, которые позволят им самим стать лучше, профессиональнее и увереннее в короткий срок. Если они чувствуют, что вы заинтересованы в их развитии, они сделают для Вас все!

3. Они ждут частой обратной связи.

Педагоги поколения Y ожидают гораздо более частого контакта с руководством, нежели имеют. Они не нуждаются в постоянных наградах, но нуждаются в проявлениях любви.

4. Рост и профессиональное развитие.

Когда люди чувствуют, что они постоянно расширяют свой собственный потенциал, они чрезвычайно увлечены своей работой. Поколение Y — самое образованное поколение, и поэтому они остро нацелены на свои потребности в росте, они много думают о своем будущем. Они хотят знать, на каком этапе находятся, куда движутся, и что поддержит их на этом пути.

Часто можно услышать от педагогов-стажистов, что это «испорченное» поколение, они сразу хотят управлять, эгоистичны, не признают авторитетов, на всё имеют своё мнение, не желают дополнительно тратить свое время на работу, если им за это не платят. Но из бесед с миллениалами понимаешь, что их потребности не так уж отличаются от желаний других педагогов: понимать смысл своей работы, иметь свое видение на то, как и зачем обучать учащихся, они готовы дополнительно работать, если видят в этом смысл и им готовы за это платить.

Поколение миллениалов, да и не только, хотят, чтобы их работу видели и отмечали, чтобы их просто выслушивали. А лучший способ слушать других людей – это коучинг!

Один из самых доступных инструментов коучинга, который я советую использовать в работе с поколением Миллениум – это «Сильные вопросы».

Коучинг помогает понять, услышать педагогов и способствовать желанию самосовершенствоваться и саморазвиваться. Коучинг ценен в работе с молодыми педагогами, которые являются представителями Поколения Y, ведь они хотят двигаться вперед, быть ценными, услышанными. На самом деле, именно миллениалы делают акцент на том, чтобы их воспринимали как партнёров, а не как начинающих учителей. На этом строится и «Кураторская методика», с которой я познакомилась на семинаре для тренеров ЦПМУшакова К.М. «Проблемы развития организаций».[5]

В работе с миллениалами необходимо опираться на принципы профессионального коуча:

1. Опора на факты.
2. Безоценочность.
3. Полное принятие.
4. Доверие к педагогу.

Для этого руководителям, наставникам уделять внимание развитию у себя фактического мышления – мышления, основанного на фактах (определение Ольги Рыбиной, профессионального коуча уровня MCC).[6]

В работе с педагогами-миллениалами можно использовать следующие инструменты коучинга:

1. **Сильные вопросы.** В своей работе я часто задаю себе такие вопросы, и предлагаю использовать их в работе с коллегами-миллениалами.

➤ Вопросы на осознание своей миссии:

Кто я?
Какой я педагог?
В чем моя миссия?
Что, как и для чего я делаю именно так?
Почему я это делаю?
Почему я более/менее успешный, чем другие мои коллеги?
Почему я имею то, что имею?

➤ Вопросы, направленные на решение проблем

Например, руководитель, наставник может спросить: «Какое простое действие Вы можете совершить, чтобы продвинуться в решении проблемы?» Цель не в том, чтобы за одно такое обсуждение расписать все действия, необходимые для решения проблемы. Важно определить первый шаг, который педагог может предпринять, чтобы начать двигаться в нужном направлении.

➤ Вопросы, направленные на саморазвитие педагога.

Можно использовать следующие вопросы:

- «Что ты планируешь делать в этом месяце?»
- «Как ты будешь это делать?»
- «Что для тебя станет наилучшим результатом и свидетельством того, что ты это сделал?».

Эти 3 вопроса дают педагогам возможность успешного планирования, чувство целеустремлённости, прогресса и достижения цели.

Все эти вопросы позволяют педагогу замедлиться и рефлексировать – а это два ключевых фактора, способствующих лучшему мышлению, согласно Даниэлю Канеману, автору книги «Думай медленно... Решай быстро». Эти вопросы помогут педагогу осмысленно подойти к имеющимся проблемам, найти способ их решения.

2. **Шкалирование.** В качестве примера хочется привести использование «Шкалы осознанности». Как говорит Мэрилин Аткинсон: «Шкалы дают нам возможности количественно измерить собственное развитие. Это помогает превращать ценности в навыки»
Единица — «я действую автоматически, не включаюсь в процесс, совершаю привычные механические движения». Десять баллов — «я четко осознаю себя и свой путь».

3. Квадрат Декарта

В пору любых преобразований, внедрения инноваций, обновления системы образования, каждому педагогу необходимо принять эти изменения и осознать их необходимость, т.е. принять решение «Готов ли я принять то, что предлагают или внедряют»? И здесь нам на помощь приходит инструмент коучинга, инструмент принятия решений - квадрат Декарта.

Во-первых, как и любой инструмент коучинга, он структурирует хаос в голове, раскладывая все по местам - эмоции — отдельно, а рациональные доводы — отдельно. Во-вторых, его достоинство — во всестороннем рассмотрении ситуации. Часто, принимая решение, мы думаем в основном о том, что случится, если мы это сделаем, и редко когда мы оцениваем преимущества текущей ситуации — а именно, как изменится наша жизнь, если мы не примем это решение.

У Михайя Чиксентмихайи есть такие слова «Будущее в наших руках, но чтобы сделать мир лучше, мы должны понимать, что происходит со всеми нами и в каждом из нас».

Литература:

1. Исаева М. Поколения кризиса и подъема в теории. В. Штрауса и Н. Хоува / М. Исаева // Знание. Понимание. Умение. — 2011. — № 3. — С. 290–295.
2. М. Калужская «Как найти подход к педагогам-миллениалам?» Учительская газета, от 16.02.18.
3. [Simon Sinek on Millennials in the Workplace](#)
4. Радаев В. В. Миллениалы на фоне предшествующих поколений: эмпирический анализ // Социологические исследования. 2018. №3.
5. Ушаков К.М. Проблемы развития организаций . Семинар для тренеров ЦПМ, г. Астана , декабрь, 2018 г.; <http://app.direktoria.org/person/1>
6. Программа «Коучинг: возможности без границ» О. Рыбина

СПЕЦИФИКА ПРЕПОДАВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ КЛАССЕ: О ЧЕМ ОБЯЗАТЕЛЬНО СТОИТ ЗНАТЬ МОЛОДОМУ УЧИТЕЛЮ?

УДК 370.011.31-051

Ефремова Т. М.

Переметнинская СОШ, Байтерекский район

ОБРАЗ ИДЕАЛЬНОГО УЧИТЕЛЯ ГЛАЗАМИ УЧЕНИКОВ И РОДИТЕЛЕЙ: О ЧЁМ МЫ ДОЛЖНЫ ЗНАТЬ

*Коль светятся глаза учеников, стремясь к познанию истины науки,
То знай, учитель, преданность, любовь, сердца они в твои вверяют руки.
И помни, ты несёшь за всё ответ: за их печали, радости, невзгоды.
И каждый твой урок и твой совет ученики проносят через годы.*

В музее нашей школы хранится фотография. Глядя на снимок смотришь и удивляешься – сколько жизни в этом человеке, сколько мудрости, тепла и доброты во взгляде этой женщины.

Однажды от дедушки своего ученика я услышала такую историю... «Случилось это в 1976 году, моего младшего сына зачислили в класс к молодой учительнице. А я хотел, чтобы он, как я и все мои старшие сыновья, учился у ветерана нашей школы, учителя начальных классов Зайкиной Татьяны Андреевны. Рассерженный, подошел он со своей просьбой к директору, а тот сказал: у меня все учителя хорошие, не обижайте их своим недоверием. Да как же вы не понимаете, то ж молоденькая учительница, а эта - учитель от Бога! После этих слов дедушка взял за руку

своего сына, моего отца и поставил рядом со своей любимой учительницей. Татьяна Андреевна проработала в Перемётнинской школе 51 год, сделала 17 выпусков. Её имя знает каждый житель нашего села. За свой высокий профессионализм, трудолюбие, удивительные человеческие качества учителя и воспитателя, многократные заслуги в образовании, Татьяна Андреевна была награждена высоким званием Отличника просвещения Казахской ССР. Для всех, кто знал её и помнит, она останется идеалом высокого звания – учитель!

Так какой же он, образ идеального учителя? Сегодня в период реформы обновлённого образования я спрашиваю себя, каким надо быть учителем, чтобы тебе так безгранично доверяли и отдавали на воспитание самое дорогое – наше будущее поколение?

Многие знаменитые, всемирно известные люди высказывались об учителях и значении профессии педагога: «Если учитель имеет только любовь к делу, он будет хороший учитель. Если учитель имеет только любовь к ученику, как отец, мать, он будет лучше того учителя, который прочел все книги, но не имеет любви ни к делу, ни к ученикам. Если учитель соединяет в себе любовь к делу и к ученикам, он - совершенный учитель». Л.Н. Толстой.

Доверие своих учеников – вот одно из самых важных достижений, к которому должен стремиться каждый молодой, начинающий свою педагогическую деятельность, педагог. Как школьный тренер, я имею большую практику работы как с опытными учителями, так и с молодыми педагогами. В процессе менторинга, в каждом молодом специалисте нахожу ту изюминку его педагогического мастерства, которая и поможет ему завоевать сердца своих юных воспитанников, приобрести уверенность в себе, получить методическую помощь от учителей – наставников.

Первый обучающий мини-коллектив молодого специалиста – это слаженно работающая фокус-группа учителей школы. Во время коуч – сессий, такая фокус - группа поможет новоиспечённому педагогу пройти теоретическую и практическую подготовку преподавательских навыков, узнать о специфике преподавания в современном классе, научиться преодолевать трудности в преподавании как социальные, так и психологические.

Вторая ступень обучения молодого специалиста в педагогическом коллективе – менторинг. Каждый начинающий учитель нуждается в поддержке с первых дней своего преподавания в школе. Он ищет себе друга и наставника, советчика по ходу профессиональной деятельности, идеала педагогического мастерства. Каждый учитель – это артист, а место у доски – это его сцена деятельности. Во время менторинга с коллегами я открыла для себя идеальный мир. Во время урока сфера деятельности была разделена на 2 лагеря.

1 лагерь – от учителя к ученикам

2 лагерь – от ментора, который видит позади класса то, что учитель у доски заметить не может!

При доверительной работе ментора и подопечного, строится надежная лестница педагогического роста молодого специалиста.

Основные требования, которые предъявляет XXI век к учителю:

Любовь к своей профессии. Учителю должен нравиться сам процесс обучения кого-либо.

Активная гражданская позиция. Учитель должен быть готов к активной деятельности в современном мире, должен отстаивать свои позиции.

Мобильность. Учитель должен быть способен быстро и успешно переключаться с одного вида деятельности на другой.

Ответственность. Учитель должен быть ответственным, ведь от него зависит будущее детей, которых он обучает.

Компетентность. Учитель должен серьёзно и тщательно готовиться к урокам, ибо одной из главных задач учителя является знание своего предмета. Он должен хорошо знать материал, уметь его правильно преподнести и объяснить ученику.

Самосовершенствование. Каждый учитель должен постоянно самосовершенствоваться, ведь именно от этого зависит его профессиональный рост. Он должен не только отлично знать свой предмет, но и быть эрудированным в других областях.

Толерантность (терпимость). Учитель работает с детьми (подростками), поэтому он должен находить подход к каждому ученику, относиться ко всем одинаково, а также должен позволять им высказывать своё мнение.

Организованность. Современный учитель должен уметь организовывать свою деятельность, своё время.

Ориентирование в реалиях современного времени. Современный мир не стоит на месте, он развивается. В нем огромное значение имеет технический прогресс. Так учитель должен уметь пользоваться технологиями, различными методиками, получать знания из разных источников, использовать современную терминологию. То есть идти в ногу со временем.

Умение работать с информацией. Учитель должен уметь выбирать, обрабатывать, систематизировать информацию, правильно использовать.

Патриотизм. Очень важно для учителя знать историю Казахстана, воспитывать в детях уважение к традициям своего народа, любовь к родному краю, уважение к людям, сделавшим много полезного для своей страны.

Идеальный образ учителя XXI века в понимании родителей.

В системе обновлённого образования необходима слаженная работа родителей и учителей. Хорошо практикуются коучинги среди родителей, где можно получить информацию о своей работе, получить полезный совет, помощь от родителей. Данные результаты работы родителей учащихся 5-го класса.

Идеальный образ учителя	Трудности	Совет учителю
Доступное изложение учителем учебного материала	Разные кабинеты	Больше олимпиад и интеллектуальных конкурсов для сильных учеников
Доброжелательность	Хождение по разным кабинетам	Учитывать индивидуальные способности каждого ученика
Требовательность	Очень тяжелые портфели из-за необходимого учебного содержимого	Помогать ученику, стремящемуся повысить свою успеваемость.
Воспитанность	Новые преподаватели	Проверочные задания после СОРов
Справедливость	Новые и разные требования каждого преподавателя	Бороться за успеваемость каждого ученика
Интеллигентность	Ограниченное время для контрольных работ	Дать шанс на исправление ошибок
Который ищет те формы и методы работы, при которых ученик постоянно вовлечён в урочную деятельность	Большой объём домашнего задания	Использовать активные формы и методы работы на каждом уроке
Красноречие. Грамотная речь учителя	Переход на новое обновлённое содержание образования	Доброжелательность, терпение эмоциональность

Во время исследовательского подхода Lesson Study с учащимися 5 – го класса было проведено анкетирование, где учащимися были отмечены главные критерии качества идеального учителя глазами детей.

Итоги анкетирования на тему: Критерии оценки учителей учащимися

Участие в анкетировании принимал весь 5 «А» класс в составе 14 учащихся

14 – выс/балл

Всего 224 : 14 = 16

№	критерии	матем	рус	англ	каз-ах	муз	труд	физ-ра	естест	инф	истор	10 баллов
1	Доверие к ученикам	14	11	13	6	14	14	14	14	14	14	9, 1
2	Проф мастерство	13	14	14	9	14	14	14	14	14	14	9, 57
3	Доброта	14	11	13	3	14	14	13	14	14	14	9, 28
4	Справедливость	14	13	13	6	14	14	14	14	14	14	9, 28
5	Остроумие	9	12	14	5	14	13	14	14	14	14	8, 78
6	Умение понять ученика и найти с ним общий язык	13	14	14	5	14	13	14	14	13	14	9, 14
7	Творческие способности	10	10	13	7	14	14	14	13	14	14	8, 78
8	Выразит речи	11	12	13	4	14	14	14	14	13	14	9, 5
9	Строгость	10	13	12	10	13	13	13	14	13	11	8, 7
10	Ответственность	12	13	12	10	14	13	14	14	14	14	9, 2
11	Уважение к ученикам	13	10	13	14	14	13	14	14	14	14	9, 5
12	Чувство юмора	9	11	11	6	14	13	14	13	14	13	8, 4
13	Не обзывать учеников	12	12	13	8	14	13	13	14	13	14	9
14	Отходчивость	12	10	12	12	14	13	14	14	14	14	9, 2
15	Эмоциональность	10	12	12	9	14	13	14	14	14	14	9
16	Умение заинтересовать уч-ся	13	11	11	7	14	12	14	14	14	14	8, 85
	Вывод:	13, 5	13, 5	14, 5	8, 6	15, 9	15, 2	15, 7	15, 8	15, 7	15, 7	160

Дети высоко оценили профессиональное мастерство учителей - 9, 75 баллов из 10.

Вывод: Педагогический коллектив соответствует высоким профессиональным требованиям современной школы. Каждый учитель по - своему идеален. Правда еще есть над чем потрудиться, но мы справимся, ведь мы любим свою профессию! А вот чувство юмора оказалось с небольшой разницей на последнем месте... Что ж, в завершении хочу оставить пожелание:

«Спасибо тем учителям, которые умеют шутить и дают детям хоть чуточку расслабиться на их уроках»

Литература:

1. Алгоритм профессиональной успешности педагога /Под редакцией Л.А.Флоренковой, Т.В. Щербовой: Учебно-методическое пособие.- СПб, 2013

УДК 37.016

Леонова Л. Д.

СОШ им Тихоненко, Чингирлауский район

РЕАЛИЗАЦИЯ ЯЗЫКОВЫХ ЦЕЛЕЙ НА УРОКАХ ИСТОРИИ. РЕКОМЕНДАЦИИ ДЛЯ МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Образование в 21 веке становится неотъемлемой общечеловеческой ценностью, производительной силой прогресса, объектом приоритетов государственной политики, общественных и личных интересов. Поэтому, сфера образования подвергается анализу, критике, сравнению с различными образовательными моделями, как в географическом аспекте, так и временном. Нередко мы слышим ностальгические воспоминания о плюсах советской модели образования. Но все мы понимаем, что реалии и потребности времени, требуют от нас пересмотра взглядов на педагогические и методологические принципы проведения современного урока. Молодым специалистам, которые избрали педагогическую профессию необходимо знать, что приоритетная цель современного образования – научиться учиться, учиться для жизни и учиться на протяжении всей жизни. Педагогическая профессия – высококвалифицированная профессия, имеющая огромное значение для всего общества, требует глубоких знаний и мастерства, которые приобретаются в результате непрерывного образования. Учитель в обновленной школе открыт ко всему новому, знает и понимает детскую психологию, помогает ученикам стать самостоятельными и уверенными в себе. Педагоги должны помнить, что проводя уроки изо дня в день, результат своего труда мы можем увидеть через годы. Каждый учитель работает индивидуально, но результаты общего воспитания и обучения складываются из общих усилий, поэтому мы должны уметь работать в команде. Одной из острых проблем образования является не понимание участниками педагогического процесса, что необходим высокий профессионализм и общие усилия не только учителей, но и родителей, общественности и учеников. Современный педагог, чтобы быть востребованным должен быть открытым ко всему новому. Непрерывное образование в течение всей жизни поможет учителю преодолеть всевозможные барьеры в процессе профессионального развития.

Меняется время, меняются потребности, меняются масштабы и уровни информации, запросы прогрессивного развития требуют от нас гуманного, рационального и компетентного подхода к современному уроку.

Как достичь золотой середины в реализации гуманного, рационального и компетентного подхода в преподавании? Мы, педагоги 21 века должны понимать, мы – готовим будущее, будущее, где востребованы наши ученики, как активные субъекты общества. Анализируя международный опыт по подготовке педагогических кадров необходимо отметить, что современное образование ориентировано на формирование у специалистов целого ряда компетенций. Сокращенный список компетенций насчитывает их более 37. Среди них названы, ясное понимание ценностей для достижения поставленной цели, возможность контролировать свою деятельность и рефлексировать, уверенность в себе, способность к совместной работе ради достижения цели, способность побуждать других людей работать

сообща ради достижения поставленной цели. Называя уверенность, как один из видов компетенций, необходимо отметить, что уверенность – это показатель мастерства и высшего уровня формирования компетенций.

В условиях перехода к обновленному формату образования одним из важных аспектов подготовки и обучения подрастающего поколения является понимание и знание того, что обновленный формат образования требует от нас, учителей, научить детей мыслить, действовать в нетипичных ситуациях. Умение мыслить и действовать в нетипичных ситуациях является коренным отличием обновленного формата образования от традиционных используемых ранее методик обучения. Итак, мы должны научить ребенка поступать и уметь рационально решать любые не типичные ситуации.

В докладе международной комиссии по образованию для XXI века «Образование: сокровище» Жак Делор, сформулировал «четыре столпа», на которых основывается образование: научиться познавать, научиться делать, научиться жить вместе, научиться жить». Используя критическое мышление, я перефразирую эту цитату: 1. Учиться на протяжении всей жизни. 2. Рационально и успешно действовать

3. Сотрудничать без конфликтов и с пользой для общества и всех 4. Быть счастливым, наслаждаться жизнью. Все четыре столпа эффективно формируются как коммуникативные навыки, через развитие языковой культуры, или более рационально можно сказать, языковой компетенции. Языковые цели урока обозначаются учителем уже на этапе предварительного поурочного планирования. Хочу отметить, что языковые цели урока очень важный аспект, который не всегда воспринимается учителем, как один из главных моментов прогресса обучения по заданной теме. Развитие внешней речи будет способствовать развитию внутреннего диалога, а значит и мыслительной деятельности.

Реализация языковых целей конкретного урока предполагает развитие языковых компетенций, через слушание (аудирование): при восприятии объяснений учителя и выступлений групп, через чтение: изучение текстового материала, через письмо: запись основных понятий, написание эссе, составление глоссария и другие приемы, через говорение: в ходе коллективного обсуждения; обсуждения в парах; презентации своих выводов.

Рассмотрим на примере нескольких уроков, как языковые цели в планировании делают урок и обучение эффективным, рациональным и отвечающим всем потребностям обучающегося. При изучении темы «Что представляла собой феодальная экономика?» раздела «Феодализм» по всемирной истории в 6 классе развитие языковых компетенций предполагает через чтение текстового дидактического материала изучение основных признаков феодального строя, изучение причины отделения ремесла от сельского хозяйства и причины возникновения средневековых городов. Через письмо – запись основных понятий феодализма, в ходе коллективного обсуждения, обсуждения в парах, учащиеся будут использовать термины, чтобы показать понимание ключевых понятий феодализма и презентовать свои выводы. Особое внимание учитель должен уделить использованию на уроке специальной предметной лексики и терминологии. Как учитель реализует этот аспект на уроке зависит от многих факторов, например, от уровня подготовки учащихся, от уровня развития их речевых компетенций. При разработке заданий к уроку можно использовать самые разнообразные задания по уровню сложности. Так самым легким заданием может быть таблица с терминами и их значением, где необходимо расставить соответствия и показать понимание терминов. Более усложненным заданием может стать текст с пропущенными словами, терминами, написание эссе на заданную тему. В групповой работе можно предложить учащимся составление ментальных схем или кластеров, при защите которых ученики покажут знание и понимание специальных терминов по теме. Что бы мотивировать учащихся на использование терминов в речи, необходимо в дескрипторах к заданиям по формативному оцениванию указывать данное требование.

Интересным и эффективным способом развития речевых компетенций на уроке является использование диалога на уроке, составление тонких и толстых вопросов по теме, методика Интервью, инсценировка различных исторических ситуаций, ролевые игры. Необходимо помнить, что учитель на уроке выступает в роли координатора, а ученики самостоятельно постигают учебный материал. При оценке эффективности урока важно отметить, что большую часть времени говорят ученики, а учитель направляет деятельность учащихся и способствует созданию творческой атмосферы на уроке. Наблюдая за уроками своих коллег и анализируя свои уроки, я часто прихожу к выводу, что мы, учителя, иногда боимся, что ученики не смогут самостоятельно постичь ту или иную тему. Это выражается в том, что учитель стремится сам больше говорить, ограничивает самостоятельность в обучении и постижении темы, а это мешает ученикам делать открытия на уроке. Но вместе с тем, я убеждена, что если учитель грамотно подберет и составит задания для конкретного урока с учетом потребностей класса, урок достигнет всех заявленных в планировании целей. Наша компетентность должна состоять в грамотном составлении дидактических материалов к уроку, знании психологических особенностей, как учеников, так и коммуникативных навыков. Чтобы пояснить данное утверждение я приведу пример из учебной практики моей коллеги. На уроке литературы в казахском классе изучалось литературное произведение «Старая лошадь» по произведению Льва Толстого, учитель грамотно предоставив ученикам задания для самостоятельного изучения материала, позволила ученикам сделать открытия в значении и понимании слов, с использованием критического мышления. Ученикам был задан вопрос: «Какой масти вороной

конь?» Ученики задумались, учитель могла бы, не выдержав паузы в авторитарном стиле сказать, что это черный цвет. Но учитель, выдержала паузу, дождалась в тишине размышлений, и один ответ был просто великолепен, он звучал так - « Вороной это – черный конь, потому что вороной от слова Ворона, а она черная». По моему мнению, это было настолько великолепно с педагогической точки зрения, но за этим открытием был виден высший пилотаж учителя, как умелого капитана корабля под названием Урок.

При планировании урока, для реализации языковых целей урока, разрабатываются полезные фразы и выражения для диалога, письма. Фразы и выражения могут быть использованы в контексте самых разнообразных заданий. Например, закончи фразу, ответь на вопрос. Для закрепления новых понятий учитель раздает учащимся текст (Дидактический материал), бумагу А 4 и маркеры и предлагает учащимся нарисовать карикатуры, комиксы, где они могут изобразить основные понятия по теме урока. Дескрипторами выступают следующие критерии: выбирают необходимую информацию из текста; отображают графически новые термины; используют новые термины при объяснении.

Через грамотное использование дидактических материалов, учитель на уроке добивается самостоятельности учащихся при изучении учебной темы, способствует развитию речевых компетенций, коммуникативных навыков.

Существует много различных способов развития речевых компетенций на уроке. Так, например, на уроке всемирной истории в пятом классе при изучении темы «Особенности рабства в Риме» урок начинается с просмотра видеоролика о рабах. Просмотр видеоматериала предполагает дальнейший диалог: «Кто показан в видеоролике?», «Чем отличается положение этих людей?», «Какую работу выполняют рабы и почему?» Просмотр видеоролика и последующий диалог оказывает сильное эмоциональное воздействие на учеников, которое вызвано не справедливым отношением к рабам. Просмотр видео, работа с текстом позволяет ученикам самостоятельно сделать выводы об особенностях рабства в Древнем Риме.

Таким образом, грамотный подход к реализации языковых целей на уроках истории предполагает, первоначальное планирование языковых целей урока, лексического материала для понимания и усвоения учащимися новых терминов, последующую компетентную разработку дидактических материалов к уроку с учетом потребностей конкретного класса и предоставление учащимся возможности самостоятельно делать открытия на уроке без авторитарного вмешательства учителя в процесс размышлений во время групповой и индивидуальной работы обучающихся. Интерактивные методы обучения меняют роль учителя на уроке, он перестает быть центральной фигурой урока, позволяет участникам урока вступать в коммуникативные связи и совместно решать поставленные задачи.

Литература:

1. Жук, О. Л. Педагогическая подготовка студентов: компетентностный подход / О. Л. Жук. – Минск: РИВШ, 2009. – 336 с.
2. Зимняя, И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
3. Дж. Равен «Компетентность в современном обществе», с. 281-296]
4. Образование: сокрытое сокровище (Learning: The Treasure Within) МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех» в 2007 году.

УДК 37.016

Ольховик И.Н.
СОШ №3, г. Аксай

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНФОРМАТИКИ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Сегодня время ведет себя так, что обучение строится вокруг ученика. Ученик сам независимо от других ставит свои учебные цели на урок и сам несет ответственность за свое обучение.

Не является ли это проблемой сегодня для молодого, учителя? Умеют ли учащиеся учиться так, как требует это нынешнее время? Хотят ли они?

Исходя из 22-летнего опыта работы обучения информатики в общеобразовательной школе, хотелось бы выделить несколько моментов для успешного преподавания в классе. Это такие, как организация класс-сообщества на один урок, доверие и коммуникация, возможность ученикам быть лидерами на уроке, работа над домашним заданием как частью увлекательной учебной деятельности. По своему опыту могу отметить, что использование на уроке и дома при выполнении домашней работы сервисов Web 2.0 значительно снижает количество рассеянных, заторможенных и невнимательных

подростков, соответственно повышается количество заинтересованных, «живых», вовлеченных в учебный процесс, учеников. Все это позволяет сделать обучение еще более эффективным.

Сегодня реалии таковы, что обучение должно строиться вокруг ученика, когда ученик сам за себя и независимо от других ставит свои учебные цели на урок и сам несет ответственность за свое обучение.

Не является ли это проблемой сегодня для молодого, да и не только молодого, учителя? Умеют ли учащиеся общеобразовательных школ учиться так, как требует это нынешнее время? Хотят ли они?

В тоже время наученный такой работе в школьные годы, ученик получит знания, позволяющие ему учиться всю свою жизнь. А это, как мы понимаем, реалии времени: новые профессии приходят и уходят, и человеку приходится брать ответственность за свое обучение на себя, учиться этому всю жизнь.

Как молодому педагогу в реалиях нынешнего времени построить урок так, чтобы ученики ловили каждое слово учителя, боясь пропустить что-то важное и интересное, что-то такое, что может им пригодиться за стенами школы?

Исходя из своего 22-летнего опыта работы обучения информатики в общеобразовательной школе, хотелось бы выделить несколько моментов для успешного преподавания в классе.

Организация класс-сообщества на один урок

Принцип работы «Ученики говорят, а я буду слушать! И вставлять замечания, и помогать организовать диалог там, где это требуется».

На своих уроках информатики я вовлекаю учеников в учебный процесс сразу в начале урока, даю возможность взаимодействовать друг с другом, и тогда ученики чувствуют дух команды и чувство ответственности. Более того, ученики знают то, что они делают, то, что для них важно и имеет ценность, очень значимо на данном уроке. Роль учителя на таких уроках не быть педагогом, а быть человеком, обеспечивающим успешную групповую коммуникацию и дающим направление для деятельности.

Доверие и коммуникация.

Время одиночек кануло в бездну... Обучение, ориентированное вокруг ученика, невозможно без открытого доверия и максимальной коммуникации между учениками. Это возможно, когда педагог честен со своими учениками, когда педагог умеет услышать и прислушаться к мнению каждого. Лучше начинать выстраивать такие отношения в начале учебного года, чтобы ученики понимали, как будут выстраиваться отношения дальше, в течении всего учебного года.

Например, в процессе изучения раздела по информатике, когда ученики уже понимают о чем мы говорим, что мы будем изучать дальше в этом разделе, я всегда спрашиваю учеников, как бы они хотели, чтобы был организован учебный процесс по этому разделу. Даю ученикам минут 10 на обсуждение и записываю на доске их предложения. Порой даже удивляюсь, как много правил ученики предлагают мне! Конечно, некоторые предложения из них я беру за правила и тем самым показываю учениками, что их услышали, оценили, что их мнение уважают.

Кстати, этот прием можно использовать не только при изучении определенных разделов материала по информатике, но и в начале года, чтобы определить для себя как ученики хотят учиться, как они желают выстроить свой процесс обучения. Советуйтесь с учениками, спрашивайте их мнение, выражайте им свое доверие и цените их вклад в общее дело.

Участие учеников в принятии решений

Я позволяю ученику быть ответственным в нахождении ответов на вопросы: ПОЧЕМУ, ЧТО и КАК их обучение на уроке будет проходить.

Другими словами, ПОЧЕМУ то, что они изучают, имеет отношение к их жизни, ЧТО они реально хотят и в чем нуждаются. Объяснение педагога, что ученику нужно изучать информатику «потому что этот материал проходит по плану в определенном классе» или «вам нужно изучать информатику для общего развития ума» не является актуальным для них. Для школьников это — не цель, и значит, это не побуждает узнавать что-то новое. Отсюда скука на уроке и плохая успеваемость.

То, что изучается на уроке — это функция от реальных потребностей и интересов учеников, это результат сотрудничества учеников и учителя. Например, изучая историю развития поколений ЭВМ, ученики могут решить, что изучение будет строиться в виде хронометражной ленты времени, где каждая группа учеников проигрывает все этапы развития определенного поколения ЭВМ. В этом примере не только учащиеся берут на себя ответственность за процесс обучения, но и все учащиеся получают выгоду от решений других учащихся.

Ответ на вопрос КАК обучаться такой же важный, как ЧТО и ПОЧЕМУ. Дети работают с информацией по-разному, имеют разный уровень подготовки и способности, поэтому, предлагая им способы, как они будут учиться, позволит им выбрать тот метод обучения, который будет для них наиболее удобным. Более того, ученик почувствует свои вложения в свою учебу и учебу одноклассников, а значит, будет больше заинтересован в результате обучения. Конечно, такие приемы тяжелы в применении, когда изучаются связанные темы, но очень удобны когда тема самостоятельна сама по себе.

Возможность ученикам быть лидерами на уроке

Дайте ученикам возможность взять на себя ответственность за свой учебный опыт, за свои полученные знания. Постоянно меняйте лидеров в классе на уроке, чтобы каждый ученик получил

возможность быть лидером. Чтобы ученик мог уверенно чувствовать себя на следующем уроке, я сообщая ему о том, что он будет лидером, накануне.

Интеграции технологий в обучение.

Вовлекайте учеников в проекты и мероприятия по максимуму, это для них обучение. Сегодня жизнь ребенка крутится вокруг технологий. Разрешите им использовать технологии для обучения: для самопрезентации, для взаимодействия, для того, чтобы поделиться информацией с другими. Когда дети смогут встраивать увлекательные web-сервисы и приложения в свой учебный процесс, они станут азартны и нетерпеливы до новых учебных тем, проектов и мероприятий. Например, группа моих учеников была участником конкурса IT-работ студентов и школьников «Digital Art- 2019», где заняла 1 место, представив мобильное приложение-справочник «Грамматика казахского языка» для ОС Android. Увидев результат своей работы они загорелись созданием нового приложения для создания справочника по информатике за курс 9 класса школы, используя сервис <http://app.thunkable.com/>.

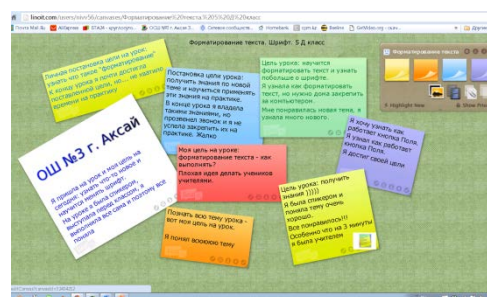
Домашнее задание как часть увлекательной учебной деятельности

В традиционном обучении дети делали домашнюю работу, чтобы получить хорошие оценки и тем самым лучше усвоить учебный материал. При обучении в условиях обновленного содержания образования практически в 85 случаях из 100 каждый учитель сталкивается с ситуацией «Зачем выполнять домашнее задание, если его не проверяют и тем более не ставят оценки?»

Тогда я решила построить процесс выполнения домашнего задания таким образом, чтобы им хотелось закончить дома то, что было начато в классе. Как же это на самом деле?

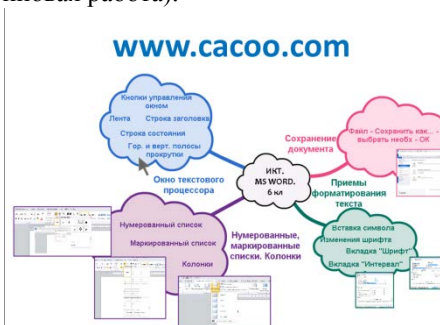
Многие учителя информатики, да и не только, используют увлекательные задания, основанные на сервисе Web 2.0. По сути, основное изменение учебного процесса с использованием сервисов Web 2.0 связано с активным участием учеников в создании собственных материалов. Во всех сферах сервиса Web 2.0, наибольшее значение для обучения имеет совместная коллективная деятельность.

Например, мне очень нравится сервис Linoit (<http://linoit.com/>). Учитель, после регистрации на данном ресурсе, создает первый стикер, который будет соответствовать содержанию и определять дальнейшую деятельность учащихся. В ходе работы учащиеся и учитель могут добавлять новые электронные стикеры, включающие текст, смайлики, графическую и видеoinформацию. Им также удобно пользоваться в совместной работе при проведении рефлексии в конце урока в классе.

Сервис Thinglink (<https://www.thinglink.com>), или Smore.com (<https://www.smore.com>), с помощью которых можно создавать интерактивные плакаты, используя собственные изображения, видео и звук. Данная форма подачи материала позволяет организовывать как индивидуальное обучение при помощи ПК, так и массовое – при помощи интерактивной доски (фронтальная, групповая работа).

Интеллект-карта, карта ума или ассоциативная карта. (Mindomo (<http://www.mindomo.com>), Cacao (<https://cacao.com>)). Данные сервисы позволяют четко фиксировать идеи, находить взаимосвязи, планировать деятельность, можно наглядно визуализировать свои мысли; проводить SWOT-анализ и т.д.

Или, например, сервисы ON-LINE публикаций, Calameo (<http://calameo.com>), Scribd (<http://scribd.com>), Yudu (<http://www.yudu.com>). Сервисы позволяют создавать и хранить документы в сети Интернет, а это простой способ синхронизации данных и совместной работы.

По своему опыту могу отметить, что использование на уроке и дома при выполнении домашней работы сервисов Web 2.0 значительно снижает количество рассеянных, заторможенных и невнимательных подростков, соответственно повышается количество заинтересованных, «живых», вовлеченных в учебный процесс, учеников. Все это позволяет сделать обучение еще более эффективным.

Удивляй, но проверяй!

Учитель, способный удивлять, безусловно, актуализирует мыслительную деятельность ребят и поддерживает внимание к теме урока. Позволяя тем самым *запоминать* интересные факты, а не просто включать особенности кратковременной памяти при работе с такими фактами. Удивлять ребят желательно сразу, в начале урока. Например, предлагая на уроке информатики в среднем звене окунуться в мир накопителей, учитель может достать принесенную с собой дискету, на которой можно хранить всего 1,44 Мб информации и рассказать о развитии устройств хранения информации, дать школьникам осмотреть накопители разных периодов. Иногда можно задать неожиданный вопрос («Как вы думаете, ребята, что «сильнее» искусственный интеллект или естественный?»). Неожиданность вызовет желание

не только проанализировать услышанное, но и подметить что-то, а в старших классах и сформулировать противоречие.

Или изобразить немую сценку, например, появление машин с искусственным интеллектом. Тут можно убить двух зайцев сразу: и проверить общую эрудицию школьников, и разжечь познавательный интерес. Это вызовет удивление. А, соответственно, и интерес.

Цените себя как профессионала, но будьте открыты миру педагогики: занимайтесь самообразованием, читайте, развивайтесь, экспериментируйте.

Литература:

1. Васильченко И. Я. Использование технологий WEB 2.0 на уроках информатики как метод повышения качества знаний [Текст] // Образование: прошлое, настоящее и будущее: материалы V Междунар. науч. конф. (г. Краснодар, ноябрь 2018 г.). — Краснодар: Новация, 2018. — С. 68-71. — URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/309/14613/> (дата обращения: 01.03.2019).
2. <https://ru.wikibooks.org/wiki/>
3. <https://moluch.ru/conf/ped/archive/309/14613/>
4. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
5. <http://zkoipk.kz/2016smart2/2576-conf.html>

УДК 37.016

Яцевич С.Ю.

Дарьинская СОШ, Байтерекский район

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИСКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЁННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ: РЕКОМЕНДАЦИИ В ПОМОЩЬ МОЛОДОМУ УЧИТЕЛЮ

*Учительская профессия – это человековедение, постоянное
никогда не прекращающееся проникновение в сложный
духовный мир человека.
Замечательная черта – постоянно открывать в человеке
новое, изумляться новому,
Видеть человека в процессе его становления – один из тех
корней, которые питают призвание к педагогическому труду.*

В.А. Сухомлинский

В эпоху модернизации мировых экономик на первое место выходит конкурентоспособность государств в мировом сообществе. Для того, чтобы войти в число 30 конкурентоспособных государств глава нашего государства Н.А. Назарбаев определил несколько направлений. Остановлюсь на первом направлении – конкурентоспособности. «Особенность завтрашнего дня в том, что именно конкурентоспособность человека, а не наличие минеральных ресурсов, становится фактором успеха нации. Поэтому любому казахстанцу, как и нации в целом, необходимо обладать набором качеств, достойных XXI века. И среди безусловных предпосылок этого выступают такие факторы, как компьютерная грамотность, знание иностранных языков, культурная открытость», утверждает Президент Назарбаев Н.А. в своей статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» [1]

Для того, чтобы наше государство было конкурентоспособным, мы должны подготовить конкурентоспособных специалистов для различных сфер деятельности.

Итак, какими же качествами должны обладать выпускники наших школ. Согласно ГОСО Республики Казахстан выпускник должен:

- иметь хорошие коммуникативные навыки и уметь работать как в команде, так и индивидуально;
- уметь анализировать ситуацию и быстро находить правильное решение возникающих проблем;
- владеть ИТтехнологиями;
- быть готовым учиться на протяжении всей жизни, так как всё в мире стремительно меняется;
- быть креативной личностью.

Перед педагогом стоит непростая задача: воспитать всесторонне развитую личность, обладающую всеми выше перечисленными компетенциями. Для достижения поставленных целей нужна

соответствующая образовательная среда. Такую образовательную среду предоставляет обновлённая программа среднего образования Республики Казахстан. Данная образовательная программа имеет очень много положительных моментов, которые являются действенным инструментом при обучении и воспитании наших учащихся. Обновлённая программа отличается от предыдущей тем, что разработаны чёткие цели обучения, а учителем разрабатываются цели урока с опорой на таксономию Блума. Очень важно, чтобы это были SMART-цели, которые позволили бы учащемуся иметь определённый результат в конце урока.

Для реализации поставленных целей учителю необходимо владеть активными приёмами и методами, которые бы вовлекали всех учащихся в учебный процесс. Следовательно, обучение должно стать личностно-центрированным, ориентированным на ученика как субъекта учебного процесса: ведь центром процесса обучения является ученик, а учитель выступает организатором учебного процесса и помощником ученика при возникающих трудностях.

Все приёмы и методы, применяемые учителем на уроке, должны быть направлены на вовлечение всех учащихся в учебный процесс. Поэтому немаловажную роль при планировании урока играет дифференциация, которая должна соответствовать уровню, темпераменту, стилю обучения, запросам и интересам учащихся. Конечно, это сложно и требует от учителя определенных затрат времени – разрабатывать задания для разных категорий учащихся, но, очень важно как для учителя, а особенно для ученика чувствовать радость от успеха после правильно выполненного задания. У учащегося появляется желание преодолеть следующую планку, и соответственно появляется желание учиться.

Огромное значение в совершенствовании школьной практики имеет Lesson Study. Lesson study – педагогический подход, характеризующий особую форму исследования в действии на уроках, направленную на совершенствование знаний в области учительской практики.[3] Из своего опыта скажу, что при проведении Lesson Study (исследование урока) мои коллеги, выступавшие в роли наблюдателей, были очень удивлены, когда учащийся 7 класса, который практически молчал на протяжении 6 лет, вызвался презентовать идеи своей группы и оказался лидером в своей группе, хотя там были ученики с более высоким уровнем знаний. «В чём секрет?» – спросите вы. Наверное, в том, что учитель на протяжении всего времени до проведения Lesson study постоянно разрабатывала и применяла на своих уроках дифференцированные задания, чтобы дать возможность всем учащимся участвовать в процессе обучения и вселить в них уверенность в успехе.

Могу с уверенностью сказать, что все идеи программы работают, если их грамотно и последовательно претворять в жизнь. Важное место в этой программе занимает критериальное оценивание: используя разработанные критерии, ученик, учитель, а также родители, могут выяснить какой прогресс в обучении имеет данный ученик, на каком он этапе по достижению конкретной цели. При использовании критериального оценивания у родителей возникает вопрос «Почему вы не поставили моему ребёнку 5?» Учитель должен не только объяснить, за что он поставил ту или иную оценку, но и наметить пути преодоления учащимися проблем или достижения более высокого уровня знаний.

Одна из важнейших целей, которую должен ставить перед собой каждый учитель – это научить ученика учиться, научить ученика самостоятельно добывать знания и быть готовым учиться в течение всей жизни для того, чтобы соответствовать современным требованиям, предъявляемым к специалисту, гражданину, личности.

Немаловажно для учителя уметь анализировать свою педагогическую деятельность. Рефлексирующий учитель всегда обречён на успех. Если учитель после проведённого урока проанализировал то, что у него получилось и что не получилось, то в свою копилку успешной практики он положит удачные для определённого класса или, даже, ученика приёмы и методы. А ведь не секрет, что один и тот же метод в разных классах работает по-разному из-за индивидуальных особенностей учащихся.

Рефлексивные умения, позволяют учителю:

- а) выявлять, отслеживать новые методы и методики своего предмета;
- б) оценивать степень применимости данных методов и методик в учебном процессе в целом и в своей педагогической деятельности в частности;
- в) выявлять позитивные/негативные стороны (либо успешные/неуспешные моменты) использования новых технологий;
- г) сопоставлять эффективность применения традиционных и новых технологий в процессе обучения иностранным языкам с целью комбинирования элементов традиционного и инновационного подходов для достижения высокого результата. [4]

Активные методы, дифференциация, подход Lesson Study, рефлексивные умения помогают учителю развивать компетенции учащихся, так необходимые для становления конкурентоспособной личности.

Успешное внедрение обновлённой программы лежит на наших плечах, на плечах педагога и очень важно отнестись к этому очень ответственно. Учитель должен быть открыт ко всему новому, и на основе своего опыта и приобретённых знаний не только в университетах, а также на курсах, семинарах, обучать и воспитывать подрастающее поколение – будущее нашей многонациональной Родины. И в заключении

хочется привести фразу Life- long learning, что означает обучение в течении всей жизни. Это и должно быть нашим девизом, девизом учителей.

Литература:

1. Назарбаев Н.А. «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» 12 апреля 2017г.
2. ГОСО Республики Казахстан. Приложение 1 к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года №604
3. Пит Дадли LessonStudy: руководство. PeteDudley 2011
4. Сюрмен О.В., Мирзоева Л.Ю. Рефлексивное обучение как основа успешного профессионального развития преподавателя иностранного языка // Индустрия перевода: материалы IX Международной научной конференции (Пермь, 5-7.06.2017). С. 291-295

ӘОЖ 37.018.2

Бәкір Н.Б

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал қ.

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫМЕН ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖҮРГІЗУ ЖОЛДАРЫ

Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев таяуда жариялаған «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» атты бағдарламалық сипаттағы мақаласында «Туған жер» бағдарламасын қолға алуды ұсынды. Қазақ елінің кез- келген аймағынан ежелгі, ортағасырларға және жаңа заманға қатысты тарихи жәдігерлерді немесе деректерді көптеп кездестіруге болады. Мәселе соларды танып біліп, табылған мәліметтерді жүйелеп, зерделеп, оларды жастар тәрбиесінде тиімді пайдалана білуді үйренуде.

Мемлекет басшысы «Туған жер» бағдарламасының мәнін түсіндіре келіп білім беру саласында ауқымды өлкетану жұмыстарын жүргізудің маңыздылығына назар аударды. Орта мектепте туған жердің тарихын оқыту ісіне назар аударады [1].

Білім беру реформасы табысының басты өлшемі- тиісті білім мен білік алған еліміздің кез- келген азаматы әлемнің кез- келген елінде қажетке жарайтын маман болатындай деңгейге көтерілу болып табылады. Мектеп оқушыларының жан- жақты терең ойлау қабілеттерін арттыру, шығармашыл тұлғаны қалыптастыру мақсатында зерттеу- ізденушілік жұмыстарды жүргізу қазіргі заман талабы. Мектепте жан- жақты дамыған биология саласында ғылыми- зерттеушілік жұмысты ұйымдастыру оқушылардың теориялық білімін практикалық білік- дағдылары арқылы бекітуге мүмкіндік жасайды. Сонымен қатар олардың логикалық ойлау қабілеттерін дамытып, алдарына нақты мақсаттар қоюға, оны орындау әдіс- тәсілдерін таңдай білуге үйретеді.

Оқушылармен ұзақ және қысқа мерзімді ғылыми зерттеу жұмыстарын жүргізуде (табиғаттың заңдарын көрсету тәжірибесінен өзге) шығармашылық, зерттеу мәселелерін шешуге байланысты және ғылым саласындағы зерттеулерге тән негізгі кезеңдердің (мәселені қоя білу, осы проблематиканы шешуге байланысты теорияны зерделеу, зерттеу әдісін таңдай ала білу және оны өз мақсатында қолдана білу, өз материалдарын жинау, оны талдау және жинақтау, далалық зерттеу әдістерін қолдану, биометриялық көрсеткіштерін анықтау, өзіндік қорытындылар) жасаудың маңызы зор.

Оқушылармен топтық, жұптық және жекелей ғылыми жоба жүргізу жұмысы барысында зерттеу мотивациясы, ойлаудың ғылыми стилі, зерттеуге ақпараттық және технологиялық дайындық, шығармашылық белсенділігі көрініс табады. Білім беру ұйымдарында оқушылардың жобалау және зерттеу жұмыстарының ұйымдастырылуы және жүргізілуі өзекті болып табылады.

Жоба әдісі – оқушылармен оқу жұмысын орындау формаларының бірі. Биологияда жоба қандайда бір мәселені өзбетімен, түбегейлі оқып-білуге болады. Дегенмен, қоғам мектеп түлектерінің тек білім деңгейлеріне ғана емес, олардың өз бетімен жұмыс істеу дағдыларына, мәселені немесе құбылысты әртүрлі ғылымдар тұрғысынан қарастыра алу қабілеттеріне де жоғарғы талап қойып отырған қазіргі шарттарда барлығымыз да оқу іс-әрекетінің жаңа формасын іздеу қажеттілігімен бетпе-бет келеміз. Бізге мектеп оқушыларын өзбетімен іздену және зерттеушілікпен жұмыс істеу дағдыларына үйретуге, оқуға деген мотивациясын арттыруға және балаларда әлемнің тұтас бейнесін қалыптастыруға мүмкіндік беретін тәсіл қажет. Жобалық-әрекет - осы мақсаттарға қол жеткізудің мүмкін тәсілдерінің бірі.

Оқушыларда әлемнің тұтас бейнесін қалыптастыруды пәнаралық байланыс арқылы жүзеге асыруға болады. Осыны түсінетін мұғалімдердің алдарынан үнемі әртүрлі білім беру аумағының пәндерін біріктіру қажеттілігі шығады және осындай пәнаралық байланыстарды сынып-сабақтық жүйе аясында қала отырып, іске асырудың қиындығын көреді. Жобалық іс-әрекет сабақтың аясынан шығуға және қарастырылатын мәселені "көлемдірек", әртүрлі пән тұрғысынан көрсетуге мүмкіндік береді.

Оқушылармен оқу жұмысын ұйымдастырудың көптеген формалары бар, және ең тиімдірегі жоба әдісі болып табылады. Жоба әдісі біртіндеп және тізбекі түрде күрделенетін практикалық тапсырмалар - жобаларды жоспарлау және орындау барысында оқушылардың білім алып, дағдыланатын оқыту жүйесі ретінде қарастырылады. Жоба- оқушының бойындағы өзіндік қасиетін, инициативасын, мақсатқа жетудегі табандылығын дамытады, өзі ұйымдастыру, өзін-өзі бағалау, өзіне-өзі есеп беру қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік беретін бірден- бір оқыту мен тәрбиелеу әрекеті. Мектепте оқушы жобасына мұғалім жетекшілік етеді [2].

Жобалық іс-әрекеттің мақсаты мен міндеттері

- 1) өткен материал бойынша білімдері мен дағдыларын бақылау
- 2) өзбетімен жұмысты дамыту;
- 3) оқушылардың көзқарастарын тыңдау және сыйлау дағдысы;
- 4) әрбір жобалық оқуға қатысушының жеке сенімділікке қабілеті;
- 5) зерттеу дағдыларын дамыту.

Жобамен жұмыс істеу оқушылардың шығармашылық белсенділігін, зерттеу жұмыстарын орындау, орындалған жұмысты талдау дағдыларын дамытады. Оқытудың осы формасы бүкіл ұжымды біріктіруді талап ететін бір мақсатты ұғынатын оқушылардың ұжымдық оқу әрекетінің дамуына ықпал етеді. Бұл кезде:

- іс-әрекет үрдісінде ұжым мүшелерінің арасында өзара жауапкершілік қатынасы орнайды;
- мәліметтерді көрсетудің әртүрлі формалары мен тәсілдерін түсіну мен саналы түрде қолдануға дағдыланады;
- бар материалды көрнекі түрде көрсетуге, өнімді әрі мазмұнды коммуникацияны ұйымдастыруға дағдыланады;

-жобаны орындау жұмысын бақылауды ұжым мүшелерінің өздері атқарады.

Қазіргі білім беруде жеке басының бағдарлануына, оқушылардың жеке бас ерекшеліктерін ескеру әдістемесіне, оқушының тәжірибесін қолдануға және зерттеу әдістеріне үйретуге көп көңіл бөлінеді.

Заманауи білім берудің мазмұнына қойылатын осындай талаптарға сөзсіз оқытудың жобалық формасы жауап береді. Оқытудың жобалық әдісі -бұл нәтижесінде жаңа бір нарсе туындайтын оқу-танымдық практикалық іс-әрекетке балаларды баулу.

Сонымен қатар, жобалық іс-әрекет мұғалімге әрбір оқушыға жеке әдістеме қолдануды жүзеге асыруға, балалардың ерекшеліктері мен қызығушылықтарына байланысты топтарда міндеттерді бөліп беруге мүмкіндік береді.

Жобалау барысында мұғалім кеңес беруші болуы керек: ақпаратты дайындау, жинау бойынша ұсыныстар айтады, егер оқушылар тақырыптан ауытқып кеткен болса, уақытында дұрыс арнаға бағыттайды, жобаны іске асыру кезеңдерін талқылайды[3].

Жобамен жұмыс істеудің басында мұғалімге қажеттісі

- Жобаға қатысты оқу мақсаттарын, оны әдістемелік, дидактикалық қамтамасыз етуді ойластыру;
- Жобаға қатысушылардың санын анықтап алу;
- Жобаның орындалуын бір мұғалім, әлде мұғалімдер тобы жүзеге асырама, соны шешіп алу;
- Зерттеудің орындалу уақытын, мерзімін белгілеу;
- Ақпарат көздерін анықтау (кітапша, кеңес дәріс, бақылау, анкеталар, теледидар, арнайы әдебиет, білім беру мекемелері, тағы басқа);

Жобамен жұмыс төрт кезеңді қамтиды:

- Жоспарлау
- Талдау
- Ақпаратты жалпылау
- Алынған нәтижені көрсету

Оқушыларда жобаны орындау барысында туындауы мүмкін қиыншылықтар:

- тақырып тандау;
- жобаның мақсаты мен міндеттерін қою;
- оларды шешу жолдары;
- алынған нәтижені жоспарланған нәтижемен салыстыру.

Жобамен жұмысты орындау барысында оқушылардың келесі қабілеттері дамиды:

- коммуникативтік - қарым-қатынас қабілеті;
- мәселелік - іздеу - өмірлік мәселелерді шешу қабілеті;
- рефлексивтік - жасалған іс-әрекетін талдай алу қабілеті.

Жолдастарымен және мұғаліммен ресми емес қарым-қатынасқа түсу баланың шығармашылық әлеуетін ашады және оған жобаны сәтті орындап шығуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, осындай ұжымдық іс-әрекет өзінің ұжымдағы маңызын сезінуге мүмкіндік береді және де ортақ істегі басқа да адамдардың қосқан үлесін бағалауға үйретеді. Осылайша жоба тек білім берушілік қана емес, сонымен қатар әлеуметтік маңызға да ие болады.

Мектептегі жобаның негізгі міндеті - дәл осы пәнаралық байланысты жүзеге асыру және оқушылардың бір-бірімен және мұғаліммен өзара қарым-қатынас жасау арқылы білім алу (бағдарлама бойынша және одан тыс) болып табылады. Жоба әдетте ұжымдық іс-әрекет болып табылады. Сұрақтар

тізімін жасау, жұмыстың міндеттерін анықтау, осы тақырыпты оқып-үйрену, жобаны презентациялау тәсілін таңдау ұжымдық талқылау барысында жүзеге асырылады. Сол кезде жобаның әрбір қатысушысының ортақ міндеттерді шешудегі жеке ролі белгіленеді. Мұғалім талқылауға кеңес беруші ретінде қатысады, ол нұсқау бермей, ұсыныс айтады. Бұл мұғалім жұмысты өзбетімен жібереді дегенді білдірмейді [4].

Жұмыстың әр кезеңі мұқият және қатаң бақылануы керек. Жоба жұмысы үрдісінде бақылау жеткіліксіз болса қойылған мақсаттар байқаусызда, кездейсоқ ауысып кетуі мүмкін, және осының салдарынан жоспарланбаған нәтиже алынуы мүмкін. Бұл әуресі көп, бірақ өрескел емес қателік, себебі жоба бәрібір өз функциясын атқарады: оқушылар жұмысқа әртүрлі оқу пәндерін қоса отырып, өзбетімен ізденіс жұмыстарын жүргізеді. Міндетті ауыстырған жағдайда мұғалім оқушыларға оның ауысқан мезетін анықтауға көмектесіп, оны ауыстыру себебін мұқият бағалау керек. Бұл келесі жобамен жұмыс істеу кезінде оқушылардың өзін-өзі бақылауын күшейтіп, болашақта осындай қателікті болдырмауына көмектеседі.

Жобамен жұмыс бірнеше кезеңде жүреді:

- 1) Жобамен жұмыс істеуге дайындық.
- 2) Тақырыпты таңдау.
- 3) Жобаның мақсаты мен міндеттерінің қойылымы.
- 4) Әртүрлі тәсілдермен ақпаратты іздеу.
- 5) Суреттерді іздеу.
- 6) Презентация құрылымын дайындау.
- 7) Жобаны қорғауға дайындау.
- 8) Жоба презентациясы. (Қорғау)
- 9) Жобалық жұмысты талдау.

Жобамен жұмыс істеудің бірнеше кезеңдерін қарастырайық.

Кезең 1. Жобаның тақырыптарын (сұрақтарын) ұсыну.

Жобаның тақырыбы "Миға шабуыл" әдісімен анықталады. Бұл жобаның ең демократиялық кезеңі деп айтуға болады, себебі әр қатысушы өз тақырыбынұсына алады, және де барлық ұсыныстар қарастыруға алынады, ешкім (мұғалім де, оқушылар да) ұсынысты кері қайтара алмайды, тіпті оларға ұнамаса да. Әдетте "Миға шабуыл" барысында көп ұсыныстар (сұрақтар) айтылатындықтан және оқушылардың барлығы бірімсіздікпен сөйлеуге ұмтылатындықтан (әсіресе бұл алғашқы жобалардың бірі болса), жұмысты бастамас бұрын 1-2 адам - туындаған ойларды тақтада жазып отыру үшін "хатшыларды" таңдап алу керек. Бұл кезең 10-15 минутқа созылады.

Кезең 2. Жобаның бір тақырыбын таңдау.

Бұл кезең мұғалім үшін бірқатар қиынға соғады, себебі мұғалім мектептің техникалық мүмкіндіктері тұрғысынан және мұғалімнің (немесе мұғалімдердің) ойластыруы бойынша жобаға енгізілетін оқу материалдары тұрғысынан қолайлы тақырыпты таңдауларына оқушыларды бағыттау керек болады. Және де бұл кезде мұғалімнің оқушыларға белгілі бір тақырыпты таңдауын қатты талап етіп немесе тиым салу арқылы ықпал етуге болмайды. Кері жағдайда бірінші кезеңнің мағынасы жойылады. Жобаның тақырыбын таңдау 15—20 минутқа созылады. Осы сыныпта бірінші рет өткізіліп отырған жоба болса мұғалім тақырыпты өзі ұсынуына болады, бұл жағдайда алғашқы екі кезең болмайды.

Кезең 3. Жобамен жұмыс істеуге арналған әдістер мен ресурстарды таңдау, жоба нәтижесін презентациялау формасын таңдау.

Әдістер мен ресурстарды таңдау. Жобаны орындау әдістерінің спекторы өте кең - бұл эксперимент, интервью, социологиялық сұрақ алу, экскурсия, әдебиеттерді қарастыру, Интернет желісінде ақпарат іздеу бола алады. Мұғалім оқушылардың таңдау еркіндігін өздеріне бере отырып, бар мүмкіндіктермен таныстыруы өте маңызды. Егер осы сыныпта жоба алғаш рет өткізіліп тұрған болса, оқушыларға таңдау қиын болады, сондықтан талқылау "сұрақ-жауап" формасында болады (сұрақ мұғалімге бағытталады). Пікірталасты жүргізуге және ұжымдық шешім қабылдауға үйрету күрделі және кропотливая жұмыс, сондықтан бұл сұрақ жеке зертеуді талап етеді. "Хатшылардың міндеттері" - нәтижені бекітіп отыру.

Презентация формасы. Жоба қабырғалық баяндамалар, ауызша немесе жазбаша жауаптар, семинар, видеофильм, конкурс, театрландырылған қойылым, түрлерінде көрсетіле алады. Тек бір тәсілді ғана таңдаудың қажеттілігі жоқ, оларды комбинациялауға араластыруға болады. Кез-келген жағдайда презентацияны мұғалімнің аз ғана көмегімен, оқушылар өзбетімен дайындайды. Талқылау соңында оқушылар таңдалған жұмыс әдісін, ресурстарды және формасын атау керек, сондықтан бүкіл кезеңге 15-20 минут жұмсалыады.

Кезең 4. Жобамен жұмыс

Жобаға жіберілген негізгі уақытты алады. Уақытты жобаға қосылатын пәннің күнтізбелік-тақырыптық жоспарын басшылыққа ала отырып, мұғалім немесе мұғалімдер тобы анықтайды. Сол сияқты мұғалімдер аралық бақылау мерзімдерін де анықтайды. Оқушылар негізгі жұмысты сабақ уақытында жүргізеді. Бұл жағдайда сабақтан тыс уақытта оқушылар материалдар жинақтаумен, эксперименттер әдістемесін жасаумен, видеотүсіріліммен, социологиялық сауалнама алумен

айналысады. Жобамен негізгі жұмысты сабақтан тыс уақытта да істеуге болады. Бұл жағдайда әр сабақта 15 минуттан ұйымдастыру мәселелеріне және аралық бақылауға беріледі. Жалпы жоба жұмысы оқушының жас мөлшеріне байланысты 2 апта, ары кеткенде 3 аптаға созылады.

Кезең 5. Жобаны қорғауға дайындау.

-Материалды ватман қабырғасына безендіру (жобаның мәнін көрсететін фотосуреттер, суреттер, схемалар, диаграммалармен);

- Жобаның ауызша презентациясын дайындау;

- Команданы оппоненттердің сұрақтарына жауап беруге дайындау;

- Жобамен жұмыс істеудің логикасы толық әрі дәлелді түрде көрсетілген құжаттар бумасын (портфолио) жасау.

- Әрбір позиция әр жобаға қатысушының жанды дауысын оятуға бағытталады.

Кезең 6. Жобаны презентациялау

Презентацияны сабақ үстінде немесе сабақтан тыс уақытта да өткізуге болады. Бірінші жағдайда ең дұрысы қосарланған сабақтарды таңдап алу болады, себебі бүкіл сынып қатысқан жұмыстың нәтижесін көрсету әдетте бір сағаттан артық уақытты алады.

Әр кезеңге бөлінген уақыт қатаң бекітілмейді. Мұғалім жобаны ұсынылған уақыт режимімен өткізіп көруіне болады және ары қарай жұмыс барысында осы сынып үшін тиімді уақытты анықтай алады. Дегенмен, айтатын бір анық жайт: егер жобамен жұмыс 3 аптадан артық уақытқа созылса, оқушылардың оған деген қызығушылығы жоғалады, ал бұл жоба жұмысын ұйымдастырудағы мұғалімнің ең өрескел қателігі болып табылады.

Жоба әртүрлі білім беру аймақтарының пәндерін біріктіруге арналғандықтан, мұғалімдерге жобаның мақсатын анықтап, тақырыбы мен өткізу уақытын анықтайтын жеке тобын немесе "командасын" құрып алу керек. Жобаның тақырыбын таңдау және мерзімдерін анықтау бірқатар күрделі есеп болып табылады. Жоба бірнеше пәндер арқылы өту керек, бірақ олардың әрқайсысының материалын жеке қарастыруға бөгет жасамауы керек. Дегенмен, осы жобаға қосатын қандайда бір пәндердің материалдарын пән мұғалімдері оқу жылының әртүрлі мезеттерінде оқытады. Бұл жағдайда жобаға қосылатын пәндердің санын қысқарту керек болады, немесе таңдалынған тақырыптың материалдарын ауырсынбай біріктіруге мүмкіндік беретіндей бағдарламаларды арнайы таңдап алу керек болады. Көбінесе екеуін де жасауға тура келеді, сондықтан мұғалімдер командасына алдағы жобаны оқу жылының басында талқылау және жоба талаптарына сәйкес өз пәндері бойынша күнтізбелік-тақырыптық жоспарлауға түзетулер енгізу керек болады[5].

Жұмысты орындау нәтижесінде:

-оқушылардың қызығатын салалары кеңейеді;

- тақырыпты тереңдетіп оқитын болады;

- табандылыққа тәрбиеленеді, жұмыс қабілеттілігі артады.

Жобалық іс-әрекеттің үлкен артықшылығы:

-Ұжыммен жұмыс істей білу.

- Шешімді таңдау үшін жауапкершілікті өз мойнына алу.

- Жауапкершілікті басқалармен бөлісу.

- Энтузиазм көрсету.

- Шығармашылық ойларды нақты жүзеге асыру үшін қолайлы жағдай жасау.

- Балаға тақырыпты, жұмыс істеу әдісін таңдауға еркіндік беру.

- Жаңа ойлар мен ұсыныстар туындайтындықтан, жобамен жұмысты жалғастыра беруге болады.

- Бөтен жобаны пайдалана алмайды.

- Биологиядан басқа мектеп пәндерімен байланысы және оқу мекемесінен тыс ақпарат іздеу.

- Әрбір оқушы жұмыстың маңыздылығын түсінеді.

Оқыту үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды енгізу білім беру жұмысының сапасын арттырады, білім беру жүйесінің барлық артықшылықтарын пайдалану мұғалім еңбегінің өнімділігін арттырады, сабақтағы оқушылардың танымдық іс-әрекетін белсендіреді, оқушылардың жаңа материалдарды меңгеру барысында өзбеттілігін арттыруға ықпал етеді. Жобаға қатысу оқытудың басқа формаларында мүмкін болмайтын бірегей тәжірибе жинақтауға мүмкіндік береді.

Жобалық іс-әрекеттің сәтті болуының ережелері

1. Командада барлық балалар бірдей.

2. Командада өзара жарыспайды.

3. Команданың барлық мүшелері бір-бірімен қарым-қатынас жасау және олар бірігіп жобалық тапсырма орындау себепті қуанышты болуы керек.

4. Әрбіреуі өз-өзіне деген сенімділіктен рахаттануы тиіс.

5. Барлығы белсенділік танытып, ортақ іске өз үлесін қосу керек.

6. Жобалық тапсырманы орындаған барлық команда мүшелері соңғы нәтиже үшін жауапкершілікті бірдей алады.

Оқыту үрдісінде жаңа ақпараттық технологияларды енгізу білім беру жұмысының, білім беру жүйесінің барлық артықшылықтарын қолдану сапасын жақсартады, мұғалім еңбегінің өнімділігін

арттырады, оқушылардың сабақтағы танымдық әрекетін белсендіреді, жаңа материалды оқыту барысында өзбетінділігінің артуына ықпал етеді.

Жоба әдісі тек әрекет етуде ғана дамитын және вербальды түрде (мысалы, ауызша айту немесе түсіндіру) меңгеру мүмкін емес кейбір жеке қасиеттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бірінші кезекте, бұл шағын ұжым әрекет ететін топтық жобаларға қатысты. Осындай қасиеттерге ұжымда жұмыс істей білу, тандалынған шешім үшін жауапкершілікті өз мойнына алу, ісәрекет нәтижесін талдау дағдыларын жатқызуға болады. Және де өзін команда мүшесі ретінде сезіну өте маңызды: өз темпераментін, мінезін, уақытын ортақ іске бағындыру. Жобаға қатысу оқытудың басқа формаларында мүмкін болмайтын бірегей тәжірибе жинақтауға мүмкіндік береді [6].

Мектеп оқушыларының ғылыми- зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру кезең- кезеңімен құралады. Оқушының шығармашылық қабілеті бастауыш сыныптан басталады. Бастауыш білім алу мерзімінде болашақта ғылыми – зерттеушілік қызметке бағытталған дайындық кезеңі ретінде қарастырылады.

Дайындық кезеңінде оқушыларды оқыту түрінің белсенді формасына тарту, танымдық қызығушылығын арттыру, шығармашылық қабілетін анықтау әрекеттері жүргізіледі сөздіктер, терминдер, әдебиеттермен жұмыс істеу қабілетін қалыптастыруды жорамалдайды. Дамытушылық кезеңінде оқушылардың жас ерекшелігіне сәйкес, ғылыми- зерттеушілік жұмыстарын ұйымдастыру олардың зерттеуге деген дағдысын жетілдіруді, ой- өрісін кеңейтуді тұспалдайды.

5-7 сыныптарда оқушылар мәселелерді нақты шешу үшін ғылыми басылымдармен, мектеп әдебиеттерімен жұмыстана бастайды, зерттеулер жүргізіп, қорытындысын реферат түрінде қысқаша хабарламасы сабақта, конференцияларда баяндалады

8-9 сыныптарда мектеп оқушыларының зерттеушілік саласында қызығушылығы арта түседі, олардың жұмысы өзіндік және тұлғалық қасиеті мен жеке көзделген мақсатының болуымен ерекшеленеді, жұмыстың қорытындысы үлкен ғылыми- теориялық, практикалық конференцияларда, қолданбалы курс сабақтарында доклад, реферат, жоба түрінде қорғалады.

Зерттеушілік кезеңі тікелей оқушылардың жеке жобаларының өңдемелері жүргізілетін ғылыми- зерттеушілік әрекеті болып табылады.

10-11 сыныптарда мектеп оқушыларының кәсіптік жоғары оқу орны алды өзіндік шешіміне негізі көңіл бөлінеді. Олардың кең ауқымды ғылыми жұмыстары тереңділігімен ерекше көзге түседі [7].

Биологиядан ғылыми зерттеу жұмысы мынадай маңызды кезеңдерді қамтиды:

Бірінші кезең- дайындық кезеңі:

Ғылыми-зерттеу жұмысына қатысушылар әдебиеттерді зерделеп шолу жасайды, жүргізу әдістемесі мен қажетті құралдарды таңдап, күнделік бастайды.

Екінші кезең-экспериментальді кезеңі:

Далалық зерттеу жұмыстарында, биологиялық жорықтар мен лагерлерде қатысушылар үнемі бақылау жүргізіп, ақпараттар жинақтап, зерттеу учаскесін белгілеп, талдайды.

Үшінші кезең- камеральды кезеңі:

Экспедициялық материалдардың үлгілері өңделеді, зерттелетін объектінің түрлік құрамы анықталады, кеппешөптер мен жинақтамалар (коллекция) жинақталады, таблицалар құрылады, қорытындысына математикалық өңдеу жүргізіледі, кескіндеме, карта, диаграммалар тұрғызылады.

Төртінші кезең- аналитикалық кезеңі:

Биологиялық мәселелер, заңдылықтары, бақылау себептерін шығару жұмыстары жүргізіледі, ұсыныстары мен кеңестері құрылады.

Бесінші кезең- есеп беру кезеңі:

Бұл бөлімде зерттеу жұмысының есебі жазылады: тақырып өзектілігі; зерттеу мақсаты мен міндеті; әдебиеттік шолу; экспериментальді бөлім (зерттеу әдістемесін жазу, эксперимент қою, фотосурет, диаграмма, таблица, кескінін қолдану); жұмыс бойынша ұсыныс пен қорытынды; әдебиеттер тізімі;

Алынған материалдар негізінде конференцияларға баяндамалар дайындалып, сайыстарға қатысу үшін шығармашылық жұмыстары безендіріледі.

Алтыншы кезең- ақпараттық кезеңі:

Бұл кезеңде шағын аудан халқы, басқарма мүшелері, мөр басылып бекітілген жоба қорытындысы мен ұсыныс-кеңестері таныстырылу қарастырылады.

Жетінші кезең- практикалық кезеңі:

- табиғатты қорғау туралы практикалық жұмысқа мектеп оқушыларының жекелей қатысуы, жобада айтылған ұсыныстар мен кеңестерді жүзеге асыру үшін қатысады;
- оқушылардың ғылыми- практикалық конференцияларға, олимпиада, көрмелер, түрлі сайыстарға қатысуы;

- биологиялық білімін жетілдіреді: (дәрістер дайындау, әңгіме құру, ауызша журналдар, саяхаттар ұйымдастыру, парактар дайындау, жар және баспа газеттері, көрмелерді безендіру, тематикалық кештер ұйымдастыру, қоршаған орта, денсаулық күніне арналған мерекелік шаралар т.б.);

- көшелер мен саябақтарды, демалыс орындарын көгалдандыру мен қайта қалыпқа келтіру жұмыстарына ат салысады;

• табиғаттың эстетикалық құндылықтарын қолдану мен сақтау, салауатты өмір салтын ұстану мен тарату бойынша жүргізілетін іс-шараларға қатысады.

Әдебиеттер:

1. Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру. Егемен Қазақстан газеті. 2017ж 12 сәуір, Б. 1-2.
2. Мектепте оқу-зерттеу жұмысын ұйымдастыру мәселелері // Бастауыш мектеп – 2006ж. №10. Б.21.
3. Жексенбаев Ү.Б. Исследовательский метод обучения как средство развития одаренности // 12 жылдық білім беру – 2006. №5 Б.10.
4. Мектепте оқу-зерттеу жұмысын ұйымдастыру мәселелері // Бастауыш мектеп – 2006ж. №10. Б. 21.
5. Сабитов Ә. А. Мұғалімнің ізденіс тақырыбы // Бастауыш мектеп. – 2007ж. №5. Б 39.
6. Савенков А.И. Виды исследований школьников // Одаренный ребенок. -2005. №2. - С.29-39.
7. Леотович А.В Модель научной школы и практика организаций исследовательской деятельности учащихся // Развитие исследовательской деятельности учащихся: Әдістемелік жинақ. – М.: Народное образование, 2001. - С. 38-48.

УДК 372.4

Байбулова А.К.

*Общеобразовательная средняя школа №7 г.Акса
Бурлинского района Западно - Казахстанской области*

ОБРАЗ ИДЕАЛЬНОГО УЧИТЕЛЯ ГЛАЗАМИ УЧЕНИКА: О ЧЁМ МЫ ДОЛЖНЫ ЗНАТЬ

*«...Если учитель соединяет в себе любовь к делу
и к ученикам, он - совершенный учитель».*

Л.Н. Толстой.

Мир стремительно меняется. Меняются люди, меняются и соответственно учителя. Каков сейчас учитель 21 века? Современные ученики не те, что были в конце прошлого столетия. Как их учить, чему учить? Каким должен быть учитель, обучающий современное поколение? В сфере образования происходят огромные перемены. Центром этого процесса был, есть и будет учитель. Проработав 21 год, я пытаюсь ответить на этот вопрос. Каким должен быть идеальный учитель? Какою должна быть я? Что имею на данный момент в своём педагогическом багаже? Систематическая учёба по программе первого уровня в рамках уровневых программ, по программе обновления содержания среднего образования, освоила 1- обучающий уровень педагогической технологии академика Ж.А.Караева, курсы на тренера "Рефлексия в практике ", по программе инклюзивного образования и высшая категория дают мне право искать ответ на этот ключевой вопрос. Ясно одно: учитель должен быть идеальным в лучшем смысле этого слова.

В моём понятии - это компетентный, образованный, стильный, с чувством хорошего юмора, добрый и, главное, очень любящий детей. По моему мнению, любовь к детям является фундаментом педагогической деятельности учителя. Если учитель не любит детей, не владеет детской психологией, он должен освободить своё место. Любой технологии, любому методу можно научиться, но нельзя научиться любви к детям. Ученики особенно остро это чувствуют и не хотят учиться у нелюбимых учителей.

Можно сделать вывод, что ученикам важна и внутренняя суть учителя, и внешняя, эстетическая его сторона. Важно, что ученики настаивают на том, что учителем должен быть живой человек, обладающий любящей душой. Следовательно, можно сделать вывод, что именно в процессе общения с учителем как с личностью и идет процесс обучения и научения, и не менее важно ученикам, чтобы и их воспринимали как личности с их достоинствами и недостатками, ибо особенное влияние на развитие ребенка оказывают окружающие его люди, среди которых не последнее место занимает учитель [2]

Проведя анкетирование среди учеников старших классов, сделала определённые выводы. Вырисовывается общая картина идеального педагога:

1. Учитель понимает ученика, уважает его мнение, умеет слушать и слышать, понимает каждого.
2. Идеально знает свой предмет и тщательно готовится к уроку.
3. Заинтересовывает своим предметом, интересно его преподаёт.
4. Любит детей, гуманный, общительный, хороший друг, искренний, творческий.
5. Отлично владеет собой, умеет сдерживать эмоции в трудной ситуации.
6. Тактичен, всесторонне развит

7. Обладает чувством юмора, приветлив.

8. Имеет интересное хобби, и дети хотят ему подражать.

Получается, что в понимании учеников образ учителя - это образ какого-то универсального человека.

Анкеты учеников заставили меня глубоко задуматься. Как построить свою работу так, чтобы обучение приносило радость, чтобы они стремились к знаниям, а не приходили в школу только потому, что так надо и требуют родители. Далее приходит осознание того, что если я хочу, чтобы мои ученики впоследствии стали успешными, должна внедрять всё, чему научилась за все годы педагогической деятельности, и, конечно же, основой должна быть только любовь к детям, к своей профессии.

В первой четверти в нашей школе прошёл День Самоуправления. Многие ученики 10-11 классов побывали в роли педагогов. Поделюсь с вами высказыванием одной из учениц. Ученица 10 класса Орынгали Азиза (на Дне Самоуправления исполняла функции учителя и завуча). В анкетировании она написала: "Моя мечта - стать учителем. До этого праздника мои представления о профессии учителя были такими: он должен быть только строгим, соблюдать дистанцию между учителем и учеником, не допускать "лишних" разговоров с учениками, кроме как касающиеся учёбы. Я думала, что эту маску учитель не должен снимать в течение всего рабочего дня. Но это оказалось стереотипом, и это стало для меня открытием".

Захочет ли ученик поделиться с таким учителем своими переживаниями, своими мечтами? Истинная любовь к детям, сопереживание, участие в их судьбе - это первично. Остальное придёт потом. Получается, идеальный учитель - это тот, кто находится с ними на одной волне.

Как тренер школы, я провела коучинг среди учителей. Они были ознакомлены с результатами анкетирования. В ходе нашей работы рассматривались такие вопросы:

- Возможно ли учителю исправить данные недочёты в своей работе по итогам анкетирования?
- Как вы считаете, стоит ли учителю учитывать мнение учащихся?
- Ваши предложения по устранению выявленных ошибок в работе учителя.

На коучинге учителя пришли к такому мнению:

Потерять самообладание – это катастрофа. Кричать на класс (хотя, думаю, у каждого в памяти есть такой пример) – это катастрофа. Проявление сильных негативных эмоций – нонсенс, сорвавшегося учителя не ждало бы ничего хорошего. Да, у всех есть плохие дни, когда накопившаяся усталость даёт о себе знать, а раздражение рвется наружу, но наша задача – сохранить самообладание, бороться за него до последнего. Вы же не хотите, чтобы дети запомнили вас кричащим или плачущим? Так что, если вы чувствуете, что "пар вот-вот начтёт валить из ушей" – на минуту выйдите из класса, абстрагируйтесь от ситуации или сосчитайте до ста. [1]

У идеального учителя только один путь: быть достойным своего звания "Учителя с большой буквы." Никакие трудности и преграды, через которые нужно пройти, никакие семейные проблемы не должны мешать нашей работе. Это должно стать корнем работы любого учителя. Именно такой учитель оставляет след в сердце своего ученика.

Как бы я хотела, чтобы все учителя были такими, как герой этого видео [3]

Мне бы хотелось в заключение привести в пример слова Иоганна Вольфганга Гёте: "Человек всегда учится лишь у тех, кого любит. Те, у которых мы учимся, правильно называются учителями, но не всякий, кто учит нас, заслуживает это имя".

Литература:

1. 10 ошибок учителя на уроке. Источник: <https://rosuchebnik.ru/material/10-oshibok-uchitelya-na-uroke/>
2. Формирование имиджа учителя. vizlit.ru
3. Ну почему у меня не было таких учителей <https://youtu.be/armXezvj68g>

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Абдираимова Э. К. – старший преподаватель, магистр, ЗКГУ им.М.Утемисова.
Абекенова Д.Б. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ
Абиева А. Б. – мұғалім, М.Б.Ықсанов атындағы №36 жалпы орта білім беретін мектеп.
Абишева Ж. Б. – мұғалім, Казталов ауданы, Н.Дүйсенғалиев атындағы НЖББМ.
АбызЖ.М. – Мектепкедейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығының 4-курс студенті, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
АдельбаеваН.А – п.ғ.к.,доцент, М.ӨтемісоватындағыБҚМУ.
АдилышиноваЗ.У.– п.ғ.к., доцент, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті.
Адиетова Г. Б.- мұғалім,Қараөзен мектеп-лицейі, Казталов ауданы, Қараөзен ауылы
АжыхановаМ.Т. – мұғалім, Б.Жәнекешев атындағы ЖОББМ, Бөкей ордасы ауданы.
АйтжанБ. Т. – әлеуметтік педагог, №44 мектеп-гимназия.
Алимбаева Г.Б.,- магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ
Акамова Т.К. – учитель, СОШ №32.
Аканасева У.С. – мұғалім, №17 ЖОББМ.
Ақкереева Ж.Ы. - мұғалім, Б.Аманшин атындағы ЖОББМ, Қаратөбе ауданы.
Алибекова К.Х – учитель, СОКШ-детсад Белес, район Байтерек, ЗКО.
Алышева Н.И. - Круглоозерновская СОШ.
Аманғалиева А.У. – мұғалім, №21 ЖОББМ.
Арыстанғалиева В.Т. – оқытушы, магистр, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Арыстанғалиева С. Б. - мұғалім, Ғ.Қараш атындағы ЖОББМ, Жәнібек ауданы, Борсы ауылы.
Асанова А. А- магистр, Орал қ., №37ЖОББМ
Байбулова А.К. - СОШ №7, г. Аксай.
Байғалиева Ж. Г. - аға оқытушы, магистр, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Байгелдиева Т.Е. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Байдос Т.Қ. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Баймурзилова А.А. – мұғалім, А.Тихоненко атындағы ЖОББМ, Ақшат ауылы, Шыңғырлау ауданы.
Байтлесова Н.К. – философия ғылымының Phd докторы, доцент, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Байшиганова А.Р. - №7 ЖОББМ Орал қаласы. Педагог-зерттеуші, қалалық Жас мұғалімдер мектебінің жетекшісі.
Балгабаева Ж.Ж. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Баюканская С.Ф. - магистр, старший преподаватель, ЗКГУ им. М.Утемисова.
Бәкір Н.Б - магистрант, М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті
Бектенова Л.Б. - Теренкөл ЖОББМ, Казталов ауданы.
Биранова У.Т.- №1 ЖОББМ, Ақжайық ауданы.
Бисембаева Р.З. - Ж.Молдағалиев атындағы ЖОББМ, Ақжайық ауданы.
Біржан Н.С. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Боранбаева Д. Б. – магистрант, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті.
Бустекова В.Г. - М.Абдолов атындағы ЖОББМ, Ақжайық ауданы.
Ғабдрахманова Ш.Т. – п.ғ.к. доцент,М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Ғазиева Б.С. – магистрант,М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Гайнуллина Р.Б. – магистрант, М.Өтемісов атындағы.
Габдуллина Г.Ж.-мұғалім, №47 жалпы орта білім беретін мектеп
Галимова К.А. - мұғалім, Мичурин жалпы орта білім беретін «мектеп-балабақша» кешені.
Гимранова А.Қ. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Гусева Е.Ю. – учитель, КГУ СОШ №17.
Дарғужиева А. А. – оқытушы, магистр,М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Даулетова А.Т.- оқытушы, магистр,М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Демченко Л.В. - ст. преподаватель, ЗКГУ им. М. Утемисова.
Дүйсенғалиева Ш.А. - магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Дюсенғалиева Г.Е.- мұғалім, Тайпак орта жалпы білім беретін мектеп, Ақжайық ауданы
Ергалиева Г.А. – п.ғ.к., доцент, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Ержанова А.Е -, «зерттеуші-педагог», М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Ерниязова С.Н.- магистр, аға оқытушы,М.Өтемісов атындағы БҚМУ, Орал қ.
Ерниязова Н.Н. – оқытушы, №22 ЖОББМ, Орал қ.
Есенова С.Н. – оқытушы, магистр,М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Есеньязова Б.И. – учитель, КГУ СОШ №25 .
Есмагулова Г. С.- Филиал Центра педагогического мастерства, г. Уральск
Есқакова Ф.Е. – оқытушы, магистр, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Еспосинова Қ. С. – оқытушы, Ж.Досмухамедов атындағы педагогикалық колледжі.
Ефремова Т. М. - Переметнинская СОШ, Байтерекский район.

Ешниязова Н.Ж – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Әбуханова А.Ғ. – ф.ғ.к., доцент, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Әділханова Н.Т. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Әкімгереева Ә. – мұғалім, Хромтау қ. № 4 орта мектебі.
 Жалмаханова Л.А – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Жангалиева П.- магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Жаннатова А. К. - мұғалім, №45 ЖОББМ.
 Жарасова А.К. - Магистральная ЖОББМ, Теректі ауданы.
 Жолдасова А.А. –оқытушы, Ж. Досмұхамедов атындағы жоғары педагогикалық колледжі
 Жумабаева А. Х. - преподаватель, СОШ им.Л.Клышева, Чингирлауский район.
 Жумабаева А.А.- учитель, СОШ №2 им.Ж.Молдагалиева
 Жумабаева А. А. - преподаватель, магистр, ЗКГУ им.М.Утемисова.
 Жумасалихова Қ. А. - №3 ЖОББМ, Жаңақала ауданы.
 Жұмағали Н.Д – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Зейнуллина Ә.О.- мұғалім, №47 жалпы орта білім беретін мектеп
 Иксанова Л.М. - учитель, Узункольская СОШ Теректинского района ЗКО.
 Ильясова Р. К. - педагогика психология кафедрасының жоғары санатты оқытушысы, Ж.Досмұхамедов атындағы жоғары педагогикалық колледж.
 Имангалиева К.Ж.- учитель, СОШ имени А.Тихоненко, Чингирлауский район.
 Иргалиев А.С. - п.ғ.к., доцент, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Иргалиева Б.Ж. - «Атамекен ЖОББМБ» кешені, Тасқала ауданы.
 Исанова А.А., – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Испанова Б.Т. – мұғалім, Ж.Досмұхамедов атындағы жоғары педагогикалық колледжі.
 Испулова Р.Н. – п.ғ.к., доцент, М. Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Ишанова Г.К. – Назарбаев Зияткерлік мектебі, химия пәнінің модератор мұғалімі,
 Кабакова М.У- Директор , СОШ №16, г. Уральск
 Кадырова М.Н. – мұғалім, Дарынды балаларға арналған мамандандырылған С.Сейфуллин атындағы №11 облыстық қазақ мектеп-интернат кешені.
 Казетова А.Х. - к.п.н., ст.преподаватель,ЗКГУ им. М. Утемисова.
 Кайржанова А.Г. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Кайсағалиева Г.С., -б.ғ.к., Академиялық қызмет департамент директоры. ЗКГУ им. М. Утемисова.
 Калаханова С.Б. – аға оқытушы, магистр, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Ларцева Е.В. - преподаватель, Уральский музыкальный колледж им. Курмангазы.
 Калентьева И. И. - СОШ №1, Акжайыкский район.
 Камнева Е.М. - учитель, КГУ СОШ №17.
 Кариева Г.Ж. – учитель, Орал қаласындағы физика-математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі.
 Кәрімов Р.Ж. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Кенесова Г.К. - магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Кенжегалиева А.Г.– старший преподаватель, ЗКГУ имени М.Утемисова.
 Кенжегалиева А.Ж. - магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Кекеева З.О.- Б.Б.- п.ғ.д., профессора, Городовиков атындағы Қалмақ мемлекеттік университеті,Ресей Федерациясы
 Кенжебекова Н.Ә.- аға оқытушы, *Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ.*
 Кенжегалиева А.Р. - мұғалім, Х.Доспанова атындағы №30 ЖОББМ.
 Киякбаева Г.Т. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Козыбаева Н.М. – мұғалім, Амангелді «мектеп-балабақша» кешені, Тасқала ауданы, Амангелді ауылы.
 Колца Е.А. – магистрант, ЗКГУ им.М.Утемисова.
 Косаренко А.В. – учитель, КГУ СОШ №17.
 Куангалиева С. Н. - мұғалім Қайыңды ЖОББМ, Казталов ауданы.
 Куанышбекова Э.С. – преподаватель, Уральский музыкальный колледж им. Курмангазы.
 Кулдашева Н.У. – аға оқытушы, магистр, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Курмангазиев Т.С.-мұғалім, *Ғ.Молдашев атындағы ОЖББ мектебі, Жалпақтал а.,БҚО*
 Қуанова А.О. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Құрманалина Ш.Х. - п.ғ.д., профессор.
 Леонова Л. Д. - СОШ им Тихоненко, Чингирлауский район.
 Маденова Л.М. – аға оқытушы, магистр, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Майемер Г.У. - СОШД Белес, Байтерекский район.
 Мақсотова Г.М. – магистрант, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті
 Мақсотова Т.Т. – магистр, оқытушы, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
 Махимова Б. - ШГ «Саулет», Таскалинский район.

Махметова С.Д. - аға оқытушы, магистр, Ш.Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті.

Медешова А.Б. – п.ғ.к., доцент, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Мендибаева Б.К. - СОШ №3.

Мендигарина М.Б. - мұғалім, Х.Доспанова атындағы №30 ЖОББМ.

Молдағалиева С.А.- магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ

Мугалимова А. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Муканова А. Д. - оқытушы, магистр, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Мурзашева А.С. - учитель 1-го уровня, школьный тренер, ШГ № 44, г. Уральск.

Мухамбетова Г.Г. – аға оқытушы, М. Өтемісов атындағы БҚМУ.

Мұханбетжанова Ә. М. педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті

Мұқанбетова Ж.Т. – магистр, оқытушы М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Муханбетчина А.Г. – к.п.н., доцент, ЗКГУ им. М. Утемисова.

Наурызбаев Н. Н. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Нәбиева Ж.Ж.- магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Назарова Ш. Т.- магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Нургалиева А.Ж. – магистрант, – М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Нурмуханова Г.А. - Назарбаев Зияткерлік мектебі.

Нурманова А.К.- оқытушы, магистр, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Нурпеисова Н.Е. - преподаватель, Уральский музыкальный колледж им. Курмангазы.

Нуршалиева Б.Д. – мұғалім, №12 ЖОББМ.

Обыденкина Л.В.- п.ғ.к., доцент, Орал қ. Педагогикалық шеберлік Орталығы филиалының директоры

Ольховик И.Н. - СОШ №3, г. Аксай.

Оразғали А. Ә. – әлеуметтік педагог, №40 ЖОББМ.

Орынбасарова Э.О. - мұғалім, №40 ЖОББМ.

Орынғалиева Д.Н.- магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Пусурманова А.Г. - СОШ №2, г. Аксай, Бурлинский район.

Рахметова А. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Сабиров Б.С. - Тайпақ мектеп-гимназиясы, Ақжайық ауданы.

Сагитова М.М. – учитель, СОШ № 9.

Сағызова Г.Г. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Самаркина А.А. - Круглоозерновская СОШ.

Сапиев Б. К. – әдіскер-оқытушы, Ж.Досмұхамедов атындағы жоғары педагогикалық колледжі.

Сапарғалиева Р. А.-Орал қаласының №48 ОЖББ мектебінің физика пәнінің мұғалімі

Сарсен К.А. - оқытушы, Орал политехникалық колледжі.

Сартов А.А. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Серикбаева Ж.Д. – магистрант, М. Өтемісов атындағы БҚМУ.

Сисенова Ш.С. - заместитель директора по методический работе, учитель 1 уровня, ШГ № 44, г. Уральск.

Судейменова А.А. – мұғалім, Орал қаласындағы физика-математикалық бағыттағы Назарбаев Зияткерлік мектебі.

Султангереева С. С. – мұғалім, №22 ЖОББМ.

Суянгалиева А. Ж. - СОШ им. Ы. Алтынсарина, Таскалинский район.

Табылдиева Ж. К.- мұғалім, №47 жалпы орта білім беретін мектеп

Тағанхожа М.Б.- магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ, Орал қ.

Тажгулова Д.З. – магистр, оқытушы, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Тапаева Ж.Т. - магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Тасеменова Г.С. - учитель, областная специализированная школа №8 для одарённых детей.

Тасеменова М.А. – учитель, СОШ №7.

Темрешева А. Ж. - қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының жоғары санатты оқытушысы, Ж.Досмұхамедов атындағы жоғары педагогикалық колледж.

Тлеугалиев А.С. – преподаватель, Западно Казахстанский инновационно-технологический университет.

Тутебаева А. А. - Ұзынкөл ЖОББМ, Теректі ауданы.

Умбеталиева Ж.А. – мұғалім, Облыстық көру қабілеті бұзылған балаларға арналған арнаулы мектеп-интернаты.

Уразғалиева Г.Б. - Бітік ЖОББМ, Ақжайық ауданы.

Урынғалиева У.А. - мұғалім, №12 ЖОББМ.

Утегенова А. С. - мұғалім, Махамбет ЖОББМ, Байтерек ауданы, БҚО.

Утемисова Э.К. – старший преподаватель, магистр, ЗКГУ имени М.Утемисова.

Ұзақбаева А.С. – Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығының 4-курс студенті, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.

Фатихова А.К. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Федорченко Л.А. - магистр, старший преподаватель, ЗКГУ им. М. Утемисова.
Федорченко Л.И. - ст. преподаватель, ЗКГУ им. М. Утемисова.
Хабиева Д.Г. – аға оқытушы, магистр, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Хамидуллина А.М. – магистрант, М.Өтемісов атындағы БҚМУ
Хасанова И.У. – п.ғ.к., доцент, М.Өтемісов атындағы БҚМУ.
Шакирова Ж.М. – учитель, СОШ №12.
Шотанова А.А.- Магистрант, ЗКГУ им.М.Утемисова.
Юсупова Б.М. – мұғалім, А.Тайманов атындағы №34 мектеп-гимназия.
Яцевич С.Ю. - Дарьинская СОШ, Байтерекский район.

АЛҒЫСӨЗ / ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО

| 3

ПЛЕНАРЛЫҚ МӘЖІЛІС / ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

Габдрахманова Ш.Т.	
БАТЫС ҚАЗАҚСТАН МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІНДЕ	
СТУДЕНТТЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРАКТИКАСЫ МЕН	
АКАДЕМИЯЛЫҚ ОҚУЫН КІРІКТІРУ МОДЕЛІ	4
Обыденкина Л.В.	
КУЛЬТУРА ШКОЛЫ КАК ПЛОЩАДКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ	
АДАПТАЦИИ И САМОИДЕНТИФИКАЦИИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ	6
Кекеева З.О.	
ИСТОРИКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ	
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ В КАЛМЫКИИ	9
Кенжебекова Н.Ә.	
ҚАЗІРГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТКЕ БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ	
БЕЙІМДЕЛУІ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ САРАМАН	
ЖЕТЕКШІСІНІҢ ЖАҢА МІНДЕТТЕРІ	12
Кабакова М.У.	
КОУЧИНГОВЫЙ ПОДХОД В ОРГАНИЗАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ	
ПРАКТИКИ СТУДЕНТОВ	15
Кайсағалиева Г.С., Габдрахманова Ш.Т., Калаханова С.Б.	
«БАЛАЛАР ӘЛЕМІ»: ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА	
ЖОО ОҚЫТУШЫЛАРЫНЫҢ БІЛКІТІЛГІН АРТТЫРУ ТӘЖІРИБЕСІ	18

I СЕКЦИЯ

**ЖОО ЖӘНЕ КОЛЛЕДЖДЕ МҰҒАЛІМДЕРДІ ДАЯРЛАУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ
МАЗМҰНЫ. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ КОНТЕНТІНЕ СӘЙКЕСТІГІ ЖӘНЕ
ӨЗЕКТІЛІГІ**

**СОДЕРЖАНИЕ ПРОГРАММ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ В ВУЗЕ И КОЛЛЕДЖЕ.
ВОПРОСЫ АКТУАЛЬНОСТИ И СООТВЕТСТВИЯ КОНТЕНТУ ОБНОВЛЕНИЯ
СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ**

Абишева Ж.Б. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУ- ІЗДЕНУШІЛІК, БӘСЕКЕЛЕСТІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ	22
Адельбаева Н.А., Гайнуллина Р.Б.	
БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢАРТЫЛҒАН МАЗМҰНЫНДА ПЕДАГОГТЕРДІҢ	
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРДІ ЕСКЕРУІ	25
Аканаева У.С. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ-ҚАЗІРГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ	27
Аманғалиева А.У.	
ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ – БОЛАШАҚҚА БАҒДАРЛАНУ НЕГІЗІ	29
Балғабаева Ж.Ж.	
БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМІНІҢ КӘСІБИ	
ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	31
Баймурзилова А. А. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	34

Габдрахманова Ш.Т., Мұқанбетова Ж.Т. ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ РЕФЛЕКСИВТІ ӘРЕКЕТІН ДАМУЫНДАҒЫ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ	36
Демченко Л.В., Федорченко Л.И. ОСНОВНЫЕ МЕТОДЫ И ФОРМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ВУЗЕ	39
Жаннатова А. К. ЖАҢАРТЫЛҒАН МАЗМҰНДАҒЫ СЫНЫПТА САБАҚ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: ЖАС МАМАН НЕНІ БІЛУІ ҚАЖЕТ	41
Иксанова Л.М. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ УЧИТЕЛЯ ПРИ ПЕРЕХОДЕ НА ОБНОВЛЕННОЕ СОДЕРЖАНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ СЕЛЬСКОЙ МКШ	43
Куанышбекова Э. С. ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ МУЗЫКАЛЬНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ	45
Құрманалина Ш.Х., Ержанова А.Е. МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДИВЕРГЕНТТІ ОЙЛАУЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	47
Медешова А.Б., Абекенова Д.Б. ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ҚАЗАҚТЫҢ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ОРНЫ	52
Мендигарина М.Б., Кенжеғалиева А.Р ЖАҢА МАЗМҰНДАҒЫ БІЛІМ ЖҮЙЕСІ	54
Мұханбетжанова Ә. М., Максотова Г.М. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА КРИТЕРИЙЛІК БАҒАЛАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	58
Нурпеисова Н.Е ТВОРЧЕСКОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ВОСПИТАНИЯ	61
Нуршалиева Б.Д. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР	63
Султангереева С. С. БІЛІМ МАЗМҰНЫНЫҢ ЖАҢАРУЫ ЖАҒДАЙЫНДА ТАРИХ ПӘНІНІҢ САБАҒЫН ЖОСПАРЛАУ ЕРЕКШЕЛІГІ	65
Урынғалиева У.А. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ – БОЛАШАҚТЫҢ КЕПІЛІ	67
Фатихова А.К. ҮШТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	68
Хабиева Д.Г. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ	70
Хасанова И.У., Байгелдиева Т.Е. ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ЭТНОМӘДЕНИ БІРЛІКТЕРДІҢ ЛЕКСИКА-СЕМАНТИКАЛЫҚ ТОПТАРЫ	72
Хасанова И.У., Біржан Н.С. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТТЕРІН БАҒАЛАУ ТӘСІЛДЕРІ	76
Хасанова И.У., Рахметова А. ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСТЫРУ БІЛІМІН БАҒАЛАУ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ	79
Шотанова А.А. СТАНОВЛЕНИЕ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	83
Юсупова Б. М. ЖАҢАРТЫЛҒАН БАҒДАРЛАМАМЕН БІЛІМ БЕРУ - БОЛАШАҚҚА ҰЛЫ ҚАДАМ	85

II СЕКЦИЯ

ЖОО ЖӘНЕ КОЛЛЕДЖДЕ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫНА ҚАТЫСТЫ ЭЛЕКТИВТІ КУРСТАР. ОҚЫТУДЫҢ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

ЭЛЕКТИВТІЕ КУРСЫ ПО ВОПРОСАМ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗЕ И КОЛЛЕДЖЕ. СОДЕРЖАНИЕ И ТЕХНОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ

Адильшинова З.У., Әкимгереева Ә. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРҒА БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	88
Ажыханова М. Т., Ақкереева Ж.Ы. ӘДЕБИЕТТІК ОҚУ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫНИ ОЙЛАУ ДАҒДЫСЫН ДАМУЫ ЖОЛДАРЫНДАҒЫ ІС-ТӘЖІРІБЕ	90
Арыстанғалиева С. Б., Козыбаева Н. М. ӘДЕБИЕТТІК ОҚУДАН ДӘЙЕКТЕУДІҢ ҮШ ТҮРІН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ	92
Әбуханова А.Ғ, Әділханова Н. Т. ТӨМЕНГІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА МУЛЬТИПЛИКАЦИЯЛЫҚ ФИЛЬМДЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	94
Байдос Т.Қ. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ	98
Боранбаева Д. Б. САРАЛАП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІН ТАЛДАУ	100
Габдуллина Г.Ж. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА БЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ӘДІС- ТӘСІЛДЕРІНІҢ ТИІМДІЛІГІ	103
Гимранова А.Қ. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРДЫ ЖҮРГІЗУ ЖОЛДАРЫ	105
Габдрахманова Ш.Т., Байғалиева Ж. Г., Сағызова Г.Г. БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РӨЛІ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТ	108
Нурманова А.К., Даулетова А.Т. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОЙЫН ТҮРЛЕРІН ТИІМДІ ҚОЛДАНУ	110
Дюсенғалиева Г.Е. , Адиева Г. Б. ЗАМАНАУИ САБАҚ ҮДЕРІСІНДЕГІ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН АҒЫЛШЫН ТІЛІ ПӘНДЕРІНІҢ БАЙЛАНЫСЫ	114
Есенова С.Н, Ғазиева Б.С., Кенжеғалиева А.Ж. ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	116
Дүйсенғалиева Ш.А. ДЗЮДО БОЙЫНША ЖАТТЫҚТЫРУШЫНЫҢ КӘСІБИ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ МОДЕЛІ	118
Ергалиева Г.А., Ешниязова Н.Ж. БІЛІМ БЕРУДІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҢА ҚҰРЫЛЫМЫН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ «СЫН ТҮРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ» АЛАТЫН ОРНЫ	121
Ергалиева Г.А., Нәбиева Ж.Ж., Жұмағали Н.Д. ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ ӘЛЕУМЕТТІК ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСТІКТІ ҰЛҒАЙТУ, ТОПТЫҚ ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУ ЖОЛДАРЫ	124
Ергалиева.Г.А., Жанғалиева П., Мугалимова А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ-МОТИВАЦИЯЛЫҚ ҰСТАНЫМДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	127
Ерниязова С.Н., Ерниязова Н.Н. Максотова Г.М. ОҚЫТУ МЕН ОҚУДА СҰРАҚ ҚОЮДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	131

Есенязова Б. И. АКТИВИЗАЦИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ЧЕРЕЗ АКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ	134
Жолдасова А. А. ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ТОПТЫҚ ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	138
Кәрімов Р.Ж. АУЫЛДЫҚ МЕКТЕПТЕРДЕГІ ВОЛЕЙБОЛДЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ТАКТИКАЛЫҚ ӘРЕКЕТТЕРІНЕ ҰЙРЕТЕТІН НЕГІЗГІ ҚҰРАЛДАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ	140
Кайржанова А.Г. ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ЭМОЦИЯНЫҢ РӨЛІ	143
Киякбаева Г. Т. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУГЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРҒА ТОЛЕРАНТТЫ ҚАТЫНАСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ	146
Қуанғалиева С. Н., Жумасалихова Қ. А. БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ДЕҢГЕЙІН АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ДАМУ ЖОЛДАРЫ	150
Құлдашева Н.У., Калаханова С. Б. ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	153
Курмангазиев Т.С. ТЕХНОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ЖАҢАША ОҚЫТУДЫҢ ӘДІС – ТӘСІЛДЕРІ	155
Ларцева Е.В. ОГРОМНАЯ ВЛАСТЬ МУЗЫКИ	157
Маденова Л.М. ЖАҢА ФОРМАЦИЯ МҰҒАЛІМІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ДӘРІС САБАҚТАРЫНЫҢ РӨЛІ	159
Махметова С.Д. ЖАҢА ФОРМАЦИЯЛЫ ПЕДАГОГТЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	161
Махметова С.Д. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ТҰЛҒАНЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	163
Молдағалиева С.А. КОЛЛЕДЖ ОҚУШЫЛАРЫНДА КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	166
Габдрахманова Ш.Т. Молдағалиева С.А. ПЕДАГОГ МАМАНДАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	169
Мұхамбетова Ғ.Г. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАНДАРҒА ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫНА СӘЙКЕС БІЛІМ БЕРУДЕ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МҮМКІНДІКТЕРІН ҚОЛДАНУ	172
Наурызбаев Н.Н. ПРЕЗИДЕНТТІК ТЕСТТЕР СТУДЕНТТЕРДІҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ТӘСІЛДЕРІ	175
Сагитова М.М. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ПОДХОДОВ В ОБУЧЕНИИ ИСТОРИИ	179
Сапарғалиева Р.А. ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ, АҚПАРАТТЫҚ- КОММУНИКАТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІН ҚОЛДАНУ	182
Сапиев Б.К. ЖАҢА БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ ЖАҒДАЙЫНДА ДҮНИЕТАНУ ПӘНІНЕН ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ	185
Сарсен К.А., Тапаева Ж.Т. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ, АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ РӨЛІ	188
Сартов А. А. АУЫЛ МЕКТЕПТЕРІНДЕГІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕРІ	191

Серикбаева Ж.Д., Испулова Р.Н. БІРІНШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ АДАПТАЦИЯСЫНДАҒЫ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ РӨЛІ	194
Табылдиева Ж. К. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ТИІМДІЛІГІ	198
Тажгулова Д.З., Мақсотова Т.Т. СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	200
Умбеталиева Ж.А. КӨРУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН СЫНЫПТАРДА СЫНИ ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ	202
Утегенова А.С. МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫНДА 5-6 СЫНЫПТАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ЖОЛДАРЫН ДАМУ ТҰРҒЫСЫНАН	205
Утемисова Э.К., Кенжегалиева А.Г. ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНОЛОГИИ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В КОНТЕКСТЕ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ	208
Хабиева Д.Г., Абыз Ж.М. ЕРЕКШЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АРНАЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР НЕГІЗІНДЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	211
Шакирова Ж. М. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ИСТОРИИ	213
Тағанхожа М.Б., Кайсағалиева Г.С. БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІН ҚОЛДАНУ	217

III СЕКЦИЯ

СТУДЕНТТЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ САРАМАНЫ – МАМАН ДАЯРЛАУДЫҢ, МАМАНДЫҚҚА БЕЙІМДЕЛУДІҢ ЖӘНЕ КӘСІБИ СӘЙКЕСТІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰРАЛЫ. БОЛАШАҚ МАМАНДЫ ДАЯРЛАУДА МЕКТЕП ҰЖЫМЫНЫҢ МИССИЯСЫ

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА СТУДЕНТОВ, КАК СРЕДСТВО ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТА, АДАПТАЦИИ В ПРОФЕССИИ И ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ. МИССИЯ ШКОЛЬНОГО КОЛЛЕКТИВА В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА

Абдираимова Э. К., Жумабаева А. А. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ВОСПИТАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА В ОТКРЫТОМ ОБРАЗОВАНИИ КАЗАХСТАНА	219
Абиева А. Б. БҮГІНГІ МЕКТЕПТІҢ БАСТЫ МІНДЕТІ – САПАЛЫ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ	221
Айтжан Б.Т. БЕЙІНДІ ОҚЫТУ – ЖАҢАТИПТІ МЕКТЕПТЕРДЕ САПАЛЫ БІЛІМ БЕРУДІҢ НЕГІЗІ	224
Адельбаева Н.А. ГОТОВНОСТЬ ПЕДАГОГА К НОВЫМ УСЛОВИЯМ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ	227
Алимбаева Г.Б., Кенжегалиева А.Ж. ОРКЕСТРДЕГІ ПАРТИЯЛЫҚ ТОПТАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	230
Акамова Т.К. ИССЛЕДОВАНИЕ УРОКА В РАМКАХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ	233

Алибекова К.Х. ТРУДНОСТИ В РАБОТЕ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ: СОЦИАЛЬНЫЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ	237
Арыстангалиева В.Т., Есқақова Ф.Е. ТАЙМ-МЕНЕДЖМЕНТ ОҚЫТУШЫНЫҢ ЖҰМЫС ӨНІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ	240
Асанова А. А XXI ҒАСЫРДАҒЫ БІЛІМ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ҰСТАЗ КЕЛБЕТІ	242
Байтлесова Н.К., Исанова А.А. СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ ТУРАЛЫ БІЛІМІ	245
Баюканская С.Ф., Федорченко Л.А. ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ ПОСРЕДСТВОМ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ	249
Габдрахманова Ш.Т., Нургалиева А.Ж. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛІН ТЕАТРАЛДЫҚ ҚЫЗМЕТ АРҚЫЛЫ ДАМУЫН ДАМУЫН ДАМУЫН	251
Гусева Е. Ю. СПЕЦИФИКА ПРЕПОДАВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ КЛАССЕ: ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОМ КЛАССЕ	254
Галимова К. А. БОЛАШАҚ ҰСТАЗДАРДЫ ДАЯРЛАУДАҒЫ ЖОО МЕН МЕКТЕПТІҢ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ	257
Даргужиева А. А., Муканова А.Д. ЖАҢАША ОҚЫТУ БҮГІНГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ	259
Еспосинова Қ. С. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕЛЕРДЕ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	260
Зейнуллина Ә. О. МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУЫ	264
Иргалиев А.С., Жалмаханова Л.А. КОЛЛЕДЖ ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІНЕ ТАЛДАУ	267
Иргалиев А.С., Орынғалиева Д.Н. САНОГЕНДІ РЕФЛЕКСИЯНЫ ЗЕРТТЕУДІҢ ҒЫЛЫМИ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	270
Испанова Б.Т. СТУДЕНТТІҢ ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУІ – ҚҰЗЫРЛЫ МАМАН БОЛУДЫҢ ШАРТЫ	274
Кадырова М.Н. ТАБЫСТЫ ОҚУШЫНЫҢ ЖӘНЕ МҰҒАЛІМНІҢ ҚАСИЕТТЕРІ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ	275
Казетова А.Х., Хамидуллина А.М. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	277
Камнева Е.М., Косаренко А.В. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ С РОДИТЕЛЬСКОЙ ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ В РАМКАХ РЕАЛИЗАЦИИ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ	279
Кариева Г.Ж. ТӘЛІМГЕРЛІК ЕТУ ҮДЕРІСІ: ІЗДЕНІС, ІС-ТӘЖІРІБЕ, ТАЛДАУ	282
Кенесова Г.К. САДАҚШЫНЫҢ ДЕНЕ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫ	288
Колца Е.А. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА УЧАЩИХСЯ ДЕТСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ ШКОЛЫ К КОНЦЕРТНОМУ ВЫСТУПЛЕНИЮ	290
Муханбетчина А.Г., Қуанова А.О. ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	293
Оразғали А. Ә. ЖАҢА МЕКТЕПКЕ ЖАҢАШЫЛ ҰСТАЗ	296
Сулейменова А.А. МЕКТЕП - БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАННЫҢ ТӘЖІРІБЕЛІК ДАЯРЛЫҚ АЛАҒЫ	

Тасеменова Г. С., Тасеменова М.А. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ШКОЛЫ И ВУЗА	298
Тлеугалиев А. С.	
КОРРЕКЦИЯ ТРЕВОЖНОСТИ ПОДРОСТКОВ СРЕДСТВАМИ АРТ-ТЕРАПИИ	300
Хабиева Д.Г., Ұзақбаева А.С.	
12 ЖЫЛДЫҚ БІЛІМ БЕРУГЕ КӨШУДЕ МЕКТЕПАЛДЫ ДАЯРЛЫҚ ТОП	
БАЛАЛАРЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ	302

IV СЕКЦИЯ

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МЕКТЕПТІҢ МАМАНДАРЫН ЖАҢАРТУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ. МЕКТЕП ЖӘНЕ ЖОО ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУІ. БОЛАШАҚ МАМАН ДАЯРЛАУДА МЕКТЕП ҰЖЫМЫНЫҢ МИССИЯСЫ.

ПЕРСПЕКТИВЫ КАДРОВОГО ОБНОВЛЕНИЯ КАЗАХСТАНСКОЙ ШКОЛЫ. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ШКОЛЫ И ВУЗА. МИССИЯ ШКОЛЬНОГО КОЛЛЕКТИВА В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА.

Байшиганова А.Р.	
ЖАС МАМАНДАРМЕН ЖҰМЫС АЯСЫНДАҒЫ КОУЧИНГ БАҒЫТТАРЫ.	
ҚИЫНДЫҚТАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	305
Сабиров Б.С., Бустекова В.Г.	
ОҚУШЫ КӨЗҚАРАСЫ БОЙЫНША ТАМАША МҰҒАЛІМ БЕЙНЕСІ:	
НЕНІ БІЛУ ҚАЖЕТ МҰҒАЛІМДЕ ЗЕРТТЕУЛЕРІ	308
Биранова У. Т.	
МАГНИТТІ МЕКТЕПТІҢ ЖАС МАМАНДАРЫНА ЖЕТЕКШІ МЕКТЕП	
ТАРАПЫНАН КӨРСЕТІЛЕТІН ҚОЛДАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	311
Бектенова Л.Б.	
ЖАС МАМАННЫҢ БЕЙІМДЕЛУІНДЕГІ МЕКТЕП ТӘЛІМГЕРЛІГІНІҢ РӨЛІ	313
Жумабаева А. А.	
СПЕЦИФИКА ПРЕПОДАВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ КЛАССЕ:	
О ЧЕМ ОБЯЗАТЕЛЬНО ДОЛЖЕН ЗНАТЬ МОЛОДОЙ УЧИТЕЛЬ?	315
Иргалиева Б.Ж.	
ЖАС МАМАННЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН	
ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТӘЛІМГЕРЛІКТІҢ РӨЛІ	318
Ишанова Г.К. Нурмуханова Г.А. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІ	
ПРАКТИКАСЫН МЕКТЕП ЖҰМЫСЫМЕН ӘДІСТЕМЕЛІК ТҰРҒЫДА ТИІМДІ	
ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	321
Тутебаева А. А.	
МАГНИТ, ЖЕЛІМ, ҚОЗҒАУШЫ КҮШ МОДЕЛІНІҢ ЖАС	
МАМАНДАРМЕН ЖҰМЫСТАНУДАҒЫ РӨЛІ	324
Жаннатова А.К.	
БІЛІМ МАЗМҰНЫНЫҢ ЖАҢАРУЫ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ХИМИЯ САБАҒЫНА	
ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР, ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ	327
Ильясова Р. К. Темрешева А. Ж.	
ПЕДАГОГИКА КУРСЫНДА БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫН ОҚЫП ҮЙРЕНУ	
МӘСЕЛЕЛЕРІ	329
Назарова Ш. Т.	
ЖАС ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНЕ	
ЫҚПАЛ ЕТУШІ ФАКТОРЛАР	332
Орынбасарова Э.О.	
ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕ САБАҚ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ:	
ЖАС ТАРИХШЫ-МАМАН НЕНІ МІНДЕТТІ ТҮРДЕ БІЛУІ КЕРЕК?	335
Жумабаева А. А.	
ПОЧЕМУ ПРОФЕССИИ УЧИТЕЛЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНАЯ СЕГОДНЯ? ИДЕИ О	
ПРИВЕРЖЕННОСТИ ПРОФЕССИИ	339

Имангалиева К.Ж. ТРУДНОСТИ В РАБОТЕ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ: СОЦИАЛЬНЫЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ	342
Самаркина А.А., Алышева Н.И. ОБРАЗ ИДЕАЛЬНОГО УЧИТЕЛЯ ГЛАЗАМИ УЧЕНИКА: О ЧЕМ МЫ ДОЛЖНЫ ЗНАТЬ?	344
Майемер Г.У. ОБРАЗ ИДЕАЛЬНОГО УЧИТЕЛЯ ГЛАЗАМИ УЧЕНИКА: О ЧЕМ НЕОБХОДИМА ЗНАТЬ	347
Суюнғалиева А. Ж. СЕЛЬСКИЙ УЧИТЕЛЬ: ПЕРСПЕКТИВЫ И ПРЕИМУЩЕСТВА	350
Калентьева И. И. СИСТЕМА РАБОТЫ ШКОЛЬНОГО МЕНТОРА. КАК МЕНТОРИНГ МОЖЕТ ПОМОЧЬ В АДАПТАЦИИ МОЛОДОГО СПЕЦИАЛИСТА	351
Казетова А.Х. Муханбетчина А.Г. ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	353
Махимова Б. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ВО ВЗАИМОДЕЙСТВИИ УЧИТЕЛЯ С РОДИТЕЛЯМИ	356
Мендибаева Б.К. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ СРЕДА СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ: ИНСТРУКЦИЯ ПО АДАПТАЦИИ ДЛЯ МОЛОДОГО СПЕЦИАЛИСТА	359
Мурзашева А.С. Сисенова Ш.С. СООБЩЕСТВО КАК ЭФФЕКТИВНАЯ СРЕДА АДАПТАЦИИ МОЛОДОГО СПЕЦИАЛИСТА В ШКОЛЕ	363
Есмагулова Г. С. ПЕДАГОГИ-МИЛЛЕНИАЛЫ: В ЧЕМ ИХ ОСОБЕННОСТЬ И КАК РАБОТАТЬ С НИМИ	364
Ефремова Т. М. , Байбулова А.К. ОБРАЗ ИДЕАЛЬНОГО УЧИТЕЛЯ ГЛАЗАМИ УЧЕНИКОВ И РОДИТЕЛЕЙ: О ЧЁМ МЫ ДОЛЖНЫ ЗНАТЬ	368
Леонова Л. Д. РЕАЛИЗАЦИЯ ЯЗЫКОВЫХ ЦЕЛЕЙ НА УРОКАХ ИСТОРИИ. РЕКОМЕНДАЦИИ ДЛЯ МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ	371
Ольховик И.Н. ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНФОРМАТИКИ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ	373
Яцевич С.Ю. ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИСКОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЁННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ: РЕКОМЕНДАЦИИ В ПОМОЩЬ МОЛОДОМУ УЧИТЕЛЮ	376
Бәкір Н.Б. МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫМЕН ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖҮРГІЗУ ЖОЛДАРЫ	378
Байбулова А.К. ОБРАЗ ИДЕАЛЬНОГО УЧИТЕЛЯ ГЛАЗАМИ УЧЕНИКА: О ЧЁМ МЫ ДОЛЖНЫ ЗНАТЬ	384

Ғылыми редактор:
Компьютерде беттеген және дизайн:
Техникалық редакторлар:

Кужалиева Р.Р.
Мулдағалиева Ж.Т.
Есимғалиева Ж.З.
Сахметова С.К.
Кубегенова Г.К.

Көлемі 49,5 б.т. Таралымы 500 дана. Тапсырыс №109

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университетінің
Редакциялық баспа орталығы.
Орал қаласы, Н.Назарбаев даңғылы, 162.